VERSLAG

VAN DEN STAAT

DER

HOOGE-, MIDDELBARE EN LAGERE SCHOLEN

IN HET

KONINGRIJK DER NEDERLANDEN

OVER 1881—1882.

'S GRAVENHAGE.

1883.

GEDRUKT TER ALGEMEENE LANDSDRUKKERIJ.

101

T 7395

VERSLAG

VAN DEN STAAT

DER

HOOGE-, MIDDELBARE EN LAGERE SCHOLEN

IN HET

KONINGRIJK DER NEDERLANDEN

OVER

1881—1882.

KONINKLIJKE BIBLIOTHEEK 's GRAVENHAGE

101

HOOGER ONDERWIJS.

Bij Koninklijk besluit van 24 Augustus 1882, n°. 12, zijn, met intrekking der besluiten van 10 Augustus 1878, n°. 36, en 1 Maart 1879, n°. 7, nieuwe regelen vastgesteld omtrent afwezigheid en verlof van hoogleeraren en lectoren der Rijksuniversiteiten (Bijlage A).

In het als bijlage B achter dit verslag opgenomen Koninklijk besluit van 21 Augustus 1881, n°. 19, werden op de uitbetaling van akademiegeld aan predikantszonen de nieuwe bepalingen vastgesteld, die noodig waren, nu tengevolge van art. 116 der wet op het hooger onderwijs de bepalingen van het Koninklijk besluit van 4 Augustus 1853 (*Staatsblad* n°. 31) met 1 October 1881 hebben opgehouden te gelden.

Het Koninklijk besluit van 12 Julij 1881, n°. 1 (bijlage C), regelt de reis- en verblijfkosten en vacatiegelden van de in art. 11 der wet op het hooger onderwijs bedoelde gecommitteerden en van de leden van de in art. 12 dier wet bedoelde commissie.

Nog is als bijlage D achter dit verslag opgenomen de lijst der beambten bij de Rijksuniversiteiten krachtens art. 62 der wet op het hooger onderwijs, met intrekking van het besluit van 22 Augustus 1877, n°. 5, vastgesteld bij Koninklijk besluit van 8 Februarij 1879, n°. 2, en gewijzigd bij Koninklijke besluiten van 25 Julij 1880, n°. 15, en 2 Februarij 1881, n°. 8.

§ 1. Rijksuniversiteiten te Leiden, Utrecht en Groningen.

a. *Collegien van curatoren.*

Bij Koninklijk besluit van 9 October 1881, n°. 10, werden mr. C. Fock, mr. H. G. Römer en mr. W. de Sitter herbenoemd, respectievelijk als curator der universiteit te Leiden, te Utrecht en te Groningen.

Aan dr. A. Vrolik werd bij Koninklijk besluit van 21 Februarij 1882, n°. 2, op zijn verzoek, eervol ontslag verleend als lid en voorzitter van het collegie van curatoren der Leidsche universiteit. Bij hetzelfde besluit werden benoemd tot voorzitter het lid mr. L. A. J. W. baron Sloet van de Beele, en tot lid mr. S. Vissering.

Bij beschikking van 1 Augustus 1882, n°. 2957, afdeeling Onderwijs, werd goedgekeurd, dat in art. 1 van het huishoudelijk reglement van curatoren der universiteit te Groningen de zinsnede: » Curatoren vergaderen bij voorkeur den derden Woensdag van iedere maand, enz.", zal luiden: » Curatoren vergaderen bij voorkeur den eersten Woensdag van iedere maand, enz."

b. *Onderwijzend personeel.*

Leiden.

Hoogleeraren en lectoren. Den 7den December 1881 aanvaardde dr. J. G. R. Acquoy het hoogleeraarsambt in de faculteit der godgeleerdheid, met het uitspreken eener rede over » Kerkgeschiedenis en geschiedenis van het Christendom".

De hoogleeraar J. E. Goudsmit overleed den 17den Maart 1882. Bij Koninklijk besluit van 14 April 1882, n°. 4, werd in zijne plaats tot hoogleeraar in het Romeinsche regt en zijne geschiedenis benoemd mr. W. M. d'Ablaing, aan wien tevens eervol ontslag werd toegekend als lector, in welke betrekking hij reeds sedert 1879 een gedeelte van de lessen van den hoogleeraar Goudsmit, gedurende diens ongesteldheid, had waargenomen. Met eene redevoering over » Regt en regtswetenschap" aanvaardde mr. d'Ablaing den 31sten Mei 1882 het hoogleeraarsambt.

Aan den hoogleeraar in de faculteit der wis- en natuurkunde dr. P. L. Rijke, staatsraad in buitengewone dienst, werd bij Koninklijk besluit van 3 September 1882, n°. 15, wegens zeventigjarigen leeftijd, eervol ontslag als hoogleeraar verleend. Bij hetzelfde besluit werd dr. H. Kamerlingh Onnes, adsistent bij het natuurkundig kabinet der Polytechnische school te Delft, in zijne plaats benoemd tot hoogleeraar, om onderwijs te geven in de proefondervindelijke natuurkunde en de meteorologie.

Adsistenten. Bij beschikking van 24 December 1881, n°. 4712, afd. Onderwijs, werd aan dr. P. P. C. Hoek op zijn verzoek eervol ontslag verleend als tijdelijk adsistent bij de zoölogie., met ingang van 1 Januarij 1882. Bij dezelfde beschikking werd voor 1882 in zijne plaats benoemd dr. J. W. van Wijhe, en werden voor 1882 herbenoemd de adsistenten: in het ziekenhuis, dr. F. A. Ingen Housz en dr. H. Treub; bij het onderwijs in de anatomie, dr. D. van Haren Noman; bij het onderwijs in de natuurkunde, R. Sissingh; bij het onderwijs in de botanie, E. Giltay; bij het onderwijs in de scheikunde, dr. P. van Romburgh, dr. C. Hensgen en H. W. Bakhuis Roozeboom; bij het onderwijs in de sterrekunde, T. J. Stieltjes. Tevens werden tot adsistenten in het ziekenhuis voor 1882 benoemd H. J. Rinkes, W. Coert, G. Bouma en P. H. Simon Thomas.

Senaat. De hoogleeraar de Goeje was rector magnificus gedurende het studiejaar 1881—1882. Assessoren waren de hoogleeraren Rauwenhoff, Buys, Zaaijer en Bierens de Haan. De hoogleeraar van Geer was secretaris van den senaat.

Als voorzitters en secretarissen der faculteiten traden respectievelijk op: in de faculteit der godgeleerdheid, de hoogleeraren Kuenen en Acquoy; in die der regtsgeleerdheid, de hoogleeraren Fockema Andreae en van der Hoeven; in die der geneeskunde, de hoogleeraren Heijnsius en van Iterson; in die der wis- en natuurkunde, de hoogleeraren Martin en Lorentz; in die der letteren en wijsbegeerte, de hoogleeraren de Vries en Cornelissen.

Den 8sten Februarij 1882 werd de dies natalis gevierd. De rector magnificus hield daarbij eene redevoering over » het vaderland der Semitische volken".

De hoogleeraar de Goeje droeg, den 19den September 1882, na het uitbrengen van een verslag van de lotgevallen der universiteit in het afgeloopen studiejaar, het rectoraat over aan den hoogleeraar van Geer.

Utrecht.

Hoogleeraren en lectoren. Den 29sten Julij 1882 overleed de hoogleeraar in de godgeleerdheid dr. J. J. van Oosterzee.

Met eene redevoering over »de taak van den beoefenaar der Nederlandsche regtsgeschiedenis" aanvaardde mr. C. PIJNACKER HORDIJK den 7den October 1881 het hoogleeraarsambt in het oud-vaderlandsch regt en zijne geschiedenis. Bij Koninklijk besluit van 23 Februarij 1882, n°. 3, werd hem, op zijn verzoek, met ingang van den 10den dier maand, eervol ontslag verleend, ten gevolge zijner benoeming tot Minister van Binnenlandsche Zaken.

Dr. C. A. PEKELHARING aanvaardde het hoogleersambt in de ziektekunde en de ziektekundige ontleedkunde den 21sten September 1881, met het houden eener rede over »de waarde der physiologie voor den beoefenaar der ziektekunde".

Bij Koninklijk besluit van 16 April 1882, n°. 18, werd aan den lector dr. P. Q. BRONDGEEST, behalve het onderwijs waarmede hij reeds was belast, nog opgedragen het onderwijs in de kennis der geneesmiddelen en geneesmiddelleer. Dit geschiedde met de bedoeling, dat dr. BRONDGEEST een gedeelte van het onderwijs in die vakken van den hoogleeraar TALMA zou overnemen, ten einde deze daardoor in de gelegenheid te stellen, het onderwijs in de physiologische en chemische diagnostiek voor een deel van dr. BRONDGEEST over te nemen en met zijn klinisch onderwijs te vereenigen.

Ter regeling van een en ander werd door den hoogleeraar TALMA en den lector BRONDGEEST, onder goedkeuring van curatoren, overeengekomen, dat de eerste zou onderwijzen de toepassing der theoretische beschouwingen over de geneesmiddelen en het gebruik van die middelen voor bijzondere gevallen in de kliniek, en de behandeling der physiologische diagnostiek zou opnemen in de lessen over propaedeutische kliniek, terwijl de lector BRONDGEEST op zich nam het onderwijs in de theorie der pharmacognosie en pharmacodynamie in het algemeen, en in de chemische diagnostiek in naauw verband gebragt met de kliniek.

De hoogleeraar HARTING, die den 19den October 1881 zijn veertigjarig professoraat had gevierd, ontving, wegens zeventigjarigen leeftijd, eervol ontslag, bij Koninklijk besluit van 6 Junij 1882, n°. 6, met ingang van 19 September 1882. Bij hetzelfde besluit werd in zijne plaats tot hoogleeraar in de zoölogie, de vergelijkende anatomie en physiologie benoemd dr. A. A. W. HUBRECHT, lector en conservator aan het museum van natuurlijk historie te Leiden, uit welke betrekkingen hij, respectievelijk bij evengemeld Koninklijk besluit en bij beschikking van den Minister van Binnenlandsche Zaken van 8 Junij 1882, eervol werd ontslagen.

Aan den hoogleeraar BRILL werd, eveneens wegens zeventigjarigen leeftijd, bij Koninklijk besluit van 23 Junij 1882, n°. 1, met ingang van 19 September 1882, eervol ontslag verleend. Bij hetzelfde besluit werd in zijne plaats tot hoogleeraar in de Nederlandsche taal en letterkunde en het Middelnederlandsch benoemd mr. dr. H. E. MOLTZER, hoogleeraar aan de Rijksuniversiteit te Groningen. Het onderwijs in het Gothisch werd, met dat in de beginselen van het Sanskriet, de beginselen der vergelijkende Indo-Germaansche taalwetenschap in het algemeen en der Germaansche in het bijzonder, het Angelsaksisch en het Middelhoogduitsch, opgedragen aan dr. J. H. GALLÉE, lector in de laatste vier genoemde vakken, die tevens, met toekenning van eervol ontslag als lector, tot hoogleeraar werd benoemd. Het onderwijs in de vaderlandsche geschiedenis werd bij hetzelfde besluit opgedragen aan den hoogleeraar WIJNNE.

De hoogleeraar OUDEMANS werd door den »Club des sciences naturelles et mathématiques", te Luxemburg, benoemd tot »membre hononaire de l'Institut Royal Grand-Ducal de Luxembourg".

De Koning van Zweden en Noorwegen benoemde den hoogleeraar WIJNNE tot ridder der orde van de Poolster.

Adsistenten. Voor het jaar 1882 werden benoemd de adsistenten: in het ziekenhuis, H. JONKER Jr.; bij het onderwijs in de botanie, B. SNELLEN; en herbenoemd: in het ziekenhuis, B. FREERIKS en dr. F. E. VOS; bij het onderwijs in de physiologie, dr. G. WAELCHLI; bij het onderwijs in de scheikunde, S. BIRNIE en H. G. L. VAN DER MEULEN; bij het museum van natuurlijke historie, dr. R. HORST.

Bij beschikking van 8 Junij 1882, n°. 2309, afd. Onderwijs, werd dr. HORST, met ingang van 19 September 1882, benoemd tot conservator bij het museum van natuurlijke historie te Leiden, in de plaats van dr. A. A. W. HUBRECHT, die als zoodanig eervol werd ontslagen, ten gevolge zijner benoeming tot hoogleeraar te Utrecht. Dientengevolge werd dr. HORST eervol ontslagen als adsistent en tevens conservator bij het museum van natuurlijke historie te Utrecht. Voor het tijdvak van 1 October 1882 tot 31 December 1883 werden in zijne plaats benoemd: tot adsistent, dr. J. F. VAN BEMMELEN, en tot conservator, A. C. OUDEMANS JSZ.

Senaat. De waardigheid van rector magnificus werd bekleed door den hoogleeraar TALMA. De hoogleeraren VAN OOSTERZEE, DE GEER VAN JUTPHAAS, DIBBITS en OPZOOMER waren assessoren. De hoogleeraar WIJNNE was secretaris van den senaat, en de hoogleeraar RAUWENHOFF bleef zich met de zorg voor het archief belasten.

Het voorzitterschap en het secretariaat werden in de faculteit der godgeleerdheid waargenomen respectievelijk door de hoogleeraren DOEDES en VALETON; in de faculteit der regtsgeleerdheid, door de hoogleeraren HAMAKER en PIJNACKER HORDIJK, in Februarij vervangen door den hoogleeraar D'AULNIS DE BOUROUILL; in de faculteit der geneeskunde door de hoogleeraren DONDERS en VAN OVERBEEK DE MEIJER; in de faculteit der wis- en natuurkunde door de hoogleeraren GRINWIS en KAPTEIJN; en in de faculteit der letteren en wijsbegeerte, door de hoogleeraren DE JONG en WIJNNE.

Bij gelegenheid der plegtige viering van den dies natalis der universiteit, op 27 Maart 1882, hield de rector magnificus in het auditorium eene redevoering over »gedachten over den oorsprong van den aanleg des menschen".

Na het uitbrengen van het verslag van de lotgevallen der universiteit in het afgeloopen studiejaar, op den 19den September 1882, heeft de rector magnificus zijne waardigheid overgedragen aan zijn opvolger, den hoogleeraar VALETON.

Groningen.

Hoogleeraren en lectoren. De hoogleeraar in het Romeinsche regt en zijne geschiedenis, mr. W. MODDERMAN, overleed den 19den Maart 1882. In zijne plaats werd bij Koninklijk besluit van 6 Junij 1882, n°. 7, tot hoogleeraar in dezelfde vakken benoemd mr. H. L. DRUCKER, die zijn ambt in den nieuwen cursus aanvaarde.

Mr. J. A. TELLEGEN gaf als lector, gedurende het studiejaar 1881-1882, onderwijs in het Romeinsche regt, daartoe aangesteld wegens de ongesteldheid van den hoogleeraar MODDERMAN. Hij ving den 5den October 1881 zijne lessen aan. Den 24sten November 1881 aanvaardde mr. P. W. A. CORT VAN DER LINDEN het hoogleeraarsambt in de encyclopaedie der regtswetenschap, de staathuishoudkunde, de statistiek en de staatkundige geschiedenis, met eene rede over »de wet van het regt".

Met eene redevoering over »de kegelsneden in de projectievische meetkunde" aanvaardde dr. P. H. SCHOUTE den 29sten September 1881 het hoogleeraarsambt in de elementaire wiskunde, de analytische, de beschrijvende en de hoogere meetkunde.

Bij Koninklijk besluit van 23 Junij 1882, n°. 1, werd de hoogleeraar in de Nederlandsche taal en letterkunde, het Middelnederlandsch, het Gothisch, het Angelsaksisch en het Middelhoogduitsch, mr. dr. H. E. MOLTZER, met ingang van 19 September 1882, eervol als zoodanig ontslagen, ten gevolge zijner benoeming tot hoogleeraar te Utrecht,

Bij Koninklijk besluit van 3 September 1882, n°. 14, werd het onderwijs in het Gothisch, het Angelsaksisch en het Middelhoogduitsch opgedragen aan den hoogleeraar SYMONS, die tevens werd ontheven van het onderwijs in de beginselen van het Sanskriet, en werd tot hoogleeraar in de Nederlandsche taal en letterkunde, het Middelnederlandsch en de beginselen van het Sanskriet benoemd dr. W. L. VAN HELTEN, leeraar aan het Erasmiaansch gymnasium te Rotterdam.

Op verzoek van de hoogleeraren HECKER en MULLER, werd eerstgenoemde bij Koninklijk besluit van 11 Julij 1882, n°. 37, ontheven van het onderwijs in de politische aardrijkskunde, en werd dit vak aan laatstgenoemde opgedragen, ten einde het in verbinding te brengen met

zijn onderwijs in de algemeene geschiedenis der middeleeuwen en van den nieuweren tijd.

Adsistenten. Voor 1882 werden herbenoemd de adsistenten in het ziekenhuis dr. S. B. Ranneft, dr. J. G. Meilink, dr. J. Mees ten Oever en W. Renssen; bij het onderwijs in de anatomie, J. L. Jonxis en dr. J. Schippers; bij het onderwijs in de physiologie, L. Wierssema; bij het onderwijs in de botanie, Th. Valeton; bij het onderwijs in de scheikunde, J. Mesdag; bij het onderwijs in de artsenijbereidkunde en de toxicologie, H. Meijer.

De adsistent dr. J. Schippers is den 12den October 1882 overleden.

Privaat-docenten. In Februarij 1882 heeft dr. J. Mees ten Oever opgehouden als privaat-docent onderwijs te geven over kinderziekten.

Senaat. Rector magnificus was de hoogleeraar Tjaden Modderman, secretaris van den senaat de hoogleeraar Middendorp. Als assessoren traden op de hoogleeraren van Bell, W. Modderman, van Braam Houckgeest en Baehrens.

In de theologische faculteit waren voorzitter en secretaris respectievelijk de hoogleeraren Lamers en van Bell, in de juridische faculteit de hoogleeraren Gratama en Cort van der Linden, in de medische faculteit de hoogleeraren Huizinga en Fokker, in de philosophische faculteit de hoogleeraren Mees en van Calker, en in de litterarische faculteit de hoogleeraren van der Wijck en Symons.

Na het houden eener redevoering over »vooruitgang en natuurwetenschap" en het uitbrengen van een kort verslag van den toestand der universiteit in het afgeloopen studiejaar, droeg de hoogleeraar Tjaden Modderman den 19den September 1882 het rectoraat over aan den hoogleeraar de Boer.

c. *Studenten.*

GETAL en BEDRAG der inschrijvingen.

LEIDEN.		UTRECHT.		GRONINGEN.	
Ingeschreven.	Tegen betaling van:	Ingeschreven.	Tegen betaling van:	Ingeschreven.	Tegen betaling van:
358	f 200	221	f 200	197	f 200
1	190	121	100	14	100
1	150	1	95	1	55
1	140	2	80	3	190
2	135	7	70	12	60
1	125	1	62,50	2	40
3	110	23	60	10	30
1	105	1	52,50	1	80
17	100	1	40	34	*Nihil.*
1	85	7	30		
5	80	4	15		
9	60	1	10		
1	55	44	*Nihil.*		
2	45				
11	30				
2	15				
104	*Nihil.*				

Uit de volgende tabellen blijkt hoeveel personen voor alle lessen en hoeveel voor enkele lessen zijn ingeschreven, en voor den hoeveelsten keer de inschrijvingen plaats hadden.

INGESCHREVEN

	VOOR	IN DE FACULTEIT DER					TOTAAL.	Totaal der ingeschrevenen in 1880/81.
		godgeleerdheid.	regtsgeleerdheid.	geneeskunde.	wis- en natuurkunde.	letteren en wijsbegeerte.		
Leiden.	al de lessen . .	30	196	206	28	40	500	230
	vier » . .	»	»	»	»	»	»	115
	drie » . .	»	»	»	»	»	»	86
	twee » . .	»	2	»	1	7	10	44
	ééne les . . .	»	5	»	2	3	10	39
	Totaal . .	30	203	206	31	50	520	514
Utrecht.	al de lessen . .	148	84	126	32	11	401	164
	vier » . .	»	»	»	»	»	»	97
	drie » . .	»	»	»	»	»	»	32
	twee » . .	16	»	»	6	»	22	41
	ééne les . . .	1	»	5	5	»	11	51
	Totaal . .	165	84	131	43	11	434	385
Groningen.	al de lessen . .	20	63	130	20	19	252	73
	vier » . .	»	»	»	»	»	»	71
	drie » . .	»	»	»	»	»	»	44
	twee » . .	»	1	1	2	8	12	38
	ééne les . . .	»	»	»	4	6	10	25
	Totaal . .	20	64	131	26	33	274	251

INGESCHREVEN

	VOOR	IN DE FACULTEIT DER					TOTAAL.
		god-geleerdheid.	regts-geleerdheid.	geneeskunde.	wis- en natuurkunde.	letteren en wijsbegeerte.	
Leiden.	den 1sten keer .	9	49	52	2	15	127
	» 2den » .	6	55	34	8	12	115
	» 3den » .	1	30	30	5	7	73
	» 4den » .	2	21	19	3	9	54
	» 5den » .	7	26	17	4	5	59
	» 6den » .	5	16	25	4	1	51
	» 7den » .	»	3	15	3	»	21
	» 8sten » .	»	3	11	2	1	17
	» 9den » .	»	»	2	»	»	2
	» 10den » .	»	»	1	»	»	1
	Totaal . .	30	203	206	31	50	520
Utrecht.	den 1sten keer .	41	25	26	21	2	115
	» 2den » .	24	14	23	11	4	76
	» 3den » .	40	16	31	6	»	93
	» 4den » .	32	11	22	3	4	72
	» 5den » .	22	7	7	1	»	37
	» 6den » .	5	8	4	»	1	18
	» 7den » .	1	1	5	»	»	7
	» 8sten » .	»	1	6	1	»	8
	» 9den » .	»	»	4	»	»	4
	» 10den » .	»	»	1	»	»	1
	» 11den » .	»	»	»	»	»	»
	» 12den » .	»	»	2	»	»	2
	» 13den » .	»	»	»	»	»	»
	» 14den » .	»	»	»	»	»	»
	» 15den » .	»	1	»	»	»	1
	Totaal . .	165	84	131	43	11	434
Groningen.	den 1sten keer .	1	15	25	3	17	61
	» 2den » .	4	16	29	8	4	61
	» 3den » .	4	8	18	5	4	39
	» 4den » .	4	10	23	3	4	44
	» 5den » .	4	9	9	5	3	30
	» 6den » .	2	4	7	»	»	13
	» 7den » .	»	1	5	1	1	8
	» 8sten » .	1	»	3	»	»	4
	» 9den » .	»	1	4	»	»	5
	» 10den » .	»	»	4	»	»	4
	» 11den » .	»	»	2	»	»	2
	» 12den » .	»	»	»	1	»	1
	» 13den » .	»	»	1	»	»	1
	» 14den » .	»	»	1	»	»	1
	Totaal . .	20	64	131	26	33	274

Onder hen die voor den tweeden keer te Utrecht in de medische faculteit werden ingeschreven, behoorde de dame, van wier inschrijving als student reeds in het vorige Verslag melding werd gemaakt.

In het studiejaar 1880/81 werden te Leiden 514, te Utrecht 385 en te Groningen 251 studenten ingeschreven. Het getal vermeerderde derhalve te Leiden met 6, te Utrecht met 49, te Groningen met 23, in het geheel met 78.

Het getal der voor alle lessen ingeschreven studenten vermeerderde te Leiden met 270, te Utrecht met 237, te Groningen met 179, in het geheel met 686.

Het getal der voor enkele lessen ingeschrevenen, verminderde te Leiden met 264, te Utrecht met 188, te Groningen met 156, in het geheel met 608.

Deze groote verschillen mogen worden toegeschreven aan den invloed van de wet van 28 Junij 1881 (*Staatsblad* n°. 107), die met den aanvang van het studiejaar 1881–1882 in werking is getreden.

Over de werking der wet schrijven de curatoren der Rijksuniversiteiten in hunne verslagen over het studiejaar 1881–1882 het volgende:

Leiden. » De afschaffing van het vier-collegie-stelsel heeft een vermeerderd bezoek van verschillende collegies, waarop geene bepaalde examenvakken werden behandeld, ten gevolge gehad.

» Zooals uit de voorgaande tabel (1) blijkt, werden door den rector magnificus ingeschreven 520 studenten, waarvan 127 voor de eerste maal. In het vorige akademiejaar bedroeg het aantal ingeschrevenen 514, waarvan 158 voor de eerste maal, en in 1879/80 485, waarvan 116 voor de eerste maal.

» In 1881/82 zijn alzoo 37 studenten meer geweest dan in 1880/81, en 24 meer dan in 1879/80, die zich bij herhaling lieten inschrijven.

» Daar echter, volgens niet officiele, maar vrij vertrouwbare opgaven het aantal studenten aan het einde van 1881 809 bedroeg, tegen 769 aan het einde van 1880, zoo komt het meerdere getal der ingeschrevenen bij herhaling ongeveer overeen met het grootere getal der aanwezige studenten.

» Het getal der niet ingeschreven studenten was in 1881/82 289, tegen 255 in 1880/81.

» Het grootste deel der niet ingeschrevenen behoorde tot de faculteit der regtsgeleerdheid.

» Bij de theologische en de medische faculteit zijn alle studenten bijna zonder uitzondering ingeschreven. Onder de oudere studenten in de wis- en natuurkunde en in de letteren waren er, die slechts een of twee collegies meer wenschten te volgen en zich tot privaatstudie bepaald hebben; van de oudere juristen verkeerden enkele in hetzelfde geval; maar ook waren er verscheidenen, die nog niet schenen te weten, dat zij na het doctoraal examen kosteloos konden worden ingeschreven of die inschrijving doelloos vonden.

» Het schijnt alzoo, dat de wet van 28 Junij 1881 wel eenige verbetering heeft veroorzaakt, maar dat toch de hoop van den wetgever niet is verwezenlijkt, dat elk student jaarlijks gedurende vier jaar f 200 aan het Rijk zou betalen.

» Bij eene vergelijking van de collegielijsten van de meeste hoogleeraren met het album, vond de rector magnificus een twaalftal namen op die lijsten, die niet in het album voorkwamen. De inschrijving volgde echter terstond na eene officieuse herinnering, met één uitzondering, namelijk van een student in de godgeleerdheid, die in het voorjaar de stad heeft verlaten."

Utrecht. » Over de werking der wet van *Staatsblad* 1881, n°. 107, is het moeijelijk reeds thans een volledig oordeel uit te spreken.

» Uit de gegevens thans ter onzer beschikking zijn echter reeds gevolgtrekkingen te maken, welke onbetwistbaar verbetering aanwijzen, maar ook de juistheid bevestigen van de verwachtingen, welke prof. DE JONG omtrent de vermoedelijke werking der wet heeft uitgesproken. (Jaarboek der Rijksuniversiteit te Utrecht 1880/81, bladz. 98 v.v.)

» Die gegevens zijn de cijfers van inschrijving bij den rector magnificus, de opgaven der hoogleeraren van het collegiebezoek en de studentenalmanakken.

» De cijfers van den almanak moeten met omzigtigheid worden gebruikt, ze zijn veel te hoog. In de naamlijsten vindt men een aantal personen, die niet voor inschrijving bij den rector in aanmerking komen.

» Wij laten bij onze beschouwingen het jaar 1877/78 buiten rekening; de overgangsbepaling van art. 120 ontneemt aan de inschrijvingcijfers van dat jaar hunne geschiktheid om met die van andere jaren te worden vergeleken.

» Er waren ingeschreven bij den Rector (R) en vermeld in den almanak (A):

	1878/79		1879/80		1880/81		1881/82	
	R.	A.	R.	A.	R.	A.	R.	A.
Theologen	172	216	180	202	181	190	165	184
Juristen	76	143	87	154	79	155	84	157
Medici	64	93	89	119	72	136	131	143
Philosophen . . .	24	29	37	41	44	49	45	56
Litteratoren . . .	17	21	10	17	9	20	11	20
Totaal. . . .	353	502	403	533	385	550	434	560

» Uit de vergelijking tusschen album en almanak volgt, dat het getal *niet* ingeschreven studenten heeft bedragen in:

	1878/79	1879/80	1880/81	1881/82
Theologen	44	22	9	19
Juristen	67	67	76	73
Medici.	29	30	64	12
Philosophen. . . .	5	4	5	13
Litteratoren. . . .	4	7	11	9
Totaal . . .	149	130	165	126

» Bijzonder groot is de vermindering van het totaal in 1881/82 vergeleken met de drie vorige jaren niet.

» Opmerking verdient echter de vermindering bij de medici; neemt men het groot getal medici in aanmerking, dan is de verklaring niet gewaagd, dat bij hen het verzuimen der inschrijving heeft opgehouden.

» Geheel anders is de toestand der juristen. In hunne gewoonten heeft de nieuwe wet geene verandering gebragt. Bij hen is het regel, één jaar de collegies voor 't candidaats en één jaar die voor 't doctoraal te houden.

» Behoudens enkele uitzonderingen doet de jurist zich, voor de collegies van 't candidaats en van 't doctoraal in de regtswetenschap, slechts twee keeren inschrijven en volstaat mitsdien met de betaling van f 400 of f 600, de propaedeutische collegies medegerekend. De collegies voor het doctoraal in de Staatswetenschap worden meestal uitsluitend bezocht door kosteloos ingeschreven doctorandi

(1) Zie pag. 5.

in de regtswetenschap. De inschrijvingcijfers der juristen zijn voor:

	1878/79	1879/80	1880/81	1881/82
den 1sten tot den 3den keer	54	56	53	48
alle volgende keeren.	22	31	26	29
TOTAAL . .	76	87	79	77

» Volgens deze inrigting zijner studie is de jurist in de jaren zijner inschrijving met collegies overladen, eene overlading, weinig bevorderlijk aan trouw collegiebezoek; hij bepaalt zich derhalve tot het strikt noodige, dat is tot de vakken, waarin geëxamineerd wordt. De afschaffing der bevoegdheid om voor 4 collegies (de 4 examenvakken: encyclopaedie, instituten, historia juris, oeconomie) te teekenen, heeft aan het pandecten-collegie enkele belangstellende hoorders toegevoerd, die afgeschrikt werden door de f 80, welke onder de vroegere wet feitelijk voor dit collegie werden gevorderd.

» Hierin heeft de nieuwe regeling een groote verbetering gebragt, dat het misbruik: betalen voor enkele en bezoeken van vele collegies, is gestuit. Ook wordt geen student meer door den hoogen prijs van f 80 weerhouden een vijfde collegie te bezoeken. In de vorige jaren was van de ingeschrevenen nog niet de helft tot volledig onderwijs geregtigd. Vooral bij de medici, die zich meer dan anderen aan onbevoegd collegiebezoek schuldig maakten, is de invloed der nieuwe wet zeer merkbaar. Bij den langen duur hunner studien was de eisch der vorige wet, jaarlijksche betaling van f 200, een zeer drukkende eisch.

» Ook voor de theologen was de nieuwe regeling heilzaam; thans geregtigd alle collegies te bezoeken, kwamen velen op collegies der litterarische faculteit, waarvan zij zich onthielden zoolang zij slechts tot 4 collegies wettigen toegang hadden.

» Grooten invloed op het *collegiebezoek* heeft de nieuwe wet nog niet gehad; de opgaven der hoogleeraren over 1881/82 verschillen niet aanmerkelijk van die der voorafgaande jaren. Dat de lessen over logica, metaphysica, psychologie en historia philosophiae meer bezocht werden dan vroeger, is voor een deel toe te schrijven aan het op 1 Januarij 1880 in werking getreden reglement voor het proponentsexamen, dat in art. 7*d* een testimonium vordert van het bijwonen dezer lessen.

» Wie echter thans de lessen bezoeken, kunnen geacht worden ook tot dat bezoek bevoegd te zijn, en die bevoegdheid bezaten velen in de vorige jaren niet.

» Oordeelende over de werking der wet over slechts één jaar, beschouwen wij die wet als eene belangrijke verbetering. Met behoud van het hoofdbeginsel der wet van 1876 gelooven wij niet, dat eene betere regeling te maken is."

Groningen. » De wet is niet zonder invloed geweest op het collegiebezoek en op het getal der aan de Universiteit aanwezige studenten, in vergelijking met vorige jaren, die zich niet bij den rector magnificus lieten inschrijven. Er waren meer studenten ingeschreven dan vroeger. Dit schijnt voornamelijk hieraan toe te schrijven, dat geen collegiegeld verschuldigd is door hen, die tot de promotie zijn toegelaten of, ter zake van het onderwijs, f 800 hebben betaald, terwijl de bepaling, dat slechts zij, die hoogstens twee lessen wenschen bij te wonen, na bekomen verlof, volstaan kunnen met betaling voor elke les afzonderlijk, ten gevolge had, dat het getal van hen, die zich voor alle lessen lieten inschrijven, grooter was dan vorige jaren. Gedurende den cursus 1880/81 bedroeg het 73, in dien van 1881/82 252.

» Het werd uitzondering, dat iemand een collegie bezocht zonder te zijn ingeschreven.

» Over het algemeen werden de collegies na het in werking treden der wet evenmin als vóór dien tijd door anderen bijgewoond dan door hen, die zich daarbij het afleggen van een examen ten doel stelden.

» Overigens is het moeijelijk [reeds nu een bepaald oordeel over de wet te vellen, daar zij nog slechts één jaar in werking is."

De goede invloed, die de wet heeft uitgeoefend op de inschrijving, blijkt nog uit het volgende overzigt:

Studiejaar.	UNIVERSITEIT TE									TOTAAL.		
	LEIDEN.			UTRECHT.			GRONINGEN.					
	Getal der ingeschrevenen.		Opbrengst der inschrijvingsgelden.	Getal der ingeschrevenen.		Opbrengst der inschrijvingsgelden.	Getal der ingeschrevenen.		Opbrengst der inschrijvingsgelden.	Getal der ingeschrevenen.		Opbrengst der inschrijvingsgelden.
	in het geheel.	voor alle lessen.		in het geheel.	voor alle lessen.		in het geheel.	voor alle lessen.		in het geheel.	voor alle lessen.	
1878–1879	533	275	f 74 745	353	189	f 38 545	182	88	f 21 625	1068	552	f 134 915
1879–1880	485	228	63 245	403	205	44 060	202	60	21 915	1090	493	129 220
1880–1881	514	230	67 880	385	164	39 287,50	251	73	27 355	1150	467	134 522,50
1881–1882	520	500	76 140	434	401	58 860	274	252	42 605	1228	1155	177 605

Zonder betaling waren ingeschreven te Leiden 104, te Utrecht 44, te Groningen 34, in het geheel 182 personen. Deze zijn te verdeelen als volgt:

Reden der vrijstelling van betaling.	Leiden.	Utrecht.	Groningen.	Totaal.
Personen, die ter zake van het onderwijs der hoogleeraren en lectoren reeds f 800 hadden betaald. . . .	50	6	8	64
Studenten, bedoeld in art. 106 der wet op het hooger onderwijs, die terzelfder zake reeds f 400 hadden betaald	9	8	3	20
Tot de promotie toegelaten	37	24	17	78
Studenten, in het genot eener Rijksbeurs.	5	6	6	17
Totaal . . .	101	44	34	179

Onder de 104 te Leiden behooren bovendien 2 universiteitsbeambten, en één, die, na te Utrecht te zijn ingeschreven, naar de Leidsche universiteit was overgegaan.

d. *Omvang van het onderwijs.*

In het volgende overzigt zijn de lessen vermeld, die wegens verschillende omstandigheden niet gegeven zijn.

UNIVERSITEIT TE	HOOGLEERAAR OF LECTOR.	NIET GEGEVEN LES.	REDEN VAN VERHINDERING.
LEIDEN	A. Kuenen,	Geschiedenis van den Israëlitischen godsdienst.	De voor deze les bestemde tijd is, op verlangen der studenten, gebruikt tot voortzetting van die over zedekunde.
	C. P. Tiele,	Loca selecta der vergelijkende godsdienstgeschiedenis.	Gebrek aan tijd door het groot aantal collegie-uren voor de theologische studenten.
	J. E. Goudsmit,	Al de aangekondigde lessen.	Ziekte van den hoogleeraar.
	S. J. Fockema Andreae,	Al de aangekondigde lessen.	Geen toehoorders.
	P. A. van der Lith,	Bijzondere onderwerpen uit het Moslemsch regt.	Idem.
		Inleiding tot het Moslemsch regt, in het bijzonder in betrekking tot Nederlandsch Indie.	Idem.
	H. B. Greven,	Politieke geschiedenis.	Idem.
	A. E. Simon Thomas,	Theoretisch collegie in de gynaecopathologie.	Ten gevolge van het afnemen der artsexamens, was er geen geschikt uur te vinden.
	J. E. van Iterson J.A.z.,	Medische politie.	Geen toehoorders.
	P. L. Rijke,	Meteorologie.	Idem.
	K. Martin,	Capita selecta voor studenten in de geologie.	Idem.
	R. P. A. Dozy,	Bronnen der middeleeuwsche geschiedenis en politieke geographie.	Idem.
	H. Kern,	Vergelijkende grammatica.	Idem.
	J. P. N. Land,	Zielkunde en metaphysica.	Idem.
	P. J. Veth,	Physische aardrijkskunde van den Indischen Archipel.	Idem.

UNIVERSITEIT TE:	HOOGLEERAAR OF LECTOR.	NIET GEGEVEN LES.	REDEN VAN VERHINDERING.
UTRECHT	J. I. Doedes,	Geschiedenis der godsdiensten.	Gebrek aan tijd.
	H. J. Hamaker,	Internationaal privaatregt.	Geen toehoorders.
	F. C. Donders,	Bijzondere hoofdstukken uit de oogheelkunde.	Overgroot aantal lessen voor medici; bovendien voorzag het onderwijs van den hoogleeraar Snellen voldoende in de behoefte.
	P. Q. Brondgeest (lector),	Propaedeutische diagnostiek.	Geen toehoorders.
		Chemische diagnostiek.	Idem.
	Th. Dentz (lector),	Tandheelkunde enz.	Wegens gebrek aan toehoorders vingen alle lessen eerst aan in het 2de semester.
	G. P. Wesselink (privaat) docent),	Physische diagnostiek.	Gebrek aan klinisch materiaal.
	C. H. D. Buys Ballot,	Physische aardrijkskunde en meteorologie.	Geen toehoorders.
	C. H. C. Grinwis,	Mathematische physica.	Idem.
	W. Kapteyn,	Theorie der functien.	Idem.
	J. H. Gallée (lector),	Angelsaksisch.	De studenten waren nog niet genoeg gevorderd in de andere talen.
GRONINGEN . . .	W. Modderman,	Pandecten.	Ziekte en overlijden van den hoogleeraar.
	P. W. A. Cort van der Linden,	Politieke geschiedenis.	Geen toehoorders.
	A. P. Fokker,	Disputationes criticae de praxi pharmacodynamica recentiori.	Idem.
		Praktische hijgienische onderzoekingen.	Geen laboranten.
	R. A. Mees,	Mathematische physica.	Geen toehoorders.
		Meteorologie.	Idem.
	R. S. Tjaden Modderman,	Theoretische chemie.	Idem.
	H. J. Rink,	Theorie der functien.	Idem.
	F. J. P. van Calker,	Geologie en palaeontologie.	Idem.
		Capita selecta uit crystallographie.	Idem.
		Physische aardrijkskunde.	Idem.
	J. C. Kapteyn,	Theoretische astronomie.	Idem.
		Werktuigkunde.	Idem.
		Waarschijnlijkheidsberekening.	Idem.
	B. H. C. K. van der Wijck,	Psychologie.	Idem.
	T. J. Halbertsma,	Poetae Scenici.	Idem.
		Grieksche metriek.	Idem.
	F. J. van der Ham,	Syrisch.	Idem.
	B. Symons,	De Edda.	Idem.

Daarentegen werden verscheidene lessen en privaatcollegies gegeven, die niet aangekondigd waren. Zij zijn opgenomen in het volgende overzigt

UNIVERTITEIT TE:	HOOGLEERAAR OF LECTOR.	NIET AANGEKONDIGDE DOCH GEGEVEN LESSEN.
LEIDEN	J. T. Buys,	Privaatcollegie (met een achttal studenten) over algemeene beginselen van staatsregt.
	S. J. Fockema Andreae,	Privaatcollegie ter bespreking van onderwerpen uit de geschiedenis van het burgerlijk regt (met een negental studenten).
		Privaatcollegie ter behandeling der Hollandsche, Zeeuwsche, Overijsselsche en Drentsche regtsgeschiedenis.
	P. A. van der Lith,	Bespreking van verschillende onderwerpen uit het staats- en administratiefregt van Nederlandsch-Indie.
	T. Zaaijer,	Een responsie- en demonstratiecollegie voor oudere studenten.
	Th. H. Mac Gillavry,	Een extra uur per week (na de Kersvacantie) ter bespreking der voornaamste onderwerpen van de algemeene ziektekunde.
	J. M. van Bemmelen,	Vermeerderd aantal uren voor de praktische oefeningen van propaedeutische medische studenten.
	K. Martin,	Vermeerdering van het aantal uren vooor praktische oefeningen.
	G. C. Cobet,	Privatissimum (met 8 à 10 candidaten, 6 uren in de week) ter behandeling van palaeographie, ontcijfering van oude handschriften, hoogere metriek uit lyrici en tragici, het construeren van texten en in 't algemeen eene philologisch-kritische behandeling der Grieksche schrijvers.
	M. de Vries,	Private oefeningen, vooral met meergevorderden.
	J. P. N. Land,	Privaatcollegie tot inleiding in de wijsbegeerte (op verzoek van eenige theologanten).
		Leiding van oefeningen in het Arameesch.
	A. C. Vreede,	Madoereesch (5 uren 's weeks, aan één leerling).
		Vermeerdering der uren voor het Javaansch.
UTRECHT	M. S. Pols,	Voordragten tot verklaring van het nieuwe Wetboek van Strafregt; voorzetting van die in het vorige jaar; 1½ uur 's weeks voor ongeveer 30 toehoorders. De voordragten werden gestaakt na de behandeling van het Iste boek.
	F. C. Donders,	Physiologische optica; hoofdzakelijk voor vreemdelingen, die reeds een wetenschappelijken titel hadden verworven, die zich onder 's hoogleeraars leiding in het laboratorium oefenden.
	W. Koster,	Leer der beenderen en banden. Deze les werd 5 uur 's weeks gegeven, zoolang de lector Weber niet terug was van de reis naar de Noordpool.
	H. Sneller,	Oogheelkundige polikliniek; behalve op de aangekondigde uren, ook in de vacantie en op uren die de candidaten van andere lessen vrij hadden.
	J. A. C. Oudemans,	Sterrekundige plaatsbepaling. Aan de studien hierin werd behalve door den luitenant ter zee, 1ste klasse, W. F. Blaauw, (zie verslag 1880—1881, pag. 8,) ook deelgenomen door den luitenant ter zee, 1ste klasse, L. A. H. Lamie, die thans aan de Poolexpedie naar Dickson-haven deelneemt.
	P. de Jong,	Arabisch; gedurende den geheelen cursus, op verzoek, aan één student.
GRONINGEN . .	P. C. Plugge,	Pharmacognosie van het dierenrijk, (na de Paaschvacantie; één uur in de week).

Bovendien werden door den hoogleeraar Acquoy te Leiden, met goedkeuring van curatoren, de lessen voortgezet, die hij als kerkelijk hoogleeraar had gegeven, totdat zijn opvolger als zoodanig, dr. J. Offerhaus, den 26sten April 1882 het kerkelijk hoogleeraarsambt had aanvaard.

Met uitzondering van eene les van den hoogleeraar Cobet, waarbij de Latijnsche taal gebezigd werd, en van eenige lessen in de geologie van den hoogleeraar Martin, die op verzoek der toehoorders in het Duitsch werden gegeven, werden alle lessen te Leiden in de Nederlandsche taal verstrekt.

Te Utrecht werd het collegie voor litteratoren van den hoogleeraar Francken in het Latijn en twee van de drie collegies van den hoogleeraar Wichmann en die van den privaat-docent Hisgen in het Duitsch gegeven; de overige lessen in het Nederlandsch.

Te Groningen werden de lessen in het Nederlandsch gegeven, behalve eenige lessen van den hoogleeraar Baehrens, die in het Latijn, en die van den hoogleeraar Symons over Hoogduitsche taal en letterkunde, die in het Hoogduitsch gegeven werden.

De privaat-docent dr. E. F. van de Sande Bakhuyzen te Leiden gaf geregeld aan een drietal studenten les in de astronomie.

Te Utrecht gaf de privaat-docent dr. Jonkman lessen over morphologie en systematiek der phanerogamen, en de privaat-docent dr. Hisgen aan 17 toehoorders lessen over Hoogduitsche letterkunde. De lessen van den privaat-docent dr. Wesselink over physische diagnostiek werden niet gegeven, wegens gebrek aan klinisch materiaal.

De privaat docent dr. Mees ten Oever te Groningen gaf in November 1881 eenige lessen over kinderziekten, maar staakte zijn onderwijs weder kort daarna.

De op de series lectionum aangekondigde en gegeven lessen waren de volgende:

Naam van den hoogleeraar of lector.	Naam van de les.	Getal uren per week.	Aanwijzing der behandelde onderwerpen.
	Godgeleerdheid.		
A. Kuenen.	Uitlegging van het Oude Verbond.	2	Verklaring van Genesis V—XI en Jezaja I—VI.
	Geschiedenis van de Israëlitische letterkunde.	1	De verzameling van de boeken des Ouden Verbonds.
	Zedekunde.	3	Pligtenleer en leer van de deugd. Geschiedenis van de Christelijke zedeleer van de 2de eeuw onzer jaartelling tot op onzen tijd.
J. J. Prins.	Exegese van het Nieuwe Testament.		
	a. voor eerstbeginnenden.	1	De Lijdensgeschiedenis volgens Marcus XIV, XV.
	b. voor meergevorderden.	2	1ste en 2de Brief van Petrus, en dien van Judas.
	Tekstkritiek van het Nieuwe Testament (halfjaar).	2	Geschiedenis en theorie.
	Inleiding tot het Nieuwe Testament (halfjaar)	2	De Pastoraalbrieven en die aan de Hebreën.
L. W. E. Rauwenhoff.	Wijsbegeerte van de Godsdienst.	2	Wezen, oorsprong en regt van de Godsdienst.
	Encyclopaedie der Godgeleerdheid.	2	De geheele encyclopaedie der Godgeleerdheid.
C. P. Tiele.	Geschiedenis der Godsdiensten in het algemeen.	2	De Vedische en Brahmaansche godsdiensten; het Boedhisme in Indie; het Hindoeïsme.
	Geschiedenis der leer aangaande God.	2	De Indische en de Grieksche wijsbegeerte tot en met Plato.
J. G. R. Acquoy.	Geschiedenis van het Christendom.	3	Inleiding tot dit leervak; toestand der wereld, waarin het Christendom optrad; geschiedenis van het Christendom tot het einde van den tijd der Apostelen.
	Geschiedenis der leerstellingen van de Christelijke Godsdienst.	1	Inleiding tot dit leervak; geschiedenis der leerstellingen tot het einde van den tijd der Apostelen.
	Regtsgeleerdheid.		
R. T. H. P. L. A. van Boneval Faure.	Nederlandsch burgerlijk regt.	3	Personenregt en erfregt.
	Handelsregt.	3	Algemeene begrippen; faillietenregt.
	Burgerlijke regtsvordering.	2	Inrigting der regterlijke magt; regterlijke bevoegdheid; geding in eersten aanleg.
J. T. Buys.	Staatsregt.	3	Het 3de hoofdstuk der Grondwet (Staten-Generaal).
	Administratief regt.	3	De wetten en verordeningen betreffende de bevolking, de openbare veiligheid, de medische politie en het onderwijs.
	Volkenregt.	3	Het oorlogsregt.
P. A. van der Lith.	Koloniaal publiek regt.	2	Staatsgeschiedenis van Nederlandsch Indie, sedert het herstel van het Nederlandsch gezag.
	Administratief regt van Nederlandsch Indie.	3	Behandeling der voorschriften van het Regeringsreglement, betrekking hebbende op de Regering van Nederlandsch Indie; comptabiliteitswet; belastingstelsel.

TE LEIDEN.

Gemiddeld getal toehoorders.	Gelegenheid tot responderen.		*AANMERKINGEN.*
	Ja.	Neen.	
8	ja.		
6		neen.	
8		neen.	
7	ja.		
17	ja.		
8		neen.	
14		neen.	
10		neen.	
10 à 12	ja.		
7 à 13		neen.	
7 à 13		neen. *	* Wel bestond er gelegenheid tot vragen en opmerkingen.
5 à 6		neen.	
6 à 8		neen. **	** De gelegenheid tot responderen werd aangeboden, maar niet aangenomen.
34	ja.		
35	ja.		
35	ja.		
40 à 50		neen.	
8		neen.	
6		neen.	
5		neen.	
8	somtijds.		

Naam van den hoogleeraar of lector.	Naam van de les.	Getal uren per week.	Aanwijzing der behandelde onderwerpen.
H. van der Hoeven.	Strafregt.	3	Algemeene leerstukken; vergelijking van den Code Pénal en het Wetboek van Strafregt.
	Strafvordering.	2	Strafregter; absolute bevoegdheid; partijen; strafproces.
W. van der Vlugt.	Encyclopaedie des regts.	3	Resumé van het in den vorigen cursus behandelde; receptie van het Romeinsche regt, in verband met de opkomst der steden; geschiedenis der nieuwere privaatregts-codificatien.
	Wijsbegeerte des regts.	3	Resumé van het in den vorigen cursus behandelde; regtsphilosophie der middeleeuwen; de nieuwere philosophie van Descartes tot en met Leibnitz.
H. B. Greven	Staathuishoudkunde.	3	Grondbeginselen.
	Bijzondere onderwerpen van staathuishoudkunde.	2	Geld- en bankwezen.
	Statistiek.	1	Theorie der statistiek.
W. M. d'Ablaing.	Geschiedenis en grondbeginselen van het Romeinsche regt.	7	Het Romeinsche erfregt; het Romeinsche burgerlijk proces en de leer der actien; de leer der verbindtenissen, uit anderen hoofde dan uit overeenkomst ontstaan; de leer der opheffing van verbindtenissen.
	Geneeskunde.		
A. E. Simon Thomas.	Theoretische verloskunde.	3	De leer van de zwangerschap, baring, kraambed, in haar geheel.
	Verloskundige operatieleer.	1	Verloskundig onderzoek en kunstbewerkingen.
	Verloskundige kliniek.	zoo dikwijls als noodig was.	De diagnose en therapie der voorkomende gevallen.
	Verloskundige polikliniek.		
	Polikliniek voor vrouwen- en kinderziekten.	3	De gevallen die zich voordeden.
S. S. Rosenstein.	Klinische lessen aan het ziekbed.	3	Herkenning en behandeling der ziekten bij lijders die bedlegerig zijn.
	Poliklinische lessen.	3	Herkenning en behandeling van de ziekten der lijders.
	Lessen over diagnostiek en daarmede verbonden oefeningen.	2 à 3	Kennis der diagnostische methoden.
A. Heynsius.	Physiologie.	5	
	Histologie.	2	
	Praktische physiologische oefe-oefeningen.	4	
	Praktische oefeningen in histologie.	4	

TE LEIDEN.

Gemiddeld getal toehoorders.	Gelegenheid tot responderen.		*AANMERKINGEN.*
	Ja.	Neen.	
30 à 40	ja.		
30	ja.		
35		neen.	
12 à 3		neen.	
18		neen.	
5		neen.	
3		neen.	
36	ja.		
8		neen.	
20		neen.	
†	ja.		† Bij elke verlossing zijn in het ziekenhuis 2 en in de stad 1 candidaat tegenwoordig.
10	ja.		
50 à 60	ja.		
50 à 60	ja.		
15		neen.	
45	ja.		
24	ja.		
20	ja.		
20	a.		

Naam van den hoogleeraar of lector.	Naam van de les.	Getal uren per week	Aanwijzing der behandelde onderwerpen.
T. Zaaijer.	Systematische en microscopische ontleedkunde.	3	Ontleedkunde.
	Ontleedkundige oefeningen.	Onbepaald.	
	Topographische ontleedkunde.	2	Anatomie van enkele streken des ligchaams.
D. Doijer.	Ophthalmologische en otologische kliniek en polikliniek.	24	
	Theoretische ophthalmologie.		
	Theoretische otologie.		
	Oefeningen op het lijk in operatien.		
	Oogspiegelcursus.		
G. D. L. Huet.	Medische kliniek.	5	
	Pharmacognosie.	2	
	Pharmacodynamie.	1	
Th. H. Mac Gillavry.	Algemeene ziektekunde.	2	Storingen van den bloedsomloop; ontsteking en hare uitgangen; bloeding; diperasien; storingen der voeding van anderen aard dan de reeds genoemde; ureumvormingen en temperatuursanomalien.
	Ziektekundige ontleedkunde.	2	Ziektekundige ontleedkunde der spijsverterings-, pis- en geslachtswerktuigen.
	Gezondheidsleer.	1	Drinkwater; afvoer van faecalien; ventilatie; toezigt op vee en vleesch; elementen eener hygiene van beroepen en bedrijven.
	Praktische oefeningen in ziektekundige ontleedkunde op het lijk.	1 à 4	Ziektekundige ontleedkunde van alle organen en methodus secandi.
	Praktische oefeningen in ziektekundige weefselleer.	2	Ziektekundige weefselleer van alle organen en ureumvormingen.
J. E. van Iterson J.A.Zn.	Heelkundige kliniek en polikliniek.	12	Voorkomende ziektegevallen.
	Theoretische heelkunde.	2	Algemeene chirurgie.
	Operatieve chirurgie.	Naar mate er materiaal voorhanden was.	
	Medicina forensis.	2	Algemeen gedeelte en geregtelijke psychologie.
	Wis- en natuurkunde.		
P. L. Rijke.	Experimentele physica.	5	Inleiding tot de physica; electriciteit; magnetisme; geluid.
	Experimentele physica voor meergevorderden en candidaten.	2	Optica.

T TE LEIDEN.

Gemiddeld getal toehoorders.	Gelegenheid tot responderen.		*AANMERKINGEN.*
	Ja.	Neen.	
60	ja.		
58			
59	ja.		Deze les kon, wegens gemis van de vereischte lijken, grootendeels niet worden gegeven. Op de daardoor openvallende uren werden andere onderwerpen behandeld.
20	ja.		
30	ja.		
25	ja.		
15		neen.	
28		neen.	
29		neen.	
28		neen.	
12	ja.		
7	ja.		
40 à 50	ja.		
15		neen.	
40 à 50 (*)	ja.		(*) In 3 groepen verdeeld.
4 à 5		neen.	
30	ja.		
4	ja.		

Naam van den hoogleeraar of lector.	Naam van de les.	Getal uren per week.	Aanwijzing der behandelde onderwerpen.
W. F. R. Suringar.	Botanie.	4	Algemeene morphologie, anatomie en physiologie der phanerogamen; de plantencel en hare geschiedenis; klassen van cryptogamen (hepaticae en musci).
	Botanie voor studenten in de wis- en natuurkunde meer in het bijzonder.		Speciale behandeling van de familie der ranunculaceae (op het herbarium); overzigt van de plantenteratologie.
	Praktische oefeningen in het laboratorium:		
	a. voor eerstbeginnenden.	4	
	b. voor meergevorderden.	dagelijks.	
	Botanische excursien (in het voorjaar).	1 à 2 dagen in de week.	
D. Bierens de Haan.	Nieuwere meetkunde.	1	
	Lagere stelkunde.	1	
	Hoogere stelkunde.	2	
	Stelkundige analyse.	1	
	Differentiaalrekening.	2	
	Integraalrekening.	3	
	Waarschijnlijkheidsrekening.	2	
P. van Geer.	Beginselen der analytische en beschrijvende meetkunde.	3	Theorie der kegelsneden en vlakke kromme lijnen.
	Hoogere analytische meetkunde.	2	Theorie der oppervlakken van den tweeden graad; kromming van dubbelgebogen lijnen en oppervlakken.
	Theoretische mechanica.	3	Dynamica; hydromechanica.
	Elementaire meetkunde. (1)	2	Stereometrie; trigonometrie.
H. G. van de Sande Bakhuijzen.	Elementaire sterrekunde.	3	Overzigt der geheele sterrekunde.
	Astrognosie.	1	Kennis van den sterrenhemel en van de hulpmiddelen voor de waarneming van de eenvoudige verschijnselen.
	Praktische astronomie (half jaar).	3	Tijd-, lengte- en breedtebepaling door hoeksmeting.
	Theoretische astronomie (half jaar).	3	Loopbanen van cometen en vallende sterren.
	Waarschijnlijkheidsrekening.	1	Methode der kleinste vierkanten.
J. M. van Bemmelen.	Anorganische scheikunde.	4 (1)	De chemische elementen en hunne verbindingen, behalve de koolstof.
	Beginselen der anorganische scheikunde.	2	Beginselen of inleiding, ten behoeve van de studenten, die nog geenerlei studie van scheikunde gemaakt hebben.
	Scheikunde voor chemiae candidati.	2	Eenige hoofdstukken der theoretische scheikunde.

TE LEIDEN.

Gemiddeld getal toehoorders.	Gelegenheid tot responderen.		*AANMERKINGEN.*
	Ja.	Neen.	
64			
8			
	nu en dan.		
15			
6			
telkens 6 bij afwisseling.			
1	ja.		
1	ja.		
6	ja.		
6	ja.		
2	ja.		
3	ja.		
3	ja.		
3	ja.		
5	ja.		
3	ja.		
1	ja.		(1) Tijdelijk als voorbereiding.
2	ja.		
2	ja.		
5	ja.		
4	ja.		
3	ja.		
40 à 60	ja.		(1) In het 2de halfjaar 5.
12 à 20	ja.		
1	ja.		

Naam van den hoogleeraar of lector.	Naam van de les.	Getal uren per week.	Aanwijzing der behandelde onderwerpen.
	Practicum voor de eerstbeginnenden (medici en philosophen).	4	Scheikundige reactien in verband met de lessen in de anorganische scheikunde.
	Practicum voor de meergevorderden (medici).	2	Analytische scheikunde.
A. P. N. Franchimont.	De koolstof en hare verbindingen.	6	
	Quaestiones diversae.	2	Ontwikkelingsgeschiedenis van de begrippen omtrent de structuur van de verschillende klassen van ligchamen, als: koolwaterstoffen, alcoholen, alachyden, zuren enz.
C. K. Hoffmann.	Zoölogie.	5	Medische zoölogie voor studenten in de geneeskunde.
	Vergelijkende anatomie en physiologie.		Vergelijkene ontleedkunde van hoogere dieren, voor studenten in de geneeskunde en in de wis- en natuurkunde.
			Bouw en ontwikkeling van lagere dieren, bouw, ontwikkeling en rangschikking van hoogere dieren, voor de candidaten in de zoölogie.
	Praktische oefeningen.	dagelijks van 9–4 ure. (2)	
K. Martin.	Geologie.	1	Algemeene geologie; vulkanen; aardbevingen; gletschers; werkingen van het water, enz.
	Palaeontologie.	1	Palaeo-zoölogie en phytologie; ontwikkeling van dieren- en plantenrijk, zoover die op grond der versteeningen kan opgemaakt worden.
	Mineralogie en crystallographie.	2	Kristalstelsels; de meest belangrijke mineralen en gesteenten; beschouwingen over het ontstaan van deze; beknopt overzigt over de verschillende formatien.
	Praktische oefeningen in verband met de lessen over geologie.	2	
	Praktische oefeningen in verband met de lessen over palaeontologie.	2	
	Praktische oefeningen in verband met de lessen over crystallographie en mineralogie.	1	
E. A. van der Burg.	Artsenijbereidkunde.	3	Voortzetting van de scheikunde der koolstofverbindingen, voor zoover deze in betrekking staat tot artsenijbereidkunde; behandeling der galenische bereidingen, in betrekking tot de Pharmacopaea Neerlandica; onderzoek van levensmiddelen en opsporing van vervalschingen.
	Praktische oefeningen in het gereedmaken van praeparaten en in de analytische scheikunde.	dagelijks	

TE LEIDEN.

Gemiddeld getal toehoorders.	Gelegenheid tot responderen.		*AANMERKINGEN.*
	Ja.	Neen.	
20 (1)	ja.		(1) In het laboratorium zijn slechts 20 werkplaatsen voor deze oefeningen beschikbaar.
12	ja.		
50 à 60	soms.		
4	soms.		
30 à 34	aan het einde van den cursus op buitengewone uren.		
60 à 65			
5 à 6			
			(2) Behalve Donderdags.
5		neen.	
3		neen.	
4		neen.	
	ja.		
	ja.		
	ja.		
2			
2			

Naam van den hoogleeraar of lector.	Naam van de lee.	Getal uren per week.	Aanwijzing der behandelde onderwerpen.
	Toxicologie.	1	De opsporing en onderkenning van metaalvergiften; bijtende alcalien en zuren; bloed- en andere vlekken.
	Praktische oefeningen in toxicologie.	dagelijks van 10–4 ure.	
H. A. Lorentz.	Mathematische physica.	4	Mechanische warmtetheorie; kinetische gastheorie.
	Differentiaal- en integraalrekening, voor aanstaande scheikundigen.	2	
	Lagere wiskunde, voor aanstaande studenten in de geneeskunde.	eerst 4, later 2.	
A. A. W. Hubrecht (lector).	Geographische verspreiding der dieren en systematische indeeling der zoogdieren.		
	Anatomie en systematiek der visschen.		
E. F. van de Sande Bakhuyzen (privaat docent).	Astronomie.		
	Letteren en wijsbegeerte.		
C. G. Cobet.	Grieksche letterkunde.	3	Homerus; Herodotus; Aristophanes; Lucianus.
	Grieksche antiquiteiten.	2	Kunstgeschiedenis; topographie; regtswezen.
M. de Vries.	Nederlandsche taalkunde.	4	Oorsprong, verwantschap en geschiedenis der taal; woordvorming; geschiedenis der spraakkunst en behandeling van spraakkunstige moeijelijkheden.
	Middelnederlandsch.	2	Karel en de Elegast; Reinaert, 2de boek.
	Praktische stijloefeningen.	1	Kritiek over opstellen der studenten, vertaling, enz.
	Verschillende oefeningen met enkele meergevorderde studenten, naar gelang van de behoefte.	onbepaald.	
R. P. A. Dozy.	Algemeene geschiedenis.	2	Geschiedenis der 18de eeuw.
R. Fruin.	Geschiedenis des Vaderlands.	3	Tijdvak van de 18de eeuw.
	Geschiedenis der Noord-Nederlandsche staatsinstellingen.	2	Tijdvak onder de landsheeren en tijdens den opstand tegen Philips van Spanje.
H. Kern.	Sanskriet, grammatica.	2	
	Sanskriet, voor meergevorderden.	2	
	Indische oudheidkunde.	2	
M. J. de Goeje.	Arabisch, 1ste jaar.	3	
	Idem, 2de jaar.	4	
	Idem, 3de jaar.	3	

TE LEIDEN.

Gemiddeld getal toehoorders.	Gelegenheid tot responderen.		*AANMERKINGEN.*
	Ja.	Neen.	
2	ja.		
2			
6	ja.		
4	ja.		
15	ja.		
3			
1			
3			
40	ja.		
8 à 10	ja.		
28	ja.		
18	ja.		
17	ja.		
20		neen.	
12		neen.	
4		neen.	
6	ja.		
2	ja.		
2	ja.		
2			
2			
1			

Naam van den hoogleeraar of lector.	Naam van de les.	Getal uren per week.	Aanwijzing der behandelde onderwerpen.
J. P. N. Land.	Geschiedenis der Grieksche wijsbegeerte.	3	Overzigt der bedoelde geschiedenis, met aanhaling der bewijsplaatsen.
	Logica.	3	Historische inleiding; de wording van ons hedendaagsch begrip van wetenschap; overzigt der logica volgens eigen uitgegeven handleiding.
H. Oort.	Hebreeuwsch, voor propaedeutici.	4	Grammatica, lezing van Genesis.
	Mischna en Midraschin	4	Gedeelten van Mechilta, » Rasji ", Kohelet 7.
	Antiquiteiten.	2	Het naïzeitisch tijdvak.
	Capita selecta.		
W. J. A. Jonckbloet.	Geschiedenis der Nederlandsche letterkunde.	4	De zeventiende eeuw.
P. J. Veth.	Geschiedenis, letterkunde, oudheden, instellingen, godsdienst en zeden van de volken van den Maleischen stam.	4	De bevolkingen van Java en Sumatra.
J. Pijnappel.	Maleische taal.	3	Verschillende gedrukte werken en handschriften.
	Algemeene taalkunde van den Indischen archipel.	1	Losse capita.
A. C. Vreede.	Javaansch, 1ste jaar.	2	Lezing van de wajangverhalen van Palasara, uitgave Roorda; Javaansche zamenspraken van Winter, uitgave Roorda; grammatica van Roorda.
	Idem 2de jaar.	3	Het boek Radji Pirangon, uitgave Roorda; het wajangverhaal Abiusa, uitgave van Humme; grammatica van Roorda.
P. J. Cosijn.	Gothisch.	3	Allereerste beginselen der spraakkunst.
	Middelhoogduitsch.	3	Spraakkunst; behandeling der Nibelungen (epos en sage).
	Angelsaksisch.	3	Spraakkunst; lezing van Sweet's »Reader."
G. Schlegel.	Chineesche taal- en letterkunde.	8	Chineesche bellettrie en zedekundige spreuken.
J. J. Cornelissen.	Latijn.		
	voor propaedeutici.	2	Cicero, in Rullum, I; Horatii Sermones, Lib. II.
	voor meergevorderden.	2	Plinii Epistolae; Virgilii Aeneïs, II.
	voor candidaten in de klassieke letterkunde.	3	Oefeningen in tekstkritiek en Latijnsche stijl: interpretatie van Horatii Epistolae.
	Romeinsche antiquiteiten.	2	Romeinsche staatsregeling.
G. J. Grashuis (lector).	Soendaneesche taal.	3	Soendaneesche spraakkunst; verklaring van Soendaneesche prozastukken uit het »Soendaneesch leesboek" en uit de »Soendaneesche bloemlezing" van Grashuis; verklaring van Soendaneesche handschriften.

TE LEIDEN.

Gemiddeld getal toehoorders.	Gelegenheid tot responderen.		*AANMERKINGEN.*
	Ja.	Neen.	
9		neen.	
1	ja.		
12	ja.		
2	ja.		
12		neen.	
1			Slechts een gedeelte van het jaar gegeven, omdat de eenige auditor liever meer tijd aan de rabbijnsche letterkunde besteedde.
7	ja.		
1	ja.		
1	ja.		
1	ja.		
1	ja.		
1	ja.		
3	ja.		Aangevangen in Februarij.
2	ja.		
2	ja.		
2	ja.		
45	ja.		
20	ja.		
12	ja.		
35		neen.	
1	ja.		

Naam van den hoogleeraar of lector.	Naam van de les.	Getal uren per week.	Aanwijzing der behandelde onderwerpen.
	Godgeleerdheid.		
J. I. Doedes.	Geschiedenis der leer aangaande God.	2	
	Uitlegging van het N. Testament.	3 (1)	Brief van Paulus aan de Galaten; daarna uitgezochte plaatsen.
J. J. van Oosterzee.	Wijsbegeerte van de godsdienst.	2	Het praktisch gedeelte.
	Oud-Christelijke letterkunde.	2	De Paulinische brieven en de Openbaring.
	Geschiedenis der leerstellingen van de Christelijke godsdienst.	1	De eerste zes eeuwen onzer jaartelling.
N. Beets.	Geschiedenis van het Christendom.	2	De eerste vijf eeuwen van het Christendom.
	Zedekunde.	2	De denkbeelden en stelsels der Grieksche wijsgeeren en de grondslagen der Christelijke zedekunde.
J. J. P. Valeton jr.	Geschiedenis der Israëlitische letterkunde.	2	Algemeene inleiding op het Oude Testament met bepaalde behandeling van het grootste deel van den derden bundel.
	Uitlegging van het O. Testament.	2	Genesis I—XI.
	Geschiedenis van de Israëlitische godsdienst.	1	De profeten der Ballingschap; Ezechiël en de tweede Jezaja.
	Moeijelijker plaatsen van het Oude Testament.	(2)	Zacharia I—VIII.
	Regtsgeleerdheid.		
B. J. L. de Geer van Jutfaas.	Beginselen van het Romeinsche regt.	5	Instituten.
	Geschiedenis van het Romeinsche regt.	3	
	Pandecten.	2	De leer der verbindtenissen.
J. A. Fruin.	Nederlandsch burgerlijk regt.	4	Inleiding en geschiedenis; algemeen personenregt en zakelijke regten.
	Handels- en zeeregt.	3	Inleiding en geschiedenis, wisselregt: faillietenregt.
H. J. Hamaker.	Encyclopaedie der regtswetenschap.	2	Philosophische inleiding tot de regtsstudie; overzigt van de Nederlandsche regtsgeschiedenis.
	Nederlandsch burgerlijk procesregt.	3	Inleiding, waarbij de regterlijke inrigting; regtsgeding in eersten aanleg; de incidenten; het hooger beroep; een deel der leer van het bewijs.
J. d'Aulnis de Bourouill.	Geschiedenis en beginselen der staathuishoudkunde.	2	
	Bijzondere hoofdstukken der staathuishoudkunde.	2	Belastingen; wisselkoersen; bankwezen; staatsschulden.
	Statistiek.	1	
	Staatkundige geschiedenis.	2	De Fransche revolutie van 1789.

TE UTRECHT.

Gemiddeld getal toehoorders.	Gelegenheid tot responderen.		*AANMERKINGEN.*
	Ja.	Neen.	
25 à 30		neen.	
60 à 80		neen.	(1) Waarvan 1 uur hermeneutiek.
35	somtijds.		
35	somtijds.		
35	somtijds.		
25		neen.	
30		neen.	
30		neen.	
50		neen.	
25		neen.	
13			(2) Om de 14 dagen een avondcollegie.
14		neen.	
14		neen.	
7		neen.	
15 (3)		neen.	(3) Na de Paaschvacantie 7 à 8.
15 (3)		neen.	
12 à 14		neen.	
10		neen.	
12		neen.	
5		neen.	
5		neen.	
8		neen.	

Naam van den hoogleeraar of lector.	Naam van de les.	Getal uren per week.	Aanwijzing der behandelde onderwerpen.
M. S. Pols.	Strafregt.	3	Het algemeene deel; een overzigt van het speciële deel; uitvoerige bespreking van twee der voornaamste hoofdklassen van misdrijven.
	Strafvordering.	2	Een volledige cursus over het onderwerp.
J. de Louter.	Wijsbegeerte van het regt.	2	De algemeene staatsleer, systematisch geordend.
	Nederlandsch staatsregt.	2	De eerste helft der Grondwet, met een inleiding over de geschiedenis van het Nederlandsche staatsregt.
	Volkenregt.	2	Het formele deel.
	Administratief regt.	2	De wetgeving op volksgezondheid, politie en onderwijs.
C. Pijnacker Hordijk.	Oud-vaderlandsch regt.	1	Aanwijzing van den invloed der oud-vaderlandsche regtsbeginselen op ons hedendaagsch regt.
	Geschiedenis van het oud-vaderlandsche regt.		Lezing van Jan Matthijssen's Regtboek van den Briel.
	Geneeskunde.		
F. C. Donders.	Physiologie, natuurleer of natuurkunde van den gezonden mensch.	4 á 6	Alle onderdeelen der physiologie, met uitzondering van de leer der voortplanting; uitvoerig vooral het spier- en zenuwstelsel.
L. C. van Goudoever.	Theorie der heelkunde.	3	Algemeene chirurgie, in het 1ste semester; voornaamste hoofdstukken der speciële chirurgie, in het 2de semester.
	Heelkundige kliniek en poliklinick.	10	
W. Koster.	Bijzondere hoofdstukken der ontleedkunde.	2	Het centrale en peripherische zenuwstelsel.
	Ontwikkeling der deelen in het embryo.	3 (1)	Ontwikkeling van den ligchaamsvorm, van het vaatstelsel, van den darmkoker; de vliezen van de vrucht.
W. Koster, M. Weber (lector).	Praktische oefeningen op lijken.	(2)	
	Systematische en topographische ontleedkunde.	4	De bouw, de ligging en de ontwikkeling der deelen van het ligchaam, zoo noodig opgehelderd door de uitkomsten der vergelijkende anatomie.
T. Halbertsma.	Verloskunde.	4	Theoretische en klinische verloskunde; verloskundige operatien.
	Leer der vrouwenziekten.	1	
Th. W. Engelmann.	Algemeene biologie.	2	
	Histologie.	2	
	Experimentele toxicologie.	2	
	Praktische oefeningen in microscopie.	4	

T TE UTRECHT.

Gemiddeld getal toehoorders.	Gelegenheid tot responderen.		*AANMERKINGEN.*
	Ja.	Neen.	
14		neen.	
14		neen.	
5		neen.	
10 à 20		neen.	
9		neen.	
7		neen.	
20		neen.	
			Tot Februarij.
4		neen.	
35	ja.		Responsie op bijzondere uren, buiten de gewone lesuren.
6 à 8	ja.		
15 à 20	ja.		
30	ja.		
25		neen.	(1) De laatste 2½ maand.
38	ja.		(2) Het laboratorium was van 9–5 ure geopend. De oefeningen waren afhankelijk van het voorhanden zijn van lijken.
25	ja. (3)		(3) De hoogleeraar Koster gaf gelegenheid tot responderen.
24	ja.		
24	ja.		
8		neen.	
30		neen.	
4	ja.		
14	ja.		

Naam van den hoogleeraar of lector.	Naam van de les.	Getal uren per week.	Aanwijzing der behandelde onderwerpen.
S. Talma.	Bijzondere pathologie en therapie.	2	Ziekten van hart, blaas en nieren.
	Propaedeutische kliniek.	2	De voornaamste middelen van onderzoek bij de inwendige geneeskunde.
	Geneeskundige kliniek en polikliniek.	8	
	Pharmacognosie en pharmacodynamie.	2	
G. van Overbeek de Meijer.	Gezondheidsleer en gezondheidspolitie.	(1)	De vakken in hunnen geheelen omvang.
	Geregtelijke geneeskunde.	2 (2)	
H. Snellen.	Voorbereidende oogheelkunde.	1½	Hulpmiddelen voor onderzoek van het oog en als toepassing daarvan de herkenning van oogziekten.
	Klinische oogheelkunde.	2	Herkenning van oogziekten, ook in verband met den algemeenen toestand en de vereischte behandeling.
	Theoretische en praktische kennis van den oogspiegel.	2 (3)	De constructie van den oogspiegel en wat daarmede kan worden waargenomen.
	Operatieve oogheelkunde.	2	Operatien op het levend oog, afgewisseld door operatien op het cadaver en op geslagte varkens.
C. A. Pekelharing.	Algemeene ziektekunde.	3	Stoornissen van den bloedsomloop en van het bloed zelf, stoornissen der voeding.
	Algemeene ziektekundige ontleedkunde.	2	Ontleedkundige afwijkingen der spijsverteringsorganen en der geslachtsorganen.
	Praktische oefeningen op het cadaver.	(6)	
P. Q. Brondgeest (lector).	Zoöchemie.	2	
	Oefeningen in het gebruiken van den keelspiegel.	1	
	Pharmacodynamie.		
Th. Dentz (lector).	Ziektekunde en ziektekundige ontleedkunde der tanden.	1	De eerste en tweede dentitie in haar normaal en abnormaal verloop.
	Klinisch onderrigt in de ziekten der tanden en hare behandeling.	3	
	Operatieve tandheelkunde.	1½	
J. E. van der Meulen (lector).	Operatieve chirurgie, instrumenten en verbandleer.	4	
	Propaedeutische chirurgische kliniek.	1	

TE UTRECHT.

Gemiddeld getal toehoorders.	Gelegenheid tot responderen.		*AANMERKINGEN.*
	Ja.	Neen.	
16		neen.	
10	ja.		
25 à 30	ja.		
10		neen.	
10 à 20	ja.		(1) Vóór de Paaschvacantie 2 uren, daarna 5 uren.
10		neen.	2) Tot de Paaschvacantie.
12	ja.		
20	ja.		
(4)	ja.		(3) Halfjarige cursus. (4) Alle candidaten van het 1ste jaar.
(5)	ja.		(5) Zeer afwisselend; deze les viel somtijds zamen met andere lessen.
20	ja.		
10		neen.	
zeer afwisselend	ja.		(6) Wanneer de gelegenheid zich aanbood.
5		neen.	
12		neen.	
10		neen.	Sedert 25 April 1832.
3	ja.		In 't 2de semester.
10	ja.		
3	ja.		
10 à 17		neen.	
15 à 25	ja.		

Naam van den hoogleeraar of lector.	Naam van de les.	Getal uren per week.	Aanwijzing der behandelde onderwerpen.
	Wis- en natuurkunde.		
P. Harting.	Algemeene zoölogie.	2	Zoogdieren; kruipende dieren.
	Arthrozoa, wormen.	2	
	Vergelijkende anatomie, physiologie en histologie.	2	
C. H. D. Buys Ballot.	Proefondervindelijke natuurkunde.	5 (1)	
	Bijzondere hoofdstukken der natuurkunde.	2	Electriciteit.
C. H. C. Grinwis.	Differentiaalrekening.	2	
	Theoretische mechanica.	3	
E. Mulder.	Organische scheikunde.	3 (2)	
	Synthetische scheikunde.	1	
	Toxicologie.	1	
N. W. P. Rauwenhoff.	Algemeene morphologie.	3	De organen, de anatomie en de ontwikkelingsleer der planten, daarna de plantenphysiologie.
	Bijzondere hoofdstukken der botanie.	1	De planten-anatomie in bijzonderheden; de bevruchting der phanerogamen.
J. A. C. Oudemans.	Theoretische astronomie.	2	Verschillende methoden van tijd-, breedte- en lengtebepaling; theorie en gebruik der instrumenten; methode van Olbers tot bepaling eener parabolische loopbaan.
	» » voor meergevorderden.	2	
	Theorie van de beweging der hemelligchamen.	2	Berekening eener elliptische loopbaan.
	Praktische astronomie.	(3)	Theorie en behandeling van het equatoriaalinstrument en den draden-micrometer van het passage-instrument in den meridiaan en den eersten verticaal.
H. C. Dibbits.	Anorganische scheikunde.	3	Overzigt van de anorganische scheikunde, bepaaldelijk de metalloïden en een deel der metalen.
	Theoretische scheikunde.	1	De beginselen, waarop de bepaling der atoomgewigten berust.
	Spectraal-analyse.	1 (4)	Geschiedenis der spectraal-analyse; de spectra van gekleurde vlammen.
	Praktische scheikunde.	8	Oefeningen in het reageren en bereiden van praeparaten.
H. Wefers Bettink.	Pharmaceutische scheikunde.	3	Glycociden, bitterstoffen, alhaloïden, koolhydraten, metalen en hunne verbindingen.
	Kennis der geneesmiddelen.	3	Geneesmiddelen uit het planten- en dierenrijk en de galenische bereidingen.
	Kennis der geneesmiddelen, voor medici.	1	Nieuwe geneesmiddelen van scheikundigen aard; wortels, basten, huiden en de daarvan bereide praeparaten.

TE UTRECHT.

Gemiddeld getal toehoorders.	Gelegenheid tot responderen.		*AANMERKINGEN.*
	Ja.	Neen.	
45		neen.	
45		neen.	
30		neen.	
50	ja.		(1) Waarvan 1 uur responsie afzonderlijk voor philosophen medici en pharmaceuten.
4	ja.		
2		neen.	
4		neen.	
50	ja.		(2) En een afzonderlijk responsie-uur.
2			
4			
59	ja.		
8 à 10	ja.		
1	ja.		
1	ja.		
1	ja.		
3	ja.		(3) Niet op de aangekondigde uren; meestal 's avonds.
30	ja.		
3	ja.		
3	ja.		(4) Na de Kersvacantie.
30 (5)	ja.		(5) Verdeeld in groepen van 7 of 8 op vier namiddagen in de week.
10	ja.		
11	ja.		
18 à 20		neen.	

Naam van den hoogleeraar of lector.	Naam van de les.	Getal uren per week.	Aanwijzing der behandelde onderwerpen.
W. Kapteijn.	Ligchaams- en driehoeksmeting.	4	
	Analytische meetkunde.	2	
	Integraalrekening.	2	
C. E. A. Wichmann.	Crystallographie en mineralogie.	3	In het algemeen gedeelte: de crystallographie, de physische en chemische eigenschappen der mineralen; in het bijzonder gedeelte: het mineraal-systeem in zijnen geheelen omvang.
	Mineralogie en geologie.	1	Het mineraal-systeem, physiographische en dynamische geologie.
	Beginselen der crystallographie.	1	De kristalstelsels.
H. F. Jonkman (privaat-docent).	Morphologie en systematiek der phanerogamen:		
	voor eerstbeginnenden.	1	Organographie, phytographie, beschrijving der voornaamste natuurlijke plantenfamiliën.
	voor meergevorderden.	1	Gymnospermen: cycadeën, coniferen, gnetaceën.
	Letteren en wijsbegeerte.		
C. W. Opzoomer.	Redeneer- en zielkunde.	2	
	Grondbeginselen der wijsbegeerte.	2	
	Geschiedenis der wijsbegeerte.	1 à 2	
W. G. Brill.	Gothisch.	1	
	Middel-Nederlandsch.	1	Fragmenten uit den »Lancelot", den »Alexander", Maerlants »Trojaansche oorlog", »Walewijn".
	Maerlants strophische gedichten.	1	
	Nieuw-Nederlandsch.	2	
	Vaderlandsche geschiedenis.	2	Gebeurtenissen na de hervatting van den oorlog in 1621.
H. van Herwerden.	Grieksche taal en letterkunde.	3	Plato's »Symposion"; Thucydides VI; Theocrites.
	Grieksche oudheden.	2	De Atheensche staatsinrigting.
	Tekstkritiek.	1	Homerus; Isaeus.
	Behandeling van Thucydides en de tragici, en van de metriek der tragici.	3	
P. de Jong.	Hebreeuwsche taal en letterkunde.	3	Koningen II, cap. 19-25.
	Hebreeuwsche oudheden.	3	't Laatste deel der pars sacra, offers, feesten, secten.

TE UTRECHT.

Gemiddeld getal toehoorders.	Gelegenheid tot responderen.		*AANMERKINGEN.*
	Ja.	Neen.	
12		neen.	Na de Kersvacantie.
3	ja.		
1	ja.		
13		neen.	
3		neen.	
1		neen.	
40	ja.		
20		neen.	
20		neen.	
40		neen.	
5	ja.		
25	ja.		
5	ja.		
25		neen.	
17		neen.	
15 à 30	ja.		
5		neen.	
5	ja.		
1			Deze les werd één avond in de week gegeven aan den eenigen candidaat, die nog niet in eene onderwijsbetrekking was.
10 à 20	ja.		
		neen.	

Naam van den hoogleeraar of lector.	Naam van de les.	Getal uren per week.	Aanwijzing der behandelde onderwerpen.
J. A. Wijnne.	Oude geschiedenis.	3	Tweede Punische oorlog; oorlogen van Rome tegen de Galliërs en Liguriërs.
	Geschiedenis der middeleeuwen.	2	Geschiedenis der Franken tot het verdrag van Verdun, en de eerste tijd na 843.
	Historiographie.	2	Romeinsche geschiedschrijvers van de 2de tot de 5de eeuw.
C. M. Francken.	Latijnsche taal en letterkunde.	3	De »Menaechmi" van Plautus; de »Agricola" van Tacitus.
	Romeinsche oudheden.	3	Topographie; pars sacra; pars publica (daaronder de judicia, maar met uitsluiting van de krijgszaken).
	Geschiedenis der Romeinsche litteratuur.	1	De dichters van het Augustinische tijdvak.
	Latijnsche stijloefening, dispuut, interpretatie.		
J. H. Gallée (lector).	Grammatica van het Sanskriet, voor beginnenden.	1	
	Grammatica van het Sanskriet, voor meergevorderden.	2	
	Vergelijkende grammatica.	1	
	Oud-Saksisch en Oud-Frankisch.	1	
	Vergelijkende grammatica van Oud-Germaansche talen.	1	
	Oud- en middel-Hoogduitsch.	1	
J. H. Hisgen (privaat docent).	Hoogduitsche letterkunde.	2	

TE UTRECHT.

Gemiddeld getal toehoorders.	Gelegenheid tot responderen.		*AANMERKINGEN.*
	Ja.	Neen.	
6	ja.		
21		neen.	
6		neen.	
20	ja.		
10	ja.		
7		neen.	
7			
2	ja.		
3	ja.		
3	ja.		
2	ja.		
2	ja		
3	ja.		
17	soms.		

Naam van den hoogleeraar of lector.	Naam van de les.	Getal uren per week	Aanwijzing der behandelde onderwerpen.
	Godgeleerdheid.		
J. J. P. Valeton.	Israëlitische letterkunde.	2	Wetgevende geschriften en Boek Josua.
	Uitlegging van het Oude Testament.	3	Deuteronomium VI—XI, XXVII, XXVIII; Jesaja I—V.
	Geschiedenis van de Israëlitische godsdienst.	1	Van het begin tot de regering van Manasse.
F. W. B. van Bell.	Encyclopaedie der godgeleerdheid.	1	
	Uitlegging van het Nieuwe Testament.	3	Openbaring van Johannes, cap. 17–22; 1ste Brief aan de Corinthiers, cap. 1–10.
	Zedekunde.	2	Christelijke zedekunde.
G. H. Lamers.	Geschiedenis der godsdiensten.	2	Natuur; volken; Aegypte; China; Japan; Semieten.
	Geschiedenis der leer aangaande God.	2	Grieksche wijsbegeerte; Israël.
	Wijsbegeerte van de godsdienst.	2	De godsdienst anthropologisch toegelicht.
J. Cramer.	Geschiedenis des Christendoms.	2	Oude Christelijke Kerk, eerste 5 eeuwen;
	Geschiedenis der leerstellingen van de Christelijke godsdienst.	2	Eerste 5 eeuwen; leerstuk der Inspiratie.
	Oud-Christelijke letterkunde.	2	Vorming van den canon des Nieuwen Testaments; Evangelie van Johannes, 1ste gedeelte; eenige patres apostolici.
	Regtsgeleerdheid.		
B. J. Gratama.	Strafregt.	3	Algemeen deel.
	Strafproces.	3	Laatste titels van het wetboek.
	Wijsbegeerte des regts.	3	Algemeen deel; leer der verbindtenissen.
G. Diephuis.	Burgerlijk regt.	4	Zakelijke regten op eens anders zaak; verbindtenissen.
	Handelsregt.	2	Inleiding; koophandel in het algemeen; wissels enz.
	Burgerlijk procesregt.	2	Actien; regterlijke bevoegdheid; aanleg eener procedure.
B. D. H. Tellegen.	Staatsregt.	4	Nederlandsch staatsregt; geschiedkundige inleiding; grondgebied en volk; de Koning; de Staten-Generaal; de wet; de magt des Konings.
	Administratief regt.	2	Administratieve regtsmagt; staatsdomein, privaat en publiek.
	Volkenregt.	2	De gewigtigste hoofdstukken van het regt van oorlog en vrede.
P. W. A. Cort van der Linden.	Grondbeginselen der staathuishoudkunde.	3	Overzigt van de geschiedenis der staathuishoudkunde; grondbeginselen van de Engelsche school.

TE GRONINGEN.

Gemiddeld getal toehoorders.	Gelegenheid tot responderen.		*AANMERKINGEN.*
	Ja.	Neen.	
8		neen.	
12		neen.	
2		neen.	
6		neen.	
12	ja.		
6	ja.		
8	ja.		
8	ja.		
9	ja.		
11	ja.		
4	ja.		
8	ja.		
16 à 18	ja.		
16 à 18	ja.		
6 à 8	ja.		
12	ja.		
12	ja.		
12		neen.	
16 à 19	ja.		
6	ja.		
6	ja.		
12 à 15	ja.		

Naam van den hoogleeraar of lector.	Naam van de les.	Getal uren per week.	Aanwijzing der behandelde onderwerpen.
	Encyclopaedie der regtswetenschap.	2	Algemeene regtsbegrippen; indeeling van het regt.
	Staathuishoudkunde.	1	De leer van den eigendom uit een staathuishoudkundig oogpunt.
	Statistiek.	1	Algemeene beginselen; eenige hoofdstukken uit de bevolkingsstatistiek.
J. A. Tellegen (lector).	Het Romeinsche regt en zijne geschiedenis.	8	Behandeling der instituten van Justinianus; overzigt der geschiedenis van het Romeinsche regt vóór, tijdens en na Justinianus.
	Geneeskunde.		
W. M. H. Sänger.	Theoretische verloskunde.	1	
	Verloskundige operatien op phantome.	2	
	Klinische oefeningen, onderzoek van zwangeren.	2	
	Gynaecologische kliniek en polikliniek.	2	
	Praktische verloskunde op de kraamzaal en in de polikliniek.	naarmate de gelegenheid zich voordeed.	
D. Huizinga.	Physiologie.	4	
	Histologie.	2	
	Praktische histologische en chemische oefeningen.	4—6	
H. W. Middendorp.	Algemeene ziektekunde.	2	
	Algemeene pathologisch-histologische onderzoekingen.	2	
	Ziektekundige ontleedkunde.	2	
	Bijzondere pathologisch-histologische onderzoekingen.	4	
	Lijkopeningen.	verschillend.	
H. A. Kooijker.	Theoretische geneeskunde.	zeer afwisselend. (1)	Ruggemergsziekten; physisch-chemische diagnosen.
	Geneeskundige kliniek en polikliniek.		
	Therapeutisch gedeelte der geneesmiddelen.		Nascotica.
J. P. van Braam Houckgeest.	Ontleedkunde van den mensch.	6	
	Ontwikkelingsgeschiedenis van den mensch.	2	
A. P. Fokker.	Hygiëne.	2	Gezondheidsleer en medische politie.
	Pharmacodynamie.	1	De physiologische werking der pharmaca.
	Pharmacognosie.	1	
	Medicina forensis.	1	

TE GRONINGEN.

Gemiddeld getal toehoorders.	Gelegenheid tot responderen.		*AANMERKINGEN.*
	Ja.	Neen.	
12 à 15	ja.		
3		neen.	
3		neen.	
12 à 15	ja.		
		neen.	
	ja.		
27	ja.		
	ja.		
	ja.		
35	ja.		
14	ja.		
35			
20	ja.		
20	ja.		
15	ja.		
15	ja.		
15	ja.		
		neen.	(1) Ten gevolge van het lidmaatschap der commissie voor het staatsexamen, die zitting hield te Leiden.
27	ja.		
		neen.	
20		neen.	
10		neen.	
10		neen.	
8		neen.	
20	ja.		
6		neen.	

Naam van den hoogleeraar of lector.	Naam van de les.	Getal uren per week.	Aanwijzing der behandelde onderwerpen.
H. R. Ranke.	Speciale heelkunde.	3	
	Oorheelkunde.	2	
	Fracturen en ontwrichtingen.	1	
	Heelkundige kliniek.	10	
	Opereer-oefeningen op het cadaver.	onbepaald.	
M. E. Mulder (lector).	Theoretische oogheelkunde.	2	
	Oogspiegelcursus.	2	
	Oogheelkundige polikliniek.	10	
	Oogoperatien op het cadaver.	onbepaald.	
J. Mees ten Oever (privaatdocent).	Kinderziekten.		
	Wis- en natuurkunde.		
R. A. Mees.	Experimentele physica.	4	Mechanica; geluid; warmte; licht.
	Praktische oefeningen in physica.	4	Geheele physica.
R. S. Tjaden Modderman.	Anorganische chemie.	4	Chemische wetten; eigenschappen der voornaamste elementen en verbindingen.
	Organische chemie.	3	Algemeen overzigt; opzettelijke behandeling der vetligchamen en aromatische stoffen.
	Praktische oefeningen.	4 (1)	Qualitatieve en quantitatieve analyse.
P. de Boer.	Botanie.	5	Morphologie; physiologie; anatomie; systematiek; cryptogamen.
	Pharmaceutische botanie.	3	Medicinale planten; microscopische pharmacognosie.
	Microscopische phytographische oefeningen.	8	Anatomie, praktisch; determineren van planten.
H. J. van Ankum.	Zoölogie, vergelijkende anatomie en vergelijkende physiologie.	5	Inleiding; amphibien; reptilien; vogels; zoogdieren; protozoën; coelenteraten; vermes; echinodermen; wallusken.
	Praktische oefeningen.	3	Anatomie van dieren uit de onderscheiden groepen.
H. J. Rink.	Hoogere algebra.	2	Hoogere magtsvergelijkingen; determinanten.
	Differentiaalrekening.	4	
	Integraalrekening.	3	Onbepaalde en bepaalde integralen; differentiaalvergelijkingen.
F. J. P. van Calker.	Mineralogie.	3	De beginselen van crystallographie; morphologische, physische en chemische eigenschappen der mineralen; classificatien; de klassen der elementen; sulfiden; haloïdzouten; oxiden; hydroxiden.
	Praktische oefeningen.	2	Oefeningen in het bepalen van kristallen; in het meten van kristallen met den reflexiegoniometer; het determineren van delfstoffen.
J. C. Kapteijn.	Populaire astronomie.	3	Geheele astronomie.

TE GRONINGEN.

Gemiddeld getal toehoorders.	Gelegenheid tot responderen.		*AANMERKINGEN.*
	Ja.	Neen.	
27		neen.	
10	ja.		
10		neen.	
27	ja.		
20	ja.		
8	ja.		
8	ja.		
	ja.		
	ja.		
			Slechts enkele lessen werden gegeven.
56		neen.	
35	ja.		
34		neen.	
36		neen.	
40	ja.		(1) Voor 6 doorloopend van 9—4 ure dagelijks,
50	ja.		
10	ja.		
31	ja.		
39		neen.	
23	ja.		
4	ja.		
4	ja.		
1	ja.		
9	ja.		
3	ja.		
4	ja.		

Naam van den hoogleeraar of lector.	Naam van de les.	Getal uren per week.	Aanwijzing der behandelde onderwerpen.
P. C. Plugge.	Pharmaceutische chemie.	4	De praeparaten der Pharmacopoea Neerlandica.
	Toxicologie.	3	De vergiftige alcaloïden; een gedeelte der metaalvergiften; de gasvormige vergiften.
	Praktische oefeningen.	dagelijks van 9—3 ure.	Qualitatieve en quantitatieve analyse; bereiding van geneesmiddelen; toxicologisch-chemische onderzoekingen.
P. H. Schoute.	Propaedeutische lessen voor medici en philosophen.	5 à 3 (1)	Planimetrie; stereometrie; goniometrie; trigonometrie; algebra.
	Analytische meetkunde.	2	De kegelsnede; het platte vlak; de bol; de oppervlakken van den tweeden graad.
		2 (na Kersmis).	Voorbereiding tot de theorie der kegelsneden, de regte lijn en de cirkel.
	Beschrijvende meetkunde.	2	Perspectief; schaduw; theorie der raakvlakken; scheve en ontwikkelbare oppervlakken.
	Hoogere meetkunde.	2 (na Kersmis).	De elementen der hoogere meetkunde tot en met de projectievische voortbrenging der kegelsneden.
	Letteren en wijsbegeerte.		
W. Hecker.	Algemeene geschiedenis.	3	Middeleeuwen, in verband met de politieke geographie.
	Oude geschiedenis.	4	Geschiedenis der Romeinen.
	Oostersche geschiedenis.	4	Indië; Babylonië; Assyrië; Medië; Perzië; Phoenicië.
B. H. C. K. van der Wijck.	Methaphysica.	2	De ethica van Aristoteles en zijne oudste leerlingen.
	Historia philosophiae.	2	De leer van Plato.
	Logica.	2	De logica in haren geheelen omvang.
H. E. Moltzer.	Nederlandsche taal en stijl.	3	Oorsprong der taal; classificatie der talen; geschiedenis der Nederlandsche taal; het substantief.
	Middelnederlandsch.	2	Van de Vos Reinaerde I en II; Theophilus.
	Gothisch.	2	Braune's grammatica en bloemlezing; Brief aan de Galathen.
	Geschiedenis der letterkunde.	2	Romantische poëzie; sproken.
	Angelsaksisch.	1	Beowulf, vervolg.
T. J. Halbertsma.	Grieksch:		
	voor propaedeutici;	2	Dialogi deorum van Lucianus.
	voor studenten in de letteren, die nog geen candidaatsexamen hebben afgelegd.	2	Anabasis van Xenophon; poëtae elegiaci.
	Geschiedenis der Grieksche letterkunde.	1	Xenophon; poëtae elegiaci.
	Grieksche antiquiteiten.	2	Attische antiquiteiten.
	Geschiedenis der Grieksche kunst.	1	Geschiedenis der beeldhouwkunst tot 400.

TE GRONINGEN.

Gemiddeld getal toehoorders.	Gelegenheid tot responderen.		*AANMERKINGEN.*
	Ja.	Neen.	
9	ja.		
9		neen.	
13	ja.		
16	ja.		(1) Vóór Kersmis 5; van Kersmis tot Paschen 4; na Paschen 3.
3	ja.		
2	ja.		
4	ja.		
1	ja.		
12		neen.	
6		neen.	
6		neen.	
6	ja.		
6	ja.		
2	ja.		
11 (1)	weinig.		(1) Hieronder ééne dame.
11	ja.		
7	ja.		
6		neen.	
1	ja.		
15	ja.		
6	ja.		
7	ja.		
6	ja.		
7	ja.		

Naam van den hoogleeraar of lector.	Naam van de les.	Getal uren per week.	Aanwijzing der behandelde onderwerpen.
E. Baehrens.	Tacitus' »Agricola", (voor propaedeutici)	2	
	Romeinsche antiquiteiten (voor propaedeutici).	2	
	Cicero's »Caeliana".	2	Philologisch-kritische interpretatie.
	Privatissimum.	2	Rutilius; Namatianus; palaeographische oefeningen.
F. J. van den Ham.	Hebreeuwsche grammatica.	3	Oefeningen in Hebreeuwsche thema's.
	Hebreeuwsche antiquiteiten.	3	Tijdvak der Koningen.
	Geschiedenis van den Islam (privatissimum).	1	
	Arabische grammatica.	1	
P. L. Muller.	Vaderlandsche geschiedenis.	3	Oudste geschiedenis van Nederland, tot 1300; staatsinstellingen onder de Graven en de Republiek.
	Nieuwe geschiedenis.	4	Geschiedenis van het tijdperk der Renaisssance; ontwikkeling van den handel en de kolonien der Europeesche volken buiten Europa tot de 19de eeuw.
B. Symons.	Beginselen van de vergelijkende spraakkunst der Indo-Germaansche talen.	3	Geschiedenis der moderne taalwetenschap; klankstelsel; taalstof, taalvorm; classificatie en overzigt der Indo-Germaansche taaltakken, met uitzondering der Germaansche.
	Sanskriet.	2	Inleiding; schriftstelsel; spraakkunst, klankleer, declinatie.
	Geschiedenis der Hoogduitsche letterkunde.	2	De Middeleeuwen.
	Middelhoogduitsch.	1	Verklaring der gedichten van Walther von der Vogelweide.

TE GRONINGEN.

Gemiddeld getal toehoorders.	Gelegenheid tot responderen.		*AANMERKINGEN.*
	Ja.	Neen.	
15		neen.	
12		neen.	
6		neen.	
6		neen.	
4	ja.		
3		neen.	
8		neen.	
8		neen.	
5		neen.	
4	ja.		
6		neen.	
9	ja.		

c. *Uitkomsten van het onderwijs.*

Leiden. De hoogleeraar PRINS meende, dat de ontwikkeling en de verkregen kennis van de studenten, die voor de eerste maal zijne lessen bijwoonden, niet te boven gingen de eischen, door het propaedeutisch examen, dat zij hadden afgelegd, gesteld. De hoogleeraar RAUWENHOFF nam bij de examina, met enkele uitzonderingen, slechts matige resultaten waar. Overigens onthielden zich de hoogleeraren in de godgeleerdheid van het maken van bijzondere opmerkingen over de ontwikkeling, de kennis en de vorderingen der studenten, deels omdat die bij hunne onderscheiden leerlingen zeer uiteenliepen, deels omdat geen verschil met het vorige jaar viel waar te nemen. De hoogleeraar KUENEN merkt nog op, dat de vorderingen zijner studenten over het algemeen niet onbevredigend waren.

De hoogleeraren in de regtsgeleerdheid spreken hun oordeel over de studenten niet uit. Mate van kennis en ontwikkeling en vorderingen gaven geen aanleiding tot bijzondere opmerkingen, dan bij enkele hoogleeraren tot deze, dat zij zeer verschillend waren. De hoogleeraar D'ABLAING deelt nog mede, dat het getal van hen, die de lessen over het Romeinsche regt bij herhaling bijwonen, steeds zeer klein blijft.

Het oordeel der hoogleeraren in de geneeskunde over hunne studenten is over het algemeen zeer bevredigend. De hoogleeraar ZAAIJER bevond, dat de ontwikkeling en kennis bij sommige der studenten, die zijne lessen voor het eerst bijwoonden, ook dit jaar weder te wenschen overlieten, terwijl de hoogleeraar MAC GILLAVRY de ontwikkeling en verkregen kennis der candidandi gemiddeld iets grooter vond dan het vorige jaar. De hoogleeraar ZAAIJER achtte ook de vorderingen van hen, die zijne lessen bij herhaling bijwoonden, niet zoo onvoldoende als het vorige jaar. De hoogleeraar SIMON THOMAS meldt, dat even als vroegere jaren de vorderingen van enkele candidaten uitstekend, van de meerderheid middelmatig waren. Door den hoogleeraar ROSENSTEIN worden de vlijt en de trouwe opkomst zijner leerlingen geroemd. Wanneer de vorderingen niet geheel beantwoorden aan de inspanning en het werken, is, volgens Z.H.Gel., de oorzaak daarvan dikwijls te zoeken in de geringe mate van algemeene ontwikkeling, welke velen medebrengen; de hoogleeraar verwacht hierin geene verbetering, wanneer in het vervolg leerlingen van de vierde klasse der gymnasia tot de lessen zullen zijn toegelaten.

Ook in de faculteit der wis- en natuurkunde kwamen de mate van kennis en ontwikkeling en de vorderingen der studenten aan de hoogleeraren over het algemeen voldoende voor, zonder in vergelijking met vorige jaren aanleiding tot bijzondere opmerkingen te geven. De hoogleeraar VAN BEMMELEN gewaagt weder met lof van de adspirant-artsen, die de hoogere klassen eener hoogere burgerschool hadden doorloopen, van welke er verscheidene, die in September 1881 voor het eerst waren ingeschreven, reeds op het einde van het studiejaar het eerste natuurkundig examen hadden afgelegd; ook de hoogleeraar RIJKE verwijst naar de door hem ten vorigen jare in denzelfden zin gemaakte opmerking.

De hoogleeraren in de faculteit der letteren en wijsbegeerte vonden ook weinig aanleiding tot bijzondere opmerkingen. Al waren volgens eenigen de mate van ontwikkeling en kennis bij de onderscheiden studenten zeer verschillend, het oordeel van de meesten hierover was gunstig; in het bijzonder worden weder de aanleg en de ijver van de weinige studenten in de Oostersche en Germaansche talen en de ethnologie van den Indischen archipel geroemd. Met grooten ijver werd door 8 à 10 candidaten het privatissimum van den hoogleeraar COBET gevolgd over palaeographie, ontcijfering van oude handschriften, hoogere metriek uit lyrici en tragici, het constitueren van teksten en eene philologisch-kritische behandeling van Grieksche schrijvers. Kwam de toestand aan den hoogleeraar DE VRIES in het geheel genomen niet onbevredigend voor, Z.H.Gel. trof enkele bedroevende uitzonderingen aan, vooral bij hen, die niet geregeld het onderwijs aan een gymnasium hadden genoten. De hoogleeraar LAND meende ten opzigte van de kennis en de ontwikkeling der studenten zekere gelijkmatigheid en weinig afwijking van het toereikende gemiddelde op te merken; Z.H.Gel. bevond, dat, wijl de examens den gang der studien bepalen en de logica bij het candidaats-examen in de klassieke letterkunde was weggevallen, de voorbereiding tot het verstand der Grieksche wijsbegeerte geringer was dan voorheen, en dat, naarmate het hooger onderwijs zich meer tot opleiding voor een beroep bepaalt, het bijwonen van een tweeden cursus over een zoogenaamd bijvak of liefhebberijvak meer tot de zeldzaamheden behoort. De hoogleeraar VREEDE blijft het geringe bezoek zijner collegies wijten aan de uitvoering, tot nog toe gegeven aan art. 92, 2de lid, der wet op het hooger onderwijs. Ook de hoogleeraar VAN DER LITH voegt zich thans bij deze klagt, in het bijzonder ten opzigte van zijne collegies over Moslemsch regt. Ten gevolge van de bepaling der wet van 28 Junij 1881 (*Staatsblad* n°. 107), dat men slechts tot een maximum van twee enkele lessen aan de Universiteit kan worden ingeschreven, genieten thans de leerlingen der Leidsche gemeenteinstelling tot opleiding van Indische ambtenaren het onderwijs in Moslemsch regt aan die instelling zelve.

Utrecht. De theologische hoogleeraren merkten bij de jongere studenten geringe ontwikkeling op, de oudere bleken voor het candidaatsexamen behoorlijk te zijn voorbereid. Men klaagt in die faculteit over de veelheid van examens; » bij velen " meent men, » wordt daardoor de studielust meer verdoofd dan bevorderd; er wordt eene zekere werktuigelijkheid aangekweekt, die voor eene vrije en zelfstandige beoefening der wetenschap verderfelijk is ". De tusschenruimte van een jaar tusschen het eerste en het tweede gedeelte van het candidaatsexamen wordt te groot geacht; vele studenten beginnen hunne studie voor het tweede gedeelte eerst wanneer zij het eerste achter den rug hebben, en zien voorbij dat het candidaatsexamen één examen is en niet uit twee examens bestaat. Ook acht men het eene nadeelige traditie, dat de theologische studie in drie jaren moet afloopen; bij de tegenwoordige inrigting der studie acht men dat tijdvak te kort.

In de faculteit der regtsgeleerdheid luidt het oordeel der hoogleeraren over de weinige studenten, die de collegies volgden, zeer gunstig. Wat echter in het algemeen de vorderingen betreft van hen, die in het afgeloopen jaar examen aflegden, zoo bleek, dat in vergelijking met vroeger het peil zoowel van regtskennis als van algemeene ontwikkeling dalende is. Bij velen wordt examenstudie meer en meer de eenige studie. Het aantal afwijzingen bij de examens der juridische faculteit is vrij groot, blijkens onderstaande cijfers:

	1877/78	1878/79	1879/80	1880/81	1881/82
Toegelaten .	13	46	30	40	35
Afgewezen. .	6	8	13	16	14

Vele juristen doen zich zelfs niet inschrijven, omdat zij geen voornemen hebben een enkel collegie te volgen; candidaten houden meestal alle doctoraal collegies te gelijk in één jaar. Zoo besparen zij inschrijvingsgeld ten koste hunner ontwikkeling.

Van de studenten in de geneeskunde, die in het studiejaar 1882—1883 als candidaten zouden overgaan tot de klinische lessen, wordt medegedeeld, dat zij boven die van het vorige en verre boven die van het daaraan voorafgegane jaar staan. Maar dit niet alleen. Zelfs werd van het veertigtal studenten, die de physiologische lessen volgden, de krachtige ligchaamsbouw bewonderd. Op gemiddeld 21jarigen leeftijd hadden dezen toch eene gemiddelde lengte van 1,77 M., een gewigt van 70.5 K.; hunne vitale capaciteit (verplaatsbare lucht in de longen) was 4080 M³., ongeveer 400 boven die der vorige jaren. Ook over de medische studenten van het eerste en het tweede jaar luidt het oordeel gunstig; hunne ontwikkeling en kennis bleken uit uitstekende anatomische demonstratien.

De in het vorig verslag medegedeelde klagt van een der medische hoogleeraren over het nadeel, dat de geneeskundige studien ondervinden van de overlading bij het voorbereidendend onderwijs op gymnasia en hoogere burgerscholen en van het artsexamen in zijn tegenwoordigen vorm, dat

eene nadeelige examenstudie ten gevolge heeft, wordt in niet mindere mate herhaald. Wat de propaedeusis aan de Universiteit zelve betreft, zoo meent dezelfde hoogleeraar dat meer kennis van natuur- en scheikunde moest geëischt worden, en daarentegen de eischen ten aanzien der kennis van plant- en dierkunde zeer veel lager moesten worden gesteld. Een ander der hoogleeraren in de geneeskundige faculteit ondervond op nieuw, dat de kennis der natuurwetenschappen bij zijne hoorders veel te wenschen overliet; het bleek hem, dat bij sommige studenten het eerste jaar der studie geheel verzuimd is geworden; voor de studenten, die van het gymnasium komen, zijn de vakken geheel nieuw en dikwijls midden in den cursus invallende, is het onmogelijk, dat zij het onderwijs met belangstelling en met vrucht bijwonen.

Bij de algemeene pathologie waren ijver en belangstelling voldoende, van enkelen zelfs zeer goed. De geringe belangstelling der candidaten bij de pathologische anatomie steekt daarbij ongunstig af.

Bij de adspirant-tandmeesters, die de lessen over tandheelkunde volgen, wordt het gemis van de noodige voorbereiking eene belemmering bij het onderwijs geacht.

Door de faculteit der wis- en natuurkunde wordt opgemerkt, dat het onderwijs in de natuurhistorische vakken aan de gymnasia nog beter moet worden, en dat, aangezien natuur- en scheikunde daar niet zoo uitvoerig worden behandeld als op de hoogere burgerschool, de leerlingen der gymnasia in de eerste jaren ten opzigte van die vakken bij die der hoogere burgerschool achterstaan. De ijver der studenten in deze faculteit wordt geroemd.

Ook de litterarische faculteit was zeer tevreden over den ijver van hare studenten; men merkt echter op, dat dezen, zoodra zij hun candidaats-examen hebben afgelegd, de Universiteit verlaten, om, tot groot nadeel hunner doctoraalstudien, als docenten op te treden. De theologen en juristen volgen van de collegies dezer faculteit niet meer dan het strikt noodige.

Met een zevental litteratoren hield de hoogleeraar Francken wekelijks oefeningen in het Latijn schrijven en interpreteren. Wegens het klein getal toehoorders behandelde de hoogleeraar om de andere week zelf in het Latijn eenige loci controversi uit de Romeinsche antiquiteiten, terwijl om de veertien dagen iets door een der studenten werd geleverd. Het werk der studenten verviel in drie rubrieken: stijloefening, dispuut, interpretatie. De Latijnsche stijloefeningen gaven de meeste reden tot tevredenheid; ter bewerking in het Latijn werden van der Palm, K. O. Müller's » Etruskes", Niebuhr, Heine's » Reisebilder", en Wieland's » Abderiten" gekozen; de tijd, die na de behandeling dezer stukken overbleef, werd besteed aan de retranslatie van Kühner's vertaling der » Tusculanae".

De in het Latijn voorgedragen interpretatie bepaalde zich tot oden van Horatius. Het Latijnsche dispuut liet te wenschen over in de keuze der theses; van langduriger studie, dan de meesten dit jaar hadden, verwacht men gunstigen invloed op de dispuutoefeningen.

Groningen. In de faculteit der godgeleerdheid was het oordeel der hoogleeraren over de ontwikkeling en verkregen kennis der studenten, voor de eerste maal onder hun gehoor, tamelijk gunstig, dat over de vorderingen der studenten, in vergelijking met vorige jaren, bevredigend.

De ontwikkeling en verkregen kennis, en de vorderingen van de juridische studenten bevredigden hunne hoogleeraren; eveneens bleken zij voldoende bij de studenten der geneeskundige faculteit.

De faculteit der wis- en natuurkunde verwijst ten aanzien van een en ander naar den uitslag der examina.

De litterarische faculteit achtte de kennis en ontwikkeling der propaedeutici tamelijk goed, die der litterarische studenten goed; wat betreft de vorderingen harer leerlingen, nam zij geen onderscheid met vroeger waar.

De volgende tabellen geven een overzigt van de afgelegde examens en promotien.

UNIVERSITEIT TE	FACULTEIT DER									
	Examens in de Hebreeuwsche taal en Israëlitische oudheden.	CANDIDAATS-EXAMENS.								
		1ste gedeelte.				2de gedeelte.				
		Getal.	Geslaagd.		Afgewezen.	Getal.	Geslaagd.		Afgewezen.
			Cum laude.	Gewoon.			Cum laude.	Gewoon.	
LEIDEN.									
1881—1882	Geene.	4	—	4	—	8	—	8	—
1880—1881		8	—	8	—	3	—	3	—
UTRECHT.									
1881—1882		38 [1]	—	36	2	29	4	25	—
1880—1881		32	—	29	3	26	3	23	—
GRONINGEN.									
1881—1882		3	—	3	—	3	—	3	—
1880—1881		3	—	3	—	3	—	3	—
Totaal 1881—1882	—	45	—	43	2	40	4	36	—
Totaal 1880—1881	—	43	—	40	3	32	3	29	—

UNIVERSITEIT TE	FACULTEIT DER												
	Candidaats-examens.				DOCTORAAL-EXAMENS.								
					Regtswetenschap.				Staatswetenschap.				
	Getal.	Geslaagd.		Afgewezen.	Getal.	Geslaagd.		Afgewezen.	Getal.	Geslaagd.		Afgewezen.
		Cum laude.	Gewoon.			Cum laude.	Gewoon.			Cum laude.	Gewoon.	
LEIDEN.												
1881—1882	85 [1]	1	51	33	80 [2]	—	50	30	9 [3]	1	6	2
1880—1881	65	1	42	22	46	—	29	17	12	1	8	3
UTRECHT.												
1881—1882	21 [4]	1	15	5	22 [7]	—	14	8	6 [8]	—	5	1
1880—1881	24	3	14	7	29	—	20	9	5	—	3	2
GRONINGEN.												
1881—1882	17	1	15	1	14 [10]	—	9	5	—	—	—	—
1880—1881	14	1	13	—	7	1	5	1	—	—	—	—
Totaal 1881—1882	123	3	81	39	116	—	73	43	15	1	11	3
Totaal 1880—1881	103	5	69	29	82	1	54	27	17	1	11	5

GODGELEERDHEID.

DOCTORAAL-EXAMENS.				PROMOTIËN.						*Aanmerkingen.*
Getal.	Geslaagd. Cum laude.	Geslaagd. Gewoon.	Afgewezen.	Getal.	Publiek.	Privaat.	Geslaagd. Cum laude.	Geslaagd. Gewoon.	Afgewezen.	
1	—	1	—	2	2	—	—	2	—	
5	—	5	—	1	1	—	—	1	—	
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	[1]) Hiervan 4 voor de tweede maal.
—	—	—	—	1	—	1	—	1	—	
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
—	—	—	—	1	—	1	1	—	—	
1	—	1	—	2	2	—	—	2	—	
5	—	5	—	3	1	2	1	2	—	

REGTSGELEERDHEID.

PROMOTIËN.											Examens voor de Indische dienst.	*Aanmerkingen.*
Regtswetenschap.						Staatswetenschap.						
Getal.	Publiek.	Privaat.	Geslaagd. Cum laude.	Geslaagd. Gewoon.	Afgewezen.	Getal.	Publiek.	Privaat.	Geslaagd. Cum laude.	Geslaagd. Gewoon.	Afgewezen.	
38 [4])	—	38	1	37	—	8 [5])	—	8	—	8	—	Geene.	[1]) Hiervan 23 voor de 2de of meerdere maal.
45	1	44	2	43	—	7	—	7	—	7	—		[2]) Hiervan 20 voor de 2de of meerdere maal.
													[3]) Hiervan 2 voor de 2de of meerdere maal.
15	—	15	—	15	—	4 [9])	—	4	—	4	—		[4]) Hiervan 4 op stellingen.
15	—	15	—	15	—	3	—	3	—	3	—		[5]) » » » »
													[6]) Hiervan 6 voor de 2de of meerdere maal.
													[7]) Hiervan 5 voor de 2de of meerdere maal.
5	—	5	—	5	—	1 [11])	—	1	—	1	—		[8]) Hiervan 1 voor de 2de maal.
8	—	8	—	8	—	—	—	—	—	—	—		[9]) Hiervan 3 op stellingen.
58	—	58	1	57	—	13	—	13	—	13	—	—	[10]) Hiervan 1 voor de 2de maal.
68	1	67	2	66	—	10	—	10	—	10	—	—	[11]) Op stellingen.

UNIVERSITEIT TE	FACULTEIT DER G									
	CANDIDAATS-EXAMENS.				DOCTORAAL-EXAMENS.					
					Geneeskunde.					
	Getal.	Geslaagd.		Afgewezen.	Getal.	Geslaagd.		Afgewezen.	Heelkunde.	Verloskunde.
		Cum laude.	Gewoon.			Cum laude.	Gewoon.			
LEIDEN.										
1881—1882	24 [1]	1	18	5	27 [2]	—	18	9		
1880—1881	24	—	15	9	26	—	22	4		
UTRECHT.										
1881—1882	11	3	8	—	5 [3]	—	1	4	Geene.	Geene.
1880—1881	11	1	8	2	17	—	13	4		
GRONINGEN.										
1881—1882	12	2	9	1	11 [4]	—	7	3		
1880—1881	14	1	10	3	8	1	5	2		
Totaal. 1881—1882	47	6	35	6	43 [5]	—	26	16	—	—
Totaal. 1880—1881	49	2	33	14	51	1	40	10	—	—

| UNIVERSITEIT TE | FACULTEIT DER | | | | | | | | | |

GENEESKUNDE.

PROMOTIËN.

Geneeskunde.						Heelkunde.	Verloskunde.	*Aanmerkingen.*
Getal.	Publiek.	Privaat.	Geslaagd cum laude.	Geslaagd Gewoon.	Afgewezen.			
10	—	10	—	10	—			[1]) Hiervan 7 voor de 2de maal.
18	—	18	1	17	—			[2]) » 7 » » » of 3de maal.
								[3]) » 1 » » » maal.
								[4]) » 1 » » » » Eén van deze 11 trok zich terug.
7	—	7	2	5	—	Geene.	Geene.	[5]) Eén trok zich terug; zie [4]).
4	—	4	—	4	—			
—	—	—	—	—	—			
6	—	6	1	5	—			
17	—	17	2	15	—	—	—	
28	—	28	2	26	—	—	—	

WIS- EN NATUURKUNDE.

EXAMENS.

Aard- en delfstofkunde.	Plant- en dierkunde.				Artsenijbereidkunde			
	Getal.	Geslaagd. Cum laude.	Geslaagd. Gewoon.	Afgewezen.	*Getal.*	Geslaagd. Cum laude.	Geslaagd. Gewoon.	Afgewezen.
Geene.	2	—	2	—	—	—	—	—
	—	—	—	—	—	—	—	—
	—	—	—	—	—	—	—	—
	1	—	1	—	1	—	1	—
	1	—	1	—	—	—	—	—
	—	—	—	—	—	—	—	—
	3	—	3	—	—	—	—	—
	1	—	1	—	1	—	1	—

PROMOTIËN (Alle privaat).

Wis- en sterrekunde.				Wis- en natuurkunde.			Scheikunde.			*Aard- en delfstofkunde.*	Plant- en dierkunde.			Artsenijbereidkunde.
	Getal.	Geslaagd. Cum laude.	Geslaagd. Gewoon.		*Getal.*	Geslaagd. Cum laude.	Geslaagd. Gewoon.	*Getal.*	Geslaagd. Cum laude.	Geslaagd. Gewoon.		*Getal.*	Geslaagd. Cum laude.	Geslaagd. Gewoon.	
Geene.	3	—	3		—	—	—	—	—	—	Geene.	1	—	1	Geene.
	—	—	—		—	—	—	1	—	1		3	—	3	
	1	1	—		1	—	1	—	—	—		2	—	2	
	—	—	—		—	—	—	—	—	—		1	1	—	
	—	—	—		—	—	—	—	—	—		—	—	—	
	—	—	—		—	—	—	—	—	—		—	—	—	
	4	1	3		1	—	1	—	—	—		3	—	3	
	—	—	—		—	—	—	1	—	1		4	—	4	

Aanmerkingen.

[1]) Hiervan 10 voor de 2de maal.

[2]) » 1 » » 2de »

[3]) » 8 » » 2de of meerdere maal.

[4]) » 2 » » 2de maal.

FACULTEIT DER L

UNIVERSITEIT TE	Examens, voorbereidende tot het candidaats-examen in de												CANDIDAATS-EXAMENS.																				
	Godgeleerdheid.				Regtsgeleerdheid.				Letteren en wijsbegeerte.				Klassieke letterkunde.				Semitische letterkunde.				Nederlandsche letterkunde.				Taal- en letterkunde van den Oost-Indischen Archipel.				Wijsbegeerte.			
	Getal.	Geslaagd. Cum laude.	Geslaagd. Gewoon.	Afgewezen.	Getal.	Geslaagd. Cum laude.	Geslaagd. Gewoon.	Afgewezen.	Getal.	Geslaagd. Cum laude.	Geslaagd. Gewoon.	Afgewezen.	Getal.	Geslaagd. Cum laude.	Geslaagd. Gewoon.	Afgewezen.	Getal.	Geslaagd. Cum laude.	Geslaagd. Gewoon.	Afgewezen.	Getal.	Geslaagd. Cum laude.	Geslaagd. Gewoon.	Afgewezen.	Getal.	Geslaagd. Cum laude.	Geslaagd. Gewoon.	Afgewezen.	Getal.	Geslaagd. Cum laude.	Geslaagd. Gewoon.	Afgewezen.
LEIDEN.																																
1881—1882	4	—	2	2	74	—	50	24	2	—	1	1	8	—	8	—	1	—	1	—	1	—	1	—	—	—	—	—	Geene.			
1880—1881	8	—	4	4	94	9	55	30	—	—	—	—	6	—	5	1	—	—	—	—	2	1	1	—	1	—	1	—				
UTRECHT.																																
1881—1882	[1] 33	—	27	6	[2] 33	—	25	8	4	—	4	—	2	1	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—				
1880—1881	34	—	26	8	34	—	20	14	2	—	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	—	2	—	—	—	—	—				
GRONINGEN.																																
1881—1882	[3] 11	—	6	4	[4] 26	—	18	8	[5] 6	—	4	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—				
1880—1881	9	—	5	4	21	—	14	7	3	—	2	1	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	1	—	—	—	—	—				
TOTAAL 1881—1882 .	[7] 48	—	35	12	133	—	93	40	12	—	9	3	10	1	9	—	1	—	1	—	1	—	1	—	—	—	—	—				
TOTAAL 1880—1881 .	51	—	35	16	149	9	89	51	5	—	4	1	6	—	5	1	—	—	—	—	5	1	4	—	1	—	1	—				

LETTEREN EN WIJSBEGEERTE.

DOCTORAAL-EXAMENS.

Klassieke letterkunde.				Semitische letterkunde.				Nederlandsche letterkunde.				Taal- en letterkunde van den Oost-Indischen Archipel.	Wijsbegeerte.
Getal.	Geslaagd. Cum laude.	Geslaagd. Gewoon.	Afgewezen.	Getal.	Geslaagd. Cum laude.	Geslaagd. Gewoon.	Afgewezen.	Getal.	Geslaagd. Cum laude.	Geslaagd. Gewoon.	Afgewezen.		
4	—	3	1	1	—	1	—	1	—	1	—		
3	—	3	—	—	—	—	—	1	—	1	—		
2	—	2	—	—	—	—	—	1	—	1	—		
2	—	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—		
2	—	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	Geene.	Geene.
2	—	—	2	—	—	—	—	—	—	—	—		
8	—	7	1	1	—	1	—	2	—	2	—		
7	—	5	2	—	—	—	—	1	—	1	—		

PROMOTIËN (alle privaat).

Klassieke letterkunde.			Semitische letterkunde.			Nederlandsche letterkunde.	Taal- en letterkunde van den Oost-Indischen Archipel.			Wijsbegeerte.	*Aanmerkingen.*
Getal.	Geslaagd. Cum laude.	Geslaagd. Gewoon.	Getal.	Geslaagd. Cum laude.	Geslaagd. Gewoon.		Getal.	Geslaagd. Cum laude.	Geslaagd. Gewoon.		
3	—	3	1	—	1		—	—	—		[1]) Hiervan 6 voor de 2de of meerdere maal.
1	—	1	1	—	1		1	—	1		[2]) Hiervan 11 voor de 2de of meerdere maal.
1	—	1	—	—	—		—	—	—		[3]) Hiervan 6 voor de 2de of meerdere maal. Een van deze 6 trok zich terug.
—	—	—	—	—	—		—	—	—		[4]) Hiervan 10 voor de 2de of meerdere maal.
1	—	1	—	—	—		—	—	—		[5]) Hiervan 3 voor de 2de of meerdere maal.
—	—	—	—	—	—		—	—	—		[6]) Hiervan 1 voor de 2de maal.
1	—	1	—	—	—	Geene.	—	—	—	Geene.	[7]) Een trok zich terug; zie [3]).
—	—	—	—	—	—		—	—	—		
5	—	5	1	—	1		—	—	—		
1	—	1	1	—	1		1	—	1		

ADMISSIE-EXAMEN.

UNIVERSITEIT TE:	Getal.	Geslaagd.	Afgewezen.	*Aanmerkingen.*
LEIDEN.				
1881—1882.	69	27	42	NB. In September 1881 werd dit examen voor het laatst aan de universiteiten krachtens art. 1, 2de lid, van het Koninklijk besluit van 4 Augustus 1853 (*Staatsblad* n°. 31) afgenomen. Overeenkomstig art. 116 der wet op het hooger onderwijs is hiervoor thans het in art. 12 dier wet bedoelde examen in de plaats getreden. Voor het eerst werd dit afgenomen in Julij 1882. Mededeelingen omtrent dit examen zullen, met die over de eindexamens der gymnasia, in dit en volgende verslagen worden opgenomen in het hoofdstuk over de gymnasia en progymnasia.
1880—1881.	94	32	62	
UTRECHT.				
1881—1882.	12 (1)	3	5	
1880—1881.	29	10	19	
GRONINGEN.				
1881—1882.	9	6	3	(1) Vier trokken zich terug.
1880—1881.	29	13	16	
TOTAAL 1881—1882 . .	90 (1)	36	50	
TOTAAL 1880—1881 . .	152	55	97	

OVERZIGT der onderwerpen, behandeld in de proefschriften aan de drie Rijksuniversiteiten, met vermelding van de namen der schrijvers.

I. FACULTEIT DER GODGELEERDHEID.

Leiden.

P. H. RITTER.	De monadenleer van Leibnitz.
H. G. KLEIJN.	Jacobus Baradneüs, de stichter der Syrische monophysietische kerk.

II. FACULTEIT DER REGTSGELEERDHEID.

a. *Regtswetenschap.*

Leiden.

A. A VAN DOORN.	De hoofdelijke omslag. Beschouwingen over art. 243 Gemeentewet.
H. N. MEES.	Franchise bij goederen-verzekering. Artt. 643, 644, 645, 646 en 719 Wetb. van Koophandel.
J. C. SASSE.	Iets over wraking van rechters in strafzaken.
H. L. RIGAIL CERTON.	Warenvervalsching.
A. W. A. VAN DER MEIJ.	De redenen van wraking in het burgerlijk proces.
C. JENTINK.	Het zoogenaamde Duchesne-misdrijf.
J. R. A. CORT VAN DER LINDEN.	Valschheid als vervalsching van bewijsmiddel.
F. J. SPRENGER.	Is de opname van klachtdelicten in het strafrecht noodzakelijk?
Dr. R. T. MEES.	Stellingen.
TH. THOOFT.	Aanteekeningen op de artt. 655 en volg. B. W.
J. B. BREUKELMAN.	Het voortgezette delict.
G. H. LANGEMEIJER.	Premeditatie.
F. E. COUPERUS.	Het rechtswezen op Sumatra's Westkust.
H. J. RIJSHOUWER.	Over het begrip »nacht" in het strafrecht.
B. VAN DER FEEN.	Eenvoudige diefstal.

J. H. Muller.	Iets over brandstichting.
P. H. Fromberg Jr.	De lasthebber-verzekeraar (art. 262 Wetboek van Koophandel).
A. A. Küller.	De uitvoerders van uiterste wilsbeschikkingen. Aanteekeningen op artt. 1052—1065 Burgerlijk Wetboek.
A. Telting.	Het oud-Friesche Stadrecht.
T. J. J. van Uije Pietersz.	Conflicten tussch artt. 451 en 1122 Burgerlijk Wetboek.
L. H. Browne.	Het recht van retentie.
S. J. Hirsch.	Hulp en aanzetting tot zelfmoord.
G. T. L. van Geusau.	Over de gevoegde civiele partij.
A. J. Bik.	Iets over doorloopende cognoscementen.
J. A. Middelhoff.	De beschrijving der roerende goederen bij huwelijksvoorwaarden.
H. Th. Westenberg.	De zoogenaamde sententia declaratoria.
J. W. Barkey.	De Nederlandsche wetgeving op het notariaat.
J. van Davelaar.	De eed.
J. C. G. Jonker.	Over Javaansch strafrecht.
A. D. W. de Vries.	Art. 348 Wetboek van Strafrecht (furtum possessionis).
W. R. K. C. M. von Motz.	De leer der culpa bij verbindtenissen.
J. J. Carsten.	Bijdrage tot de leer der zaken van koophandel.
F. J. Munzebroek.	Iets over forum privilegiatum.
Dr. M. P. de Haan.	Stellingen.
C. H. M. Schadee.	Iets over verbeurdverklaring van bepaalde voorwerpen.
Dr. C. A. Vaillant.	Stellingen.
Dr. J. A. de Vos van Steenwijk.	Stellingen.
N. J. C. Lette van Oostvoorne.	Het veroorzaken van den dood of van lichamelijk letsel door schuld.

Utrecht.

P. H. le Clercq.	Vervolging in rechten van inlandsche vorsten en hoofden op Java. Art. 84 Regeeringsreglement van Nederlandsch-Indie.
L. J. P. J. Jeekel.	Het Sumatra-tractaat.
J. F. Ingen Housz.	Beschouwingen over onteerende straffen.
J. M. W. Schwartz.	De invloed van den leeftijd in het Burgerlijke Recht.
P. J. J. Ras.	De toeziende voogdij.
A. Capadose.	Het begrip van poging.
M. L. Andrée Wiltens.	Eenige opmerkingen over art. 1645 Burgerlijk Wetboek.
M. E. J. J. van Lidth de Jeude.	De levering van schepen en scheepsaandeelen.
A. Croockewit.	De commissarissen bij de naamlooze vennootschap.
C. J. van der Muelen.	Iets over boedelafscheiding.
F. A. J. F. van Rappard.	Eenige opmerkingen over meineed.
E. Opzoomer.	De gedomicilieerde wisselbrief volgens het Nederlandsch recht.
J. B. Coenen van 's Gravesloot.	De gratie als oorzaak van verval van straf naar ons tegenwoordig recht.
L. van Hasselt.	Eenige mededeelingen over het wederspraaksrecht (Beispruchsrecht) der erfgenamen in de periode der volksrechten.
H. Th. van Geuns.	Aanteekeningen op de artikelen 1070—1075 Burgerlijk Wetboek.

Groningen.

L. J. Toxopeus.	Wat zijn algemeene maatregelen van inwendig bestuur ?
E. Tjarda van Starkenborgh Stachouwer.	Eenige punten uit de leer der overneming van schuld door overeenkomst.
F. van der Tuuk.	Iets over averij-grosse en hare internationale regeling.
J. M. van Hettinga Tromp.	Over het verzuim van den schuldenaar.
F. J. Camphuis.	De aard van des verhuurders schuldvordering en zijne rechten in geval van faillissement van den huurder.

b. *Staatswetenschap.*

Leiden.

Mr. F. G. J. G. Snijder van Wissekerke.	Stellingen.
R. T. Mees.	Staatstoezicht op de fabrieksnijverheid in het belang der openbare rust, veiligheid en gezondheid.
Mr. J. B. Breukelman.	Stellingen.
Mr. R. C. E. G. J. Snouckaert van Schauburg.	Stellingen.
Mr. H. Th. Westenberg.	Stellingen.
M. P. de Haan.	Eenige beschouwingen over de wet op de artsenijbereidkunst.
C. A. Vaillant.	Het Twee-Kamerstelsel in het Fransche staatsrecht.
J. A. de Vos van Steenwijk.	Oorlogscontrabande.

Utrecht.

Mr. P. L. A. Collard.	Stellingen.
Mr. J. C. N. van Eijs.	Stellingen.
C. G. U. W. van Heeckeren van Wassenaer.	Uitlevering wegens politieke misdrijven.
Mr. A. Croockewit.	Stellingen.

Groningen.

Mr. J. A. G. Gockinga.	Stellingen.

III. FACULTEIT DER GENEESKUNDE.

Geneeskunde.

Leiden.

J. M. van 't Hoff.	Over carbol-intoxicatie.
W. F. U. Steyn Parvé.	Prolapsus uteri.
J. K. H. Brumund.	Boerhave's beschouwingen omtrent eenige vraagstukken der algemeene pathologie.
C. W. Bollaan.	Over het ontstaan van den percussie-toon aan den normalen thorax.
H. A. Janssen.	Over de onzichtbare huidafscheiding bij den gezonden mensch en bij nierlijders.
I. J. Hage.	Over herediteit van phtisis.
F. Grippeling.	Over het tripolith-verband.
A. Graftdijk.	Verslag der heelkundige kliniek aan de Leidsche Hoogeschool van 1 Maart '79 tot 1 Juli '80.
Th. E. Frijlinck.	Onderzoekingen over veneuse stuwing in de nier.
J. W. Blanken.	Verslag der heelkundige kliniek aan de Leidsche Hoogeschool, cursus 1880/81.

Utrecht.

J. Hartog.	Bijdrage tot de physiologie van den bulbus aortae van het kikvorschhart.
H. B. van Nes.	Over gevolgen van het sluiten van slagaderen der hersenen.
H. Ph. Baudet.	Proeven over de physiologische werking van conchinamine.
A. J. van der Weijde.	Methodisch onderzoek der kleurstelsels van kleurblinden.
S. Meindersma.	Iets over resectie van de onderkaak.
Dr. J. A. Roorda Smit.	Onderzoekingen over het Bischof's filter.
J. J. W. Verhoeff.	Histiologische en physiologische bijdragen tot de kennis van den bulbus aortae van het kikvorschhart.

IV. FACULTEIT DER WIS- EN NATUURKUNDE.

a. *Wis- en natuurkunde.*

Leiden.

E. A. O. Was. — Het beginsel van Doppler in de geluidsleer.

C. Stolp. — De elliptische integralen van de eerste soort.

A. C. van Rijn van Alkemade. — Over de elliptische polarisatie bij de terugkaatsing van het licht door doorschijnende middenstoffen.

Utrecht.

W. C. L. van Schaik. — De electromagnetische dispersie der polarisatievlakken van het licht.

b. *Scheikunde.*

Utrecht.

F. W. Raabe. — Directe bepaling der verbindingswarmte van O. O. 2 en N. H. 3 tot carbominzuren ammoniak en van H. C J. en N. H. 3 tot chloorammonium.

c. *Plant- en dierkunde.*

Leiden.

J. F. van Bemmelen. — Over den bouw der schelpen van Brachiopoden en Chitonen.

Utrecht.

J. Th. Cattie. — Vergelijkende anatomische en histologische onderzoekingen van de epiphysis cerebri der plagiostomi, ganoidei en teleostei.

Th. W. van Lidth de Jeude. — De spijsverteringsorganen der phytophage lamelliecornienlarven.

V. FACULTEIT DER LETTEREN EN WIJSBEGEERTE.

a. *Klassieke letterkunde.*

Leiden.

H. ten Cate Fennema. — Quaestiones Parthicae.

D. Bruins. — Plutarchi Vita Pompeji cum Ciceronis testimoniis collata.

B. Kruytbosch. — Annotationes ad Scholia in Sophoclis Tragoedias septem.

Utrecht.

M. Kreunen. — Prolegomena in Cirin.

Groningen.

H. J. Kiewiet de Jong. — De Gaio Mario et de scriptoribus, qui de eius temporibus egerunt.

b. *Semietische letterkunde.*

Leiden.

H. G. Klein. — Het leven van Johannes van Tella, door Elias.

f. *Handelingen in het belang der wetenschap.*

Leiden. Evenals vroeger leidde de hoogleeraar Buys de oefeningen in de *Debating Society*. Deze oefeningen werden nu eens door zeer vele, 70 à 80, dan weder door betrekkelijk weinige studenten, 10 à 15, bijgewoond.

Op de *prijsvragen*, in 1881 uitgeschreven door de faculteiten der geneeskunde en der wis- en natuurkunde is geen antwoord ingekomen.

Op elk der twee prijsvragen van de faculteit der godgeleerdheid werden twee antwoorden ontvangen, die echter niet voor bekroning in aanmerking konden komen, evenmin als het antwoord ingekomen op de eerste prijsvraag der litterarische faculteit, wier tweede vraag niet beantwoord werd.

De juridische faculteit ontving een antwoord op hare prijsvraag: » de faculteit verlangt eene verhandeling over de misdrijven door middel van de drukpers gepleegd en de strafregtelijke verantwoordelijkheid voor die misdrijven naar het nieuwe wetboek van strafregt, en over de vraag in hoeverre bij dat wetboek het beginsel van volkomen vrijheid van drukpers wordt geëerbiedigd." Dit antwoord werd een gouden eerepenning waardig gekeurd. De schrijver was D. Simons, candidaat in de regtswetenschap aan de Leidsche Universiteit, aan wien bij gelegenheid der opening van het studiejaar 1882–1883 het eeremetaal werd uitgereikt.

Rijksbeurzen werden in het afgeloopen studiejaar genoten door één student in de godgeleerdheid en de letteren, drie studenten in de geneeskunde en twee studenten in de regtsgeleerdheid, waarvan vier bij continuatie. De beurs van een der studenten in de geneeskunde werd in den loop van het studiejaar ingetrokken, daar hij in het genot eener Rijkstoelage was getreden ten gevolge eener verbindtenis voor de geneeskundige dienst bij het leger.

Utrecht. De *Juristen-Debatingclub* hield onder de leiding van de hoogleeraren der juridische faculteit slechts twee vergaderingen. Op de eerste verdedigde de hoogleeraar n' Aulnis de Bourouill eenige stellingen over de vrijheid van meeningen, op de tweede verdedigde een student eene stelling over de interpretatie van nos 77—79 van den Syllabus errorum, gevoegd bij de Encycliek Quanta cura van 1864.

» *Antonius Matthaeus*" vergaderde tusschen November en Junij vrij geregeld om de veertien dagen onder de leiding van de hoogleeraren de Geer van Jutphaas, Fruin en Hamaker. Alsdan werden des avonds van 7 tot $10^1/_2$ ure door ongeveer 12 studenten civiele regtszaken praktisch behandeld en stellingen verdedigd. Er werd vlijtig en opgewekt, door velen ook met talent en beknwaamheid gewerkt.

Onder de leiding der hoogleeraren Brill en Berts vergaderden in »*Arti et Litteris*" studenten uit alle faculteiten. De letterkunde en de theorie der schoone kunsten zijn het onderwerp der daar gehouden voordragten.

De *prijsvragen* werden dit jaar uitgeschreven aan de Utrechtsche universiteit. Zij volgen hieronder.

PRIJSVRAGEN, door rector en senaat der universiteit te Utrecht den 1sten Mei 1882 uitgeschreven.

Overeenkomstig art. 49 der wet op het hooger onderwijs worden de studenten aan de Nederlandsche universiteiten uitgenoodigd hunne krachten te beproeven aan de behandeling der navolgende onderwerpen, opgegeven door de

Faculteit der geneeskunde.

I.

De faculteit wenscht de veranderingen van het bloed, bij toenemende inanitie, meer bepaaldelijk die zijner morphologische bestanddeelen, onderzocht te zien, en wel in één of meer soorten zoowel van koud- als van warmbloedige dieren

II.

In verband met de leer der specifieke energiën, wordt het geleidingsproces in alle zenuwvezelen ondersteld gelijk te zijn. Die leer is echter bestreden, onder anderen door Wilhelm Wundt, in zijne *Grundzüge der physiologischen Psychologie* (verg. B. I. S 321, zweite Ausgabe).

De faculteit verlangt het vraagstuk aan een kritisch onderzoek te zien onderworpen.

Faculteit der godgeleerdheid.

I.

Welk licht verspreidt Luk. I: 1—4 over de oudste proeven van beschrijving van het leven onzes Heeren, en welk gebruik is daarvan te maken bij de beoordeeling van de tot ons gekomen Evangeliën?

II.

Tot welke slotsom mag men komen met betrekking tot het leven en de werkzaamheid van Bonifacius, na al hetgeen in de laatste jaren over den » Apostel van Duitschland" in het licht verschenen is?

Faculteit der regtsgeleerdheid.

I.

Men vraagt een historisch onderzoek naar den inhoud en den omvang van het begrip van interlocutoir vonnis, ter verklaring van dat begrip in het hedendaagsch Nederlandsch regt.

II.

Wordt verlangd een historisch-kritisch onderzoek naar het verband tusschen rijks-, provinciale en gemeentebelastingen in Nederland sedert 1795.

Faculteit der wis- en natuurkunde.

I.

In het jaar 1859 maakte Airy eene methode bekend om, uit de eigene beweging der vaste sterren, de rigting te vinden van de beweging van ons zonnestelsel, met betrekking tot de omringende sterren (1) (en wel zonder eene benaderde rigting aan te nemen) en paste die methode toe op de door R. Main bepaalde eigene beweging van 113 sterren.

Dit onderzoek kan slechts als eene eerste proeve voor de toepassing der methode beschouwd worden: verscheidene der sterkste eigene bewegingen (2) zijn daarbij niet gebruikt, daar de onderzoekingen van Main zich alleen tot de in Greenwich Twelve Years en Six Years Catalogues voorkomende sterren uitstrekken, en dus ook de sterren die te zuidelijk zijn, om te Greenwich zigtbaar te zijn, niet in aanmerking zijn genomen.

De faculteit vraagt eene nieuwe bepaling, naar de methode van Airy, van de rigting der beweging van het zonnestelsel, en wenscht dat dit onderzoek uitgestrekt worde tot alle sterren, zoowel met noorder- als zuiderdeclinatie, wier eigene beweging grooter is dan 0",07 's jaars.

---

(1) Mems. of the R. A. S. Vol. XXVIII.

(2) Newcomb, Populäre Astronomie, übers. von Engelmann, p. 523, & Leo de Ball, Diss. inaug. Untersuchungen über die eigene Bewegung des Sonnensystems abgeleitet aus Beobachtungen der Sternwarten, Cap, Melbourne, Williamstown, St. Helena und Madras (Georgi, Bonn 1877).

II.

De faculteit verlangt eene beschrijving van de zamenstelling en wijze van ontstaan van de Rijndelta en de theorie van dr. G. R. Credner (1) te toetsen aan hetgeen de waarnemingen omtrent het ontstaan van genoemde delta hebben opgeleverd.

Faculteit der letteren en wijsbegeerte.

I.

Een beschrijving van het leven en de wijsbegeerte van Empedocles.

II.

Welke was de wereldbeschouwing van Euripides, ook in verband, deels met de stellingen der denkers, deels met de volksovertuiging?

De vragen worden beantwoord in de taal, waarin ze gesteld zijn.

De antwoorden, geschreven met eene andere hand dan die van den auteur, worden vóór 1 Mei 1883 toegezonden aan den secretaris van den senaat der universiteit. Zij worden geteekend met eene spreuk en gaan vergezeld van een gezegeld briefje, dat dezelfde spreuk tot opschrift heeft en den naam en het adres des schrijvers bevat.

Op den derden Dingsdag van de maand September 1883 wordt het oordeel der faculteiten over de ingekomen verhandelingen afgekondigd en aan de schrijvers der meest voldoende antwoorden, die door de faculteiten der bekroning waardig zijn gekeurd, de gouden eerepenning uitgereikt.

Rijksbeurzen werden genoten door één student in de godgeleerdheid, één in de regtsgeleerdheid, twee in de geneeskunde, één in de wis- en natuurkunde en één in de letteren, waarvan vier bij continuatie.

Beurzen uit de Vicarie van St. Joris te Amersfoort werden toegekend voor verschillende tijdvakken in het afgeloopen studiejaar aan drie studenten in de godgeleerdheid, vier in de geneeskunde (waaronder één dame) en één in de letteren.

Aan den heer A. W. H. Wirtz werd door den senaat het *doctoraat* in de geneeskunde *honoris causa* verleend.

Groningen. Op de vergaderingen van het *disputatcollegie*, dat onder leiding van de hoogleeraren der juridische faculteit gehouden werd, werden door tien studenten stellingen verdedigd, grootendeels over verschillende deelen der regtswetenschap handelende, deels ook de staatswetenschap betreffende.

Aan twee studenten in de godgeleerdheid, drie in de geneeskunde en één in de letteren werden *Rijksbeurzen* toegekend, waarvan drie bij continuatie.

Uit het bovenstaande volgt, dat aan de drie Rijksuniversiteiten te zamen voor 1881—1882 Rijksbeurzen werden genoten door drie studenten in de godgeleerdheid, drie in de regtsgeleerdheid, acht in de geneeskunde, één in de wis- en natuurkunde, twee in de letteren en één in de godgeleerdheid en de letteren.

g. *Hulpmiddelen voor het onderwijs.*

Leiden.

Bibliotheek. Het personeel bleef onveranderd. De directeur en de conservator, de custos en de bediende benevens de vijf overige beambten konden met moeite alle werkzaamheden op behoorlijken tijd verrigten, omdat het gebruik der bibliotheek nog steeds toeneemt en daardoor de administratie en de correspondentie zich zeer hebben uitgebreid.

Het gebouw is in voldoenden staat; het heeft bij de in het afgeloopen studiejaar plaats gehad hebbende stormen weinig geleden. Deensche en Duitsche bibliothecarissen reisden naar Leiden om bij de ten hunnent voorgenomen verbouwing de doelmatige inrigting der Leidsche boekerij geheel of gedeeltelijk na te volgen. De vele geschenken en belangrijke aanwinsten doen behoefte gevoelen aan noodige berging. Men acht bovendien nog een zestal kamers wenschelijk tot berging en raadpleging van de handschriften, de kaarten, de Chineesche en Japansche boeken en tot plaatsing van de fraaiste handschriften in toonkasten.

Het gebruik der bibliotheek is nog meer toegenomen; zij beantwoordt steeds meer aan hare bestemming; dat zij in het vorige jaar dagelijks van 10 ure af werd opengesteld, werd zeer doeltreffend bevonden.

Onder de boeken en handschriften, die in de leeskamer gebruikt werden, waren er eenige, die met groote bereidwilligheid voor dat doel aan de bibliotheek werden toevertrouwd, niet alleen door Nederlandsche boekerijen, maar ook van België, Zweden, Frankrijk en Engeland. Verschillende buitenlandsche geleerden bezochten de leeszaal om eenige zeldzame boeken te raadplegen. Op 5628 ontvangbewijzen werden 12 000 deelen buiten het gebouw ter leen verstrekt; een groot gedeelte daarvan waren boeken van de Maatschappij van Nederlandsche letterkunde.

De handschriften zijn in de leeskamer geraadpleegd door verschillende mannen van wetenschap uit Nederland, Rusland, Duitschland, Engeland, Frankrijk, Italie, Griekenland; bovendien werden er 70 uitgeleend, deels van Griekssche en Latijnsche schrijvers, maar ook zeer vele brieven van geleerde mannen. Aangenaam is het te vermelden, dat er in het afgeloopen jaar meer Nederlanders dan vreemdelingen gebruik maakten van de vele schatten, die nog onder de handschriften verscholen zijn. Afschriften van handschriften werden voor verschillende buitenlandsche geleerden gemaakt of vergeleken. Verscheidene tot nog toe niet uitgegeven stukken uit de bibliotheek zagen het licht; terwijl voor de groote werken, die Duitsche en Belgische geleerden in het licht zonden, de Leidsche bibliotheek menige belangrijke bijdrage mogt leveren. Wederom zijn van eenige handschriften facsimilé's of afbeeldingen in lichtdruk vervaardigd.

De verzameling kaarten is herhaaldelijk geraadpleegd, en haar rijkdom werd door deskundigen bewonderd.

Hetzelfde was het geval met de andere afdeeling van het legaat Bodel Nijenhuis, namelijk de collectie portretten van curatoren en professoren; er werd een aanvang gemaakt met het schoonmaken, opzetten en in behoorlijke portefeuilles bergen van deze talrijke gravures, waaronder voortreffelijke stukken zijn. Nadat de kaarten zullen beschreven zijn, in welk werk de conservator Petit, ten gevolge van andere bezigheden, slechts weinig vorderde, zal de beschrijving der portretten ter hand worden genomen.

Het munt- en penningkabinet werd evenzoo meer dan één geraadpleegd.

De conservator Petit heeft onder meer de duizenden overdrukjes en kleine geschriften, kortheidshalve brochures genoemd, geordend; deze zijn nu doelmatiger gesplitst, en het plan is vastgesteld voor eene behoorlijke beschrijving van die kleine boekjes, die geen aanspraak hebben op een plaats in den catalogus, maar waarvan de aanwezigheid aan de bezoekers der bibliotheek niet onbekend mag blijven.

De conservator heeft voorts het legaat Verwijs beschreven, dat nu geheel in orde gebragt is en een dertiental kasten met degelijke werken vult.

De catalogus der Maatschappij van Nederlandsche letterkunde is nog niet gedrukt.

Aan den standcatalogus van al de gedrukte boeken is eindelijk de laatste hand gelegd. Van den titel van elk boek was een exemplaar voor dat doel ter zijde gelegd; deze losse blaadjes, thans in de volgorde der kast- en planknummers geschikt, dienen voor de administratie om te weten welke boeken in elke kast en op elke plank staan.

Het catalogiseren van de Chineesche en Japansche boe-

(1) Ergänzungsheft n°. 56 zu Petermann's Geographische Mittheilungen.

ken zal weldra ter hand genomen worden met welwillende hulp van deskundigen.

Uit hetgeen nog was overgebleven van de gelden van het Academisch Fonds zijn nog aangekocht 167 werken, uitmakende 400 deelen, behalve een 200-tal brochures, alsmede 14 Oostersche handschriften.

Uit de gewone toelagen werden 217 werken aangeschaft of ongeveer 300 deelen, behalve 450 vervolgdeelen, alsmede één handschrift.

Aan de werken in bruikleen werd een en ander toegevoegd, als: door den hoogleeraar Bierens de Haan; door de gemeente instelling tot opleiding van Indische ambtenaren 18 vervolgdeelen; door de Remonstrantsche Broederschap een 20-tal; door de Maatschappij van Nederlandsche letterkunde 105 werken of 153 deelen, behalve een paar honderd vervolgdeelen, alsmede 5 handschriften.

De geschenken van de legaten van Warner, Stolp, Perizonius, Riemersma en Chastelain bedroegen 233 werken of 328 deelen. Het nieuwe leesmuseum schonk 86 vervolgen, behalve eenige brochures; het werd in het afgeloopen jaar vereenigd met de societeit »Amicitia", waarna eene nieuwe overeenkomst gesloten werd, ten gevolge waarvan de daarvoor gewenschte tijdschriften in het nieuwe gebouw ter lezing liggen, en de bibliotheek aanspraak heeft op de uitgelezen periodieke geschriften en wat verder ter lezing heeft gelegen.

Verder ontving de bibliotheek, behalve de dissertaties van Nederlandsche en buitenlandsche academies, 78 geschenken van de ministeriele departementen, 36 van provinciale staten enz., 249 van particulieren; bovendien aanzienlijke geschenken van brochures. Van vreemdelingen ontving de bibliotheek 182 geschenken, waaronder de kaartwerken van den ingenieur E. Lafranconi uit Pesth over »die Regulirung des Donaustromes" en »die Rettung Ungarns von Ueberschwemmungen." Het Topographisch bureau en eenige Departementen van Algemeen Bestuur schonken 53 kaarten en 2 atlassen.

Mevrouw de weduwe Krieger schonk aan de bibliotheek de verhandeling over de geschiedenis der steensnijding in eigenhandig schrift van wijlen haren echtgenoot, den emeritus hoogleeraar Krieger.

In September 1881 sloten curatoren der Leidsche Universiteit met Burgemeester en Wethouders der gemeente Leiden eene overeenkomst, waarbij laatstgenoemden in bruikleen aan de bibliotheek afstonden de couranten en boekwerken, welke de gemeentelijke instelling tot opleiding van Oost-Indische ambtenaren van het Departement van Kolonien ontvangt, met uitzondering van die, welke voor het onderwijs aan die instelling benoodigd zijn.

Van de 12 000 uitgeleende boeken keerden een drietal boekjes en een eerste deel van een grooter werk niet terug, daar zij waren verongelukt bij een brand; bovendien zijn een paar Japansche boeken toen verbrand.

De verzameling Portugeesche munten is met 102 stuks vermeerderd, buitengewoon in wetenschappelijke waarde als in getal. Uit eene groote te koop aangeboden collectie Portugeesche munten werden, van de jaarlijksche rente van het legaat Pilaer en van het aanzienlijk bedrag van vroeger overgeschoten en gekapitaliseerde rente, aangekocht 27 hoogst zeldzame goudstukken, 53 zilveren munten en 18 stukken van brons en andere metalen. Twee zilveren en 2 koperen munten werden ten geschenke ontvangen.

Verder zijn 5 koperen munten van verschillende landen aan het muntkabinet geschonken, benevens de bronzen afslag van de medaille der Thorbecke-stichting.

Bij de vermelde aankoopen van munten ondervond de directeur een gewaardeerde hulp van den heer Th. M. Roest, die bovendien voornemens is de Portugeesche verzameling op nieuw te beschrijven op losse bladen; dit veelomvattend werk schijnt noodig, daar de ondervinding geleerd heeft, dat het opnemen der nieuw aangekochte munten in een vast register bezwaar oplevert.

De directeur dringt aan op de aanstelling van een conservator der handschriften, daar hij geen genoegzamen tijd meent te hebben om de voor dezen bestemde werkzaamheden te verrigten, en om de kostbare verzameling der handschriften van Vossius naar den tegenwoordigen eisch der wetenschap te beschrijven.

Anatomisch kabinet. De toestand van het gebouw, het meubilair en de verzameling is voldoende. In de reeds bestaande leiding is duinwater aangebragt, hetgeen als eene verbetering wordt beschouwd.

Aangekocht werden o. a. een tournette van Zeiss en een bevriesmicrotoom van dr. Roij. Twee nieuwe kisten voor het vervoer van lijken werden aangeschaft. Drie skeletten van volwassen mannen werden wegens den toestand van ontbinding, waarin de lijken bij aankomst verkeerden, gemaceereerd en kunnen bij het onderwijs goede diensten doen. Enkele voorwerpen gingen door het gebruik of door den tijd verloren.

Physiologisch laboratorium. Door de studenten werd een zeer druk gebruik van het laboratorium gemaakt. Dagelijks waren 30 en meer studenten daarin werkzaam voor hunne oefening in physiologie en histologie.

Ziekenhuis. Behalve de reeds gemelde verwisseling in het personeel der adsistenten, hadden in het beambtenpersoneel de volgende veranderingen plaats. De heer J. de Jong, die eervol ontslag vroeg en kreeg als hulpapotheker, werd vervangen door den heer T. L. F. Negomagus. De hoofd-ziekenoppasseres der heelkundige vrouwen-afdeeling, mej. J. Prins, ontving met 15 September 1882 op haar verzoek eervol ontslag en werd opgevolgd door mej. A. Broekmeijer. Door het eervol ontslag van den heer A. van der Zeeuw als hoofd-ziekenoppasser der geneeskundige mannen-afdeeling op 1 October 1881, werd in diens plaats benoemd de heer D. Homberg, die slechts één maand in dienst bleef en toen vervangen werd door den heer P. A. Monshouwer. Laatstgenoemde heeft mede aanvraag om eervol ontslag gedaan, dat hem is verleend, wanneer zijne plaats zal zijn vervuld. Voortdurend hebben er nog veranderingen plaats onder het personeel van ziekenoppassers en ziekenoppasseressen; weinige geschiktheid voor deze betrekking is hiervan de oorzaak. Vast personeel voor verpleging en bediening der klasse-patienten wordt steeds zeer gewenscht geacht, daar het vooral zeer moeijelijk is daarvoor geschikte personen te vinden, terwijl verandering van personeel voor die dienst zeer ongeriefelijk is.

De toestand van het gebouw, dat in zijn geheel druk gebruikt wordt, wordt bevredigend geacht. Het onderhoud had geregeld plaats; ook in kleine reparatien werd voortdurend voorzien. De plaatsing van een gebouwtje tot berging van kleederen van de patienten, waarmede men bij het einde van het studiejaar bezig was, zal, met het oog op de zuiverheid, eene aanwinst zijn. De waterleiding, sedert 1 October 1881 in gebruik, voldoet in alle opzigten zeer goed. Het meubilair bevindt zich in vrij goeden staat.

De verzameling instrumenten, die zorgzaam worden onderhouden en, voor zoover zij versleten zijn, geregeld vernieuwd, wordt in het geheel vrij volledig geacht. De heelkundige afdeeling is in den loop van het jaar verrijkt met eene collectie nieuw uitgevonden instrumenten tot verwijdering van steen, welke in Engeland vervaardigd zijn. Ook de verzamelingen der andere afdeelingen werden met enkele voorwerpen vermeerderd.

Voor rekening van het Rijk werden verpleegd in de geneeskundige afdeeling 274 mannen en 215 vrouwen, in de heelkundige afdeeling 374 mannen en 226 vrouwen, in de verloskundige afdeeling 194 vrouwen, in de oog- en oorheelkundige afdeeling 76 mannen en 68 vrouwen; totaal 1427 patienten, die te zamen gedurende 52831 dagen verpleegd zijn.

Voor rekening der gemeente Leiden werden verpleegd in de geneeskundige afdeeling 67 mannen en 84 vrouwen, in de heelkundige afdeeling 20 mannen en 11 vrouwen, in de verloskundige afdeeling 2 vrouwen en in de oog- en oorheelkundige afdeeling 1 man; totaal 185 patienten, die te zamen gedurende 6602 dagen verpleegd zijn.

Het aantal verpleegden voor eigen rekening, 1ste en 2de klasse, bedroeg 66 patienten gedurende 1450 verpleegdagen.

In het geheel werden dus 1678 patienten opgenomen.

Op de polikliniek werden in het geheel 10290 personen behandeld.

Uit deze opgave blijkt, dat het aantal patienten dat van het vorige jaar overtreft, toen 1581 patienten werden op-

genomen en op de polikliniek 7041 personen werden behandeld.

Niettemin zijn de uitgaven over 1881 ongeveer gelijk aan die over 1880, ten gevolge van bezuiniging in de uitgaven, die op het huishoudelijke en de administratie betrekking hebben.

Uitbreiding van de lokaliteit voor de apotheek blijft gewenscht. Door toeneming van het aantal verpleegden worden de werkzaamheden uitgebreider, terwijl voor onderzoekingen, welke veelvuldig voorkomen, de gewenschte gelegenheid ontbreekt.

In het afgeloopen studiejaar werden voor de kliniek 30157, voor de polikliniek 5770, totaal 35927 recepten gereed gemaakt.

Natuurkundig kabinet. Het kabinet is, voor zoover de toegestane gelden dit veroorloofden, ook dit jaar weder op de hoogte der wetenschap gehouden.

Ten gevolge van het afnemen van het aantal studenten in de faculteit der wis- en natuurkunde is er niet zooveel gewerkt in het physisch laboratorium als vroeger.

Sterrewacht. De toestand van het gebouw in het algemeen gaf geen reden tot klagen. Tegen het inwateren van den zuidgevel zijn de muren op nieuw van een asphaltlaag voorzien. De luiken van den heliometertoren zijn vervangen door andere van teakhout, welke vermoedelijk door warmte en vocht weinig zullen trekken; door eene doelmatige inrigting der tegenwigten is de beweging der luiken vrij gemakkelijk gemaakt, en het gebouw is thans, zooals de ervaring geleerd heeft, voor de waarnemingen geheel in orde. Een nieuw gebouw voor de verificatie der Nederlandsche zeeinstrumenten is in aanbouw, zoodat het hoofdgebouw der sterrewacht weldra niet meer tot bergplaats zal behoeven te dienen voor kisten van de instrumenten der marine. In het najaar van 1881 is de sterrewacht van eene waterleiding en van brandkranen buiten het gebouw voorzien; de voorraad van brandbluschmiddelen werd weder uitgebreid.

De meridiaancirkel verkeert in goeden staat. Door de heeren Repsold te Hamburg werd getracht aan dit instrument het bezwaar te ontnemen, dat het systeem der verticale sprinragdraden, ten getale van ruim 20 op een metalen plaat bij het oculair gespannen, een weinig te hoog lag, zoodat de daarover gespannen horizontale draden er in enkele punten aan raakten, en dus niet als volkomen regt konden beschouwd worden. De aanraking der draden is evenwel nog niet geheel opgeheven.

Hadden eene reeks van bepalingen van de horizontale buiging van den meridiaancirkel bij lage en twee reeksen bij hooge temperatuur merkbaar verschillende waarden voor het bedrag van die grootheid doen vinden, de waarnemingen, in den afgeloopen winter bij eene lage temperatuur verrigt, hebben het bestaan van eene betrekking tusschen de buiging en de temperatuur wederom min of meer onzeker gemaakt. Dit onderzoek is dus nog niet afgesloten, maar zal verder worden voortgezet.

Nadat in 1880 het meridiaanteeken aan de noordzijde in den hortus was vernieuwd, bleek in den aanvang van 1882 het teeken aan de zuidzijde op de singel zulke groote standveranderingen te ondergaan, dat het niet meer als een vast merk kon dienst doen. Daarom werd op de plaats van het oude een nieuw meridiaanteeken gebouwd. Het bleek toen, dat de houten palen, waarop de oorspronkelijke pijler rustte, boven de oppervlakte van het water uitstaken en geheel waren verrot. Door den nieuwen pijler op te trekken op eene goed onderheide fundering, die geheel onder het laagste water ligt, is de onveranderlijke stand van dat teeken zoo goed mogelijk verzekerd. In den aanvang van het studiejaar 1882—1883 zou het in gebruik worden gesteld.

Aan den grooten refractor met een objectief van 7 Parijsche duimen, die sedert 1860 in gebruik is (de kleinere 6-duims refractor is dit sedert 1839), is eene kleine verandering aangebragt, ten einde het gezigtsveld, hetgeen vroeger door een spiegel zijdelings verlicht werd, te verlichten door stralen volgens de rigting van den kijkeras. Hiertoe is op de binnenvlakte van het objectief in het midden een klein spiegeltje bevestigd, welke het licht van eene gasvlam, buiten den kijkerbuis geplaatst, in de gewenschte rigting terugkaatst. De naauwkeurigheid der waarnemingen is hierdoor vergroot.

De directeur heeft getracht verbetering te brengen in de tijdsaanwijzing in de verschillende plaatsen, waaraan reeds sinds vele jaren door de Leidsche sterrewacht de tijdsbepaling werd geleverd. Te dien einde is boven den hoofdingang van de sterrewacht naar de zijde van den hortus een electrisch uurwerk geplaatst, vervaardigd door den heer Loebner. Dit uurwerk, voorzien van een gewigt en een secundeslinger, loopt op zich zelf vrij goed, maar zijne fouten zijn voor het beoogde doel toch veel te groot; daarom is het langs electrischen weg in zoodanige verbinding gebragt met een uitmuntend regelingsuurwerk, in de sterrewacht geplaatst, dat het genoodzaakt wordt even snel als dit regelingsuurwerk te loopen. Als regelingsuurwerk wordt gebruikt eene pendule van Mahler, die zoodanig is ingerigt dat zij steeds binnen 1 of 2 secunden naauwkeurig den tijd aangeeft. Binnen diezelfde grenzen zal dan ook de aanwijzing van het electrische uurwerk buiten aan de sterrewacht juist zijn. Op dezelfde wijze kan men uurwerken op andere punten der stad den juisten tijd doen aanwijzen, indien zij slechts door eene telegraphische geleiding met de sterrewacht verbonden zijn. Den juisten tijd voor andere plaatsen kan men leeren kennen door bij den door het electrisch uurwerk aangegeven tijd, welke geldt voor den meridiaan van de Leidsche sterrewacht, het lengteverschil op te tellen of daarvan af te trekken, naar gelang de plaatsen oostelijk of westelijk liggen.

De instrumentenvoorraad werd vermeerderd met een meteoroscoop van Schäffler uit Weenen, waarmede men tot op tiende deelen van graden gemakkelijk horizontale en verticale hoeken meten kan, welk toestelletje goede diensten kan bewijzen voor waarnemingen van de hoogte der schemeringboog, het noorderlicht enz., waarbij geen groote naauwkeurigheid vereischt wordt; verder met een microscoop-oculair bij den meridiaan-cirkel voor Nadirbepalingen en een achromatisch dubbelbrekend prisma van Bamberg voor de bepaling van de periodieke fouten der schroeven, volgens het denkbeeld van Winnecke.

De verzameling boeken en kaarten is in het afgeloopen jaar weder vrij aanmerkelijk toegenomen. De meerdere ruimte, waarover men na de ontruiming der lokalen voor de verificatie zal kunnen beschikken, zal aan de boekenverzameling zeer ten goede komen.

Het tweede vervolg op den catalogus van de bibliotheek der sterrewacht is bewerkt en, op de alphabetische naamlijst na, afgedrukt.

Weder zonden tal van inrigtingen, commissien, sterrewachten en ook bijzondere personen in het buitenland hunne geschriften aan de Leidsche sterrewacht ten geschenke. Eveneens ontving men van vele inrigtingen en personen in Nederland de door hen uitgegeven werken.

Het zeer ongunstige weder, vooral in de laatste helft van het tijdvak, waarover dit verslag loopt, heeft op het aantal der volbragte waarnemingen een ongunstigen invloed uitgeoefend. Bovendien zijn door de bovenvermelde reparatie aan den meridiaan-cirkel ongeveer twee maanden voor de waarnemingen met dat instrument verloren gegaan.

Met den meridiaan-cirkel werden de waarnemingen voortgezet voor de plaatsbepalingen van 84 poolsterren, voor welk doel 215 doorgangen door den meridiaan en even zooveel zenithsafstanden werden waargenomen, en voor de plaatsbepaling van 303 zuidelijke fundamentaalsterren, waarvoor 427 doorgangen en zenithsafstanden werden waargenomen. Verder werden sterren, die als vergelijkingssterren bij planeten- en kometenwaarnemingen waren gebezigd, of waarvan bedekkingen door de maan waren waargenomen, 331 maal, planeten 62 maal, en kometen 15 maal in den meridiaan geobserveerd.

Voor de bepaling van den stand van den meridiaan-cirkel werd Polaris 129 maal in ondersten en bovensten doorgang door den meridiaan waargenomen, terwijl de tijdsbepalingen, zoowel voor de tijdseinen naar de zeehavens als voor de herleiding der regte klimmingen, werden verkregen door de waarneming van 668 fundamentaalsterren.

Eindelijk bepaalden de verschillende waarnemers bij 200 doorgangen van sterren door den meridiaan hunne persoonlijke fout.

Daar in Mei 1882 objectief en oculair van den meridiaancirkel moesten worden omgewisseld, was het noodig vóór dien

tijd in den oorspronkelijken toestand van het instrument met naauwkeurigheid al zijne fouten te bepalen. Zoo werden nogmaals waarnemingen volbragt omtrent de buiging van de cirkels en den kijker in den horizontalen stand bij eene lage temperatuur in Januarij 1882. De doorbuiging van de omwentelingsas werd op twee verschillende wijze bepaald, in de maanden December 1881 en Januarij, Februarij en Maart 1882, terwijl in December 1881 de helling der horizontale draden in den kijker werd gemeten. Deze meting werd herhaald in Julij en Augustus 1882.

In Maart en Mei 1882 zijn in den oorspronkelijken stand van het objectief en na zijne omwisseling met het oculair, op verschillende wijze de plaats van het brandpunt van het objectief bepaald, en gedurende den tijd dat de meridiaancirkel niet kon gebruikt worden, zijn met den toestel van REPSOLD de periodieke fouten der microscoopschroeven onderzocht. Op 14 avonden werden toen de tijdsbepalingen met het passage-instrument van PISTOR en MARTIUS genomen.

Met den kleinen refractor volbragten de observatoren 43 waarnemingsreeksen omtrent de cometen, die in de afgeloopen periode zigtbaar waren. De pogingen om gedurende de maanden Julij, Augustus en September met den 7-duims refractor de declinatien waar te nemen van de beide kleine planeetjes Victoria en Sappho, welke zeer gunstig gelegen waren voor eene naauwkeurige parallaxe-bepaling, zijn door het slechte weder geheel mislukt. Van de eerste planeet werden op slechts 6 dagen, van de tweede op slechts 3 dagen gebrekkige en onvolledige waarnemingen volbragt.

De herleiding der zonnewaarnemingen is voortgezet en de dubbele berekening der schijnbare plaatsen is voltooid.

Al de hoogtemetingen van de poolsterren α, δ en λ Ursae minoris en van 51 Cephei van 1862 tot 1874, welke reeds voor een deel door dr. VAN HENNEKELER in zijn proefschrift gebruikt waren ter bepaling van de poolshoogte van Leiden, zijn met betere reductie-elementen geheel op nieuw herleid.

Gedurende een paar maanden is een der observatoren bezig geweest met eene berekening van al de waarnemingen, te Leiden omtrent de planeet Mercurius verkregen gedurende het tijdvak van 1864 tot 1876. Deze berekeningen zijn verrigt op verzoek van den Amerikaanschen sterrekundige S. NEWCOMB, die bezig is de theorie van Mercurius te bewerken; de uitkomsten zijn hem toegezonden.

Wat betreft de waarnemingen na 1877, zijn de doorgangen van de tijdsterren, die ten behoeve der lengtebepaling tusschen Greenwich en Leiden zijn waargenomen, ongeveer 2500 in getal, tot den middendraad gereduceerd en de tijdseinen tusschen Greenwich en Leiden zijn alle gemiddeld.

Het aflezen der registreerstrooken is regelmatig bijgehouden; voor het grooter deel zijn ook al de sterren met uitzondering van de poolsterren op middendraad herleid en de microscoop-aflezingen gemiddeld.

Van het midden van 1879 af zijn al de waargenomen doorgangstijden en microscoop-aflezingen chronologisch in tabellen zamengebragt, ten einde ze verder voor den druk te kunnen gereed maken. Eindelijk werd nog een onderzoek ingesteld omtrent het azimuth van de meridiaanteekens van 1877 tot October 1881, waaruit wederom eene vrij standvastige periodieke verandering in den tijd van een jaar is afgeleid.

Ten gevolge van de besprekingen op de internationale vergadering, in October 1881 gehouden te Parijs, ter voorbereiding van de waarneming van den overgang van Venus voorbij de zon in 1882, en van wege Nederland bijgewoond door de hoogleeraren VAN DE SANDE BAKHUYZEN van Leiden en OUDEMANS van Utrecht, wier verslag is opgenomen in de *Nederlandsche Staatscourant* van 6 Januarij 1882, n°. 5, zijn op de Leidsche sterrewacht nog eenige werkzaamheden volbragt.

De overweging dat de groote uitgaven voor eene Nederlandsche expeditie, gelijksoortig aan die, welke in 1874 naar Réunion is vertrokken, en de opoffering van tijd van hen, die aan zulk eene zending zouden deelnemen, niet opwogen tegen het mogelijk nut dat daaruit voor de sterrekunde zou voortvloeijen, deed genoemde hoogleeraren het voorstel doen, om de waarneming van den overgang op te dragen aan een der zee-officieren van het oorlogsschip in de West-Indische bezittingen. Het eiland Curaçao is namelijk als waarnemingsplaats tamelijk gunstig gelegen en biedt ook tegen 6 December vrij goede kansen voor helder weder op.

De Minister van Marine droeg deze taak eerst op aan den luitenant ter zee D. J. HEINING, die ruim eene maand te Leiden werd gedetacheerd om zich voor zijne taak voor te bereiden; daar deze echter wegens gezondheidsredenen niet naar Curaçao vertrok, werd later de luitenant ter zee P. H. BROCX met de waarneming van den overgang belast. Daar deze echter den 16den October uit Nederland moest vertrekken, en hij eerst medio September op de sterrewacht werd gedetacheerd, was hem slechts weinig tijd tot oefening en voorbereiding gegeven, waarvan echter zooveel mogelijk partij is getrokken. De heer BROCX heeft de noodige instrumenten van de sterrewacht in gebruik ontvangen.

Behalve de heeren HEINING en BROCX zijn nog op de sterrewacht gedetacheerd geweest de luitenants ter zee J. J. KRAAKMAN, J. L. HORDIJK en H. F. KOUWENBERG, om zich voor te bereiden, de eerste voor de betrekking van leeraar in de sterrekunde aan het Koninklijk instituut voor de Marine te Willemsoord, de laatste twee voor de hydrographische dienst in Nederlandsch Indie.

Op de sterrewacht worden door een afzonderlijk personeel, onder leiding van den ingenieur C. LELY, de berekeningen van de naauwkeurigheids-waterpassing van ons land verrigt.

In den zomer van 1881 werden gewaterpast de lijnen Gorinchem-Moerdijk, Breda-Tilburg-Best, Tilburg-Vught, 's Bosch-Nijmegen, en 5 kleine lijntjes van Woensdrecht, Breda, Maarheeze, Pey en Wijk naar de Belgische grenzen, ter aansluiting van de Nederlandsche waterpassingen aan die van België. In den zomer van 1882 is de waterpassing uitgestrekt van Zwijndrecht over Rotterdam, Leiden, Haarlem en Alkmaar tot Helder, met zijlijnen van Overschie naar den Hoek van Holland, Loosduinen en 's Gravenhage, van Oegstgeest naar Katwijk, van Haarlem naar Amsterdam, van Velsen naar IJmuiden en van Alkmaar naar Enkhuizen en Hoorn. De uitkomsten der waterpassingen voor 1881 zijn alle berekend en afgedrukt.

Door de nu volbragte Nederlandsche waterpassingen worden onder andere de hoogteverschillen langs een vijftal gesloten kringen bepaald. De uitkomsten worden zeer bevredigend genoemd.

Hortus. Door geschenk, ruil of aankoop werden verscheidene aanwinsten verkregen, als: van mr. C. W. A. BUMA, te Leeuwarden, een tweetal fraaije exemplaren van livistona sinensis; van den heer P. VAN BONGA, te Leiden, eene kleine maar interessante collectie orchideen uit Suriname; van den heer VEITCH, te Londen, eene collectie tropische orchideen; van de firma VON SIEBOLD een groot exemplaar van juglans ailanthifolia, zijnde het oorspronkelijk door VON SIEBOLD uit Japan ingevoerde voorwerp, en eene partij vaste planten; van de firma van EEDEN EN COMP., te Haarlem, eveneens vaste planten; uit den hortus te Glasnevin bij Dublin eene collectie alpenplanten; uit dien te St. Petersburg eene collectie bol- en knolgewassen, meest uit Azie afkomstig; van dien te Rome Zuid-Europeesche orchideen, van Buitenzorg een kistje palmzaden en eene Waidsche kist met levende planten.

Onder de aankoopen zijn vooral te vermelden Braziliaansche planten van den reiziger P. BINOT, en de planten, verkregen uit de verzameling van wijlen jhr. mr. C. BACKER te Zwolle; eene belangrijke plant hierbij was chamaerops hystrix, een fraaije palm, nog afkomstig uit de verzameling van wijlen Zijne Majesteit Willem II. Tot laatstbedoelden aankoop was een buitengewoon subsidie toegestaan.

De ruil van zaden met de Europeesche kruidtuinen had op de gewone wijze plaats.

Het heeft dus ook dit jaar niet ontbroken aan de gelegenheid om den levenden plantenschat in den hortus in omvang en belangrijkheid te doen toenemen. Het eenige, waaraan men dikwijls gebrek had, is ruimte. Het ten vorigen jare ingerigte vak voor éénjarige planten voldoet zeer wel, alleen kan men slechts een klein gedeelte plaatsen van hetgeen men zou wenschen.

Aan eene palmenkas voor groote kasplanten, en aan eene goed ingerigte kweekkas blijft men behoefte gevoelen. Met het verbeteren der orchideen-kas en het vernieuwen

van den verwarmingstoestel daarin werd een aanvang gemaakt.

Botanisch laboratorium. Van de gelegenheid tot praktische oefening, in het laboratorium verstrekt, werd door de studenten ijverig en getrouw gebruik gemaakt.

De leermiddelen werden verrijkt met een stel modellen, betrekking hebbende op de verspreiding van de vaatbundels in de planten en op de verschijnselen van groei en ontwikkeling, vooral bij lagere planten, voorts met eenige kleinere instrumenten en glaswerk, vooral ten behoeve van physiologische proeven, en teekeningen tot illustratie bij de collegies, vervaardigd door den heer KOUWELS.

Herbarium. De uiterlijke toestand van het herbarium onderging eene niet onbelangrijke verbetering door dat een aanvang werd gemaakt met den aanmaak van nieuwe doelmatige kasten, deels bij, deels ter vervanging van sommige bestaande. Naarmate hiermede wordt voortgegaan en tevens eene betere rangschikking zal zijn verkregen, waarmede men zich thans ten aanzien van het algemeen herbarium bezig houdt, zal het geheel meer geschikt worden voor studie voor de jongelieden, die zich meer speciaal op de kruidkunde toeleggen. De directeur was thans in de gelegenheid om op het herbarium zelf, met behulp van een aldus nieuw geordend gedeelte, met de studenten in de natuurlijke historie eene bepaalde plantengroep te behandelen; Z.H.Gel. hoopte dat hieruit van lieverlede geregelde studien van de zoodanigen op het herbarium zouden voortvloeijen.

De bedoelde rangschikking vordert echter veel tijd. De conservator BOERLAGE maakt bij het rangschikken van het algemeen herbarium daarvan tevens specifieke lijsten in systematische orde op.

Een aantal voorwerpen van de carpologische collectie en andere werden op zoodanige wijze in orde gebragt, dat zij voor het publiek kunnen worden geëxponeerd.

De werkkamer van den conservator, die zeer vochtige muren had, werd in dat opzigt verbeterd, evenals vroeger de kamer van den amanuensis daaronder, zoodat deze lokalen thans zeer bruikbaar zijn. Sedert de amanuensis buiten het herbarium woont, is een lokaal vrijgekomen, en is eene bovenkamer tot directeurskamer ingerigt kunnen worden, waar de hoogleeraar ook de studenten voor de lessen op het herbarium ontvangt. Een achttal maakte hiervan geregeld gebruikt.

Het herbarium werd verder bezocht door eenige buitenlandsche geleerden en personen uit Leiden.

Uitgeleend ter bewerking of tot raadpleging werden het geslacht Adiantum aan den heer BOMMER te Brussel, het geslacht Polypodium aan dr. BURCK, adjunct-directeur van den Plantentuin te Buitenzorg, de familie der olacineae aan den hoogleeraar DE BOER te Groningen, ten behoeve van een zijner leerlingen, een deel der lichenes aan den heer MULLER te Genève, de cyrtandreae aan den heer CLARKE te Kew, de apocyneae aan den heer THISELTON DYER aldaar.

Op verzoek werden een 14-tal doubletten van cyrtandreae aan het herbarium te Kew toegezonden, terwijl wederkeerig een aantal soorten van deze familie uit Engelsch-Indië van den heer CLARKE ontvangen werd; het herbarium van Kew schonk bovendien eene verzameling musci van SCHIMPER.

De heer KÖRBER zond nog eenige korstmossen ter toevoeging aan de van hem aangekochte collectie, en de heer ARNOLD n°. 870—903 van de door hem uitgegevene serie ten geschenke. Dr. VAN DE SANDE LACOSTE gaf een bewijs van belangstelling door toezending van cryptogamen, door den heer VISSER op Klein-Banda verzameld; de heer BUSE bood eenige algen aan, door wijlen dr. SPREE in 1847 bij Batavia en Buitenzorg verzameld, onder voorwaarde van later van elke soort, die daarin mogt voorkomen, een gedetermineerd exemplaar terug te ontvangen. Evenzoo werd eene groote reeks van planten ontvangen van den heer KRUYT, den Nederlandschen consul te Djeddah. De directeur zelf bragt een 300 à 400-tal planten, die hij in het voorjaar in Algerie verzameld had en voor het herbarium bestemde, in orde.

Aan boekwerken werd het een en ander aangekocht. Geschriften werden ten geschenke ontvangen van de Smithonian Institution, de Natuurkundige vereeniging voor Nederlandsch Indie, de Asiatic Society of Bengal, 's Lands Plantentuin te Buitenzorg en de Physic. Ver. Gesellschaft te Königsberg.

Zoötomisch laboratorium. De verzameling verkeert in goeden toestand. De aanwinsten bestonden in een groot aantal microscopische praeparaten over de ontwikkelingsgeschiedenis van visschen, reptilien en vogels, verder in een niet onaanzienlijk aantal nieuwe skeletten en voorwerpen op alcohol, betrekking hebbende op de vergelijkende ontleedkunde der gewervelde dieren, en eindelijk in een groot aantal embryonen van gewervelde dieren. De microscopische praeparaten zijn alle in het laboratorium vervaardigd, evenzoo de skeletten. Uit het jaarlijksche subsidie werden de embryonen aangeschaft, evenzoo de dieren, die dienen moesten om tot skelet te worden vervaardigd.

Geologische en mineralogische verzameling. In het personeel en den toestand van het gebouw is geen verandering gekomen. Aan het meubilair werden nieuwe kasten toegevoegd. Wat betreft den toestand der verzameling, wijst de directeur op het weinig bevredigende daarvan ten gevolge van het gemis van het noodige personeel tot vervaardiging van etiquetten en catalogussen. Intusschen werd met de systematische rangschikking der verzameling voortgegaan en zijn in het afgeloopen jaar de gewervelde dieren der palaeontologische collectie voorloopig geordend, terwijl buitendien de geheele Indische collectie werd gerevideerd. Doorgewerkt zijn de verzamelingen van MACKLOT, REINWARDT, MÜLLER, KORTHALS, HOMER, VERBEEK, VETH, ROSENBURG, SEMMELINK, DELPRAT, BERNSTEIN en SCHNEIDER. Met de publicatie dezer Indische collectie, die nog zooveel nieuws voor de wetenschap bevat, werd eveneens voortgegaan. Het 2de en het 3de nummer van de »Sammlungen des Geologischen Reichsmuseums in Leiden" zijn in het licht gegeven en bevatten de volgende verhandelingen van den hoogleeraar MARTIN: »Tertiair von Neu Guinea", »Jungtertiair von Sumatra", »Tertiair von Ost Java", en van den hoogleeraar WICHMANN »Gesteine von Timor".

Ten geschenke werden ontvangen: eene collectie Indische fossielen, afkomstig van Java, gezonden door den heer VERBEEK, mijningenieur in Oost-Indie, eene andere collectie Indische fossielen, afkomstig van Java en Timor, vergezeld van 48 keurig uitgewerkte platen met penteekeningen, gezonden door den hoofdingenieur, chef van het mijnwezen, den heer P. VAN DIJK, van den heer J. L. A. HOUSCHAR, consul van Italie te Noumea in Nieuw Caledonie, een groot blok van antimoonglans uit de mijn bij Kanala, van den hoogleeraar SURINGAR te Leiden een stuk versteend hout en eene grondproef, beide uit de tertiairlagen van Toumas, zoomede keukenzout uit een rivierbedding in Algerie, welke voorwerpen door Z.H.Geleerde zelf waren verzameld. Geruild zijn een aantal fossielen van Java tegen 334 tertiair-fossielen uit de kolonie Victoria, overgezonden door den directeur van het Nationaal Museum te Melbourne.

Behalve een grooten teleosaurus en een kleineren ichthyosaurus werden door aankoop slechts kleinere voorwerpen tot aanvulling der onderwijscollectie verworven.

Museum van natuurlijke historie. In het personeel is geene verandering gekomen. De klagten over het gebrekkige van het gebouw worden door den directeur herhaald. Gebrek aan ruimte en vocht zijn de hoofdvijanden, waartegen aanhoudend moet worden gestreden; zonder aanhoudend te stoken in de lokalen, waar de insecten geplaatst zijn, acht men het niet mogelijk die kostbare verzameling tegen geheelen ondergang te vrijwaren; het in goeden staat houden der overige verzamelingen vordert dien ten gevolge aanhoudend toezigt, en het schijnt ondoenlijk om hier en daar bederf te voorkomen.

De toestand van het meubilair is voldoende. Eenige nieuwe kasten werden gemaakt, eene enkele bestaande vergroot.

De verzameling, die om bovenvermelde redenen onaf-

gebroken toezigt en aanhoudende zorg vereischt, bevindt zich in vrij voldoenden toestand.

Door aankoop, ruiling of geschenk deed de verzameling verschillende aanwinsten. Noemenswaardige verliezen werden niet geleden. Enkele exemplaren, die in minder voldoenden staat verkeerden, werden zooveel mogelijk door nieuwe vervangen.

Scheikundig laboratorium. Het gebouw der afdeeling voor organische scheikunde onderging weinig verandering. De praepareerkamer werd geverwd en op den zolder werd een hoek afgesloten tot werkplaats voor een amanuensis.

Het meubilair werd uitgebreid met eene groote kast ter voorziening in het gebrek aan bergplaats voor instrumenten.

Door slechte berging wordt, naar de directeur mededeelt, nog steeds veel bedorven aan de verzameling, zoowel aan praeparaten, als aan instrumenten.

Voortdurend wordt gewerkt om alles van gedrukte etiquetten te voorzien.

Aangekocht werden verschillende toestellen voor constante temperatuur, waterbaden, ovens enz.

Wat betreft de afdeeling voor anorganische scheikunde bevinden gebouw en meubilair zich in goeden staat. Een duinwaterleidingsbuis is aangebragt, die in den grooten waterbak op den zolder uitmondt.

De voorraad glaswerk, aardewerk, metalen gereedschappen en andere werktuigen is voldoende aangevuld, bijgehouden en uitgebreid, o. a. met twee gasovens voor constante temperaturen.

Pharmaceutisch laboratorium. In het personeel is geen verandering gekomen. Behoudens kleine herstellingen en wijziging van één der zuurkasten is geen verandering gekomen in den toestand van het gebouw, dat verrijkt werd met de noodige brandbluschmiddelen.

Het meubilair bevindt zich in goeden staat. De hulpmiddelen voor het onderwijs zijn, zoowel wat apparaten als praeparaten betreft, met het ontbrekende aangevuld.

Museum van oudheden. Het personeel is onveranderd gebleven. Met het oog op de vele bezoekers, die in geregelde, stelselmatige volgorde behoorden rondgeleid te worden, acht de directeur uitbreiding van het toeziend personeel noodig.

Weder wordt door den directeur gewezen op de bezwaren tegen de vierde verdieping van het hoofdgebouw, welke bovenbouw te zwak is. Voor het onderhoud van het gebouw werd het noodige verrigt. De voorgevel aan de Breedstraat onderging eene verbetering door het vernieuwen van lichtramen, het vervangen van de oude deur door eene geheel nieuwe met behoorlijke sluiting, en het verwen van al het houtwerk. De hoofdtrap en het trapportaal werden bijgewerkt, opgezuiverd en van de met hunnen stijl en tijd weinig overeenstemmende verwbedekkingen bevrijd.

Het meubilair werd, voor zooveel dit ten gevolge van langdurig gebruik noodzakelijk was hersteld of vernieuwd. De brandbluschmiddelen werden in behoorlijken staat gehouden en met onmisbare voorwerpen aangevuld.

Ten opzigte van den toestand der verzameling is geene verandering gekomen. Aan de voorwerpen is, niettegenstaande den steeds zorgwekkenden invloed van ons telkens afwisselend luchtsgestel en de nadeelige werking van onzen vochtigen bodem, geen achteruitgang te bespeuren, en de schier onbeperkte toegang voor bezoekers heeft geen noemenswaardige beschadiging ten gevolge gehad. De papyrusgaanderij levert over het algemeen de meeste zorg, daar de gelegenheid ontbreekt om in dat lokaal eene matige en zich steeds eenigszins gelijk blijvende temperatuur te bewaren, en de hoogst nadeelige gevolgen van vocht en droogte, waardoor de oppervlakte met het schrift en de voorstellingen zoozeer bedreigd worden, te voorkomen of tegen te gaan.

Door het Departement van Kolonien werd aan het museum toegezonden eene verzameling van voorwerpen, die, met meer andere in de dessa Moeteran, afdeeling Modjokerto, residentie Soerabaija, bij het bewerken van een stuk tegalgrond gevonden, door het Indisch bestuur voor het Museum waren aangekocht.

Verder werden eenige Javaansche oudheden door mr. J. J. A. Leemans, oud Indisch hoofdambtenaar te Amsterdam, ter beschikking van den directeur gesteld, en door dezen voor het museum bestemd; en werden een paar tot de Javaansche oudheden behoorende voorwerpen ten geschenke ontvangen van den heer J. Semmelink, officier van gezondheid bij het Indische leger te Batavia.

De heeren A. J. Schelling en J. H. Insinger schonken Egytische oudheden. Door tusschenkomst van den secretaris der letterkundige afdeeling van de Koninklijk Akademie van Wetenschappen ontving het museum van den heer D. Henriquez de Castro Mz. te Amsterdam, een afdruksel in papier van de buitenzijde van den sarkophaag van Ramses III ten geschenke.

Grieksche oudheden werden door tusschenkomst van den heer van Lennep, Nederlandsch consul te Smyrna, aangekocht van de gebroeders Stephanos Sabba en Nicolaas Sabba Nicolaïdes te Smyrna.

Van den ritmeester J. A. Ort werd een marmeren grafsteen, afkomstig van Cius in Bithynie, overgenomen. Te Berlijn kocht men weder pleisterafgietsels aan; van het Koninklijk Archaeologisch Genootschap te Athene ontving men een pleisterafgietsel van een marmeren beeld van Athena ten geschenke.

Wat Romeinsche oudheden betreft werden voorwerpen aangekocht, bij Nijmegen in de Waal gevonden, en een te Leiden gevonden denarius, werden belangrijke voorwerpen gevonden bij het fort te Vechten, door tusschenkomst van den majoor J. Boonacker te Utrecht, van de werklieden overgenomen, en werd van den heer J. L. A. Houschar, consul van Italie te Noumea in Nieuw-Caledonie, een bronzen schenkkan ten geschenke ontvangen.

Vaderlandsche oudheden werden ten geschenke ontvangee van baron P. F. A. J. van Brakell Doorwerth en van mr. C. A. Nairac, burgemeester van Barneveld. De door eerstgenoemde geschonken voorwerpen waren gevonden te Heelsum in Gelderland en die van laatstgenoemde te Heelweg, gemeente Wisch, en aan mr. Nairac toegezonden door den heer Bruil, onderwijzer te Stroe.

Aan de hoogstmerkwaardige verzameling vóór-historische oudheden, die, door den heer G. Allevi, Koninklijk inspecteur der opgravingen en monumenten, bij Offida in het oude Picenum verzameld en door hem in 1879 aan de Nederlandsche Regering geschonken en door deze aan het museum gezonden waren, werd door denzelfden Italiaanschen geleerde in het afgeloopen jaar eene nieuwe allerbelangrijkste verzameling toegevoegd. Van dr. A. Krantz te Bonn, werden vóór-historische oudheden uit Griekenland en Portugal aangekocht.

Door den luitenant-ingenieur J. M. van Hoogstraten te Dordrecht, werden op last van den generaal-majoor inspecteur der genie aan het museum opgezonden eenige voorwerpen die bij de Oude Maas waren gevonden; deze voorwerpen werden overgegeven aan het Nederlandsch Museum voor Geschiedenis en Kunst, te 's Gravenhage.

Voor de verzameling boek- en plaatwerken, teekeningen en photographien werden vervolgwerken, deels aangekocht, deels ten geschenke ontvangen van het Departement van Binnenlandsche Zaken, de Society of Antiquaries of London, de Verein für Mecklenburgische Geschichte und Alterthumskunde te Schwerin, het Koninklijk Archaeologisch Genootschap te Athene, de Commissions Royales d'art et d'archéologie te Brussel, de Commission Impériale Archéologique te St. Petersburg, de heeren J. de Witte en François Lenormant te Parijs, de Smithsonian Institution te Washington, de Commissie van Bestuur van het museum van oudheden in Drenthe, en van de Commissie tot verzekering eener goede bewaring van gedenkstukken van geschiedenis en kunst te Nijmegen. Voorts werden boek- en plaatwerken ten geschenke ontvangen van het Departement van Binnenlandsche Zaken, van het Friesch Genootschap van geschied-, oudheid- en taalkunde, van den uitgever G. Eichler te Berlijn, van dr. W. Velten te Bonn, van de auteurs D. Knox, Th. J. J. Valentini, W. Pleyte, G. Seyffarth, O. Tischler en A. E. J. Holwerda. Twee werken werden aangekocht, Als een zeer gewaardeerd geschenk verdient hier bijzondere vermelding eene in twee deelen geschreven verhandeling, getiteld: »Alcune delle mie scoperte preistoriche", van den bovengenoemden Italiaanschen geleerde G. Allevi te Offida; in deze verhandeling beschrijft hij den loop zijner

oudheidkundige opgravingen en ontdekkingen met bijvoeging van zeer belangrijke opmerkingen en toelichtingen.

Verliezen werden in het afgeloopen jaar door het museum niet geleden; kleine beschadigingen werden meestal met weinig moeite hersteld.

Het museum werd in 1881 door 5568 personen bezocht. De directeur gaf eene »Handleiding bij de bezichtiging van de afgietsels der Olympische beeldhouwwerken" uit.

Aan den wensch van buitenlandsche geleerden om afteekeningen of photographien van voorwerpen te erlangen, werd steeds voldaan. Inlichtingen werden verstrekt aan belanghebbenden die zich daartoe aanmeldden. Zoo werd aan den Meckelenburgschen hoogleeraar, dr. G. Körse te Rostock, de gelegenheid verstrekt om photographien te doen vervaardigen van eene Etruscische asch-urne. De heer Ant. Héron de Villefosse, conservator bij het museum te Parijs, verkreeg het facsimilé van eenen stempel voor geneesmiddelen van den Romeinschen oogarts M. Ulpius Heracles. Het bestuur van de Koninklijke musea te Berlijn kreeg een afgietsel van het zeldzame Attische grafrelief van Archestrate, en van nog twee andere reliefs.

De uitgaaf van eene nieuwe aflevering van het plaatwerk »Aegyptische monumenten", de 28ste aflevering van het geheele werk, zou spoedig plaats hebben.

De conservator Pleyte gaf vijf nieuwe afleveringen, de 6de tot de 10de, van zijne »Nederlandsche Oudheden" in het licht.

Van de verzameling der Javaansche oudheden is een nieuwe catalogus in bewerking.

Ethnographisch museum. Bij ministeriele beschikking werd de conservator mr. L. Serrurier, sinds 15 November 1880 waarnemend directeur, met ingang van 21 Februarij 1882 tot directeur benoemd. In zijne plaats werd met ingang van 15 Mei 1882 tot conservator benoemd de heer J. D. E. Schmeltz, conservator van het museum Godeffroy te Hamburg.

De verbouwing der lokalen kwam in Januarij 1882 gereed. Ten gevolge van de aanhoudende zorgen, die tijdens deze verbouwing voor het behoud der verzameling werd vereischt, moest gedurende dien tijd de wetenschappelijke bearbeiding achterwege blijven. Eene gelijkmatige verdeeling der ruimte binnen het gebouw is thans verkregen, waardoor de wetenschappelijke rangschikking der verzamelingen mogelijk is geworden.

De daken zijn blijkens de ondervinding bij den storm op 14 October 1881 niet tegen buitengewone invloeden bestand.

Met het oog op de overbrenging van de ethnographische verzameling en van het Koninklijk kabinet van zeldzaamheden naar het ethnographisch museum, is, ter voorziening in de behoefte aan ruimte, het rijksgebouw op het Rapenburg, n°. 69, ter beschikking van den directeur gesteld, om daarin de afdeelingen Japan en China over te brengen.

In drie zalen zijn de expositiekasten alle veranderd en beschilderd en de wanden met losse schermen behangen. De vierde zaal is onderhanden.

De boekerij en de daarbij behoorende verzamelingen photographien, teekeningen en schilderijen zijn geheel beschreven en aangevuld.

Een aantal grootere en kleinere verzamelingen zijn geëtiquetteerd. De voorwerpen, afkomstig van de internationale tentoonstelling te Parijs in 1878, 1700 stuks in getal, met uitzondering van dubbelen, zijn van etiquetten voorzien en voor het grootste gedeelte, met de vriendelijke hulp van specialiteiten op verschillend gebied, uitvoerig beschreven. De voorwerpen worden gaandeweg gereinigd, gerepareerd en naar hunne herkomst in de verschillende zalen overgebragt.

Ten geschenke werden ontvangen voorwerpen uit Java van den heer M. Nijhoff te 's Hage, van den hoogleeraar Veth te Leiden, van den heer H. C. van den Honert, secretaris van de administratie der Deli-maatschappij, te Amsterdam, en van den heer Gerdessen, kapitein der infanterie te 's Hage; uit Sumatra van mr. M. C. Piepers, advocaat-generaal bij het Hooggeregtshof te Batavia, van den heer H. G. Jansen, hoofdingenieur der marine te 's Hage, en van den heer H. C. van den Honert voornoemd; uit Borneo van den heer H. G. Jansen voornoemd; uit Celebes van den heer J. Broers te Wageningen, van den heer L. M. de Laat de Kanter, burgemeester van Leiden, en van den heer H. G. Jansen bovengenoemd; uit de Molukken van den heer J. Broers bovengenoemd; uit China van den heer W. B. G. Molkenboer, directeur van de Rijksnormaalschool voor teekenonderwijzers te Amsterdam; uit Siam van den officier van administratie F. H. M. Rant: uit de Tschagos-eilanden van den heer J. Broers; uit Aziatisch Turkije van den heer R. J. van Lennep, Nederlandsch consul te Smyrna, en van N.N.; uit Perzie van denzelfden ongenoemde; uit Noorwegen van den heer H. G. Jansen; uit Nubie en Opper-Ægypte van de heeren A. J. Schelling te Alexandrie en J. H. Insinger te Baarn; van Afrika's Westkust van den heer W. D. Pasteur, Nederlandsch consul te San Paolo de Loanda, van den kapitein W. Depuy, en van den heer Joh's. Besselaar, procuratiehouder der Nieuwe Afrikaansche Handelsvennootschap; uit Zoeloeland van den gezantschapsraad jhr. mr. D. A. W. van Tets te 's Hage; uit Nieuw-Holland van de Regering van Victoria; uit Melanesie van den kapitein Friedr. Rohlfs te Hamburg, van de Regering van Victoria, van den heer J. T. G. Umlauff te Hamburg; uit Micronesie van kapitein Rohlfs voornoemd en van den heer H. G. Jansen; uit Polynesie van kapitein Rohlfs en van de Regering van Victoria.

Aangekocht werden voorwerpen uit Java, Madura, Bali, Sumatra, Borneo, Celebes, Timor, Japan, Siam, Ceylon, Arabie, Turkije, Noorwegen, Liberia, Afrika's Westkust, Midden-Afrika, Nieuw-Holland, Melanesie, Micronesie, Polynesie, Guyana en Alaska, benevens een werpspies van onbekende herkomst.

Op last van den Minister van Marine werd een schild uit Borneo en nog een schild van onbekende herkomst van 's Rijks marinewerf naar het Ethnographisch museum overgebragt.

Voor de anthropologische afdeeling werden aangekocht drie geraamten van Australiërs en veertig verschillende monsters hoofdhaar van Zuidzee-eilanders.

Boek- en plaatwerken werden ontvangen van de Ministers van Buitenlandsche Zaken, Binnenlandsche Zaken en Kolonien, van dr. A. B. Meijer te Dresden, den hoogleeraar van de Sande Bakhuyzen te Leiden, dr. du Rieu, directeur der universiteitsbibliotheek te Leiden, den heer A. L. de Sturler te Leiden, den heer H. Strebel te Hamburg, dr. H. ten Kate, prof. Fr. Keller Leusinger te Stuttgart, den heer W. Spemann te Stuttgart, den hoogleeraar Hubrecht te Utrecht, den directeur van het koloniaal museum te Haarlem, baron Fr. Aug. von Lüdorf te Hamburg, van het bestuur van het Koninklijk Zoölogisch-botanisch genootschap, het comité voor Noordpoolonderzoek te 's Hage, het Koninklijk instituut voor de taal-, land- en volkenkunde van Nederlandsch Indie te 's Hage, de Handelskammer te Hamburg.

De verzameling Oost-Indische wapens, ten vorigen jare door den heer L. de Sturler in bruikleen afgestaan, werd op aanvraag aan dezen teruggegeven.

De Minister van Marine magtigde den directeur om de ethnographische voorwerpen van de modelzaal van het Departement van Marine over te brengen naar het ethnographisch museum; de uitvoering hiervan is voor alsnog uitgesteld met het oog op de overbrenging naar Leiden van een deel van het Koninklijk kabinet van zeldzaamheden.

Het Koninklijk instituut voor de taal-, land- en volkenkunde subsidieerde de door het museum ondernomen Wajang-uitgave met f 1500. De stoomvaartmaatschappij »Nederland" stond eene belangrijke reductie van vracht toe voor de voorwerpen van het museum.

Verscheidene consulaire ambtenaren waren het museum behulpzaam bij het inkoopen of vervoeren van voorwerpen.

De directeur der Nederlandsche Noordpool-expeditie en de kommandant van de »*Willem Barents*" deden toezeggingen in het belang van het museum.

Een paar kisten ethnographica uit Ægypte werden in beschadigden toestand ontvangen.

Verbetering der brandbluschmiddelen en een grooter subsidie tot uitbreiding der verzameling en tot haar onderhoud worden door den directeur wenschelijk geacht.

Utrecht.

Bibliotheek. In het afgeloopen jaar deed de bibliotheek

weder eenige niet onbelangrijke aanwinsten. De verzameling van handschriften werd niet vermeerderd, doch het aantal gedrukte werken, die buiten de vervolgdeelen en tijdschriften werden ingelijfd, bedroeg 1282, benevens 86 academische proefschriften. Hiervan werden 607 aangekocht, 54 uit de aankoopen van den hoogleeraar Halbertsma ontvangen en 621 ten geschenke gegeven. Onder de laatste mogen in het bijzonder vermeld worden 225 werken, afkomstig van het archief der provincie Utrecht, eenige werken en geschriften, behoorende tot het Transvaalarchief, waarbij een volledig stel blue-books over de Transvaalquaestie en een volledig stel van het Geneeskundig tijdschrift voor Nederlandsch Indie. Onder het cijfer is niet begrepen de aanvulling der werken van de Academia dei Lincei en van verscheidene andere genootschappen, als ook van de proefschriften, programma's enz., door buitenlandsche universiteiten uitgegeven.

Onder de aangekochte werken verdienen inzonderheid genoemd te worden: Roller, »Les Catacombes de Rome"; Garucci, »Storia della arte Christiana" (6 vol. in fol.); Forcellinus, »Lexion" ed. de Vijt; Godefroy, »Dictionnaire de l'ancienne langue française"; een compleet stel of eene belangrijke aanvulling der volgende tijdschriften, Archiv für Anthropologie, Archiv für Naturgeschichte, Archiv der Pharmacie, Quarterly Journal of microscopical science.

Het getal uitgeleende werken bedroeg 6586, tegen 6294 in 1880–1881.

De werkzaamheden tot verbetering van den alphabetischen en tot voorbereiding van den systematischen catalogus werden voortgezet; aanhoudende ongesteldheid van een der beambten gaf echter veel oponthoud.

De penningverzameling verkreeg van 's Rijks Munt 12 bronzen medailles.

Anatomisch instituut. Het instituut werd met zeer enkele voorwerpen vermeerderd, o. a. met de gipsbuste van een microcephaal meisje, dat als wetenschappelijk belangrijk op een collegie door den hoogleeraar vertoond was en het onderwerp voor eene bijzondere les had geleverd.

Voor het groot aantal medici, dat thans de lessen volgt, worden de lokalen geheel onvoldoende geacht. De in het vorig verslag vermelde vergrooting der collegiekamer heeft geen ruimte doen winnen voor het lokaal der praktische oefeningen. Bij de oefeningen op het cadaver moet men zich op allerlei wijze behelpen. Was de lijkentoevoer naar de behoefte, dan, meent men, zou de ongeschiktheid van het anatomiegebouw nog duidelijker aan het licht komen. Het onvoldoend getal lijken maakt het voor velen onmogelijk zich voldoende te oefenen.

Bij eene beschikking van den Minister van Justitie ter verdeeling van de lijken der gevangenen tusschen de Rijksuniversiteiten, verkreeg Utrecht die uit de strafgevangenis te 's Hertogenbosch en uit de cellulaire gevangenissen te Amsterdam en Utrecht.

Pathologisch instituut. De verzameling pathologische praeparaten werd met enkele voorwerpen vermeerderd.

Voor het laboratorium werden aangekocht een cymographion, een microtoom van Roy en een van Weigert, alsmede een handmicrotoom van Ranvier.

Van de gelegenheid tot praktische oefening in ziektekundige weefselleer werd Maandags en Zaturdags, wanneer geene lijkopeningen den tijd in beslag namen, door enkele candidaten, ten hoogste vier te gelijk, gebruik gemaakt.

De adsistent Baudet begon een onderzoek naar de wijze, waarop de obliteratie van den ductus arteriosus Botalli tot stand komt. Dr. C. Winkler stelde een uitvoerig onderzoek in naar het ontstaan van den pols in de groote aderen. Door denzelfden werden in vereeniging met den hoogleeraar Pekelharing de veranderingen nagegaan, die zich ten gevolge van opzettelijk toegebragte verwondingen in het kraakbeen der gewrigten kunnen ontwikkelen. Van de aan de sectietafel waargenomen afwijkingen werd door den hoogleeraar Pekelharing een geval van pseudo-spierhypertrophie met opmerkelijke veranderingen in het ruggemerg meer in het bijzonder onderzocht en beschreven.

Ziekenhuis en klinisch onderwijs. De nieuwe overeenkomst met de regenten der Gods- en gasthuizen te Utrecht, waarvan in het vorige verslag melding werd gemaakt, is met 1 Januarij 1882 in werking getreden.

De hoogleeraar Talma, sedert September 1881 met de inwendige kliniek belast, beklaagt zich over het onvoldoende der hulpmiddelen in verband met de tegenwoordige behoeften van dien tak van onderwijs; voor chemisch onderzoek ontbreekt alles, voor microscopisch onderzoek ontbreekt bijna overal een eenigzins voldoend licht. De geneesheer-directeur van het ziekenhuis stond welwillend een vertrekje ten gebruike af, naauwelijks groot genoeg om eenige eenvoudige waarnemingen te doen en te klein om ook voor studenten toegankelijk te worden gesteld. De hoogleeraar moest zich tevreden stellen met aan de studenten het nut van proeven doen te betoogen; bijna nooit kon hij proeven aan hen vertoonen; de behoefte aan een klinisch laboratorium schijnt zeer groot.

Ook de verzameling van werktuigen voor het onderzoek van zieken wordt onvoldoende genoemd. De beschikbare gelden worden bijna geheel verbruikt voor de dagelijksche uitgaven en herstellingen van instrumenten. Van grootere werktuigen kon alleen een sterke magneet worden aangeschaft.

De patienten, behandeld op de medische kliniek en polikliniek, kunnen naar de verschillende ziekten, worden verdeeld als volgt:

	Kliniek.			Polikliniek.		
	Mannen.	Vrouwen.	Totaal.	Mannen.	Vrouwen.	Totaal.
Ziekten der respiratie-organen	41	10	51	143	71	214
» van maag en darmkanaal	28	5	33	147	143	290
» » nieren en blaas	7	—	7	4	7	11
» » hart en vaatstelsel	8	5	13	9	8	17
» » zenuwstelsel	20	13	33	56	48	104
» » spieren, gewrigten, beenderen .	8	5	13	21	12	33
Anaemica.	1	2	3	31	134	165
Febris intermittens	1	—	1	9	18	27
Infectieziekten, voor zoover niet onder de vorige kolommen begrepen.	6	2	8	5	5	10
Totaal . . .	120	42	162	425	446	871

De chirurgische kliniek telde bij den aanvang des jaars 39 patienten (19 mannen en 20 vrouwen); in den loop des jaars werden opgenomen 265 patienten (192 mannen en 73 vrouwen), zoodat er in het geheel behandeld werden 304 patienten (211 mannen en 93 vrouwen). Er overleden 9 mannen en 8 vrouwen; en 174 mannen en 69 vrouwen, totaal 243 patienten, vertrokken. Ter behandeling bleven dus over 28 mannen en 16 vrouwen, te zamen 44 patienten. Bovendien werden 35 publieke vrouwen behandeld; bij den aanvang des jaars waren er 3, er kwamen 32 bij, 30 zijn ontslagen, zoodat er nog vijf in behandeling bleven. Voor de operatieve chirurgie wordt gewenscht het bezit eener eigen werkplaats, die gelegenheid biedt tot onderzoek en tot het verrigten van experimentele chirurgische onderzoekingen. Het aantal lijken, die geheel of gedeeltelijk ter beschikking kwamen, was door de zorgen aan het conserveren daarvan besteed, tamelijk voldoende. Het bijkans nooit beschikbaar komen van een volkomen ongeschonden lijk, dat is een lijk waarop nog geen obductie is verrigt, maakt echter, dat sommige operaties slechts zelden en in ieder geval niet dikwijls genoeg kunnen worden verrigt.

De wensch naar een beter lokaal voor de tandheelkunde wordt herhaald. De hulpmiddelen voor het onderwijs in dit vak werden door aankoop van nieuwe instrumenten en schenking van anatomische praeparaten uitgebreid.

Op de gynaecologische kliniek werden 107, op de verloskundige polikliniek 43 en op de gynaecologische polikliniek 69 vrouwen behandeld. Tot bediende bij het onderwijs in de verloskunde werd met ingang van 1 Januarij 1882 benoemd H. Elindhoven.

Voor het oogheelkundig onderwijs geeft de universiteit geene hulpmiddelen. Daartoe wordt het gasthuis voor ooglijders dienstbaar gemaakt. De kliniek en de polikliniek aldaar leveren hoogst belangrijk materiaal op. Physische en chirurgische instrumenten zijn ruimschoots voorhanden. De toestand van het gebouw echter laat veel te wenschen over; vooral met het oog op de tegenwoordige behoeften van het universitair onderwijs wordt verbetering en uitbreiding een dringende eisch genoemd.

Physiologisch laboratorium. De hulpmiddelen voor onderzoek zoowel als voor onderwijs zijn in voldoenden staat, geheel overeenkomstig de tegenwoordige behoeften. De verzameling werktuigen en praeparaten groeit bestendig aan. Er werden verscheidene zamengestelde werktuigen, dienende tot vermenging van lichtsoorten of tot microscopisch onderzoek in licht van verschillende golflengten (micro-spectra) ontworpen en vervaardigd, als ook eenige belangrijke acoustische werktuigen aangeschaft. Van een en ander werd ook in het belang der wetenschap gebruik gemaakt, zooals verschillende dissertaties, waaraan zelfstandig onderzoek ten grondslag ligt, en de jongst verschenen »Onderzoekingen" mogen getuigen.

Voor de wetenschappelijke oefeningen der studenten dreigt intusschen de beschikbare ruimte onvoldoende te worden. Het 40tal, dat in het afgeloopen jaar aan de lessen deelnam, waaronder eenige philosophen, nam zonder uitzondering in meerdere of mindere mate ook deel aan de praktische oefeningen; die van het eerste jaar hoofdzakelijk aan de histologische, die van het tweede aan de physiologisch-chemische en experimentele. Een splitsing in twee groepen werd daardoor noodzakelijk. Blijft het getal medici toenemen, dan zal een vergrooting van het laboratorium moeten worden in overweging genomen.

In de plaats van den op 22 November 1881 overleden bediende J. C. de Bree, werd met ingang van 1 Julij 1882 benoemd J. C. H. van Schaaik.

Hygienisch instituut. De hulpmiddelen voor de gezondheidsleer werden vermeerderd door het aanschaffen o. a. van een tweeden toestel voor het aantoonen der werking van luchtkokers, toestellen voor het nagaan der werking van siphons en andere stankafsluitingen in privaten, een tweetal Engelsche filters, een toestel van Schloesing tot het bepalen van het ammoniakgehalte der dampkringslucht.

Voor eenigszins tijdroovende onderzoekingen ontbreekt de gelegenheid in de tegenwoordige collegiekamer. Een student, die de werking van waterfilters tot het onderwerp zijner dissertatie had gekozen, moest zijne onderzoekingen in het physiologisch laboratorium verrigten.

Naar de stichting van een laboratorium voor gezondheidsleer en pharmacie wordt verlangend uitgezien.

Physisch laboratorium. Slechts enkele instrumenten werden voor dit laboratorium aangekocht, o. a. accumulatoren van Frame. Gebouw en instrumenten verkeeren in goeden staat. Het gedurende het afgeloopen studiejaar onvervuld blijven van het adsistentschap was oorzaak, dat de studenten te weinig gelegenheid hadden voor praktische oefeningen.

Astronomisch observatorium. Het nieuwe observatiegebouw voor de astronomie werd in gebruik genomen. In den loop va 1882 zouden daaraan nog eenige verbeteringen worden aangebragt.

De toestand der instrumenten is voldoende. Nadat de dradenmicrometer van den grooten kijker van Steinheil een aantal veranderingen had ondergaan, door den instrumentmaker Olland uitgevoerd, heeft een uitgebreid onderzoek omtrent zijne waarde als meetinstrument zijne bruikbaarheid bewezen. De verlichting der spinragdraden van den micrometer voldoet nog niet, men tracht die te verbeteren. De nieuw verkregen spiegeltelescoop en heliostaat zijn in orde bevonden.

Voor de bibliotheek van het observatorium werden eenige werken aangekocht en een aantal puolicaties van buitenlandsche observatoria ten geschenke ontvangen.

Er zijn enkele waarnemingen gedaan op de cometen van 1881 en 1882.

Een directeurswoning bij het observatorium blijft men wenschelijk achten.

Hortus. Behalve door ruiling van planten en zaden met botanische inrigtingen in binnen- en buitenland werden de hortus, het herbarium en het botanisch museum door vele geschenken verrijkt. Van mevrouw Koopmans-de Wit werd ontvangen een aanzienlijke collectie levende bolgewassen van de Kaap de Goede Hoop; van den heer Bernelot Moens, directeur der kinaplantingen, een verzameling kinabasten uit onze Oost-Indische bezittingen; van den hoogleeraar Harting een kleine maar belangrijke verzameling gedroogde planten uit Labrador en eenige gedroogde cryptogamen.

Botanisch laboratorium. Met belangstelling en ijver werd door de studenten aan de praktische oefeningen deelgenomen.

Het gebouw verkeert in goeden staat.

Museum van natuurlijke historie en zoölogisch laboratorium. Bij zijn vertrek uit Utrecht schonk de hoogleeraar Harting aan het zoölogisch laboratorium een door hem zelven vervaardigde balans met gewigten, welke tot voor weinige jaren den hoogleeraar had gediend bij alle onderzoekingen, waarbij zeer naauwkeurige gewigtsbepalingen noodig waren, en een enkelvoudige microscoop van bijzondere constructie met daarbij behoorende zeer sterk vergrootende lenzen, bestaande uit gesmolten glasbolletjes; de hoogleeraar had het statief in 1838 zelf vervaardigd. Deze voorwerpen zijn beschreven in den *Konst- en Letterbode* van 1839 en in het *Bulletin des sciences physiques et naturelles de la Néerlande* van 1840.

Het museum van natuurlijke historie is volgens den hoogleeraar Harting thans in een toestand, die voor een universiteitsmuseum, dat voor onderwijs en onderzoek moet dienen, weinig meer te wenschen overlaat. Dit geldt echter niet van de verschillende groepen, die de afdeeling der gelede dieren zamenstellen. Deze zijn van den tijd af, waarop genoemde hoogleeraar de verzameling overnam, in een gebrekkigen toestand geweest door vroegere gebrekkige verzorging. Het aankoopen eener goed geconserveerde insectenverzameling acht men daarom zeer geraden. Uit de overige afdeelingen van ongewervelde dieren zijn vele zeer goed geconserveerde voorwerpen aanwezig. Zij zijn echter nog niet behoorlijk gecatalogiseerd. Voor alle groepen van gewervelde dieren is de beschrijving door den conservator dr. Horst naar behooren verrigt.

Scheikundig laboratorium » Leeuwenbergh". Het dak van Leeuwenbergh wordt hersteld; de buitenmuren zijn van de onoogelijke pleisterlaag, die ze bedekte, ontdaan. De beschadiging, welke dit gebouw in den loop der tijden door onbekwame bouwmeesters onderging, wordt zooveel mogelijk hersteld.

Aan de praktische oefeningen in de scheikunde namen ruim 50 studenten deel. Er werd een dissertatie bewerkt over een thermo-chemisch onderzoek, naar de hoogleeraar MULDER mededeelt, de eerste dissertatie van dien aard in Nederland.

Met het doel om de bestaande scheikundige krachten in Nederland te vereenigen, wordt door den hoogleeraar MULDER een *Recueil des travaux chimiques des Pays-Bas* uitgegeven.

Scheikundig laboratorium aan de Hoogt. Wegens de zeer beperkte ruimte kunnen slechts 7 à 8 studenten in dit laboratorium gelijktijdig scheikundig werken. Er hadden onderzoekingen plaats over de ontleding van zuringzuur ijzeroxydule, die in een proefschrift het licht zullen zien.

Mineralogisch en geologisch instituut. Met uitzondering van afverwen en afbehangen, waarvoor een tijd van zes weken werd toegestaan, moest het verbouwen der oude physica-lokalen ten dienste der mineralogie op 15 Januarij 1882 zijn voltooid. De stand van het werk deed verwachten, dat het gebouw bij het begin van het studiejaar 1882–1883 zou gereed zijn.

De mineralogische verzameling werd verrijkt met gesteenten en fossielen uit de Trias van Oost-Thüringen en uit de devonische formatie der Eifel, meteoriten, deels door aankoop, deels door ruiling verkregen, diamanten in phosgeniet, alexandriet enz., gesteenten van Sumatra (geschenk van den heer D. D. VETH), modellen van de Etna en van het eiland Teneriffe, alsmede met een slijp- en snijmachine en een polarisatie-toestel met bijzonder groot gezigtveld en ingerigt om direct de assenhoeken van twee-assige kristallen te bepalen.

Door enkele studenten werden kristalmetingen en optische onderzoekingen van kristallen verrigt.

De hoogleeraar WICHMANN deed onderzoekingen betreffende de gesteenten der Sumatra-expeditie (beschreven in het Sumatra-werk), der Viti-eilanden (Mineralogische und petrographische Mittheilungen, Wien 1882, V) en van Timor (Beiträge zur Geologie Ost-Asiens, Leiden 1882).

Tot bediende bij het mineralogisch instituut werd met ingang van 1 April 1882 benoemd J. J. VAN DER PLAATS.

Ter regeling van het onderwijs in de *psychiatrie* aan de Utrechtsche universiteit werd den 15den Julij 1881 door huismeesters en regenten van het geneeskundig gesticht voor krankzinnigen te Utrecht, onder goedkeuring vanden Minister van Binnenlandsche Zaken, vastgesteld eene instructie, regelende de verhouding tusschen den geneesheer-directeur van genoemd gesticht en den lector in de psychiatrie aan de universiteit te Utrecht; den 13/17 Augustus 1881 werd tusschen den Minister en genoemde huismeesters en regenten eene overeenkomst gesloten, ter regeling der betrekkingen tusschen den Staat en het gesticht ten opzigte van het onderwijs in de psychiatrie. Tot nog toe werd nog geen lector benoemd.

Groningen.

Bibliotheek. Als verbetering van het gebouw valt aan te merken, dat thans ook aan de noordzijde de binnenwanden van de groote boekerijzaal zijn geverwd en daardoor tegen afschilvering zijn beveiligd geworden. De welwaterpomp buiten het gebouw heeft eene betere standplaats gekregen.

De boekerijzaal en de daarbij behoorende lokalen zijn in goede orde, zoowel wat onderhoud als plaatsing der boeken betreft. Deze zijn naar een vast systeem gerangschikt; om dit op den duur te handhaven acht men echter uitbreiding der localiteit noodig.

De toestand van de boeken laat niet te wenschen over. In 1881 werden 885 boekdeelen ingebonden, voordat zij in de kasten werden geplaatst Gedurende het studiejaar 1881—1882 werden aan 468 personen 5634 boekdeelen uitgeleend. Van de leeskamer werd meer gebruik gemaakt dan in eenig voorafgaand jaar. In het album werden 154 personen ingeschreven, die voor het eerst boeken uit de bibliotheek gebruikten, waaronder 40 studenten.

Door aankoop en schenking werden verkregen 584 titels. In het geheel werden 1457 boekdeelen geplaatst, waaronder niet begrepen zijn brochures, dissertaties e. d.

Ten behoeve van het onderwijs van den hoogleeraar SYMONS werd gebruik gemaakt van een buitengewoon subsidie van f 500. Grooter subsidie voor het aanschaffen van boeken en uitbreiding van het personeel voor de bediening acht men wenschelijk.

Weder werden vele werken aan de bibliotheek geschonken.

Anatomisch en pathologisch-anatomisch kabinet. Ofschoon het gebouw, sinds het is vergroot, beter aan de behoeften kan voldoen, blijft men toch de stichting van eene nieuwe inrigting wenschelijk achten.

Van de verzameling, die behoorlijk onderhouden en in goede orde is, werd geregeld gebruik gemaakt.

Ziekenhuis. Blijft de stichting van eene geheel nieuwe inrigting wenschelijk, te ontkennen is het niet, dat het ziekenhuis in de laatste tijden belangrijke verbeteringen heeft andergaan, waardoor bestaande en nooit geheel weg te nemen gebreken zooveel mogelijk zijn verminderd. Door eene goede verandering van ramen is voor meer voldoende luchtverversching gezorgd. Bij de zaal voor inwendige ziekten is een vertrek gebouwd, waardoor het mogelijk is geworden om patienten, van wie niet aanstonds kan worden geconstateerd aan welke ziekte zij lijdende zijn, voorloopig af te zonderen ter voorkoming van mogelijke besmetting. Sinds alle lijders aan besmettelijke ziekten naar de gemeentelijke barak moeten worden overgebragt, is de zaal, die vroeger voor hen bestemd was, ingenomen door andere patienten. De localiteit voor heel- en verloskunde is uitgebreid, zoodat de met de kliniek belaste hoogleeraren ruimte hebben gewonnen voor het geven van onderwijs. De hoogleeraar in de heelkunde acht echter voor zijne verzameling een beter lokaal zeer wenschelijk. In verschillende vertrekken is de waterleiding aangebragt, waardoor in eene bestaande behoefte, althans gedeeltelijk is voorzien. De portier heeft eene doelmatige woning en de controleur een afzonderlijken opgang voor zijn kantoor verkregen. Orde en netheid laten in de inrigting niet te wenschen over. Van de verzamelingen is het gewoon gebruik gemaakt.

Op 1 Januarij 1881 bevonden zich in het gesticht 128 verpleegden; 738 werden in 1881 achtereenvolgens daarin opgenomen, zoodat in het geheel 866 werden verpleegd. Van dit getal werden achtereenvolgens 665 ontslagen en zijn 106 overleden, zoodat op 1 Januarij 1882 95 in behandeling bleven. Naar den aard der ziekten splitsten zich de patienten in 431 lijders aan inwendige ziekten, 347 lijders aan uitwendige ziekten, 76 kraamvrouwen en 12 krankzinnigen, die tijdelijk in het ziekenhuis verblijf hielden.

In de apotheek, bij het ziekenhuis behoorende, werden 27736 recepten gereed gemaakt.

Physiologisch laboratorium. De inrigting voldoet bij voortduring goed aan hare bestemming. Daar zij echter nog steeds mede in gebruik moet worden genomen door den hoogleeraar in de hygiene en de pharmacologie, wordt veel stoornis bij het onderwijs veroorzaakt.

Van de hulpmiddelen is als naar gewoonte gebruik gemaakt.

Hortus. Al het hier aanwezige bevindt zich in goeden toestand.

Van het materiaal is door de studenten een getrouw gebruik gemaakt.

Vernieuwing van een der plantenkassen blijft gewenscht; evenzoo voorziening in het gemis van behoorlijke afsluiting.

Museum van natuurlijke historie. Ofschoon het akademiegebouw, waarvan dit museum de bovenverdieping inneemt, overigens in goeden toestand verkeert, is de aandacht er op gevestigd, dat de zoldering van den westelijken vleugel belangrijk is doorgezakt, en dat zich op enkele plaatsen in de muren scheuren vertoonen. Ook de vloer, voor

zoover die gelegen is boven de senaatskamer, is zwak en kan weinig gewigt dragen.

De verzameling is goed geconserveerd en uitgebreid. De vogelkasten kwamen in Junij 1882 in gereedheid, zoodat met de betere berging van de opgezette vogels een aanvang kon worden gemaakt. Overigens zijn onderscheidene vergelijkend-anatomische praeparaten op liquor vervaardigd tot uitbreiding en vernieuwing van de bestaande verzameling, waarvan op de collegies en bij de praktische oefeningen der studenten geregeld werd gebruik gemaakt.

Chemisch laboratorium. Het laboratorium wordt te klein geacht en niet meer voldoende aan de tegenwoordige eischen der wetenschap. Het werd echter behoorlijk onderhouden.

Van de instrumenten en utensilien, die, voor zoover het subsidie strekte, zijn vermeerderd, is een druk gebruik gemaakt, zoowel gedurende de lessen als bij de praktische oefeningen.

Physisch kabinet. Het gebouw is behoorlijk onderhouden. Evenzoo de verzameling physische instrumenten, die, voor zoover het subsidie strekte, met nieuwe hulpmiddelen is verrijkt. Van die voorwerpen is gebruik gemaakt zoowel ter illustratie van het collegie als bij de praktische oefeningen der studenten.

Pharmaceutisch laboratorium. Het laboratorium en zijne verzamelingen bevinden zich in goeden staat.

Zoowel bij het onderwijs als bij de praktische oefeningen werd van de aanwezige instrumenten druk gebruik gemaakt.

Sterrekundige verzameling. De toestand is zeer onbevredigend en eischt verbetering; voor het onderwijs kan de verzameling nog slechts uiterst geringe diensten bewijzen. Naar een astronomisch gebouw wordt verlangend uitgezien.

Mineralogisch-geologisch laboratorium. Het gebouw is oud en ware beter door een nieuw te vervangen, maar is voor zoover mogelijk in behoorlijken staat gehouden. In den loop van het jaar onderging het zoowel uit- als inwendig belangrijke veranderingen. Uitwendig werd het gerestaureerd en in ouden stijl herschapen. Wat het inwendige betreft, werd de afdeeling der leerzaal van de mineralogische verzameling door een tusschenschot gescheiden, eene kelderbergplaats ingerigt, voorzien in het togten van de ramen, en onder anderen de trap, de leerzaal, het mineralogisch kabinet en de kamer van den bediende geverwd.

De verzamelingen bevinden zich, nu eene nieuwe rangschikking, etiquettering en catalogisering heeft plaats gehad, in goeden toestand; intusschen eischt hare onvolledigheid voortdurend completering.

Wat betreft de geologische en palaeontologische verzamelingen, zoo kon alles wat er aanwezig is geborgen worden en een begin worden gemaakt met eene algemeene rangschikking. Daar nieuwe kasten zijn aangebragt, bestaat er ruim gelegenheid tot berging, en kunnen de onvolledige verzamelingen worden aangevuld.

Van de hulpmiddelen werd ruimschoots gebruik gemaakt, zoowel door den hoogleeraar op de collegies, als door de studenten bij de praktische oefeningen en hunne studien.

Verzameling van plaatwerken en kaarten voor het litterarisch onderwijs. Deze hulpmiddelen deden dienst bij het onderwijs. De litterarische faculteit acht uitbreiding gewenscht.

GEMEENTELIJKE UNIVERSITEIT TE AMSTERDAM.

a. *Collegie van curatoren.*

De curator mr. S. WILDSCHUT, met 15 October 1881 aan de beurt van aftreding, werd bij Koninklijk besluit van 9 October 1881, n°. 11, herbenoemd.

b. *Onderwijzend personeel*

Mr. J. P. MOLTZER aanvaardde het hoogleeraarsambt in het burgerlijk regt en de burgerlijke regtsvordering den 17den October 1881 met eene redevoering, getiteld: » door het regt tot den regel."

Tot lector in het oud-vaderlandsch regt werd benoemd mr. N. DE ROEVER Az., adjunct-archivaris der gemeente Amsterdam, die den 3den April 1882 zijne betrekking aanvaardde met eene openbare les over » hetgeen de vaderlandsche regtshistorie is en omvat, beoogt en belooft".

De hoogleeraar in de faculteit der geneeskunde G. H. VAN DER MEY Jz., die reeds in den vorigen cursus zijne betrekking had aanvaard, sprak den 3den October 1881 eene inwijdingsrede uit over » de ontwikkeling der verloskunde".

Tot hoogleeraar in de wiskunde, de mechanica en de sterrekunde werd benoemd dr. D. J. KORTEWEG, die den 15den September 1881 zijn ambt aanvaardde en den 10den October daaraanvolgende eene redevoering over » de wiskunde als hulpwetenschap" uitsprak.

In de plaats van den buitengewonen hoogleeraar J. C. G. Boot, die wegens 70-jarigen leeftijd aftrad aan het einde van den cursus, werd tot gewoon hoogleeraar in de Latijnsche taal- en letterkunde benoemd dr. H. F. KARSTEN, die deze betrekking den 1sten September 1882 aanvaardde.

De buitengewone hoogleeraar in de faculteit der letteren en wijsbegeerte, dr. N. J. B. KAPPEYNE VAN DE COPPELLO overleed den 29sten Januarij 1882.

Dr. N. VAN RIJNBERK werd den 1sten November 1881 toegelaten als privaat docent bij de geneeskundige faculteit.

Herbenoemd werden de adsistenten J. BINNENDIJK en dr. P. K. PEL aan het pathologisch laboratorium, dr. G. TER MEULEN aan de heelkundige polikliniek, dr. H. A. ZEGERS voor heelkundige operaties, E. DUBOIS en J. ROTGANS aan het anatomisch laborat'um, dr. J. VAN REES aan het physiologisch laboratorium, L. C. SCHWAB en J. POHL aan het chemisch laboratorium, W. ALBERDA VAN EKENSTEIN en N. VAN DER SLEEN aan het pharmaceutisch-chemisch laboratorium.

Tot adsistenten werden benoemd dr. G. HAAS bij de geneeskundige polikliniek, dr. G. A. NIJHOFF bij de oefeningen op het phantoom, dr. A. N. ERKELENS bij de gynaecologische polikliniek, J. DE HAAN en J. WASSING aan het anatomisch laboratorium, en PH. COHEN KAZ bij het onderwijs in de physica.

Rector magnificus was de hoogleeraar TILANUS, secretaris van den senaat de hoogleeraar VALETON. De hoogleeraren OUDEMANS, NABER, HOEKSTRA en DE HARTOG waren assessoren.

Voorzitters en secretarissen der faculteiten waren respectievelijk: in de faculteit der godgeleerdheid de hoogleeraren MARTENS en HOEKSTRA, in die der regtsgeleerdheid de hoogleeraren ASSER en MOLTZER, in die der geneeskunde de hoogleeraren PLACE en VAN DER MEY, in die der wis- en natuurkunde de hoogleeraren VAN DER WAALS en DE VRIES, in die der letteren en wijsbegeerte de hoogleeraren KAN en PIERSON.

c. *Studenten.*

Ingeschreven.		Tegen betaling van:	Opbrengst.
283		f 200	f 56 600
(*) 28		100	2 800
4		nihil (gemeentebeurs)	—
49		120	5 880
2		105	210
26		90	2 340
(†) 24		60	1 440
7		45	315
84		30	2 520
2		15	30
(§) 509			f 72 135

(*) 315 civiele studenten, die door het storten der ver-

eischte bijdrage aanspraak hebben op inschrijving in het album studiosorum, maar die aanspraak niet allen deden gelden. Door het woord *ingeschreven* moet verstaan worden eene aangifte bij den secretaris van curatoren, bij wien de collegiegelden gestort worden, niet de inschrijving in het album studiosorum.

(†) 194 hoorders, die, omdat zij de vereischte bijdrage niet gestort hadden, geen aanspraak hadden op inschrijving in het album studiosorum.

(§) Dit cijfer van 509 overtreft met 69 het cijfer van het vorige jaar, toen het 440 (216 civiele studenten en 224 hoorders) bedroeg. De opbrengst van f 72 135 staat tegenover een opbrengst in het vorige jaar van f 57 765.

Het aantal militaire studenten bedroeg 128; voor hen is eene som van f 25 600 in de gemeentekas gestort. Zij werden in het album studiosorum ingeschreven.

Het geheele getal studenten (civiele en militaire) en hoorders is alzoo 637, of 35 meer dan in het vorige jaar.

In het geheel werd voor het bijwonen der lessen gestort f 97 735 tegen f 90 165 in het vorig jaar.

Aan examengeld werd gestort f 5950 door 119 personen.

De volgende tabel geeft een overzigt van alle ingeschreven studenten en hoorders.

Ingeschreven voor:	In de faculteit der					Totaal.
	godgeleerdheid.	regtsgeleerdheid.	geneeskunde.	wis- en natuurkunde.	letteren en wijsbegeerte.	
Alle lessen	26	40	333	34	10	443
Vier »	—	22	2	15	12	51
Drie »	—	7	9	7	3	26
Twee »	—	4	9	9	9	31
Één les	—	4	7	29	46	86
Totaal. . .	26	77	360	94	80	637

Hoorders, die lessen in verschillende faculteiten bijwoonden, komen in deze tabel meer dan eenmaal voor, naar het aantal faculteiten waarin zij lessen bijwoonden.

De 315 civiele studenten kunnen onderscheiden worden als volgt:

Ingeschreven voor den:	In de faculteit der					Totaal.
	godgeleerdheid.	regtsgeleerdheid.	geneeskunde.	wis- en natuurkunde.	letteren en wijsbegeerte.	
1sten keer.	11	20	76	15	3	125
2den »	7	7	53	10	6	83
3den »	4	3	33	2	1	43
4den »	4	7	22	4	—	37
5den »	—	3	21	3	—	27
Totaal. . .	26	40	205	34	10	315

d. *Omvang van het onderwijs.*

De volgende tabel bevat de opgave der lessen, die aangekondigd, maar wegens verschillende omstandigheden geheel of gedeeltelijk niet gegeven zijn.

Hoogleeraar.	Niet gegeven les.	Reden van verhindering.
A. D. Loman.	Historica canonis N. T.	
C. H. Kuhn.	Geregtelijke geneeskunde.	Met het oog op de regeling der lessen in den volgenden cursus werd dit collegie voor studenten in de geneeskunde vervangen door een over bijzondere ontologie.
J. H. van 't Hoff.	Theoretische scheikunde en crystallographie.	Aangevangen na de Kersvacantie.
	Systematische scheikunde.	Een uur minder dan aangekondigd was.
D. Korteweg.	Waarschijnlijkheidsrekening.	
	Hydrodynamica.	Aangevangen na de Kersvacantie.
W. Berlin.	Vergelijkende anatomie.	Onverwachte vertraging in de voltooijing van het zoölogisch laboratorium.
A. J. van Pesch.	Integraalrekening.	Geen hoorders.
J. Verdam.	Gothisch, voor meergevorderden.	Idem.

Daarentegen werden eenige lessen gegeven, die niet aangekondigd waren. Zij zijn opgenomen in het volgend overzigt:

Hoogleeraar.	Niet aangekondigde, doch gegeven lessen.	
P. D. Chantepie de la Saussaye.	N. T. Theologie en homiletiek	Ten behoeve van de Hervormde studenten en in afwachting van het optreden van kerkelijke hoogleeraren.
J. J. van Toorenenbergen.	Dogmatiek en zendingsgeschiedenis.	
M. Conrat. (*)	Een collegie naar aanleiding van IHERING's werk »die Jurisprudenz des täglichen Lebens."	
	Résponsie-collegie over Romeinsch privaatregt.	
A. J. van Pesch.	Collegie tot repetitie van de differentiaalrekening en van de analytische meetkunde.	
J. C. Matthes.	Exegese van het Oude Testament.	
J. Verdam.	Collegie over stijl, 2 uren 's weeks sinds de Kersvacantie.	
A. Pierson.	Collegie over uiterlijke welsprekendheid.	

(*) Bij besluit van den Koning van Pruissen van 30 Mei 1882 is aan den hoogleeraar dr. MAX COHN, Pruissisch onderdaan, vergund den naam van dr. MAX CONRAT aan te nemen.

De lessen werden gegeven in de Nederlandsche taal, behalve die van de hoogleeraren HERTZ, FORSTER en FÜRBRINGER, die in het Hoogduitsch, en die van den hoogleeraar NABER over Grieksch en Latijn, die in de Latijnsche taal werden gegeven.

De volgende tabellen bevatten een overzigt der gegeven en op de series aangekondigde lessen.

Naam van den hoogleeraar of lector.	Naam van de les.	Getal uren per week.	Aanwijzing der behandelde onderwerpen.
	Godgeleerdheid.		
S. Hoekstra Bz.	Wijsbegeerte van de godsdienst.	3	Wezen en eigenschappen van God.
	Zedekunde.	2	Natuurlijke grondslag der zedelijkheid.
	Geschiedenis der zedeleer.	1	Zedeleer bij de oude Heidensche volken.
A. D. Loman.	Encyclopaedie der godgeleerdheid.	1	Algemeene encyclopaedie.
	Geschiedenis der leerstellingen.	2	Geschiedenis der leerstellingen in de eerste drie eeuwen.
J. G. de Hoop Scheffer.	Exegese van het Oude Testament.	2	Habakuk.
	Exegese van het Nieuwe Testament.	2	Eerste Brief van Petrus.
	Oratorische oefeningen.	1	
J. G. D. Martens.	Exegese van het Nieuwe Testament.	2	Johannes XXI; Handelingen II, III, IV; Matthaeus I-IV.
P. D. Chantepie de la Saussaye.	Geschiedenis der godsdiensten.	3	Germanen en Hindoe's.
	Geschiedenis der leer aangaande God.	1	Leer over God bij Philo, Seneca, enz.
J. J. van Toorenenbergen.	Algemeene geschiedenis van het Christendom en van de Christelijke Kerk.	2	Van den tijd van Constantijn den Groote en verder.
	Geschiedenis der Christelijke Kerk in ons vaderland.		Tot 1566.
	Historiographie van het Christendom en van de Christelijke Kerk.	2	De nieuwste en Nederlandsche schrijvers.
	Regtsgeleerdheid		
T. M. C. Asser (buitengewoon hoogleeraar).	Handelsregt.	3	Geschiedenis van het Nederlandsche handelsregt; algemeene begrippen; de leer der vennootschappen van koophandel; het zeeregt, met uitzondering van het zee-assurantieregt.
	Internationaal privaatregt.	1	Het internationaal procesregt.
L. de Hartog.	Encyclopaedie van het regt.	2	Algemeen theoretisch overzigt van het regt en zijne deelen; overzigt der uitwendige regtsgeschiedenis.
	Staatsregt.	3	De voornaamste leerstukken van het algemeen Staatsregt; korte geschiedkundige inleiding tot onze Grondwet; de vrijheidsregten; de aangelegenheden van Staatsbemoeijing volgens onze Grondwet; de grondwettige bepalingen betreffende de provincien, de gemeenten en de kolonien; de additionele artikelen der Grondwet.
	Administratief regt.	3	Algemeene inleiding; de administratieve regtspraak; de Staatsbemoeijing met de stoffelijke belangen; vereenigingsregt; de kieswet.
	Volkenregt.	2	Historische inleiding tot de leer en de praktijk van het volkenregt; het volkenregt, met uitzondering van een deel van het oorlogsregt.

Gemiddeld getal toehoorders.	Gelegenheid tot responderen.		*AANMERKINGEN.*
	Ja.	Neen.	
3	—	neen.	
4	—	neen.	
4	—	neen.	
6	—	neen.	
6	—	neen.	
6	ja.	—	
4	ja.	—	
—	—	—	
6	ja.	—	
3	—	neen.	
3	—	neen.	
6	ja.	—	
7	—	neen.	
7	—	neen.	
18	ja.	—	Het responderen geschiedt meestal in den vorm van gedachtenwisseling.
10	ja.	—	
24	—	neen.	
22	—	—	
4	—	neen.	
3	—	neen.	

Naam van den hoogleeraar of lector.	Naam van de les.	Getal uren per week.	Aanwijzing der behandelde onderwerpen.
N. G. Pierson.	Staathuishoudkunde (candidaatscollegie.)	2	Overzigt van de geschiedenis der staathuishoudkunde vóór Ricardo; de leer der prijzen en hare toepassingen op loonen, rente, enz.; bank- en muntwezen.
	Staathuishoudkunde en statistiek (doctoraal collegie.) (1)	2	Algemeen overzigt van de leer der statistiek; geschiedenis der Nederlandsche staatsschuld; geschiedenis der staathuishoudkunde sedert Ricardo; de agrarische quaestie in Ierland.
Max Conrat.	Romeinsch privaatregt.	eerst 6, later onbepaald.	Historisch en dogmatisch overzigt over het geheele Romeinsche privaatregt; inleiding; algemeen gedeelte; zakenregt; obligatieregt; potestas; schets van het erfregt.
	Bronnen van het Romeinsche regt en Romeinsch burgerlijk proces.	1	Geschiedenis van wetgeving en gewoonte; geschiedenis der bronnen van het Romeinsche regt, het een en ander tot Justinianus; de geschiedenis der post-Justiniaansche bronnen tot de school der glossatoren; schets van het Romeinsche burgerlijk proces ten tijde der legis actiones en formulae.
G. A. van Hamel.	Strafregt.	4	Geschiedkundige inleiding betreffende het strafregt in Europa, bepaaldelijk in Nederland; strafregtstheorieën; de algemeene leerstukken van de speciale misdrijven; meineed, muntmisdrijven, valschheid in zegels enz., valschheid in geschrifte.
	Strafproces.	2	Het Nederlandsche Wetboek van Strafvordering; overzigt van het Nederlandsche strafproces; eenige algemeene leerstukken; accusatoir en inquisitoir proces; jury; openbaarheid; bewijs; mondeling proces, enz.
	Wijsbegeerte van het regt.	1	Natuurregt en positief regt; de zamenleving; het regt als regel; de dwang in het regt; de taak van het regt; regt en moraal; regt en vrijheid; de inhoud van het regt.
J. P. Moltzer.	Burgerlijk regt.	3	Geschiedkundige inleiding; afschaffings- en overgangswet; wet houdende algemeene bepalingen der wetgeving van het Koningrijk; 18de, 19de en 20ste titel gedeeltelijk van het 2de boek van het Burgerlijk Wetboek, bevoorregte schulden, pand en hypotheek.
	Burgerlijke regtsvordering.	2	De bepalingen der Grondwet voor zoover zij de regtspleging betreffen; geschiedkundig overzigt van de sedert 1838 in de regterlijke organisatie gebragte wijzigingen; schets van de zamenstelling onzer regterlijke magt; onderzoek naar de wenschelijkheid van het behoud van den bestaanden toestand; de algemeene loop van een proces in eersten aanleg.
L. Zegers Veeckens (privaatdocent).	Vakken, omschreven in art. 12 der wet op het notarisambt.	5	Privaatregt.
		3	Fiscaalregt.
		2	Praktijk van het notariaat.

Gemiddeld getal toehoorders.	Gelegenheid tot responderen.		*AANMERKINGEN.*
	Ja.	Neen.	
18	—	neen.	
—	—	—	(1) Beide collegies gecombineerd.
18	—	neen.	
16	—	neen.	
18 à 20	—	—	Enkele malen zijn door de studenten opgegeven casus posities behandeld, bepleit en beslist, zooveel mogelijk met inachtneming der vormen van een strafproces.
14	soms.	—	
14	—	neen.	
32	ja.	—	
10	ja.	—	
40	ja.	—	

Naam van den hoogleeraar of lector.	Naam van de les.	Getal uren per week.	Aanwijzing der behandelde onderwerpen.
	Geneeskunde.		
J. W. R. Tilanus.	Chirurgische kliniek.	6	—
	Operatieve heelkundige demonstratien.	2	—
	Operatieve heelkundige oefeningen.	6	—
	Verband- en instrumentleer.	2	—
	Poliklinieken.	3	—
H. D. J. J. Hertz.	Speciele pathologie en therapie.	3	Long-, hart- en zenuwziekten.
	Medische kliniek.	4	—
	Medische polikliniek.	1½ à 2	—
	Oefeningen in auscultatie en percussie.	3	—
T. Place.	Physiologie en histologie.	6	Bloed; bloedsbeweging; spijsvertering; uitscheidingen; spieren; zintuigen; vormelementen; weefsels; organen.
	Microscopische en chemische cursus.	9	Onderzoek van bloed, urine, in omzetting van eiwit en koolhydraten door fermenten.
C. L. Wurfbain.	Chirurgische kliniek.	3	—
	Theoretische heelkunde.	2	—
	Oorheelkunde.	2	—
	Speciele chirurgie.	2	—
B. J. Stokvis.	Algemeene pathologie.	2½	Algemeene nosologie; algemeene pathogonie en aëtiologie; algemeene diagnostiek, theorie, percussie en auscult.
	Geneesmiddelleer.	2¼	—
	Kliniek.	3	—
	Polikliniek.	1½	—
	Methode van ziekenonderzoek; propaedeutische kliniek.	1	—
	Praktische oefeningen in percussie en auscult.	1	—
C. H. Kuhn.	Algemeene en bijzondere pathologische anatomie.	3	Infiltratien; degeneratien; veranderingen van het bloed; bloeding; thrombose; embolie; ontsteking.
	Oncologie.	1	Careïnoma.
	Pathologisch-anatomische demonstratien.	1½	—
	Praktische pathologische anatomie.	4	Obductietechniek; diagnostiek; pathogenese.
	Praktische pathologische histologie.	4	Infiltratien; tumores; degeneratien.
	Medicina forensis.	1	—
J. Forster.	Gezondheidsleer in verband met medische politie.	2	—

Gemiddeld getal toehoorders.	Gelegenheid tot responderen.		*AANMERKINGEN.*
	Ja.	Neen.	
40	ja.	—	
40	—	—	
55	ja.	—	
40	—	—	
5 à 10	ja.	—	
40	—	—	
50	—	—	
30	—	—	
30 à 40	—	—	
60	ja.	—	10 groepen, elk 1 uur.
48	—	—	Voor het 1ste studiejaar; 3 groepen, elke groep 3 uur per week.
40	ja.	—	
25	ja.	—	
12	—	—	's Winters.
20	—	—	's Zomers.
40	—	neen.	
20	—	neen.	Na Paschen 3 uur per week.
80 à 90	ja.	—	
30	ja.	—	
30	ja.	—	Na de Kersvacantie, in groepen van 8.
—	—	—	
50	—	neen.	
40	—	neen.	
75	—	neen.	
40	ja.	—	2 Groepen, elk van 40.
8	ja.	—	2 Groepen, elk van 8.
7	—	neen.	Voor studenten in de regten; begonnen na de Paaschvacantie
20 à 30	—	neen.	

Naam van den hoogleeraar of lector.	Naam van de les.	Getal uren per week.	Aanwijzing der behandelde onderwerpen.
	Praktische hygiene, capita selecta.	2 à 4	Experimenten; beantwoording van vraagstukken uit het gebied der medische politie.
	Speciele hygienische onderzoekingen.	—	—
M. Fürbringer.	Anatomie.	6	Osteologie; syndesmologie; myologie; splanchnologie; angiologie; nuerologie; in verbinding met de speciele ontwikkeling der organen.
	Ontogenie.	2	Ontwikkelingsgeschiedenis van den mensch, met vergelijkende excursien; ligchaamsvorm en eihulsels.
	Praktische anatomische oefeningen.	40	Systematische en topographische praeparaten van gewrichten, spieren, ingewanden, vaten en zenuwen.
	Anatomische en ontogenetische oefeningen voor meergevorderden.	20	Onderzoekingen over de ontwikkeling van verschillende dieren.
G. H. Van der Mey Jr.	Theoretische verloskunde.	3	De verloskunde in haar geheelen omvang.
	Leer van het bekken-onderzoek en van de verloskundige kunstbewerkingen.	1	—
	Verloskundige kliniek.	6	Onderzoek van zwangere, barende en kraamvrouwen; ziekten van uitwendige geslachtsdeelen en vagina; liggingsveranderingen en tumoren der 6/m menstruatie-anomalien.
	Theoretische gynaecologie	1	—
	Gynaecologische kliniek en polikliniek.	2	Vrouwenziekten.
	Ziekten van het kraambed.	1	—
J. L. Chanfleury van IJsselsteyn, (buitengewoon hoogleeraar).	Huidziekten.	2	Initiaal sclerose constante syphilis, met uitzondering der s. viscerum, hereditaire s. en s. neonatorum.
	Kliniek en polikliniek.	2	Huidziekten, ook met de acute contagieuse.
A. H. Israëls.	Algemeene geschiedenis der geneeskunde; geschiedenis van de leer van den bloedsomloop; geschiedenis der infectie-ziekten (na de Kersvacantie).	2	—
W. M. Gunning.	Theoretische oogheelkunde.	1	Methode van oogheelkundig onderzoek; bepaling der gezigtsscherpte; refractie van het kleurenveld; oogspiegel, enz.
	Kliniek en polikliniek.	2	Demonstratie van verschillende vormen van ooglijden.
	Operaties in vivo.	1	Demonstratie der voorkomende oogoperaties in vivo.
	Operaties in cadavere.	1	Demonstratie van operaties in cadavere.
	Cursus in ophthalmoscopie.	2	Physiologische achtergrond van het oog; media refractietoestand en de omvang en de afwijkingen daarvan.
	Cursus in operaties in cadavere.	2	Praktische oefeningen.

Gemiddeld getal toehoorders.	Gelegenheid tot responderen.		*AANMERKINGEN.*
	Ja.	Neen.	
9 à 12	ja.	—	
5	—	—	
70	—	neen.	
50	—	neen.	
70	ja.	—	100 waren ingeschreven en ontvingen praeparaten tot de Paasch-vacantie.
5	ja.	—	Na de Paaschvacantie.
40	—	—	
15	—	—	Begonnen na de Kersvacantie.
10	ja.	—	
12	—	—	
12	ja.	—	
20	—	—	Begonnen na de Paaschvacantie.
40	—	—	
60	ja.	—	
eerst 40 à 50, na de wintervacantie 6 à 4	—	—	
10	—	neen.	
15	ja.	—	
10	—	neen.	
10	—	neen.	
verschillende groepen van 6	—	—	
idem	ja.	—	

Naam van den hoogleeraar of lector.	Naam van de les.	Getal uren per week.	Aanwijzing der behandelde onderwerpen.
P. K. Pel (lector).	Physische diagnostiek.	3	—
	Kliniek in acute infectieziekten.	1	—
	Polikliniek voor keelziekten.	1½	—
M. W. C. Gori (lector).	Militaire genees- en heelkunde.	1ste halfj. 1 2de halfj. 2	De leer der geschoten wonden en hare behandeling; de ambulancedienst bij verschillende legers.
A. A. G. Guye (privaatdocent).	Polikliniek voor oorziekten.	2	—
P. F J. ter Maten (privaatdocent).	Polikliniek voor keelziekten.	1	—
	Wis- en natuurkunde.		
J. W. Gunning.	Pharmaceutische chemie.	4	De chemische praeparaten der pharmacopoea en de daarmede verwante stoffen.
	Lezing der pharmacopoea (Latijn).	1	Diverse onderwerpen als repetitie.
	Organische chemie.	1	Bestanddeelen van planten en dieren; fermentatieverschijnselen.
	Analytische chemie en toxicologie.	2	Qualitatieve analyse, instrumenteel onderzoek van voedingsmiddelen; formeel gedeelte der geregtelijke scheikunde; opsporing van vergiften.
	Praktische oefeningen.	dagelijks.	Toepassing der orale lessen.
C. A. J. A. Oudemans.	Systematische botanie.	3	Gymnospermen; monocotylen; een deel der hycotylen; algae; fungi.
	Morphologie.	1	Leer van den wortel, den stam en het bloed.
	Pharmacologie.	2	Wortels; wortelstokken; knollen; bollen; kruiden.
	Praktische pharmacognosie.	2	Platen van artsenijgewassen; simplicia; microscopische praeparaten.
	Microscopische oefeningen.	3	Simplicia der pharmacopoea Neerlandica.
W. Berlin.	Algemeene en speciele zoölogie.	4	Visschen; amphibien; reptilien.
	Praktische oefeningen voor aanstaande medici.	4	Zoogdieren; vogels; enz.
	Praktische oefeningen voor aanstaande pharmaceuten.	2	Dieren in de pharmacopoea vermeld.
	Praktische oefeningen voor philosophen.	4	Onderwerpen aan twee verschillende diersoorten ontleend.
J. D. van der Waals.	Proefondervindelijke natuurkunde.	4	Leer der krachten; zwaartekracht; constructie der ligchamen; warmte en moleculaire krachten; geluid.
	Mathematische physica.	4	Mechanische warmte-theorie.
	Praktische oefeningen.	—	—
A. J. van Pesch.	Analytische meetkunde, platvlak.	2	Regte lijn; cirkel; lijnen van den 2den graad.
	» » de ruimte.	2	Vlak; lijn; oppervlakken 2den graad; nieuwere methode.
	Beschrijvende meetkunde.	2	Perspectief; axonometrie; schaduw; verlichting.
	Teekenen.	1	Kegelvlakken; cilindervlakken; omwentelingsoppervlakken.
	Differentiaalrekening.	3	Toepassing bij functien van een en twee veranderingen.

Gemiddeld getal toehoorders.	Gelegenheid tot responderen.		*AANMERKINGEN.*
	Ja.	Neen.	
12	ja.	—	40 à 50 deelnemers, in groepen van 12, na de Kersvacantie.
25 à 30	ja.	—	
—	—	—	
10	—	neen.	
5	—	neen.	
geene	—	—	
16	—	neen.	
6	ja.	—	
80	—	neen.	
20	—	neen.	
16	ja.	—	
108	—	neen.	
108	ja.	—	
40	—	neen.	
12	ja.	—	
10	ja.	—	
50	—	neen.	Omdat de lokalen voor het dierkundig onderwijs nog niet gereed waren, konden de lessen niet dadelijk bij het begin van den cursus geopend worden.
—	—	—	
—	—	—	
—	—	—	
100	—	neen.	
3	ja.	—	
7	—	—	
4	ja.	—	
4	—	neen.	
7	—	neen.	
—	—	—	
4	—	neen.	

Naam van den hoogleeraar of lector.	Naam van de les.	Getal uren per week.	Aanwijzing der behandelde onderwerpen.
	Hoogere algebra en inleiding tot de differentiaalrekening.	2	Geheel rationele functie; hoogere magtsvergelijkingen; differentiaalrekening.
H. de Vries.	Anatomie der planten.	1	Overzigt der anatomie.
	Physiologie der planten.	2	Overzigt der physiologie.
	Capita selecta.	1	Plantengeographie; variabiliteitserfelijkheid.
	Microscopische oefeningen.	6	Vegetatieve anatomie; cryptogamen.
	Physiologische oefeningen.	3	Waterbeweging.
W. Stoeder (buitengewoon hoogleeraar).	Galenische pharmacie	1	De galenische artsenijmengselen der pharmacie.
	Praktische oefeningen in galenische pharmacie.	12	Bereiding; onderzoek; waardebepaling.
	Recepteerkunde.	1	De artsenijvormen voor in- en uitwendig gebruik.
	Praktische oefeningen in recepteerkunde.	10	Bereiding van alle dispenseervormen.
J. H. van 't Hoff.	Systematische scheikunde.	4	De scheikunde der belangrijkste elementen.
	Theoretische scheikunde; valentie constitutie.	2	Atoom- en moleculair-gewigt.
	Crystallographie.	1	Isomorphie; onderzoek van kristallen.
	Mineralogie.	1	Algemeen gedeelte.
	Geologie.	1	Beginselen.
	Praktische oefeningen voor medici.	4	Qualitatief onderzoek.
	» » » meergevorderden.	—	Verschillende onderwerpen.
D. J. Korteweg.	Stereometrie en bolvormige trigonometrie.	2	Lijnen en vlakken in de ruimte; inhoudsvinding; boldriehoeksmeting.
	Astronomie.	2	Sphaerische astronomie; beweging der verschillende hemelligchamen; bepaling der afmetingen van het planetenstelsel.
	Mechanica.	2	Algemeen overzigt der theoretische mechanica.
	Hydrodynamica.	2	Verschillende onderwerpen.
	Letteren en wijsbegeerte.		
T. T. H. Jorissen.	Politieke geschiedenis.	4	De eeuw der Hervorming.
	Vaderlandsche geschiedenis.	2	De 18de eeuw.
	Staatsinstellingen der Republiek.	2	
S. A. Naber.	Latijn.	4	Horatii Carmina, lib. II; Taciti Annales XI; Cicero pro Cluentio.
	Grieksch.	4	Herodotus, lib. IX; Gorgias; Euripides' Ion.
	Palaeographie.	2	Epigraphische en palaeographische oefeningen.
A. Pierson.	Oude kunstgeschiedenis.	2	Grieksche statistiek tot Alexander den Groote.
	Letterkunde.	1	Fransche letterkunde, 19de eeuw.
	»	1	Engelsche » 18de »
	Nieuwe kunstgeschiedenis.	2	Italiaansche Renaissance.

Gemiddeld getal toehoorders.	Gelegenheid tot responderen.		*AANMERKINGEN.*
	Ja.	Neen.	
6	—	neen.	
100	—	neen.	
100	—	neen.	
12	—	neen.	
30	ja.	—	
1	ja.	—	
12	—	neen.	
12	ja.	—	Pharmaceutische studenten in groepen.
12	ja.	—	
80	ja.	—	Candidaat-artsen en pharmaceuten in groepen.
100	—	neen.	
3	ja.	—	Aangevangen na de Kersvacantie.
2	ja.	—	
25	ja.	—	
4	—	neen.	
70	—	—	
5	—	—	
20	ja.	—	
8	—	neen.	
1	ja.	—	
3	ja.	—	Aangevangen na de Kersvacantie.
16	—	neen.	
5	—	neen.	
3	—	neen.	
25	ja.	—	
25	ja.	—	
3 à 2	ja.	—	
8	—	neen.	
10	—	neen.	
4	—	neen.	
4	—	neen.	

Naam van den hoogleeraar of lector.	Naam van de les.	Getal uren per week.	Aanwijzing der behandelde onderwerpen.
J. C. Matthes.	Hebreeuwsche taal.	3	Species der werkwoorden; cursorisch lezen, Koningen II, 11, Rigteren 14, 16, Numeri 22, 23.
	Hebreeuwsche oudheden.	3	Maatschappelijke toestanden; nomadenleven; akkerbouw; nijverheid; pars sacra.
	Geschiedenis der Israëlitische letterkunde.	2	Pentateuch; Amos; Hosea; ontstaan van den O. T. Canon.
	Arabisch.	1	Spraakleer; chrestomathie van Roorda.
C. M. Kan.	Aardrijkskunde.	5	Natuurkundige aardrijkskunde; vergelijking der werelddeelen naar hun klimaat en hunne voortbrengselen van het plantenrijk; staatkundige aardrijkskunde; Rusland; ontdekkingsgeschiedenis van Zuid-Afrika na 1870 en van de overige werelddeelen buiten Europa.
C. Bellaar Spruijt.	Geschiedenis der Grieksche wijsbegeerte.	3	Geschiedenis der Grieksche wijsbegeerte tot Plato.
	Metaphysica.	3	De philosophie van Descartes.
	Logica.	3	Inleiding over de plaats der logica in het systeem der wetenschappen; het criterium der waarheid; de denkwetten; de formele logica.
J. Verdam.	Land- en volkenkunde van den Indischen archipel.	2	Borneo; Celebes.
	Nederlandsch.	3	Algemeen overzigt der Germaansche talen; sterke en zwakke werkwoorden; woordvorming door klankwisseling (ablaut), voor- en achtervoegsels; germanismen.
	Middelnederlandsch.	3	Reinaart, Esopet.
	Gothisch.	2	Ulfilas; Evangelie van Lucas.
	Het Nederlandsch der 17de eeuw.		Huygens' » Oogentroost"; Vondels » Leeuwendalers."
J. M. J. Valeton.	Oude geschiedenis.	2	Geschiedenis van Griekenland behalve Attica, tot 560.
	Romeinsche antiquiteiten.	4	Bronnen; ambtenaren; senaat.
J. C. G. Boot (buitengewoon hoogleeraar).	Latijnsche taal en letterkunde.	2	Brieven van Cicero en Horatius; vertaling uit Seyffert's Palaestra Ciceroniana.
J. S. Speijer (lector).	Vergelijkende grammatica der Indo-Germaansche talen.	1	Voortzetting van het in den vorigen cursus behandelde; flexie.

Gemiddeld getal toehoorders.	Gelegenheid tot responderen.		*AANMERKINGEN.*
	Ja.	Neen.	
14	ja.	—	
14	—	neen.	
5	—	neen.	
5	ja.	—	
20	—	neen.	
10	ja.	—	
1	ja	—	In het 1ste halfjaar.
6	ja.	—	In het 2de halfjaar.
20	—	neen.	
15	—	neen.	De voor- en achtervoegsels, de Esopet en Vondels Leeuwendalers werden behandeld met 12 niet-studenten.
15	ja.	—	
3	ja.	—	
15	ja.	—	
8	—	neen.	
15	—	neen.	
2	ja.	—	
3	—	neen.	

e. *Uitkomsten van het onderwijs.*

Het oordeel van de hoogleeraren der theologische faculteit over de mate van ontwikkeling en verkregen kennis der studenten voor de eerste maal onder hun gehoor, is, voor zoover sommige studenten betreft, zeer goed, omtrent enkele even voldoende, terwijl over niemand bijzonder te klagen viel. Het oordeel over de vorderingen der studenten is in deze faculteit gunstig.

In de juridische faculteit hadden de hoogleeraren ASSER en VAN HAMEL bij responsies en bij de behandeling van gefingeerde procedures een gunstigen indruk gekregen van de ontwikkeling en de verkregen kennis van de studenten voor de eerste maal onder hun gehoor. De overige leden der faculteit bezaten geene voldoende gegevens om hierover een gegrond oordeel te kunnen uitspreken.

Overigens gaven de mate van kennis en ontwikkeling en de vorderingen der studenten geene aanleiding tot bijzondere opmerkingen.

In de volgende tabellen wordt de uitslag der examens en promotien vermeld.

Examens.	FACULTEIT DER GODGELEERDHEID.	FACULTEIT DER REGTSGELEERDHEID.					Aanmerkingen.
			Doctoraal-examens.		Promotien.		
	Candidaatsexamens, 2de gedeelte.	Candidaatsexamens.	Regtswetenschap.	Staatswetenschap.	Regtswetenschap.	Staatswetenschap.	
Aantal	3	23 (1)	6 (2)	3	8 (3)	1 (4)	(1) Hiervan 3 voor de 2de maal.
Geslaagd cum laude	2	3	1	2	—	—	(2) » 1 » » » »
Geslaagd gewoon	1	16	4	1	8	1	(3) » 4 publiek.
Afgewezen	—	4	1	—	—	—	(4) Op stellingen.

FACULTEIT DER GENEESKUNDE.

	Candidaatsexamens.	Doctoraalexamens.	Promotiën.	Aanmerkingen.
Aantal	15 (1)	28 (2)	8 (3)	(1) Hiervan 2 voor de 2de maal.
Geslaagd cum laude	—	1	1	(2) » 9 » » » of meerdere maal.
Geslaagd gewoon	12	17	7	(3) Hiervan 1 publiek.
Afgewezen	3	10	—	

FACULTEIT DER WIS- EN NATUURKUNDE.

	Mathesisexamens.	Propaedeutische examens.	Candidaatsexamens.		Doctoraal-examens.			Promotien.	Aanmerkingen.
			Scheikunde.	Artsenijbereidkunde.	Scheikunde.	Wis- en natuurkunde.	Plant- en dierkunde.		
Aantal	48 (1)	16 (2)	2	1	2	2	3 (3)	3 (4)	(1) Hiervan 6 voor de 2de maal.
Geslaagd cum laude	—	—	1	—	—	1	—	1	(2) Hiervan 1 voor de 2de maal.
Geslaagd gewoon	35	15	1	1	2	1	2	2	(3) Hiervan 1 voor de 2de maal.
Afgewezen	13	1	—	—	—	—	1	—	(4) 1 in de plant- en dierkunde, 2 in de wis- en natuurkunde.

FACULTEIT DER LETTEREN EN WIJSBEGEERTE.

	Admissie-examens.	Propaedeutische examens.		Candidaats-examens.	Doctoraal examens.	Promotien.	Aanmerkingen.
		Godgeleerdheid.	Regtsgeleerdheid.				
Aantal	73	11 (1)	22 (2)	6	6 (3)	1 (4)	(1) Hiervan 3 voor de 2de maal.
Geslaagd { cum laude	—	—	1	2	—	—	(2) Hiervan 1 voor de 2de maal.
Geslaagd { gewoon .	46	8	17	2	5	1	(3) Hiervan 1 voor de 2de maal.
Afgewezen	27	3	4	2	1	—	(4) In de klassieke letterkunde.

OPGAVE van de namen der gepromoveerden en van de titels hunner proefschriften.

FACULTEIT DER REGTSGELEERHEID.

a. *Regtswetenschap.*

N. A. Calisch.	Het handelsregister.
B. E. Asscher.	De verjaring in het internationaal privaatregt.
G. Pinedo.	Oorlogscontrabande.
P. du Rieu.	Bijdrage tot de kennis van den handel in onroerend goed.
W. J. M. Westerwoudt.	De Staat en de spoorwegmaatschappijen.
W. P. A. Hellegers.	Het kanonieke regt en het overspel.
C. H. A. Bom.	De onderlinge waarborgmaatschappij.
G. W. Schimmel.	Beschouwingen over de periodieke pers in verband met de verantwoordelijkheid voor drukpersdelicten.

b. *Staatswetenschap.*

Mr. G. Pinedo.	Stellingen.

FACULTEIT DER GENEESKUNDE.

S. J. Philips.	Over maltose en hare omzetting bij het dierlijk organisme.
E. W. M. Thijssen.	Nicolaas Tulp.
C. C. Delprat.	Over suikervorming in de lever.
G. Haas.	Over het voorkomen van organische chloorverbindingen in de urine.
H. C. Geuken.	Over osteotomie bij pesvarus.
J. A. van Weel.	Opmerkingen over de behandeling van de fungeuse gewrichtsontsteking.
J. F. Coenen.	Over carcinoma laryngis en zijne behandeling.
H. A. van der Hout.	Over de nieuwste vorderingen in de operatieve behandeling van blaassteen.

FACULTEIT DER WIS- EN NATUURKUNDE.

a. *Wis- en natuurkunde.*

H. W. C. E. Bückman.	Over electrische ontlading in verdunde gassen.
J. H. Smit.	Het beginsel van Carnot.

b. *Plant- en dierkunde.*

J. C. C. Loman.	Bijdrage tot de anatomie der phalangiden.

FACULTEIT DER LETTEREN EN WIJSBEGEERTE.

Klassieke letterkunde.

J. W. Sluiter.	Prolegomena ad Demosthenis orationem Androtioneam.

f. *Handelingen in het belang der wetenschap.*

Dispuutgezelschappen onder leiding van hoogleeraren. Onder de studenten der regtsgeleerde faculteit kwam in het afgeloopen studiejaar een debatingclub tot stand, op welks vergaderingen het praesidium beurtelings door een der leden van de faculteit wordt waargenomen. Er werden zes vergaderingen gehouden. De hoogleeraar N. G. Pierson opende de rij der verdedigers met stellingen over kiesstelsels en vertegenwoordiging. Op de overige vergaderingen werden door studenten stellingen verdedigd over de verpligting des regters in geval van strijd tusschen eene wet en de Grondwet, leerpligt in verband met kinderarbeid, de al of niet-strafbaarheid van zelfmoord in verband met de leerstukken van poging en medepligtigheid, het beste stelsel van armenverzorging, en het al of niet-wenschelijke van het behoud van den lijfsdwang.

In het studentengezelschap B. A. C. O., onder leiding van de hoogleeraren J. W. Gunning, Oudemans, Berlin, van der Waals, Place, van 't Hoff, de Vries en Korteweg, werden door 20 studenten onderwerpen uit alle wis- en natuurkundige vakken behandeld.

Eveneens werden door 20 studenten onderwerpen uit alle natuurkundige vakken behandeld op de vergaderingen van het onder bescherming van de hoogleeraren der wis- en natuurkundige faculteit staande gezelschap N. E. W. T. O. N.

In de faculteit der letteren en wijsbegeerte leidde de hoogleeraar Naber de vergaderingen van een dispuutgezelschap, waarop door ongeveer 6 studenten stellingen werden behandeld uit het gebied der Grieksche tekstkritiek.

Prijsvragen. Het antwoord, ingekomen op de in den cursus 1879–1880 door de faculteit der wis- en natuurkunde uitgeschreven prijsvraag: »men vraagt eene kritische en door eigen waarneming opgeluisterde behandeling van de stofwisseling in bloemen en vruchten," werd met de gouden medaille bekroond; de schrijver was de heer J. M. Janse.

Het antwoord op de prijsvraag der theologische faculteit werd niet bekroond. De litterarische faculteit ontving geen antwoord op hare prijsvraag.

In Julij 1882 werd door elk der faculteiten van regtsgeleerdheid en geneeskunde één antwoord ontvangen op de door haar aan het einde van den cursus 1880-1881 uitgeschreven en reeds in het vorige verslag vermelde prijsvragen.

Gemeentelijke beurzen. In het genot van eene gemeentelijke beurs waren één student in de regtsgeleerdheid, twee in de geneeskunde, één in de wis- en natuurkunde (tot 1 Januarij 1882), en één in de letteren.

g. *Hulpmiddelen voor het onderwijs.*

Universiteitsgebouw. Dit gebouw is behoorlijk onderhouden. De lokalen, tot dusver in gebruik voor laboratoria van physica, hygiene en pharmacie, worden ontruimd om daarin plaats te maken voor een geologisch-geographisch museum, voor het gynaecologisch kabinet en voor de verzameling, op kunstgeschiedenis enz. betrekking hebbende.

Bibliotheek. Den 1sten Julij 1881 werd de nieuwe bibliotheek in het voormalig Universiteitsgebouw op den Singel bij het Spui, waarheen zij uit het gebouw op de Heerengracht was overgebragt, geopend. De verschillende zalen waren toen gereed, behalve de leeszaal, die eerst in September in gebruik genomen kon worden.

De nieuwe inrigting voldeed in alle opzigten aan de verwachtingen.

Zooals reeds gedeeltelijk in het vorig verslag werd vermeld, werden door burgemeester en wethouders aangesteld tot adsistent-bibliothecaris J. F. van Someren, tot beambte H. C. Delsman, tot eersten amanuensis P. A. Smidt, tot tweeden amanuensis A. J. Schuurman; terwijl bovendien tot conservator voor de Bibliotheca Rosenthaliana werd benoemd M. Roest Mz.

De boekenschat werd aanzienlijk vermeerderd, ook door belangrijke schenkingen. Dr. C. E. Heynsius stond aan de bibliotheek eene verzameling boekwerken af uit allerlei vakken. Door testamentaire beschikking verkreeg men van wijlen Joh. Hilman zijne geheele bibliotheek over het tooneel en het kostuum, benevens eene verzameling uit de Nederlandsche letterkunde, met daarbij behoorende kasten. De inhoud van laatstgenoemde bibliotheek is bekend door den catalogus, dien de verzamelaar daarvan in het licht heeft gegeven. Van de overige schenkingen worden catalogussen gereed gemaakt.

Behalve de buitengewone geschenken en legaten ontving de bibliotheek wederom vele bewijzen van belangstelling van bijzondere personen. De Departementen van Algemeen Bestuur, alsmede van verschillende binnen- en buitenlandsche Universiteiten en genootschappen gingen voort met hunne verslagen, jaarboeken en andere uitgaven te zenden.

Uit de gelden, die door mr. Willekumier ter beschikking van curatoren werden gesteld, is eene belangrijke som besteed aan kostbare werken.

Door den bibliothecaris werden voor f 7081,66 boeken aangekocht.

Het aantal bruikleenen is vermeerderd met de bibliotheken van de Maatschappij tot bevordering der toonkunst en van de Vereeniging voor Noord-Nederlandsche muziekgeschiedenis, van welke verzamelingen een catalogus zou verschijnen. De overige bruikleenen, vooral die van de Maatschappij tot bevordering der geneeskunst en van het Aardrijkskundig genootschap namen weder belangrijk in omvang toe.

In het journaal van de bibliotheek werden in 1881 ingeschreven 2140 boeken. De gedrukte titels zijn overgebragt in de alphabetische en systematische catalogussen, die thans, in eene daarvoor ingerigte kast geplaatst, door ieder geraadpleegd kunnen worden. Tevens werden zij opgenomen in de catalogusbladen, waarvan er 18 zijn uitgegeven.

Het aantal bezoekers steeg in 1881 tot 4902, niettegenstaande ten gevolge der verhuizing gedurende drie maanden van de boeken bijna geen gebruik kon worden gemaakt. De nieuwe bibliotheek werd reeds door vele vreemdelingen bezocht. Aan stadgenooten wordt elken Maandagmiddag gelegenheid gegeven tot bezigtiging van het gebouw, doch hiervan is in 1881 weinig gebruik gemaakt. De Bibliotheca Rosenthaliana, die alleen op Maandag en Dingsdag geopend is, ontving 46 bezoekers.

Er werden in 1881 ongeveer 5000 boeken geraadpleegd, 1732 binnen de stad en 125 naar elders uitgeleend.

Nadat de boeken in de nieuwe kasten geplaatst waren, is terstond een begin gemaakt met de vernummering, een veelomvattend maar noodzakelijk werk, dat geruimen tijd eischt.

Ten gevolge der zoo snel op elkander gevolgde aanzienlijke schenkingen zijn nog honderden boeken ongecatalogiseerd. Van enkele verzamelingen zouden in 1882 de beschrijvingen het licht zien. Behalve deze werkzaamheid, waardoor de boeken voor het publiek bruikbaar worden gemaakt, waren nog de kaarten te ordenen in de nieuwe kasten en behoorlijk te beschrijven, de handschriften te regelen en de werken over kunst en kunstgeschiedenis, benevens alle pracht- en plaatwerken te plaatsen in de daarvoor aangewezen zaal.

Bij gelegenheid van het feest ter eere der oud-strijders van 1830 en 1831 is eene tentoonstelling gehouden van platen, spotprenten, portretten en andere voorwerpen, betrekking hebbende op den tiendaagschen veldtogt en andere gebeurtenissen uit dat tijdvak, voor eenige jaren aan de gemeente geschonken door mevrouw de weduwe Blikman Kikkert, welke tentoonstelling door ruim 300 personen werd bezocht.

Ziektekundig laboratorium. Dit verkeerde in voldoenden toestand. Eenige kleinere instrumenten en een Browningspectroscoop à vision directe met verdeelde schaal werden aangekocht.

Behalve voor het onderwijs en de oefeningen der studenten werd het laboratorium dienstbaar gemaakt aan onderzoekingen omtrent het voorkomen van organische chloorverbindingen in de urine, omtrent de ontleding van het suppuurzuur in het dierlijk organisme, omtrent de opsporing van resorcine in urine, omtrent de in eiwithoudende urine voorkomende eiwitstoffen, omtrent enkele physiologische eigenschappen van het illicium religiosum,

omtrent den invloed van calomel op diastatische fermenten, omtrent phosphaturie, enz.

Directeur van dit laboratorium is de hoogleeraar STOKVIS.

Ziektekundig- ontleedkundig laboratorium. Dit laboratorium, onder beheer van den hoogleeraar KUHN, verkeerde in een bevredigenden toestand.

Ontleedkundig laboratorium en Museum Vrolik. De verbouwing van het gebouw voor de anatomie werd in dezen cursus zoover volbragt, dat van de daardoor op nieuw verkregen ruimten en inrigtingen een rijker gebruik kon worden gemaakt. Ofschoon de inrigting bij het steeds toenemend aantal hoorders en praktische beoefenaars niet geheel toereikend is, kan zij toch eene verblijdende verbetering, tegenover hetgeen zij vroeger was, vertoonen.

Het lijkenmateriaal was voldoende.

Het museum en de overige hulpmiddelen voor het onderwijs en voor wetenschappelijke onderzoekingen werden voortdurend vermeerderd.

Ook dit jaar ontving de inrigting van dr. G. F. WESTERMAN, directeur van het Koninklijk Zoölogisch Genootschap, weder menigvuldige geschenken.

De inrigting staat onder het beheer van den hoogleeraar MAX FÜRBRINGER.

Ontleedkundig-heelkundig laboratorium. Dit laboratorium, waarvan de hoogleeraar TILANUS directeur is, en dat bestemd is voor de oefening der studenten in operatieve heelkunde, beantwoordt voortdurend aan zijne bestemming.

Heelkundig-ziektekundig-ontleedkundig laboratorium. Dit laboratorium, onder beheer van den hoogleeraar WURFBAIN, verkeerde in een bevredigenden toestand.

Natuurkundig kabinet. De toestand was dit jaar, als in de vorige jaren, geheel onvoldoende; maar men kon op eene betere toekomst wijzen, daar het nieuwe gebouw ongeveer gereed was en met het begin van den nieuwen cursus zou kunnen betrokken worden.

De hoogleeraar VAN DER WAALS is directeur dezer inrigting.

Hortus botanicus. Deze inrigting, die onder beheer staat van den hoogleeraar OUDEMANS, voldeed ook weder gedurende den afgeloopen cursus aan de eischen van het onderwijs.

Van den directeur van den plantentuin te Buitenzorg werden van tijd tot tijd voorwerpen ontvangen, voor de demonstratie van veel waarde, zoo als vruchten zoowel op spiritus als in gedroogden staat. Ook werd een paar maal met den plantentuin te Buitenzorg een ruilhandel van levende planten ondernomen. Het succes was middelmatig. De toelage uit de gemeentekas laat niet toe aankoopen van nieuwe planten te doen.

De kamer voor den directeur wordt te eng om de nu en dan aangekochte voorwerpen behoorlijk te plaatsen, zoodat stappen zijn gedaan om daarin verbetering te brengen.

De gelden, meer bijzonder voor een demonstratief onderwijs ter beschikking gesteld, werden in het afgeloopen jaar in hoofdzaak besteed tot het aankoopen van kasten en glaswerk.

Zoölogisch kabinet en anatomisch museum. Het kabinet, waarvan de hoogleeraar BERLIN directeur is, bestaat uit twee gedeelten.

Het eene is een annex van het gedeelte aquariumgebouw, dat voor het onderwijs is bestemd. Deze annex kwam in den afgeloopen cursus gereed, werd gemeubeld en daarna, ofschoon de meubilering nog niet volledig was, in gebruik gesteld ten behoeve van praktische cursussen in de dierkunde.

In een voor museum bestemde zaal van het aquariumgebouw werden voorloopig de lessen gegeven, tot dat aan het einde van den cursus het voor onderwijs bestemde gedeelte van het aquariumgebouw zoo ver gereed was, dat daarin de lessen konden worden vervolgd.

Scheikundig laboratorium. Dit bleek aan de gestelde eischen te voldoen. Directeur is de hoogleeraar van 'T HOFF.

Model-apotheek en galenisch-pharmaceutisch laboratorium. De voorloopige inrigting heeft ook dit jaar aan de behoeften voor de praktische vorming der studerenden kunnen voldoen, en werd voortdurend door al de pharmaceuten en een zeer groot aantal candidaat-artsen ijverig bezocht. Utensilien en hulpmiddelen zullen eenigzins worden vermeerderd in het nieuwe thans gereed gekomen deel van het nieuwe gebouw.

De inrigting staat onder beheer van den hoogleeraar STOEDER.

Omtrent de respectievelijk onder beheer der hoogleeraren PLACE, FORSTER, DE VRIES en J. W. GUNNING staande *laboratoria* voor de *physiologie*, de *gezondheidsleer*, de *experimentele plantenphysiologie* en de *pharmaceutische scheikunde* zijn over het studiejaar 1880—1881 geene mededeelingen gedaan.

§ 3. GYMNASIA EN PROGYMNASIA.

a. *Getal en soort der scholen.*

Het getal der gymnasia bleef 24, dat der progymnasia 5. Zij zijn gevestigd in de gemeenten, aangewezen in de volgende tabel.

PROVINCIE.	GEMEENTEN	
	waar een gymnasium gevestigd is.	waar een progymnasium gevestigd is.
NOORDBRABANT.	's Hertogenbosch.	
GELDERLAND.	Arnhem.	Harderwijk.
	Nijmegen.	Tiel.
	Zutphen.	
	Doetinchem.	
ZUIDHOLLAND.	Rotterdam.	Gouda.
	's Gravenhage.	
	Leiden.	
	Delft.	
	Dordrecht.	
	Schiedam.	
NOORDHOLLAND.	Amsterdam.	
	Haarlem.	
ZEELAND.	Middelburg.	
UTRECHT.	Utrecht.	Amersfoort.
FRIESLAND.	Leeuwarden.	
	Sneek.	
OVERIJSSEL.	Deventer.	Oldenzaal.
	Kampen.	
	Zwolle.	
GRONINGEN.	Groningen.	
	Winschoten.	
DRENTHE.	Assen.	
LIMBURG.	Maastricht.	

Het progymnasium te Amersfoort werd den 1sten September 1882 in een gymnasium veranderd.

Alle de bovengenoemde gemeenten, uitgezonderd Rotterdam, 's Gravenhage, Amsterdam en Kampen, genieten Rijkssubsidie voor haar gymnasium of progymnasium.

Aan 12 gymnasia bestond de gelegenheid onderwijs te ontvangen in de Hebreeuwsche taal.

Voor het ontvangen van onderwijs in de gymnastiek werd eveneens aan 12 gymnasia de gelegenheid gegeven.

b. *Onderwijzend personeel.*

De volgende veranderingen hadden plaats in het personeel der leeraren.

's Hertogenbosch. De heer P. J. S. LENTZ werd bij raadsbesluit van 28 Maart 1882 benoemd tot leeraar in de geschiedenis, op eene jaarwedde van f 1600. In de plaats van den heer TH. PIPER, leeraar in de oude talen, die wegens vertrek naar Nederlandsch Indie eervol ontslag had verzocht, en zulks bij raadsbesluit van 8 April had bekomen, werd bij raadsbesluit van 15 Mei benoemd de heer J. GRÜNDING, candidaat in de klassieke letterkunde te Delft, op eene jaarwedde van f 2000.

Arnhem. In de plaats van den heer W. G. C. LOHMANN, leeraar in de Hoogduitsche taal, die wegens zijne benoeming tot leeraar in die taal aan de hoogere burgerschool te Semarang eervol ontslag had gevraagd en bekomen, werd de heer M. VAN WESTRIENEN, leeraar aan genoemde inrigting, verkozen. De heer W. F. C. VAN LAAK, leeraar in de Nederlandsche taal en letterkunde en de Fransche taal, als zoodanig tijdelijk aangesteld tot 1 Januarij 1882, werd, na in het najaar van 1881 met goed gevolg zijn examen in de Nederlandsche taal en letterkunde voor het middelbaar onderwijs te hebben afgelegd, definitief tot leeraar benoemd.

Eveneens verkreeg de leeraar in de geschiedenis en aardrijkskunde G. A. VERKUYL, die voor één jaar was aangesteld, zijne definitieve benoeming.

Nijmegen. In de plaats van den heer G. A. C. VAN GOOR, leeraar in de Hoogduitsche taal, werd de heer CH. ALTENA benoemd. Dr. G. F. HARTMANN werd definitief benoemd tot leeraar in de oude talen en de Nederlandsche taal en letterkunde.

Zutphen. In de plaats van dr. W. J. JANSSEN, die om redenen van gezondheid verlof had ontvangen, werden de heeren A. A. BEEKMAN en dr. J. M. SMIT, respectievelijk leeraar aan de hoogere burgerschool te Zutphen en aan die te Apeldoorn, als tijdelijke leeraren in de wiskunde benoemd. Toen later dr. JANSSEN eervol ontslag had bekomen, werd de heer BEEKMAN in zijne plaats benoemd. Tot leeraar in het Hebreeuwsch werd dr. A. G. KOK, tot leeraar in de natuurlijke historie dr. M. A. BRANTS benoemd.

Harderwijk. In de plaats van den heer A. LETTINK, die den 9den Mei 1882 overleed, werd tot leeraar in de Engelsche taal benoemd de heer B. C. BRENNAN, leeraar in die taal aan het gymnasium te Zwolle. Het gering aantal verpligte lesuren aan beide inrigtingen, te zamen 15, maakt het den heer BRENNAN mogelijk beide betrekkingen te vervullen.

Tiel. Dr. D. J. SMIT, benoemd tot leeraar aan het gymnasium te Kampen, werd vervangen door dr. H. J. HELDERMAN, oud-rector der voormalige Latijnsche school te Veendam, als leeraar in de oude taal en de aardrijkskunde.

Rotterdam. De heer E. H. J. VERKOUTEREN, leeraar in de wiskunde, is overleden. De heeren dr. H. TH. KARSTEN, conrector, en dr. E. PIAGET, leeraar in het Fransch, ontvingen op hun verzoek eervol ontslag, eerstgenoemde wegens zijne benoeming tot hoogleeraar aan de Universiteit van Amsterdam, laatstgenoemde om redenen van gezondheid. In de plaats van dr. KARSTEN is de leeraar dr. H. J. POLAK tot conrector aangewezen. De jaarwedde van den leeraar in het Hebreeuwsch is van f 200 op f 400 gebragt.

's Gravenhage. Dr. G. C. J. VOSMAER, die naar het buitenland vertrok, werd als leeraar in de natuurlijke historie vervangen door dr. W. J. VIGELIUS, leeraar in genoemd vak aan de hoogere burgerschool en het gymnasium te Dordrecht, die op eene jaarwedde van f 1000 benoemd werd bij raadsbesluit van 16 Mei 1882 met ingang van 1 September 1882. De heer D. AITTON is eveneens met ingang van 1 September 1882 op eene jaarwedde van f 2500 voor één jaar benoemd tot leeraar in de geschiedenis en aardrijkskunde.

Leiden. De heer J. J. A. A. FRANTZEN, leeraar in de Hoogduitsche taal, werd bij raadsbesluit van 8 December 1881 op nieuw tot tijdelijk leeraar in de Fransche taal benoemd voor één jaar. In de plaats van dr. J. CAMPERT, die wegens zijne benoeming tot directeur der hoogere burgerschool te Amersfoort eervol ontslagen werd, werd tot leeraar in de natuur- en scheikunde benoemd dr. B. J. GOOSSENS, leeraar aan de hoogere burgerschool te Amersfoort.

Delft. Tijdens de afwezigheid van dr. W. LELY van de Paaschvacantie tot het einde van den cursus werden diens lessen in de oude talen waargenomen door den heer C. VINKESTEYN, candidaat in de klassieke letterkunde te Leiden.

Dordrecht. Het onderwijs in het Fransch, Engelsch, Hoogduitsch, wiskunde en natuurlijke historie werd ook weder voor den cursus 1881—1882 opgedragen respectievelijk aan de leeraren der hoogere burgerschool W. DE JAGER en H. DUVANEL, beiden voor het Fransch, en J. N. HESSELING, M. L. KEIDEL, G. VAN DER STOUWE en dr. W. J. VIGELIUS, tegen genot van toelagen van f 75 jaarlijks voor elk uur, dat door hen wekelijks onderwijs wordt gegeven.

Schiedam. De heer W. J. M. VAN STOCKUM, in 1881 tijdelijk aangesteld tot leeraar in de Grieksche en de Latijnsche taal en letterkunde, werd bij raadsbesluit van 28 Julij 1882 definitief als zoodanig aangesteld met ingang van 1 September 1882, op eene jaarwedde van f 2000.

Gouda. De heer L. A. KESPER, candidaat in de klassieke letterkunde te Leiden, werd tot leeraar in de oude talen, de heer J. H. VAN DER VOORT, leeraar aan de hoogere burgerschool te Goes, tot leeraar in het Engelsch benoemd, beiden bij raadsbesluit van 7 Julij 1882.

Amsterdam. Dr. N. J. B. KAPPEYNE VAN DE COPPELLO ontving bij raadsbesluit van 14 September 1881 op zijn verzoek op de meest eervolle wijze ontslag als rector, met ingang van 1 Januarij 1882, doch overleed reeds vóór dien tijd. In zijne plaats werd tot rector benoemd dr. A. H. G. P. VAN DEN ES, rector van het gymnasium te Utrecht, die den 3den April zijne betrekking aanvaardde. Tot dien tijd nam de conrector dr. J. DORNSEIFFEN het rectoraat waar; aan dezen werd later eene persoonlijke toelage van f 500 toegekend.

Gedurende de afwezigheid van den leeraar J. C. C. LOMAN werd het onderwijs in de natuurlijke historie aan den heer H. J. CALKOEN en dat in de scheikunde aan den heer H. W. C. E. BÜCKMANN opgedragen. De heer B. H. STERINGA KUYPER ontving om redenen van gezondheid in December 1881 eervol ontslag als leeraar in de geschiedenis. Gedurende de vacature werden zijne lessen waargenomen door de leeraren J. DORNSEIFFEN, H. MEIJER, F. L. ABRESCH en J. G. FREDERIKS. Tot leeraar in de geschiedenis werd den 25sten Julij benoemd dr. A. H. RAABE te Utrecht. De jaarwedde van den leeraar in het latijn dr. W. C. N. BOLLAAN werd na vijfjarige vervulling van f 2200 tot f 2600 verhoogd.

Haarlem. Dr. J. E. ROMBOUTS, die wegens zijn vertrek naar Amsterdam eervol ontslagen werd, werd als leeraar in de natuurlijke historie vervangen door den heer H. BURGER C.Pz., candidaat in de plant- en dierkunde te Leiden. Na het vertrek van den heer G. KALFF naar

Amsterdam werd het onderwijs in de klassieke talen en de algemeene geschiedenis tijdelijk opgedragen aan den heer W. A. A. HECKER, candidaat in de klassieke letterkunde te Groningen. Het onderwijs in de Nederlandsche taal werd tijdelijk opgedragen aan de heeren dr. J. VAN DER VLIET en dr. A. H. GARRER, leeraren aan het gymnasium en R. M. ZUIDEMA, leeraar aan de hoogere burgerschool te Haarlem. Bij raadsbesluit van 31 Mei werd de heer J. M. MULLER, doctorandus in de Nederlandsche letterkunde te Leiden, met ingang van 1 September 1882 benoemd tot leeraar in de Nederlandsche taal en letterkunde en de geschiedenis des vaderlands. De heer G. WESSELDIJK werd bij raadsbesluit van 28 December op nieuw benoemd tot leeraar in de Fransche taal voor het jaar 1882. Bij raadsbesluit van 19 April 1882 werd de heer A. VAN DER VOORT ontheven van het onderwijs in de wis- en natuurkundige aardrijkskunde en tot leeraar in dat vak benoemd dr. H. A. J. VALKEMA BLOUW, leeraar in de wiskunde, op eene jaarwedde van f 100.

Bij raadsbesluit van 26 Julij 1882 werd eene nieuwe regeling van de jaarwedden der leeraren vastgesteld, waarbij die van den rector, den conrector en de meeste leeraren werden verhoogd.

Middelburg. Nadat tot in December 1881 door de benoeming van den heer D. VAN OOSTVEEN, leeraar in het Fransch en den heer A. J. S. PAARDEKOOPER, leeraar aan de Rijks- hoogere burgerschool, tot tijdelijke leeraren, in de behoefte aan onderwijzend personeel was voorzien, kwam aan dezen voorloopigen toestand een einde door de benoeming van den heer B. H. STERINGA KUYPER, destijds leeraar in de geschiedenis aan het gymnasium te Amsterdam, tot leeraar in de geschiedenis en de oude talen, van den heer D. VAN OOSTVEEN tot leeraar in het Fransch en in de Nederlandsche taal en letterkunde en van den heer L. A. E. TAN DER LEIJ, leeraar aan de Rijkskweekschool voor onderwijzers te Middelburg, tot leeraar in de aardrijkskunde. De heer P. H. VAN MOERKERKEN ontving op zijn verzoek met ingang van 1 September 1882 wegens zijne benoeming tot leeraar aan de Rijks- hoogere burgerschool te Utrecht eervol ontslag als leeraar in het Engelsch.

Utrecht. Dr. A. H. G. P. VAN DER ES ontving op zijn verzoek op de meest eervolle wijze ontslag als rector, wegens zijne benoeming tot rector van het gymnasium te Amsterdam. Hij werd vervangen door dr. W. H. VAN DE SANDE BAKHUIJZEN, leeraar aan de Rijks- hoogere burgerschool te Utrecht, die den 1sten September 1882 het rectoraat aanvaardde.

In de plaats van den leeraar in het Hoogduitsch dr. J. H. HISGEN, die ernstig ongesteld werd, werd de heer G. VAN DER WAALS tot tijdelijk leeraar aangesteld.

Voor het schooljaar 1882-1883 werden aangesteld de heer J. H. GUNNING, candidaat in de klassieke letterkunde, tot leeraar in de oude talen, de heer H. ITALIE tot leeraar in het Hebreeuwsch, de heer P. VAN MOURIK tot leeraar in de wiskunde en de heer J. J. DOESBURG tot leeraar in de geschiedenis en aardrijkskunde. De beide laatstgenoemden hebben echter hunne benoeming niet aangenomen. Dr. J. H. GALLÉE ontving op zijn verzoek eervol ontslag als leeraar in de Nederlandsche taal en letterkunde ten gevolge zijner benoeming tot hoogleeraar aan de Rijks-universiteit te Utrecht.

Amersfoort. In de plaats van den heer P. FOCKENS werd tot leeraar in het Nederlandsch benoemd de heer G. C. HOOGEWERFF te Rotterdam, die in het begin van Januarij 1882 in functie trad.

Leeuwarden. Bij raadsbesluit van 8 Junij 1882 werd de heer L. P. ROEGHOLT op nieuw benoemd tot leeraar in de oude talen voor het schooljaar 1882-1883, en het onderwijs in de aardrijkskunde voor dat schooljaar weder opgedragen aan den heer L. NAUTA, leeraar in het Fransch.

Sneek. De heer A. VAN VIERHOUTEN, leeraar in de Fransche taal, overleed den 21sten Junij 1882.

De leeraar in de natuurlijke historie J. BLEEKER ontving op zijn verzoek wegens zijne benoeming tot leeraar aan de hoogere burgerschool en het gymnasium te Nijmegen, met ingang van 9 November 1881 eervol ontslag. Bij raadsbesluit van 29 Julij 1882 is de heer H. VAN CAPPELLE, candidaat in de plant- en dierkunde te 's Gravenhage, in de plaats van den heer BLEEKER benoemd. De jaarwedde aan hoogere burgerschool en gymnasium is tot f 1800 verhoogd, welk bedrag gelijkelijk tusschen beide genoemde inrigtingen is verdeeld. In de plaats van den heer A. J. WICHERS werd tot leeraar in de geschiedenis, tevens tijdelijk belast met het onderwijs in de aardrijkskunde, benoemd de heer J. W. G. VAN MAANEN, predikant bij de Remonstrantsche gemeente te Moordrecht. De lessen in de natuurlijke historie werden waargenomen door dr. J. L. ANDREAE, leeraar in de natuur- en scheikunde aan het gymnasium, en dr. A. NYLAND, leeraar aan de hoogere burgerschool, die daartoe benoemd werden bij raadsbesluit van 5 November 1881.

Kampen. Dr. J. DE VRIES, leeraar in de wiskunde, als zoodanig in 1880 voor één jaar benoemd, werd in September 1881 definitief aangesteld. In Junij 1882 werden benoemd tot leeraar in de oude talen en de Nederlandsche taal- en letterkunde dr. P. J. SMIT, conrector van het progymnasium te Tiel, tot leeraar in het Fransch en het Hoogduitsch dr. J. BECKERING VINCKERS en tot leeraar in het Engelsch de heer W. DE VRIES.

Zwolle. De heer M. A. CRAMER werd definitief benoemd tot leeraar in de geschiedenis en de Nederlandsche taal en letterkunde. De heer H. R IDZERDA, candidaat in de klassieke letterkunde te Leiden, werd tot leeraar in de oude talen benoemd op eene jaarwedde van f 2200. De heer J. H. SUURBACH werd tot leeraar in de Nederlandsche taal en letterkunde benoemd op eene jaarwedde van f 1500 en hem tevens voor den tijd van twee jaren het onderwijs in de aardrijkskunde opgedragen tegen eene jaarwedde van f 700.

Oldenzaal. Dr. W. GLEUNS, leeraar in de wiskunde, de aardrijkskunde en de natuurlijke historie, ontving op zijn verzoek eervol ontslag met ingang van 1 Junij 1882, wegens zijne benoeming tot leeraar aan de burgerschool te Zutphen.

Groningen. In de vacature ontstaan door het overlijden van den heer D. HOEKZEMA, leeraar in het Fransch en het Engelsch, werd zoo goed mogelijk voorzien. Tot leeraren in de oude talen werden benoemd de heer J. W. BECK, candidaat in de klassieke letterkunde te Groningen, en de heer H. R. LEIJDS, candidaat in de klassieke letterkunde te Amsterdam; tot leeraar in het Fransch werd de heer E. J. SOMMER, leeraar aan de Rijks- hoogere burgerschool te Groningen, en tot leeraar in het Engelsch de heer P. J. ROORDA, leeraar aan het gymnasium en de hoogere burgerschool te Sneek, benoemd. De eerste drie genoemden werden op eene jaarwedde van f 2400, de laatstgenoemde op eene jaarwedde van f 1400 benoemd bij raadsbesluit van 12 Augustus 1882. Verder werden bij raadsbesluit van 26 Augustus 1882 benoemd tot leeraar in de wiskunde, de natuur- en scheikunde en de wiskundige aardrijkskunde de heer S. POELMAN, doctorandus in de scheikunde en tot dusver tijdelijk leeraar, en tot tijdelijk leeraar in de plant- en dierkunde de heer TH. VALETON, doctorandus in die vakken, te Groningen.

Winschoten. De heer J. P. RIEDEL, candidaat in de klassieke letterkunde te Groningen, werd met ingang van 1 September 1882 tot leeraar in de oude talen benoemd.

Assen. Tot conrector werd benoemd dr. P. H. SURINGAR, leeraar in de oude talen en de geschiedenis, tot leeraar in de oude talen voor het schooljaar 1881—1882 de heer S. J. VAN VEEN, candidaat in de klassieke letterkunde te Leiden, tot leeraren in de aardrijkskunde voor het jaar 1882 dr. A. EECEN, leeraar in de wiskunde aan het gymnasium, en de heer J. BRALS, leeraar in de aardrijkskunde aan de Rijks- hoogere burgerschool te Assen.

Maastricht. De vacature, ontstaan door het overlijden van dr. TH. MEURER, leeraar in het Hoogduitsch, was op

het einde van het schooljaar 1881-1882 niet vervuld. De lessen werden zooveel mogelijk door tijdelijke leeraren waargenomen, in de hoogste twee klassen door den heer H. Backer, leeraar aan de Rijks hoogere burgerschool te Roermond.

De hier volgende tabel wijst aan het getal leeraren en hunne bevoegdheid. Daaruit blijkt, dat het getal leeraren van 316 tot 334 is gestegen.

Getal der leeraren en hunne bevoegdheid.

SCHOLEN.	Getal der leeraren.						Getal der vacatures.	*Aanmerkingen.*
	Doctoren.	Candidaten.	Bezitters eener acte M. O. (art. 16 wet H. O.)	Volgens overgangsbepaling wet H. O.	Volgens overgangsbepaling wet M. O.	Totaal.		
's Hertogenbosch . .	3	2	5	—	2	12	—	
Arnhem	5	2	2	—	1	10	1	
Nijmegen.	5	2	5	—	4	16	—	
Zutphen	6	1	3	1	1	12	—	
Doetinchem	3	2	2	—	1	8	—	
Harderwijk	2	1	—	3	—	6	—	
Tiel	4	1	—	1	1	7	—	
Rotterdam	11	—	2	—	4	17	—	
's Gravenhage . . .	9	2	6	—	—	17	—	
Leiden.	10	—	2	—	—	12	—	
Delft	6	1	1	2	—	10	—	
Dordrecht	5	—	5	—	—	10	—	
Schiedam.	4	1	2	—	3	10	—	
Gouda.	2	—	5	—	—	7	—	
Amsterdam	9	3	4 (1)	4	1	21	—	(1) Onder dit getal is een bezitter van de acte van hoofdonderwijzer, art. 16, i., alin. 2, wet H. O.
Haarlem	4	3	4	—	1	12	—	
Middelburg	4	2	3	1	2	12	—	
Utrecht	6	5	3 (2)	1	—	15	—	(2) Als boven sub (1).
Amersfoort	4	—	3	1	1	9	—	
Leeuwarden. . . .	5	2	2	2	—	11	—	
Sneek.	5	3	4	—	—	12	1	
Deventer.	8	1	4	1	—	14	—	
Kampen	8	1	5 (3)	—	—	14	—	(3) Als boven sub (1).
Zwolle.	4	1	3	—	—	8	—	
Oldenzaal.	1	1	—	2	—	4	1	
Groningen	6	4	1	1	1	13	—	
Winschoten. . . .	4	2	3	1	—	10	—	
Assen	7	1	3 (4)	1	—	12	—	(4) Als boven sub (1).
Maastricht	3	2	2	1	5	13	1	
Totaal. . .	153	46	84	23	28	334	4	

c. *Getal der leerlingen en bedrag van het schoolgeld.*

De volgende tabel duidt van elk der gymnasia en progymnasia het getal aan van de leerlingen en toehoorders op 1 Januarij 1882 en het bedrag van het schoolgeld.

Getal der leerlingen en bedrag van het schoolgeld.

SCHOLEN.	Getal der leerlingen voor volledig onderwijs.							Toehoorders.	Algemeen totaal.	Schoolgeld, in guldens.
	1ste klasse.	2de klasse.	3de klasse.	4de klasse.	5de klasse.	6de klasse.	Totaal.			
's Hertogenbosch	10	16	9	9	3	1	48	—	48	60 à 100
Arnhem	17	21	11	19	12	7	87	—	87	70
Nijmegen	7	6	11	7	9	2	42	—	42	60 à 80
Zutphen	12	11	12	15	10	2	62	—	62	60
Doetinchem	24	24	19	19	12	—	98	1	99	100
Harderwijk	7	4	5	4	—	—	20	—	20	30
Tiel	5	3	1	1	—	—	10	2	12	60
Rotterdam	30	24	36	15	14	7	126	—	126	100
's Gravenhage	23	34	22	16	11	5	111	—	111	100
Leiden	18	15	19	14	4	—	70	4	74	100
Delft	17	10	10	7	3	—	47	—	47	80
Dordrecht	15	19	13	10	—	—	57	1	58	72
Schiedam	8	14	4	3	—	2	31	—	31	70
Gouda	5	2	—	—	—	—	7	—	7	50
Amsterdam	49	48	37	44	14	—	192	—	192	100
Haarlem	23	17	19	17	2	2	80	1	81	80
Middelburg	5	9	5	7	2	3	31	—	31	100
Utrecht	43	38	24	14	9	8	136	—	136	100
Amersfoort	13	12	6	5	—	—	36	—	36	50
Leeuwarden	23	26	24	11	7	5	96	2	98	50, 60, 80
Sneek	19	19	18	5	9	1	71	—	71	80
Deventer	12	10	12	5	9	2	50	—	50	70
Kampen	7	12	10	7	9	—	45	—	45	30
Zwolle	14	12	9	8	—	—	43	—	43	100
Oldenzaal	11	3	3	3	—	—	20	9	29	42
Groningen	35	28	19	16	15	—	113	—	113	70
Winschoten	12	11	16	11	8	—	58	—	58	80
Assen	12	11	9	16	5	2	55	2	57	75
Maastricht	8	7	13	13	5	1	47	—	47	30 à 80
Totaal . . .	484	466	396	321	172	50	1889	22	1911	

Het totaal van leerlingen en toehoorders bedroeg 1911, in 1881 1730. Het aantal leerlingen vermeerderde met 171, dat der toehoorders met 10.

De vermeerdering bedroeg te:		Daarentegen verminderde het getal te:		
's Hertogenbosch	10	Dordrecht	met	1
Arnhem	16	Amsterdam	»	1
Nijmegen	8	Middelburg	»	5
Zutphen	8	Winschoten	»	6
Doetinchem	6			13
Harderwijk	5			
Tiel	2			
Rotterdam	8			
's Gravenhage	3			
Delft	4			
Schiedam	2			
Gouda	4			
Haarlem	11			
Utrecht	20			
Amersfoort	11			
Leeuwarden	16			
Sneek	2			
Deventer	7			
Kampen	5			
Zwolle	5			
Oldenzaal	12			
Groningen	19			
Assen	5			
Maastricht	5			
	194			

Het aantal toehoorders bedroeg 22.

Het volgende overzigt wijst aan, waar, uit hoofde van het groot aantal leerlingen, parallelklassen bestonden.

School.	Klasse, die in parallelklassen verdeeld was.	Getal leerlingen der parallelklassen.
Rotterdam	1ste	15 en 15
	3de	18 » 18
's Gravenhage	1ste	12 » 11
	2de	17 » 17
Amsterdam	1ste	24 » 25
	2de	24 » 24
	3de	19 » 18
	4de	22 » 22
Utrecht	1ste	21 » 22
	2de	19 » 19
Leeuwarden	2de	13 » 13
Groningen	1ste	18 » 17
	2de	14 » 14

Van de aan 12 gymnasia bestaande gelegenheid om onderwijs te ontvangen in de Hebreeuwsche taal werd in het geheel door 32 leerlingen gebruik gemaakt, namelijk te:

Rotterdam	door	5
Leiden	»	1
Delft	»	—
Amsterdam	»	2
Middelburg	»	—
Utrecht	»	3
Leeuwarden	»	7
Sneek	»	6
Deventer	»	3
Kampen	»	—
Groningen	»	3
Assen	»	2
		32

Van de aan 12 gymnasia bestaande gelegenheid om onderwijs te ontvangen in de gymnastiek werd in het geheel door 653 leerlingen gebruik gemaakt, namelijk te:

Arnhem	33	leerlingen	in 2	afdeelingen;
Nijmegen	20	»	» 2	»
Zutphen	52	»	» 3	»
Rotterdam	70	»	» 4	»
's Gravenhage	95	»	» 4	»
Leiden	25	»	» 3	»
Dordrecht	57	»	» 4	»
Amsterdam	170	»	» 11	»
Middelburg	22	»	» 2	»
Leeuwarden	72	»	» 4	»
Kampen	18	»	» 5	»
Maastricht	19	»	» 3	»
	653			

Te Kampen en te Maastricht waren op de lessen in de gymnastiek de leerlingen van het gymnasium gecombineerd met die der hoogere burgerschool.

d. *Toelatings- en overgangsexamens.*

De uitslag der toelatings- en overgangsexamens is vermeld in de volgende tabel:

SCHOLEN.	Toelatingsexamens voor den cursus 1881—1882							Overgangs-examens tot den cursus 1882-1883.			*Aanmerkingen.*
	tot de laagste klasse.			tot eene hoogere klasse.							
	Geëxamin.	Toegelaten.	Afgewezen.	Geëxamin.	Toegelaten tot die klasse.	Toegelaten tot lagere kl.	Geheel afgew.	Geëxamin.	Bevorderd	Niet bevorderd.	
's Hertogenbosch . . .	8	7	1	7	3	4	»	43	40	3	
Arnhem	23	17	6	8	5	2	1	80	61	19	
Nijmegen	6	5	1	3	2	»	1	38	33	5	
Zutphen	23	10	3	3	2	1	»	57	46	11	
Doetinchem	32	20	12	4	2	1	1	89	86	3	
Harderwijk	7	6	1	1	1	»	»	20	17	3	
Tiel	4	4	»	1	1	»	»	10	8	2	
Rotterdam	29	27	2	5	2	»	3	110	77	33	
's Gravenhage.	41	18	23	8	4	4	»	101	77	24	
Leiden	20	15	5	4	2	2	»	68	50	18	
Delft	19	15	4	7	3	»	4	46	28	18	
Dordrecht	12	11	1	5	3	»	2	55	43	12	
Schiedam	7	7	»	2	»	2	»	28	26	2	
Gouda	5	5	»	»	»	»	»	7	5	2	
Amsterdam	54	46	8	7	5	2	»	184	167	17	
Haarlem	28	23	5	7	5	»	2	75	62	13	
Middelburg	3	3	»	»	»	»	»	28	26	2	
Utrecht	47	33	14	9	5	3	1	124	104	20	
Amersfoort	13	12	1	3	1	2	»	37	24	13	
Leeuwarden	25	21	4	2	1	1	»	84	68	16	
Sneek	13	12	1	6	5	1	»	61	49	12	
Deventer.	10	9	1	2	1	1	»	47	42	5	
Kampen	6	6	»	6	6	»	»	45	43	2	
Zwolle	15	12	3	1	1	»	»	41	32	9	
Oldenzaal	12	12	»	1	1	»	»	19	16	3	
Groningen.	33	29	4	6	3	2	1	107	92	15	
Winschoten	11	9	2	5	2	1	2	57	49	8	
Assen	11	8	3	10	2	5	3	50	37	13	
Maastricht.	11	8	3	7	4	»	3	42	33	9	
Totaal	518	410	108	130	72	34	24	1753	1441	312	

Uit deze tabel blijkt, dat van de 108 jongelieden, die bij de toelatingsexamens tot de laagste klasse zijn afgewezen, 55 dit lot ondervonden aan de gymnasia te 's Gravenhage, Doetinchem, Utrecht, Assen en Maastricht, waar betrekkelijk de meesten werden afgewezen en gezamenlijk 142 werden geëxamineerd, terwijl aan de overige 24 inrigtingen gezamenlijk 53 van de 376 werden afgewezen. Aan de 5 genoemde gymnasia werden dus gezamenlijk 38,73 pct. afgewezen, aan de overige inrigtingen gezamenlijk 14,09 pct. Hierbij valt op te merken, dat te Tiel, Schiedam, Gouda, Middelburg, Kampen en Oldenzaal alle geëxamineerden, ten getale van 37, werden toegelaten.

Bij de toelatingsexamens tot eene hoogere klasse heerschte over het algemeen eene gewenschte gelijkmatigheid, hoewel toch op 14 inrigtingen gezamenlijk 46 van de 65 en op de overige 13 inrigtingen, waar zulke examens plaats vonden, gezamenlijk 26 van de 65 op de verlangde klasse werden toegelaten. De kleine getallen maken de vergelijking hier echter minder belangrijk.

Bij de overgangsexamens heerschte minder gelijkmatigheid; zoo werden aan 16 inrigtingen gezamenlijk van 878 leerlingen 215 of 24,48 pct. niet bevorderd, en aan de 13 overige inrigtingen 97 van de 875 of 11,08 pct.

Hoewel verschillende omstandigheden tot eene dusdanige ongelijkheid kunnen aanleiding geven, mag echter verondersteld worden, zooals reeds ten vorigen jare werd opgemerkt, dat eene naauwgezette uitoefening van het door de wet voorgeschreven toezigt bij de eindexamens der gymnasia ook op de onevenredigheid bij de toelatings- en overgangsexamens een gewenschten invloed zal doen gevoelen.

e. *Eindexamens der gymnasia en examen van toelating tot de universiteit, bedoeld in artt. 11 en 12 der wet op het hooger onderwijs.*

In 1882 werd aan 15 gymnasia het eindexamen afgenomen, krachtens art. 11 der wet op het hooger onderwijs.

Bij beschikking van 14 Junij 1882, n°. 2071/1, afd. Onderwijs, werden door den Minister van Binnenlandsche Zaken als gecommitteerden aangewezen:

bij de eindexamens te 's Hertogenbosch, Maastricht en Middelburg, dr. J. G. VAN EYKEN, inspecteur der gymnasia, dr. J. WOLTJER, hoogleeraar aan de Vrije universiteit te Amsterdam en dr. D. G. CRAMER, directeur der hoogere burgerschool te Zutphen;

bij de eindexamens te Zutphen, Arnhem en Deventer, dr. J. A. WIJNNE, dr. H. VAN HERWERDEN en dr. C. H. C. GRINWIS, hoogleeraren aan de Rijksuniversiteit te Utrecht;

bij de eindexamens te Utrecht, Nijmegen en Haarlem, dr. W. G. BRILL, hoogleeraar aan de Rijksuniversiteit te Utrecht, dr. A. KUENEN, hoogleeraar aan de Rijksuniversiteit te Leiden en hoogleeraar dr. C. P. BURGER, directeur der Rijks- hoogere burgerschool te Leeuwarden;

bij de eindexamens te 's Gravenhage, Schiedam en Rotterdam, dr. D. BIERENS DE HAAN, hoogleeraar aan de Rijksuniversiteit te Leiden, dr. J. M. J. VALETON, hoogleeraar aan de Gemeentelijke universiteit te Amsterdam en hoogleeraar dr. C. A. ENGELBREGT, directeur der Rijkshoogere burgerscgool te Utrecht;

bij de eindexamens te Sneek, Leeuwarden en Assen dr. T. J. HALBERTSMA, dr. H. E. MOLTZER en dr. H. J. RINK, hoogleeraren aan de Rijksuniversiteit te Groningen.

De volgende tabellen geven een overzigt van den duur der examens en van het getal examinandi en den uitslag der examens, de eerste tabel voor zoover betreft de leerlingen der gymnasia, de tweede tabel voor zoover de extranei betreft.

Leerlingen der gymnasia.

GYMNASIUM te	Dagen waarop het examen is gehouden.	GETAL EXAMINANDI. Voor de faculteiten der Godgeleerdheid, regtsgeleerdheid, letteren en wijsbegeerte.	Voor de faculteiten der geneeskunde, wis- en natuurkunde.	Voor alle faculteiten.	TOTAAL.	Geslaagd.	Afgewezen.	*Aanmerkingen.*
's Hertogenbosch .	29, 30 Junij.	1	—	—	1	1	—	
Maastricht	3, 4, 5 Julij.	1	—	—	1	1	—	
Middelburg	7, 8 »	—	3	—	3	3	—	
Zutphen.	3, 4 »	2	—	—	2	2	—	
Arnhem	6, 7 »	6	—	—	6	5	1	
Deventer.	10, 11, 12 »	—	1	1	2	2	—	
Utrecht	28, 29, 30 Junij.	5	3	—	8	8	—	
Nijmegen	3, 4 Julij.	2	—	—	2	2	—	
Haarlem	7, 8 »	2	—	—	2	2	—	
's Gravenhage . . .	28, 29, 30 Junij.	4	1	—	5	5	—	
Schiedam.	3, 4, 5 Julij.	2	—	—	2	2	—	
Rotterdam	6, 7, 8 »	6	—	1	7	7	—	
Sneek.	3, 4, 5 »	—	—	1	1	1	—	
Leeuwarden	6, 7, 8 »	3	1	—	4	4	—	
Assen.	10, 11, 12 »	1	1	—	2	1	1 [1])	[1]) De candidaat voor de geneeskunde en de wis- en natuurkunde.
	TOTAAL.	35	10	3	48	46	2	

Extranei.

GYMNASIUM te	GETAL EXAMINANDI. Voor de faculteiten der Godgeleerdheid, regtsgeleerdheid, letteren en wijsbegeerte.	Voor de faculteiten der geneeskunde, wis- en natuurkunde.	Voor alle faculteiten.	TOTAAL.	Geslaagd.	Afgewezen.	*Aanmerkingen.*
Maastricht	1	2	—	3	3	—	
Arnhem	2	—	—	2	1	1	
Utrecht	1	—	—	1	—	1 [1]	[1]) Hij trok zich terug in den loop van het examen.
Assen	—	1	—	1	1	—	
Totaal.	4	3	—	7	5	2	

Door de gecommitteerden zijn de als bijlage F achter dit Verslag opgenomen rapporten uitgebragt ter voldoening aan de uitnoodiging van den Minister van Binnenlandsche Zaken, om hem de opmerkingen mede te deelen, waartoe het programma van het examen, en de wijze waarop dit zou zijn afgenomen hun aanleiding mogten geven.

Onder E zijn mede als bijlagen bij dit Verslag gevoegd het rapport van de gecommitteerden bij het in 1881 gehouden eindexamen van het gymnasium te Middelburg, en een dergelijk rapport, uitgebragt gezamentlijk door de gecommitteerden bij de in 1881 gehouden eindexamens der gymnasia te 's Gravenhage en Rotterdam, met eene daarbij behoorende nota van den hoogleeraar JONCKBLOET, die als gecommitteerde bedoeld examen te Rotterdam had bijgewoond.

Het examen ter verkrijging van een getuigschrift van bekwaamheid voor de studie aan eene universiteit, bedoeld in art. 12 der wet van 28 April 1876 (*Staatsblad* n° 102), werd voor de eerste maal afgenomen den 17den, 18den en 19den Julij 1882 te 's Gravenhage door eene commissie, benoemd bij Koninklijk besluit van 13 Mei 1882, n°. 17, en bestaande uit dr. J. G. VAN EIJKEN, inspecteur der gymnasia, als lid en voorzitter, en de leden: dr. A. H. G. P. VAN DEN ES, rector van het gymnasium te Amsterdam, dr. E. MEHLER, rector van en dr. C. MENSINGA, leeraar aan het gymnasium te Zwolle, dr. J. L. DIEKS, rector van het gymnasium te Groningen, dr. H. MULDER, conrector van het gymnasium te 's Gravenhage, dr. H. P. J. STENFERT KROESE, leeraar aan het gymnasium te Arnhem, F. J. L. KRÄMER, leeraar aan het gymnasium te Utrecht, K. TEN BRUGGENCATE en dr. F. G. SLOTHOUWER, leeraren aan het gymnasium te Leeuwarden, W. EVERTS, directeur der 1ste afdeeling van het Bisschoppelijk seminarium te Roermond, te Rolduc, gemeente Kerkrade, en J. H. KRAMERS, directeur van het instituut Noorthey te Veur.

Voor het examen hadden zich aangemeld 10 candidaten. Twee daarvan hebben zich teruggetrokken en één is niet opgekomen, zoodat het examen door 7 candidaten is afgelegd, en wel door allen ter verkrijging van een getuigschrift voor de faculteiten der godgeleerdheid, regtsgeleerdheid en letteren en wijsbegeerte. Van dezen ontvingen 2 het verlangde getuigschrift en werden 5 afgewezen.

Het verslag van het examen, tevens de opmerkingen inhoudende, waartoe het examen en het examenprogramma aan de commissie aanleiding hebben gegeven, is als bijlage G achter dit Verslag opgenomen.

Uit het bovenstaande blijkt, dat in 1882 van de 65 jongelieden, die zich tot een der examens, bedoeld in artt. 11 en 12 der wet op het hooger onderwijs, hebben aangemeld, 53 tot de universiteit zijn bevorderd, waarvan 3 voor alle faculteiten, 38 voor de faculteiten der godgeleerdheid, regtsgeleerdheid en letteren en wijsbegeerte en 12 voor de faculteiten der geneeskunde en wis- en natuurkunde.

f. *Leerplan en toestand van het onderwijs.*

Hetgeen in het vorig verslag is gezegd, is ook van toepassing op het schooljaar 1881—1882.

Over de behoefte aan geschikt personeel voor de vacante leeraarsplaatsen in geschiedenis en aardrijkskunde, die zich nog steeds doet gevoelen, schrijft de inspecteur der gymnasia in zijn verslag: » het is niet te verwachten dat hierin verbetering zal komen, zoo lang niet aan de Rijksuniversiteiten gelegenheid wordt gegeven voldoend onderwijs in deze vakken te ontvangen. Geen naauwgezet man wil zich gaarne belasten met het onderwijs in een vak, waarvoor hij zich in het gunstigste geval grootendeels door eigen studie heeft moeten trachten te bekwamen. De aanstaande leeraar bijv. in de geschiedenis heeft leiding bij zijne studien noodig, en daarvoor wordt tot nu toe niet op voldoende wijze de gelegenheid aangeboden. Ditzelfde geldt in nog hooger mate van de aardrijkskunde."

» Dat de kennis der klassieke talen voor leeraren in de vreemde talen aan de gymnasia hoogst wenschelijk is, wordt", schrijft genoemde inspecteur, » algemeen door bevoegde beoordeelaars erkend."

Hier volgt een overzigt van de wijze, waarop thans het onderwijs in de geschiedenis en aardrijkskunde geregeld is, en met welke andere vakken het aan de leeraren aan elk der gymnasia en progymnasia is opgedragen.

Gymnasia of progymnasia.	*Aardrijkskunde* verbonden met:	*Geschiedenis* verbonden met:
's Hertogenbosch.	Nederlandsche taal en letterkunde.	Oude talen; gedeeltelijk door een *afzonderlijk leeraar*.
Arnhem.	Geschiedenis.	Aardrijkskunde.
Nijmegen.	*Afzonderlijk leeraar*.	Oude talen; gedeeltelijk door een *afzonderlijk leeraar*.
Zutphen.	Geschiedenis.	Aardrijkskunde.
Doetinchem.	Natuurwetenschappen en stelkunde.	Gedeeltelijk met Nederlandsche taal, gedeeltelijk met oude talen.
Harderwijk.	Geschiedenis en Nederlandsche taal.	Aardrijkskunde en Nederlandsche taal.
Tiel.	Oude talen.	Oude talen.
Rotterdam.	*Afzonderlijk leeraar*.	Oude talen en gedeeltelijk met Nederlandsche taal.
's Gravenhage.	*Afzonderlijk leeraar*.	Oude talen.
Leiden.	Een gedeelte der geschiedenis.	Gedeeltelijk met Nederlandsche taal, gedeeltelijk met aardrijkskunde.
Delft.	Nederlandsche taal.	Gedeeltelijk met Engelsche taal, gedeeltelijk met oude talen.
Dordrecht.	Oude talen.	Gedeeltelijk met Nederlandsche taal, gedeeltelijk met oude talen.
Schiedam.	Oude talen (tijdelijk).	Oude talen (tijdelijk).
Gouda.	*Afzonderlijk leeraar*.	Oude talen.
Amsterdam.	*Afzonderlijk leeraar*.	Gedeeltelijk met Nederlandsche taal, gedeeltelijk *afzonderlijk leeraar*.
Haarlem.	*Afzonderlijk leeraar*.	Oude talen.
Middelburg.	*Afzonderlijk leeraar*.	Oude talen.
Utrecht.	Een gedeelte der geschiedenis.	Gedeeltelijk met Romeinsche antiquiteiten, gedeeltelijk met aardrijkskunde.
Amersfoort.	Wiskunde.	Oude talen.
Leeuwarden.	Fransch (tijdelijk).	*Afzonderlijk leeraar*.
Sneek.	Geschiedenis (tijdelijk).	Gedeeltelijk met oude talen, gedeeltelijk met aardrijkskunde.
Deventer.	*Afzonderlijk leeraar*.	*Afzonderlijk leeraar*.
Kampen.	*Afzonderlijk leeraar*.	*Afzonderlijk leeraar*.
Zwolle.	Nederlandsch (tijdelijk).	*Afzonderlijk leeraar*.
Oldenzaal.	Wiskunde en natuurlijke historie.	Gedeeltelijk met oude, gedeeltelijk met nieuwe talen.
Groningen.	Een gedeelte der geschiedenis.	Gedeeltelijk met aardrijkskunde, gedeeltelijk met Hebreeuwsch.
Winschoten.	Geschiedenis.	Aardrijkskunde.
Assen.	Gedeeltelijk met wiskunde, gedeeltelijk opgedragen aan een leeraar van de R. H. B. S. (tijdelijk).	Oude talen.
Maastricht.	Fransch.	Gedeeltelijk met Nederlandsch, gedeeltelijk met oude talen.

g. *Toestand der lokalen en hulpmiddelen van het onderwijs.*

In den loop van het schooljaar 1881-1882 zijn te Nijmegen, Zutphen en Leeuwarden nieuwe gebouwen in gebruik genomen. Over de plannen dezer gebouwen werd het advies van den inspecteur der gymnasia ingewonnen en gevolgd. Aangaande het gebouw te Nijmegen wordt medegedeeld, dat het door doelmatigheid en sierlijkheid uitmunt, aangaande dat te Zutphen, dat het zich door goede inrigting en eenvoud onderscheidt, en aangaande dat te Leeuwarden, dat het bij voortduring zeer goed voldeed.

Te Groningen werd met den aanvang van het schooljaar 1882–1883 het nieuwe gymnasiumgebouw betrokken.

Te Leiden en Rotterdam is men met het bouwen van nieuwe gymnasia begonnen. Over de plannen der laatste drie genoemde gebouwen is het advies van den inspecteur der gymnasia niet ingewonnen. Dit was evenmin het geval te Kampen, alwaar het nieuwe gebouw in den loop van het schooljaar 1882–1883 in gebruik zou worden genomen.

Te Haarlem is het geheele gebouw, waarvan het vorige jaar een gedeelte was in gebruik genomen, ter beschikking van het gymnasium gesteld.

Te Delft werd door den gemeenteraad f 1000 bestemd voor de inrigting van een lokaal voor het onderwijs in natuur- en scheikunde; het gebouw blijft echter veel te wenschen overlaten. De toestand van het gebouw te Maastricht, die dezelfde bleef, acht men eveneens onvoldoende.

Te Amsterdam houdt men zich bezig met het beramen van maatregelen tot voorbereiding van de uitbreiding of verbetering van het gymnasiumgebouw. Bij het begin van het schooljaar 1882–1883 was de ruimte reeds onvoldoende gebleken.

In den toestand der hulpmiddelen van het onderwijs is ook in het schooljaar 1881–1882 over het algemeen groote verbetering gekomen.

§ 4. BIJZONDERE SCHOLEN VAN HOOGER ONDERWIJS.

a. *De Vrije universiteit te Amsterdam.*

Bestuur en collegie van curatoren. Daar het lid des bestuurs en de curator, die volgens rooster moesten aftreden, beiden herkozen werden, kwam in deze collegien geene verandering.

Onderwijzend personeel. Het getal der hoogleeraren werd met één vermeerderd, daar bij den aanvang van den cursus 1881—1882 dr. J. WOLTJER als hoogleeraar in de letteren optrad, na het houden eener redevoering in de Latijnsche taal »de summi philologi imagine cuique philologiae studioso spectanda".

Het rectoraat werd den 20sten October 1881 door den hoogleeraar A. KUYPER aan den hoogleeraar F. L. RUTGERS overgedragen, na het houden eener redevoering over »de hedendaagsche schriftkritiek in hare bedenkelijke strekking voor de gemeente des levenden Gods".

In den senaat werd op dienzelfden dag de hoogleeraar D. P. D. FABIUS als ab-actis vervangen door den hoogleeraar J. WOLTJER.

In de faculteit der godgeleerdheid bleef de hoogleeraar RUTGERS decanus, en in de nu mede geconstitueerde faculteit der letteren en wijsbegeerte werd de hoogleeraar WOLTJER tot decanus benoemd.

Studenten. In het studiejaar 1881—1882 waren bij den aanvang 15 studenten, van welke 14 zich na den 20sten October 1881 lieten recenseren, terwijl daarna nog één voor het eerst werd ingeschreven. Van de 15 studenten, die dus na 20 October 1881 de collegies bijwoonden, waren 13 ingeschreven voor de studie der godgeleerdheid en 2 voor de studie der regtsgeleerdheid.

Onderwijs. De collegies werden gegeven volgens de daarvan in Junij 1881 openbaar gemaakte series lectionum en in den regel getrouw bijgewoond.

Met betrekking tot examina zijn achtereenvolgens de navolgende bepalingen gemaakt en in werking gebragt:

1°. *Voor het admissie-examen:*

a. schriftelijk een opstel te maken in de Nederlandsche taal over één der zes onderwerpen, die ter keuze zullen worden voorgelegd. De omvang van dit opstel wordt op het te verstrekken papier aangeduid;

b. blijken te geven van grondige bekendheid met de algemeene geschiedenis en die des vaderlands;

c. blijken te geven van voldoende kennis in de planimetrie, goniometrie en vlakke trigonometrie; en in de algebra, tot en met de vierkantsvergelijkingen, lagere reeksen en logarithmen;

d. te lezen en te vertalen een gemakkelijken prozaschrijver in minstens twee vreemde moderne talen;

e. het ad aperturam vertalen en verklaren van een stuk Latijnsch proza uit Cicero, Sallustius of Livius, en een stuk Latijnsche poëzie uit Virgilius;

f. het vertalen van een opgegeven stuk Hollandsch proza in het Latijn;

g. het ad aperturam vertalen en verklaren van een stuk Grieksch proza uit Lysias of Isocrates en Herodotus of Plutarchus, en een stuk Grieksche poëzie uit Homerus of Hesiodus;

h. id. als *f* in het Grieksch;

i. het geven van blijken, dat de adspirant, zoo hij als theoloog wenscht ingeschreven te worden, de eerste beginselen der Hebreeuwsche taal kent.

2°. *Voor het propaedeutisch examen van studenten in de godgeleerdheid.*

Dit examen, waaraan in den regel tweejarige academische studie moet voorafgaan, loopt over:

a. het Latijn; de behandeling van vier op de collegies behandelde geschriften, of van vier andere in moeijelijkheid en omvang daarmede gelijkstaande;

b. het Grieksch: id. als *a* voor het Latijn;

c. het Nederlandsch: stijlleer; de oorsprong en de geschiedenis der Nederlandsche taal; en de Nederlandsche letterkunde, van de Hervorming tot op onzen tijd;

d. het Hebreeuwsch: lezing ad aperturam van voorgelegde stukken uit de historische boeken des Ouden Verbonds, en lezing van eenige zelfgekozen dichterlijke en profetische stukken; Hebreeuwsche grammatica en syntaxis naar den omvang van het handboek van Gesenius; en blijken van bekendheid met de beginselen der Semietische dialecten;

e. de Hebreeuwsche antiquiteiten.

3°. *Voor het candidaats-examen in de godgeleerdheid.*

Dit examen gaat over de volgende vakken:

a. uitlegging van de Heilige schrift: kennis van de regelen en van de hulpmiddelen (inleiding, enz.) voor de uitlegkunde der Heilige Schrift; en proeve van uitlegging, ook van ad aperturam voorgelegde hoofdstukken (dit laatste bij het Oude Testament alleen uit de historische boeken);

b. Gereformeerde dogmatiek;

c. encyclopaedie der theologie;

d. kerkgeschiedenis;

e. geschiedenis van de Gereformeerde kerken, bijzonder van die van Nederland;

f. Gereformeerde zedekunde.

Van deze vakken wordt zoodanige mate van kennis gevorderd, als bij goeden aanleg na minstens driejarige theologische studie kan gerekend worden verkregen te zijn.

b. *Kweekscholen en Seminaria.*

1. Seminarium der Remonstrantsche Broederschap te Leiden.

In plaats van den aftredenden en niet herkiesbaren curator B. G. DE VRIES VAN HEIJST werd in 1882 op de algemeene vergadering der Broederschap benoemd de heer J. H. MARONIER, predikant te Rotterdam.

De lessen werden geregeld gegeven. Van de eigenlijk theologische werd alleen door de meergevorderde studenten der kweekschool, van de oefeningen in de voordragt echter ook door studenten van verschillende faculteiten gebruik gemaakt.

De heer P. H. Ritter, thans predikant te Utrecht, aan het eind van den vorigen cursus tot proponent bevorderd, werd in Januarij 1882 op eene dissertatie over de Monadenleer van Leibnitz tot doctor in de godgeleerdheid bevorderd.

Op de jaarlijksche curatorenvergadering, gewoonlijk aan het eind van den cursus, ditmaal om bijzondere redenen eerst den 10den October 1882 gehouden, werd tot proponent bij de Broederschap bevorderd de doctorandus in de godgeleerdheid J. Herman de Ridder jr., en één student na afgelegd admissie-examen tot het seminarium toegelaten. De nieuwe cursus werd derhalve met een gelijk getal studenten aangevangen als de cursus 1881—1882.

De boekverzameling van het seminarium, in bruikleen afgestaan aan de bibliotheek der Universiteit, werd ook in dezen cursus door aankoop en geschenken met eenige belangrijke werken vermeerderd.

2. Theologische school der Christelijk Gereformeerde kerk, te Kampen.

In het afgeloopen studiejaar waren er aan deze school 85 studenten, van welke 43 studeerden in de litterarische vakken en 42 in de theologische. Dezen ontvingen hunne opleiding tot de Heilige Bediening door vijf professoren en één leeraar in de Nederlandsche taal en aanverwante vakken.

De collegies konden regelmatig worden gehouden, en zij werden vrij getrouw en met vrucht door de studenten gevolgd.

Bij gelegenheid van het laatst afgenomen examen werden 17 litterarische studenten tot de theologische lessen toegelaten; 14 studenten die voor het meerendeel twee jaar in de theologie hadden gestudeerd, konden in die wetenschap tot hoogere studien overgaan.

Het collegie van curatoren bevorderde 8 studenten tot candidaten tot de Heilige Bediening.

De financiele toestand was weder gunstig; het laatste boekjaar sloot met een batig saldo van ruim f 4000.

Een der docenten heeft om redenen van gezondheid zijn ambt nedergelegd.

De synode der Christelijk Gereformeerde kerk vermeerderde het onderwijzend personeel met drie nieuwe docenten, die in Augustus 1882 op de vergadering te Zwolle benoemd werden.

3. Seminarium van het Evangelisch-Luthersch kerkgenootschap, te Amsterdam.

De cursus 1881—1882 werd geopend, voortgezet en geëindigd met 3 studenten, allen door recensie. De heer J. W. G. van Haarst heeft in October 1881 het seminarium verlaten, nadat hij met goed gevolg het proponentsexamen had afgelegd. Een ander student heeft zich tot dit examen in Julij 1882 bij de synodale commissie van het kerkgenootschap aangemeld. Een der studenten heeft het tweede gedeelte van het candidaats-examen en een ander het propaedeutisch examen afgelegd. Één van hen deed de vereischte drie voorstellen, een ander zijn eerste voorstel.

De drie gerecenseerde studenten hebben allen aan de Universiteit van Amsterdam die collegies gehouden, welke óf voor hunne letterkundige óf voor hunne theologische ontwikkeling gevorderd werden. Twee van hen woonden de collegies bij over de geschiedenis van het Lutheranisme en over homiletiek van den hoogleeraar Loman, en over dogmatiek en praktische theologie van den hoogleeraar Martens; ook begonnen zij bij den hoogleeraar Martens het maken van preekschetsen.

Gedurende den ganschen cursus hebben de studenten groote vlijt, naauwgezetheid in de studien en ernstige neiging tot het leeraarsambt betoond.

De drie beurzen, ter beschikking van curatoren, zijn in het afgeloopen studiejaar verleend.

Voor de bibliotheek, die steeds in goeden staat verkeert, werden verscheidene boekwerken aangekocht.

Vermelding verdient, dat de hoogleeraar A. D. Loman den 27sten October 1881 den 25-jarigen gedenkdag vierde van zijne betrekking van hoogleeraar aan het seminarium.

4. Kweekschool tot opleiding van predikanten bij het Hersteld Evangelisch-Luthersch kerkgenootschap te Amsterdam.

Een der studenten heeft met goed gevolg het propaedeutisch examen afgelegd aan de gemeentelijke Universiteit te Amsterdam en is tot zijne theologische studien overgegaan. Drie andere studenten woonden met ijver en vlijt de litterarische lessen van de hoogleeraren der Universiteit bij. In April 1882 werd een student, na afgelegd admissie-examen, tot de kweekschool toegelaten.

De kweekschool telde in den cursus 1881–1882 dus vijf studenten, die allen met lust en ijver voor hunne studien bezield waren.

De algemeene kerkelijke commissie, bestaande uit de heeren J. P. G. Westhoff, voorzitter, J. H. Schwill, 2de voorzitter, P. J. Helwig, secretaris, H. Joosten, P. van Wijk jr., W. H. Kirberger en J. C. C. Meijer, is volgens het kerkelijk reglement belast met de leiding van de studien der studenten, en wijst hun de collegies aan, die zij te houden hebben bij de hoogleeraren der Universiteit en bij den docent der kweekschool, den heer J. P. G. Westhoff.

5. Seminarium der Algemeene Doopsgezinde Societeit te Amsterdam.

Het getal der studenten bedroeg 7, daar de drie, die den 28sten December 1881 in hun proponents-examen slaagden, wel door 5 nieuwe studenten vervangen werden, maar één dezer reeds den 29sten November 1881 overleed.

Getrouwheid en vlijt van de studenten lieten te wenschen over. Een hunner maakte daarop een zeer gunstige uitzondering en legde in Junij 1882 met goed gevolg het theologisch-propaedeutisch examen af.

De lessen werden geregeld gegeven door de beide hoogleeraren S. Hoekstra Bzn. en J. G. de Hoop Scheffer.

6. Eerste afdeeling van het Bisschoppelijk seminarium van 's Hertogenbosch, gevestigd te St. Michielsgestel.

Het besturend en onderwijzend personeel bestaat uit de heeren A. Kamp, regent en professor, F. P. Ghijssens en H. A. Brouwers, prefecten der regeltucht en professoren, N. W. L. Bakkers, J. F. van Oort, A. F. Panken, H. A. G. van Son, J. Pompen, L. Berkorns, J. W. H. Sala en J. F. Broekman, professoren, A. P. A. Felet, W. H. Volker en B. J. Janssens, vice-prefecten der regeltucht en professoren.

Het gemiddeld getal der leerlingen was 153, waarvan bij het einde van het schooljaar 1881–1882 21 zijn overgegaan tot de 2de afdeeling, gevestigd te Haaren, en 17 de studien verlaten hebben.

De lessen werden den 24sten September 1881 geopend met de plegtige mis de Spiritu Sancto. Zij bevatten, behalve de Christelijke leer, de humaniora en aanverwante vakken. De lessen werden gegeven volgens den gewonen rooster en met grooten ijver bijgewoond; bij de lessen werd de Latijnsche of de Nederlandsche taal gebruikt. Over de leervakken werden maandelijks gewone en bij het einde van het jaar algemeene concursus gegeven.

Ter bevordering van het onderwijs bezit het seminarium eene belangrijke bibliotheek, welke, voor zoover de middelen toelaten, steeds wordt uitgebreid.

In den gewonen loop der zaken kwam dit jaar geene verandering; de gezondheidstoestand was zeer goed.

7. Tweede afdeeling van het Bisschoppelijk seminarium van 's Hertogenbosch, gevestigd te Haaren.

Het besturend en onderwijzend personeel bestaat uit de heeren J. Cuyten, president en professor, J. van Brussel, directeur en professor, A. J. F. Mutsaers, A. van de Laar, W. H. van Gennip; J. van der Staak en J. A. M. van den Heuvel, professoren.

Het gemiddeld getal der leerlingen was 120, waarvan in den loop van het studiejaar 1881—1882 21, 13 en 11 de heilige wijdingen ontvingen respectievelijk van priester, diaken en subdiaken.

De lessen werden den 1sten October 1881 met de plegtige mis de Spiritu Sancto geopend. Zij omvatten logica formalis et realis, metaphysica generalis en specialis, ethica et jus naturae, en andere vakken van philosophie en physica; verder: hermeneutica sacra, schriftuur, dogmatische theologie, moraal, kerkelijk regt, liturgie en kerkelijke geschiedenis.

De lessen werden gegeven in de Latijnsche of de Nederlandsche taal volgens den gewonen rooster en met grooten ijver bijgewoond.

De gewone concursus over alle leervakken werden driemaal gehouden en de buitengewone examens werden vóór de heilige wijdingen afgelegd.

De belangrijke bibliotheek, die het seminarie bezit, werd, voor zoover de middelen toelieten, steeds uitgebreid.

In den gewonen gang der zaken kwam geene verandering. De gezondheidstoestand was voldoende.

8. Eerste afdeeling van het Bisschoppelijk seminarium van Breda, gevestigd op den huize Ypelaar, gemeente Ginneken.

Het bestuur en onderwijzend personeel bestaat uit den regent A. W. van Rijen en de professoren A. Graumans, A. J van Goch, C. M. Buysen, P. van Dijk, A. Mibs, J. J Hopstaken, J. van Goch, C. Palinckx, A. C J. de Blieck, J. B. M. Michielsen en L. A. Fick.

Het getal leerlingen was gemiddeld 57. Na voldoend overgangsexamen werden 7 in de tweede afdeeling van het seminarium opgenomen.

De lessen werden den 1sten October 1881 met eene plegtige heilige mis de Spiritu Sancto geopend en den 10den Augustus 1882 met eene plegtige prijsuitdeeling gesloten. Zij omvatten de Christelijke leering, Latijnsche taal en letterkunde, Griecksche taal en letterkunde, Griecksche en Latijnsche oudheden, Nederlandsche taal en letterkunde, Fransche, Hoogduitsche en Engelsche taal en letterkunde, gewijde, algemeene en vaderlandsche geschiedenis, oude en nieuwe aardrijkskunde, reken-, stel- en meetkunde, natuurkunde, piano en zang, en mondelinge voordragt.

De lessen werden gegeven in de Latijnsche en Nederlandsche talen volgens den gewonen rooster en met ijver bijgewoond.

De gewone concursen werden gehouden: over het Latijn maandelijks en over de overige vakken driemaal in het jaar, terwijl bij het einde des jaars een overgangs examen werd afgelegd.

Het seminarium bezit eene voldoende bibliotheek en eene verzameling van natuurkundige platen en instrumenten.

In den gewonen gang van zaken kwam geene verandering. De gezondheidstoestand was voldoende.

2. Tweede afdeeling van het Bisschoppelijk seminarium van Breda, gevestigd te Hoeven.

Het bestuur en onderwijzend personeel bestaat uit den president mgr. C. van der Veeken en de professoren P. J. Gabriel, W. van Hees, J. Loos, P. Potter en J. Schets.

Bij den aanvang van het studiejaar bedroeg het getal leerlingen 57, van welke 7 de tonsuur en mindere orden ontvingen, 6 tot subdiaken, 7 tot diaken en 6 tot priester werden gewijd. Tien hebben het seminarie verlaten, waarvan 9 na volbragte studien in het Heilig Ministerie werkzaam zijn.

De lessen werden na eene plegtige heilige mis de Spiritu Sancto en eenige dagen van geestelijke afzondering den 7den October 1881 geopend en den 9den Augustus 1882 met een plegtig Te Deum gesloten. Zij omvatten hermeneutiek en exegese der Heilige Schriftuur, dogmatieke, moraal-, pastoraal- en ascetieke theologie, kerkelijk regt, liturgie, kerkzang en kerkelijke archaeologie, kerkelijke geschiedenis, kanselwelsprekendheid, bespiegelende en zedekundige wijsbegeerte.

De lessen werden gegeven volgens den gewonen rooster en met belangstelling bijgewoond. Zij werden voorgedragen in de Latijnsche en Nederlandsche talen.

De gewone concursen over alle leervakken werden viermaal gehouden, en buitengewone examens telkens vóór de heilige wijdingen afgelegd.

Het seminarie bezit ten gebruike van professoren en leerlingen eene belangrijke bibliotheek, welke dit jaar door eenige aankoopen werd uitgebreid.

In den gewonen gang van zaken kwam geene verandering. De gezondheidstoestand was zeer voldoende.

10. Eerste afdeeling van het Aartsbisschoppelijk seminarium van Utrecht, gevestigd te Kuilenburg.

Bestuurders, hoogleeraren en leeraren zijn de heeren T. J. Strokvis, president, H. F. Ingen Housz, prefect, G. Swart, S. van den Anker, H. Mulder, H. Geerlings, H. A. M. C. F. van Rijckevorsel, J. J. G Boelen, B. Frank, D. J. Oppenkamp, R. M. V. van Oppenraay, H. J. H. M. Bolsius, T. P. van Swieten, J. Rubert en H. Looymans.

Er waren 132 à 137 leerlingen, in zeven klassen verdeeld.

De lessen werden den 6den October 1881 met eene plegtige mis de Spiritu Sancto geopend. Zij omvatten de Christelijke leer, de gewijde en kerkelijke geschiedenis, de wijsbegeerte, de Latijnsche en de Griecksche taal en letterkunde, de Nederlandsche, de Fransche, de Duitsche en de Engelsche taal en letterkunde, de Hebreeuwsche taal, de geschiedenis, de aardrijkskunde, de wiskunde, de natuurkunde, de scheikunde en de natuurlijke historie. De lessen werden gegeven volgens den gewonen rooster en met grooten ijver bijgewoond. Zij werden voorgedragen in de Latijnsche en gedeeltelijk in de bovengenoemde levende talen.

De gewone concursus werden over alle leervakken ten minste driemaal, en over sommige vakken vier- à vijfmaal gehouden. De buitengewone examens hadden plaats voor eerst in het winter- en in het zomerhalfjaar, en vervolgens vóór de promotie op het einde van het schooljaar. Zij werden over het algemeen met goeden uitslag bekroond.

De plegtige openbare prijsuitdeeling besloot het studiejaar op Woensdag 16 Augustus 1882.

Het seminarie is in het bezit van eene belangrijke bibliotheek en van een rijk museum van natuurkunde, natuurlijke historie, enz. Beide worden jaarlijks door aankoopen vermeerderd.

In den gewonen gang der zaken kwam geene verandering. De gezondheidstoestand was het geheele jaar gunstig.

11. Tweede afdeeling van het Aartsbisschoppelijk seminarium van Utrecht, gevestigd te Driebergen.

Het personeel van bestuur en hoogleeraren bestond uit de heeren F. P. van de Burgt, president en hoogleeraar, J. W. S. van Egeren, G. M. Jansen, H. J. T. Brouwer en J. A. H. G. Jansen, hoogleeraren.

Er waren 49 leerlingen, van welke zijn toegelaten tot de heilige wijdingen van subdiaken, diaken en priester respectievelijk 15, 10 en 10.

De lessen werden in het begin van October 1881 met eene plegtige mis van den Heiligen Geest geopend. Zij werden onafgebroken voortgezet tot de Paaschvacantie (eerste dagen van April tot eerste dagen van Mei) en vervolgens tot de herfstvacantie (medio Augustus tot de eerste dagen van October), en den laatsten dag van het studiejaar met eene plegtige godsdienstoefening gesloten. Zij omvatten hermeneutica sacra, schriftuur, dogmatische theologie, moraal, kerkelijk regt, liturgie en kerkgeschiedenis. De lessen werden gegeven volgens den gewonen rooster en met ijver bijgewoond; zij werden voorgedragen in de Latijnsche en Nederlandsche talen

De gewone concursus over alle leervakken werd driemaal gehouden, en buitengewone examens telkens vóór iedere heilige wijding afgelegd.

Het seminarie bezit eene belangrijke bibliotheek, die door aankoop vermeerderd werd.

In den gewonen loop der zaken kwam geen verandering. De gezondheidstoestand was zeer voldoende.

12. Bisschoppelijke seminarium van Warmond.

Gedurende het studiejaar 1881—1882 heeft het onderwijzend personeel geene verandering ondergaan.

Bij den aanvang van den cursus waren er 217 studenten, te weten: in de eerste afdeeling 142 door de aankomst van 37 en in de tweede afdeeling 75 door de aankomst van 19 nieuwelingen.

In den loop of bij het einde des jaars hebben 23 van de 142 studenten de eerste afdeeling verlaten; 7 gingen namelijk over naar de tweede afdeeling en 2 naar het seminarie te Driebergen; 2 zetten hunne studie elders voort en 11 zeiden de studie vaarwel. Door aanneming van 26 nieuwelingen waren er bij het begin van het studiejaar 1881–1882 derhalve 145 studenten in de eerste afdeeling.

Van de 75 studenten der tweede afdeeling is één overleden, terwijl 19 de priesterwijding ontvingen en het seminarie verlieten; zoodat door den overgang van 7 studenten uit de eerste afdeeling, de tweede afdeeling bij den aanvang van het studiejaar 1882–1883 62 studenten telde. In het geheel waren er dus 208 studenten bij den aanvang van het studiejaar 1882–1883.

De gezondheidstoestand was in het studiejaar 1881–1882 goed.

13. Eerste afdeeling van het Bisschoppelijk seminarium van Roermond, gevestigd te Rolduc, gemeente Kerkrade.

De heer F. H. Ramakers, prefect der discipline, die overleed, en de heer J. H. M. Bloem, leeraar, die tot andere functien werd geroepen, werden vervangen door de heeren W. A. M. Jasper, J. Raven en W. L'Ortije.

Gedurende het op den 8sten Augustus 1882 gesloten schooljaar namen 189 leerlingen aan het onderwijs deel.

Drie leerlingen der 6de klasse legden met goed gevolg het eindexamen aan het gymnasium te Maastricht af, en wel één ter verkrijging van een getuigschrift voor de faculteit der regtsgeleerdheid, en twee voor de faculteiten der geneeskunde en wis- en natuurkunde.

Dertien leerlingen der hoogere klasse van wijsbegeerte werden toegelaten tot de studie der theologie aan de tweede afdeeling te Roermond, terwijl met dat doel één zich naar Rome, een ander zich naar Leuven begaf.

Het leervak der Romeinsche antiquiteiten, tot dusver opzettelijk slechts in de 4de klasse onderwezen, werd in de 5de en de 6de met één lesuur voortgezet.

De gezondheidstoestand bleef allergunstigst.

Den 28sten September 1882 werd de nieuwe cursus geopend.

14. Tweede afdeeling van het Bisschoppelijk seminarium van Roermond, gevestigd te Roermond.

Tijdens het schooljaar 1881—1882 is in het personeel van het bestuur en de hoogleeraren, in het onderwijs, de examens en de hulpmiddelen geene verandering voorgevallen.

Het schooljaar werd geopend met 78 studenten. Eén stierf den 12den Maart. Drie verlieten omstreeks Paschen het seminarie, terwijl toen acht nieuwe er bij kwamen, zoodat in het zomerhalfjaar het seminarie 82 theologanten telde, waarvan 20 den 16den Augustus hunnen cursus eindigden.

Acht seminaristen werden gewijd tot subdiaken, 16 tot subdiaken en diaken, 2 tot subdiaken, diaken en priester, 21 die de voorafgaande wijdingen reeds ontvangen hadden, enkel tot priester.

15. Roomsch-katholiek missiehuis te Steijl, gemeente Tegelen.

Het onderwijzend personeel bestond uit 12 leeraren. Rector is de heer A. Janssen.

In het studiejaar 1881—1882 telde het missiehuis 118 leerlingen, en wel: in de laagste klasse 13, in de tweede 14, in de derde 17, in de vierde 12, in de vijfde 22, in de zesde klasse 16 en in de philosophie en theologie 24 leerlingen.

16. Bijzondere school van hooger onderwijs voor Roomsch-katholieken (gezegd van de Oude Clerezy), te Amersfoort.

Het getal professoren bleef ook dit jaar beperkt tot twee, één voor de theologische klasse en één voor de philosophie en klassieke letteren.

Hoewel de cursus 1880—1881 met 9 studenten, allen van de theologische klasse, gesloten werd, werd het studiejaar 1881—1882 slechts met 6 theologische studenten en één toehoorder geopend. De twee jongsten namelijk gaven eene andere rigting aan hunne studien, en één der oudsten werd belast met een deel van het toezigt op de opvoeding en studien der gymnasiasten in de andere afdeeling der inrigting, ter vervanging van den oud-theologant (priester), die tot de Heilige Bediening geroepen was bij eene der gemeenten. Volgens de bij de inrigting bestaande gewoonte neemt de zoogenaamde hulpprefect slechts als toehoorder deel aan de theologische lessen.

Voor de philosophische klasse was er geen ingeschreven, en dit zou ook vermoedelijk het volgende jaar zoo zijn, omdat geen der kweekelingen op het gymnasium hooger geplaatst was dan op de nu geopende 5de klasse. De aanvulling van het progymnasium tot een volledig gymnasium zal de inrigting ten goede komen, daar zij toch alleen zulke jongelingen opneemt, die regtens toegang hebben verkregen tot het academisch onderwijs.

Den 3den Junij 1882 werd de oudste der studenten na zevenjarige studie der theologische wetenschap, geroepen tot de Heilige Dienst bij eene der gemeenten. Het studiejaar werd derhalve gesloten met 5 studenten der theologische klasse en één toehoorder.

Wat het onderwijs aangaat, dit werd in de bijbelstudie, bij gemis van de viva vox van een titularis, geleid door de aanwijzing van de meest beroemde commentatoren op kritisch, exegetisch en hermeneutisch gebied. Door de oudsten werden tevens de oefeningen in catechese en homiletiek voortgezet.

De lessen in de leerstellige en zedekundige godgeleerdheid zijn onafgebroken voortgezet, met de daarbij behoorende repetitien.

De studie in het kerkregt en de kerkelijke geschiedenis werd voortgezet, deels uit de bronnen zelve, deels ook met behulp van erkend goede handboeken en monographien. Deze wijze van bestuderen van sommige vakken had thans te minder bezwaar, daar de jongste studenten toch reeds in het derde jaar hunner theologische studien waren.

Omtrent vlijt en orde waren geene bijzondere aanmerkingen te melden.

Voor de stoffelijke belangen en behoeften is naar vermogen met de beschikbare middelen zorg gedragen.

17. Seminarium van het Nederlandsch Israëlitisch kerkgenootschap te Amsterdam.

Het onderwijs in de Fransche en Engelsche taal en letterkunde wordt aan de instelling sedert November 1881 gegeven, de Fransche door den heer J. E. Polak Jr., de Engelsche door den heer W. Pakkedrager.

De *voorbereidende klasse* werd bezocht door 13 kweekelingen. Een dezer kweekelingen verliet het seminarium in Januarij en één bij het begin van het zomersemester, terwijl een ander, die overgebleven was van den vorigen cursus, het seminarie reeds met het begin van den cursus 1881—1882 verlaten had.

De *eerste (laagste) klasse* werd bezocht door 25 kweekelingen, waarvan 3 waren overgebleven uit den vorigen cursus, en 13 waren overgegaan uit de voorbereidende klasse. Drie van hen verlieten in den loop van den cursus het seminarium. Er werd onderwijs gegeven in Hebreeuwsch en Raschi door den heer van der Velde, Talmud en ritualia door den heer Wijnkoop, Nederlandsche taal door dr. Tor Laer, Latijn door dr. Wolff, Joodsche geschiedenis door den conrector, vaderlandsche geschiedenis door dr. Tor Laer, algemeene geschiedenis door dr. Wolff, aardrijkskunde door dr. Tor Laer, Hoogduitsch door dr. Wolff, rekenen, algebra en natuurkunde door den heer Roeff, en theorie van den zang door den heer Vorsänger.

De *afdeeling onderwijzers* werd bezocht door 10 kweekelingen. In Augustus 1882 werd met goed gevolg voor de algemeene commissie van examinatoren voor godsdienstonderwijzers door één kweekeling het examen afgelegd als godsdienstonderwijzer van den hoogsten rang, en door drie dat voor godsdienstonderwijzer van den laagsten rang.

Onderwezen werden: Hebreeuwsch en Talmud (cursorisch) door den conrector, Raschi, cathechetica, Mischna en ritualia door den heer WIJNKOOP, Nederlandsche taal- en letterkunde, geschiedenis, aardrijkskunde en paedagogiek door dr. TOE LAER, Hoogduitsch door dr. WOLFF, mathesis, natuurkunde, natuurlijke historie en vormleer door den heer ROEFF, theorie van den zang door den heer VORSÄNGER.

De 2de klasse (2de cursus) *afdeeling rabbijnen*, werd bezocht door drie kweekelingen. Het resultaat van het overgangsexamen, dat den 3den, 4den en 5den September 1882 plaats had, was, dat twee leerlingen onvoorwaardelijk, de 3de slechts voorwaardelijk in de 3de klasse overging.

Het onderwijs omvatte Hebreeuwsch, Talmud (cursorisch) en Joodsche geschiedenis, gegeven door den conrector, den heer L. WAGENAAR, Talmud door den heer WIJNKOOP, ritualia door den heer CONTENT, Latijn en Grieksch door dr. WOLFF, Nederlandsch, Fransch, Engelsch, Hoogduitsch, vereenigd met de 3de klasse, algemeene geschiedenis door dr. TOE LAER, en mathesis door den heer ROEFF.

Op de 3de klasse (2de cursus) waren drie kweekelingen, die in het najaar van 1881 het admissie-examen aan de Universiteit met goed gevolg hadden gedaan. Zij waren vrijgesteld van eenige lessen in de 3de klasse en volgden daarentegen eenige lessen in de hoogere afdeeling. In Junij 1882 deden zij het eindexamen van de onderafdeeling, waarvan het resultaat was, dat alle drie tot studenten der hoogere afdeeling bevorderd werden. In Augustus deden alle drie voor de algemeene commissie van examinatoren voor godsdienstonderwijzers met goed gevolg het examen voor godsdienstonderwijzer van den hoogsten rang.

De conrector gaf de lessen over Hebreeuwsch en gedeeltelijk over den Talmud, welke laatste over het andere deel vereenigd werden met die der hoogere afdeeling, dr. TOE LAER over Nederlandsche taal en letterkunde, dr. WOLFF over Latijn, Grieksch, Romeinsche antiquiteiten en Hoogduitsch, de heer POLAK over Fransch, en de heer PAKKEDRAGER over Engelsch.

In den loop van het schooljaar werd de *hoogere afdeeling* bezocht door 7 studenten. Drie van dezen bezitten den theologischen graad van magid en zijn candidaten in de letteren, twee andere bezitten alleen den graad van magid, en de twee overige dien van godsdienstonderwijzer van den hoogsten rang. Vier studenten volgden de lessen in de litterarische faculteit aan de Universiteit van Amsterdam.

Met goed gevolg werd in September 1882 door één student het moré-examen, door een ander in Augustus het magid-examen afgelegd.

Het onderwijs omvatte: kritische behandeling van den Babylonischen Talmud, casuistiek, interpreteren van Joodsch-wijsgeerige werken en Talmud (cursorisch), waarin de lessen door den rector werden gegeven. Gedurende het wintersemester hadden er op avonduren onder leiding van den rector homiletische oefeningen plaats.

De prijs van het legaat van mevrouw de weduwe SLIJPER-VOET werd bij het lot toegewezen aan een der drie studenten, die daarvoor in aanmerking kwamen, terwijl de andere twee schadeloos gesteld werden door eervolle vermelding op hun getuigschrift.

Ook dit jaar ontving een student als blijk van waardering f 50, welke som tot dat doel aan den rector was toegezonden door denzelfden geloofsgenoot, die ten vorigen jare op dezelfde wijze zijne belangstelling in het seminarium toonde.

Een nieuw blijk van belangstelling werd aan de inrigting betoond door het bestuur van het genootschap »Steun der Armen", ter bedeeling van behoeftigen, te Amsterdam, in den vorm eener toezegging van eene jaarlijksche toelage van f 100 aan een kweekeling van het seminarium, die in meer dan gewone mate door aanleg, vlijt en gedrag de hoop op de bereiking van het doel zijner studie wettigde. Van deze toelage zijn in het schooljaar 1881–1882 reeds drie kwartalen aan den aangewezen kweekeling uitgereikt.

Niet weinige kweekelingen hebben uitsluitend aan de krachtdadige en onvermoeide ondersteuning van het bestuur der »R. JESAJA KLEEREKOOPER"-stichting te danken, dat zij hunne studie kunnen voortzetten.

Zeven studenten en kweekelingen genieten eene Rijkstoelage.

Aan de openbare godsdienstscholen te Amsterdam waren in den loop van het schooljaar 1881–1882 zes studenten uit de hoogere afdeeling, en drie kweekelingen uit de onderafdeeling als onderwijzers werkzaam.

18. Seminarium van het Portugeesch-Israëlietisch kerkgenootschap, te Amsterdam.

Hoogere afdeeling. Deze bestond uit 2 studenten, beiden in het bezit van den graad van magid. Beiden volgden met opgewektheid, onverflaauwde lust en ijver de lessen aan het seminarium. Met groot succes werd door één hunner in Augustus 1882 het moré-examen voor de rabbinale commissie afgelegd, terwijl evenzoo met gunstig gevolg door den ander een examen werd afgelegd ter continuatie zijner studiebeurs, hem van wege de gemeente verstrekt. De bronnen werden beoefend onder leiding van den rector en den heer VAS DIAS, Talmud, interpretatie van Jood-wijsgeerige schrijvers, Grieksch en Latijn onder den rector. Gedurende het wintersemester hadden er homiletische oefeningen plaats op buitengewone uren onder leiding van den rector.

Onderafdeeling, 4de klasse rabbijnen, 1ste cursus. In deze klasse was slechts één kweekeling. Hij was in het bezit eener acte als godsdienstonderwijzer van den laagsten rang. In Augustus 1882 legde hij met gunstig gevolg voor de algemeene commissie van examinatoren het examen voor godsdienstonderwijzer van den middelsten rang af. Het onderwijs werd gegeven in het Hebreeuwsch door den rector en den heer CARDOZO, Talmud, casuistiek en cathechetica door den heer VAS DIAS, Nederlandsche taal en letterkunde, algemeene geschiedenis en aardrijkskunde door dr. TOE LAER, Latijn door den heer WIJNKOOP, Grieksch en Joodsche en oude geschiedenis door den rector, wiskunde door den heer SNOER.

2de Klasse, 2de cursus. Deze klasse werd gevormd door 2 kweekelingen. Beiden gaven over het algemeen redenen tot tevredenheid. Dit bleek ook bij het overgangsexamen, dat in October 1882 plaats had, en waarvan het resultaat was, dat beiden tot de 3de klasse rabbijnen, 1ste cursus, bevorderd werden. Het Hebreeuwsch werd op deze klasse onderwezen door den heer PALACHE, Raschi, bijbelsche en Joodsche geschiedenis, en Nederlandsch en Joodsch schrift door den heer PEREIRA, Talmud en Mischna door den heer CARDOZO, Latijn door den heer WIJNKOOP, Nederlandsche taal en letterkunde door den heer TOE LAER, vaderlandsche en algemeene geschiedenis en aardrijkskunde door den heer WOLFF, wiskunde door den heer SNOER.

c. *Bijzondere scholen van voorbereidend hooger onderwijs.*

1. Latijnsche school te Megen.

Gedurende het studiejaar 1881—1882 bedroeg het getal leerlingen 48, waarvan 14 op de 6de klasse (zijnde het 1ste studiejaar), 12 op de 5de klasse (2de studiejaar), 10 op de 4de klasse (3de studiejaar), 7 op de 3de klasse (4de studiejaar) en 5 op de 2de klasse (5de studiejaar). Op de 1ste klasse (6de studiejaar) waren geene leerlingen.

De lessen in de verschillende vakken van onderwijs werden volgens het vastgesteld reglement gegeven en door de meeste leerlingen met vlijt bijgewoond.

Het maandelijksch examen in de Latijnsche taal en het driemaandelijksch in de overige vakken hebben geregeld plaats gehad.

Na volbragt eindexamen zijn tot eene hoogere klasse bevorderd 11 leerlingen van het 1ste, 12 van het 2de, 10 van het 3de, 7 van het 4de en 5 van het 5de studiejaar.

De gezondheidstoestand was zeer bevredigend.

Prefect der school is de heer A. ALBADA JELGERSMA.

2. Latijnsche school, fundatie RUYSCHENBERG, te Gemert.

Het collegie van curatoren bestaat uit de heeren TH. TILBURGHS, P. VAN BEEK en J. VAN DEURSEN. Laatstge-

noemde werd bij beschikking van den Minister van Binnenlandsche Zaken van 13 October 1882 herbenoemd.

Onder de leeraren L. J. KLAASSEN en H. J. DE BONT als rector en conrector werd in October 1881 de cursus begonnen met 29 leerlingen, waaronder 8 nieuwelingen, die na behoorlijk afgelegd admissie-examen waren toegelaten tot de klasse, waarvoor zij zich hadden aangemeld. Bij de overgangsexamens in Augustus 1881 waren allen tot eene hoogere klasse bevorderd. Van de 29 leerlingen waren er 6 in de 1ste, 3 in de 2de, 2 in de 3de, 4 in de 4de, 10 in de 5de en 4 in de 6de klasse.

Daar ook dit jaar weder bij de eerstbeginnenden de kennis der Nederlandsche taal eenigzins te wenschen overliet, werd op de eerste klasse in het begin bijzonder werk gemaakt van de moedertaal.

Na de Paaschvacantie werden drie nieuwelingen, die reeds elders gestudeerd hadden en aan de vereischten voldeden, aangenomen.

Het reglement voor onderwijs en tucht werd door de leeraren behoorlijk gehandhaafd, de uren, voor onderrigt in de verschillende vakken aangewezen, daaraan besteed, en in alles degelijkheid en waarlijk praktisch onderwijs beoogd.

Vooral met betrekking tot de Latijnsche taal werd door de leeraren rekening gehouden met nieuw verschenen werken en daaruit, voor zoover nuttig geoordeeld, aanteekeningen gemaakt ten gerieve der leerlingen.

Er werd geen verandering gebragt in de tot nu toe gebruikte boeken, noch in de les- of studie-uren, voor verschillende vakken aangewezen, waarvan verre weg het grootste gedeelte besteed werd aan de Latijnsche taal, die steeds als hoofdzaak beschouwd wordt.

Uit hoofde van ziekelijkheid verzocht de heer DE BONT eervol ontslag, hetgeen hem verleend werd bij beschikking van den Minister van Binnenlandsche Zaken van 19 Mei 1882. Van dien tijd tot de helft van Augustus heeft de heer KLAASSEN alle klassen moeten waarnemen. Ter tegemoetkoming aan het nadeel, dat het onderwijs hieronder moest lijden, gaf hij bijna dagelijks ongeveer een uur meer les dan is voorgeschreven. Bij beschikking van den Minister van Binnenlandsche Zaken van 7 October 1882 werd in de plaats van den heer DE BONT tot conrector benoemd de heer P. W. A. B. PASTOORS, te Beek bij Nijmegen.

De 12 leerlingen, die bij het einde van den cursus de school verlieten, werden allen aangenomen waar zij zich hadden aangemeld.

Het gedrag en in het algemeen ook de vorderingen der leerlingen gaven alle reden tot tevredenheid; maatregelen tegen verzuim of wangedrag werden niet toegepast.

3. Gymnasium te Zetten.

Het curatorium bleef onveranderd. Dr. C. H. W. LAMERS, docent in het Latijn, stierf in Februarij 1882. De lessen door hem gegeven werden waargenomen door den heer F. P. L. C. VAN LINGEN.

Een tweetal hulponderwijzers werd, voor het onderwijs in de Hollandsche vakken aan de laagste en de voorbereidingsklasse, aan de school verbonden.

Van de leerlingen werden er na gehouden examen in September 1881 twee en in Junij 1882 weder twee tot de Vrije universiteit gepromoveerd. De eenig overgeblevene in de 5de klasse verliet de inrigting en werd in de 5de klasse van het gymnasium te Nijmegen geplaatst. Eene zesde klasse bestaat dus nog niet.

Het getal der leerlingen breidde zich uit, en klom, de 5 externen medegerekend, tot 50.

Het onderwijs werd met inachtneming van eenige vrijheid gegeven overeenkomstig het leerplan der gemeentelijke gymnasia. De geschiedenis werd meer dan in dit leerplan op den voorgrond geschoven.

De wensch naar verplaatsing der inrigting bleef nog onvervuld, daar het niet gelukte een gewenscht pand aan te koopen.

4. Collegie van den Heiligen Dominicus, te Nijmegen.

Het besturend en onderwijzend personeel is niet veranderd. Prefect van het collegie is de heer C. J. DRAECK.

Het schooljaar begon met 29 leerlingen. Eén dezer heeft reeds in December wegens gebrek aan studieijver de inrigting verlaten. In Februarij werd één en in Mei werden nog 3 jongelieden toegelaten, terwijl in dien tijd ook één de inrigting verliet om zich in Engeland tot missionaris te gaan bekwamen. Gedurende het schooljaar heeft zich nog één leerling naar Rolduc begeven om voor den handel opgeleid te worden, terwijl één wegens ziekte voorloopig van de studie moest afzien.

Alle leeraren, ten getale van 5, hebben geregeld hunne lessen gegeven en de leerlingen hebben ze zonder verzuim met meer of minder vlijt en vrucht bijgewoond. Bij het eindigen van het studiejaar zijn 3 leerlingen na geheel, en één na bijna volbragte studie in hunne plannen geslaagd en konden zij hunne studien voor den geestelijken stand op andere inrigtingen voortzetten.

De gezondheidstoestand, zoo van leeraren als van studenten, was over het algemeen zeer bevredigend.

Van de in de bibliotheek aanwezige werken en van de buitenlandsche tijdschriften, tot ontspanning verschaft, werd ijverig gebruik gemaakt en dit oefende een merkbaar gunstigen invloed uit op de ontwikkeling der leerlingen, terwijl de lust tot het beoefenen der buitenlandsche letterkunde er door bevorderd werd.

5. Gymnasium te Katwijk a/d Rhijn.

Het afgeloopen schooljaar heeft geene verandering gebragt in de verdeeling der leervakken en de regeling van het onderwijs.

De lessen en de oefeningen zijn door de meeste leerlingen met vrucht gevolgd, terwijl enkelen nogtans, minder gelukkig in hun overgangs-examen, niet tot eene hoogere klasse konden bevorderd worden.

Daar de leerlingen zooveel mogelijk reeds het vorige jaar het admissie-examen hadden afgelegd, zoo heeft zich dit jaar slechts één leerling aangemeld voor het examen van toelating tot de Universiteit, dat in Julij 1882 door de Staatscommissie te 's Hage is afgenomen. Het examen van dezen leerling is met goeden uitslag bekroond.

Directeur van het gymnasium is de heer C. WILDE.

6. Bisschoppelijk collegie te Roermond.

Door 70 leerlingen werd in het collegie hooger onderwijs genoten. De 6de klasse (1ste leerjaar) was ook dit jaar in twee parallel-afdeelingen gesplitst. De 70 leerlingen waren volgenderwijze over de 6 klassen verdeeld: in de 6de klasse, 1ste afdeeling, 15, 2de afdeeling 20, 5de klasse 10, 4de klasse 8, 3de klasse 11, 2de en 1ste klasse 6.

Om te voorzien in de vacature in het onderwijzend personeel, ontstaan door het vertrek van den eerwaarden heer L. PETERS, werd na de Paaschvacantie door den bisschop van Roermond de eerwaarde heer H. BARTELS tot leeraar benoemd.

De namen der thans werkzame leeraren zijn: TH. HAFFMANS, directeur, W. HILLEN, E. HUSTINX, TH. DINX, M. JANSSEN, ED. HAENEN, G. HUSTINX, H. LEMMENS, W. SCHIFFELERS, J. L. INDERFURTH, J. BEMELMANS en H. BARTELS.

In de vakken van onderwijs is geene verandering gekomen. Ook het wekelijksch aantal uren gedurende welke het onderwijs in de verschillende vakken gegeven wordt is onveranderd gebleven.

7. Bisschoppelijk collegie te Weert.

Het onderwijzend personeel bestond in het studiejaar 1881-1882 uit de volgende leeraren: P. J. MAESSEN, directeur, J. SCHNEIDER, H. BEIJS, R. VERHEGGEN, J. DREHMANNS, S. CANOY, H. WOUTERS, TH. PENNINGS, W. STASSEN en G. AUSTEN.

Er werd onderwijs gegeven in al de vakken omschreven in de wet op het hooger onderwijs. De lessen werden geregeld gevolgd en de vorderingen waren goed.

Met goed gevolg werd examen afgelegd in de 6de klasse door 10 van de 11 leerlingen, in de 5de klasse door 6 van de 7, in de 4de klasse door 11 van de 14, in de 3de klasse door 10 van de 13, in de 2de klasse door 21 van de 31 en in de 1ste klasse door 20 van de 25 leerlingen.

8. Gymnasium te Sittard.

Wederom nam met den aanvang van het schooljaar 1881–1882 het getal leerlingen aanmerkelijk toe, waardoor ook het aantal dergenen, die de lessen van het hooger onderwijs volgen, aangroeide en omstreeks 100 bedroeg.

In den loop van den winter werd elke klasse aan een mondeling examen onderworpen, hetgeen goede resultaten opleverde. Behalve in het Hebreeuwsch en in de gymnastiek werd in alle vakken, vermeld in art. 5 der wet op het hooger onderwijs, onderwijs gegeven.

Het getal leeraren bleef hetzelfde.

In de leerboeken is slechts één verandering gebragt; in de lagere klassen is namelijk het Grieksche leesboek van JACOBS vervangen door dat van ENGER, hetwelk doelmatiger en minder kostbaar voorkwam.

In den loop van den zomer hielden de studenten der hoogste klassen eene letterkundige voordragt ten aanhoore van alle leeraren, over verschillende onderwerpen in proza of in dichtmaat bewerkt. Bij het einde van het schooljaar hadden op de gebruikelijke wijze de examens plaats; slechts eenige weinige leerlingen, die niet aan de eischen voldeden, waren verpligt hunne klassen een tweede jaar te volgen. Drie leerlingen der hoogste klasse begaven zich na het voleindigen hunner studien naar geestelijke inrigtingen om zich aan den priesterstand te wijden; een paar andere hebben elders eene andere betrekking gezocht.

De gezondheidstoestand is in het afgeloopen studiejaar uitmuntend geweest, terwijl het zedelijk gedrag der studenten nimmer eenige reden tot klagen gegeven heeft.

De heer M. HAENEN is rector van het gymnasium.

9. Gymnasium te Venray.

De leeraren zijn dezelfde gebleven. Prefect is de heer B. FRANSSEN.

Bij den aanvang van den cursus 1881–1882 bedroeg het getal ingeschreven studenten 78, van wie er 2 in Februarij op de te Venray gevestigde normaalschool zijn overgegaan. Met de Paaschvacantie zijn 7 studenten weggebleven en 3 nieuwe aangenomen.

Het eerste studiejaar telde, respectievelijk vóór Paschen en na Paschen, 29 en 27 leerlingen, het 2de studiejaar 16 en 13, het 3de 15 en 14, het 4de 8 en 8, het 5de 10 en 10 leerlingen. In het 6de studiejaar waren geene leerlingen. In Mei werd één leerling naar zijne ouders teruggezonden en heeft een ander wegens ziekte het gymnasium verlaten.

Behoudens een enkel geval van ongesteldheid in het begin van het studiejaar liet de gezondheidstoestand niets te wenschen over.

Lessen en studien hebben volgens het reglement plaats gehad.

10. Collegie van St. Albertus te Venlo.

Het aantal studenten bedroeg in het afgeloopen studiejaar 82, waaronder 4 externen.

Op het einde van December is één der zes leeraren gestorven. In zijne plaats trad op de heer W. CLASSEN, geboren te Brachelen in Pruissen, aan wien bij Koninklijk besluit van 30 Junij 1882, n°. 10, vergunning werd verleend tot geven van hooger onderwijs aan het collegie.

Omstreeks Kersmis werd veertien dagen buitengewone vacantie gegeven, omdat het roodvonk te Venlo heerschte, dat echter niet in het collegie gekomen is; de gezondheidstoestand der leeraren en der studenten liet in het algemeen niets te wenschen over.

In de verschillende vakken werd geregeld onderrigt gegeven, dat de studenten met ijver en vrucht bijwoonden. Schoolverzuim kwam in het geheel niet voor; ook de maandelijksche concursus werd geregeld gehouden.

De heer C. HOONING is directeur van het collegie.

11. Bijzondere school van hooger onderwijs van de vereeniging der Fraters te Tilburg.

In de eerste afdeeling te St. Michielsgestel op den huize Ruwenberg waren vóór September 1882 13 studenten, waarvan er 3 wegens onvoldoende geestvermogens de studie hebben gestaakt. In de tweede afdeeling in het Fraterhuis te Tilburg waren er 3, nadat 2 hunne studien hadden voleindigd en elders waren geplaatst.

De lessen der eerste en der tweede afdeeling werden elk door twee professoren gegeven.

De heer J. A. DE BEER is superior der Fraters.

12. Bijzondere school van voorbereidend hooger onderwijs met vierjarigen cursus, te Elburg.

Het bestuur bleef toevertrouwd aan de curatoren mr. R. MELVIL baron VAN LIJNDEN, regter te Utrecht, voorzitter, dr. J. J. CORNELISSEN, hoogleeraar te Leiden, mr. H. T. GREGORY, burgemeester en N. S. RAMBONNET, civiel ingenieur, beiden te Elburg. De heer H. A. HOEFHAMER bleef secretaris van het collegie van curatoren.

De indeeling der leervakken en der lesuren sloot zich nagenoeg geheel aan aan de tabel voor de progymnasia, gevoegd bij het Koninklijk besluit van 29 Junij 1878 (*Staatsblad* n°. 98). De leervakken bestonden in Grieksch, Latijn, Nederlandsch, Fransch, Hoogduitsch, Engelsch, geschiedenis, aardrijkskunde, wiskunde, natuurlijke historie, gymnastiek en zang.

Het onderwijs werd gegeven in de oude talen door den rector dr. A. KISSELIUS en den praeceptor F. J. CORSTENS, in de wis- en natuurkunde door de leeraren dr. G. DE JAGER MEEZENBROEK en J. J. ALBLAS, terwijl het onderwijs in de overige vakken genoten werd aan het instituut van wijlen Zijne Excellentie den luitenant-admiraal J. H. VAN KINSBERGEN, waaraan de school verbonden is.

Het schoolgeld bedroeg voor de leerlingen, wier ouders in Elburg wonen f 65, en voor diegenen die van elders kwamen f 120.

Het gegeven onderwijs gedurende den cursus 1881–1882 gaf aan curatoren weder alle reden tot tevredenheid. De cursus begon met 3 leerlingen in de 4de klasse, 3 in de 3de, 3 in de 2de en 1 in de 1ste klasse.

Van dezen verliet één leerling van de 4de klasse wegens ongesteldheid reeds den 1sten November 1881 de school.

In Julij 1882 werd één leerling der 4de klasse, na afgelegd examen te Kampen toegelaten tot de 5de klasse van het gymnasium, en de andere tot de 4de klasse van het gymnasium te Utrecht.

De toestand der schoollokalen was alleszins voldoende.

De nieuwe cursus werd den 1sten September 1882 aangevangen.

De kosten werden bestreden uit een legaat van wijlen Zijne Excellentie den luitenant-admiraal VAN KINSBERGEN en een bijzonder fonds, speciaal voor het onderwijs bestemd.

13. De Latijnsche school te Zevenaar.

De kerkeraad der Hervormde gemeente te Zevenaar, onder presidium van ds. H. J. FIJNEBUIK, bekleedt het curatorschap over deze school, waar het onderwijs weder gegeven werd door den rector dr. A. SCHOLTE.

Er waren 3 leerlingen. Met den oudsten leerling werden verschillende stukken uit Latijnsche en Grieksche schrijvers behandeld en met de jongere de rudimenta; overigens werd er onderwezen in de geschiedenis. Het onderwijs wordt door curatoren geroemd en droeg de gewenschte vruchten. Het schoollokaal werd zeer goed geacht.

De inkomsten bestonden uit de opbrengst van landerijen, inschrijving op het Grootboek en het minerval.

De zomervacantie begon den 1sten Julij, en de nieuwe cursus ving den 15den Augustus 1882 aan.

§ 5. KOSTEN VAN HET HOOGER ONDERWIJS.

In 1881 werden door het Rijk de volgende uitgaven voor het hooger onderwijs gedaan.

I. Universiteit te Leiden.

a. *Collegie van curatoren*			f 3 000,93
b. *Personeel:*			
1. Jaarwedden en verdere belooningen der hoogleeraren van de onderscheiden faculteiten en der lectoren	f 255 181,51⅝		
2. Personele toelagen aan hoogleeraren en emeriti hoogleeraren	24 402,77⅝		
3. Jaarwedden, personele toelagen en verdere belooningen der overige ambtenaren en bedienden	111 593,90		
			391 178,19
c. *Materieel, hulpmiddelen voor het onderwijs:*			
1. Subsidien voor de bibliotheek, de ontleed-, heel- en verloskundige verzamelingen en lessen, het akademisch ziekenhuis, de natuurkundige verzamelingen en lessen, de sterrekundige verzameling en lessen, het chemisch laboratorium, het industrie-onderwijs, den kruidtuin, de landhuishoudkunde, het Rijksmuseum van natuurlijke historie, het Rijksmuseum van oudheden en land- en volkenkunde, het Rijksherbarium enz. Administratieve, huishoudelijke en andere uitgaven	f 164 304,66		
2. Aanbouw, onderhoud en lasten der gebouwen, alsmede aankoop en onderhoud van meubelen	68 532,11⅝		
			232 836,77⅝
Totaal			f 627 015,89⅝

II. Universiteit te Utrecht.

a. *Collegie van curatoren*			f 2 088,37
b. *Personeel:*			
1. Jaarwedden en verdere belooningen der hoogleeraren van de onderscheiden faculteiten en der lectoren	f 196 489,48		
2. Personele toelagen aan hoogleeraren	5 385,00		
3. Jaarwedden, personele toelagen en verdere belooningen der overige ambtenaren en bedienden	34 101,31		
		235 975,79	
c. *Materieel, hulpmiddelen voor het onderwijs:*			
1. Subsidien voor de bibliotheek, de ontleed- en verloskundige verzamelingen en lessen, het akademisch gasthuis, de natuur- en sterrekundige verzamelingen en lessen, het chemisch laboratorium, het kabinet van natuurlijke historie, den kruidtuin enz. Administratieve, huishoudelijke en andere uitgaven	f 58 619,59		
2. Aanbouw, onderhoud en lasten der gebouwen, alsmede aankoop en onderhoud van meubelen	48 045,25⅝		
3. Toelage aan regenten van het krankzinnigengesticht te Utrecht voor het onderwijs in de psychiatrie	1 000,00		
		107 664,84⅝	
Totaal			345 729,00⅝

III. Universiteit te Groningen.

a. *Collegie van curatoren*			f 2 189,50
b. *Personeel:*			
1. Jaarweden en verdere belooningen der hoogleeraren van de onderscheiden faculteiten	f 164 676,56⅝		
Transporteren	f 164 676,56⅝	f 2 189 50	f 972 744,90

	Per transport f	164 676,56⅝ f	2 189,50 f	972 744,90
2. Personele toelagen aan emeriti hoogleeraren		110,82		
3. Jaarwedden en verdere belooningen der overige ambtenaren en bedienden		30 532,97		
			195 320,35⅝	
c. *Materieel, hulpmiddelen voor het onderwijs:*				
1. Subsidien voor de bibliotheek, de ontleed-, heel- en verloskundige verzamelingen en lessen, het akademisch gasthuis, de natuur- en sterrekundige verzamelingen en lessen, het chemisch laboratorium, het kabinet van natuurlijke historie, den kruidtuin, de landhuishoudkunde, enz. Administratieve, huishoudelijke en andere uitgaven	f	38 206,66⅝		
2. Aanbouw, onderhoud en lasten der gebouwen, alsmede aankoop en onderhoud van meubelen		49 786,19⅝		
			87 992,86	
		Totaal . . .		285 502,71⅝
			Totaal der uitgaven voor de drie universiteiten . . .	f 1 258 247,61⅝
IV. Kosten der opleiding van leeraren voor het Hervormd Kerkgenootschap van wege dat genootschap				19 200,00
V. Kweekscholen der godgeleerdheid voor de Evangelisch-Lutherschen en Remonstranten, mitsgaders kosten van opleiding van studenten bij de Hersteld-Evangelisch-Lutherschen				9 881,43
VI. Seminarien voor het Roomsch-Katholijk Kerkgenootschap				13 580,00
VII. Toelagen voor en verdere uitgaven in verband met godgeleerd en godsdienstonderwijs voor de Israëlitische Kerkgenootschappen				19 550,00
VIII. Kosten der gouden eerepenningen voor bekroonde prijsvragen, uitgeschreven door de Rijksuniversiteiten.				»
IX. Beurzen voor studerenden aan instellingen voor hooger onderwijs.				14 031,08⅝
X. Beurs ter begeving aan den heer van Warmond en uitkeering aan dezen voor de armen dier gemeente, ten gevolge van destijds aan de hoogeschool te Leiden gekomen goederen, die later zijn te gelde gemaakt				390,00
XI. *a.* Jaarwedde van den Inspecteur der gymnasia	f	3 500,00		
b. Reis-, verblijf- en bureaukosten van dien Inspecteur		846,05		
				4 346,05
XII. Subsidiën aan gemeenten, ten behoeve van hare gymnasia en pro-gymnasia.				179 602,00
XIII. Bijdrage in de kosten van het praktisch geneeskundig onderwijs te Amsterdam.				3 000,00
			Totaal . . .	f 1 521 828,18
In 1880 bedroeg dit totaal				f 1 482 399,45
waarvan voor de drie Universiteiten				1 223 873,42
			en wel:	
		a. voor Leiden.		633 596,64
		b. » Utrecht		310 149,53
		c. » Groningen		280 127,25

Inn 1881 bedroegen de inschrijvingsgelden, vermeld in de art. 64 en 65 der wet op het hooger onderwijs:

aan de Universiteit te Leiden	f	76 320,00
» » » » Utrecht . . .		59 000,00
» » » » Groningen . .		42 805,00
Totaal . .	f	178 125,00

In 1880 was het bedrag dezer inkomsten f 67 880, f 39 287,50 en f 27 355.

De opbrengst der gelden, bedoeld in art. 89 der wet op het hooger onderwijs, bedroeg:

aan de Universiteit te Leiden. . . .	f	13 350,00
» » » » Utrecht . . .		8 700,00
» » » » Groningen . .		4 100,00
Totaal . .	f	26 150,00

Deze inkomsten waren in 1880 respectievelijk f 12 400, f 8260 en f 4150.

De gezamenlijke *inkomsten* aan de drie Universiteiten waren derhalve f 204 275, tegenover f 159 332,50 in het vorig jaar.

Het *zuiver bedrag der uitgaven* voor het Rijk beliep dus f 1 317 553,18. In 1880 was dit bedrag f 1 323 066,95

Gemeentelijke universiteit te Amsterdam.

De gemeente Amsterdam deed ten behoeve der Universiteit in het jaar 1881 de volgende *uitgaven*:

a. collegie van curatoren	f	862,17[5]
b. jaarwedden der hoogleeraren en der overige ambtenaren en bedienden . . .		187 216,66[5]
c. materieel, hulpmiddelen voor het onderwijs, enz.		71 315,00[5]
d. aanbouw van lokalen		116 480,09
Totaal . .	f	375 873,93[5]

Deze uitgaven bedroegen in 1880: f 559 392,01

Het aanzienlijk verschil in minder is voornamelijk het gevolg hiervan, dat de kosten van verbouwing der lokalen in 1881 minder belangrijk waren dan in het voorafgaande jaar.

De *inkomsten* der gemeente van wege de Universiteit waren in 1881:

a. inschrijvings- en examengelden. .	f	103 875,00
b. subsidie van het Rijk		3 000,00
c. subsidie der provincie Noordholland		10 000,00
d. inkomsten van verschillenden aard		521,81[5]
Totaal . .	f	117 396,81[5]

tegenover f 108 738,05 in 1880.

Het zuiver bedrag der uitgaven beliep dus f 258 477,12. In 1880 was het f 450 653,96.

Uit het vorenstaande blijkt, dat voor de Universiteiten in 1881 werd uitgegeven:

a. door het Rijk (Rijks-Universiteiten, subsidie Amsterdam en beurzen) . . .	f	1 275 668,70
b. door de provincie Noordholland . .		10 000,00
c. » » gemeente Amsterdam . .		362 873,93[5]
Totaal . .	f	1 648 542,63[5]

In 1880 was het beloop dezer uitgaven:

a. voor het Rijk	f	1 241 327,93
b. » de provincie Noordholland. .		10 000,00
c. » » gemeente Amsterdam . .		546 392,01
Totaal . .	f	1 797 719,94

Behalve de subsidien van Rijk en provincie werd door de gemeente Amsterdam, van wege de Universiteit ontvangen f 104 396,81[5], tegenover f 95 738,05 in 1880.

Het zuiver bedrag der uitgaven door het Rijk, de provincie Noordholland en de gemeente Amsterdam, ten behoeve der Universiteiten gedaan, bedroeg dus f 1 339 870,82, tegenover f 1 542 649,39 in het vorige jaar.

In de volgende tabel zijn de uitgaven en inkomsten der gemeenten, over 1881, vermeld, ten aanzien der gymnasia, progymnasia en latijnsche scholen.

GYMNASIA, PRO-GYMNASIA

EN

LATIJNSCHE SCHOLEN.

1881.

GEMEENTEN.	UITGAVEN.			
	Personeel.	Materieel.	Commissie van toezigt.	Subsidie.
Noordbrabant.				
Gemert	»	»	»	f 67,50
's Hertogenbosch	f 18 983,33	f 7 367,79⅝	»	»
Gelderland.				
Arnhem	21 171,12⅝	2 173,29⅝	f 12,60	»
Doetinchem	15 600,00	2 586,35	50,00	»
Harderwijk	9 925,00	765,55⅝	»	»
Nijmegen	18 968,74	3 069,78	100,00	»
Tiel	8 955,55	251,25	20,00	»
Zevenaar	»	»	»	25,00
Zutphen	17 162,13	24 862,67⅝	75,00	»
Zuidholland.				
Delft	20 199,99	3 892,06	»	»
Dordrecht	14 120,00	1 443,00	250,00	»
Gouda	4 470,83⅝	84,09	50,00	»
's Gravenhage	33 569,40	8 282,08	100,00	»
Leiden	23 116,65	2 453,54⅝	125,00	»
Rotterdam	42 122,22	2 385,93	»	»
Schiedam	14 500,00	818,36⅝	100,00	»
Noordholland.				
Alkmaar	1 750,00	33,19⅝	25,00	»
Amsterdam	49 766,67	10 305,95	505,17⅝	»
Haarlem	18 674,91	1 588,66	100,00	»
Zeeland.				
Middelburg	18 699,16⅝	1 001,52⅝	180,00	»
Transporteren	f 351 755,71⅝	f 73 365,10	f 1 692,77⅝	f 92,50

en Latijnsche scholen.

TOTAAL.	INKOMSTEN.				Zuiver bedrag der uitgaven.
	Subsidie van het Rijk.	Schoolgelden.	Bijzondere inkomsten.	TOTAAL.	
f 67,50	»	»	»	»	f 67,50
26 351,12⅝	f 8 617,00	f 2 715,00	»	f 11 332,00	15 019,12⅝
23 357,02	8 674,00	5 390,00	»	14 064,00	9 293,02
18 236,35	7 160,00	9 443,75	»	16 603,75	1 632,60
10 690,55⅝	4 670,00	487,50	f 1 130,40	6 287,90	4 402,65⅝
22 138,52	8 928,00	2 471,70	»	11 399,70	10 738,82
9 226,80	4 083,00	690,00	»	4 773,00	4 453,80
25,00	»	»	»	»	25,00
42 099,80⅝	7 166,00	3 510,00	»	10 676,00	31 423,80⅝
24 092,05	8 372,00	3 620,00	1 993,50	13 985,50	10 106,55
15 813,00	6 397,00	4 278,00	»	10 675,00	5 138,00
4 604,92⅝	2 513,00	250,00	1 165,00	3 928,00	676,92⅝
41 951,48	»	10 858,33⅓	600,00	11 458,33⅓	30 493,14⅝
25 695,19⅝	8 784,00	7 078,75	»	15 862,75	9 832,44⅝
44 508,15	»	12 350,00	»	12 350,00	32 158,15
15 418,36⅝	6 178,00	2 133,33⅓	»	8 311,33⅓	7 107,03
1 808,19⅝	»	130,00	»	130,00	1 678,19⅝
60 577,79⅝	»	18 950,00	»	18 950,00	41 627,79⅝
20 363,57	6 103,00	6 100,00	»	12 203,00	8 160,57
19 880,69	7 910,00	3 519,99	»	11 429,99	8 450,70
f 426 906,09	f 95 555,00	f 93 976,36	f 4 888,90	f 194 420,26	f 232 485,83

GEMEENTEN.	UITGAVEN.			
	Personeel.	Materieel	Commissie van toezigt.	Subsidie.
Per transport	f 351 755,71⅝	f 73 365,10	f 1 692,77⅝	f 92,50
Utrecht.				
Amersfoort	11 800,00	527,71	50,00	»
Utrecht	29 883,29	5 692,36⅝	200,00	»
Friesland.				
Leeuwarden	23 633,34	9 307,22	150,00	»
Sneek	16 549,99⅝	350,53	80,00	»
Overijssel.				
Deventer	17 323,60⅝	709,50⅝	100,00	»
Kampen	7 275,00	»	»	»
Oldenzaal	8 680,00	258,87⅝	»	»
Zwolle	17 500,00	1 180,79⅝	»	»
Groningen				
Groningen	28 844,63	1 623,48⅝	100,00	»
Winschoten	16 187,50	591,87	130,51	»
Drenthe.				
Assen	17 174,99	1 219,06	84,04⅝	»
Limburg.				
Maastricht	18 033,50	1 189,96	26,35	»
Roermond	»	»	»	944,81⅝
Weert	»	»	»	319,71
Totaal	f 564 641,56⅝	f 96 016,47⅝	f 2 613,68	f 1 357,02⅝
In 1880	528 912,82	48 893,59	2 425,40⅝	921,77
Vermeerdering	f 35 728,74⅝	f 47 122,88⅝	f 188,27⅝	f 435,25⅝

TOTAAL.	INKOMSTEN.				Zuiver bedrag der uitgaven.
	Subsidie van het Rijk.	Schoolgelden.	Bijzondere inkomsten.	TOTAAL.	
f 426 906,09	f 95 555,00	f 93 976,36	f 4 888,90	f 194 420,26	f 232 485,83
12 377,71	4 122,00	1 466,96	2 000,00	7 588,96	4 788,75
35 775,65⅝	9 246,00	12 475,00	»	21 721,00	14 054,65⅝
33 090,56	12 664,00	4 935,00	»	17 599,00	15 491,56
16 980,52⅝	6 048,00	5 400,00	»	11 448,00	5 532,52⅝
18 133,11	6 616,00	3 482,50	»	10 098,50	8 034,61
7 275,00	»	1 290,00	»	1 290,00	5 985,00
8 938,87⅝	4 164,00	809,25	»	4 973,25	3 965,62⅝
18 680,79⅝	7 778,00	4 000,00	»	11 778,00	6 902,79⅝
30 568,11⅝	13 150,00	7 085,00	»	20 235,00	10 333,11⅝
16 909,88	6 087,00	4 950,00	»	11 037,00	5 872,88
18 478,09⅝	5 790,00	4 031,25	»	9 821,25	8 656,84⅝
19 249,81	8 382,00	1 875,00	»	10 257,00	8 992,81
944,81⅝	»	»	»	»	944,81⅝
319,71	»	»	»	»	319,71
f 664 628,74⅝	f 179 602,00	f 145 776,32	f 6 888,90	f 332 267,22	f 332 361,52⅝
581 153,58⅝	173 680,57⅝	135 009,65⅝	6 888,90	315 579,13	265 574,45⅝
f 83 475,16	f 5 921,42⅝	f 10 766,66⅝	»	f 16 688,09	f 66 787,07

De voorgaande tabel toont aan, dat de uitgaven wegens personeel sedert 1880 met f 35 728,74⁵ zijn toegenomen:

Er ontstond:

vermeerdering te:		*vermindering* te:	
's Hertogenb. met f	200,00⁵	Doesburg met f	2 819,16⁵
Arnhem »	924,72⁵	Zevenaar (1) »	25,00
Harderwijk »	180,00	Middelburg »	439,34
Nijmegen »	1 677,07⁵	Zierikzee »	1 019,99⁵
Tiel »	812,88	Veendam »	1 055,00
Zutphen »	835,46⁵		
Delft »	3 483,34		
Dordrecht »	2 744,67		
Gouda »	1 558,33⁵		
's Gravenhage »	924,66		
Leiden »	1 034,55		
Rotterdam »	912,22⁵		
Schiedam »	2 800,00		
Amsterdam »	641,67		
Haarlem »	904,93		
Amersfoort »	66,66		
Utrecht »	5 985,74		
Leeuwarden »	2 175,01		
Sneek »	2 600,12⁵		
Deventer »	723,60⁵		
Kampen »	116,66⁵		
Zwolle »	496,00		
Groningen »	2 792,91		
Winschoten »	2 212,50		
Assen »	3 249,99		
Maastricht »	1 033,51		

De uitgaven wegens materieel vermeerderden met f 47 122,88⁵.

Er ontstond:

vermeerdering te:		*vermindering* te:	
's Hertogenb. met f	4 427,29	Arnhem met f	370,97⁵
Doetinchem »	131,72	Doesburg »	1,35
Nijmegen »	1 969,40⁵	Harderwijk »	359,99⁵
Zutphen »	23 947,56⁵	Tiel »	97,11⁵
Delft »	440,80	Gouda »	26,91
Dordrecht »	843,47⁵	Rotterdam »	565,05
's Gravenhage »	4 830,08	Alkmaar »	75,12⁵
Leiden »	567,8⁸	Middelburg »	271,16
Schiedam »	184,36	Zierikzee »	45,00
Amsterdam »	5 822,07⁵	Amersfoort »	1 027,42
Haarlem »	558,06	Utrecht »	609,02⁵
Leeuwarden »	8 104,72⁵	Deventer »	159,74⁵
Sneek »	6,04	Oldenzaal »	153,83
Assen »	489,79	Zwolle »	1 190,23⁵
Maastricht »	161,12	Groningen »	178,83
		Winschoten »	229,73⁵

Het bedrag der Rijkssubsidien was f 179 602, tegen f 173 680,57⁵ ten vorigen jare.

Aan schoolgelden werd f 10 766,66⁵ meer ontvangen dan in 1880. Zij bedroegen:

meer te:		*minder* te:	
's Hertogenbosch f	92,50	Doesburg . . . f	315,00
Arnhem . . .	799,16⁵	Alkmaar . . .	90,00
Doetinchem . .	906,25	Middelburg . .	305,01
Harderwijk . .	87,50	Oldenzaal. . .	99,75
Nijmegen . . .	3,34	Veendam . . .	826,67
Tiel	195,00	Winschoten . .	10,00
Zutphen . . .	480,00		
Delft	420,00		
Dordrecht . . .	558,00		
Gouda	62,50		
's Gravenhage .	691,67		
Leiden	478,75		
Rotterdam. . .	500,00		
Schiedam . . .	610,83⁵		
Amsterdam . .	100,00		
Haarlem . . .	145,00		
Amersfoort . .	266,96		
Utrecht. . . .	2 150,00		
Leeuwarden . .	1 337,50		
Sneek	240,00		
Deventer . . .	455,00		
Kampen . . .	240,00		
Zwolle	525,00		
Groningen . .	575,00		
Assen	365,62⁵		
Maastricht . .	127,50		

De bijzondere inkomsten der gymnasia te Delft en 's Gravenhage en der pro-gymnasia te Harderwijk, Gouda en Amersfoort waren in bedrag volkomen gelijk aan die van 1880, en vloeiden uit dezelfde oorzaken voort.

Voor Haarlem, Roermond en Weert gelden dezelfde opmerkingen als in vroegere jaren.

De meerdere uitgaven voor materieel waren hoofdzakelijk het gevolg van de, gedeeltelijk ten laste van het dienstjaar 1881 komende, kosten van stichting, aanbouw en inrigting van nieuwe lokalen te Zutphen, Amsterdam en Leeuwarden.

Het geheele bedrag der uitgaven voor gymnasia, pro-gymnasia en Latijnsche scholen, in 1881 gedaan, is:

door het Rijk (subsidien en inspecteur der gymnasia) . . . . . f	183 948,05
door de gemeenten	485 026,74⁵
Totaal . . . f	668 974,79⁵

tegenover f 586 328,03⁵ in 1880.

De inkomsten der gemeenten, na aftrek der subsidien, beliepen f 152 665,22.

Het zuiver bedrag der uitgaven door de gemeenten was dus f 332 361,52⁵, tegenover f 265 574,45⁵ in het vorige jaar.

Dien ten gevolge werd in 1881 voor het hooger onderwijs (universiteiten, bijdragen in de kosten der opleiding van godsdienstleeraren, gymnasia, pro-gymnasia en Latijnsche scholen), *uitgegeven:*

door het Rijk . . . . . f	1 521 828,18
» de provincie Noordholland . . .	10 000,00
» » gemeenten	847 900,68
Totaal . . . f	2 379 728,86

tegenover f 2 446 264,47 in 1880.

De *inkomsten* van het Rijk bedroegen f	204 275,00
die der gemeenten buiten de subsidien.	257 062,03⁵
Totaal . . . f	461 337,03⁵

tegenover f 396 969,10⁵ in 1880.

Het *zuiver bedrag* der *uitgaven* was derhalve . . . . . f 1 918 391,82⁵

tegenover f 2 049 295,30⁵ in 1880.

(1) De vermindering voor Zevenaar is een gevolg hiervan, dat de som, jaarlijks door het gemeentebestuur aan den rector van de bijzondere Latijnsche school aldaar uitgekeerd, als toelage ter tegemoetkoming in de huur eener woning en schoollokaal, tot nog toe in de tabel in de kolom „Personeel" uitgetrokken, thans in die voor „Subsidie" voorkomt, waarin ze beter thuis behoort.

MIDDELBAAR ONDERWIJS.

§ 1. Burgerscholen en daarmede, krachtens art. 14 der wet, gelijk te stellen inrigtingen.

a. *Getal en soort der scholen.*

Het getal der burgerdagscholen onderging in 1881 geen verandering en bleef derhalve *vier*, namelijk te 's Gravenhage, Amsterdam, Leeuwarden en Groningen. In eerst- en laatstgemelde gemeenten bestond het plan om, wanneer de door de wet gevorderde ontheffing kon worden verkregen, de burgerdagschool in eene hoogere burgerschool van driejarigen cursus te veranderen. Hoewel in beide reeds voorbereidende stappen met dit doel waren gedaan, is vóór het einde van 1881 geen definitief besluit genomen.

De kwestie van de ontheffing, door de gemeente Delfshaven aangevraagd, is in 1881 niet verder gekomen dan in het voorgaand Verslag is vermeld. Voor de leerlingen uit de gemeente Kralingen werd de gelegenheid om de lessen der Rotterdamsche Akademie te bezoeken (zie het vorig Verslag) nagenoeg geheel afgesneden, daar die lessen voortaan voor leerlingen uit andere gemeenten niet dan tegen een zeer hoog schoolgeld toegankelijk zouden zijn. Men besloot derhalve zelf de handen aan 't werk te slaan en een plan voor eene op eenvoudige schaal ingerigte burgeravondschool te ontwerpen. Dit plan werd, nadat het de instemming van den inspecteur had verkregen, door den gemeenteraad aangenomen en op grond daarvan ontheffing gevraagd van de verpligting tot oprigting eener burgerdagschool. Die ontheffing is verleend bij Koninklijk besluit van 24 Januarij 1882, n°. 3, tot het einde van den cursus 1882/83; terwijl tevens is bepaald, dat aan de burgeravondschool onderwijs zal worden gegeven in wiskunde, de eerste beginselen der mechanica en der kennis van werktuigen, die der natuurkunde, die der Nederlandsche taal, het hand- en regtlijnig teekenen en de beginselen van het bouwkundig teekenen. Daar de school eerst na de uitvaardiging van dit Koninklijk besluit is kunnen worden geopend, zal er eerst in een volgend Verslag melding van kunnen worden gemaakt.

Nieuwe ontheffing van de verpligting tot het oprigten eener burgerdag- en avondschool is verleend aan de gemeente den Helder tot 1 Julij 1886, bij Koninklijk besluit van 2 Mei 1881, n°. 4.

Nieuwe ontheffing van de verpligting tot het oprigten eener burgerdagschool is in den loop van 1881 verleend aan de navolgende gemeenten:

's Hertogenbosch, bij Koninklijk besluit van 30 December 1881, n°. 25, tot 1 Januarij 1888.

Arnhem, bij Koninklijk besluit van 25 October 1881, n°. 16, tot 6 Julij 1887.

De besturen der gemeenten Tilburg en Breda bleven in gebreke, vernieuwing te vragen der vrijstelling, die haar tot 1 Januarij 1881 was verleend. Daarop gewezen, hebben zij onmiddellijk aanvrage gedaan en de gewenschte ontheffing verkregen, — *Tilburg*, bij Koninklijk besluit van 17 Mei 1882, n°. 27, tot 1 Januarij 1885, *Breda*, bij Koninklijk besluit van 23 Mei 1882, n°. 12, tot 31 December 1884.

De bij het einde van 1881 aanwezige scholen zijn vermeld in de volgende tabel.

Provincien.	Gemeenten.	Naam der school.	Jaar der oprigting.	Jaar tot hetwelk ontheffing is verleend.	Duur van den cursus, in jaren.	Bedrag van het schoolgeld.	
						Voor volledig onderwijs.	Voor enkele lessen.
Noordbrabant.	'sHertogenbosch	Burgeravondschool.	1869	1888	3	kosteloos.	—
	Tilburg . . .	idem.	1870	1885	4	f 1,50 per jaar.	f 1,50 per jaar.
	Breda	idem.	1867	1885	3	kosteloos	—
Gelderland. .	Arnhem . . .	idem.	1866	1887	3	f 3 of f 6 p. j.	f 1 — f 6 p. j.
	Nijmegen. . .	idem.	1865	1884	3	f 4 p. j.	—
	Zutphen . . .	idem.	1864	1882	4	f 4 p. j.	—
	Tiel.	idem.	1870	—	2	f 6 p. j.	—
Zuidholland .	'sGravenhage .	Burgerdag- en avondschool.	1866	geene	2	f 12 p. j.	—
	Rotterdam . .	Akademie van beeldende kunsten en technische wetenschappen.	—	onbep.	6	f 3—f 5 p. j.	—
	Idem . . .	Ambachtschool.	1870		3	f 5 p. j.	—
	Leiden. . . .	Gesubsid. bijzondere burgeravondschool.	—	onbep.	6	f4,50—f16 p.j.	—
	Dordrecht . .	Burgeravondschool.	1866	1886	4	f 3,50 p. j.	—
	Delft	idem.	1864	1884	3	kosteloos.	—
	Schiedam. . .	idem.	1869	1884	4	f 4 of 3 p. j.	—
	Gouda. . . .	idem.	1866	1886	5	f 3 of 2 p. j.	—
	Gorinchem . .	idem.	1871	—	3	f 3 p. j.	—

PROVINCIEN.	GEMEENTEN.	NAAM DER SCHOOL.	Jaar der oprigting.	Jaar tot hetwelk ontheffing is verleend.	Duur van den cursus, in jaren.	Bedrag van het schoolgeld.	
						Voor volledig onderwijs.	Voor enkele lessen.
Noordholland.	Amsterdam . .	Burgerdag- en avondschool.	1868	geene	2,3	10 à 15 c. p. w.	av. f 1,50 p. j.
	Haarlem . . .	Burgeravondschool.	1864	1884	4	f 4 per jaar.	—
	Helder. . . .	Industrieschool.	—	1886	4	f 3 p. j.	—
	Zaandam. . .	Burgeravondschool.	1866	1885	4	f 5 p. j.	—
	Alkmaar . . .	idem.	1869	1883	3	kosteloos.	—
	Hoorn	idem.	1877	—	2	f 3 p. j.	—
	Enkhuizen . .	idem.	1870	—	2	f 6 p. j.	—
Zeeland. . .	Middelburg . .	idem.	1867	1883	3	f 3 p. j.	f 3 p. j.
	Vlissingen . .	idem.	1869	—	2	f 4 p. j.	f 4 p. j.
	Zierikzee. . .	idem.	1869	—	3	f 4 p. j.	—
	Goes	idem.	1865	—	3	f 4 p. j.	—
Utrecht. . .	Utrecht. . . .	idem.	1868	1890	6	f 2 p. j.	f 2 p. j.
	Amersfoort . .	idem.	1871	1882	2	f 2 p. j.	—
Friesland . .	Leeuwarden. .	Burgerdag- en avondschool.	1868	geene	2,3	f 5 p. j.	av. kosteloos.
	Harlingen. . .	Burgeravondschool.	1865	1885	2	kosteloos.	—
Overijssel . .	Zwolle. . . .	idem.	1868	1883	3	f 6 p. j.	f 6 p. j.
	Deventer . . .	idem.	1865	1885	4	f 2,50 p. j.	f 0.50 p.u. 's w. of 2,50.
	Kampen . . .	idem.	1868	1883	3	kosteloos	—
Groningen. .	Groningen . .	Burgerdag- en avondschool.	1866	geene	3,6	f 8 p. j.	av. f 5 p. j.
Limburg . .	Maastricht . .	Burgeravondschool.	1867	1883	2	f 4 p. j.	f 1 of 2 p. j.

Met betrekking tot de opgaven van het schoolgeld voor enkele lessen moet worden opgemerkt, dat voor deze laatste niet dan bij uitzondering leerlingen plegen te worden toegelaten, tenzij de volledige cursus der school reeds door hen mogt zijn afgeloopen.

In den duur van den cursus is geene verandering gemaakt, behalve te Goes, waar de vierjarige cursus in een driejarigen is veranderd en aan de Akademie te Rotterdam, waar de voorbereidende afdeeling definitief is opgeheven. Bij de gemeenten Amsterdam, Leeuwarden en Groningen vindt men in deze kolom dubbele cijfers, waarvan het eerste den duur van den cursus bij de burgerdagschool, het tweede dat voor de burgeravondschool aanwijst. Het cijfer voor 's Gravenhage heeft betrekking op de burgerdagschool, daar de avondschool tot dus verre alleen op het papier bestaat.

Tot de school zelve behoorende afdeelingen, die meer het karakter van eene voorbereidende klasse hebben, waren, even als het vorig jaar, aanwezig te 's Hertogenbosch, Breda, Arnhem, Nijmegen, Zutphen, Leiden, Schiedam, Gorinchem, Haarlem, Middelburg, Utrecht, Zwolle, Deventer, Kampen en Groningen. De voortgezette teekenklassen te Tilburg, Zutphen, Dordrecht, Delft, Schiedam, Gouda, Amsterdam, Haarlem, Zaandam, Alkmaar, Zierikzee, Utrecht en Leeuwarden en de zoogenaamde afdeeling IV der school te Deventer zijn beschouwd als behoorende tot de burgeravondschool. Enkele andere op zich zelf staande inrigtingen worden later vermeld in § 2 onder de *Teeken- en Industriescholen.*

De burgeravondscholen te Tiel, Gorinchem, Hoorn, Enkhuizen, Vlissingen, Zierikzee en Goes zijn onverpligt door die gemeenten opgerigt.

b. *Getal der leerlingen.*

De volgende tabel wijst het getal der leerlingen aan, die in December 1881 het onderwijs aan de hier vermelde scholen volgden.

GEMEENTEN.	NAAM DER SCHOOL.	GETAL DER LEERLINGEN.				TOELATINGS-EXAMEN.			EIND-EXAMEN.		
		in Decemb. 1880.	in Decemb. 1881.	meer in 1881	minder in 1881	Geëxamineerd.	Toegelaten.	Afgewezen.	Geëxamineerd.	Toegelaten.	Afgewezen.
's Gravenhage . . .	Burgerdagschool.	57	48	»	9	42	21	21	12	9	3
Amsterdam	»	50	36	»	14	34	24	10	5	4	1
Leeuwarden	»	45	42	»	3	19	18	1	12	9	3
Groningen	»	52	52	»	»	26	22	4	6	5	1
	Totalen . .	204	178	»	26	121	85	36	35	27	8
's Hertogenbosch .	Burgeravondschool.	62	65	3	»	46	35	11	4	4	»
Tilburg.	»	205	217	12	»	»	»	»	»	»	»
Breda.	»	70	81	11	»	81	81	»	»	»	»
Arnhem	»	42	31	»	11	20	19	1	5	5	»
Nijmegen	»	38	26	»	12	18	8	10	8	6	2
Zutphen	»	125	119	»	6	41	38	3	6	5	1
Tiel.	»	40	55	15	»	31	24	7	6	6	»
Dordrecht	»	118	125	7	»	42	34	8	»	«	»
Delft	»	140	145	5	»	67	54	13	3	»	3
Schiedam.	»	92	87	»	5	34	24	10	5	5	»
Gouda	»	95	83	»	12	35	34	1	6	6	»
Gorinchem.	»	26	26	»	»	38	26	12	»	»	»
Amsterdam	»	152	168	16	»	161	84	77	»	»	»
Haarlem	»	90	97	7	»	65	42	23	4	4	»
Zaandam.	»	51	51	»	»	24	16	8	10	6	4
Alkmaar	»	38	34	»	4	17	12	5	4	4	»
Hoorn.	»	24	38	14	»	26	24	2	»	»	»
Enkhuizen.	»	20	21	1	»	27	13	14	»	»	»
Middelburg	»	62	64	2	»	33	20	13	»	»	»
Vlissingen	»	51	61	10	»	29	29	»	»	»	»
Zierikzee	»	40	44	4	»	16	12	4	»	»	»
Goes	»	25	33	8	»	24	14	10	»	»	»
Utrecht.	»	399	381	»	18	166	117	49	39	32	7
Amersfoort.	»	21	20	»	1	19	7	12	»	»	»
Leeuwarden	»	69	46	»	23	»	»	»	14	10	4
Harlingen	»	51	55	4	»	41	21	20	9	5	4
Zwolle	»	85	65	»	20	48	30	18	»	»	»
Deventer.	»	113	124	11	»	43	28	15	9	6	3
Kampen	»	52	60	8	»	38	25	13	»	»	»
Groningen	»	60	67	7	»	42	28	14	6	5	1
Maastricht	»	62	64	2	»	9	6	3	»	»	»
	Totalen. . .	2518	2553	147	112	1281	905	376	138	109	29

GEMEENTEN.	NAAM DER SCHOOL.	GETAL DER LEERLINGEN.				TOELATINGS-EXAMEN.			EIND-EXAMEN.		
		in Decemb. 1880.	in Decemb. 1881.	meer in 1881.	minder in 1881.	Geëxamineerd.	Toegelaten.	Afgewezen.	Geëxamineerd.	Toegelaten.	Afgewezen.
Rotterdam	Akademie	1 000	855	»	145	»	»	»	»	»	»
idem	Ambachtschool . .	(151)	(148)	»	(3)	65	61	4	»	»	»
Leiden	Burgeravondschool.	193	182	»	11	67	51	16	9	5	4
Helder	Industrieschool . .	119	103	»	16	53	41	12	»	»	»
	Totalen . .	1 312	1 140	»	172	185	153	32	9	5	4
	Algemeen totaal.	4 034	3 871	147	310	1 587	1 143	444	182	141	41
					163 minder.						

De leerlingen der tot deze scholen behoorende voorbereidende klassen zijn onder deze cijfers begrepen. Op zich zelf staande voorbereidende afdeelingen waren er geen andere meer dan die te Dordrecht met 36 leerlingen; ook deze zou waarschijnlijk in het volgend jaar worden opgeheven en in eene herhalingschool volgens de wet van 1878 veranderd.

Eene vergelijking van de cijfers voor 1881 met die voor 1880 leidt tot de volgende uitkomsten.

Achteruitgang voor die der vier burgerdagscholen, het sterkst voor die te Amsterdam, welke dit jaar slechts 36 leerlingen telde, een cijfer lager dan waartoe de school nog ooit gedaald was. Bij 19 van de 31 burgeravondscholen was vooruitgang op te merken, bij 2 stilstand, bij 10 achteruitgang; het geheel getal leerlingen dezer inrigtingen bedroeg 35 meer dan in het voorgaande jaar. De toeneming was het sterkst te Tilburg, Breda, Tiel, Amsterdam, Hoorn, Vlissingen en Deventer, de achteruitgang te Arnhem, Nijmegen, Gouda, Utrecht, Leeuwarden en Zwolle. Voor de school te Utrecht dient op de *betrekkelijk* geringe beteekenis van het cijfer der vermindering in verhouding tot het aanzienlijk getal leerlingen der school te worden gelet. Voor Zwolle is de verklaring van het verschijnsel te zoeken in de verscherping der toelatingsexamens, waaromtrent straks nader. Het getal leerlingen aan de vier inrigtingen te Rotterdam, Leiden en den Helder verminderde met 172, waarvan echter het grootste gedeelte (145) voor rekening van Rotterdam komt en toe te schrijven is aan de opheffing van de voorbereidende afdeeling der Akademie van beeldende kunsten en technische wetenschappen. Al de hier genoemde inrigtingen te zamen telden 163 leerlingen minder dan in 1880.

Van de 178 leerlingen der burgerdagscholen behoorden de ouders van 70 tot den ambachtsstand, 40 tot de winkeliers of kooplieden, 12 tot de bouwkundigen of kunstenaars, 12 tot de bouwkundigen of kunstenaars, 44 tot de ambtenaren, onderwijzers of militairen, terwijl van 12 de vader geen beroep uitoefende of alleen de moeder of geen der beide ouders in leven was. De onderlinge verhouding dezer cijfers verschilt weinig van die der laatste jaren.

Van de 2553 leerlingen der burgeravondscholen en 1140 der daarvoor in de plaats komende instellingen, te zamen dus 3693 leerlingen, hadden 2855 reeds een beroep gekozen, waarin zij over dag werkzaam waren, namelijk:

1466 dat van timmerman, schrijnwerker of meubelmaker;

322 dat van smid, koperslager, geweermaker, instrumentmaker, enz.;

151 dat van steenhouwer, metselaar of loodgieter;

113 dat van beeldhouwer, stukadoor, goudsmid of graveur;

236 dat van schilder, glazenmaker of verlakker;

40 dat van bouwkundige;

328 een ander ambacht, niet tot de overige behoorende;

199 behoorden tot de kweekelingen, onderwijzers, klerken, militairen en dergelijke.

Veel verandering in vergelijking met het vorige jaar leveren deze cijfers niet op. Van de 838, die nog geen keus van een beroep hadden gedaan, behoorden de ouders van 350 tot den ambachtsstand, 147 tot de winkeliers of kooplieden, 47 tot de bouwkundigen, 171 tot de ambtenaren, onderwijzers of militairen; van de 123 overigen was of de vader of de beide ouders overleden of oefende de vader geen beroep uit.

De uitslag van de toelatingsexamens bij de burgerdagscholen was bijna even ongunstig als in 1880; toen werden nagenoeg 35, in 1881 bijna 30 ten honderd afgewezen. Opmerking verdient het, dat hoewel het getal der toegelatenen in 1881 85 bedroeg, dus nog 4 meer dan in 1880, toch het geheel getal der leerlingen aanmerkelijk daalde: wel een bewijs, dat velen de school verlaten zonder den cursus ten einde te brengen, zelfs zonder de 2de klasse te bezoeken. Dit blijkt ook daaruit, dat het getal der leerlingen in de hoogste klasse betrekkelijk gering is; in het geheel waren er van de 178 leerlingen slechts 55 in de hoogste klasse en 95 in de laagste, benevens 28 in de zoogenaamde voorbereidende klasse der Groningsche school. Van de 35 jongelieden, die in 1881 het eindexamen aflegden, kregen slechts 27 het diploma. Neemt men daarbij in aanmerking, dat die 35 slechts ongeveer de helft uitmaakten van hen, die in December 1880 nog de hoogste klasse volgden, dan is zeker ook deze uitkomst ongunstig te noemen.

De uitslag van de toelatingsexamens voor de burgeravondscholen was ongeveer als het voorgaande jaar; toen werden 30, thans 29 ten honderd afgewezen. Aan de andere inrigtingen was de uitslag veel gunstiger dan het vorig jaar, toen de talrijke afwijzingen bij de Rotterdamsche ambachtsschool op het cijfer zulk een buitengewoon ongunstigen invloed uitoefenden.

Het getal der afgelegde eindexamens bedroeg met inbegrip van die aan de bijzondere inrigting te Leiden, 147, waarvan 114 met gunstigen uitslag. De verhouding was dus nagenoeg dezelfde als in het vorig jaar.

Het onderwijs aan de burgeravondscholen werd kosteloos gegeven aan alle leerlingen der scholen te 's Hertogenbosch, Breda, Delft, Alkmaar, Leeuwarden, Harlingen en Kampen, te zamen 486 leerlingen; bovendien werd kosteloos onderwijs verstrekt aan 1 leerling van de burgerdagschool te 's Gravenhage, 3 van die te Amsterdam en 1 van die te Groningen; aan 8 leerlingen der burgeravondschool te Arnhem, 44 te Zutphen, 17 te Tiel, 39 te Schiedam, 35 te Gouda, 20 te Gorinchem, 22 te Amsterdam, 4 te Hoorn, 39 te Middelburg, 35 te Vlissingen, 34 te Zwolle, 3 te Deventer, 9 te Groningen, 17 van de akademie te Rotter-

dam, 35 van de ambachtsschool aldaar en 10 van de industrieschool aan den Helder, te zamen 376 leerlingen, bedragende met de bovengemelde 486 een totaal van 862, tegen 823 in het voorgaande jaar.

c. *Onderwijzend personeel.*

In den loop van 1881 hadden in het onderwijzend personeel dezer scholen de volgende wijzigingen plaats.

's Gravenhage. Aan den leeraar M. F. VAN DER HORST werd, ten gevolge van zijne benoeming aan de hoogere burgerschool van 3jarigen cursus te Rotterdam, eervol ontslag verleend. Met het oog op de aanhangige plannen om de burgerdagschool in eene hoogere burgerschool te veranderen, werd besloten den heer VAN DER HORST vooreerst niet definitief te vervangen, maar tijdelijk in de waarneming zijner lessen te voorzien. Daarmede werd belast de heer S. VAN DER WIELEN.

Leeuwarden. Aan den heer W. G. B. MOLKENBOER is op zijn verzoek eervol ontslag verleend als leeraar in handteekenen en boetseren. In zijne plaats is benoemd de heer J. BUBBERMAN op eene jaarwedde van f 700.

Groningen. De directeur der burgerdag- en avondschool, dr. H. R. VAN DER LEIJ en de leeraar in wiskunde, dr. W. GLEUNS JR., zijn beiden in 1881 overleden. Met het oog op de plannen tot hervorming der school is besloten geen definitieve benoemingen te doen. De waarneming der functien van directeur is opgedragen aan den leeraar P. G. WATERBORG; de lessen in natuur- en scheikunde aan den leeraar S. POELMAN en aan den leeraar aan de hoogere burgerschool voor meisjes dr. J. P. M. CAUDRI; die in wiskunde aan den heer F. DE GROOT, leeraar aan de kweekschool voor onderwijzeressen te Groningen. In het onderwijs in de staatswetenschappen is definitief voorzien door de benoeming van dr. A. PEKELHARING op eene jaarwedde van f 250.

's Hertogenbosch. Door het overlijden van den heer A. M. BOGAERTS verloor de school haren leeraar in de wiskunde. In zijne plaats werd aangesteld de heer T. G. HEIJMANS, onderwijzer aan de Rijkskweekschool voor onderwijzers. De leeraar in Nederlandsch, geschiedenis en aardrijkskunde, J. M. F. SERVAIS vroeg en verkreeg eervol ontslag, in te gaan met 1 Januarij 1882. In de daardoor ontstane vacature werd voorzien door de benoeming van den heer G. LAMMERSCHOP, leeraar aan het gymnasium.

Tilburg. Ten gevolge van het overlijden van den leeraar in bouwkundig teekenen, C. M. GOIJARTS, onderging het personeel der leeraren de volgende verandering.

Aanvankelijk tijdelijk, later definitief, werd het onderwijs in regtlijnig en bouwkundig teekenen opgedragen aan den leeraar J. CARDINAAL (jaarwedde f 650); dat in natuurkunde aan den leeraar der Rijks- hoogere burgerschool dr. S. FIGÉE (f 250).

De groote toevloed van leerlingen tot de school deed het voorts wenschelijk voorkomen, eene parallel-klasse in te stellen voor wiskunde. In verband met hunne vermeerderde werkzaamheden ten gevolge hiervan, werd de jaarwedde der leeraren M. REIJNS en J. H. VERSCHUUREN verhoogd, respectivelijk tot f 275 en f 225.

Tot het verleenen van adsistentie bij het onderwijs in handteekenen, werd, op f 150 jaarwedde, aangewezen de heer W. VAN IERSEL.

Breda. Ter vervanging der leeraren dr. D. J. KORTEWEG en dr. J. D. R. SCHEFFER, naar elders beroepen, werden als leeraar aan de school verbonden, voor wiskunde de heer J. C. KLUIJVER, civiel-ingenieur en voor scheikunde de heer dr. J. ROMENIJ, tot dusver leeraar te Harlingen.

Arnhem. De leeraar in wis-, natuur- en werktuigkunde, C. J. FRANÇOIS, werd benoemd tot leeraar aan de hoogere burgerschool te Gorinchem. Te zijner vervanging benoemde de gemeenteraad den heer G. F. G. DE BRUIJN, oud-zeeofficier. De leeraar in Nederlandsch, geschiedenis en aardrijkskunde, G. VELDERMAN, werd door langdurige ongesteldheid verhinderd zijne lessen te geven. Deze werden voor een groot deel waargenomen door den heer W. VAN ROEKEL, leeraar aan de ambachtschool. In de waarneming der functien van den heer VELDERMAN, als onderdirecteur der school, werd voorzien door haren directeur.

Nijmegen. De leeraar P. VAN DER KEMP, aan wien reeds ten vorigen jare wegens ziekte verlof moest worden verleend, vroeg en verkreeg eervol ontslag. In zijne plaats werd tot leeraar in lijnteekenen benoemd de heer J. J. WEVE, ingenieur, die hem tot dusver reeds tijdelijk had vervangen. Door het overlijden van den leeraar in aardrijkskunde J. JURRIUS, ontstond mede eene vacature, welke werd vervuld door de benoeming van den heer C. C. JAGER, tot dusver leeraar te Hoorn. De heer H. J. HEUKELS ontving eervol ontslag wegens zijne aanstelling tot leeraar aan de Rijkskweekschool voor onderwijzers en werd als leeraar in wiskunde aan de burgeravondschool vervangen door den heer J. BLEEKER, candidaat in de wis- en natuurkunde, tot hiertoe leeraar te Sneek.

Zutphen. De leeraar in scheikunde en natuurlijke historie dr. A. J. C. SNIJDERS werd ontheven van het onderwijs in het laatstgenoemde vak. Dat onderwijs ging over in handen van den nieuw benoemden leeraar dr. M. A. BRANTS (jaarwedde f 100).

Tiel. In verband met de vermeerdering, die het aantal leerlingen der school heeft ondergaan, werd de gemeente-architect, de heer C. VAN WEERDEN, voorloopig voor één jaar, als hulpleeraar voor lijnteekenen, aan het personeel der school toegevoegd.

Dordrecht. De jaarwedde van den leeraar in teekenen M. J. VAN DIJKE werd verhoogd van f 700 tot f 1000; de heer ROTTIÉR werd andermaal tijdelijk met eenige lessen belast.

Delft. De jaarwedde van den heer E. VAN EVERDINGEN, leeraar in Nederlandsch en wiskunde, is van f 360 tot f 500 verhoogd, uit hoofde van de vermeerdering van zijne werkzaamheden. Aan den heer F. C. JACOBI is, op zijn verzoek, eervol ontslag verleend; in zijne plaats is tot tijdelijk leeraar in teekenen benoemd de heer P. C. KOOT, op eene jaarwedde van f 400.

Gouda. Aan den heer P. C. SCHRIECK is, op zijn verzoek, eervol ontslag verleend als leeraar in Nederlandsch, geschiedenis en aardrijkskunde; in zijne plaats is benoemd de heer A. F. CREMER. Tevens heeft eene andere regeling der jaarwedden plaats gehad, ten gevolge van welke die van den heer CREMER is vastgesteld op f 350, die van den leeraar VAN VLEDDER in wiskunde op f 350 en die van den leeraar A. ROOZEBOOM in wiskunde op f 250. De heer W. J. MALI is op nieuw voor een jaar benoemd tot leeraar in teekenen op eene jaarwedde van f 600.

Gorinchem. In plaats van den heer W. M STAVENISSE DE BRAUW, wiens opdragt ten einde liep, is tot leeraar in wiskunde, werktuigkunde en lijnteekenen benoemd de heer C. J. FRANÇOIS.

Haarlem. De burgeravondschool te Haarlem heeft, wat de regeling van het getal der leeraren en het bedrag hunner jaarwedden betreft, in den loop van 1881 aanzienlijke veranderingen ondergaan. Ten gevolge van het vertrek van de leeraren dr. ROMBOUTS en BOUMAN moest op nieuw worden voorzien in het onderwijs in wis- en natuurkundige wetenschappen. De heer BOUMAN had f 700 voor 10 lesuren aan de burgeravondschool, de heer ROMBOUTS f 600 voor 9 lesuren. De gemeenteraad heeft aan den nieuw benoemden leeraar der hoogere burgerschool van 3jarigen cursus, G. H. BLITS, opgedragen om voor f 400 aan de burgeravondschool gedurende 10 uren 's weeks les te geven in de wiskunde, en evenzoo aan den leeraar aan de meisjesschool dr. P. G. BUEKERS om tegen f 500, 9 uren per week les te geven in de natuur- en scheikunde. Daar deze leeraren

de taak tegen zoodanig salaris op zich genomen hebben, kon tegen de goedkeuring geen bedenking bestaan, al ware dan ook eene hoogere jaarwedde meer met de te bewijzen diensten in overeenstemming geweest. Aan den heer A. VAN DER STEUR JR. is op zijn verzoek eervol ontslag verleend als leeraar in lijnteekenen. De inspecteur, over de vervanging geraadpleegd, heeft voorgesteld de jaarwedde van dezen leeraar, die slechts f 350 bedroeg, tot f 700 of nog liever f 800, vast te stellen en alzoo te trachten een leeraar te krijgen, die in staat zou zijn het onderwijs in lijn- en bouwkundig teekenen op te voeren tot zoodanige hoogte, waarop het aan eene burgeravondschool in eene gemeente als Haarlem behoorde te staan. Hiertoe bestond te meer aanleiding, nu op de jaarwedden der andere leeraren aanmerkelijk was bezuinigd en dus nagenoeg geen nieuwe lasten op de gemeente-financien zouden behoeven te worden gelegd. Dit voorstel schijnt evenwel geen bijval bij het gemeentebestuur gevonden te hebben. Met den ontslagen leeraar VAN DER STEUR, is op nieuw onderhandeld, met dit resultaat, dat hij zich bereid toonde tegen eene jaarwedde van f 450, dus f 100 meer dan vroeger, en onder voorwaarde van minder lesuren te behoeven te geven, eene nieuwe benoeming aan te nemen. De Raad heeft de voorstellen van burgemeester en wethouders in dezen zin goedgekeurd en Gedeputeerde Staten hebben eveneens aan de nieuwe regeling der jaarwedden hunne goedkeuring gehecht.

Hoorn. In plaats van den heer C. C. JAGER, is tot leeraar in Nederlandsch benoemd de heer B. B. FABER, wiens jaarwedde begrepen is in die, welke hij aan de hoogere burgerschool geniet. De nieuwe titularis was echter bij het einde van 1881 nog niet in functie.

Enkhuizen. De heer dr. J. P. LAND, is op nieuw, voor den cursus 1881/82, tot leeraar in de natuur- en scheikunde benoemd.

Middelburg. Aan den leeraar in Nederlandsch, geschiedenis en aardrijkskunde, A. J. G. PAARDEKOOPER werd, met ingang van 1 Januarij 1882, eervol ontslag verleend wegens zijne benoeming tot leeraar te Rotterdam.

Zierikzee. De vacature voor natuur-, schei- en werktuigkunde, ontstaan door het vertrek van den leeraar dr. W. D. GRATAMA, bleeft dit jaar voortduren. De vervulling der opengevallen les-uren geschiedde zoo goed mogelijk door de overige leeraren en den directeur.

Goes. Door de benoeming van dr. J. S. G. GLEUNS, tot leeraar te Gouda, verloor de school haren leeraar in natuur- en werktuigkunde. In zijne plaats werd benoemd de heer M. C. J. DE VISSER, vroeger leeraar aan de hoogere burgerschool te Almelo.

Utrecht. Aan den leeraar in werktuigkunde en machineteekenen, S. E. HAAGSMA, werd eervol ontslag verleend wegens vertrek naar elders. De gemeenteraad verving hem door den heer G. VAN EGMOND JZ., werktuigkundig ingenieur, adjunct-ingenieur bij de Staatsspoorwegen.

Amersfoort. De leeraar in Nederlandsch en schoonschrijven, P. FOCKENS, ontving eene benoeming naar Zutphen. In de daardoor ontstane vacature werd voorzien door de aanstelling van den heer G. C. HOOGEWERFF, dusver werkzaam bij het meer uitgebreid lager onderwijs te Rotterdam.

Harlingen. Aan dr. J. ROMENIJ is op zijn verzoek eervol ontslag verleend als leeraar in de natuur- en scheikunde. In zijne plaats is benoemd de heer J. KUIJPERS, op eene jaarwedde van f 400. In December 1881 was dr. ROMENIJ nog in functie.

Zwolle. De leeraar in wiskunde en mechanica, dr. C. J. J. NINCK BLOK, werd benoemd naar 's Gravenhage. Omtrent zijne vervanging wordt in het eerstvolgend jaarverslag berigt.

De leeraar W. A. ELBERTS werd, op zijn verlangen, ontheven van het onderwijs in geschiedenis. Hij geeft dus voortaan alleen Nederlandsch aan de school, waarvoor hem f 225 jaarwedde werd toegekend. Het geschiedenis-onderwijs werd, mede tegen genot van f 225 per jaar, in zijn geheel en definitief opgedragen aan den heer K. BROUWER, hoofd eener openbare school van lager onderwijs in de gemeente.

Deventer. De heer mr. H. TER HAAR BZ. werd, op zijn verlangen, ontheven van het directoraat der school, waaraan hij echter, op f 300 jaarwedde, verbonden bleef als leeraar in staatswetenschappen en boekhouden. Het directoraat werd opgedragen aan den heer dr. J. J. LE ROIJ, die tevens werd aangesteld tot leeraar in wiskunde en aan wien f 450 jaarwedde werd toegekend. In de plaats van den leeraar J. D. R. MOLL, overleden, werd tot leeraar in wiskunde benoemd de heer J. F. H. A. LATER, leeraar aan de Rijksk weekschool voor onderwijzers (jaarwedde f 270). De leeraar in handteekenen en schilderen J. STRIENING ontving eene benoeming naar Rotterdam en werd vervangen door den heer S. BAUKEMA (jaarwedde f 1100). In de plaats van den insgelijks naar elders vertrokken hulpleeraar voor handteekenen J. M. NIEUWBOER benoemde de gemeenteraad den heer J. N. T. BUINING. In verband met veranderingen in het aantal lesuren, te geven door de leeraren D. B. WISSELINK, H. KASSENBERG en L. J. LINDEBOOM, werden hunne jaarwedden respectivelijk op f 250, f 540 en f 315 gebragt.

Kampen. De heer J. DE VRIES, ten vorigen jare tijdelijk aangesteld als leeraar in wiskunde, ter vervanging van den heer H. KOLDEWIJN, werd definitief aan de school verbonden. Door de uitbreiding van het onderwijs in teekenen aan de school werd de aanstelling noodig van nog een leeraar voor dat vak. Daartoe werd door den gemeenteraad benoemd de heer W. B. THOLEN. Deze is insgelijks werkzaam aan de stadsteekenschool en aan eene openbare school voor lager onderwijs en geniet voor een en ander f 1400 jaarwedde.

Maastricht. Aan de leeraren H. WAGEMANS voor Nederlandsch, aardrijkskunde en geschiedenis, en H. E. E. ZICKWOLFF voor hand- en lijnteekenen werd eervol ontslag verleend. In de daardoor ontstane vacatures was bij het einde des jaars nog niet voorzien.

Rotterdam. Aan den heer J. MENALDA VAN SCHOUWENBURG is op zijn verzoek eervol ontslag verleend als directeur der Akademie van Beeldende Kunsten en Technische Wetenschappen. In zijne plaats is tijdelijk voor den cursus 1881/82 benoemd de heer N. C. VOGEL. Nog vóór het einde van het jaar heeft deze echter ontslag uit die betrekking verzocht. In zijne plaats is het bestuur opgedragen aan den heer G. SCHOLTEN. Onder de leeraren komen niet meer voor de heeren C. DE HAAS in wiskunde, J. DE MEIJER en G. W. BRONS MIDDEL in teekenen, terwijl tot leeraar in werktuigkundig teekenen werd aangesteld de heer D. A. WITKOP KONING. De voornaamste verandering onderging echter de Akademie door de aanstelling van den heer J. STRIENING tot hoofdleeraar in handteekenen, aan wien met den cursus 1881/82 de leiding van en het toezigt op het onderwijs in het handteekenen in zijn geheelen omvang werd opgedragen.

Aan de ambachtsschool werd het onderwijs in werktuigkunde opgedragen aan den heer T. W. MONDRIAAN. Het personeel voor het onderwijs in de handwerken onderging ook eenige wijziging.

Leiden. Onder het personeel der burgeravondschool van het genootschap *Mathesis Scientiarum Genitrix* komen niet meer voor de heeren dr. S. FIGÉE en H. J. WALLE. Tot leeraar in werktuigkunde werd benoemd de heer R. SISSINGH. In het onderwijs in staathuishoudkunde kon nog niet worden voorzien.

Helder. De leeraren in wiskunde G. H. BLITS en C. KLOK werden vervangen door den heer J. J. VISSER.

In December 1881 waren aan de burgerdag- en avondscholen en daarmede gelijk te stellen inrigtingen het getal leeraren werkzaam, dat in de volgende tabel is aangewezen. Daarin is tevens opgegeven, hoeveel hunner aan eene hoogere burgerschool voor jongens of meisjes werkzaam waren, alsmede het bedrag hunner jaarwedden.

GEMEENTEN.	NAAM der SCHOOL.	GETAL DER LEERAREN.			Jaarwedden van de directeuren.	GETAL DER JAARWEDDEN.					Getal der jaarwedden van directeuren en leeraren.	Totaal bedrag der jaarwedden.
		tevens aan eene hoogere burgerschool of meisjesschool.	niet werkzaam aan eene hoogere burgerschool of meisjesschool.	Totaal.		tot en met f 400.	boven f 400 tot en met f 800.	boven f 800 tot en met f 1200.	boven f 1200 tot en met f 1800.	boven f 1800.		
's Gravenhage . . .	Burgerdag- en avondschool.	»	5	5	f 2200,00	1	»	1	1	2	6	f 9 250,00
Amsterdam	»	2	11	13	3000,00	2	5	»	2	3	12	17 250,00
Leeuwarden	»	3	3	6	2200,00	1	2	»	2	»	6	6 700,00
Groningen.	»	»	8	8	2500,00	2	2	1	4	»	10	11 150,00
	Totalen . .	5	27	32	4	6	9	2	9	5	35	f 44 350,00
's Hertogenbosch . .	Burger-avondschool.	2	6	8	f 640,00	7	»	»	»	»	8	f 2 250,00
Tilburg.	»	5	4	9	400,00	7	1	»	»	»	9	2 800,00
Breda	»	5	1	6	466,67	6	»	»	»	»	7	1 883,34
Arnhem	»	9	1	10	500,00	7	1	»	1	»	10	4 100,00
Nijmegen	»	9	1	10	300,00	3	4	2	»	»	10	5 602,50
Zutphen	»	9	4	13	1200,00	9	2	1	»	»	13	6 400,00
Tiel	»	6	1	7	262,96⅔	6	»	»	»	»	7	800,00
Dordrecht	»	5	5	10	800,00	3	5	1	»	»	10	5 800,00
Delft.	»	5	4	9	1200,00	2	5	1	»	»	9	5 500,00
Schiedam	»	9	3	12	800,00	10	1	»	»	»	12	3 450,00
Gouda	»	6	3	9	1050,00	5	3	»	»	»	9	4 175,00
Gorinchem	»	5	»	5	»	»	»	»	»	»	»	»
Haarlem	»	7	2	9	600,00	6	3	»	»	»	10	4 300,00
Zaandam	»	6	2	8	600,00	7	»	»	»	»	8	2 075,00
Alkmaar	»	2	4	6	500,00	4	1	»	»	»	6	1 970,00
Hoorn	»	3	»	3	100,00	»	»	»	»	»	1	100,00
Enkhuizen.	»	5	»	5	»	»	»	»	»	»	»	»
Middelburg	»	5	4	9	600,00	6	2	»	»	»	9	3 250,00
Vlissingen.	»	»	5	5	400,00	3	1	»	»	»	5	1 500,00
Zierikzee	»	4	»	4	»	»	»	»	»	»	»	»
Goes.	»	6	4	10	»	4	»	»	»	»	4	550,00
Utrecht.	»	8	11	19	1200,00	10	7	1	»	»	19	9 210,00
Amersfoort	»	7	1	8	400,00	8	»	»	»	»	9	2 300,00
Harlingen.	»	5	2	7	500,00	5	1	»	»	»	7	2 200,00
Zwolle	»	5	8	13	800,00	9	1	2	»	»	13	5 950,00
Deventer	»	7	7	14	450,00	9	2	2	»	»	14	5 825,00
Kampen	»	11	1	12	600,00	10	»	»	1	»	12	5 450,00
Maastricht.	»	4	2	6	400,00	6	1	»	»	»	8	2 250,00
	Totalen . .	160	86	246	24	152	41	10	2	»	229	f 89 690,84

GEMEENTEN.	NAAM der SCHOOL.	GETAL DER LEERAREN. tevens aan eene hoogere burgerschool of meisjesschool.	niet werkzaam aan eene hoogere burgerschool of meisjesschool.	Totaal.	Jaarwedden van de directeuren.	GETAL DER JAARWEDDEN. tot en met f 400.	boven f 400 tot en met f 800.	boven f 800 tot en met f 1200.	boven f 1200 tot en met f 1800.	boven f 1800.	Getal der jaarwedden van directeuren en leeraren.	Totaal bedrag der jaarwedden.
Rotterdam	Akademie.	3	45	48	f 2000,00	12	23	8	3	1	48	f 32 645,00
Idem	Ambachtsschool.	1	22	23	2200,00	3	12	6	1	»	23	16 027,00
Leiden	Burger-avondschool.	»	19	19	700,00	13	5	»	»	»	19	6 361,00
Helder	Industrieschool.	»	9	9	»	8	1	»	»	»	9	1 670,00
	Totalen . .	4	95	99	3	36	41	14	4	1	99	f 56 703,00
Algemeen totaal.		169	208	377	31	194	91	26	15	6	363	f 190 763,84
Aan meer dan ééne school werkzaam .		1	7	8								
Eigenlijk totaal		169	201	369								

Tot toelichting diene het volgende. Er was ééne vacature te 's Gravenhage in Nederlandsch en Fransch, te Breda in scheikunde, te Haarlem in lijnteekenen, te Hoorn in Nederlandsch, te Zierikzee in werktuigkunde, natuur- en scheikunde, te Amersfoort in Nederlandsch: twee vacatures te Groningen, de eene in wiskunde, de andere in natuur- en scheikunde, tevens directeur; en twee te Maastricht, de eene in Nederlandsch, geschiedenis en aardrijkskunde, de andere in teekenen; in het geheel dus tien vacatures. Voorts waren er aan de scholen te Gorinchem 5, te Hoorn 3, te Enkhuizen 5, te Zierikzee 5 (waaronder de bovengemelde vacatures) en te Goes 6 leeraren zonder jaarwedde werkzaam, te zamen 24. Van daar het verschil van 14 tusschen het getal der leeraren en dat der jaarwedden op de tabel. Bovendien moet het getal der leeraren nog met 8 verminderd worden, daar 6 leeraren aan de Akademie te Rotterdam tevens werkzaam waren aan de ambachtsschool aldaar, één leeraar dier Akademie tevens aan de burgeravondschool te Amsterdam en een leeraar van de Rotterdamsche Ambachtsschool tevens aan de burgeravondschool te Dordrecht. Eene vergelijking met het vorig jaar doet geen noemenswaardig verschil opmerken.

In de jaarwedden aan de burgerdag- en avondscholen kwam geene verandering. Wat de burgeravondscholen aangaat, valt te wijzen op noemenswaardige verhooging te Tilburg, Tiel, Dordrecht en Delft, op eenige vermindering te Nijmegen, Haarlem, Utrecht en Deventer. Eene vermindering voor Hoorn is alleen daaraan toe te schrijven, dat volgens de thans geldige regeling de jaarwedden eigenlijk bestemd zijn voor het onderwijs aan de hoogere burgerschool, maar dat de leeraren tevens verpligt zijn zonder bezoldiging aan de burgeravondschool onderwijs te geven; alleen de directeur geniet eene afzonderlijke belooning van f 100. Het geheel bedrag der jaarwedden aan de burgeravondscholen is ruim f 1200 minder dan het vorig jaar. Aan de Akademie te Rotterdam is het bedrag der jaarwedden met ruim f 4500 toegenomen, grootendeels ten gevolge van de bovenvermelde aanstelling van een hoofdleeraar in handteekenen. Het personeel der Ambachtschool te Rotterdam kostte dit jaar nagenoeg f 500 meer, dat der burgeravondschool te Leiden ruim f 600 minder.

Het algemeen totaal der jaarwedden aan al deze inrigtingen is van f 187 080,67 geklommen tot f 190 763,84 en dus toegenomen met f 3683,17. Het gemiddeld cijfer der jaarwedden van de aan deze scholen werkzame leeraren bedroeg f 517, tegen f 499 in het voorgaande jaar.

d. *Leerplan en toestand van het onderwijs.*

's Gravenhage. In de regeling der burgerdagschool is geen verandering gekomen. Voorstellen om haar te mogen opheffen zijn door het dagelijksch bestuur van de gemeente aan den Raad gedaan; den 4den October werd besloten, 1°. aan den Koning, ingevolge art. 14 al. 3 der wet van 2 Mei 1863 (*Staatsblad* n°. 50) ontheffing te verzoeken van de verpligting tot het oprigten en onderhouden eener burgerdagschool, met bereidverklaring om, zoo noodig, in eene burgeravondschool op andere wijze te voorzien; 2°. voor het geval, dat de sub 1°. bedoelde ontheffing wordt toegestaan, eene hoogere burgerschool voor jongens met 3jarigen cursus op te rigten. Een adres, waardoor aan het onder 1°. vermelde uitvoering werd gegeven, is in November aan de Regering aangeboden. Dit verzoek heeft, althans onder dien vorm, bij den Minister van Binnenlandsche Zaken tot bedenkingen aanleiding gegeven. Het verzoek was namelijk gegrond op art. 14, 3de lid, der wet van 2 Mei 1863 (*Staatsblad* n°. 50).

Volgens deze wetsbepaling kan van de verpligting tot het oprigten eener burgerdagschool tijdelijk ontheffing worden verleend, indien het blijkt, dat door eene *burgeravondschool* voldoende in de behoefte wordt voorzien. Zoodanige inrigting bestaat in 's Gravenhage echter tot dusver niet en zij kan dus bezwaarlijk geacht worden *in de behoefte te voorzien*. De Minister verzocht derhalve overlegging van het plan van eene burgeravondschool, zoodanig ingerigt, dat op een voldoend bezoek met grond kan worden gerekend. Mogt de ontheffing worden verlangd krachtens het 2de lid van het aangehaalde wetsartikel, — en alzoo niet alleen voor de dagschool maar ook voor de avondschool, — op grond dat op andere wijze in de behoefte voorzien is, dan wenschte de Minister duidelijk te zien aangetoond op *welke* andere wijze voorzien is, niet alleen in de behoefte aan teekenonderwijs, maar ook in de voornaamste vakken, waarin de wetgever het noodig achtte, dat aan den ambachtsstand onderwijs zou worden gegeven.

In 1881 is verder niets aan de zaak gedaan. Van de in 1882 gehouden overleggingen en gemaakte plannen zal in een volgend Verslag mededeeling worden gedaan.

Amsterdam. Het programma onderging geen verandering. De minder voldoende resultaten van het onderwijs in handteekenen hebben aanleiding gegeven tot eenig overleg met het schooltoezigt. Men verwachtte daarvan in het vervolg

verbetering, vooral wat betreft de aan de avondschool te volgen methode, in de eerste plaats bij het teekenen naar voorbeelden, aan hetwelk, naar het oordeel van den inspecteur, te veel werd gedaan, terwijl dit onderwijs ook niet werd gegeven in eene rigting, die voor jongelieden uit den ambachtsstand de meest gewenschte mag geacht worden.

Leeuwarden. De teekenlessen hebben gedurende de maanden September en October, ten gevolge van het onverwacht vertrek van den leeraar MOLKENBOER, stilgestaan. In November is onder den nieuwen leeraar, den heer BUBBERMAN, eene wijziging in de regeling van het teekenonderwijs gemaakt, ten gevolge waarvan de beide klassen der dagschool nu niet langer te gelijk onderwijs ontvangen, maar elke klasse afzonderlijk. Het verminderd bezoek der burgeravondschool wordt door de commissie grootendeels aan de voor korten tijd geopende ambachtsschool toegeschreven.

Groningen. Het overlijden van twee leeraren der school en de plannen tot hare reorganisatie, die het wenschelijk maakten niet definitief in de ontstane vacatures te voorzien, oefenden, zooals te verwachten was, geen gunstigen invloed uit. Nogtans mag met lof melding worden gemaakt van den ijver, waarmede de tijdelijke waarnemers zich van hunne taak kweten.

Tilburg. Op voorstel van den directeur der school zijn door burgemeester en wethouders aan het einde van den cursus aan de meest verdienstelijke leerlingen in het teekenen prijzen (medailles of plaatwerken) en getuigschriften uitgereikt.

Breda. Voorstellen tot reorganisatie der burgeravondschool, welke ook hier niet geheel aan de verwachting heeft beantwoord, werden aangehouden in afwachting van de voorgenomen oprigting eener ambachtsschool.

Zutphen. De lessen in timmeren, draaijen, enz., die alhier voor de leerlingen der burgeravondschool over dag zijn opengesteld, en als het ware een begin vormen van eene ambachtsschool, bleven beantwoorden aan het doel. De beschikbare plaatsen waren het gansche jaar door bezet. De leeraar J. KOSTERS werd ontheven van zijne betrekking van amanuensis om zich geheel te kunnen wijden aan het door hem te geven onderwijs. De localiteit voor de school laat in elk opzigt te wenschen overig.

Tiel. Op voorstel van den directeur en den betrokken leeraar, zal voortaan de werktuigkunde geheel in de 2de klasse worden gegeven. Tevens werd bepaald, dat de leerlingen den vollen ouderdom van twaalf jaren moeten hebben bereikt, om tot de school te kunnen worden toegelaten.

Dordrecht. Aangaande deze school kan weder een gunstig getuigenis worden afgelegd. Het aanzienlijk getal leerlingen maakte het niet alleen noodig op nieuw de 1ste klasse in twee parallel-afdeelingen te splitsen, maar deed zelfs de vraag ontstaan, of het niet wenschelijk zou zijn in het vervolg voor de 2de klasse gelijken maatregel te nemen. De hieraan verbonden zwarigheden, vooral wat de beschikbare localen betreft, deden vooralsnog de invoering tot later uitstellen.

Schiedam. De commissie van toezigt uit in haar verslag de klagt, dat de leerlingen zich gedurende 1881, meer dan in vroegere jaren, aan schoolverzuim schuldig maakten.

Zaandam. In de regeling der burgeravondschool is eene wijziging gebragt, in dien zin, dat het eindexamen wordt gehouden aan het einde van het 2de studiejaar, terwijl de 3de en 4de klasse een soort van voortgezetten cursus vormen, waarin alleen onderwijs in teekenen, boetseren en modelmaken wordt gegeven.

Alkmaar. De commissie van toezigt wijst in haar verslag op de in sommige opzigten onvoldoende gevolgen van het onderwijs. Voor een groot deel moesten deze gezocht worden in den geringen graad van ontwikkeling bij hen, die op de school worden toegelaten. Te meer moet dit treffen, daar bij de toelatingsexamens met de noodige gestrengheid wordt te werk gegaan. In het laatste jaar toch werden van de 36, die zich voor de laagste klasse hadden aangemeld, slechts 19 toegelaten en konden van de 26 leerlingen der eerste klasse slechts 13 tot de 2de overgaan. De commissie heeft de middelen om hierin verbetering te brengen reeds tot een onderwerp van hare overwegingen gemaakt, maar is nog niet tot een vast plan kunnen komen.

Middelburg. Het verplaatsen van den aanvang der lessen, bij 't begin en het einde van den cursus, van 6 op 7 ure is gebleken, niet geheel voldoende te zijn om het ongeregeld bezoek der school te voorkomen. De commissie van toezigt gaat voort, pogingen te doen om de bestaande aanleidingen daartoe, zooveel het mogelijk is, uit den weg te ruimen.

In October werd eene praktische ambachtsschool geopend, waar alleen zij worden toegelaten, die de burgeravondschool hebben bezocht. Het schoolgeld dezer inrigting, die één eigen leeraar heeft, bedraagt f 5. Zij ving haar onderwijs aan met 7 leerlingen.

De gelegenheid tot sparen, die, gelijk in vroegere verslagen is vermeld, aan deze school wordt gegeven, bleef ook dit jaar geopend. Maar er werd minder dan vroeger gebruik van gemaakt.

Goes. De vierjarige cursus der burgeravondschool werd tot een driejarigen teruggebragt en het leerplan in verband daarmede vereenvoudigd. Over de uitwerking van dezen maatregel kan uit den aard der zaak eerst later een oordeel worden geveld.

Amersfoort. Op den duur wordt geklaagd, dat de burgeravondschool in deze gemeente haar doel mist en dat het praktisch ware, haar te veranderen in eene inrigting, voor welke het teekenonderwijs hoofdzaak zou zijn. Reeds nu is de zomercursus der school geheel aan dát onderwijs gewijd.

Zwolle. Onmiddellijk deed zich zeer sterk de nadeelige werking gevoelen van het door den gemeenteraad genomen besluit, waarbij de uitreiking van prijzen werd afgeschaft. Terwijl te voren velen in de hoop op eene onderscheiding het onderwijs tot het einde van den cursus bleven volgen, verlaten thans niet weinigen de school lang vóór dien tijd.

Meer gestrengheid bij de toelatingsexamens werd ter wille van het gehalte van het onderwijs aan de school noodig geacht. Voor het oogenblik is van dezen maatregel eene niet onbelangrijke vermindering van het aantal leerlingen der school het gevolg; maar men vleit zich, dat op den duur de uitwerking deze zal zijn, dat de leerlingen zich zullen aanmelden terstond na het verlaten der lagere school, in plaats van daarmede — zooals thans velen doen — één of meer jaren te wachten, waarbij dan het geleerde voor een goed deel verloren gaat.

Een zéér ruim gebruik werd gemaakt van de aan de inrigting verbonden schoolbibliotheek.

Deventer. Het groot aantal leerlingen, dat van de school in deze gemeente gebruik maakt, heeft, evenals ten vorigen jare, geleid tot het openstellen van een extra-lesuur in Nederlandsch en in rekenen.

Kampen. Door de verbinding van eene voorbereidende klasse aan de school alhier, wenscht men de gelegenheid te openen tot aanvulling van het vele, dat tot hiertoe bij de toelatingsexamens aan de kennis der candidaten plagt te ontbreken.

In verband met deze uitbreiding werd de verdeeling der les-uren aanmerkelijk gewijzigd en met name het aantal uren, aan teekenen gewijd, vermeerderd.

Daar voorts, in het vervolg, op de stadsteekenschool geene leerlingen meer zullen worden toegelaten beneden 15 jaren oud, vleit men zich, dat deze inrigting voortaan het bezoek der burgeravondschool niet meer, gelijk tot dusver, in den weg zal staan.

Maastricht. Ook in deze gemeente blijkt de burgeravondschool, gelijk zij tot dusver was ingerigt, aan de bestaande behoefte aan onderwijs niet volledig te voldoen. Plannen tot wijziging dier inrigting zijn in bewerking. In het eerstvolgend jaarverslag zal daaromtrent nader worden berigt.

Rotterdam. De wijziging in de Akademie van beeldende kunsten en technische wetenschappen was bij het einde van 1881 nog niet genoeg gevorderd om reeds met eenigen grond van hare resultaten melding te kunnen maken. Alleen kan verklaard worden, dat de heer STRIENING zijne niet gemakkelijke taak met grooten ijver en toewijding heeft aanvaard. In het onderwijs in handteekenen zijn reeds eenige verbeteringen aangebragt, maar de meeste zullen eerst mogelijk zijn, als in de localen de noodige veranderingen zullen gemaakt zijn, waardoor zij voor het teekenen naar de natuur en ook voor klassikaal teekenonderwijs geschikt zullen geworden zijn.

Aangaande de *Ambachtsschool* valt alleen op te merken, dat in de regeling van het onderwijs eenige wijzigingen zijn gemaakt, waardoor vooral het praktische nog meer op den voorgrond is gesteld.

e. *Toestand der localen en hulpmiddelen.*

Tilburg. In de beschikbare localiteit, met name voor het teekenonderwijs, blijft verbetering dringend noodig.

Haarlem. De plannen om ten behoeve van de burgeravondschool betere localen beschikbaar te stellen, zijn eindelijk tot rijpheid gekomen. De eerste verdieping van een nieuw te stichten gebouw voor eene der openbare lagere scholen zal voor eene burgeravondschool worden ingerigt. Men hoopte in het voorjaar 1882 tot de aanbesteding te kunnen overgaan.

Enkhuizen. Aan een der schoolvertrekken, dat, wat de inrigting betreft, veel te wenschen overliet, zijn de noodige verbeteringen aangebragt.

Middelburg. De inrigting van eene der teekenzalen onderging aanmerkelijke verbetering.

Zwolle. Hoewel de localiteit der school in het algemeen weinig te wenschen overlaat, wordt geklaagd over gebrekkige ventilatie, inzonderheid in het locaal voor lijnteekenen bestemd.

§ 2. INDUSTRIE- EN TEEKENSCHOLEN, AMBACHTSSCHOLEN, ENZ.

In de volgende tabel zijn de scholen vermeld, die, zonder burgeravondscholen te zijn, meer bijzonder bestemd zijn voor onderwijs in teekenen en andere in art. 13 der wet genoemde vakken. In die tabel komen, overeenkomstig de circulaire van den Minister van Binnenlandsche Zaken van 19 April 1866, n°. 234 (5de afd.), alleen die inrigtingen voor, die door leerlingen uit den ambachtsstand bezocht worden en derhalve tot de inrigtingen van middelbaar onderwijs moeten worden gerekend. Scholen, uitsluitend tot opleiding van kunstenaars bestemd, worden daarop niet vermeld.

Gemeenten.	Naam der school.	Aard der school.	Vakken van onderwijs.	Getal der	
				leeraren.	leerlingen.
's Hertogenbosch.	Kon. school van nuttige en beeldende kunsten.	ges. bijz.	Handt., bouwk. teek., boetseren.	8	288
id.	Ambachtsschool.	openb.	Ned. taal, rek., ornam. teek., lijnt., timmeren.	7	32
Breda.	Teekeninstituut.	id.	Handt., bouwk. teek., boetseren.	7	189
Bergen op Zoom.	Teekenschool.	id.	Handteekenen.	1	115
Roosendaal.	id.	ges. bijz.	Handteek., bouwk. teekenen.	4	179
Helmond.	id.	openb.	Handteek., lijnt., bouwk. teek.	2	49
Eindhoven.	id.	id.	Handteek., bouwk. teekenen.	4	115
Oosterhout.	id.	ges. bijz.	Handt., lijnt., boets., schilderen.	1	70
Ravenstein.	id.	openb.	Handteek., bouwk. teekenen.	2	38
Grave.	id.	id.	Handteek., bouwk. teekenen.	2	40
Arnhem.	Teekenschool van het genootschap »Kunstoefening".	ges. bijz.	Handt., bouwk. teek., boetseren.	6	320
id.	Ambachtsschool.	id.	L. o., handt., lijnt., boetseren, ambachten.	13	113
Barneveld.	Teekenschool.	id.	Handteekenen.	1	23
Wageningen.	id.	id.	Herh. onderw., handt., bouwk. teek., boetseren.	4	38
Zaltbommel.	id.	id.	Rek., meetk., handt., lijnt.	3	30
Nijkerk.	id.	openb.	Lijnteekenen.	1	25
			Transporteren	66	1664

Gemeenten.	Naam der school.	Aard der school.	Vakken van onderwijs.	Getal der leeraren.	Getal der leerlingen.
			Per transport	66	1664
's Gravenhage.	Akad. van beeld. kunsten.	ges. bijz.	Handt., bouwk. teek., boets., wiskunde.	24	400
id.	Ambachtsschool.	id.	L. o., wisk., nat., handteek., bouwk. teek., boets., amb.	10	85
id.	id. (avondcursus).	id.	Handteek., bouwk. teekenen.	»	46
id.	Industrieschool voor meisjes.	id.	L. o., wisk., nat., teek., boekh., handwerken.	10	76
Delfshaven.	Teekenschool.	id.	Handteek., bouwk. teekenen.	3	58
Brielle.	id.	openb.	Bouwk. teek. en ornam. teek.	1	21
Alphen.	Ambachts-teekenschool.	ges. bijz.	Wisk., nat., handt., bouwk. teekenen.	4	32
Amsterdam.	Ambachtsschool.	id.	L. o., wisk., nat., handteek., bouwk. teek., boets., amb.	22	149
id.	id. (avondcursus).	id.	Handteek., bouwk. teekenen.	»	203
id.	Industrieschool v. d. Maatsch. voor den werkenden stand.	bijz.	Wisk., nat., boekh., handteek., bouwk. teek., boetseren.	13	103
id.	Teekensch. v. kunstambachten.	ges. bijz.	Handt., bouwk. teek., boetseren.	6	146
id.	Teekensch. Concordia inter nos.	bijz.	Handt., bouwk. teekenen.	3	90
id.	Kweekschool voor machinisten.	ges. bijz.	L. o., wisk., nat., werkt. kunde, teekenen, ambachten.	7	104
id.	Industrieschool voor vrouwelijke jeugd.	id.	L. o., wisk., nat., boekh., handt., handw. pharmacie.	21	172
Hoorn.	Teekenschool.	openb.	Handteek., bouwk. teekenen.	2	58
Purmerend.	id.	id.	Wisk., handt., bouwk. teek.	4	71
Edam.	id.	id.	Handt., bouwk. teekenen.	2	53
Tholen.	id.	ges. bijz.	Handt., boetseren.	1	28
Utrecht.	Ambachtsschool.	id.	Teekenen en ambachten.	5	72
Zeist.	Teekenschool.	id.	Handt., lijnt., boetseren.	1	36
Leeuwarden.	Ambachtsschool.	id.	Handt., lijnt., ambachten.	4	41
Sneek.	Industrieschool.	openb.	Wisk., nat., handt., bouwk. teekenen.	5	63
Zwolle.	Teekenschool.	id.	Handt., lijnt., timmeren.	7	327
Deventer.	id.	id.	Handt., lijnt., bouwk. teekenen, schilderen.	10	368
Kampen.	id.	id.	Handt., bouwk. teekenen.	3	64
Almelo.	id.	id.	Wisk., handt., lijnteekenen.	3	53
Groningen.	School voor handwerkslieden.	id.	Ned., wisk., nat., handt., bouwk. teekenen.	5	47
Veendam.	School voor nijverh. en landb.	id.	L. o., wisk., nat., handt., bouwk. teekenen, veeteelt, landbouw.	7	61
Roermond.	Teekenschool.	id.	Handteek., lijnteekenen.	2	115
Venlo.	id.	id.	Handteek., bouwk. teekenen.	1	36
			Totaal . .	252	4842

De hier vermelde inrigtingen zijn dezelfde als in het voorgaande verslag zijn vermeld; alleen komen thans nog voor de ambachtsschool te Leeuwarden, alsmede de afzonderlijke avondcursussen, die aan de ambachtsscholen te 's Gravenhage en Amsterdam gehouden werden. (1) Het getal der inrigtingen bedroeg 46. Het getal der leeraren groeide van 242 tot 252, het getal der leerlingen van 4333 tot 4842. De vermeerdering van het onderwijzend personeel is hoofdzakelijk toe te schrijven aan de opneming der ambachtsschool te Leeuwarden en aan vermeerdering van het getal onderwijzers en onderwijzeressen aan de ambachtsschool en de industrieschool voor vrouwelijke jeugd te Amsterdam. Van de vermeerdering der leerlingen met ruim 500, komen 290 voor rekening van de drie thans voor het eerst vermelde inrigtingen of cursussen. Overigens was de meeste vermeerdering op te merken bij de teekenscholen te Bergen op Zoom, Deventer en Kampen, bij de teekenschool voor kunstambachten te Amsterdam, bij de ambachtsscholen te 's Gravenhage en Amsterdam en de industrieschool voor meisjes te 's Gravenhage.

Aangaande sommige van de in de tabel vermelde inrigtingen valt nog het volgende op te merken.

Arnhem. De alhier gevestigde praktische ambachtsschool blijft in bloeijenden toestand verkeeren.

In verband met de gemeenschappelijke regeling, getroffen door de besturen der machinistenschool te Amsterdam, en van de ambachtsscholen te Amsterdam, Rotterdam, 's Gravenhage en Arnhem, werd ook hier met April dezes jaars de gelegenheid geopend voor opleiding tot machinist voor de zoogenoemde kleine vaart en kleine industrie. De leerlingen-machinist volgen het eerste jaar geheel, het tweede en derde jaar hoofdzakelijk het onderwijs der smeden. Voor hunne theoretische opleiding werd de stoomwerktuigkunde opgenomen onder de leervakken der school, en als leeraar voor dat vak aangesteld H. F. DE VOS, havenmeester te Zutphen, vroeger chef-machinist bij de Marine, en als zoodanig met de opleiding der leerlingen-machinist belast.

Voor het beeldhouwen was slechts één leerling overgebleven. Dit gaf aanleiding dat de leeraar P. A. DE LEEUW voor het vervolg van het onderwijs in dit vak aan de school werd ontheven, en alleen met dat in boetseren bleef belast. De genoemde leerling ontving verder in zijne werkplaats het noodige praktisch onderrigt.

Door den directeur der school werd een private avondcursus gegeven in voortgezet teekenonderwijs, waaraan, zoowel in de zomer- als in de wintermaanden, door vele leerlingen en oud-leerlingen werd deelgenomen. Ook werd eene proef genomen met de instelling eener schoolspaarbank. Aanvankelijk geeft zij reden tot tevredenheid.

Met den aanvang van den cursus 1881/82 werd, naar aanleiding van meermalen ingekomen aanvragen, de proef genomen met het toelaten van leerlingen, hetzij alleen voor de praktijk van eenig vak, hetzij alleen voor het teekenonderwijs. Ten einde te voorkomen dat hiervan misbruik worde gemaakt, is het schoolgeld voor deze categorie van leerlingen voorloopig op f 20 per jaar gesteld, terwijl de gewone leerlingen slechts f 5 betalen.

Van belang voor de beoordeeling der resultaten van de school is de maatregel, door haar bestuur genomen, om een stamboek aan te leggen van de oud-leerlingen, waarin gegevens omtrent hunne verdere loopbaan worden bijeengebragt. Reeds nu is uit dat stamboek één zaak te leeren, die der vermelding waard mag worden geacht. Het blijkt, dat van de 88 leerlingen, die sedert de oprigting der school haar met een eind-diploma hebben verlaten, thans nog 72 als ambachtsman werkzaam zijn; 3 zijn overleden en 3 verlieten het ambacht, terwijl er 7 als teekenaar of onderbaas, en 3 als opzigter van den Waterstaat of bij den aanleg van Staatsspoorwegen zijn opgetreden. In deze cijfers ligt eene zeer afdoende weêrlegging van hetgeen niet zelden pleegt te worden beweerd, dat de ambachtsschool eene soort van architecten of opzigters zou vormen, maar dat zij geene gewone ambachtslieden leveren zou.

's Gravenhage. Bij de *Akademie van Beeldende Kunsten* is thans vooruitzigt, dat men ten behoeve van het onderwijs over het geheele gebouw zal kunnen beschikken, zoodat althans voor een groot deel in de behoefte aan meer ruimte zal kunnen worden voorzien. Reeds nu werden eenige verbeteringen aangebragt; de zaal voor de ornamentklasse werd geheel nieuw ingerigt, zoodat de middenzaal thans is verdeeld in vier, de zijvertrekken in twee afzonderlijke vakken, aan welker wanden de ornamenten zijn opgehangen. Het onderwijs in ornament is ook uitgebreid tot de elementaire klasse.

Behalve de in de tabel vermelde 400 leerlingen, volgden nog 82 vrouwelijke leerlingen het onderwijs. Een speciale cursus tot opleiding voor de acte van bekwaamheid voor het middelbaar onderwijs in teekenen werd door 20 mannelijke en 21 vrouwelijke leerlingen gevolgd; ook deze zijn niet in de tabel vermeld.

Het getal leerlingen der *ambachtsschool* is op nieuw toegenomen. De cursus 1881/82 begon zelfs met 96 leerlingen, doch hun getal daalde in December tot 85, tegen 72 in het voorgaande jaar. De maatregel, een vorig jaar door het bestuur ingevoerd, om aan de leerlingen der hoogste klasse eene wekelijksche uitkeering van premiegelden te doen, berekend naar het aantal uren, dat zij komen werken, levert uitstekende resultaten op; niet alleen wordt het schoolverzuim er door tegengegaan, maar ook wordt het tusschentijds verlaten der school er door tegengewerkt. Het bestuur heeft nu denzelfden maatregel uitgestrekt tot de beste leerlingen der 2de klasse.

De avondcursus voor werklieden boven 18 jaren, waarvan in het voorgaand verslag sprake was, is in Januarij 1881 geopend. Het onderwijs omvatte het hand- en regtlijnig teekenen en de beginselen der decoratieleer. De cursus begon met 34 leerlingen, welk cijfer echter in Maart tot 16 daalde; velen hunner hadden volstrekt geen kennis van teekenen en moesten van onder af beginnen; klassikaal onderwijs was dientengevolge onmogelijk. In November 1881 is een nieuwe cursus geopend, die vier maanden zou duren; daarbij werd bepaald, dat men zich óf voor hand- en regtlijnig teekenen beide, óf voor een van beide zou kunnen aanmelden; het schoolgeld werd voor het eerste geval op f 8, voor het 2de op f 5 gesteld. Van de 60 ambachtslieden, die zich lieten inschrijven, kwamen er slechts 46 op. Hoewel op eenige gunstige resultaten valt te wijzen, heeft de maatregel tot dusverre nog niet beantwoord aan de verwachtingen, die men er van had.

De *industrieschool voor meisjes* mogt zich in een voortdurenden bloei en in eene aanzienlijke vermeerdering van het getal harer leerlingen — van 52 tot 76 — verheugen. Dit mag te meer op prijs worden gesteld, nu door de nieuwe wettelijke regeling de afzonderlijke acten voor vrouwelijke handwerken, alsook die voor teekenen voor haar die geene acte als onderwijzeres hebben, niet meer te verkrijgen zijn en dus voor vele meisjes die prikkel ontbreekt. Van de leerlingen, die het voorgaande jaar den cursus hadden ten einde gebragt, werd eene geplaatst als teekenaarster aan de porceleinfabriek te Delft; eene werd benoemd als onderwijzeres in boekhouden aan de hoogere burgerschool voor meisjes te Leiden en eene als onderwijzeres in handwerken aan twee openbare lagere scholen te 's Gravenhage.

Delfshaven. In den toestand der teekenschool is in 1881 nog geene verandering gekomen. Er waren echter plannen aanhangig om haar, ingeval aan de gemeente ontheffing van de verpligting tot oprigting eener burgerschool werd verleend, over te brengen naar eene andere localiteit, waarvoor bij den bouw eener openbare lagere school in de gemeente zou worden gezorgd.

Brielle. Het onderwijs is eenigzins uitgebreid, daar er in den cursus 1881/82, behalve in het bouwkundig teekenen, driemaal 's weeks onderwijs werd gegeven in de beginselen van het teekenen naar ornament.

(1) In het Regeringsverslag over 1880 komen ook de Quellinusschool te Amsterdam voor en de zoogenaamde teekenschool voor kunstambachten te Haarlem, die tot dusverre door den inspecteur niet onder de inrigtingen van middelbaar onderwijs zijn gerekend. Van daar verschil in de cijfers. Omtrent beide instellingen volgen aan het slot dezer paragraaph enkele bijzonderheden.

Amsterdam. Aan de uitbreiding van de ambachtsschool (even als van die te Arnhem, Rotterdam en 's Gravenhage), waarvan in het vorig verslag mededeeling is geschied, is in 1881 uitvoering gegeven. De klasse der aanstaande machinisten werd geopend met 19 leerlingen, wel een bewijs, dat daardoor in eene behoefte is voorzien. Gedeeltelijk hieraan, maar ook aan de steeds toenemende belangstelling moet de aanzienlijke vermeerdering van het getal der leerlingen worden toegeschreven. Het bestuur dacht dan ook reeds, met het oog op de beschikbare ruimte in het gebouw aan de Weteringschans, aan de opening eener tweede ambachtsschool, maar werd daarvan voor alsnog teruggehouden door de aanzienlijke kosten, vooral veroorzaakt door de inrigting van de noodige localen.

De avondcursus aan de ambachtsschool omvatte alleen het handteekenen, het bouwkundig en werktuigkundig teekenen; daartoe kunnen, behalve oud-leerlingen der ambachtsschool, alleen jongelieden boven 17 jaren worden toegelaten. Het onderwijs, dat door zes leeraren der ambachtsschool werd gegeven, werd door 203 leerlingen bijgewoond. In vroegere jaren omvatte het onderwijs ook het lezen, schrijven, rekenen en de beginselen der natuurkunde; maar later heeft het bestuur dit laten varen, vooral ook met het oog op de van wege de *Maatschappij ter bevordering van Nijverheid* opgerigte avondschool voor volwassenen. Opmerkelijk is het, dat sedert de inkrimping de belangstelling eer is toe- dan afgenomen.

De *industrieschool* van de *Maatschappij voor den werkenden Stand* onderging een gevoelig verlies door het overlijden van haren directeur, den heer F. F. Smith. Met de waarneming zijner functien werd de heer F. J. A. Vos belast. Opmerking verdient het groot getal der leerlingen, dat deel nam aan het onderwijs in wiskunde, namelijk 80 pct.; de lessen in het hand- en ornamentteekenen werden gevolgd door 53 pct. der leerlingen; die in het bouwkundig teekenen door 54 pct., in machineteekenen door 32 pct. Voorts werden de lessen in natuurkunde gevolgd door 32 pct., die in boekhouden door 36 pct.

De *kweekschool voor machinisten* kwam een stap nader tot hare definitieve regeling, zooals die in het voorgaand verslag is beschreven. Het getal van hen, die toelating verlangden tot de afdeeling B, bestemd tot opleiding voor machinist aan boord van groote stoomschepen, voor de Gouvernementsmarine in de kolonien en bij groote fabrieken, bedroeg 95, maar slechts 33 konden voldoen aan de eischen; wegens gebrek aan ruimte was het echter niet mogelijk er meer dan 27 te plaatsen. Tot de afdeeling A, welke bestemd was tot opleiding van machinisten voor de binnenlandsche stoomvaart, locomotieven, kleine fabrieken, heeft geen toelatingsexamen plaats gehad. Ten einde echter de jongelieden, die er op gerekend hadden, niet geheel te leur te stellen, is hun de gelegenheid gegeven om een voorbereidenden cursus te volgen, en zoo mogelijk het volgend jaar tot de afdeeling B te kunnen overgaan. Hiervan maakten 26 gebruik, van welke er bij het einde van 1881 nog 25 aanwezig waren. De 2de klasse der afdeeling A bestond uit 23 leerlingen, die het vorig jaar het onderwijs in de 1ste klasse hadden bijgewoond. De afdeeling B telde 30 leerlingen in de 1ste en 26 in de 2de klasse. De leerlingen, die het vorig jaar de 2de klasse van eene der afdeelingen bezochten, hebben de school verlaten, met uitzondering van 4 uit afdeeling A, die geen voldoend examen aflegden. Het totaal der leerlingen bedroeg 104, tegen 92 in het voorgaande jaar, zoodat de nieuwe regeling en inkrimping in dit opzigt nog niet tot vereenvoudiging heeft kunnen leiden. In hoever dit in 't vervolg het geval zou kunnen zijn, zal later blijken; maar bij de steeds toenemende belangstelling is eer vermeerdering dan vermindering van de bezoekers der afdeeling B te verwachten, vooral wanneer van eene behoorlijke voorbereiding voor het onderwijs meer werk wordt gemaakt en ook de beschikbare ruimte zal vergunnen meer jongelieden toe te laten. Hoewel het tegenwoordig gebouw voor het praktisch werk vrij voldoende is ingerigt, laten de localen voor het theoretisch onderwijs en vooral voor het teekenen nog in vele opzigten te wenschen over.

De *industrieschool voor vrouwelijke jeugd* is naar het nieuwe gebouw aan de Weteringschans overgebragt, dat uitstekend voldoet. In Februarij meldden zich 53 meisjes aan, van welke 25 werden toegelaten, in Augustus 89, van welke 59 bij het admissie-examen voldeden. Dientengevolge telde de school in Augustus 200 leerlingen, van welke echter vóór het einde van het jaar 28 weder vertrokken. Van de toen aanwezigen behoorden 53 tot de 1ste, 44 tot de 2de en 73 tot de 3de klasse. Den vervolg-cursus, waarop men ook bij de inrigting van het nieuwe gebouw het oog had gehad, hoopte men weldra te openen.

De *teekenschool voor kunstambachten*, van welke voor het eerst in het voorgaand verslag melding is gemaakt, zag het getal harer leerlingen aanzienlijk toenemen, daar het van 93 tot 146 klom. Zoowel tot opneming van een grooter getal leerlingen als tot eene betere regeling van het onderwijs was het bestuur in staat door de overbrenging van de school van de gebrekkige localen aan de Lijnbaansgracht naar zeer doelmatige, opzettelijk voor haar ingerigte localen in de Jacob-van-Campenstraat. In het onderwijs was een aanzienlijke vooruitgang op te merken, vooral wat betreft de methode, die bij het klassikaal onderwijs in de beginselen van het ornamentteekenen wordt gevolgd.

Leeuwarden. Nadat reeds sedert verscheidene jaren de oprigting eener ambachtschool was voorbereid, is eindelijk in April 1881 de school geopend met 39 leerlingen, welk cijfer later nog eene kleine vermeerdering onderging. Het onderwijs aan de school zelve omvat het hand- en regtlijnig teekenen, het timmeren, meubelmaken en smeden; voorts ontvingen de leerlingen gedurende 10 uur per week onderwijs aan de herhalingschool in lezen, schrijven, Nederlandsche taal, aardrijkskunde, wiskunde en beginselen der natuurkennis. Voor den volgenden cursus was eene aanzienlijke vermeerdering van het getal der leerlingen te verwachten, zoodat er spoedig aan uitbreiding der localen behoefte zou zijn.

Zwolle. Aan hen, die enkel voor handteekenen de lessen wenschten te volgen aan de hier gevestigde teekenschool, werd tot dusver voor de toelating geen andere eisch gesteld dan dat zij den leeftijd van twaalf jaren hadden bereikt. In de praktijk gaf dit tot misbruiken aanleiding. Daarom is thans voor die leerlingen hetzelfde examen verpligt gesteld, waaraan de leerlingen voor de afdeeling lijnteekenen worden onderworpen.

Deventer. De zeer bloeijende Volkshandteekenschool onderging een begin van reorganisatie, waarbij de beste teekenscholen in België tot voorbeeld hebben gediend. De hulpmiddelen bij het onderwijs werden belangrijk vermeerderd; ook het onderwijzend personeel moest, ten gevolge van den grooten toevloed van leerlingen, uitbreiding ondergaan.

Kampen. In verband met de toevoeging van eene voorbereidende klasse aan de burgeravondschool werd bepaald, dat voortaan geene leerlingen beneden de 15 jaren zullen worden toegelaten tot de Stadsteekenschool.

Voor de *Quellinus-school* te Amsterdam werd in den voorzomer van 1881 een begin gemaakt met de stichting van een eigen gebouw, dat aan de te stellen eischen voldoet. De nieuwe localen zouden met 1 Mei 1882 in gebruik worden genomen. Het getal leerlingen klom van 49 tot 62. Terwijl de school van de gemeente en de provincie subsidien ontving, respectivelijk van f 2000 en f 1000, verleende het Rijk eene bijdrage van f 3500. Bovendien werden nagenoeg f 1900 aan giften in eens ontvangen.

Teekenschool voor Kunstnijverheid te Haarlem. Bij den bestaanden cursus voor mannelijke leerlingen is een nieuwe cursus voor vrouwelijke leerlingen gevoegd, die met 1 September 1881 werd geopend. Het gezamenlijk getal leerlingen bedroeg 182, waaronder 28 vrouwelijke, en 57 leerlingen der Rijksnormaallessen.

Het schoolgeld bleef voor de mannelijke leerlingen f 10,

en werd voor de vrouwelijke leerlingen op f 20 vastgesteld. Voor de leerlingen bestaat gelegenheid om, onder de leiding van den directeur der school, musea, monumenten en merkwaardige gebouwen in en buiten de gemeente te bezoeken.

De school genoot aan subsidien: van het Rijk f 2000, de provincie f 500, de gemeente f 500.

Groot bezwaar wordt ondervonden van het gemis aan behoorlijke localen. Thans worden de lessen in twee ver van elkaâr verwijderde gebouwen gegeven.

Op bladz. 124 en 125 van het vorig verslag werd melding gemaakt van een in 1880 van Rijkswege gegeven cursus tot verbetering der methode van het teekenonderwijs. Thans kunnen hier eenige bijzonderheden worden medegedeeld aangaande de in 1881 te Amsterdam opgerigte *Rijksnormaalschool voor teekenonderwijzers* en de *Rijksschool voor Kunstnijverheid*.

Beide inrigtingen werden op 15 November 1881 geopend, de eerste in het bibliotheekgebouw van het nieuwe Rijksmuseum, in afwachting dat de voor haar bestemde localen op de zolderverdieping van dit museum gereed zouden komen, de tweede in localen, aangrenzend aan die der normaalschool.

Krachtens magtiging, verleend bij Koninklijk besluit van 1 Maart 1881, n°. 4, werd onder dagteekening van 8 Julij 1881, n°. 645, afd. K. en W., door den Minister van Binnenlandsche Zaken een reglement voor deze inrigtingen vastgesteld, hetwelk als bijlage J. aan dit verslag is toegevoegd.

Het onderwijzend personeel werd benoemd bij Koninklijke besluiten van 16 Julij 1881, n°. 6, en 25 September 1881, n°. 6. Het bestond voor:

de normaalschool voor teekenonderwijzers uit de heeren:

W. B. G. Molkenboer, directeur, L. Beirer, P. J. H. Cuypers, E. Dubois, J. D. Huibers, J. R. de Kruyff en J. Versluys. In de aanstelling van leeraren voor het boetseren en voor het werktuigkundig teekenen kon aanvankelijk niet worden voorzien;

de school voor kunstnijverheid uit de heeren:

J. R. de Kruyff, directeur, L. Beirer, P. J. H. Cuypers, E. Dubois, J. D. Huibers en J. Versluys. De aanstelling van leeraren voor de decoratieve schilderkunst en voor de decoratieve beeldhouwkunst moest voorloopig achterwege blijven. Verreweg het grootste gedeelte van het personeel geeft alzoo onderwijs aan beide inrigtingen, die met elkander in zoo naauw verband staan, al zijn de programma's der lessen aan beide scholen, uit den aard der zaak, verschillend.

De cursus der normaalschool voor teekenonderwijzers werd gevolgd door 21 leerlingen (waaronder 6 vrouwelijke). Bovendien volgden 6 dames en 7 heeren enkele theoretische lessen. Aan schoolgeld werd ontvangen f 795.

Bij de Rijksschool voor kunstnijverheid meldden zich 2 gewone leerlingen aan (waarvon 1 vrouwelijke), benevens 4 leerlingen voor enkele theoretische lessen. Aan schoolgeld werd f 120 ontvangen. Daar het bleek dat het onderwijs in teekenen, hetwelk de leerlingen vroeger ontvangen hadden, ontoereikend was om hen in staat te stellen den cursus met vrucht te volgen, werd bij Ministeriele beschikking van 12 November 1881, n°. 2760, afd. K. en W., een voorbereidings-cursus ingesteld.

§ 3. Hoogere burgerscholen.

a. *Getal en soort der scholen.*

Het getal der hoogere burgerscholen is in 1881 met twee van driejarigen cursus vermeerderd, namelijk eene Rijks hoogere burgerschool te Meppel en eene tweede gemeentelijke hoogere burgerschool van driejarigen cursus te Amsterdam. Het geheel aantal bedroeg dien ten gevolge 59. Daar bovendien de Rijksschool te Gouda van een driejarigen cursus tot een vijfjarigen is uitgebreid en eveneens de gemeentelijke school te Hoorn van een vierjarigen tot een vijfjarigen, waren er in 't geheel:

20 Rijks hoogere burgerscholen, waarvan 11 van een vijfjarigen en 9 van een driejarigen cursus;

35 gemeentelijke hoogere burgerscholen, waarvan 23 van een vijfjarigen, 2 van een vierjarigen en 10 van een driejarigen cursus; van deze genoten 28 een Rijkssubsidie;

1 gemeentelijke handelsschool van driejarigen cursus;

1 gesubsidieerde bijzondere school van zesjarigen cursus;

2 niet-gesubsidieerde bijzondere scholen, waarvan één van vijfjarigen en één van driejarigen cursus.

Hierbij valt nog op te merken, dat de drie klassen der gemeentelijke hoogere burgerschool van driejarigen cursus te Apeldoorn en van de handelsschool te Amsterdam ongeveer met de drie hoogste klassen der gewone hoogere burgerscholen zijn gelijk te stellen.

De volgende tabel wijst aan, in welke gemeenten de bovengemelde scholen aanwezig waren, alsmede het jaar van stichting, den duur van den cursus en het bedrag van het schoolgeld, zoo voor enkele lessen als voor het volledig onderwijs.

PROVINCIEN.	GEMEENTEN.	AARD DER SCHOOL.	Jaar der opening.	Duur van den cursus.	Bedrag van het schoolgeld voor volledig onderwijs.	enkele lessen.
Noordbrabant.	's Hertogenbosch.	Rijks hoogere burgerschool.	1867	5	f 30 p. jaar.	f 7 of f 14 per vak.
	Tilburg.	Idem.	1866	5	30 »	7 » 14 »
	Breda.	Gesubs. gem. hoogere burgersch.	1867	5	50 »	3 per uur 'sweeks.
	Helmond.	Rijks hoogere burgerschool.	1867	3	30 »	7 of f 14 per vak.
Gelderland.	Arnhem.	Gesubs. gem. hoogere burgersch.	1866	5	60 »	6 tot f 60 per jaar.
	Nijmegen.	Idem.	1865	5	60 »	5 per uur 'sweeks.
	Zutphen.	Idem.	1864	5	40 »	40 per jaar.
	Apeldoorn.	Idem.	1877	3	60 »	5 per uur 'sweeks.
	Tiel.	Idem.	1870	5	50 »	5 tot f 12 per vak.
	Winterswijk.	Rijks hoogere burgerschool.	1870	3	30 »	7 » 14 »
	Wageningen.	Rijks hoogere burgersch. verbonden aan de Rijks landbouwsch.	1869	3	40 »	5 » 20 »
	Zaltbommel.	Rijks hoogere burgerschool.	1867	3	30 »	7 » 14 »

PROVINCIEN.	GEMEENTEN.	AARD DER SCHOOL.	Jaar der opening.	Duur van den cursus.	Bedrag van het schoolgeld voor volledig onderwijs.	Bedrag van het schoolgeld voor enkele lessen.
Zuidholland.	's Gravenhage.	Niet-gesubs. gem. hoogere burgerschool.	1865	5	f 60 p. jaar.	f 10 tot f 48 per vak
	Rotterdam.	Gesubs. gem. hoogere burgersch.	1865	5	60 of f 50 »	—
	Id.	Niet-gesubs. gem. hoogere burgerschool.	1875	3	60 » 50 »	—
	Leiden.	Gesubs. gem. hoogere burgersch.	1864	5	60 » 45 »	10 tot f 25 per v
	Dordrecht.	Idem.	1865	5	54 » 72 »	10 of 15 »
	Delft.	Idem.	1864	5	70 »	10 tot 30 »
	Schiedam.	Idem.	1869	5	60 » 45 »	6 » 15 »
	Gouda.	Rijks hoogere burgerschool.	1865	5	30 »	7 of 14 »
	Gorinchem.	Gesubs. gem. hoogere burgersch.	1871	5	50 » 60 »	9 tot 27 »
	Brielle.	Idem.	1879	3	30 » 24 »	10 of 5 »
Noordholland.	Amsterdam.	Gesubs. gem. hoogere burgersch.	1865	5	60 »	10 tot 25 »
	Id.	Niet-gesubs. gem. hoogere burgerschool.	1876	3	30 » 24 »	—
	Id.	Idem.	1881	3	30 » 24 »	—
	Id.	Niet-gesubs. gem. handelschool.	1869	3	180 »	10 tot f 25
	Id.	Niet-gesubs. bijz. R.-K. hoogere burgerschool.	1873	3	100 »	10 » 25
	Haarlem.	Gesubs. gem. hoogere burgersch.	1864	5	60 »	10 » 25 »
	Id.	Niet-gesubs. gem. hoogere burgerschool.	1874	3	60 »	10 » 25 »
	Zaandam.	Gesubs. gem. hoogere burgersch.	1866	4	60 »	20 »
	Alkmaar.	Rijks hoogere burgerschool.	1867	5	30 »	7 » 14 »
	Hoorn.	Gesubs. gem. hoogere burgersch.	1868	5	30 of f 40 »	6 » 15 »
	Enkhuizen.	Idem.	1870	3	20 tot 30 »	15 per jaar.
Zeeland.	Middelburg.	Rijks hoogere burgerschool.	1865	5	40 »	7 of f 14 per jaar.
	Zierikzee.	Gesubs. gem. hoogere burgersch.	1869	5	40 »	10 tot 40 »
	Goes.	Idem.	1865	5	40 of f 50 »	5 » 12 »
Utrecht.	Utrecht.	Rijks hoogere burgerschool.	1866	5	60 »	10 of 20 »
	Id.	Niet-gesubs. gem. hoogere burgerschool.	1880	3	24 »	—
	Amersfoort	Gesubs. gem. hoogere burgersch.	1871	5	50 »	5 tot f 12,50 p. vak.
Friesland.	Leeuwarden.	Rijks hoogere burgerschool.	1867	5	50 »	7,50 of f 15 »
	Harlingen.	Gesubs. gem. hoogere burgersch.	1865	4	40 »	10 »
	Sneek.	Idem.	1864	5	30 of f 50 »	1 tot f 1,60 p. u.'sw.
	Heerenveen.	Rijks hoogere burgerschool.	1870	3	30 »	7 of f 14 per vak.
Overijssel.	Zwolle.	Idem.	1867	5	50 »	7,50 of f 15 »
	Deventer.	Gesubs. gem. hoogere burgersch.	1864	5	50 of f 60 »	3 per uur 'sweeks.
	Kampen.	Niet-gesubs. gem. hoogere burgerschool.	1868	5	30 »	10 per vak.
	Enschedé.	Ges. bijz. indust.- en handelssch.	1863	6	70 of f 35 »	5 per uur 'sweeks.
	Almelo.	Gesubs. gem. hoogere burgersch.	1874	3	50 »	3 of f 4 p. u. 's w.
Groningen.	Groningen.	Rijks hoogere burgerschool.	1864	5	50 »	7,50 of f 15 p. vak.
	Veendam.	Gesubs. gem. hoogere burgersch.	1866	5	20 tot f 50 »	20 tot f 50 per jaar.
	Winschoten.	Idem.	1879	3	40 »	—

PROVINCIEN.	GEMEENTEN.	AARD DER SCHOOL.	Jaar der opening.	Duur van den cursus.	Bedrag van het schoolgeld voor volledig onderwijs.	Bedrag van het schoolgeld voor enkele lessen.
Groningen. (*Vervolg*).	Sappemeer.	Rijks hoogere burgerschool.	1868	3	f 30 per jaar.	f 7 of f 14 per vak.
	Warffum.	Idem.	1868	3	30 »	7 » 14 »
Drenthe.	Assen.	Idem.	1868	5	30 »	7 » 14 »
	Meppel.	Idem.	1881	3	30 »	7 » 14 »
Limburg.	Maastricht.	Gesubs. gem. hoogere burgersch.	1864	5	30 »	5 » 10 »
	Roermond.	Rijks hoogere burgerschool.	1864	5	30 »	5 » 10 »
	Venlo.	Idem.	1866	3	30 »	7 » 14 »
	Rolduc.	Niet-gesubs. bijz. R.-K. hoogere burgerschool.	1872	5	—	—

Bij de scholen te Helmond, Goes, Almelo, Venlo en Rolduc zijn voorbereidende afdeelingen der laagste klasse, die echter in de kolom voor den duur van den cursus niet afzonderlijk vermeld zijn.

Het schoolgeld van de Rijksschool te Meppel is vastgesteld tot hetzelfde bedrag als dat van de andere Rijksscholen van driejarigen cursus, namelijk f 30 voor het volledig onderwijs en f 7 of f 14 per vak voor enkele lessen; dat voor de 2de school van 3jarigen cursus te Amsterdam is hetzelfde als dat van de eerste school van dien aard, namelijk f 30 of f 24. Voor Rolduc kan het bedrag van het schoolgeld niet worden opgegeven, daar het in het kostgeld is begrepen. Van de dubbele cijfers voor de scholen te Dordrecht, Gorinchem, Hoorn, Enkhuizen, Goes, Sneek, Deventer en Veendam, duidt het eerste cijfer het bedrag aan voor de lagere, het tweede dat voor de hoogere klassen; voor die te Rotterdam, Leiden, Schiedam, Brielle en Amsterdam het eerste cijfer het bedrag voor den eersten leerling uit het gezin, het tweede het bedrag voor elken volgenden leerling uit hetzelfde gezin. Aan alle Rijksscholen wordt voor den tweeden en volgende leerlingen uit een gezin slechts de helft van het bedrag, in de tabel vermeld, betaald. Aan de Twentsche industrieschool te Enschede wordt in den regel f 70 betaald, maar het schoolgeld kan voor sommigen tot de helft verminderd worden. Aan de scholen te Rotterdam, die van driejarigen cursus te Amsterdam, Utrecht en Winschoten en aan de school te Rolduc worden geen leerlingen voor enkele lessen toegelaten.

b. *Getal der leerlingen.*

In de volgende tabel is voor elke der hiervóór vermelde 59 scholen het getal der leerlingen aangewezen, die in December 1881 het onderwijs volgden.

SCHOLEN.	Getal leerlingen voor volledig onderwijs. 1ste kl.	2de kl.	3de kl.	4de kl.	5de kl.	Totaal.	Getal der leerlingen voor enkele lessen.	Algemeen totaal.
's Hertogenbosch	22	9	8	3	9	51	6	57
Tilburg	9	10	6	2	3	30	4	34
Breda	18	25	15	5	3	66	3	69
Helmond	16	6	6	—	—	28	2	30
Arnhem	20	26	14	17	14	91	13	104
Nijmegen	15	21	7	6	4	53	5	58
Zutphen	24	23	18	19	10	94	8	102
Apeldoorn	—	—	6	9	5	20	3	23
Tiel	28	11	13	5	4	61	9	70
Winterswijk	5	6	4	—	—	15	2	17
Wageningen	19	17	13	—	—	49	4	53
Zaltbommel	9	9	4	—	—	22	1	23
's Gravenhage	50	56	54	41	26	227	10	237
Rotterdam (5jarige cursus)	41	35	33	16	14	139	—	139
Idem (3jarige cursus)	60	44	30	—	—	134	—	134
Leiden	37	34	34	21	12	138	8	146
Dordrecht	39	27	34	14	12	126	3	129
Transporteren	412	359	299	158	116	1344	81	1425

SCHOLEN.	Getal leerlingen voor volledig onderwijs.						Getal der leerlingen voor enkele lessen.	Algemeen totaal.
	1ste kl.	2de kl.	3de kl.	4de kl.	5de kl.	Totaal.		
Per transport	412	359	299	158	116	1344	81	1425
Delft	22	19	16	17	10	84	2	86
Schiedam	13	16	10	6	6	51	»	51
Gouda	17	11	9	5	»	42	8	50
Gorinchem	16	8	13	6	2	45	3	48
Brielle	13	8	3	—	—	24	13	37
Amsterdam (5jarige cursus)	54	54	47	36	28	219	1	220
Idem (1e 3jarige cursus)	117	87	69	—	—	273	—	273
Idem (2e 3jarige cursus)	44	3	—	—	—	47	—	47
Idem (handelsschool)	—	—	33	27	15	75	2	77
Idem (Roomsch-kath. hoogere burgersch.)	22	21	6	—	—	49	»	49
Haarlem (5jarige cursus)	18	27	30	14	5	94	2	96
Idem (3jarige cursus)	21	17	14	—	—	52	»	52
Zaandam	13	14	8	2	—	37	5	42
Alkmaar	10	5	12	6	1	34	20	54
Hoorn	19	16	7	8	»	50	»	50
Enkhuizen	15	10	9	—	—	34	4	38
Middelburg	28	20	20	11	6	85	24	109
Zierikzee	13	13	18	5	5	54	9	63
Goes	41	21	10	6	1	79	5	84
Utrecht (5jarige cursus)	23	23	29	21	18	114	10	124
Idem (3jarige cursus)	41	40	9	—	—	90	—	90
Amersfoort	14	19	17	6	7	63	5	68
Leeuwarden	39	30	27	17	10	123	24	147
Harlingen	11	8	7	2	—	28	»	28
Sneek	16	13	11	10	6	56	9	65
Heerenveen	18	11	7	—	—	36	5	41
Zwolle	20	18	5	6	5	54	4	58
Deventer	17	18	10	6	4	55	3	58
Kampen	16	20	26	11	7	80	5	85
Enschedé	7	9	6	11	5	38	4	42
Almelo	24	6	1	—	—	31	1	32
Groningen	33	29	19	21	23	125	9	134
Veendam	18	17	15	12	16	78	»	78
Winschoten	20	13	9	—	—	42	1	43
Sappemeer	25	13	7	—	—	45	6	51
Warffum	7	9	2	—	—	18	5	23
Assen	21	14	10	3	4	52	6	58
Meppel	17	4	2	—	—	23	3	26
Maastricht	26	28	12	8	4	78	12	90
Roermond	23	11	13	11	6	64	6	70
Venlo	46	18	5	—	—	69	1	70
Rolduc	101	67	38	9	6	221	—	221
Totaal	1491	1167	920	461	316	4355	298	4653

Het teeken (—) beduidt, dat de aan het hoofd genoemde klasse der school, in de eerste kolom vermeld, krachtens hare organisatie niet bestaat, het teeken (»), dat zij in den cursus 1881/82 geen leerlingen telde.

In overeenstemming met het hiervóór opgemerkte, komen de drie klassen der school te Apeldoorn en der handelsschool te Amsterdam voor in de kolommen voor de 3de, 4de en 5de klassen der gewone hoogere burgerscholen bestemd. De 6de klasse der school te Enschede bevatte dit jaar 2 leerlingen, welke onder die der 5de zijn medegerekend. De voorbereidende afdeeling der 1ste klasse te Helmond telde 7 leerlingen, die te Goes 20, die te Almelo 14, die te Venlo 33 en die te Rolduc 23, te zamen dus 97 leerlingen; deze zijn alle begrepen onder het cijfer voor de eerste klasse dier scholen opgegeven.

Aan de school voor vijfjarigen cursus te Rotterdam waren de 4de en de 5de klasse in twee verschillende afdeelingen gesplitst, de afdeelingen IV *A* en V *A* bestemd voor hen, die het eindexamen wenschten af te leggen, telden 12 en 11 leerlingen, de afdeelingen IV *B* en V *B*, met een gewijzigd programma, 4 en 3 leerlingen. Te Dordrecht telde de handelsafdeeling der 4de klasse 2 leerlingen, die der 5de klasse één; te Schiedam eveneens de handelsafdeeling der 4de klasse 2, die der 5de één leerling. Aan de school te Groningen telde de handelsafdeeling geen leerlingen voor het volledig onderwijs. Aan de Rijksschool te Leeuwarden was eene afzonderlijke afdeeling der 3de klasse gevormd, waar de jongelieden, die niet voornemens waren de 4de klasse te bezoeken, in wis-, natuur- en scheikunde afzonderlijk onderwijs ontvingen; van deze maakten 3 van de 27 leerlingen der 3de klasse gebruik.

Aan de volgende scholen waren, uit hoofde van het groot getal leerlingen, eene of meer klassen in parallel-afdeelingen gesplitst.

Zutphen. De 1ste, 2de en 3de klasse elke in *twee* afdeelingen.

's Gravenhage. De 1ste, 2de en 3de klasse in *drie* afdeelingen (de 3de klasse voor enkele vakken slechts in *twee*); de 4de klasse in *twee* afdeelingen.

Rotterdam, 5jarige cursus. De 1ste, 2de en 3de klasse elke in *twee* afdeelingen.

Rotterdam, 3jarige cursus. De 1ste in *drie*, de 2de en 3de elke in *twee* afdeelingen.

Leiden. De 1ste, 2de en 3de elke in *twee* afdeelingen.

Dordrecht. De 1ste, 2de en 3de elke in *twee* afdeelingen.

Amsterdam, 5jarige cursus. De 1ste klasse in *drie* afdeelingen, de 2de, 3de en 4de elke in *twee* afdeelingen; na de Kersvacantie is ook de 5de klasse voor sommige vakken in *tweeën* gesplitst.

Amsterdam, 1ste school van 3jarigen cursus. De 1ste en 2de elk in *vier* afdeelingen, de 3de in *drie* afdeelingen.

Amsterdam, 2de school van 3jarigen cursus. De 1ste klasse in *twee* afdeelingen.

Amsterdam, handelsschool. De 1ste klasse in *twee* afdeelingen.

Haarlem, 5jarige cursus. De 3de klasse in *twee* afdeelingen, de 4de voor sommige vakken in *twee* afdeelingen; dit laatste was na de Kersvacantie ook voor de 2de klasse het geval.

Middelburg. De 1ste klasse in *twee* afdeelingen, in de 3de klasse eveneens voor sommige vakken.

Utrecht, 5jarige cursus. De 3de klasse in *twee* afdeelingen.

Utrecht, 3jarige cursus. De 1ste en 2de klasse elke gesplitst in *twee* afdeelingen.

Leeuwarden. De 1ste en 2de klasse elke in *twee* afdeelingen.

Groningen. De 1ste, 2de, 4de en 5de klassen, elke in *twee* afdeelingen.

Rolduc. De voorbereidende klasse in *twee*, de 1ste en 2de klasse elke in *drie* afdeelingen.

Alzoo waren aan 17 scholen 46 klassen gesplitst in 102 afdeelingen.

Onder deze waren één voorbereidende en 14 1ste klassen gesplitst in 35 afdeelingen, 13 2de klassen in 29 afdeelingen, 12 3de klassen in 26 afdeelingen (hieronder behoort ook de 1ste klasse der Amsterdamsche handelsschool), 4 4de klassen in 8, en 2 5de klassen in 4 afdeelingen. Het vorig jaar waren, wanneer even als thans de speciale handelsafdeelingen niet worden medegerekend, 38 klassen in 87 afdeelingen gesplitst, zoodat het getal der klassen 8, dat der afdeelingen 15 meer bedraagt. Opmerking verdient het dat dit jaar voor het eerst twee 5de klassen, die te Amsterdam en te Groningen, in twee parallel-afdeelingen moesten worden gesplitst.

De scholen te Gouda en Hoorn, eerst met dezen cursus tot een 5jarigen cursus uitgebreid, telden nog geen leerlingen in de 5de, maar een tamelijk voldoend getal in de 4de klasse. De scholen te Schiedam, die van 3jarigen cursus te Haarlem, die te Hoorn, te Harlingen en te Veendam werden dit jaar door geen mannelijke leerlingen voor enkele lessen bezocht.

Behalve de hier vermelde mannelijke leerlingen waren op verschillende scholen ook meisjes toegelaten. Het getal dier scholen nam toe met twee: de Rijks hoogere burgerschool te Gouda en de gemeentelijke school te Winschoten; het rees derhalve tot 21.

De volgende tabel wijst de vrouwelijke bevolking dezer 21 scholen bij het einde van 1881, zoo voor volledig onderwijs als voor enkele lessen, aan.

SCHOLEN.	Getal der vrouwelijke leerlingen voor volledig onderwijs in de						Voor enkele lessen.	Algemeen totaal.
	1ste klasse.	2de klasse.	3de klasse.	4de klasse.	5de klasse.	Totaal.		
Helmond	2	2	»	—	—	4	»	4
Tiel	2	3	4	»	»	9	2	11
Winterswijk	»	2	»	—	—	2	2	4
Wageningen	5	4	1	—	—	10	»	10
Zaltbommel	»	1	1	—	—	2	1	3
Gouda	»	5	»	»	»	5	2	7
Brielle	2	»	2	—	—	4	13	17
Zaandam	5	1	3	»	—	9	2	11
Hoorn	1	2	2	»	»	5	1	6
Middelburg	1	1	»	1	»	3	1	4
Zierikzee	»	3	1	»	»	4	1	5
Sneek	1	»	»	»	»	1	6	7
Heerenveen	5	2	»	—	—	7	1	8
Zwolle	»	»	»	»	»	»	2	2
Almelo	6	3	4	—	—	13	3	16
Veendam	»	1	2	»	»	3	»	3
Winschoten	3	1	—	—	—	4	»	4
Sappemeer	3	2	»	—	—	5	2	7
Warffum	2	2	1	—	—	5	5	10
Assen	»	2	2	»	»	4	5	9
Roermond	2	»	»	«	»	2	—	2
Totaal	40	37	23	1	»	101	49	150

Hieruit blijkt dat, zoo het getal scholen al met 2 is toegenomen, het getal der vrouwelijke leerlingen, in vergelijking met December 1880, met 5 is verminderd, namelijk met 2 voor het volledig onderwijs en met 3 voor enkele lessen. De verdeeling over de verschillende klassen was nagenoeg als het vorige jaar: enkele minder in de 1ste en enkele meer in de 2de klasse.

De volgende tabel geeft een vergelijkend overzigt van de mannelijke bevolking der hoogere burgerscholen in December 1880 en 1881, voor het volledig onderwijs, voor enkele lessen, en voor beide te zamen.

SCHOLEN.	Leerlingen voor volledig onderwijs.				Leerlingen voor enkele lessen.				Geheel getal leerlingen.			
	In Dec. 1880.	In Dec. 1881.	Meer in 1881.	Minder in 1881.	In Dec. 1880.	In Dec. 1881.	Meer in 1881.	Minder in 1881.	In Dec. 1880.	In Dec. 1881.	Meer in 1881.	Minder in 1881.
's Hertogenbosch	44	51	7	»	10	6	»	4	54	57	3	»
Tilburg	27	30	3	»	5	4	»	1	32	34	2	»
Breda	77	66	»	11	4	3	»	1	81	69	»	12
Helmond	26	28	2	»	3	2	»	1	29	30	1	»
Arnhem	85	91	6	»	12	13	1	»	97	104	7	»
Nijmegen	54	53	»	1	1	5	4	»	55	58	3	»
Zutphen	96	94	»	2	8	8	»	»	104	102	»	2
Apeldoorn	21	20	»	1	3	3	»	»	24	23	»	1
Tiel	46	61	15	»	11	9	»	2	57	70	13	»
Winterswijk	16	15	»	1	1	2	1	»	17	17	»	»
Wageningen	41	49	8	»	2	4	2	»	43	53	10	»
Zaltbommel	20	22	2	»	»	1	1	»	20	23	3	»
's Gravenhage	263	227	»	36	6	10	4	»	269	237	»	32
Rotterdam (5jarige cursus)	143	139	»	4	—	—	—	—	143	139	»	4
» (3jarige »)	112	134	22	»	—	—	—	—	112	134	22	»
Leiden	145	138	»	7	10	8	»	2	155	146	»	9
Dordrecht	125	126	1	»	6	3	»	3	131	129	»	2
Delft	81	84	3	»	8	2	»	6	89	86	»	3
Schiedam	63	51	»	12	2	»	»	2	65	51	»	14
Gouda	41	42	1	»	6	8	2	»	47	50	3	»
Gorinchem	43	45	2	»	4	3	»	1	47	48	1	»
Brielle	30	24	»	6	2	13	11	»	32	37	5	»
Amsterdam (5jarige cursus)	222	219	»	3	4	1	»	3	226	220	»	6
» (1e. 3jarige cursus)	247	273	26	»	—	—	—	—	247	273	26	»
» (2e. » »)	—	47	47	»	—	—	—	—	—	47	47	»
» (handelsschool	75	75	»	»	»	2	2	»	75	77	2	»
» (R.-K. hoogere burgerschool)	56	49	»	7	1	»	»	1	57	49	»	8
Haarlem (5jarige cursus)	115	94	»	21	2	2	»	»	117	96	»	21
» (3jarige »)	44	52	8	»	»	»	»	»	44	52	8	»
Zaandam	42	37	»	5	6	5	»	1	48	42	»	6
Alkmaar	42	34	»	8	20	20	»	»	62	54	»	8
Hoorn	39	50	11	»	1	»	»	1	40	50	10	»
Enkhuizen	25	34	9	»	4	4	»	»	29	38	9	»
Middelburg	74	85	11	»	17	24	7	»	91	109	18	»
Zierikzee	49	54	5	»	9	9	»	»	58	63	5	»
Goes	69	79	10	»	10	5	»	5	79	84	5	»
Utrecht (5jarige cursus)	101	114	13	»	12	10	»	2	113	124	11	»
» (3jarige »)	74	90	16	»	—	—	—	—	74	90	16	»
Amersfoort	63	63	»	»	2	5	3	»	65	68	3	»
Transporteren	2936	3059	228	125	192	194	38	36	3128	3233	233	128

SCHOLEN.	Leerlingen voor volledig onderwijs.				Leerlingen voor enkele lessen.				Geheel getal leerlingen.			
	In Dec. 1880.	In Dec. 1881.	Meer in 1881.	Minder in 1881.	In Dec. 1880.	In Dec. 1881.	Meer in 1881.	Minder in 1881.	In Dec. 1880.	In Dec. 1881.	Meer in 1881.	Minder in 1881.
Per transport . . .	2936	3059	228	125	192	194	38	36	3128	3233	233	128
Leeuwarden	103	123	20	»	20	24	4	»	123	147	24	»
Harlingen.	30	28	»	2	»	»	»	»	30	28	»	2
Sneek	56	56	»	»	18	9	»	9	74	65	»	9
Heerenveen	31	36	5	»	9	5	»	4	40	41	1	»
Zwolle.	50	54	4	»	7	4	»	3	57	58	1	»
Deventer	67	55	»	12	3	3	»	»	70	58	»	12
Kampen	90	80	»	10	10	5	»	5	100	85	»	15
Enschedé	34	38	4	»	5	4	»	1	39	42	3	»
Almelo.	28	31	3	»	2	1	»	1	30	32	2	»
Groningen	115	125	10	»	17	9	»	8	132	134	2	»
Veendam	76	78	2	»	1	»	»	1	77	78	1	»
Winschoten	38	42	4	»	»	1	1	»	38	43	5	»
Sappemeer	39	45	6	»	1	6	5	»	40	51	11	»
Warffum	20	18	»	2	2	5	3	»	22	23	1	»
Assen	49	52	3	»	5	6	1	»	54	58	4	»
Meppel.	—	23	23	»	—	3	3	»	—	26	26	»
Maastricht	86	78	»	8	18	12	»	6	104	90	»	14
Roermond.	61	64	3	»	14	6	»	8	75	70	»	5
Venlo	46	69	23	»	3	1	»	2	49	70	21	»
Rolduc.	227	221	»	6	—	—	—	—	227	221	»	6
Totaal . . .	4182	4355	338	165	327	298	55	84	4509	4653	335	191
			173 *meer.*				29 *minder.*				144 *meer.*	

Uit het eerste gedeelte dezer tabel blijkt, dat voor het volledig onderwijs het getal der leerlingen met 173 is toegenomen, of, als men de nieuwe scholen te Amsterdam en Meppel niet mederekent, met 103. Het tweede gedeelte toont, dat het getal der leerlingen voor enkele lessen met 29 is verminderd, of, als men de 3 te Meppel buiten beschouwing laat, met 32. Het geheel getal leerlingen is dien ten gevolge toegenomen met 144 leerlingen, of, als men de nieuwe scholen niet mederekent, met 71. De meeste vooruitgang viel voor het totaal getal leerlingen op te merken bij de scholen te Tiel, Wageningen, Rotterdam (3jarige cursus), Amsterdam (1ste, 3jarige cursus), Haarlem (3jarige cursus), Hoorn, Enkhuizen, Middelburg, Utrecht (5jarige cursus), Utrecht (3jarige cursus), Leeuwarden, Sappemeer en Venlo; vermindering van eenig belang bij de scholen te Breda, 's Gravenhage, Schiedam, Haarlem (5jarige cursus), Sneek, Deventer, Kampen en Maastricht. Geeft men alleen acht op het getal der leerlingen voor volledig onderwijs, dan valt bovendien nog te wijzen op eenigen vooruitgang te Goes en te Groningen.

Uit het voorgaande volgt reeds, dat de verhouding tusschen het cijfer der leerlingen voor volledig onderwijs en dat van de bezoekers van slechts enkele lessen op nieuw gunstiger is geworden. Terwijl reeds in het vorig jaar eene daling van het cijfer dier zoogenaamde toehoorders van 8,1 tot 7,3 ten honderd viel waar te nemen, is thans op nieuw eene daling tot 6,4 ten honderd merkbaar. Nogtans behoorden de meeste bezoekers voor enkele lessen weder, even als vroeger, tot de Rijksscholen. Aan deze toch waren van de 1229 leerlingen 150, dat is 12,3 ten honderd leerlingen voor enkele lessen; aan de andere inrigtingen van de 3424 leerlingen slechts 148, of 4,4 ten honderd. Te Alkmaar, Middelburg en Leeuwarden was het getal nog zeer aanzienlijk; voor Groningen ontstond in dit opzigt eene aanmerkelijke verbetering. Onder de gemeentelijke scholen telde die te Brielle verreweg het grootste getal leerlingen voor enkele lessen (35 percent).

Van de 298 leerlingen, die slechts eenige lessen volgden, waren ingeschreven voor:

wiskunde	122
werktuigkunde, enz.	11
natuurkunde.	114
scheikunde	101

plant- en dierkunde	79
delfstof- en aardkunde	19
kosmographie	18
Staatsinrigting	37
Staathuishoudkunde	35
aardrijkskunde	107
geschiedenis	88
nederlandsch	144
fransch	163
hoogduitsch	156
engelsch	134
handelswetenschappen	22
boekhouden, alleen	35
schrijven	8
handteekenen	115
lijnteekenen	65

Vergelijkt men deze cijfers met die van het vorig jaar, dan blijkt daaruit, als men tevens acht geeft op de vermindering van het totaalcijfer, dat in den cursus 1881/82 meer gebruik werd gemaakt van enkele lessen in wiskunde, natuurkunde en plant- en dierkunde, minder van dat in vreemde talen, vooral in Hoogduitsch en in Fransch.

Van de 298 leerlingen voor enkele lessen woonden 29 lessen bij in de 1ste klasse, 62 in de 2de, 111 in de 3de, 72 in de 4de en 34 in de 5de. Het verschil tusschen het totaalcijfer van deze en het werkelijk getal toehoorders is daarin te zoeken, dat aan de scholen te Arnhem, Alkmaar, Leeuwarden en Groningen sommigen lessen in meer dan één klasse bijwoonden. De vergelijking van deze cijfers met die van het vorig jaar toont eenige vermeerdering in de 2de, doch vermindering in de 3de en 4de klasse aan.

Van de 49 vrouwelijke leerlingen, die aan 16 der bovengenoemde scholen enkele lessen bijwoonden, volgden 11 het onderwijs in een of meer lessen in de 1ste klasse, 10 in de 2de, 25 in de 3de, 2 in de 4de en 1 in de 5de klasse. Daaronder waren 15, die de lessen in wiskunde volgden, 11 die in natuurkunde, 9 in scheikunde, 23 in plant- en dierkunde, 1 in delfstof- en aardkunde, 1 in kosmographie, 12 in staatsinrigting van Nederland, 8 in staathuishoudkunde, 29 in aardrijkskunde, 28 in geschiedenis, 35 in Nederlandsch, 42 in Fransch, 44 in Hoogduitsch, 33 in Engelsch, 1 in handelswetenschappen in haren geheelen omvang, 4 alleen in boekhouden, 4 in schrijven, 29 in handteekenen en 5 in regtlijnig teekenen.

De volgende tabel geeft een vergelijkend overzigt van de bevolking der verschillende hoogere burgerscholen gedurende de laatste zes jaren.

JAREN.	Getal der scholen.	Getal der leerlingen voor volledig onderwijs aan *alle* scholen.						Getal der leerlingen voor enkele lessen.	Algemeen totaal.
		1ste kl	2de kl.	3de kl.	4de kl.	5de kl.	Totaal.		
1876/77	52	1 310	903	685	376	251	3 525	404	3 929
1877/78	53	1 322	1 009	702	349	230	3 612	397	4 009
1878/79	53	1 302	1 082	778	367	223	3 752	392	4 144
1879/80	55	1 295	1 003	881	369	255	3 803	337	4 140
1880/81	57	1 432	1 161	890	457	242	4 182	327	4 509
1881/82	59	1 491	1 167	920	461	316	4 355	298	4 653

Vergelijkt men de laatste twee jaren met elkander, — men zal zich herinneren dat in 1880/81 voor het eerst de school te Rolduc is opgenomen, — dan valt vermeerdering in alle klassen in het oog. Voor de 1ste en 2de klasse wordt de vermeerdering alleen veroorzaakt door de opening der scholen te Amsterdam en Meppel; trekt men het getal van de leerlingen dier klassen van de cijfers in de tabel af, dan verkrijgt men voor de eerste 1430, voor de tweede klasse 1160, welke nagenoeg met die van 1880/81 overeenkomen. Voor de 3de klasse is echter voor de bestaande scholen eene vermeerdering met nagenoeg 30 zigtbaar. Het getal leerlingen der 4de klasse, dat in het voorgaand jaar een nog nimmer bereikt cijfer bedroeg, heeft zich op dit hooge cijfer kunnen handhaven; dat der 5de klasse bedroeg 74 meer dan het voorgaande jaar, zooals de aanzienlijke vermeerdering der 4de klasse in dat jaar reeds deed verwachten.

In de volgende tabel komen dergelijke opgaven voor, maar alleen voor de hoogere burgerscholen van vijfjarigen cursus, waaronder ook de school te Apeldoorn, maar niet de Amsterdamsche handelsschool is medegerekend.

JAREN.	Getal der scholen.	Getal der leerlingen voor volledig onderwijs aan de scholen van vijfjarigen cursus.						Getal der leerlingen voor enkele lessen.	Algemeen totaal.
		1ste kl.	2de kl.	3de kl.	4de kl.	5de kl.	Totaal.		
1876/77	32	892	708	566	340	236	2 742	317	3 059
1877/78	34	944	735	545	313	212	2 749	318	3 067
1878/79	34	917	779	568	317	202	2 783	329	3 112
1879/80	34	869	728	672	327	231	2 827	283	3 110
1880/81	35	898	823	688	432	221	3 062	284	3 346
1881/82	37	928	803	672	430	301	3 134	243	3 377

Berekent men hieruit voor de beide laatste jaren percents gewijze de bevolking van de verschillende klassen voor volledig onderwijs en het getal van de leerlingen voor enkele lessen, dan vindt men:

Jaar.	1ste kl.	2de kl.	3de kl.	4de kl.	5de kl.	Toeh.
1880/81	26,8	24,6	20,6	12,9	6,6	8,5
1881/82	27,5	23,8	19,9	12,7	8,9	7,2;

derhalve eene kleine vermeerdering in de 1ste klasse, tegenover eene vermindering in de 2de klasse; voorts eene aanzienlijke vermeerdering in de 5de klasse, maar daarentegen eene kleine vermindering in de 3de en eene aanzienlijker vermindering van het getal der leerlingen voor enkele lessen.

Beschouwt men alleen de scholen van 3jarigen cursus, 19 in getal, wanneer men daaronder die te Zaandam en Harlingen van 4jarigen cursus mederekent, dan vindt men voor de 1ste 563 leerlingen, voor de 2de 364, voor de 3de 215, benevens 4 voor de 4de klasse en 53 voor enkele lessen, te zamen 1199. Het verdient opmerking, dat hier het verschil tusschen de 1ste en de 3de klasse aanzienlijker is dan bij de scholen van 5jarigen cursus. Terwijl bij laatstgenoemde scholen 72 ten honderd van de leerlingen der 1ste klasse in de 3de klasse worden aangetroffen, is dit voor de scholen van 3jarigen cursus met slechts 38 ten honderd het geval. Men mag daaruit afleiden, dat bij de leerlingen der scholen van 5jarigen cursus een sterker streven is om óf den geheelen cursus ten einde te brengen óf althans de drie eerste klassen te doorloopen, dan bij de leerlingen der scholen van 3jarigen cursus om den geheelen cursus ten einde te brengen.

In de volgende tabel vindt men een overzigt van hetgeen op het onderwijs in de gymnastiek betrekking heeft.

SCHOLEN.	GETAL LEERLINGEN voor gymnastiek.	GETAL LEERLINGEN voor volledig onderwijs.	Al of niet wapenoefening.	Aantal uren of halve uren per week gymnastiek-onderwijs.
's Hertogenbosch	48	51	ja.	2 of 1 uur per week; bovendien dagelijks $^1/_4$ uur.
Tilburg	32	30	ja.	6 halve uren per week.
Helmond	18	28	ja.	2 geheele of 2 halve uren per week.
Arnhem	73	91	ja.	2 geheele uren per week.
Nijmegen	42	53	ja.	2 geheele uren per week.
Zutphen	59	94	ja.	2 geheele uren per week.
Apeldoorn	20	20	ja.	2 geheele uren per week; bovendien dagelijks 20 minuten.
Tiel	57	61	ja.	2 geheele uren per week.
Winterswijk	17	15	ja.	6 halve uren per week.
Wageningen	49	49	ja.	2 geheele uren per week.
Zaltbommel	23	22	ja.	2 geheele uren en $^1/_2$ uur per week.
's Gravenhage	148	227	neen.	1ste en 2de klasse 2 geheele uren, 3de klasse 1 geheel uur per week.
Rotterdam, 5jarige cursus	139	139	neen.	1ste klasse 2 geheele uren, de andere 1 geheel uur per week.
Id. 3jarige cursus	134	134	neen.	2 geheele uren per week.
Leiden	95	138	neen.	2 geheele uren per week.
Dordrecht	120	126	neen.	1ste en 2de klasse 2 geheele uren, de andere 1 geheel uur per week.
Delft	41	84	ja.	2 geheele uren per week.
Schiedam	51	51	ja.	2 geheele uren per week.
Gouda	32	42	ja.	3 geheele uren per week.
Gorinchem	45	45	neen.	4 halve uren per week.
Brielle	32	24	neen.	2 geheele uren per week.
Amsterdam, 5jarige cursus	190	219	neen.	2 geheele uren per week.
Id. 1ste 3jarige cursus.	273	273	neen.	2 geheele uren per week.
Id. 2de 3jarige cursus.	47	47	neen.	2 geheele uren per week.
Transporteren	1785	2063		

SCHOLEN.	GETAL LEERLINGEN		Al of niet wapen-oefening.	Aantal uren of halve uren per week gymnastiek-onderwijs.
	voor gymnastiek.	voor volledig onderwijs.		
Per transport	1785	2063		
Amsterdam, handelsschool . .	46	75	neen.	2 geheele uren per week.
Id. R.-K. hoogere burgerschool . . .	46	49	neen.	1 geheel uur per week.
Haarlem, 5jarige cursus . . .	83	94	neen.	1ste, 2de en 3de klasse 3 halve uren, 4 klasse 2 halve uren per week.
Id. 3jarige cursus . . .	50	52	neen.	2 halve uren per week.
Zaandam.	26	37	ja.	2 geheele uren per week.
Alkmaar.	30	34	ja.	2 halve uren per week en één uur exerceren.
Hoorn.	49	50	neen.	2 geheele uren per week.
Enkhuizen	37	34	neen.	2 geheele uren per week.
Middelburg.	49	85	ja.	2 geheele uren per week.
Zierikzee.	43	54	neen.	2 geheele uren per week.
Goes	81	79	neen.	2 geheele uren per week.
Utrecht, 5jarige cursus . . .	75	114	ja.	2 geheele uren per week.
Id. 3jarige cursus . . .	90	90	neen.	4 halve uren per week.
Amersfoort	60	63	ja.	2 of 1 geheel uur per week.
Leeuwarden. , ...	118	123	ja.	5 of 4 halve uren per week.
Harlingen	28	28	neen.	2 geheele uren per week.
Sneek.	46	56	neen.	2 geheele uren per week.
Heerenveen	39	36	ja.	6 halve uren per week.
Zwolle	38	54	ja.	3 geheele uren per week.
Deventer.	49	55	neen.	2 of 1 geheel uur per week.
Kampen	60	80	neen.	2 geheele uren per week.
Enschedé.	29	38	ja.	3 geheele uren per week.
Almelo	31	31	neen.	p. m. 5 halve uren per week.
Groningen	113	125	ja.	4 halve uren per week.
Veendam.	54	78	neen.	2 geheele uren per week.
Winschoten.	39	42	neen.	4 halve uren per week.
Sappemeer	48	45	ja.	4 halve uren per week.
Warffum.	22	18	ja.	3 halve uren per week.
Assen	56	52	ja.	2 halve uren per week en één geheel uur exerceren.
Meppel	21	23	neen.	2 geheele uren per week.
Maastricht	52	78	neen.	2 geheele uren per week.
Roermond	58	64	ja.	6 halve uren per week.
Venlo.	66	69	ja.	4 halve uren per week.
Totaal . . .	3517	3868		

De scholen te Breda en Rolduc komen hier niet voor om reden, in het voorgaande verslag vermeld.

In de verhouding tusschen het getal der leerlingen voor volledig onderwijs en dat van hen, die van de gymnastische oefeningen gebruik maakten, is weinig verandering gekomen; in het vorig jaar bedroeg het ruim 89, thans 90 ten honderd. Aan enkele van de scholen, waar ook vrouwelijke leerlingen worden toegelaten, wordt ook aan deze gelegenheid gegeven om onderwijs in gymnastiek te ontvangen; daarvan werd gebruik gemaakt door 6 meisjes te Tiel, 10 te Wageningen, 3 te Zaltbommel, 8 te Brielle, 4 te Zierikzee, 2 te Zwolle, 7 te Almelo en 10 te Warffum, te zamen 50 vrouwelijke leerlingen aan 8 scholen.

Kostelooze toelating tot de lessen had plaats voor 1 te Arnhem, 4 te Zutphen, 5 te 's Gravenhage, 2 te Brielle, 13 te Amsterdam, (3 aan den 5jarigen cursus, 7 aan de 1ste en 3 aan de 2de school van 3jarigen cursus), 1 te Hoorn, 2 te Enkhuizen, 7 te Goes, 1 te Harlingen, 1 te Sneek, 8 te Deventer, 4 te Enschede, 6 te Veendam, 1 te Winschoten en 6 te Maastricht, waar bovendien aan één leerling *gedeeltelijke* ontheffing werd verleend; in 't geheel dus 63 leerlingen aan 17 scholen.

c. *Examens.*

De uitslag der verschillende examens is vermeld in de volgende tabel.

SCHOLEN.	Toelatingsexamens voor den cursus 1881—1882.							Overgangsexamens tot den cursus 1881-1882.			Eindexamens van den cursus 1880—1881.		
	tot de laagste klasse.			tot eene hoogere klasse.									
	Geëxamineerd.	Toegelaten.	Afgewezen.	Geëxamineerd.	Toegelaten tot die klasse.	Toegelaten, tot lagere kl.	Geheel afgewezen.	Geëxamineerd.	Toegelaten.	Afgewezen.	Geëxamineerd.	Toegelaten.	Afgewezen.
's Hertogenbosch	17	16	1	3	1	2	»	34	26	8	2	2	»
Tilburg	11	7	4	1	1	»	»	24	15	9	1	1	»
Breda	26	18	8	2	»	2	»	64	42	22	6	6	»
Helmond	3	3	»	7	6	1	»	20	16	4	—	—	—
Arnhem	30	20	10	11	7	2	2	75	70	5	7	7	»
Nijmegen	15	9	6	8	3	4	1	43	33	10	4	1	3
Zutphen	24	18	6	9	4	4	1	85	65	20	11	10	1
Apeldoorn	9	7	2	»	»	»	»	15	14	1	5	3	2
Tiel	30	23	7	2	1	1	»	39	27	12	1	1	»
Winterswijk	7	5	2	1	1	»	»	9	6	3	—	—	—
Wageningen	25	15	10	8	3	3	2	26	19	7	—	—	—
Zaltbommel	8	7	1	»	»	»	»	18	12	6	—	—	—
's Gravenhage	62	47	15	20	10	5	5	200	164	36	23	20	3
Rotterdam 5jarige cursus	30	24	6	9	5	4	»	118	70	48	9	9	»
Idem 3jarige cursus	70	50	20	3	3	»	»	86	66	20	—	—	—
Leiden	32	27	5	5	3	»	2	119	94	25	5	5	»
Dordrecht	41	36	5	4	3	»	1	111	73	38	8	6	2
Delft	15	13	2	13	7	6	»	65	41	24	8	6	2
Schiedam	16	12	4	9	7	1	1	46	29	17	7	7	»
Gouda	20	13	7	3	2	1	»	37	25	12	—	—	—
Gorinchem	14	12	2	2	»	2	»	36	23	13	5	3	2
Brielle	12	9	3	1	»	1	»	22	17	5	—	—	—
Amsterdam 5jarige cursus	76	52	24	20	14	6	»	183	128	55	20	17	3
Id. 1ste 3jarige cursus	125	85	40	3	3	»	»	205	155	50	—	—	—
Id. 2de 3jarige cursus	50	40	10	2	1	1	»	—	—	—	—	—	—
Id. handelsschool	36	30	6	2	2	»	»	47	41	6	(18)	(18)	»
Id. R. Kath. hoog. burgersch.	18	13	5	»	»	»	»	29	26	3	—	—	—
Transporteren	822	611	211	148	87	46	15	1456	997	459	140	122	18

SCHOLEN.	Toelatingsexamens voor den cursus 1881—1882.							Overgangs-examens tot den cursus 1881-1882.			Eindexamens van den cursus 1880—1881.		
	tot de laagtse klasse.			tot eene hoogere klasse.									
	Geëxamineerd.	Toegelaten.	Afgewezen.	Geëxamineerd.	Toegelaten tot die klasse.	Toegelaten tot lagere kl.	Geheel afgewezen.	Geëxamineerd.	Toegelaten.	Afgewezen.	Geëxamineerd.	Toegelaten.	Afgewezen.
Per transport	822	611	211	148	87	46	15	1456	997	459	140	122	18
Haarlem 5jarige cursus	15	11	4	5	4	1	»	80	62	18	9	9	»
Idem 3jarige cursus	18	17	1	2	2	»	»	31	29	2	—	—	—
Zaandam	14	9	5	»	»	»	»	37	25	12	»	»	»
Alkmaar	13	10	3	3	3	»	»	35	26	9	3	3	»
Hoorn	15	12	3	»	»	»	»	39	29	10	—	—	—
Enkhuizen	14	14	»	1	1	»	»	18	15	3	—	—	—
Middelburg	22	21	1	9	5	4	»	65	50	15	2	1	1
Zierikzee	16	12	4	1	1	»	»	45	34	11	1	1	»
Goes	20	14	6	6	4	2	»	66	49	17	1	1	»
Utrecht 5jarige cursus	30	17	13	6	5	1	»	94	73	21	6	6	»
Id. 3jarige cursus	47	31	16	3	2	1	»	68	44	24	—	—	—
Amersfoort	15	14	1	5	5	»	»	54	38	16	4	3	1
Leeuwarden	38	30	8	9	5	3	1	89	69	20	9	9	»
Harlingen	15	8	7	1	1	»	»	28	22	6	—	—	—
Sneek	15	13	2	2	1	1	»	45	37	8	5	5	»
Heerenveen	16	14	2	1	1	»	»	13	9	4	—	—	—
Zwolle	16	15	1	2	1	1	»	41	30	11	3	3	»
Deventer	18	13	5	5	2	2	1	52	33	19	10	9	1
Kampen	17	13	4	6	3	3	»	75	63	12	4	3	1
Enschedé	7	7	»	2	2	»	»	33	31	2	—	—	—
Almelo	12	12	»	»	»	»	»	22	17	5	—	—	—
Groningen	37	27	10	1	1	»	»	97	78	19	10	8	2
Veendam	17	16	1	»	»	»	»	68	52	16	»	»	»
Winschoten	24	18	6	»	»	»	»	29	26	3	—	—	—
Sappemeer	21	18	3	1	»	»	1	31	18	13	—	—	—
Warffum	7	6	1	»	»	»	»	15	13	2	—	—	—
Assen	18	17	1	2	2	»	»	42	33	9	2	2	»
Meppel	19	17	2	5	5	»	»	—	—	—	—	—	—
Maastricht	28	19	9	»	»	»	»	71	46	25	2	2	»
Roermond	15	14	1	4	»	4	»	55	30	25	2	2	»
Venlo	24	19	5	2	1	1	»	48	22	26	—	—	—
Rolduc	34	33	1	24	16	8	»	177	131	46	4	4	»
Totaal	1459	1122	337	256	160	78	18	3319	2431	888	199	175	24
Candidaten niet van eene hoogere burgerschool											7	3	4
Algemeen totaal											206	178	28

Eene vergelijking van de cijfers in deze tabel met die van het voorgaande jaar leidt tot de volgende uitkomsten.

Het hoogere cijfer van hen, die toelating tot de 1ste klasse verzochten, is toe te schrijven aan de opening der scholen te Amsterdam en te Meppel. De verhouding tusschen de cijfers voor de geëxamineerden en de toegelatenen verschilde slechts weinig van die van het vorig jaar; in 1880 werden 77,6, in 1881 76,9 ten honderd tot de 1ste klasse toegelaten. Meer of minder ongunstig was de uitslag dezer examens te Tilburg, Breda, Arnhem, Nijmegen, Wageningen, Rotterdam (3jarige cursus), Gouda, Amsterdam (5jarige cursus en 1ste 3jarige cursus), Zaandam, Utrecht (5jarige en 3jarige cursus), Harlingen, Deventer, Groningen, Winschoten en Maastricht.

Het getal van hen, die aanstonds toelating tot eene hoogere klasse verlangden was 256, dus 15 minder dan in 1880; de uitslag dezer examens was iets gunstiger, daar thans 61 ten honderd tot de verlangde klasse konden worden toegelaten, tegen slechts 57 ten honderd in 1880. Het geheel getal der geëxamineerden bedroeg 1715, van welke 1360 tot de school werden toegelaten en 355 afgewezen.

Het getal der toegelatenen bedroeg dus 79,3 ten honderd, tegen 80,8 in 1880. Bovendien werden nog aan 12 Rijksscholen 42 en aan 6 gemeentelijke scholen 18 leerlingen zonder examen toegelaten, die reeds aan eene andere hoogere burgerschool het onderwijs gevolgd hadden.

Het toelatingsexamen voor volledig onderwijs in de laagste klasse werd bovendien aan de scholen te Tiel, Wageningen, Zaandam, Hoorn, Sneek, Heerenveen, Almelo, Veendam, Winschoten, Sappemeer, Warffum en Roermond nog afgelegd door 35 vrouwelijke leerlingen, van welke slechts 3 werden afgewezen, alsmede aan de scholen te Helmond, Gouda en Winschoten door 8 meisjes, die toelating tot eene hoogere klasse verlangden en van welke 7 slaagden. In het geheel legden dus 43 meisjes een toelatingsexamen af, waarvan 39 met gunstigen uitslag; in 1880 was zulks geschied door 50 meisjes, van welke 43 slaagden. De uitslag was dus weder gunstiger dan het vorig jaar, hoewel het geheel getal der geëxamineerden geringer was.

Aan de overgangsexamens werd door 3319 mannelijke leerlingen deelgenomen, van welke 2431 tot eene hoogere klasse bevorderd werden, doch 888 nog een jaar in dezelfde klasse moesten blijven. Van de 1000 werden dus 733 bevorderd, tegen 742 in 1880. Van de 78 vrouwelijke leerlingen, die aan 17 van de bovengemelde scholen een overgangsexamen aflegden, werden 70 bevorderd, 8 niet bevorderd.

Het eindexamen der hoogere burgerscholen werd in 1881 afgelegd door 206 candidaten, van welke 178 slaagden en 28 werden afgewezen; er waren dus 13 candidaten minder dan het vorig jaar. Die van de Amsterdamsche handelsschool zijn onder deze cijfers niet begrepen, doch daarentegen wel 7 jongelieden, die het laatste jaar het onderwijs aan eene hoogere burgerschool niet of niet volledig hadden bijgewoond; van deze laatsten werden slechts 3 toegelaten en 4 afgewezen. Van de overige 199 leerlingen van hoogere burgerscholen slaagden 175 en werden 24 afgewezen. De uitslag verschilt niet belangrijk van dien van het vorig jaar, toen 11,4 ten honderd werden afgewezen, tegen 12,0 in 1881. Neemt men in aanmerking, dat de 5de klasse der hoogere burgerscholen, na aftrek van de Amsterdamsche handelsschool en van de aan enkele scholen verbonden handelsafdeelingen, in December 1880 217 leerlingen telde, dan is er reden om tevreden te zijn over het getal van 199, die het eindexamen in 1881 hebben afgelegd. De school te Veendam was de eenige van 5jarigen cursus, die in 1881 geen candidaten voor het eindexamen leverde; het grootste getal candidaten leverden, ook in verhouding tot het geheel getal leerlingen, Zutphen, 's Gravenhage, Amsterdam, Deventer en Groningen.

De 18 leerlingen der Amsterdamsche handelsschool, die aan het eindexamen dier school deelnamen, verkregen allen het diploma.

Van de 175 leerlingen van hoogere burgerscholen, die met gunstigen uitslag het eindexamen aflegden, zijn 40 overgegaan tot de polytechnische school te Delft en 1 naar eene dergelijke inrigting in het buitenland; 22 gingen over tot eene inrigting tot opleiding van ambtenaren voor Oost-Indie; 8 naar een gymnasium of naar eene universiteit voor hoogere studiën; 20 tot studiën als burgerlijk of militair arts, 4 als apotheker; 10 werden geplaatst als landmeter, 3 bij den Rijkstelegraaph, 1 aan de Militaire Akademie en 1 bij het boschwezen in Nederlandsch-Indie; 3 bereidden zich voor tot een examen ter verkrijging eener acte voor lager onderwijs, 5 voor eene acte voor middelbaar onderwijs; 1 zette zijne studiën voort aan de tuinbouwschool »Linnaeus", 1 aan het conservatorium te Leipzig; 7 werden geplaatst bij eene fabriek of nijverheidsonderneming, 25 op een handelskantoor en 16 in eene administratieve betrekking (posterij, registratie, belastingen, notariaat); 3 vertrokken naar Indië; van 2 was de bestemming onbekend of nog niet bepaald. Van de 24, die bij het examen niet slaagden, ging 1 over tot een gymnasium, 2 tot studiën als arts, 1 bereidde zich voor om ijker te worden, 1 werd geplaatst bij den Rijkstelegraaph, 3 op een handelskantoor en 3 in eene administratieve betrekking, 1 vertrok naar Indie; 11 bleven nog op de school; van 1 was de bestemming onbekend.

De verslagen der in 1881 gehouden eindexamens van de hoogere burgerscholen volgen als bijlage M. hierachter.

Aan verscheidene hoogere burgerscholen van driejarigen cursus werd eveneens eene soort van eindexamen afgenomen; wel geen examen door de wet voorgeschreven en met een door eene bijzondere verordening geregeld programma, maar niettemin een examen, waarbij toelating en afwijzing mogelijk is en waarvoor een getuigschrift wordt afgegeven. Het is niet wel doenlijk dienaangaande voor alle scholen van dien aard volledige opgaven te doen, die trouwens ook minder waarde zouden hebben, omdat niet overal dezelfde regel wordt gevolgd. — Daarentegen kan het nuttig zijn, hier melding te maken van twee scholen van dien aard, die wel onder de meest belangrijke mogen worden gerekend, namelijk die te Rotterdam en de 1ste der beide scholen van dien aard te Amsterdam. Hetgeen voor de beide bovengemelde scholen kan worden medegedeeld, loopt over een tijdvak van vier jaren. Men vindt het gemakshalve vereenigd in de beide volgende tabellarische overzigten, terwijl bovendien voor Rotterdam de bestemming is aangewezen van hen, die bij het eindexamen niet slaagden. Voor Amsterdam bepalen zich de opgaven tot die leerlingen, aan welke het getuigschrift werd uitgereikt.

Hoogere burgerschool v n driejarigen cursus te Rotterdam.

BESTEMMING DER LEERLINGEN.	1878.	1879.	1880.	1881.	Totaal.
Geplaatst aan een kantoor	7	13	14	8	42
» op eene fabriek	2	»	1	2	5
Overgegaan tot een ambacht	1	1	1	»	3
Zich voorbereid tot onderwijzers-examen	»	3	»	2	5
Tot hoogere studien aan eene universiteit (arts)	2	1	»	»	3
Tot de hoogere burgerschool van 5 jarigen cursus of het gymnasium	»	3	»	»	3
Naar het Instructie-bataillon	»	»	1	»	1
Zich toegelegd op kunststudie	»	»	»	1	1
Totaal	12	21	17	13	63

Van 10, die in de jaren 1878, 1879 en 1881 geen voldoend eindexamen aflegden, werden 9 op een kantoor geplaatst en legde één zich toe op kunststudien.

Eerste hoogere burgerschool van 3jarigen cursus te Amsterdam.

BESTEMMING DER LEERLINGEN.	1878.	1879.	1880.	1881.	Totaal.
Geplaatst op een handelskantoor, enz.	1	10	7	11	29
Zich voorbereid voor onderwijzersexamen	1	2	4	2	9
Tot hoogere studie aan eene universiteit (arts)	»	3	»	1	4
Tot de hoogere burgerschool van vijfjarigen cursus	»	3	5	2	10
Tot studie van oude talen	1	1	1	1	4
Naar de machinisten-school	»	1	1	2	4
» » Quellinus-school	»	1	»	1	2
Koninklijk Instituut voor de marine	»	»	1	»	1
Zich voorbereid voor telegraphie	»	»	1	1	2
Naar de tuinbouwschool »Linnaeus"	»	»	1	»	1
Naar eene buitenlandsche polytechnische school	»	»	1	»	1
Nog eenigen tijd op school gebleven	1	2	»	2	5
Totaal	4	23	22	23	72

d. *Onderwijzend personeel.*

In den loop van 1881 hadden de volgende veranderingen plaats in het onderwijzend personeel der hoogere burgerscholen.

's Hertogenbosch. De leeraar in wiskunde, werktuigkunde en lijnteekenen J. W. H. BAUDUIN, die met 1 Januarij 1881 zijne betrekking had aanvaard, werd in den loop des jaars benoemd tot ingenieur van den provincialen waterstaat in Limburg. De vervulling der alzoo ontstane vacature behoort tot het volgend jaarverslag. De leeraar in fransch, H. HEIJNEN, was gedurende geruimen tijd door ongesteldheid buiten staat zijne lessen te geven. Hij werd, zooveel mogelijk, vervangen door den heer G. LAMMERSCHOP, leeraar aan het gemeentelijk gymnasium, en de heeren VAN OPPENRAAIJ en SERVAIS, leeraren aan de school. Het onderwijs in handelswetenschappen, vroeger opgedragen aan den voorganger van den heer BAUDUIN, den heer J. RINGELING, werd gegeven in handen van den heer F. A. W. SCHAEFER, leeraar in natuurlijke geschiedenis aan de school. Diens jaarwedde werd daarbij op f 1 800 gebragt. De jaarwedde van den leeraar in gymnastiek, E. DE JONG, werd tot f 1550 verhoogd. Hierbij moet echter worden opgemerkt, dat genoemde heer voor dit bedrag tevens onderwijs geeft aan de Rijkskweekschool voor onderwijzers, en dat de aanleiding tot de verhooging was gelegen in den toenemenden omvang zijner werkzaamheid aan laatstgenoemde inrigting.

Tilburg. De leeraar in staatswetenschappen, A. P. T. SASSEN, vroeg en verkreeg eervol ontslag wegens zijne benoeming tot directeur der Rijkspostspaarbank, en werd, op gelijke jaarwedde, vervangen door den heer W. A. COOLEN, notaris te Helvoirt en leeraar in de staatswetenschappen aan de Rijks hoogere burgerschool te 's Hertogenbosch. De leeraar in wiskunde K. BES werd als zoodanig definitief aan de school verbonden (jaarwedde f 2000).

Breda. Het onderwijzend personeel dezer school onderging aanmerkelijke verandering. De heer A. P. T. SASSEN, bovengenoemd, verliet ook haar als leeraar in staats- en handelswetenschappen.

De leeraar in wis- en werktuigkunde, dr. D. J. KORTEWEG, werd benoemd tot hoogleeraar aan de universiteit te Amsterdam. De heer R. F. MODDERMAN, leeraar aan de Koninklijke Militaire Akademie, die zich nog steeds was blijven belasten met het geven van een deel van het aardrijkskundig onderwijs aan de school, vertrok naar Meppel, als directeur der aldaar opgerigte Rijks hoogere burgerschool. Eindelijk werd de leeraar in scheikunde en natuurlijke historie, dr. J. D. R. SCHEFFER, in gelijke betrekking benoemd aan de hoogere burgerschool te Veendam. In de vervulling der lessen in boekhouden was, wegens ongesteldheid van den heer SASSEN, reeds sedert het begin des jaars voorzien door den heer F. VAN GELDEREN, onderwijzer te Rotterdam. Met de lessen in staatswetenschappen daarentegen had zich de heer F. ALBERS, leeraar aan de school, belast. Beiden bleven de genoemde taak ook verder vervullen, de heer VAN GELDEREN tegen eene jaarwedde van f 480, de heer ALBERS tegen eene belooning van f 500 's jaars. Ter vervanging van dr. KORTEWEG werd, voorloopig voor een jaar, benoemd de heer J. KLUIJVER, civiel-ingenieur te Koog aan de Zaan. In de plaats van dr. SCHEFFER benoemde de gemeenteraad den heer dr. J. ROMENIJ, leeraar aan de hoogere burgerschool te Harlingen. Voor aardrijkskunde werd tot leeraar aan de school benoemd de heer D. J. WITTE, leeraar aan de burgerdag- en avondschool te Groningen. Door deze benoemingen was tegen Februarij van het volgend jaar het personeel der school weder voltallig.

Helmond. De leeraar in Nederlandsch en geschiedenis, W. O. SWAVING, werd definitief aangesteld (jaarwedde f 1800).

Arnhem. De leeraar in Nederlandsch, G. VELDERMAN was, door eene ernstige ziekte geruimen tijd buiten staat, het hem opgedragen onderwijs te geven. Aanvankelijk werd met de waarneming daarvan belast de heer J. ZELLING, litt. hum. cand., maar eene benoeming tot leeraar aan de hoogere burgerschool te Zutphen werd oorzaak, dat hij de hem opgedragen taak slechts korten tijd kon vervullen. Later hebben de heeren dr. C. C. MAUVE, conrector, en dr. M. C. VALETON, leeraar aan het gymnasium, zich met de waarneming van een deel der lessen van den heer VELDERMAN belast; de overig blijvende uren werden zooveel mogelijk vervuld door de leeraren der school.

Nijmegen. De leeraar in aardrijkskunde, boekhouden en schoonschrijven J. JURRIUS overleed. Voor het eerste en het laatste der genoemde vakken werd hij vervangen door den heer C. C. JAGER, dusver leeraar aan de hoogere burgerschool te Hoorn (jaarwedde f 1100). Met het boekhouden werd de leeraar in wiskunde, A. J. BOUWENS, voorloopig belast; eene schikking, die alleen daardoor kon worden mogelijk gemaakt, dat genoemde leeraar werd ontheven van de dusver door hem gegeven lessen in lijnteekenen, die de heer W. DE HARTOG, directeur der school, bereidwillig overnam. De leeraar in aard-, dier- en delfstofkunde en in kosmographie, H. HEUKELS, werd benoemd tot leeraar aan de Rijkskweekschool voor onderwijzers. Hij werd vervangen door den heer J. BLEEKER, candidaat in de wis- en natuurkunde, dusver leeraar aan de hoogere burgerschool te Sneek. Eindelijk aanvaardde de heer G. A. C. VAN GOOR, leeraar in Hoogduitsch, eene betrekking aan de tweede hoogere burgerschool van driejarigen cursus te Amsterdam. Zijne plaats was bij het einde des jaars nog niet vervuld.

Zutphen. Het personeel dezer school werd met één leeraar vermeerderd. In verband met de vorming van het 6de studiejaar aan 't gemeentelijk gymnasium werd dr. A. J. C. SNIJDERS van het onderwijs in plant- en dierkunde ontheven, voor welke vakken als leeraar aan de school werd verbonden de heer dr. M. A. BRANTS (jaarwedde f 700). De jaarwedde van dr. SNIJDERS, die met scheikunde, aard- en delfstofkunde en warenkennis bleef belast, werd niet veranderd. De leeraar in geschiedenis, A. DE PRIESTER, werd aan het gymnasium te Doetinchem benoemd. Te zijner vervanging werd aangesteld de heer J. ZELLING, litt. hum. cand., tot dusver leeraar aan eene bijzondere school te Arnhem. Gelijk in het vorig verslag is medegedeeld, werden in 1880 voorstellen gedaan tot eene algemeene herziening der jaarwedden van het personeel dezer school, maar werd de behandeling daarvan door den gemeenteraad verdaagd, tot dat de inrigting van het gymnasium der gemeente volgens de wet van 1876 haar beslag zou hebben gekregen. Over deze aangelegenheid is gerapporteerd door eene commissie uit den raad. Maar tot eene eindbeslissing is het in 1881 nog niet gekomen.

Apeldoorn. De leeraar in Nederlandsch en Hoogduitsch, M. VAN WESTRIENEN, ontving eene aanstelling als leeraar aan de hoogere burgerschool te Samarang. In de daardoor ontstane vacature werd voorzien door de benoeming van den heer W. MOERDIJK, dusver hoofd der burgerschool te Medemblik. In de plaats van den ingelijks naar Indie vertrokken leeraar in scheikunde en natuurlijke geschiedenis, dr. W. BURCK, werd benoemd de heer J. LORIÉ, doctor in de wis- en natuurkunde te Rotterdam. De leeraar W. F. H. WUNDERLICH werd aangewezen om den directeur te vervangen in geval van afwezigheid.

Tiel. De heer D. J. C. VAN BATENBURG, in 1879 tijdelijk aangesteld tot leeraar in geschiedenis en aardrijkskunde, werd als zoodanig gecontinueerd. De gezondheidstoestand van den leeraar in Nederlandsch en Hoogduitsch, H. C. WOLFF, liet steeds meer te wenschen over, zoodat tegen het einde des jaars maatregelen moesten worden genomen tot het aanstellen naast hem van een hulpleeraar. Daaromtrent zal in het volgend jaarverslag nader berigt worden. De leeraar dr. MEIJER werd voor den cursus 1881/82 aangewezen om ingeval van ontstentenis den directeur der school te vervangen.

Winterswijk. De leeraar in wiskunde en lijnteekenen, L. VAN DER TAS DZ., werd op nieuw voor het tijdvak van 1 September 1881 tot 1 September 1882 aan de school verbonden.

Wageningen. De heer K. H. KLEIN, die den heer G. J. VOS AZ. opvolgde als bestuurder van het internaat, werd, buiten bezwaar van 's Rijks schatkist, met het onderwijs in schoonschrijven belast. De adsistent-leeraar voor scheikunde, D. INGERMAN, werd in het laatst des jaars benoemd tot leeraar aan de Rijks hoogere burgerschool te Zaltbommel. In de daardoor ontstane vacature werd voorzien door de aanstelling van den heer P. KEIJZER, Az. te Hoorn.

Zaltbommel. De leeraar in meetkunde, natuurkunde en lijnteekenen, de heer J. H. C. A. ZIEGENHIRT VON ROSENTHAL, vroeg en verkreeg eervol ontslag. In zijne plaats werd benoemd de heer D. INGERMAN, technoloog, tot dusver adsistent-leeraar aan de Rijks landbouwschool. Ongesteldheid van de leeraren T. H. BEERMAN en F. BRINKGREVE, maakte hunne tijdelijke vervanging noodig. Deze geschiedde, voor eerstgenoemde door den heer E. DE JONG, leeraar aan de Rijks hoogere burgerschool te 's Hertogenbosch, voor laatstgenoemde door den heer P. KRUIJNE, hoofd eener openbare school in de gemeente.

's Gravenhage. De leeraren in wiskunde enz. dr. P. H. SCHOUTE en dr. P. ZEEMAN verlieten de school, eerstgenoemde ten gevolge van zijne benoeming tot hoogleeraar aan de Rijksuniversiteit te Groningen, laatstgenoemde door zijne benoeming aan de hoogere burgerschool te Rotterdam. In hunne plaats werden benoemd dr. C. J. J. NINCK BLOK op eene jaarwedde van f 2200, en B. J. H. HAITINK

op eene jaarwedde van f 2000; eerstgenoemde zou echter eerst in Januarij 1882 in functie treden. De jaarwedde van den leeraar J. VAN AALST werd van f 2000 verhoogd tot f 2200. Aan den leeraar H. J. DIRKSEN is om gezondheidsredenen, op zijn verzoek, eervol ontslag verleend, met ingang van 20 December. De waarneming der lessen in het Fransch in de lagere klassen is tijdelijk opgedragen aan den heer A. H. W. DE BOCK.

Rotterdam. Aan den directeur der hoogere burgerschool van 5jarigen cursus, J. P. A. FRANÇOIS, werd op zijn verzoek eervol ontslag verleend met toekenning van pensioen; hij mogt echter niet lang daarvan genieten, daar hij nog vóór het einde van het jaar overleed. In zijne plaats werd tot directeur benoemd de heer J. MENALDA VAN SCHOUWENBURG, leeraar aan de school, op eene jaarwedde van f 4000 en het genot van vrije woning. In zijne plaats werd tot leeraar in wis- en werktuigkunde en kosmographie benoemd dr. P. ZEEMAN van 's Gravenhage, op eene jaarwedde van f 3000. Aan den heer J. STEVENS werd op zijn verzoek uithoofde van den ongunstigen stand zijner gezondheid, die reeds meermalen een verlof noodig had gemaakt, eervol ontslag verleend; daar in de vacature niet aanstonds kon worden voorzien, werden de lessen in Nederlandsch tijdelijk gegeven door den heer W. H. PRAASTERINK, Indisch onderwijzer met verlof; deze vertrok in het begin van December. Tot leeraar werd benoemd de heer A. J. G. PAARDEKOOPER van Middelburg (jaarwedde f 2500), die echter eerst in 1882 zijne functien kon aanvaarden, zoodat bij het einde van 1881 de betrekking nog vacant was. De jaarwedde van den leeraar in natuurlijke historie, dr. H. J. VETH, werd anders geregeld, zoodat f 1500 voor de hoogere burgerschool en f 1500 voor het gymnasium kwamen.

Aan de hoogere burgerschool van 3jarigen cursus overleed de leeraar in gymnastiek H. J. STEENBERGEN; hij werd vervangen door den heer S. VAN AKEN, op eene jaarwedde van f 800. Aan den leeraar in teekenen, J. VAN DER KELLEN, werd op zijn verzoek eervol ontslag verleend; in zijne plaats werd benoemd de heer D. G. EZERMAN van Amsterdam, op eene jaarwedde van f 1600. De toeneming van het getal leerlingen der school maakte bovendien uitbreiding van het personeel noodig. Tot leeraar in Nederlandsch werd dien ten gevolge benoemd de heer M. F. VAN DER HORST, van 's Gravenhage, op eene jaarwedde van f 2500; de jaarwedden der leeraren DIJKSTRA, BAAR, WEEVERS en dr. JAMES werden tijdelijk, wegens buitengewone vermeerdering hunner werkzaamheden, verhoogd met f 300, f 300, f 200 en f 100. De jaarwedde van den directeur K. MARS werd verhoogd door de toekenning van eene toelage van f 600, als vergoeding voor het gemis van vrije woning.

Leiden. Aan den heer dr. C. A. X. G. F. SICHERER werd op zijn verzoek eervol ontslag verleend als leeraar in Hoogduitsche taal- en letterkunde en in zijne plaats benoemd de heer W. L. D. ONKEN, op eene jaarwedde van f 1800 en eene toelage van f 200, wegens het geven van lessen boven het maximum. De heer A. J. NIEUWENHUIS Jr. is ontheven van het geven van lessen in handteekenen; daarmede is belast de leeraar G. M. KOSTERS, wiens jaarwedde dien ten gevolge is verhoogd tot f 1600. Voor de leeraren in gymnastiek heeft eene nieuwe regeling der jaarwedden plaats gehad, niet voor het totaal bedrag, maar voor de verdeeling daarvan tusschen de hoogere burgerschool, de gemeentelijke kweekschool voor onderwijzers en de openbare lagere scholen. De 2de onderwijzer G. J. MULLERS is vervangen door P. DE VRIES, wiens jaarwedde aan de hoogere burgerschool op f 100 is gesteld.

Schiedam. In de regeling van het onderwijs in wiskunde is eenige wijziging gekomen; de vrijgevallen lessen, waarvan in het voorgaand verslag sprake was, zijn voor den cursus 1881/82 niet opgedragen aan den heer J. K. P. TIMMERHAUS VAN ABCOUDE, maar aan de heeren STEUNIS, dr. KAM en VAN DER BRUIJN, die te zamen de daarvoor bestemde toelage van f 600 hebben genoten.

Gouda. Ten gevolge van de uitbreiding dezer Rijksschool tot een van vijfjarigen cursus en van de oprigting van een progymnasium heeft eene geheel nieuwe regeling der jaarwedden aan beide inrigtingen plaats gehad, daar verschillende leeraren voortaan aan beide zouden werkzaam zijn. Voor zooveel de leeraren betreft, die óf alleen aan de hoogere burgerschool óf aan beide inrigtingen zouden werkzaam zijn, is de volgende regeling in gemeenschappelijk overleg tusschen den Minister van Binnenlandsche Zaken en het gemeentebestuur vastgesteld:

1°. directeur, tevens leeraar in geschiedenis (dr. W. JULIUS), f 3000;

2°. leeraar in wis- en werktuigkunde in de hoogere klassen der hoogere burgerschool op f 1100, tevens leeraar in wiskunde aan het progymnasium op f 1100. Hiertoe is benoemd dr. J. S. G. GLEUNS, leeraar aan de hoogere burgerschool te Goes;

3°. leeraar in wiskunde aan de lagere klassen der hoogere burgerschool (A. ROOZEBOOM) f 1800;

4°. leeraar in scheikunde, delfstof- en aardkunde aan de hoogere burgerschool. Jaarwedde f 1800. (Deze betrekking is voor den cursus 1881/82 nog niet vervuld);

5°. leeraar in natuurkunde, kosmographie en plant- en dierkunde aan de hoogere burgerschool (A. LANGERHUIZEN VAN UVEN) f 1800, tevens leeraar in plant- en dierkunde aan het progymnasium op f 400. De heer VAN UVEN is bovendien voor den cursus 1881/82 tijdelijk belast met het onderwijs in scheikunde, tegen eene toelage van f 400;

6°. leeraar in aardrijkskunde en schoonschrijven aan de hoogere burgerschool f 1100, tevens leeraar in aardrijkskunde aan het progymnasium op f 700. Hiertoe is benoemd de heer A. F. CREMER;

7°. leeraar in staats- en handelswetenschappen (mr. J. FORTUIJN DROOGLEEVER) f 900;

8°. leeraar in Nederlandsche taal- en letterkunde aan de hoogere burgerschool f 1300, tevens leeraar in Nederlandsch aan het progymnasium f 900. Hiertoe is benoemd de heer L. A. HISSINK Jr. van Doetinchem;

9°. leeraar in Fransche taal- en letterkunde aan de hoogere burgerschool (H. W. F. BONTE) f 1300, tevens leeraar in het Fransch aan het progymnasium op f 900;

10°. leeraar in Hoogduitsche taal- en letterkunde aan de hoogere burgerschool (H. L. SCHMIDT Jr.) f 1400, tevens leeraar in Hoogduitsch aan het progymnasium op f 800;

11°. leeraar in Engelsche taal- en letterkunde aan de hoogere burgerschool f 1200, tevens leeraar in het Engelsch aan het progymnasium op f 600. Deze betrekking is voor den cursus 1881/82 nog niet vervuld; de lessen in Engelsch aan de hoogere burgerschool zijn gegeven door den leeraar A. L. SCHMIDT, die daarvoor eene toelage van f 400 genoot;

12°. leeraar in handteekenen J. J. BERTELMAN f 1200;

13°. leeraar in lijnteekenen f 400. Deze betrekking is nog niet vervuld; de lessen zijn tijdelijk gegeven door den leeraar W. J. MALI van de burgeravondschool, tegen eene toelage van f 300;

14°. leeraar in gymnastiek H. J. STEENBERGEN f 600.

Gorinchem. In plaats van den heer W. M. STAVENISSE DE BRAUW, wiens taak, tengevolge van eene tijdelijke benoeming een einde nam, is tot leeraar in wiskunde, werktuigkunde en lijnteekenen benoemd de heer C. J. FRANÇOIS, van Arnhem, op eene jaarwedde van f 1800. Aan den leeraar in geschiedenis en aardrijkskunde J. H. BRUNNE is op zijn verzoek eervol ontslag verleend; in zijne plaats werd voor één jaar benoemd de heer J. DE VRIES op eene jaarwedde van f 1800. In het onderwijs in staatswetenschappen kon nog niet voorzien worden: even als het vorige jaar werden die lessen tijdelijk gegeven door den leeraar J. H. DIJKMAN uit Dordrecht.

Brielle. De tijdelijke leeraren J. BRUSCHWILER en B. H. HEIJMANN werden op nieuw voor een jaar benoemd.

Het lid der commissie van toezigt, Mr. P. DE KANTER belastte zich op nieuw met het uuronderwijs in staatsinrigting van Nederland in de 3de klasse.

Amsterdam. Aan de hoogere burgerschool van 5jarigen cursus werd aan den heer M. J. IJZERMAN, benoemd tot directeur der 2de hoogere burgerschool van 3-jarigen cursus, eervol ontslag verleend als leeraar in geschiedenis; in zijne plaats werd benoemd de heer C. W. NOLTING van Groningen, op eene jaarwedde van f 2500. Daar deze niet vóór Januarij 1882 kon in functie treden, was er in December 1881 nog eene vacature.

Het personeel van de 1ste hoogere burgerschool van 3jarigen cursus (directeur N. W. POSTHUMUS) onderging geene verandering. Verscheidene leeraren belastten zich echter met lesuren boven het bij het reglement gestelde maximum en genoten daarvoor de volgende toelagen: F. J. HERRIS f 500, F. A. R. BEEKMAN f 400, G. B. VAN KAMPEN f 400; J. D. VAN NOPPEN f 300, P. WELTEVREEDE f 200; D. P. BERSER f 100 en K. BES f 120.

Aan de 2de hoogere burgerschool van 3jarigen cursus werden benoemd tot directeur tevens leeraar in geschiedenis en aardrijkskunde M. J. IJZERMAN op eene jaarwedde van f 4000; tot leeraren in Nederlandsch en Hoogduitsch G. A. C. VAN GOOR, van Nijmegen, en in wiskunde L. BOUMAN JZN., van Haarlem, beide op f 2500. Voorts werden aan deze school voor den cursus 1881/82 benoemd de volgende aan andere scholen te Amsterdam werkzame leeraren: voor Fransch L. M. BAALE, van de 1ste hoogere burgerschool van 3-jarigen cursus op f 1200; voor Engelsch C. STOFFEL van de handelsschool, op f 400; voor natuurkennis J. J. WERNER van de 1ste hoogere burgerschool van 3jarigen cursus, op f 700; voor teekenen J. G. STEENBEEK, van de teekenschool voor kunstambachten, op f 600; voor schoonschrijven J. H. E. SCHMIDT van de hoogere burgerschool van 5jarigen cursus, op f 150; voor gymnastiek F. C. GROTE, van de burgerdag- en avondschool, op f 450.

Aan de handelsschool verzocht en verkreeg de heer S. BOUBERG WILSON eervol ontslag als leeraar; hij werd als leeraar in Nederlandsch en aardrijkskunde vervangen door den heer G. KALFF van Haarlem, op eene jaarwedde van f 3000. Aan den leeraar in geschiedenis P. L. MOENS is op zijn verzoek, met ingang van 1 Januarij 1882, eervol ontslag verleend. De benoeming van een opvolger werd voorloopig aangehouden met het oog op de aanhangige plannen tot reorganisatie der handelsschool.

Aan de Roomsch-Katholijke hoogere burgerschool werd tot leeraar in wiskunde benoemd de heer J. W. P. VAN MEEGEREN. De betrekking van leeraar in Nederlandsch en geschiedenis was bij het einde van 1881 vacant.

Haarlem. Aan dr. J. E. ROMBOUTS is op zijn verzoek eervol ontslag verleend als leeraar aan de scholen van 5jarigen en van 3jarigen cursus; tot leeraar in de natuurlijke historie werd in zijne plaats benoemd de heer H. BURGER C. PZ., op eene jaarwedde van f 2000, waarvan f 800 voor den 5jarigen cursus, f 300 voor den 3jarigen en f 900 voor het gymnasium.

Aan de school van 5jarigen cursus is de jaarwedde van den directeur, dr. H. BRONGERSMA, verhoogd van f 3200 tot f 3500 en die der leeraren A. J. DUIJFJES en E. A. W. PAUW van f 1800 tot f 2000.

Aan den directeur der school van driejarigen cursus, W. MIDDELVELD VIERSEN, is op zijn verzoek, wegens zijn vertrek naar Amsterdam, eervol ontslag verleend. Pogingen om in de vacature te voorzien door de benoeming van een directeur, tevens leeraar in Nederlandsch en geschiedenis, bleken vruchteloos te zijn; men besloot dus tijdelijk de waarneming van het directeurschap op te dragen aan den leeraar J. U. PRUIM, onder genot van eene toelage van f 800, en het onderwijs in Nederlandsch en geschiedenis tijdelijk te doen geven door den leeraar J. A. BLOMMENDAAL van de burgeravondschool, op de daarvoor gestelde jaarwedde van f 2200. De leeraar ROMBOUTS is, zooals hiervóór reeds is vermeld, voor plant- en dierkunde vervangen door den heer H. BURGER C. PZN.; de lessen in natuur- en scheikunde zijn voorloopig opgedragen aan den heer W. M. LOGEMAN, tegen eene bezoldiging van f 500. In plaats van den leeraar in wiskunde, L. BOUMAN, die naar Amsterdam vertrok, werd benoemd de heer G. H. BLITS, van den Helder, op eene jaarwedde van f 1800.

Zaandam De leeraar in het Engelsch, staatswetenschappen en boekhouden, mr. J. H. L. VAN OVEN, is, op zijn verzoek, ontheven van het onderwijs in laatstgemeld vak; zijne jaarwedde is dien ten gevolge van f 2100 verminderd tot f 1850. Tot leeraar in boekhouden op eene jaarwedde van f 250 is benoemd de heer A. VAN DEN STEMPEL, van Amsterdam. De tijdelijke aanstelling van den leeraar in wiskunde, A. J. GOEDKOOP VAN NELLE, is in eene definitieve veranderd.

Alkmaar. Aan den leeraar in staatswetenschappen, mr. F. M. VONK, is op zijn verzoek om gezondheidsredenen eervol ontslag verleend. Pogingen om een opvolger te vinden waren vruchteloos. Gedeeltelijk is in het onderwijs kunnen worden voorzien door de welwillendheid van den heer mr. TH. A. SANNES, substituut-griffier bij de arrondissements-regtbank, die belangeloos op zich nam aan de leerlingen der 4de en 5de klasse van de Kersvacantie tot aan het einde van den cursus 1881/82 eenig onderwijs in de staatsinrigting van Nederland te geven.

Hoorn. Aan het personeel der hoogere burgerschool die van een 4jarigen tot een 5jarigen cursus zou worden uitgebreid, is toegevoegd een leeraar in de wiskunde, werktuigkunde, natuurkunde en kosmographie, op eene jaarwedde van f 2000. Hiertoe werd benoemd de heer A. C. VAN RIJN VAN ALKEMADE. De jaarwedde van den leeraar in hand- en lijnteekenen, H. VORDERMAN, is verhoogd van f 800 tot f 900. Aan den leeraar in staatswetenschappen, mr. M. E. BOOIJ, ambtenaar van het openbaar ministerie voor de kantons Hoorn en Medemblik, is het onderwijs in boekhouden opgedragen; hij ontvangt geen jaarwedde, maar ieder jaar wordt hem eene gratificatie uit de gemeentekas toegekend. Aan den leeraar in Nederlandsch en aardrijkskunde, C. C. JAGER is op zijn verzoek een eervol ontslag verleend; in zijne plaats werd benoemd de heer B. B. FABER, op eene jaarwedde van f 1700; deze is echter eerst in 1882 in functie getreden, zoodat in December 1881 eene vacature bestond.

Enkhuizen. De heer dr. P. J. LAND is op nieuw voor een jaar benoemd als leeraar in de natuurkundige wetenschappen op eene jaarwedde van f 1500.

Middelburg. Aan den leeraar in Nederlandsch en geschiedenis, A. J. G. PAARDEKOOPER, werd eervol ontslag verleend met ingang van 1 Januarij 1882, ter zake van zijne benoeming tot leeraar aan de gemeentelijke hoogere burgerschool te Rotterdam. Aan den leeraar in staatswetenschappen, mr. J. W. LASONDER, moest in den aanvang des jaars, wegens ziekte een kort verlof worden verleend.

Zierikzee. Het personeel der leeraren bleef in 1881 onvoltallig. Wel werd de plaats van leeraar voor geschiedenis en staatswetenschappen weêr vervuld, doordat de ten vorigen jare benoemde leeraar J. A. DE BRUIJNE zijne betrekking aanvaardde. Maar het mogt niet gelukken een plaatsvervanger te vinden voor den leeraar in scheikunde en natuurlijke geschiedenis, dr. W. D. GRATAMA, die aan het gymnasium te Delft was benoemd. In de vervulling der opengebleven lesuren werd naar vermogen door den directeur der school en de overige leeraren voorzien; met het onderwijzen der scheikunde belastte zich meer bepaaldelijk de leeraar dr. P. SCHURINGA. Gedurende het laatste gedeelte van den cursus 1880/81 was de gymnastiekleeraar J. THEEUWIS door ziekte verhinderd zijn onderwijs te geven. In September besloot de gemeenteraad, de jaarwedde van den leeraar dr. P. SCHURINGA met f 300 te verhoogen, waardoor deze op f 2000 werd gebragt. Toen zich voorts, in December nog niemand ter vervanging van den leeraar dr. GRATAMA had aangemeld, besloot de raad aan diens betrekking, behalve eene jaarwedde van f 2000, eene personele toelage van f 400 's jaars te verbinden.

Goes. Door de benoeming van den heer dr. J. S. G.

GLEUNS tot leeraar aan de Rijks- hoogere burgerschool en het progymnasium te Gouda verloor de school haren leeraar voor wis-, natuur- en werktuigkunde en technologie. In zijne plaats benoemde de gemeenteraad den heer M. C. J. DE VISSER, doctorandus in de wis- en natuurkunde, vroeger leeraar aan de hoogere burgerschool te Almelo. De jaarwedde van de navolgende leeraren heeft in 1881 verhooging ondergaan:

dr. A. W. VAN CAMPEN, geschiedenis en Nederlandsch, f 1600 tot f 1800, behoudens eene toelage van f 200 en vrije woning, licht en vuur, als directeur;

dr. Z. TH. DIEHL, scheikunde, natuurlijke historie en warenkennis, f 1675 tot f 1900;

M. C. J. DE VISSER, wiskunde, natuurkunde en mec. techn., f 1700 tot f 1900;

A. S. MINK, aardrijkskunde en Nederlandsch, f 1625 tot 1850;

G. J. VAN DER POLL, Fransch, f 1625 tot f 1650;

J. VAN DER VOORT, Hoogduitsch en Engelsch, f 1625 tot f 1650.

Utrecht. (Rijks hoogere burgerschool van 5jarigen cursus). De leeraar dr. G. J. LEGEBEKE werd door den Minister van Binnenlandsche Zaken aangewezen om op te treden als tijdelijk plaatsvervanger van een der hoogleeraren aan de polytechnische school te Delft, die door langdurige ongesteldheid verhinderd werd zijne lessen te geven. De lessen van den heer LEGEBEKE werden, voor zooveel de wiskunde betreft, onder de leeraren W. KRELING en J. A. BIENTJES verdeeld, terwijl de leeraar dr. HOORWEG het onderwijs in kosmographie op zich nam.

Utrecht. (Gemeentelijke hoogere burgerschool van 3jarigen cursus). In den loop des jaars werd de nog steeds vacante betrekking van leeraar in geschiedenis en aardrijkskunde vervuld door de benoeming op f 2000 jaarwedde van den heer J. H. BRUNNE, leeraar aan de hoogere burgerschool van 5jarigen cursus te Gorinchem. Met het onderwijs in de Engelsche taal werd voor den cursus 1881/82 de heer S. VAN BRAAM, leeraar aan het gymnasium, belast, tegen eene belooning van f 60 per jaar voor elk lesuur 's weeks. De jaarwedden der leeraren G. VAN DER WAALS (Hoogduitsch) en C. J. G. MIEREMET (gymnastiek) werden verhoogd respectievelijk van f 1500 tot f 1800 en van f 400 tot f 500.

Amersfoort. De leeraar in Nederlandsch P. FOCKENS ontving eene benoeming naar Zutphen en werd vervangen door den heer G. C. HOOGERWERFF, onderwijzer te Rotterdam.

Leeuwarden. De heer N. D. DOEDES is definitief benoemd tot leeraar in geschiedenis op eene jaarwedde van f 1800. Aan den heer W. B. G. MOLKENBOER is ten gevolge van zijne benoeming aan de normaalschool voor teekenonderwijs te Amsterdam eervol ontslag verleend; in zijne plaats is benoemd de heer J. BUBBERMAN van Heerenveen, op eene jaarwedde van f 1800.

Harlingen. De jaarwedde van den leeraar J. L. PH. DUIJSER is verhoogd van f 1600 tot f 2000; die van den leeraar H. BLINK van f 1600 tot f 1900. Deze verhoogingen zouden echter eerst met 1 Januarij 1882 ingaan. Aan dr. J. ROMENIJ is op zijn verzoek eervol ontslag verleend als leeraar in natuurkundige wetenschappen; hij was echter in December 1881 nog in functie.

Sneek. Aan den heer J. BLEEKER is op zijn verzoek eervol ontslag verleend als leeraar in de natuurlijke geschiedenis. Daar eene oproeping geen sollicitanten voor de vacante betrekking aanbragt, zijn de lessen tijdelijk gegeven door den directeur dr. J. L. ANDREAE en den leeraar dr. A. NIJLAND.

Heerenveen. Aan den heer J. BUBBERMAN, leeraar in teekenen, schrijven en boekhouden, is, uit hoofde van zijn vertrek naar Leeuwarden, eervol ontslag verleend. In zijne plaats is voor den tijd van één jaar het onderwijs in teekenen opgedragen aan den heer J. ULJÉE, van Oosterbeek, op eene jaarwedde van f 800. Het onderwijs in schrijven en boekhouden is aan den leeraar in wiskunde, W. H. WISSELINK, opgedragen, onder genot eener toelage van f 300.

Zwolle. Aan den leeraar in wiskunde en kosmographie, dr. C. J. J. NINCK BLOK, werd op zijn verzoek eervol ontslag verleend wegens zijne benoeming tot leeraar aan de hoogere burgerschool te 's Gravenhage. Te zijner vervanging werd benoemd de heer dr. V. C. L. M. E. FRACKERS, leeraar aan de hoogere burgerschool te Veendam. Hij trad eerst in 1882 in functie. De jaarwedde van den leeraar in Fransch, den heer J. S. PIQUET, werd, met ingang van 1 Januarij 1882, met f 200 verhoogd en alzoo op f 2000 gebragt.

Deventer. In de plaats van den heer J. STRIENING, eervol ontslagen wegens zijne benoeming te Rotterdam, werd tot leeraar in handteekenen benoemd de heer S. BAUKEMA (jaarwedde aan de hoogere burgerschool f 500).

Kampen. De doctorandus J. DE VRIES, die voorloopig de plaats had ingenomen van den ten vorigen jare naar de Rijks hoogere burgerschool te Roermond overgegaanen leeraar voor wiskunde H. KOLDEWIJN, erlangde in den loop des jaars den doctoralen graad en werd daarop definitief aan de school verbonden (jaarwedde f 1600).

Almelo. In de plaats van den heer M. C. J. DE VISSER, die naar Goes vertrok, werd tot leeraar in de natuurlijke geschiedenis en in de wiskunde voor de vrouwelijke leerlingen der school benoemd de heer A. W. GRAVELAAR, onderwijzer te Hoogezand. Deze benoeming (op f 1500 jaarwedde) geschiedde voorloopig voor één jaar. De directeur, dr. RISSELADA, bleef zich voorshands nog belasten met het onderwijs in natuurlijke historie voor de hoogste twee klassen. De leeraar in Engelsch aan deze school, E. M. LANGEVELD, overleed. Nadat aanvankelijk zijne lessen waren waargenomen door de leeraren G. C. WOUTERS en P. VAN DEN BRAND, werd hij later vervangen door den heer H. POUTSMA, van Heerde, die zijne betrekking in de eerste dagen van October aanvaardde.

Enschedé. De leeraar in geschiedenis en Nederlandsch, E. D. VAN CAPELLE, overleed. Zijne plaats werd vervuld door de benoeming van den heer A. L. DE BONT. In de vacature voor staathuishoudkunde en statistiek, ontstaan door het vertrek van den heer mr. J. D. VAN KULIK, kon in den loop van 1881 nog niet worden voorzien.

Groningen. De leeraren C. W. NOLTING en H. M. LEOPOLD, tot dusverre tijdelijke leeraren, zijn definitief benoemd op jaarwedden van f 1800. Vóór het einde van het jaar werd de heer NOLTING te Amsterdam benoemd; in December was hij echter nog aanwezig. In zijne plaats is benoemd de heer F. VAN RIJSENS op eene jaarwedde van f 1800. Aan den leeraar in staatswetenschappen, mr. J. A. TELLEGEN, is op zijn verzoek eervol ontslag verleend; in zijne plaats werd voor een jaar benoemd de heer C. J. DE BRUIJN KOPS, op eene jaarwedde van f 500; in December was de betrekking vacant.

Veendam. Aan den heer dr. S. J. VAN ROIJEN werd op zijn verzoek eervol ontslag verleend; in zijne plaats werd tot leeraar in scheikunde en natuurlijke historie op eene jaarwedde van f 2000 benoemd dr. J. D. R. SCHEFFER van Breda. Aan den heer dr. V. C. L. M. E. FRACKERS is op zijn verzoek eervol ontslag verleend als leeraar in wiskunde; hij was echter in December 1881 nog in functie. Van de verhooging van eenige jaarwedden met ingang van 1882 zal in het volgend verslag mededeeling geschieden.

Winschoten. Aan den leeraar G. A. J. FRANKE is op zijn verzoek eervol ontslag verleend als leeraar in ge-

schiedenis, aardrijkskunde en staatswetenschappen. Bij het einde van 1881 was nog niet in de vacature voorzien. Tot leeraar in het Nederlandsch aan de hoogere burgerschool en het gymnasium is benoemd de heer J. Brevér op eene jaarwedde van f 1800, half aan de hoogere burgerschool en half aan het gymnasium; tot leeraar in teekenen de heer W. G. Wagner op eene jaarwedde van f 1000.

Sappemeer. De tijdelijke leeraar H. Pol is definitief benoemd op eene jaarwedde van f 1800. Aan den leeraar in wiskunde H. Bol is het onderwijs in boekhouden definitief opgedragen en zijne jaarwedde dientengevolge verhoogd van f 1800 tot f 2000.

Assen. Het onderwijs in staatswetenschappen is thans definitief opgedragen aan den leeraar H. W. Sanders en zijne jaarwedde dientengevolge verhoogd van f 1800 tot f 2300.

Meppel. Tot directeur der hier met het begin van den cursus 1881/82 te openen Rijks hoogere burgerschool van driejarigen cursus, tevens leeraar in Engelsch en aardrijkskunde is benoemd de heer R. F. Modderman, leeraar aan de Militaire Akademie te Breda. Tot leeraren werden benoemd dr. J. M. A. Kramps, in natuurkundige wetenschappen op f 2200; P. N. van der Brugge, in wiskunde en boekhouden op f 1800; D. B. Kievits in Fransch en geschiedenis op f 1800; G. W. Brons Middel in teekenen op f 1000; J. F. H. Weijgers in gymnastiek op f 500. In het onderwijs in Nederlandsch en Hoogduitsch, alsmede in dat in staathuishoudkunde, kon niet aanstonds worden voorzien. Het laatste werd voor den cursus 1881/82 welwillend en belangeloos waargenomen door den heer mr. H. Smeenge, griffier bij het kantongeregt te Meppel. Tot leeraar in Nederlandsch en Hoogduitsch werd op eene jaarwedde van f 1800 benoemd de heer B. J. F. Varenhorst, die echter eerst in Januarij 1882 in functie trad. Op gelijk tijdstip werd het onderwijs in schrijven opgedragen aan den leeraar Brons Middel en zijne jaarwedde verhoogd tot f 1200.

Maastricht. Door het overlijden van den leeraar in Hoogduitsch, I. Th. Meurer, ontstond voor dat leervak eene vacature. Het mogt in 1881 niet gelukken ter vervulling daarvan iemand te vinden, die aan de wenschen van het gemeentebestuur kon voldoen en tegen wiens bevoegdheid uit een wettelijk oogpunt geene bedenking bestond. Inmiddels werden de opengevallen lesuren in de laagste drie klassen door de leeraren J. H. Stein en F. W. Lamster vervuld, terwijl de lessen in Hoogduitsch voor de hoogere klassen werden opgedragen aan den heer K. C. Huyghens Backer, leeraar aan de Rijks hoogere burgerschool te Roermond. De leeraar in hand- en lijnteekenen, H. E. E. Zickwolff, ontving eene benoeming naar België (aan het athenaeum te Verviers). De benoeming van zijn opvolger behoort tot het volgend verslag. In afwachting van diens overkomst werden de lessen in teekenen gedeeltelijk waargenomen door de leeraren L. A. J. Keuller en J. H. Stein, en overigens met lessen in andere vakken aangevuld, waartoe alle leeraren der school hunne medewerking verleenden.

Bij ministerieele beschikking van 11 Januarij 1881, n°. 139, afdeeling Onderwijs, werd bepaald, dat voortaan ook op deze hoogere burgerschool art. 29 der wet van 2 Mei 1863 (*Staatsblad* n°. 50), moet worden toegepast. Daardoor is vervallen art. 6 van het reglement voor de school, vastgesteld bij raadsbesluit van 5 November 1864, dat aldus luidde: »Benoeming, schorsing en ontslag van directeuren en leeraren geschieden door den Minister van Binnenlandsche Zaken, die vooraf bij benoeming eene aanbevelingslijst van burgemeester en wethouders, wanneer schorsing of ontslag noodig schijnen, hun advies ontvangt".

Venlo. De heer J. Kaiser, leeraar in hand- en lijnteekenen, vroeg tegen het einde des jaars eervol ontslag. In zijne plaats werd benoemd de heer J. C. U. Legner, dusver leeraar aan de burgeravondschool te Schiedam.

Rolduc. Volgens de opgaven, ontvangen van den directeur der school, trad de heer dr. P. J. F. Vermeulen als leeraar af. Daarentegen is als leeraar voor wis-, natuur- en scheikunde opgetreden de heer M. F. Daniels.

Alzoo waren aan de hoogere burgerscholen in December 1881 de leeraren werkzaam, wier getal en bevoegdheid in de volgende tabel zijn aangewezen.

SCHOLEN.	GETAL DER LEERAREN.									Getal der vacatures.	Algemeen totaal.
	Doctor.	Candidaat.	Acte middelb. onderw.	Oude acte.	Artt. 82, 89.	Art. 90.	Art. 83.	Zonder acte.	Totaal.		
's Hertogenbosch . .	»	»	7	1	1	3	1	»	13	»	13
Tilburg	3	1	5	»	1	»	2	»	12	»	12
Breda	»	1	4	2	1	1	»	»	9	2	11
Helmond	2	»	6	»	»	1	1	1	11	»	11
Arnhem	5	»	6	3	»	»	»	»	14	»	14
Nijmegen.	1	1	4	»	1	1	5	»	13	1	14
Zutphen	4	1	7	3	1	»	»	1	17	»	17
Apeldoorn	2	»	4	»	1	»	1	»	8	»	8
Tiel.	3	»	5	1	»	»	»	»	9	»	9
Winterswijk. . . .	»	»	6	1	»	»	»	»	7	»	7
Wageningen . . .	1	2	6	1	»	»	1	1	12	»	12
Zaltbommel. . . .	2	»	3	2	1	»	»	»	8	»	8
's Gravenhage . . .	2	1	8	3	1	1	2	»	18	1	19
Transporteren	25	7	71	17	8	7	13	3	151	4	155

SCHOLEN.	GETAL DER LEERAREN.									Getal der vacatures.	Algemeen totaal.
	Doctor.	Candidaat.	Acte middelb. onderw.	Oude acte.	Artt. 82, 89.	Art. 90.	Art. 83.	Zonder acte.	Totaal.		
Per transport	25	7	71	17	8	7	13	3	151	4	155
Rotterdam 5j. cursus.	4	»	4	8	1	1	»	»	18	1	19
Idem 3j. cursus.	1	»	10	1	»	»	»	»	12	»	12
Leiden.	8	»	9	»	»	»	»	1	18	»	18
Dordrecht	4	»	6	2	1	»	2	»	15	»	15
Delft	5	»	4	2	»	»	1	1	13	»	13
Schiedam.	1	»	6	3	1	1	1	»	13	»	13
Gouda.	3	»	8	1	»	»	»	»	12	»	12
Gorinchem	2	»	5	2	1	»	»	»	10	1	11
Brielle.	1	»	4	1	»	»	1	»	7	»	7
Amsterdam 5j. cursus.	8	1	6	4	»	»	»	1	20	1	21
Idem 1ste 3jar. cursus	2	1	12	1	»	»	»	»	16	»	16
Idem 2de 3jar. cursus	»	1	7	»	»	»	»	1	9	»	9
Idem handelsschool	2	2	5	»	1	1	1	2	14	»	14
Idem R.K. hoogere burgerschool .	»	»	4	1	»	1	»	3	9	1	10
Haarlem 5j. cursus .	3	1	6	2	»	»	»	1	13	»	13
Idem 3j. cursus .	1	1	3	2	»	»	»	»	7	1	8
Zaandam.	2	»	5	»	1	»	3	»	11	»	11
Alkmaar	3	1	6	1	»	»	»	»	11	1	12
Hoorn	3	1	3	2	»	»	»	»	9	1	10
Enkhuizen	1	1	1	2	»	»	1	»	6	»	6
Middelburg	4	»	6	»	»	»	3	»	13	»	13
Zierikzee.	1	»	5	1	»	»	2	»	9	1	10
Goes	1	2	7	»	»	»	»	»	10	»	10
Utrecht 5j. cursus .	7	»	8	»	»	»	2	»	17	»	17
Idem 3j. cursus .	1	»	7	1	»	»	1	1	11	»	11
Amersfoort	3	»	7	»	»	»	2	»	12	»	12
Leeuwarden. . . .	5	»	8	1	»	»	»	»	14	»	14
Harlingen	1	»	5	2	»	»	»	»	8	»	8
Sneek	3	»	7	»	»	»	1	»	11	1	12
Heerenveen	1	»	5	1	»	»	»	»	7	»	7
Zwolle	5	1	7	»	»	»	1	»	14	»	14
Deventer	5	»	7	»	1	»	1	»	14	»	14
Kampen	7	1	5	2	»	»	»	»	15	»	15
Enschede.	3	»	3	2	»	»	»	»	8	1	9
Almelo	1	»	8	»	»	»	»	1	10	»	10
Groningen	6	»	7	1	1	1	»	1	17	1	18
Veendam.	3	»	3	3	»	»	»	»	9	»	9
Winschoten. . . .	1	»	6	1	»	»	»	»	8	1	9
Transporteren	137	21	296	67	16	12	36	16	601	16	617

SCHOLEN.	GETAL DER LEERAREN.									Getal der vacatures.	Algemeen totaal.
	Doctor.	Candidaat.	Acte middelb. onderw.	Oude acte.	Artt. 82, 89.	Art. 90.	Art. 83.	Zonder acte.	Totaal.		
Per transport	137	21	296	67	16	12	36	16	601	16	617
Sappemeer	2	1	5	1	»	»	»	1	10	»	10
Warffum	2	1	4	2	»	»	»	»	9	»	9
Assen	3	»	6	1	»	»	»	»	10	»	10
Meppel	1	»	5	»	»	»	»	»	6	1	7
Maastricht	»	1	5	»	1	3	1	1	12	2	14
Roermond	4	»	6	»	»	2	»	»	12	»	12
Venlo	1	»	6	»	»	1	2	»	10	»	10
Rolduc	»	4	3	»	»	»	10	»	17	»	17
Totaal . . .	150	28	336	71	17	18	49	18	687	19	706
Aan meer dan ééne school werkzaam .	4	2	9	3	»	»	»	1	19	»	19
Eigenlijk totaal	146	26	327	68	17	18	49	17	668	19	687

Van de 687 leeraren, die in deze tabel vermeld worden, zijn er 19, die aan meer dan eene school werkzaam waren, en dus meer dan eens daarop voorkomen. Dit was het geval met twee leeraren in staatswetenschappen aan de Rijksscholen te 's Hertogenbosch en Tilburg, en te Helmond en Venlo, een leeraar in Engelsch aan de beide hoogereburgerscholen te Rotterdam, een leeraar in staatswetenschappen, die aan de scholen van 5jarigen cursus te Rotterdam en te Schiedam werkzaam is; met 7 leeraren, die aan meer dan eene openbare middelbare school te Amsterdam werkzaam waren, en met één, die tevens aan de Roomsch-katholieke hoogere burgerschool onderwijs gaf; met 4 leeraren aan de beide hoogere burgerscholen te Haarlem, met één leeraar in boekhouden aan de beide hoogere burgerscholen te Utrecht; met den leeraar in gymnastiek aan de scholen te Veendam en te Winschoten, en met dien in hetzelfde vak aan de scholen te Roermond en Venlo. Dientengevolge daalt het bovengemelde cijfer tot 668, en evenzoo dat van de leeraarsbetrekkingen in de laatste kolom tot 687. Het verschil tusschen deze beide laatstgemelde cijfers laat zich verklaren door 19 vacatures, namelijk 2 te Breda voor scheikunde en natuurlijke geschiedenis en voor aardrijkskunde, 1 te Nijmegen voor Hoogduitsch, 1 te 's Gravenhage voor wiskunde enz., 1 te Rotterdam voor Nederlandsch, 1 te Gorinchem voor staatswetenschappen, 1 te Amsterdam voor geschiedenis, 1 aan de Roomsch-Katholijke hoogere burgerschool voor Nederlandsch en geschiedenis, 1 aan de school van 3jarige cursus te Haarlem voor dezelfde vakken, 1 te Alkmaar voor staatswetenschappen, 1 te Hoorn voor Nederlandsch en aardrijkskunde, 1 te Zierikzee voor scheikunde en natuurlijke geschiedenis, 1 te Sneek voor natuurlijke historie, 1 te Enschedé voor staatswetenschappen, 1 te Groningen voor geschiedenis, 1 te Winschoten voor geschiedenis en aardrijkskunde, 1 te Meppel voor Nederlandsch en Hoogduitsch, 2 te Maastricht voor Hoogduitsch en voor hand- en lijnteekenen. Daarbij valt echter op te merken, dat in verreweg de meeste reeds was voorzien door de benoeming van leeraren, die in het begin van 1882 in functie zouden treden.

Van de 18 leeraren zonder acte waren er 11 in het schrijven (Helmond; Wageningen, Leiden, Delft, Amsterdam [hoogere burgerschool 5jarigen, hoogere burgerscheel 3jarigen cursus, en handelsschool], Haarlem, Groningen, Sappemeer en Maastricht); 1 hulpleeraar in teekenen te Zutphen, 1 leeraar in Italiaansch en Spaansch aan de Amsterdamsche handelsschool, 2 godsdienstleeraren en 1 leeraar in teekenen aan de R.-K. hoogere burgerschool te Amsterdam, 1 leeraar in Nederlandsch aan de school van 3jarigen cursus te Utrecht (nog afkomstig van de burgerdagschool, die in de hoogere burgerschool van 3jarigen cursus overging), en 1 leeraar in gezondheidsleer te Almelo.

Het totaal-cijfer der leeraarsbetrekkingen is 24 meer dan in 1880, of, als men hen er aftrekt, die aan meer dan eene school werkzaam waren, 19 meer. Deze vermeerdering is in de eerste plaats toe te schrijven aan de opening van de nieuwe scholen te Amsterdam en te Meppel en voorts aan eenige uitbreiding van het personeel aan de scholen te Zutphen, Rotterdam (3jarigen cursus), Zaandam, Hoorn en vooral te Gouda.

Vergelijkt men de cijfers in den laatsten regel van de tabel met die in het vorig verslag, dan valt te wijzen op vermeerdering van het getal candidaten met 1, van dat der bezitters eener acte voor middelbaar onderwijs met 22, van hen, die de bevoegdheid ontleenen aan art. 82 of 89 der wet, met 2, van de leeraren zonder acte met 3. Daarentegen ontstond vermindering met 5 bij de doctoren, met 5 bij de bezitters eener oude acte, met 2 bij hen, die hunne bevoegdheid ontleenen aan art. 90 der wet, met 6 voor hen, die alleen krachtens art. 83 voor bevoegd kunnen worden gehouden. Het geheele verschil bedraagt derhalve 10.

De volgende tabel geeft een overzigt van de jaarwedden van het onderwijzend personeel aan bovengemelde scholen, met uitzondering van de Rijks hoogere burgerschool te Wageningen, die later met de Rijkslandbouwschool, waarmede zij is vereenigd, zal vermeld worden, en de bijzondere R.-K. hoogere burgerscholen te Amsterdam en te Rolduc.

SCHOLEN.	Jaarwedde van den directeur	GETAL DER LEERAARS-JAARWEDDEN. tot en met f 1000.	boven f 1000 tot en met f 2000.	boven f 2000 tot en met f 2500.	boven f 2500.	Geheel getal jaarwedden van directeuren en leeraren.	Totaal bedrag der jaarwedden.
Rijks hoogere burgerscholen van vijfjarigen cursus.							
's Hertogenbosch	f * 2700,00	1	8	3	»	13	f 23 450,00
Tilburg	3000,00	1	7	3	»	12	23 200,00
Gouda	3000,00	3	7	1	»	12	16 600,00
Alkmaar	3000,00	2	6	3	»	12	21 900,00
Middelburg	3000,00	2	8	2	»	13	23 800,00
Utrecht	3500,00	3	6	7	»	17	33 650,00
Leeuwarden	3500,00	2	8	3	»	14	27 300,00
Zwolle	3000,00	1	6	6	»	14	27 030,00
Groningen	3500,00	3	10	4	»	18	31 650,00
Assen	3000,00	1	4	4	»	10	19 800,00
Roermond	3000,00	1	5	5	»	12	24 300,00
Totaal	11	20	75	41	»	147	f 272 680,00
Rijks hoogere burgerscholen van driejarigen cursus.							
Helmond	f * 2500,00	4	6	»	»	11	f 16 300,00
Winterswijk	2800,00	»	6	»	»	7	13 100,00
Zaltbommel	2500,00	3	3	1	»	8	12 400,00
Heerenveen	2500,00	2	3	1	»	7	11 500,00
Sappemeer	2500,00	4	5	»	»	10	13 475,00
Warffum	2500,00	3	5	»	»	9	13 400,00
Meppel	2500,00	2	3	1	»	7	11 600,00
Venlo	2500,00	3	5	1	»	10	15 300,00
Totaal	8	21	36	4	»	69	f 107 075,00
Totaal der Rijks hoogere burgerscholen	19	41	111	45	»	216	f 379 755,00
Gemeentelijke en gesubsidieerde bijzondere hoogere burgerscholen.							
Breda	f 2333,33	2	7	1	»	11	f 16 696,66
Arnhem	3000,00	4	8	1	»	14	20 700,00
Nijmegen	2880,00	7	5	1	»	14	16 430,00
Zutphen	1800,00	6	10	»	»	17	21 520,00
Apeldoorn	2600,00	2	4	1	»	8	13 100,00
Tiel	2600,00	2	6	»	»	9	14 150,00
's Gravenhage	4000,00	1	6	11	»	19	41 000,00
Transporteren	7	24	46	15	»	92	f 143 596,66

SCHOLEN.	Jaarwedde van den directeur.	GETAL DER LEERAARS-JAARWEDDEN. tot en met f 1000.	boven f 1000 tot en met f 2000.	boven f 2000 tot en met f 2500.	boven f 2500.	Geheel getal jaarwedden van directeuren en leeraren.	Totaal bedrag der jaarwedden.
Per transport	7	24	46	15	»	92	f 143 596,66
Rotterdam, 5jarige cursus . . .	f * 4000,00	3	9	9	7	30	67 700,00
id. 3jarige cursus . . .	4600,00						
Leiden	3800,00	6	5	6	»	18	28 580,00
Dordrecht	* 2800,00	2	11	»	1	15	27 300,00
Delft	3500,00	2	10	»	»	13	21 800,00
Schiedam	2500,00	7	5	»	»	13	15 300,00
Gorinchem	3000,00	3	7	»	»	11	16 600,00
Brielle	2400,00	2	4	»	»	7	10 900,00
Amsterdam, 5jarige cursus . .	5000,00						
Id. 1ste 3jarige cursus .	4000,00	7	7	22	13	53	127 270,00
Id. 2de 3jarige cursus .	4000,00						
Id. handelsschool . . .	5000,00						
Haarlem, 5jarige cursus . . .	3500,00	1	10	4	»	17	33 200,00
Id. 3jarige cursus . . .	3000,00						
Zaandam	2500,00	4	6	»	»	11	14 500,00
Hoorn	3000,00	3	5	»	»	9	14 700,00
Enkhuizen	2000,00	1	4	»	»	6	8 700,00
Zierikzee	2000,00	3	6	»	»	10	15 164,00
Goes.	* 2000,00	3	6	»	»	10	14 600,00
Utrecht, 3jarige cursus. . . .	2300,00	3	7	»	»	11	15 740,00
Amersfoort	2400,00	4	6	1	»	12	15 500,00
Harlingen	* 2200,00	2	5	»	»	8	11 350,00
Sneek	2400,00	6	5	»	»	12	15 700,00
Deventer	2500,00	4	9	»	»	14	17 850,00
Kampen	2600,00	2	9	3	»	15	26 600,00
Enschedé	2800,00	2	6	»	»	9	13 600,00
Almelo	2750,00	2	7	»	»	10	15 650,00
Veendam	2500,00	2	6	»	»	9	14 200,00
Winschoten	1800,00	6	1	1	»	9	10 600,00
Maastricht.	2800,00	6	6	1	»	14	17 755,00
Totaal der gemeentelijke hoogere burgerscholen	37	110	208	62	21	438	f 734 455,66
Algemeen totaal	56	151	319	107	21	654	f 1 114 210,66

Het eindcijfer van het getal der jaarwedden bedraagt 654, of 52 minder dan het totaal der in voorgaande tabel vermelde 706 leeraarsbetrekkingen. Het verschil verklaart zich doordat op de tabel der jaarwedden niet voorkomen de school te Wageningen met 12 en de twee Roomsch-Katholijke hoogere burgerscholen te Amsterdam en te Rolduc met 10 en 17 leeraren; dat, door het personeel voor de beide scholen te Rotterdam in eens te vermelden, 1 minder voorkomt, die aan beide werkzaam is en evenzoo voor Amsterdam 7 en voor Haarlem 4; en eindelijk dat te Hoorn een leeraar is zonder jaarwedde.

Onder de jaarwedde van den directeur te Winterswijk is f 300 begrepen, die hij geniet als tijdelijk belast met het onderwijs in de staathuishoudkunde. De directeuren

van de Rijksscholen te 's Hertogenbosch en te Helmond, alsmede die van de gemeentescholen te Rotterdam (5jarigen cursus), Dordrecht, Goes en Harlingen hebben bovendien het genot eener vrije woning; daarvan is in de tabel door het teeken (*) aanwijzing gedaan. Die van den 3jarigen cursus te Rotterdam, van de handelsschool te Amsterdam en van de hoogere burgerschool van 5jarigen cursus te Kampen hebben eene vergoeding voor het gemis eener vrije woning, die onder het bedrag der jaarwedde is begrepen.

Eene vergelijking van de jaarwedden bij het einde van 1881 met die bij het einde van 1880 leidt tot de volgende uitkomsten.

Aan de Rijksscholen van 5jarigen cursus is eene vermeerdering met f 15 800 waar te nemen; deze wordt hoofdzakelijk veroorzaakt door de opname van de school te Gouda onder deze inrigtingen. Voorts blijkt van vermeerdering voor Leeuwarden met f 400, voor Groningen met f 800; van vermindering voor 's Hertogenbosch met f 250 en voor Roermond met f 2400. Voor de scholen van 3jarigen cursus bestaat eene vermindering met f 100; onder deze komt thans Gouda niet meer voor, maar daarentegen voor het eerst Meppel. Te Helmond werd het totaal der jaarwedden verhoogd met f 300, te Sappemeer en te Warffum met f 400, te Heerenveen verminderd met f 100. Hier zij nog opgemerkt, dat de meeste verhoogingen veroorzaakt waren door definitive benoeming van leeraren, die tot dusverre slechts tijdelijk op eene lagere jaarwedde werkzaam waren geweest.

Het totaalcijfer voor de Rijksscholen bedroeg f 15 700 meer dan in 1880; zeker een niet hoog bedrag als men in aanmerking neemt, dat eene nieuwe school van 3jarigen cursus is geopend en eene van 3jarigen tot 5jarigen cursus is uitgebreid.

Wat de andere in de tabel vermelde scholen betreft, valt in de eerste plaats te wijzen op eene vermeerdering met ruim f 14 000 te Amsterdam, ten gevolge van de oprigting der 2de school van 3jarigen cursus; voorts op verhoogingen te Rotterdam met f 4300; te Utrecht, aan de nieuw opgerigte gemeentelijke school, met iets meer dan f 3000, in verband met de volledige inrigting van den driejarigen cursus; te Hoorn, uit hoofde van de uitbreiding der school, met f 2100; te Zierikzee met f 1200; te Goes, in verband met eene algemeene herziening van de jaarwedden der leeraren, met f 1100; te Sneek en te Almelo met f 1000; te Breda met ruim f 800; te Zutphen met f 700; te Haarlem met f 600; te Winschoten met f 500, en te Tiel, 's Gravenhage, Leiden, Deventer, Kampen, Enschedé en Veendam met een bedrag tusschen f 300 en f 50. De geheele vermeerdering voor deze scholen bedraagt f 32 086,83.

Voor alle scholen te zamen werd in 1881 f 47 786,83 meer aan jaarwedden uitgegeven dan in 1880.

Even als in het voorgaand verslag volgt ook hier eene opgave van de jaarwedden, door het onderwijzend personeel der hoogere burgerscholen genoten aan burgerdag- en avondscholen, aan middelbare scholen voor meisjes of aan gymnasien. Zij zijn voor elke school in het bijzonder vermeld in de volgende tabel.

SCHOLEN.	Jaarwedden aan eene burgerdag- of avondschool.		Jaarwedden aan eene middelbare meisjesschool.		Jaarwedden aan een gymnasium of pro-gymnasium.		Totaal.	
	Getal.	Bedrag.	Getal.	Bedrag.	Getal.	Bedrag.	Getal.	Bedrag.
Rijks- hoogere burgerscholen van vijfjarigen cursus.								
's Hertogenbosch	3	f 1 200,00	»	»	4	f 1 750,00	6	f 2 950,00
Tilburg	3	1 300,00	»	»	»	»	3	1 300,00
Gouda	6	3 025,00	»	»	6	4 800,00	10	7 825,00
Alkmaar	2	600,00	»	»	»	»	2	600,00
Middelburg	5	2 200,00	2	f 700,00	4	2 300,00	8	5 200,00
Utrecht	1	100,00	3	2 600,00	1	1 300,00	5	4 000,00
Leeuwarden	3	2 400,00	2	1 100,00	»	»	4	3 500,00
Zwolle	5	2 325,00	»	»	1	400,00	6	2 725,00
Groningen	»	»	»	»	1	1 000,00	1	1 000,00
Assen	»	»	»	»	2	1 100,00	2	1 100,00
Roermond	»	»	»	»	»	»	»	»
Totaal	28	f 13 150,00	7	f 4 400,00	19	f 12 650,00	47	f 30 200,00
Rijks- hoogere burgerscholen van driejarigen cursus.								
Helmond	»	»	»	»	»	»	»	»
Winterswijk	»	»	»	»	»	»	»	»
Zaltbommel	»	»	»	»	»	»	»	»
Heerenveen	»	»	»	»	»	»	»	»
Sappemeer	»	»	»	»	1	f 2 400,00	1	f 2 400,00
Warffum	»	»	»	»	»	»	»	»
Meppel	»	»	»	»	»	»	»	»
Venlo	»	»	»	»	»	»	»	»
Totaal	»	»	»	»	1	f 2 400,00	1	f 2 400,00
Totaal voor alle Rijks hoogere burgerscholen	28	f 13 150,00	7	f 4 400,00	20	f 15 050,00	48	f 32 600,00

SCHOLEN.	Jaarwedden aan eene burgerdag- of avondschool.		Jaarwedden aan eene middelbare meisjesschool.		Jaarwedden aan een gymnasium of pro-gymnasium.		Totaal.	
	Getal.	Bedrag.	Getal.	Bedrag.	Getal.	Bedrag.	Getal.	Bedrag.
Gemeentelijke en gesubsidieerde bijzondere hoogere burgerscholen.								
Breda	6	f 1 783,34	5	f 1 475,00	»	»	9	f 3 258,34
Arnhem	9	2 700,00	4	1 550,00	3	f 1 550,00	10	5 800,00
Nijmegen	9	5 002,50	»	»	10	5 600,00	13	10 602,50
Zutphen	9	4 000,00	»	»	5	3 330,00	12	7 330,00
Apeldoorn	»	»	»	»	»	»	»	»
Tiel	6	425,00	»	»	3	850,00	6	1 275,00
's Gravenhage	»	»	»	»	1	900,00	1	900,00
Rotterdam, 5jarige cursus	3	1 770,00	3	1 700,00	6	5 400,00	8	8 870,00
id. 3 » »								
Leiden	»	»	»	»	3	1 700,00	3	1 700,00
Dordrecht	5	3 000,00	4	2 400,00	5	2 025,00	12	7 425,00
Delft	5	3 600,00	»	»	»	»	5	3 600,00
Schiedam	9	2 800,00	»	»	6	5 500,00	12	8 300,00
Gorinchem	5	»	»	»	»	»	5	»
Brielle	»	»	»	»	»	»	»	»
Amsterdam, 5jarige cursus.								
id. 1ste 3jarige cursus	2	1 150,00	»	»	»	»	2	1 150,00
id. 2de 3jarige cursus								
id. Handelsschool.								
Haarlem, 5jarige cursus	4	1 250,00	1	300,00	4	2 400,00	8	3 950,00
id. 3jarige cursus.								
Zaandam	6	1 900,00	»	»	»	»	6	1 900,00
Hoorn	4	100,00	»	»	»	»	4	100,00
Enkhuizen	5	»	»	»	»	»	5	»
Zierikzee	»	»	»	»	»	»	»	»
Goes	»	»	3	700,00	»	»	3	700,00
Utrecht, 3jarige cursus	5	3 500,00	»	»	1	2 000,00	6	5 500,00
Amersfoort	8	2 100,00	»	»	5	3 500,00	11	5 600,00
Harlingen	5	1 550,00	»	»	»	»	5	1 550,00
Sneek	»	»	»	»	6	4 850,00	6	4 850,00
Deventer	6	2 250,00	5	2 700,00	7	4 800,00	12	9 750,00
Kampen	10	3 900,00	»	»	»	»	10	3 900,00
Enschedé	»	»	»	»	»	»	»	»
Almelo	»	»	»	»	»	»	»	»
Veendam	»	»	»	»	»	»	»	»
Winschoten	»	»	»	»	5	4 400,00	5	4 400,00
Maastricht	6	1 750,00	»	»	8	4 520,00	12	6 270,00
Totaal gemeentelijke hoogere burgerscholen	127	f 44 530,84	25	f 10 825,00	78	f 53 325,00	191	f 108 680,84
Algemeen totaal	155	f 57 680,84	32	f 15 225,00	98	f 68 375,00	239	f 141 280,84

Er waren dus 155 leeraren werkzaam aan burgerdag- of avondscholen, onder genot van f 57 680,84; voor 1880 waren er 167 met een bedrag van f 61 266,67 aan jaarwedden. Het bedrag is dus in 1881 f 3585,83 *minder* dan ten vorigen jare. In de eerste kolom komen 24 leeraren aan de onverpligt opgerigte burgeravondscholen te Gorinchem, Hoorn, Enkhuizen, Zierikzee en Goes voor, die geen jaarwedde genieten; hun jaarwedde aan de burgeravondschool is eigenlijk begrepen in die aan de hoogere burgerschool.

Het getal der leeraren, die aan eene middelbare meisjesschool onderwijs geven is van 24 tot 32 geklommen; het bedrag hunner jaarwedden van f 11 550 tot f 15225 en dus met f 3675 toegenomen.

Voor de gymasien daalde het getal der leeraren van 101 tot 98, terwijl daarentegen het bedrag der door hen bij die inrigtingen genoten jaarwedden vermeerderde met f 10 775 en tot f 68 375 klom.

In de laatste kolom komen de totalen voor van de leeraren en hunne buitengewone jaarwedden. Dat het totaalcijfer der leeraren in kolom 8 niet overeenkomt met het totaal der afzonderlijke kolommen 2, 4 en 6, is alleen daaraan toe te schrijven, dat soms dezelfde leeraren aan meer dan één andere inrigting werkzaam waren en dus in verschillende kolommen voorkomen. Het geheele bedrag van de jaarwedden door leeraren van hoogere burgerscholen genoten bij burger dag- en avondscholen, meisjesscholen en gymnasien, bedroeg f 141 280,84; het is dus in het laatste jaar met f 10 864,17 toegenomen.

c. *Leerplan en toestand van het onderwijs.*

's Hertogenbosch. In de verdeeling der leertaak in wiskunde over het personeel met die taak belast, had, met den aanvang van den cursus 1881/82, eene niet onbelangrijke wijziging plaats. De leeraar voor natuurkunde en kosmographie, dr. Schüngel, die tot dusver met het onderwijzen van rekenkunde in de laagste twee klassen was belast, werd daarvan ontheven. Van de beide leeraren voor wiskunde nam de een de vakken: rekenkunde, stelkunde, goniometrie en trigonometrie, de ander de vakken: planimetrie, stereometrie en beschrijvende meetkunde, benevens werktuigkunde en lijnteekenen voor zijne rekening.

Helmond. Gedurende den cursus 1880/81 volgden voor het eerst twee vrouwelijke leerlingen het onderwijs aan deze school. Dit heeft tot geenerlei moeijelijkheid aanleiding gegeven. Zij waren verreweg de beste leerlingen der klasse waarin zij waren geplaatst, en maakten in alle vakken uitstekende vorderingen.

Arnhem. De gemeenteraad besloot op voorstel van de commissie van toezigt, dat voortaan jaarlijks twee leerlingen kosteloos op de hoogere burgerschool kunnen worden geplaatst. Reeds bij den aanvang van den cursus 1881/82 werd voor éénen leerling van deze vergunning gebruik gemaakt.

Zutphen. De lessen in regtlijnig teekenen in de 5de klasse, dusver gegeven door den directeur, zijn overgenomen door den vakleeraar Peteri. In de derde klasse wordt voortaan, in plaats van staathuishoudkunde, staatsinrigting onderwezen. Voor de leerlingen der derde klasse, die zich wenschen te onderwerpen aan het toelatingsexamen tot de Militaire Akademie, gaf de leeraar Hoetink een extra lesuur in aardrijkskunde. Dezelfde leeraar opende dit jaar weêr, gelijk hij vroeger meermalen deed, voor leerlingen der vijfde klasse een spreekavond, waar onderwerpen van geschiedkundigen en staathuishoudkundigen aard werden behandeld.

Winterswijk. Er wordt hier op den duur zéér ernstig geklaagd over de gebrekkige voorbereiding, die de leerlingen der hoogere burgerschool blijken te hebben ontvangen. Niet alleen bepaalt zich die voorbereiding voor het Fransch tot tweemaal 2 uren avondonderwijs; op de dagschool, waar die leerlingen in de overige vakken van het lager onderwijs worden onderwezen, ontvangen zij, 70 à 80 in getal, te zamen onderrigt van één enkelen onderwijzer. Het is inderdaad niet te verwonderen, dat de leeraren der hoogere burgerschool met deze leerlingen allerlei moeijelijkheden ondervinden en dat hun onderwijs, ook bij de meeste inspanning, niet de vruchten kan dragen, die van eene zoodanige inrigting mogen worden verwacht.

's Gravenhage. Door de vacatures, waarvan hiervóór melding is gemaakt, heeft gedurig afwisseling en zelfs afbreking van het onderwijs plaats gehad. Vóór dat de heer A. Brandes als leeraar in aardrijkskunde kon optreden, heeft de heer Stellwagen het onderwijs in aardrijkskunde in de vijfde klasse op zich genomen. Om de leerlingen dier klasse, die in 1881 het eindexamen hoopten af te leggen, niet weêr van leeraar te doen veranderen, is de heer Stellwagen zich tot het einde van den cursus met het onderwijs in die klassen blijven belasten. Gedurende den tijd, verloopen tusschen het vertrek van de leeraren Schoute en Zeeman en het in functie treden van hunne opvolgers, zijn de lessen in wiskunde door andere leeraren der school waargenomen; terwijl die in het lijnteekenen tijdelijk werden gegeven door den heer Knuttel, bouwkundig ingenieur.

Rotterdam. In de regeling der hoogere burgerschool van 5jarigen cursus is in 1881 nog geen verandering gekomen, maar werden toch door den met het begin van den cursus 1881/82 opgetreden directeur eenige wijzigingen voorbereid. Reeds aanstonds meende hij zijne aandacht te moeten vestigen op de onvoldoende regeling van het onderwijs in gymnastiek, dat zonder zijn regtstreeksch toezigt gegeven werd buiten schooltijd aan eene in de nabijheid der school gelegen bijzondere gymnastiekschool, hoewel aan het schoolgebouw zelf een voor gymnastische oefeningen bestemd locaal aanwezig was. Op zijn voorstel zijn met dit locaal, dat te midden van de andere leerkamers is gelegen, eenige proeven genomen, die aantoonden, dat het zonder hindernis voor de andere lessen onder schooltijd kon worden gebruikt. Dien ten gevolge is besloten, dat, te beginnen met den cursus 1882/83, niet langer van de bijzondere gymnastiekschool zou worden gebruik gemaakt, maar dat bij de hoogere burgerschool een eigen onderwijzer zou worden aangesteld.

De commissie van toezigt wijst in haar verslag op de onvoldoende regeling van de afd. B der 4de en 5de klasse, door welke op eene gebrekkige wijze in de behoeften van den handelsstand wordt voorzien, en drukt den wensch uit, dat hierin verbetering worde gemaakt. De directeur was voornemens tegen den volgenden cursus de noodige voorstellen in dien zin te doen.

Dordrecht. Het onderwijs in gymnastiek werd thans in alle 5 klassen binnen den gewonen schooltijd gegeven; de regeling beantwoordt aan de verwachting.

Gouda. De nieuwe 4de klasse is in September 1881 geopend. Met het oog op deze uitbreiding was reeds in de tweede helft van het voorgaande schooljaar het onderwijs in de 3de klasse in zóóverre gewijzigd, dat het in overeenstemming was met datgene wat in den regel in de 3de klasse der scholen van 5jarigen cursus wordt gegeven. Voor het eerst zijn aan deze school ook meisjes toegelaten.

Gorinchem. Verandering in het leerplan werd niet gemaakt; maar er werden driemaandelijksche repetitien en examens ingevoerd, die op de vorderingen der leerlingen en vooral op het verwerken der leerstof een gunstigen invloed uitoefenden.

Amsterdam. De regeling van de toelating van leerlingen tot de middelbare scholen heeft een onderwerp uitgemaakt van overleg tusschen de directeuren der verschillende scholen, de commissie van toezigt, den inspecteur en het collegie van burgemeester en wethouders. Tot dusverre werden in de laagste klasse alleen leerlingen van 12—14 jaren toegelaten, terwijl voor elke hoogere klasse de minimum- en maximum-leeftijd met één jaar werd verhoogd. Vrij algemeen was men van meening, dat, zoo al voor de laagste klasse zich zoodanige regel laat verdedigen, hij voor

hoogere klassen *niet* is aan te bevelen. Door burgemeester en wethouders werd ten slotte de zaak aldus geregeld, dat doorgaans alleen bij toelating tot de laagste klasse der scholen voor middelbaar onderwijs op den leeftijd der leerlingen zal worden gelet; dat op de jongensscholen tot die laagste klasse zouden worden toegelaten zij, die den leeftijd van 12, 13 of 14 jaren hebben bereikt, en dat zij, die jonger of ouder zijn, slechts bij uitzondering worden toegelaten; dat geene weigering van toelating, op grond van leeftijd plaats zal hebben dan na ontvangen praeadvies van eene commissie, bestaande uit afgevaardigden der commissie van toezigt, den directeur der school en den wethouder van onderwijs als voorzitter. Een tweede onderwerp, op de toelating betrekking hebbende, betrof de aansluiting tusschen lager en middelbaar onderwijs. Nadat ook hierover eene schriftelijke gedachtenwisseling had plaats gehad, werd het volgende besloten:

1°. de candidaat legt, voor het toelatings-examen een getuigschrift over omtrent zijne kundigheden, afgegeven door het hoofd der school, die hij verlaten heeft, of van den privaat-onderwijzer, van wien hij laatstelijk onderwijs heeft ontvangen. Het getuigschrift kan worden vervangen door eene verklaring, dat het is aangevraagd, maar niet verkregen. Van het getuigschrift neemt de examencommissie, vóór of na het examen, maar in allen gevalle vóór de beslissing, kennis;

2°. het hoofd der school en de onderwijzers, onder 1°. genoemd, kunnen het mondeling gedeelte van het toelatings-examen bijwonen. Mogt het getal der bezoekers voor de goede orde te groot worden, dan kan de bijwoning worden ontzegd;

3°. aan de onder 2°. genoemde personen wordt op aanvrage mededeeling gedaan van de cijfers die door hunne leerlingen in de verschillende vakken zijn behaald.

De commissie van toezigt en de inspecteur werden door burgemeester en wethouders uitgenoodigd om advies uit te brengen over een adres van den heer J. A. Alberdingk Thym, houdende verzoek om het *Leerboek der algemeene geschiedenis* van Kollewijn te verwijderen van de lijsten der boeken, die gebruikt worden bij de openbare middelbare scholen. Beide adviseerden, dat zij geene vrijheid vonden om het gebruik van dat werk te ontraden. Latere besprekingen, toen de programma's der scholen aan het oordeel der commissie van toezigt en den inspecteur werden onderworpen, leidden tot hetzelfde resultaat. Nogtans werd in hunne meening niet gedeeld door burgemeester en wethouders, die in October 1881 aan beiden te kennen gaven, dat zij de vervanging van het leerboek van Kollewijn door een ander wenschelijk achtten, en tevens tot hen de uitnoodiging rigtten hun een ander meer geschikt leerboek aan te wijzen, dat, in overleg met den directeur, uiterlijk tegen het begin van den volgenden cursus zou kunnen worden ingevoerd. Door den inspecteur en door de commissie van toezigt werd daarop, geheel onafhankelijk van elkander, geantwoord, dat voorstellen tot invoering van nieuwe schoolboeken tot de taak van *den directeur* behooren, niet tot die van hen die slechts met *toezigt* belast zijn.

Aangaande de school van 5jarigen cursus valt niets bijzonders mede te deelen. Aan die van 3jarigen cursus, onder directie van den heer Posthumus, ondervond men de goede gevolgen van de uitbreiding, die aan het onderwijs in natuurkundige wetenschappen was gegeven (zie het vorig verslag). Nu dit onderwijs niet meer uitsluitend de natuurkunde omvat, maar ook de andere deelen der natuurwetenschappen, met name plant- en dierkunde en scheikunde, krijgen de leerlingen een ruimer en veelzijdiger blik op de natuur dan vroeger het geval kon zijn.

De 2de hoogere burgerschool van 3jarigen cursus is in September 1881 geopend. Het was echter, daar wegens de late benoeming door den gemeenteraad het personeel nog niet voltallig was, onmogelijk aanstonds aan het programma eene volledige uitvoering te geven. Met het onderwijs in Nederlandsch en Hoogduitsch kon niet vóór October een aanvang worden gemaakt. Hetzelfde zou ook met de wiskunde het geval geweest zijn, indien niet de benoemde leeraar, die verpligt was nog tot October te Haarlem te blijven, althans eenige lessen op zich had kunnen nemen.

Omtrent de organisatie der handelsschool is men in 1881 nog niet tot een besluit gekomen. Wel werd in October 1881 dienaangaande een uitvoerig advies gegeven door den directeur, dr. Hülsmann, waarover in den aanvang van November de inspecteur een nader advies uitbragt, beide tot strekking hebbende de school te maken tot eene van vijfjarigen cursus; maar verder kwam men in 1881 niet. Eerst in Januarij 1882 volgde het advies der commissie van toezigt en in Maart 1882 de definitive voorstellen van het dagelijksch bestuur der gemeente. Daarvan, even als van de daarover door den gemeenteraad genomen beslissing, zal eerst in een volgend verslag mededeeling kunnen geschieden.

Haarlem. In de regeling der beide scholen is geene verandering gekomen. Nogtans mag hier het vertrek van den directeur der school van driejarigen cursus, den heer Middelveld Viersen, niet met stilzwijgen worden voorbijgegaan. Dat zelfs na zijn vertrek, toen de waarneming van het directeurschap aan een der leeraren, en het geven der lessen in geschiedenis en Nederlandsch aan een tijdelijken waarnemer waren opgedragen, nogtans alles geregeld bleef gaan, is zeker wel een bewijs dat de heer Viersen gedurende den korten tijd, dat hij aan het hoofd had gestaan, daarin reeds een uitmuntenden geest had weten te brengen. Dat het getal der leerlingen aan de school van 5jarigen cursus aanzienlijk verminderde is nog als een gevolg te beschouwen van de nieuwe regeling van het gymnasium, tot hetwelk vroeger in den regel geene leerlingen werden toegelaten, dan die twee jaren de lessen der hoogere burgerschool hadden gevolgd. Het is dan ook juist in de laagste twee klassen dat zich de vermindering doet gevoelen.

Zaandam. De ongunstige uitslag der toelatings-examens voor de laagste klasse, waarbij door de examen-commissie de uiterste toegevendheid was in toepassing gebragt, en de indruk, dien de leeraren gedurende den eersten tijd van den cursus van de kennis en den graad van ontwikkeling dezer nieuwe leerlingen verkregen, heeft de commissie van toezigt er toe geleid de aandacht van burgemeester en wethouders op de onvoldoende resultaten van het lager onderwijs en de gebrekkige aansluiting tusschen de lagere en de middelbare scholen te vestigen.

Alkmaar. Aan geene hoogere burgerschool is, zoo als hiervóór reeds is opgemerkt, het getal der leerlingen voor enkele lessen, ook in de lagere klassen, zoo talrijk als aan deze. Voor een groot deel moet dit worden toegeschreven aan den ongunstigen uitslag der admissie-examens, bij welke in den regel vele leerlingen wegens onvoldoende kennis in een paar vakken moeten worden afgewezen. Bleven deze dan eenvoudig nog een jaar op de lagere school, het zou èn voor hen zelven, èn voor de hoogere burgerschool beter zijn; maar ongelukkig verlangen de ouders dan in den regel toelating voor enkele vakken, namelijk voor die, waarin de jongelieden bij het admissie-examen wel hebben voldaan, en die, waarmede eerst in de 1ste klasse een aanvang wordt gemaakt. Naar de meening van sommigen kan dit, wanneer men zich aan de woorden van het reglement houdt, niet geweigerd worden.

Het spreekt wel van zelf dat de tegenwoordigheid van leerlingen, die in eene lagere school beter op hunne plaats zouden zijn, op het peil van het onderwijs en op de vorderingen van de andere leerlingen een nadeeligen invloed moet uitoefenen. Daar de oorzaak bepaald te zoeken is in den onvoldoenden toestand van de openbare lagere school, die tot de hoogere burgerschool voorbereidt, op welken reeds vroeger door de plaatselijke schoolcommissie, doch te vergeefs, was gewezen, heeft de inspecteur, na overleg met den directeur, den Minister voorgesteld, de tusschenkomst van den schoolopziener in het district Haarlem in te roepen, opdat in de regeling dier lagere school de noodige wijzigingen zouden worden gemaakt, waardoor in de eerste plaats in de hoogere klassen een meer ontwikkelend onderwijs werd gegeven en over 't algemeen voor eene betere aansluiting aan de hoogere burgerschool werd gezorgd. Het is den districts-schoolopziener mogen gelukken, voor-

stellen tot uitbreiding van het hulppersoneel der school en tot eene betere verdeeling der taak tusschen de hulponderwijzers en den hoofdonderwijzer bij het gemeentebestuur ingang te doen vinden, waarmede ten slotte ook de gemeenteraad zich heeft vereenigd. Het spreekt van zelf dat er eenige tijd zal moeten verloopen, alvorens men de vruchten van de nieuwe regeling zal kunnen plukken; maar er is grond om in dit opzigt eene aanmerkelijke verbetering te verwachten.

Hoorn. Aanvankelijk heeft men alle reden, om over de aan de school gegeven uitbreiding tevreden te zijn, daar het getal der leerlingen, dat het vorig jaar reeds met 7 was toegenomen, thans op nieuw met 10 vermeerderde en de 4de klasse zelfs 8 leerlingen telde. Het zou echter gewaagd zijn voor de toekomst reeds daaruit gevolgtrekkingen te maken; het voorbeeld van andere gemeenten is daar, om te toonen, dat niet zelden weinige jaren na de opening of uitbreiding tot een 5jarigen cursus de 5de klasse bijna geen leerlingen voor het volledig onderwijs telt.

Enkhuizen. In strijd met de adviezen van den inspecteur en van de commissie van toezigt heeft de gemeenteraad besloten tot eene onbeperkte toelating van meisjes. Daar men het evenwel niet doelmatig achtte daartoe nog in den loop van den cursus over te gaan, is besloten daarmede tot het begin van den volgenden cursus te wachten.

Middelburg. In het aantal les-uren voor de verschillende leervakken werd eenige wijziging gebragt. Vermeerdering onderging de scheikunde met 2 uren voor praktische oefeningen, en het Hoogduitsch met 1 les-uur. Verminderd werd het wekelijksch getal les-uren der leeraren in de staatswetenschappen, in teekenen, in Engelsch en Nederlandsch en in gymnastiek, voor elk hunner met 2.

Zierikzee. Een zestal leerlingen van deze school ontving privaat-onderwijs in de Latijnsche taal van den oud-rector der opgeheven Latijnsche school, dr. Mollema.

Leeuwarden. De Rijks hoogere burgerschool herstelde zich niet alleen van het verlies in het getal der leerlingen, door de nieuwe regeling van het gymnasium veroorzaakt, maar mogt zich zelfs verheugen in een getal, grooter dan zij nog immer had geteld. De 3de klasse was zóó sterk bezet, dat splitsing in parallel-afdeelingen wenschelijk zou zijn geweest; het was echter niet mogelijk hieraan gevolg te geven, zonder sommige leeraren met werkzaamheden te overladen. Blijft ook een volgend jaar het getal zoo groot, dan zullen maatregelen tot uitbreiding van het personeel noodig zijn. In de regeling der school is geen verandering gekomen, behalve dat de 4de en 5de klasse, die vroeger steeds gezamenlijk onderwijs in lijnteekenen hadden ontvangen, thans afzonderlijk onderwijs kregen, daar het groote getal harer leerlingen eene voortdurende vereeniging niet raadzaam maakte.

Harlingen. De hoogere burgerschool mogt zich nog niet in meerderen bloei verheugen. De oorzaak is voor een deel te zoeken in eene mindere goede aansluiting van de twee takken van het onderwijs, grootendeels veroorzaakt door den in sommige opzigten onvoldoenden toestand der openbare lagere school, die tot de hoogere burgerschool voorbereidt; de helft toch van hen, die zich voor toelating tot de laagste klasse aanmeldden, moest worden afgewezen. Eene tweede oorzaak van geringeren bloei meende men te zien in den duur van den cursus, die hier een vierjarige is en zich dus van de beide in de wet aangewezen typen onderscheidt. Zeker is het, dat de 4de klasse in de laatste jaren steeds zeer slecht bezocht werd. Dientengevolge werd aan eene reorganisatie der school gedacht en werden zoowel de commissie van toezigt als de inspecteur in de gelegenheid gesteld daarover hunne meening te doen kennen. Daar evenwel de behandeling en afdoening dezer zaak niet vóór 1882 plaats had, zal daarvan eerst in het volgend verslag mededeeling kunnen worden gedaan.

Almelo. In verband met het onderwijs, dat in een der lagere scholen in de gemeente zal worden gegeven in de beginselen der Fransche taal, werd eenige kennis daarvan voor het eerst mede als eisch gesteld bij het toelatingsexamen tot de school. Het aantal lesuren voor het vak aan de hoogere burgerschool werd verminderd met 2. Daarentegen werd het aantal lesuren in Engelsch en Hoogduitsch met één uur voor elke der beide genoemde talen vermeerderd.

In het leerplan verviel voor de leerlingen der vierde klasse (jongens) de organische scheikunde.

Enschedé. Meer en meer openbaart zich het verlangen, dat de hier gevestigde school, door betere inrigting en vooral door ruimer toerusting met hulpmiddelen worde in staat gesteld, eene »industrie- en handelsschool" te zijn, die aan de behoeften der nijvere bevolking, te midden waarvan zij is gevestigd, voldoet.

Groningen. De hiervóór reeds vermelde vrij aanzienlijke vermindering van het getal der leerlingen voor enkele lessen, gepaard met eene gelijke vermeerdering der leerlingen voor volledig onderwijs, laat zich grootendeels daardoor verklaren, dat dit jaar, allen, op één uitzondering na, die bij de overgangsexamens niet bevorderd werden, den raad van directeur en leeraren hebben gevolgd om liever nogmaals dezelfde klasse voor het volledig onderwijs te doorloopen, in plaats van voor enkele vakken in eene hoogere plaats te nemen. De beide hoogste klassen dezer school waren bijzonder sterk bezet, waartoe eenigszins bijdraagt, dat meermalen leerlingen van scholen van driejarigen cursus tot de 4de klasse der Groningsche school worden toegelaten. Onder deze mag de Rijksschool te Sappemeer zoowel wat het getal, als het gehalte der leerlingen betreft, in de eerste plaats genoemd worden. In het programma der school is in zoo verre verandering gemaakt, dat de stereometrie, waarmede men in de 3de klasse reeds een aanvang plagt te maken, thans naar de 4de is overgebragt en in de 3de klasse door de beginselen der trigonometrie vervangen. Daardoor is het programma meer met dat der andere scholen van 5jarigen cursus in overeenstemming gebragt.

Winschoten. In de regeling der school is geene verandering gemaakt, behalve dat men heeft besloten ook vrouwelijke leerlingen toe te laten. De definitieve vervulling van de betrekking van leeraar in Nederlandsch heeft veel tot verbetering van het onderwijs bijgedragen; het was daarentegen te betreuren, dat geruimen tijd op onvolledige wijze in het onderwijs in geschiedenis en aardrijkskunde moest worden voorzien.

Sappemeer. Juist het tegendeel van dat, waarvoor men vreesde, namelijk achteruitgang dezer school, ten gevolge van de opening van die te Winschoten (zie het voorgaand verslag) heeft plaats gehad. Bedroeg verleden jaar de vermindering van het getal leerlingen slechts 2, dit jaar vermeerderde het getal met 11 mannelijke leerlingen. De school verheugt zich meer en meer in de belangstelling der bevolking van deze en nabijgelegen gemeenten. Het onderwijs in gymnastiek is sedert de in functie treding van den nieuwen leeraar, die nu voor het 2de jaar zijne betrekking met ijver bekleedde, weêr geheel tot zijn regt gekomen.

Warfum. De toestand van het onderwijs aan deze school mag gunstig worden genoemd. Enige ingezetenen beklaagden zich over de onvoldoende resultaten van het onderwijs in enkele vakken, en meenden de oorzaak daarvan te moeten zoeken in een der leeraren. Een ingesteld onderzoek heeft echter aan 't licht gebragt, dat deze opvatting ten eenemale onjuist was en dat, indien de vorderingen van sommige leerlingen in de aangewezen vakken niet zoodanig waren als wenschelijk scheen, dit alleen aan gebrek aan ijver en ontwikkeling der leerlingen, welligt ook aan gebrekkige leiding te huis, moest worden toegeschreven.

Meppel. Aangaande de in September 1881 hier geopende

Rijks hoogere burgerschool valt, wat het onderwijs betreft, nog weinig mede te deelen. Het programma stemt overeen met dat van de meeste Rijks hoogere burgerscholen van 3jarigen cursus; het kon echter tot aan het einde van 1881, uithoofde van de hiervóór vermelde onvolledige zamenstelling van het personeel, slechts gedeeltelijk worden ten uitvoer gebragt. Het getal der leerlingen was nog niet groot; maar hierbij is niet uit het oog te verliezen, dat de opening van de lagere school, die meer bepaald de leerlingen tot de hoogere burgerschool moet voorbereiden slechts kort vóór de opening der Rijksschool plaats had. Is deze eenmaal in werking en wordt de goede verwachting omtrent eene flinke aansluiting niet beschaamd, dan is zeker op een goed bezoek dezer hoogere burgerschool te rekenen.

Venlo. De achterlijke toestand van het meerendeel der leerlingen maakte de uitvoering van het programma voor den cursus 1880/81, gelijk dat in overeenstemming met het leerplan van andere, soortgelijke scholen was opgesteld, onmogelijk. Het onderwijs dat in het derde leerjaar kon worden gegeven, kwam nader bij dat eener tweede dan bij dat eener derde klasse. Het gelukte den directeur der school, de ouders der leerlingen van deze klasse over te halen, nog gedurende één jaar de school te blijven bezoeken. Van het tweede studiejaar konden slechts zeer enkele leerlingen naar het derde worden bevorderd. Ofschoon er reden is te verwachten dat voor de hoogere klassen spoedig verbetering in dezen toestand zal komen, zal het onderwijs in de lagere klassen blijven lijden onder den toestand van het lager onderwijs in de gemeente, die zeer veel te wenschen overlaat.

Even als in voorgaande verslagen, volgt hier een overzigt van den uitslag der toelatings-examens tot de Koninklijke Militaire Akademie, voor welke zich ook nu een groot getal leerlingen van hoogere burgerscholen aanmeldden.

Het geheel getal der aspiranten bedroeg 177, van welke 7 niet zijn opgekomen en 1 zich onder het examen terugtrok; voorts werden nog 28 bij het geneeskundig onderzoek afgekeurd. Het trekt de aandacht, dat van deze 28 niet minder dan 26 voor de door hen gekozen loopbaan ongeschikt werden verklaard wegens gebreken aan de oogen. Het getal der geëxamineerden bedroeg dus 141, derhalve 21 minder dan het voorgaande jaar. Van deze hebben 71 voldaan en zijn 70 afgewezen; de uitkomst verschilt dus weinig van die van het voorgaande jaar, toen van de 162 geëxamineerden 84 voldeden en 78 werden afgewezen. Onder de 141 geëxamineerden waren er 77 die, toen zij examen aflegden, nog leerling aan eene hoogere burgerschool waren; van dezen waren 66 leerlingen eener 3de klasse, van welke 37 slaagden, 9 leerlingen eener 4de klasse, van welke 6 slaagden en 1 leerling eener 5de klasse, die werd toegelaten; bovendien was er 1 leerling uit eene 2de klasse, die, zooals te verwachten was, werd afgewezen. Bovendien waren er nog 11 candidaten, die wel op eene hoogere burgerschool geweest waren, maar het laatste jaar eene andere inrigting hadden bezocht; van deze jongelieden slaagden er 6, waarvan 2 die in eene 2de klasse, 3 die in eene 3de en één die zelfs in de 4de klasse eener hoogere burgerschool was geweest; van de 5 afgewezenen hadden 2 het vroeger tot de 2de en 3 tot de 3de klasse eener hoogere burgerschool gebragt.

De volgende tabel geeft een overzigt van den uitslag dezer examens in de laatste vier jaren.

Jaren.	GETAL ASPIRANTEN, AFKOMSTIG VAN											
	Uitsluitend eene hoogere burgerschool.			Eene hoogere burgerschool en daarna van eene andere inrigting.			Uitsluitend eene andere inrigting.			Alle te zamen.		
	Toegelaten.	Afgewezen.	Totaal.	Toegelaten.	Afgewezen.	Totaal.	Toegelaten.	Afgewezen.	Totaal.	Toegelaten.	Afgewezen.	Totaal.
1878	82	46	128	—	—	—	25	50	75	107	96	203
1879	43	42	85	—	—	—	37	40	77	80	82	162
1880	38	41	79	12	3	15	34	34	68	84	78	162
1881	44	33	77	6	5	11	21	32	53	71	70	141
Totaal . . .	207	162	369	18	8	26	117	156	273	342	326	668

Daarbij valt nog op te merken, dat alleen voor de jaren 1880 en 1881 bij de officieele opgaven een onderscheid is gemaakt tusschen hen, die *laatstelijk* aan eene bijzondere school hunne opleiding hadden ontvangen, na vroeger op eene hoogere burgerschool te zijn geweest, en hen, die in 't geheel geene hoogere burgerschool hadden bezocht. Wordt de verhouding, om beter de verschillende jaren met elkander te kunnen vergelijken, percentsgewijze uitgedrukt, dan komt men tot de cijfers, in de volgende tabel aangewezen.

JAREN.	VAN 100 ASPIRANTEN, AFKOMSTIG VAN							
	Uitsluitend eene hoogere burgerschool.		Eene hoogere burgerschool en daarna eene andere inrigting.		Uitsluitend eene andere inrigting.		Alle te zamen.	
	zijn toegelaten.	zijn afgewezen.	zijn toegelaten.	zijn afgewezen.	zijn toegelaten.	zijn afgewezen.	zijn toegelaten.	zijn afgewezen.
1878	64	36	—	—	33	67	53	47
1879	50	50	—	—	48	52	49	51
1880	48	52	80	20	50	50	52	48
1881	57	43	55	45	40	60	50	50
In alle vier de jaren 1878-1881	56	44	69	31	43	57	51	49

Hieruit kan men afleiden, dat de totaal-uitslag in die jaren slechts weinig verandering heeft ondergaan, daar het cijfer der toegelatenen afwisselde tusschen 49 en 53 ten honderd. Dat in 1878 de uitslag het gunstigst was, is waarschijnlijk hieraan toe te schrijven, dat er in dat jaar onder de aspiranten meer leerlingen uit de 4de en 5de klasse waren; vooral in dat jaar was de uitslag gunstig in vergelijking met dien voor de leerlingen van andere inrigtingen. In 1879 was het verschil gering, *iets* gunstiger voor de hoogere burgerscholen. In 1880 was de uitslag weder nagenoeg dezelfde voor de hoogere burgerscholen en voor de bijzondere inrigtingen, zelfs iets gunstiger voor laatstgenoemde, maar verreweg het gunstigst voor hen, die eerst eene hoogere burgerschool en daarna nog eene andere inrigting bezocht hadden. In 1881 hebben de hoogere burgerscholen de schade weêr ingehaald, daar de uitslag voor haar niet alleen gunstiger is dan voor de leerlingen van andere inrigtingen, maar zelfs nog overtrof den uitslag voor hen, die eerst eene hoogere burgerschool bezocht hadden en daarna zich aan eene bijzondere inrigting speciaal voor het examen te Breda waren gaan voorbereiden.

Tot nadere beschouwingen van algemeenen aard, omtrent den toestand van het onderwijs aan de hoogere burgerscholen, bestaat ditmaal geene aanleiding.

f. *Toestand der localen en hulpmiddelen van het onderwijs.*

Arnhem. De privaten in het schoolgebouw geven op den duur aanleiding tot klagten. Eene gebrekkige inrigting van het tonnenstelsel heeft de invoering daarvan tot het tegendeel van eene verbetering gemaakt.

De hulpleeraar voor het teekenen, A. MARKUS, maakte zich verdienstelijk door het vervaardigen van een groot aantal geschikte teekenvoorbeelden, waaraan groote behoefte bestond.

Leiden. Daar in sommige vertrekken, die ook bij de burgeravondschool in gebruik zijn, de ventilatie te wenschen overliet, is hierin verbetering gebragt.

Dordrecht. Ten behoeve van het onderwijs in natuurlijke historie, dat tot dusverre in het op zich zelf reeds bekrompen locaal voor scheikunde werd gegeven, zijn twee andere vertrekken ingerigt, het eene voor het onderwijs, het andere voor de verzamelingen. Hierdoor is aan de sterk bevolkte school eene groote verbetering aangebragt.

Delft. Hier wordt nog steeds geklaagd over het onvoldoende van sommige localen, bijzonder voor het onderwijs in natuurkunde. Hoewel reeds sedert lang plannen daarvoor waren gemaakt en door de commissie van toezigt herhaaldelijk op de uitvoering daarvan was aangedrongen, is de zaak ook in 1881 nog niets verder gekomen.

Gouda. De uitbreiding van de school tot eene van 5jarigen cursus maakte eene uitbreiding en verdere inrigting der localen noodig. Deze kon plaats hebben door het voorste gedeelte van het gebouw, waarin tot dusverre de school van 3jarigen cursus gevestigd was, onveranderd te laten, maar het achterste gedeelte, waar zich tot dusverre de woning van den concierge, de teekenzaal en enkele ongebruikte vertrekjes bevonden, geheel te verbouwen. Drie localen in het voorgebouw, tot dusverre tot het onderwijs in alle onderdeelen der natuurlijke wetenschappen gebruikt, zijn thans uitsluitend ingerigt voor het onderwijs in natuurkunde en in plant- en dierkunde, dat door denzelfden leeraar wordt gegeven. In het nieuwe gedeelte, dat thans zoowel gelijkvloers als op de eerste verdieping met het andere gemeenschap heeft, bevinden zich gelijkvloers drie vertrekken voor het onderwijs in scheikunde, eene flinke werkkamer voor den amanuensis en een wachtkamer voor den concierge; op de eerste verdieping zijn vertrekken voor de 4de en 5de klasse, alsmede een groote teekenzaal. De concierge woont buiten het gebouw op kosten der gemeente, die ook de geheele verbouwing voor hare rekening genomen heeft.

Amsterdam. Ten behoeve van de 2de hoogere burgerschool van 3jarigen cursus zijn de noodige vertrekken in het gebouw op de Heerengracht ingerigt, dat vroeger tot bibliotheek van het Athanaeum en later van de gemeentelijke universiteit heeft gediend.

Haarlem. Over de ondoelmatigheid van de localen, ten behoeve van de hoogere burgerschool van 3jarigen cursus ingerigt zonder overleg met de commissie van toezigt, noch met den inspecteur, wordt niet zonder reden geklaagd.

Zaandam. De commissie van toezigt klaagt in haar verslag over de ondoelmatigheid van sommige schoolbanken, vooral in de hoogere klassen, en uit den wensch, dat die door nieuwe vervangen worden.

Middelburg. Het stel geographische wandkaarten, dat de school bezit, vorderde dringend herziening. Zij zijn nu in 1881 voor de helft vernieuwd; in een volgend jaar wordt met de vernieuwing voortgegaan.

Kampen. Ten gevolge van belemmeringen en moeijelijkheden van verschillenden aard ondervonden de werk-

zaamheden aan het nieuwe gebouw, dat voor de inrigtingen van middelbaar onderwijs en het gymnasium is bestemd, groote vertraging, ten gevolge waarvan het plan, dat gebouw bij den aanvang van den cursus 1882/83 in gebruik te nemen, moest worden opgegeven.

Almelo. Door de commissie van toezigt is, behalve op veranderingen van ondergeschikt belang, aangedrongen op vervanging van het glazen dak in de gymnastiekzaal door vensters in den bovenzijwand, en op meer doelmatige verwarming van dat locaal.

Veendam. Terwijl in de laatste jaren door de zorgen van den directeur in het natuurkundig kabinet eene groote verbetering was gebragt, liet de toestand van het scheikundig laboratorium steeds veel te wenschen over. Men vleide zich dat hierin door de verandering van leeraar, die met het begin van dezen cursus plaats vond, ook eene afdoende verbetering zou komen.

Winschoten. Aan de verzamelingen, ten behoeve van het onderwijs in de natuurkundige wetenschappen, is eenige uitbreiding gegeven, zoodat zij beter dan in den aanvang in de behoefte beginnen te voorzien.

Meppel. Daar met den bouw van het voor de hoogere burgerschool bestemde gebouw pas sedert kort een aanvang was gemaakt, heeft de gemeente een locaal ter beschikking gesteld, waardoor, zij het dan ook op alles behalve afdoende wijze, tijdelijk in de behoefte zou worden voorzien. Er was vooruitzigt dat het nieuwe gebouw met het begin van den cursus 1882/83 zou kunnen worden in gebruik genomen.

Venlo. De beschikbare localiteit dreigt onvoldoende te worden voor het aantal leerlingen, dat sedert den vorigen cursus van 49 tot 70 klom. Inzonderheid voor het onderwijs in teekenen en gymnastiek is voorziening dringend noodig. De leermiddelen, waarover de school, zoo lang zij in handen der gemeente was, beschikte, lieten in volledigheid veel te wenschen over. Veel daarvan verkeerde in verwaarloosden toestand. Een en ander werd in orde gebragt, en al aanstonds werd overgegaan tot voorziening in het meest noodzakelijke. Met de aanschaffing van het noodige wordt verder geregeld voortgegaan.

g. *Inrigtingen, ongeveer met hoogere burgerscholen gelijkstaande.*

Van deze bestonden in 1881 nog:

1°. het instituut »*Noorthey*", onder directie van den heer J. H. Kramers Hieraan waren werkzaam 8 onderwijzers; het getal leerlingen bedroeg 30. Het voornemen bestond om deze inrigting met het einde van den cursus 1881/82 te sluiten;

2°. de school van den heer O. J. Schreuders te Noordwijk, met 9 onderwijzers en 30 leerlingen;

3°. de school van dr. P. H. Bruynings Ingenhoes te Voorburg, met 8 onderwijzers en 59 leerlingen, waaronder 17 dagscholieren.

§ 4. Middelbare scholen voor meisjes.

a. *Getal en soort der scholen.*

Het getal der hoogere burgerscholen voor meisjes is in den loop van 1881 met twee vermeerderd, namelijk eene openbare van 5jarigen cursus te Leiden en eene bijzondere van 5jarigen cursus te Amsterdam. Bovendien is de school van 3jarigen cursus te 's Gravenhage, door toevoeging van twee lagere klassen tot een 5jarigen cursus uitgebreid. Het getal der volledige inrigtingen van 5jarigen cursus bedraagt dientengevolge 11; eene heeft een 4jarigen cursus, ongeveer gelijkstaande met de vier laagste klassen der volledige inrigtingen; twee een 3jarigen, ongeveer gelijkstaande met de drie hoogste klassen van den 5jarigen cursus.

De volgende tabel wijst aan, waar deze scholen zijn opgerigt, den aard der school, het jaar der oprigting, den duur van den cursus en het bedrag van het schoolgeld.

PROVINCIEN.	GEMEENTEN.	AARD DER SCHOOL.	Jaar der oprigting.	Duur van den cursus.	Bedrag van het schoolgeld voor volledig onderwijs.	Bedrag van het schoolgeld voor enkele lessen.
Gelderland. .	Arnhem.	Gesubsidieerde gemeenteschool.	1871	5	f 60 per jaar.	f 6 tot f 60 per jaar.
Zuidholland.	's Gravenhage.	Niet-gesubs. gemeenteschool.	1879	5	60 » »	—
	Rotterdam.	Idem.	1871	5	60 of 50 p. »	—
	Leiden.	Gesubsidieerde gemeenteschool.	1881	5	60 of 45 p. »	f 10 tot f 25 per vak.
	Dordrecht.	Idem.	1871	5	60 per »	f 10 of f 15 per jaar.
Noordholland	Amsterdam.	Niet-gesubs. gemeenteschool.	1872	3	60 » »	f 10 tot f 60 per jaar.
	Id.	Niet-gesubs. bijzondere school.	1881	5	400 » »	—
	Haarlem.	Gesubsidieerde gemeenteschool.	1867	5	50 » »	—
Zeeland . . .	Middelburg.	Idem.	1880	5	50 » »	f 50 per jaar.
	Goes.	Idem.	1876	4	40 » »	f 5 tot f 12 per vak.
Utrecht . . .	Utrecht.	Idem.	1875	5	50 of 70 p. »	—
Friesland . .	Leeuwarden.	Idem.	1875	5	50 per »	f 12 per vak.
Overijssel . .	Deventer.	Idem.	1872	3	50 » »	f 3 per uur 's weeks.
Groningen. .	Groningen.	Niet-gesubs. gemeenteschool,	1872	5	50 » »	f 7.50 tot f 15 p. vak.

Aan de scholen te Rotterdam, Haarlem en Utrecht, alsmede aan de bijzondere school te Amsterdam worden geene leerlingen voor enkele lessen toegelaten; aan die te 's Gravenhage kan om gezondheidsredenen door burgemeester en wethouders vergunning verleend worden, sommige lessen niet bij te wonen. De dubbele cijfers in de kolom voor het schoolgeld voor het volledig onderwijs aan de scholen te Rotterdam en Leiden duiden aan, dat voor de 2de en volgende leerling uit hetzelfde gezin minder wordt betaald; te Utrecht wordt in de lagere klassen minder betaald dan in de hoogere.

b. *Getal der leerlingen.*

Het getal der leerlingen, die bij het einde van 1881 deze scholen bezochten, is aangewezen in de volgende tabel. Als in eene school eene klasse krachtens hare organisatie niet aanwezig is, is zulks door het teeken (—) aangewezen; is eene klasse tijdelijk zonder leerlingen, dan wijst het teeken (») dit aan. De 1ste, 2de en 3de klassen der scholen te Amsterdam en Deventer zijn met de 3de, 4de en 5de klassen der volledige inrigtingen gelijk gesteld.

SCHOLEN.	Getal leerlingen voor volledig onderwijs.						Getal leerlingen voor enkele lessen.	Algemeen totaal.
	1ste klasse.	2de klasse.	3de klasse.	4de klasse.	5de klasse.	Totaal.		
Arnhem	6	16	9	6	10	47	10	57
's Gravenhage	40	»	26	15	17	98	—	98
Rotterdam.	33	30	33	18	20	134	—	134
Leiden	30	17	14	8	7	76	3	79
Dordrecht	17	19	10	4	5	55	6	61
Amsterdam (op. school).	—	—	30	27	28	85	1	86
Idem (bijz. school).	9	9	—	—	—	18	—	18
Haarlem	18	26	29	22	10	105	—	105
Middelburg	17	14	7	2	1	41	5	46
Goes.	10	4	8	2	—	24	6	30
Utrecht.	24	35	21	10	4	94	—	94
Leeuwarden	42	18	22	10	3	95	10	105
Deventer	—	—	12	8	9	29	9	38
Groningen.	49	31	23	10	9	122	16	138
Totaal . . .	295	219	244	142	123	1023	66	1089
Totaal in 1880. .	220	222	212	161	114	929	73	1002
In 1881 meer. .	75	— 3	32	— 19	9	94	— 7	87

Aan de school te 's Gravenhage was nog geen 2de klasse; daar men besloten had de uitbreiding dit jaar slechts tot eene 1ste klasse te beperken. Tot de bijzondere school te Amsterdam waren nog slechts leerlingen tot de laagste twee klassen toegelaten.

Splitsing in parallel-afdeelingen had dit jaar plaats voor de volgende scholen:

's Gravenhage. De 1ste en 3de klasse elke in *twee* afdeelingen.

Rotterdam. De 1ste, 2de en 3de klasse elke in *twee* afdeelingen.

Amsterdam. De 2de en 3de klasse elke in *twee* afdeelingen.

Haarlem. De 3de en 4de klasse elke in *twee* afdeelingen.

Utrecht. De 2de klasse in *twee* afdeelingen, doch alleen voor teekenen, gymnastiek en handwerken.

Leeuwarden. De 1ste en 3de klasse elke in *twee* afdeelingen.

Groningen. De 1ste en 2de klasse elke in *twee* afdeelingen.

Eene vergelijking met het voorgaande jaar wijst eene verhooging met 87 leerlingen aan, namelijk 94 meer voor het volledig onderwijs, doch 7 minder voor enkele lessen. Daar evenwel de beide nieuwe scholen te Leiden en Amsterdam te zamen 97 leerlingen tellen, is er voor de bestaande scholen eigenlijk eene vermindering der leerlingen voor enkele lessen met 10, terwijl dat voor volledig onderwijs hetzelfde is gebleven. Voor elke school in 't bijzonder is de toestand voor beide jaren aangewezen in de volgende tabel.

SCHOLEN.	Leerlingen voor volledig onderwijs.				Leerlingen voor enkele lessen.				Geheel getal leerlingen.			
	In Decemb. 1880.	In Decemb. 1881.	In 1881 meer.	In 1881 minder.	In Decemb. 1880.	In Decemb. 1881.	In 1881 meer.	In 1881 minder.	In Decemb. 1880.	In Decemb. 1881.	In 1881 meer.	In 1881 minder.
Arnhem	56	47	»	9	14	10	»	4	70	57	»	13
's Gravenhage	54	98	44	»	1	»	»	1	55	98	43	»
Rotterdam	134	134	»	»	—	—	—	—	134	134	»	»
Leiden	—	76	76	»	—	3	3	»	—	79	79	»
Dordrecht	56	55	»	1	6	6	»	»	62	61	»	1
Amsterdam, openbare	74	85	11	»	12	1	»	11	86	86	»	»
Id. bijzondere	—	18	18	»	—	—	—	—	—	18	18	»
Haarlem	149	105	»	44	—	—	—	—	149	105	»	44
Middelburg	45	41	»	4	4	5	1	»	49	46	»	3
Goes	22	24	2	»	4	6	2	»	26	30	4	»
Utrecht	81	94	13	»	—	—	—	—	81	94	13	»
Leeuwarden	104	95	»	9	9	10	1	»	113	105	»	8
Deventer	34	29	»	5	3	9	6	»	37	38	1	»
Groningen	120	122	2	»	20	16	»	4	140	138	»	2
Totaal	929	1023	166	72	73	66	13	20	1002	1089	158	71
			94 *meer.*				7 *minder.*				87 *meer.*	

Hieruit blijkt, dat er te 's Gravenhage en te Utrecht eene aanzienlijke vermeerdering plaats had, op beide plaatsen het gevolg van de aan de school gegeven uitbreiding. Te Amsterdam ging de gemeentelijke school vooruit in leerlingen voor volledig onderwijs, doch telde evenveel leerlingen minder voor enkele lessen; zeker eene groote verbetering. Te Deventer had juist het omgekeerde plaats, namelijk vermindering van het getal leerlingen voor volledig onderwijs en toeneming van het getal der toehoorderessen. Te Leeuwarden verminderde het geheel getal leerlingen met 8, te Arnhem met 13 en te Haarlem met 44. Wat deze laatste betreft, zoo trekt het de aandacht, dat de aanzienlijke vermindering vooral de 1ste en 2de klasse treft. De commissie van toezigt schrijft dit in de eerste plaats daaraan toe, dat de bijzondere scholen voor meer uitgebreid lager onderwijs alle krachten inspannen om de leerlingen zoo lang mogelijk te houden; vooral nu er zekerheid bestaat, dat binnen een niet lang tijdsverloop eene openbare lagere school voor meisjes zal worden opgerigt, die tot de middelbare zal voorbereiden.

Gaat men na, hoe in 1881 en 1880 de bevolking dezer scholen over de verschillende klassen verdeeld was, dan valt het volgende op te merken. De 1ste klasse telde in 1881 75 leerlingen meer; maar neemt men in aanmerking dat 40 zich bevonden in de thans voor 't eerst geopende 1ste klasse te 's Gravenhage en 39 in de 1ste klasse der beide nieuwe scholen, dan blijkt, dat aan de vroeger bestaande inrigtingen de 1ste klasse eigenlijk 4 leerlingen minder telde. De 2de klasse telde er 3 minder, dus eigenlijk, als de nieuwe scholen buiten rekening blijven, 29 minder. Voorts valt te wijzen op eene vrij aanzienlijke vermeerdering in de 3de klasse met 32, waarvan 18 aan de vroeger bestaande scholen, daarentegen op eene geheele vermindering met 19 in de 4de klasse. De hoogste klasse telde 9 leerlingen meer, waarvan 7 voor rekening van Leiden komen. De voornaamste verandering is eene vermindering van het getal leerlingen voor enkele lessen, grootendeels door Amsterdam veroorzaakt en waardoor hun getal van 7,3 tot 6,1 ten honderd van het totaal cijfer daalde.

Van de 66 leerlingen voor enkele lessen bezochten 4 de 1ste, 15 de 2de, 13 de 3de, 14 de 4de en 21 de 5de klasse. Dat het totaal dezer cijfers 1 meer bedraagt dan het wezenlijk getal, is daaraan toe te schrijven, dat te Dordrecht eene leerling lessen zoowel in de 1ste als in de 2de klasse volgde. Van deze 66 volgden het onderwijs in:

wiskunde of rekenen	13
natuurkunde	10
scheikunde	5
plant- en dierkunde	14
kosmographie	2
staathuishoudkunde	3
aardrijkskunde	18
geschiedenis	20
Nederlandsch	38
Fransch	44
Hoogduitsch	44
Engelsch	40
boekhouden	4
teekenen	20
aesthetica of kunstgeschiedenis	2
handwerken	7
gezondheidsleer	2

Vergelijkt men deze opgave met die van het vorig verslag dan valt vooral vermindering in 't oog voor de natuurkundige wetenschappen, geschiedenis en aardrijkskunde.

Gymnastische oefeningen hadden plaats aan alle scholen, behalve aan die te Dordrecht en te Amsterdam (openbare scholen). In de volgende tabel vindt men voor die scholen opgeteekend zoowel het getal der leerlingen voor volledig onderwijs, als van haar, die de lessen in gymnastiek volgden, alsmede de regeling van het onderwijs.

SCHOLEN.	GETAL LEERLINGEN		Aantal uren of halve uren 's weeks voor onderwijs in gymnastiek.
	voor gymnastiek.	voor volledig onderwijs.	
Arnhem	46	47	2 geheele uren per week.
's Gravenhage	60	98	2 geheele uren per week.
Rotterdam	80	134	2 of 1 geheel uur per week.
Leiden	54	76	2 geheele uren per week.
Amsterdam (bijzonder)	18	18	6 halve uren per week.
Haarlem	60	105	2 geheele uren per week.
Middelburg	40	41	4 halve uren per week of 1 geheel en 1 half uur p. w.
Goes	22	24	2 geheele uren per week.
Utrecht	73	94	2 geheele uren per week.
Leeuwarden	98	95	2 geheele uren per week.
Deventer	8	29	2 geheele uren per week.
Groningen	133	122	4 halve uren per week.
Totaal	692	883	

Bijzonder goed werd van de gymnastische oefeningen gebruik gemaakt te Groningen, Leeuwarden, Arnhem, Utrecht en Middelburg, waar het onderwijs door eene onderwijzeres werd gegeven. Te 's Gravenhage, Rotterdam en Leiden waren ook onderwijzeressen, maar het bezoek der gymnastieklessen was niet zoo druk. Te Goes werd er ook geregeld van gebruik gemaakt, minder te Haarlem en te Deventer; aan de bijzondere school te Amsterdam woonden alle leerlingen de gymnastische oefeningen bij. Aan de vier laatstgenoemde scholen waren mannelijke docenten.

c. *Examens.*

De uitslag der aan de hoogere burgerscholen voor meisjes gehouden toelatings- en overgangs-examens is opgenomen in de volgende tabel.

SCHOLEN.	TOELATINGS-EXAMENS TOT DEN CURSUS 1881/82							OVERGANGS-EXAMENS TOT DEN CURSUS 1881/82.		
	tot de laagste klasse.			tot eene hoogere klasse.						
	Geëxamineerd.	Toegelaten.	Afgewezen.	Geëxamineerd.	Toegelaten tot die klasse.	Toegelaten tot eene lagere klasse.	Geheel afgewezen.	Geëxamineerd.	Bevorderd.	Afgewezen.
Arnhem	6	5	1	4	4	»	»	39	36	3
's Gravenhage	53	36	17	23	15	4	4	44	32	12
Rotterdam	36	30	6	1	1	»	»	110	101	9
Leiden	35	29	6	3	2	»	1	53	42	11
Dordrecht	17	15	2	1	»	1	»	46	35	11
Amsterdam, openbaar	31	28	3	1	1	»	»	57	54	3
id. bijzonder	11	9	2	8	6	2	»	—	—	—
Haarlem	19	19	»	1	1	»	»	105	101	4
Middelburg	16	13	3	»	»	»	»	34	19	15
Goes	13	8	5	1	1	»	»	15	13	2
Utrecht	27	22	5	8	6	»	2	71	54	17
Leeuwarden	34	25	9	»	»	»	»	79	50	29
Deventer	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Groningen	48	46	2	»	»	»	»	83	76	7
Totaal	346	285	61	51	37	7	7	736	613	123

Aan de school te Deventer werden noch toelatings-examens, noch overgangs-examens gehouden. Te 's Gravenhage meldden zich voor de nieuwe klasse 53 leerlingen aan, maar ongeveer een derde gedeelte moest worden afgewezen. Voor de 2de klasse werd geen toelatings-examen gehouden, daar men die klasse eerst met den cursus 1882/83 wilde openen; daarentegen werd nog gelegenheid gegeven tot toelating tot de 3de klasse, dat is de vroegere 1ste klasse van een driejarigen cursus; voor dezen melden zich 23 aan, van welke echter slechts 15 konden worden toegelaten. Te Amsterdam (openbare school) meldden zich dit jaar weder weinig leerlingen aan; maar vooral te Haarlem was het cijfer gering. Aan de andere scholen verschilde het cijfer niet veel van dat van het vorig jaar, behalve te Goes, waar zich veel meer meisjes aanmeldden, maar waar de uitslag niet zeer gunstig was. Voor alle scholen te zamen was de uitslag der toelatingsexamens tot de laagste klasse niet gunstig; dit jaar werden 17,6 ten honderd afgewezen tegen 14,6 in 1880; voor alle klassen te zamen werden in 1881 17,2 ten honderd afgewezen, tegen slechts 13,9 in het vorig jaar. De achteruitgang is echter voor een groot deel toe te schrijven aan den uitslag der examens te 's Gravenhage, waar men in dit opzigt nog niet in een normalen toestand verkeerde.

De uitslag der overgangs-examens was in 1881 weder ongunstiger; terwijl in 1880 15,2 ten honderd niet tot eene hoogere klasse werden bevorderd, was dit in 1881 met 16,7 ten honderd het geval. Bijzonder ongunstig waren de cijfers voor Middelburg (44 pct. afgewezen), Leeuwarden (37 pct.), 's Gravenhage (27 pct.), Dordrecht en Utrecht (24 pct.). Het zeer ongunstig cijfer voor Middelburg vindt zijne verklaring in de nawerking van het minder voldoend onderwijs, door de leerlingen der school vóór hare oprigting genoten.

Eindexamens werden overal gehouden behalve te Middelburg, te Utrecht, te Leiden, aan de bijzondere school te Amsterdam en te Deventer. Daarbij valt op te merken, dat in den cursus 1880/81 te Leiden nog geen 5de klasse aanwezig was en dat de school te Amsterdam eerst met den cursus 1881/82 geopend is. Getuigschriften werden uitgereikt aan 5 leerlingen te Arnhem, 6 te 's Gravenhage, 14 te Rotterdam, 7 te Dordrecht, 13 te Amsterdam, 18 te Haarlem, 2 te Goes, 9 te Leeuwarden, 14 te Deventer en 14 te Groningen, in 't geheel aan 102 leerlingen der hoogste klasse.

d. *Onderwijzend personeel.*

In den loop van 1881 hadden de volgende wijzigingen plaats in het onderwijzend personeel.

Arnhem. De klasse-leerares voor de eerste klasse en leerares voor Nederlandsch, mej. A. Cambier, nam eene benoeming aan tot leerares aan de middelbare meisjesschool te Leiden. Ook de directrice der school, mej. W. C. Boissevain, tevens leerares in Fransch en in ziel- en opvoedkunde, legde hare betrekking neder om zich, als leerares voor het eerstgenoemde vak, te verbinden aan de te Amsterdam nieuw opgerigte bijzondere school voor middelbaar meisjesonderwijs. De door beider vertrek ontstane vacatures maakten voor het eerste gedeelte van den cursus 1882/83 eene tijdelijke voorziening noodig, waarbij de leerares mej. J. IJ. de Coole met de waarneming van het directoraat werd belast, terwijl mevrouw Marchal, van Arnhem, zich belaste met het onderwijs in Fransch. De lessen van mej. Cambier in de 1ste klasse werden voorloopig opgedragen aan mej. S. H. de Keijser, mede van Arnhem; deze nam tevens voor hare rekening de lessen in Hoogduitsch, door de leerares mej. D. W. A. van Bommel van Vloten in de genoemde klassen te geven, terwijl daarentegen laatstgenoemde zich belastte met het onderwijs in Nederlandsch voor de hoogere klassen, tot dusver gegeven door mej. Cambier. De dames G. H. van Zeijl en M. A. A. Sieke eindelijk namen op zich de beide uren, door de directrice in de 4de en 5de klasse aan ziel- en opvoedkunde besteed. Inmiddels werden in het najaar benoemd:

tot directrice der school en leerares in Fransch mej. J. de Lange, leerares aan de middelbare meisjesschool te Leeuwarden; en

tot klasse-leerares voor de 1ste klasse en leerares in Nederlandsch, mej. S. H. de Keijser, bovengenoemd.

Het jaar 1882 is daardoor weder aangevangen met voltallig personeel.

's Gravenhage. Aan dr. A. Pareau, is op zijn verzoek eervol ontslag verleend als leeraar in natuur- en scheikunde; in zijne plaats werd benoemd de heer P. J. Dekkers, van Leiden, op eene jaarwedde van f 1500. Eveneens werd eervol ontslag verleend aan P. Hage van den Heuvel, wed. Maurer, als onderwijzeres in handwerken; in hare plaats werd benoemd mej. J. E. G. Boele van Hensbroek, op eene jaarwedde van f 500. Voorts is nog wegens de opening van de 1ste klasse benoemd tot klasse-leerares mej. M. J. G. van de Watering, op eene jaarwedde van f 1500.

Rotterdam. Aan mej. E. E. Kempf, is op haar verzoek eervol ontslag verleend; in hare plaats werd tot onderwijzeres in het Duitsch benoemd mej. A. Lewin van Middelburg, op eene jaarwedde van f 1800.

Leiden. Tot directrice der school, tevens onderwijzeres in Duitsch, werd benoemd mej. M. Engelmann van Amsterdam, op eene jaarwedde van f 2500; tot onderwijzeressen in Nederlandsch mej. A. Cambier van Arnhem, f 1600; in Fransch mej. S. F. Spengler van Leiden, f 1400; in Engelsch mej. P. J. van Eelde van Leiden, f 1400; in geschiedenis en aardrijkskunde mej. A. M. Kaptein van Middelburg, f 1600; in natuurlijke historie mej. H. M. Schaepman van Leiden, f 1000; in boekhouden en schrijven mej. F. A. C. Versigny van 's Gravenhage, f 200; in teekenen mej. M. F. W. Tonnet op f 600, terwijl zij eveneens f 600 ontvangt als onderwijzeres aan de kweekschool; in handwerken mej. S. Menkhorst van Leiden, f 400; tot leeraar in wis- en natuurkundige wetenschappen dr. E. A. O. Was van Leiden, op eene jaarwedde van f 1900; later is hem echter op zijn verzoek alleen het onderwijs in wiskunde opgedragen en de jaarwedde op f 1500 bepaald, terwijl besloten is een afzonderlijken leeraar in natuur- en scheikunde te benoemen op eene jaarwedde van f 1000. Bij het einde van 1881 was nog geen leeraar benoemd, maar werd tijdelijk in de waarneming voorzien. Tot leeraar in staatswetenschappen is benoemd dr. G. Pekelharing, op eene jaarwedde van f 150. Eindelijk moest nog voorzien worden in de betrekking van onderwijzeres in de gymnastiek, op eene jaarwedde van f 600. Daar zich hiervoor geen bevoegde had aangemeld, werd tijdelijk in de waarneming der lessen voorzien.

Dordrecht. Het aan de directrice, mej. R. L. Häring, wegens haren gezondheidstoestand verleende verlof, werd nog tot aan het einde van den cursus 1880/81 verlengd, terwijl de heeren Keidel en Duvanel zich met hare lessen bleven belasten en de betrekking van directrice voortdurend door mej. N. Kuiper, leerares in het Engelsch werd waargenomen. Met het begin van den cursus 1881/82 heeft mej Häring hare taak weder opgevat en verder onafgebroken kunnen blijven vervullen.

Amsterdam. In plaats van mej. Engelmann, naar Leiden vertrokken, is tot onderwijzeres in het Hoogduitsch benoemd mej. A. M. van Gorkom, op eene jaarwedde van f 1800. Aan den heer mr. E. van Lier is op zijn verzoek eervol ontslag verleend als leeraar in de staatswetenschappen; in zijne plaats is voor één jaar benoemd mr. J. A. Cohen, op eene jaarwedde van f 200. Toen besloten was ook de vrouwelijke handwerken onder de leervakken op te nemen, zijn 2 uren van dit onderwijs voor den cursus 1881/82 opgedragen aan de onderwijzeres in teekenen, mej. A. Giesse, tegen eene bezoldiging van f 110; de 8 overige aan mej. A. Teunisse, tegen f 440.

Tot directeur der bijzondere meisjesschool, tevens leeraar in Nederlandsch, is benoemd de heer W. Middelveld Vierssen van Haarlem; tot onderwijzeres in Fransch mej.

W. C. Boissevain van Arnhem; in Hoogduitsch mej. E. E. Kempf van Rotterdam; in Engelsch mej. M. H. Viervant van Leeuwarden; in handwerken P. Hage van den Heuvel, wed. Maurer, van 's Gravenhage; tot leeraar in geschiedenis en aardrijkskunde dr. J. A. Stricker van Arnhem; in natuurkundige wetenschappen dr. J. L. Rombouts van Haarlem; in gymnastiek P. C. Adrian van Amsterdam. In de betrekkingen van leeraar of onderwijzeres in wiskunde en teekenen was nog niet voorzien, het onderwijs in rekenen in de beide klassen werd tijdelijk door den directeur gegeven.

Haarlem. De jaarwedden der onderwijzeressen in Fransch en Hoogduitsch, mej. Gentil en Deenik werden van f 1300 verhoogd tot f 1400.

Middelburg. In Junij 1881 werd de leerares in geschiedenis en aardrijkskunde, mej. A. M. Kaptein benoemd tot leerares aan de middelbare meisjesschool te Leiden. Te harer vervanging benoemde de gemeenteraad mej. M. J. Kruseman van Haarlem. De leerares voor Hoogduitsch en schrijven, mej. A. Lewin, ontving eene benoeming tot leerares aan de middelbare meisjesschool te Rotterdam. Te harer vervanging werd aangewezen mej. B. M. P. van Aalst van 's Gravenhage. De leeraar in reken-, stel-, meet- en natuurkunde, B. J. H. Haitink, nam eene benoeming aan tot leeraar aan de hoogere burgerschool te 's Gravenhage. In zijne plaats werd aangesteld de heer J. van Rossum du Chattel, civiel-ingenieur.

Goes. Mej. A. Rissekuw, die eene benoeming naar Leiden ontving, werd als leerares in handwerken vervangen door mej. J. de Graaf van Goes. De jaarwedde der directrice werd op f 1350 en f 300 als directrice vastgesteld, die van den leeraar P. C. F. Frowein werd van f 1600 op f 1800 gebragt. Als plaatsvervangster van de directrice in geval van ontstentenis werd voor den cursus 1881/82 aangewezen mej. H. R. D. van der Meij.

Utrecht. In het onderwijzend personeel dezer school kwam in 1881 geene verandering. Alleen moest aan de leerares in Engelsch en aardrijkskunde, mej. J. C. H. Schmidt, om redenen van gezondheid voor den cursus 1881/82 ontheffing worden verleend van het geven van onderwijs in laatstgenoemd vak. Met de lessen daarin werd tijdelijk belast de heer A. Groenier, leeraar aan de Rijks hoogere burgerschool.

Daar eene bevoegde leerares voor reken- en meetkunde niet had kunnen worden gevonden, werd het onderwijs in die vakken het geheele jaar door gegeven door den heer J. A. Bientjes, leeraar aan de Rijks hoogere burgerschool. In het laatst des jaars werd echter tot leerares benoemd mej. J. M. Gleuns, tot dusver leerares aan de kweekschool voor onderwijzeressen te Groningen, die bij de acten-examens in November de vereischte wettelijke bevoegdheid had verworven. Mej. D. J. H. Weidner werd op nieuw voor den cursus 1881/82 belast met het onderwijs in handwerken.

Leeuwarden. De aan het einde van het jaar 1880 bestaande vacature voor het Hoogduitsch werd vervuld door de benoeming van mej. J. J. van Dam, op eene jaarwedde van f 1500. Mej. Viervant, naar Amsterdam vertrokken, werd als onderwijzeres in Engelsch vervangen door mej. K. M. Hengeveld van Leeuwarden, op eene jaarwedde van f 1500. Aan dr. V. Bruinsma, die, wegens de vermeerdering zijner werkzaamheden aan het gymnasium, niet langer de betrekking van leeraar aan deze school kon blijven waarnemen, werd eervol ontslag verleend; tot leeraar in natuur- en scheikunde werd benoemd dr. J. Zaaijer, leeraar aan de Rijks hoogere burgerschool, op eene jaarwedde van f 1000; tot onderwijzeres in natuurlijke historie, tevens te belasten met eenig onderwijs in andere vakken voor zooveel zij daartoe bevoegdheid had, mej. A. M. Will van Leiden, op eene jaarwedde van f 1600. In verband met deze uitbreiding heeft eene geheele herziening der jaarwedden plaats gehad, waarbij de jaarwedde der directrice is bepaald op f 2400 (en eene persoonlijke verhooging met f 600); 4 leeraressen voor de talen elke op f 1500; een leeraar of leerares in wiskunde f 1600, benevens f 200 voor boekhouden; een leeraar in natuur- en scheikunde, tegen f 100 per uur 's weeks; 1 leeraar in plant- en dierkunde enz. f 1600; een leeraar of leerares in teekenen f 1200; een leeraar in staathuishoudkunde f 100; een leeraar in den zang f 400 en een leerares in handwerken f 600. Het onderrigt in gymnastiek wordt gegeven aan de gemeentelijke gymnastiekschool. Dezen cursus wordt nog onderwijs gegeven in gezondheidsleer, maar in de nieuwe verordening is dit vak niet langer opgenomen.

Deventer. Ook aan deze school werd de heer J. Striening als leeraar in handteekenen vervangen door den heer S. Baukema.

Groningen. Tot onderwijzeres in gymnastiek is benoemd mej. H. M. Stuvel, op eene jaarwedde van f 1000. Aan den leeraar in zang J. H. Bekker is op zijn verzoek eervol ontslag verleend; in zijne plaats is benoemd de heer C. Poortman, op eene jaarwedde van f 600.

In verband met de hiervóór vermelde wijzigingen was bij het einde van 1881 aan de hoogere burgerscholen voor meisjes het onderwijzend personeel werkzaam, waarvan de zamenstelling is aangewezen in de volgende tabel.

SCHOLEN.	ONDERWIJZERESSEN.					LEERAREN.						Totaal der onderwijzeressen en leeraren.	Leeraren tevens aan eene hoogere burgerschool, burgerschool of gymnasium.
	Acte middelb. onderwijs.	Oude acte.	Acte hoofdonderwijzeres.	Zonder acte.	Totaal.	Doctor of candidaat.	Acte middelb. onderwijs.	Artt. 82, 89, 90.	Oude acte of art. 83.	Zonder acte.	Totaal.		
Arnhem	5	»	»	»	5	4	1	»	»	3	8	13	7
's Gravenhage	9	»	1	1	11	1	»	»	»	»	1	12	»
Rotterdam	10	»	1	1	12	2	1	1	»	1	5	17	4
Leiden	8	»	»	1	9	2	»	»	»	»	2	11	1
Dordrecht	5	»	»	1	6	2	3	»	»	»	5	11	5
Amsterdam (openbare school)	5	1	»	1	7	2	1	»	»	1	4	11	1
Idem (bijzondere school)	3	»	»	1	4	2	1	»	1	»	4	8	»
Haarlem	8	»	1	1	10	2	»	»	1	»	3	13	3
Middelburg	5	1	»	1	7	1	1	1	»	»	3	10	2
Goes	4	»	»	1	5	1	3	»	»	»	4	9	3
Utrecht	5	»	1	1	7	4	3	»	»	»	7	14	7
Leeuwarden	8	»	1	2	11	2	»	»	»	1	3	14	2
Deventer	3	»	»	»	3	2	4	»	1	»	7	10	7
Groningen	9	»	»	1	10	1	1	»	»	2	4	14	»
Totaal	87	2	5	13	107	28	19	2	3	8	60	167	42
Aan meer dan één school werkzaam	1	»	»	»	1	»	»	»	»	1	1	2	1
	86	2	5	13	106	28	19	2	3	7	59	165	41

Van de 87 onderwijzeressen met acte voor middelbaar onderwijs volgens de wet van 1863 verkregen, hadden sommige meer dan één acte; verscheidene, die in 't bezit waren der acte voor hoofdonderwijzeres, gaven bovendien onderwijs in Nederlandsch, geschiedenis, aardrijkskunde of rekenen. De twee eenige onderwijzeressen, die onderwijs gaven krachtens eene oude acte, zijn: de directrices der scholen te Amsterdam en te Middelburg, eerstgenoemde voor Engelsch, de andere voor Fransch. Zij, die de bevoegdheid voor het door haar gegeven onderwijs alleen aan de acte van hoofdonderwijzeres ontleenen, zijn de directrices te Rotterdam en te Leeuwarden, die onderwijs geven in geschiedenis, die te Haarlem, die met het onderwijs in Nederlandsche taal- en letterkunde belast is, en twee onderwijzeressen te Utrecht en te 's Gravenhage, als klasse-leerares onderrigt gevende in Nederlandsch, geschiedenis, aardrijkskunde en schrijven. De 13 onderwijzeressen zonder acte zijn de onderwijzeressen voor handwerken te 's Gravenhage, Rotterdam, Leiden, Dordrecht, Amsterdam (openbare school), Haarlem, Goes, Utrecht, Leeuwarden en Groningen, die voor gymnastiek te Middelburg, welke nog slechts de bevoegdheid voor lager onderwijs bezit, en die voor zang te Leeuwarden. De leeraren zonder acte middelbaar onderwijs zijn die in gezondheidsleer, aesthetica en zang te Arnhem, in aesthetica te Rotterdam en Amsterdam (dezelfde voor beide scholen), die in gezondheidsleer te Leeuwarden en die in zang en dansen te Groningen. Behalve de zoo even vermelde leeraren in aesthetica was ook nog eene onderwijzeres in natuurlijke historie werkzaam aan twee scholen, die te 's Gravenhage en te Leiden.

Behalve de in de tabel vermelde betrekkingen waren er in December 1881 zes vacatures, namelijk 2 te Arnhem, als directrice tevens onderwijzeres in Fransch, en als onderwijzeres in Nederlandsch, geschiedenis en aardrijkskunde, 2 te Leiden voor gymnastiek en voor natuur- en scheikunde, en 2 aan de bijzondere school te Amsterdam voor wiskunde en teekenen.

In vergelijking met 1880, is het vrouwelijk personeel vermeerderd met 17, ten gevolge van de opening der scholen te Leiden en te Amsterdam en van uitbreiding te 's Gravenhage en te Leeuwarden. Het mannelijk personeel is met 7 toegenomen, grootendeels ten gevolge van

de opening van twee nieuwe scholen. Het geheele personeel bedroeg 167 tegen 143 in het vorig jaar, of als men de door dezelfde persoon bekleede betrekkingen er af rekent 165 tegen 142, dus in 't geheel 23 meer.

De volgende tabel vermeldt de jaarwedden, door de onderwijzeressen en leeraren aan de openbare hoogere burgerscholen voor meisjes genoten. De bijzondere school te Amsterdam komt daarop niet voor.

SCHOLEN.	Jaarwedden der directricen.	Jaarwedden der onderwijzeressen.				Jaarwedden der leeraren.				Geheel getal jaarwedden.	Gezamenlijk bedrag der jaarwedden.
		tot en met f 1000.	boven f 1000 tot en met f 1500.	boven f 1500 tot en met f 2000.	Totaal onderwijzeressen-jaarwedden.	tot en met f 1000.	boven f 1000 tot en met f 1500.	boven f 1500 tot en met f 2500.	Totaal der leeraars-jaarwedden.		
Arnhem	f 2400	1	5	»	7	6	1	»	7	14	f 12 450
's Gravenhage	3200	2	8	»	11	»	1	»	1	12	17 400
Rotterdam.	3000 *	1	10	»	12	4	»	1	5	17	25 700
Leiden	2500	5	2	2	10	2	1	»	3	13	13 950
Dordrecht.	2000 *	1	4	»	6	4	1	»	5	11	11 000
Amsterdam	3750	1	1	4	7	2	»	2	4	11	18 400
Haarlem	2400 *	2	7	»	10	2	»	1	3	13	16 700
Middelburg	2000	2	4	»	7	2	»	1	3	10	10 300
Goes.	1650	1	3	»	5	3	»	1	4	9	8 350
Utrecht.	3200	2	3	1	7	6	1	»	7	14	16 100
Leeuwarden	3000	2	6	2	11	3	»	»	3	14	17 600
Deventer	2000 *	1	1	»	3	6	»	1	7	10	9 000
Groningen.	2800	2	7	»	10	2	»	2	4	14	19 400
Totaal	13	23	61	9	106	42	5	9	56	162	f 196 350

Het teeken (*) achter de jaarwedde der directricen te Rotterdam, Dordrecht, Haarlem en Deventer beteekent, dat zij bovendien eene vrije woning hebben; die te 's Gravenhage en Utrecht hebben eene vergoeding voor het gemis daarvan, welke in het bedrag der jaarwedde is begrepen.

Vergelijkt men deze tabel met de voorgaande, dan bemerkt men een verschil van 1 onderwijzeres en 4 leeraren. Het eerste is daaraan toe te schrijven, dat er te Arnhem 2 vacatures waren en te Leiden 1, terwijl daarentegen de 4 onderwijzeressen der bijzondere school te Amsterdam op de tabel niet voorkomen. Voor het mannelijk personeel is het verschil daaraan toe te schrijven, dat er te Leiden eene vacature was, terwijl daarentegen de 4 leeraren der bijzondere school te Amsterdam en een leeraar zonder afzonderlijke jaarwedde te Arnhem, op de tabel der jaarwedden niet voorkomen.

Het totaalcijfer is met f 21 325 vermeerderd, waarvan f 13 950 voor rekening der nieuwe school te Leiden komen. Voorts valt te wijzen op vermeerdering te 's Gravenhage met f 2000, te Rotterdam met f 3000 en te Leeuwarden met f 3200; op eene kleine vermeerdering te Amsterdam, Haarlem, Goes, Utrecht, Deventer en Groningen en op eene kleine vermindering te Middelburg.

e. *Leerplan en toestand van het onderwijs.*

's Gravenhage. Aan de plannen tot uitbreiding der school, waarvan in het voorgaand verslag melding is gemaakt, is men begonnen in 1881 uitvoering te geven. Dien ten gevolge deed zich nog meer dan vroeger de behoefte gevoelen aan een ruimer en bepaaldelijk voor het onderwijs ingerigt gebouw; het tot dusverre voor de school gebruikte was een particulier woonhuis, dat zoo goed als het kon tot eene school was ingerigt, maar voor eene school van 5jarigen cursus met waarschijnlijk een viertal parallelklassen geheel onvoldoende zou zijn. In Maart werd door den gemeenteraad besloten een geheel nieuw gebouw ten behoeve der school te stichten ter plaatse, waar zich de gemeente-apotheek bevond. Daar het echter onmogelijk was dit reeds tegen het begin van den cursus 1881/82 gereed te hebben, moesten maatregelen worden genomen om zooveel mogelijk in de behoefte te voorzien. Men besloot in September 1881 slechts één der twee nieuwe klassen, en wel de laagste, te openen, en met de opening der 2de tot den cursus 1882/83 te wachten. Wanneer, zoo als voorzien werd, die klasse in twee parallel-afdeelingen moest worden gesplitst, zou men zich in het oude gebouw nog kunnen redden, ingeval namelijk tevens de 3de klasse (de 1ste van den vroegeren 3jarigen cursus) moest worden gesplitst, mits dan het voor onderwijs in natuur- en scheikunde bestemde locaal als klasse-locaal werd in gebruik genomen. In dien zin werd het onderwijs geregeld, en hoewel het een en ander met vele moeijelijkheden gepaard ging, wilde men zich die gaarne getroosten in 't vooruitzigt, dat met den volgenden cursus de school, met volledige klassen, in het nieuwe locaal zou kunnen worden geopend.

Het programma der drie hoogere vroeger bestaande klassen is voorloopig onveranderd gebleven. In de nieuwe 1ste klasse werd onderwijs gegeven: in Nederlandsch 4 uren, Fransch 4, Hoogduitsch 4, geschiedenis 2, aardrijkskunde 2, rekenen 4, plant- en dierkunde 1, teekenen 2, schrijven 1, handwerken 2 en gymnastiek 2.

Leiden. De hoogere burgerschool voor meisjes te Leiden werd op 1 Junij 1881 geopend met 53 leerlingen, waarvan

14 in de 1ste, 18 in de 2de, 15 in de 3de en 6 in de 4de klasse. Zij waren op enkele uitzonderingen na, alle leerlingen van de openbare meisjesschool voor gewoon en meer uitgebreid lager onderwijs, waarvan zij de 4 hoogste klassen hadden uitgemaakt. De weinige weken, die verloopen zouden tusschen de opening en de zomervacantie, waren eigenlijk niet zoozeer bestemd voor geregeld onderwijs als wel om met de leerlingen het een en ander te repeteren en bij het begin van den cursus 1881/82 te trachten tot een meer normalen toestand te komen. Geheel werd echter die verwachting niet vervuld; wel werden 5 klassen gevormd, maar het onderwijs in de 4de en 5de klasse kan bezwaarlijk nog als normaal worden beschouwd. Men besloot echter liever voor die klassen tijdelijk de eischen wat lager te stellen dan, door eene dier klassen weg te laten, leerlingen van zeer ongelijke vorderingen in eene zelfde klasse te vereenigen. Voor de nieuwe examens in September 1881 boden zich, zooals reeds in de tabel vermeld, is weder 38 candidaten voor het volledig onderwijs aan, van welke 29 in de 1ste en 2 in eene hoogere klasse werden geplaatst. Met inbegrip van 3 leerlingen voor enkele lessen, begon de nieuwe cursus met 79 leerlingen. Het onderwijs werd gegeven volgens het onderstaande programma.

VAKKEN VAN ONDERWIJS.	AANTAL UREN WEKELIJKS.					
	KLASSEN.					TOTAAL.
	1.	2.	3.	4.	5.	
Nederlandsche taal en letterkunde	4	3	3	3	3	16
Fransche taal en letterkunde	4	3	3	3	3	16
Engelsche taal en letterkunde	»	4	4	4	3	15
Hoogduitsche taal en letterkunde	4	3	3	3	3	16
Geschiedenis	3	3	3	2	2	13
Aardrijkskunde	2	2	2	2	1	9
Wiskunde	4	3	2	2	2	13
Natuur- en scheikunde	»	»	2	3	3	8
Plant- en dierkunde	1	2	2	1	1	7
Staatsinstellingen en staathuishoudkunde	»	»	»	»	1	1
Boekhouden	»	»	»	»	1	1
Schoonschrijven	1	1	»	»	»	2
Handteekenen	3	2	2	2	3	12
Kunstgeschiedenis	»	»	»	1	1	2
Handwerken	2	2	2	2	1	9
Gymnastiek	memorie.					
Totaal	28	28	28	28	28	140

Het gebrek aan een geschikt gebouw oefende op de regelmatigheid van het onderwijs nog een ongunstigen invloed uit. Plannen tot stichting van een definitief gebouw waren nog niet tot rijpheid gekomen, vooral door de onzekerheid of de gemeente al of niet zou kunnen beschikken over het terrein op de groote Ruine, indertijd aan het Rijk ten behoeve van een gebouw voor de universiteit afgestaan. In afwachting van die beslissing, waren op de 1ste verdieping van eene der lagere scholen in de gemeente (op de Oude Vest) eenige localen ingerigt; hoewel op zich zelf niet ondoelmatig, lijden zij aan het gebrek, dat alle in elkander loopen en dat dus de meeste niet anders dan door alle andere toegankelijk waren. Vertrekken voor directrice en leeraressen waren niet aanwezig: de directrice moest gebruik maken van de kamer van den hoofdonderwijzer der lagere school. Het onderwijs in natuur- en scheikunde, waarvoor in dit locaal geene ruimte te vinden was, werd gegeven in een der vertrekken van de lagere meisjesschool op de Boommarkt, terwijl de gymnastische oefeningen werden gehouden in het gymnastieklocaal op de Pieterskerkgracht.

Amsterdam. In het voorgaande verslag is reeds melding geschied van het besluit van den gemeenteraad om in de regeling van de openbare middelbare meisjesschool in de hoofdstad geen verandering te brengen, zoodat deze op een minimum-leeftijd van 14 jaren aan de scholen van meer uitgebreid lager onderwijs zou blijven aansluiten; maar tevens van den wensch, dat toch het onderwijs in handwerken onder de leervakken zou worden opgenomen. Burgemeester en wethouders stelden te dien einde aan den inspecteur en aan de commissie van toezigt de vraag, in hoeverre, *zonder opoffering van andere vakken*, aan dien wensch zou kunnen worden voldaan. Bij de commissie bestond bezwaar tegen vermeerdering van het getal les-uren; derhalve geen kans ziende om het ook door haar wenschelijk geachte onderwijs in handwerken onder de leervakken op te nemen, zonder eenige opoffering van ander onderwijs, stelde zij voor één uur per week aan teekenen en één aan reken-, stel- en meetkunde en boekhouden te ontnemen. De inspecteur verklaarde zich tegen inkrimping van het teekenonderwijs; nu men eenmaal besloten had de school niet uit te breiden, moest men zich ook de gevolgen er van getroosten en óf het getal les-uren vermeerderen, óf de handwerken achterwege laten. Burgemeester en wethouders beslisten echter overeenkomstig het voorstel der commissie.

Wat den leeftijd van toelating betreft, werd ook voor deze school beslist in den geest als hiervóór voor de hoogere burgerscholen voor jongens is medegedeeld; met dit onderscheid evenwel, dat voor den leeftijd van toelating tot de laagste klasse der meisjesschool de leeftijd van 14, 15 of 16 jaren wordt gevorderd.

De *bijzondere middelbare school voor meisjes*, waarvan hiervóór reeds melding is gemaakt, heeft haar ontstaan te danken aan eene vereeniging van vijf personen, die reeds sedert eenige jaren eene lagere school te Amsterdam hadden gesticht, en thans besloten voor gemeenschappelijke rekening eene daaraan aansluitende middelbare school van vijfjarigen cursus op te rigten. Het schijnt zelfs, dat het besluit van den gemeenteraad, om de openbare school *niet* tot een vijfjarigen cursus uit te breiden, op het besluit van gemelde vereeniging niet zonder invloed is geweest. Van eigenlijke concurrentie was echter geen sprake, daar besloten werd het schoolgeld op f 400 's jaars te bepalen, terwijl op de openbare school niet meer dan f 60 wordt betaald.

In vroegere verslagen is melding gemaakt van de bijzondere school van mej. S. Roodhuyzen, die sedert 1864 als eene inrigting van middelbaar onderwijs is beschouwd, doch tot dusverre nimmer onder de eigenlijke hoogere burgerscholen voor meisjes is medegerekend, evenmin als eene dergelijke inrigting van mej. Dirkmaat te Utrecht. De oorzaak daarvan was, dat die beide inrigtingen èn door den leeftijd van toelating tot de laagste klasse, èn door de regeling van het onderwijs en verdeeling in klassen zich zoozeer onderscheidden van de openbare inrigtingen, dat eene opname in het tabellarisch overzigt onmogelijk was. De thans opgerigte school sluit zich echter door haar progamma geheel aan de openbare inrigtingen aan, en het is op dien grond, dat men gemeend heeft haar in de tabel te mogen opnemen. Het voor de school vastgestelde programma volgt hieronder.

VAKKEN VAN ONDERWIJS.	AANTAL UREN WEKELIJKS.					
	Klassen.					Totaal.
	1.	2.	3.	4.	5.	
Nederlandsche taal en letterkunde	3	3	3	3	3	15
Fransche taal en letterkunde	5	4	3	3	3	18
Engelsche taal en letterkunde	»	5	4	3	3	15
Duitsche taal en letterkunde	6	3	3	3	3	18
Aardrijkskunde	2	2	2	2	1	9
Geschiedenis	2	2	2	2	3	11
Rekenen en meetkunde	3	2	2	2	2	11
Natuurwetenschappen	2	2	3	4	4	15
Teekenen	3	3	3	3	3	15
Handwerken	2	2	3	3	3	13
Gymnastiek	dagelijks een halfuur tusschen de lessen.					
Totaal	28	28	28	28	28	140

Het getal leerlingen, dat met den aanvang van den cursus 1881/82 werd toegelaten, was nog gering; maar men begreep aanvankelijk zich tot de twee laagste klassen te moeten bepalen.

Nog zij hier opgemerkt, dat deze school zich daardoor van alle andere middelbare scholen voor meisjes onderscheidt, dat aan het hoofd geen directrice maar een directeur is geplaatst.

Middelburg. Het aantal les-uren voor gymnastiek werd, volgens den wensch der leerares voor dat vak, met één per week vermeerderd. De vereeniging der klassen 4 en 5 bij de behandeling der geschiedenis heeft met den aanvang van den nieuwen cursus opgehouden. Ook de eerste en de tweede klasse werden gescheiden voor de lessen in gymnastiek. Daarentegen bleven de beide eerstgenoemde klassen voor natuurkunde gecombineerd. Een eind-examen werd aan deze school nog niet afgenomen. Drie van de vier leerlingen der hoogste klassen bleven op de school, maar werden op haar verzoek vrijgesteld van enkele lessen.

Goes. Nog altoos wordt aan deze school een te ruim gebruik gemaakt van de bevoegdheid om in de hoogere klassen het onderwijs in sommige vakken te laten varen. Van de 6 leerlingen, bijv. der vierde klasse waren niet minder dan 4 niet voor het volledig onderwijs ingeschreven.

Leeuwarden. De commissie van toezigt wijst er op, dat de nieuwe cursus onder gunstige voorteekenen begonnen is. Wel telde de school enkele leerlingen minder dan het voorgaande jaar; maar de nieuw aangenomenen waren, over het algemeen, beter voorbereid en konden dus het onderwijs zonder die inspanning volgen, waarvan men vroeger wel eens bewijzen had aangetroffen.

Groningen. Men had reden om tevreden te zijn over de wijzigingen, het vorig jaar in de regeling der school gebragt. Vooral geldt dit van het onderwijs in gymnastiek, waarvoor meer belangstelling werd aan den dag gelegd, nu het door eene onderwijzeres werd gegeven. Het stelsel om de gymnastieklessen zooveel mogelijk tusschen de lessen in en gedurende halve uren te doen geven, voldeed voorloopig zeer goed.

f. *Toestand der localen en hulpmiddelen voor het onderwijs.*

Arnhem. Niet minder dan aan de hoogere burgerschool

voor jongens, vordert aan deze school de gebrekkige toepassing van het tonnenstelsel dringend voorziening.

's Gravenhage. Over den onvoldoenden toestand van het gebouw is hiervóór reeds het een en ander medegedeeld. Nu er gegrond uitzigt bestaat, dat met den aanvang van den cursus 1882/83 het geheel nieuwe gebouw zal kunnen worden in gebruik genomen, schijnt het onnoodig hier dienaangaande in meer bijzonderheden te treden.

Leiden. Voor de meisjesschool te Leiden geldt volkomen hetzelfde als voor die te 's Gravenhage, alleen met dit verschil, dat stellig niet vóór den aanvang van den cursus 1883/84 een nieuw gebouw in gereedheid zal zijn.

Dordrecht. In het verslag der directrice wordt gewezen op de wenschelijkheid om de bibliotheek ten behoeve der leerlingen aan te vullen door eenige werken uit den lateren tijd, vooral in de moedertaal.

Amsterdam. Ten behoeve van de bijzondere school is een groot woonhuis aan de Heerengracht in gebruik genomen, dat zeker, hoewel niet opzettelijk voor eene school ingerigt, toch in de eerste jaren op zeer doelmatige wijze in de behoefte zal kunnen voorzien.

Middelburg. Aan de localiteit dezer school werd eenige verbetering aangebragt. In de eerste en tweede klasse werd gelegenheid tot ventilatie gemaakt; in de gehoorigheid der vijfde klasse werd voorzien; de wanden der teekenzaal werden doelmatig gekleurd en het gymnastieklocaal verbeterd. De hulpmiddelen bij het onderwijs, met name in natuur- en scheikunde en in teekenen, hebben eenige aanvulling ondergaan.

Utrecht. Het oude gebouw aan de Plompetorengracht is ook in 1881 hoe langer hoe meer gebleken eene ongeschikte localiteit voor de school te zijn. Daarom werd dubbel het vooruitzigt gewaardeerd, dat het nieuwe gebouw aan de Wittevrouwenbarrière bij den aanvang van den cursus 1882/83 zal kunnen worden in gebruik genomen.

g. *Inrigtingen, ongeveer met de openbare middelbare scholen voor meisjes gelijk staande.*

Zoo als hiervóór reeds is vermeld, waren er, even als ten vorigen jare, twee inrigtingen van dezen aard.

De school van mej. Roodhuyzen te Amsterdam telde, in December 1881, 60 leerlingen. Aan de school waren verbonden 5 onderwijzeressen en 7 leeraren, waarvan 5 tevens aan eene der openbare middelbare scholen in de gemeente verbonden waren.

De school van mej. Dirkmaat te Utrecht werd in December 1881 door 33 leerlingen bezocht, die het volledig onderwijs volgden, en bovendien door 2 voor enkele lessen. Het onderwijzend personeel bestond uit 5 leeraressen en 8 leeraren. Van deze laatsten waren 3 tevens verbonden aan het openbaar middelbaar onderwijs, in de gemeente gegeven.

Volledigheidshalve moge hier nog melding worden gemaakt van de gelegenheid tot het bekomen van middelbaar onderwijs voor meisjes, door eene vereeniging van bijzondere personen in het leven geroepen te Breda, en waarvan in December 1881 door 12 meisjes voor het volledig onderwijs en door 7 voor enkele lessen werd gebruik gemaakt.

Aan het hoofd dezer inrigting staat de heer L. Wirth, leeraar aan de gemeentelijke hoogere burgerschool. Hij geeft tevens, gedurende 4 uren per week, onderwijs in Hoogduitsch.

Verder waren in December 1881 als leeraren aan de inrigting verbonden de heeren:

S. Stellingwerff, voor Fransch, 3 uren per week;

M. L. van Beijnen, voor Engelsch, 3 uren per week;

F. Albers, voor geschiedenis en Nederlandsch, 4 uren per week;

T. B. van Wettum, voor wiskunde en natuurlijke historie, 2 uren per week;

al deze heeren zijn leeraar aan de gemeentelijke hooger burgerschool. Voor het leervak aardrijkskunde (1 uur per week) was aan het einde des jaars eene vacature. Gelijk reeds kan blijken uit het getal lesuren, dat, volgens de boven gedane opgave aan de verschillende leervakken wordt besteed, kan de inrigting, waarvan hier sprake is, geenszins met eene gewone hoogere burgerschool voor meisjes worden vergeleken, maar beoogt zij blijkbaar aanvulling der ontwikkeling van leerlingen, die eene school van meer uitgebreid lager onderwijs hebben bezocht.

Het schoolgeld bedraagt voor het volledig onderwijs f 100 per jaar. Voor enkele lessen wordt f 25 betaald.

§ 5. Landbouwscholen.

Het aantal leerlingen der Rijkslandbouwschool te Wageningen bedroeg in December 1881:

a. aan de afdeeling hoogere burgerschool met driejarigen cursus:

voor volledig onderwijs 49 mannelijke en
10 vrouwelijke leerlingen;
voor enkele lessen 4 mannelijke leerlingen;
te zamen derhalve 63 leerlingen;

b. aan de afdeeling A voor landbouwonderwijs 39 leerlingen, allen voor volledig onderwijs;

c. aan de afdeeling B voor landbouwonderwijs:

voor volledig onderwijs 26 leerlingen;

voor enkele lessen 1 leerling;

aan alle drie de afdeelingen te zamen derhalve 124 leerlingen voor volledig onderwijs, benevens 5 voor enkele lessen.

Vergeleken met het vorige jaar is er dus in het totaalgetal leerlingen voor volledig onderwijs op nieuw eenige vermeerdering; ditmaal nam ook het getal toehoorders bij enkele lessen iets toe.

Wat de verschillende afdeelingen der school aangaat, zoo blijkt het aantal leerlingen der afdeeling hoogere burgerschool met 10 te zijn toegenomen; ook het aantal leerlingen der landbouwafdeeling B onderging vermeerdering. Daarentegen nam het aantal leerlingen der afdeeling A af met 10.

Onder de 63 leerlingen der afdeeling hoogere burgerschool waren er ditmaal 24, die daar hadden plaats genomen met de uitgesproken bedoeling, later tot de landbouwafdeeling B over te gaan.

De leerlingen der landbouw-afdeelingen waren op de volgende wijze over de verschillende klassen verdeeld:

Afdeeling A.

1ste klasse	14
2de »	17
3de »	8

Afdeeling B.

1ste klasse	11
2de »	10
3de »	5

Ook dit jaar behoefde geene der klassen te worden gesplitst.

Aan het onderwijs in gymnastiek werd door 39 leerlingen van de landbouw-afdeelingen deelgenomen; zij waren daarbij in 3 afdeelingen verdeeld. Elke daarvan ontving per week 2 geheele uren onderwijs, waarvan ½ uur voor exerceer-oefeningen was bestemd.

Van den leeftijd, dien de leerlingen der genoemde afdeelingen bij het begin van den cursus hadden bereikt, geeft de volgende tabel een overzigt.

KLASSEN.	GETAL DER LEERLINGEN.								
	beneden 12 jaren.	12—13 jaren.	13—14 jaren.	14—15 jaren.	15—16 jaren.	16—17 jaren.	17—18 jaren.	boven 18 jaren.	Totaal.
	M.	M.	M.	M.	M.	M.	M.	M.	M.
Klasse A^1	»	»	»	5	4	3	1	1	14
» A^2	»	»	»	»	2	5	4	6	17
» A^3	»	»	»	»	2	3	1	2	8
» B^1	»	»	»	»	»	1	2	8	11
» B^2	»	»	»	»	»	»	1	9	10
» B^3	»	»	»	»	»	»	»	5	5
Totaal . . .	»	»	»	5	8	12	9	31	65
Leerlingen voor enkele lessen . . .	»	»	»	»	»	»	»	1	1
Algemeen totaal . . .	»	»	»	5	8	12	9	32	66

Aan de toelatingsexamens tot de laagste klasse bij den aanvang van den cursus werd deelgenomen door 11 leerlingen, van welke 9 werden toegelaten en 2 afgewezen.

Voor de hoogere klassen werden 2 leerlingen geëxamineerd (één voor A^2 en één voor B^1); de een (eerstgenoemde) werd tot de verlangde klasse toegelaten; de ander tot de hoogste klasse der hoogere burgerschool.

Zonder examen, als komende van andere middelbare scholen, werden 10 leerlingen toegelaten, en wel tot de eerste klasse der afdeeling B. Zeven hunner waren afkomstig van de afdeeling hoogere burgerschool der Rijkslandbouwschool zelve.

De uitslag der overgangsexamens blijkt uit de navolgende tabel.

KLASSEN.	GETAL DER LEERLINGEN VOOR HET VOLLEDIG ONDERWIJS,							
	aanwezig bij het einde van den cursus.	die hebben deelgenomen aan het examen.	die zijn bevorderd			die zijn afgewezen		
			onvoorwaardelijk.	bij nader examen.	Totaal.	onvoorwaardelijk.	bij nader examen.	Totaal.
	M.	M.	M.	M.	M.	M.	M.	M.
Klasse A^1.	16	16	10	»	10	6	»	6
» A^2.	15	15	8	»	8	7	»	7
» B^1.	12	11	10	»	10	1	»	1
» B^2.	7	5	5	»	5	»	»	»
Totaal . . .	50	47	33	»	33	14	»	14

De verhouding der bevorderingen tot de afgelegde examens was 70 percent en alzoo minder gunstig dan ten vorigen jare.

Eindexamen werd afgelegd: uit de afdeeling A door 13 leerlingen; aan 10 hunner werd het getuigschrift toegekend. Voor zoover bekend, hebben zich allen in de praktijk van den landbouw begeven.

Uit de afdeeling B is door niemand eindexamen afgelegd, in verband met de omstandigheid, dat de duur van den cursus dezer afdeeling bij den aanvang van het schooljaar 1881/82 van 2 tot 3 jaren werd uitgebreid.

Het personeel der school en zijne jaarwedden ondergingen slechts geringe wijziging.

De leeraar G. J. Vos Az. werd, op zijn verzoek, ontheven van de leiding van het aan de school verbonden internaat. In zijne plaats trad als internaathouder op de heer K. H. Klein, tot dusver hoofd eener school voor gewoon en meer uitgebreid lager onderwijs te Wageningen; hij werd, op zijn verzoek, zonder bezwaar van 's Rijks schatkist, tot leeraar in het schoonschrijven benoemd.

De belangstelling van den heer K. W. van Gorkom, oud-hoofdinspecteur der cultures in Nederlandsch Oost-Indie, in de zaak van het landbouw-onderwijs, maakte

het mogelijk, een begin van uitvoering te geven aan het voorschrift van art. 20 der middelbaar-onderwijswet, dat den kolonialen land- en boschbouw noemt onder de leervakken der school. De heer VAN GORKOM toch nam op zich, over dat vak een cursus te geven, meer bijzonder voor de leerlingen der afdeeling B bestemd; die cursus werd in 1881 door 26 leerlingen met belangstelling gevolgd.

De leeraar J. JURLING belastte zich, boven het tot dusver door hem gegeven onderwijs, met dat in regtlijnig teekenen.

De adsistent voor de scheikunde, D. INGERMAN, wien tevens het geven van een tweetal lessen in het genoemde vak bleef opgedragen, werd f 1200 jaarwedde toegekend. Nader werd hij echter benoemd tot leeraar aan de Rijkshoogere burgerschool te Zaltbommel, en vervangen door den heer P. KEIJZER IJz. van Hoorn.

Aan het met de school verbonden proefstation werd de adsistent W. HEUBACH vervangen door den heer J. D. KOBUS, Rijks alumnus.

De adsistent voor landbouwkunde, J. S. WOLFF, verkreeg eervol ontslag en werd vervangen door den heer J. P. STRICKER Jr., vroeger leeraar aan de landbouwschool te Buitenzorg.

Het onderwijs en de resultaten daarvan (voor zoover daarvan bleek) gaven reden tot tevredenheid.

De bouw der hoeve en van het kabinet van landbouwwerktuigen op » Duivendaal " werden grootendeels voltooid.

Daarmede is voor de school het meest belangrijke hulpmiddel voor het demonstratief onderwijs (1) verkregen. Worden den leerling in de school de verschillende vormen van landbouwwerktuigen *geleerd*, op » Duivendaal " is een ploegveld van ½ H. A. bestemd, om hem die werktuigen te doen *zien* in hun gebruik. Zijn in de daartoe bestemde lessen de onderscheiden methoden van zuivelbereiding *besproken*, op » Duivendaal " worden zij den leerlingen door den betrokken leeraar *getoond*. Buiten de uren, voor het eigenlijke onderwijs bestemd, hebben de leerlingen toegang tot de terreinen, waar de praktisch ontwikkelde bedrijfboer, aan de school verbonden, hun ten allen tijde te woord staat en de inlichtingen geeft, die zij mogten verlangen. Deze enkele voorbeelden, die 't niet moeijelijk zou zijn met vele andere te vermeerderen, mogen voldoende zijn om het groot belang te doen uitkomen, dat het bezit der genoemde inrigtingen heeft voor de school. Als eene modelhoeve is de hoeve der Rijkslandbouwschool *niet* te beschouwen, veel minder als een gewoon landbouwbedrijf.

Behalve over » Duivendaal ", 7.25 H. A. groot, beschikt de school thans over een proefveld van 1 H. A., terwijl de botanische tuin eene oppervlakte van 0.80 H. A. heeft.

» Duivendaal " heeft 2½ H. A. bouwland en 3¼ H. A. weiland.

De afwatering, die aanvankelijk alles te wenschen overliet, is in 1881 zeer belangrijk verbeterd. Over wateraanvoer zijn met het bestuur der gemeente Wageningen nog onderhandelingen hangende.

Gedraineerd werden 1.37 H. A. bouwland en 1.13 H. A. weiland.

Op het bouwland werden de volgende gewassen geteeld: maïs, als groenvoeder; Friesche haver; Deensche haver; zomergerst; chevalier-gerst; groene erwten; graauwe erwten, bruine boonen; aardappelen; bladkool; boerenkool; knolrapen; beetwortels en mangelwortels; lucerne; kanariezaad; blaauw maanzaad; uijen; vlas; hennep.

Op het grasland verdwenen ten gevolge van ontwatering en bemesting vele slechte grassoorten, waarvan de plaats werd ingenomen door goede soorten en witte klaver.

De veestapel bestond uit:

een Frieschen stier, eervol vermeld op de tentoonstelling, in de » Agriculturall hall " te Londen gehouden;

drie Noordhollandsche koeijen;

twee Friesche koeijen;

eene Zeeuwsche koe, en

eene gekruist-Zeeuwsche shorthorn;

twee kalveren, geboren aan de inrigting zelve.

In het kabinet van landbouwwerktuigen werd uit de opgeheven verzamelingen te Utrecht, Groningen en Leiden datgene overgebragt, wat uit een historisch oogpunt belangrijk of overigens bruikbaar scheen. De verzameling der school werd daarbij gevoegd. Het zoo ontstaan niet onbelangrijk geheel werd ook in 1881, zooveel de beschikbare middelen gedoogden, aangevuld.

Op het proefveld werden verbouwd: winter-rogge, 6 soorten; zomer-rogge, 5 soorten; winter-tarwe, 16 soorten, zomer-tarwe, 5 soorten; winter-gerst, 10 soorten; zomergerst, 15 soorten; haver, 18 soorten; boekweit, 4 soorten; sojaboonen, 3 soorten; wikken, 10 soorten; paardeboonen, 4 soorten; duiveboonen, 6 soorten; stamboonen, 4 soorten; stokboonen, 5 soorten; tuinboonen, 3 soorten; linzen, 2 soorten; maïs, 4 soorten; sorghum, 2 soorten; gierst, 6 soorten; bladkool, 7 soorten; sluitkool, 4 soorten; gras, 30 soorten; klaver, 12 soorten; mangelwortels, 30 soorten; suikerbieten, 4 soorten; erwten, 12 soorten; tabak, 10 soorten; turnips, 6 soorten; koolrapen, 10 soorten; wortelen, 8 soorten; stoppelknollen, 10 soorten; spurrie, 2 soorten; uijen, 6 soorten, vlas, 7 soorten; blaauw maanzaad, 2 soorten; cichorei, 2 soorten, meekrap, 1 soort; hop, 3 soorten; éénkoorn, 2 soorten; spelt, 3 soorten; weverskaarde, 1 soort; winterkoolzaad, 4 soorten; zomerkoolzaad, 2 soorten; kanariezaad, 1 soort; augurken, 2 soorten; koriander, 1 soort; dille, 1 soort; anijs, 1 soort; thijm, 1 soort; lupinen, 3 soorten; aardappelen 60 soorten; aardperen, 2 soorten; zonnebloem, 1 soort; artichokken, 2 soorten.

Uitkomsten, verkregen door proefneming op het gebied van landbouw, veeteelt en zuivelbereiding werden zooveel mogelijk opgenomen in het *Tijdschrift voor landbouwkunde*.

De proefneming met de aardappelen uit het Tengergebergte, waarvan in het vorige verslag werd melding gemaakt, heeft niet tot eene positieve uitkomst geleid. Er werd eene te naauwernood noemenswaardige opbrengst verkregen; en de aardappels werden evenzeer als andere door *Peronóspora* aangetast. Intusschen hadden de uit Indië overgezonden aardappels geleden door minder doelmatige verpakking. De proefneming wordt nog voortgezet.

Om de leerlingen in de gelegenheid te stellen, zich eenige oefening te verwerven in de eerste beginselen van boom- en ooftkweekerij (snoeijen, enten, oculeren, enz.) werd, in een gedeelte van den botanischen tuin, aangevangen met den aanleg eener kleine kweekerij van woud- en vruchtboomen.

De gewone excursies met de leerlingen werden ook dit jaar gehouden, zooveel de gelegenheid toeliet. Aan het voornemen van den directeur, in de zomervacantie, gelijk vroeger, eene landbouwreis te ondernemen met leerlingen der afdeeling B, kon door bijzondere omstandigheden geene uitvoering worden gegeven.

Aan het met de Rijkslandbouwschool verbonden proefstation werden in 1881 de navolgende onderzoekingen verrigt:

van zaden (1)	208
van meststoffen (2)	254
aard-analyses	48
van voederstoffen	212
op 't gebied van zuivelbereiding	23
van landbouw-producten	55
op technisch gebied	2
te zamen	802

onderzoekingen, tegen 701 in 1880, en 659 in 1879.

(1) Voor dit hoogst belangrijk gedeelte van het onderwijs der school werd ook dit jaar in hoofdzaak de regeling gevolgd, in 1879 vastgesteld, en in het vóórlaatste verslag in haar geheel opgenomen.

(1) 28 daarvan door de verbruikers onderworpen aan „openbare" contrôle.

(2) Onder deze 111 „openbare" contrôles, waarvan 64 op monsters, ingezonden door belanghebbenden, 47 op monsters, door de ambtenaren van het proefstation in de fabrieken genomen.

In 1881 stonden onder de contrôle van het proefstation:

15 handelaren in meststoffen;

13 » » zaden.

De inkomsten van het proefstation vermeerderden naar evenredigheid van het toenemend onderzoek: zij beliepen f 4070,20 tegen f 3606,04 in het vorige jaar.

De volgende onderzoekingen van meer algemeene strekking of van wetenschappelijken aard werden aan het proefstation verrigt:

a. bemestingsproeven op heidezand (voortgezet en geëindigd), gepubliceerd in het » Tijdschrift voor landbouwkunde";

b. proeven over » vlasbrand", ibid.;

c. id. over de » mozaïkziekte" van tabak (voortgezet);

d. een meer uitvoerig onderzoek over chemische fermenten, gedeeltelijk gepubliceerd in de » Zeitschrift für Spiritusindustrie", in de » Zeitschrift für Biologie" en in de » Landwirthschaftlichen Versuchstationen";

e. een onderzoek over het » sterk" worden der boter (nog niet afgeloopen).

De tuinbouwschool der Koninklijke Nederlandsche Tuinbouwmaatschappij » Linnaeus" te Watergraafsmeer telde in December 1881 24 leerlingen, allen voor volledig onderwijs. Van dezen waren 18 tusschen 14 en 18 jaren oud; 6 waren boven de 18 jaren.

Het eindexamen werd afgelegd door 4 leerlingen; aan alle 4 werd het gebruikelijke getuigschrift gegeven. Zij hebben zich vervolgens, in Nederland of in de kolonien, aan den praktischen tuinbouw gewijd.

Het onderwijzend personeel der school onderging geene verandering.

Omtrent het gehalte van het onderwijs kan nog steeds niets beters dan in vroegere verslagen worden gezegd.

Pogingen, in den loop des jaars aangewend van de zijde der » Pomologische Vereeniging" te Boskoop, om in die gemeente eene tuinbouwschool in het leven te roepen, mogten niet met den gewenschten uitslag worden bekroond.

Daarentegen werd van particuliere zijde eene reorganisatie van de school der maatschappij » Linnaeus" op touw gezet, welke niet onwaarschijnlijk beter zal slagen. De vermelding van meer bijzonderheden dienaangaande behoort tot het volgend verslag.

In November 1881 werd door den Rijks alumnus, dr. J. F. A. Mellink, de acte van bekwaamheid verworven tot het geven van middelbaar onderwijs in den tuinbouw. Hij gaat voort zich praktisch te oefenen in de kweekerij van den heer A. M. C. Jongkindt Coninck te Dedemsvaart.

De alumnus J. D. Kobus, die in den loop des jaars zijne voorbereiding had voltooid, werd als adsistent verbonden aan het proefstation der Rijks landbouwschool.

De voorbereiding van den alumnus J. H. Hofstede werd voortgezet; hij is eveneens bestemd om later werkzaam te kunnen zijn aan een proefstation.

De maatschappij van landbouw, tuinbouw en veeteelt in het arrondissement Breda en omstreken, de Geldersche en Hollandsche maatschappijen van landbouw, het genootschap ter bevordering van den landbouw in Drenthe, de maatschappij van landbouw in Limburg en de vereeniging tot bevordering van tuin- en landbouw te Maastricht hebben ook in 1881 de gewone middelen aangewend tot het verspreiden der zoo noodzakelijke kennis van land- en tuinbouw, veeteelt, hout- en ooftboomteelt. Aan de voordragten der omgaande leeraren viel een ruim bezoek van een belangstellend publiek ten deel.

De Hollandsche maatschappij van landbouw schonk een diploma en f 50 aan een candidaat, die een uitstekend examen in landbouwkunde had afgelegd.

Tot aanvulling van het landbouwonderwijs in Nederland achtte de in het vorig verslag bedoelde commissie de oprigting noodig van twee vakscholen voor zuivelbereiding: eene in Zuid- en eene in Noordholland. De pogingen om het daartoe noodige kapitaal bijeen te krijgen zijn echter nog verre van geslaagd.

De lessen, van wege de vereeniging ter bevordering van tuin- en landbouw in Limburg over de boom- en groententeelt gegeven, hebben veel toehoorders, voornamelijk onderwijzers en tuiniers, tot zich getrokken. Na afloop dier lessen hebben zich 10 aspiranten tot het verkrijgen van het diploma der vereeniging aangemeld, namelijk 8 voor de boomteelt en 2 voor de groententeelt. Van de eersten slaagden er 7, de 2 candidaten voor de groententeelt slaagden beide.

In § 12 hierachter zijn de uitgaven opgenomen, welke door het Rijk in 1881 ten behoeve van deze verschillende inrigtingen zijn gedaan.

§ 6. Polytechnische school.

Bij het begin van den cursus was de directeur met buitenlandsch verlof tot herstel van gezondheid afwezig. Zijne betrekking werd tijdelijk vervuld door den waarnemenden directeur, den hoogleeraar D. Grothe. Den 12den September 1881 kon de directeur zijne taak weêr hervatten.

Aan den heer J. A. ter Wolde, eersten teekenaar aan 's Rijks werf te Amsterdam, werd bij Koninklijk besluit van 30 Junij 1882 op nieuw voor den volgenden cursus het onderwijs in het scheepsteekenen opgedragen.

De voor een jaar benoemde assistenten D. E. C. Knuttel en C. L. M. Lambrechtsen werden vervangen door de heeren F. M. L. Kerkhoff en P. H. A. van Wamel, benoemd, de eerste bij beschikking van 4 Januarij 1882 tot assistent in de bouwkunde, de tweede bij beschikking van 11 Februarij 1882 tot assistent in de waterbouwkunde.

In hoofdstuk V der Staatsbegrooting voor 1882 waren de noodige gelden uitgetrokken voor vermeerdering van het personeel met een hoogleeraar en een leeraar; terwijl nog bovendien te voorzien was in de betrekking van den heer G. Reuvekamp.

Deze vacaturen werden vervuld door de benoeming van dr. G. J. Legebeke tot hoogleeraar, bij Koninklijk besluit van 23 Februarij 1882, en van de heeren J. A. van der Kloes en P. van der Burg tot leeraren, de laatstgenoemde voor het tijdvak van een jaar, bij Koninklijk besluit van 9 Junij 1882. Deze beide leeraren aanvaardden hun ambt met het begin van den cursus 1882—1883.

De raad van bestuur hield in het belang der school vijf vergaderingen. Het secretariaat werd ook gedurenden dezen cursus waargenomen door den hoogleeraar A. C. Oudemans.

De navolgende staat geeft een overzigt van het aantal leerlingen voor volledig onderwijs, ingedeeld volgens de studiejaren en de afdeelingen van ingenieurs-studie tot welke zij behooren, alsmede van de toehoorders voor enkele lessen, gerangschikt in hoofdgroepen van de door hen beoefende vakken.

Totaal der ingeschrevenen 343, waarvan 203 voor volledig onderwijs en 140 zoogenaamde toehoorders voor enkele lessen.

A. Ingeschrevenen voor den geregelden cursus.

Cursus B[1].

Civiel en bouwk. ing., voor de eerste maal	17
» » » » » » tweede »	1
Civiel, bouwkundig en werktuigk. ingenieur, voor de eerste maal	5
Civiel, bouwk., scheepsbouwk. en werktuigk. ingenieur, voor de eerste maal	1
Transporteren	24

Per transport	24	
Scheepsbouwk. en werktuigk. ingenieur, voor de eerste maal	3	
Werktuigk. ingenieur, » » » »	6	
Technoloog, » » » »	1	
	—	34

Gemiddelde leeftijd 18 jaar 4 maanden.

Cursus B².

Civiel en bouwk. ing., voor de tweede maal	20	
» » » » » » derde »	10	
» » » » » » vierde »	8	
» » » » » » vijfde »	3	
» » » » » » zesde »	1	
Civiel, bouwkundig en werktuigkundig ingenieur, voor de tweede maal	3	
Scheepsbouwkundig en werktuigkundig ingenieur, voor de tweede maal	5	
Scheepsbouwkundig en werktuigkundig ingenieur, voor de derde maal	1	
Scheepsbouwkundig en werktuigkundig ingenieur, voor de vierde maal	1	
Werktuigk. ingenieur voor de tweede maal	4	
» » » » derde »	2	
» » » » vijfde »	1	
Mijnen-ingenieur » » tweede »	2	
» » » vierde »	1	
Technoloog » » tweede »	3	
	—	65

Gemiddelde leeftijd 20 jaar 9 maanden.

Cursus C¹ *en technologen* B².

Civiel ingenieur voor de derde maal	12	
» » » » vierde »	12	
» » » » vijfde »	10	
» » » » zesde »	1	
Civiel en bouwk. ingenieur » » derde »	4	
» » » » » » vijfde »	1	
Bouwkundig » » » vijfde »	1	
Scheepsbouwkundig » » » zesde »	1	
Scheepsbouwk. en werktuigkundig ingenieur, voor de vierde maal	3	
Civiel en werktuigk. ingen. » » derde »	2	
Werktuigkundig » » » derde »	2	
» » » » vierde »	4	
» » » » zesde »	1	
Technoloog » » » derde »	1	
	—	55

Gemiddelde leeftijd 21 jaar 9 maanden.

Cursus C².

Civiel ingenieur voor de vierde maal	12	
» » » » vijfde »	10	
Transporteren	22	154

Per transport	22	154
Civiel ingenieur voor de zesde maal	9	
» » » » zevende »	4	
» » » » achtste »	1	
» » » » negende »	1	
Civiel en bouwk. ingenieur » » vijfde »	1	
Werktuigkundig » » » vijfde »	1	
» » » » zesde »	1	
	—	40
Gemiddelde leeftijd 22 jaar 11 maanden.		
IJkers voor de eerste maal	3	
» » » tweede »	3	
	—	6
Gemiddelde leeftijd 20 jaar 8 maanden.		
Bouwkundige voor de tweede maal	1	
» » » derde »	1	
	—	2
Gemiddelde leeftijd 25 jaar.		
Werktuigkundige voor de eerste maal	1	1
Leeftijd 18 jaar.		203

Op 6 na bezaten al deze ingeschrevenen het getuigschrift van het eindexamen der hoogere burgerschool met vijfjarigen cursus.

B. Ingeschrevenen, die niet den volledigen cursus voor ingenieurs of technologen volgden:

Voor de eerste maal	51	
» » tweede »	48	
» » derde »	22	
» » vierde »	9	
» » vijfde »	4	
» » zesde »	4	
» » zevende »	1	
» » achtste »	1	
	—	140
Totaal . .		343

Hieronder waren 15 toehoorderessen.

De vakken, waarvoor de toehoorders zich lieten inschrijven, kunnen aldus verdeeld worden:

Wis-, natuur- en scheikundige vakken	14
Ingenieursvakken	9
Bouwkundige vakken	4
Ornament-, handteekenen en boetseren	50
Scheepsbouwkunde	2
Landmeetkunde	5
IJkwezen	1
Oefeningen met gereedschap en draaibank . . .	3
Staathuishoudhunde.	52
	140

Eene vergelijking met de cijfers van den vorigen cursus doet zien dat het aantal ingeschrevenen voor volledig onderwijs eene vermindering van 21, dat der toehoorders eene vermeerdering van 2 onderging.

De vermindering was weder het gevolg van het meer dan gewoon groot aantal dergenen, die bij het laatst voor-

gaand eindexamen het diploma verwierven, — 43 in 1880, 49 in 1881 — en van een bij vorige jaren vergeleken klein aantal nieuw ingeschrevenen, — 43 in 1880, 34 in 1881.

De scheepsbouwkundige ingenieur K. F. Koning, die in Julij 1881 het diploma verwierf, werd tot adspirant-ingenieur bij de marine benoemd. De drie studenten voor het mijnwezen, die met goed gevolg hun examen B aflegden, zagen zich teleurgesteld in de verwachting, als candidaten voor het mijnwezen in Nederlandsch Indie te worden aangenomen. De voltalligheid van het korps mijnen-ingenieurs in Indie deed den Minister van Kolonien besluiten, voor alsnog niet tot het aanstellen van candidaten over te gaan.

Het onderwijs werd gegeven overeenkomstig het programma der lessen, vastgesteld in de algemeene vergadering van hoogleeraren en leeraren van den 25sten Mei 1881, goedgekeurd bij beschikking van den Minister van Binnenlandsche Zaken van 11 Junij 1881, en bekend gemaakt in de *Nederlandsche Staatscourant* van 29 Junij 1881, n°. 151.

Het bezoek der voordragten gaf reden tot tevredenheid. In de opkomst bij de oefeningen in het laboratorium was op nieuw vooruitgang zigtbaar. Opmerkelijk was vooral de steeds toenemende belangstelling in de praktische oefeningen in de behandeling der werktuigen voor het landmeten en waterpassen.

De hoogleeraar-directeur zag zich genoodzaakt, ten gevolge zijner ongesteldheid, ontheffing te vragen van zijne lessen in de natuurkunde. Zij werden met magtiging des Ministers waargenomen door dr. H. Kamerlingh Onnes, assistent in de natuurkunde, die zich op verdienstelijke wijze van deze opdragt kweet. De gezondheidstoestand van den hoogleeraar ScholS maakte eveneens noodig zijne taak te verligten, welke door de uitbreiding, die bij aan de praktische oefeningen in landmeten en waterpassen had gegeven, aanmerkelijk verzwaard was geworden. De ongesteldheid, die in het begin van den cursus dezen hoogleeraar belette zijne lessen in de wiskunde te geven, was oorzaak dat tijdelijke hulp moest gezocht worden. Zij werd verkregen doordien aan dr. G. J. Legebeke, leeraar aan de Rijks hoogere burgerschool te Utrecht, de lessen in de analyse van het eerste studiejaar en in de theoretische en toegepaste mechanica voor werktuigkundige ingenieurs en technologen werden opgedragen. De benoeming van dezen leeraar tot hoogleeraar verzekerde eindelijk aan het onderwijs in de wiskunde de noodig gebleken versterking van leerkrachten. In het tweede halfjaar van den cursus werd door den assistent der scheikunde G. J. Stam een gedeelte van de lessen in de mechanische technologie gegeven. De bejaarde hoogleeraar Grothe zag door deze hulp zijn arbeid aanmerkelijk verligt.

Eene technische excursie van werktuigkundige en civiel-ingenieurs van het laatste studiejaar had plaats onder leiding van den hoogleeraar Ravenek. Zij had ten doel, de bezigtiging van de stoomwerktuigen van den Haarlemmermeerpolder, die te Halfweg en de Lijnden, en verder de magazijnen van de heeren Landré en Glinderman te Amsterdam. Onder leiding van den hoogleeraar Henket en Ravenek werden de spoorweg- en havenwerken te Rotterdam en Fijenoord bezocht met de civiel-ingenieurs. Door 14 civiel-ingenieurs en een student voor landmeetkunde, te zamen verdeeld in drie ploegen, werd met medewerking van den hoogleeraar Schols eene waterpassing rondom Delft uitgevoerd. Eene grootere waterpassing, door een der ploegen daarna ondernomen, moest door het regenachtige weder worden afgebroken. Om diezelfde reden moesten de oefeningen in het landmeten worden uitgesteld tot aan het einde der groote vacantie. Aan de oproeping om nog vóór het begin van den nieuwen cursus aan deze oefeningen deel te nemen, werd door tien studenten gevolg gegeven.

De uitslag der examens, waarmede de cursus werd besloten, was, zoowel wat het examen B als het eindexamen betreft, buitengewoon gunstig. De volgende staat geeft daarvan een overzigt.

Examen **B**.

	Geëxamineerd.	Toegelaten.
Civiel, bouwkundig en werktuigkundig ingenieur	33	28 1)
Civiel en bouwkundig ingenieur, reeds in het bezit van het getuigschrift voor werktuigkundig ingenieur	11	11
Scheepsbouwkundig en werktuigkundig ingenieur	3	3
Werktuigkundig ingenieur	10	6
Werktuigkundig en mijnen-ingenieur	1	1
Mijnen-ingenieur	2	2
	60	51

Examen **C**.

	Geëxamineerd.	Toegelaten.
Technoloog	2	2
Civiel ingenieur	36	28
Architect	2	2
Werktuigkundig ingenieur	4	2
	44	34

De verslagen der commissien, die deze examens hebben afgenomen, volgen als bijlage K hierachter.

Door de welwillende beschikking van den Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid vonden 39 studenten, die aan den vorigen cursus hadden deelgenomen, in de zomervacantie gelegenheid als buitengewoon opzigters bij verschillende werken van waterstaat, bruggen- en spoorwegbouw of bij Rijksgebouwen tot het vermeerderen van praktische kennis werkzaam te zijn. Tien jongelieden, deels studenten, deels tot civiel ingenieur gepromoveerden, werden door de Rijkscommissie voor graadmeting en waterpassing aangesteld om in de zomermaanden werkzaam te zijn bij de naauwkeurigheidswaterpassing in de provincien Noord- en Zuidholland.

De bezwaren, welke onvoldoende ruimte, ongeschikte ligging en verdeeling der gebouwen en gemis aan verband der onderscheidene localen te weeg brengen en waardoor onderwijs en studie worden belemmerd, kunnen, na de ervaringen van den afgeloopen cursus, slechts met grooteren nadruk worden herhaald. In sommige teekenzalen wordt de opkomst der studenten benadeeld door de onmogelijkheid om aan allen eene geschikte plaats te geven; de verzamelingen missen voor een deel haar doel, omdat zij niet behoorlijk kunnen worden opgesteld; de praktische oefeningen, door den hoogleeraar Schols geleid, moeten onvolledig blijven door gemis aan gelegenheid om de instrumenten eene behoorlijke opstelling te geven; in de bibliotheek wordt het gemis aan bergruimte hoe langer hoe hinderlijker. Eene afdoende verbetering in dezen onbevredigenden toestand wordt onvermijdelijk, zal de polytechnische school aan haar doel beantwoorden, en het nut stichten, waarvoor leerplan en inrigting van het onderwijs haar zoo uitnemend geschikt maken.

Aan hulpmiddelen voor het onderwijs ontbreekt het daarentegen niet. De verzamelingen werktuigen, gereedschappen, modellen, wandplaten en teekeningen worden, door

(1) Hieronder 7, die slechts het getuigschrift voor werktuigkundig ingenieur verwierven.

doelmatige aankoopen en door geschenken, op de hoogte gehouden van de vorderingen der leervakken, waarvoor zij bestemd zijn. Als eene belangrijke aanwinst kan vermeld worden eene gasmachine tot het bewegen van dynamo-electrische werktuigen en daarbij behoorende hulpmiddelen en geleidingen in de afdeeling natuurkunde. Daarentegen zal het kleine stoomwerktuig, hetwelk sedert 17 jaren in het scheikundig laboratorium velerlei diensten verrigt, weldra buiten gebruik moeten gesteld worden. De vervanging door een werktuig van grooter vermogen, hetwelk ook in de werkzaal voor het timmeren en draaijen en voor de behandeling van metalen eenige toestellen zal kunnen bewegen, wordt zeer gewenscht.

De bibliotheek werd vermeerderd met 389 boekwerken en 6 tijdschriften. Het gemiddeld aantal bezoekers bedroeg 11 daags, dat der uitgeleende boekwerken 2279.

§ 7. Scholen voor de zeevaart.

Het getal der zeevaartscholen onderging in 1881 geene verandering. De bij het einde van dat jaar bestaande zijn aangewezen in de volgende tabel, die tevens vermeldt den aard der school, het getal der leeraren en het getal der leerlingen, zoowel die in December 1881 aanwezig waren, als van het geheel getal van hen, die in den loop van 1881 van het onderwijs gedurende korteren of langeren tijd gebruik maakten.

GEMEENTEN.	NAAM DER SCHOOL.	AARD DER SCHOOL.	Getal der leeraren.	Getal der leerlingen			Jaarwedde van den directeur.	Totaal bedrag der jaarwedden.
				in Dec. 1881.	gedurende het jaar 1881.	die een diploma verkregen.		
's Gravenhage. (Scheveningen)	Zeevaartschool.	Openbare school.	1	91	96	—	f 600	f 600
Rotterdam. . .	id.	id.	4	12	46	13	3000	5500
Amsterdam . .	Kweekschool voor Zeevaart.	Bijzondere school.	9	40	44	5	—	—
id. . .	Zeevaartschool in het Zeemanshuis.	Gesubs. bijz. school.	2	14	41	11	2000	3000
Helder	Zeevaartschool.	id.	1	10	16	3	—	—
Terschelling . .	id.	Openbare school.	2	7	17	2	1200	1600
Vlieland . . .	id.	id.	1	4	22	3	1200	1200
Harlingen. . .	id.	Gesubs. bijz. school.	3	16	56	»	—	—
Schiermonnikoog	id.	Openbare school.	1	14	47	1	1600	1600
Groningen . .	Afd. Zeevaartk. der Akad. Minerva.	Gesubs. bijz. school.	3	8	29	5	—	—
Delfzijl	Zeevaartschool.	id.	2	8	16	1	600	700
		Totaal. .	29	224	430	44		

Uit eene vergelijking met dergelijke tabel in het voorgaand verslag blijkt, dat het getal der leeraren geen verandering onderging, noch in totaal, noch voor elke school in 't bijzonder. Het getal der leerlingen in December was in totaal ook juist hetzelfde; het was echter aanzienlijker voor Scheveningen, de school in 't Zeemanshuis te Amsterdam en de school te Helder, daarentegen iets minder voor de andere. Het grootst was het verschil voor Vlieland, waar de school in December slechts 4 leerlingen telde; dit was echter aan toevallige omstandigheden, vooral aan de afwezigheid van vele leerlingen, die nog op eene zeereis waren, toe te schrijven. Hetzelfde geldt, hoewel in mindere mate, ook voor andere scholen. Let men op het geheel getal leerlingen, die in den loop van 1881 van de scholen gebruik maakten, dan valt te wijzen op eene toeneming met 7 leerlingen. Het cijfer was hooger voor Scheveningen (1), Helder (4), Amsterdam Zeemanshuis (7), Groningen (7) en Schiermonnikoog (11); onveranderd aan de kweekschool te Amsterdam; lager te Terschelling (2), Rotterdam (4), Vlieland (5), Delfzijl (5), Harlingen (7) en Groningen (7).

Het getal van hen, die een diploma van de Rijkscommissie verkregen, bedroeg 48, terwijl bovendien verscheidene nog een diploma van de nog steeds te Dordrecht examen afnemende commissie verwierven. Het verslag der Rijkscommissie volgt als bijlage L hier achter.

Omtrent enkele dezer inrigtingen kan het volgende worden medegedeeld.

Rotterdam. Aan den heer C. de Haas, benoemd tot leeraar aan de hoogere burgerschool te Delft, werd op zijn verzoek eervol ontslag verleend en in zijne plaats benoemd de heer E. J. Hoos, oud-luitenant ter zee 1ste klasse, op eene jaarwedde van f 1000. Nog vóór het jaar ten einde was verzocht de directeur J. P. J. Lucardie, tot een anderen werkkring geroepen, zijn ontslag, met ingang van 1 Januarij 1882. Bovengenoemde leeraar E. J. Hoos werd in zijne plaats tot directeur benoemd op de jaarwedde van f 3000.

Helder. Aan den leeraar der school A. J. Leijer werd een subsidie van wege de gemeente verleend, ten bedrage van f 400.

Harlingen. Aan deze school zijn de leeraren G. Wit en C. Nanning vervangen door J. S. Noordhof en B. Kuiper.

Groningen. In de tijdelijke regeling, van welke in het voorgaand verslag mededeeling is gedaan, is in den loop van 1881 geen verandering gekomen.

§ 8. Scholen voor doofstommen en blinden.

Op 1 Januarij 1881 waren in het instituut voor doofstommen te Groningen aanwezig 201 leerlingen, waarvan 6 externen. Dit getal verminderde in den loop van het jaar door ontslag en overlijden met 26. Daarentegen traden 20 nieuwe leerlingen toe, zoodat op 31 December 1881 het getal leerlingen bedroeg 195, waarvan 5 externen. Van dezen betaalden niet meer dan 4 het volle kostgeld; 2 betaalden f 200; 25 verleende bijdragen, die van f 125 tot f 10 uiteenliepen; 159 leerlingen genoten kostelooze verpleging. Voor 3 externen werd f 60 schoolgeld voldaan; voor de beide anderen niets.

De gezondheidstoestand der kweekelingen was in het algemeen niet ongunstig. Hun gedrag en ijver worden geprezen. Over de gemaakte vorderingen was men tevreden.

Aan de inrigting voor doofstommen te Rotterdam maakten, op 31 December 1880, 136 leerlingen van het onderwijs gebruik, terwijl er in den loop van 1880 nog 24 werden opgenomen. Daarentegen werden er 14 ontslagen, 1 overleed, 1 bleef weg. Op 31 December 1881 was dus het getal der leerlingen tot 144 geklommen. Voor 9 hunner wordt het volle schoolgeld van f 100 voldaan; voor 1 f 60; voor 5 elk f 50; voor 6 elk f 25; de overige 123 ontvangen het onderwijs kosteloos, terwijl 74 bovendien nog eene tegemoetkoming ten behoeve van hunne verpleging uit de kas der inrigting genieten en 6 geheel ten haren koste verpleegd worden. 10 knapen worden er thans tot beroepen of bedrijven opgeleid. Het toenemend aantal leerlingen maakte uitbreiding van het onderwijzend personeel met één leeraar noodzakelijk. De belangstelling in deze inrigting openbaarde zich in 1881 inzonderheid door aanzienlijke legaten, waaronder één van f 25 000.

Bij den aanvang van 1881 telde het instituut voor doofstommen te St. Michiels Gestel 148 leerlingen (81 jongens en 67 meisjes). Gedurende dat jaar zijn vertrokken 6 jongens en 5 meisjes en overleden 1 jongen en 2 meisjes. Daarentegen zijn aangenomen 11 jongens en 12 meisjes, zoodat het getal kweekelingen op 31 December 1881 bedroeg 85 jongens en 72 meisjes, te zamen 157.

Het doel van het onderwijs blijft voortdurend, den kweekelingen die kennis te verschaffen, welke hun voor lateren leeftijd het meest dienstig kan zijn. Daartoe behoort ook het onderrigt in verschillende ambachten.

Het steeds aangroeijend getal kweekelingen zal andermaal eene uitbreiding der gebouwen noodzakelijk maken. Het noodige wordt hiertoe voorbereid.

De 74ste cursus van het instituut tot onderwijs van blinden te Amsterdam werd gevolgd door 66 inwonende en 2 uitwonende kweekelingen (38 jongens en 30 meisjes).

De hoogste klasse telde 15 jongens en 9 meisjes,
» middelste » » 8 » » 8 »
» laagste » » 15 » » 13 »

Het onderwijs werd onafgebroken geregeld gegeven volgens het vastgesteld leerplan met gedurige afwisseling van uitspanning; terwijl iedere klasse (jongens en meisjes afzonderlijk) elken dag onderrigt ontvingen in de gymnastiek.

Na volbragten leertijd werden bij het einde van den cursus, in Junij 1882, ontslagen 3 jongens en 1 meisje, allen boven den leeftijd van 18 jaren.

§ 9. Acten van bekwaamheid tot het geven van middelbaar onderwijs.

Het in werking treden der wetten van 17 Augustus 1878 (*Staatsblad* n°. 127) en van 25 April 1879 (*Staatsblad* n°. 87) en de daarmede gepaard gaande uitvoering der Koninklijk besluiten van 3 en 9 Augustus 1879 (*Staatsblad* n°. 148 en 149) bragt eene belangrijke wijziging in de inrigting en de wijze van afnemen der examens *in de levende talen*.

Door de gewijzigde inrigting dezer examens is een nieuwe toestand ontstaan, waarmede noodzakelijk rekening moest worden gehouden. In de eerste plaats dienden de grondslagen te worden vastgesteld, volgens welke de examens zouden worden afgenomen. Immers had een verschil over de uitlegging der in de examen-programma's gestelde eischen aanleiding kunnen geven tot uiteenloopende beoordeeling der candidaten, die door de verschillende commissien zouden geëxamineerd worden. Om aan dit bezwaar te gemoet te komen, werd door den Minister van Binnenlandsche Zaken op 1 September 1881 eene vergadering belegd van de voorzitters der verschillende examen-commissien, waaraan ook de inspecteurs van het middelbaar onderwijs deelnamen. In die vergadering werden de punten besproken, waarvan eene doelmatige uitvoering van het examen-reglement en eene gewenschte eenheid bij het volgen der programma's afhingen.

De examen-commissien voor de *teekenvakken*, de *landbouwkunde* en de *gymnastiek* werden ditmaal niet alleen geroepen tot uitvoering van art. 69 der wet van 2 Mei 1863 (*Staatsblad* n°. 50), maar ook — en in 1881 voor het eerst — van art. 65 der wet van 17 Augustus 1878 (*Staatsblad* n°. 127), krachtens welke bepaling de acte van bekwaamheid voor lager huis- en schoolonderwijs in het handteekenen, de landbouwkunde en de gymnastiek voortaan behoort uitgereikt te worden door eene commissie, welke ter zake van de acten voor middelbaar onderwijs werkzaam is.

De bepaling van art. 2 van het Koninklijk besluit van 9 Augustus 1879 (*Staatsblad* n°. 149), dat niet meer dan 150 candidaten door dezelfde commissie worden onderzocht, eischte ditmaal de zamenstelling van twee commissien voor het afnemen der examens in de Fransche taal.

Bij verschillende beschikkingen werden de volgende zeven commissien belast met het afnemen van examens ter verkrijging van acten van bekwaamheid:

a. voor middelbaar onderwijs in Nederlandsche taal- en letterkunde, geschiedenis, aardrijkskunde, staats- en handelswetenschappen en schoonschrijven, om zitting te houden te 's Gravenhage;

b. voor middelbaar onderwijs in de wis- en natuurkundige wetenschappen, de zeevaartkunde, de tuinbouwkunde, de landbouwkunde en de gymnastiek, en — voor zoover de beide laatstgenoemde vakken betreft — ook voor lager onderwijs, om zitting te houden te 's Gravenhage;

c. voor middelbaar onderwijs in het hand- en regtlijnig teekenen en boetseren en voor lager onderwijs in het handteekenen, om zitting te houden te Delft;

d en *e*. voor de Fransche taal, twee commissien, om respectievelijk zitting te houden te 's Gravenhage en te Zwolle;

f. voor de Engelsche taal;

g. voor de Hoogduitsche taal;

beide om zitting te houden te Utrecht.

Deze commissien waren volgenderwijs zamengesteld:

a. dr. D. J. Stelin Parvé, inspecteur van het middelbaar onderwijs, lid en voorzitter;

leden:

dr. J. Verdam en dr. C. M. Kan, hoogleeraren aan de gemeentelijke Universiteit te Amsterdam;

mr. B. H. Pekelharing, hoogleeraar aan de polytechnische school;

jhr. dr. D. H. Waubert de Puiseau, districts-schoolopziener te Leeuwarden;

dr. W. J. A. Huberts, directeur der hoogere burgerschool te Zwolle;

M. W. Posthumus, directeur der 1ste hoogere burgerschool van 3jarigen cursus te Amsterdam;

L. B. Fikkert, directeur de Koninklijke hoogere burgerschool »Prins Hendrik der Nederlanden" te Apeldoorn;

dr. W. H. van de Sande Bakhuijzen, leeraar aan de hoogere burgerschool te Utrecht;

mr. J. Fortuijn Droogleever, leeraar aan de hoogere burgerschool te Gouda;

C. J. Theunisse, leeraar aan de hoogere burgerschool te Rotterdam, en

J. C. F. Prikken, leeraar aan de hoogere burgerschool te Amersfoort.

b. dr. M. Salverda, inspecteur van het middelbaar onderwijs, lid en voorzitter;

leden:

dr. G. F. W. Baehr, hoogleeraar aan de polytechnische school;

A. J. van Pesch, hoogleeraar aan de Universiteit te Amsterdam;

dr. H. J. Rink, hoogleeraar aan de Rijksuniversiteit te Groningen;

dr. G. J. Legebeke, leeraar aan de hoogere burgerschool te Utrecht;

D. Grothe, hoogleeraar aan de polytechnische school;

dr. J. D. van der Waals, hoogleeraar aan de Universiteit te Amsterdam;

dr. J. M. van Bemmelen, hoogleeraar aan de Rijksuniversiteit te Leiden;

dr. C. A. J. A. Oudemans, hoogleeraar aan de Universiteit te Amsterdam;

dr. H. Behrens, hoogleeraar aan de polytechnische school;

J. P. J. Lucardie, oud-luitenant ter zee 1ste klasse, directeur der Zeevaartkundige school te Rotterdam;

C. J. M. Jongkindt Coninck, directeur der Rijkslandbouwschool te Wageningen;

G. Reinders, leeraar aan evengenoemde inrigting;

J. H. Krelage, tuinbouwkundige te Haarlem;

A. M. C. Jongkindt Coninck, tuinbouwkundige te Dedemsvaart;

dr. T. Zaaijer, hoogleeraar aan de Rijksuniversiteit te Leiden;

dr. J. P. van Braam Houckgeest, hoogleeraar aan de Rijksuniversiteit te Groningen;

J. S. G. Disse, gymnastiekleeraar te Leiden;

A. B. Meilink, gymnastiekleeraar te Schiedam;

E. de Jong, gymnastiekleeraar te 's Hertogenbosch, en

G. C. Baerends, gymnastiekleeraar te 's Gravenhage.

c. Jhr. mr. V. E. L. de Stuers, referendaris bij het Departement van Binnenlandsche Zaken, lid en voorzitter;

leden:

A. Apol, leeraar aan de hoogere burgeschool te Amsterdam;

B. Korteling, leeraar aan de Rijkskweekschool te Deventer;

E. Lacomblé, leeraar aan de polytechnische school;

A. Lang, leeraar aan de akademie van beeldende kunsten te 's Gravenhage;

W. B. G. Molkenboer, directeur der normaalschool voor teekenonderwijzers te Amsterdam;

dr. H. Treub, assistent bij het akademisch ziekenhuis te Leiden, en

R. Witte, werktuigkundig ingenieur der artillerie stapel- en constructiemagazijnen te Delft.

d. dr. E. Piaget, leeraar aan de gemeentelijke hoogere burgerschool te Rotterdam, lid en voorzitter;

leden:

L. Chatelain, leeraar aan de hoogere burgerschool te 's Gravenhage;

D. M. W. Baar, leeraar aan de hoogere burgerschool te Rotterdam;

N. L. Verlint, leeraar aan de hoogere burgerschool te Utrecht, en

J. M. Reinders, leeraar aan de school Willem II te Tilburg;

leden-plaatsvervangers:

H. Duvanel, leeraar aan de hoogere burgerschool te Dordrecht, en

H. Heijnen, leeraar aan de hoogere burgerschool te 's Hertogenbosch.

e. L. M. Baale, leeraar aan de gemeentelijke hoogere burgerschool te Amsterdam, lid en voorzitter;

leden:

P. J. Alberts, directeur der hoogere burgerschool te Harlingen;

A. Ooms, leeraar aan de hoogere burgerschool te Deventer;

J. S. Piquet, leeraar aan de hoogere burgerschool te Zwolle, en

E. A. Sunier, leeraar aan het gymnasium te Amsterdam;

leden-plaatsvervangers:

F. L. Faisely, leeraar aan de hoogere burgerschool te Nijmegen, en

P. M. Raveaud, leeraar de hoogere burgerschool te Zutphen.

f. C. Stoffel, leeraar aan de openbare handelsschool te Amsterdam, lid en voorzitter;

leden:

dr. J. Beckering Vinckers, leeraar aan de hoogere burgerschool te Kampen;

C. Heijman, leeraar aan de hoogere burgerschool te Haarlem;

G. B. van Kampen, leeraar aan de eerste gemeentelijke hoogere burgerschool te Amsterdam, en

J. G. Sennett, leeraar aan de hoogere burgerschool te Alkmaar;

leden-plaatsvervangers:

B. C. Brennan, leeraar aan het gymnasium te Zwolle; en

K. ten Bruggencate, leeraar aan het gymnasium te Leeuwarden.

g. dr. B. Sijmons, hoogleeraar aan de Rijksuniversiteit te Groningen, lid en voorzitter;

leden:

dr. K. Th. Wenzelburger, leeraar aan de openbare handelsschool te Amsterdam;

J. Klein, leeraar aan de hoogere burgerschool te 's Gravenhage;

L. Obermuller, leeraar aan de hoogere burgerschool te Haarlem, en

W. G. C. LOHMANN, leeraar aan de hoogere burgerschool te Arnhem;

leden-plaatsvervangers:

H. CREMER, leeraar aan de hoogere burgerschool te Kampen, en

J. LEOPOLD Hz., leeraar aan de Koninklijke Militaire Akademie te Breda.

Het verslag der commissien volgt als bijlage M hierachter.

De vergunning, bedoeld bij art. 4. alinea 2 der wet, werd aan acht vreemdelingen verleend.

§ 10. TOEZIGT OP HET MIDDELBAAR ONDERWIJS.

De beide inspecteurs bleven hunne zich steeds uitbreidende taak met ijver en toewijding vervullen.
Ook de plaatselijke commissien legden over het algemeen eene groote mate van belangstelling aan den dag.

§ 11. ONDERWIJS IN DE TAAL-, LAND- EN VOLKENKUNDE VAN NEDERLANDSCH INDIE.

a. *Gemeentelijke instelling te Delft.*

Het personeel der hoogleeraren bleef onveranderd. Krachtens art. 5 van het reglement voor deze instelling werden bij raadsbesluit van 19 April 1881 tot privaat-docenten benoemd de heeren J. F. L. SCHNEIDER en mr. H. W. C. RITTERSHAUSEN. Laatstgenoemde werd bij raadsbesluit van 13 Januarij 1882 weder ontslagen.
Het programma voor den cursus 1881/82, door burgemeester en wethouders van Delft op 22 Julij 1881 vastgesteld, werd geregeld gevolgd. Dienovereenkomstig waren de lesuren volgenderwijs verdeeld:

	Aantal uren 's weeks. 1ste jaar.	2de jaar.
Staatsinstellingen van Nederlandsch Indië	2	4
Geschiedenis van Nederlandsch Indië	2	2
Maleische taal	3	5
Javaansche »	5	5
Soendaneesche »	2	3
Madoereesche »	2	3
Makassaarsche »	2	2
Boegineesche »	—	2

	Voor beide jaren gezamenlijk.
Land- en volkenkunde van Nederlandsch Indie	4
Godsdienstige wetten, volksinstellingen en gebruiken in Nederlandsch Indie	4

Het getal ingeschrevenen, aanvankelijk 127 bedragende, klom in den loop van den cursus tot 129. Onder eerstgenoemd cijfer zijn:

92 die het eindexamen aflegden aan eene hoogere burgerschool in Nederland;

6 aan eene dito in Nederlandsch Indië;

1 aan de Rijkslandbouwschool hier te lande;

25 doctoren, doctorandi of candidaten in de regten;

3 Oost-Indische ambtenaren met verlof.

De studie der inlandsche talen werd gevolgd in het:

	1ste jaar.	2de jaar.	
Maleisch, door	32	74	studenten;
Javaansch, »	26	61	»
Soendaneesch, »	8	13	»
Madoereesch, »	12	8	»
Makassaarsch, »	3	6	»
Boegineesch, »	—	4	»

Bovendien in beide studiejaren 17 het Maleisch, 1 het Javaansch, 1 het Soendaneesch.

Aan het zoogenaamd groot Oost-Indisch ambtenaarsexamen onderwierpen zich 70 ingeschrevenen van den cursus 1880/81 en 1 van een vroegeren cursus. Daarvan slaagden 50, en wel 9 voor de regterlijke magt, 38 voor de gewone burgerlijke dienst in Indie; terwijl 3 Oost-Indische ambtenaren het voor de voortzetting hunner ambtelijke loopbaan benoodigde getuigschrift verkregen.
Voor de ethnologische verzameling werden ook in 1881 weder vele geschenken ontvangen. Vooral belangrijk is echter de uitbreiding, die de boekerij onderging, zoowel door aankoop als door geschenken, waaronder talrijke bijdragen van den Minister van Kolonien.
Gebrek aan ruimte maakt het onmogelijk aan dikwerf zeer belangrijke voorwerpen in de ethnologische verzameling eene behoorlijke plaats te geven. De behoefte aan eene eenigzins doelmatige leeskamer liet zich, bij het toenemend getal bezoekers, in sterkere mate gevoelen.

b. *Gemeentelijke instelling te Leiden.*

Het sedert overleden lid van het collegie van curatoren, mr. J. E. GOUDSMIT, nam zijn ontslag en werd vervangen door den heer H. J. BOOL. De secretaris van dat collegie, de hoogleeraar P. A. VAN DER LITH zag zich door gezondheidsredenen genoopt zijne betrekking neder te leggen; in zijne plaats is benoemd mr. W. B. BERGSMA.
Bij raadsbesluit van 6 September 1881 werden benoemd de heeren: H. C. HUMME, tot lector in het Javaansch; dr. C. SNOUCK HURGRONJE, tot lector in de godsdienstige wetten, volksinstellingen en gebruiken van Nederlandsch Indië, en G. A. WILKEN, tot lector in de land- en volkenkunde van Nederlandsch Indië, zoodat thans elk leervak door een bijzonderen docent wordt onderwezen. Aan de heeren mr. G. J. GRASHUIS, die het Soendaneesch, H. C. KLINKERT, die het Maleisch, en dr. W. G. C. BIJVANCK, die de geschiedenis van Nederlandsch Indie onderwijst, is tevens de titel van lector toegekend.
Ook nu werden de lessen geregeld gegeven naar het volgend programma:

	Aantal uren 's weeks. 1ste jaar.	2de jaar.
Staatsinstellingen van Nederl. Indië	3	3
Godsdienstige wetten, enz.	3	3
Land- en volkenkunde	3	3
Javaansch	4	4
Maleisch	3	4
Soendaneesch	2	—
Madoereesch	2	3
Geschiedenis van Nederl. Indië	2	2

De lessen in het Soendaneesch en Madoereesch werden, bij gebrek aan toehoorders, niet gegeven.
Het getal ingeschrevenen voor den cursus 1881/82 bedroeg 12 voor alle en 4 voor enkele lessen.
Voor het examen van Oost-Indisch ambtenaar meldden zich slechts 4 kweekelingen aan, waarvan er 3 slaagden.
De bibliotheek vermeerderde, zoo door aankoop als door talrijke bijdragen van het Departement van Kolonien.

§ 12. KOSTEN VAN HET MIDDELBAAR ONDERWIJS.

Overzigt der uitgaven voor middelbaar onderwijs in 1881 *door het Rijk.*

I. Inspecteurs van het middelbaar onderwijs.

a.	Jaarwedden	f 7 000,00	
b.	Reis-, verblijf- en bureaukosten	2 315,55	
			f 9 315,55

II. Rijkslandbouwschool.

a.	Personeel	f 56 550,00	
b.	Materieel	58 189,25	
			114 739,25

III. Polytechnische school.

a.	Personeel	f 96 428,33	
b.	Materieel	30 291,145	
			126 719,475

IV. Rijks hoogere burgerscholen.

a. Personeel:

's Hertogenbosch	f 24 857,50
Tilburg	23 966,665
Helmond	17 300,00
Zaltbommel	13 180,00
Winterswijk	13 700,00
Gouda	14 739,07
Alkmaar	22 937,50
Middelburg	25 000,00
Utrecht	35 500,00
Leeuwarden	28 116,66
Heerenveen	12 549,99
Zwolle	28 030,00
Meppel	4 049,315
Groningen	32 903,82
Sappemeer	13 973,33
Warffum	14 200,00
Assen	20 900,00
Roermond	25 400,00
Venlo	16 000,67
	f 387 304,52

b. Materieel:

's Hertogenbosch.	f 3 756,22
Tilburg	3 256,265
Helmond . . .	2 855,035
Zaltbommel . .	2 652,065
Winterswijk . .	2 969,255

Transporteren	f 15 488,84	f 387 304,52	f 250 774,275
Per transport	f 15 488.84	f 387 304,52	f 250 774,275
Gouda	3 554,63		
Alkmaar . . .	4 364,655		
Middelburg . .	5 169,28		
Utrecht . , . .	4 828,85		
Leeuwarden . .	5 368,22		
Heerenveen . .	3 494,52		
Zwolle	6 148,54		
Meppel	7 796,07		
Groningen . . .	5 634,34		
Sappemeer . . .	3 117,59		
Warffum . . .	2 878,035		
Assen	3 475,84		
Roermond . . .	4 046,27		
Venlo	4 428,78		
Verschillende uitgaven. . . .	507,84		
		80 302,30	
			467 606,82

V. Subsidien voor inrigtingen van middelbaar onderwijs.

Gemeentelijke hoogere burgerscholen te	Breda . . .	f 7 250,00
	Arnhem . .	7 000,00
	Zutphen . .	7 000,00
	Tiel	7 000,00
	Nijmegen . .	7 000,00
	Apeldoorn . .	7 000,00
	Rotterdam. .	7 000,00
	Delft . . .	7 000,00
	Dordrecht . .	7 000,00
	Leiden . . .	7 000,00
	Schiedam . .	7 000,00
	Gorinchem. .	8 500,00
	Brielle . . .	5 000,00
	Amsterdam .	10 000,00
	Haarlem . .	7 000,00
	Zaandam . .	7 000,00
	Hoorn . . .	7 000,00
	Enkhuizen .	5 000,00
	Goes. . . .	8 500,00
	Zierikzee . .	7 000,00
	Amersfoort .	8 000,00
	Sneek . . .	8 500,00
	Harlingen . .	7 000,00
	Deventer . .	7 000,00
	Almelo (Stad)	7 000,00
	Veendam . .	8 500,00
	Winschoten .	5 000,00
	Maastricht. .	10 000,00

Transporteren	f 203 250,00	f 718 381,095	

Per transport		f 203 250,00	f 718 381,09⁵
Twentsche industrie- en handelsschool te Enschedé . . .		8 500,00	
Middelbare scholen voor meisjes te	Arnhem . .	3 500,00	
	Dordrecht . .	4 000,00	
	Leiden . . .	2 333,33	
	Haarlem . .	5 000,00	
	Middelburg .	5 000,00	
	Goes. . . .	5 000,00	
	Utrecht. . .	4 000,00	
	Leeuwarden .	5 000,00	
	Deventer . .	3 000,00	
Arnhemsche handwerkschool voor meisjes te Arnhem. . .		2 000,00	
Industrieschool voor meisjes te 's Gravenhage		3 000,00	
Industrieschool voor vrouwelijke jeugd te Amsterdam . .		4 500,00	
Zeevaartkundige school te Schiermonnikoog		900,00	
Wis- en zeevaartkundige school te Harlingen		600,00	
Zeevaartkundige school te Vlieland		500,00	
Zeevaartkundige school te Delfzijl.		500,00	
Idem te Terschelling . . .		650,00	
Kweekschool voor machinisten te Amsterdam.		5 000,00	
Maatschappij van landbouw, tuinbouw en veeteelt in het arrondissement Breda en omstreken, ter bevordering van het onderwijs in landbouw, tuinbouw en veeteelt. . . .		650,00	
Geldersche maatschappij van landbouw, voor het door haar gegeven onderwijs in landbouw, veeteelt en hout- en ooftboomteelt		250,00	
Hollandsche maatschappij van landbouw, voor gegeven onderwijs in landbouw en veeteelt.		500,00	
Nederlandsche tuinbouwmaatschappij »Linnaeus" te Watergraafsmeer, ten behoeve van het onderwijs in den tuinbouw		3 000,00	
Genootschap ter bevordering van den landbouw in Drenthe, ten behoeve van het door haar gegeven onderwijs in landbouw enz.		500,00	
Maatschappij van landbouw in Limburg, ter bevordering van het onderwijs in landbouwkunde		400,00	
Vereeniging ter bevordering van tuin- en landbouw te Maastricht, ten behoeve van het onderwijs in de ooftboomteelt		500,00	
Opleiding van landbouwonderwijzers		2 765,75	
		f 274 799,08	
Tranporteren		f 993 180,17⁵	

Per transport		f 993 180,17⁵
VI. Reis- en verblijfkosten en vacatiegelden van de leden der commissie tot het afnemen der eindexamens voor de hoogere burgerscholen, de landbouwscholen en de polytechnische school, benevens verdere kosten van die examens.		23 893,52
VII. Idem, idem der acten-examens voor het middelbaar onderwijs, of voor een der acten, vermeld in art. 65 der wet van 17 Augustus 1878, *Staatsblad* n°. 127. . . .		16 869,62
Totaal		f 1 033 943,31⁵
Voorts werd nog door het Rijk uitgegeven:		
VIII. Subsidie aan de gemeente 's Hertogenbosch, ten behoeve van de school voor nuttige en beeldende kunsten aldaar	f 4 500,00	
Idem aan de gemeente Zaltbommel, ten behoeve van het onderwijs in het teekenen . .	250,00	
Idem aan de teekenschool ten behoeve van den Amsterdamschen Werkmansbond . . .	3 000,00	
Subsidie aan de Quellinusschool te Amsterdam. . . .	3 500,00	
Idem aan de teekenschool van het museum van Kunstnijverheid te Haarlem . . .	2 000,00	
Idem aan de akademie Minerva te Groningen, ten behoeve van het onderwijs in de beeldende kunsten	1 350,00	
Kosten der prijs-medailles ten behoeve der teekenscholen . .	323,61	
Normaalschool voor onderwijzers in het teekenen. . .	12 082,44	
Cursus voor het onderwijs in de toepassing van de kunst op de nijverheid.	11 999,56⁵	
Subsidie aan het instituut voor doofstommen te St. Michiels-Gestel	2 000,00	
Idem aan het instituut voor doofstommen te Rotterdam .	4 000,00	
Idem aan het instituut voor doofstommen te Groningen. .	6 000,00	
		51 005,61⁵
Totaal der Rijksuitgaven . .		f 1 084 948,93
Van deze uitgaven zijn de volgende inkomsten af te trekken:		
opbrengst der schoolgelden aan de Rijkslandbouwschool . . .	f 5 005,00	
Polytechnische school. . .	44 470,00	
Rijks hoogere burgerschool te 's Hertogenbosch	1 423,75	
Tilburg.	921,50	
Helmond	866,25	
Zaltbommel	686,25	
Winterswijk	524,00	
Transporteren	f 53 896,75	f 1 084 948,93

Per transport	f 53 896,75	f 1 084 948,93
Gouda	1 461,50	
Alkmaar	1 564,50	
Middelburg	3 768,00	
Utrecht	6 750,00	
Leeuwarden	6 132,50	
Heerenveen	1 289,00	
Zwolle	2 768,75	
Meppel	372,00	
Groningen	6 062,50	
Sappemeer	1 526,50	
Warffum	958,50	
Assen	1 745,50	
Roermond	1 986,25	
Venlo	1 750,75	
Batig slot der gelden, ontvangen voor de acte-examens	212,00	
		92 245,00
Zuiver bedrag der Rijksuitgaven in 1881	f	992 703,93

Even als in vorige jaren volgt hier eene opgave der uitgaven, sedert het in werking treden der wet van 1863 door het Rijk ten behoeve van het middelbaar onderwijs gedaan.

1863.	f	18 723,45
1864.		139 506,45[5]
1865.		357 667,93[5]
1866.		500 855,12[5]
1867.		651 627,21
1868.		680 014,83[5]
1869.		822 249,72[5]
1870.		757 306,47
1871.		758 406,46
1872.		762 599,76[5]
1873.		817 036,38[5]
1874.		879 061,97
1875.		866 005,45
Transporteren	f	8 011 061,23[5]

Per transport	f	8 011 061,23[5]
1876.		919 262,63[5]
1877.		984 643,93
1878.		935 266,81[5]
1879.		991 004,83[5]
1880.		987 212,14[5]
1881.		1 033 943,31[5]
Totaal	f	13 862 394,91

De uitgaven voor teeken-akademien en inrigtingen voor doofstommen zijn hieronder niet begrepen.

De ontvangsten van het Rijk waren in

1863.		niets;
1864.	f	29 194,58
1865.		36 160,14
1866.		38 411,38
1867.		52 526,39
1868.		63 759,00
1869.		76 544,37[5]
1870.		73 900,65[5]
1871.		81 423,76
1872.		88 618,32
1873.		90 604,79
1874.		86 961,67[5]
1875.		89 559,27
1876.		97 061,76[5]
1877.		100 092,26
1878.		101 368,70
1879.		96 699,45
1880.		94 094,38
1881.		92 245,00
Totaal	f	1 389 225,89

Het zuiver bedrag der Rijksuitgaven sedert het in werking treden der wet tot ultimo December 1881 was alzoo f 12 473 169,02.

De volgende tabel vermeldt de uitgaven en ontvangsten der gemeenten voor hoogere burgerscholen en burgerscholen.

OVERZIGT der ontvangsten en uitgaven door de

GEMEENTEN.	UITGAVEN.				
	PERSONEEL.		MATERIEEL.		Commissien van toezigt.
	Hoogere burgerscholen.	Burgerscholen.	Hoogere burgerscholen.	Burgerscholen.	
's Hertogenbosch	»	f 2 250,00	»	f 542,18	f 20,65
Breda	f 17 753,00		f 1 514,64⁵		»
Tilburg	»	2 468,75	»	177,47	»
Arnhem	22 170,00	4 552,76⁵	4 588,73		478,25
Nijmegen	15 862,50	7 320,00	2 732,11		200,00
Apeldoorn	13 500,00	»	2 214,38⁵	»	100,00
Tiel	14 725,00	525,00	1 582,31⁵	265,69	20,00
Zutphen	21 984,41	6 124,44	3 210,54⁵		75,00
Brielle	11 463,90⁵	»	1 416,53⁵	»	50,00
's Gravenhage	42 516,41⁵	10 249,80	6 712,85⁵	1 076,35⁵	100,00
Rotterdam, school met 5jar. cursus	42 152,77	»	8 346,96⁵	»	146,36
Id., id. id. 3jar. cursus	26 576,67	»	4 600,73	»	»
Delft	24 146,85	5 710,41	2 155,42⁵	1 888,67⁵	50,00
Dordrecht	27 900,00	6 250,00	6 097,31		350,00
Leiden	29 130,94	»	5 152,93	»	50,00
Gouda	»	4 275,00	»	1 587,05	50,00
Schiedam	16 300,00	3 450,00	3 075,38⁵		100,00
Gorinchem	16 600,00		3 654,56		50,00
Amsterdam, school met 5jar. cursus	48 285,83	17 350,00	9 667,33	4 294,83	217,84
Id., 1e. id. id. 3jar. id.	38 960,02	»	4 634,94	»	»
Id., 2e. id. id. 3jar. id.	4 020,83⁵	»	7 110,45⁵	»	»
Alkmaar	»	2 150,00	»	600,85	50,00
Haarlem, school met 5jar. cursus.	23 591,13	4 116,65⁵	2 446,90⁵	1 783,60⁵	31,95
Id. id. id. 3jar. id.	10 479,95	»	458,44	»	»
Hoorn	13 558,51⁵		2 234,99		»
Zaandam	15 000,00	2 075,00	1 811,51⁵	495,49	200,00
Enkhuizen	8 700,00		1 272,43⁵		70,97⁵
Middelburg	»	3 523,33	»	1 439,40⁵	150,00
Goes	14 367,98⁵	550,00	2 036,02⁵		50,00
Zierikzee	14 992,66		2 066,08⁵		100,00
Vlissingen	»	1 640,00	»	414,13	75,00
Utrecht	14 529,31⁵	9 415,00	3 617,64⁵	334,92	»
Amersfoort	18 475,00		1 451,90		50,00
Leeuwarden	»	7 189,33	»	1 015,70	150,00
Harlingen	11 397,55⁵	2 200,00	2 456,91⁵		30,00
Sneek	16 749,99⁵	»	2 560,72⁵	»	80,00
Almelo (Stad)	16 376,08	2 062,39	»	»	3,48
Zwolle	»	6 050,50	»	1 683,74	100,00
Deventer	18 275,00	7 543,59	1 594,74	1 754,27	110,00
Kampen	30 316,00	2 440,00	1 811,33	179,72	325,00
Enschedé	»	»	»	»	»
Groningen	»	13 999,89	»	1 689,84	100,00
Veendam	14 515,87	»	2 034,49	»	100,00
Winschoten	10 026,63	»	730,05	»	»
Maastricht	19 506,35	2 333,00	1 775,00	789,78	»
	f 842 722,03		f 130 841,04		
Totaal	f 614 828,00⁵	f 137 814,85	f 72 435,70⁵	f 22 013,70	f 3 834,50⁵

gemeenten voor het middelbaar onderwijs in 1881.

			ONTVANGSTEN.				
				SCHOOLGELDEN.			
Subsidien aan bijzondere inrigtingen.	Totaal.	Subsidien van het Rijk.	aan de gemeentelijke hoogere burgerscholen.	aan de burgerscholen.	Totaal.	Zuiver bedrag der uitgaven.
»	f 2 812,83	»	»	»	»	f 2 812,83
»	19 267,64⅝	f 7 250,00	f 3 760,00	»	f 11 010,00	8 257,64⅝
»	2 646,22	»	»	f 313,50	313,50	2 332,72
»	31 789,74⅝	7 000,00	5 568,33	80,87⅝	12 649,20⅝	19 140,54
»	26 114,61	7 000,00	3 280,00	134,04	10 414,04	15 700,57
»	15 814,38⅝	7 000,00	1 310,00	»	8 310,00	7 504,38⅝
»	17 118,00⅝	7 000,00	3 444,00	240,00	10 684,00	6 434,00⅝
»	31 394,39⅝	7 000,00	4 070,00	294,00	11 364,00	20 030,39⅝
»	12 930,44	5 000,00	1 394,00	»	6 394,00	6 536,44
»	60 655,42⅝	»	14 397,09	587,40	14 984,49	45 670,93⅝
»	50 646,09⅝	7 000,00	8 055,00	»	15 055,00	35 591,09⅝
»	31 177,40	»	6 825,00	»	6 825,00	24 352,40
»	33 951,36	7 000,00	5 677,50	»	12 677,50	21 273,86
»	40,597,31	7 000,00	7 469,00	363,00	14 832,00	25 765,31
f 5 000,00	39 333,87	7 000,00	8 037,50	»	15 037,50	24 296,37
»	5 912,05	»	»	137,50	137,50	5 774,55
»	22 925,38⅝	7 000,00	3 366,50	210,00	10 576,50	12 348,88⅝
»	20 304,56	8 500,00	2 445,00	27,00	10 972,00	9 332,56
»	79 815,83	10 000,00	12 862,50	466,60	23 329,10	56 486,73
»	43 594,96	»	7 227,00	»	7 227,00	36 367,96
»	11 131,29	»	667,50	»	667,50	10 463,79
»	2 800,85	»	»	»	»	2 800,85
»	31 979,24⅝	7 000,00	6 310,00	386,00	13 696,00	18 274,24⅝
»	10 938,39	»	2 590,00	»	2 590,00	8 348,39
»	15 793,50⅝	7 000,00	1 699,00	92,00	8 791,00	7 002,50⅝
»	19 582,00⅝	7 000,00	3 260,00	250,00	10 510,00	9 072,00⅝
»	10 043,41	5 000,00	829,73	»	5 829,73	4 213,68
»	5 112,73⅝	»	»	78,00	78,00	5 034,73⅝
»	17 004,01	8 500,00	2 883,75	110,00	11 493,75	5 510,26
200,00	17 358,74⅝	7 000,00	2 492,50	176,00	9 668,50	7 690,24⅝
»	2 129,13	»	»	92,00	92,00	2 037,13
»	27 896,88	»	1 980,00	762,00	2 742,00	25 154,88
»	19 976,90	8 000,00	3 277,52	41,00	11 318,52	8 658,38
«	8 355,03	»	»	208,75	208,75	8 146,28
»	16 084,47	7 000,00	1 100,00	»	8 100,00	7 984,47
»	19 390,72	8 500,00	2 152,50	»	10 652,50	8 738,22
»	18 441,95	7 000,00	2 295,02	»	9 295,02	9 146,93
»	7 834,24	»	»	543,00	543,00	7 291,24
500,00	29 777,60	7 000,00	2 575,50	1 359,90	10 935,40	18 842,20
»	35 072,05	»	2 685,00	»	2 685,00	32 387,05
5 000,00	5 000,00	»	»	»	»	5 000,00
»	15 789,73	»	»	766,50	766,50	15 023,23
»	16 650,36	8 500,00	2 107,50	»	10 607,50	6 042,86
»	10 756,68	5 000,00	1 560,00	»	6 560,00	4 196,68
»	24 404,13	10 000,00	2 503,10	118,51	12 621,61	11 782,52
f 10 700,00	f 988 097,57⅝	f 203 250,00	f 142 157,04	f 7 837,57⅝	f 353 244,61⅝	f 634 852,96

Hierbij zijn nog te voegen de kosten van:

1°. de gemeentelijke instelling voor Indisch onderwijs te Delft en te Leiden;

2°. de middelbare scholen voor meisjes te Arnhem, Rotterdam, Dordrecht, 's Gravenhage, Leiden, Amsterdam, Haarlem, Middelburg, Goes, Utrecht, Leeuwarden, Deventer en Groningen;

3°. de handelsschool te Amsterdam.

Deze uitgaven bedroegen:

	Personeel.	Materieel.	Totaal.
Instelling te Delft	f 24 300,00	f 1 937,06	f 26 237,06
» » Leiden	6 112,50	439,47	6 551,97
Meisjesschool te Arnhem	12 800,00	1 467,03	14 267,03
» » Rotterdam	25 583,33	3 860,70	29 444,03
» » Dordrecht	11 400,00	»	11 400,00
» » 's Gravenhage	16 889,90	2 356,58⁵	19 246,48⁵
» » Leiden	7 610,37	2 009,30⁵	9 619,67⁵
» » Amsterdam	17 966,70	4 378,59	22 345,29
» » Haarlem	17 200,00	1 073,10	18 273,10
» » Middelburg	10 700,00	1 678,73	12 378,73
» » Goes	8 897,99⁵	738,33	9 636,32⁵
» » Utrecht	15 983,33	3 499,64⁵	19 482,97⁵
» » Leeuwarden	17 324,95	2 598,47⁵	19 923,42⁵
» » Deventer	8 900,00	1 378,48	10 278,48
» » Groningen	19 404,17⁵	1 689,98⁵	21 094,16
Handelsschool te Amsterdam	28 204,99	3 132,36⁵	31 337,35⁵
Totaal	f 249 278,24	f 32 237,85	f 281 516,09

De opbrengt der schoolgelden was aan de:

Instelling te Delft	f 25 100,00
» » Leiden	1 885,00
Meisjesschool te Arnhem	2 841,83⁵
» » Rotterdam	7 670,00
» » Dordrecht	3 450,00
» » 's Gravenhage	4 025,00
» » Leiden	2 907,50
» » Amsterdam	4 726,25
» » Haarlem	6 325,00
» » Middelburg	2 383,32
» » Goes	990,00
» » Utrecht	4 137,92
» » Leeuwarden	5 029,75
» » Deventer	1 554,00
» » Groningen	6 334,44
Handelsschool te Amsterdam	13 510,00
Totaal	f 92 870,01⁵

Ten aanzien van de vorenstaande tabellen valt nog het volgende op te merken.

Het subsidie, bij de gemeente Enschedé opgegeven, werd aan de aldaar gevestigde Twentsche industrie- en handelsschool verleend; te Leiden aan de burgeravondschool van het genootschap Mathesis Scientiarum Genitrix, te Zierikzee aan de gymnastiekschool, voor het geven van onderwijs in de gymnastiek aan de leerlingen der hoogere burgerschool, en te Deventer aan den aldaar gevestigden proeftuin.

De uitgaven voor materieel konden te Breda, Arnhem, Nijmegen, Zutphen, Dordrecht, Schiedam, Gorinchem, Hoorn, Enkhuizen, Goes, Zierikzee, Amersfoort en Harlingen niet afzonderlijk opgegeven worden voor de hoogere burgerschool en de burgerschool — te Dordrecht ook niet voor de middelbare meisjesschool — evenmin als die voor personeel te Breda, Gorinchem, Hoorn, Enkhuizen, Zierikzee en Amersfoort.

Even als vroeger zijn de uitgaven voor de commissiën van toezigt voor het geheel in de tabel opgenomen, ook al hadden zij, zoo als dikwijls het geval was, nog andere scholen onder haar beheer.

Sedert het in werking treden der wet, zijn door de gemeenten de volgende uitgaven gedaan voor hoogere burgerscholen en burgerscholen.

1863		niets.
1864	f	204 447,84⅝
1865		610 573,17
1866		584 685,84
1867		661 495,34
1868		703 201,60
1869		675 871,33
1870		717 754,07½
1871		794 134,32
1872		857 284,81
1873		874 790,96⅝
1874		924,439,02
1875		1 041 760,82
1876		1 010 909,41
1877		1 108 094,15⅝
1878		1 131 058,97⅝
1879		1 170 228,11
1880		1 236 630,46
1881		1 269 613,66⅝
Totaal	f	15 577 023,91

De ontvangsten waren in

1863.		niets.
1864.	f	37 054,90
1865.		107 183,49
1866.		177 880,03
1867.		207 167,67½
1868.		226 489,21½
1869.		259 637,50
1870.		299 906,85½
1871.		318 682,44½
1872.		353 747,27
1873.		361 786,82½
1874.		373 646,38½
1875.		387 444,07
1876.		396 357,53
1877.		402 920,28½
1878.		419 233,12½
1879.		433 615,78
1880.		445 758,84½
1881.		446 114,63
Totaal	f	5 654 626,85½

Het zuiver bedrag der gemeentelijke uitgaven sedert het in werking treden der wet tot ultimo December 1881 was alzoo f 9 922 397,05½.

Even als in vorige verslagen volgt hier eene zamentrekking der uitgaven, door Rijk en gemeenten in 1881 gedaan, voor het middelbaar onderwijs volgens de wet van 1863.

INDISCH ONDERWIJS.		
Gemeentelijke instelling te Delft.	f	26 237,06
» » » Leiden		6 551,97
Toezigt op het middelbaar onderwijs.		
Inspecteurs		9 315,55
Commissien van toezigt		3 834,50½
Rijkslandbouwschool		114 739,25
Polytechnische school en Rijks hoogere burgerscholen.		
Polytechnische school.		126 719,47½
's Hertogenbosch		28 613,72
Tilburg.		27 222,93
Helmond		20 155,03½
Zaltbommel		15 832,06½
Winterswijk		16 669,25½
Gouda		18 293,70
Alkmaar		27 302,15½
Middelburg		30 169,28
Utrecht.		40 328,85
Leeuwarden		33 484,88
Heerenveen		16 044,51
Zwolle		34 178,54
Meppel.		11 845,38½
Groningen.		38 538,16
Sappemeer.		17 090,92
Warffum		17 078,03½
Assen		24 375,84
Roermond.		29 446,27
Venlo		20 429,45
Verschillende uitgaven		507,84
Gemeentelijke hoogere burgerscholen.		
Breda		19 267,64½
Arnhem		31 311,49½
Nijmegen		25 914,61
Apeldoorn.		15 714,38½
Tiel		16 307,31½
Zutphen		31 319,39½
Brielle		12 880,44
's Gravenhage		49 229,27
Rotterdam (school met 5jarigen cursus)		50 499,73½
Idem (» » 3jarigen »)		31 177,40
Delft.		26 302,27½
Dordrecht		40 247,31
Leiden		34 283,87
Schiedam		22 825,38½
Gorinchem.		20 254,56
Amsterdam (school met 5jarigen cursus)		57 953,16
Idem (1ste » » 3jarigen »)		43 594,96
Idem (2de » » » »)		11 131,29
Transporteren	f	1 295 219,13

Per transport f	1 295 219,13
Haarlem (school met 5jarigen cursus) .	26 038,03⁵
Idem (» » 3jarigen ») .	10 938,39
Hoorn	15 793,50⁵
Zaandam	16 811,51⁵
Enkhuizen	9 972,43⁵
Goes	16 954,01
Zierikzee	17 058,74⁵
Utrecht	18 146,96
Amersfoort	19 926,90
Harlingen	16 054,47
Sneek	19 310,72
Almelo (Stad)	18 438,47
Deventer	14 869,74
Kampen	32 127,33
Veendam	16 550,36
Winschoten	10 756,68
Maastricht.	21 281,35
Burgerscholen.	
's Hertogenbosch	2 792,18
Breda (niet afzonderlijk op te geven) .	»
Tilburg.	2 646,22
Arnhem (niet afzonderlijk op te geven)	»
Nijmegen idem	»
Tiel	790,69
Zutphen (niet afzonderlijk op te geven)	»
's Gravenhage	11 326,15⁵
Delft.	7 599,08⁵
Dordrecht (niet afzonderlijk op te geven)	»
Gouda	5 862,05
Schiedam (niet afzonderlijk op te geven)	»
Gorinchem idem	»
Amsterdam	21 644,83
Alkmaar	2 750,85
Haarlem	5 900,26
Transporteren f	1 662 561,06⁵

Per transport f	1 662 561,06⁵
Hoorn (niet afzonderlijk op te geven).	»
Zaandam	2 570,49
Enkhuizen (niet afzonderlijk op te geven)	»
Middelburg	4 962,73⁵
Goes (niet afzonderlijk op te geven) .	»
Zierikzee idem	»
Vlissingen.	2 054,13
Utrecht.	9 749,92
Amersfoort (niet afzonderlijk op te geven)	»
Leeuwarden	8 205,03
Harlingen (niet afzonderlijk op te geven)	»
Zwolle	7 734,24
Deventer	9 297,86
Kampen	2 619,72
Groningen.	15 689,73
Maastricht.	3 122,78
Handelsschool te Amsterdam	31 337,35⁵
Scholen van middelbaar onderwijs voor meisjes.	217 389,70⁵
Subsidien aan bijzondere inrigtingen .	19 200,00
Examen-commissien	40 763,14
Totaal der uitgaven in 1881 f	2 037,257,90

Van bovengenoemde inrigtingen werden de volgende ontvangsten verkregen:

Schoolgelden door het Rijk geheven . f	92 033,00
Idem door de gemeenten geheven . .	242 864,63
Batig slot der gelden, ontvangen voor de acten-examens.	212,00
Totaal bedrag der ontvangsten in 1881 f	335 109,63

Het zuiver bedrag der uitgaven van het Rijk en de gemeenten voor het middelbaar onderwijs, ingerigt volgens de wet van 1863, was alzoo f 1 702 148,27.

De uitgaven der gemeenten voor andere inrigtingen van middelbaar onderwijs, voor teeken- en industriescholen en dergelijke, en de inkomsten daarvan verkregen, zijn in de volgende tabel vermeld.

TEEKEN-, INDUSTRIESCHOLEN, ENZ.

1884.

GEMEENTEN.	NAAM DER SCHOOL.	UITGAVEN.		
		Personeel.	Materieel.	Commissie van toezigt.
Noordbrabant.				
Bergen op Zoom	Teekenschool,	f 1 768,66⅔	f 99,47½	»
Breda	Teekenschool,	2 010,00	293,25	»
Eindhoven	Teekenschool,	580,00	192.22	»
Grave	Teekenschool,	641,44	61,10½	»
Helmond	Teekenschool,	441,66⅔	88,70	»
's Hertogenbosch	Ambachtsschool,	2 112,50	866,90½	»
's Hertogenbosch	School voor nuttige en beeldende kunsten,	3 350,00	1 844,50	»
Oosterhout	Teekenschool,	»	»	»
Ravenstein	Teekenschool,	1 203,00	217,60	»
Roosendaal	Teekenschool,	»	»	»
Tilburg	Weefschool,	2 000,00	152,13½	»
Gelderland.				
Arnhem	Ambachtsschool,	»	»	»
Arnhem	Teekenschool,	»	»	»
Arnhem	Natuurkundig onderwijs,	»	»	»
Zaltbommel	Teekenschool,	650,00	202,52½	»
Zuidholland.				
Alphen—Oudshoorn	Ambachtsschool	»	»	»
Delfshaven	Teekenschool,	»	»	»
's Gravenhage	Ambachtsschool,	»	»	»
's Gravenhage	Zeevaartkundige school,	600,00	37,50	»
's Gravenhage	Akademie van beeldende kunsten,	»	»	»
's Gravenhage	Industrieschool voor meisjes,	»	»	»
Noordwijk	Ambachts- en teekenschool,	»	»	»
Rotterdam	Zeevaartkundige school,	5 500,00	857,16⅔	»
Rotterdam	Akademie van beeldende kunsten, en technische wetenschappen,	»	»	»
Rotterdam	Ambachtsschool,	»	»	»
Woerden	Ambachts- en teekenschool,	»	»	»
Noordholland.				
Amsterdam	Teekenschool Werkmansbond,	»	»	»
Amsterdam	Zeevaartkundige school,	»	»	»
Amsterdam	Ambachtsschool,	»	»	»
Amsterdam	Industrieschool voor meisjes,	»	»	»
Hoorn	Teekenschool,	400,00	78,38	»
Helder	Bijzondere school voor middelbaar onderwijs,	»	»	»
Helder	Zeevaartkundige school,	»	»	»
	Per transport	f 21 257,27	f 4 991,46	»

INKOMSTEN.						Zuiver bedrag der uitgaven.
Subsidien.	Totaal.	SUBSIDIEN. van het Rijk.	SUBSIDIEN. van de provincie.	Schoolgelden.	Totaal.	
»	f 1 868,14	»	f 218,75	f 460,62⅝	f 679,37⅝	f 1 188,76⅝
»	2 303,25	»	402,00	»	402,00	1 901,25
»	772,22	»	293,23	»	293,23	478,99
»	702,54⅝	»	216,44	»	216,44	486,10⅝
»	530,36⅝	»	156,92	»	156,92	373,44⅝
»	2 979,40⅝	»	»	84,50	84,50	2 894,90⅝
»	5 194,50	f 1 000,00	685,03	»	1 685,03	3 509,47
510,00	510,00	»	157,05	»	157,05	352,95
»	1 420,60	f 1 684,00		»	1 684,00	263,40
935,98	935,98	»	»	»	»	935,98
»	2 152,13⅝	»	»	318,00	318,00	1 834,13⅝
10 500,00	10 500,00	»	»	»	»	10 500,00
1 200,00	1 200,00	»	»	»	»	1 200,00
350,00	350,00	»	»	»	»	350,00
»	852,52⅝	250,00	»	»	250,00	602,52⅝
150,00	150,00	»	»	»	»	150,00
365,00	365,00	»	»	»	»	365,00
8 000,00	8 000,00	»	»	»	»	8 000,00
»	637,50	»	»	»	»	637,50
10 500,00	10 500,00	»	»	»	»	10 500,00
3 000,00	3 000,00	»	»	»	»	3 000,00
75,00	75,00	»	»	»	»	75,00
»	6 357,16⅝	»	»	596,00	596,00	5 761,16⅝
34 867,22⅝	34 867,22⅝	»	»	»	»	34 867,22⅝
21 000,00	21 000,00	»	»	»	»	21 000,00
200,00	200,00	»	»	»	»	200,00
3 000,00	3 000,00	»	»	»	»	3 000,00
2 350,00	2 350,00	»	»	»	»	2 350,00
10 000,00	10 000,00	»	»	»	»	10 000,00
3 000,00	3 000,00	»	»	»	»	3 000,00
»	478,38	»	»	»	»	478,38
»	»	»	»	»	»	»
400,00	400,00	»	»	»	»	400,00
		f 5 063,42				
f 110 403,20⅝	f 136 651,93⅝	f 1 250,00	f 2 129,42	f 1 459,12⅝	f 6 522,54⅝	f 130 129,39

GEMEENTEN.	NAAM DER SCHOOL.	UITGAVEN.		
		Personeel.	Materieel.	Commissie van toezigt.
	Transporteren	f 21 257,27	f 4 991,46	»
Helder	Industrieschool,	»	»	»
Helder	Teekenschool,	200,00	25,00	f 5,50
Purmerend	Teekenschool,	1 025,00	100,00	150,00
Terschelling	Zeevaartkundige school,	1 600,00	197,63	25,00
Vlieland	Zeevaartkundige school,	1 200,00	70,27	»
Zaandam	Teekenschool,	100,00	203,68	»
Zeeland.				
Goes	Ambachtsschool,	»	»	»
Tholen	Teekenschool,	»	»	»
Hulst	Teekenschool,	268,95	40,82⁵	»
Utrecht.				
Utrecht	Ambachtsschool,	»	»	»
Friesland.				
Bolsward	Teekenschool,	»	»	»
Bolsward	Industrieschool,	»	»	»
Harlingen	Wis- en zeevaartkundige school,	»	»	»
Sneek	Industrieschool,	508,00	26,07⁵	»
Sneek	Gymnastiekschool,	»	»	»
Schiermonnikoog	School voor zeevaartkunde,	1 635,00	66,37	»
Overijssel.				
Almelo (Stad)	Teekenschool,	»	»	2
Deventer	Gymnastiek- en schermschool,	1 000,00	27,99	»
Kampen	Teekenschool,	610,00	»	»
Groningen.				
Delfzijl	School voor zeevaartkunde,	»	»	»
Groningen	Akademie Minerva,	»	»	»
Veendam	School voor zeevaartkunde,	»	»	»
Veendam	School voor nijverheid,	»	»	»
Drenthe.				
Assen	Teekenschool,	»	»	2,58
Hoogeveen	Teekenschool,	»	»	»
Meppel	Teekenschool,	»	»	»
Limburg.				
Roermond	Teekenschool,	500,00	278,84	»
	Totaal	f 29 904,22	f 6 028,14	f 183,08

INKOMSTEN.						Zuiver bedrag der uitgaven.
Subsidien.	Totaal.	SUBSIDIEN. van het Rijk.	SUBSIDIEN. van de provincie.	Schoolgelden.	Totaal.	
		f 5 063,42				
f 110 403,20⁵	f 136 651,93⁵	f 1 250,00	f 2 129,42	f 1 459,12⁵	f 6 522,54⁵	f 130 129,39
1 650,00	1 650,00	»	»	»	»	1 650,00
230,50	461,00	»	»	»	»	461,00
»	1 275,00	»	»	122,25	122,25	1 152,75
»	1 822,63	650,00	650,00	151,00	1 451,00	371,63
»	1 270,27	500,00	500,00	114,25	1 114,25	156,02
»	303,68	»	»	»	»	303,68
200,00	200,00	»	»	»	»	200,00
150,00	150,00	»	»	»	»	150,00
»	309,77⁵	»	»	»	»	309,77⁵
4 000,00	4 000,00	»	»	»	»	4 000,00
»	»	»	»	»	»	»
»	»	»	»	»	»	»
975,00	975,00	»	»	»	»	975,00
»	534,07⁵	»	»	»	»	534,07⁵
250,00	250,00	»	»	»	»	250,00
		f 200,00				
»	1 701,37	900,00	500,00	276,90	1 876,90	— 175,53
»	»	»	»	174,00	174,00	— 174,00
»	1 027,99	»	»	526,50	526,50	501,49
»	610,00	»	»	»	»	610,00
1 172,77	1 172,77	»	»	»	»	1 172,77
2 000,00	2 000,00	»	»	»	»	2 000,00
»	»	»	»	»	»	»
1 000,00	1 000,00	»	»	»	»	1 000,00
450,00	452,58	»	»	»	»	452,58
250,00	250,00	»	»	»	»	250,00
496,07⁵	496,07⁵	»	»	»	»	496,07⁵
»	778,84	»	»	»	»	778,84
		f 8 963,42				
f 123 227,55	f 159 342,99	f 3 300,00	f 3 779,42	f 2 824,02⁵	f 11 787,44⁵	f 147 555,54⁵

Het subsidie van f 1684, bij de gemeente Ravenstein vermeld, werd betaald uit een schoolfonds. In het subsidie van f 150 aan de ambachtsschool te Alphen-Oudshoorn verstrekte Alphen f 60, Aarlanderveen f 40 en Oudshoorn f 50. De gemeente Schiermonnikoog ontving van Mr. J. E. Banck eene toelage van f 200, ten behoeve der zeevaartkundige school.

De uitgaven wegens personeel en materieel der teekenschool te Almelo (Stad) zijn begrepen onder die voor de hoogere burgerschool. Te Kampen die van het materieel der teekenschool onder die der burgeravondschool.

Voorts werden uitgegeven: door de provincie Gelderland een subsidie van f 1000 ten behoeve van het onderwijs in de landbouwkunde, door de provincie Zuidholland een subsidie van f 2000 aan elk der ambachtsscholen te Rotterdam en te 's Gravenhage en aan de industrieschool voor meisjes te 's Gravenhage, van f 1000 aan de burgeravondschool van het genootschap Mathesis Scientiarum Genitrix te Leiden, van f 150 en van f 200 aan de besturen der afdeelingen Noordwijk en Woerden van de vereeniging ter bevordering van fabriek- en handwerksnijverheid, ten behoeve der ambachts- en teekenschool in elk dier gemeenten gevestigd, en van f 100 aan het departement Alphen-Oudshoorn der Maatschappij tot Nut van 't Algemeen, ten behoeve der ambachtsschool; door de provincie Noordholland een subsidie van f 3000 aan de ambachtsscholen, van f 2000 aan de industrieschool voor meisjes, van f 400 aan de zeevaartkundige school, van f 2000 aan de kweekschool voor machinisten, van f 1000 aan de ambachts-teekenschool van de afdeeling Amsterdam der vereeniging tot bevordering van fabriek- en handwerksnijverheid in Nederland, allen te Amsterdam, en van f 2000 aan de tuinbouwmaatschappij *Linnaeus* te Watergraafsmeer; door de provincie Zeeland een subsidie van f 300 aan de ambachtsschool te Goes; door de provincie Friesland een subsidie van f 600 aan de school voor wis- en zeevaartkunde te Harlingen; door de provincie Groningen een subsidie van f 500 aan de akademie Minerva te Groningen; door de provincie Drenthe een subsidie van f 500 aan het genootschap ter bevordering van den landbouw in dat gewest, voor het doen houden van voordragten over den landbouw; door de provincie Limburg een subsidie van f 500 aan de vereeniging tot bevordering van tuin- en landbouw te Maastricht, en een van f 1600 aan de maatschappij van landbouw in Limburg, waarvan f 400 hebben gestrekt ter tegemoetkoming in de bezoldiging van een door haar aangestelden wandelleeraar.

Door provincien en gemeenten werden voorts nog de volgende uitgaven gedaan voor doofstommen-inrigtingen:

voor het instituut voor doofstommen te St. Michielsgestel werd door de provincie Noordbrabant verleend een subsidie van f 1000;

voor dat te Rotterdam, door die gemeente en door de provincie Zuidholland, elk een subsidie van f 3500, en door de provincie Zeeland een subsidie van f 162,50;

voor dat te Groningen, door de provincie en de gemeente Groningen elk een subsidie van f 500; door de provincie Zeeland eene bijdrage van f 200; door de provincie Drenthe eene van f 267,39, en door de gemeente Kampen eene van f 50.

De uitgaven van het Rijk voor andere inrigtingen van middelbaar onderwijs dan burgerscholen en hoogere burgerscholen, zijn reeds hierboven vermeld in het overzigt der uitgaven voor middelbaar onderwijs door het Rijk, en wel tot een bedrag van f 77 221,36^5, waarvan f 12 000 voor doofstommen-inrigtingen.

Bij zamentrekking der uitgaven door het Rijk, de provincien en de gemeenten voor deze inrigtingen gedaan verkrijgt men de volgende uitkomsten.

	Rijk.	Provincien.	Gemeenten.	Totaal.
Voor teeken-, industriescholen en dergelijke . .	f 65 221,36^5	f 26 629,42	f 152 263,57	f 244 114,35^5
Voor inrigtingen van onderwijs aan doofstommen.	12 000,00	5 629,89	4 050,00	21 679,89
Totaal	f 77 221,36^5	f 32 259,31	f 156 313,57	f 265 794,24^5

Aan schoolgelden werd door de gemeenten ontvangen f 2824,02^5. Het zuiver bedrag der uitgaven was alzoo f 262 970,22.

Voegt men deze uitkomsten bij de vroeger verkregen cijfers der uitgaven voor de burgerscholen en hoogere burgerscholen, dan verkrijgt men als het totaal bedrag der uitgaven voor *alle* inrigtingen van middelbaar onderwijs door het Rijk, de provincien en de gemeenten in 1881 gedaan, eene som van f 2 303 052,14^5, waarvan f 1 084 948,93 door het Rijk, f 32 259,31 door de provincien en f 1 185 843,90^5 door de gemeenten.

Het totaal bedrag der inkomsten was f 337 933,65^5, namelijk voor het Rijk f 92 245,—, voor de gemeenten f 245 688,65^5.

Het zuiver bedrag dezer uitgaven was alzoo f 1 965 118,49.

§ 13. Pensioenen aan onderwijzend personeel bij het middelbaar onderwijs.

Gedurende het jaar 1881 werden aan bij het middelbaar onderwijs werkzame leeraren de navolgende jaarlijksche pensioenen ten laste van den Staat verleend, als aan:

dr. J. E. Stark, leeraar aan de Rijks hoogere burgerschool te Utrecht, f 760;

E. H. C. Schaefer, directeur en leeraar aan de Rijks hoogere burgerschool te Roermond, f 1311;

P. van der Kemp, leeraar aan de burger avondschool te Nijmegen, f 154.

§ 14. Rijkskweekschool voor vroedvrouwen.

De 21ste cursus ving op 1 October 1881 aan en werd op 14 Julij 1882 gesloten. Het getal kweekelingen in het 1ste studiejaar bedroeg 20, waarvan 5 uitwonende, in het 2de studiejaar 15, waarvan 4 uitwonende.

Ook nu werd, even als in het vorig jaar, voor de leerlingen van elk studiejaar afzonderlijk de verloskunde onderwezen.

De repetitielessen van de meesteresse-vroedvrouw werden, even als die voor lager onderwijs van de heeren Krokse en Gase, geregeld bijgewoond.

De praktische oefeningen, het onderzoek van zwangeren, het verleenen van bijstand aan barenden en de verzorging van kraamvrouwen en pasgeborenen werden onder de lei-

ding van den hoogleeraar G. H. VAN DER MEIJ en de meesteresse-vroedvrouw M. C. ARTZ verrigt. De theoretische lessen werden eveneens door genoemden hoogleeraar gegeven.

De ijver en het gedrag der leerlingen lieten weinig of niets te wenschen over; wel de geschiktheid voor studie door het gemis van voldoende opleiding.

Van de 11 inwonende leerlingen van het 2de studiejaar, die aan het examen voor vroedvrouw, in Julij 1882 te Rotterdam gehouden, deel namen slaagden er 9; de 4 uitwonende kweekelingen werden alle afgewezen.

In 1881 werden door het Rijk de volgende uitgaven gedaan voor de kweekschool voor vroedvrouwen:

Toelagen voor kost en inwoning en geneeskundige hulp van aanstaande vroedvrouwen en voor het aanschaffen van boeken.	f 6 911,08⁵
Inschrijvingsgelden der leerlingen aan de universiteit te Amsterdam, herhalings-onderwijs en belooningen aan vroedvrouwen-meesteressen	2 702,50
Huur van het gebouw der gemeenschappelijke huisvesting, aanschaffing en onderhoud van meubelen en verdere uitgaven. . . .	2 069,90⁵
Totaal . . .	f 11 683,49

§ 15. RIJKS VEEARTSENIJSCHOOL.

Aan het einde van het schooljaar 1880/81 en in den aanvang van het schooljaar 1881/82 onderging het personeel der leeraren de volgende wijzigingen.

Met ingang van 1 September 1881 werd eervol ontslag verleend aan de leeraren F. C. HEKMEIJER, op zijn verzoek, dr. J. R. E. VAN LAER, wegens reorganisatie van het dienstvak, waartoe hij behoorde, G. J. HENGEVELD, op zijn verzoek, en werden tot leeraren benoemd M. H. J. P. THOMASSEN, plaatsvervangend districts-veearts te Maastricht, D. F. VAN ESVELD, militair paardenarts der 2de klasse aan de Koninklijke militaire akademie te Breda, en dr. J. D. VAN DER PLAATS, tijdelijk adsistent aan de inrigting. Met ingang van 20 September 1881 werd eervol ontslag verleend aan den leeraar dr. C. A. PEKELHARING, ten gevolge van zijne benoeming tot hoogleeraar aan de Rijks-universiteit te Utrecht, en tot leeraar benoemd dr. S. DE JAGER, adsistent bij de physiologie aan de Rijks-universiteit te Leiden.

In verband met deze wijzigingen in het personeel onderging ook de indeeling der leervakken eene belangrijke verandering, waarbij zeven van de acht leeraarsplaatsen betrokken waren. Hierdoor werd ten bate van het onderwijs verkregen dat, zooveel mogelijk, als werkkring voor elke leeraarsplaats leervakken bij elkaâr kwamen, die naar hun aard, strekking en leermiddelen een zamenhangend geheel vormen of althans aanverwant zijn.

De bedoelde zeven leeraarsplaatsen werden ingerigt en vervuld als volgt: aan den directeur werd opgedragen het onderwijs in de bijzondere ziektekunde en geneesleer (2de afdeeling: parasitaire en besmettelijke ziekten), de geschiedenis der epizoötische ziekten en de veeartsenijkundige politie; aan den leeraar dr. J. D. VAN DER PLAATS het onderwijs in de natuurkunde en de theoretische scheikunde; aan den leeraar D. F. VAN ESVELD het onderwijs in de ontleedkunde, heelkundige ontleedkunde, embryologie en teratologie, de natuurlijke historie, het extérieur en de raskennis der huisdieren, de gezondheidsleer en de voederkennis; aan den leeraar dr. S. DE JAGER het onderwijs in de weefselleer en physiologie, de algemeene ziektekunde, de ziektekundige ontleedkunde en de praktische microscopie; aan den leeraar M. H. J. P. THOMASSEN het onderwijs in de algemeene geneesleer, de geneesmiddel- en vergiftleer, de bijzondere ziektekunde en geneesleer (1ste afdeeling), de geschiedenis en literatuur der veeartsenijkunde, de propaedeutische kliniek en een deel der kliniek; aan den leeraar W. C. SCHIMMEL het onderwijs in de heelkunde, de operatie- en verbandleer, de leer van den hoef en het hoefbeslag, de leer der hoefziekten en een deel der kliniek; aan den leeraar F. TH. WEITZEL het onderwijs in de veeteelt, de verloskunde, de geregtelijke veeartsenijkunde, de vleeschkeuring en een deel der kliniek. De door den leeraar L. J. VAN DER HARST vervulde leeraarsbetrekking onderging geene verandering; haar werkkring omvat het onderwijs in de plantkunde, de dierkunde, de delfstof- en aardkunde, de artsenijwarenkennis, de artsenijmengkunde en de praktische scheikunde, alsmede het toezigt op de pharmaceutische dienst.

Van de vier plaatsen van tijdelijk adsistent, in het voorjaar van 1876 opengesteld, werd met den aanvang van het schooljaar één opgeheven, namelijk die bij het onderwijs in natuurkunde en theoretische scheikunde, welke door de benoeming van den adsistent dr. J. D. VAN DER PLAATS tot leeraar opengevallen was en voortaan zonder bezwaar gemist kon worden.

Van de drie veeartsenijkundige adsistentsplaatsen was één gedurende het geheele schooljaar vervuld; één was onvervuld enkel gedurende de vacantiemaand Augustus, de derde gedurende de maanden Maart tot en met Augustus 1882. In den loop van het schooljaar ontvingen de bij den aanvang aanwezige drie adsistenten op hun verzoek eervol ontslag: de adsistent A. FREDERIKSE (werkzaam bij het onderwijs van den leeraar DE JAGER) met ingang van 1 Februarij 1882, ten gevolge van zijne benoeming tot gemeenteveearts en keurmeester van vee en vleesch te Gorinchem; de adsistent H. VIXSEBOXSE (werkzaam bij het onderwijs van den directeur en den leeraar THOMASSEN) met ingang van 1 Maart 1882, ten gevolge van zijne benoeming tot militair paardenarts; de adsistent D. VAN DER SLUYS (werkzaam bij het onderwijs van den leeraar SCHIMMEL) met ingang van 1 Augustus 1882, ten gevolge van zijne benoeming tot gemeenteveearts en eerste keurmeester van vee en vleesch te Utrecht.

De eerstgenoemde adsistentsplaats werd onmiddellijk weder vervuld door de benoeming van den veearts J. VAN TRIGHT te Zaltbommel tot adsistent voor den tijd van drie jaren. De beide andere plaatsen werden bezet op 1 September 1882, door de benoeming tot adsistent voor den tijd van drie jaren van de veeartsen E. FABER te Nuis, gemeente Marum, en G. GOOSEN te Harderwijk, die onderscheidenlijk werkzaam gesteld werden bij het onderwijs van den directeur en den leeraar THOMASSEN en bij dat van den leeraar SCHIMMEL.

Bij den aanvang van het schooljaar, op den eersten Dingsdag in September, waren aanwezig 63 leerlingen, van welke aanvankelijk 58 in de inrigting gehuisvest en verpleegd werden. In het begin van den winter-cursus werd een inwonend leerling van het 1ste studiejaar op eigen verlangen uitwonend, en zag een inwonend leerling van het 2de studiejaar zich genoopt het internaat te verlaten, omdat de ontzegging van inwoning hem weldra te wachten stond. Tijdens den zomer-cursus werden drie leerlingen van het 4de studiejaar op eigen verlangen uitwonend en verliet een leerling van het 3de studiejaar het internaat, om de zekere kans van ontzegging der verdere inwoning te ontgaan.

De leerlingen waren over de vier studiejaren aldus verdeeld:

1ste	studiejaar,	16 leerlingen;
2de	»	14 »
3de	»	17 »
4de	»	16 »

Van hen studeerden aanvankelijk 54 voor eigen rekening en werden 3 voor de militaire vétérinaire dienst hier te lande, 5 voor de burgerlijke veeartsenijkundige dienst in Oost-Indie en 1 voor de militaire vétérinaire dienst in Oost-Indie opgeleid. Met den aanvang van den zomercursus ontvingen nog 2 der eerstbedoelde gewone leerlingen eene aanstelling om verder voor rekening van het Departement van Kolonien voor de burgerlijke veeartsenijkundige dienst in Oost-Indie opgeleid te worden.

De uitslag van de aan het einde van het schooljaar gehouden examens was als volgt.

Van de 16 leerlingen van het 4de studiejaar werd door

15 het veeartsenijkundig examen afgelegd. Een leerling nam aan dit examen geen deel, omdat hij achterlijk geraakt was in zijne studie door herhaalde ziekte, die ook een tijdelijk verblijf bij zijne familie noodzakelijk had gemaakt. Aan 14 der geëxamineerden werd door de commissie voor genoemd examen het diploma van veearts uitgereikt; één is daarbij niet geslaagd.

Van de 17 leerlingen van het 3de studiejaar gingen 15 tot het vierde over en moesten 2 wegens onvoldoend overgangsexamen in hun studiejaar blijven. De beste der leerlingen van dit studiejaar, die zich gedurende zijn studietijd steeds bijzonder had onderscheiden, is tijdens de groote vacantie bij zijne familie overleden.

De 14 leerlingen van het 2de studiejaar hebben allen het natuurkundig examen voor aanstaande veeartsen afgelegd; 12 hunner deden zulks met goed gevolg en kregen daardoor toegang tot het 3de studiejaar, terwijl de 2 overigen het diploma niet konden verwerven. Een der laatsten die reeds voor de derde maal dit examen aflegde, na gedurende drie schooljaren (het laatste jaar als uitwonend leerling) het onderwijs van het 2de studiejaar zonder ijver bijgewoond te hebben, heeft aan het einde van het schooljaar de inrigting verlaten.

Van de 16 leerlingen van het 1ste studiejaar gingen 11 tot het 2de over; het overgangsevamen van de 5 anderen was onvoldoende. Een der laatsten heeft aan het einde van het schooljaar de inrigting verlaten.

Voor het toelatingsexamen, den 10den tot en met den 14den Julij 1882 afgenomen, hadden zich 45 aspiranten aangemeld, die allen verschenen zijn. Gedurende het examen hebben 2 hunner zich teruggetrokken. Door 27 aspiranten is aan de eischen van het examen voldaan; de overige 16, die het volledig examen afgelegd hebben, zijn niet toegelaten. Van de geslaagde aspiranten verlangden 2 als uitwonend leerling geplaatst te worden. Voor de 25 overigen waren slechts 20 plaatsen in het internaat beschikbaar, zoodat 5 hunner alleen als uitwonend leerling toegelaten konden worden; 3 der laatsten hebben zoodanige plaatsing aangenomen, terwijl de twee anderen in 1883 andermaal het toelatingsexamen verkozen af te leggen, in de hoop dat alsdan, ingevolge de bepaling van het 2de lid van art. 22 van het reglement voor 's Rijks veeartsenijschool, een hooger rangnummer hun toegang tot het internaat zal kunnen verschaffen. Het aantal toegelaten leerlingen bedraagt bij gevolg 25, van welke 20 inwonend en 5 uitwonend.

Met ingang van het schooljaar 1882/83 zullen de plaatsen van het internaat, ten getale van 60, alle bezet, en bovendien 11 uitwonende leerlingen, te zamen 71 leerlingen, aanwezig zijn.

Het gedrag van de groote meerderheid der leerlingen gaf alle reden tot tevredenheid. Slechts enkelen moesten door berisping en waarschuwing van den directeur tot naleving der reglementaire bepalingen gedrongen worden; weinigen moesten bij herhaling aldus tot hun pligt worden geroepen. Vergrijpen tegen de tucht, die bemoeijing van den Raad van bestuur vorderden, zijn ook in dit schooljaar niet voorgekomen.

De studieijver en de vorderingen der leerlingen waren in het algemeen zeer voldoende, bij niet weinigen lofwaardig. Slechts eenige leerlingen, inzonderheid van het 1ste studiejaar, gaven ten deze reden tot klagen.

Het onderwijs werd bijgewoond door één toehoorder, gedurende den winter-cursus in ontleedkunde, weefselleer en physiologie, artsenijwarenkennis, praktische ontleedkunde en praktische hoefbeslagleer; gedurende den zomercursus in weefselleer en physiologie, leer van den hoef en het hoefbeslag, kennis der voeder-, artsenij- en vergiftplanten, gezondheidsleer, veeteelt en praktische microscopie. Deze toehoorder, die ook reeds gedurende den zomer-cursus van het schooljaar 1874/75 en gedurende de schooljaren 1875/76 en 1881/82 als zoodanig het onderwijs in eenige vakken van het 1ste en het 2de studiejaar gevolgd had, heeft aan het einde van het schooljaar het natuurkundig examen voor aanstaande veeartsen afgelegd maar is daarbij niet geslaagd.

De verzamelingen, instrumenten, gereedschappen enz., voor het onderwijs in natuurkunde en scheikunde werden naar behooren onderhouden. De natuurkundige verzameling werd door eigen aanmaak vermeerderd met eenige werktuigen ten behoeve van het onderwijs in de warmte, het licht en de golfbeweging. De scheikundige verzameling werd aangevuld met onderscheidene praeparaten van chemische stoffen en, naar aanleiding van de overdragt op den nieuwen leeraar, gecatalogiseerd en op nieuw gerangschikt. Tot de aangekochte instrumenten behoort een toestel van Soxhlet ter bepaling van het vetgehalte in melk.

Het museum voor natuurlijke historie en het herbarium verkeeren in goeden staat. Het eerstgenoemde heeft echter bij aanhoudend vochtig weder meer en meer te lijden van den onvoldoenden toestand van het houten zoogenaamd hulpgebouw, waarin het zich bevindt. Het werd vermeerderd onder anderen met eene verzameling naturaliën ten behoeve van het onderwijs in aardkunde.

De pharmacognostische verzameling werd naar behooren onderhouden en verkeert in goeden staat.

De bromatologische verzameling, waaraan sedert geruimen tijd niet de noodige zorg besteed werd, verkeerde bij den aanvang van het schooljaar in een zeer ongunstigen toestand. Door de ijverige bemoeijingen van den leeraar, wien thans de onmiddellijke zorg voor dit deel der leermiddelen opgedragen is, heeft deze verzameling in den loop van het schooljaar eene belangrijke verandering, namelijk nagenoeg geheele vernieuwing en aanzienlijke uitbreiding ondergaan; zij verkeert thans in een uitmuntenden staat en zal allengs zooveel mogelijk volledig gemaakt worden.

De toestand van den plantentuin liet veel te wenschen over, in weerwil van de moeite, die de met het toezigt belaste leeraar zich gegeven heeft om het aantal planten zoo volledig mogelijk te maken en te houden. Het laag en zeer vochtig terrein is oorzaak, dat gedurende de opvolgende natte jaren het goede onderhoud op den duur zeer moeijelijk was.

Het museum voor normale ontleedkunde der huisdieren verkeert in uitmuntenden staat, zoowel wat onderhoud als volledigheid betreft; het werd met drie nummers vermeerderd. Ten behoeve van het ontleedkundig onderwijs werden een aantal instrumenten en andere benoodigdheden aangeschaft.

Het museum voor ziektekundige ontleedkunde verkeert in voldoenden staat; maar het begint te lijden aan gemis aan ruimte, waardoor het goede onderhoud bezwaarlijk en het zooveel mogelijk dienstbaar maken der praeparaten aan het onderwijs bemoeijelijkt wordt. Het deed eene aanwinst van 95 praeparaten, waarvan 82 op liquor en 13 gedroogde voorwerpen.

Het materiaal van het physiologisch laboratorium werd naar behooren onderhouden, met eenige nieuwe instrumenten vermeerderd; het verkeert in zeer goeden staat.

De verzamelingen, instrumenten, gereedschappen en modellen voor het onderwijs in operatieve heelkunde en verbandleer, verloskunde, hoefbeslag en kliniek verkeeren in zeer goeden staat. Inzonderheid die voor operative heelkunde, verbandleer en hoefbeslag ondergingen belangrijke verbeteringen door de ijverige bemoeijingen van den leeraar, wien thans de onmiddellijke zorg voor deze afdeeling der leermiddelen opgedragen is. Zij ondergingen tevens eene zeer aanzienlijke uitbreiding, die zes nieuwe kasten noodig maakte, en behoeven, om geheel volledig te kunnen heeten, nog slechts eenige aanvulling in enkele onderdeelen. Zij mogen thans getoond worden als modelverzamelingen, die aan de eischen eener goed ingerigte veeartsenijschool beantwoorden. Ook de verzameling voor verloskunde werd met een aantal belangrijke instrumenten vermeerderd.

De bibliotheek is naar behooren onderhouden en, ongerekend de bijgekomen gedeelten van loopende vervolgwerken en vaste tijdschriften, met 275 nummers vermeerderd. Zij is overgebragt naar het nieuwe locaal, heeft tevens eene andere, meer doelmatige indeeling en rangschikking ondergaan en verkeert in zeer goeden staat. Een systematische catalogus is in bewerking.

Voor het praktisch onderwijs in normale ontleedkunde werden gebruikt 28 paarden, 3 ezels, 3 koeijen, 2 kalveren, 1 geit en eenige kleinere huisdieren. De vermelde

groote huisdieren hadden meerendeels te voren gediend voor het praktisch onderwijs in operative heelkunde, verbandleer en hoefbeslag.

Voor het verloskundig onderwijs op het fantôme werden 23 kalveren gebezigd. Steeds werd zooveel mogelijk gezorgd, dat de leerlingen van het 3de en het 4de studiejaar in de gelegenheid waren, bij de runderen der inrigting zich met het normaal beloop der baring en met de bij ligte afwijkingen in deze te verleenen hulp ook uit eigen aanschouwing bekend te maken. Over het geheel is de verloskundige kliniek van zeer geringen omvang, zoodat er groote behoefte bestaat aan veel meer gelegenheid tot het verrigten van kunstmatige verlossingen bij groote huisdieren. Deze behoefte doet zich te sterker gevoelen sedert, voor de toelating tot het veeartsenijkundig examen, de candidaat volgens de wet mede het bewijs heeft te leveren, dat hij minstens twee buitengewone verlossingen bij de grootere huisdieren (paard of rund) verrigt heeft. In deze leemte is echter niet op voldoende wijze te voorzien; eensdeels omdat de uitoefening der verloskunst van het vee bij de wet aan ieder geoorloofd is, anderdeels omdat, ook al ware zulks niet het geval, eene uitgebreide verloskundige buitenkliniek zoo veelvuldige afwezigheid van den leeraar en de leerlingen zou vorderen, dat de regelmatige gang van het onderwijs daaronder te zeer zou moeten lijden.

In de hoefsmederij der school werden, ongerekend het beslag, dat enkel ten behoeve van het onderwijs geschiedde, 571 paarden beslagen, tegen 532 in het schooljaar 1880/81. Daarbij werden 1732 hoefijzers, waaronder meerdere voor zieke en gebrekkige hoeven, vervaardigd en gelegd (tegen 1599 in 1880/81) en 124 hoefijzers verlegd.

Van wege de school is hulp verleend voor 2037 dieren, tegen 1900 in het vorig schooljaar en 1822 in het schooljaar 1879/80.

Het aantal gereed gemaakte recepten bedroeg 4857, tegen 5618 in het vorig schooljaar; benevens 741 recepten voor inwonende ambtenaren, leerlingen en bedienden, tegen 850 in het vorig schooljaar.

In het parc vaccinogène bij 's Rijks veeartsenijschool ontvingen de leerlingen van het 4de studiejaar, gedurende den zomer-cursus, van den directeur onderrigt in het kweeken en behandelen van animale vaccine.

In 1881 werden door het Rijk de volgende uitgaven gedaan ten behoeve der veeartsenijschool:

a. *Personeel.*

Jaarwedden van den directeur en de leeraren	f 27 399,98[5]	
Jaarwedden der overige ambtenaren.	9 929,30[5]	
Schrijfloonen, loon der bedienden en arbeiders	4 638,14[5]	
		f 41 967,43[5]

b. *Materieel.*

Kosten van voeding en verpleging der kweekelingen en bedienden.	f 20 404,78[5]	
Subsidien voor het onderwijs	5 480,06	
Onderhoud en lasten der gebouwen, onderhoud en aankoop van meubelen en gereedschappen, vuur en licht	10 458,95[5]	
Schrijfbehoeften, drukloonen enz.	474,48	
Voeding van dieren in de stallen der school	18 303,18	
Transporteren	f 55 121,46	f 41 967,43[5]
Per transport	f 55 121,46	f 41 967,43[5]
Aankoop van dieren . . .	985,45	
		56 106,91
Totaal . .		f 98 074,34[5]

Van deze school werden de volgende inkomsten verkregen.

Bijdragen der kweekelingen	f 11 745,00[5]	
Verkoop van melk, runderen, mest, afval enz.	2 464,63[5]	
Verpleging van zieke dieren en hoefbeslag.	9 267,07[5]	
Huis- en landhuur. . . .	—	
		23 476,71[5]
Het zuiver bedrag der uitgaven in 1881 was alzoo.		f 74 597,63

ONDERWIJS BIJ DE LAND- EN ZEEMAGT.

§ 1. Koninklijke Militaire Akademie.

Op 1 September 1881 — toen het cursusjaar een aanvang nam — telde het aan de Koninklijk Militaire Akademie verbonden personeel ambtenaren 39 officieren, waaronder 1 gedetacheerd en 18 burgerbeambten.

De luitenant-kolonel Pompe was belast met de leiding der studien, zoowel theoretisch als praktisch; 5 officieren en 2 burgerleeraren waren als hoofd van onderwijs werkzaam; terwijl in het geheel aan 22 officieren en 17 burgerleeraren uitsluitend het geven van wetenschappelijk onderwijs was opgedragen.

Eindelijk waren 3 kapiteins en 6 luitenants der infanterie in het bijzonder belast met de militaire opleiding der kadetten, terwijl aan den kapitein-kwartiermeester het geven van onderwijs in de militaire administratie en aan den paardenarts dat in de paardenkennis was opgedragen.

Het aantal kadetten bedroeg bij den aanvang van het cursusjaar 1881/82 315. In den loop van dat jaar werden 2 kadetten van het Iste studiejaar op verzoek en 1 van hetzelfde studiejaar wegens ligchaamsgebreken eervol ontslagen; terwijl 1 kadet van het IIIde studiejaar buitenslands, alwaar hij zich tot herstel van gezondheid bevond, en 1 kadet van het IIde studiejaar ten huize zijner betrekkingen overleden.

Bovendien ontstonden nog eenige veranderingen, door de navolgende overplaatsingen:

1 kadet van het IVde studiejaar, artillerie hier te lande, bij dat wapen in Oost-Indie;

1 kadet van het IIIde studiejaar, artillerie in Oost-Indie, bij het wapen der infanterie in die gewesten;

1 kadet van het IIde studiejaar, infanterie in Oost-Indie, bij het wapen der cavalerie aldaar;

1 kadet van het IIde studiejaar, artillerie hier te lande, bij het wapen der infanterie hier te lande, IIIde studiejaar;

1 kadet van het IIde studiejaar, artillerie in Oost-Indie, bij het wapen der infanterie in die gewesten;

2 kadetten van het Iste studiejaar, infanterie hier te lande, bij het wapen der artillerie aldaar;

1 kadet van het Iste studiejaar, artillerie hier te lande, bij dat wapen in Oost-Indie;

1 kadet van het Iste studiejaar, infanterie in Oost-Indie, bij de cavalerie in die gewesten;

1 kadet van het Iste studiejaar infanterie hier te lande, bij het wapen der cavalerie hier te lande.

Het aantal kadetten bedroeg dus aan het einde van het cursusjaar 1881/82, 310, verdeeld als volgt:

Iste studiejaar	88
IIde »	70
IIIde »	91
IVde »	61

Ten aanzien der regeling van het toelatingsexamen in 1882 wordt verwezen naar de *Nederlandsche Staatscourant* van 26 Januarij 1882, n°. 22.

Verder werd dit jaar het examen schriftelijk afgenomen in alle vakken behalve in de aardrijkskunde.

Tot deelneming aan het toelatings-examen in 1882 hadden zich 196 jongelieden aangemeld, van welke 74 te Amsterdam, 75 te Breda, 38 te Arnhem, 6 te Groningen en 3 te Roermond het schriftelijk gedeelte van het examen wenschten af te leggen. Daarvan hebben zich 2 vóór het schriftelijk- en 2 vóór het mondeling examen teruggetrokken, terwijl van de overblijvenden 30 voor de militaire dienst ongeschikt werden bevonden.

Van de 162 overblijvenden voldeden 83 aan de gestelde eischen. Van deze werden 76 tot kadet benoemd, en wel:

Voor de dienst hier te lande:

13 bij de infanterie,
2 » » cavalerie,
25 » » artillerie,
2 » » genie.

Voor de dienst in Oost-Indie:

20 bij de infanterie,
1 » » cavalerie,
9 » » artillerie,
4 » » genie.

Vier van de 80 opengestelde plaatsen werden alzoo niet vervuld.

Vier aspiranten, die aan het toelatings-examen hadden voldaan, verkozen eene plaatsing bij de Koninklijke Nederlandsche Marine of het corps mariniers boven die als kadet bij de Koninklijke Militaire Akademie. Door latere veranderingen en na-examens, bedroeg het getal kadetten, bij den aanvang van den nieuwen cursus 326, verdeeld als volgt:

Hier te lande:

	IVde	IIIde	IIde	Iste	Jaar.
Infanterie	19	22	14	15	70
Cavalerie.	4	3	—	3	10
Artillerie.	11	12	20	29	72
Genie	3	2	4	2	11
Totaal . . .	37	39	38	49	163

Oost-Indie:

	IVde.	IIIde.	IIde.	Iste.	Jaar.
Infanterie	21	18	23	25	87
Cavalerie.	—	1	1	1	3
Artillerie.	16	8	15	10	49
Genie	10	5	4	5	24
Totaal. . .	47	32	43	41	163
Totaal-generaal . .	84	71	81	90	326

Van de 61 kadetten van het hoogste studiejaar legden 59 het eindexamen af, terwijl 1 van de cavalerie hier te lande door afwezigheid met verlof wegens ziekte niet aan dat examen heeft kunnen deelnemen, en aan 1 van de artillerie in Oost-Indie, die door ziekte slechts een gedeelte van het examen konde afleggen, is vergund geworden na afloop der vacantie het overige gedeelte van het eindexamen af te leggen, om, bij goeden uitslag, alsnog voor eene benoeming tot officier in aanmerking te worden gebragt.

Het verslag van die eindexamens is opgenomen in de *Nederlandsche Staatscourant* van 17 Augustus 1882, n°. 193. In de commissie hadden van het personeel dezer inrigting zitting de gouverneur, de eerste officier, 5 hoofden van onderwijs en 1 burgerleeraar, benevens de kapitein der infanterie bij de akademie gedetacheerd.

Alle kadetten, welke het geheele examen aflegden, werden tot officier benoemd, en wel:

Voor de dienst hier te lande:

13 voor de infanterie;
2 » » cavalerie;
14 » » artillerie;
3 » » genie.

Voor de dienst in Oost-Indie:

8 voor de infanterie;
9 » » artillerie;
10 » » genie.

De overgangs-examens der drie laagste studiejaren bij het einde van het cursusjaar 1881–1882 hebben de volgende uitkomsten opgeleverd.

	Studiejaar. I.	II.	III.	*AANMERKINGEN.*
Totale sterkte . . .	89	71	90	(*) Waarvan 1, in verband met zijne overplaatsing bij een ander wapen, de lessen van het Iste studiejaar voor de tweede maal zal volgen, en 1, wiens achterlijkheid moet toegeschreven worden aan langdurige afwezigheid wegens ziekte.
Voldaan	57	40	69	
Gedeeltelijk voldaan.	20	23	14	
Niet voldaan . . .	(*) 10	6	6	
Wegens ziekte niet aan het examen deelgenomen. . .	2	2	1	

Bij de Iste afdeeling der krijgsschool waren 22 luitenants, welke allen met goed gevolg het eindexamen aflegden.

De praktische oefeningen der kadetten van de beide hoogste studiejaren hebben dit jaar plaats gehad op de *Teteringsche* en *Oldenbroeksche heiden*.

Het kamp op de eerstgenoemde heide werd door de kadetten betrokken op den 15den Junij 1882. Den 1sten Julij daaraanvolgende vertrokken de kadetten der artillerie naar de *legerplaats op de Oldenbroeksche heide*, ten einde er gedurende 14 dagen schietoefeningen met vesting- en veldgeschut te houden. De overige kadetten van het IVde studiejaar betrokken, onder toezigt van een kapitein der infanterie, den 8sten Julij mede laatstgenoemd kamp, ten einde er de oefeningen der artillerie bij te wonen.

Met afwijking van hetgeen in vorige jaren geschiedde, werden door de 2de luitenants der artillerie en genie, gedetacheerd bij de Iste afdeeling der krijgsschool, dit jaar geen praktische oefeningen gehouden. Zij werden den 15den Junij 1882 in het genot van verlof gesteld en den 25sten Junij daaraanvolgende naar hunne respective corpsen gedirigeerd.

De bibliotheek werd door aankoop en door geschenken zooveel mogelijk op de hoogte van den tijd gehouden. Van de verschillende Departementen van algemeen bestuur, van de Gedeputeerde Staten van vijf provincien, van de besturen der gemeenten Amsterdam, Utrecht en Breda, alsmede van enkele vereenigingen en van particulieren werden boek- en kaartwerken ten geschenke ontvangen.

Voor rekening der Koninklijke Militaire Akademie werden ook nu verschillende handleidingen, reglementen en voorschriften gedrukt of herdrukt. Van die handleidingen of cursussen zagen het licht:

Landmeten en Waterpassen, door Ch. M. Schols, hoogleeraar aan de polytechnische school te Delft. Tweede druk. Met een atlas van 14 platen;

Leerboek der natuurkunde, door dr. V. A. Julius, leeraar aan de Koninklijke Militaire Akademie. IIde deel;

Handleiding bij de beoefening der Maleische taal en letterkunde, door dr. J. J. de Hollander, hoogleeraar aan de Koninklijke Militaire Akademie, 5de verbeterde druk;

Handleiding bij de beoefening der Land- en Volkenkunde van Nederlandsch Oost-Indie, door dr. J. J. de Hollander. Iste deel, 4de omgewerkte uitgave;

Taktiek der drie wapens, door L. de Vlaming, kapitein der infanterie. *Iste deel. Elementaire Taktiek.* 4de herziene en omgewerkte druk;

Handleiding tot de algemeene Artillerie-wetenschap voor de kadetten van alle wapenen, door W. C. Hojel, luitenant-kolonel der artillerie;

4de Aflevering. *Projectielen voor geschut en verdere ernstvuurwerken*;

Handleiding tot de kennis der Artillerie voor de kadetten van dat wapen. Afdeeling Taktiek, door A. L. W. Seijffardt, kapitein van den generalen staf. *Hoofdstuk II. Taktiek der Vesting-artillerie.* Met 26 platen.

In bewerking zijn de Handleidingen over *Paardenkennis*, *Mechanica*, *Differentiaal-* en *Integraalrekening*, alsmede een herdruk van het hoofdstuk *Schieten* der *Handleiding tot de kennis der Artillerie*, van het *IIde deel* der *Militaire Aardrijkskunde en Statistiek* en *van de beginselen der Veldversterkingskunst.*

§ 2. Tweede afdeeling der krijgsschool.

De cursus begon op 1 October 1881 met 22 officieren, waarvan 15 van het Nederlandsch-Indische leger; die voor intendance met 6 officieren, waarvan 2 van het Nederlandsch-Indische leger.

Zij waren over de cursusjaren verdeeld als volgt:

Tweede jaar,	4	hier te lande,	7 Nederl. Indie
Eerste jaar,	3	»	8 »

Eén officier van het Ned. Ind. leger, die den intendancecursus volgde, verzocht en verkreeg spoedig na den aanvang van dien cursus vergunning naar Indie terug te keeren.

In de regeling van de inrigting der krijgsschool en van den intendance-cursus is in het afgeloopen cursusjaar geen wijziging gebragt.

Van de 4 officieren, behoorende tot het leger hier te lande, die op 1 October 1882 den cursus hadden doorloopen, werden er, voor den tijd van één jaar, twee ingedeeld bij het regiment hussaren en evenzoo twee bij het regiment veld-artillerie, te 's Gravenhage in garnizoen.

Aan het toelatingsexamen werd in 1882 door 10 officieren van het leger hier te lande deelgenomen, waarvan 6 voor de krijgsschool. Deze voldeden allen aan de eischen van het examen, terwijl slechts één der aspiranten voor den intendance-cursus slaagde.

Van het Nederlandsch-Indisch leger volgen 4 officieren het eerste cursusjaar bij de krijgsschool, 4 den intendancecursus.

Met 1 October 1882 werd de cursus alzoo bijgewoond:

bij de IIde afdeeling der krijgsschool door 21 officieren, waarvan 12 van het Nederlandsch-Indisch leger;

bij den cursus voor intendance door 10 officieren, waarvan 5 van het Nederlandsch-Indisch leger: totaal 31 officieren.

Het onderwijzend personeel heeft in het afgeloopen jaar geene verandering ondergaan.

§ 3. Instructie-bataillon.

Het getal militairen, bij het bataillon ingedeeld, bedroeg op 19 Julij 1882 699 officieren, onderofficieren, korporaals en verdere manschappen. Hetzij tot het geven van onderwijs hetzij om opgeleid te worden tot onderofficier bij het leger in Oost-Indie, alsook ter voorziening in eenige bijzondere diensten, waren nog bij het bataillon gedetacheerd 1 kapitein-kwartiermeester van het Oost-Indisch leger en 105 onderofficieren, korporaals en soldaten.

Van 20 Julij 1881 tot en met 19 Julij 1882 werden bij het bataillon aangenomen voor de dienst hier te lande 454 volontairs, waaronder 6 tamboers en 4 elève-hoornblazers.

Uit de volgende tabel blijkt, bij welke klasse van het schoolonderwijs deze volontairs werden ingedeeld, uit welk deel des lands zij afkomstig zijn, alsmede de maatschappelijke betrekking der vaders.

Klasse van het schoolonderwijs, waarbij op het tijdstip hunner aanneming ingedeeld.	Noordbrabant.	Gelderland.	Zuidholland.	Noordholland.	Zeeland.	Utrecht.	Friesland.	Overijssel.	Groningen.	Drenthe.	Limburg.	Ned. kolonien.	Buitenland.	Totaal.
Eerste	4	8	12	10	5	3	3	3	4	2	2	13	»	69
Tweede	6	20	29	29	6	8	24	4	12	3	13	13	3	170
Derde	9	14	30	23	8	4	38	8	35	8	5	4	19	205
Totaal . . .	19	42	71	62	19	15	65	15	51	13	20	30	22	444
MAATSCHAPPELIJKE BETREKKING DER VADERS.														
Officieren	3	3	3	2	1	»	»	1	1	»	1	10	3	28
Onderofficieren en soldaten . .	7	7	4	5	2	2	»	2	»	»	3	2	1	35
Ambtenaren	5	6	12	17	5	4	12	6	9	4	10	13	3	106
Particulieren	4	26	52	38	11	9	53	6	41	9	6	5	15	275
Totaal	19	42	71	62	19	15	65	15	51	13	20	30	22	444

Numerieke opgave van onderofficieren en korporaals, die aan het leger hier te lande, zoomede aan dat in de kolonien zijn verstrekt van 20 Julij 1881 tot en met 19 Julij 1882.

	Hier te lande.	Oost-Indie.	Totaal.
Sergeant-majoor . .	»	»	»
Sergeanten en fourriers	25	2	27
Korporaals	345	»	345
Totaal . .	370	2	372

De volontairs worden, naar de uitkomst van een bij hunne aankomst afgelegd examen, ingedeeld in een der drie klassen, waarin het schoolonderwijs verdeeld is.

Het aantal volontairs, in elke klasse aanwezig, maakt eene splitsing daarvan in onderafdeelingen noodig.

Het onderwijs wordt in elke klasse gegeven onder toezigt en medewerking van een officier, door geschikte onderofficieren en korporaals van het kader des bataillons, en wel des morgens, van Maandag tot en met Vrijdag, gedurende twee uren daags.

De leiding van het schoolonderwijs is, onder toezigt van den bataillons-kommandant, opgedragen aan een kapitein. Iedere maand wordt de gelegenheid gegeven om het examen af te leggen van eene lagere naar eene hoogere klasse.

De onderstaande tabel geeft een overzigt van de sterkte der schoolklassen op drie verschillende tijdstippen.

	1 October 1881.	1 April 1882.	1 Julij 1882.
Derde klasse. . . .	57	60	57
Tweede klasse . . .	326	320	318
Eerste klasse. . . .	120	126	135
Te zamen . .	503	506	510

De overgangen in die schoolklassen bedroegen:

van de 3de naar de 2de klasse 224
» » 2de » » 1ste » 80
» » 1ste » » aspirantenklasse. . . 16

Het wetenschappelijk onderwijs wordt, onder de leiding van een kapitein, gewoonlijk door officieren gegeven. Alleen bij het onderwijs in de Fransche en Hoogduitsche talen, de natuurkunde en de warenkennis, treden burgerleeraren als docenten op. De uitkomsten van dat onderwijs gedurende het aangegeven tijdvak mogen wederom gunstig worden genoemd. De volgende overgangen vonden plaats:

van de aspiranten-klasse naar de voorbereidende school 28
van de voorbereidende school naar den cursus. . . 16
van den cursus naar den hoofdcursus 1ste (laagste) klasse:
van het instructie-bataillon 13
van de regimenten 9
22
naar den hoofdcursus 2de of hoogste klasse . . 12

Administratie-cursus voor hier te lande.

Van den cursus naar de 1ste klasse van den hoofdcursus:
van het instructie-bataillon 2
van de regimenten 3
5

Van de 1ste naar de 2de klasse:
van het instructie-bataillon 2
van de infanterie 2de klasse 2
van de regimenten 3
7

Administratie-cursus voor Oost-Indie, 1ste klasse.

Van de regimenten	5
Van de 1ste naar de 2de klasse:	
van het instructie-bataillon	2
van de regimenten	5
	7

De hoofdcursus begon op 1 October 1881; voor de infanterie met 34 en voor de militaire administratie met 24 leerlingen, verdeeld als volgt:

2de *cursusjaar:*

infanterie	12
administratie hier te lande	7
» in Oost-Indie	7

1ste *cursusjaar:*

infanterie	22
administratie hier te lande	5
» in Oost-Indie	5

Aan het examen ter verkrijging van den officiersrang onderwierpen zich van den hoofdcursus te Kampen:

voor de infanterie	32 onderofficieren
» » militaire administratie	6 »

Hiervan werden benoemd:

tot 2den luitenant der infanterie bij het leger hier te lande	18
bij het leger in Oost-Indie	12
tot 2den luitenant-kwartiermeester:	
bij het leger hier te lande	4
» » » in Oost-Indie	2

Na afloop van het in September 1882 gehouden toelatingsexamen tot den hoofdcursus werden te Kampen gedetacheerd:

voor de infanterie		19
» » administratie hier te lande	10	
» » » in Oost-Indie	7	
		17
		36

zoodat op 1 October 1882 het getal leerlingen van den hoofdcursus bedroeg:

	Infanterie.	Admin.: hier te lande.	Admin.: O.-I.
Examen-klasse	12	7	7
2de klasse	22	3	5
1ste »	19	12	7
Totaal 94 leerlingen.	53	22	19

§ 4. ARTILLERIE-INSTRUCTIE-COMPAGNIE.

De getalsterkte van de volontairs, die op 1 Julij 1881 onderwijs genoten, bedroeg 180. Van dat tijdstip af tot 1 Julij 1882 zijn 98 nieuwe volontairs aangenomen, terwijl op laatstgenoemden dag het aantal volontairs 153 bedraagt, zoodat 125 leerlingen met of zonder bevordering de compagnie verlieten.

De volgende tabel toont aan, in welke provincie van het Rijk de volontairs vroeger onderwijs hebben genoten; bij welke klasse van het schoolonderwijs zij bij aankomst werden ingedeeld; de maatschappelijke betrekking hunner vaders, zoomede de getalsterkte van iedere klasse op den 1sten van ieder kwartaal.

Klasse van het schoolonderwijs, waarbij op het tijdstip hunner aanneming ingedeeld.	Noordbrabant.	Gelderland.	Zuidholland.	Noordholland.	Zeeland.	Utrecht.	Friesland.	Overijssel.	Groningen.	Drenthe.	Limburg.	Indie.	Buitenland.	Totaal.
Eerste	1	3	6	1	2	1	1	»	2	1	»	»	»	18
Tweede A	»	1	1	4	»	1	2	»	1	»	»	»	»	10
Tweede B	2	»	5	3	»	1	»	»	4	»	1	»	»	16
Derde	»	1	18	3	10	3	8	1	6	4	»	»	»	54
Totaal	3	5	30	11	12	6	11	1	13	5	1	»	»	98

MAATSCHAPPELIJKE BETREKKING DER VADERS.

Officieren	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1
Onderofficieren en soldaten	»	1	3	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	4
Ambtenaren	1	»	1	1	2	3	1	1	3	1	»	»	»	13
Particulieren	2	4	25	10	10	3	10	»	10	4	1	»	»	80
Totaal	3	5	30	11	12	6	11	1	13	5	1	»	»	98

Aantal leerlingen op onderstaande datums.

	1 Julij 1881.	1 October 1881.	1 Januarij 1882.	1 April 1882.	1 Julij 1882.
1ste klasse	31	30	25	30	38
2de » A	53	38	46	45	53
2de » B	41	41	35	36	31
3de »	55	62	24	29	32
Totaal . . .	180	171	130	140	154

Er bestaan bij de instructie-compagnie drie klassen voor het schoolonderwijs: de 1ste of hoogste klasse, de 2de en de 3de klasse. De 2de klasse is nog verdeeld in 2 onderdeelen A en B. Bij aankomst worden de volontairs geëxamineerd, en naarmate hunner bekwaamheid in de verschillende klassen ingedeeld.

De vereischten tot toelating zijn: een leeftijd van 15—19 jaren; een gezond ligchaamsgestel; eene aan den leeftijd geëvenredigde lengte; het schrijven van een goed leesbare hand; het duidelijk lezen en het goed bekend zijn met de vier hoofdregels der rekenkunde.

De leiding van het schoolonderwijs is, onder toezigt van den kommandant der compagnie, opgedragen aan een luitenant, wien 7 onderofficieren als onderwijzers zijn toegevoegd. Des winters wordt dagelijks, behalve woensdag en zaturdag, 2 malen schoolonderwijs gegeven; smorgens van $7^1/_2$—9 uur en 's avonds $5^3/_4$—$6^3/_4$ uur. Des zomers vervalt de ochtendschool. Den overigen tijd worden de jongelieden telkens met kleine tusschenpoozen bezig gehouden met oefeningen ('s zomers twee malen, 's winters eenmaal daags), theorien over de verschillende dienst- en exercitie-reglementen, het handboek voor onderofficieren en korporaals der artillerie, gymnastiek, schermen en zwemmen, waarbij het overige kader der compagnie ingedeeld is, zoodat in het geheel als onderwijzers werkzaam zijn: 4 luitenants; 3 sergeanten-majoor (1 vuurwerker); 12 sergeanten; 1 fourrier en 8 korporaals.

Het schoolonderwijs omvat het schoonschrijven, de nederlandsche taal, het kunstmatig lezen, het vlug en goed rekenen, ook met gewone en decimale breuken, de aardrijkskunde en de vaderlandsche geschiedenis. Het wordt dienstbaar gemaakt aan de praktische beoefening van militaire dienstzaken, de menagerekening, de compagnies-administratie en het opmaken van rapporten over dienstonderwerpen.

Van de kaart van Nederland wordt veel gebruik gemaakt en roemrijke feiten uit de vaderlandsche geschiedenis medegedeeld, om een goeden krijgsmansgeest levendig te houden.

Ten einde de volontairs in de gelegenheid te stellen om hunne lessen voor den volgenden dag te leeren, hebben zij 's avonds eene verpligte eigen oefening van één uur, terwijl voor hen, die zulks verlangen, gelegenheid bestaat om hunne studien voort te zetten.

Het schoolonderwijs bij de instructiebatterij heeft een aanvang genomen, toen den 8sten November 1881 die batterij haar werkkring opende met de opname van 1 korporaal titulair en 27 volontairs, allen afkomstig van de instructie-compagnie.

Van dat tijdstip af tot 1 Mei 1882 zijn van die compagnie nog overgenomen: 4 korporaals titulair en 1 volontair; en bovendien nieuw aangenomen 9 volontairs.

Een volontair, afkomstig van de instructie-compagnie, is weder daarbij teruggeplaatst, als ligchamelijk ongeschikt bevonden voor het bereden gedeelte van het wapen.

De leiding van het schoolonderwijs is, onder toezigt van den kommandant der batterij, opgedragen aan een luitenant-onderwijzer, wien 3 onderofficieren als hulponderwijzers zijn toegevoegd.

Er bestaan drie klassen voor het schoolonderwijs: de 1ste of hoogste klasse; de 2de en de 3de of laagste klasse, welke laatste klasse verdeeld is in twee onderdeelen: A en B.

Aangezien in de 1ste of hoogste klasse alleen korporaalstitulair geplaatst worden en deze met de kennis voor het bereden gedeelte nog niet zóó ver zijn gevorderd, heeft thans de 1ste klasse nog geen leerlingen.

Bij aankomst worden de volontairs geëxamineerd en naar mate van hunne kennis bij de verschillende klassen ingedeeld.

Het onderwijs wordt gegeven in:

a. lezen, schrijven en rekenen met geheele getallen, het metrieke stelsel, de behandeling der breuken, de evenredigheden, de kenmerken der deelbaarheid en de talstelsels;

b. de Hollandsche taal;

c. de aardrijkskunde van Nederland en van Europa;

d. de vaderlandsche geschiedenis;

e. de administratie, voornamelijk: de menage-rekeningen en de bepalingen der batterij-administratie, en

f. het maken van dienstrapporten.

De aardrijkskunde wordt dienstbaar gemaakt aan het doen van reizen met detachementen en het gebruik daarbij van de verschillende middelen van vervoer, zoo ook van de benamingen der verschillende spoorwegmaatschappijen; de vaderlandsche geschiedenis om roemrijke en heldenfeiten in herinnering te brengen en levendig te houden.

Van November tot April wordt Maandags, Dingsdags en Vrijdags tweemaal schoolonderwijs gegeven, telkens een morgen- en een avonduur; Woensdags en Zaturdags alléén des morgens, Donderdags alléén des avonds.

Des zomers vervallen de avondlessen, doch dan wordt Donderdags één morgenuur en Maandags 2 uur aan het schoolonderwijs besteed.

Tot het beoefenen der lessen van den volgenden dag hebben de volontairs iederen avond een uur eigen oefening. De overige uren worden besteed aan: exercitien, theorien over de verschillende dienst- en exercitie-reglementen, het handboek voor onderofficieren en korporaals voor zooverre betreft het bereden gedeelte van het wapen, rijden, schermen, gymnastiek, voltigeren en zwemmen. Bij al deze oefeningen is het overige kader ingedeeld, zoodat in het geheel als onderwijzer optreden:

3 luitenants, 2 opperwachtmeesters (1 vuurwerker), 2 wachtmeesters der rijdende artillerie, 3 wachtmeesters der veldartillerie, 1 fourrier en 2 korporaals.

Men mag het gehalte der volontairs gunstig noemen voor hetgeen later van hen als onderofficier der artillerie kan worden verwacht.

De aanvragen om plaatsing zijn nog niet overvloedig; er wordt o. a. door aankondigingen, acht maal in één jaar,

in de verschillende nieuwsbladen, alles beproefd om deze aanvragen te vermeerderen en de aandacht op de instructiebatterij te vestigen.

Onderstaande tabel geeft een overzigt in welke provincie van het Rijk de volontairs vroeger onderwijs hebben genoten; bij welke klasse van het schoolonderwijs zij bij aankomst werden ingedeeld; van de maatschappelijke betrekking hunner vaders, zoomede van de getalsterkte van iedere klasse op vier verschillende tijdstippen van den cursus.

	Noordbrabant.	Gelderland.	Zuidholland.	Noordholland.	Zeeland.	Utrecht.	Friesland.	Overijssel.	Groningen.	Drenthe.	Limburg.	Totaal.
1ste klasse	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
2de »	1	1	7	1	3	1	»	»	3	1	»	18
3de » A	1	1	6	4	»	1	2	»	»	1	»	16
3de » B	»	1	1	3	»	»	»	»	2	»	»	7
Totaal	2	3	14	8	3	2	2	»	5	2	»	41

MAATSCHAPPELIJKE BETREKKING DER VADERS.

Officieren	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Onderofficieren en soldaten	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1
Ambtenaren	»	1	3	»	2	»	1	»	1	»	»	8
Particulieren	1	2	11	8	1	2	1	»	4	2	»	32
Totaal	2	3	14	8	3	2	2	»	5	2	»	41

AANTAL LEERLINGEN OP ONDERSTAANDE DATUMS.

	8 November 1881.	1 Januarij 1882.	1 April 1882.	1 Mei 1882.
1ste klasse	»	»	»	»
2de »	12	14	17	18
3de » A.	16	17	16	16
3de » B.	»	»	2	7
Totaal	28	31	35	41

§ 5. WETENSCHAPPELIJKE CURSUS BIJ DE CORPSEN.

De hoofdcursus bij het 5de regiment infanterie te 's Hertogenbosch werd op 1 October 1881 door 47 onderofficieren bijgewoond, verdeeld als volgt:

2de cursusjaar:

infanterie 20, cavalerie 4.

1ste cursusjaar:

infanterie 22, cavalerie 1.

Aan het examen ter verkrijging van den officiersrang onderwierpen zich van den hoofdcursus te 's Hertogenbosch voor de infanterie 18, voor de cavalerie 2 onderofficieren.

Aan datzelfde examen, dat voor de laatste maal volgens de bepalingen van het voorschrift van 1868 werd afgenomen, namen deel 5 onderofficieren der infanterie en 2 der cavalerie, die niet op den hoofdcursus onderwijs ontvingen.

Van deze adspiranten werden tot officier benoemd:

van den hoofdcursus:

tot 2den luitenant der infanterie:

bij het leger hier te lande 6
bij dat in Oost-Indië 5

tot 2den luitenant der cavalerie:

bij het leger in Oost-Indië 1

van de corpsen:

tot 2den luitenant der infanterie:

bij het leger hier te lande 1
bij dat in Oost-Indië 1

tot 2den luitenant der cavalerie:

bij het leger hier te lande 2

Na afloop van het toelatingsexamen tot de hoofdcursussen werden bij dien te 's Hertogenbosch 26 onderofficieren der infanterie ingedeeld; zoodat op 1 October 1882 het geheele getal leerlingen bedroeg:

	Infanterie.	Cavalerie.
Examenklasse	20	4
Tweede klasse	22	2
Eerste klasse	26	»
	68	6

Totaal 74 leerlingen.

De cursus der artillerie te Delft begon op 1 October 1881 met 37 leerlingen, en wel:

Examenklasse.	14
Vierde klasse	8
Derde klasse	8
Tweede klasse	7
	37

De 14 aspiranten, die aan het examen ter verkrijging van den rang van 2den luitenant der artillerie deelnamen, slaagden allen; 10 werden benoemd bij het leger hier te lande, de 4 overigen bij dat in Oost-Indië.

De cursussen bij de corpsen infanterie en bij het Instructiebataillon werden op 1 October 1881 door ongeveer 120 onderofficieren bijgewoond. Van deze namen 105 deel aan het toelatingsexamen tot de hoofdcursussen, in September 1882 te Kampen gehouden. Hiervan werden 45 geplaatst voor de infanterie, 10 voor den administratie-cursus hier te lande, 7 voor dien in Oost-Indië.

Het onderwijs op de cursussen wordt door officieren gegeven. Alleen is bij enkele corpsen het onderrigt in de Fransche taal aan burgerdocenten opgedragen.

Voor de inrigting van het militair onderwijs, de vereischten van toelating tot de cursussen en hoofdcursussen, overgangs- en officiersexamens wordt verwezen naar het Recueil Militair 1880, 1, blz. 173 en volgg.

§ 6. Scholen bij de corpsen.

Uit de volgende tabel blijkt de toestand dezer scholen gedurende den cursus 1881/82.

SCHOLEN BIJ DE CORPSEN,

GEDURENDE HET JAAR 1881—1882.

SCHOLEN bij de corpsen,

CORPSEN.	AANTAL ONDERWIJZERS.			GEMIDDELD
	Zonder radicaal.	Met radicaal.	TOTAAL.	Onderofficieren en korporaals.
INFAN				
Regiment grenadiers en jagers	14	»	14	79
1ste regiment infanterie	18	3	21	139
2de » »	17	4	21	123
3de » »	15	»	15	114
4de » »	21	4	25	138
5de » »	21	»	21	104
6de » »	23	»	23	142
7de » »	13	3	16	106
8ste » »	13	»	13	138
Algemeen depôt van discipline	2	»	2	8
Koloniaal werfdepôt	1	»	1	»
Totaal	158	14	172	1091
CAVA				
1ste regiment huzaren	8	1	9	26
2de » »	10	»	10	»
3de » »	9	»	9	32
Koninklijke maréchaussée	4	2*	6	»
Totaal	31	3	34	58
ARTIL				
1ste regiment veld-artillerie	8	»	8	16
2de » » »	8	»	8	9
3de » » »	9	»	9	7
Corps rijdende artillerie	2	»	2	»
1ste regiment vesting-artillerie	9	2	11	12
2de » » »	7	3	10	8
3de » » »	11	»	11	12
4de » » »	9	»	9	8
Corps pontonniers	8	»	8	8
Corps torpedisten	5	»	5	9
Totaal	76	5	81	89
Corps genietroepen	10	»	10	44
Algemeen totaal	275	22	297	1282

gedurende het jaar 1882—1883.

AANTAL LEERLINGEN.			Leerlingen, die bij hunne toelating niet of gebrekkig konden lezen of schrijven.	*AANMERKINGEN.*
Soldaten der staande armee, tamboers enz.	Miliciens.	TOTAAL.		
TERIE.				
63	160	302	36 niets. 36	
69	501	709	50 niets. / 101 gebrekkig. 151	
56	310	489	55 niets. / 39 gebrekkig. 94	
64	250	428	143 niets of gebrekkig. 143	
50	410	598	68 niets. / 210 gebrekkig. 278	
29	170	303	133 gebrekkig. 133	
30	547	719	91 niets. / 183 gebrekkig. 274	
56	408	570	48 niets. / 102 gebrekkig. 150	
74	486	698	79 niets. / 140 gebrekkig. 219	
64	»	72		
20	»	20		
575	3242	4908	1478	
LERIE.				
29	136	191		
»	153	153	6 niets. / 22 gebrekkig. 28	
58	20	110	4 niets. / 14 gebrekkig. 18	
34	»	34		* burgeronderwijzers.
121	309	488	46	
LERIE.				
15	57	88	27 niets. / 23 gebrekkig. 50	
21	66	96	24 niets. / 18 gebrekkig. 42	
26	87	120	48 niets. / 26 gebrekkig. 74	
10	»	10	2 gebrekkig. 2	
20	135	167	27 niets. / 60 gebrekkig. 87	
18	73	99	10 niets. / 40 gebrekkig. 50	
6	53	71	15 gebrekkig. 15	
8	131	147	25 niets. / 38 gebrekkig. 63	
11	29	48	11 niets. / 6 gebrekkig. 17	
5	38	52	28 gebrekkig. 28	
140	669	898	428	
121	8	173	»	
957	4228	6467	1952	

Over het algemeen getuigen zoowel het getal leerlingen in de verschillende klassen van het onderwijs, als de gemaakte vorderingen van de belangstelling en de toewijding der hoofd- en verdere officieren. De populaire voordragten, aan de vaderlandsche en de krijgsgeschiedenis ontleend, meestal door luitenants gehouden, brengen in het onderwijs eene aangename en gewenschte afwisseling.

Het onderwijs in schermen en gymnastiek, dat, meestal vrijwillig, door zeer vele manschappen werd bijgewoond, levert goede uitkomsten op en brengt veel bij tot de ligchamelijke ontwikkeling der manschappen.

De sommen, voor het militair onderwijs bij de corpsen beschikbaar gesteld, zijn, blijkens de verkregen resultaten, nuttig aangewend.

Lettende op de vele bezwaren, waarmede men bij de eerste opleiding van volwassenen, die niet of zeer weinig kunnen lezen en schrijven, heeft te kampen, en met welke geringe hulpmiddelen en in den regel onervaren personeel, dat onderwijs wordt gegeven, dan mogen de uitkomsten inderdaad bevredigend worden genoemd. Immers 1952 personen, die anders vermoedelijk nimmer onderwijs zouden hebben genoten, zijn op die corpsscholen in lezen en schrijven, gedeeltelijk ook in rekenen onderwezen; terwijl 4515 anderen door dat onderwijs verder werden ontwikkeld en velen hunner een graad verkregen.

Het geheele getal leerlingen bedroeg 6467.

§ 7. Koninklijk instituut voor de Marine te Willemsoord.

Het getal adelborsten, bij den aanvang van het cursusjaar 1881/82 aanwezig, was 135, over de verschillende afdeelingen verdeeld als volgt:

1ste	afdeeling	24;				
2de	id.	32,	waaronder	3	adelborsten der mariniers;	
3de	id.	39,	»	5	»	»
4de	id.	40,	»	4	»	»

Hiervan werd 1 adelborst der 1ste afdeeling wegens ligchamelijke ongeschiktheid voor de dienst, op zijn verzoek, eervol ontslagen.

In Mei en Julij 1882 werd door de 1ste afdeeling het theoretisch en praktisch eindexamen met zeer gunstig gevolg afgelegd; zoodat allen, met ingang van den 2den September daaraanvolgende, benoemd werden tot adelborst der 1ste klasse bij de zeemagt. Ook de 3 adelborsten der mariniers werden na voldoend afgelegd eindexamen, aangesteld tot 2den luitenant bij het corps mariniers. Een adelborst der 1ste afdeeling was bovendien voorgedragen tot eene bijzondere belooning, als hebbende uitgemunt door zijn gedrag, houding en de gemaakte vorderingen en als zijnde de tweede in rangschikking. De eerste in rangschikking van die afdeeling, zoo ook de eerste der adelborsten van de mariniers, konden daarvoor niet in aanmerking komen; eerstbedoelde niet, omdat zijn gedrag, ofschoon geenzins slecht, niet van dien aard was, dat het, uit een militair oogpunt beschouwd, eene bijzondere belooning kon wettigen; de tweede niet, omdat de gemaakte vorderingen niet buitengewoon, slechts voldoende waren.

De overgangs-examens aan het einde van den cursus gehouden, hadden tot uitslag dat één adelborst der 2de afdeeling, twéé adelborsten der 3de afdeeling (waaronder één adelborst der mariniers) en één adelborst der 4de afdeeling, nog één jaar in dezelfde afdeeling moesten overblijven. Nog moest één adelborst der 4de afdeeling den cursus dier afdeeling nog één jaar volgen, aangezien hij, ten gevolge van langdurige ernstige ongesteldheid, niet in de gelegenheid was geweest aan de eischen te voldoen, welke voor het overgaan in eene hoogere afdeeling gesteld zijn.

Behoudens de bovenvermelde en eenige andere uitzonderingen, bleken de vruchten van het gegeven onderwijs dit jaar zeer voldoende.

Het onderwijzend personeel onderging geene verandering. Alleen werd het, om eenigermate de zware taak te verligten, die door het bovenmatig vermeerderen der lesuren op sommige der leeraren drukte, uitgebreid met één officier-instructeur voor het onderwijs in de sterrekunde, die tevens een gedeelte van het onderwijs in den scheepsbouw op zich kon nemen, en met één leeraar voor het onderwijs in de analytische meetkunde, aan wien ook een gedeelte van het onderwijs in de natuurkunde zou opgedragen worden.

Voor eerstgenoemde vakken werd de luitenant ter zee 1ste klasse J. J. Kraakman aangewezen, die den 1sten April als officier-instructeur optrad, na gedurende eenige maanden gedetacheerd te zijn geweest aan het observatorium te Leiden. Dezen officier werd tevens opgedragen de voortzetting van het onderwijs in de stuurmanskunst aan de 2de afdeeling, gedurende de afwezigheid van den luitenant ter zee 1ste klasse, officier-instructeur H. A. Schippers, als kommandant van het oefenings-vaartuig *Urania*.

Tot leeraar in de hoogere wis- en natuurkunde werd, bij Koninklijk besluit van den 20sten Junij 1882, benoemd dr. S. Figee, leeraar aan de Rijks hoogere burgerschool te Tilburg.

In verband met de steeds toenemende uitbreiding van het aantal adelborsten en de daarmede gepaarde vergrooting der inrigting, werd het lager personeel vermeerderd met één 2den schrijver, één onderhofmeester en 4 oppassers. Overigens bleef het personeel van het instituut onveranderd.

Het gedrag van de adelborsten liet, behoudens de nooit ontbrekende uitzonderingen, weinig te wenschen over. De geest was over het geheel zeer goed, de gezondheidstoestand uitmuntend.

De nieuw opgerigte gebouwen, bij den aanvang van den cursus in gebruik genomen, voldoen zeer goed. Aan het reeds bij de oprigting gekoesterde plan om die gebouwen later door eenen overdekten gemeenschapsgang met het hoofdgebouw te verbinden, kon in den loop van het jaar gevolg worden gegeven.

De boekerij onderging uitbreiding door de gewone jaarlijksche geschenken van eenige wetenschappelijke collegien en door den aankoop van, voor het onderwijs belangrijke, periodieke en andere werken.

De luitenant ter zee 1ste klasse L. A. Dittlof Tjassens ging, na de uitgave van het eerste deel van zijn werk over de stoomwerktuigkunde, voort met de bewerking van het tweede deel, dat vermoedelijk in het begin van het volgende jaar het licht zal zien.

Van den officier van administratie 1ste klasse J. C. Coeland verscheen eene beknopte handleiding tot de officieele correspondentie, ten gebruike bij het onderwijs aan het instituut.

Door den luitenant ter zee 1ste klasse S. F. Land, officier-instructeur in de natuur- en scheikunde, werden in den afgeloopen winter, op aandrang van eenige officieren, wekelijks lezingen, toegelicht door de noodige proeven in het physisch kabinet, over electriciteit gehouden, die steeds druk bezocht waren. Door hem werd ook een telephoon, microphoon-inrigting, op 's Rijks werf beproefd en gedeeltelijk aangelegd, die, volgens zijne vinding en aanwijzing, door den instrumentmaker van het instituut was vervaardigd.

§ 8. Opleiding van machinist-leerlingen.

De rigting van het onderwijs en de opvoeding der jongelieden bleven onveranderd.

In April 1882 werd het eindexamen afgenomen aan de machinist-leerlingen der 1ste afdeeling. Allen slaagden, zoodat zij tot machinist-leerlingen der 1ste klasse werden bevorderd. Aan de beide leerlingen, die de eerste nummers op de ranglijst verkregen, werd een passerdoos en het leerboek der stoomwerktuigkunde van Ditloff Tjassens, ten geschenke gegeven.

Het vergelijkend examen van de jongelieden, die zich voor de betrekking van machinist-leerling der 2de klasse hadden aangemeld, werd in Mei 1882 afgenomen; 15 plaatsen waren opengesteld, terwijl er 85 aspiranten waren. De ruime keuze gaf gelegenheid om de eischen van kennis verder uit te breiden dan door het programma vereischt wordt.

Van de machinist-leerlingen, 2de afdeeling, voldeden twee niet aan het in Junij 1882 gehouden overgangsexamen. Aan den eersten werd vergund nog een jaar de lessen der 2de afdeeling te volgen, omdat er, naar het oordeel der commissie, gegronde hoop bestond, dat hij in

het volgende jaar voldoende bekwaam zal zijn om tot de 1ste afdeeling over te gaan; de tweede echter, die reeds twee jaren de lessen der 2de afdeeling volgde, en die blijken gaf van ongeschiktheid, om de opleiding verder met vrucht te volgen, vroeg en kreeg op verzoek ontslag uit Zr. Ms. zeedienst. De overige 19 leerlingen, werden allen overgeplaatst in de 1ste afdeeling.

De nieuwe cursus ving in het laatst van Junij 1882 aan, met een getal van 35 machinist-leerlingen der 2de klasse, waarvan 19 in de 1ste afdeeling.

Het gedrag en de ijver der leerlingen gaven reden tot tevredenheid; men was bijna niet genoodzaakt straffen op te leggen.

In de commissie van toezigt had eenige verandering plaats. De kapitein-luitenant ter zee C. E. Uhlenbeck werd als kommandant van Zr. Ms. wachtschip door den kapitein-luitenant ter zee A. baron Collot d'Escury vervangen.

Ook het onderwijzend personeel onderging eenige verandering. Op 1 September 1882 werd de met de leiding van het onderwijs belaste officier-machinist 2de klasse J. Gout overgeplaatst naar de marine torpedo-dienst te Willemsoord, en vervangen door den officier-machinist 2de kl. A. Jongkees. De machinist 2de klasse W. de Waardt werd op 1 Junij 1882 vervangen door den machinist 2de klasse J. F. Fauel.

De aan de opleiding verbonden onderwijzers wijden zich met ijver en naauwgezetheid aan hunne taak.

§ 9. Opleiding van jongens aan boord van het schip de »Admiraal van Wassenaer" te Amsterdam.

Op 1 October 1881 bevonden zich aan boord van dit opleidingsschip 247 jongens, verdeeld als volgt:

4de	afdeeling	43	jongens,
3de	»	60	»
2de	»	65	»
1ste	»	79	»

Op 1 Januarij 1882 werden nog 20 jongens van de kweekschool voor zeevaart te Leiden bij deze opleiding geplaatst en ingedeeld bij de 1ste afdeeling, die alsnu 99 jongens telde. De laatstaangekomenen genoten allen vóór hunne indiensttreding lager schoolonderwijs, en van hen bezochten:

71 de kostelooze openbare school,
6 » » bijzondere »
12 » openbare school } tegen betaling,
10 » bijzondere » }

terwijl bij hun vertrek uit Leiden:

14 konden lezen, schrijven en een weinig rekenen,
39 » lezen, schrijven en rekenen,
46 » goed lezen, schrijven en rekenen.

Bij hunne komst aan boord waren de jongens allen min of meer geoefend in de beginselen van het vak en het praktisch onderwijs.

Na het eindexamen bij het einde van den wintercursus werden van de 4de afdeeling bevorderd tot ligtmatroos 38 jongens en 10 hunner opgenomen in het vaste corps schepelingen, beneden den graad van sergeant. Van de overige 5 tot deze afdeeling behoorende jongens werden 4 van de opleiding verwijderd (2 wegens gebrek aan lust, vlijt en aanleg en 2 wegens berispelijk gedrag; 1 kon niet worden bevorderd, omdat hij zich onder geneeskundige observatie bevond wegens vallende ziekte). Aan 4 jongens werd eene bijzondere belooning uitgereikt, bestaande in een zilveren horlogie en drie boekwerken, terwijl 26 jongens een brevet van meester of prevôt op verschillende wapens ontvingen.

Van de 38 bevorderden konden 20 voor verdere opleiding tot onderofficier worden aanbevolen, en wel:

1 voor bootsmans- of stuurmansleerling;
13 voor bootsmansleerling;
6 voor stuurmansleerling, terwijl, bij beter gedrag, nog 1 of 2 der overigen mede daarvoor in aanmerking zouden zijn gekomen.

Van de 3de afdeeling, 60 jongens, namen 54 aan het examen deel, die allen tot eene hoogere afdeeling konden overgaan. Van de 6 overigen werden 3 wegens bekrompen geestvermogens of minderen aanleg van de opleiding verwijderd, 1 uit de dienst ontslagen en 2 door langdurig verblijf in het hospitaal, aan eene jongere afdeeling toegevoegd. Zes ontvingen eene bijzondere belooning; 16 brevetten van prevôt op verschillende wapens werden in deze afdeeling uitgereikt.

Van de tweede afdeeling, 65 jongens, namen 61 deel aan het overgangsexamen, waarvan 60 tot eene hoogere afdeeling konden overgaan; 1, die niet voldeed, werd wegens gebrek aan lust, ijver en minder gunstigen aanleg van de opleiding verwijderd, 1 werd voor ligchaamsgebreken ontslagen, 1 overleed en 2 gingen door langdurig verblijf in het hospitaal over bij eene jongere afdeeling. Zes certificaten voor vlijt en goed gedrag werden in deze afdeeling uitgereikt.

Van de 1ste afdeeling, 99 jongens, konden na het examen 91 in eene hoogere afdeeling overgaan; 4 voldeden niet aan het examen en moesten andermaal den cursus der 1ste afdeeling volgen, 1 werd wegens geringen aanleg en geschiktheid ontslagen, 3 van de opleiding verwijderd en als jongen overgeplaatst om verschillende redenen. 14 certificaten voor vlijt en goed gedrag konden in deze afdeeling uitgereikt worden.

De zomercursus begon op 1 April 1882 met 214 jongens, welk getal door de aankomst bij deze opleiding van 96 jongens, afkomstig van de kweekschool voor zeevaart te Leiden, op dien datum vermeerderde tot 310 jongens, verdeeld als volgt:

4de	afdeeling	55	jongens,
3de	»	62	»
2de	»	93	»
1ste	»	100	»

Van de 96 nieuw aangekomenen genoten, op één enkele na, allen lager schoolonderwijs vóór hunne indiensttreding en bezochten:

63 de kostelooze openbare school,
9 » » bijzondere »
17 » openbare school, } tegen betaling, en
6 » bijzondere » }
1 geen school;

terwijl bij hun vertrek uit Leiden:

26 konden lezen, schrijven en een weinig rekenen;
42 » » » » rekenen;
28 » goed lezen, schrijven en rekenen.

Bovendien waren deze jongens, bij hunne komst aan boord, in de beginselen van het vak- en het praktisch onderwijs meer of minder geoefend. Bij het einde van den zomercursus in September 1882 werden van de 55 jongens der 4de afdeeling, na afgelegd examen, 52 tot ligtmatroos bevorderd en 10 van hun opgenomen in het vaste korps. Van de 3 overigen werd 1 uit de dienst ontslagen wegens ligchaamsgebreken, 1 om zijn berispelijk gedrag van de opleiding verwijderd en 1 wegens langdurig verblijf in het hospitaal van de sterkte afgevoerd en bij eene jongere afdeeling gevoegd: 3 jongens ontvingen eene bijzondere belooning, bestaande in een zilveren horologe en twee boekwerken, terwijl 15 brevetten van meester en 17 van prevôt, op verschillende wapens, werden uitgereikt.

Van de 52 bevorderden konden voor verdere opleiding tot onderofficier worden aanbevolen 15 ligtmatrozen als:

3 voor stuurmans- of bootsmansleerling;
7 » bootsmansleerling, en
5 » stuurmansleerling.

Van de 3de afdeeling, 62 jongens, konden 56 in eene hoogere afdeeling overgaan.

Van de 6 overigen, die in het hospitaal verpleegd werden, moest 1 bij eene jongere afdeeling overgaan, terwijl de 5 anderen voorloopig tot deze afdeeling blijven behooren. Zes jongens ontvingen eene bijzondere belooning; acht brevetten van prevôt op langen en korten stok werden uitgereikt.

Van de 2de afdeeling, 93 jongens, konden 87 tot eene hoogere afdeeling overgaan; van de 6 overigen werd 1 wegens ligchaamsgebreken ontslagen, 3 voldeden niet aan het examen en 2, die in het hospitaal waren, bleven voorloopig tot deze afdeeling behooren. Twaalf certificaten voor vlijt en goed gedrag werden uitgereikt in deze afdeeling.

Van de 1ste afdeeling, 100 jongens, gingen 93 in eene hoogere afdeeling over. Van de 7 overigen werd 1 overgeplaatst naar het opleidingsschip te Rotterdam; 3 voldeden niet aan het examen en 3, die voorloopig tot deze afdeeling blijven behooren, waren gedurende het examen in het hospitaal. Elf jongens ontvingen een certificaat voor vlijt en goed gedrag.

Gedurende het jaar, waarover dit verslag loopt, werden 7 jongens uit de dienst ontslagen en wel 3 voor ligchaamsgebreken en 4 wegens bekrompen geestvermogens of totaal gebrek aan lust en aanleg.

Tien jongens werden van de opleiding verwijderd, waarvan 5 wegens berispelijk gedrag en 5 wegens minderen lust en aanleg; 1 jongen overleed ten gevolge van langdurige tusschenpoozende koorts en daarop gevolgde verzwakking.

Met 1 October 1882 zullen van de kweekschool voor zeevaart te Leiden bij deze opleiding overgaan 97 jongens; zoodat de winter-cursus 1882/83 zal aanvangen met 351 jongens.

Zij zijn verdeeld als volgt:

4de	afdeeling	62	jongens;
3de	»	90	»
2de	»	99	»
1ste	»	100	»

Omtrent de vruchten en den gang van het onderwijs in het afgeloopen leerjaar mag gunstig worden berigt.

De examens gaven reden tot tevredenheid. Zoowel van de theoretische als praktische zaken, waarin onderwijs werd gegeven, is door het meerendeel der jongens veel nut getrokken, en hunne kennis en bedrevenheid is over het geheel, goed of zeer voldoende te noemen.

Van het vakonderwijs werd over het algemeen veel partij getrokken en zooveel doenlijk den jongens een en ander aanschouwelijk gemaakt.

De inscheping van de geheele 4de met de helft der 3de afdeeling aan boord van de *Pollux*, voor den kruistogt op de Zuiderzee, gedurende het eerste gedeelte van het zomerseizoen, werkte uitstekend op de ligchamelijke en praktische ontwikkeling der jongens.

Het onderzoek, in Junij 1882 ingesteld naar de vorderingen van bedoelde $1^1/_2$ afdeeling gaf veel reden tot tevredenheid.

De tweede helft der 3de afdeeling embarqueerde met den bootsman dier afdeeling, van 1 April tot 20 Junij 1882, aan boord van de *Castor*, en nam deel aan de oefeningen op de Zuiderzee, met de op dien bodem gedetacheerde bootmansleerlingen en ligtmatrozen.

In den afgeloopen zomer genoot een deel der jongens van de beide oudste afdeelingen geregeld zwemonderrigt, waartoe in Mei 1882 een geschikt onderwijzer werd aangenomen. Hoewel ook dit jaar de lage temperatuur en het ongunstig weder dikwerf voor dit onderwijs niet gunstig waren, leerde toch een 24tal jongens, die niets van de zwemkunst verstonden, goed zwemmen. Bij een gunstiger zomerseizoen zullen ongetwijfeld nog betere resultaten verkregen worden.

Het gedrag der jongens was over het geheel zeer goed; er heerscht onder hen een opgewekten, goeden geest, terwijl ernstige vergrijpen tot de zeldzaamheden behooren.

Even als in vorige jaren werd éénmaal 's weeks godsdienstonderwijs aan boord gegeven, terwijl enkele jongens in de gelegenheid werden gesteld, op daarvoor vastgestelde tijden de catechisatie in de stad bij te wonen.

Het onderwijzend personeel, bij deze opleiding werkzaam, gaf in het afgeloopen jaar over het geheel veel reden tot tevredenheid. De officieren, onderofficieren en de vier onderwijzers gaven zich veel moeite en trachtten, door met ijver hunne taak te vervullen, de opleiding aan het gewenschte doel te doen beantwoorden.

§ 10. Opleiding van jongens aan boord van het schip »Anna Paulowna" te Rotterdam.

Op 1 October 1881 bedroeg het aantal jongens, ingeschreven in de rolle van dit opleidingsschip 239. Daarvan behoorden:

29	tot de	4de	afdeeling,
68	» »	3de	»
63	» »	2de	»
79	» »	1ste	»

Op 1 Januarij 1882 werd de jongste afdeeling versterkt met 20 jongens, afkomstig van de Kweekschool voor Zeevaart te Leiden, en groeide daardoor aan tot 99. De nieuwe afdeeling, welke 1 April 1882 van de Kweekschool kwam, was 96 jongens sterk en klom, door het overplaatsen van één jongen van het opleidingsschip *Admiraal van Wassenaer*, in Mei tot 97.

Tusschen 1 October 1881 en 1882 werden 5 jongens, wegens aanhoudend slecht gedrag, uit de zeedienst ontslagen; 1 werd van de opleiding verwijderd, wegens berispelijk gedrag en met een transport naar het eskader in Oost-Indie gezonden en 3 werden overgeplaatst aan boord van het wachtschip te Amsterdam om teregt te staan voor een zeekrijgsraad, wegens het met woorden beleedigen van hunnen meerdere in rang.

Twee jongens verdronken op 4 Junij 1882 in de rivier de Maas, niet ver van het Kralingsche Veer, waar zij tegen het verbod in waren gaan zwemmen; 2 jongens moesten wegens ligchaamszwakte en daaruit voortvloeijende ongeschiktheid voor de zeedienst ontslagen worden; aan 1 jongen werd, op verzoek van zijne ouders, ontslag uit de zeedienst verleend.

Na afloop van de overgangsexamens, in Maart 1882, werden 27 jongens van de 4de afdeeling bevorderd tot ligt matroos en daarvan 14 opgenomen in het vaste corps schepelingen beneden den rang van sergeant; 5 hunner verlieten het opleidingsschip met een blank strafregister. Aan 1 jongen werd volgens art. 21 van het reglement een zilveren horlogie geschonken, en aan een tweede eene geringere belooning toegekend.

Van de jongere afdeeling gingen alle jongens in eene hoogere afdeeling over. Negen, tot de 3de afdeeling behoorende, werden beloond met Berlijnsch zilveren matrozenmessen, en eenige certificaten voor vlijt en goed gedrag werden in de tweede en eerste afdeeling uitgereikt.

De zomercursus begon met 323 jongens; van half Junij tot het begin van September kruisten de jongens van de oudste afdeeling in de Zuiderzee met de instructiebrik *Pollux*, terwijl die van de 3de afdeeling verdeeld werden op de instructiebrikken *Castor* en *Pollux*. De kruistogt met de *Pollux* gaf weder gunstige resultaten; de jongens van de oudste afdeeling, waaronder er velen zijn, wier gedrag aan boord van de *Anna Paulowna* te wenschen overliet, gedroegen zich op de *Pollux* bijzonder goed en gaven, wat lust en ijver betreffen voor hun vak, alle reden van tevredenheid.

Gedurende den wintercursus had een 40tal jongens zich dagelijks, ook buiten de lesuren, in het schermen geoefend; 31 van hen verwierven een brevet van prevôt op één of meer wapens, welke den 1sten Maart bij gelegenheid van een assaut werden uitgereikt.

In Februarij en Junij 1882 hadden schietwedstrijden op

de baan te Krooswijk plaats, waarbij de winners met kleine geschenken werden vereerd.

In den afgeloopen zomer werd weder gebruik gemaakt van de Kralingsche bad- en zweminrigting om de jongens in het zwemmen te oefenen. In aanmerking nemende de vele dagen dat te lage temperatuur het zwemmen niet wenschelijk maakte, was het resultaat goed. De helft der jongens, die in September bevorderd werden tot ligtmatroos, kon goed of zeer goed zwemmen; van de andere helft was de bedrevenheid daarin nog onvoldoende.

Hoewel het gedrag der jongens in het afgeloopen jaar over het algemeen zeer goed was, kwamen toch in het voorjaar, en wel voornamelijk in de maand Mei, meermalen gevallen voor van stil van boord loopen, achterblijven van passagieren en dronkenschap. Door strenge straffen werden deze vergrijpen bedwongen; na Mei hielden ze nagenoeg geheel op en was het gedrag der jongens en de geest, die onder hen heerschte, uitstekend.

Het onderwijs droeg goede vruchten; de onderwijzers en de onderofficieren, met het toezigt belast, kweten zich goed van hun pligt, terwijl de officieren lof verdienen voor de toewijding en de zorg, die zij aan het onderwijs en de opvoeding der jongens besteden. Lust tot leeren en bevattelijkheid loopen bij de jongens zeer uiteen.

Sommigen leeren met gemak veel meer dan de eischen die gesteld worden; anderen kunnen gedurende den 2jarigen cursus met moeite zoover gebragt worden, dat zij behoorlijk lezen en schrijven kunnen. Hierbij moet opgemerkt worden dat aan de praktische oefeningen veel tijd besteed wordt; in het roeijen en de gymnastiek maakten de jongens zeer goede vorderingen. Van de schoolvakken is de aardrijkskunde het gedeelte, dat hen 't meest aantrekt.

Na afloop van de in September 1882 gehouden examens werden van de 4de afdeeling 62 jongens tot ligtmatroos bevorderd en daarvan 12 opgenomen in het vaste corps schepelingen, beneden den graad van sergeant. Aan één van hen werd een zilveren horlogie geschonken; 2 jongens, insgelijks tot deze afdeeling behoorende, werden niet bevorderd omdat zij steeds weinig ijver aan den dag gelegd hadden en daardoor achterlijk gebleven waren in nagenoeg alle vakken. Hun leeftijd en geringe leerlust deden verwachten, dat een langer verblijf op het opleidingsschip geen nut zoude stichten, waarom zij als jongen op naar zee bestemde schepen overgeplaatst werden.

Van de 3de afdeeling ging 1 jongen niet over tot eene hoogere afdeeling, 7 van hen werden beloond met Berlijnsch zilveren matrozenmessen.

Van de 2de afdeeling moest insgelijks één jongen in dezelfde afdeeling overblijven. Alle anderen, zoo ook die der 1ste afdeeling, legden het examen met goeden uitslag af.

Onder den état-major hadden in het afgeloopen jaar de gewone wisselingen plaats.

De wintercursus zal op 1 October 1882 beginnen met 350 jongens, waarvan dan zullen behooren tot:

de	4de	afdeeling 59
»	3de	» 97
»	2de	» 95
»	1ste	» 99

Het onderwijs werd even als in vorige jaren gegeven. De jongens van de oudste afdeelingen, behoorende tot het Hervormd Kerkgenootschap, werden allen vóór het verlaten van het opleidingsschip tot lidmaat hunner kerk aangenomen.

Van de 195 jongens, sedert 1 October 1881 bij de opleiding gekomen, konden vóór hun in dienst treden:

46 lezen, schrijven en rekenen;

77 lezen, schrijven en een weinig rekenen;

27 een weinig lezen en een weinig schrijven;

37 een weinig lezen, doch niet schrijven;

8 niet lezen en niet schrijven.

153 hadden de openbare school en 42 eene bijzondere school bezocht, en 144 kosteloos onderrigt genoten.

De gezondheidstoestand van de bemanning was het geheele jaar zeer gunstig.

§ 11. Opleiding van bootsmansleerlingen en matrozen aan boord van de instructiebrik » Zeehond ".

De cursus 1881/82 werd aangevangen met een getal van:

44 bootsmansleerlingen 2de klasse;

23 matrozen 3de klasse,

en 28 ligtmatrozen,

verdeeld in twee afdeelingen, waarvan 42 bootsmansleerlingen, behoorende tot de 1ste, de overigen tot de 2de afdeeling.

In den loop van den cursus werden:

bevorderd tot bootsmansleerling der 2de klasse 49 matrozen 3de klasse en ligtmatrozen;

van de opleiding verwijderd:

van de 1ste afdeeling 4 bootsmansleerlingen der 2de klasse, allen wegens aanhoudend slecht gedrag;

en van de 2de afdeeling:

1 bootsmansleerling der 2de klasse en 1 ligtmatroos, die overgeplaatst werden bij de opleiding tot stuurmansleerling, waartoe zij meer aanleg en geschiktheid hadden;

1 ligtmatroos, die, ten gevolge van een beenbreuk, ongeschikt was om onderofficier of matroos te worden, en

1 ligtmatroos, wegens minder goed gedrag en gebrek aan lust om zich te bekwamen.

Bij het einde van den cursus bedroeg ten gevolge van deze wisselingen de sterkte:

38 bootsmansleerlingen der 2de klasse, behoorende tot de 1ste afdeeling;

47 bootsmansleerlingen der 2de klasse en 2 ligtmatrozen, behoorende tot de 2de afdeeling.

Van deze werden op 10 September 1882 bevorderd tot bootsmansleerling der 1ste klasse: 29 bootsmansleerlingen 2de klasse, 1ste afdeeling, en

tot matroos 2de klasse: 4 bootsmansleerlingen 2de klasse 1ste afdeeling; terwijl aan de 5 niet-bevorderden der 1ste afdeeling vergund werd de lessen dier afdeeling nog een jaar te volgen.

De bootsmansleerlingen en ligtmatrozen der 2de afdeeling werden allen bevorderd tot de 1ste afdeeling. Verder werden aan boord geplaatst ter opleiding: 5 matrozen 3de klasse, afkomstig van de schepen der oefeningsdivisie, en

29 ligtmatrozen, die in April 1882 de opleidingsschepen hebben verlaten.

De cursus 1882/83 vangt alzoo voorloopig aan met 52 bootsmansleerlingen 2de klasse, 5 matrozen 3de klasse en 31 ligtmatrozen, te zamen 88 jongelieden.

Daarvan behooren tot de 1ste afdeeling: 52 bootsmansleerlingen 2de klasse en 2 ligtmatrozen; en

tot de tweede afdeeling: 5 matrozen 3de klasse en 29 ligtmatrozen.

Van het officieren-personeel werd in September 1881 de luitenant ter zee 2de klasse G. H. Thomassen à Thuessink van der Hoop op non-activiteit gesteld, en vervangen door den luitenant ter zee P. H. Brocx, terwijl met 1 Februarij 1882 het bevel over de Instructiebrik »*Zeehond*" van den kapitein-luitenant ter zee N. Mac Leod overging op den kapitein-luitenant ter zee C. E. Uhlenbeck.

Van het onderwijzend onderofficierspersoneel werden in den loop van den cursus de opperschipper J. de Vries, de bootsman W. F. Poulus, de sergeant der mariniers A. F. Buenders en de zeilmaker G. J. G. H. C. J. M. Trieblinig vervangen door den schipper J. van Saarloos, den bootsman S. E. de Greef, den sergeant der mariniers A. L. Landwier en den 2den zeilmaker J. de Bruijn.

De rigting van het onderwijs bleef dezelfde als het vorige jaar; slechts eenige kleine wijzigingen werden daarin bij het optreden van den nieuwen kommandant gebragt.

Gedurende den geheelen zomeroefeningstijd werd de instructiebrik *Castor*, bemand met ligtmatrozen die in April de opleidingsschepen hebben verlaten, toegevoegd aan de *Zeehond* en het bevel over eerstgenoemd vaartuig opgedragen aan den luitenant ter zee der 1ste klasse H. R. J. J. Thorbecke, die ook ten vorigen jare daarover het bevel had gevoerd en bevorens gediend had als 1ste officier aan boord van de *Zeehond*.

Met het oog op het doel der toevoeging van de *Castor* aan de *Zeehond*, namelijk om ruimer gelegenheid te geven tot het oefenen van het groot aantal bootsmansleerlingen 2de klasse van de 1ste afdeeling, in de diensten, die zij later als onderofficier zouden hebben te vervullen, kwam eene zamensmelting van de bemanning der beide brikken niet noodzakelijk en zeker niet wenschelijk voor. Daarom werden dan ook alleen bij beurten eenige bootmansleerlingen der 1ste afdeeling aan boord van de *Castor* gedetacheerd, en een gelijk getal ligtmatrozen van de *Castor* aan boord van de *Zeehond* genomen om de noodige getalsterkte der bemanning te behouden.

Van 13 April tot 1 Mei 1882 hadden de voorbereidende oefeningen der beide brikken gezamenlijk plaats op het Haringvliet. Van 1 Mei tot begin Augustus 1882 de verdere oefeningen van de *Zeehond* op de Noordzee, die van de *Castor* op de Zuiderzee en van 't begin Augustus tot begin September 1882 weder gezamenlijke oefeningen op het Haringvliet.

De resultaten der toevoeging van de *Castor* aan de *Zeehond* waren wederom zeer gunstig, 29 bootsmansleerlingen 2de klasse konden bevorderd worden tot 1ste klasse, van de 4 tot matroos 2de klasse bevorderde bootsmansleerlingen 2de klasse, waren er nog twee, die wegens minder gunstig gedrag niet voor bootsmansleerlingen 1ste klasse in aanmerking konden worden gebragt, waarvoor zij overigens ten volle de bekwaamheden bezaten.

Over het gedrag en den ijver der bootsmansleerlingen viel over het algemeen niet te klagen. Nu en dan moesten eenige strenge straffen worden opgelegd voor achterblijven van passagierên en misbruik maken van sterken drank; maar overigens golden de meeste straffen kleine vergrijpen aan orde en tucht. Zij die zich aan ernstige vergrijpen schuldig maakten, moesten, op enkele uitzonderingen na, ten laatste gewoonlijk verwijderd worden.

Het onderwijzend personeel gaf over het algemeen reden tot tevredenheid, en bleef met ijver en naauwgezetheid zijne pligten vervullen.

§ 12. Opleiding van stuurmansleerlingen aan boord van het wachtschip te Amsterdam.

Op 1 October 1881 bevonden zich aan boord 17 stuurmansleerlingen, verdeeld in 2 afdeelingen: de 1ste afdeeling bestaande uit 5, de 2de afdeeling uit 12 leerlingen.

Het overgangs- en eindexamen hadden, volgens de voorschriften, in September 1882 plaats.

Van de 2de afdeeling werd het examen om in de 1ste afdeeling over te gaan afgelegd door 11 leerlingen; de 12de kon daaraan wegens ziekte geen deel nemen, aangezien hij sedert 29 Augustus ll. in het hospitaal verpleegd werd.

Het examen was voor 2 zeer voldoende, voor 7 voldoende en voor 2 onvoldoende.

Het examen voor de 1ste afdeeling werd door 5 leerlingen afgelegd, en wel door 4 bijzonder goed, door 1 zeer voldoende.

Voor den nieuwen cursus boden zich 15 aspiranten aan, om geplaatst te worden als stuurmansleerling 2de klasse. Tien hunner voldeden aan het examen, dat in Augustus 1882 werd gehouden.

Even als in het vorige jaar stond aan het hoofd der opleiding, onder oppertoezigt van den kommanderenden officier van het wachtschip, een opper-stuurman. De voor het te geven onderwijs aan hem toegevoegde onderofficier was, even als bij den vorigen cursus, een 1ste stuurman, die evenwel op 1 September 1882 werd overgeplaatst en vervangen door een 2den stuurman. De opper-stuurman was belast met het onderwijs aan de oudste afdeeling, terwijl de hem toegevoegde stuurman onderwijs gaf aan de jongste afdeeling. Beide onderofficieren gaven alle reden tot tevredenheid.

Op de Rijkswerf, in de nabijheid van het wachtschip, is sedert 1 Mei 1882 een klein gebouw ingerigt tot het geven van onderwijs aan de leerlingen der oudste afdeeling.

Even als op de opleidingsschepen bij iedere afdeeling een luitenant ter zee is geplaatst, werd ook voor de hier bedoelde opleiding een officier aangewezen, die bijzonder belast zou zijn met het toezigt over het te geven onderwijs. Aan dien officier was tevens opgedragen het geven van onderrigt in meer praktische zaken en de inwendige dienst der onderofficieren in het algemeen en die der stuurlieden in het bijzonder.

De cursus en dienst aan boord, zoomede alle andere aangelegenheden betreffende de stuurmansleerlingen bleven op den in vorige verslagen medegedeelden voet geregeld. Alle leerlingen ontvingen onderrigt in de zamenstelling en het gebruik van torpedo's.

Nu de inrigting aan boord van het instructie-vaartuig *Ternate*, waarvan in het vorig verslag melding werd gemaakt, gereed was gekomen, kon het onderrigt in torpedozaken meer praktisch zijn. De kweekelingen leerden nu daár ook de torpedo op de spier brengen en uitvoeren, alsmede het aankoppelen der verschillende kabels.

Naar aanleiding van een rapport van den kommandant der oefeningsdivisie, ten betooge dat de opleiding der stuurmansleerlingen meer praktisch moet en veel minder theoretisch kan zijn, werd de lijst van werkzaamheden op 14 October 1881 in dier voege gewijzigd, dat zij voortaan wekelijks vijf uren meer praktisch onderrigt ontvingen dan vroeger. Ook werden verschillende instrumenten en artillerie-goederen verstrekt, ten einde hen in de gelegenheid te stellen bekend te worden met de verschillende kompassen enz., die zij aan boord van onze actieve schepen kunnen aantreffen, en tevens om hun onderrigt te geven in de behandeling, het onderhoud en de inrigting dier instrumenten.

Veel werk werd gemaakt van het seinen en het vlug opzoeken van verschillende seinen, die aan boord gegeven kunnen worden. Verder ontvingen de leerlingen onderrigt in de coston-seinllichten; gingen zij meermalen met kompassen aan den wal om peilingen te nemen; werden zij onderwezen in het bijhouden van eene behoorlijke wachtlei en deden zij aan boord, steeds om de beurt, dienst als leerling van de wacht. Meermalen gingen zij onder toezigt van den met het onderwijs belasten officier met de groote kapiteinssloep, die een vrij goed zeiltuig heeft, naar het IJ zeilen, ten einde de noodige handigheid te leeren verkrijgen. Dan werd door hen gelogd en gelood, om ook daarvan eenig begrip te erlangen. Het looden met het zware lood geschiedde aan boord van de brik *Ternate*.

De zwem- en badinrigting op 's Rijks werf gereed zijnde, kregen de leerlingen eenige malen 's weeks gelegenheid om zich te baden en zwemmen te leeren.

Het gedrag der leerlingen was over het algemeen niet zoo gunstig als in het vorige jaar. Lust en ijver lieten bij de leerlingen der oudste afdeeling niets te wenschen over; bij de jongste afdeeling had dit beter kunnen zijn, hetgeen ook uit den uitslag van het overgangs- en eindexamen kan worden afgeleid.

De gezondheidstoestand was bevredigend. De leerlingen staan, wat ontwikkeling aangaat, verre boven het gros der overige schepelingen van denzelfden leeftijd.

§ 13. Opleiding van jongens bij de kweekschool voor zeevaart te Leiden.

Nadat, op 1 October 1881, 158 jongens naar de opleidingsschepen overgeplaatst en 2 wegens ligchaamsgebreken uit de zeedienst waren ontslagen, nam de winter-cursus een' aanvang met 136 jongens.

Daar in de maand October nog 41, in November 30 en in December 32 jongens werden aangenomen, zou de sterkte op 1 Januarij 1882 reeds 239 bedragen hebben, ware het niet dat, gedurende deze drie maanden, 8 jongens wegens ligchaamsgebreken en 1 wegens zeer berispelijk gedrag uit de zeedienst moesten worden ontslagen.

De werkelijke sterkte bedroeg dus, op 1 Januarij 1882, 230 jongens. Daar deze allen in de termen vielen om met 1 April aan boord van de opleidingsschepen over te gaan en de jongste afdeeling van elk schip dus 115 jongens

sterk zoude wezen, werd, om dit getal te verminderen, even als ten vorigen jare, bepaald dat met 1 Januarij 40 jongens zouden overgaan op de opleidingsschepen en dat daartoe zouden worden aangewezen zij, die minstens drie maanden in dienst waren, den leeftijd van 14½ jaar bereikt hadden en goed ontwikkeld waren, naar ligchaam en geest. Na die overplaatsing bleven er dus nog 190 over, waarbij nog kwamen:

In	Januarij	29
»	Februarij	30
»	Maart	51
	Totaal	110

Gedurende dien tijd moesten echter nog 2 jongens, wegens ligchaamsgebreken worden ontslagen. Bij het einde van den wintercursus, op 1 April 1882, waren alzoo nog 298 jongens aanwezig, 192 werden op dien datum overgeplaatst.

De zomercursus nam bijgevolg een' aanvang met 106 leerlingen. In April werden 41, in Mei 29, in Junij 21, in Julij 16 en in Augustus 33 aangenomen. Voegt men hier nog het getal bij, dat in September 1882 in dienst zal komen, dan zal bij het einde van den zomercursus het getal van 280 nagenoeg bereikt zijn, waarvan 197 in aanmerking komen voor eene overplaatsing.

Van de 353 jongens, die van 1 October 1881 tot 1 September 1882 in dienst zijn gekomen, werden:

219	aangenomen	te	Amsterdam;
66	»	»	Rotterdam;
31	»	»	Willemsoord;
33	»	»	Vlissingen;
en 4	»	»	Hellevoetsluis.

De blijken van het vóór de indienstreding ontvangen onderwijs waren niet zoo gunstig als men had mogen verwachten van de bepaling, dat alle jongens, die zich voor dienstneming aanbieden, bewijzen moeten leveren dat zij met vrucht eenig schoolonderwijs ontvangen hebben.

Van de 353 waren er toch:

31, die nagenoeg niets, en

45, die slechts zeer weinig konden lezen en schrijven;

61 konden lezen, schrijven en een weinig rekenen;

127 lezen, schrijven en rekenen, terwijl

89 vrij goed ontwikkeld waren en alle bovengenoemde vakken goed verstonden.

Bijna allen hadden de openbare school bezocht en kosteloos onderwijs ontvangen.

De vorderingen der jongens gedurende hun verblijf ter kweekschool zijn zeer voldoende geweest, dank zij den onvermoeiden ijver der onderwijzers, doch ook den lust waarmede de meesten zich hebben toegelegd om de schade van vroeger schoolverzuim in te halen. Zelfs de minst geoefenden hebben in een gemiddelden leertijd van zes maanden niet alleen vrij goed leeren lezen, schrijven en rekenen, maar ook een begrip verkregen van de eerste beginselen van tuigkennis, artillerie, eerbewijzen aan supérieuren en onderscheidingsteekens van de verschillende corpsen der zeemagt.

Vooral voor splitsen en knoopen, enteren, roeijen, gymnastiek en zwemmen bestond groote lust; en daar deze praktische oefeningen uitstekend werken op de ligchaamsontwikkeling werd daaraan zeer veel zorg besteed.

Het gedrag der jongens was over het algemeen zeer goed, vooral wanneer na verblijf van eenigen duur de typen van de straatjongensstreken eenigermate waren uitgewischt. Slechts twee jongens moesten wegens onverbeterlijk slecht gedrag uit de zeedienst worden verwijderd. Als passagier gedroegen ze zich steeds zeer fatsoenlijk en nooit kwam het voor dat er één van het verleend verlof misbruik maakte door òf te laat òf in minder gepasten toestand terug te komen. Er heerscht dus een goede geest onder de jongens, en het mogelijke wordt gedaan om hen aan orde en netheid te gewennen en goede militaire begrippen, eerbied jegens en stipte gehoorzaamheid aan hunne meerderen in te prenten.

De gezondheidstoestand was zeer voldoende; ongelukken of ernstige ziekten kwamen niet voor. Veertien jongens werden wel is waar wegens ligchaamsgebreken ontslagen, doch steeds wegens kwalen die reeds vóór de indiensttreding ontstaan waren. De geneeskundige dienst werd waargenomen door een officier van gezondheid der landmagt.

In het belang van het onderwijs werden twee luitenants ter zee 2de klasse aan de Kweekschool voor Zeevaart gedetacheerd. De wenschelijkheid, dat deze officieren reeds hier, in het bijzonder, die jongens onder hun toezigt kregen, welke ook later aan boord van het opleidingsschip aan hun zorg zouden worden toevertrouwd, maakte eenige verandering noodzakelijk in de plaatsing bij de verschillende afdeelingen.

Terwijl vroeger de eerste afdeeling uit de eerst aangekomenen en de tweede uit de jongste jongens bestond, werden nu allen, bestemd voor Zr. Ms. opleidingsschip *Admiraal van Wassenaer*, in de eerste en die voor de *Anna Paulowna* in de tweede afdeeling geplaatst. Intusschen bleef de verdeeling van elke afdeeling in stuurboord en bakboord kwartier, even als vroeger, naar de bekwaamheid geregeld. Met grooten ijver hebben beide officieren zich hunne plaatsing ten nutte gemaakt om de jongens in alle opzigten te leeren kennen, en zijn zij dus in staat den kommandant van het opleidingsschip de noodige inlichtingen te geven betreffende het gedrag, den aanleg, de neigingen enz., hetgeen zeker van veel belang is nu het getal, dat twee maal 's jaars op de schepen overgaat, voor elk schip circa 100 jongens bedraagt.

Het onderwijzend personeel kan niet anders dan zeer gunstig vermeld worden. In het bijzonder verdient weêr de opperschipper een woord van lof voor zijn uitstekend voorbeeld van ijver en pligtsbetrachting, waaraan voorzeker in niet geringe mate is toe te schrijven de goede geest, die onder bemanning en jongens heerscht.

De opleiding wordt voortdurend door tal van personen bezocht, en ondervond in het afgeloopen jaar op nieuw allerlei blijken van belangstelling, zoowel in den vorm van geschenken als van uitnoodigingen voor de jongens tot het bijwonen van publieke vermakelijkheden.

Gebouwen en materieel bevinden zich in zeer goeden toestand. In de bewapening der kanonneerboot zal eerstdaags eene veranderiug worden gebragt, daar, in plaats van de drie kanonnen van 30 pd. Mb. nº. 1, twee kanonnen van 12 c.M. K. A. nº. 2 aan boord zullen geplaatst worden. De jongens kunnen dus in het vervolg geoefend worden in de behandeling van het geschut, dat zij later op de active oorlogsbodems zullen ontmoeten.

In de tweede helft van Maart en September 1882 werd aan de jongens een verlof van 14 dagen verleend.

Op den 2den Maart 1882 werd deze opleiding geinspecteerd door den directeur en kommandant der marine te Amsterdam.

§ 14. Opleiding van militaire geneeskundigen.

Met de lessen van den cursus voor officieren van gezondheid kon eerst laat in het najaar een aanvang worden gemaakt, daar de regeling dier lessen moest geschieden in overleg met den dirigerenden officier van gezondheid, chef van de geneeskundige dienst te Amsterdam.

Dewijl er in het najaar twee officieren van gezondheid van het garnizoen deelnamen aan de oefeningen der troepen in de forten der Utrechtsche linie en in het kamp van Oldebroek bleek het weldra, dat de te Amsterdam gebleven officieren, wegens veelvuldige bezigheden geen tijd beschikbaar hadden om genoemden cursus bij te wonen. Ook in het voorjaar moesten deze lessen eenigen tijd worden gestaakt, wegens de vele werkzaamheden, verbonden aan het bijwonen van den militieraad. De daardoor vrijgevallen tijd is evenwel aan de oudere militaire studenten ten goede gekomen.

In het onderwijzend personeel ontstond alleen deze verandering, dat ook de officier van gezondheid der 1ste klasse N. van Rijnberk werd belast met het onder-

wijs. in oogheelkunde. Dit onderwijs genoten thans ook de oudere militaire studenten.

De cursus dezer studenten begon op 1 September 1881 met een getal van 157, namelijk:

voor de landmagt . . . . . (waaronder 4 pharmaceuten)	60
voor de zeemagt.	24
» Oost-Indie	72
» West-Indie	1

Gedurende den cursus werd één militair student van de landmagt overgeplaatst bij de dienst voor Oost-Indie; terwijl één student voor laatstgenoemde dienst, die het vorige jaar wegens achterlijkheid in studie was ontslagen, wederom als zoodanig werd aangesteld.

De sterkte werd daardoor:

voor de landmagt	59
» » zeemagt.	24
» Oost-Indie	74
» West-Indie	1

Sedert 9 Julij 1881 is aan 21 militaire studenten eervol ontslag uit de dienst verleend.

Wegens ligchaamsgebreken zijn afgekeurd 9 studenten:

voor Oost-Indie	8
» de zeemagt	1

Wegens achterlijkheid in studie werden verwijderd:

voor de landmagt	2
» Oost-Indie	3

Tot hen, die voorts nog op verzoek eervol werden ontslagen, behoorden 4, die reeds tot arts waren bevorderd, namelijk:

voor de landmagt	1
» Oost-Indie	3

terwijl bovendien nog 3 op verzoek werden ontslagen, die op het punt stonden het arts-examen af te leggen, als:

voor de landmagt	1
» » zeemagt.	2

Voorts hebben twee studenten voor Oost-Indie — één arts en één, die weldra het arts-examen zal doen — hun ontslag aangevraagd; terwijl één student voor de landmagt, die reeds arts is, zijn verlangen heeft te kennen gegeven om uit de dienst te worden verwijderd.

Van de 20 militaire studenten, die het arts-diploma verwierven, zijn 14 tot officier van gezondheid benoemd:

voor de landmagt	4
» » zeemagt.	3
» Oost-Indie	7

Drie studenten zetten hunne studien voort te Groningen. Één student was wegens ziekte voortdurend in het buitenland. Aan één student werd eveneens wegens redenen van gezondheid een verlof van zes maanden naar Frankrijk verleend. Één student voor de pharmaceutische dienst der landmagt overleed in Mei.

Op 10 Julij 1882 waren 13 militaire studenten in het bezit van het diploma als medecinae doctorandi; 6 van hen hadden het 1ste gedeelte van het praktisch arts-examen met goed gevolg afgelegd.

Dit gedeelte is bovendien nog met gunstig gevolg afgelegd door 22 studenten, die het diploma bezaten voor het theoretisch geneeskundig examen.

In het theoretisch geneeskundig examen zijn verder nog geslaagd 15 militaire studenten, als:

voor de landmagt	3
» de zeemagt	4
» Oost-Indie	8

Er zijn 39 studenten, die het diploma bezitten van candidaat-arts, die namelijk het 2de natuurkundig examen hebben afgelegd:

voor de landmagt	14
» » zeemagt.	6
» Oost-Indie	18
» West-Indie.	1

Verder zijn er 18 studenten, die het diploma bezitten van afgelegd examen als candidaat in de geneeskunde:

voor de landmagt	9
» » zeemagt	1
» Oost-Indie	8

Van de overigen hebben 6 het 1ste natuurkundig examen gedaan; terwijl twee het propaedeutisch examen hadden afgelegd.

Één militair student voor Oost-Indie, die zich in het buitenland bevindt, heeft nog geen enkel examen gedaan.

Van de drie pharmaceutische studenten heeft één het apothekers-examen en ook reeds het aanvullings-examen als militair apotheker afgelegd. Één hunner deed vroeger reeds het hulp-apothekers examen. De derde had het eerste natuurkundig examen gedaan.

Het onderwijs in de rijkunst vond gedurende de wintermaanden geregeld plaats. Nu en dan werden enkele lessen door collegie-bezoek, dienst in het gasthuis, soms ook enkele malen door ongesteldheid verzuimd.

Het onderwijzend personeel kweet zich met grooten ijver van zijne taak.

Het getal militaire studenten was op 10 Julij 1882:

Voor de landmagt, met inbegrip der pharmaceuten,	50;
» » zeemagt	18;
» Oost-Indie	53;
» West-Indie	1;
	122.

In dit getal zijn ook begrepen één militair student voor de landmagt, die reeds het arts-diploma bezit, maar zijn voornemen te kennen gaf, om de dienst te verlaten, alsmede twee militaire studenten voor Oost-Indie, van welke één arts is, terwijl de andere weldra zijn arts-examen zal doen, maar die beiden nog de eindbeslissing wachten op hun verzoek om eveneens de dienst te verlaten.

§ 15. Opleiding van militaire apothekers voor het leger in Oost- en West-Indie.

Het studiejaar 1881/82 begon met 17 kweekelingen. Daarvan behoorden 5 tot het 1ste, 6 tot het 2de, 3 tot het 3de, 1 tot het 4de en 2 tot het 5de studiejaar. Allen bleven gedurende het studiejaar aan de inrigting.

Het gedrag van het meerendeel der studenten was goed; noch ijver, noch vorderingen gaven bij de meesten aanleiding tot bedenkingen. Inzonderheid verdienen de kweekelingen van het 1ste jaar in dit opzigt lof.

De beide kweekelingen van het 5de studiejaar A. F. de Wolff en W. J. L. van Dissel, legden met gunstigen uitslag het eindexamen af. Beiden werden door de examencommissie aan den Minister van Kolonien aanbevolen ter benoeming tot militair apotheker 2de klasse in Nederlandsch Indie.

LAGER ONDERWIJS.

§ 1. Toestand van het lager onderwijs.

Bij de beoordeeling van den toestand van het lager onderwijs over het jaar 1881 behoort op den voorgrond te staan, dat het overgangstijdperk van de vroegere tot de tegenwoordige wetgeving nog niet was afgesloten. De onzekerheid, die omtrent regten en verpligtingen op onderwijsgebied bij de invoering der wet bestond, was wel is waar opgeheven, doch door de opschorting van vele en wel van de voornaamste bepalingen, zoo door de wet zelve als door de Koninklijke besluiten ter harer uitvoering, bleef aan de gemeentebesturen de gelegenheid om ingrijpende veranderingen te verdagen.

De medewerking van Gedeputeerde Staten was een magtige steun voor de pogingen, door het schooltoezigt in het werk gesteld, om de gemeentebesturen tot handelen over te halen. Het behoeft naauwelijks te worden gezegd, dat die medewerking niet overal vereischt werd, en in vele gemeenten een ernstig streven bestond om het door de wet gevorderde aantal onderwijzers te verkrijgen of te behouden, de schoollokalen te verbeteren, het schoolbezoek te bevorderen, een streven, dat niet zonder gevolg bleef. Er zijn echter ook gemeenten waar, hoewel er iets ter verbetering gedaan werd, de toestand toch nog te wenschen overlaat, vooral ten gevolge van te geringen bijstand in de school. Vele gemeenten deinzen voor uitbreiding van personeel terug, gedeeltelijk met het oog op het voortdurend schoolverzuim in den zomer, »niet bevroedende", verklaarde een der inspecteurs, »dat het eene ook het gevolg van het andere is."

Doch het valt aan den anderen kant niet te ontkennen, dat er groot gebrek aan onderwijskrachten was, een gebrek dat diep werd gevoeld. Men deed wel is waar oproepingen, vaak met verhoogde jaarwedden, doch niet zelden kwamen óf geen sollicitanten op, of dezulken wier benoeming elders eene vacature deed ontstaan, en dit leidde dikwerf alleen tot verplaatsing, niet tot herstel van het gebrek aan onderwijskrachten.

In 934 gevallen werd in 1881 aan onderwijzers, overeenkomstig eigen verzoek, eervol ontslag verleend. Dat hierdoor nadeel voor het onderwijs ontstond, spreekt van zelf. Deze wisseling in het personeel kwam meestal ten goede aan de grootere gemeenten, zoodat plattelandsgemeenten, die zich beijverden om tot eene geleidelijke uitvoering van art. 24 der wet te geraken, op dit punt zelfs nog niet aan de bepalingen der wet van 1857 voldeden. Menigmaal moesten voordragten van minder dan drie personen worden goedgekeurd, omdat zich geen grooter aantal candidaten voordeed.

Overeenkomstig het voorschrift van art. 25 der wet werd het onderwijs hier en daar in de lagere klassen met gunstigen uitslag aan onderwijzeressen opgedragen. In onderscheidene gemeenten werd evenwel te vergeefs getracht den gemeenteraad tot benoeming van vrouwelijk onderwijzend personeel over te halen. Onderwijzeressen waren bovendien niet in genoegzamen getale te verkrijgen om de leemte aan te vullen.

Het was bij de invoering der wet van 17 Augustus 1878 (*Staatsblad* n°. 127) te voorzien, dat het gebrek aan onderwijzend personeel aanzienlijker zou schijnen dan sedert vele jaren het geval was geweest. Want terwijl dat gebrek reeds onder de vorige wet in niet geringe mate bestond, werden de eischen bij art. 24 verhoogd, en ofschoon aan dat voorschrift, volgens de bepalingen van art. 1 van het Koninklijk besluit van 17 Januarij 1880 (*Staatsblad* n°. 1), slechts op 1 Januarij 1884 voor een gedeelte en op 1 Januarij 1886 volledig uitvoering behoeft te worden gegeven, werd de toestand van het onderwijzend personeel, na 1 November 1880, geheel in verband beschouwd met de eischen door de nieuwe wet gesteld. Intusschen wordt die toestand gaandeweg beter. Van jaar tot jaar neemt het aantal onderwijzers toe, in 1881 met 716, en het laat zich aanzien, dat de vele sedert 1878 tot stand gekomen inrigtingen ter opleiding van onderwijzers, krachtig zullen bijdragen tot verbetering der verhouding van het aantal onderwijzers tot dat der leerlingen, waaromtrent in § 8 nadere bijzonderheden worden aangetroffen en waarvan bijlage O van dit Verslag een overzigt geeft. Een der inspecteurs van het lager onderwijs verklaarde daaromtrent: »de vermeerdering van de gelegenheden tot opleiding van kweekelingen tot onderwijzer, is een factor van het allerhoogste gewigt. De Regering heeft dit begrepen en die gelegenheden uitgebreid, waarvan de invloed thans reeds merkbaar is, doch die noodwendig binnen enkele jaren gunstig op het getal onderwijzers zal terugwerken. De ondervinding heeft geleerd, dat de vermeerdering van het getal normaalinrigtingen (1) de aandacht van het publiek zeer getrokken heeft, zoodat daarvan ook reeds beduidend meer gebruik wordt gemaakt. Het schijnt daarom overweging te verdienen, of het niet mogelijk zou zijn de bestaande gelegenheden tot opleiding nog te vermeerderen". Aan aanvragen tot oprigting van nieuwe normaalinrigtingen, heeft het, vooral na hare reorganisatie in 1881, niet ontbroken. Ter uitvoering van art. 12, alinea 4, der wet werden in die »gemeenten, waar hiertoe geschikte gelegenheid" bleek te bestaan, »van Rijkswege normaallessen tot opleiding van onderwijzers ingesteld en bekostigd". Dit scheen vooral in dit overgangstijdperk noodzakelijk. Immers, zoolang het onderwijzend personeel niet voltallig is, is het den hoofden van scholen onmogelijk de goedgekeurde leerplannen en de vastgestelde roosters van werkzaamheden bij hun onderwijs stipt te volgen.

De regeling, bedoeld in art. 21 der wet, moest derhalve niet zelden een voorloopig karakter dragen, en dien ten gevolge geschiedde de vaststelling der leerplannen voor een aantal scholen slechts als proef, voor een jaar. Omtrent de uitvoering van dit artikel valt het moeijelijk reeds een oordeel te vellen, voor zooveel het eerste jaar betreft, dat sedert het in werking treden der nieuwe wet verstreken is. Datzelfde geldt voor art. 22, waaromtrent van het schooltoezigt geen bijzondere mededeelingen werden ontvangen. In 679 openbare scholen is gebruik gemaakt van de bepaling bij het tweede lid van dat artikel, en wel in Noordbrabant 31, Gelderland 58, Zuidholland 102, Noordholland 83, Zeeland 18, Utrecht 13, Friesland 104, Overijssel 25, Groningen 141, Drenthe 20 en in Limburg in 84 schoollokalen. De uitvoering van dit artikel heeft nergens tot moeijelijkheden van gewigtigen aard aanleiding gegeven.

Voor het meerendeel der scholen, bepaalde de omvang van het onderwijs zich, even als vroeger, tot de vakken a—k van art. 2 der wet. Aan uitbreiding van leervakken bestond, op welligt enkele uitzonderingen na, geen behoefte. Op vele scholen zou die uitbreiding slechts kunnen schaden. Eerst toch behooren de genoemde vakken tot hun regt te komen, hetgeen nog niet overal het geval is. Al werden zij in het leerplan of op de tafel van werkzaamheden vermeld, er kon in vele scholen ten platten lande, ten gevolge van het ongeregeld schoolbezoek en van andere bekende redenen, aan de meeste dier vakken zelfs weinig of niets worden gedaan, zoodat het onderwijs zich daar dan ook bijna uitsluitend moest bepalen bij het lezen, schrijven en rekenen, somtijds vermeerderd met de beginselen der Nederlandsche taal.

Hoewel de nuttige handwerken voor meisjes onder de leervakken waren opgenomen, werd dit vak nog slechts in betrekkelijk weinig scholen werkelijk gegeven. Verschillende oorzaken werkten daartoe mede: ongeschikte lokalen, ongeschikte banken, verschil van zienswijze tusschen gemeentebesturen, schooltoezigt en hoofden van scholen omtrent de uitvoering, vooral omtrent de vraag of het buiten of tijdens de gewone schooluren moest worden gegeven. Maar tevens, en niet minder, ten gevolge van gemis aan onderwijzeressen. Slechts een gering aantal onderwijzeressen was in staat in dit leervak goed klassikaal onderwijs te geven. Op vele plaatsen werd het aan ongeëxamineerde vrouwen opgedragen, waardoor het paedagogisch element bij dat onderwijs vaak achterwege bleef. Bovendien misten zij, die in het bezit waren eener acte als onderwijzeres, de vereischte bekwaamheid en de vaardigheid; zij die geen acte bezaten hadden vaak gebrek, de eene aan tact, de andere aan bekwaamheid, de derde aan beschaafde vormen. Het bleek, dat er nog veel te doen is, eer ten opzigte van dit nieuwe leervak de toestand eenigzins voldoende zal kunnen worden genoemd. Mogt het

(1) Van deze inrigtingen geeft § 12 een uitvoerig overzigt.

niet bij alle gemeentebesturen dezelfde waardering vinden, en lieten enkele de zaak ongeregeld, andere gingen slechts schoorvoetend tot de invoering daarvan over, en waar dit geschiedde, werden de jaarwedden niet zelden zóó laag gesteld, dat geschikte onderwijzeressen daarvoor niet altoos waren te verkrijgen. In § 10 zijn daarvan feiten aangehaald. Vermelding intusschen verdient, dat het door verscheidene gemeentebesturen met belangstelling werd ingevoerd, en de voorloopig verkregen uitkomsten zeer worden geroemd, zóó zelfs dat er reeds onder hen zijn, die den wensch hebben te kennen gegeven het aantal uren 's weeks voor het volgende schooljaar te vermeerderen.

Wat de overige vakken aangaat, het laat zich begrijpen, dat de invoering der wet niet in eens toestanden kan scheppen, waarin alle vakken op alle scholen behoorlijk worden onderwezen. Waar dit niet reeds vroeger geschiedde, lag de schuld hoofdzakelijk aan gemis van voldoend personeel, schoolverzuim, enkele malen aan mindere geschiktheid der onderwijzers, en aan gebrekkige schoollokalen. Van deze redenen is eigenlijk alleen de laatste tot op zekere hoogte weggenomen, de andere bestaan nog in volle kracht, en zoolang zij bestaan kan het onderwijs niet op voldoende wijze gegeven worden. Nog sterker dan vroeger komt daardoor het verschil uit tusschen de scholen in de grootere gemeenten en die ten platten lande.

In de eersten was men reeds vroeger, zoowel in lokalen als in personeel, ver vooruit, terwijl het ongeregeld schoolgaan daar van veel geringer beteekenis was en met meer gevolg bestreden werd. Nu heeft men daar de handen aan het werk geslagen om tot volledige uitvoering van de voorschriften der nieuwe wet te geraken, en menige verbetering is reeds voorbereid en tot stand gebragt. Maar ten platten lande zijn de bezwaren grooter, de middelen geringer, en zelfs bij goeden wil moest er nog veel ongedaan blijven; maar er zijn ook gemeentebesturen die alles verschuiven, voor alles zwarigheden gereed hebben. Zoo heeft men nog niet allen kunnen overtuigen van de wenschelijkheid om te bepalen, dat leerlingen slechts enkele malen van het jaar, op vastgestelde tijdstippen zullen worden toegelaten. Tot nog toe geschiedde dit somwijlen telkens als er leerlingen zich aanmelden, somtijds maandelijks, maar dikwijls vier malen 's jaars. Elk jaar kwam er dus viermaal eene nieuwe klasse; en wanneer de overplaatsing behoorlijk naar vorderingen en ontwikkeling geschiedde, bestond eene school voor kinderen van 6—12 jaar, dus met 6 schooljaren, uit niet minder dan 24 afdeelingen. Hierdoor werd niet alleen, vooral bij het zoo beperkte hulppersoneel, verbrokkeling van krachten veroorzaakt, maar men was vaak gedwongen, met voorbijzien der vereischten van goed klassikaal onderwijs, leerlingen in ééne klasse bijeen te voegen, die volstrekt niet geschikt waren voor hetzelfde onderwijs. Is men er tot dusverre niet overal in geslaagd dezen toestand te veranderen, bij vele gemeentebesturen vond het denkbeeld ingang om de leerlingen slechts één of tweemaal 's jaars toe te laten.

Op enkele plaatsen werd besloten om voor het onderwijs in vreemde talen eene afzonderlijke school, in aansluiting aan de andere gemeentescholen, te stichten, toegankelijk voor hen, die de eerste vijf klassen der dagschool hebben doorloopen.

In vele aanzienlijke gemeenten bestaat een streven om de gelegenheid open te stellen tot het ontvangen van onderwijs in niet verpligte leervakken, vooral in Fransch, Hoogduitsch en wiskunde, somtijds op de dagscholen, veelal in de herhalingsschool.

Eene regeling van het herhalingsonderwijs is in vele gemeenten tot stand gekomen, en het is te verwachten, dat dit voorbeeld nog bij andere navolging vinden zal.

Op verscheidene plaatsen is hetgeen herhalingsonderwijs genoemd wordt, eigenlijk meer voortgezet onderwijs, en wel in vakken, die op de gewone lagere school niet worden onderwezen. Somtijds wordt het gedurende het geheele jaar, meermalen alleen in de wintermaanden gegeven. In de praktijk blijkt herhaaldelijk de gehechtheid van sommige gemeentebesturen aan de oude avondschool, waar alle leerlingen, zonder onderscheid van leeftijd en vorderingen, worden toegelaten.

Er rezen over art. 17 der wet administratieve, en vooral finantiele geschillen tusschen gemeentebesturen en onderwijzers, waardoor de zaak niet werd bevorderd. Vragen rezen als deze: Is de herhalingsschool eene op zich zelve staande inrigting, of maakt zij een deel van de lagere school uit? Behoeft het hoofd van deze eene afzonderlijke aanstelling als hoofd van de herhalingsschool? Moet hij als zoodanig afzonderlijk bezoldigd worden?

Zoolang aan dien twijfel geen einde gemaakt was, werd de uitvoering dezer zaak gestremd. Daarbij komt, dat door de bevolking nog weinig belangstelling voor het herhalingsonderwijs betoond wordt. Het getal leerlingen is in vele dier scholen nog gering. In de groote gemeenten vervullen de burgeravondscholen, de industrie- en ambachtscholen de plaats van het herhalingsonderwijs; ten platten lande zijn verre afstanden, slechte wegen en andere plaatselijke omstandigheden een groot beletsel om deze inrigtingen te doen bloeijen. Daarbij komt nog een hoofdbezwaar: op het land verlaten de meeste leerlingen de lagere school, na haar gewoonlijk ongeregeld te hebben bezocht, op te jeugdigen leeftijd om rijp te zijn voor goed herhalingsonderwijs. Eerst langzamerhand zal daarin verbetering kunnen komen, als de nieuwheid der zaak niet meer afschrikt en de verkregen goede uitkomsten tot navolging opwekken. Om tot het bezoeken der herhalingsschool uit te lokken, heeft men hier en daar, meestal met goed gevolg, bij de vakken van onderwijs de nuttige handwerken voor meisjes, het handteekenen en de beginselen der wiskunde gevoegd.

Met betrekking tot de naleving van art. 33 zijn geen bijzonderheden te vermelden. Zoover kan worden nagegaan, nemen alle openbare onderwijzers de meest mogelijke omzigtigheid in acht, en geen enkele klagt is daarover ingekomen. Enkele, vooral jongere onderwijzers, vatten de eerste alinea nog wel eens wat eenzijdig op, en streven al te zeer naar algemeene ontwikkeling der kinderen, daarbij vergetende, dat positieve kennis, op jeugdigen leeftijd verkregen en later verwerkt, de voornaamste factor van degelijke ontwikkeling is en blijft, terwijl de behoeften van het werkelijke leven eene zekere mate van kundigheden voor iedereen onmisbaar maken. Dat er ook nog onderwijzers gevonden worden, wier onderwijs niet ontwikkelend heeten mag, zal geen verwondering wekken. Gebrekkige schoollokalen en onvoldoend hulppersoneel zijn daarbij ernstige belemmeringen, en het is te waarderen als menig onderwijzer, in weerwil daarvan, nog zoo voldoende te werk gaat. Op vele plaatsen ondervond men de nadeelige gevolgen van dat gebrek, maar vooral van het ongeregeld schoolbezoek en vroegtijdig verlaten der school, zoodat dan ook zoo vele kinderen, die de schooljaren achter den rug hebben, niet in staat zijn de lectuur, die hun in allerlei vorm onder de oogen komt, goed te verstaan.

Omtrent de maatregelen, die in 1881 genomen zijn tot bevordering van schoolbezoek, schijnt met verwijzing naar § 7 van dit verslag te kunnen worden volstaan.

Wat eindelijk den bouw van scholen 1) betrof, er waren gemeentebesturen, die de inmenging van het schooltoezigt als doelloos en hinderlijk beschouwden. Vertraging bij de uitvoering der bouwplannen werd daardoor niet zelden ondervonden.

Behalve over gebrek aan plaats, viel in verschillende gemeenten ernstig te klagen over den toestand der gebouwen. Wel is waar was reeds veel verrigt om hierin te voorzien, en werden een aantal nieuwe lokalen aangetroffen, maar er bleven er nog zeer vele over, die zóó gebrekkig werden geacht, dat dadelijke voorziening onvermijdelijk scheen. Waar de gebouwen, zoowel wat de ruimte als den toestand betreft, te wenschen overlieten, werd in de eerste plaats op vermeerdering van ruimte aangedrongen, ten einde zooveel mogelijk te bevorderen, dat plaatsing vonden die zich daarvoor aanmeldden.

Aan de schoolmeubelen viel in menige school nog vrij wat te verbeteren. Intusschen, de oude tafels en banken maken, naarmate de lokalen vernieuwd en hersteld worden, plaats voor die naar het nieuwe model.

In het aanschaffen der leermiddelen wordt bijna overal behoorlijk voorzien.

Ten slotte volgt hier, op het voetspoor van vorige jaren, eene tabel, vermeldende het aantal scholen waarin onderwijs werd gegeven in een of meer der vakken *l–t* van art. 2 der wet.

1) Zie § 3.

PROVINCIEN.	OPENBARE SCHOLEN.									GESUBSIDIEERDE BIJZONDERE SCHOLEN.									NIET-GESUBSIDIEERDE BIJZONDERE SCHOLEN.									ALLE LAGERE SCHOLEN TE ZAMEN.								
	l.	*m.*	*n.*	*o.*	*p.*	*q.*	*r.*	*s.*	*t.*	*l.*	*m.*	*n.*	*o.*	*p.*	*q.*	*r.*	*s.*	*t.*	*l.*	*m.*	*n.*	*o.*	*p.*	*q.*	*r.*	*s.*	*t.*	*l.*	*m.*	*n.*	*o.*	*p.*	*q.*	*r.*	*s.*	*t.*
Noordbrabant. .	84	23	18	9	16	15	3	2	»	6	4	3	3	2	2	»	1	2	80	39	40	19	21	20	2	6	12	170	66	61	31	39	37	5	9	14
Gelderland . . .	63	36	24	27	23	20	»	10	14	20	17	15	15	10	8	»	6	4	79	60	49	48	26	32	4	21	25	162	113	88	90	59	60	4	37	43
Zuidholland. . .	93	41	41	45	60	62	2	62	23	9	8	7	8	4	4	1	1	5	105	72	74	66	42	60	»	28	59	207	121	122	119	106	126	3	91	87
Noordholland. .	64	34	32	29	30	113	1	81	23	9	5	5	5	5	1	»	2	5	123	75	75	74	50	73	1	44	63	196	114	112	108	85	187	2	127	91
Zeeland	40	8	8	10	14	17	1	3	6	»	»	»	»	»	»	»	»	»	19	4	7	5	5	4	»	2	8	59	12	15	15	19	21	1	5	14
Utrecht	11	3	2	5	4	9	1	6	3	14	12	12	12	9	10	1	10	6	33	25	20	23	15	19	»	11	14	58	40	34	40	28	38	2	27	23
Friesland	23	10	10	18	20	14	1	6	6	5	4	4	4	4	2	»	»	»	10	2	3	6	3	4	»	»	5	38	16	17	28	27	20	1	6	11
Overijssel	24	16	10	12	10	7	»	3	5	5	5	5	5	4	2	»	»	2	16	11	6	8	5	2	»	»	3	45	32	21	25	19	11	»	3	10
Groningen . . .	22	14	4	14	18	35	1	15	3	3	3	3	3	3	2	»	»	»	6	3	3	3	1	3	»	2	2	31	20	10	20	21	38	1	17	5
Drenthe	6	3	3	4	9	3	»	»	1	2	2	2	2	1	2	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	8	5	5	6	10	5	»	»	2
Limburg	47	32	1	3	2	12	»	3	3	4	4	»	1	2	»	»	»	1	49	42	24	17	7	11	»	2	29	100	78	25	21	11	23	»	5	33
Totaal . .	477	220	153	176	206	307	10	191	87	77	64	56	58	43	31	2	20	26	520	333	301	269	175	228	7	116	220	1074	617	510	503	424	566	19	327	333

§ 2. GETAL EN AARD DER SCHOLEN.

De volgende tabel bevat een overzigt van het getal der openbare en bijzondere scholen bij het einde van 1881, vergeleken met dat van 1880.

PROVINCIEN.	Openbare scholen.	Gesubsidieerde bijzondere scholen.	Niet gesubsidieerde bijzondere scholen.	TOTAAL.
Noordbrabant in 1881	313	6	154	473
» » 1880	316	6	149	471
Gelderland » 1881	338	25	149	512
» » 1880	334	30	141	505
Zuidholland » 1881	385	9	213	607
» » 1880	375	9	205	589
Noordholland » 1881	362	11	196	569
» » 1880	357	12	192	561
Zeeland » 1881	154	»	32	186
» » 1880	153	»	31	184
Utrecht » 1881	88	14	80	182
» » 1880	88	14	71	173
Friesland » 1881	355	5	78	438
» » 1880	362	6	76	444
Overijssel » 1881	221	5	35	261
» » 1880	216	7	36	259
Groningen » 1881	246	3	40	289
» » 1880	245	5	40	290
Drenthe » 1881	154	2	8	164
» » 1880	150	3	8	161
Limburg » 1881	175	6	65	246
» » 1880	175	7	61	243
Totaal » 1881	2791	86	1050	3927
» » 1880	2771	99	1010	3880
Vermeerdering	20	—13	40	47

Het aantal scholen vermeerderde in 1881 met 47; opgeheven werden 13 gesubsidieerde bijzondere scholen.

In de toeneming van het aantal scholen werd, behalve door Friesland en Groningen, door alle provincien in meerdere of mindere mate bijgedragen.

De gemeenten, waar geen openbare lagere scholen werden aangetroffen, zijn in het volgende overzigt vermeld.

PROVINCIEN.	GEMEENTEN.	De kinderen hadden gelegenheid onderwijs te ontvangen te	Aanmerkingen.
Gelderland	Hemmen.	Dodewaard.	De school werd door geen enkel kind uit Hemmen bezocht.
Zuidholland.	Vlaardingerambacht.	Vlaardingen, Schipluiden en Kethel.	
Utrecht	Achttienhoven.	Westbroek.	
	Breukelen St. Pieters.	Tienhoven en Breukelen Nijenrode.	
	Haarzuilens.	Vleuten.	
	Hoenkoop.	Oudewater.	
	Laagnieuwkoop.	Kockengen.	
	Loenersloot.	Loenen en Ruwiel.	
	Maarsseveen.	Maarssen en Tienhoven.	
	Ouden-Rijn.	Vleuten.	
	Rijsenburg.	Driebergen en Odijk.	
	Snelrewaard.	Oudewater en Linschoten.	
	Veldhuizen.	Harmelen en Vleuten.	
	Willeskop.	Montfoort en Oudewater.	

Het niet bestaan van openbare scholen in deze gemeenten, spruit voort uit de geringe uitgebreidheid van sommige dier gemeenten.

Een aantal ingezetenen der gemeente Vught deden aan Gedeputeerde Staten van Noordbrabant het verzoek, te bevorderen, dat aldaar eene tweede openbare lagere school zou worden gesticht. Reeds had dat collegie herhaaldelijk den gemeenteraad opgemerkt, dat, ten gevolge van de uitgebreidheid dier gemeente, één openbare school niet voldoende was om op behoorlijke wijze in de behoefte aan onderwijs aldaar te voorzien. De aanvankelijk door Gedeputeerde Staten aangewende pogingen om hierin te gemoet te komen door eene gemeenschappelijke regeling tusschen deze gemeente en Helvoirt, vonden bij den raad der gemeente Vught geen bijval. Een nieuw, opzettelijk daartoe ingesteld onderzoek leidde tot de overtuiging, dat de oprigting eener tweede school noodzakelijk was. Toen de raad verklaarde ongezind te zijn daartoe mede te werken, hebben Gedeputeerde Staten, bij besluit van 10 Maart 1881, G.N. 134, de oprigting eener tweede openbare lagere school in de gemeente Vught bevolen.

Aan het raadsbesluit van Oijen en Teeffelen, tot opheffing der openbare lagere school te Teeffelen, gelijktijdig met het in gebruik stellen van een nieuw schoolgebouw te Oijen, onthielden Gedeputeerde Staten van Noordbrabant hunne goedkeuring. Van deze beslissing kwam de raad in hooger beroep, en bij Koninklijk besluit van 1 Mei 1882, n°. 18, werd het besluit van Gedeputeerde Staten vernietigd. (Zie N°. I. van bijlage N.)

Gedeputeerde Staten van Gelderland bevalen, bij besluit van 14 Junij 1881, n°. 97, de oprigting eener school te Nijmegen, uitsluitend bestemd voor meisjes, waar, behalve de vakken *a*—*k*, ook eenige van die, vermeld onder *l*—*t* van art. 2 der wet, zouden worden onderwezen.

Tegen dit bevel kwam de raad bij den Koning in beroep. Bij koninklijk besluit van 17 November 1881, n°. 19, werd dat van Gedeputeerde Staten vernietigd. (Zie n°. II van bijl. N.)

Vermits het getal scholen in de gemeente den Bommel onvoldoende bleek te zijn, bevalen Gedeputeerde Staten van Zuidholland, bij besluit van 26 Julij 1881, vermeerdering, door het oprigten eener openbare lagere school in de nabijheid der buurtschap »de Zuidzijde". In die beslissing werd door den gemeenteraad berust. Drie leden van dien raad kwamen echter van het besluit van Gedeputeerde Staten in beroep bij den Koning. Bij besluit van Zijne Majesteit, dd. 15 April 1882, n°. 26, werden deze daarin niet ontvankelijk verklaard. (Zie N°. III van bijlage N.)

Voorts werd bij Koninklijk besluit van 26 Julij 1881, n°. 19, (zie N°. IV van bijlage N), vernietigd het besluit van Gedeputeerde Staten van Friesland, dd. 11 Februarij 1881, n°. 15, en daarbij verklaard, dat hun collegie onbevoegd was de tijdelijke opheffing der school te Westhem, uitgesproken bij besluit van den gemeenteraad van Wijmbritseradeel, van 30 October 1880, tot een door hen te bepalen termijn te beperken.

De raad der gemeente Hellendoorn kwam bij den Koning in beroep van het besluit van Gedeputeerde Staten van Overijssel, dd. 11 Augustus 1881, (3de afdeeling, n°. $^{3177}/_{2347}$, houdende bevel tot vermeerdering van het getal openbare lagere scholen in die gemeente, met eene in het Daarlerveen. Hij werd echter bij Koninklijk besluit van 20 Februarij 1882, n°. 1, in zijn beroep niet ontvankelijk verklaard, op grond dat men den termijn, daarvoor bij de wet bepaald, verre had overschreden. (Zie n°. V van bijlage N.) Om dezelfde reden werd deze beslissing genomen op het beroep van den gemeenteraad van Slochteren, tegen een besluit van Gedeputeerde Staten van Groningen, dd. 19 Augustus 1881, n°. 72, 3de afdeeling, waarbij de vermeerdering van het aantal openbare lagere scholen in die gemeente was bevolen. (Zie n°. VI van bijlage N.).

Krachtens art. 16, alinea 3, der wet van 17 Augustus 1878 (*Staatsblad* n°. 127), kunnen naburige gemeenten zich o. a. vereenigen tot het oprigten en in stand houden van gemeenschappelijke scholen.

In 1881 bestonden de navolgende overeenkomsten van dien aard:

PROVINCIEN.	Gemeenten of onderdeelen van gemeenten.	Gemeenschap met
Noordbrabant.	Bedaf, gem. Uden.	Dinther, Nistelrode en Veghel.
	Eerde, gemeente St. Oedenrode.	Schijndel en Veghel.
	Gemonde, gem. Boxtel.	Schijndel, St. Michiels Gestel en St. Oedenrode.

Provincien.	Gemeenten of onderdeelen van gemeenten.	Gemeenschap met
Noordbrabant. (*Vervolg*).	Gewande.	Alem en Empel.
	Heerle, gem. Wouw.	Bergen op Zoom.
	Kaathoven, gem. Berlicum.	Heeswijk en Nuland.
	Liessel, gemeente Deurne.	Asten.
	Loosbroek, gem. Nistelrode.	Dinther en Heesch.
	Moerdijk.	Klundert en Zwaluwe.
	Nieuw-Borgvliet, gem. Bergen-op-Zoom.	Woensdrecht.
	Oudenmolen, gem. Willemstad.	Fijnaart.
	Slikgat.	Terheijden en Zevenbergen.
	St. Willebrord, gem. Etten c. a.	Hoeven en Rucphen.
	Vortum, gemeente Vierlingsbeek.	Sambeek.
Gelderland .	Dodewaard.	Hemmen.
	Hoenderlo, gem. Apeldoorn.	Ede.
	Kootwijk, gemeente Barneveld.	Apeldoorn.
Zuidholland.	Barwoutswaarder.	Rietveld.
	Noorden, gemeente Nieuwkoop.	Zevenhoven en Wilnis.
	Tienhoven.	Ameide.
	Zegwaart.	Zoetermeer.
	Zuid-Beijerland.	Goudswaard.
Noordholland.	Spierdijk, gemeente Obdam.	Berkhout, Hensbroek en Spanbroek.
Utrecht . . .	Abcoude Proostdij.	Abcoude Baambrugge.
	Maarssen.	Maarsseveen.
	Polsbroek.	Vlist.
	Tienhoven.	Breukelen St. Pieters en Maarsseveen.
	Vleuten.	Ouden-Rijn.
	Westbroek.	Achttienhoven.
Friesland . .	Finkum, gemeente Leeuwarderadeel.	Ferwerderadeel.
	Heidenschap, gem. Workum.	Hemmelumer Oldephaert en Noordwolde.
	Rottevalle.	Achtkarspelen, Smallingerland en Tietjerksteradeel.
Groningen .	Grijpskerk.	Oldehove.
	Hoogkerk.	Aduard.
	Midwolda.	Nieuwolda.
	Oude Pekela.	Nieuwe Pekela.
	Scheemda.	Nieuwolda.
Limburg . .	Grevenbicht.	Papenhoven, gem. Obbicht en Papenhoven.
	Gronsfeld.	Rijckholt.
	Haelen.	Nunhem.
	Hunsel.	Grathem.
	Meijel.	Deurne.
	Thorn.	Ittervoort.

Er waren derhalve, aan het einde van 1881, 43 gemeenschappelijke scholen, en wel, in:

Noordbrabant	14
Gelderland	3
Zuidholland.	5
Noordholland	1
Zeeland	—
Utrecht	6
Friesland.	3
Overijssel.	—
Groningen	5
Drenthe	—
Limburg.	6

Bovendien waren, op dat tijdstip, regelingen vastgesteld omtrent de toelating van kinderen uit de eene gemeente, op de scholen der andere, in de na te noemen gemeenten.

Noordbrabant.

Bergen op Zoom	en	Wouw.
Cromvoirt	»	Vlijmen.
Deurne	»	Meijel.
Rosendaal	»	Wouw.
Schijndel	»	Dinther.
Son	»	St. Oedenrode.
Steenbergen	»	Nieuw Vosmeer.
Teteringen	»	Ginneken.
de Twist, gem. Vierlingsbeek	»	Oploo.
Vught	»	Esch.
Idem	»	Helvoirt.

Gelderland.

Apeldoorn	en	Voorst.
Borculo	»	Laren.
Brummen	»	Voorst.
Doetinchem (Ambt)	»	Bergh.
Epe	»	Voorst.
Gorssel	»	Laren.
Idem	»	Warnsveld.
Laren	»	Lochem.
Lichtenvoorde	»	Groenlo.
Neede	»	Diepenheim.
Nijkerk	»	Bunschoten.
Poederoijen	»	Woudrichem. (1)
Ruurlo	»	Lichtenvoorde.
Voorst	»	Olst.

Zuidholland.

Ter Aar	en	Nieuwveen.
Aarlanderveen	»	Alphen.

(1) Van deze regeling werd sedert 1877 geen gebruik gemaakt.

Aarlanderveen	en	Zwammerdam.
Alphen	»	Boskoop.
Idem	»	Zwammerdam.
Beijerland (Nieuw)	»	Oud Beijerland.
Bergambacht	»	Ammerstol.
Idem	»	Berkenwoude.
Bodegraven	»	Zwammerdam.
Bommel (den)	»	Ooltgensplaat.
Gorinchem	»	Schelluinen.
Haastrecht	»	Hekendorp.
Hagestein	»	Everdingen.
Hékendorp	»	Oudewater.
Helvoet (Nieuw)	»	Nieuwenhoorn.
Leerdam	»	Leerbroek.
Idem	»	Schoonrewoerd.
Leimuiden	»	Nieuwveen.
Leiderdorp	»	Leiden.
Lindt (Groote)	»	Heerjansdam.
Melissant	»	Dirksland.
Middelharnis	»	Stad a/h Haringvliet.
Idem	»	Nieuwe Tonge.
Nieuwkoop	»	Bodegraven.
Ouddorp	»	Goedereede.
Oudshoorn	»	Ter Aar.
Idem	»	Alphen.
Idem	»	Woubrugge.
Papekop	»	Oudewater.
Reeuwijk	»	Haastrecht.
Idem	»	Hekendorp.
Rockanje	»	Oostvoorne.
Sommelsdijk	»	Dirksland.
Strijen	»	Maasdam.
Vlaardingerambacht	»	Kethel en Spaland.
Idem	»	Schipluiden.
Idem	»	Vlaardingen.
Vlist	»	Haastrecht.
Waddinxveen	»	Boskoop.
Woubrugge	»	Rijnsaterwoude.
Zoeterwoude	»	Benthuizen.
Idem	»	Leiden.
Idem	»	Leiderdorp.
Idem	»	Voorschoten.
Zwammerdam	»	Bodegraven.
Idem	»	Reeuwijk.

NOORDHOLLAND.

Abbekerk	en	Hoogewoud.
Akersloot	»	Zuid- en Noord Schermer.
Idem	»	Alkmaar.
Idem	»	Heilo.
Amsterdam	en	Buiksloot.
Andijk	»	Enkhuizen.
Ankeveen	»	Weesperkarspel.
Avenhorn	»	Berkhout.
Barsingerhorn	»	Winkel.
Beets	»	Oosthuizen.
Graft	»	Jisp.
Haarlemmermeer	»	Leimuiden.
Hoogkarspel	»	Wervershoof.
Koedijk	»	St. Pancras.
Idem	»	Oudkarspel.
Nibbikswoud	»	Wervershoof.
Nieuweramstel	»	Ouderamstel.
Opperdoes	»	Twisk.
Ouderamstel	»	Abcoude-Proostdij.
Petten	»	Zijpe.

ZEELAND.

Schoondijke	en	Oostburg.
Idem	»	Waterlandkerkje.
Stoppeldijk	»	Hengstdijk.
Waterlandkerkje	»	Oostburg.
Westdorpe	»	Sluiskil (gem. Terneuzen).
IJzendijke	»	Waterlandkerkje.

UTRECHT.

Abcoude-Baambrugge	en	Vinkeveen en Waverveen.
Abcoude-Proostdij	»	Weespercarspel.
Baarn	»	Zeist.
Idem	»	Soest.
Idem	»	de Bilt.
Idem	»	Eemnes.
Bunnik	»	Zeist.
Haarzuilens	»	Vleuten.
Hoenkoop	»	Oudewater.
Jaarsveld	»	Lopik.
Linschoten	»	Montfoort.
Loenen	»	Loosdrecht.
Lopik	»	Jaarsveld.
Idem	»	Willige Langerak.
Maarssen	»	Zuilen.
Montfoort	»	IJsselstein.
Idem	»	Willeskop.
Mijdrecht.	»	Uithoorn.
Idem	»	Nieuwveen.
Idem	»	Zevenhoven.
Schalkwijk	»	Tull en 't Waal.
Snelrewaard	»	Oudewater.
Vinkeveen en Waverveen	»	Ouderamstel.
Willeskop	»	Oudewater.
Wilnis	»	Noorden (Nieuwkoop en Zevenhoven).
Zeist	»	Soest.

	FRIESLAND.	
Haskerland	en	Utingeradeel.
	OVERIJSSEL.	
Blankenham	en	Kuinre.
Blokzijl	»	Kuinderdijk en Baarle (Ambt Vollenhove).
Dalfsen	»	Zwollerkerspel.
Genemuiden	»	Idem.
Haaksbergen	»	Hengelo.
Zwollerkerspel	»	IJsselmuiden.
Idem	»	Heino.
Idem.	»	Zalk en Veecaten.
	GRONINGEN.	
Kantens	en	Stedum.
	DRENTHE.	
Dalen	en	Emmen.
Dalerveen (gem. Dalen)	»	Sleen.
Een (gem. Norg.)	»	Steenbergen (gem. Roden).
Hoogeveen	»	Zuidwolde.
Schoonoord (gem. Sleen)	»	Zweelo.
Idem	»	Westerbork.
Sleen	»	Odoorn.
	LIMBURG.	
Cadier en Keer	en	Gronsfeld.
Wijlre	»	Oud-Valkenburg.

Bestonden er niet zooveel dergelijke regelingen, dan zou de vermeerdering van het getal der openbare scholen ongetwijfeld nog aanzienlijker moeten zijn. Toch meent men, dat nog meer algemeen gebruik zou kunnen worden gemaakt van art. 16, alin. 3 der wet, ten einde het schoolgaan der kinderen in eene andere gemeente mogelijk te maken. Veel schoolverzuim zou daardoor kunnen worden voorkomen. Menige gemeente aarzelt evenwel kinderen uit naburige plaatsen op te nemen, omdat zij daardoor niet zelden tot vergrooting der school of tot vermeerdering van onderwijzend personeel zou moeten overgaan.

De raad der gemeente Eethen c. a., nam in zijn besluit van 5 April 1881, n°. 115, de bepaling op, dat de openbare lagere scholen in die gemeente toegankelijk zijn voor alle kinderen, wettige woonplaats hebbende in de gemeente, en dat kinderen, die in de gemeente verblijven, doch wier ouders of voogden niet aldaar wonen, met schriftelijke vergunning van burgemeester en wethouders in genoemde scholen kunnen worden toegelaten. Voor zooveel deze bepalingen betreft, is het raadsbesluit bij Koninklijk besluit van 19 October 1881, n°. 18, als in strijd met de wet, vernietigd. (Zie n°. VII van bijlage N).

Tusschen Gedeputeerde Staten van Zuidholland en Utrecht was verschil ontstaan omtrent de toepassing van art. 121 der gemeentewet, in verband met art. 16, alin. 3, der wet van 17 Augustus 1878 (*Staatsblad* n°. 127).

Dit verschil van gevoelen vond zijne aanleiding in een besluit van den raad der gemeente Mijdrecht, waarbij magtiging werd verzocht om met de gemeente Nieuwveen eene regeling vast te stellen, betreffende de toelating van kinderen uit de buurt *binnen-Blokland* (gemeente Mijdrecht) op de openbare school te Nieuwveen.

Men kon niet tot overeenstemming komen omtrent de vraag of het onderwerp der voorgenomen regeling eene gemeenschappelijke zaak, of ook een gemeenschappelijk belang der beide gemeenten betrof, en bijgevolg art. 121 der gemeentewet toepasselijk te achten was. Bij Koninklijk besluit van 21 Junij 1881, n°. 24, werd beslist, dat bij deze regeling art. 121 der gemeentewet moest worden in acht genomen.

In de volgende tabel is een overzigt gegeven van den verschillenden aard der niet-gesubsidieerde bijzondere scholen. In die tabel zijn ook nu weder de scholen, gehouden voor rekening van het hoofd, gesplitst naar het kerkgenootschap, waartoe de hoofden dier scholen behooren.

PROVINCIEN.	DIACONIE- EN WEESHUISSCHOLEN.			SCHOLEN VAN VER		
				Protestantsche.		Roomsch-
	Protestantsche.	Roomsch-Katholieke.	Israëlitische.	Van de Vereeniging voor Christelijk Nationaal schoolonderwijs.	Overige.	Van geestelijke orden.
Noordbrabant . .	1	6	1	7	8	34
Gelderland	2	1	»	34	23	15
Zuidholland . . .	15	9	»	38	16	21
Noordholland . .	16	2	2	10	20	26
Zeeland	1	»	»	7	12	»
Utrecht	9	2	»	9	8	2
Friesland	2	»	»	53	13	»
Overijssel	1	»	»	7	3	7
Groningen	1	»	»	6	24	»
Drenthe	»	»	»	3	5	»
Limburg	»	»	»	1	1	48
Totaal in 1881	48	20	3	175	133	153
» » 1880	46	23	4	162	125	130
Vermeerdering	2	— 3	— 1	13	8	23

EENIGINGEN.		SCHOLEN VOOR REKENING VAN DEN HOOFDONDERWIJZER OF DE HOOFDONDERWIJZERES.			Scholen niet in de vorige rubrieken begrepen.	TOTAAL.
Katholieke.						
Overige.	Israëlitische.	Protestantsche.	Roomsch-Katholieke.	Israëlitische.		
60	»	17	16	»	4	154
28	»	25	9	1	11	149
37	»	[1] 64	9	»	4	213
18	1	[2] 77	12	8	4	196
12	»	»	»	»	»	32
26	»	20	3	»	1	80
10	»	»	»	»	»	78
9	»	2	»	»	6	35
7	»	2	»	»	»	40
»	»	»	»	»	»	8
6	»	1	8	»	»	65
213	1	[3] 208	57	9	30	1050
207	»	[3] 205	65	10	33	1010
6	1	3	— 8	— 1	— 3	40

1) Hieronder één die heeft opgegeven tot geen kerkgenootschap te behooren. 2) Als voren twee. 3) Als voren drie.

Een besluit van den raad der gemeente Zwaag, tot toekenning van een jaarlijksch subsidie van f 600 aan de Parochiale of Roomsch-Katholieke bijzondere school aldaar werd door Gedeputeerde Staten van Noordholland goedgekeurd. De Commissaris des Konings achtte hun besluit echter in strijd met de wet en droeg het aan den Koning ter vernietiging voor. Bij Koninklijk besluit van 16 September 1881 (*Staatsblad* n°. 158), werd het besluit van Gedeputeerde Staten vernietigd. (Zie n°. VIII van bijlage N.

§ 3. Schoollocalen, schoolmeubelen en leermiddelen.

De volgende tabel bevat een overzigt van den toestand der schoollocalen, in het jaar 1881.

PROVINCIEN.	Nieuw gebouwde localen.		Localen in aanbouw.		Vergroote of verbeterde localen.		Localen die verbetering eischten.		Plannen, aanhangig tot verbetering of geheele vernieuwing.		Afgekeurde localen.	*Toelichtingen.*
	Openbare.	Bijz.	Openbare.	Bijz.	Openbare.	Bijz.	Openbare.	Bijzondere.	Openbare.	Bijzondere.		
Noordbrabant. .	6	2	15	3	20	4	117	28	31	4	»	
Gelderland . . .	10	7	5	2	9	2	156	12	40	3	»	
Zuidholland . .	14	5	18	1	6	6	145	35	42	4	»	
Noordholland. .	6	2	25	2	19	»	97	5	44	6	»	
Zeeland	1	3	1	»	9	1	94	7	28	»	2	Te Bath en te Krabbendijke.
Utrecht	»	3	6	»	»	2	34	7	20	»	»	
Friesland	6	1	3	»	5	»	73	20	40	1	»	
Overijssel	9	»	9	1	5	3	167	13	33	»	»	
Groningen . . .	10	»	4	»	16	»	31	»	63	»	»	
Drenthe.	10	1	2	»	1	»	63	1	13	»	»	
Limburg	11	4	4	1	3	»	83	13	5	»	2	Te Venlo en te St. Geertruid.
Totaal . . .	83	28	92	10	93	18	1060	141	359	18	4	
In 1880 . .	86	12	39	5	29	6	426	23	159	8	5	

Onder al hetgeen tot verbetering van den toestand van het lager onderwijs bijdraagt, bekleedt de schoolbouw eene voorname plaats. Gezonde en geschikte localen mogen een eisch voor goed onderwijs genoemd worden. Het is daarom een gunstig teeken, dat in 1881 veel op dit gebied gedaan en voorbereid werd.

Vorenstaande tabel geeft, onder de rubriek: »localen die verbetering eischten," een veel grooter getal op dan in 1880. De reden daarvoor is echter voornamelijk toe te schrijven aan de voorschriften van het Koninklijk besluit van 30 Augustus 1880 (*Staatsblad* n°. 167), waaraan de toestand der localen is getoetst.

De cijfers in de kolom, aanwijzende het getal der scholen, waarvan de plannen tot verbetering tot kennis van het schooltoezigt kwamen, zijn eveneens veel aanzienlijker dan in 1880. Met de uitvoering dier werken zou zeker nog meer voortgang gemaakt zijn, wanneer niet de verwachting eener herziening van het Koninklijk besluit aangaande den schoolbouw daarin vertraging had veroorzaakt. Daarenboven wordt het werk nog al eens toevertrouwd aan personen, die, hoezeer overigens bekwame bouwmeesters, op het punt van schoolbouw weinig of geen ervaring hebben en met de bestaande voorschriften onvolkomen bekend zijn, zoodat ook daardoor omslag en oponthoud wordt veroorzaakt. In weerwil hiervan kan, voor zooveel het jaar 1881 betreft, gewezen worden op een getal van 268 openbare en 56 bijzondere scholen, wier localen nieuw gebouwd of verbeterd werden.

Vier localen voor openbaar lager onderwijs moesten worden afgekeurd, waaronder dat der armenschool te Venlo. Nadat de raad dezer gemeente van het besluit van den inspecteur van het geneeskundig Staatstoezigt bij Gedeputeerde Staten in beroep was gekomen, en dit collegie, bij besluit van 16 December 1881, litt. 7993/8 E, het beroep ongegrond had verklaard, werd het verzoek gedaan om het afgekeurde locaal nog eenigen tijd te mogen gebruiken. Ook op dit verzoek moest afwijzend worden beschikt. Vervolgens kwam de gemeenteraad in beroep bij den Koning, van voornoemd besluit van Gedeputeerde Staten. Bij Koninklijk besluit van 17 Mei 1882, n°. 28, werd dat van laatstgemeld collegie gehandhaafd. (Zie n°. IX van bijlage N.)

De bouw en inrigting der bijzondere scholen laten over het algemeen weinig te wenschen over.

In de meeste scholen die nieuw gebouwd of verbeterd werden, is voor nieuwe schoolmeubelen gezorgd. Er viel dan ook in dit opzigt gaandeweg vooruitgang te bespeuren. Niettemin verkeeren vooral de banken in een aantal scholen in gebrekkigen toestand. De lokalen die in lateren tijd gebouwd zijn, werden veelal van banken met twee zitplaatsen en rug- of lendenleuning voorzien.

Op de bijzondere scholen zijn, behoudens enkele uitzonderingen, zeer goede meubelen.

Voor het aanwezig zijn van de vereischte leermiddelen in de openbare school, werd naar behooren gezorgd bij de vaststelling van het leerplan, volgens art. 21 der wet. Niet overal verkeerden zij evenwel in den gewenschten staat. Doch tegenover gemeenten, waarvan het schooltoezigt verklaarde, dat hare besturen geen zorg droegen voor de aanschaffing van de noodigste hulpmiddelen, in het bijzonder bij het onderwijs in de handwerken voor meisjes, kon van de meesten worden getuigd, dat zij de

aanvragen van de onderwijzers op vrijgevige wijze inwilligden. Zelfs gaven de boekenlijsten, bij de leerplannen overgelegd, wel eens aanleiding om aan te dringen op vermindering van het getal der verschillende werkjes voor hetzelfde vak, op dezelfde school, of op eenige scholen van dezelfde kategorie in één gemeente, zonder dat daarbij echter de behoefte aan verscheidenheid uit het oog werd verloren.

Buiten de grootere gemeenten, die hierin vooraan staan, onderscheiden zich verscheidene plattelands-gemeenten door volledigheid der leermiddelen.

§ 4. Subsidien van het Rijk krachtens art. 49 der wet.

De beide volgende overzigten bevatten de subsidien in de gewone en buitengewone kosten van het openbaar lager onderwijs door het Rijk verleend krachtens art. 49 der wet.

Door de buitengewone kosten van het lager onderwijs worden hier verstaan de uitgaven voor den bouw van nieuwe of verbouw van bestaande schoollokalen en onderwijzerswoningen en de aanschaffing van schoolmeubelen voor de nieuwe lokalen.

Subsidien in de gewone kosten.

Provincien.	Gemeenten.	Bedrag van het subsidie.	Totaal bedrag per provincie.	Bijzonderheden.
Noordbrabant .	Huijbergen. . .	f 300,00	f 300,00	
Zuidholland. .	Herkingen . . .	f 1 100,00		
	de Lier	400,00		
	Monster. . . .	1 400,00		
	Nieuw Beijerland.	1 400,00		
	Rhijnsburg. . .	1 300,00		
	Stad a/h Haringvliet	500,00		
	Stellendam. . .	500,00		
	Zwartewaal . .	2 000,00	8 600,00	
Noordholland .	Callantsoog . .	f 470,00		
	Egmond aan Zee.	2 230,00		
	Oostzaan . . .	2 995,00		Van dit subsidie strekte f 440 tot tegemoetkoming in de kosten over November en December 1880.
	Petten	2 290,00		Van dit subsidie strekte f 310 voor als boven.
	Ransdorp . . .	500,00		
	Spaarndam. . .	1 000,00		Van dit subsidie strekte f 140 voor als boven.
	Terschelling . .	1 720,00		
	Urk	3 132,00		Van dit subsidie strekte f 347 voor als boven.
	Vlieland. . . .	1 830,00		Van dit subsidie strekte f 265 voor als boven.
	Westzaan . . .	2 570,00	18 737,00	
Zeeland . . .	Clinge	f 1 050,00		
	Hoofdplaat. . .	350,00		
	Koewacht . . .	850,00		
	Nisse.	450,00		
	Westkapelle . .	530,00	3 230,00	
Utrecht . . .	Tienhoven . . .	f 310,00	310,00	
	Transporteren	»	f 31 177,00	

PROVINCIEN.	GEMEENTEN.	Bedrag van het subsidie.	Totaal bedrag per provincie.	BIJZONDERHEDEN.
	Per transport	»	f 31 177,00	
Friesland. . .	Ameland . . .	f 2 217,07		Van dit subsidie strekte f 277,07 tot tegemoetkoming in de kosten over November en December 1880.
	Hindeloopen . .	1 955,00		
	Schiermonnikoog.	1 262,40		Van dit subsidie strekte f 62,40 voor als boven.
	Stavoren . . .	1 340,00		Van dit subsidie strekte f 90 voor als boven.
			6 774,47	
Overijssel. . .	Gramsbergen . .	f 270,00		
	Lonneker . . .	4 475,00		
	Wanneperveen .	600,00		
			5 345,00	
Limburg. . .	Amstenrade . .	f 18,34		Dit subsidie strekte geheel voor als boven.
	Baexem. . . .	368,34		Van dit subsidie strekte f 18,34 voor als boven.
	Bemelen. . . .	20,00		Dit subsidie strekte geheel voor als boven.
	Bingelrade. . .	171,67		Van dit subsidie strekte f 16,67 voor als boven.
	Broekhuijsen . .	5,84		Dit subsidie strekte geheel voor als boven.
	Elsloo	633,34		Van dit subsidie strekte f 58,34 voor als boven.
	Houthem . . .	18,34		Dit subsidie strekte geheel voor als boven.
	Jabeek	255,00		Van dit subsidie strekte f 25 voor als boven.
	Limbricht . . .	458,34		Van dit subsidie strekte f 58,34 voor als boven.
	Merkelbeek . .	125,34		Van dit subsidie strekte f 13,34 voor als boven.
	Mesch	221,67		Van dit subsidie strekte f 16,67 voor als boven.
	Munstergeleen .	25,00		
	Nieuwstadt. . .	16,67		Deze subsidien strekten geheel voor als boven.
	Oirsbeek. . . .	20,83		
	Rimburg . . .	235,00		Van dit subsidie strekte f 25 voor als boven.
	Roggel	13,34		Deze subsidien strekten geheel voor als boven.
	Schinnen . . .	16,67		
	Slenaken . . .	253,34		Van dit subsidie strekte f 33,34 voor als boven.
	Spaubeek . . .	25,00		Dit subsidie strekte geheel voor als boven.
	Stein.	190,34		Van dit subsidie strekte f 33,34 voor als boven.
	Urmond. . . .	15,00		Dit subsidie strekte geheel voor als boven.
	Vlodrop. . . .	16,67		Deze subsidien strekten geheel voor als boven.
	Voerendael. . .	25,00		
			3 149,08	
Totaal der subsidien in de gewone kosten in 1881			f 46 445,55	

SUBSIDIEN IN DE BUITENGEWONE KOSTEN.

De subsidien, toegekend aan de, in de volgende tabel genoemde gemeenten, achter welker naam een * is geplaatst, strekten tot aanvulling van de tegemoetkoming in 1879 of 1880, krachtens art. 36 de wet van 1857, aan die gemeenten verleend voor schoolbouw, waarvan de werkelijke kosten de oorspronkelijke raming overschreden.

PROVINCIEN.	GEMEENTEN.	Totaal bedrag der kosten.	Vergoeding volgens art. 45 der wet.	Subsidie volgens art. 49 der wet.	Bedrag van hetgeen ten laste der gemeenten is gebleven.
Zuidholland	Bleiswijk *	»	»	f 440,00	»
	Brielle *	»	»	630,00	»
	Harlingen *	»	»	1 350,00	»
	Hoornaar *	»	»	156,00	»
	Krimpen a/d Lek *	»	»	887,00	»
	Zwijndrecht *	»	»	2 127,63⁵	»
Noordholland	Petten	f 13 413,00	f 4 023,90	9 389,10	»
Zeeland	Krabbendijke	25 938,00	1 181,40	22 000,00	f 2 756,60
	Oudelande *	»	»	598,00	»
Overijssel	Borne	40 000,00	8 700,00	11 000,00	20 300,00
	Hengelo *	»	»	1 860,00	»
	Steenwijkerwold	8 700,00	1 410,00	4 000,00	3 290,00
Drenthe	Borger *	»	»	184,00	»
	Smilde *	»	»	129,69	»
	Zuidwolde *	»	»	981,00	»
Limburg	Bemelen *	»	»	225,00	»
Totaal der subsidien in de buitengewone kosten in 1881				f 55 957,42⁵	
» » » » » gewone » » 1881				46 445,55	
Algemeen totaal				f 102 402,97⁵	

VERZAMELING DER SUBSIDIEN IN DE GEWONE EN IN DE BUITENGEWONE KOSTEN.

Noordbrabant	f 300,00
Zuidholland	14 190,63⁵
Noordholland	28 126,10
Zeeland	25 828,00
Utrecht	310,00
Friesland	6 774,47
Overijssel	22 205,00
Drenthe	1 294,69
Limburg	3 374,08
	f 102 402,97⁵

Uit de vorenstaande tabel der subsidien in de *gewone kosten* blijkt, dat aan twee gemeenten, in 1880 geen subsidie genietende, volgens art. 36 der wet van 1857, in 1881 eene bijdrage werd verleend, krachtens art. 49 der wet van 1878, te weten:

Zuidholland: Stellendam;

Noordholland: Callantsoog;

Daarentegen genoten de navolgende in 1880 gesubsidieerde gemeenten, in 1881 geen subsidie, en wel:

Noordbrabant: Grave, Rijsbergen, Zes Gehuchten;

Zuidholland: Benthuizen, Charlois, 's Gravesande, Groote Lindt, Heerjansdam, Heinenoord, Hellevoetsluis, Katwijk, Maasdam, Maassluis, Melissant, Middelharnis, Naaldwijk, Oud-Beijerland, Rozenburg, Schelluinen, Valkenburg, Westmaas, IJsselmonde;

Noordholland: Krommenie, Nieuwendam;

Zeeland: St. Anna ter Muiden, Krabbendijke, Rilland-Bath, Retranchement, Stoppeldijk;

Utrecht: Jaarsveld, Maarn, Woudenberg;

Friesland: Ooststellingwerf, Smallingerland, IJlst;

Overijssel: Ambt Hardenberg;

Limburg: Bunde;

terwijl de subsidien aan de gemeenten Amstenrade, Bemelen, Broekhuijsen, Houthem, Munstergeleen, Nieuwstadt, Oirsbeek, Roggel, Schinnen, Spaubeek, Urmond, Vlodrop en Voerendael geheel strekten tot tegemoetkoming in de kosten over November en December 1880.

Het getal der gemeenten, dat dus in de gewone kosten van het lager onderwijs *over* 1881 werd gesubsidieerd, was 42 tegenover 90 over 1880. Deze vermindering is grootendeels een gevolg van de vergoeding, krachtens art. 45 der tegenwoordige wet, aan de gemeenten toegekend.

Daarentegen overtreft het totaal-bedrag der Rijks-subsidien in 1881, het totaal-cijfer in 1880, met f 8 974,45. Die vermeerdering, bij eene zoo groote vermindering van het aantal der bijdragen, vindt zijne oorzaak hoofdzakelijk hierin, dat de toepassing van art. 49 der wet van 1878 geheel ten laste van het Rijk komt, terwijl in de kosten, voortvloeijende uit de toepassing van art. 36 der wet van 1857, voor de helft door de provincien werd bijgedragen.

Ten gevolge van de invoering der wet van 1878, kwamen de gewone subsidien over 1880, krachtens art. 36 der wet van 1857, verleend, met 1 November 1880 te vervallen, zooals reeds in het vorige verslag werd opgemerkt. Daarentegen genoten de gemeenten over November en December van laatstgenoemd jaar de vergoeding, volgens art. 45 der nieuwe wet, terwijl de zwaardere druk voor de gemeentefinantien, uit de nieuwe regeling volgende, zich over dat tijdvak nog weinig of niet kon doen gevoelen. Voor eenige gemeenten was het bedrag dier vergoeding minder, dan hetgeen zij aan subsidie volgens art. 36 zouden genoten hebben, indien de nieuwe wet nog niet in werking was gesteld. De billijkheid bragt mede, dat door toepassing van art. 49 werd tegemoet gekomen in hetgeen art. 45 niet kon vergoeden. De regeling dier tegemoetkoming kon eerst in 1881 geschieden; waardoor de, daaruit voortvloeijende, uitgaven ook ten laste van de dienst van dat jaar moesten worden gebragt. Welke die gemeenten waren en tot welk bedrag zij voor de laatste maanden van 1880 werden gesubsidieerd, is in de tabel aangegeven.

Het bedrag der subdidien in de *buitengewone kosten*, in 1880, voor Rijk en provincien elk, een cijfer van f 563 402,60^5 beloopende, was in 1881 slechts f 55 957,42^5, alleen ten laste van het Rijk komende. Een zoo aanzienlijk verschil in minder kon niet uitblijven nà de buitengewone milde toepassing van art. 36 der wet van 1857 in 1880. Aan de plannen voor de stichting of verbouwing van een groot deel der localen, waarvoor in dat jaar reeds subsidie werd verleend, kon eerst in 1881 een begin van uitvoering worden gegeven, zoodat de subsidien, in 1880 verleend, kunnen beschouwd worden, in de behoeften van twee jaren te voorzien.

Uit de tabel blijkt, dat de bijdragen, aan 12 van de, daarin voorkomende gemeenten toegekend, strekten tot verhooging van onder de oude wet verleende subsidien. Het bedrag dier verhoogingen was grootendeels gering.

Slechts aan 4 gemeenten — 1 in Noordholland, 1 in Zeeland en 2 in Overijssel — werd een nieuw subsidie verleend, tot een gezamenlijk bedrag van f 46 389,10.

De hoogste bijdrage in 1881 was die aan Krabbendijke, groot f 22 000. In 1880 was de aanzienlijkste bijdrage, die, welke aan de gemeente Hellevoetsluis was toegekend, beloopende eene som van f 46 895, door het Rijk en de provincie Zuidholland, ieder voor de helft gedragen.

Het totaal-bedrag der subsidien in de gewone en buitengewone kosten van het lager onderwijs, volgens art. 49, in 1881, was f 102 402,97^5; terwijl de toepassing van art. 36 der wet van 1857, in 1880, van Rijk en provincien, ieder, eene uitgave van f 600 879,70^5 vorderde.

§ 5. Leerlingen.

De volgende tabel wijst het getal der leerlingen aan die op 1 Januarij 1882 tot de dagschool behoorden.

GETAL leerlingen die op 1 Januarij

PROVINCIEN.	Openbare scholen.					Gesubsidieerde bijzondere scholen.				
	Beneden 6 jaar.	Van 6, 7 en 8 jaar.	Van 9, 10 en 11 jaar.	Boven 12 jaar.	Totaal.	Beneden 6 jaar.	Van 6, 7 en 8 jaar.	Van 9, 10 en 11 jaar.	Boven 12 jaar.	Totaal.
JON										
Noordbrabant	380	9 874	10 851	4 191	25 296	5	44	52	64	165
Gelderland	523	10 686	10 864	5 183	27 256	21	116	277	305	719
Zuidholland	415	16 647	16 662	5 171	38 895	»	5	23	71	99
Noordholland	585	13 296	14 006	4 162	32 049	8	54	67	115	244
Zeeland	333	5 294	5 283	3 069	13 979	»	»	»	»	»
Utrecht	118	3 317	3 244	867	7 546	»	14	49	124	187
Friesland	1 512	8 830	8 338	3 917	22 597	»	»	8	66	74
Overijssel	612	7 368	7 088	2 470	17 538	»	2	14	86	102
Groningen	1 217	7 203	6 732	2 877	18 029	»	»	7	22	29
Drenthe	681	3 666	3 428	1 490	9 265	»	»	4	15	19
Limburg	219	5 709	6 122	2 266	14 316	»	»	»	»	»
Totaal	6 595	91 890	92 618	35 663	226 766	34	235	501	868	1 638
Op 1 Januarij 1881	8 037	92 594	90 506	35 160	226 297	12	331	610	1 051	2 004
Vermeerdering	—1 442	— 704	2 112	503	469	22	— 96	— 109	— 183	— 366
MEIS										
Noordbrabant	284	5 119	4 919	1 419	11 741	5	31	23	21	80
Gelderland	464	9 131	9 057	2 746	21 398	17	66	123	250	456
Zuidholland	356	15 875	14 668	3 340	34 239	1	90	111	64	266
Noordholland	574	12 329	12 574	3 073	28 550	7	34	48	89	178
Zeeland	322	4 798	4 695	1 684	11 499	»	»	»	»	»
Utrecht	121	3 068	2 830	429	6 448	5	37	54	150	246
Friesland	1 533	8 815	7 791	2 157	20 296	»	»	3	27	30
Overijssel	609	6 939	6 283	1 518	15 349	»	1	11	109	121
Groningen	1 100	7 076	6 283	1 640	16 099	»	»	3	12	15
Drenthe	678	3 574	3 149	772	8 173	»	»	6	28	34
Limburg	155	3 783	3 902	942	8 782	89	340	416	128	973
Totaal	6 196	80 507	76 151	19 720	182 574	124	599	798	878	2 399
Op 1 Januarij 1881	7 228	80 976	74 033	19 273	181 510	17	769	1 054	1 145	2 985
Vermeerdering	—1 032	— 469	2 118	447	1 064	107	— 170	— 256	— 267	— 586

1882 de dagschool bezochten, aan de

Niet gesubsidieerde bijzondere scholen.					Alle lagere scholen te zamen.				
Beneden 6 jaar.	Van 6, 7 en 8 jaar.	Van 9, 10 en 11 jaar.	Boven 12 jaar.	Totaal.	Beneden 6 jaar.	Van 6, 7 en 8 jaar.	van 9, 10 en 11 jaar.	Boven 12 jaar.	Totaal.
GENS.									
204	2 424	2 501	1 256	6 385	589	12 342	13 404	5 511	31 846
317	2 738	2 644	1 440	7 139	861	13 540	13 785	6 928	35 114
355	6 549	6 606	2 073	15 583	770	23 201	23 291	7 315	54 577
424	5 080	5 134	1 989	12 627	1 017	18 430	19 207	6 266	44 920
85	676	654	378	1 793	418	5 970	5 937	3 447	15 772
72	1 929	1 951	597	4 549	190	5 260	5 244	1 588	12 282
379	1 957	1 810	677	4 823	1 891	10 787	10 156	4 660	27 494
107	1 000	983	672	2 762	719	8 370	8 085	3 228	20 402
206	1 086	1 059	425	2 776	1 423	8 289	7 798	3 324	20 834
51	241	210	68	570	732	3 907	3 642	1 573	9 854
42	780	915	475	2 212	261	6 489	7 037	2 741	16 528
2 242	24 460	24 467	10 050	61 219	8 871	116 585	117 586	46 581	289 623
1 937	23 576	23 462	10 062	59 037	9 986	116 501	114 578	46 273	287 338
305	884	1 005	— 12	2 182	— 1 115	84	3 008	308	2 285
JES.									
277	6 306	7 414	2 291	16 288	566	11 456	12 356	3 731	28 109
338	3 528	3 620	1 482	8 968	819	12 725	12 800	4 478	30 822
430	6 729	7 122	1 870	16 151	787	22 694	21 901	5 274	50 656
408	5 417	5 436	1 892	13 153	989	17 780	18 058	5 054	41 881
73	821	840	305	2 039	395	5 619	5 535	1 989	13 538
48	1 820	1 992	713	4 573	174	4 925	4 876	1 292	11 267
361	2 035	1 764	316	4 476	1 894	10 859	9 558	2 500	24 802
100	1 126	1 161	618	3 005	709	8 056	7 455	2 245	18 475
191	1 100	1 058	210	2 559	1 291	8 176	7 344	1 862	18 673
55	238	211	38	542	733	3 812	3 3.6	838	8 749
277	1 647	2 041	1 617	5 582	521	5 770	6 359	2 687	15 337
2 558	30 767	32 659	11 352	77 336	8 878	111 873	109 608	31 950	262 309
1 648	28 874	30 411	11 849	72 782	8 893	110 619	105 498	32 267	257 277
910	1 893	2 248	— 497	4 554	— 15	1 254	4 110	— 317	5 032

Het getal der dagscholieren nam in 1881 aanzienlijk meer toe dan in het vorige jaar; die toeneming kwam echter ook thans weder voornamelijk ten goede aan de niet-gesubsidieerde bijzondere scholen. De openbare scholen toch namen slechts toe met 1533, de niet-gesubsidieerde bijzondere met 6736 leerlingen, terwijl het getal der leerlingen aan de gesubsidieerde bijzondere scholen met 952 afnam. Het getal der kinderen beneden 6 jaren bleef afnemen aan de openbare, het nam toe aan de bijzondere scholen. Op den leeftijd van 6 tot 9 jaren nam het slechts toe aan de niet-gesubsidieerde bijzondere scholen. Op dien van 9 tot 12 jaren nam het toe aan de openbare en niet-gesubsidieerde bijzondere scholen. Boven 12 jaren was slechts toeneming te bespeuren voor de openbare scholen.

Uit den volgenden staat blijkt het getal der kinderen dat op den leeftijd van 6 tot 12 jaren op 1 Jannarij 1882 huisonderwijs genoot.

Provincien.	6, 7 en 8 jaren.		9, 10 en 11 jaren.	
	Jongens.	Meisjes.	Jongens.	Meisjes.
Noordbrabant . . .	8	35	5	54
Gelderland	38	39	30	27
Zuidholland. . . .	15	16	13	17
Noordholland . . .	107	150	66	121
Transporteren	169	240	114	219
Per transport	169	240	114	219
Zeeland	16	26	22	18
Utrecht	61	61	41	69
Friesland.	1	3	—	4
Overijssel.	12	19	9	8
Groningen	4	4	2	4
Drenthe	1	»	1	»
Limburg	2	»	3	1
Totaal	266	353	192	323

Ten einde het aantal kinderen, dat ter school gaat of huisonderwijs geniet op den leeftijd van 6 tot 12 jaren, te kunnen vergelijken met dat van hen op dien leeftijd in leven en behoorende tot de werkelijke bevolking der provincie en van het Rijk, zijn in den volgenden staat van de schoolbevolking ook nu weder *afgetrokken* de kinderen, schoolgaande in de provincie en behoorende tot de bevolking eener andere provincie of van een ander Rijk; *bijgeteld* de kinderen behoorende tot de bevolking der provincie en schoolgaande in eene andere provincie of in een ander Rijk.

PROVINGIEN.	Beneden 6 jaar.		Van 6, 7 en 8 jaar.		Van 9, 10 en 11 jaar.		Boven 12 jaar.		Totaal.	
	Jongens.	Meisjes.	Jongens.	Meisjes.	Jongens.	Meisjes.	Jongens.	Meisjes.	Jongens.	Meisjes.
Noordbrabant. . . .	592	576	12 395	11 529	13 458	12 411	5 515	3 731	31 960	28 247
Gelderland	861	823	13 585	12 765	13 818	12 826	6 931	4 483	35 195	30 897
Zuidholland	767	786	23 152	22 638	23 240	21 838	7 293	5 260	54 452	50 522
Noordholland. . . .	1 019	9-8	18 444	17 796	19 220	18 083	6 268	5 052	44 951	41 919
Zeeland.	418	395	5 970	5 620	5 937	5 535	3 447	1 989	15 772	13 539
Utrecht.	191	173	5 265	4 934	5 253	4 892	1 604	1 300	12 313	11 299
Friesland	1 894	1 896	10 807	10 860	10 167	9 563	4 674	2 505	27 542	24 824
Overijssel	720	707	8 363	8 064	8 089	7 455	3 131	2 250	20 394	18 476
Oroningen.	1 421	1 291	8 279	8 165	7 797	7 330	3 315	1 857	20 812	18 643
Drenthe	730	732	3 998	3 812	3 637	3 375	1 568	837	9 833	8 756
Limburg	263	522	6 496	5 770	7 039	6 374	2 720	2 694	16 528	15 360
Totaal	8 876	8 889	116 754	111 953	117 646	109 682	46 476	31 958	289 752	262 482

Tusschen de beide staten der schoolbevolking bestaat een verschil van 129 jongens en 173 meisjes. Dit verschil is een gevolg van het opnemen in bovenstaanden staat van 172 jongens en 182 meisjes in Nederland te huis behoorende, doch die schoolgaan in Duitsche of Belgische grensgemeenten, terwijl de kinderen (43 jongens en 9 meisjes), die in die gemeenten te huis behooren en in Nederland ter school gaan, niet in den staat zijn opgenomen.

Het getal kinderen van 6 tot 12 jaar op 1 Januarij 1882, benevens dat van hen, die op dat tijdstip niet ingeschreven waren op de lijsten vermeld in art. 80 der wet van 17 Augustus 1878 (*Staatsblad* n°. 127), blijkt uit de volgende tabel.

PROVINCIEN.	Werkelijke bevolking op 1 Januarij 1882.			Getal kinderen op 1 Januarij 1882.				Getal kinderen dat op 1 Januarij 1882 noch school-, noch huisonderwijs genoot.				Van de 100 jongens (meisjes) genoten op 1 Januarij 1882 noch school-, noch huisonderwijs.			
				Van 6, 7 en 8 jaar.		Van 9, 10 en 11 jaar.		Van 6, 7 en 8 jaar.		Van 9, 10 en 11 jaar.		Van 6, 7 en 8 jaar.		Van 9, 10 en 11 jaar.	
	Mannen.	Vrouwen.	Totaal.	Jongens.	Meisjes.	Jongens.	Meisjes.	Jongens.	Meisjes.	Jongens.	Meisjes.	Jongens.	Meisjes.	Jongens.	Meisjes.
Noordbrabant	238 860	236 633	475 493	14 794	14 944	14 440	13 802	2 391	3 380	977	1 337	16	23	7	10
Gelderland	240 728	235 287	476 015	15 956	15 435	15 208	14 614	2 333	2 631	1 360	1 761	15	17	9	12
Zuidholland.	402 541	432 571	835 112	28 379	28 734	24 577	24 873	5 211	6 080	1 324	3 018	18	21	5	12
Noordholland	345 260	367 978	713 238	23 334	23 201	20 942	21 074	4 783	5 255	1 656	2 870	20	23	8	14
Zeeland	93 025	96 281	189 306	7 105	6 947	6 410	6 309	1 119	1 301	451	756	16	19	7	12
Utrecht	97 451	100 187	197 638	6 558	6 628	5 957	5 937	1 232	1 633	663	976	19	25	11	16
Friesland.	163 010	166 299	329 309	11 457	11 775	10 913	10 794	649	912	746	1 227	6	8	7	11
Overijssel.	142 101	135 794	277 895	9 548	9 306	8 854	8 578	1 173	1 223	765	1 115	12	13	9	13
Groningen	126 853	130 300	257 153	9 237	9 237	8 262	8 212	954	1 068	463	878	10	12	6	11
Drenthe	62 448	58 286	120 734	4 255	4 228	3 606	3 770	256	416	268	395	6	10	7	10
Limburg.	122 472	119 650	242 122	8 013	7 702	7 478	7 144	1 515	1 932	436	769	19	25	6	11
Totaal in 1881 . .	2 034 749	2 079 266	4 114 015	138 636	138 137	126 947	125 107	21 616	25 831	9 109	15 102	16	19	7	12
» » 1880 . .	2 007 060	2 053 532	4 060 592	136 903	136 184	122 676	121 496	20 405	25 571	8 110	15 999	15	19	7	13
Vermeerdering . .	27 689	25 734	53 423	1 733	1 953	4 271	3 611	1 211	260	999	— 897	1	»	»	— 1

Het getal van hen die geen onderwijs genoten nam toe in 1881, behalve voor de meisjes van 9 tot 12 jaren. Aan school- of huisonderwijs namen deel 234 858 jongens en 222 311 meisjes van 6 tot 12 jaren; het aantal kinderen van beide geslachten en leeftijden was volgens de lijst, opgemaakt door de gemeentebesturen, volgens de eerste alinea van art. 81 der wet van 17 Augustus 1878 (*Staatsblad* n°. 127), 265 583 en 263 244; het school- of huisonderwijs werd dus nog verzuimd door 30 725 jongens en 40 933 meisjes van genoemden leeftijd, te zamen door 71 658 kinderen tegen 70 085 in het voorgaande jaar.

Voor het geheele Rijk was op 1 Januarij 1882 de verhouding van het getal kinderen, dat niet was ingeschreven op de lijsten vermeld in art. 80 der hierbovengenoemde wet, één percent voor de jongens ongunstiger, en gelijk percent voor de meisjes gunstiger dan het vorige jaar.

In de volgende tabel is het getal der dagscholieren vermeld, die tevens de avondschool bezochten, vergeleken met dat op gelijk tijdstip van het voorgaande jaar.

GETAL der dagscholieren, die tevens de avondschool bezochten op 1 Januarij 1882.

PROVINCIEN.	Aan de openbare scholen.		Aan de gesubsidieerde bijzondere scholen.		Aan de niet gesubsidieerde bijzondere scholen.		Aan alle lagere scholen te zamen.	
	Jongens.	Meisjes.	Jongens.	Meisjes.	Jongens.	Meisjes.	Jongens.	Meisjes.
Noordbrabant	1 259	160	43	»	588	233	1 890	393
Gelderland	836	89	56	22	627	121	1 519	242
Zuidholland	1 100	500	59	14	777	249	1 936	763
Noordholland.	2 735	3 182	8	»	691	503	3 434	3 685
Zeeland	1 085	266	48	18	283	109	1 416	393
Utrecht	88	149	32	»	335	392	455	541
Friesland	6 196	4 226	35	16	1 416	730	7 647	4 972
Overijssel	505	127	7	4	416	35	928	166
Groningen.	1 026	375	»	»	434	94	1 460	469
Drenthe	1 171	301	12	»	131	22	1 314	323
Limburg	11	6	148	42	54	34	213	82
Totaal . . .	16 012	9 381	448	116	5 752	2 532	22 212	12 029
Op 1 Januarij 1881 . .	21 737	11 068	306	60	5 381	2 191	27 424	13 319
Vermeerdering. .	— 5 725	— 1 687	142	56	371	341	— 5 212	— 1 290

Hieruit blijkt, dat het bezoek der avondschool door leerlingen der dagschool in het afgeloopen jaar beduidend is afgenomen aan de openbare scholen, terwijl het toenam aan de beide overige kategorien van scholen.

Hoeveel dagscholieren in 1881 kosteloos werden onderwezen blijkt uit de volgende tabel.

GETAL der dagscholieren die kosteloos onderwijs ontvingen op 1 Januarij 1882.

PROVINCIEN.	Aan de openbare scholen.		Aan de gesubsidieerde bijzondere scholen.		Aan de niet gesubsidieerde bijzondere scholen.		Aan alle lagere scholen te zamen.	
	Jongens.	Meisjes.	Jongens.	Meisjes.	Jongens.	Meisjes.	Jongens.	Meisjes.
Noordbrabant	13 016	6 295	11	17	3 064	7 129	16 091	13 441
Gelderland	16 121	12 801	92	44	1 393	2 206	17 606	15 051
Zuidholland	20 176	17 767	1	»	3 774	4 320	23 951	22 087
Noordholland	18 526	16 322	4	2	4 186	4 516	22 716	20 840
Zeeland	8 891	7 507	»	»	325	367	9 216	7 874
Utrecht	4 602	4 053	»	»	1 053	994	5 655	5 047
Friesland	17 388	15 708	1	»	737	707	18 126	16 415
Overijssel	7 482	6 791	»	»	889	1 128	8 371	7 919
Groningen.	10 859	9 911	1	»	208	188	11 068	10 099
Drenthe	3 734	3 295	»	»	»	»	3 734	3 295
Limburg	5 304	3 365	»	393	929	1 987	6 233	5 745
Totaal . . .	126 099	103 815	110	456	16 558	23 542	142 767	127 813
Op 1 Januarij 1881 . .	126 578	104 029	227	651	16 081	21 323	142 886	126 003
Vermeerdering. .	— 479	— 214	— 117	— 195	477	2 219	— 119	1 810

Hieruit blijkt, dat het aantal kosteloos onderwezenen in het afgeloopen jaar afnam aan de openbare en gesubsidieerde bijzondere scholen; het nam aanzienlijk toe aan de niet-gesubsidieerde bijzondere.

Tot dusverre werd het aantal der leerlingen, die uitsluitend avond- of herhalingsscholen bezochten, in ééne tabel vermeld. Daar echter volgens art. 17 der wet van 17 Augustus 1878 (*Staatsblad* n°. 127), de herhalingsschool is eene op zich zelf staande inrigting, zijn de cijfers der leerlingen van beide kategorien van scholen, thans in afzonderlijke tabellen opgenomen.

GETAL der leerlingen die uitsluitend de avondschool bezochten op 1 Januarij 1882.

PROVINCIEN.	Aan de openbare scholen.		Aan de gesubsidieerde bijzondere scholen.		Aan de niet gesubsidieerde bijzondere scholen.		Aan alle lagere scholen te zamen.	
	Jongens.	Meisjes.	Jongens.	Meisjes.	Jongens.	Meisjes.	Jongens.	Meisjes.
Noordbrabant.	479	81	12	1	87	30	578	112
Gelderland	1 503	58	89	24	403	43	1 995	125
Zuidholland	871	71	1	»	217	90	1 089	161
Noordholland.	1 050	345	»	»	98	58	1 148	403
Zeeland	782	252	»	»	92	43	874	295
Utrecht	358	15	»	»	165	67	523	82
Friesland	712	478	2	2	239	209	953	689
Overijssel	96	50	103	»	186	119	385	169
Groningen	33	17	»	»	100	13	133	30
Drenthe.	669	116	1	»	32	7	702	123
Limburg	3	2	62	12	165	53	230	67
TOTAAL . . .	6 556	1 485	270	39	1 784	732	8 610	2 256

GETAL der leerlingen die de herhalingsscholen bezochten op 1 Januarij 1882.

PROVINCIEN.	Aan de openbare scholen.		Aan de gesubsidieerde bijzondere scholen.		Aan de niet gesubsidieerde bijzondere scholen.		Aan alle scholen te zamen.	
	Jongens.	Meisjes.	Jongens.	Meisjes.	Jongens.	Meisjes.	Jongens.	Meisjes.
Noordbrabant.	1 214	75	»	»	»	»	1 214	75
Gelderland	337	64	72	7	8	67	417	138
Zuidholland	626	83	»	»	113	159	739	242
Noordholland.	552	238	205	60	181	333	938	631
Zeeland	141	52	34	18	15	39	190	109
Utrecht	245	15	»	»	»	»	245	15
Friesland	176	88	32	12	35	23	243	123
Overijssel	395	163	»	»	54	»	449	163
Groningen	1 219	273	»	»	41	93	1 260	366
Drenthe.	»	»	»	»	»	»	»	»
Limburg	44	»	»	»	»	»	44	»
TOTAAL . . .	4 949	1 051	343	97	447	714	5 739	1 862

Aan het einde van 1881 waren er 116 scholen waarin meer dan 400 leerlingen gelijktijdig werden toegelaten. Naar de provincien en naar haren bijzonderen aard, zijn deze als volgt te verdeelen:

	Openbare.	Bijzondere.
Noordbrabant.	2	5
Gelderland.	3	»
Zuidholland	36	17
Noordholland.	9	12
Zeeland.	5	»
Utrecht.	3	5
Friesland	5	1
Overijssel	3	»
Groningen.	6	»
Drenthe	1	»
Limburg	3	»
Totaal . . .	76	40

In den loop van 1881 wendden zich de Raden der gemeenten Middelharnis en Tholen tot den Koning, eerstgenoemde met verzoek om vergunning, dat in die gemeente niet meer behoeft te bestaan dan één openbare school voor meer dan 400 kinderen, de laatste om in de aldaar te bouwen openbare school meer dan 400 kinderen gelijktijdig toe te laten. Er bleken echter geen bijzondere omstandigheden aanwezig te zijn, die het verleenen van de gevraagde dispensatie konden wettigen, en dien ten gevolge werd op beide verzoeken afwijzend beschikt.

De gemeente Tholen heeft vervolgens besloten eene nieuwe school te stichten voor 400 — en het bestaande gebouw in te rigten voor 100 kinderen, alsmede voor het normaalonderwijs.

§ 6. Schoolgelden.

Het aantal gemeenten waar op 31 December 1881, in het geheel geen schoolgeld voor de openbare lagere school geheven werd, bedroeg in:

Noordbrabant . .	42
Gelderland . . .	22
Zuidholland . . .	33
Noordholland. . .	42
Zeeland	21
Utrecht	8
Friesland	20
Overijssel	10
Groningen. . . .	9
Drenthe	1
Limburg	10
Te zamen	218

In de gemeenten Ambt-Doetinchem, Gorssel, Warnsveld, Wisch, Benthuizen, Haastrecht, Leiderdorp, Pijnacker en Vierpolders, werd alleen schoolgeld voor kinderen uit naburige gemeenten geheven. Deze zijn daarom in bovenstaande cijfers begrepen.

Daarentegen zijn de volgende gemeenten, waar het onderwijs in de vakken a—k, van art. 2 der wet, kosteloos, doch dat in een of meer der overige vakken tegen betaling van een matig schoolgeld werd verstrekt, niet onder vorenbedoelde 218 gemeenten opgenomen.

Zuidholland: Nieuw-Helvoet, Koudekerk, Sommelsdijk, Zevenhuizen;

Zeeland: Aardenburg, Axel, Biervliet, Oostburg, Oud-Vosmeer, Sluis, Tholen, Yerseke, Zaamslag;

Friesland: Lemsterland, Wonseradeel;

Overijssel: Stad-Delden, Genemuiden;

Groningen: Eenrum, Hoogezand, Sappemeer, Ulrum, Usquert, Winsum, Zuidbroek.

De opbrengst der schoolgelden aan de openbare lagere scholen, over het jaar 1881, is in het volgende overzigt vermeld.

PROVINCIEN.	Bij de Rijks lagere scholen.	Bij de openbare gemeentescholen.	Door de onderwijzers geheven.	TOTAAL.
Noordbrabant	f 1 527,00	f 70 134,20	f 3 308,99⁵	f 74 970,19⁵
Gelderland	»	96 907,27	1 232,05	98 139,32
Zuidholland	»	318 013,30	1 228,00	319 241,30
Noordholland	1 926,00	259 210,15⁵	1 186,40	262 322,55⁵
Zeeland	2 228,70	52 032,84⁵	»	54 261,54⁵
Utrecht	»	44 855,04⁵	505,57⁵	45 360,62
Friesland	»	53 331,54⁵	»	53 331,54⁵
Overijssel	74,95	70 685,57	1 358,80	72 119,32
Groningen	1 140,30	66 235,26⁵	3 159,25	70 534,81⁵
Drenthe	»	27 830,58⁵	342,10	28 172,68⁵
Limburg	2 668,75	34 858,69	3 666,90	41 194,34
Totaal in 1881 . . .	f 9 565,70	f 1 094 094,47	f 15 988,07	f 1 119 648,24
» » 1880 . . .	9 659,45	1 089 600,79⁵	31 288,55	1 130 548,79⁵
Vermeerdering . . .	f — 93,75	f 4 493,67⁵	f — 15 300,48	f — 10 900,55⁵

Over het algemeen werd bij de beoordeeling wie min- of onvermogend te achten was, art. 46, alin. 4, der wet in vrijgevigen zin toegepast. Aan den anderen kant treft men gemeenten aan, waar getracht wordt het schoolgeld voor de openbare school buitengewoon hoog op te voeren, terwijl, naar het oordeel van den inspecteur van het lager onderwijs in de tweede inspectie, ten nadeele van het onderwijs en van de kinderen, in sommige verordeningen op de schoolgeldheffing de bepaling voorkwam, dat kinderen, wier schoolgeld niet betaald was, niet op de school werden toegelaten.

Het schooltoezigt was echter vrij algemeen van oordeel, dat de heffing van schoolgeld op het meerdere of mindere schoolverzuim weinig invloed uitoefent, daar dit verzuim het meest bij kinderen van onvermogenden wordt waargenomen, die overal van betaling zijn vrijgesteld. Te Alblasserdam bijv., waar het schoolgeld verhoogd werd, heeft men daarvan geen merkbaren invloed op het schoolbezoek ondervonden, terwijl te 's Gravendeel, waar men onder anderen besloot tot heffing van een gering schoolgeld, ook van minvermogenden, gunstige uitkomsten werden ondervonden.

Ook in Noordbrabant is niet gebleken, dat het afschaffen van schoolgeldheffing steeds van invloed op het schoolbezoek geweest is. De inspecteur van het lager onderwijs in de eerste inspectie verklaarde daaromtrent: » menige bewoner van het platteland wil van hetgeen waarvoor hij betaald heeft, ook volop genieten en telt weinig hetgeen hij voor niets kan krijgen."

In Limburg waar de on- en minvermogenden overal gratis werden toegelaten, treft men onder deze kategorie het meeste schoolverzuim aan.

Op de bijzondere scholen wordt het aantal niet betalende leerlingen gaandeweg kleiner. Het schoolgeld wisselt er veelal naar de gegoedheid der ouders. Bij enkele scholen wordt het aan de ouders overgelaten, hoeveel zij willen of kunnen betalen.

In enkele gemeenten waar de heffing in strijd met het bepaalde bij art. 48 der wet geregeld was, werden maatregelen genomen om deze overtreding te doen ophouden.

De gemeenteraad van Wijmbritseradeel besloot tot verhooging van het schoolgeld voor het openbaar lager onderwijs in die gemeente, van f 1,50, f 2,00 en f 2,50 per kwartaal, tot f 3,00 voor alle leerlingen in elke klasse. Tegen dit besluit werden door een aantal ingezetenen der gemeente, zoowel bij den Koning als bij Gedeputeerde Staten van Friesland, bezwaarschriften ingediend. Ook van de zijde van het schooltoezigt, bestonden daartegen gewigtige bedenkingen. Door Gedeputeerde Staten werd dit besluit, waarbij, naar het oordeel van dat collegie, het openbaar onderwijs in die gemeente zou worden benadeeld, in strijd met de wet en de belangen der ingezetenen geacht. Zij zonden het daarom met een ongunstig verslag aan den Koning. Bij het einde des jaars, was omtrent deze aangelegenheid een onderzoek aanhangig. De uitslag daarvan zal derhalve in een volgend verslag worden medegedeeld.

§ 7. BEVORDERING VAN SCHOOLBEZOEK.

Het volstrekte schoolverzuim, waarvan op bladz. 235 een statistisch overzigt wordt aangetroffen, is in 1881 toegenomen: het getal kinderen, die op 1 Januarij 1882 school- noch huisonderwijs genoten, was 1573 meer dan op hetzelfde tijdstip in 1881. Deze cijfers verdienen eene korte toelichting. Zij toonen den toestand aan op 1 Januarij 1882, maar een toestand die, naar alle waarschijnlijkheid, van korten duur zal zijn, omdat hij voor een groot deel veroorzaakt wordt door gebrek aan ruimte op de scholen in de grootere gemeenten, wier bevolking in den laatsten tijd is toegenomen, zoodat aan alle aanvragen om plaatsing niet terstond kon worden voldaan. Wel neemt de schoolbevolking in de kleinere gemeenten hierdoor af, en wordt gebrek aan voldoende ruimte in de localen ten platten lande zeldzamer, maar deze gunstige omstandigheid is niet in verhouding tot de nadeelen, die deze verhuizing elders, zij het ook tijdelijk, te weeg brengt.

Te 's Gravenhage zochten 2589, te Rotterdam 958 kinderen te vergeefs eene plaatsing op de openbare school; maar ook in andere gemeenten konden vele kinderen niet tot de school worden toegelaten. Zelfs te Amsterdam, waar, even als te 's Gravenhage en te Rotterdam, krachtige maatregelen beraamd werden om hierin te voorzien, werd na de zomervacantie, van gemeentewege bekend gemaakt, dat er waren op de scholen der:

1ste klasse,		569	candidaten,	en	13	open	plaatsen;
2de »		318	»	»	67	»	»
3de »	(jongens)	613	»	»	6	»	»
3de »	(meisjes)	592	»	»	44	»	»
4de »	(jongens)	167	»	»	32	»	»
4de »	(meisjes)	406	»	»	—	»	»

In het arrondissement Hilversum was in vijf gemeenten gezamenlijk geen plaats voor 459 kinderen.

Hierbij mag niet uit het oog verloren worden, dat velen uitsluitend voor kosteloos onderwijs zich aanmelden, en anderen eene plaatsing weigerden aan eene school, die op eenigen afstand van hunne woningen gevestigd was.

Doch bij dit alles blijkt niets van het tijdelijke schoolverzuim en evenmin van het ongeregeld schoolgaan, dat op den toestand van het onderwijs veel nadeeliger werkt dan het volstrekte schoolverzuim. Het laatste toch schaadt alleen hen die er zich aan schuldig maken of daartoe tijdelijk worden genoodzaakt; het andere bederft de geheele school, maakt zuiver klassikaal onderwijs onmogelijk en belet, dat alle vakken behoorlijk tot hun regt komen.

Zooals uit de vorige paragraaf blijkt, zijn de schoolgelden over het algemeen gering, en houden de gemeentebesturen den kring van bedeelden en minvermogenden niet binnen enge grenzen, zoodat door de heffing daarvan geen nadeelige invloed op het schoolbezoek wordt uitgeoefend.

De oorzaak van het schoolverzuim, dat in vele plattelandsgemeenten in zoo hooge mate voorkomt, is dan ook niet aan de schoolgeldheffing, maar genoegzaam uitsluitend te wijten aan de huisselijke diensten, doch vooral aan den veldarbeid, waartoe de ouders hunne kinderen bezigen. Treurig is de toestand langs de grenzen van Duitschland, waar de kinderen des zomers in dienst worden genomen bij landbouwers in den vreemde. Daar meestal met het veehoeden bezig gehouden, keeren zij, tegen den winter, tot de school terug, met een sober overschot van hetgeen zij vroeger goeds hadden opgedaan, maar met eene groote hoeveelheid kwaads, dat zij in dien tusschentijd hebben geleerd.

Dat er op de bijzondere scholen betrekkelijk minder schoolverzuim is dan op de openbare, volgt ook uit de omstandigheid, dat eerstgenoemden grootendeels in de meer bevolkte, aaneengebouwde gemeenten gevonden worden, waar de toestand bij de openbare scholen eveneens gunstiger is.

De verhouding tusschen de hoofden der scholen en de bevolking is mede van merkbaren invloed op het schoolverzuim gebleken. Waar die verhouding gunstig was, en het hoofd der school pogingen deed om het schoolverzuim te keeren, of althans te verminderen, gelukte het niet zelden een getrouw bezoek der school te bevorderen. Naar het oordeel van een der inspecteurs, is de voornaamste hefboom tot bevordering van geregeld schoolbezoek gelegen in de verbetering van het onderwijs. De ondervinding toch heeft geleerd dat daar, waar flinke schoollocalen aanwezig zijn, geen personeel ontbreekt, de leiding aan een bekwaam en geschikt hoofd is opgedragen, en het onderwijs dus goed is, de toeloop van leerlingen steeds grooter wordt. Niet zelden doet zich de omstandigheid voor, dat zelfs onen minvermogende ouders hunne kinderen naar eene verder van hunne woonplaats gelegen school zenden, waar degelijker onderwijs wordt gegeven dan in eene nabijzijnde school; een bewijs, dat goed onderwijs door deze maatschappelijke klasse wordt op prijs gesteld.

Er worden evenwel nog vele onderwijzers aangetroffen, die bij de bevolking niet in aanzien zijn, of van wie verklaard wordt, dat er in hunne scholen niet veel te leeren valt.

Veel is te verwachten van de verbodsbepalingen betreffende den arbeid van kinderen. Aan het einde des jaars waren deze echter nog slechts voor 115 gemeenten vastgesteld of ontworpen. Men vleide zich, dat haar getal in 1882 aanmerkelijk zou toenemen, vooral nadat door Gede-

puteerde Staten de aandacht der gemeentebesturen zal zijn gevestigd op de bevoegdheid hun verleend bij het eerste lid van art. 82 der wet, met uitnoodiging daarvan ter bevordering van het schoolbezoek gebruik te maken. Van den invloed door sommige verbodsbepalingen uitgeoefend, kan, wegens haar te kort bestaan, nog weinig gezegd worden. Omtrent andere werd berigt, dat het schoolverzuim daardoor werkelijk verminderd is, en van enkele weinig vrucht is ondervonden. In vele gemeenten werd omtrent dit onderwerp wel overlegd, doch men deinsde terug voor de vele moeijelijkheden aan de uitvoering en handhaving daarvan verbonden, terwijl men ook vaak meende in den zomer de hulp van kinderen, vooral van onvermogenden, bij landbouw en veeteelt niet te kunnen missen.

Zoolang echter niet alle of nagenoeg alle gemeenten gelijke bepalingen vaststellen, kan het schoolverzuim niet uitgeroeid worden.

Vermelding verdient, dat er gemeenten waren, die bepaaldelijk weigerden eene dergelijke verordening in het leven te roepen, niettegenstaande het schoolverzuim daar bijzonder groot was en niet alleen het schooltoezigt, maar ook de hoofden van openbare en bijzondere scholen daarop aandrongen.

De gemeenteraad van Maartensdijk trok eene dergelijke verordening den dag na hare afkondiging weder in, daar men meende, dat zij te veel inbreuk zou maken op de regten en de vrijheid die ouders over hunne kinderen hebben.

Bij de beoordeeling der uitkomsten tot dusverre van art. 82, 1ste lid, der wet op het lager onderwijs verkregen, moet inzonderheid rekening worden gehouden met de omstandigheid dat de verwachting, dat in de behoefte aan verbodsbepalingen eerlang door eene wet zou worden voorzien, vele gemeentebesturen eene afwachtende houding deed aannemen.

Waar intusschen de verbodsbepalingen werden vastgesteld, zijn zij zooveel mogelijk nageleefd. Enkele malen hadden dientengevolge veroordeelingen plaats, waardoor het in dienst nemen van kinderen beneden de 12 jaar geheel ophield. Elders heeft de toepassing der vastgestelde verordeningen geen moeijelijkheid opgeleverd, en verminderde het schoolverzuim. Over het algemeen leveren de verordeningen gunstige uitkomsten.

Volgens art. 82, alin. 2, der wet, kan door het uitloven van openbare beloonigen en eereblijken, het getrouwe schoolbezoek, van wege de gemeentebesturen, worden aangemoedigd. In dien zin werden verordeningen vastgesteld in het volgende aantal gemeenten van de provincie:

Noordbrabant.	43
Gelderland.	49
Zuidholland	45
Noordholland.	44
Zeeland.	22
Utrecht.	11
Friesland	9
Overijssel	8
Groningen.	3
Drenthe	3
Limburg	6
Te zamen . .	243

Bovendien werd door eenige gemeenten subsidie verleend aan commissien ter bevordering van getrouw schoolbezoek. Elders werd het bezoeken der school bevorderd door uitreiking van spaarbankboekjes, somtijds met eene inschrijving of ook een gedeeltelijk met zegels gevuld postspaarbank-formulier.

Schoolboekjes, waarin de hoofden der scholen van het bezoek dat van de school gemaakt wordt, aanteekening houden, werden in 24 gemeenten aangetroffen.

Hoewel van eenige gemeentebesturen berigt werd ontvangen, dat de genomen maatregelen goed werkten en het schoolverzuim daardoor aanmerkelijk is verminderd, heeft elders de ondervinding niet bewezen, dat zij tot wering van het schoolverzuim veel afdoen. Naar het oordeel van een der inspecteurs, werden gunstiger uitkomsten verkregen in enkele gemeenten waar, bij trouw schoolbezoek, aan de kinderen eene geldelijke belooning werd toegekend. Maar vooral op die plaatsen waar de burgemeesters medewerkten om het schoolverzuim te keeren, werden verblijdende uitkomsten verkregen.

§ 8. Onderwijzend personeel.

Het volgende overzigt bevat het getal der hoofden van scholen, zoowel dat der mannelijke als dat der vrouwelijke, der onderwijzers en onderwijzeressen, benevens dat der mannelijke en vrouwelijke kweekelingen, aan het einde van 1881, vergeleken met dat van het voorgaande jaar.

PROVINCIEN.	Bij de openbare scholen.						Bij de gesubsidieerde bijzondere scholen.						Bij de niet gesubsidieerde bijzondere scholen.						Bij alle lagere scholen te zamen.					
	Hoofden van scholen (Mannen).	Onderwijzers.	Kweekelingen (Mannen).	Hoofden van scholen (Vrouwen).	Onderwijzeressen.	Kweekelingen (Vrouwen).	Hoofden van scholen (Mannen).	Onderwijzers.	Kweekelingen (Mannen).	Hoofden van scholen (Vrouwen).	Onderwijzeressen.	Kweekelingen (Vrouwen).	Hoofden van scholen (Mannen).	Onderwijzers.	Kweekelingen (Mannen).	Hoofden van scholen (Vrouwen).	Onderwijzeressen.	Kweekelingen (Vrouwen).	Hoofden van scholen (Mannen).	Onderwijzers.	Kweekelingen (Mannen).	Hoofden van scholen (Vrouwen).	Onderwijzeressen.	Kweekelingen (Vrouwen).
Noordbrabant	309	244	148	4	34	7	4	4	1	2	1	»	52	113	70	162	247	14	365	361	219	108	282	21
Gelderland	327	400	195	7	107	73	16	16	4	9	13	2	100	128	78	48	96	29	443	544	277	64	216	104
Zuidholland.	370	975	664	13	313	339	4	6	»	5	11	3	147	299	236	66	208	87	521	1280	900	84	532	429
Noordholland	345	712	181	14	333	140	7	7	»	4	6	»	133	259	103	60	188	92	485	978	284	78	527	232
Zeeland	149	223	107	4	43	39	»	»	»	»	»	»	24	17	37	8	14	12	173	240	144	12	57	51
Utrecht	87	157	116	1	42	48	7	9	1	7	14	5	57	79	49	22	56	27	151	245	166	30	112	80
Friesland.	340	377	200	3	72	88	4	2	»	1	1	»	75	50	114	3	10	7	419	429	314	7	83	95
Overijssel.	213	297	148	3	86	64	2	9	»	2	5	»	22	36	16	11	21	»	237	342	164	16	112	64
Groningen	242	304	183	3	74	25	3	»	»	»	»	»	38	32	23	2	7	1	283	336	206	5	81	26
Drenthe	148	104	161	1	15	25	1	2	»	1	1	»	8	5	8	»	1	»	157	111	169	2	17	25
Limburg.	172	136	54	»	12	4	»	»	»	6	10	»	16	33	22	49	98	16	188	169	76	55	120	20
Totaal . . .	2702	3929	2157	53	1131	852	48	55	6	37	62	10	672	1051	756	371	946	285	3422	5035	2919	461	2139	1147
In 1880 . . .	2697	3573	2153	54	812	717	58	68	6	41	73	10	644	1006	689	361	926	286	3399	4647	2848	456	1811	1013
Vermeerdering . . .	5	356	4	— 1	319	135	—10	—13	»	— 4	—11	»	28	45	67	10	20	— 1	23	388	71	5	328	134

Uit deze tabel blijkt, dat het aantal onderwijzers en onderwijzeressen in 1881 aanmerkelijk is toegenomen, en wel:

Bij de openbare scholen met 356 en 319;

» » bijzondere » » 32 » 9;

Bij de openbare scholen vermeerderde het getal kweekelingen met 4 mannelijke en 135 vrouwelijke; bij de bijzondere scholen nam het getal der mannelijke toe met 67, dat der vrouwelijke verminderde met 1.

Over het geheel waren de 3927 lagere scholen te zamen bezet met:

3 422 mannelijke hoofden van scholen;

461 vrouwelijke hoofden van scholen;

5 035 onderwijzers;

2 139 onderwijzeressen;

2 919 mannelijke kweekelingen;

1 147 vrouwelijke kweekelingen;

uitmakende een personeel van 15 123, tegenover 14 174 in 1880.

Is ook hiermede op vele plaatsen zelfs nog niet het getal bereikt, dat de wet van 1857 reeds vorderde, het is toch een niet onbelangrijke stap van vooruitgang.

Er zijn vele gemeentebesturen die onaannemelijke jaarwedden uitloven, en daardoor van het noodige onderwijzend personeel verstoken blijven; maar al ware dit niet het geval, dan kan betwijfeld worden of de vooruitgang wel grooter zou kunnen zijn, omdat er nog te weinig onderwijzend personeel aanwezig is. Vele betrekkingen blijven onvervuld omdat de onderwijzers nog ruime keus hebben, en ongezind zijn naar afgelegen plaatsen te gaan, die geen aangenaam verblijf en geen gelegenheid tot opleiding verschaffen.

In de provincie Drenthe, waar de gevolgen hiervan in groote mate worden ondervonden, zijn scholen met 200 leerlingen en meer, waar geen onderwijzer is, en men zich tevreden moet stellen met een paar groote jongens tot kweekeling te benoemen.

Met betrekking tot het aanstellen van onderwijzeressen, ook voor de nuttige handwerken voor meisjes, verleenen vele gemeentebesturen zeer weinig medewerking. Werd op herhaald aandringen het besluit genomen tot aanstelling eener onderwijzeres, dan was de uitloving eener te geringe jaarwedde oorzaak, dat zich geen sollicitanten aanmeldden, en moest men zich met personen behelpen, die niet in het bezit waren van eene acte van bekwaamheid.

Vergelijkt men het getal hoofden van scholen met dat der scholen, dan blijkt hieruit, dat 44 scholen op het einde van 1881 zonder hoofd waren. Hieronder zijn echter slechts 41 vacaturen, daar 2 hoofdonderwijzers te Amsterdam en één hoofdonderwijzeres te Amersfoort, aan het hoofd stonden van 2 niet-gesubsidieerde bijzondere scholen.

Zoo als uit de tabel op blz. 233 blijkt, werd de lagere school op het einde des jaars bezocht door 551 932 kinderen, dat is ruim 36 leerlingen voor elken onderwijzer.

Blijft het getal kweekelingen als onderwijskracht buiten aanmerking, dan klimt het aantal leerlingen voor elken onderwijzer tot bijna 50.

De verslagen van het schooltoezigt behelzen, over het algemeen betuigingen van tevredenheid over den ijver en de geschiktheid der onderwijzers. Een oordeel in tegenovergestelden zin is eene uitzondering, al bestaat er ook natuurlijk een groot verschil in bekwaamheid.

Evenals het vorige verslag volgt hier eene tabel, waarin de bevoegdheid is aangewezen van het onderwijzend personeel dat aan het hoofd der scholen geplaatst was op het einde van 1881.

In die tabel zijn thans opgenomen de cijfers van hen, die de acte van hoofdonderwijzer verkregen, door het afleggen van het examen vermeld in art. 61 der wet van 17 Augustus 1878 (*Staatsblad* n°. 127); terwijl de verschillende opgaven omtrent de bevoegdheid van de hoofden der gesubsidieerde bijzondere scholen met die der niet gesubsidieerde bijzondere, onder één hoofd zijn vereenigd.

PROVINCIEN.	OPENBARE SCHOLEN.																			BIJZONDERE						
	Hoofdonderwijzers en hoofdonderwijzeressen volgens de wet van													Onderwijzers volgens de wet van 3 April 1806.					Hoofdonderwijzers en volgens de						
	17 Augustus 1878.							13 Augustus 1857.											17 Augustus 1878.						
	Met de acte alleen.	Met aanteekeningen volgens de wet van 1857, en andere acten.						Met de acte alleen.	Met aanteekeningen volgens de wet van 1857, en andere acten						Met den 1sten rang.	Met den 2den rang.	Met den 3den rang.	Met den 4den rang.	Schoolhouderessen.	Met de acte alleen.	Met aanteekeningen volgens de wet van 1857, en andere acten.					
		1	2	3	4	5	6		1	2	3	4	5	6							1	2	3	4	5	6
Noordbrabant. . . .	»	»	»	»	»	»	»	69	48	36	13	20	4	1	1	54	49	1	»	»	»	»	»	»	»	»
Gelderland	»	»	»	»	»	»	»	88	43	28	24	16	6	3	»	97	20	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Zuidholland.	»	»	»	»	1	»	»	67	76	38	30	35	9	5	»	111	10	»	»	»	»	»	1	»	»	»
Noordholland. . . .	1	»	»	»	»	»	»	72	58	38	25	34	10	1	»	108	11	»	»	»	»	»	.	»	»	»
Zeeland	»	»	»	»	»	»	»	39	23	7	7	12	4	»	»	51	9	»	1	»	»	»	»	»	»	»
Utrecht	»	»	»	»	»	»	»	18	22	6	5	5	2	»	»	28	2	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Friesland	»	»	»	»	»	»	»	103	49	23	20	11	3	1	»	128	3	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Overijssel	»	»	»	»	»	»	»	62	30	19	11	4	3	2	»	64	14	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Groningen	1	»	»	»	»	»	»	67	28	18	26	17	7	3	1	74	3	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Drenthe.	»	»	»	1	»	»	»	62	17	6	3	3	1	»	2	30	11	1	»	»	»	»	»	»	»	»
Limburg	»	»	»	»	»	»	»	28	43	36	10	3	»	»	»	18	31	2	»	1	»	1	»	»	»	»
Totaal in 1881	2	»	»	1	1	»	»	675	437	255	174	160	49	16	4	763	163	4	1	1	»	1	1	»	»	»
» » 1880	»	»	»	»	»	»	»	643	410	237	162	148	54	16	4	828	189	7	3	»	»	»	»	»	»	»
Vermeerdering	2	»	»	1	1	»	»	32	27	18	12	12	—5	»	»	—65	—26	—3	—2	1	»	1	1	»	»	»

SCHOLEN.												ALLE LAGERE SCHOLEN TE ZAMEN.															
hoofdonderwijzeressen wet van							Onderwijzers volgens de wet van 3 April 1806.					Hoofdonderwijzers en hoofdonderwijzeressen volgens de wet van												Onderwijzers volgens de wet van 3 April 1806.				
13 Augustus 1857.												17 Augustus 1878.						13 Augustus 1857.										
Met de acte alleen.	Met aanteekeningen volgens de wet van 1857, en andere acten.						Met den 1sten rang.	Met den 2den rang.	Met den 3den rang.	Met den 4den rang.	Schoolhouderessen.	Met de acte alleen.	Met aanteekeningen volgens de wet van 1857, en andere acten.						Met de acte alleen.	Met aanteekeningen volgens de wet van 1857, en andere acten						Met den 1sten rang.	Met den 2den rang.	Met den 3den rang.	Met den 4den rang.	Schoolhouderessen.
	1	2	3	4	5	6							1	2	3	4	5	6		1	2	3	4	5	6					
29	30	17	12	9	3	»	»	13	3	1	41	»	»	»	»	»	»	»	98	78	53	25	29	7	1	1	67	52	2	41
26	29	20	21	29	2	»	»	36	4	1	3	»	»	»	»	»	»	»	114	72	48	45	45	8	3	»	133	24	1	3
57	48	24	21	28	8	»	»	30	»	1	3	»	»	»	1	1	»	»	124	124	62	51	63	17	5	»	141	10	1	3
48	32	21	27	22	4	[1]) 1	»	44	1	»	3	1	»	»	»	»	»	»	120	90	59	52	56	14	[1]) 2	»	152	12	»	3
11	8	2	2	4	»	»	»	4	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	50	31	9	9	16	4	»	»	55	9	»	2
21	15	9	8	18	4	1	1	15	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	39	37	15	13	23	6	1	1	43	3	»	»
40	16	6	6	4	»	»	»	11	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	143	65	29	26	15	3	1	»	139	3	»	»
7	9	2	6	5	2	»	»	5	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	69	39	21	17	9	5	2	»	69	14	»	1
17	12	2	5	1	1	»	»	5	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»	84	40	20	31	18	8	3	1	79	3	»	»
8	»	»	2	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»	70	17	6	5	3	1	»	2	30	11	1	»
11	20	15	5	2	»	»	»	3	3	»	10	1	»	1	»	»	»	»	39	63	51	15	5	»	»	»	21	34	2	10
275	219	118	115	122	24	[1]) 2	1	166	12	3	62	3	»	1	2	1	»	»	950	656	373	289	282	73	[1]) 18	5	929	175	7	63
263	212	108	118	120	26	2	1	171	12	3	62	»	»	»	»	»	»	»	906	622	345	280	268	80	18	5	999	201	10	65
12	7	10	—3	2	—2	»	»	—5	»	»	»	3	»	1	2	1	»	»	44	34	28	9	14	—7	»	»	—70	—26	—3	—2

[1]) één met 7 aanteekeningen.

Ook in 1881 is het gehalte van het onderwijzend personeel, dat aan het hoofd der lagere school geplaatst was of werd, verbeterd, zoowel aan de openbare als aan de bijzondere scholen.

Het aantal van hen die één of meer acten verwierven, vermeerderde met 69 bij de openbare, met 19 bij de bijzondere scholen, terwijl de onderwijzers volgens de wet van 3 April 1806 met 96 verminderden voor de openbare, met 5 voor de bijzondere scholen.

Waren dus in het vorige jaar 3799 onderwijzers en onderwijzeressen aan het hoofd van scholen geplaatst, van welke 1280, of bijna 34 percent, volgens de wet van 3 April 1806, hun getal in 1881 bedroeg 3820, waaronder 1179, of bijna 31 percent, volgens genoemde wet.

Onderwijzers, niet in het bezit van den hoofdonderwijzersrang, die op 1 November 1880, uit kracht van de artt. 20 of 51 der wet van 13 Augustus 1857 (*Staatsblad* n°. 103), wettig aan het hoofd eener school stonden, mogen volgens art. 91 der wet van 17 Augustus 1878 (*Staatsblad* n°. 127) die betrekking blijven waarnemen.

Het getal der scholen aan wier hoofd zoodanige onderwijzers stonden, bedroeg op 31 December 1881, in:

Noordbrabant	43
Gelderland	17
Zuidholland	11
Noordholland	1
Zeeland	1
Utrecht	1
Friesland	3
Overijssel	22
Groningen	6
Drenthe	24
Limburg	2
Te zamen	131

Hun getal, dat in het vorige jaar 140 bedroeg, is derhalve weder met 9 verminderd.

§ 9. Benoeming, schorsing en ontslag van onderwijzers.

Even als in vorige verslagen, volgt hier een overzigt van de in 1881 gehouden vergelijkende examens voor hoofden van openbare lagere scholen.

Gemeenten of afdeelingen van gemeenten waar vergelijkende examens plaats hadden.	Getal der opgekomen candidaten.	Volgnommer waaronder de benoemde op de ranglijst voorkwam.
Noordbrabant. 12.		
Empel	3	3
Helenaveen, gemeente Deurne	3	1
Herpen	3	3
's Hertogenbosch	9	3
Huisseling	3	3
Lieshout	4	2
Oploo, gem. St. Anthonis	3	2
Overloon, gem. Maashees	2	2
Raamsdonk	11	2
Sleeuwijk	11	2
Slikgat, gem. Terheyden	4	3
Woudrichem	17	1
Gelderland. 18.		
Acquoy, gem. Beesd	8	1
Alem, » Gorssel	13	3
Borculo	6	1
Doesburg	11	3
Dreumel	2	1
Duiven	8	2
Epe	1	1
Heelsum, gem. Doorwerth	5	2
Huissen	4	2
Lathum, gem. Angerlo	7	2
Lobith, » Herwen en Aerdt	5	2
Lochem	15	1
Nijmegen (Rijksschool)	25	1
Scherpenzeel	3	2
Sinderen, gem. Wisch	5	2
Terwolde, » Voorst	15	1
Wageningen	10	1
Warnsveld	14	2
Zuidholland. 26.		
Barendrecht (Oost- en West-)	28	5
Bodegraven	4	2
Bommel (den)	4	4
Delft	69	2
Idem	46	5
Hazerswoude	7	4
Heerjansdam	39	4
Hellevoetsluis	22	1
Kralingen	42	4
Krimpen a/d Lek	19	2
Lekkerkerk	11	3
Maasdijk, gem. Naaldwijk	15	3
Nieuwenhoorn	8	2
Nieuwland	14	alphabetisch.
Nieuw-Helvoet	7	2
Nieuw-Lekkerland	30	alphabetisch.

Gemeenten of afdeelingen van gemeenten waar vergelijkende examens plaats hadden.	Getal der opgekomen candidaten.	Volgnommer waaronder de benoemde op de ranglijst voorkwam.
Nieuwe Tonge	4	1
Ouddorp	10	1
Overschie	4	1
Rotterdam	47	1
idem	44	1
idem	22	1
Stolwijk	16	1
Streefkerk	21	3
Vrijenban	21	4
Waddinxveen	4	3
NOORDHOLLAND. 16.		
Amsterdam	12	1
idem	56	1
Assendelft	26	2
Diemen	22	2
Eijerland, gem. Texel	2	1
idem	3	2
Haarlemmerliede en Spaarnwoude.	19	2
Haarlemmermeer	22	1
Koog, gemeente Texel	1	1
Medemblik	7	»
idem	8	1
Monnikendam	19	1
Naarden	11	1
Oost, gem. Texel	2	1
Oterleek	6	2
Volendam, gem. Edam	15	1
ZEELAND. 11.		
Breskens	4	1
Eede	3	3
Heinkenszand	5	3
Kerkwerve	5	2
Middelburg	4	1
Othene, gem. Zaamslag.	3	2
Renesse	7	1
Sasput, gem. Schoondijke	3	3
Sluis	7	2
Vlissingen	2	»
idem	5	2

Gemeenten of afdeelingen van gemeenten waar vergelijkende examens plaats hadden.	Getal der opgekomen candidaten.	Volgnommer waaronder de benoemde op de ranglijst voorkwam.
UTRECHT 6.		
Abcoude Proostdij	44	4
Austerlitz, gem. Zeist	21	1
Elst, » Rhenen	11	5
Langbroek	5	2
Leersum	15	1
Utrecht	19	1
FRIESLAND 20.		
Boornbergum, gem. Smallingerland	15	5
Buitenpost, gem. Achtkarspelen.	53	3
Doniaga, gem. Doniawerstal	14	3
Driesum, gem. Dantumadeel	10	1
Gaastmeer en Hommerts, gem. Wijmbritseradeel	16	5 2
Garijp, gem. Tietjerksteradeel.	10	3
Gersloot en Terband, gemeente Ængwirden	30	2 1
Hoornsterzwaag, gem. Schoterland	9	1
Kollumerzwaag, gem. Kollumerland	12	1
Metslawier, gem. Oostdongeradeel	19	5
Mildam, gem. Schoterland	19	2
Mannekezijl, gem. Kollumerland.	7	3
Noordwolde, gem. Weststellingwerf	23	2
Oldeouwer, gem. Doniawerstal	21	2
Oosterlittens, gem. Baarderadeel.	27	2
Peins, gem. Franekeradeel	14	3
Raard, gem. Westdongeradeel	10	1
Schiermonnikoog	5	3
Tjerkwerd, gem. Wonseradeel.	19	1
Warns, gem. Hemelumer Oldephaert en Noordwolde	18	2
OVERIJSSEL 11.		
Avereest	3	1
Colmschate, gem. Diepenveen.	13	2
Deventer	17	1
Idem	34	2
Idem	42	2
Driene, gem. Lonneker	4	2
Genne, gem. Zwollerkerspel	8	2

Gemeenten of afdeelingen van gemeenten waar vergelijkende examens plaats hadden.	Getal der opgekomen candidaten.	Volgnommer waaronder de benoemde op de ranglijst voorkwam.
Hengelo	24	1
Kampen	14	3
Ootmarsum	3	1
Steenwijkerwold	22	2
GRONINGEN 18.		
Boertange, gem. Vlagtwedde	7	1
Farmsum, gem. Delfzijl	19	1
Feerwerd, gem. Ezinge	16	3
Groningen	30	1
Heiligerlee, gem. Scheemda	20	1
Hoogezand	5	2
Idem	33	1
Houwerzijl, gem. Leens	11	1
Kibbelgaarn, gem. Veendam	5	2
Marum	11	1
Nieuwolda	3	1
Noordwolde, gem. Bedum	19	1
Oude Schip, gem. Uithuizermeeden	5	1
Uiterburen, gem. Zuidbroek	42	1
Veendam	1	1
Wetsingesauwerd, gem. Adorp	37	4
Winschoten	3	1
Zuidbroek	4	1
DRENTHE 10.		
Balinge, gem. Westerbork	3	2
Bunne en Tinaarlo, gem. Vries	17	1 2
Donderen, gem. Vries	5	1
Eexterveen, gem. Anlo	9	1
Exloërmond, gem. Odoorn	5	1
Frederiksoord, gem. Vledder	5	1
Meppel	18	2
Norg	22	5
Smilde	4	1
Weerdingermarke, gem. Emmen	5	1
LIMBURG 4.		
Roermond	10	1
Simpelveld	2	2
Velden	5	1
Venlo	7	1

Bij zamenvatting blijkt, dat er waren bij;

3	examens	1	candidaat.
6	»	2	candidaten.
15	»	3	»
13	»	4	»
16	»	5	»
2	»	6	»
9	»	7	»
5	»	8	»
3	»	9	»
6	»	10	»
8	»	11	»
2	»	12	»
2	»	13	»
5	»	14	»
6	»	15	»
3	»	16	»
3	»	17	»
2	»	18	»
9	»	19	»
1	»	20	»
4	»	21	»
6	»	22	»
1	»	23	»
1	»	24	»
1	»	25	»
1	»	26	»
1	»	27	»
1	»	28	»
3	»	30	»
1	»	33	»
1	»	34	»
1	»	37	»
1	»	39	»
3	»	42	»
2	»	44	»
1	»	46	»
1	»	47	»
1	»	53	»
1	»	56	»
1	»	69	»

In 1881 werden dus 152 vergelijkende examens afgenomen voor de betrekking van hoofd der school.

Behalve bij de 3 keeren, toen slechts één candidaat zich aanmeldde, en het examen dus niet vergelijkend kon zijn, werd 65 malen de eerste der voordragt benoemd; 47 malen de tweede; 22 malen de derde; 7 malen de vierde; 7 malen de vijfde. In twee gevallen zijn overeenkomstig art. 13 van het Koninklijk besluit van 28 Mei 1879 (*Staatsblad* n°. 104), de namen der candidaten op de voordragt in alphabetische orde geplaatst. In de gemeente Wijmbritseradeel, Ængwirden en Vries, werd één examen gehouden voor twee vacante plaatsen.

Te Haarlemmermeer, Deventer en Balinge (gemeente Westerbork) werd n°. 2 van de ranglijst benoemd, nadat de

eerste op de voordragt had bedankt. Ook de benoemde te Eijerland, op Texel, trok zich terug. Na herhaalde oproeping werd een tweede vergelijkend examen gehouden, en toen n°. 2 van de ranglijst aangesteld.

Bij Kralingen en Barendrecht, waar respestivelijk n°. 4 en 5 werden benoemd, valt op te merken, dat n°. 1 en 2 verzocht hadden niet in aanmerking te komen.

Het eerste te Medemblik gehouden examen gaf zulke onvoldoende resultaten, dat art. 12, alin. 1, van het Koninklijk besluit van 28 Mei 1879 (*Staatsblad* n°. 104) toegepast, en besloten werd de jaarwedde te verhoogen. Daarop hebben zich 8 sollicitanten aangemeld, van wie n°. 1 der voordragt werd benoemd.

Te Vlissingen hadden zich, na de eerste oproeping, geen drie candidaten aangemeld. Uit dien hoofde is aldaar eene nadere oproeping gedaan. De uitkomsten van het daarop gevolgde examen, waaraan toen door slechts twee candidaten deelgenomen werd, waren echter zoo onbevredigend, dat de schoolopziener geen vrijheid vond eene voordragt ter benoeming op te maken en den gemeenteraad aan te bieden. De jaarwedde die f 1700 met vrije woning bedroeg, werd daarop tot f 2000 verhoogd, eveneens met vrije woning, en toen is er, zooals uit vorenstaand overzigt blijkt, na eene vernieuwde oproeping, een tweede examen gehouden, dat betere uitkomsten heeft opgeleverd.

Een besluit van den raad derzelfde gemeente, waarbij bepaald was, dat de te benoemen onderwijzeres aldaar, bij het aangaan van een huwelijk, geacht wordt haar ontslag uit die betrekking te nemen, werd als in strijd met de wet, bij Koninklijk besluit van 16 Maart 1882, n°. 8, vernietigd. (Zie n°. X van bijlage N.)

Te Breskens hadden zich, na de eerste oproeping, slechts twee sollicitanten aangemeld, en heeft het examen ook eerst na eene tweede oproeping plaats gehad, nadat de jaarwedde die f 1000 bedroeg met vrije woning, tot f 1100 was verhoogd.

Ook te Sluis kwamen van de vijf sollicitanten slechts 2 op. Het examen kon dus niet worden gehouden vóór dat eene tweede oproeping geschied en de jaarwedde van f 1430 met vrije woning, tot f 1600 opgevoerd was.

Te Eede liet de kennis van één der candidaten zóó veel te wenschen over, dat de schoolopziener hem niet op de voordragt zou hebben geplaatst, indien hij daartoe — vermits slechts drie candidaten waren opgekomen — niet verpligt ware geweest door het voorschrift van art. 28, alin. 4, der wet en de daarmede overeenstemmende bepaling van art. 13 van het Koninklijk besluit van 28 Mei 1879 (*Staatsblad* n°. 104). Desniettemin werd deze candidaat door den gemeenteraad tot hoofd der vacante school benoemd.

Te Simpelveld bestond de vacature reeds op het einde van 1880. Het vergelijkend examen zou op 22 December van dat jaar hebben plaats gehad, als niet een der candidaten zich had teruggetrokken, waardoor het geen voortgang kon hebben. Het werd vervolgens in Maart 1881 gehouden, met slechts twee candidaten, van wie de een van de 145 punten er 117 bekwam en de ander 83. Laatstbedoelde werd door den raad aangesteld.

Een besluit van den raad der gemeente Heel en Panheel, tot benoeming van een onderwijzer aan de openbare lagere school aldaar, werd bij Koninklijk besluit van 8 Julij 1881, n°. 3, vernietigd, op grond dat die benoeming was geschied zonder in achtneming van art. 28, al. 6, der wet. (Zie N°. XI van bijlage N.)

Bij de vergelijkende examens was paedagogische geschiktheid een der voornaamste factoren bij de beoordeeling der sollicitanten. Door de gemeentebesturen werd over het algemeen belangstelling bij de examens aan den dag gelegd.

Het oordeel over de bekwaamheid der candidaten was zeer uiteenloopend. Terwijl veelal verklaard werd, dat de onderwijzers over het algemeen afdoende blijken van bekwaamheid en van degelijke studie gaven, meenden andere districts-schoolopzieners bespeurd te hebben, dat getal en gehalte der sollicitanten in regte verhouding stonden tot de uitgeloofde jaarwedden en bijkomende voordeelen. Zeer dikwijls werd bij veel kennis van één of meer hoofdvakken, gebrek aan kennis in enkele andere opgemerkt.

Vier onderwijzers werden, wegens ergerlijk levensgedrag, *niet eervol* ontslagen, en hun vervolgens door Gedeputeerde Staten de bevoegdheid tot het geven van lager onderwijs ontnomen. Aan twee onderwijzers werd *niet eervol* ontslag verleend, ten gevolge van het misbruiken van sterken drank.

Art. 53 der wet behoefde nergens te worden toegepast.

Aan de volgende onderwijzers werden, door den Koning, zilveren medailles verleend, op grond van trouwe en ijverige vervulling der betrekking van onderwijzer, gedurende 50 jaren:

J. Valentijn, hoofd der openbare lagere school, genaamd Armenschool, te Venlo;

H. Brookman, 1sten onderwijzer aan de Nederlandsch Hervormde diaconieschool, n°. 2, te Amsterdam,

G. M. Poell, hoofd der openbare lagere school, te Weert.

§ 10. Inkomsten van onderwijzers.

In de volgende tabel is een overzigt gegeven van hetgeen door het Rijk, de gemeenten en de leerlingen in 1881 werd betaald tot bezoldiging van de onderwijzers aan de openbare lagere scholen.

ONDERWERPEN.	Noordbrabant.	Gelderland.	Zuidholland.	Noordholland.	Zeeland.
a. *Van het Rijk.*					
Jaarwedden bij de Rijks lagere scholen	»	»	»	»	»
Jaarwedden bij de Rijkskweekscholen en daaraan verbonden leerscholen	f 25 277,89⅝	f 13 266,64⅝	»	f 24 643,21⅝	f 25 797,82
Toelagen voor normaallessen tot opleiding van onderwijzers en onderwijzeressen	28 741,00	20 103,00	f 87 435,00	62 468,00	15 539,00
Totaal in 1881 . .	f 54 018,89⅝	f 33 369,64⅝	f 87 435,00	f 87 111,21⅝	f 41 336,82
b. *Van de gemeenten.*					
Jaarwedden der hoofden van scholen	f 259 533,41⅝	f 283 987,48	f 465 383,38⅝	f 419 004,55	f 135 604,16⅝
Jaarwedden der onderwijzers en onderwijzeressen	151 929,38	295 075,51⅝	909 736,61⅝	819 106,58	153 581,45⅝
Toelagen aan kweekelingen . . .	5 646,68⅝	7 593,12⅝	62 530,52⅝	10 690,61⅝	5 672,52
Gratificatien aan het onderwijzend personeel	2 692,68⅝	2 405,34	4 189,60	8 375,85⅝	1 751,27⅝
Totaal in 1881 . .	f 419 802,16⅝	f 589 061,46	f 1 441 840,12⅝	f 1 257 177,60	f 296 609,41⅝
c. *Opbrengst der schoolgelden*, door de onderwijzers geheven in 1881	f 3 308,99⅝	f 1 232,05	f 1 228,00	f 1 186,40	»
Algemeen totaal in 1881 . .	f 477 130,05⅝	f 623 663,15⅝	f 1 530 503,12⅝	f 1 345 475,21⅝	f 337 946,23⅝
in 1880 . .	418 627,74	532 505,57	1 348 971,00⅝	1 123 086,32	297 950,57
Vermeerdering . .	f 58 502,31⅝	f 91 157,58⅝	f 181 532,12	f 222 388,89⅝	f 39 995,66⅝

onderwijzers in 1881.

Utrecht.	Friesland.	Overijssel.	Groningen.	Drenthe.	Limburg.	TOTAAL.
»	f 800,00	f 3 300,00	»	f 8 458,33	»	f 12 558,33
»	»	19 868,32½	f 26 376,26	»	f 22 508,33	157 738,49
f 27 500,00	31 017,00	37 724,00	23 645,00	11 400,00	3 750,00	349 322,00
f 27 500,00	f 31 817,00	f 60 892,32½	f 50 021,26	f 19 858,33	f 26 258,33	f 519 618,82
f 81 521,30	f 283 700,29½	f 181 234,39	f 188 824,40½	f 102 090,72½	f 121 699,57	f 2 522 583,68
134 129,22½	289 271,66½	219 421,85	247 800,39½	63 586,29½	64 600,41	3 348 239,38½
2 781,67	11 464,04½	4 818,73½	4 133,76½	2 039,78½	2 115,16	119 486,63
321,79½	4 225,67	840,24	1 285,96	449,46	238,11	26 775,99
f 218 753,99	f 588 661,67½	f 406 315,21½	f 442 044,52½	f 168 166,26½	f 188 653,25	f 6 017 085,68½
f 505,57½	»	f 1 358,80	f 3 159,25	f 342,10	f 3 666,90	f 15 988,07
f 246 759,56½	f 620 478,67½	f 468 566,34	f 495 225,03½	f 188 366,69½	f 218 578,48	f 6 552 692,57½
219 991,26½	581 139,94	408 592,60½	447 881,19	157 027,30	176 203,03	5 711 976,53½
f 26 768,30	f 39 338,73½	f 59 973,73½	f 47 343,84½	f 31 339,39½	f 42 375,45	f 840 716,04

De volgende tabel bevat een overzigt van de jaarwedden van het onderwijzend personeel, dat in 1881 aan het hoofd der openbare scholen geplaatst was, vergeleken met die van 1880.

PROVINCIEN.	Van f 200 — f 399.	Van f 400 — f 499.	Van f 500 — f 599.	Van f 600 — f 699.	Van f 700 — f 799.	Van f 800 — f 899.	Van f 900 — f 999.	Van f 1000 — f 1099.	Van f 1100 — f 1199.	Van f 1200 — f 1299.
Noordbrabant in 1881	»	»	1	59	111	48	26	29	8	10
» » 1880	»	3	8	80	101	39	26	25	7	8
Gelderland » 1881	»	»	»	50	151	46	24	15	6	10
» » 1880	1	9	57	64	95	37	18	14	4	13
Zuidholland » 1881	»	»	»	2	22	62	48	56	35	29
» » 1880	»	»	»	5	27	66	48	53	26	30
Noordholland » 1881	»	»	»	»	24	61	66	54	26	20
» » 1880	»	»	1	»	39	58	51	53	31	22
Zeeland » 1881	»	»	»	2	41	45	23	9	8	9
» » 1880	»	1	1	9	58	27	15	8	12	9
Utrecht » 1881	»	»	»	2	18	20	17	15	2	5
» » 1880	»	2	»	»	23	27	10	10	1	7
Friesland » 1881	»	»	»	29	171	57	29	19	11	13
» » 1880	»	»	1	34	178	59	27	26	13	9
Overijssel » 1881	»	1	»	19	110	30	17	8	3	9
» » 1880	»	»	3	56	89	25	12	5	»	7
Groningen » 1881	»	»	»	82	103	17	10	11	2	3
» » 1880	»	»	3	100	86	15	9	7	2	3
Drenthe » 1881	»	»	»	83	41	8	7	5	1	2
» » 1880	»	1	5	88	35	8	9	2	»	2
Limburg » 1881	»	»	»	96	55	8	5	4	1	»
» » 1880	»	»	4	97	47	14	6	2	1	»
Totaal in 1881	»	1	1	424	847	402	272	225	103	110
» » 1880	1	16	83	533	778	375	231	205	97	110
Vermeerdering	— 1	— 15	— 82	— 109	69	27	41	20	6	»

Van f 1300 — f 1399.	Van f 1400 — f 1499.	Van f 1500 — f 1599.	Van f 1600 — f 1699.	Van f 1700 — f 1799.	Van f 1800 — f 1899.	Van f 1900 — f 1999.	Van f 2000 — f 2099.	Van f 2100 — f 2199.	Van f 2200 — f 2299.	Van f 2300 — f 2399.	Van f 2400 — f 2499.	Van f 2500 — f 2599.	Van f 2600 — f 2699.	Totaal.
7	1	6	1	1	1	1	3	»	»	»	»	»	»	313
6	»	6	3	1	»	»	1	1	»	»	»	»	»	315
7	5	8	4	1	3	1	1	1	1	»	»	»	»	334
3	7	3	1	1	2	»	2	»	1	»	»	»	»	332
14	21	9	10	32	16	1	4	6	10	3	1	1	1	383
14	20	10	11	25	14	1	3	5	10	2	1	1	1	373
8	10	11	7	1	49	1	9	2	1	8	1	»	»	359
8	7	9	7	1	47	1	9	1	1	7	1	»	»	354
3	5	1	2	2	1	»	2	»	»	»	»	»	»	153
3	3	»	1	2	1	»	1	»	»	»	»	»	»	151
1	1	2	2	1	2	»	»	»	»	»	»	»	»	88
3	2	1	»	»	2	»	»	»	»	»	»	»	»	88
5	2	2	2	1	»	1	1	»	»	»	»	»	»	343
3	2	1	2	»	»	1	»	»	»	»	1	»	»	357
1	6	5	2	»	2	1	1	1	»	»	»	»	»	216
2	7	4	1	»	2	1	»	1	1	«	»	»	»	216
11	1	»	1	2	2	»	»	»	»	»	»	»	»	245
12	1	»	1	1	2	»	»	»	»	»	»	»	»	242
»	»	1	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	149
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	150
1	1	»	»	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»	172
1	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»	173
58	53	45	32	41	76	6	22	10	12	11	2	1	1	2755
55	49	34	27	31	70	4	17	8	13	9	3	1	1	2751
3	4	11	5	10	6	2	5	2	— 1	2	— 1	»	»	4

Uit dit overzigt blijkt, dat in 1881 nog 2 hoofden van scholen eene jaarwedde genoten beneden f 600, tegen f 100 in het vorige jaar; niettemin waren op het einde van 1881 nog 426 hoofden van scholen beneden het minimum van f 700, bepaald bij art. 26 der wet Vele gemeentebesturen wilden den termijn afwachten, in het 2de lid van het Koninklijk besluit van 17 Januarij 1880 (*Staatsblad* n°. 1), gewijzigd bij dat van 14 September 1880 (*Staatsblad* n°. 172), gesteld, alvorens deze jaarwedden op het verpligte minimum te brengen. De inkomsten van f 600 tot f 1000 vermeerderden met 28.

Inkomsten van f 600 tot f 1000 werden genoten in:

1881	door	1945	of	bijna	71	pct. der onderwijzers;
1880	»	1917	»	»	70	» » »
1879	»	1452	»	ruim	53	» » »
1878	»	1422	»	bijna	53	» » »

In 1881 bedroeg het getal van hen die inkomsten boven f 1000 hadden, 808, tegen 734 in 1880.

Bij de regeling der jaarwedden van hoofden van scholen, werd niet voldoende gelet op de schoolbevolking, ook niet op den aard van het onderwijs, noch op lokale omstandigheden. Menig hoofd toch met eene talrijke schoolbevolking en dus met meer werk en verantwoordelijkheid, staat in jaarwedde gelijk met hen wier scholen een gering aantal leerlingen bevatten. De meer ontwikkelde onderwijzer, met hooger aanspraken wegens zijne bekwaamheid en geschiktheid, staat soms niet alleen op éene lijn met hem, die als onderwijzer weinig beteekent, maar zelfs vaak nog beneden dezen. Vele onderwijzers vinden dan ook in het geldelijk voordeel geen spoorslag om zich tot hoofdonderwijzer te bekwamen.

De volgende staat geeft een overzigt van de jaarwedden der onderwijzers en onderwijzeressen aan de openbare lagere scholen op het einde van 1881.

PROVINCIEN.	Van f 200 tot f 399.	Van f 400 tot f 499.	Van f 500 tot f 599.	Van f 600 tot f 699.	Van f 700 tot f 799.	Van f 800 tot f 899.	Van f 900 tot f 999.	Van f 1000 tot f 1099.	Van f 1100 tot f 1199.	Van f 1200 tot f 1299.	Van f 1300 tot f 1399.	Van f 1400 tot f 1499.	Totaal.
Noordbrabant . .	»	6	101	135	21	11	2	2	»	»	»	»	278
Gelderland	»	6	132	265	71	23	7	2	»	1	»	»	507
Zuidholland . . .	»	9	207	536	249	123	57	52	29	18	5	3	1288
Noordholland . .	»	2	15	480	232	93	54	83	35	40	5	6	1045
Zeeland	3	2	44	164	35	14	3	1	»	»	»	»	266
Utrecht	»	3	28	114	29	15	4	6	»	»	»	»	199
Friesland	»	»	81	248	78	32	5	4	»	»	»	»	448
Overijssel	»	4	131	152	55	23	11	6	»	1	»	»	383
Groningen	»	2	17	257	30	62	8	1	1	»	»	»	378
Drenthe	»	2	51	54	9	1	»	2	»	»	»	»	119
Limburg	»	77	46	8	5	10	1	1	»	»	»	»	148
Totaal . . .	3	113	853	2413	814	407	152	160	65	60	10	9	5059

Blijkens dit overzigt bedraagt het meerendeel der jaarwedden van het onderwijzend personeel tusschen f 500 en f 800. De inkomsten van f 500 tot f 599 werden genoten door 16.8 pct. der onderwijzers, die van f 600 tot f 699 door 47.7 pct. Er waren 863 onderwijzers en onderwijzeresen, wier jaarwedden meer dan f 800 bedroegen en waarvan het maximum f 1500 beliep.

Jaarwedden beneden f 400 werden nog genoten door slechts 3 onderwijzers, beneden f 200 door 1, allen in Zeeland, terwijl éene onderwijzeres in Friesland, die voor eigen vorming werkzaam was, zonder belooning dienst deed.

Door de inspecteurs van het lager onderwijs werd opgemerkt, dat vele gemeenten de jaarwedden van de onderwijzers op een te laag cijfer houden, waardoor zij de vacaturen niet vervuld krijgen. De inspecteur in de eerste inspectie verklaarde omtrent den algemeenen toestand der onderwijzers-jaarwedden in Limburg: » Ook deze werden in eenige gemeenten boven het wettelijk minimum van f 400 gebragt. Voor dit bedrag is geen personeel meer te verkrijgen. Het gevolg hiervan is, dat de gemeentebesturen, wanneer zij niet willen overgaan tot het aanstellen van door de wet bevolen onderwijzers, zich vergenoegen met oproepingen te doen, hetzij zonder vermelding van de wedde aan de betrekking verbonden, hetzij met vermelding, dat daarvoor eene wedde van f 400 wordt uitgeloofd. Hiermede is door hen aan de letter der wet voldaan, en ondoenlijk is het, als het ware, hen tot het uitschrijven van hoogere inkomsten over te halen. Op die wijze wordt dan ook de regeling van het onderwijs, met betrekking tot het aantal onderwijzers, krachteloos gemaakt."

Bij besluit van 22 Maart 1881, n°. 29, onthielden Gedeputeerde Staten van Zuidholland de vereischte goedkeuring aan een besluit van den raad der gemeente Zevenhuizen, regelende de jaarwedde van het hoofd der school n°. 1, op grond dat bij die regeling geen rekening was gehouden met de wisselende inkomsten, door hem gedurende de laatste vijf jaren genoten.

De raad kwam van dit besluit in beroep bij den Koning, doch dat beroep werd, bij Koninklijk besluit van 26 Julij 1881, n°. 22, ongegrond verklaard, en de jaarwedde op f 1249 vastgesteld. (Zie n°. XII van bijlage N.)

Ook werd door datzelfde collegie goedkeuring onthouden aan een besluit van den gemeenteraad van Krimpen a/d IJssel, tot regeling der jaarwedde van het hoofd der openbare school aldaar, op grond dat de raad, bij het vaststellen der wedde op een bedrag van f 1000, geen rekening had gehouden met de gratificatien, die de titularis gedurende de laatste vijf jaren genoten had.

Van dit besluit werd eveneens in hooger beroep gekomen. Bij Koninklijk besluit van 9 Junij 1881, n°. 63, werd het besluit van Gedeputeerde Staten vernietigd. (Zie n°. XIII van bijlage N).

De gemeenteraad van Zevenhoven teekende beroep aan tegen een besluit van Gedeputeerde Staten voornoemd, dd. 21 December 1880, waarbij goedkeuring is onthouden aan twee zijner besluiten tot bepaling der jaarwedde van het hoofd der openbare lagere school aldaar. Bij Koninklijk besluit van 28 April 1881, n°. 1, werd het besluit van Gedeputeerde Staten gehandhaafd en de jaarwedde vastgesteld op f 800 (Zie n°. XIV van bijlage N.)

De gemeenteraad van Uithoorn besloot de jaarwedde van het te benoemen hoofd eener openbare school aldaar, te bepalen op f 1000, terwijl de vorige titularis f 1250 genoten had. Gedeputeerde Staten weigerden aan dat besluit hunne goedkeuring te hechten, omdat zij, met het schooltoezigt, van oordeel waren, dat voor de nieuw bepaalde wedde geen onderwijzer zou te verkrijgen zijn, die, met het oog op het programma der leervakken voor de school, voor de betrekking geschikt kon worden geacht. Van dit besluit kwam de raad in beroep. Bij Koninklijk besluit van 19 Januarij 1882, n°. 13, werd, met vernietiging der beschikking van Gedeputeerde Staten, het raadsbesluit alsnog goedgekeurd. (Zie n°. XV van bijlage N.).

De gemeenteraad van St. Maartensdijk kwam in beroep bij den Koning van een besluit van Gedeputeerde Staten van Zeeland, waarbij goedkeuring was onthouden aan het besluit van dien raad, tot regeling der jaarwedde van een der onderwijzers. Het raadsbesluit werd goedgekeurd bij Koninklijk besluit van 21 April 1881, n°. 9. (Zie n°. XVI van bijlage N.).

Daarentegen werd, bij Koninklijk besluit van 7 Junij 1881, n°. 15, ongegrond verklaard het beroep van den raad der gemeente Hasselt, tegen een besluit van Gedeputeerde Staten van Overijssel, waarbij goedkeuring was onthouden aan het besluit tot vaststelling der jaarwedde van twee onderwijzeressen, op f 500, (vroeger bepaald op f 550. (Zie n°. XVII van bijlage N.).

Ook weigerde dat collegie het besluit van den gemeenteraad van Losser goed te keuren, tot regeling der jaarwedden van de onderwijzers en onderwijzeressen bij het openbaar lager onderwijs aldaar. De raad kwam daarvan in beroep, waarna bij Koninklijk besluit van 19 Julij 1881, n°. 13, het besluit van Gedeputeerde Staten vernietigd en het raadsbesluit alsnog goedgekeurd werd. (Zie n°. XVIII van bijlage N.).

De regeling van de jaarwedde des onderwijzers, hoofd der school te Langedijke, kwam in den loop van 1881 tot stand, niettegenstaande de gemeenteraad van Ooststellingwerf besloten had de jaarwedde niet te verhoogen, op grond dat, zijns inziens, de school te Langedijke, onder de wet van 1857 eene inrigting was als bij art. 20 dier wet bedoeld, niet met de andere scholen kon worden gelijk gesteld. Gedeputeerde Staten van Friesland oordeelden deze meening in strijd met de wet. Daar de raad, hierop gewezen, bleef weigeren tot de verhooging over te gaan en ook burgemeester en wethouders, daartoe, ingevolge het 2de lid van art. 126 der gemeentewet, uitgenoodigd, bezwaar maakten de regeling te bevorderen, bragten Gedeputeerde Staten deze zaak over bij de Commissaris des Konings in Friesland, met uitnoodiging in deze handelend op te treden en, met toepassing van art. 127 der gemeentwet, de jaarwedde voor de maanden November en December 1880 te bepalen en de daartoe vereischte finantiele regeling te maken.

Door den Commissaris des Konings werd aan de uitnoodiging gevolg gegeven; zijn daartoe strekkend besluit werd door Gedeputeerde Staten goedgekeurd.

De gemeenteraad kwam daarvan in beroep bij den Koning. Bij Koninklijk besluit van 22 Augustus 1881, n°. 36, werd het beroep ongegrond verklaard. (Zie n°. XIX van bijlage N.).

De raad der gemeente Nieuwleusen, die bij den Koning in beroep kwam van het besluit van Gedeputeerde Staten van Overijssel, waarbij goedkeuring is onthouden aan zijn besluit, tot vaststelling der jaarwedden van de hoofden der scholen aldaar en te den Hulst, werd daarin niet ontvankelijk verklaard bij Koninklijk besluit van 19 Julij 1881, n°. 12. (Zie n°. XX van bijlage N.).

Hetzelfde lot viel te beurt aan een besluit van den gemeenteraad van Oldemarkt, tot regeling der jaarwedden van de onderwijzers en onderwijzeressen, waaraan Gedeputeerde Staten van Overijssel hunne goedkeuring onthielden. (Zie het Koninklijk besluit van 7 Junij 1881, n°. 14, onder n°. XXI van bijlage N.).

Eindelijk kwam ook de raad der gemeente Ambt Ommen bij den Koning in beroep tegen een besluit van Gedeputeerde Staten van Overijssel, waarbij de goedkeuring was onthouden aan zijn besluit tot bepaling der jaarwedde van de onderwijzeressen in de nuttige handwerken voor meisjes, op f 50. Bij Koninklijk besluit van 11 October 1881, n°. 13, is de jaarwedde vastgesteld tot een bedrag van f 60. (Zie n°. XXII van bijlage N.)

Door den gemeenteraad van Smallingerland werd een beroep op den Koning gedaan van het besluit van Gedeputeerde Staten van Friesland, waarbij de vergoeding wegens huishuur, voor het hoofd der school te Zuider-Dragten, was bepaald op gelijke som, als aan andere hoofden van scholen te Dragten werd toegekend, hoewel door het gemeentebestuur eene lagere som was voorgesteld.

Dit beroep werd ongegrond verklaard bij Koninklijk besluit van 16 Junij 1881, n°. 29. (Zie n°. XXIII van bijlage N.)

De gemeenteraad van Bolsward nam een besluit tot bepaling der vergoeding van huishuur aan de onderwijzers, hoofden der openbare scholen aldaar, waartegen deze bij Gedeputeerde Staten van Friesland in beroep kwamen, op grond dat die vergoeding door hen te laag werd geacht. Uit het ingesteld onderzoek bleek, dat werkelijk de vergoeding niet in verhouding tot den huurprijs van voor onderwijzers passende woningen was voorgesteld. Gedeputeerde Staten bepaalden die vergoeding toen op f 250 voor ieder. De raad kwam van dit besluit in beroep bij den Koning. Bij Koninklijk besluit van 28 Mei 1881, n°. 30, werd het besluit van Gedeputeerde Staten gehandhaafd. (Zie n°. XXIV van bijlage N.)

Door de hoofden der scholen te Hijdaard en Lutkewierum, werd bij Gedeputeerde Staten van Friesland een adres ingediend, houdende beklag, dat hun door den gemeenteraad van Hennaarderadeel, met ingang van 1 Januarij 1881, werd onthouden de vroeger hun steeds toegekende restitutie van de drie eerste grondslagen der personele belasting op de door hen bewoonde schoolhuizen.

Gedeputeerde Staten gaven aan de adressanten te kennen, dat bij hun collegie geen termen voor tusschenkomst bestonden.

Zij wendden zich daarop met een adres tot den Koning. Bij Koninklijk besluit van 9 Junij 1881, n°. 62, werden zij in hun beroep niet onvankelijk verklaard. (Zie n°. XXV van bijlage N.)

Het hoofd der openbare lagere school te Warfhuizen, kwam in beroep bij Gedeputeerde Staten van Groningen, van een besluit van den raad der gemeente Leens, tot afwijzing van zijn verzoek om vergoeding wegens het gemis eener vrije woning. Nadat ook dit collegie besloten had het verzoek van den adressant af te wijzen, kwam hij daartegen in beroep bij den Koning. Bij Koninklijk besluit van 29 Maart 1882, n°. 2, werd het besluit van Gedeputeerde Staten vernietigd, en het bedrag der vergoeding voor het gemis van vrije woning op f 125 's jaars bepaald. (Zie n°. XXVI van bijlage N.)

De gemeenteraad van Zuidhorn kwam bij den Koning in beroep van het besluit van Gedeputeerde Staten van Groningen, dd. 6 Januarij 1881, n°. 1, en vroeg daarvan vernietiging, voor zooveel daarbij aan het hoofd der school in die gemeente vergoeding voor huishuur was verleend, vermits hij van wege de kerk vrije woning genoot, en hij vroeger van zijn regt om als onderwijzer vrije woning te genieten, afstand had gedaan.

Bij Koninklijk besluit van 7 Mei 1881, n°. 5, werd, met handhaving van het besluit van Gedeputeerde Staten, het daartegen ingestelde beroep ongegrond verklaard. (Zie n°. XXVII van bijlage N.)

Het hoofd der openbare lagere school te Kessel, kwam bij den Koning in beroep van een besluit van Gedeputeerde Staten van Limburg, waarbij de jaarlijksche huurwaarde van de onderwijzerswoning met tuin, behoorende bij de

openbare lagere school aldaar, was gesteld op f 50. Bij Koninklijk besluit van 8 December 1881, n°. 26, werd het beroep ongegrond verklaard. (Zie n°. XXVIII van bijlage N.)

Twee hoofden van openbare lagere scholen te Venlo kwamen bij den Koning in beroep tegen een besluit van laatstgenoemd collegie, dd. 19 Februarij 1881, bepalende de aan de onderwijzers toe te kennen vergoeding voor huishuur. Bij Koninklijk besluit van 26 October 1881, n°. 16, werd het besluit van Gedeputeerde Staten vernietigd, voor zoover het betrof de regeling der vergoeding voor de onderwijzers, hoofden der 1ste en 3de openbare lagere scholen te Venlo, en die vergoeding bepaald op f 200 's jaars. (Zie n°. XXIX van bijlage N.)

De hoofden der openbare scholen te Helden en te Panningen, gemeente Helden, kwamen eveneens in beroep bij den Koning, van een besluit van voornoemd collegie, waarbij de jaarlijksche huurwaarde hunner vrije woningen was vastgesteld op f 50. Bij Koninklijk besluit van 15 December 1881, n°. 14, werd de huurwaarde op f 75 bepaald. (Zie n°. XXX van bijlage N.)

Hieronder volgt eene opgaaf van het aantal openbare onderwijzers die tevens andere ambten of bedieningen bekleedden:

Noordbrabant . .	29
Gelderland . . .	156
Zuidholland . . .	132
Noordholland. . .	153
Zeeland	91
Utrecht.	52
Friesland	255
Overijssel	60
Groningen. . . .	179
Drenthe	52
Limburg	16
Totaal . .	1075

Het hoofd van de openbare lagere school te Leende kwam bij den Koning in beroep van een besluit van Gedeputeerde Staten van Noordbrabant, dd. 29 April 1881, waarbij hem vergunning is geweigerd tot het waarnemen der betrekking van kerkmeester in de Roomsch-Katholijke kerk aldaar. Bij Koninklijk besluit van 2 Augustus 1881, n°. 13, werd, met vernietiging van het besluit van Gedeputeerde Staten, aan den adressant de bedoelde vergunning verleend.

Gelijke beslissing werd achtereenvolgens genomen bij Koninklijke besluiten van 24 en 26 Julij 1881, n°s. 76 en 20, ten aanzien van de hoofden der scholen te 's Gravemoer, tot het waarnemen der bediening van ouderling, als lid van den kerkeraad, alsmede die van notabele, als lid van het kerkbestuur der Hervormde gemeente, en te Lage Zwaluwe, tot het vervullen der betrekking van voorzanger bij de Hervormde gemeente. (Zie n°s. XXXI tot XXXIII van bijlage N.)

Gedeputeerde Staten van Zuidholland weigerden aan het hoofd der openbare lagere school te Monster de betrekking van kerkelijk ontvanger bij de Nederduitsch Hervormde gemeente te bekleeden. Deze kwam van deze beslissing in beroep. Bij Koninklijk besluit van 9 November 1881, n°. 22, werd het besluit van Gedeputeerde Staten vernietigd, en aan adressant alsnog de bedoelde vergunning verleend. (Zie n°. XXXIV van bijlage N.)

Het hoofd der openbare lagere school te Rijswijk kwam in beroep bij den Koning, van een besluit van Gedeputeerde Staten van Zuidholland, waarbij hem vergunning is geweigerd tot het bekleeden der bediening van voorzanger bij de Nederlandsch Hervormde gemeente aldaar. Bij Koninklijk besluit van 5 April 1881, n°. 7, werd, met vernietiging der resolutie van Gedeputeerde Staten, aan den adressant de bedoelde vergunning verleend. (Zie n°. XXXV van bijlage N).

Door Gedeputeerde Staten voornoemd werd voorts geweigerd aan eene onderwijzeres, om den door wijlen haren echtgenoot gedreven handel in wijn, bier en likeuren voort te zetten, en aan het hoofd eener school om aflezer en aanplakker te zijn.

Ook werd door Gedeputeerde Staten van Zeeland afwijzend beschikt op een verzoek van het hoofd der school en twee onderwijzers te Graauw, om krachtens eene aanstelling van den pastoor, en tegen geldelijke belooning, in het locaal der openbare school, buiten de gewone schooluren, godsdienstonderwijs te geven aan de leerlingen tot de Roomsch-Katholijke gezindte behoorende.

Het verzoek van het hoofd der school te Baarn, om bij zijne betrekking die van brievengaarder waar te nemen, is door Gedeputeerde Staten van Utrecht geweigerd, op grond van de vrees, dat het onderwijs bij het vervullen dezer nevenbetrekking lijden zou.

Het hoofd der openbare lagere school te Vessem kwam bij den Koning in beroep van een besluit van Gedeputeerde Staten van Limburg, dd. 1 September 1881, waarbij hem ontheffing is geweigerd van het verbod, dat ten zijnen huize winkel of nering worde uitgeoefend door leden van zijn gezin. Bij Koninklijk besluit van 9 December 1881, n°. 40, werd dat beroep ongegrond verklaard. (Zie n°. XXXVI van bijlage N).

Dezelfde beslissing werd genomen ten aanzien van het beroep door het hoofd der school te Heijen (gemeente Bergen) ingesteld, tegen de weigering van Gedeputeerde Staten voornoemd, dat hij de bediening van koster en organist in de Roomsch-Katholijke kerk aldaar zou aanvaarden. (Zie n°. XXXVII van bijlage N).

§ 11. Pensioenen aan onderwijzers.

Gedurende het jaar 1881 werd aan 32 hoofden van scholen en aan 3 onderwijzers pensioen verleend. Van hen waren er uit:

Noordbrabant	5
Gelderland	3
Zuidholland.	5
Noordholland	3
Zeeland	2
Utrecht	4
Friesland.	7
Groningen	2
Drenthe	2
Limburg	2

Het bedrag der pensioenen, in dat jaar toegekend, was:

2	tusschen	. . . .	f 100	en	f 200
2	»	. . . .	200	»	300
4	»	. . . .	300	»	400
5	»	. . . .	400	»	500
12	»	. . . .	500	»	600
5	»	. . . .	600	»	700
2	»	. . . .	700	»	800
2	»	. . . .	800	»	900
1	»	. . . .	900	»	1000

Sedert het in werking treden der wet van 17 Augustus 1878 (*Staatsblad* n°. 127) worden van de gemeenten geen bijdragen meer gevorderd in de pensioenen, krachtens de wet van 1857 aan onderwijzers bij openbare lagere scholen verleend, en kon, in verband hiermede, de berekening

van hetgeen per provincie door het Rijk aan pensioenen wordt uitbetaald, als overbodig, worden gestaakt.

Het tabellarische overzigt der ontvangen bijdragen en betaalde sommen, in vorige verslagen opgenomen, moet derhalve thans achterwege blijven.

De Rijksuitgaven voor pensioen van openbare lagere onderwijzers, over 1881, beliepen f 165 591,95. Bovendien kwam nog een bedrag van f 525 ten laste van enkele gemeenten, wegens pensioenen vóór het in werking treden der wet van 1857 toegekend, zoodat de geheele, in 1881 voor dit onderwerp uitgegeven som, bedraagt f 166 116,95.

Door de onderwijzers werd eene som van f 124 333,26 bijgedragen, krachtens art. 41 der wet. Dit bedrag verdeelt zich over de verschillende provincien als volgt:

Noordbrabant	f 8 971,06⅝
Gelderland	12 412,37⅝
Zuidholland	27 924,08
Noordholland	26 265,42
Zeeland	6 149,83⅝
Utrecht	4 651,31⅝
Friesland	12 429,82
Overijssel	8 764,91⅝
Groningen	9 218,91⅝
Drenthe	3 536,66⅝
Limburg	4 008,85⅝

§ 12. Opleiding van onderwijzers en onderwijzeressen.

I.

Rijks kweekscholen voor onderwijzers.

De eenige verandering die in het personeel der onderwijzers aan de Rijkskweekschool te 's Hertogenbosch plaats had, was de vervanging van dr. D. H. Zeeman, naar Amsterdam vertrokken, door J. Beijers, arts en officier van gezondheid te 's Hertogenbosch, als docent in anatomie, physiologie en gezondheidsleer.

De onderwijzer bij de leerschool aldaar, H. P. Suijling, overleed, en werd opgevolgd door J. van den Bogert.

Te Nijmegen kwam in het personeel der onderwijzers geen verandering.

Reeds aan het einde van 1881 werd bepaald dat de leerschool voor deze inrigting op 1 April 1882 zou worden geopend. Nadat in December 1881 tot hoofd dier school was benoemd de heer M. Hillenius, onderwijzer te Terschelling, kon achtereenvolgens in den aanvang van 1882 het overige onderwijzend personeel worden aangesteld, dat bij het sluiten van het cursus-jaar op 31 Augustus 1882 bestond uit de volgende personen:

H. Prinsen, onderwijzer in de zesde klasse;
J. C. de Vries, » » » vijfde »
A. W. Hoesen, » » » vierde »
D. H. G. Bellaard, » » » derde »
mej. H. E. A. van der Scheer, onderwijzeres in de tweede klasse;
M. F. Buurman, onderwijzer in de eerste klasse;

De onderwijzer in anatomie, physiologie en gezondheidsleer aan de Rijkskweekschool te Haarlem, dr. P. van Reijsen, zag zich, ten gevolge van aanhoudende ziekte, verpligt zijn ontslag te nemen. Hij werd opgevolgd door den heer J. A. Lodewijks, gewezen officier van gezondheid in Nederlandsch Oost-Indie, die gedurende de ongesteldheid van dr. van Reijsen diens lessen had waargenomen.

Bij de leerschool te Haarlem verzochten en verkregen de onderwijzers P. Rosingh en A. Francken eervol ontslag, en werden zij vervangen door J. W. Sevenhuijsen en J. H. W. Habermehl. Voor het onderwijs in de nuttige handwerken voor meisjes aan deze leerschool, is voorts in 1881 benoemd mej. J. Schulp. Deze geeft bovendien gedurende elf uren 's weeks onderwijs in de overige vakken aan de leerlingen der lagere afdeelingen.

Het personeel der onderwijzers van de kweekschool te Middelburg onderging geen verandering. De vacature in het vorige schooljaar aan de leerschool ontstaan door het eervol ontslag van den onderwijzer C. Timmermans, werd vervuld door de benoeming van C. W. B. Ingenhoes. Voorts werd, ten gevolge van zijne benoeming tot hoofd der openbare lagere school te Nieuw-Lekkerland, aan J. van Breen eervol ontslag verleend, en in zijne plaats tot onderwijzer benoemd A. J. Fijan.

In het personeel der onderwijzers aan de Rijkskweekschool te Deventer had geen wisseling plaats. Dat der leerschool werd vermeerderd met de onderwijzers J. W. A. Seijler, J. Tiekink, M. B. Hoogeveen en A. Swab, terwijl mej. J. Vunderink werd aangesteld voor de 1ste voorbereidende afdeeling en voor het onderwijs in de nuttige handwerken voor meisjes. Eindelijk werd, bij de opening van de 2de afdeeling der voorbereidende klasse, mej. R. Hesseling benoemd, die mede met het geven van onderwijs in de handwerken is belast.

Op 1 December 1881 overleed dr. W. Gleuns, onderwijzer aan de Rijkskweekschool te Groningen. Later verzocht en verkreeg de heer J. Mesdag eervol ontslag uit gelijke betrekking. Ter vervulling der daardoor ontstane vacaturen, werden als onderwijzer bij deze kweekschool benoemd dr. L. Steenhuis en dr. M. Hesselink. Aan de leerschool werd tot onderwijzer benoemd de heer H. Vinckers, ter vervanging van J. Veersema, op verzoek, eervol ontslagen.

In den loop van het schooljaar, werd het onderwijzend personeel aan de Rijkskweekschool te Maastricht vermeerderd door de benoeming van de heeren K. H. Cazaux, P. J. van de Kamp, S. de Gast en R. Fasbender. Sedert 1 October 1881 is aan de leerschool verbonden de onderwijzer N. M. F. Bakergem, ter vervanging van G. J. Masset, die met ingang van denzelfden datum definitief tot onderwijzer aan de kweekschool werd benoemd.

Aan de directeuren en onderwijzers der kweek- en leerscholen, komt een woord van lof toe voor de door hen, over het algemeen, betoonde meer dan gewone belangstelling in alles wat de zaken hunner inrigtingen betreft. Zij waren allen met lust en ijver werkzaam voor hunne gewigtige taak.

Het getal kweekelingen, die bij den aanvang van den cursus 1881-1882 van het onderwijs aan de Rijkskweekscholen gebruik maakten, bedroeg te 's Hertogenbosch 79, te Nijmegen 61, te Haarlem 83, te Middelburg 77, te Deventer 80, te Groningen 80 en te Maastricht 60. Zij waren te Nijmegen en Maastricht in drie, aan de overige inrigtingen in vier studiejaren verdeeld, overeenkomstig onderstaand overzigt:

Gemeenten.	Getal kweekelingen in het				Totaal.
	1ste studie-jaar.	2de studie-jaar.	3de studie-jaar.	4de studie-jaar.	
's Hertogenbosch . . .	22	19	19	19	79
Nijmegen . .	22	20	19	»	61
Haarlem . . .	20	23	20	20	83
Middelburg .	22	20	16	19	77
Deventer . . .	22	20	20	18	80
Groningen. .	22	21	17	20	80
Maastricht .	20	20	20	»	60
Totaal	150	143	131	96	520

De lessen zijn, overeenkomstig den volgenden rooster van lesuren, geregeld gegeven van September 1881 tot 23 Julij 1882, het einde van den loopenden cursus.

LEERVAKKEN.	GETAL UREN 'SWEEKS VOOR IEDER LEERVAK BESTEMD, TE																										
	's Hertogenbosch.				Nijmegen.			Haarlem.				Middelburg.				Deventer.				Groningen.				Maastricht.		
	1ste studiejaar.	2de studiejaar.	3de studiejaar.	4de studiejaar.	1ste studiejaar.	2de studiejaar.	3de studiejaar.	1ste studiejaar.	2de studiejaar.	3de studiejaar.	4de studiejaar.	1ste studiejaar.	2de studiejaar.	3de studiejaar.	4de studiejaar.	1ste studiejaar.	2de studiejaar.	3de studiejaar.	4de studiejaar.	1ste studiejaar.	2de studiejaar.	3de studiejaar.	4de studiejaar.	1ste studiejaar.	2de studiejaar.	3de studiejaar.
Schrijven	1	1	1	1	1	1	1	2	2	2	2	2	2	1	1	1	1	1	—	2	2	1	1	1	1	1
Rekenen	3	3	3	3	3	3	2	4	3	2	3	3	3	3	3	3	3	2	2	2	2	2	2	3	3	3
Vormleer	»	»	2	»	»	1	»	»	»	1	1	—	—	—	1	—	»	»	—	—	—	—	—	»	1	1
Nederl. taal (lezen, taalkunde, stijl en letterkunde. . .	7	7	6	6	7	6	5	6	6	7	7	6	6	7	7	7	6	6	5	8	8	6	6	7	6	6
Aardrijksk. (wis-, natuur- en staatkundige; kaartschetsen)	2	2	2	2	»	»	1	2	2	4	4	2	2	3	3	3	3	3	3	2	2	3	3	2	2	3
Vaderl. geschiedenis	2	2	1	1	2	2	2	2	2	2	2	1	1	1	1	1	1	1	2	1	1	1	2	1	1	1
Algem. geschiedenis	1	1	1	1				2	2	2	2	2	2	1	1	2	2	1	1	1	2	2	1	1	1	1
Kennis der natuur (natuurlijke historie, natuurkunde, scheikunde) . . .	2	2	3	2	3	3	4	3	3	3	3	2	2	2	2	3	5	4	4	3	3	2	2	2	2	3
Zang	4	$2^1/_2$	$2^1/_2$	$1^1/_2$	8	8	8	2	2	2	2	3	4	4	4	3	3	4	4	3	3	5	5	3	3	3
Toonkunst. . . .																										
Opvoeding en onderwijs	1	2	2	2	1	2	2	1	2	2	2	1	1	2	2	»	2	2	2	»	2	2	2	1	1	2
Gymnastiek . . .	4	4	3	4	3	3	2	4	4	4	4	4	3	3	3	2	2	2	2	2	2	2	2	4	4	3
Teekenen	4	2	2	2	4	4	3	2	2	2	4	4	4	2	2	4	2	2	4	2	2	2	2	3	3	2
Wiskunde (stel- en meetkunst) . . .	4	4	3	1	3	3	3	4	4	4	4	3	4	4	4	3	3	3	2	2	2	2	2	4	4	4
Fransche taal. . .	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	3	2	2
Hoogduitsche taal .	1	2	2	2	2	2	2	»	»	2	2	1	2	2	2	2	2	1	1	2	2	2	2	2	2	2
Tuin- en landbouw.	»	»	2	2	—	—	—	»	»	2	—	—	—	2	2	—	—	—	—	—	—	1	1	»	1	1
Anatomie, physiologie, gezondheidsleer	»	1	1	1	»	»	1	»	1	1	1	—	1	1	1	»	»	1	2	—	—	1	2	»	»	1

Op 23 Julij 1882 ving de tweede vacantie aan, die krachtens art. 5 der regelen voor de Rijkskweekscholen, vastgesteld bij Koninklijk besluit van 28 Mei 1879 (*Staatsblad* n°. 105), zes weken duren zou. De cursus kon derhalve op bovengenoemd tijdstip als geëindigd worden beschouwd, en dien ten gevolge werden de kweekelingen van het 4de studiejaar eervol van de kweekscholen ontslagen. Die van de drie eerste studiejaren zijn tegelijkertijd tot eene hoogere klasse overgegaan, met uitzondering van 2 te 's Hertogenbosch, 2 te Haarlem, 2 te Middelburg en 1 te Groningen, voor wie het noodig gebleken was, dat zij denzelfden cursus nog eens doorliepen.

Aan al de ontslagen kweekelingen zijn, bij hun vertrek, de noodzakelijkste leerboeken en verdere leermiddelen, die zij bij het onderwijs aan de kweekschool in gebruik hadden, ten geschenke gegeven.

In de tweede helft der maand April zijn oproepingen gedaan van hen, die met het begin van den cursus 1882/83, aanvang nemende den eersten Maandag in September, tot de kweekscholen voor onderwijzers verlangden te worden toegelaten.

Aan de vergelijkende examens, die gehouden werden in de gemeenten waar de kweekscholen gevestigd waren, kon worden deel genomen door allen die, blijkens over te leggen geboorte-akte, vóór den aanvang van het schooljaar hun 15de jaar ingetreden waren en hun 17de jaar nog niet hadden volbragt. In het geheel hebben zich aangemeld te 's Hertogenbosch 62, te Nijmegen 79, te Haarlem 83, te Middelburg 55, te Deventer 64, te Groningen 131 en te Maastricht 40 adspiranten, waarvan er respectievelijk 53, 66, 61, 49, 50, 120 en 40 zijn opgekomen.

Overeenkomstig art. 23 van de regelen voor de Rijkskweekscholen, hebben de examens plaats gehad op Maandag 24 Julij 1882 en volgende dagen. Vóór de aanvang der examens zijn de candidaten ligchamelijk gekeurd. De uitslag van de examens heeft geleid tot benoeming van 22 nieuwe kweekelingen te 's Hertogenbosch, 22 te Nijmegen, 22 te Haarlem, 21 te Middelburg, 20 te Deventer, 21 te Groningen en 21 te Maastricht.

Allen, met uitzondering van 2 te Nijmegen, 3 te Middelburg, 1 te Groningen en 2 te Maastricht, zijn in het genot van eene Rijks toelage van f 300 gesteld, ten einde zich daarvoor, onder goedkeuring van de directeuren, woning, voeding en bewassching te verschaffen.

De nieuw benoemden hebben tijdig kennis gekregen van hunne plaatsing, en zijn tevens uitgenoodigd op het voorgeschreven tijdstip in de gebouwen der kweekscholen te verschijnen.

Het gedrag en de vlijt der kweekelingen, die gedurende den cursus 1881-1882 hunne opleiding aan de kweekschool ontvingen, gaven, over het geheel, stof tot tevredenheid en voldoening. Verreweg de meesten hebben zich door een loffelijk gedrag, door meer dan gewonen leerlust en door belangstelling voor het werk in de leerschool, door ijver voor de praktijk onderscheiden. Slecht één kweekeling behoefde wegens slecht gedrag verwijderd te worden. Ook werd aan een kweekeling, wegens ongeschiktheid voor het onderwijzersvak, ontslag verleend. Ook de vorderingen waren, over het geheel, zeer voldoende. De gezondheidstoestand der kweekelingen kon over het algemeen goed genoemd worden.

De Haarlemsche kweekschool verloor een harer kweekelingen door den dood, en aan een, benevens twee te Middelburg, een te Groningen en een te Maastricht, moest wegens voortdurende ongesteldheid ontslag worden verleend.

Het gebouw van de kweekschool te 's Hertogenbosch, door het gemeentebestuur tegen eene jaarlijksche huur van f 2000 aan het Rijk afgestaan, liet sedert geruimen tijd veel te wenschen over. Na de laatste overstroomingen in die gemeente, zijn de gebreken hoe langer zoo meer aan den dag gekomen. De grondslag van het gebouw is geheel verzakt. Op vier verschillende plaatsen vertoonen zich groote scheuren in het muurwerk. De gang en de deuren verzakken alle meer en meer. Het geheele gebouw is vochtig. Tot in de kamers en leszalen, waarin dagelijks gestookt wordt, vergaan de plinten en de behangsels. Het nadeelige van dien toestand voor de gezondheid was duidelijk, en daar nog een aantal andere gebreken de ondoelmatigheid van dit gebouw, zoowel als van dat der leerschool in het licht stelden, zijn maatregelen beraamd om eerlang tot stichting van nieuwe localen te kunnen overgaan.

Op 20 Maart 1882 werden de nieuwe localen voor de kweekschool te Nijmegen door den directeur overgenomen. Den volgenden dag had de ingebruikneming met eenige plechtigheid plaats. Aanvankelijk voldoet het gebouw uitstekend aan zijn bestemming.

Ook de kweekschool te Deventer is in den loop van het schooljaar 1881-1882 in het bezit gesteld van de nieuwe gebouwen. Zij voldoen niet minder dan die te Nijmegen. De gebouwen der overige kweek- en leerscholen werden behoorlijk onderhouden en verkeeren dien ten gevolge in een goeden staat. Die te Maastricht maken hierop, om vele redenen, eene uitzondering. Ook hier zullen belangrijke herstellingen moeten plaats hebben.

De hulpmiddelen voor het onderwijs waren in goeden staat. Zij werden naar behooren aangevuld en onderhouden, en ook de bibliotheken zijn met eenige nuttige werken verrijkt.

In 1881 werd ten behoeve der Rijkskweekscholen eene som van f 473 943,25⁵ besteed, te verdeelen als volgt:

ONDERWERPEN VAN UITGAAF.	RIJKSKWEEKSCHOOL TE: 's Hertogenbosch.	Nijmegen.	Haarlem.	Middelburg.	Deventer.	Groningen.	Maastricht.	TOTAAL.
	Guld.	Guld.	Guld.	Guld.	Guld.	Guld.	Guld.	Guld.
Onderwijzers	25 277,89⁵	13 266,64⁵	24 643,21⁵	25 797,82	19 868,32⁵	26 376,26	22 508,33	157 738,49
Kweekelingen	23 236,26	13 825,00	23 041,66⁵	22 538,85⁵	23 529,50	23 800,00	12 500,00	142 471,28
Verdere uitgaven . . .	9 527,48	62 138,73⁵	9 959,22⁵	11 507,67⁵	63 088,49	9 481,22	8 030,66	173 733,48⁵
Totaal in 1881 . .	58 041,63⁵	89 230,38	57 644,10⁵	59 844,35	106 486,31⁵	59 657,48	43 038,99	473 943,25⁵
» » 1880 . .	58 713,80	72 332,79	56 419,79	84 824,43⁵	140 325,27⁵	58 947,35	22 308,52	493 871,96
Vermeerdering . .	— 672,16⁵	16 897,59	1 224,31⁵	-24 980,08⁵	—33 838,96	710,13	20 730,47	-19 928,70⁵

II.

Rijksnormaallessen.

Zooals op blz. 264 van het Verslag over 1880 is medegedeeld, werd aan het einde van dat jaar het noodige voorbereid tot vaststelling van algemeene bepalingen voor de Rijksnormaallessen ter opleiding van onderwijzers en onderwijzeressen. Men wilde de bestaande provinciale reglementen, die in 1879 en 1880 gaandeweg waren vastgesteld, herzien en tot één geheel brengen, ten einde langs dien weg tot zekere hoogte overeenstemming te verkrijgen. Doch daar de bepalingen in de onderscheidene provincien te zeer uiteen liepen, moest dat denkbeeld worden prijs gegeven, en noodigde de Minister van Binnenlandsche Zaken de inspecteurs van het lager onderwijs uit, hem over deze aangelegenheid een voorstel te doen.

Hieraan is door hen in het begin van 1881 voldaan. Bij Koninklijk besluit van 13 Mei 1881, n°. 1, werd vastgesteld het navolgend

ALGEMEEN REGLEMENT VOOR DE RIJKSNORMAALLESSEN.

§ I.

Algemeene bepalingen.

Artikel 1.

Van Rijkswege worden normaallessen gegeven voor de opleiding van onderwijzers en onderwijzeressen.

Artikel 2.

De cursus der normaallessen is vierjarig; in vier klassen, elk van één jaar verdeeld.

Het schooljaar loopt van 1 April tot 31 Maart.

Artikel 3.

Zoo mogelijk wordt aan de normaalinrigting een voorbereidende klasse toegevoegd voor leerlingen van 12 tot 14 jaar, welke klasse een deel van de normaalinrigting uitmaakt.

Tot die klasse worden toegelaten zij die het bewijs leveren het gewone lager onderwijs met vrucht te hebben bijgewoond.

De voorbereidende klasse wordt bestuurd door den directeur der normaalinrigting, waartoe zij behoort. Zij wordt verbonden aan eene school voor lager onderwijs, waar klassikaal onderwijs gegeven wordt.

Artikel 4.

De normaalinrigtingen zijn in twee rangen verdeeld, volgens aanwijzing door onzen Minister van Binnenlandsche Zaken.

Aan die van den tweeden rang wordt, op den voet van de bij dit reglement behoorende tabel der lesuren B (1), onderwijs gegeven in de vakken vermeld in art. 2 der wet van 17 Augustus 1878 (*Staatsblad* n°. 127), onder a—i; waar vrouwelijke leerlingen de lessen volgen tevens onder *k* en bovendien in de beginselen van onderwijs en opvoeding.

Aan die van den eersten rang, op den voet van de tabel der lesuren A (1), in dezelfde vakken en bovendien in die vermeld onder o, p, q, s, in eene der drie levende talen in dat artikel genoemd, en in de beginselen van onderwijs en opvoeding.

Onze voornoemde Minister bepaalt in hoeverre, voor elke normaalinrigting afzonderlijk, het aantal lesuren kan worden vermeerderd.

Artikel 5.

Voor hunne praktische vorming worden de kweekelingen der laatste twee jaren in de gelegenheid gesteld om, voor zooverre zij niet aan andere scholen verbonden zijn, in die van den directeur of van de onderwijzers de verschillende leervakken te zien onderwijzen, en daarbij onder toezigt en leiding behulpzaam te zijn.

Artikel 6.

Waar in dit besluit van directeur en onderwijzers gesproken wordt, zijn directrice en onderwijzeressen hieronder begrepen.

Artikel 7.

Tijd en duur der vacantien worden onder goedkeuring van den districts-schoolopziener, bepaald door den directeur. Gezamenlijk duren de vacantien, behoudens vergunning van onzen voornoemden Minister, niet langer dan zes weken in het jaar.

§ II.

Van den directeur en de onderwijzers.

Artikel 8.

De onderwijzers worden op voordragt van den districtsschoolopziener, den arrondissements-schoolopziener gehoord, door Onzen voornoemden Minister benoemd, geschorst en ontslagen.

Zij genieten eene jaarlijksche Rijkstoelage, waarvan het bedrag door Onzen voornoemden Minister wordt vastgesteld.

Artikel 9.

Het hoofd der school, waaraan eene voorbereidende klasse verbonden wordt, is belast met het toezigt op deze lessen, die uitsluitend aan een of twee onderwijzers opgedragen zijn.

Artikel 10.

Een der onderwijzers wordt op de wijze in art. 8, al. 1, bedoeld, tot directeur benoemd. Hij zorgt dat de lessen geregeld, naar de voorschriften, gegeven worden en is met het beheer belast, onder toezigt van den districts-schoolopziener, wien de arrondissements-schoolopziener daarbij zijne medewerking verleent.

Onzen voornoemde Minister wijst den onderwijzer aan, die, bij afwezigheid of ontstentenis van den directeur, dezen vervangt.

Artikel 11.

De directeur geeft aan den inspecteur, den distrikts- en den arrondissements-schoolopziener alle verlangde inlichtingen de normaallessen betreffende, en aan den districtsschoolopziener onmiddellijk kennis van alles wat voorziening vereischt.

Artikel 12.

De directeur houdt een register in triplo, waarin bij het einde van elk kwartaal eene beoordeeling der leerlingen, ten opzigte van gedrag, vlijt en vorderingen bij de verschillende lessen, gedurende dat tijdperk, in cijfers wordt aangeteekend. Eén dezer registers is voor den districts- één voor den arrondissements-schoolopziener bestemd. Telkens vóór het einde van ieder kwartaal, zenden deze hun register ter invulling aan den directeur.

De registers worden van Rijkswege verstrekt.

Artikel 13.

Vóór 1 Mei van elk jaar zendt de directeur aan den inspecteur een beredeneerd verslag omtrent den toestand

(1) Deze tabel is aan den voet van dit reglement afgedrukt.

der normaalinrigting gedurende het afgeloopen schooljaar, en geeft daarvan afschrift aan den districts- en aan den arrondissements-schoolopziener.

Artikel 14.

De directeur zorgt voor eene goede huisvesting en verpleging der kweekelingen, die in het genot eener Rijkstoelage voor kost en inwoning gesteld zijn. Hij houdt toezigt op de kosthuizen en op het gedrag der kweekelingen, zoo in als buiten de lessen.

De onderwijzers zijn den directeur ten allen tijde in het toezigt op de kweekelingen behulpzaam.

Artikel 15.

De onderwijzers volgen bij het onderwijs de voorschriften van den directeur. Zij verzuimen of verzetten geen lessen, dan met zijne toestemming. In geval van ziekte geven zij hem daarvan kennis.

Voor afwezigheid gedurende één lesdag, uitgezonderd ten gevolge van ziekte, behoeft een onderwijzer de toestemming van den directeur; voor afwezigheid gedurende twee lesdagen die van den districts-schoolopziener; voor langere afwezigheid die van onzen voornoemden Minister. De twee laatste bepalingen gelden ook voor den directeur.

Artikel 16.

Gedurende tijdelijke afwezigheid of ontstentenis van een onderwijzer, nemen de overigen, volgens aanwijzing van den directeur, zooveel mogelijk de lessen waar.

Artikel 17.

Eene vergadering van directeur en onderwijzers heeft ten minste viermaal 's jaars plaats, en verder zoo dikwijls de directeur die noodig acht, of hij daartoe van ten minste twee onderwijzers een met redenen omkleed schriftelijk verzoek ontvangt. In het laatste geval wordt de vergadering belegd binnen acht dagen nadat het verzoek is ingekomen. Van deze vergadering wordt tijdig kennis gegeven aan den districts-schoolopziener, met vermelding der zaken die te behandelen zijn.

De vergadering van directeur en onderwijzers benoemt bij den aanvang van het schooljaar een der leden tot secretaris, gedurende dat tijdperk.

Artikel 18.

Jaarlijks in de maand Januarij wordt, in eene vergadering van directeur en onderwijzers, het programma voor het volgende schooljaar opgemaakt en, binnen 8 dagen, door den directeur aan den districts-schoolopziener toegezonden, die het, vergezeld van zijne op- of aanmerkingen, eveneens binnen acht dagen aan de goedkeuring van Onzen voornoemden Minister onderwerpt.

Dit programma, opgemaakt volgens de bij dit reglement behoorende tabel der lesuren A of B, vermeldt het aantal uren wekelijks voor elk vak bestemd, de namen der onderwijzers die de lessen geven, de te gebruiken boeken, en den omvang van het onderwijs in de verschillende vakken in elke klasse.

Artikel 19.

De directeur is belast met de zorg voor de bibliotheek en leermiddelen; hij maakt daarvan een catalogus en houdt dien geregeld bij.

Geen aankoopen of bestellingen geschieden dan met voorkennis van den districts-schoolopziener.

§ III.

Van de kweekelingen.

Artikel 20.

Jaarlijks vóór 1 Maart wordt door den directeur, na oproeping in één of meer dagbladen, de gelegenheid opengesteld tot inschrijving van nieuwe leerlingen.

Artikel 21.

Wie tot de normaallessen wenscht toegelaten te worden moet op 1 April den leeftijd van 14 jaar, voor de voorbereidende klasse den leeftijd van 12 jaar bereikt hebben.

Hij legt over:

1°. zijne geboorte-acte;

2°. één of meer getuigschriften, waaronder, zoo hij bij eene lagere school werkzaam is geweest, een getuigschrift van het hoofd dier school;

3°. eene verklaring van ouders of voogden, dat zij voornemens zijn hem voor het onderwijs te bestemmen.

Artikel 22.

Op een door den districts-schoolopziener, in overleg met den directeur te bepalen dag, leggen de ingeschrevenen een examen af, ten blijke dat zij het onderwijs in de voorbereidende of 1ste klasse der normaallessen met vrucht kunnen volgen. Dit examen bepaalt zich tot de vakken *a–i* van art. 2 der wet van 17 Augustus 1878 (*Staatsblad* n°. 127) en wordt ten overstaan van den districts-schoolopziener, door directeur en onderwijzers afgenomen. Zij besluiten bij volstrekte meerderheid wie als kweekelingen zullen worden toegelaten. Staking van stemmen verhindert de toelating.

Artikel 23.

De toelating geschiedt in den regel bij het begin van den cursus. Wanneer tusschentijds kweekelingen zich aanmelden, beslist de districts-schoolopziener, op voorstel van den directeur, of er redenen bestaan om, na afgelegd examen, van dien regel af te wijken.

Artikel 24.

Zij die, zonder het onderwijs aan de normaalinrigting te hebben bijgewoond, tot eene der hoogere klassen wenschen te worden toegelaten, leggen een examen af ten blijke, dat zij in staat zijn het onderwijs in die klasse met vrucht te volgen. De bepalingen van de artt. 22 en 23 zijn ook op dit examen van toepassing.

Artikel 25.

Jaarlijks bij het einde van den cursus wordt in eene vergadering van directeur en onderwijzers bepaald, welke kweekelingen tot eene hoogere klasse zullen overgaan. Het besluit wordt bij volstrekte meerderheid van stemmen genomen. Staking van stemmen verhindert den overgang.

Artikel 26.

De kweekelingen der voorbereidende klasse, die aan het einde van het eerste of van het tweede schooljaar dier klasse voor verdere opleiding ongeschikt blijken, worden op voordragt van den directeur door den districts-schoolopziener ontslagen.

Artikel 27.

Aan kweekelingen der Rijksnormaallessen kan door Onzen voornoemden Minister eene jaarlijksche Rijkstoelage worden verleend tot een door hem te bepalen bedrag.

Boeken en leermiddelen kunnen hun kosteloos verstrekt worden.

Artikel 28.

Gevallen van ziekte uitgezonderd mogen de kweekelingen, zonder toestemming van den directeur, geen lessen verzuimen.

Van elke verhindering wegens ziekte wordt hem zoo spoedig mogelijk kennis gegeven. Een attest van den geneesheer moet worden overgelegd, indien de ziekte langer dan 10 dagen duurt.

Artikel 29.

Hun die zich schuldig maken aan onbetamelijk gedrag, gebrek aan ijver, herhaald pligtverzuim, kan het bijwonen der lessen voor ten hoogste 14 dagen door den directeur worden ontzegd. Acht de directeur of een der onderwijzers verwijdering voor langeren tijd of voor altijd noodzakelijk, dan wordt zoodanig voorstel in eene vergadering van directeur en onderwijzers behandeld en daarop een besluit genomen. Dit met redenen te omkleeden besluit wordt door den directeur aan den districts-schoolopziener ter goedkeuring gezonden. Eerst nadat deze verleend zal zijn kan het uitvoering erlangen. Moet een kweekeling die in het genot eener Rijkstoelage is, voor altijd verwijderd worden, dan wordt het besluit der vergadering door den districts-schoolopziener, vergezeld van zijn advies, aan de goedkeuring van Onzen voornoemden Minister onderworpen.

§ IV.

Van het toezigt.

Artikel 30.

Met het bestuur over de Rijksnormaallessen is de districts-schoolopziener belast tot wiens ambtsgebied de inrigtingen behooren.

Artikel 31.

De inspecteur roept eenmaal 's jaars de districts-schoolopzieners binnen den kring zijner inspectie bijeen, ter bespreking van de belangen der Rijksnormaallessen door hen bestuurd.

TABEL B, bedoeld in art. 4 van het Algemeen Reglement, behoorende bij het Koninklijk besluit van 13 Mei 1881, n°. 1.

Vakken.	Eerste klasse.	Tweede klasse.	Derde klasse.	Vierde klasse.	Geheel getal lesuren.
Nederlandsche taal, lezen en schrijven	4	4	3	3	14
Vaderlandsche geschiedenis	2	2	1	1	6
Aardrijkskunde	2	1	1	2	6
Rekenkunde	2	2	2	2	8
Vormleer	1	1	»	»	2
Kennis der natuur	2		2	2	6
Zang	1	1	1		3
Pædagogiek	»	»	2	2	4
Nuttige handwerken voor meisjes	2		2		4
	4		3		
Getal uren	12	11	11	12	53

TABEL A, bedoeld in art. 4 van het Algemeen Reglement, behoorende bij het Koninklijk besluit van 13 Mei 1881, n°. 1.

Vakken.	Eerste klasse.	Tweede klasse.	Derde klasse.	Vierde klasse.	Geheel getal lesuren.
Nederlandsche taal, lezen en schrijven	4	4	3	3	14
Geschiedenis	2	2	1	1	6
Aardrijkskunde	2	1	1	2	6
Rekenkunde	2	2	2	2	8
Vormleer	1	1	»	»	2
Kennis der natuur	2		2	2	6
Zang	1	1	1		3
Pædagogiek	»	»	2	2	4
Handteekenen	2		2		4
Wiskunde	»	2	2	2	6
Gymnastiek	2		2		4
Fransch	2	2	2		6
Nuttige handwerken voor meisjes	2		2		4
	8		9		
Getal uren	14	15	13	14	73

Onder dagteekening van 13 Mei 1881, n°. 1669, afdeeling O, rigtte de Minister van binnenlandsche Zaken de volgende algemeene aanschrijving tot de districts-schoolopzieners:

» Toen de normaallessen, een paar jaren geleden, met het oog op de wet van 17 Augustus 1878 (*Staatsblad* n°. 127), die eene aanzienlijke vermeerdering van onderwijzend personeel vordert, werden geregeld en uitgebreid, is als voorloopige maatregel door mijn ambtsvoorganger bepaald, dat elken provincialen inspecteur vrijheid zou worden gelaten de zaak zoo als hij het best oordeelde te organiseren, behoudens goedkeuring des Ministers.

» Dien ten gevolge loopen de bepalingen in de onderscheidene provincien nog al uiteen. Terwijl in de eene aan dit of dat leervak vele uren 's weeks worden besteed, wijdt men daaraan in eene andere slechts enkele uren. Hier wordt een vak onderwezen, dat elders niet in het programma der lessen wordt aangetroffen. De wijze waarop de onderwijzers beloonigen ontvangen, heeft in meer dan eene provincie tot moeijelijkheden aanleiding gegeven. Een en ander heeft den wensch doen ontstaan, het normaalonderwijs aan eene algemeene herziening en regeling te onderwerpen.

» Korten tijd nadat de inspecteurs van het lager onderwijs uitgenoodigd werden, in overleg met u, na te gaan of en in hoeverre het verkrijgen van meer eenvormigheid mogelijk zou zijn, en mij dienaangaande voorstellen te doen, heeft de Algemeene Rekenkamer zwarigheid gemaakt om op de wijze, waarop het financieel beheer der Rijksnormaallessen geregeld is, voort te gaan. Het gevolg hiervan is, dat zoowel het administratief- als financieel beheer der Rijksnormaallessen eene aanzienlijke wijziging zal behooren te ondergaan.

» Als een uitvloeisel van de voorstellen der inspecteurs, is door den Koning, bij besluit van 13 dezer, n°. 1, het Algemeen Reglement voor de Rijks-normaallessen vastgesteld, waarvan ik de eer heb u hiernevens eenige exemplaren te doen toekomen. Een daarvan is voor u, de overige exemplaren zijn voor de arrondissements-schoolopzieners en de

directeuren der Rijks-normaallessen in uw district bestemd.

» Ten einde, overeenkomstig art. 4 van dat reglement, te kunnen bepalen tot welken rang elke normaalinrigting afzonderlijk behooren zal, verzoek ik u mij, uiterlijk vóór 1 Junij e. k. eene opgaaf te zenden van het aantal uren dat thans bij elke inrigting aan het onderwijs wordt besteed, met vermelding of en in hoeverre zij tot een der beide rangen zal zijn uit te breiden of terug te brengen. De inrigtingen, die niet vatbaar zijn om aan de tabel B volledig uitvoering te geven, zullen met ingang van 1 Julij e. k. worden opgeheven. Evenzeer de op enkele plaatsen nog bestaande of aan de normaallessen verbonden cursussen tot opleiding van hulponderwijzers tot den rang van hoofdonderwijzer. De Rijkskweekscholen bepalen zich vooralsnog tot het vormen van hulponderwijzers. Er is geen reden om bij de normaallessen in dit opzigt verder te gaan. De hulponderwijzer moet zelf zich bekwaam weten te maken voor het examen als hoofdonderwijzer. In verband hiermede, verzoek ik u mij eene opgaaf te zenden van de namen der onderwijzers die met het geven van lessen aan hulponderwijzers belast zijn, benevens de sommen die zij deswege jaarlijks van Rijkswege genieten.

» De registers, bedoeld in art. 12 van het algemeen reglement, zullen u tijdig worden gezonden, om daarvan met ingang van 1 Julij e. k. gebruik te doen maken.

» De vergaderingen, in art. 18 vermeld, zullen dit jaar vóór 20 Mei e. k. zijn te houden, opdat mij de programma's uiterlijk op 5 Junij d. a. v. ter goedkeuring kunnen worden toegezonden. Ik vertrouw, dat door u het noodige zal worden verrigt om te bevorderen dat al de vergaderingen in het algemeen reglement bedoeld, zoo mogelijk, gehouden worden in het locaal waar de lessen worden gegeven. Kan dit, om bijzondere redenen, niet geschieden, dan zullen, bij de indiening der declaratien voor localhuur, mij die redenen behooren te worden gemeld.

» Bij gelegenheid van bovenbedoelde uitbreiding der normaallessen, werd voorloopig bepaald, dat de onderwijzers in den régel eene belooning zouden genieten van f 50 's jaars per lesuur 's weeks, en bovendien, voor zooveel noodig, vergoeding wegens reis- en verblijfkosten ontvangen zouden. Aan enkele onderwijzers, die in bijzondere omstandigheden verkeerden, is, bij uitzondering, eene vaste jaarlijksche toelage verleend; de overigen ontvingen sedert, naar bovengemelden maatstaf, kwartaalsgewijze beloonings, op voordragt in den kwartaalstaat. Het komt mij wenschelijk voor, in de wijze van uitbetaling der toelagen verandering te brengen, en, met ingang van 1 Julij e. k., aan elken onderwijzer eene vaste jaarlijksche toelage te verleenen, zoowel voor gegeven lessen als ter tegemoetkoming in gedane reis- en verblijfkosten. Hierdoor zal voor de districtsschoolopzieners, zoowel als voor de directeuren der Rijksnormaallessen de omslagtige administratie, aan het opmaken der kwartaalstaten verbonden, en de daaruit niet zelden voortspruitende uitvoerige briefwisseling, vermeden kunnen worden.

» Ik heb daarom de eer u te verzoeken, in overleg met de directeuren voormeld, en met inachtneming van de tabellen, behoorende bij het algemeen reglement voor de Rijksnormaallessen, na te gaan hoeveel aan iederen onderwijzer bij de Rijksnormaallessen als vaste jaarlijksche belooning zal zijn toe te leggen, welke som hun wegens reis- en verblijfkosten over een geheel jaar aankomt, en van een en ander, mede uiterlijk vóór 5 Junij e.k. aan mijn Departement opgaaf te verstrekken in eene tabel, waarvan een model hiernevens gaat. Voor zooveel het tweede kwartaal van het loopende jaar betreft, zullen de kwartaalstaten mij op de gewone wijze in de eerste dagen van de maand Julij a.s. behooren te geworden.

» Als een gevolg van de door de Algemeene Rekenkamer gemaakte bedenkingen tegen de wijze waarop het financieel beheer der Rijksnormaallessen geregeld is, konden over het loopende jaar aan de Commissien van beheer geen subsidien worden verstrekt, en heeft Zijne Majesteit, bij besluit van 7 dezer n°. 3, die Commissien ontbonden. Het voorschrift in mijn schrijven van 26 November 1880, lit. Ba., afd. O, omtrent het doen van rekening en verantwoording, komt daardoor te vervallen. In plaats hiervan zullen voortaan, wegens de uitgaven ten behoeve der Rijksnormaallessen te doen, door tusschenkomst van de districts-schoolopzieners, op de gewone wijze, declaratien, opgemaakt overeenkomstig het mede hiernevens gevoegde model, aan mijn departement in te zenden zijn.

» Beloonings aan kweekelingen, ter aanmoediging of voor aanschaffing van leermiddelen, die tot dusverre door tusschenkomst van de Commissien van beheer werden uitbetaald, zullen voortaan regtstreeks van wege mijn Departement betaalbaar worden gesteld tot een minimum bedrag van f 50 's jaars. De toelagen daar beneden zullen niet in geld worden uitgekeerd, maar in plaats daarvan kunnen de kweekelingen die thans zoodanige toelagen genieten, in het bezit der benoodigde leermiddelen worden gesteld, waarvan het bedrag voor ieder van hen de som dier toelage niet mag te boven gaan, en waarvoor declaratien van de leveranciers in te zenden zullen zijn.

» De kweekelingen die, van heden af, tot de normaallessen of voorbereidende klassen worden toegelaten, behooren zelf de uitgaven voor het aanschaffen van leermiddelen te bestrijden. Van Rijkswege zullen daarvoor geen fondsen meer beschikbaar gesteld worden.

» Rijkstoelagen ten bedrage van f 50 en daarboven, zullen bij beschikking van mijn Departement aan iederen kweekeling, die daarvoor in aanmerking behoort te komen, worden verleend. Ik heb daarom de eer u te verzoeken de naamlijst der kweekelingen, waarvan een model hiernevens gevoegd is, voor elke normaalinrigting in uw district afzonderlijk in te vullen, en uiterlijk vóór 5 Junij a.s. aan mijn Departement te zenden. Daarin behoeven niet vermeld te worden de kweekelingen die Rijkstoelagen genieten van f 200 en daarboven, vermits deze bij mijn Departement bekend zijn.

» Uit het vorenstaande zal u blijken dat van de voorschriften in mijn schrijven van 26 November jl., lit. Ba, afd. O, alleen behouden blijven:

» 1°. overlegging eener begrooting van uitgaven door den districts-schoolopziener in den loop van het jaar, voor elke normaalinrigting noodig geoordeeld. Deze begrooting behoort te worden ingezonden voor 1882, uiterlijk op 1 October a.s., voor volgende jaren uiterlijk op 1 Junij van het daaraan voorafgaande jaar;

» 2°. de mededeelingen, uiterlijk binnen 5 dagen na afloop van ieder kwartaal, dus vóór 6 Januarij, 6 April, 6 Julij en 6 October, of het onderwijs aan de verschillende normaalinrigtingen, door de onderwijzers geregeld gegeven en door de kweekelingen geregeld bijgewoond is, gedurende het verschenen kwartaal, en de verleende Rijkstoelagen mitsdien betaalbaar gesteld kunnen worden.

» Een exemplaar der rekening en verantwoording van de normaallessen in uw district, over het 4de kwartaal van 1880, wordt u hiernevens, van mijne goedkeuring voorzien, teruggezonden. Het voordeelige saldo dier rekening verzoek ik u onder u te houden, tot dat gij deswege nader berigt van mij zult hebben ontvangen.

» Naar aanleiding van hetgeen hiervoren omtrent de cursussen ter opleiding van hoofdonderwijzers en de toelagen der kweekelingen is gezegd, is uwe begrooting van uitgaven voor 1881 gewijzigd, zoo als zij thans hiernevens gaat. Uitgaven, hoogstens tot het totaal bedrag daarvan, kunnen door u in den loop van 1881 gedaan en op de bovenomschreven wijze verantwoord worden.

» Gelief van deze gewijzigde begrooting en de daarin voorkomende aanteekeningen nota te nemen, en mij, met terugzending van dat stuk, uiterlijk binnen 14 dagen na ontvangst dezes te berigten of er, in verband met de u medegedeelde voorschriften, aanleiding is tot het indienen eener gewijzigde begrooting voor het loopende jaar, of tot het doen van nadere voorstellen ten opzigte van de regeling van het normaalonderwijs in uw district."

In den loop van de maand Junij werden de verschillende voorstellen van de districts-schoolopzieners onderzocht, ten einde het algemeen reglement op 1 Julij 1881 in werking te doen treden.

Bij de beoordeeling in hoeverre de normaallessen tot een der beide rangen, bedoeld in art. 4 van het reglement, zouden behooren, is het aantal uren, onder de vroegere regeling wekelijks aan het onderwijs besteed, tot grondslag genomen. Dit scheen niet alleen wenschelijk, met het

oog op de belangen der kweekelingen, die vaak genoodzaakt zijn aanzienlijke afstanden af te leggen, ten einde van het onderwijs aan de normaalinrigtingen gebruik te maken, maar ook wegens de onzekerheid of de beschikbare fondsen, ten bedrage van f 550 000, toereikend zouden zijn om aan de vele verzoeken tot uitbreiding te voldoen. De ondervinding heeft bewezen dat dit laatste voorbehoud niet overbodig was: toen op 1 Julij 1881 al de bestaande inrigtingen hervormd waren, bleek over de toegestane som nagenoeg geheel te zijn beschikt.

Er bestonden toen 25 inrigtingen van den eersten en 74 van den tweeden rang, die allen vermeld zijn in het volgende overzigt, dat tevens den toestand aanwijst op 31 December 1881.

OVERZIGT

van de Rijks-normaallessen, gemeentelijke kweekscholen en bijzondere inrigtingen ter opleiding van onderwijzers en onderwijzeressen, op 31 December 1881.

GEMEENTEN.	Opleiding van onderwijzers.						
	Rijks normaallessen.			Gemeentelijke kweekscholen.		Inrigtingen van bijzonderen aard.	
	Rang der inrigting.	Getal kweekelingen.	Verkregen acten als onderwijzer.	Getal kweekelingen.	Verkregen acten als onderwijzer.	Getal kweekelingen.	Verkregen acten als onderwijzer.
's Hertogenbosch . .	»	»	»	»	»	25	1
Grave	B	17	»	»	»	»	»
Breda	A	21	2	»	»	»	»
Bergen op Zoom . .	B	24	»	»	»	»	»
Dinteloord	B	20	»	»	»	»	»
Tilburg	B	28	1	»	»	28	3
Heusden	B	16	1	»	»	»	»
Besoijen	B	15	1	»	»	»	»
Eindhoven	B	42	10	»	»	»	»
Arnhem	A	41	5	»	»	»	»
Ede.	B	10	1	»	»	»	»
Harderwijk	B	25	»	»	»	»	»
Zutphen	A	33	1	»	»	9	»
Borculo	B	15	»	»	»	»	»
Doetinchem	B	28	»	»	»	24	3
Winterswijk . . .	B	16	»	»	»	»	»
Culemborg	B	19	»	»	»	»	»
Druten	B	27	»	»	»	»	»
Maurik	B	19	1	»	»	»	»
Nijmegen.	»	»	»	»	»	46	10
Ubbergen	B	31	1	»	»	»	»
Zetten.	»	»	»	»	»	»	»
's Gravenhage . . .	»	»	»	»	»	38	1
Delft	»	»	»	»	»	41	5
Katwijk	B	19	»	»	»	»	»
Leiden.	»	»	»	67	8	»	»
Lisse	B	20	»	»	»	»	»
Naaldwijk	B	28	»	»	»	»	»
Nieuwkoop	»	»	»	»	»	3	»
Voorschoten. . . .	B	20	1	»	»	»	»
Rotterdam	»	»	»	»	»	203	25
Id. (R. C. vormschool) . . .	»	»	»	»	»	37	4
Id. (Geref. diaconievormschool) . .	»	»	»	»	»	30	»
Bergambacht . . .	B	27	2	»	»	»	»
Brielle	B	25	3	»	»	»	»
Charlois	B	36	2	»	»	»	»
Transporteren	»	622	32	67	8	484	52

OPLEIDING VAN ONDERWIJZERESSEN.

Rijks normaallessen.			Gemeentelijke kweekscholen		Inrigtingen van bijzonderen aard.		*TOELICHTINGEN.*
Rang der inrigting.	Getal kweekelingen.	Verkregen acten als onderwijzeres.	Getal kweekelingen.	Verkregen acten als onderwijzeres.	Getal kweekelingen.	Verkregen acten als onderwijzeres.	
»	»	»	»	»	17	5	
»	»	»	»	»	»	»	
A	12	1	»	»	»	»	
B	16	1	»	»	»	»	
B	4	»	»	»	»	»	
B	2	»	»	»	50	»	
B	3	»	»	»	»	»	
B	3	»	»	»	»	»	
B	2	»	»	»	»	»	
A	20	1	»	»	109	23	
B	5	»	»	»	»	»	
B	9	»	»	»	»	»	
A	18	1	»	»	3	»	
B	5	»	»	»	»	»	
B	8	»	»	»	»	»	
B	6	»	»	»	»	»	
B	20	»	»	»	»	»	
B	3	»	»	»	»	»	
B	12	1	»	»	»	»	
»	»	»	»	»	»	»	
B	18	1	»	»	»	»	
»	»	»	»	»	46	4	
»	»	»	»	»	28	4	
»	»	»	»	»	17	5	
B	7	1	»	»	»	»	
»	»	»	33	6	»	»	
B	9	1	»	»	»	»	
B	2	»	»	»	»	»	
»	»	»	»	»	3	»	
B	9	»	»	»	»	»	
»	»	»	»	»	192	20	
»	»	»	»	»	»	»	
»	»	»	»	»	14	»	
B	7	»	»	»	»	»	
B	5	»	»	»	»	»	
B	2	»	»	»	»	»	
»	207	8	33	6	479	61	

GEMEENTEN.	Opleiding van onderwijzers.						
	Rijks normaallessen.			Gemeentelijke kweekscholen.		Inrigtingen van bijzonderen aard.	
	Rang der inrigting.	Getal kweekelingen.	Verkregen acten als onderwijzer.	Getal kweekelingen.	Verkregen acten als onderwijzer.	Getal kweekelingen.	Verkregen acten als onderwijzer.
Per transport	»	622	32	67	8	484	52
Gouda	A	29	9	»	»	»	»
Hellevoetsluis	B	18	»	»	»	»	»
Krimpen a./d. IJssel	B	20	2	»	»	»	»
Maassluis	B	3	3	»	»	»	»
Rijsoord	B	22	1	»	»	»	»
Schiedam	A	43	7	»	»	»	»
Zuidland	B	23	»	»	»	»	»
Dordrecht	A	20	6	»	»	»	»
Ameide	B	14	»	»	»	»	»
Elshout	B	10	2	»	»	»	»
Gorinchem	A	12	»	»	»	»	»
's Gravendeel	B	15	2	»	»	»	»
Leerdam	B	10	1	»	»	»	»
Numansdorp	B	15	2	»	»	»	»
Oud Beijerland	B	13	1	»	»	»	»
Sliedrecht	B	14	»	»	»	»	»
Amsterdam	»	»	»	49	3	»	»
Idem, opleidingsschool van den H. Vincentius	»	»	»	»	»	26	3
Idem, opleidingsklasse der Hervormde gemeente	»	»	»	»	»	9	3
Idem, oefenscholen van het Ned. Ond. Genootschap	»	»	»	»	»	25	6
Naarden	A	17	»	»	»	»	»
Aalsmeer	B	17	»	»	»	»	»
Haarlem	A	21	4	»	»	»	»
Velsen	B	20	1	»	»	»	»
Alkmaar	A	20	1	»	»	»	»
Helder	B	30	1	»	»	»	»
Texel	B	21	»	»	»	»	»
Terschelling	A	32	»	»	»	»	»
Zuid-Scharwoude	B	7	»	»	»	»	»
Hoorn	A	23	1	»	»	»	»
Edam	A	29	4	»	»	»	»
Zaandam	B	16	4	»	»	»	»
Enkhuizen	B	13	2	»	»	»	»
Beemster	B	20	1	»	»	»	»
Transporteren	»	1189	87	116	11	544	64

OPLEIDING VAN ONDERWIJZERESSEN.							TOELICHTINGEN.
Rijks normaallessen.			Gemeentelijke kweekscholen.		Inrigtingen van bijzonderen aard.		
Rang der inrigting.	Getal kweekelingen.	Verkregen acten als onderwijzeres.	Getal kweekelingen.	Verkregen acten als onderwijzeres.	Getal kweekelingen.	Verkregen acten als onderwijzeres.	
»	207	8	33	6	479	61	
A	23	4	»	»	»	»	
B	14	»	»	»	»	»	
B	4	»	»	»	»	»	
B	3	»	»	»	»	»	
B	3	»	»	»	»	»	
A	26	4	»	»	»	»	
B	3	»	»	»	»	»	
A	11	1	»	»	»	»	
B	2	»	»	»	»	»	
B	5	»	»	»	»	»	
A	12	»	»	»	»	»	
B	2	»	»	»	»	»	
B	7	1	»	»	»	»	
B	3	»	»	»	»	»	
B	2	»	»	»	»	»	
B	3	1	»	»	»	»	
»	»	»	107	13	»	»	
»	»	»	»	»	»	»	
»	»	»	»	»	9	2	
»	»	»	»	»	26	8	
A	9	»	»	»	»	»	
B	2	»	»	»	»	»	
A	23	»	»	»	67	10	
B	8	»	»	»	»	»	
A	14	»	»	»	»	»	
B	8	1	»	»	»	»	
B	4	»	»	»	»	»	
A	7	»	»	»	»	»	
B	6	»	»	»	»	»	
A	16	1	»	»	»	»	
A	11	»	»	»	»	»	
B	22	3	»	»	»	»	
B	27	1	»	»	»	»	
B	6	»	»	»	»	»	
»	493	25	140	19	581	81	

GEMEENTEN.	OPLEIDING VAN ONDERWIJZERS						
	Rijks normaallessen.			Gemeentelijke kweekscholen.		Inrigtingen van bijzonderen aard.	
	Rang der inrigting.	Getal kweekelingen.	Verkregen acten als onderwijzer.	Getal kweekelingen.	Verkregen acten als onderwijzer.	Getal kweekelingen.	Verkregen acten als onderwijzer.
Per transport	»	1189	87	116	11	544	64
Spanbroek	B	15	»	»	»	»	»
Middelburg	A	63	11	»	»	»	»
Zierikzee	A	17	1	»	»	»	»
Goes	B	28	4	»	»	»	»
Tholen	B	24	»	»	»	»	»
Utrecht	A	21	3	»	»	»	»
Amerongen	B	16	2	»	»	»	»
Amersfoort[1])	A	23	2	»	»	9	»
Doorn	B	15	1	»	»	»	»
Maarssen	B	19	1	»	»	»	»
Leeuwarden	A	45	6	»	»	»	»
Franeker	B	28	4	»	»	»	»
Harlingen	B	18	3	»	»	»	»
Dokkum	B	30	4	»	»	»	»
Buitenpost	B	28	4	»	»	»	»
Balk	B	17	5	»	»	»	»
Dragten	B	22	2	»	»	»	»
Heerenveen	B	35	6	»	»	»	»
Sneek	B	31	12	»	»	»	»
Workum	B	19	3	»	»	»	»
Zwolle	A	36	7	»	»	»	»
Kampen	B	19	2	»	»	»	»
Steenwijk	B	24	»	»	»	»	»
Zwartsluis	B	19	2	»	»	»	»
Deventer	A	34	4	»	»	»	»
Almelo	A	32	1	»	»	»	»
Enschedé	A	36	4	»	»	»	»
Goor	A	27	1	»	»	»	»
Oldenzaal	A	38	3	»	»	»	»
Groningen	B	30	2	»	»	»	»
Warffum	B	30	3	»	»	»	»
Appingedam	B	30	1	»	»	»	»
Grijpskerk	B	35	»	»	»	»	»
Sappemeer	B	15	2	»	»	»	»
Finsterwolde	B	28	»	»	»	»	»
Veendam	B	25	»	»	»	»	»
Oude Pekela	B	24	»	»	»	»	»
Assen	B	32	5	»	»	»	»
Transporteren	»	2217	198	116	11	553	64

OPLEIDING VAN ONDERWIJZERESSEN.							TOELICHTINGEN.
Rijks normaallessen.			Gemeentelijke kweekscholen.		Inrigtingen van bijzonderen aard.		
Rang der inrigting.	Getal kweekelingen.	Verkregen acten als onderwijzeres.	Getal kweekelingen.	Verkregen acten als onderwijzeres.	Getal kweekelingen.	Verkregen acten als onderwijzeres.	
»	493	25	140	19	581	81	[1]) Zie de toelichting hierachter.
B	8	»	»	»	»	»	
A	26	9	»	»	»	»	
A	15	1	»	»	»	»	
B	10	3	»	»	»	»	
B	3	1	»	»	»	»	
A	26	10	»	»	»	»	
B	1	2	»	»	»	»	
A	19	4	»	»	3	»	
B	6	»	»	»	»	»	
B	9	»	»	»	»	»	
A	36	8	»	»	»	»	
B	9	3	»	»	»	»	
B	13	2	»	»	»	»	
B	7	»	»	»	»	»	
B	3	»	»	»	»	»	
B	2	»	»	»	»	»	
B	6	»	»	»	»	»	
B	5	4	»	»	»	»	
B	19	»	»	»	»	»	
B	1	»	»	»	»	»	
A	13	3	»	»	»	»	
B	34	7	»	»	»	»	
B	8	1	»	»	»	»	
B	9	»	»	»	»	»	
A	21	3	»	»	»	»	
A	21	1	»	»	»	»	
A	8	»	»	»	»	»	
A	7	»	»	»	»	»	
A	6	1	»	»	»	»	
B	25	1	»	»	29	6	
B	4	»	»	»	»	»	
B	7	»	»	»	»	»	
B	5	»	»	»	»	»	
B	6	»	»	»	»	»	
B	3	1	»	»	»	»	
B	14	»	»	»	»	»	
B	3	»	»	»	»	»	
B	10	3	»	»	»	»	
»	921	93	140	19	613	87	

GEMEENTEN.	OPLEIDING VAN ONDERWIJZERS.						
	Rijks normaallessen.			Gemeentelijke kweekscholen.		Inrigtingen van bijzonderen aard.	
	Rang der inrigting.	Getal kweekelingen.	Verkregen acten als onderwijzer.	Getal kweekelingen.	Verkregen acten als onderwijzer.	Getal kweekelingen.	Verkregen acten als onderwijzer.
Per transport	»	2217	198	116	11	553	64
Meppel	B	39	6	»	»	»	»
Hoogeveen	B	34	1	»	»	»	»
Coevorden	B	20	»	»	»	»	»
Maastricht	A	»	»	»	»	»	»
Idem, verbonden aan de school van de broeders der onbevlekte ontvangenis	»	»	»	»	»	8	»
Idem, verbonden aan de kostschool, met externaat, gehouden door de Ursulinen	»	»	»	»	»	»	»
Meerssen	B	23	»	»	»	»	»
Kerkrade (Rolduc). .	»	»	»	»	»	25	4
Roermond	»	»	»	»	»	»	»
Heijthuijsen. . . .	»	»	»	»	»	»	»
Venray	»	»	»	»	»	»	»
Totaal	»	2333	205	116	11	586	68

Opleiding van onderwijzeressen.							*TOELICHTINGEN.*
Rijks normaallessen.			Gemeentelijke kweekscholen.		Inrigtingen van bijzonderen aard.		
Rang der inrigting.	Getal kweekelingen.	Verkregen acten als onderwijzeres.	Getal kweekelingen.	Verkregen acten als onderwijzeres.	Getal kweekelingen.	Verkregen acten als onderwijzeres.	
»	921	93	140	19	613	87	
B	4	»	»	»	»	»	
B	6	»	»	»	»	»	
B	4	»	»	»	»	»	
A	20	»	»	»	»	»	
»	»	»	»	»	»	»	
»	»	»	»	»	11	2	
B	»	»	»	»	4	2	
»	»	»	»	»	»	»	
»	»	»	»	»	16	4	
»	»	»	»	»	32	3	
»	»	»	»	»	22	2	
»	955	93	140	19	698	100	

Na 1 Julij 1881 werden nog een aantal voorstellen tot het openen van nieuwe normaallessen of tot uitbreiding van reeds hervormde inrigtingen tot die van den eersten rang, van het schooltoezigt ontvangen.

Bij den ligt verklaarbaren aandrang van sommige zijden, om het normaalonderwijs uit te breiden, scheen het wenschelijk zorgvuldig te waken:

1°. dat de onderwijzers, ten gevolge van hunne bezigheden bij de normaallessen, in geen opzigt te kort schieten in het vervullen hunner hoofdtaak: het onderwijs in de school;

2°. dat het leerplan aan de kweekelingen geen overdreven eischen stelle, ten opzigte van hunne verplaatsing.

Daar de beschikbare gelden, zoo als hierboven is opgemerkt, niet toelieten in 1881 eene nadere regeling van de daarvoor aanbevolen inrigtingen tot stand te brengen, en op hoofdstuk V der Staatsbegrooting voor 1882 eene verhooging van den post voor normaallessen met f 50 000 was aangevraagd, konden vóór het einde van 1881 de verschillende voorstellen worden onderzocht, en werden aan al de leden van het schooltoezigt die daarbij betrokken waren, de volgende vragen gesteld:

1°. op welke uren het onderwijs aan de normaallessen gegeven wordt, en, indien de verlangde uitbreiding tot stand komt, zal worden verstrekt;

2°. op welke uren de onderwijzers, die bij deze inrigtingen benoemd zijn of zullen worden, in de lagere school werkzaam zijn;

3°. indien de kweekelingen buiten de gemeente wonen waar de normaalinrigting gevestigd is of wordt, welken afstand zij moeten afleggen om van het onderwijs gebruik te maken.

Uit dit onderzoek bleek niet zelden, dat noch de onderwijzers, noch de kweekelingen in de gelegenheid waren het onderwijs, volgens het leerplan A, geregeld te geven of te volgen. Nogtans konden, met ingang van den nieuwen cursus, op 1 April 1882, nieuwe inrigtingen worden gevestigd in de gemeenten Boxmeer, Apeldoorn, Zaltbommel, Tiel, Valburg, 's Gravenhage, Sommelsdijk, Oostburg, Heerlen, Roermond, Venlo, Weert en Venray; voorts werden tot den eersten rang uitgebreid de normaallessen te Bergen op Zoom, Velzen, Helder, Texel, Zaandam, Goes, Dokkum, Harlingen, Kampen, Groningen, Warffum, Finsterwolde, Veendam, Assen, Meppel en Hoogeveen, en werd het getal lesuren van 12 inrigtingen, naar gelang der behoefte, vermeerderd.

Bij het begin van den cursus 1882—1883 waren er alzoo 44 inrigtingen van den eersten en 68 van den tweeden rang.

De lessen, geheel volgens het Algemeen Reglement, en de daarbij behoorende tabellen der lesuren ingerigt, werden met ijver en naauwgezetheid gegeven. De kweekelingen toonden, over het algemeen, werkzaamheid en zucht voor studie, en omtrent hunne vorderingen, gedrag en vlijt werden gunstige berigten ontvangen. Door een der inspecteurs van het lager onderwijs werd daaromtrent nog het volgende medegedeeld: » In het algemeen schijnt de keuze der onderwijzers bij de reorganisatie gelukkig te zijn uitgevallen, hoewel ze geen gemakkelijke was. De op 1 Julij benoemden werkten allen met zeer veel ijver, en hun onderwijs gaf alle reden tot tevredenheid. Ook omtrent de kweekelingen kwamen zeer goede getuigenissen in; zij verzuimden met weerzin, alleen bij hooge noodzakelijkheid, de lessen. Dit laatste is niet zonder gewigt, wanneer in aanmerking wordt genomen, dat het meerendeel der kweek-lingen, sommigen groote, anderen zeer groote afstanden hebben af te leggen om de lessen te kunnen bijwonen. Hun gedrag was onberispelijk.

» Klagten van de onderwijzers of van de kweekelingen, over te groote inspanning of over afmatting, die daarvan het noodwendig gevolg zou moeten zijn, kwamen niet in.

» Daar de nieuwe organisatie nog slechts korten tijd geleden heeft plaats gehad, is het oogenblik ook nog niet gekomen om naar behooren over hare leemten en gebreken te kunnen oordeelen."

Vermits de hier volgende tabellen geen toelichting behoeven, schijnt te kunnen worden volstaan met daarnaar te verwijzen.

PROVINCIEN.	GETAL DER KWEEKELINGEN.												Getal leerlingen bij de voorbereidende klassen, op het einde van 1881.	
	die bij den aanvang van den cursus 1881—1882 de lessen volgden.		die in 1881 eene acte van bekwaamheid als onderwijzer of onderwijzeres verkregen.		die gedurende den cursus 1881—1882 de lessen verlieten. (Vergelijk de hierna volgende tabel.)		die gedurende den cursus 1881—1882 tusschentijds werden toegelaten.		die zich aan het toelatings-examen voor den cursus 1881—1882 onderwierpen.		die tot den nieuwen cursus, aanvangende 1 April 1882 werden toegelaten.			
	Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen.
Noordbrabant	188	41	15	2	30	2	13	5	83	16	69	11	86	36
Gelderland	242	143	9	4	22	4	11	12	67	46	52	37	23	12
Zuidholland.	532	196	44	14	52	20	20	8	97	34	83	26	219	63
Noordholland	311	154	19	5	43	22	19	13	79	55	61	34	135	74
Zeeland . . . , . . .	155	68	17	17	25	22	»	3	24	15	20	10	»	»
Utrecht	132	83	14	14	14	14	4	3	36	31	28	18	55	34
Friesland	297	108	49	14	38	6	20	6	110	37	86	22	»	»
Overijssel	272	119	24	16	36	9	6	11	71	35	59	29	35	22
Groningen	179	47	8	2	22	2	2	1	88	43	75	37	35	»
Drenthe	121	20	12	3	12	»	18	4	31	»	19	»	»	»
Limburg.	9	10	»	»	2	»	60	6	33	20	29	14	»	»
Totaal . . .	2438	989	211	91	296	101	173	72	719	332	581	238	588	241

KWEEKELINGEN die in 1881 tusschentijds de normaallessen verlaten hebben.

PROVINCIEN.	Wegens verkregen acte van bekwaamheid in het najaar van 1881.		Wegens toelating tot eene kweekschool.		Wegens overplaatsing naar eene andere normaalinrigting.		Wegens ongeschiktheid voor het onderwijs.		Wegens ziekte of overlijden.		Wegens verandering van loopbaan.		Andere of onbekend gebleven redenen.	
	Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen.
Noordbrabant	12	»	3	1	1	»	»	»	1	»	13	1	»	»
Gelderland	»	»	2	»	2	»	»	»	1	2	9	»	8	2
Zuidholland	1	»	2	»	2	2	10	7	2	3	22	2	13	6
Noordholland	9	3	8	»	5	4	7	4	3	5	6	2	5	4
Zeeland	15	14	2	»	»	»	1	3	»	3	6	1	1	1
Utrecht	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	8	»	6	14
Friesland	»	»	16	»	»	»	2	»	3	1	9	»	8	5
Overijssel	1	1	11	»	6	»	»	»	1	1	3	1	14	6
Groningen.	»	»	13	»	»	»	1	»	»	»	6	»	2	2
Drenthe	»	»	5	»	»	»	2	»	»	»	3	»	2	»
Limburg.	1	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
TOTAAL	39	18	63	1	16	6	23	14	11	15	85	7	59	40

III.

Gemeentelijke kweekscholen.

Reeds in September van het jaar 1880 verzocht de gemeenteraad van Leiden, krachtens art. 12, alin. 3, der wet van 17 Augustus 1878, een Rijkssubsidie, ten bedrage van 50 pct. der kosten, ten behoeve van hare kweekschool voor onderwijzers en onderwijzeressen. Deze aanvraag kon niet in behandeling genomen worden vóór dat de wet in werking getreden was.

De Minister van Binnenlandsche Zaken verklaarde zich intusschen bereid de zaak te onderzoeken. Daarna heeft een langdurig overleg plaats gehad over de vraag, of deze inrigting, gelijk zij volgens de gemeentelijke verordening van 14 October 1880 was geregeld, voldeed aan de voorwaarde in art. 12 der wet gesteld. Nadat de daarbij gerezen bezwaren waren opgeheven, en de verordening eenige wijziging had ondergaan, is deze school met ingang van 1 October 1881 op den nieuwen voet ingerigt, en ontving de gemeente Leiden bij Koninklijk besluit van 25 October 1881, n°. 17, voor het jaar 1881 eene bijdrage uit 's Rijks kas.

Het getal der leerlingen aan deze inrigting is in vorenstaande tabel opgenomen.

De verordening boven bedoeld, luidt als volgt:

Art. 1.

Op de kweekschool wordt onderwijs gegeven in:

1°. de vakken, vermeld in art. 2 der wet van 17 Augustus 1878 (*Staatsblad* n°. 127);

2°. de theorie en de practijk van onderwijs en opvoeding, en het bespelen van de viool of de piano.

Art. 2.

De kweekschool heeft, behalve eene afdeeling van aspirant-kweekelingen, een zesjarigen cursus en zes klassen.

Waar dit zonder nadeel voor het onderwijs geschieden kan, worden twee of meer klassen vereenigd.

Art. 3.

Aan de kweekschool is eene der openbare lagere scholen als leerschool verbonden, waar de kweekelingen lessen in het onderwijzen ontvangen.

Indien de directeur der kweekschool tegelijk hoofd eener openbare lagere school is, is deze school de in de vorige alinea bedoelde leerschool.

Art. 4.

De aspirant-kweekelingen genieten, behalve het onderwijs op de openbare scholen der 2de klasse, op de kweekschool die lessen, welke voor hunne speciale vorming noodig zijn.

De kweekelingen der 1ste en 2de klasse genieten alleen theoretisch onderwijs, die van de 3de en 4de klasse oefenen zich tevens in de practijk.

Art. 5.

Aan het hoofd der kweekschool staat een directeur.

Art. 6.

De directeur wordt benoemd door den gemeenteraad, uit eene voordragt van minstens twee personen, opgemaakt door burgemeester en wethouders, na overleg met den districtsschoolopziener, wiens schriftelijk advies bij de voordragt wordt gevoegd.

Art. 7.

De overige leeraars en leeraressen worden benoemd door den gemeenteraad, uit eene voordragt opgemaakt door burgemeester en wethouders, na overleg met den districtsschoolopziener en den directeur, wier schriftelijke adviezen bij de voordragt worden gevoegd.

Burgemeester en wethouders wijzen den leeraar aan, die bij afwezigheid of ontstentenis van den directeur dezen vervangt.

Art. 8.

De directeur geniet als zoodanig eene jaarwedde van f 700.

Art. 9.

Het onderwijs in het teekenen en de gymnastiek wordt gegeven door de daartoe aangewezen leeraren bij de gemeente-instellingen voor middelbaar en lager onderwijs.

Zijn de bedoelde leeraren geheel of gedeeltelijk niet beschikbaar voor dit onderwijs, dan beslist de gemeenteraad op welke andere wijze in de behoefte zal voorzien worden.

Art. 10.

De jaarwedde der leeraars bedraagt zooveel maal f 75 's jaars als zij wekelijks uren les geven, met uitzondering van die der leeraars voor het teekenen en de gymnastiek, welke bij afzonderlijke verordening geregeld wordt, en der leeraressen voor het onderwijs in handwerken voor meisjes, dat met f 50 per uur in het jaar bezoldigd wordt.

Art. 11.

Jaarlijks worden vóór den aanvang van den cursus het programma en de rooster door den directeur na overleg met de leeraars opgemaakt, aan het oordeel van den districtsschoolopziener onderworpen en door burgemeester en wethouders vastgesteld

Dit programma vermeldt het aantal uren, wekelijks voor elk vak bestemd, de namen der leeraars voor elk vak in elke klasse, de te gebruiken boeken en den omvang van het onderwijs in de verschillende vakken in elke klasse.

De leden der plaatselijke schoolcommissie ontvangen elk een afdruk van dit programma en van den rooster.

Art. 12.

De directeur woont de lessen zooveel noodig bij.

Art. 13.

Hij examineert de onderwijzers, onderwijzeressen en kweekelingen, hoofdelijk of klassikaal, wanneer hem dit nuttig voorkomt.

Art. 14.

Hij is met de toelating, de administratie en de correspondentie belast.

Art. 15.

Hij geeft vóór 1 November van elk jaar aan burgemeester en wethouders verslag van den toestand van het onderwijs in het afgeloopen schooljaar en zendt een afschrift van dit verslag aan den districtsschoolopziener en de plaatselijke schoolcommissie.

Art. 16.

De leeraars der kweekschool gedragen zich, als zoodanig, naar de voorschriften van den directeur, behoudens beroep op burgemeester en wethouders.

Zij zijn verpligt, ook buiten de lesuren, den directeur in het toezigt op de kweekelingen behulpzaam te zijn.

Art. 17.

Zijn de leeraars door ziekte verhinderd hunne lessen te geven, dan berigten zij dit intijds aan den directeur. Wenschen zij om andere redenen afwezig te blijven, dan treden zij met hem in overleg.

Art. 18.

Bij afwezigheid of ontstentenis van een leeraar, nemen de overigen, volgens aanwijzing van den directeur, de essen waar.

Art. 19.

Eene vergadering van directeur en leeraren heeft plaats, zoo dikwijls de directeur het noodig acht of wanneer hij hiertoe door ten minste drie leeraars schriftelijk wordt uitgenoodigd.

Art. 20.

De vergadering van directeur en leeraren benoemt voor elk schooljaar een der leden tot secretaris.

Art. 21.

De zorg voor de leermiddelen is, onder toezigt van den directeur, opgedragen aan den leeraar die ze bij zijne lessen gebruikt.

Geene aankoopen of bestellingen geschieden dan door den directeur of met zijne toestemming.

Art. 22.

Alle bepalingen voor de leeraars gelden ook voor de leeraressen.

Art. 23.

Jaarlijks vóór het begin van den cursus roept de directeur degenen op, die als kweekeling of adspirant-kweekeling aan de kweekschool geplaatst wenschen te worden.

Art. 24.

De candidaten melden zich aan bij den directeur onder overlegging van hunne geboorte-acte.

Kweekelingen, aan eene bijzondere school verbonden, worden geplaatst op verzoek van het hoofd dier school.

Art. 25.

Kweekelingen moeten bij den aanvang van den cursus hun 15de, adspirant-kweekelingen hun 13de jaar ingetreden zijn.

Art. 26.

Niemand wordt toegelaten dan na een admissie-examen, waaruit blijkt dat de candidaat voldoende voorbereid is om het onderwijs te volgen.

Art. 27.

De candidaten leggen vóór het examen eene geneeskundige verklaring over, dat zij ligchamelijk voor het onderwijs geschikt zijn.

Art. 28.

Het examen wordt afgenomen door den directeur en de leeraars, volgens een door hen opgemaakt programma, dat aan het oordeel van burgemeester en wethouders en den districtsschoolopziener wordt onderworpen.

Art. 29.

De directeur zorgt voor eene goede keuze van ingezetenen, bij wie de kweekelingen die in het genot eener Rijksbeurs zijn, kunnen worden gehuisvest, en ziet toe, dat deze kweekelingen hunne godsdienstpligten getrouw nakomen en het godsdienstonderwijs bijwonen van de leeraren welke de ouders of voogden daarvoor aanwijzen. Hij bepaalt dit laatste zelf, indien het door de ouders of voogden aan hem wordt overgelaten.

Art. 30.

De directeur bepaalt welke lessen elke kweekeling moet bijwonen.

Art. 31.

De onderwijzers en onderwijzeressen overleggen met hem, welke lessen zij volgen zullen.

Geeft dit overleg aanleiding tot bezwaren, dan onderwerpt hij die aan de beslissing van burgemeester en wethouders.

Art. 32.

De lessen in de praktijk van het onderwijs worden in den regel gegeven in de leerschool. Kweekelingen aan eene bijzondere school geplaatst, worden op verzoek van het hoofd dier school daarvan vrijgesteld. De praktische oefeningen hebben plaats in de verschillende lagere scholen in de gemeente en maken eene zaak van overleg uit tusschen den directeur der kweekschool en de hoofden dier scholen.

Art. 33.

Op verzoeken om toelating van personen, die zich voor het geven van onderwijs willen bekwamen, en niet als kweekeling aan eene school verbonden zijn of geene acte van bekwaamheid bezitten, wordt door burgemeester en wethouders beschikt.

Art. 34.

Allen, die de lessen bezoeken, zijn verpligt daarvan getrouw gebruik te maken.

Zijn zij door ziekte verhinderd, dan geven zij vóór den aanvang der lessen kennis aan den directeur.

Wenschen zij om andere redenen afwezig te blijven, dan vragen zij hem om verlof.

Art. 35.

Nemen zij bij herhaling het bepaalde in het voorgaande artikel niet in acht, dan kunnen zij op voorstel van den directeur, na ingewonnen advies van den districts-schoolopziener, door burgemeester en wethouders van de kweekschool worden verwijderd.

Art. 36.

Wenschen onderwijzers of onderwijzeressen eene of meer der lessen niet langer bij te wonen, dan geven zij daarvan kennis aan den directeur.

Deze onderwerpt, onder mededeeling van zijn gevoelen, het verzoek aan de beslissing van burgemeester en wethouders.

Art. 37.

Zij, die zich onbehoorlijk gedragen, worden verwij-

derd, voor ééne les door den leeraar, die de les geeft, voor eenige lessen door den directeur, voor altijd door burgemeester en wethouders.

Art. 38.

De boeken en verdere leermiddelen worden aan de kweekelingen en aspirant-kweekelingen vanwege de gemeente verstrekt. Van kweekelingen die de kweekschool verlaten, zonder dat zij eene akte als onderwijzer of onderwijzeres verkregen hebben, kan alles teruggevorderd worden.

Art. 39.

Aan het einde van den cursus worden de kweekelingen in tegenwoordigheid van burgemeester en wethouders geexamineerd. De leden van den gemeenteraad en schooltoezigt worden tot de bijwoning van dit examen uitgenoodigd.

Art. 40.

De vacantien zijn:

a. van Donderdag vóór Paschen tot het einde der Paasweek;

b. de Hemelvaartsdag;

c. Zaterdag vóór Pinksteren en de Pinksterweek;

d. van den 2den Zaterdag in Julij tot den 1sten Dingsdag in September;

e. den 3den October;

f. twee weken Kerstvacantie.

Andere vacantien mogen niet gegeven worden dan met toestemming van den burgemeester.

De kweekschool voor onderwijzers en onderwijzeressen te Amsterdam, die in de vorenstaande tabel is opgenomen, werd meermalen met bijzondere ingenomenheid door het schooltoezigt bezocht. De vruchten die zij draagt zullen nog beter worden, wanneer de leerschool voor de praktische oefening der kweekelingen tot stand zal zijn gekomen.

IV.

Inrigtingen van bijzonderen aard, ter opleiding van onderwijzers en onderwijzeressen.

Aan twee niet gesubsidieerde bijzondere scholen te 's Hertogenbosch, onder het beheer, de eene van geestelijke broeders, de andere van geestelijke zusters, waren opleidingsklassen voor kweekelingen verbonden. Aan het hoofd van eerstgenoemde school staat de heer C. Vernimmen, aan dat der andere mej. M. A. de Both. De eerste opleidingsklasse bestaat reeds van het jaar 1868 af, de tweede sedert 1843 en werd in 1871 van Engelen naar 's Hertogenbosch verplaatst.

Hetzelfde geldt voor de gemeente Tilburg, waar aan het hoofd der klasse voor mannelijke kweekelingen staat de heer J. Dijkhoff en aan die voor vrouwelijke kweekelingen mej. M. A. Stael. Beide inrigtingen werden in het jaar 1852 geopend.

In 1881 werden maatregelen getroffen tot vestiging eener Christelijke normaalschool te Klundert, met ingang van 1 Januarij 1882. Tot directeur werd benoemd de heer A. J. Korteweg, onderwijzer bij de Rijksnormaallessen te Dinteloord, die uit laatstgenoemde betrekking eervol ontslag verzocht en verkreeg.

Te Zutphen is eene inrigting tot opleiding van onderwijzers en onderwijzeressen verbonden aan de Christelijke nationale school aldaar. Zij werd in 1881 bezocht door 9 mannelijke- en 3 vrouwelijke kweekelingen.

Te Doetinchem bestaat eene dergelijke inrigting, uitsluitend ter opleiding van mannelijke kweekelingen, bekend onder den naam van »Groen van Prinsterenschool". Door 24 kweekelingen werden de lessen bijgewoond. Drie van hen verkregen in 1881 eene acte van bekwaamheid als onderwijzer.

Ter opleiding van kweekelingen, tot onderwijzer bij het Christelijk nationaal onderwijs, bestaat bovendien een normaalcursus te Nijmegen, genaamd de Christelijke normaalschool, en een dergelijke voor onderwijzeressen te Zetten, gemeente Valburg. Beide inrigtingen verkeeren in bloeijenden toestand en leveren goed onderwijzend personeel. Aan de Christelijke normaalschool, op den Klokkenberg te Nijmegen, zijn, behalve het hoofd, drie onderwijzers werkzaam. Op 1 Maart 1882 telde zij 40 kweekelingen, in drie studiejaren verdeeld. Zij ontvingen practisch onderwijs bij de leerschool, die aan de normaalschool verbonden is. Het leerplan voor het studiejaar 1881—1882 was als volgt zamengesteld:

Vakken.	Getal lesuren 's weeks.		
	1ste studiejaar.	2de studiejaar.	3de studiejaar.
Bijbelsche geschiedenis	3	3	3
Kerkgeschiedenis	½	½	½
Vaderlandsche geschiedenis	1½	1½	1½
Staatsregeling	—	1	1
Algemeene geschiedenis	1½	1½	1½
Opvoedkunde	—	1	3
Meetkunde	3	2	2
Stelkunde	2	2	2
Cijferkunde	2	2	2
Practisch rekenen	2	2	2
Algebraïsch rekenen	1	1	1
Hollandsche taal	3	3	3
Aardrijkskunde	1½	1½	1½
Natuurkunde	1	1	1
Natuurlijke historie	1	1	2
Lezen	1	1	1
Schoonschrijven	2	2	1
Vormleer	—	—	1
Fransch (verdeeling in 4 klassen) 4	4	4	4
Hoogduitsch (verdeeld in 4 klassen) 2	2	2	2
Teekenen	2	2	2
Muziek (viool en zang)	2	2	2
Totaal 6	36	37	40

Aan het einde van 1881 bestonden te 's Gravenhage en te Delft gemeentelijke normaallessen, die, blijkens de vorenstaande tabel, door een aantal mannelijke en vrouwelijke kweekelingen werden bezocht. Beide inrigtingen vielen in de termen om weldra als Rijksnormaallessen te worden georganiseerd.

De inrigting van bijzonderen aard te Nieuwkoop, werd door drie hoofden van scholen in 1881 geopend, ten einde te gemoet te komen in de behoefte aan onderwijs van die kweekelingen te Nieuwkoop en in den omtrek dier plaats, die te ver van eene Rijks-normaalinrigting waren verwijderd, om daarvan de lessen te kunnen bijwonen. Het gegeven onderwijs strekt zich uit tot de vakken *a–i* van art. 2 der wet.

De drie zoogenaamde gemeentelijke vormscholen voor kweekelingen en onderwijzers te Rotterdam, ondergingen in 1881 eene belangrijke verbetering, zoowel in organisatie en leerplan, als in onderwijzend personeel. De cursus werd voor de kweekelingen van 3 tot 5 jaren, voor de onderwijzers van één tot drie jaren uitgebreid. Het gewijzigde leerplan was voor de

AFDEELING KWEEKELINGEN.

VAKKEN.	Eerste klasse.	Tweede klasse.	Derde klasse.	Vierde klasse.	Vijfde klasse.	Geheel getal lesuren.
Nederlandsche taal .	3	3	2	2	2	12
Geschiedenis . . .	1	1	2	2	2	8
Aardrijkskunde . .	1	1	1	2	2	7
Rekenkunde . . .	3	3	2	2	2	12
Vormleer	1	1	1	1	1	5
Kennis der natuur .	1	1	2	2	2	8
Zang	1	1	1	1	1	5
Paedagogiek . . .	»	»	»	1	1	2
Handteekenen . .	»	»	2	2	2	6
Gymnastiek . . .	1	1	1	1	1	5
Totaal . .	12	12	14	16	16	70

Dezelfde regeling onderging de vormschool tot opleiding van onderwijzeressen, met dit onderscheid, dat daarbij de nuttige handwerken voor meisjes in de plaats kwamen van de gymnastiek, en in plaats van 10 onderwijzers, 9 onderwijzers en eene onderwijzeres werden aangesteld.

Het leerplan dat voor den cursus ter opleiding van hoofdonderwijzers werd vastgesteld, volgt hieronder.

VAKKEN.	Eerste klasse.	Tweede klasse.	Derde klasse.
Nederlandsche taal.	2	2	2
Rekenen	1	1	1
Wiskunde.	2	2	1
Aardrijkskunde	1	1	1
Geschiedenis	1	1	1
Natuurkennis	1	1	1
Paedagogiek	1	1	1
Teekenen	2	2	2
Totaal getal lesuren . . .	11	11	10

Door den inspecteur van het lager onderwijs in de tweede inspectie werd het gemeentebestuur van Rotterdam gewezen op de wenschelijkheid, dat aan het leerplan voor de kweekelingen eene levende taal zou worden toegevoegd. In 1881 werd daartoe evenwel niet besloten.

De Roomsch-Katholijke vormschool te Rotterdam is opgerigt in 1876. Behalve in de vakken *a–i* van art. 2 der wet, wordt aldaar ook onderwijs gegeven in paedagogiek en Fransch. Zes onderwijzers zijn met dat onderwijs belast; vier van hen zijn hoofden van Roomsch-Katholijke scholen; een geestelijke is met het onderwijs in de godsdienst belast; de zesde is onderwijzer in de muzijk.

De diaconie-vormschool in dezelfde gemeente werd opgerigt in 1844. Het onderwijs aan deze school omvat de vakken *a–i* van art. 2 der wet, benevens de paedadogiek. Het is opgedragen aan het hoofd van een der diaconiescholen en aan 4 van de onderwijzers, die aan zijne school werkzaam zijn. Het bestuur van deze inrigting is reeds sedert geruimen tijd bedacht op hervorming, die noodig schijnt.

Omtrent de drie te Amsterdam gevestigde inrigtingen ter opleiding van onderwijzers en onderwijzeressen, werden geen bijzonderheden vernomen.

Te Amersfoort werden in 1881 eene »Roomsch-Katholijke normaalschool", en eene »Christelijke normaalles" geopend. Aan laatstgenoemde inrigting werd in 1881, behalve in de vakken, vermeld in art. 60 der wet, onderwijs gegeven in Bijbelkunde, Bijbelsche geschiedenis, kerkelijke geschiedenis en zielkunde, aan 9 mannelijke- en 3 vrouwelijke kweekelingen. Het getal van hen die eerstgenoemde inrigting bezochten, is niet ter kennis van het schooltoezigt gebragt; evenmin dat van de Roomsch-Katholijke kweekschool te Utrecht, die aldaar in 1873 is gevestigd, en bestuurd wordt door een geordend geestelijke, bijgestaan door onderwijzers, die in het bezit zijn eener acte van bekwaamheid als hoofdonderwijzer.

Aangaande de in vorige verslagen genoemde inrigting tot opleiding van kweekelingen, verbonden aan de jongensscholen van het Roomsch-Katholijke gesticht van Liefde te Zwolle, deelde de inspecteur van het lager onderwijs in de derde inspectie mede, dat »zij slechts een kwijnend leven vertoonde en door het overlijden van den eenen hoofdonderwijzer en het vertrek van den anderen, tijdelijk gesloten en, voor zooveel bekend, niet heropend is."

Met lof wordt van het onderwijs aan de bijzondere inrigtingen in het district Maastricht melding gemaakt, hoewel daarop hier en daar valt af te dingen. Meer bepaaldelijk staat te Rolduc een degelijk en zeer geschikt onderwijzer aan het hoofd, maar de lessen worden door hem alleen gegeven, en het onderwijs kan daardoor niet geheel tot zijn regt komen. Deze inrigting werd, zoo als uit vorenstaande tabel blijkt, door 25 kweekelingen bezocht, en daarenboven door 3 onderwijzers, die zich aldaar voor den hoofdonderwijzersrang trachtten bekwaam te maken. De kweekelingen waren in twee of drie klassen verdeeld.

Aan de normaallessen, verbonden aan de niet gesubsidieerde bijzondere scholen der Ursulinen, te Roermond en Venray, en aan die der Tertiaristen te Heijthuijsen, was het onderwijs voldoende. Deze inrigtingen dienen zoowel om kweekelingen tot onderwijzeres op te leiden, als om onderwijzeressen tot het examen voor hoofdonderwijzeres en tot het verkrijgen van acten van bekwaamheid in een of meer levende talen voor te bereiden.

Aan die te Roermond waren 6 onderwijzeressen werkzaam, van wie 3 in het bezit van de acte van hoofdonderwijzeres, met aanteekening voor een of meer levende talen, en 3 van eene acte als huisonderwijzeres, eveneens voor een of meer levende talen.

Aan die te Venray waren 9 onderwijzeressen werkzaam, van wie 4 in het bezit van eene acte als hoofdonderwijzeres en 3 van eene acte middelbaar onderwijs voor Fransch, Duitsch of Engelsch.

Deze dames zijn voor hare taak berekend; het onderwijs is goed te noemen, hetgeen niet belet dat van de Nederlandsche taal en de kennis der natuur nog wat meer werk kon worden gemaakt; daarentegen wordt veel zorg besteed aan het onderwijs in de wiskunde.

De lessen werden te Heijthuijsen door 5 onderwijzeressen gegeven, van wie 3 in het bezit van de acte als hoofdonderwijzeres, eene van die als hulponderwijzeres, en eene van eene acte als huisonderwijzeres in de Fransche en

Engelsche taal. De 4 eersten hebben bovendien aanteekening voor meer dan eene levende taal. De kweekelingen die deze lessen volgen, zijn in den regel tot het afleggen van examen zeer goed voorbereid. Drie van haar, die in 1881 examen deden, werden afgewezen, doch slaagden in 1882, terwijl bovendien nog vijf andere de acte als onderwijzeres verkregen. Voor het onderwijs in de wiskunde en de kennis der natuur aan deze inrigting zal het onderwijzend personeel versterking moeten ondergaan.

Alle onderwijzeressen aan deze drie inrigtingen zijn geestelijke zusters, behoorende te Roermond en Venray tot de orde der Ursulinen, en te Heythuijsen tot die der Tertiaristen. Te Roermond bevonden zich in 1881 onder de kweekelingen 2 Ursulinen en te Heythuijsen 4 Tertiaristen; de overige kweekelingen, in die gestichten opgeleid, waren kostleerlingen.

Te Maastricht bestonden, op 31 December 1881, twee bijzondere inrigtingen; de een verbonden aan de school van de broeders der Onbevlekte Ontvangenis; de ander aan de kostschool met externaat, gehouden door de Ursulinen. De eerste is alleen bestemd om broeders, of jongelieden die broeders willen worden, op te leiden tot den rang van onderwijzer, om in scholen, onder de leiding van broeders staande, dienst te doen. Deze cursus heeft in vroeger jaren onderscheidene candidaten voor het examen afgeleverd; in 1881 echter geen, doch met het vooruitzigt dat zich in den loop van 1882 zes jongelieden bij de provinciale commissien zouden aanmelden. Twee onderwijzers zijn met deze lessen belast.

De cursus van de Ursulinen is niet alleen voor de geestelijke zusters, maar ook voor leeke-meisjes bestemd. Hij is goed ingerigt en het onderwijs is er op voldoende hoogte. Vier onderwijzeressen, allen in het bezit van de hoofdonderwijzersacte, zijn daarbij werkzaam.

De lessen te Meerssen, verbonden aan eene kostschool voor meisjes, verkeeren in kwijnenden toestand. Van de vier kweekelingen die in 1881 daarbij werden opgeleid, legde één onvoldoend examen af als onderwijzeres, terwijl eene andere acte als huisonderwijzeres verkreeg.

In de tabel op blz. 266—273, zijn onder de inrigtingen van bijzonderen aard mede opgenomen de kweekscholen ter opleiding van onderwijzeressen te Arnhem, Haarlem en Groningen.

Eerstgenoemde telde, gedurende den cursus 1881—1882, 81 inwonende- en 62 uitwonende kweekelingen, verdeeld in vier klassen. Die der 4de klasse, 18 in getal, waren praktisch werkzaam aan de leerschool der kweekschool, en met gunstigen uitslag werd examen afgelegd als onderwijzeres, in October 1882, door 5, in April 1882, door 14 van haar.

De school werd verlaten ten gevolge van ongesteldheid door drie, wegens mindere geschiktheid om het onderwijs te volgen door twee, en door vertrek naar Indie door één kweekelinge.

De tusschentijds opengevallen plaatsen konden gemakkelijk aangevuld worden, omdat er voortdurend meer aanvragen om eene plaatsing ingeschreven waren dan er plaatsen beschikbaar kwamen.

De onbezette plaatsen voor inwonende kweekelingen, voor den cursus 1882—1883, werden aangevuld door eene keuze uit 21 adspiranten, waarvan bij vergelijkend examen één uit gebrek aan plaats en 11 wegens niet voldoende voorbereiding moesten worden afgewezen. Als uitwonende kweekelingen konden, van de elf sollicitanten, slechts zes aan den eisch van het toelatingsexamen beantwoorden.

Ten gevolge van de invoering der nieuwe wet op het lager onderwijs, verviel de 5de klasse, waarin tot dusverre, na haar examen als onderwijzeres, die leerlingen werden geplaatst, welke zich voorbereidden voor een examen in de eene of andere vreemde taal, en zich tevens voor het praktische schoolleven trachtten te bekwamen, door onderwijs te geven aan de leerschool der kweekschool.

Verder werd er een tweejarige cursus geopend, ter opleiding voor het examen van hoofdonderwijzeres. Een en ander bragt nog al belangrijke wijzigingen in het leerplan, dat voor den nieuwen cursus werd vastgesteld als volgt:

VAKKEN.	1ste klasse.	2de klasse.	3de klasse.	4de klasse.	5de klasse.	6de klasse.
Spraakleer	2	2	2	1	1	1
Lezen en stijloefening	2	2	1	1	1	»
Letterkunde . . .	»	»	»	2	2	1
Zielkunde . . .	»	1	1	»	»	»
Physiologie en gezondheidsleer . .	»	»	»	1	1	»
Onderwijs, methode en tucht . . .	»	»	»	2	2	1
Rekenkunde en cijferkunst. . . .	4	4	3	2	3	1
Vormleer	1	1	1	1	»	1
Stelkunde	»	»	»	1	2	2
Meetkunde . . .	»	»	»	1	2	2
Natuurlijke geschiedenis	2	1	1	1	1	2
Natuurkunde. . .	»	»	1	1	1	1
Scheikunde . . .	»	»	»	»	»	1
Staatkundige aardrijkskunde . . .	2	2	2	2	2	2
Wis- en natuurk. aardrijkskunde .	»	»	»	1	1	1
Vaderlandsche geschiedenis . . .	1	1	1	1	1	1
Algemeene geschiedenis	2	2	1	1	2	2
Zang.	2	2	2	3	2	2
Schrijven	1	1	1	»	»	»
Teekenkunst . . .	1	1	2	2	2	2
Vrouwelijke handwerken	3	3	3	3	»	»
Fransche taal. . .	4	3	3	1	»	»
Hoogduitsche taal .	4	3	3	1	»	»
Engelsche taal . .	1	3	4	1	»	»
Gymnastiek . . .	1	1	1	1	»	»
Dansen	1	1	1	1	»	»
Totaal getal uren 's weeks . . .	34	34	34	32	26	23

De 5de en 6de klassen maken den cursus voor hoofdonderwijzeressen uit.

Dirigerend en onderwijzend personeel bestonden uit: een directeur, directrice, onderdirectrice, 9 onderwijzeressen, 4 onderwijzers, 1 huishoudster en 1 onderhuishoudster.

De leerschool telde op het einde van het schooljaar 63 leerlingen.

De inrigting der kweekschool voor onderwijzeressen te Haarlem, heeft in 1881 belangrijke verandering ondergaan. Het bestuur dier school achtte het niet waarschijnlijk, dat na de invoering der nieuwe wet, meisjes, die in het

bezit der acte van hoofdonderwijzeres en dus reeds twee jaren bij het onderwijs moeten werkzaam zijn geweest, dan nog zullen verlangen om zich aan eene kweekschool te bekwamen voor het examen, lager onderwijs, in talen. Om deze reden heeft het bestuur de opleiding tot het examen in talen bij het nieuwe reglement niet in den werkkring der kweekschool opgenomen. Evenwel bleef voor de meisjes die terstond na het verkrijgen der acte van onderwijzeres, hare studien in talen wenschen voort te zetten, gelegenheid daartoe aan de kweekschool bestaan, en daarom is in art. 1 van het reglement, onder de werkzaamheden, behalve de opleiding tot onderwijzeres en hoofdonderwijzeres, ook opgenomen die tot het examen A, genoemd in art. 4 van *Staatsblad* 1879, nos. 87 en 148.

De cursus is driejarig.

De gemeente Haarlem stelde een derde locaal der hoogere burgerschool ter beschikking van het bestuur. Voor het onderwijs, dat tot dusverre kosteloos werd verstrekt, zal in het vervolg eene vergoeding van f 25 's jaars per leerling worden gevorderd.

De Groningsche inrigting is opgerigt en tot dusverre beheerd door het departement der maatschappij: *tot Nut van 't Algemeen*, met subsidie van het Rijk, de provincie en de gemeente, en heeft, schoon slechts tot twee klassen beperkt, dank zij den ijver van de directrice en van de onderwijzers en onderwijzeressen, zeer gunstige uitkomsten opgeleverd. Daar volgens de nieuwe wet de subsidien op den duur niet kunnen worden verleend aan zulk eene bijzondere inrigting, zijn er onderhandelingen geopend om de kweekschool aan de gemeente te doen overgaan, die in 1882 tot eene gunstig resultaat hebben geleid, en eene geheele reorganisatie zullen ten gevolge hebben. Omtrent een en ander zal in het volgende verslag meer uitvoerig worden gehandeld.

Krachtens art. 12, 6de lid, der wet, werden, van gemeentewege, ter opleiding van onderwijzers en onderwijzeressen, nog de volgende voorzieningen getroffen:

Te Berkel werd het hoofd der openbare school met de praktische opleiding van kweekelingen belast.

Te Uden verstrekte het gemeentebestuur in 1881 eene som van f 100 aan het hoofd der openbare lagere school aldaar, voor de opleiding van kweekelingen.

Te Heeswijk, alwaar aan het hoofd der openbare school, eene toelage van f 100, voor 1881, werd verleend, ter opleiding van onderwijzers.

Te Bergen op Zoom wordt van gemeentewege kosteloos voorbereidend onderwijs tot de normaallessen verstrekt, aan allen die daarvan gebruik wenschen te maken.

Te Strijen is in 1881 aan 6 jongelieden, van min- of onvermogende ouders, die tot onderwijzer wenschen te worden opgeleid, tegemoetkoming tot een gezamenlijk bedrag van f 150, door de gemeente, verleend.

Te St Maarten werd f 79,60 en te Nieuwe Niedorp f 25 aan onderwijzers uitgekeerd, voor de opleiding van kweekelingen tot onderwijzer.

V.

Opleiding van onderwijzers tot den rang van hoofdonderwijzer of hoofdonderwijzeres.

In de algemeene aanschrijving, voorkomende op blz. 262, werd het schooltoezigt in kennis gesteld met de zienswijze der Regering omtrent de opleiding van hoofdonderwijzers en hoofdonderwijzeressen. Met ingang van 1 Julij 1881 zou aan alle cursussen van dien aard van Rijkswege een einde worden gemaakt, eensdeels omdat gebleken was, dat daarvan over het algemeen zeer weinig gebruik werd gemaakt, ten anderen dewijl men van oordeel was dat zij, die de acte als onderwijzer bezitten, zich met eigen krachten en middelen tot hooger betrekking behooren voor te bereiden. Maar bovendien gaf art. 12 der wet van 17 Augustus 1878 (*Staatsblad* n°. 127) geen vrijheid de opleiding van hoofdonderwijzers van Rijkswege op den bestaanden voet te blijven bevorderen. Waar daartoe geschikte gelegenheid bestond, is aan het onderwijs bij de Rijksnormaallessen zoodanige uitbreiding gegeven, dat het geacht kan worden tot voorbereiding te strekken voor het examen, waardoor de rang van hoofdonderwijzer verkregen wordt, en werd aan alle onderwijzers, dit dit verlangden, vergunning verleend om de normaallessen als toehoorder bij te wonen.

Niettemin werden na 1 Julij 1881 op verscheidene plaatsen maatregelen beraamd om daarin langs anderen weg te voorzien.

Te Dordrecht is op 1 December 1881 een gemeentelijke cursus ter opleiding van hoofdonderwijzers geopend, met 5 onderwijzers en 17 mannelijke- en 14 vrouwelijke leerlingen. Het onderwijs, dat aan leeraren bij de inrigtingen van middelbaar onderwijs is opgedragen, wordt gegeven in één klasse en daaraan besteed per week 3 uren voor kennis der natuur, 2 uren voor Nederlandsche taal en letterkunde, 2 uren voor teekenen en 3 uren voor wiskunde. Het gemeentebestuur heeft besloten dezen cursus twee jaren in stand te houden.

Door den gemeenteraad van Sneek werd, op verzoek van onderwijzers en onderwijzeressen aldaar, om van gemeentewege een cursus tot opleiding van hoofdonderwijzers op te rigten, besloten daartoe niet over te gaan, doch voor het door adressanten beoogde doel de noodige schoollocalen, des vereischt met verlichting en verwarming, af te staan. De heer J. Visser, te Sneek, die sedert lang de onderwijzers in hunne studie bijstond, heeft hun ook nu zijne hulp niet onttrokken.

De heer A. Verdenius, hoofdonderwijzer te Dragten, opende een privaat-cursus, die door 10 onderwijzers werd bezocht.

De heer W. H. Wisselink, leeraar aan de hoogere burgerschool te Heereveen, heeft eene wekelijksche les voor onderwijzers geopend in wis- en natuurkunde, die door 20 à 25 onderwijzers wordt gevolgd.

Behalve deze bijzondere ondernemingen heeft het gemeentebestuur van Lemsterland in 1881 besloten, van wege de gemeente een cursus voor onderwijzers te openen, die eerst in 1882 is tot stand gekomen. Het reglement daarvoor is in overleg met den schoolopziener in het district Heereveen opgemaakt en vastgesteld.

Te Zwolle is, na voorloopige besprekingen in 1881, bij raadsbesluit van 6 Februarij 1882, een cursus geopend, waarbij door 6 hoofdonderwijzers en 3 leeraren der hoogere burgerschool, gedurende 18 uren 's weeks onderwijs gegeven wordt in al de vakken voor het hoofdonderwijzersexamen gevorderd, met uitzondering van lezen en schrijven. Daaraan nemen 42 onderwijzers en onderwijzeressen deel, van welke 16 al de lessen volgen. Zij betalen, naar evenredigheid van het getal lessen, eene bijdrage tot een maximum van f 25 's jaars. De onderwijzers genieten eene toelage van f 1 per lesuur.

Te Kampen is bij raadsbesluit van 6 December 1881 in beginsel besloten tot de oprigting van een cursus voor onderwijzers. Op 3 April 1882 is het onderwijzend personeel benoemd, en terstond daarop zijn de lessen geopend. De inrigting komt geheel overeen met die te Zwolle.

Door de gemeente Deventer is reeds op 1 September 1881 een cursus geopend, waarbij 6 onderwijzers der Rijkskweekschool en 1 hoofdonderwijzer, gedurende 14 uren 's weeks lessen geven in de verschillende vakken. Zij ontvangen daarvoor f 1 per lesuur, terwijl voor alle onderwijzers en onderwijzeressen de toegang vrij is zoowel voor alle, als enkele lessen. Daarvan wordt ijverig gebruik gemaakt, het meest van de lessen in de natuurkundige vakken, die door 34 onderwijzers en 10 onderwijzeressen worden gevolgd.

Nadat te Sappemeer de lessen van Rijkswege hadden opgehouden, zochten vele onderwijzers, althans in sommige vakken, hulp bij hunne studie. Vier leeraren der hoogere burgerschool besloten hieraan te voldoen, en gaven lessen in natuurkundige wetenschappen, wiskunde, handteekenen en Nederlandsche taal en letterkunde, gedurende 6 uren per week, voor elk vak 1½ uur. Ieder onderwijzer die daaraan deel neemt betaalt f 0.25 per uur. Het aantal leerlingen verschilt van 8—14. Sommigen hebben reeds acte voor wiskunde, anderen kunnen niet alle lessen bijwonen, die op Zaturdag van 9—12 en van 1—4 uur gegeven worden, omdat op eenige plaatsen des Zaturdags voormiddags school gehouden wordt.

Te Veendam werd, aan het einde van 1881, door den heer T. Borrma, directeur der Rijksnormaallessen, met 2 hoofdonderwijzers en 4 leeraren der hoogere burgerschool,

een cursus opgerigt, waarbij gedurende 10 uren 's weeks les werd gegeven in Nederlandsche taal en letterkunde, aardrijkskunde, geschiedenis, natuurkennis, wiskunde en teekenen, op Maandag- en Woensdagavond van 7—9 en op Zaturdag van 8—2 uur. Veertien onderwijzers en vijf onderwijzeressen namen daaraan deel, tegen betaling van f 10 per kwartaal. Door overlijden en vertrek van sommige leeraren, ook door geringe belangstelling in enkele lessen, liep de zaak echter te niet na kortstondig bestaan.

Te Winschoten werd, na overleg in 1881, door 4 leeraren der hoogere burgerschool, een geneesheer en een hoofdonderwijzer besloten tot het openen van een cursus voor onderwijzers, waarbij in elk der volgende vakken één uur 's weeks les werd gegeven: *a.* Nederlandsche taal en letterkunde; *b.* geschiedenis; *c.* handteekenen; *d.* wiskunde; *e.* natuurkunde van den mensch en gezondheidsleer; *f.* kennis der natuur. De lessen worden, met goedvinden van het gemeentebestuur, gegeven in het gebouw en met de leermiddelen der hoogere burgerschool. De deelnemers verbinden zich voor drie maanden voor alle vakken, behalve voor het vak *e*, en die waarvoor zij reeds acte bezitten, tegen betaling van f 15 per kwartaal, met korting voor de lessen waaraan zij niet deelnemen. De opening van dezen cursus had plaats op 11 Februarij 1882, met 20 onderwijzers en onderwijzeressen; dat getal klom tot 26, maar is later tot 21 gedaald. Men wenscht daaraan nog lessen in pædagogiek te verbinden, waarvoor zich echter nog geen onderwijzer beschikbaar gesteld had.

VI.

Ten slotte volgt hier een overzigt der in 1881 gedane uitgaven voor de opleiding van onderwijzend personeel.

PROVINCIEN.	Rijks-kweekscholen voor onderwijzers.	Rijks-normaallessen tot opleiding van onderwijzers en onderwijzeressen.	Rijks-subsidien aan kweekscholen voor onderwijzers en onderwijzeressen.	Gemeentelijke uitgaven.	Totaal.
Noordbrabant	f 58 041,63[5]	f 34 778,65[5]	»	f 763,33[5]	f 93 583,62[5]
Gelderland	89 230,38	29 720,57	f 7 000,00	1 075,00	127 025,95
Zuidholland.	»	97 995,66	1 442,72	35 366,07[5]	134 804,45[5]
Noordholland	57 644,10[5]	82 796,82	22 000,00	38 354,83	200 795,75[5]
Zeeland	59 844,35	25 712,82[5]	»	10 744,00	96 301,17[5]
Utrecht	»	39 635,41	»	»	39 635,41
Friesland.	»	45 752,14	»	426,31[5]	46 178,45[5]
Overijssel.	106 486,31[5]	57 493,57	»	789,82	164 769,70[5]
Groningen	59 657,48	35 268,92	7 000,00	1 105,00	103 031,40
Drenthe	»	22 562,58	»	»	22 562,58
Limburg.	43 038,99	5 352,92[5]	»	»	48 391,91[5]
Totaal . .	f 473 943,25[5]	f 477 070,07[5]	f 37 442,72	f 88 624,37[5]	f 1 077 080,42[5]

§ 13. Arrondissements-bibliotheken en onderwijzers-bijeenkomsten.

In de maand December van 1880 werden de inspecteurs van het lager onderwijs uitgenoodigd, tegen het einde van het daarop volgende jaar, voorstellen aan den Minister van Binnenlandsche Zaken te doen, omtrent de sommen, krachtens art. 24 van het Koninklijk besluit van 22 Januarij 1880 (*Staatsblad* n°. 5), ter beschikking van de arrondissements-schoolopzieners te stellen. Hieraan is door hen in de maanden November en December van 1881 gevolg gegeven, en bij Koninklijk besluit van 16 December daaraanvolgende, n° 22, werden die sommen voor ieder arrondissement op f 75 bepaald. Vervolgens is aan de schoolopzieners in de onderscheidene arrondissementen, onder dagteekening van 31 December 1881, n°. 4811, afd. O, het volgende schrijven gerigt:

» Sedert vele jaren bestonden in onderscheidene oorden des lands zoogenaamde onderwijzers-gezelschappen, die meest allen eene eigen bibliotheek bezaten, waarvoor jaarlijks van Regeringswege eene geldelijke bijdrage werd verleend. Hoewel het gebleken was, dat er onder deze gezelschappen waren die weinig belang inboezemden, ongeregeld bezocht werden en dus geringe vruchten droegen, scheen het nogtans in het belang van het onderwijs en de onderwijzers, èn omdat er vele gezelschappen bestonden die aan het doel beantwoordden, wenschelijk, dat aan deze instellingen voortaan niet alle steun van Rijkswege zou worden onthouden.

Art. 75 der wet van 17 Augustus 1878 (*Staatsblad* n°. 127) draagt aan de arrondissements-schoolopzieners in het bijzonder op om de belangen van de onderwijzers te behartigen, hunne bijeenkomsten te bevorderen en bij te wonen. In verband hiermede is bij art. 24 van het Koninklijk besluit van 22 Januarij 1880 (*Staatsblad* n°. 5) bepaald, dat jaarlijks eene som ter beschikking van elken arrondissements-schoolopziener zal worden gesteld, tot bekostiging eener bibliotheek, waarvan de onderwijzers partij kunnen trekken bij het voortzetten hunner studien en tot het bestrijden van andere kleine uitgaven ter bevordering van het doel der onderwijzers-bijeenkomsten.

Deze bepaling beoogt in zooverre eene nieuwe regeling, dat elk arrondissement slechts één bibliotheek hebben zal, die niet onder het toezigt van het bestuur van eene of meer gezelschappen of vereenigingen staat, maar door den schoolopziener van het arrondissement, waartoe de bibliotheek behoort, wordt beheerd. Bovendien hebben sedert het in werking treden der wet van 17 Augustus 1878 (*Staatsblad* n°. 127) de bestaande gezelschappen opgehouden van Rijkswege te worden gesteund, en kan de som, die krachtens art. 24 van genoemd Koninklijk besluit verleend wordt, enkel strekken tot bestrijding der daarin vermelde uitgaven.

Na overleg met de inspecteurs van het lager onderwijs,

is bij Koninklijk besluit van 16 dezer, n°. 22, daartoe eene som van f 75, over 1881, ter uwer beschikking gesteld.

Ik wensch geheel aan u over te laten op welke wijze de verstrekte gelden zullen worden besteed, en verzoek u daarom regtstreeks rekening en verantwoording daarvan te doen aan de Algemeene Rekenkamer, met bijvoeging, zoo noodig, van de bewijsstukken.

Ik vertrouw, dat het niet noodig zal zijn u in bijzonderheden te wijzen op het nut dat, bij eene doelmatige inrigting der arrondissements-bibliotheek en door bevordering van het daarvan te maken gebruik kan worden gesticht, alsmede op het belang der te houden bijeenkomsten van openbare en bijzondere onderwijzers in uw arrondissement, die in eene behoefte voorzien en den band tusschen de onderwijzers zullen versterken, indien daaraan door u eene gepaste leiding en door uwe tegenwoordigheid en deelneming een bewijs van belangstelling gegeven wordt. Het is mij bekend, dat velen uwer sedert de invoering der wet van 17 Augustus 1878, in dien zin werkzaam zijn en op den heilzamen invloed van deze bijeenkomsten kunnen wijzen.

Het zal mij aangenaam zijn, door tusschenkomst van den districtsschoolopziener, jaarlijks vóór 1 April, een verslag te ontvangen omtrent hetgeen ter uitvoering van art. 24 van voormeld Koninklijk besluit in uw arrondissement is verrigt. Daarbij zal ik gaarne eene opgaaf ontvangen van het aantal der in het voorafgaande jaar gehouden bijeenkomsten, van het getal der openbare of bijzondere onderwijzers, dat daaraan deel nam; van het aantal nommers waaruit de bibliotheek bestaat, en het getal onderwijzers, dat daarvan gebruik maakte.

Mogt het u wenschelijk voorkomen, dat in het volgende jaar een hooger bedrag worde beschikbaar gesteld, dan zal daarvan mede uit uw verslag behooren te blijken."

De vorenbedoelde opgaven waren bestemd om in dit verslag te worden medegedeeld. Toen evenwel de berigten omtrent hetgeen ter uitvoering van art. 24 van voormeld Koninklijk besluit, in 1881, was verrigt, werden ontvangen, bleek het dat niet overal aanteekening was gehouden van de bijeenkomsten en van het aantal daarbij opgekomen onderwijzers, terwijl in eenige arrondissementen onzekerheid bestond of de boekweren, die het eigendom van de vereenigingen van onderwijzers waren, aan het Rijk overgaan en tot aanvulling van de arondissements-bibliotheken strekken zouden. In de meeste arrondissementen is hiertoe besloten, zoodat niet weinig bibliotheken van een groot aantal nommers werden voorzien, waarvan alle onderwijzers en onderwijzeressen binnen den kring van het arrondissement partij kunnen trekken.

De nieuwe regeling gaf voorloopig bevredigende uitkomsten. Daartoe door de arrondissements-schoolopzieners uitgenoodigd, kwamen de onderwijzers — hier en daar ook onderwijzeressen — bijeen om te overleggen en daarna te beslissen wat voortaan ter uitvoering dezer aangelegenheid zou worden gedaan. In verscheidene arrondissementen, waar de plaatselijke gesteldheid zich niet daartegen kantte, werden arrondissements-vereenigingen opgerigt, waarin de onderwijzers-gezelschappen, die na het vestigen van Rijksnormaallessen in verschillende gemeenten, weinig meer te beteekenen hadden, zijn opgelost. Die vereenigingen houden ten minste eenmaal 's jaars eene algemeene vergadering, onder voorzitterschap van den arrondissements-schoolopziener, die zich bijverden de bestaande bibliotheken te verbeteren en uit te breiden, of de grondslagen te leggen tot eene nieuwe boekenverzameling.

De bijeenkomsten zullen op den duur een heilzamen invloed op de goede verstandhouding van de onderwijzers onderling en op hunne algemeene vorming en ontwikkeling kunnen uitoefenen. De opkomst der onderwijzers was reeds in 1881 veel aanzienlijker dan vroeger, en de werkzaamheden werden met meer lust en ijver verrigt.

§ 14. Acten van bekwaamheid tot het geven van lager onderwijs.

Overeenkomstig het voorschrift der wet, is in 1881 in elke provincie tweemaal de gelegenheid opengesteld tot het afleggen van examen, ter verkrijging van acten van bekwaamheid tot het geven van huis- en schoolonderwijs in de vakken vermeld in art. 2, onder *a—i* of *a—k*.

De eerste examens werden op 4 April, de tweede op 5 of 7 September en volgende dagen afgenomen, door commissien die waren zamengesteld als volgt:

Eerste examen.	*Tweede examen.*
Noordbrabant.	
Lid en voorzitter: de schoolopziener in het district 's Hertogenbosch;	*Lid en voorzitter:* de schoolopziener in het district Eindhoven;
Leden: de schoolopzieners in de arrondissementen Breda, Zevenbergen, Waalwijk en Helmond;	*Leden:* de schoolopzieners in het district Breda en in de arrondissementen Oss, Heusden en Boxmeer;
Plaatsvervangers: de schoolopzieners in de arrondissementen Oss, Boxmeer, Eindhoven en Veghel.	*Plaatsvervangers:* de schoolopzieners in de districten 's Hertogenbosch, Tilburg en in de arrondissementen 's Hertogenbosch, Eindhoven, Helmond en Veghel.
Gelderland.	
Lid en voorzitter: de schoolopziener in het district Arnhem;	*Lid en voorzitter:* de inspecteur van het lager onderwijs in de eerste inspectie;
Leden: de schoolopzieners in de arrondissementen Arnhem, Apeldoorn, Nijmegen en Geldermalsen;	*Leden:* de schoolopzieners in het district Zutphen en in de arrondissementen Arnhem, Doesburg en Zaltbommel;
Plaatsvervangers: de schoolopzieners in de arrondissementen Zutphen, Doesburg, Tiel en Zaltbommel.	*Plaatsvervangers:* de schoolopzieners in het district Tiel en in de arrondissementen Harderwijk, Zutphen en Groenlo.
Zuidholland.	
Lid en voorzitter: de schoolopziener in het district 's Gravenhage;	*Lid en voorzitter:* de schoolopziener in het district 's Gravenhage;
Leden: de schoolopzieners in het district Rotterdam en in de arrondissementen 's Gravenhage, Leiden en Delft;	*Leden:* de schoolopzieners in de arrondissementen Rotterdam, Vlaardingen, Sommelsdijk en Delft;
Plaatsvervangers: de schoolopzieners in het district Dordrecht en in de arrondissementen Rotterdam, Dordrecht, Sommelsdijk, Woerden, Gouda, Schiedam, Vlaardingen en Gorinchem.	*Plaatsvervangers:* de schoolopzieners in de districten Rotterdam en Dordrecht en in de arrondissementen 's Gravenhage, Delft, Schiedam, Dordrecht en Gorinchem.

Eerste examen.	*Tweede examen.*
NOORDHOLLAND.	
Lid en voorzitter: de schoolopziener in het district Haarlem;	*Lid en voorzitter:* de inspecteur van het lager onderwijs in de tweede inspectie;
Leden: de schoolopzieners in het district Hoorn en in de arrondissementen Amsterdam (oostelijk gedeelte), Helder en Purmerend;	*Leden:* de schoolopzieners in het district Hoorn en in de arrondissementen Hilversum, Alkmaar en Hoorn;
Plaatsvervangers: de schoolopzieners in het district Amsterdam en in de arrondissementen Hoorn, Hilversum, Alkmaar en Medemblik.	*Plaatsvervangers:* de schoolopzieners in de arrondissementen Amsterdam (westelijk gedeelte), Haarlem, Texel, Purmerend en Zaandam.
ZEELAND.	
Lid en voorzitter: de schoolopziener in het district Middelburg;	*Lid en voorzitter:* de schoolopziener in het district Middelburg;
Leden: de schoolopzieners in het district Goes en in de arrondissementen Middelburg, Axel en Goes;	*Leden:* de schoolopzieners in het district Goes en in de arrondissementen Middelburg, Oostburg en Tholen;
Plaatsvervangers: de schoolopzieners in de arrondissementen Oostburg en Tholen.	*Plaatsvervangers:* de schoolopzieners in de arrondissementen Axel, Hontenisse en Goes.
UTRECHT.	
Lid en voorzitter: de schoolopziener in het district Utrecht;	*Lid en voorzitter:* de schoolopzieners in het district Utrecht;
Leden: de schoolopzieners in de arrondissementen Utrecht, Loenen, Amersfoort en IJsselstein;	*Leden:* de schoolopzieners in de arrondissementen Utrecht, Loenen, Rhenen en IJsselstein;
Plaatsvervanger: de schoolopziener in het arrondissement Rhenen.	*Plaatsvervanger:* de schoolopziener in het arrondissement Amersfoort.
FRIESLAND.	
Lid en voorzitter: de schoolopziener in het district Leeuwarden;	*Lid en voorzitter:* de inspecteur van het lager onderwijs in de derde inspectie;
Leden: de schoolopzieners in de arrondissementen Leeuwarden, Veenwouden, Heerenveen en Beetsterzwaag;	*Leden:* de schoolopzieners in het district Heerenveen en in de arrondissementen Lemmer, Bolsward en Dokkum;
Plaatsvervangers: de schoolopzieners in de arrondissementen Harlingen en Lemmer.	*Plaatsvervangers:* de schoolopzieners in de arrondissementen Leeuwarden en Sneek.
OVERIJSSEL.	
Lid en voorzitter: de schoolopziener in het district Zwolle;	*Lid en voorzitter:* de schoolopziener in het district Deventer;
Leden: de schoolopzieners in de arrondissementen Zwolle, Kampen, Deventer en Almelo;	*Leden:* de schoolopzieners in de arrondissementen Ommen, Enschede, Ootmarsum en Kampen;
Plaatsvervangers: de schoolopzieners in de arrondissementen Ommen en Steenwijk.	*Plaatsvervangers:* de schoolopzieners in de arrondissementen Zwolle en Deventer.
GRONINGEN.	
Lid en voorzitter: de schoolopziener in het district Groningen;	*Lid en voorzitter:* de schoolopziener in het district Winschoten;
Leden: de schoolopzieners in de arrondissementen Winschoten, Groningen, Zuidhorn en Appingedam;	*Leden:* de schoolopzieners in de arrondissementen Hoogezand, Onstwedde, Groningen en Onderdendam;
Plaatsvervangers: de schoolopzieners in de arrondissementen Hoogezand en Veendam.	*Plaatsvervangers:* de schoolopzieners in de arrondissementen Winschoten en Veendam.
DRENTHE.	
Lid en voorzitter: de schoolopziener in het district Assen;	*Lid en voorzitter:* de schoolopziener in het district Assen;
Leden: de schoolopzieners in de arrondissementen Assen, Borger, Meppel en Hoogeveen;	*Leden:* de schoolopzieners in de arrondissementen Borger, Emmen, Hoogeveen en Meppel;
Plaatsvervanger: de schoolopziener in het arrondissement Emmen.	*Plaatsvervanger:* de schoolopziener in het arrondissement Assen.
LIMBURG.	
Lid en voorzitter: de schoolopziener in het district Maastricht;	*Lid en voorzitter:* de schoolopziener in het district Roermond;
Leden: de schoolopzieners in de arrondissementen Maastricht, Heerlen, Roermond en Gennep;	*Leden:* de schoolopzieners in de arrondissementen Meerssen, Sittard, Weert en Venlo;
Plaatsvervangers: de schoolopzieners in de arrondissementen Meerssen, Sittard, Weert en Venlo.	*Plaatsvervangers:* de schoolopzieners in het district Maastricht en in de arrondissementen Maastricht, Heerlen Roermond en Gennep.

Hoewel bij art. 60 der wet de omvang der examens was bepaald, scheen het toch wenschelijk, in navolging van hetgeen onder de vorige wet was geschied, in bijzonderheden te vermelden hoever het examen, in elk der vakken in dat artikel omschreven, zich zou uitstrekken, opdat zoowel zij die het examen afnemen als degeen die het ondergaan, weten waaraan zich te houden en wat van hen verlangd wordt. Dien ten gevolge is, na overleg met de inspecteurs van het lager onderwijs, bij Koninklijk besluit van 3 Februarij 1881 (*Staatsblad* n°. 25), vastgesteld het onderstaande:

PROGRAMMA

van het examen ter verkrijging eener acte van bekwaamheid als onderwijzer en als onderwijzeres, bedoeld in art. 56, onder *a*, der wet van 17 Augustus 1878 (*Staatsblad* n°. 127).

De vereischten zijn:

1°. Naauwkeurig en natuurlijk lezen met eene beschaafde uitspraak. De candidaten moeten daarbij blijken geven dat zij het gelezene verstaan.

2°. Het vervaardigen van een schoon schrift, groot, middelsoort en klein, het laatste zoowel met loopende als met staande hand.
Bij het beoordeelen van het schrift wordt ook op dat van het schriftelijk werk gelet.

3°. Voldoende kennis van de rededeelen, van de woordvorming en vormverandering; bedrevenheid in het taal- en rekenkundig ontleden; bekendheid met de regels voor het plaatsen van de leesteekens en met die van de spelling, alsmede bedrevenheid in de toepassing van beiden.

4°. Vaardigheid om zich zoowel mondeling als schriftelijk juist en gemakkelijk uit te drukken. Zij wordt beoordeeld:

a. naar de wijze, waarop de vragen, in den loop van het examen gedaan, zijn beantwoord;

b. naar het gemaakte schriftelijk werk.

5°. kennis van de eenvoudigste meetkundige ligchamen, de regtlijnige figuren en den cirkel, voor zoo verre die door aanschouwing te verkrijgen is.

6°. Grondige bedrevenheid in de vier hoofdbewerkingen der rekenkunst, zoowel met gewone en tiendeelige breuken, als met geheele getallen; vaardigheid in de toepassing der hoofdregels bij de schriftelijke oplossing van vraagstukken en bij het rekenen uit het hoofd; naauwkeurige bekendheid met het Nederlandsche stelsel van maten en gewigten. De candidaten moeten tevens kennis hebben van de leer der evenredigheden en in staat zijn om eenvoudige vraagstukken, steunende op die leer, vlug en naauwkeurig op te lossen.

7°. Algemeene kennis van de oppervlakte der aarde en van de staat- en natuurkundige aardrijksbeschrijving van Europa; eene bekendheid met Nederland en zijne bezittingen, die meer tot in bijzonderheden afdaalt.

8°. Bekendheid met de gebeurtenissen van de geschiedenis des vaderlands en met de hoofdpunten der Staatsinrigting sedert de tweede helft der zestiende eeuw.

9°. Eenige bekendheid met de dieren en planten, vooral die in Nederland voorkomen, en met de algemeene natuurkundige eigenschappen der ligchamen.

10°. Kennis van het notenschrift, de maatverdeeling en de toonschalen, voor zoover die noodig is voor het schoolonderwijs in het zingen.

11°. Bekendheid met:

a. de hoofdvereischten van klassikaal onderwijs;

b. de meest gebruikelijke leerwijzen voor de vakken *a*, *b* en *c* van artikel 2 der wet;

c. de gepaste middelen, waardoor orde en tucht in de school worden gehandhaafd;

d. de tegenwoordige inrigting van het lager schoolwezen in Nederland.

En voor onderwijzeressen bovendien:

12°. Juiste denkbeelden omtrent het geven van grondig onderwijs in de nuttige handwerken.

Bedrevenheid in breijen, mazen, stoppen, naaijen en knippen.

Tegelijkertijd werd overwogen of het wenschelijk ware, de wijze van afneming en hetgeen verder tot dit examen betrekking heeft, nader te regelen. Alvorens te dezer zake eene beslissing te nemen, werd het raadzaam geoordeeld de inspecteurs bij het eerste acten-examen in 1881 niet met het voorzitterschap in eene der commissien te belasten, maar hun op te dragen in elke provincie, binnen hunne inspectie, een examen gedurende eenige dagen bij te wonen, en, te rade gaande met de verkregen ondervinding, maar ook opdat het voor dit examen niet aan eenheid ontbreken zou, daarna omtrent dit onderwerp een voorstel te doen.
Deze opdragt heeft geleid tot het vaststellen, bij Koninklijk besluit van 13 Augustus 1881 (*Staatsblad* n°. 149), van de volgende regelen, die bij het tweede acten-examen volledig konden worden toegepast.

Artikel 1.

De commissie, benoemd volgens art. 57 der wet van 17 Augustus 1878 (*Staatsblad* n°. 127), kiest een harer leden tot secretaris. De voorzitter wijst de lokalen aan, waar de examens worden afgenomen.

Artikel 2.

De examens worden mondeling en schriftelijk afgelegd. De omvang der kennis, die in elk vak van de candidaten kan worden gevorderd, is aangewezen bij het programma, vastgesteld bij Koninklijk besluit van 3 Februarij 1881 (*Staatsblad* n°. 25).

Artikel 3.

Het mondeling examen strekt zich uit tot al de in het programma vermelde vakken.

Het schriftelijk examen omvat de navolgende vakken:

a. het schrijven;

b. de Nederlandsche taal;

c. het rekenen;

d. de aardrijkskunde;

e. de vaderlandsche geschiedenis;

f. de theorie van onderwijs en opvoeding.

Acht de commissie dit noodig dan kan het ook tot de vormleer, de kennis der natuur en het zingen uitgestrekt worden.

Artikel 4.

Het examen loopt voor ieder van de mannelijke candidaten binnen twee dagen ten einde. Voor de vrouwelijke candidaten kan er een dag bijgevoegd worden voor het examen in de nuttige handwerken.
Het examen duurt op één dag voor elk der candidaten niet langer dan zeven uren.
Bij het mondeling examen worden de candidaten afzonderlijk ondervraagd. Acht de commissie voor enkele vakken eene afwijking van dien regel wenschelijk, dan worden ten hoogste drie candidaten te gelijk ondervraagd.

Artikel 5.

De voorzitter van elke commissie roept de leden vóór den aanvang der examens bijeen, ter plaatse waar zij zullen

gehouden worden. De commissie bepaalt door welke deskundigen zij zich zal laten bijstaan, en hoe zij zich zal verdeelen om in de verschillende vakken te examineren. Voor elk vak wordt een examinator en een bijzitter aangewezen, die te zamen belast zijn met het nazien van het schriftelijk werk voor dat vak.

Dezelfde persoon kan voor meer dan één vak worden aangewezen.

Artikel 6.

De opgaven voor het schriftelijk werk worden vastgesteld op de wijze, door de commissie te bepalen.

Artikel 7.

Het schriftelijk werk wordt onder voortdurend toezigt gemaakt. Het gebruik van hulpmiddelen is daarbij verboden.

Artikel 8.

Aan het oordeel over de kennis der candidaten neemt de geheele commissie deel, na vooraf hen, die het examen hebben afgenomen, te hebben gehoord.

Het oordeel wordt uitgedrukt door een der volgende woorden, welke ter bekorting met het daarnaast geplaatste cijfer worden aangeduid:

uitmuntend	10
zeer goed	9
goed	8
ruim voldoende	7
voldoende	6
even voldoende	5
onvoldoende	4
zeer onvoldoende. . . .	3
gering	2
zeer gering.	1

Artikel 9.

Zij die in een der twee hoofdvakken, de Nederlandsche taal en het rekenen, of in twee of meer der andere vakken onvoldoende zijn bevonden, worden zonder stemming afgewezen.

In alle andere gevallen heeft na beraadslaging eene stemming plaats.

Omtrent den uitslag van het examen wordt geene beslissing genomen in eene vergadering, waarin meer dan één lid niet aan de stemming deelnemen. De beslissing wordt genomen bij volstrekte meerderheid der uitgebragte stemmen. Staking van stemmen geldt voor afwijzing.

Artikel 10.

De uitslag van het examen wordt dadelijk aan de candidaten medegedeeld; de toegekende acten van bekwaamheid worden zoo spoedig mogelijk uitgereikt.

Artikel 11.

Na afloop van het examen van elken candidaat wordt hem, indien hij dat verlangt, inzage gegeven van zijn schriftelijk werk en van het over elk der onderdeelen van het examen uitgesproken oordeel.

Artikel 12.

De commissien zenden zoodra mogelijk aan Onzen voornoemden Minister een proces-verbaal van hare zittingen, eene naamlijst van de toegelaten candidaten, waarvoor de modellen van Regeringswege worden verstrekt, en eene opgave van het getal der afgewezenen.

Artikel 13.

De deskundigen worden, voor zooveel betreft de vergoeding voor reis- en verblijfkosten, gerangschikt in de 3de klasse van art. 1 van Ons besluit van 15 December 1849 (*Staatsblad* n°. 62).

Zij genieten vacatiegelden ten bedrage van *zes gulden* per dag.

De volgende tabel wijst het getal der toegelaten en afgewezen candidaten aan.

PROVINCIEN.	Onderwijzers.		Onderwijzeressen.		Totaal.	
	Toegelaten.	Afgewezen.	Toegelaten.	Afgewezen.	Toegelaten.	Afgewezen.
Noordbrabant	47	29	20	17	67	46
Gelderland	43	62	51	37	94	99
Zuidholland	117	71	87	31	204	102
Noordholland.	66	52	56	49	122	101
Zeeland	48	27	20	7	68	34
Utrecht.	13	12	25	11	38	23
Friesland	73	54	27	10	100	64
Overijssel	43	16	20	9	63	25
Groningen.	43	27	16	8	59	35
Drenthe	18	12	3	2	21	14
Limburg	15	18	14	15	29	33
Totaal . .	526	380	339	196	865	576

Voorts werden geëxamineerd in:

Noordbrabant, 1 mannelijk candidaat in het schrijven, met ongunstigen uitslag.

Overijssel, 1 candidaat in het lezen en de beginselen der vaderlandsche geschiedenis, voor welke vakken hem eene acte als huisonderwijzer werd uitgereikt. Deze deed een onvoldoend examen in de vakken, vermeld onder *b*, *c*, *d*, *e*, *g* en *h* van art. 2 der wet.

Limburg, 1 candidaat in het lezen, schrijven en de aardrijkskunde, aan wie eene acte als huisonderwijzeres in die vakken werd verleend.

Van de 906 candidaten voor de acte van onderwijzer, werden 380, of bijna 42 percent, afgewezen. Van de 535 vrouwelijke candidaten moest aan 196, of ruim 36 percent, de acte worden geweigerd. Over het geheel werd aan 865 personen de acte uitgereikt, en moesten 576, dus bijna 40 percent, worden afgewezen.

Vele vrouwelijke candidaten misten juiste denkbeelden omtrent het geven van grondig onderwijs in de nuttige handwerken voor meisjes.

Over het algemeen liet de kennis van opvoeding en onderwijs te wenschen over. Vele candidaten hadden wel is waar eenigen tijd in de school gewerkt, maar zich noch door genoten onderwijs, noch door het lezen van een goed handboek heldere denkbeelden gevormd van klassikaal onderwijs, van verschillende leerwijzen voor lezen, schrijven en rekenen, en van de middelen waardoor orde en tucht in de school worden gehandhaafd. Andere candidaten zonder praktijk, hadden een pædagogisch werk bestudeerd, maar veel meer dan napraten van het gelezene kon het niet heeten. Eene gunstige uitzondering maakten de kweekelingen van inrigtingen voor de opleiding van onderwijzers, die geregeld onderwijs in de pædagogiek hadden ontvangen, en tevens de theorie in de school, onder de leiding van een bekwaam hoofdonderwijzer, hadden leeren verstaan en toepassen. Ook in andere opzigten bleek het, dat zij die niet bij kweekscholen of normaallessen waren opgeleid, dikwijls verre achterstonden bij hen die bij deze inrigtingen hunne opleiding hadden ontvangen.

Van grooten invloed op de afwijzingen, was de bepaling, vervat in art. 9, alin. 1, van het Koninklijk besluit van 13 Augustus 1881 (*Staatsblad* n°. 149).

Onder de candidaten was er eene, die reeds in het bezit was eener acte van bekwaamheid als hulponderwijzeres, en door wie een zeer goed examen werd afgelegd.

Een der commissien vond aanleiding om de bezitsters van eene acte als huisonderwijzeres in de handwerken voor meisjes, bij het afleggen van het examen als onderwijzeres, vrij te stellen van een nader onderzoek in dit vak. Toen dit gebleken was, zijn maatregelen genomen om het verleenen van dergelijke vrijstelling in het vervolg te voorkomen.

Na overleg met de inspecteurs van het lager onderwijs, werd bepaald dat de examens ter verkrijging van de acte van bekwaamheid als hoofdonderwijzer en hoofdonderwijzeres, op 20 Junij 1881 zouden aanvangen, en de commissien met het afnemen dier examens belast, zitting te doen houden te Breda, Arnhem, 's Gravenhage, Amsterdam, Groningen en Assen. In die commissien werden, bij beschikking van 20 Mei 1881, n°. 1708, afd. O, benoemd, te

BREDA.

tot lid en voorzitter: jhr. mr. J. B. A. J. M. Verheijen, inspecteur van het lager onderwijs in de eerste inspectie;

tot leden:

mr. G. D. Franquinet, schoolopziener in het district Maastricht;
H. Th. van der Grinten, schoolopziener in het district Breda;
dr. A. L. Lamers, directeur der Rijks-hoogere burgerschool te 's Hertogenbosch;
R. R. Rijkens, directeur der Rijkskweekschool voor onderwijzers te Nijmegen;
A. G. Schull, leeraar aan de Koninklijke school voor nuttige en beeldende kunsten te 's Hertogenbosch;
M. P. J Steyns, schoolopziener in het arrondissement Venlo en directeur der Rijks hoogere burgerschool aldaar;
dr F. B. Trosée, schoolopziener in het arrondissement 's Hertogenbosch en directeur der Rijkskweekschool voor onderwijzers aldaar;
J. Vermeulen, leeraar aan de Rijks hoogere burgerschool te Middelburg;

tot plaatsvervangers:

J. Geluk, hoofd eener lagere school te Dinteloord;
A. W. H. van de Wijnpersse, hoofd eener lagere school te Bergen op Zoom.

ARNHEM.

tot lid en voorzitter: F. H. W. Kuypers, schoolopziener in het district Tiel;

tot leden:

W. J. Bonte, schoolopziener in het arrondissement Geldermalsen en leeraar aan de Rijks hoogere burgerschool te Zaltbommel;
dr. J. Campert, leeraar aan het gymnasium te Leiden;
mr. W. H. Ikman van Burck, leeraar aan de hoogere burgerschool te Nijmegen;
dr. W. Julius, directeur der Rijks hoogere burgerschool te Gouda;
W. Smit, onderwijzer aan de Rijkskweekschool voor onderwijzers te Nijmegen;
dr. H. van de Stadt, directeur der hoogere burgerschool te Arnhem;
dr. J. L. A. Steyns, schoolopziener in het arrondissement Helmond en directeur der Rijks hoogere burgerschool aldaar;
J. de Vlam, hoofd eener lagere school te Eindhoven;

tot plaatsvervangers:

G. Japikse, onderwijzer aan de Rijkskweekschool voor onderwijzers te Nijmegen;
F. A. R. Woltering, onderwijzer aan de Rijkskweekschool voor onderwijzers te 's Bosch.

's GRAVENHAGE.

tot lid en voorzitter: A. Moens, inspecteur van het lager onderwijs in de 2de inspectie;

tot leden:

G. Blokhuis, schoolopziener in het district Dordrecht;
W. J. Wendel, directeur der Rijkskweekschool voor onderwijzers te Middelburg;
L. Gerhardt, hoofd eener lagere school te Utrecht;
C. A. Hoffman, hoofd eener lagere school te 's Gravenhage;
J. A. van Dijk, hoofd eener lagere school te Leiden;
C. Kamerbeek, hoofd eener lagere school te Rotterdam;
J. M. Elshout, hoofd eener lagere school te Gorinchem;
J. M. Schmidt Crans, leeraar in het teekenen te 's Gravenhage;

tot plaatsvervangers:

C. J. Rovers, hoofd eener lagere school te Delft;
C. J. Keen, hoofd eener lagere school te 's Gravenhage.

AMSTERDAM.

tot lid en voorzitter: mr. J. Gerdenier, schoolopziener in het district Amsterdam;

tot leden:

D. de Groot, schoolopziener in het arrondissement Utrecht;
H. Bouman, directeur der gemeentelijke kweekschool voor onderwijzers en onderwijzeressen te Amsterdam;
D. L. van der Heide, directeur der Rijkskweekschool voor onderwijzers te Haarlem;
W. Degenhardt, hoofd eener lagere school te Amsterdam;
J. H. de Heus, hoofd eener lagere school te Amersfoort;

A. van der Harst, hoofd eener lagere school te Leiden;
F. C. Delfos, leeraar aan de kweekschool voor onderwijzers en onderwijzeressen te Amsterdam;
K. Bes, leeraar in het teekenen te Amsterdam;

tot plaatsvervangers:

C. den Hertog, hoofd eener lagere school te Amsterdam;
P. H. van der Ley, onderwijzer aan de Rijkskweekschool voor onderwijzers te Haarlem.

GRONINGEN.

tot lid en voorzitter: jhr. mr. W. C. A. Alberda van Ekenstein, schoolopziener in het district Groningen;

tot leden:

jhr. dr. D. H. Waubert de Puiseau, schoolopziener in het district Leeuwarden;
G. van Milligen, directeur der Rijkskweekschool voor onderwijzers te Groningen;
L. Leopold en T. Bruins, onderwijzers aan de Rijkskweekschool voor onderwijzers te Groningen;
J. Visser, hoofd eener openbare lagere school te Leeuwarden;
dr. W. Gleuns, schoolopziener in het arrondissement Winschoten;
dr. F. G. Groneman, directeur der Rijks hoogere burgerschool te Groningen;
J. A. Egenberger, eerste onderwijzer van de Academie Minerva, te Groningen;

tot plaatsvervangers:

J. van den Berg, hoofd eener openbare lagere school te Groningen;
R. W. Keizer, hoofd eener openbare lagere school te Groningen.

ASSEN.

tot lid en voorzitter: dr. J. J. Kreenen, inspecteur van het lager onderwijs in de derde inspectie;

tot leden:

J. van Druten, schoolopziener in het district Assen;
W. A. Elberts, leeraar aan de Rijks hoogere burgerschool te Zwolle;
C. A. C. Kruyder, directeur der Rijkskweekschool voor onderwijzers te Deventer;
W. B. G. Molkenboer, leeraar aan de Rijks hoogere burgerschool te Leeuwarden;
J. Visser, hoofd eener lagere school te Sneek;
J. Doornbos, leeraar aan de Rijks hoogere burgerschool te Assen;
W. Houwing, hoofd eener lagere school te Assen;
R. Staal, hoofd eener lagere school te Dwingelo;

tot plaatsvervangers:

B. Huizingh, hoofd eener lagere school te Meppel;
R. K. Kuypers, hoofd eener lagere school te Hoogeveen.

De examens werden ingerigt naar de regelen, daarvoor vastgesteld bij Koninklijk besluit van 28 Mei 1879 (*Staatsblad* n°. 106). In het volgende overzigt is de uitslag vermeld.

Gemeenten waar de examens werden afgenomen.	Hoofdonderwijzers.		Hoofdonderwijzeressen.	
	Toegelaten.	Afgewezen of teruggetrokken.	Toegelaten.	Afgewezen of teruggetrokken.
Breda	10	6	2	1
Arnhem	8	10	»	»
's Gravenhage	14	48	1	5
Amsterdam	16	29	2	»
Groningen	13	12	2	»
Assen	11	8	»	»
Totaal	72	113	7	6

Er hebben zich alzoo slechts 185 mannelijke- en 13 vrouwelijke candidaten aan het examen onderworpen. Dit getal is zeer gering, tegenover dat van vorige jaren, toen 800 en meer personen aan het examen voor de acte van hoofdonderwijzer of van hoofdonderwijzeres deel namen. De reden daarvan is voornamelijk toe te schrijven aan het bepaalde bij art. 61, onder *c*, der wet, dat bij het afnemen der examens een onderzoek moet worden ingesteld naar de bekwaamheid der candidaten in de vakken wiskunde en handteekenen en aan welk voorschrift thans voor de eerste maal uitvoering is gegeven. Van het gering aantal examinandi moesten er 119, of ruim 60 pct., worden afgewezen.

Krachtens art. 6, al. 2, der wet van 17 Augustus 1878 (*Staatsblad* n°. 127), werd door den Koning aan 4 vreemdelingen (1 man en 3 vrouwen) in 1881 vergunning verleend tot het geven van lager onderwijs hier te lande. Van deze waren uit:

	mannen.	vrouwen.
Engeland	»	1
Duitschland	»	2
Pruissen	1	»

Aan baronnes MARIE D'OLDENEEL te Houthem, is, krachtens art. 7, lit. *b*, der wet, bij Koninklijk besluit van 2 Mei 1881, n°. 1, tot wederopzegging vergunning verleend om, zonder geldelijke belooning, aan ten hoogste tien meisjes lager onderwijs te geven.

§ 15. Toezigt op het lager onderwijs.

Vele leden van het schooltoezigt, wier namen in het vorige verslag werden vermeld, waren reeds, zij het ook onder anderen titel, voor het lager onderwijs werkzaam, toen de wet van 17 Augustus 1878 (*Staatsblad* n°. 127), in werking trad. Van hen kon derhalve worden verwacht, dat zij zich met inspanning zouden wijden aan de taak die zij hadden aanvaard. Doch ook de nieuw opgetredenen bleken doordrongen te zijn van het gewigt hunner betrekking. Van daar dat de inspecteurs van het lager onderwijs, aan wie was opgedragen in hunne jaarverslagen in bijzonderheden te vermelden, de wijze waarop het schooltoezigt zijne, door de wet omschreven, taak heeft uitgeoefend, schier geheel eenstemmig zijn omtrent de in 1881 ondervonden hulpvaardigheid en steun.

De Minister van Binnenlandsche Zaken vond herhaaldelijk gelegenheid om de inspecteurs gezamenlijk of afzonderlijk te raadplegen, en in October 1881 kwamen zij, daartoe uitgenoodigd, in de lokalen van zijn departement bijeen, om, overeenkomstig het voorschrift van art. 45 van het Koninklijk besluit van 22 Januarij 1880 (*Staatsblad* n°. 5), de algemeene belangen van het lager onderwijs te overwegen.

De districts-schoolopzieners zijn in 1881 door vergelijkende-en acten-examens, maar vooral door hunne veelomvattende bemoeijingen met den bouw en de inrigting der schoollocalen en het tot stand brengen der regelingen en leerplannen, te zeer bezig gehouden om genoegzamen tijd aan het schoolbezoek te wijden. Aan hen komt allen lof toe voor den ijver en de zaakkennis waarmede zij hunne taak hebben vervuld. Moest er nog veel ongedaan blijven, het is aan hunne werkzaamheid te danken, dat reeds veel tot stand kwam en nog meer voorbereid werd.

Ook de arrondissements-schoolopzieners kweten zich over het algemeen met ijver van hunne taak, hielden geregeld schoolbezoek, en gaven bij hunne aanteekeningen daarvan, belangrijke opmerkingen en wenken. Bij de examens zijn zij onverdroten werkzaam geweest. Ook de driemaandelijksche vergaderingen woonden zij geregeld bij, waarop vele zaken, het onderwijs betreffende, vriendschappelijk werden besproken.

Slechts een der districts-schoolopzieners kon niet bevestigen, dat door alle arrondissements-schoolopzieners in zijn district voldaan was aan het voorschrift van art. 75 der wet, aangezien van sommigen, in weerwil van herhaalde aanschrijvingen, na afloop der kwartalen, de opgaven der door hen bezochte scholen, en het verslag over de inrigtingen ter opleiding van onderwijzers en onderwijzeressen, bedoeld in art. 21 van het Koninklijk besluit van 22 Januarij 1880 (*Staatsblad* n°. 5), niet werden ontvangen.

Bij de invoering der nieuwe wet, zijn hier en daar de plaatselijke schoolcommissien ontbonden, en in 228 gemeenten vervangen door commissien van toezigt. Deze verdeelen zich over de elf provincien als volgt:

Noordbrabant	17
Gelderland	15
Zuidholland	42
Noordholland.	23
Zeeland	8
Utrecht.	3
Friesland	36
Overijssel	18
Groningen.	29
Drenthe	12
Limburg	25

Te Lochem en te Hengelo is aan de plaatselijke commissie toegevoegd een comité van dames, uitsluitend belast met het toezigt op het onderwijs in de nuttige handwerken voor meisjes. Hiervan heeft men reeds aanvankelijk de gunstige werking ondervonden.

Vooral op grootere, meer bevolkte plaatsen, worden deze commissien zeer gewaardeerd, en verscheidene gaven blijken van hare belangstelling in den goeden gang van het onderwijs, zoowel door schoolbezoek als door hare verslagen, en ook door hare tegenwoordigheid bij vergelijkende examens. Zij verstrekten gaarne alle gevraagde inlichtingen. Op kleinere plaatsen was het dikwijls moeijelijk geschikte personen daarvoor te vinden; trouwens daar konden burgemeester en wethouders genoegzaam den toestand overzien, zonder de hulp en voorlichting te behoeven die op grootere plaatsen bijna onmisbaar werd geacht. De districts- zoowel als de arrondissements-schoolopzieners hebben meermalen de vergaderingen der commissien bezocht, en roemden den goeden geest en de werkzaamheid, die in vele heerschen.

In negen gemeenten is, volgens art. 79 der wet, door burgemeester en wethouders, in overleg met den arrondissements-schoolopziener, eene commissie benoemd, tot het doen van schoolbezoek.

Gedurende de eerste vier maanden van het jaar 1881 kwam onder de leden van het schooltoezigt geen verandering. In den loop van de maand Mei evenwel, overleed de heer H. Q. Janssen, schoolopziener in het district Goes. Hij werd bij Koninklijk besluit van 16 Junij 1881, n°. 25, opgevolgd door den heer W. J. van Gorkom, schoolopziener in het arrondissement Leiden.

Nadat de dienst in laatstgenoemd arrondissement tijdelijk door een anderen schoolopziener was waargenomen, werd bij Koninklijk besluit van 4 September 1881, n°. 13, mr. W. J. Snouck Hurgronje, als zoodanig in het arrondissement Leiden benoemd.

De mutatien die wijders, in 1881, onder de arrondissement-schoolopzieners voorkwamen, zijn in het volgende overzigt vermeld:

Arrondissementen.	Arrondissements-schoolopzieners.	
	Op verzoek, eervol ontslagen.	Benoemd.
Waalwijk . .	mr. M. A. van den Acker.	jhr. mr. F. X. A. Verheijen.
Hoorn	mr. J. G. A. Faber.	dr. J. C. Matthes.
Harlingen . .	mr. K. Banga.	mr. G. A. Murray Bakker.
Appingedam	dr. H. J. Kuik.	mr. E. R. Borgesius.
Zuidhorn . .	dr. F. G. Groneman.	mr. S. L. Andreae.

Bijlage O van dit verslag geeft een overzigt van de verdeeling des Rijks in schooldistricten en arrondissementen.

§ 16. Kosten van het openbaar lager onderwijs.

Het volgend overzigt bevat *de uitgaven* van het Rijk ten behoeve van het lager onderwijs in 1881, vergeleken met die over 1880.

			1881.	1880.	Vermeerdering.
I. *Schooltoezigt.*					
a. Jaarwedden:					
1. der inspecteurs	f 10 500,00				
2. » districts-schoolopzieners . . .	62 500,00				
		f 73 000,00			
b. Reis- en verblijfkosten.					
1. der inspecteurs	f 3 090,85				
2. » districts-schoolopzieners . . .	10 485,38				
3. » arrondissem.-schoolopzieners .	46 401,64⅝				
		59 977,87⅝			
c. Bureaukosten.					
1. der inspecteurs	f 900,00				
2. » districts-schoolopzieners . . .	4 973,07				
		5 873,07			
d. Kosten van vergaderingen		54,50			
			f 138 905,44⅝	f 92 948,04⅝	f 45 957,40
II. *Opleiding van onderwijzers en onderwijzeressen.*					
a. Rijks kweekscholen voor onderwijzers en daaraan verbonden leerscholen.					
1. Personeel:					
's Hertogenbosch . . .	f 25 277,89⅝				
Nijmegen	13 266,64⅝				
Haarlem	24 643,21⅝				
Middelburg	25 797,82				
Deventer	19 868,32⅝				
Groningen	26 376,26				
Maastricht	22 508,33				
		f 157 738,49			
2. Materiëel:					
's Hertogenbosch . . .	f 9 527,48				
Nijmegen	62 138,73⅝				
Haarlem	9 959,22⅝				
Middelburg	11 507,67⅝				
Deventer	63 088,49				
Groningen	9 481,22				
Maastricht	8 030,66				
		173 733,48⅝			
3. Toelagen aan kweekelingen:					
's Hertogenbosch . . .	f 23 236,26				
Nijmegen	13 825,00				
Haarlem	23 041,66⅝				
Middelburg	22 538,85⅝				
Transporteren	f 82 641,78	f 331 471,97⅝	»	f 138 905,44⅝	f 92 948,04⅝	f 45 957,40

			1881.	1880.	Vermeerdering.
Per transport	f 82641,78	f 331471,97⅝	»	f 138905,44⅝	f 92948,04⅝	f 45957,40
Deventer	23529,50					
Groningen	23800,00					
Maastricht	12500,00					
		142471,28				
		f 473943,25⅝				
b. Subsidiën voor kweekscholen ter opleiding van onderwijzers en onderwijzeressen:						
1. Kweekschool voor onderwijzeressen te Arnhem	f 7000,00					
2. Gemeentelijke kweekschool voor onderwijzers en onderwijzeressen te Amsterdam	15000,00					
3. Kweekschool voor onderwijzeressen te Haarlem	7000,00					
4. Kweekschool voor onderwijzeressen te Groningen	7000,00					
5. Gemeentelijke kweekschool voor onderwijzers te Leiden	1442,72					
		37442,72				
c. Rijksnormaallessen:						
1. Noordbrabant	f 34778,65⅝					
2. Gelderland	29720,57					
3. Zuidholland	97995,66					
4. Noordholland	82796,82					
5. Zeeland	25712,82⅝					
6. Utrecht	39635,41					
7. Friesland	45752,14					
8. Overijssel	57493,57					
9. Groningen	35268,92					
10. Drenthe	22562,58					
11. Limburg	5352,92⅝					
		477070,07⅝				
			988456,05	964844,82⅝		23611,22⅝
III. *Toelagen tot bekostiging der arrondissements-bibliotheken en tot bestrijding van kleine uitgaven ter bevordering van het doel der onderwijzers-bijeenkomsten*			5737,59⅝	5445,00		292,59⅝
IV. *Rijks lagere scholen.*						
a. Personeel:						
Weststellingwerf	f 800,00					
Steenwijkerwold	1900,00					
Vledder	3908,33					
Onderwijs in de gestichten:						
Ommerschans	1400,00					
Veenhuizen	4550,00					
		f 12558,33				
Transporteren		f 12558,33	f 1133099,09	f 1063237,87		f 69861,22

			1881.	1880.	Vermeerdering.
	Per transport	f 12 558,33	f 1 133 099,09	f 1 063 237,87	f 69 861,22
b. Materieël:					
Weststellingwerf	f 551,99				
Steenwijkerwold	469,42				
Vledder	1 334,35				
Onderwijs in de gestichten:					
Ommerschans, Veenhuizen	509,43				
		2 865,19			
c. Kosten der vergelijkende examens voor de benoeming van hoofden der Rijks lagere scholen		101,03⁵			
			15 524,55⁵	21 530,15⁵	— 6 005,60
V. *Bijdragen aan gemeenten, vervangende de vroegere Rijksjaarwedden.*					
a. Noordbrabant		f 38 427,50			
b. Gelderland		8 481,80			
c. Zuidholland		2 680,40			
d. Noordholland		1 496,00			
e. Zeeland		3 902,00			
f. Utrecht		845,00			
g. Friesland		664,00			
h. Overijssel		7 262,30			
i. Groningen		8 794,10			
j. Drenthe		446,90			
			73 000,00	73 000,00	»
VI. *Vergoeding door het Rijk aan de gemeenten voor de kosten van haar lager onderwijs, ten gevolge van art.* 45 *der wet.*					
a. Noordbrabant		f 226 869,62⁵			
b. Gelderland		295 103,97			
c. Zuidholland		879 904,81⁵			
d. Noordholland		600 330,29			
e. Zeeland		145 491,73⁵			
f. Utrecht		122 459,11⁵			
g. Friesland		279 630,51⁵			
h. Overijssel		253 520,68			
i. Groningen		249 893,98			
j. Drenthe		104 695,55⁵			
k. Limburg		110 615,32⁵			
			3 268 515,60⁵	436 516,42⁵	2 831 999,18
VII. *Bijdragen aan gemeenten, krachtens art.* 49 *der wet.*					
a. Noordbrabant		f 300,00			
b. Zuidholland		14 190,63⁵			
c. Noordholland		28 126,10			
	Transporteren	f 42 616,73⁵	f 4 490 139,25	f 1 594 284,45	f 2 895 854,80

		1881.	1880.	Vermeerdering.
	Per transport f 42 616,73⁵	f 4 490 139,25	f 1 594 284,45	f 2 895 854,80
d.	Zeeland 25 828,00			
e.	Utrecht 310,00			
f.	Friesland 6 774,47			
g.	Overijssel 22 205,00			
h.	Drenthe 1 294,69			
i.	Limburg 3 374,08			
		102 402,97⁵	600 879,70⁵	— 498 476,73
VIII.	*Reis- en verblijfkosten en vacatiegelden der leden van de commissien tot het examineren van hen, die eene der acten van bekwaamheid, vermeld in art.* 56 *onder* a *en* b *der wet, wenschen te ontvangen, benevens verdere kosten dier examens*	28 621,69⁵	15 591,96⁵	13 029,73
IX.	*Eereblijken aan onderwijzers voor langdurige trouwe diensten*	338,28	(1) 259,47⁵	78,80⁵
X.	*Gratificatiën aan onderwijzers.*	941,42⁵	460,00	481,42⁵
XI.	*Pensioenen aan onderwijzers*	165 591,95	164,512,73⁵	1 079,21⁵
XII.	*Wachtgelden, ingevolge art.* 39 *der wet*	891,62⁵	»	891,62⁵
	Wachtgelden, krachtens het 1*ste lid van al.* 2 *van art.* 92 *wet*	9 400,00	1 566,65⁵	7 833,34⁵
XIV.	*Subsidie aan het pensioenfonds voor burgerlijke ambtenaren, ter tegemoetkoming in de kosten der werkzaamheden, aan den Raad van Toezigt opgedragen bij de wet tot regeling van het lager onderwijs en het Koninklijk besluit van* 8 *Februarij* 1831 (Staatsblad *n°.* 25)	800,00	(1) 800,00	»
	TOTAAL . . .	f 4 799 127,20	(1) f 2 378 354,98⁵	f 2 420 772,21⁵

(1) De kosten der eereblijken aan onderwijzers en het subsidie aan het pensioenfonds zijn in vroegere verslagen niet opgenomen; voor de eerste maal wordt daarvan in dit verslag melding gemaakt. Ten einde eene juiste vergelijking met de uitgaven over 1880 mogelijk te maken, zijn de kosten van deze onderwerpen over dat jaar in de kolom der uitgaven over 1880 opgenomen; daardoor wordt het totaal-cijfer der kosten over 1880 hier en waar het verder in deze § voorkomt, evenals het algemeen totaal der uitgaven door Rijk en gemeenten, f 1059,47⁵ hooger, dan de bedragen te dezer zake in het vorig verslag vermeld.

De *inkomsten* van het Rijk ter zake van het lager onderwijs in 1881 waren als volgt:

Opbrengst van schoolgelden aan de leerscholen, verbonden aan 's Rijks kweekscholen voor onderwijzers:

's Hertogenbosch. . . .	f 1 527,00	
Haarlem.	1 926,00	
Middelburg.	2 228,70	
Deventer	74,95	
Groningen.	1 140,30	
Maastricht.	2 668,75	
	f	9 565,70

Bijdragen der onderwijzers voor hun pensioen:

Noordbrabant.	f 8 971,06⁵	
Gelderland.	12 412,37⁵	
Zuidholland	27 924,08	
Noordholland.	26 265,42	
Zeeland.	6 149,83⁵	
Utrecht.	4 651,31⁵	
Friesland	12 429,82	
Overijssel	8 764,91⁵	
Groningen.	9 218,91⁵	
Drenthe.	3 536,66⁵	
Limburg	4 008,85⁵	
		124 333,26
Totaal . . .	f	133 898,96

In 1880 bedroegen de Rijks-inkomsten f 154 118,13⁵.

Het zuiver bedrag der Rijksuitgaven was dus in 1881 . . . . . f 4 665,228,24

In 1880 was het bedrag daarvan . . (1) 2 224 236,85

Vermeerdering . . . f 2 440 991,39

(1) Zie de noot op de vorige bladz.

Het vorenstaand overzigt wijst ten aanzien van de volgende onderwerpen op vermeerdering van uitgaven tot de bedragen, achter elk vermeld, als:

schooltoezigt . . . . . f	45 957,40
opleiding van onderwijzers en onderwijzeressen	23 611,22⁵
arrondissements-bibliotheken en onderwijzers bijeenkomsten.	292,59⁵
examen-kosten	13 029,73
eereblijken aan onderwijzers	78,80⁵
gratificatiën	481,42⁵
pensioenen.	1 079,21⁵
wachtgelden	8 724,97

Daartegenover staat echter voor de Rijks-lagere scholen eene vermindering van f 6005,60; terwijl de toepassing van art. 49 der tegenwoordige wet in 1881 f 498,476,73 minder van de schatkist vorderde dan de toepassing van art. 36 der vorige wet in 1880. De aanzienlijke stijging der Rijksuitgaven is dus geheel het gevolg van hetgeen de uitvoering van art. 45 in 1881 meer vorderde dan in 1880, toen de, in dat artikel voorgeschreven, vergoeding nog slechts over twee maanden behoefde te worden uitgekeerd. De vermeerdering te dier zake toch bedroeg f 2 831 999,18

Wat de inkomsten betreft, valt eene geringe vermindering, ten bedrage van f 93,75, waar te nemen met betrekking tot de schoolgelden. Daarentegen vermeerderden de bijdragen der onderwijzers voor hun pensioen, welke bijdragen in 1880 eene som van f 98 556,74 opbragten, met f 25 776,52. Desniettemin verminderde het totaal-cijfer der ontvangsten met f 20 219,17⁵; vooreerst en hoofdzakelijk door dat de bijdragen der gemeenten van ½ gedeelte der onderwijzerspensioenen, die in 1880 nog over 10 maanden liepen, geheel hebben opgehouden; terwijl verder van voordeelige saldo's der examengelden geen sprake meer kan zijn, nu, volgens de tegenwoordige wet, de akten van bekwaamheid tot het geven van lager onderwijs kosteloos worden uitgereikt.

In de volgende tabel zijn de uitgaven en inkomsten der gemeenten voor het lager onderwijs vermeld.

ONDERWERPEN.	Noordbrabant.	Gelderland.	Zuidholland.	Noordholland.
				UITGA
Onderwijzend personeel	f 419 802,16⅝	f 589 061,46	f 1 441 840,12⅝	f 1 257 177,60
Vergoeding voor vrije woning en huur van schoollokalen	3 486,20	14 644,94⅝	14 936,91	15 602,50
Nieuwe schoollokalen	141 661,16⅝	175 494,00	779 495,50	331 656,52
Onderhoud van schoollokalen	38 122,15⅝	43 193,83⅝	106 121,87⅝	119 939,14⅝
Schoolmeubelen en schoolbehoeften	51 299,55⅝	65 599,37	132 476,77⅝	142 859,34
Vuur en licht in de schoollokalen	16 261,63⅝	20 088,44⅝	52 748,34	49 068,13
Plaatselijke commissiën van toezigt	— 635,79	1 433,36	3 639,41⅝	5 174,73⅝
Kosten der vergelijkende examens voor hoofden van openbare scholen	1 353,46⅝	947,20	6 545,73	2 227,84⅝
Pensioenen aan onderwijzers, vóór 1858 verleend	»	»	300,00	125,00
Subsidien aan bijzondere scholen	2 758,33	18 192,15⅝	7 265,00	10 723,70
Opleiding van onderwijzers en onderwijzeressen	763,33⅝	1 075,00	35 366,07⅝	38 354,83
Uitkeeringen aan andere gemeenten	7 959,98⅝	709,00	11 814,93	7 496,44⅝
Kosten wegens aanmoediging van getrouw schoolbezoek	1 353,17	1 215,05⅝	4 984,00	15 354,23
Andere uitgaven	5 629,82⅝	5 917,02	11 211,49⅝	14 859,16
Totaal in 1881	f 691 086,77⅝	f 937 570,84⅝	f 2 608 746,26	f 2 010 619,18
» » 1880	578 902,23	750 207,51	2 407 707,91⅝	1 532 902,64⅝
Vermeerdering	f 112 184,54⅝	f 187 363,33⅝	f 201 038,34⅝	f 477 716,53⅝
				INKOM
Opbrengst der schoolgelden	f 70 134,20	f 96 907,27	f 318 013,30	f 259 210,15⅝
Bijdragen van het Rijk, vervangende de vroegere Rijksjaarwedden	38 427,50	8 481,80	2 680,40	1 496,00
Vergoeding door het Rijk, volgens art. 45 der wet	226 869,62⅝	295 103,97	879 904,81⅝	600 330,29
Subsidien van het Rijk, krachtens art. 49 der wet	300,00	»	14 190,63⅝	28 126,10
Bijdragen van andere gemeenten	7 709,98⅝	709,00	12 568,21⅝	7 051,36
Opbrengst van bijzondere fondsen	1 251,60	3 010,99	6 495,30	25 783,80⅝
Totaal in 1881	f 344 692,91	f 404 213,03	f 1 233 852,66⅝	f 921 997,71
» » 1880	216 070,79⅝	174 312,21	1 245 453,15⅝	380 501,60⅝
Vermeerdering	f 128 622,11⅝	f 229 900,82	f — 11 600,49	f 541 496,10⅝
Zuiver bedrag der uitgaven in 1881	f 346 393,86⅝	f 533 357,81⅝	f 1 374 893,59⅝	f 1 088 621,47
» » » » » 1880	362 831,43⅝	575 895,30	1 162 254,76	1 152 401,04
Vermeerdering	f — 16 437,57	f — 42 537,48⅝	f 212 638,83⅝	f — 63 779,57

ten behoeve van het lager onderwijs in 1881.

Zeeland.	Utrecht.	Friesland.	Overijssel.	Groningen.	Drenthe.	Limburg.	Totaal.
VEN							
f 296 609,41⁵	f 218 753,99	f 588 661,67⁵	f 406 315,21⁵	f 442 044,52⁵	f 168 166,26⁵	f 188 653,25	f 6 017 085,68⁵
5 943,81⁵	3 495,83	16 358,00⁵	17 618,54	14 584,01⁵	4 301,15	2 749,44	113 721,35
47 859,32	94 819,35⁵	121 890,00	210 949,07⁵	169 997,77	105 480,37⁵	101 283,73⁵	2 280 586,81⁵
24 207,96	16 591,18	43 802,06	34 810,74⁵	41 093,18	9 337,35⁵	12 102,12	489 321,61
32 786,23⁵	29 560,73⁵	49 714,19⁵	56 655,33	60 322,72	23 471,31⁵	25 640,53	670 386,10
8 841,98	7 776,41⁵	34 565,20	17 555,29⁵	23 986,22	6 456,18	8 042,32⁵	245 390,16⁵
593,43	322,70	3 588,86⁵	1 111,97⁵	1 858,41⁵	183.24	243,40	18 785,32⁵
1 620,40⁵	606,49	2 451,05	1 408,61⁵	2 102,78	601 92⁵	552,86	20 418,36⁵
»	»	100,00	»	»	»	»	525,00
»	7 973,76⁵	4 369,23	11 983,56	2 807,15	4 300,00	3 122,00	73 434,89
10 744,00	»	426,31⁵	789,82	1 105,00	»	»	88 624,37⁵
1 200,44	10 301,09	1 321,94⁵	5 385,91	1 671,80	605,00	819,70⁵	49 286,25
1 060,67	645,39	1 587,54	727,90	518,88	153,55	41,73	27 642,20⁵
3 704,62⁵	3 840,53	34 507,55	14 951,54	7 372,09⁵	»	3 036,28	105 030,12
f 435 172,29⁵	f 394 687.47	f 903 343,63	f 780 263,52	f 769 464,55	f 323 056,35⁵	f 346 287,37⁵	f 10 200 298,25⁵
350 165,65⁵	347 972,94	808 430,36	555 042,64	536 323,81⁵	260 817,64⁵	316 357,77	8 444 831,12⁵
f 85 006,64	f 46 714,53	f 94 913,27	f 225 220,88	f 233 140,73⁵	f 62 238,71	f 29 929,60⁵	f 1 755 467,13
STEN.							
f 52 032,84⁵	f 44 855,04⁵	f 53 331,54⁵	f 70 685,57	f 66 235,26⁵	f 27 830,58⁵	f 34 858,69	f 1 094 094,47
3 902,00	845,00	664 00	7 262,30	8 794,10	446,90	»	73 000,00
145 491,73⁵	122 459,11⁵	279 630,51⁵	253 520,68	249 893,08	104 695,55⁵	110 615,32⁵	3 268 515,60⁵
25 828,00	310,00	6 774,47	22 205,00	»	1 294,69	3 374,08	102 402,97⁵
1 200,44	9 992,89	1 321,94⁵	5 385,91	1 671,80	605,00	1 069,70⁵	49 286,25
6 053,35	351,24	17 813,36⁵	17 109,00⁵	880,00	209,54	325,48	79 283,67⁵
f 234 508,37	f 178 813,29	f 359 535,84	f 376 168,46⁵	f 327 475,14⁵	f 135,082,27	f 150 243,28	f 4 666,582,97⁵
97 005,97⁵	79 858,97	159 949,45⁵	174 336,35	106,675,58⁵	145 015,25⁵	142 647,13	2 921 826,48⁵
f 137 502,39⁵	f 98 954,32	f 199 586,38⁵	f 201,832,11⁵	f 220 799,56	f — 9 932,98⁵	f 7 596,15	f 1 744 756,49
f 200 663,92⁵	f 215 874,18	f 543 807,79	f 404 095,05⁵	f 441 989,40⁵	f 187 974,08⁵	f 196 044,09⁵	f 5 533,715,28
253 159,68	268 113,97	648 480,90⁵	380 706,29	429 648,23	115 802,39	173 710,64	5 523 004,64
f —52 495,75⁵	f — 52 239,79	f - 104 673,11⁵	f 23 388,76⁵	f 12 341,17⁵	f 72 171,69⁵	f 22 333,45⁵	f 10 710,64

In 1881 werd door de gemeenten, ten behoeve van het lager onderwijs, eene som van f 10 200 298,25 uitgegeven of f 1 755 467,13 meer dan in het vorige jaar. De inkomsten bedroegen f 4 666 582,97, dus f 1 744 756,49 meer dan in 1880; het zuiver bedrag der uitgaven door de gemeenten was derhalve in 1881 f 5 533 715,28 dat is f 10 710,64 meer.

In alle provinciën vermeerderden de uitgaven.

Met betrekking tot de onderwerpen van uitgaaf valt op vermeerdering te wijzen voor:

onderwijzend personeel, met	f 734 692,74
vergoeding van vrije woning en huur van schoollokalen, met	14 202,035
nieuwe schoollokalen, met	780 715,81
schoolmeubelen en schoolbehoeften, met .	176 725,525
vuur en licht in de schoollokalen, met .	70 638,15
opleiding van onderwijzers, met . . .	20 030,85

terwijl de uitgaven voor de volgende onderwerpen voor het eerst afzonderlijk worden opgegeven, namelijk:

kosten der vergelijkende examens, voor hoofden van openbare scholen	f 20 418,365
kosten wegens aanmoediging van getrouw schoolbezoek	27 642,205

Daarentegen verminderden de uitgaven voor de volgende onderwerpen:

onderhoud van schoollokalen, met. . .	f 3 722,34
plaatselijke commissiën van toezigt, met	651,025
pensioenen aan onderwijzers, met . . .	46 448,255
subsidiën aan bijzondere scholen, met. .	8 736,84
uitkeeringen aan andere gemeenten, met	444,13
andere uitgaven, met	29 595,96

De inkomsten vermeerderden ten aanzien van:

opbrengst der schoolgelden, met . .	f 4 493,675
vergoeding volgens art. 45, met. . .	2 831 999,18
opbrengst van bijzondere fondsen, met	25 280,24

Ze verminderden voor:

de bijdragen, krachtens art 49, met .	1 099 356,435
bijdragen van andere gemeenten, met.	444,13
andere subsidien van de provinciën (welke post nà 1880 natuurlijk niet meer kan voorkomen), met	17 216,04

In het volgend overzigt worden de uitgaven door Rijk en gemeenten te zamen in 1881 gedaan, vergeleken met die van Rijk, provinciën en gemeenten in 1880.

ONDERWERPEN.	1881.	1880.	Vermeerdering.	*Toelichtingen.*
Onderwijzend personeel	f 6 030 585,44	f 5 299 902,925	f 730 682,515	
Vergoeding voor vrije woning en huur van schoollokalen.	113 721,35	99 519,315	14 202,035	
Nieuwe schoollokalen	2 280 586,815	1 499 871,005	780 715,81	
Onderhoud van schoollokalen . . .	489 321,61	493 043,95	— 3 722,34	
Schoolmeubelen, schoolbehoeften, enz.	918 641,455	672 892,765	245 748,69	
Pensioenen aan onderwijzers. . . .	166 916,95	166 590,975	325,975	Hierbij is, zoo voor 1880 als voor 1881, opgenomen het subs. onderw. pensioenf.
Rijks-wachtgelden aan onderwijzers .	891,625	»	891,625	In 1881 voor het eerst verleend.
Rijks-wachtgelden aan gewezen provinciale inspecteurs van het lager onderwijs.	9 400,00	1 566,655	7 833,345	
Opleiding van onderwijzers	1 077 080,425	1 034 438,35	42 642,075	
Arrondissements-bibliotheken en onderwijzers-bijeenkomsten	5 737,595	5 445,00	292,595	
Vergelijkende examens voor hoofden van scholen	20 519,40	»	20 519,40	Voor 1881 het eerst afzonderlijk vermeld.
Akte-examens.	28 621,695	15 591,965	13 029,73	
Schooltoezigt	157 690,77	112 384,395	45 306,375	
Eereblijken van Rijkswege aan onderwijzers	338,28	259,475	78,805	
Aanmoediging van getrouw schoolbezoek door de gemeenten. . . .	27 642,205	»	27 642,205	Voor 1881 het eerst afzonderlijk vermeld.
Subsidiën aan bijzondere scholen . .	73 494,89	82 231,73	— 8 736,84	
Uitkeeringen tusschen gemeenten . .	49 286,25	49 730,38	— 444,13	
Andere uitgaven (gemeenten) . . .	105 030,12	135 226,08	— 30 195,96	Onder de » andere uitgaven " over 1880, is opgenomen de som van f 600, door de prov. Drenthe uit de kas ad pios usus, betaald.
Totaal . . .	f 11 555 506,875	(1) f 9 668 694,965	f 1 886 811,91	

(1) Zie de noot op blz. 294.

De inkomsten van Rijk en gemeenten te zamen over 1881, vergeleken met die van 1880, waren als volgt:

ONDERWERPEN.	1881.	1880.	Vermeerdering.	*Toelichtingen.*
Schoolgelden	f 1 103 660,17	f 1 099 260,24⁵	f 4 399,92⁵	
Bijdragen der onderwijzers voor hun pensioen	124 333,26	98 556,74	25 776,52	
		206,93	— 206,93	Batig slot der examen-gelden, in 1880, in twee provinciën.
Bijdragen van andere gemeenten voor schoolgaande kinderen	49 286,25	49 730,38	— 444,13	
Opbrengst van bijzondere fondsen . .	79 283,67⁵	54 003,43⁵	25 280,24	
Totaal . . .	f 1 356 563,35⁵	f 1 301 757,73	f 54 805,62⁵	

Het zuiver bedrag der uitgaven was dus in 1881, f 10 198 943,52 tegenover (1) f 8 366 937,23⁵ in 1880.

Even als in vorige verslagen volgt hier een kort overzigt van alle uitgaven en inkomsten van het Rijk, de provinciën en de gemeenten voor het hooger, middelbaar en lager onderwijs. Het onderwijs bij de land- en zeemagt, dat in de gevangenissen en het onderrigt op de bewaarscholen blijven hierbij buiten aanmerking.

Bij zamenvatting der totalen, hierboven verkregen, als bedrag van de kosten van het hooger, middelbaar en lager onderwijs, verkrijgt men het volgende overzigt:

	Rijk.	Provinciën.	Gemeenten.	Totaal.
Universiteiten	f 1 275 668,70	f 10 000,00	f 362 873,93⁵	f 1 648 542,63⁵
Opleiding van godsdienstleeraren	62 211,43	»	»	62 211,43
Gymnasia en latijnsche scholen	183 948,05	»	485 026,74⁵	668 974,79⁵
Middelbaar onderwijs	1 084 948,93	32 259,31	1 185 843,90⁵	2 303 052,14⁵
Veeartsenijschool	98 074,34⁵	»	»	98 074,34⁵
Kweekschool voor vroedvrouwen	11 683,49	»	»	11 683,49
Lager onderwijs	4 674 793,94	»	6 627 809,75	11 302 603,69
Totaal . . .	f 7 391 328,88⁵	f 42 259,31	f 8 661 554,33⁵	f 16 095 142,53

Van de uitgaven der gemeenten zijn hier afgetrokken de subsidiën, door het Rijk en de provinciën aan de gemeenten betaald, de uitkeeringen tusschen gemeenten, als ook de opbrengst van bijzondere fondsen in de gemeenten, speciaal voor het onderwijs bestemd, omdat deze gelden niet ten laste van de gemeenten zijn gekomen.

Van de uitgaven van het Rijk zijn afgetrokken de bijdragen der onderwijzers voor hun pensioen.

De volgende inkomsten werden van de verschillende takken van onderwijs verkregen:

	Rijk.	Gemeenten.	Totaal.
Universiteiten (inschrijvingsgelden, enz.)	f 204 275,00	f 104 396,81⁵	f 308 671,81⁵
Gymnasia en latijnsche scholen (schoolgelden, enz.)	»	152 665,22	152 665,22
Middelbaar onderwijs (schoolgelden, batig slot der acten-examens).	92 245,00	245 688,65⁵	337 933,65⁵
Veeartsenijschool (bijdragen der kweekelingen, enz.)	23 476,71⁵	»	23 476,71⁵
Lager onderwijs (schoolgelden)	9 565,70	1 094 094,47	1 103 660,17
Totaal . . .	f 329 562,41⁵	f 1 596 845,16	f 1 926 407,57⁵

(1) Zie de noot op bladz. 294.

Het zuiver bedrag der uitgaven van het Rijk, de provinciën en gemeenten voor alle inrigtingen van onderwijs, met uitzondering van het militair onderwijs, van dat in de gevangenissen en van het onderwijs in de bewaarscholen, bedroeg in 1881 derhalve f 14 168 734,95[5] tegenover (1) f 12 365 683,09[5] in 1880.

Onderwijs in de gevangenissen.

In 1881 werd onderwijs gegeven in:

9 strafgevangenissen, gevestigd te 's Hertogenbosch 2, Doetinchem 2, Leiden, Hoorn, Alkmaar, Montfoort en Leeuwarden;

8 cellulaire gevangenissen, gevestigd te Rotterdam, Gorinchem, Amsterdam, Goes, Utrecht, Sneek, Deventer en Appingedam;

5 burgerlijke en militaire huizen van verzekering, gevestigd te 's Hertogenbosch, Arnhem, 's Gravenhage, Haarlem en Leeuwarden;

18 huizen van arrest, gevestigd te Breda, Zutphen, Tiel, Rotterdam, Dordrecht, Amsterdam, Alkmaar, Middelburg, Zierikzee, Utrecht, Heerenveen, Zwolle, Almelo, Groningen, Winschoten, Assen, Maastricht en Roermond.

Het aantal der gevangenen die in 1881 het onderwijs ontvingen, of daaraan, wegens ouderdom, ziekte of voldoende kennis geen deel namen, is in het volgende overzigt vermeld.

	NIET TOEGELATEN		Tot het onderwijs toegelaten.	TOTAAL.
	wegens ouderdom of ziekte.	als genoegzaam onderwezen.		
In de strafgevangenissen. . .	356	210	1 578	2 144
In de cellulaire gevangenissen.	1 630	914	1 964	4 508
In de huizen van verzekering .	1 660	2 655	895	5 210
In de huizen van arrest. . . .	3 434	4 570	2 085	10 089
Totaal . .	7 080	8 349	6 522	21 951
In 1880 . .	6 488	7 379	6 061	19 928
Vermeerdering .	592	970	461	2 023

Het getal van hen die voldoende kennis bezaten bij hunne komst in de gestichten, is met 970 toegenomen; er valt dus in het gehalte der gevangenen wederom eenige verbetering waar te nemen.

Bij afwisseling werden 21 951 gevangenen opgenomen. Van hen namen 6522 (29,8 pct.), aan het onderwijs deel; werden 7080 (32,2 pct.), wegens vergevorderden leeftijd, ziekte of te kort verblijf in de gestichten en 8349 (38 pct.), als genoegzaam onderwezen, niet tot de lessen toegelaten.

(5) Zie de noot op bladz. 294.

Het onderwijs werd door 55 onderwijzers gegeven, daarin door 10 gevangenen bijgestaan.

Van hen die het onderwijs ontvingen, waren er bij het einde van het jaar 3457 (53 pct.), die goed-, 2522 (38,7 pct.), die gebrekkig- en 543 (8,3 pct.), die in het geheel niet konden lezen of schrijven.

Wegens wangedrag tijdens het onderwijs moesten 18 gevangenen worden gestraft, tegenover 15 in 1880.

Aan alle gevangenissen waren bibliotheken verbonden. Het getal nommers en lezers is in het volgende overzigt vermeld.

	Nommers.	Lezers.
In de strafgevangenissen . . .	4 872	1 547
» » cellulaire gevangenissen .	5 162	3 621
» » huizen van verzekering. .	2 362	3 784
» » » » arrest. . . .	3 587	5 240
Totaal	15 983	14 192
In 1880. . . .	15 918	12 756
Vermeerdering .	65	1 436

De ouderdom der leerlingen was:

	Beneden 20 jaren.	Tusschen 20 en 30 jaren.	Tusschen 30 en 40 jaren.	Boven 40 jaren.
In de strafgevangenissen	722	483	300	73
In de cellulaire gevangenissen	382	939	432	211
In de huizen van verzekering	247	526	105	17
In de huizen van arrest	448	912	415	310
Totaal . . .	1 799	2 860	1 252	611
In 1880. . .	1 520	2 542	1 388	611
Vermeerdering	279	318	— 136	»

BEWAARSCHOLEN.

In de volgende tabel is het getal der openbare en bijzondere bewaar- of kleine-kinderscholen, van het daaraan verbonden personeel en van de leerlingen aan het einde van 1881 vermeld. Daarin zijn niet opgenomen de te Amsterdam bestaande inrigtingen van dien aard, vermits aldaar geen openbare, maar 159 bijzondere bewaarscholen en 49 bewaarplaatsen voor zeer jonge kinderen bestonden, waaromtrent, evenmin als vroeger, nadere inlichtingen kunnen worden verkregen.

PROVINCIEN.	OPENBARE BEWAAR- OF KLEINE-KINDERSCHOLEN.							BIJZONDERE BEWAAR- OF KLEINE-KINDERSCHOLEN.						
	GETAL DER SCHOLEN.	ONDERWIJZEND PERSONEEL.			LEERLINGEN.			GETAL DER SCHOLEN.	ONDERWIJZEND PERSONEEL.			LEERLINGEN.		
		Onderwijzers.	Onderwijzeressen.	Helpsters.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.		Onderwijzers.	Onderwijzeressen.	Helpsters.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.
Noordbrabant	4	»	5	1	88	155	243	142	»	250	139	6 759	8 687	15 446
Gelderland	11	»	16	35	961	971	1 932	92	»	122	137	4 058	4 721	8 779
Zuidholland	48	1	71	275	5 516	5 094	10 610	135	1	151	396	7 114	7 382	14 496
Noordholland	12	2	11	25	586	648	1 234	70	1	111	129	3 865	4 047	7 912
Zeeland	6	»	6	20	367	347	714	57	»	59	79	1 656	1 929	3 585
Utrecht	2	»	6	8	253	216	469	53	»	92	80	2 311	2 537	4 848
Friesland	11	2	24	18	857	822	1 679	54	»	69	81	2 031	2 091	4 122
Overijssel	14	2	20	35	1 309	1 273	2 582	27	2	36	27	1 296	1 355	2 651
Groningen	3	1	3	18	529	550	1 079	14	4	17	22	575	610	1 185
Drenthe	»	»	»	»	»	»	»	4	»	5	8	111	126	237
Limburg	»	»	»	»	»	»	»	43	2	39	46	1 755	2 170	3 925
TOTAAL	111	8	162	435	10 466	10 076	20 542	691	10	951	1 144	31 531	35 655	67 186
In 1880	105	12	140	397	9 813	9 455	19 268	673	29	892	1 145	30 038	36 020	66 058
Vermeerdering	6	— 4	22	38	653	621	1 274	18	— 19	59	— 1	1 493	— 365	1 128

De gemeenten, waar in 1881 bewaar- of kleine-kinderscholen waren gevestigd, zijn de volgende. Door *cursieve* letters is aangewezen waar openbare scholen werden aangetroffen, nevens welke in de meeste gevallen ook bijzondere bestonden.

Noordbrabant. 79 gemeenten: Alphen en Riel, Asten, Baardwijk, Bergen op Zoom, Berlicum, Besoijen, Best, Beugen, Boxmeer, Boxtel, Breda, Chaam, Cuyk, Deurne, Dinteloord, Eindhoven, Engelen, Erp, Etten en Leur, Geertruidenberg, Geffen, Geldrop, Gemert, *Gilze en Rijen*, Ginneken, Goirle, Grave, Halsteren, Heeswijk, Helmond, 's Hertogenbosch, eusden, *Klundert*, Lith, Loon op Zand, Made, Megen, Mierlo, Mill, Nieuwkuik, Nistelrode, Oisterwijk, Oosterhout, Oss, Oud- en Nieuw-Gastel, Oudenbosch, Oudheusden, Princenhage, Raamsdonk, Ravenstein, Reusel, Rosendaal, Rosmalen, Rucphen, Schijndel, St. Michiels-Gestel, St. Oedenrode, Someren, Son, Standdaarbuiten, Steenbergen, Stiphout, Stratum, Strijp, Terheyden, Tilburg, Uden, Udenhout, Veghel, Vijmen, Vught, Waalwijk, Waspik, *Werkendam*, Woensel, Wouw, Zevenbergen, Zundert, Zwaluwe.

Gelderland. 50 gemeenten: Aalten, Ammerzoden, Apeldoorn, *Arnhem*, *Barneveld*, Batenburg, Bemmel, Bergh, Borculo, Brummen, Culemborg, Didam, Doesburg, Doetinchem (Stad), Driel, Duiven, Ede, Eibergen, *Elburg*, Elst, Gendringen, Gent, Groenlo, Groesbeek, Harderwijk, Hattem, Hoevelaken, Huissen, Hummelo en Keppel, Lichtenvoorde, *Lochem*, Millingen, Nijkerk, Nijmegen, Renkum, Rheden, Scherpenzeel, Tiel, *Ubbergen*, Vorden, Wageningen, *Wamel*, Warnsveld, Wehl, Winterswijk, Wisch, *Zaltbommel*, Zelhem, Zevenaar, *Zutphen*.

Zuidholland. 66 gemeenten: ter Aar, Aarlanderveen, Abbenbroek, Alkemade, Barwoutswaarder, Boskoop, Brielle, *Delfshaven*, *Delft*, *Dirksland*, *Dordrecht*, Geervliet, Goedereede, *Gorinchem*, *Gouda*, *'s Gravendeel*, *'s Gravenhage*, *'sGravesande*, Hardinxveld, Heenvliet, Hekelingen, Hellevoetsluis, Heukelum, *Hillegersberg*, Hillegom, *Katwijk*, Kralingen, *Krimpen a/d Lek*, *Leerdam*, *Leiden*, Leiderdorp, *Lisse*, *Loosduinen*, *Maassluis*, Middelharnis, Monster, Nieuw-Lekkerland, *Naaldwijk*, Noordwijk, Oegstgeest, Ooltgensplaat, Oudewater, *Overschie*, *Puttershoek*, Rhijnsburg, Ridderkerk, *Rotterdam*, Rijswijk, Sassenheim, Schiedam, *Schoonhoven*, Sliedrecht, *Sommelsdijk*, Strijen, *Oude Tonge*, Vianen, *Vlaardingen*, Voorburg, Voorschoten, Wassenaer, Woerden, *IJsselmonde*, Zoetermeer, *Zuidland*, Zwammerdam, *Zwijndrecht*.

Noordholland. 42 gemeenten (behalve Amsterdam): Alkmaar, *Beverwijk*, Bloemendaal, Bovenkarspel, Broek in Waterland, *Buiksloot*, Bussum, Edam, *Egmond aan Zee*, *Enkhuizen*, Graft, 's Graveland, Grootebroek, *Haarlem*, Heemstede, Helder, Hilversum, *Hoorn*, Ilpendam, *Koog aan de Zaan*, Medemblik, Midwoud, Monnikendam, Nederhorst den Berg, Nieuwendam, Nieuweramstel, *Oudkarspel*, *Purmerend*, Rijp, Schagen, *Schellinkhout*, Sloten, Terschelling, Texel, *Uitgeest*, Urk, Velzen, Vlieland, Weesp, Wervershoof, Wognum, Wormerveer, Zaandam, Zandvoort.

Zeeland. 35 gemeenten: Aardenburg, Biervliet, Breskens, Brouwershaven, Bruinisse, Cadzand, Colijnsplaat, Ede, *Goes*, Groede, Haamstede, 's Heerenhoek, Hulst, Kattendijke, Kloetinge, Kortgene, Koudekerke, *Middelburg*, Oostburg, Oosterland, Ouwerkerk, Sas van Gent, Schoondijke, *St. Maartensdijk*, Sluis, Souburg, (Oost- en West-), St. Philipsland, *Tholen*, *Veere*, Vlissingen, *Wemeldinge*, Wissekerke, IJzendijke, Zierikzee, Zonnemaire.

Utrecht. 29 gemeenten: Abcoude Baambrugge, Amerongen, Amersfoort, Baarn, de Bildt, Breukelen-Nijenrode, Breukelen-St. Pieters, Cothen, Driebergen, Leusden, Loenen, Maarssen, Maarsseveen, Maartensdijk, Montvoort, Nigtevecht, Renswoude, Rijsenburg, Schalkwijk, Soest, *Utrecht*, Veenendaal, Vreeland, *Vreeswijk*, Woudenberg, Wijk bij Duurstede, IJsselstein, Zeist, Zuylen.

Friesland. 28 gemeenten: Achtkarspelen, Baarderadeel, Barradeel, het Bildt, Bolsward, Dokkum, Ferwerderadeel, *Franeker*, Franekeradeel, Harlingen, *Haskerland*, Hemelumer Oldephaert en Noordwolde, Idaarderadeel, *Kollumerland en Nieuw-Kruisland*, *Leeuwarden*, Leeuwarderadeel, Menaldumadeel, Opsterland, Rauwerderhem, Schoterland, *Smallingerland*, *Sneek*, Tietjerksteradeel, Utingeradeel, Westdongeradeel, *Wonseradeel*, Workum, IJlst.

Overijssel. 20 gemeenten: Almelo (Stad) Blokzijl, *Deventer*, Diepenheim, *Enschede*, *Genemuiden*, *Goor*, Hardenberg (Stad), *Hasselt*, Hengelo, *Kampen*, *Oldemarkt*, Oldenzaal, Ootmarsum, Raalte, *Steenwijk*, Vollenhove (Stad), *Wijhe*, *Zwartsluis*, *Zwolle*.

Groningen. 7 gemeenten: Appingedam, *Groningen*, Hoogezand, Ten Boer, Veendam, *Winsum*, Zuidhorn.

Drenthe. 2 gemeenten: Assen, Meppel.

Limburg. 26 gemeenten: Buggenum, Echt, Gennep, Heel en Panheel, Heerlen, Helden, Horst, Kessel, Maasbree, Maastricht, Merkelbeek, Mook en Middelaar, Nederweert, Neer, Roermond, Roosteren, Sevenum, Sittard, Tegelen, Thorn, Vaals, Valkenburg, Venlo, Venray, Weert, Wessem.

De Minister van Binnenlandsche Zaken,

PIJNACKER HORDIJK.

BIJLAGE A.

24 Aug. 1882, n°. 12.

Wij WILLEM III, bij de gratie Gods, Koning der Nederlanden, Prins van Oranje-Nassau, Groot-Hertog van Luxemburg, enz., enz., enz.

Op de voordragt van Onzen Minister van Binnenlandsche Zaken van 21 Augustus 1882, n°. 2760, afdeeling O;

Hebben goodgevonden en verstaan:

met intrekking van Onze besluiten van 10 Augustus 1878, n°. 36, en 1 Maart 1879, n°. 7, te bepalen:

Art. 1.

Behalve de vacantiën zijn hoogleeraren en lectoren niet langer dan éene week afwezig buiten de gemeente, waar de Rijks-Universiteit, waarbij zij werkzaam zijn, gevestigd is, dan na bekomen verlof, tenzij tot het vervullen van eene opdragt van Regeringswege gedaan of met toestemming der Regering aangenomen. Indien zij door ziekte van langer dan een week verhinderd zijn hunne ambtsbezigheden te vervullen, geven zij hiervan kennis aan curatoren.

Art. 2.

Op aanvragen van hoogleeraren en lectoren om verlof, wordt beschikt door Onzen Minister van Binnenlandsche Zaken, curatoren gehoord, indien het verlof voor langer dan twee weken, door curatoren, indien het voor korteren tijd wordt aangevraagd.

Onze Minister van Binnenlandsche Zaken is belast met de uitvoering van dit besluit, waarvan afschrift zal worden gezonden aan de Algemeene Rekenkamer.

Het Loo, den 24sten Augustus 1882.

(*get.*) WILLEM.

De Minister van Binnenlandsche Zaken,

(*get.*) C. Pijnacker Hordijk.

Overeenkomstig het oorspronkelijke,

De Secretaris-Generaal van Binnenlandsche Zaken,

(*get.*) Hubrecht.

Voor eensluidend afschrift,

De Secretaris-Generaal,

Hubrecht.

BIJLAGE **B**.

21 Aug. 1881, n°. 19.

WIJ WILLEM III, BIJ DE GRATIE GODS, KONING DER NEDERLANDEN, PRINS VAN ORANJE-NASSAU, GROOT-HERTOG VAN LUXEMBURG, ENZ., ENZ., ENZ.

Op de voordragt van Onzen Minister van Financien ad interim van 6 Julij 1881 n°. 1, afdeeling Eeredienſten;

Gelet op de Koninklijke besluiten van 1 Augustus 1816 n°. 65, 15 November 1820 n°. 29, alsmede op dat van 19 Junij 1861 n°. 53;

Den Raad van State gehoord, advies van 2 Augustus 1881 n°. 13;

Gelet op de nadere voordragt van Onzen voornoemden Minister van 16 Augustus 1881, n°. 11, Eeredienſten;

Overwegende dat ten gevolge van art. 116 der wet van 28 April 1876 (*Staatsblad* n°. 102) de bepalingen van het Koninklijk besluit van 4 Augustus 1853 (*Staatsblad* n°. 31) met 1 October 1881 zullen ophouden te gelden;

en dat het op de in Ons voormeld besluit van 19 Julij 1861, n°. 53, vermelde gronden noodig blijft om bij de uitbetaling van akademiegelden aan zonen van predikanten voldoende waarborgen te hebben.

Hebben goedgevonden en verstaan

te bepalen:

Art. 1.

Geene predikantszonen zullen akademiegeld kunnen genieten, dan dezulken, die zijn of kunnen worden toegelaten tot het afleggen van de examens bedoeld in art. 84, of tot het geven der bewijzen van bekwaamheid bedoeld in art. 118 der wet van 28 April 1876 (*Staatsblad* n°. 102), een en ander in voege door Ons bij algemeenen maatregel van inwendig bestuur reeds vastgesteld of nader vast te stellen.

Art. 2.

Dit besluit treedt in werking met 1°. October 1881.

Onze Minister van Financien is belast met de uitvoering van dit besluit, waarvan afschriften zullen worden gezonden aan den Minister van Binnenlandsche Zaken, aan den Raad van State en aan de Algemeene Rekenkamer.

Het Loo, den 21sten Augustus 1881.

(*get.*) WILLEM.

De Minister van Financien, ad interim,

(*get.*) VAN LIJNDEN VAN SANDENBURG.

Accordeert met deszelfs origineel,

De directeur van het Kabinet des Konings,

Bij afwezen,

(*get.*) P. H. GEVERS DEIJNOOT, *Refs.*

Voor eensluidend afschrift,

De Secretaris-Generaal van Binnenlandsche Zaken,

HUBRECHT.

BIJLAGE C.

12 Julij 1881, n°. 1.

Wij WILLEM III, bij de gratie Gods, Koning der Nederlanden, Prins van Oranje-Nassau, Groot-Hertog van Luxemburg, enz., enz., enz.

Op de voordragt van Onzen Minister van Binnenlandsche Zaken van 5 Julij 1881, n°. 2326, afdeeling O;

Gelet op artt. 11 en 12 der wet van 28 April 1876 (*Staatsblad* n°. 102);

Hebben goedgevonden en verstaan:

1°, de in art. 11 der wet van 28 April 1876 (*Staatsblad* n°. 102) bedoelde gecommitteerden en de leden der door Ons te benoemen commissie, bedoeld bij art. 12 dier wet, wat betreft hunne vergoeding voor reis- en verblijfkosten te rangschikken in de tweede klasse van het tarief, vastgesteld bij Koninklijk besluit van 15 December 1849 (*Staatsblad* n°. 62), geldende deze bepaling ten aanzien der gecommitteerden ook voor reizen gedaan vóór de dagteekening van dit besluit;

2°. aan voornoemde gecommitteerden voor elken dag, waarop ten hunnen overstaan het bij art. 11 der genoemde wet bedoelde examen is of zal worden afgenomen, alsmede aan ieder lid der gemelde commissie voor elken dag, dat hij de vergaderingen bijwoont, een vacatiegeld toe te kennen van *acht gulden* (f 8).

Onze Minister van Binnenlandsche Zaken is belast met de uitvoering van dit besluit, dat in afschrift zal worden medegedeeld aan de Algemeene Rekenkamer.

Friedrichshafen, den 12den Julij 1881.

(*get.*) WILLEM.

De Minister van Binnenlandsche Zaken,

(*get.*) Six.

Overeenkomstig het oorspronkelijke,

De Secretaris-Generaal van Binnenlandsche Zaken,

(*get.*) Hubrecht.

Voor eensluidend afschrift,

De Secretaris-Generaal,

Hubrecht.

BIJDAGE D.

LIJST van beambten (1) bij de Rijks-Universiteiten, volgens art. 62 van de wet op het hooger onderwijs, vastgesteld bij Koninklijke besluiten van 8 Februarij 1879, n°. 2, 25 Julij 1880, n°. 15 en 2 Februarij 1881, n°. 8.

A. RIJKS-UNIVERSITEIT TE LEIDEN.

BIBLIOTHEEK.

Directeur (bibliothecaris).
Conservatoren.
Custoden.
Bedienden.
Adjutoren voor de Oostersche letteren.

ANATOMIE.

Assistenten.
Prosectoren.
Custoden.

PHYSIOLOGIE.

Assistenten.
Custoden.
Bedienden.

ZIEKENHUIS.

Een boekhouder.
Directeur en *directrice.*
Assistenten.
Apotheker.
Hulp-apotheker.
Stamper in de apotheek.
Magazijnmeester.
Machinisten.
Stokers.
Huis-, loop- en tuinknecht.
Keukenmeiden.
Linnenmeiden.

Bedienden voor de linnenkamer voor directeur en directrice, voor de assistenten en voor het aanbrengen van kleine benoodigdheden voor de zieken.

Amanuensis bij de lijkopeningen.
Badmeesters.
Badvrouwen.
Hoofd-ziekenoppassers.
Hoofd-ziekenoppasseressen.
Ziekenoppassers.
Ziekenoppasseressen.
Schoonmaaksters.
Daglooners en dagloonsters voor de huishouding.
Daglooners en dagloonsters voor het waken bij zieken.
Portiers.

NATUURKUNDE.

Assistenten.
Custoden bij het kabinet van natuurkundige werktuigen.
Hulp-custoden bij dat kabinet.

STERREKUNDE.

Observatoren.
Assistenten.
Custoden.

BOTANIE.

Hortulanus.
Assistenten.
Teekenaars.
Amanuenses.
Custoden.
Tuinknechts.
Arbeiders in den kruidtuin.

HERBARIUM.

Conservatoren.
Amanuenses.
Bedienden.

ZOÖLOGIE.

Assistenten.
Amanuenses.
Custoden.

(1) Door *cursieve letters* zijn aangeduid de beambten, die door den Minister van Binnenlandsche Zaken worden benoemd en ontslagen. De overige beambten worden benoemd en ontslagen door curatoren.

GEOLOGIE EN MINERALOGIE.

Amanuenses.

MUSEUM VAN NATUURLIJKE HISTORIE.

Directeur.
Conservatoren.
Administrateur.
Amanuenses.
Custoden.
Praeparateurs.
Bedienden.
Helpers.

SCHEIKUNDE.

Assistenten.
Amanuenses.
Custoden.

PHARMACEUTISCH LABORATORIUM.

Custos.

ETHNOGRAPHISCH MUSEUM.

Directeur.
Conservator.
Concierge.
Opzigters en bedienden.

MUSEUM VAN OUDHEDEN.

Directeur.
Conservatoren.
Amanuenses.
Custoden.

GEBOUW VOOR INDISCH ONDERWIJS.

Concierge.

ALGEMEENE DIENST DER UNIVERSITEIT.

Pedellen.
Portiers.

B. RIJKS-UNIVERSITEIT TE UTRECHT.

BIBLIOTHEEK.

Bibliothecaris.
Amanuenses.
Schrijvers.
Bewaarders.
Custoden.
Bedienden.

ANATOMIE.

Assistenten.
Prosectoren.
Custoden.
Bedienden.

PATHOLOGIE.

Assistenten.
Bedienden.

PHYSIOLOGIE.

Assistenten.
Amanuenses.
Bedienden.

ZIEKENHUIS.

Assistenten.
Bedienden.

NATUURKUNDE.

Assistenten.
Amanuenses.
Bedienden.
Stokers.

STERREKUNDE.

Observatoren.
Amanuenses.

BOTANIE.

Hortulanus.
Assistenten.
Amanuenses.
Tuinknechts.
Arbeiders in den kruidtuin.

MUSEUM VAN NATUURLIJKE HISTORIE.

Assistenten.
Conservatoren.
Custoden.
Bedienden.

SCHEIKUNDE.

Assistenten.
Amanuenses.
Bedienden.

ALGEMEENE DIENST DER UNIVERSITEIT.

Pedellen.
Portiers.

C. RIJKS-UNIVERSITEIT TE GRONINGEN.

BIBLIOTHEEK.

Bibliothecaris.
Amanuenses.
Schrijvers.
Bedienden.

ANATOMIE.

Assistenten.
Bedienden.

PHYSIOLOGIE.

Assistenten.
Bedienden.

ZIEKENHUIS.

Controleur.
Vader in het ziekenhuis.
Assistenten.
Apotheker.
Bedienden.

NATUURKUNDE.

Assistenten.
Amanuenses.
Bedienden.

BOTANIE.

Hortulanus.
Assistenten.
Amanuenses.
Tuinknechts.
Arbeiders in den kruidtuin.

MUSEUM VAN NATUURLIJKE HISTORIE.

Amanuenses.

SCHEIKUNDE.

Assistenten.
Bedienden.

GEOLOGIE ENZ.

Bedienden.

ARTSENIJBEREIDKUNDE EN TOXICOLOGIE.

Assistenten.
Bedienden.

ALGEMEENE DIENST DER UNIVERSITEIT.

Pedellen.
Portiers (concierges).

BIJLAGE **E**.

RAPPORTEN van de gecommitteerden bij de eindexamens der gymnasia in 1881.

RAPPORT *van de gecommitteerden bij het eindexamen voor het gymnasium te Middelburg in* 1881.

Aan Zijne Excellentie den Minister van Binnenlandsche Zaken.

MIDDELBURG, 16 *Julij* 1881.

De ondergeteekenden, dr. S. A. NABER, dr. C. A. ENGELBREGT en jhr. mr. D. G. VAN TEIJLINGEN, door Uwe Excellentie, bij besluit van 7 Julij jl., n°. 85, afd. O, voor dit jaar gecommitteerd ter bijwoning van het eindexamen aan het gymnasium te Middelburg, hebben de eer Uwe Excellentie te rapporteren, dat twee leerlingen der hoogste klasse zich voor het examen hadden aangemeld; dat overeenkomstig het Koninklijk besluit van 21 Junij 1881 dat examen op de gestelde dagen door de leeraren der school is afgenomen; dat over het algemeen het onderzoek een allezins bevredigenden indruk heeft opgeleverd en de leeraren, na deliberatie, de beide examinandi eenparig bekwaam hebben verklaard tot de studie aan eene universiteit in de faculteit der regtsgeleerdheid; eindelijk dat wij geenerlei bezwaar hebben gemaakt de beide uitgereikte getuigschriften met onze handteekeningen te bekrachtigen.

Uwe Excellentie rigtte verder aan ons de eervolle uitnoodiging, om de opmerkingen mede te deelen, waartoe het programma van het examen en de wijze, waarop het was afgenomen, ons aanleiding mogten hebben gegeven. Wij kwijten ons van deze opdragt door de volgende bedenkingen onder de aandacht van Uwe Excellentie te brengen.

Over het geheel hadden wij geenerlei bezwaar tegen de wijze, waarop door de leeraren der school hunne taak werd opgevat. Zoowel de hoogte, waartoe het onderwijs was opgevoerd en in verband daarmede de voor de examinandi gestelde eischen, als de wijze waarop het examen in de verschillende vakken over de beperkte tijdsruimte was verdeeld, kwam ons, in verband met de bestaande bepalingen doelmatig en gepast voor. Alleen bij het vervaardigen van het schriftelijk werk, waartoe uit den aard der zaak een groot deel van den beschikbaren tijd benoodigd was, schijnt ons de rol der gecommitteerden eenigszins overbodig; wij zouden de voorkeur geven aan eene regeling, waarbij het schriftelijk werk eenigen tijd te voren onder toezigt der leeraren werd gemaakt en vervolgens aan de gecommitteerden werd toegezonden, nadat de betrokken leeraar de stukken had gelezen en beoordeeld. Op deze wijze zouden de gecommitteerden reeds eenigermate voorbereid zijn tot het aanhooren van het mondeling examen, hetwelk alsdan menigwerf in een enkelen dag zou kunnen afloopen. Waarschijnlijk zal eene dergelijke regeling volstrekt noodzakelijk worden bevonden, als het aantal examinandi in het vervolg eenigzins aanmerkelijk toeneemt en meerder tijd wordt vereischt voor het nazien der ingeleverde opstellen. Ten tweede zouden wij het wenschelijk achten, dat het examen zich uitstrekte over *alle* vakken, die in de laatste klassen onderwezen zijn: één onzer ging zelfs verder en zou het examen willen laten loopen over alle vakken, waarin op het gymnasium onderwijs verstrekt is. Doch inzonderheid waren wij eenstemmig in den wensch dat in art. 4, alin. 5, de kennis der geschiedenis mogt worden gevorderd *in verband met de aardrijkskunde*. Ten derde is bij ons twijfel gerezen of art. 3, alin. 4, niet wat veel vraagt door van *alle* examinandi de kennis der stereometrie te vergen. Wat eindelijk betreft art. 7 en 8 van het hierboven aangehaald Koninklijk besluit, zoo zijn wij wel niet geroepen geweest deze bepalingen toe te passen, maar toch willen wij niet verzwijgen, dat het ons voorkomt, dat in art. 7 de bolvormige trigonometrie zou kunnen vervallen, als zijnde een onderdeel der mathematische wetenschap, hetwelk, meenen wij wel, ook buiten het kader valt van het onderwijs op de vijfjarige hoogere burgerschool, terwijl de eischen van art. 8 ons in het algemeen wel wat hoog gesteld schijnen.

Wij hopen bij onze werkzaamheden aan de bedoelingen van Uwe Excellentie te hebben voldaan en eindigen met Uwe Excellentie onzen dank te betuigen voor het bij deze gelegenheid in ons gesteld vertrouwen.

De gecommitteerden ter bijwoning van het eindexamen van het gymnasium te Middelburg in 1881.

Amsterdam		(*get.*) Dr. S. A. NABER.
Utrecht	16 Julij 1881	» ENGELBREGT.
Middelburg		» D. G. VAN TEIJLINGEN.

Overeenkomstig het oorspronkelijke,

De Secretaris-Generaal van Binnenlandsche Zaken,

HUBRECHT.

RAPPORT *aan Zijne Excellentie den Minister van Binnenlandsche Zaken, van de gecommitteerden bij de eindexamens der gymnasia te* 's Gravenhage *en* Rotterdam, *in Julij* 1881.

De ondergeteekenden, gecommitteerden, ten overstaan van wie de eindexamens aan de gymnasia te 's Gravenhage en Rotterdam in de maand Julij jl. hebben plaats gehad;

Overwegende, dat bij Uwer Excellentie's schrijven van 7 Julij 1881, aan ons is te kennen gegeven, dat, zoo er bij ons aanleiding bestond eenige opmerkingen te maken over het programma van het examen en over de wijze, waarop het zal zijn afgenomen, de mededeeling van die

bevinding gaarne door Uwe Excellentie zou worden ontvangen;

En overtuigd, dat onderling overleg hunnerzijds in het belang der zaak zou zijn;

Hebben in eene gecombineerde vergadering der beide genoemde commissiën, gehouden te Utrecht, den 19den November 1881, besloten de volgende opmerkingen, door de ervaring aan de hand gedaan, onder de aandacht van Uwe Excellentie te brengen, betrekkelijk het programma van het examen, vastgesteld bij Koninklijk besluit van 21 Junij 1881 (*Staatsblad* n°. 69).

Voor alles drukken zij den ernstigen wensch uit, dat het programma en alle voorbereidende maatregelen *bij tijds* worden vastgesteld, opdat er bij een volgend examen gelegenheid besta zonder overijling de noodige schikkingen daarvoor te maken.

De meest algemeene opmerking is deze, dat het volstrekt noodig is in het programma als regel in bijzonderheden voor te schrijven, wat in Julij in den vorm eener ministeriele uitnoodiging aan de rectoren werd medegedeeld: om namelijk met de gecommitteerden in overleg te treden.

Het zal, naar onze eenparige meening, volstrekt noodig zijn, dat niet alleen dit overleg in het algemeen worde voorgeschreven, maar tevens dat de punten worden aangewezen, waarover het zal loopen. Het omvatte:

a. de verdeeling van den tijd aan de verschillende vakken te besteden. Daardoor zal elke schijn worden weggenomen, dat aan het onderzoek in een of ander leervak, waarin de leerlingen bijzondere bedrevenheid bezitten, te veel tijd wordt besteed, ten koste van dat in een ander, waarvan zij welligt minder grondige kennis hebben verkregen dan billijkerwijze mag gevorderd worden;

b. de keuze der op het examen te behandelen onderwerpen, zoo wat plaatsen uit auteurs als opstellen of vraagstukken betreft, met dien verstande, dat de plaatsen uit auteurs eerst bij den aanvang van het examen worden vastgesteld. Door zoodanigen maatregel zullen de leeraren geheel gevrijwaard worden tegen het mogelijke vermoeden, dat onderwerpen worden behandeld, waarop de examinandi meer dan op andere zijn voorbereid. In verband daarmede:

c. de door den rector, des gevraagd, te geven inlichtingen aangaande het door de examinandi zijner school genoten onderwijs;

d. het programma dient wenken te geven omtrent de leeraren, door wie het examen zal worden afgenomen. Art. 11 der wet van 28 April 1876 (*Staatsblad* n°. 102) zegt wel, dat dit zullen zijn, »de leeraren van het gymnasium", maar dit behoort cum grano salis te worden opgevat. Niet zóó, dat *alle* leeraren, bijv. ook die, welke vakken hebben onderwezen, waarover bij het eindexamen niet ondervraagd wordt, of zij, die slechts in de lagere klassen in beginselen van zekere vakken onderrigt hebben gegeven, aan het examen en het oordeel over de rijpheid der jongelieden deelnemen. Alleen zij, die in de hoogste klassen de examenvakken hebben onderwezen, schijnen hier in aanmerking te moeten komen. Het programma drukke dit uit, of drage den rector op, hen aan te wijzen; verpligte hem in allen gevalle om hunne namen aan de gecommitteerden mede te deelen.

Behalve de aanvulling dezer leemten, nemen wij de vrijheid wijziging in de volgende artikelen van het Koninklijk besluit, bevattende het programma, voor te stellen:

Art. 1. In het voorschrift, dat het getal examinandi op hoogstens *twaalf* bepaalt, dient dat getal op hoogstens *zes* te worden teruggebragt, daar niet meer dan zes jongelieden op één dag te zamen hoofdelijk ondervraagd kunnen worden. Zijn er meer, dan zouden rector en gecommitteerden in overleg moeten treden omtrent het verdeelen der candidaten in ploegen; en als dit geval zich voordeed, zou het natuurlijk van invloed zijn op het aantal dagen, voor het examen noodig. Bedoeld getal verder dan tot *zes* in te krimpen schijnt niet geraden, ofschoon te 's Gravenhage, waar slechts drie aspiranten werden geëxamineerd, de tijd naauwelijks voldoende was om hunne bekwaamheden behoorlijk te beoordeelen.

Waarschijnlijk zou aan sommige bezwaren zijn te gemoet te komen door eene andere indeeling der werkzaamheden.

Zoo als de indeeling nu, volgens de artt. 3—8, plaats heeft, is stellig de tijd voor het schriftelijk werk, althans op den eersten dag, te kort. Zal alles worden afgehandeld, wat in de artt. 3 en 4 is opgegeven, dan moet het schriftelijk werk vóór den middag verrigt zijn, opdat de namiddaguren voor het mondeling examen beschikbaar blijven. Maar dan kan voor ieder onderdeel van het schriftelijk werk niet zooveel tijd worden gelaten, dat de candidaten rustig hunne gedachten kunnen verzamelen en zonder gejaagdheid werken.

Aan beide inrigtingen was voor de vertaling uit het Grieksch slechts één half uur beschikbaar, evenzoo voor de vertaling uit de drie moderne talen te zamen; één uur voor een opstel in het Nederlandsch; te 's Gravenhage mede slechts één uur voor de oplossing der stel- en meetkunstige vraagstukken.

Dit bezwaar zou welligt het best worden uit den weg geruimd door de verdeeling zóó te maken, dat de eerste dag hoofdzakelijk tot schriftelijk werk voor allen bestemd werd. En dit schijnt voor inkrimping vatbaar: want als de moderne talen mondeling degelijk worden behandeld, is het dan noodig dit ook nog schriftelijk te doen?

Betrekkelijk het voor te schrijven werk komt het ons voor, dat het wenschelijk is »het vertalen uit het Grieksch in het Nederlandsch" (n°. 1) te vervangen door eene vertaling uit het Hollandsch in het Grieksch.

Dien dag zouden allen in één vak, bijv. de moderne talen, mondeling kunnen worden geëxamineerd.

De tweede dag kon dan gewijd worden aan het verder mondeling examen, hetzij van allen zonder onderscheid, hetzij van hen, die het getuigschrift verlangen voor godgeleerdheid of letteren.

De derde dag ware dan bestemd voor hen, die in geneeskunde of de wis- en natuurkunde zullen studeren, hetzij men hen aan een ligter litterarisch examen onderwerpe, hetzij ze alleen maar in de wiskunde en de overige voor hen bijzonder voorbereidende vakken worden geëxamineerd. In het laatste geval zou er dien dag, zoo noodig, beter gelegenheid zijn tot het bespreken van het schriftelijk werk van allen, die toch nog in een vak, bijvoorbeeld de geschiedenis, mondeling moesten worden geëxamineerd.

Men zou dan ongeveer deze verdeeling kunnen vaststellen:

Eerste dag.

a. Schriftelijk werk.

Een opstel in het Hollandsch	1½ uur
Stel- en meetkunst (verschillend voor juristen enz. of medici enz.)	1½ »
Vertaling in het Grieksch	1 »
Vertaling uit het Hollandsch in het Latijn, of opstel in laatstgenoemde taal	1 »

b. Mondeling.

Een of meer moderne talen, ter keuze van de gecommitteerden	1 »

Tweede dag.

Wiskunde	1 »
Attisch proza, epische en dramatische poëzie	2 »
Latijn, proza en poëzie	2 »
Romeinsche antiquiteiten	1 »

Bij de behandeling der auteurs zal geëischt worden cursorische lezing in het algemeen en behandeling van stukken, die deel hebben uitgemaakt van het onderwijs in de hoogste klasse. Voorts is het een vereischte, dat het historisch-litterarisch element niet worde verwaarloosd, maar bij de behandeling der auteurs uitdrukkelijk de geschiedenis der letteren worde voorgeschreven.

Derde dag.

a. Voor allen.

Geschiedenis	1	uur.

b. Voor aanstaande medici enz.

Grieksch	1	»
Latijn	1	»
Wiskunde	1½	»
Natuur-, scheikunde en natuurlijke historie	1½	»

En daarbij zou het zeker overweging verdienen, of niet het examen in de meetkunde, zoo schriftelijk als mondeling, behoort aangevuld te worden met analytische meetkunde, van zoo uitnemend belang voor de studie der natuurkundige vakken, terwijl het examen in spherische trigonometrie, als van geen toepassing, zou kunnen achterwege blijven.

Bij deze verdeeling is uitgegaan van de veronderstelling, dat de Regering, ofschoon voor allen gelijke voorbereiding noodig achtende, het toch wenschelijk keurt, dat de medici enz., die volgens het leerplan in de vijfde en zesde klasse zijn vrijgesteld van zekere litterarische en antiquarische lessen, een ander, een minder omvangrijk of minder diepgaand examen in de klassieke letteren afleggen. Daaraan alleen toch konden wij het toeschrijven, dat voor deze kategorie van leerlingen het moeijelijker deel van het examen in de letterkundige vakken op een afzonderlijken dag, afgescheiden van de andere leerlingen, is gesteld. Lag dit niet in de bedoeling, dan ware het logisch geweest om, toen de ingrijpende wijziging van een vorig examenprogramma werd ingevoerd bij het Koninklijk besluit van 21 Junij 1881 (*Staatsblad* n°. 69), ook voor den tweeden dag, even als voor den eersten, het litterair examen door allen te zamen te doen afleggen. Daar dit niet geschiedde, moest de gedachte wel ontkiemen, dat men de twee kategorien niet met dezelfde maat wilde gemeten hebben.

Rector en docenten, zoowel als de gecommitteerden, waren daarvan zoo doordrongen, dat bij het eindexamen te Rotterdam aan een der candidaten, die naar beide getuigschriften gedongen had, maar die in de klassieke letteren te zwak geoordeeld werd om het testimonium als jurist te kunnen erlangen, toch het getuigschrift van rijpheid voor de medische studien werd toegekend.

Wij hadden niet te onderzoeken of het standpunt der Regering juist was, maar alleen den maatstaf te gebruiken, dien wij meenden dat zij ons in handen had gegeven.

Wij vonden het dan ook billijk en overeenkomstig met den geest der wet, toen wij vernamen, dat de letterkundige faculteit te Leiden van oordeel was, dat de zoo evenbedoelde jongeling, toen hij van bestemming wilde veranderen en het aanvullingsexamen, voorgeschreven bij art. 86 der wet afleggen, op nieuw in de letterkundige vakken en niet bloot in Romeinsche antiquiteiten moest worden geëxamineerd. Wij vernamen daarentegen niet zonder bevreemding, dat door Uwe Excellentie anders was beslist.

Steunde die uitspraak op de overweging, dat dezelfde maatstaf voor allen moet gelden, en dat examinatoren en gecommitteerden zich bedrogen hebben in de bedoeling van het voorschrift van het Koninklijk besluit van 21 Junij 1881, dan is het, om voor de toekomst zulk verschil van opvatting onmogelijk te maken, allernoodzakelijkst, dat alle tweeslachtigheid uit het progamma verdwijne door de bepaling, dat alle examinandi op den tweeden dag in de litteraire vakken worden geëxamineerd: de medici enz. voor zoover betreft de nommers 1—3 van art. 6.

Hetzij nu in het vervolg de candidaten voor de studie der natuurwetenschappen bestemd, aan hetzelfde letterkundig examen als alle anderen onderworpen worden, hetzij ze met een wat ligter kunnen volstaan, er zal op den derden dag tijd overblijven om terug te keeren tot de naar ons inzien heilzame bepalingen van het examenprogramma, vervat in het Koninklijk besluit van 27 April 1877 (*Staatsblad* n°. 86), dat in art. 8 voorschreef, dat de toekomstige medici en natuurphilosophen ook zouden worden geëxamineerd in die wetenschappen, welke bijzonder ter voorbereiding van hunne eigenlijke vakstudie dienen.

Maar hoe de zaak ook geregeld worde, het spreekt van zelf, dat in allen gevalle de bepaling thans vervat in de derde alinea van art. 2 moet worden behouden.

Wij zijn hiermede gekomen aan het einde van onze opmerkingen betrekkelijk het examen-programma. Wij zouden daaraan nog een wensch hebben vastgeknoopt, maar die alleen vervuld kan worden door eene herziening der wet. Wij achten het namelijk noodig, dat aan de gecommitteerden uitdrukkelijk de bevoegdheid worde toegekend om, waar zij dit noodig rekenen, zelf de candidaten te ondervragen. Dit heeft thans reeds eene enkele maal plaats gehad zonder dat de onderwijzers, met het afnemen van het examen belast, zich daartegen hebben verzet; maar ten einde in de toekomst mogelijke conflicten te voorkomen, die ten slotte niet in het voordeel der examinandi zouden zijn, achten wij het zeer wenschelijk, zoo als reeds eenmaal in de bedoeling van Uwe Excellentie heeft gelegen, dat de wet in dier voege worde gewijzigd, dat hieromtrent geen twijfel kan rijzen.

Wij nemen de vrijheid deze denkbeelden met eerbiedigen aandrang aan de overweging van Uwe Excellentie aan te bevelen, en verzoeken haar tevens dit rapport door middel der *Staatscourant* ter algemeene kennis te willen brengen, ten einde de Regering met het oordeel ook van andere deskundigen omtrent dit gewigtig onderwerp zou kunnen bekend worden.

Aldus gedaan te Utrecht, den 19den November 1881.

C. M. Francken.

J. J. Cornelissen.

D. G. Cramer.

Jonckbloet.

T. J. Halbertsma.

D. de Loos.

NOTA *voor Zijne Excellentie den Minister van Binnenlandsche Zaken.*

De ondergeteekende veroorlooft zich aan nevensgaand rapport nog eenige opmerkingen van meer algemeenen aard toe te voegen, naar zijne bescheiden meening van genoegzaam gewigt om bij deze gelegenheid onder de aandacht van Uwe Excellentie gebragt te worden.

Ik doe dit afzonderlijk, omdat mijne medeleden zich niet eenparig bij mij konden aansluiten. Sommigen koesterden de vrees, dat, hetgeen opgemerkt is over het te eenzijdig op den voorgrond treden van taalstudie, welligt, bij onoordeelkundige opvatting, zou kunnen schaden aan de degelijkheid van de noodzakelijke grammaticale studie; terwijl de leden, die de wis- en natuurkundige wetenschappen vertegenwoordigden, zich met het stelsel niet konden vereenigen, omdat, naar hunne overtuiging, voor aanstaande medici- en natuurphilosophen de studie der natuurkundige wetenschappen zooveel tijd en zooveel toewijding vordert, dat er voor klassieke opleiding geene ruimte hoegenaamd overblijft, waarom zij het dan ook wenschelijk rekenen, dat de voorbereiding van deze kategorie van candidaten voor de universiteit van het gymnasium naar de hoogere burgerschool worde overgebragt.

Ik meende evenwel dat dit verschil van meening mij niet mogt weerhouden om aan Uwe Excellentie de opmerkingen mede te deelen, die ik meen dat in het belang van de toekomst der wetenschappelijke ontwikkeling in ons vaderland wel mogen worden overwogen.

Vergelijkt men de verschillende regelingen van leerplan en examen-programma, door opvolgende Ministers van Binnenlandsche Zaken in den laatsten tijd vastgesteld, dan ontdekt men, niet zonder bevreemding, eene zonderlinge weifeling in de opvatting van de bedoeling des wetgevers ten opzigte van de wijze, waarop de verschillende katego-

rien van leerlingen aan het gymnasium voor de universiteit moeten worden opgeleid.

Het lijdt, dunkt mij, geen twijfel, dat de opvatting, die blijkens de in nevensgaand rapport vermelde beslissing van Uwe Excellentie in de zaak van den Rotterdamschen candidaat, heeft gegolden bij de vaststelling van het laatste programma, de bedoeling van den wetgever, met betrekking tot de algemeen voorbereidende litteraire grondslagen van de studie van studenten in alle vakken, beter heeft verwezenlijkt dan de regeling van 1877. Toch is, uit de vergelijking van leerplan en examen-programma met de wet, bij mij twijfel gerezen, of de Regering, bij de inrigting onzer gymnasia, zich wel duidelijk voor oogen heeft gesteld, wat, met betrekking tot deze instellingen van hooger onderwijs, het doel der hervorming van dat onderwijs geweest is; en of de nieuwe gymnasia wel iets anders zijn geworden dan onze oude Latijnsche scholen, op wat breeder grondslagen; maar in wier leergang kennis der oude *talen* hoofdzaak en einddoel is gebleven, zonder dat genoegzame aandacht is geschonken aan de eischen van onzen tijd, zoo als die in de wet zijn aangeduid. onder anderen ook door de gymnasia te maken tot inrigtingen, waar de algemeene voorbereiding tot wetenschappelijke vakstudie, geheel voltooid moet worden.

Reeds voor dat de propaedeuse naar het gymnasium werd overgebragt, was in de Tweede Kamer der Staten-Generaal de vraag overwogen, of de grondslag voor de studie der natuurwetenschappen de klassiek-litteraire behoorde te zijn, dan wel, of men de voorbereidende opleiding van aanstaande medici enz. van het gymnasium naar de hoogere burgerschool moest overbrengen, met toevoeging van zooveel Latijn als volstrekt noodig was.

Hoofdzakelijk op het voetspoor van de officiële Gutachten der meeste Duitsche universiteiten, in welker boezem het vraagstuk, op uitnoodiging harer Regering, opzettelijk was onderzocht, werd de klassiek-litteraire voorbereiding onmisbaar gerekend voor den aanstaanden medicus en natuurphilosooph: in het belang zijner algemeene ontwikkeling, en als tegenwigt tegen gevreesde eenzijdigheid.

Op dat standpuut hield zich de wetgever toen hij voorschriften gaf voor de inrigting der gymnasia. Degelijke grammaticale studie en behandeling van auteurs moest eensdeels dienen als gymnastiek voor den geest, maar tevens om *allen* voor te bereiden tot een zooveel mogelijk zelfstandig doordringen in den geest der oudheid. Daarom moest te bekwamer tijd, zoodra de leerlingen genoegzame vorderingen hadden gemaakt in de kennis der taal, een aanvang worden gemaakt met de studie van de geschiedenis van kunst en letteren, hoofdzakelijk bij de Grieken. en van de staats- en regtsinstellingen bij de Romeinen, Voor hen, die aan de universiteit zouden studeren in de litteraire en historische vakken, kon en moest die studie gepaard blijven met nadere kennismaking met de voortreffelijkste schrijvers, hetzij door zich nieuwe stukken eigen te maken, hetzij door cursorische lezing van reeds bekenden, ten einde hunne ontwikkeling op dit gebied zooveel mogelijk te volmaken. Zij daarentegen, die zich voor de studie der natuurwetenschappen bestemden, moesten zich vergenoegen met het volstrekt onmisbare om dat gewenscht inzigt te verwerven in den geest en de ontwikkeling der oudheid, dat voor geheel het volgend leven van blijvende waarde gerekend werd, ook al mogt later de studie der oude letteren geheel worden opgegeven. Zij zouden in de gelegenheid zijn zich in de vrijvallende uren van het laatste studiejaar, misschien van de twee laatste, vooral toe te leggen op wis-, natuur- en scheikunde, ter voorbereiding van hunne speciale studie, ten einde den propaedeutischen cursus aan de universiteit zooveel mogelijk te bekorten.

Het schijnt intusschen, dat de Regering zoo hooge vlugt voor geen der leerlingen van het gymnasium noodig rekent. In het leerplan wordt van die studie der geschiedenis, van kunst en letteren bij de ouden ook met geen woord gewaagd; bij het examen is daarvan dan ook niet gebleken, en Romeinsche antiquiteiten, ook in het leerplan niet voorgeschreven, werden wel behandeld, maar het examen daarin bepaalde zich tot een bloot formeel overzigt, zoo oppervlakkig mogelijk.

Op die wijze wordt, het zij met bescheidenheid gezegd, het doel niet bereikt, dat men zich bij de hervorming van het hooger onderwijs voorstelde. Theologen en juristen zullen zeker door het behandelen van gedeelten van enkele schrijvers niet geheel onbekend blijven met den geest der klassieke oudheid; en ik houd mij overtuigd, dat zij aan de beste gymnasia in het voorbijgaan ook worden gewezen op den persoon des schrijvers, die behandeld wordt, en denkelijk ook wel enkele aesthetische opmerkingen zullen hooren, maar in haar zamenhaug en hare geleidelijke ontwikkeling zullen zij de smaakkweekende eigenaardigheden der oudheid niet leeren kennen; en ten slotte brengen zij het niet verder dan tot zekere vaardigheid in »de cursorische lezing van Grieksch en Latijnsch proza en van epische poëzy". Maar of dit de klassieke propaedeuse mag heeten, die de wetgever zich voorstelde, dat het voorportaal zou zijn van levenspraktijk en vakstudie, valt te betwijfelen. Mij komt het voor, dat hetgeen middel moest zijn, einddoel is geworden.

En wat de aanstaande studenten in de natuurwetenschappen aangaat, rijst de vraag, of, bij deze opvatting der gynasiale voorbereiding, waar *taalkennis* wel gezegd mag worden al te eenzijdig op den voorgrond te staan, het welligt niet doelmatiger zou zijn, die niet volkomen vruchtbare, niet geheel aan het doel beantwoordende en daarom onvolmaakte klassieke studiën nog wat meer in te krimpen, ten einde hun meer tijd beschikbaar te stellen ter beoefening van die wetenschappen, welke hun later bij hunne vakstudie onontbeerlijk zijn. Thans immers wordt daaraan te weinig tijd besteed om de vruchten dier karig toegemeten lesuren van invloed te doen zijn op den duur van hun verblijf aan de universiteit; en deze vakken schijnen thans zoo weinig gewigt in de schaal te leggen, dat de Regering het niet noodig heeft geacht ze onder de vakken van het eindexamen op te nemen, ten einde mede uit de vorderingen, daarin gemaakt, de rijpheid van den candidaat voor zijne akademische studie te beoordeelen.

De tegenwoordige toestand maakt op mij den indruk van tweeslachtigheid, van een hinken op twee gedachten.

Men wil, dat de gymnasia waarlijk propaedeutische scholen zullen zijn, maar men laat ze door den geest, de sleur der verouderde Latijnsche scholen beheerschen. Dit geldt de opleiding van allen. Voor die van de aanstaande studenten in de natuurwetenschappen komt er eene andere soort van halfslachtigheid bij. Blijft het gymnasium wat het thans is, dan heeft het allen schijn, dat de *taal*studie te veel van hunnen tijd en inspanning vordert ten koste van de wis- en natuurkundige vakken. Wordt het gymnasium van een anderen geest bezield, en aan de studie der oudheid eene andere rigting gegeven, dan zal dit onderwijs voor hen vruchtbaarder zijn. Maar wanneer daarbij zoo weinig werk van de natuurwetenschappen wordt gemaakt, dat hun verblijf aan de universiteit door die voorbereiding toch niet bekort wordt, dan rijst de vraag of het niet beter zou zijn haar nog meer te beperken.

Ik kan niet beslissen welk stelsel voor de aanstaande beoefenaars der natuurkundige wetenschappen op zich zelf het beste of in de praktijk het aannemelijkste zou zijn: te minder, daar ik gaarne toestem dat de bestaande orde van zaken nog te kort heeft gewerkt om ons met zekerheid op de ervaring te kunnen beroepen. Maar men moet weten wat men wil, en zich rekenschap geven hoe het voorgestelde doel het best is te bereiken. Daarom heb ik het van mijnen pligt gerekent om de aandacht der Regering op den in mijn oog weinig bevredigenden bestaanden toestand te vestigen, en er met klem op aan te dringen, dat het onderwijs aan de gymnasia zoodanig worde ingerigt, dat het werkelijk eene propaedeuse zij, overeenkomstig de behoeften van onzen tijd, zoowel voor medici en natuurphilosophen, als voor theologen, juristen en litteratoren.

's Gravenhage, 28 December 1881.

JONCKBLOET.

BIJLAGE F.

RAPPORTEN van de gecommitteerden bij de eind-examens der gymnasia in 1882.

RAPPORT *der gecommitteerden bij de in* 1882 *gehouden eind-examens der gymnasia te 's Hertogenbosch, Maastricht en Middelburg.*

Aan Zijne Excellentie den Minister van Binnenlandsche Zaken.

DEN HAAG,	AMSTERDAM,	ZUTPHEN,
1 *September.*	28 *Augustus.*	29 *Augustus* 1882.

De ondergeteekenden, bij beschikking van Uwe Excellentie, dd. 14 Junij 1882, n°. 2071[1], aangewezen als gecommitteerden bij de eind-examens van de gymnasia te 's Hertogenbosch, Maastricht en Middelburg, hebben de eer Uwe Excellentie hunne voornaamste opmerkingen mede te deelen over het programma van het examen en de wijze, waarop het afgenomen is.

Eenparig was hun gevoelen, dat het progamma niet behoorlijk aansluit aan het vigerende leerplan en aan overlading en onvolledigheid lijdt.

Het gemis aan behoorlijke aansluiting aan het leerplan blijkt onder anderen uit de vaststelling van verschillende *dagen* voor het examen der verschillende candidaten, alsof de bifurcatie nog steeds door de wet en het leerplan was voorgeschreven, doch op ergerlijke wijze uit de regeling der werkzaamheden van den derden dag, waarop in strijd met het leerplan van aanstaande medici en philosophen dezelfde mate van kennis der oude talen wordt gevorderd, als van aanstaande godgeleerden en letterkundigen (vgl. art. 5 van het leerplan van 28 Junij 1878). Dat deze onbillijke eisch tot gemoedelijke ontduiking van de voorschriften van het programma zal leiden, achten zij hoogst waarschijnlijk.

Ten gevolge van overlading is er geen behoorlijke tijd beschikbaar voor elk onderdeel van het examen, voornamelijk wat betreft het schriftelijk gedeelte op den eersten dag, en worden de candidaten niet in de gelegenheid gesteld rustig hunne gedachten te verzamelen en zonder gejaagdheid hun arbeid te verrigten. Dat het mondeling gedeelte van het examen, wanneer een twaaftal candidaten daaraan deelnemen, weinig meer dan eene bloote vertooning zal zijn, zal wel niemand kunnen ontkennen, doch ondergeteekenden achtten zich verpligt met nadruk te wijzen op de gevolgen, die uit dergelijke vertooning bij de beoordeeling vooral van extranei kunnen voortvloeijen. Volgens hun eenparig oordeel behoort het mondeling examen van de extranei en dus van allen *hoofdelijk* te worden afgenomen. Te Maastricht bleek de tijd voor twee candidaten, waaronder een extraneus, op den 1sten en 2den dag, en voor twee candidaten, beiden extranei, op den 1sten en 3den dag naauwelijks voldoende, hoewel het examen 's morgens om 7.30 à 8 uur aanving, en met de noodige tusschenpoozingen tot ruim 5 uur, ja zelfs op den eersten dag tot 7 uur duurde. En toch was aan geen enkel onderdeel te veel tijd besteed. Het is dan ook zeer te betreuren, dat de wet niet toelaat het schriftelijk gedeelte van het examen ten overstaan van den rector of den conrector te doen afnemen. Werd in dat geval het geleverde werk daarna met de beoordeeling van den examinerenden leeraar vooraf aan de gecommitteerden toegezonden, dan zouden dezen zich reeds vooraf eenig begrip van de ontwikkeling van de candidaten kunnen vormen, hetgeen nu niet het geval is. Dat de duur van het mondeling examen van het aantal candidaten behoort af te hangen, vereischt na het bovenstaande geen nader betoog.

Door de afwezigheid van de noodige voorschriften over de wijze van inrigting van het examen ontbreekt eenheid en overeenstemming bij deze examens, die toch zeker aan de verschillende gymnasia zoo veel mogelijk op gelijke wijze behooren afgenomen te worden; met andere woorden: het programma is onvolledig.

Bestond er, gelijk te verwachten was, reeds groot verschil in den tijd aan elk onderdeel van het examen gewijd, nog bedenkelijker was het, dat te Maastricht elk candidaat afzonderlijk, te Middelburg allen te gelijk mondeling werden geëxamineerd. (Te 's Hertogenbosch was slechts één candidaat.)

Ook met de keuze der schrijvers ging men op zeer verschillende wijze te werk. Te 's Hertogenbosch werden alleen zulke stukken ter vertaling uit het Grieksch en Latijn opgegeven, die door den candidaat nog niet behandeld waren; te Maastricht gaf men uit de gemakkelijke schrijvers stukken, die nog niet, maar uit de moeijelijker schrijvers stukken, die reeds wel behandeld waren; te Middelburg met eene kleine uitzondering uitsluitend die gedeelten der schrijvers, die op het gymnasium door den candidaat waren behandeld.

De beoordeeling van het werk der candidaten geschiedde evenzoo aan de drie gymnasia op zeer verschillende wijze. Te 's Hertogenbosch werd de waarde door de leeraren geschat door één der cijfers 1—10, zoo als gebruikelijk is bij de eindexamens der hoogere burgerscholen, te Maastricht geschiedde hetzelfde met behulp der cijfers 1—6, terwijl te Middelburg alleen de totaal-indruk van het examen tot maatstaf van beoordeeling strekte.

Wat de zaak nog bedenkelijker maakte was het feit, dat in enkele gevallen de examinerende leeraar het geleverde werk niet als zoodanig beschouwde, maar in verband met den aanleg en met vroegere praestatien van den candidaat, waardoor werk, wat op zich zelf geheel onvoldoende was, als zeer voldoende werd genoteerd. Dat nu bij het *eind*oordeel in twijfelachtige gevallen met een en ander rekening wordt gehouden, moge welligt geen afkeuring verdienen, dergelijke factoren bij de beoordeeling van ieder *onderdeel* van het examen te laten gelden, zoude dit laatste tot een tamelijk willekeurig bedrijf maken.

Het komt ondergeteekenden allerwenschelijkst voor, dat een veel uitvoeriger programma van het eindexamen, dan in het Koninklijk besluit van 21 Junij 1881 (*Staatsblad* n°. 69) is opgenomen, worde vastgesteld, opdat een eind komen aan de *willekeurige* inrigting dier examens aan de verschillende gymnasia en *eenheid* gebragt worde in eene zaak, die zonder onbillijkheid voor de candidaten en zonder schade voor het universitair onderwijs niet aan uiteenloopende opvatting mag worden prijs gegeven.

Eenparig betreuren ondergeteekenden, dat de wet op het hooger onderwijs den werkkring van gecommitteerden

zoo gebrekkig omschrijft, dat het dezen bezwaarlijk wordt hunne taak zoo uit te voeren, als in het belang der zaak wenschelijk zou zijn. De invloed, dien zij op den gang van het examen *kunnen* uitoefenen, beteekent zelfs in het gunstigste geval al zeer weinig en staat volstrekt niet in evenredigheid met de verantwoordelijkheid die op hen rust.

Bestond omtrent het bovenstaande volkomen eenparigheid van gevoelen, dit geldt niet van de moeijelijke vraag, hoe de opleiding van aanstaande medici en philosophen behoort te zijn en wat dien ten gevolge hun eindexamen moet omvatten.

Een van hen wenschte, dat voor hen het examen in de klassieke talen verligt zou worden, en dat hun daarentegen examen zou worden afgenomen in de natuur- en scheikunde en natuurlijke historie, waarvan de elementaire kennis toch niet mag ontbreken bij jongelieden, die de universiteiten bezoeken met het doel om zich aan de beoefening der natuurwetenschappen te wijden. Bovendien acht hij het wenschelijk, dat het examen in de wiskunde aangevuld worde met analytische meetkunde, terwijl het examen in sphaerische trigonometrie, als van geen belang, kon weggelaten worden.

Dit gevoelen werd door de beide andere gecommitteerden niet geheel gedeeld. Zij achten een examen in de natuurwetenschappen, zoo als die thans aan de gymnasia worden onderwezen, *onnoodig*, omdat aanstaande medici en philosophen juist deze lessen met veel belangstelling volgen, en voorloopig zelfs *verkeerd*, daar in dat geval het leerplan uitdrukkelijk behoorde voor te schrijven, wat van elk dier vakken *moet* onderwezen worden, iets wat hoogst bedenkelijk moet geacht worden, zoo lang dienaangaande onder de leeraren zelf zooveel verschil van opvatting bestaat. Beiden achten het wenschelijk hierin geen examen af te nemen, ook al moge een enkele extraneus zonder eenige elementaire kennis der natuurwetenschappen tot de lessen aan de universiteit worden toegelaten, doch meenen, dat men dit laatste eenigzins kan voorkomen, indien een paar der wiskundige vraagstukken zoo werden ingerigt, dat eenige kennis van de gronden der natuurkunde bij de oplossing noodig was. Tegen de aanvulling van het programma met de leer der vlakke coördinaten bestond van hunne zijde geen bedenking, indien het leerplan aangaande den omvang van dit vak duidelijker voorschriften gaf.

Van uitbreiding van het onderwijs in de natuurwetenschappen verwachten zij geen heil. Volgens hun gevoelen is het niet mogelijk een leerplan van een gymnasium met *zes*jarigen cursus zóó in te rigten, dat aanstaande medici en philosophen, behalve eene degelijke klassieke opleiding, zulk onderwijs in de natuurwetenschappen ontvangen, dat zij daarop aan de universiteit kunnen VOORTBOUWEN. Dat ware mogelijk geweest, indien men niet den zevenjarigen cursus in een zesjarigen cursus had veranderd, om geen *hard* woord te gebruiken. Thans kunnen twee gecommitteerden den wensch niet onderdrukken, dat na voorafgaande wetswijziging aan de bedoelde leerlingen de gelegenheid worde gegeven, na het vijfde studiejaar tot de universitaire lessen te worden toegelaten, na aan het gymnasium voldoend letterkundig en wiskundig onderwijs te hebben ontvangen en met de *beginselen* der natuurwetenschappen vertrouwd te zijn geraakt. Een van hen was echter van oordeel dat ook voor *deze* leerlingen de opleiding op klassieken grondslag zes jaren behoorde te duren.

Een der gecommitteerden achtte de vertaling van een niet te moeijelijk stuk Nederlandsch in het Grieksch in plaats van art. 3, of opheffing daarvan wenschelijk. Een ander meende het eerste ten sterkste te moeten afkeuren, omdat dergelijk voorschrift nadeeligen invloed zou uitoefenen op het onderwijs in het Grieksch in de zesde klasse, dat zijns inziens uitsluitend moet gewijd worden aan de behandeling der meesterstukken in die taal, waarbij wel geen bruikbaar leeraar het letterkundig gedeelte onbesproken zal laten, al schrijft het leerplan geen *systhematische* behandeling der letterkundige geschiedenis voor.

Een der gecommitteerden achtte het wenschelijk dat de candidaten mondeling in het Fransch, Hoogduitsch en Engelsch zouden worden geëxamineerd. Een ander deelde dit gevoelen niet, daar hij daarvan verzwaring, zij het dan ook zonder opzet, van het examen vreesde en bovendien in eene schriftelijke vertaling het voordeel zag, dat de examinator niet in staat is de behulpzame hand te bieden, eene verzoeking, waaraan medelijdende examinatoren al te weinig weerstand bieden.

Wat de wijze waarop het examen werd afgenomen betreft, meenen ondergeteekenden alleen te mogen constateren, dat niet alle examinatoren de kunst van examineren in den eigenlijken zin des woords verstaan, daar somtijds het examen eenigermate op eene les geleek. Vooral bij het examineren van extranei zou onhandigheid van den examinator hoogst gevaarlijk voor den candidaat kunnen worden en zouden gecommitteerden in zulke gevallen in de grootste moeijelijkheid geraken, daar hun de bevoegdheid niet wordt gegeven zich door eigen ondervraging van de mate van kennis en ontwikkeling van den candidaat te vergewissen.

Een der gecommitteerden meent echter, dat ook in dezen oefening kunst zal baren, eene optimistische beschouwing, die echter niet algemeen wordt gedeeld, daar het onloochenbaar is, dat vaak uitstekende leeraren ten eenenmale de gave missen om hun eigen leerlingen, laat staan dus extranei, te examineren.

Aan het einde van hun verslag gekomen, rekenen de ondergeteekenden het zich tot een aangename pligt Uwe Excellentie hunnen dank te betuigen voor het vertrouwen, dat blijkens de vereerende opdragt in hen is gesteld.

De gecommitteerden voornoemd,

J. G. VAN EYKEN.

J. WOLTJER.

D. G. CRAMER.

RAPPORT *der gecommitteerden bij de in* 1882 *gehouden eindexamens der gymnasia te Zutphen, Arnhem en Deventer.*

Aan Zijne Excellentie den Minister van Binnenlandsche Zaken.

UTRECHT, 21 *September* 1882.

Wij hebben de eer, Uwe Excellentie te doen toekomen de navolgende opmerkingen, door ons gemaakt in onze hoedanigheid van gecommitteerden der Regering bij de eindexamens der gymnasia te Zutphen, Arnhem en Deventer, aldaar gehouden in de maand Julij ll.

1°. Het is ons wenschelijk voorgekomen, dat in 't vervolg het schriftelijk overleg ter vaststelling der uren van 't examen enz., voorafgaande aan dat examen zelf, plaats hebbe niet, zoo als nu is geschied, tusschen de rectoren der gymnasia en den eersten gecommitteerde, maar tusschen de rectoren der gymnasia en den inspecteur der gymnasia. Door deze verandering zou ongetwijfeld eene aanmerkelijke vereenvoudiging worden verkregen en de eenparigheid met betrekking tot de wijze van afnemen der examina worden bevorderd.

2°. Naar onze meening is de invloed der gecommitteerden op het examen te gering, indien zij niet aan eene uitdrukkelijke magtiging der Regering de bevoegdheid ontleenen, om onderwerpen of stukken uit de vroeger behandelde schrijvers op te geven of zelven vragen te doen.

3°. Het stelsel om elken leerling afzonderlijk mondeling te examineren, op de drie plaatsen, door ons bezocht, in praktijk gebragt, geeft, dunkt ons, aanleiding tot tijdverlies en verhindert eene behoorlijke vergelijking van de kennis der verschillende aspiranten. Niets belet, ten minste drie à vier candidaten voor het mondeling examen over een Grieksch of Latijnsch schrijver, de historie gezamenlijk te nemen. Deed men dit, dan zou men tevens aan hen, die geëxamineerd worden, de gelegenheid verschaffen, bij het vertalen en verklaren der auteurs bewijzen te geven

van hun kennis van den inhoud dier auteurs, van de geschiedenis der letterkunde, de oude historie, de mythologie, de oude geographie, enz., hoedanige bewijzen nu veelal schaars zijn geleverd. Daarenboven geeft het besluit van 21 Junij 1881 (*Staatsblad* n°. 69) aanleiding tot deze onregelmatigheid, dat een even langen tijd aan het onderzoek wordt gewijd, hetzij het getal der examinandi groot of klein is.

4°. Evenzeer schijnt, overeenkomstig ons gevoelen, af te keuren, dat het schriftelijk examen wordt afgenomen in een gedeelte der uren, waarin dan niets anders geschiedt. Wij geven in overweging, dat dit schriftelijk examen òf vooraf plaats grijpe op de manier, zooals bijv. bij de eindexamens der hoogere burgerscholen gebeurt, òf dat er althans voor gezorgd worde, dat te gelijk met het schriftelijk examen van eenige der candidaten sommige andere mondeling worden ondervraagd.

5°. Vermits de vlugheid in 't vertalen »ad aperturam" over 't geheel is gebleken niet groot te zijn, wat ten deele te wijten was aan gebrek aan woordenkennis, zouden wij van oordeel zijn, dat dergelijk vertalen voortaan moest beperkt worden tot de meer gemakkelijke auteurs. En daarbij achten wij het noodzakelijk, dat als vaste regel bij het vertalen »ad aperturam" gelde, dat den leerlingen, aleer zij tot het mondeling vertalen overgaan, vergund worde, opheldering of inlichtingen te vragen over de woorden of zegswijzen, die zij niet of niet regt verstaan. Zóó alleen kunnen zij in staat worden gesteld, een of meer zinsneden zonder haperen in hunne moedertaal voor te dragen en mede bedacht te zijn op den eisch, om, zoo al geen sierlijk, dan toch een dragelijk Nederlandsch voor den dag te brengen.

6°. In plaats van het »vertalen uit het Grieksch in het Nederlandsch", hetgeen geheel overbodig schijnt, voorgeschreven in art. 3, sub 1, bladz. 2, van het besluit van den 21sten Junij 1881 (*Staatsblad* n°. 69), stellen wij voor te bepalen, dat een thema worde opgegeven, uit het Nederlandsch in het Grieksch over te brengen. Deze vordering zou, naar onze meening, meer blijken kunnen geven van de kennis, die de adspiranten bezitten van de gronden der Grieksche taal. Bovendien zou gezegde vordering geheel in overeenstemming zijn met hetgeen wordt gevergd in art. 5, bladz. 3, van 't zooeven genoemd besluit.

7°. In verband met hetgeen boven is opgemerkt sub n°. 3, tegen 't eind, rekenen wij ons verpligt, er de aandacht Uwer Excellentie op te vestigen, dat de uitvoering, gegeven aan 't voorschrift van art. 4, sub 5, bladz. 3, van 't aangehaalde besluit, in dien zin is geschied, dat slechts is gevraagd naar 't geen dáár onder »bepaaldelijk" voorkomt, alzoo slechts naar het overzigt der staatsregeling van ons land sinds 1747 en naar de nieuwe historie sedert den vrede van Utrecht, genoemd in 't besluit van 29 Junij 1878 (*Staatsblad* n°. 98), art. 4, *g*. Wij houden dit voor een misverstand en zouden denken, dat althans de oude geschiedenis van Griekenland en van Rome niet mag achterwege blijven. Zoo iets, dan zal het examen toch zeker den waarborg behooren te geven, dat zij, die worden toegelaten, te huis zijn op het terrein der *zaken* van de Grieksche en de Romeinsche oudheid. Welligt zou aan 't geen hier door ons wordt verlangd kunnen worden te gemoet gekomen, indien het meermalen aangevoerde besluit (*Staatsblad* n° 69), in dien zin werd gewijzigd, dat men het aantal der rubrieken van Grieksche en Latijnsche schrijvers, epische poezy, dramatische poezy, enz., eenigermate verminderde.

8°. Met betrekking tot art. 7, sub 2, bladz. 4, van 't besluit van 21 Junij 1881, achten wij het verkieslijk, in plaats van hetgeen dáár wordt gelezen te bepalen, dat het examen geheel of gedeeltelijk mondeling worde afgenomen. En over 't geheel is het ons voorgekomen, dat het gansche examen in de wiskunde in degelijkheid zou winnen, indien er, des noods ten koste van eenig schriftelijk werk, meer tijd werd besteed aan het mondeling onderzoek.

9°. Ten slotte verklaren wij, dat bovenstaande opmerkingen geenszins de strekking hebben, een afkeurend oordeel uit te brengen over den gang van 't eindexamen in zijn geheel in de drie door ons bezochte steden, noch over de wijze waarop de leeraren zich van hunne moeijelijke taak hebben gekweten.

Met het inzenden dezer opmerkingen, deels betrekking hebbende op het programma van 't examen zelf, deels op de wijze, waarop het werd afgenomen, meenen wij aan de bedoeling Uwer Excellentie te hebben voldaan.

De gecommitteerden der Regering, ten overstaan van wie zijn afgenomen de eindexamina der gymnasien te Zutphen, Arnhem en Deventer,

J. A. Wijnne.

H. van Herwerden.

C. H. C. Grinwis.

RAPPORT *der gecommitteerden bij de in* 1882 *gehouden eindexamens der gymnasia te Utrecht, Nijmegen en Haarlem.*

Aan Zijne Excellentie
den Minister van Binnenlandsche Zaken.

Utrecht, 13 *Julij* 1882.

Na ons van de taak, ons door Uwe Excellentie opgedragen, om bij de eindexamens der gymnasien te Utrecht, Nijmegen en Haarlem de Regering te vertegenwoordigen, te hebben gekweten, hebben wij de eer U van den uitslag dier examens kennis te geven.

Te Utrecht werden acht leerlingen der hoogste klasse geëxamineerd.

Bovendien had zich iemand, die zich elders had trachten te bekwamen, aan het examen onderworpen; deze echter zag in den loop van het examen zelf in, dat hij gansch niet zou slagen en trok zich terug. Van de acht leerlingen van het gymnasium waren drie bestemd voor de studie der geneeskunde of der wis- en natuurkunde.

Alzoo heeft het examen te Utrecht drie dagen geduurd.

Bij dit examen bleken al de candidaten zulke vorderingen in alle vakken gemaakt te hebben, dat er geen de minste twijfel overbleef of zij verdienden allen tot de universiteit bevorderd te worden.

Aan het examen te Nijmegen onderwierpen zich twee candidaten, beiden leerlingen van het gymnasium, bestemd voor de regtsgeleerde studien.

Dus kon het examen in twee dagen afloopen.

Beiden beantwoordden aan aan den eisch; een van hen gaf blijken van buitengewonen aanleg en kunde.

Ook te Haarlem werden slechts twee jongelieden, leerlingen van het gymnasium, bestemd voor de regtsgeleerde studien, geëxamineerd. Zij kweten zich almede van hunne taak op eene wijze, die geenen twijfel omtrent hunne bekwaamheid om tot de universiteit bevorderd te worden, overliet.

In het algemeen kunnen wij van de geëxamineerden getuigen, dat zij op de hoogte stonden van die studenten, welke op het afleggen van het propaedeutisch examen tot de regtsgeleerde faculteit werden toegelaten.

In al de drie steden zijn wij door de leeraren met de grootst mogelijke voorkomendheid ontvangen.

Verre daarvandaan, dat zij zekere vrees zouden verraden hebben, dat de gecommitteerden zich iets buiten hunne bevoegdheid zouden veroorloven, noodigden de examinatoren ons menigmaal uit aan de examinandi vragen te doen. Van dit aanbod hebben wij niet noodig geoordeeld gebruik te maken.

Om uwe vergunning niet ongebruikt te laten, voegen wij hier eene opmerking bij betreffende het programma van het examen.

Het komt ons wenschelijk voor:

1°. dat de verdeeling tusschen het schriftelijk en het mondeling werk over den eersten en den volgenden, hetzij

2den hetzij 3den dag, aan den rector worde overgelaten. In het programma is de eerste dag met schriftelijk werk al te zeer overladen; dien ten gevolge kan ligtelijk voor sommige onderdeelen te weinig tijd beschikbaar worden gesteld;

2°. dat de candidaten die voor de geneeskunde of voor de wis- en natuurkunde bestemd zijn, voor de Griekse taal zouden mogen volstaan met het examen, op den eersten dag door hen afgelegd;

3°. de derde gecommitteerde wil de vraag, of het gymnasium, zoo als het naar de wet is ingerigt, de geschiktste wijze aanbiedt tot opleiding van aanstaande medici of wis- en natuurkundigen, hier niet ter sprake brengen, daar hij zou vreezen daarmede het aan gecommitteerden verstrekt mandaat te overschrijden; wel meent hij te mogen wijzen op de wenschelijkheid om, behalve de hierboven sub 2 voorgestelde wijziging in het reglement voor de eindexamens, nog voor te stellen (gelijk hij gelooft dat ook van elders is geschied), dat in art. 7, sub 2, van het Koninklijk besluit van 21 Junij 1881 (*Staatsblad* n°. 69), in plaats van de bolvormige trigonometrie, genoemd worden de beginselen der vlakke coördinatenleer.

Ongetwijfeld is bepaaldelijk voor aanstaande medici dit onderdeel van den wiskundigen cursus van grooter belang dan het eerstgenoemde.

W. G. Brill.

A. Kuenen.

C. P. Burger.

RAPPORT *der gecommitteerden bij de in* 1882 *gehouden eindexamens der gymnasia te 's Gravenhage, Schiedam en Rotterdam.*

Aan Zijne Excellentie den Minister van Binnenlandsche Zaken.

Rotterdam, 8 *Julij* 1882.

De door de Regering gecommitteerden voor de eindexamens der gymnasien te 's Gravenhage, Schiedam en Rotterdam hebben hunne taak volbragt. Ten gevolge van de ondervinding hierbij opgedaan, en na gehouden bespreking daarover, meenen zij uwe aandacht op een paar punten te moeten vestigen, en hebben zij de eer, daartoe de volgende vragen te stellen:

1°. zoude het, ter bevordering van gemeen overleg, en ter wegneming van bezwaren, wenschelijk zijn, vooraf een onderhoud te doen plaats hebben tusschen gecommitteerden en den rector en leeraren, of althans den rector, om de manier en de onderwerpen van het examen te bespreken?

2°. zoude het, voor den geregelden loop van het examen, voor het niet met werk overladen der candidaten, en voor eene meer geschikte beoordeeling van het schriftelijk werk door leeraren en gecommitteerden, bevorderlijk kunnen zijn, dit schriftelijk werk eenigen tijd vooruit te doen vervaardigen, zoo als zulks ook voor de eindexamens der hoogere burgerscholen plaats heeft? De wijze, hoe dit het best geschieden zoude, is langs verschillende wegen te bereiken.

Bij beide voorafgaande vragen verschilden telkens een der gecommitteerden in gevoelen met de beide anderen; bij de volgende punten waren zij daarentegen van hetzelfde gevoelen:

3°. zij zouden wenschen, dat, na afloop van het examen, in eene gemeenschappelijke vergadering van leeraren en gecommitteerden, de voorzitter — vóór tot de stemming over te gaan — eerst door elk der aanwezigen een gemotiveerd oordeel over elken candidaat doet uitspreken, waarna gelegenheid gegeven kan worden tot discussie. Eerst daarna wenschen zij, dat de voorzitter vooreerst aan de leeraren, dan aan de gecommitteerden hunne stem over de toelating van iederen candidaat afzonderlijk afvrage;

4°. zonder in eenige beoordeeling van het examenprogramma hier te willen treden, wenschen zij toch uwe aandacht beleefdelijk daarop te vestigen, dat in het programma voor de aanstaande genees- en natuurkundigen de natuurkunde, scheikunde en natuurlijke geschiedenis geheel ontbreken; zoude het wenschelijk kunnen gerekend worden, dat deze vakken bij het examenprogramma opgenomen werden, met de bepaling, dat telkens vóór het examen door den rector en den voorzitter der gecommitteerden één uit die drie vakken als examenvak worde gekozen.

Onze ondervinding heeft ons tot de overtuiging gebragt, dat de eindexamens voor gecommitteerden nuttig kunnen werken, en dat ze alligt hier of daar een gunstigen invloed uitoefenen kunnen op de inrigting en methode van het onderwijs, enz.

Bij alle examens is de tijd, voor het examineren in de verschillende vakken en de voortzetting der examens vastgesteld, zoowel als de gelegenheid den gecommitteerden gegeven ter kennisname van de vorderingen der candidaten, hun genoegzaam voorgekomen, om zich een voldoend oordeel daaromtrent te verschaffen.

De gecommitteerden enz.

Bierens de Haan.

J. M. J. Valeton.

Engelbregt.

RAPPORT *der gecommitteerden bij de in* 1882 *gehouden eindexamens der gymnasia te Sneek, Leeuwarden en Assen.*

Aan Zijne Excellentie den Minister van Binnenlandsche Zaken.

Groningen, *Julij* 1882.

Gaarne voldoen de ondergeteekenden, gecommitteerden bij de gymnasiale eindexamina te Sneek, Leeuwarden en Assen, aan de uitnoodiging van Uwe Excellentie, om de opmerkingen, waartoe het programma van genoemd examen, alsmede de wijze waarop het afgenomen is, hen aanleiding mogt gegeven hebben, meê te deelen.

Bovenal heeft het hunne aandacht getroffen, dat de tijd, die voor het schriftelijk examen beschikbaar kan worden gesteld, veel te kort was. Herhaaldelijk is het gebeurd, dat het schriftelijk werk door candidaten ingeleverd, onvoldoende was, maar dat het niet mogelijk was te beslissen of de onkunde van den candidaat, dan wel de geringheid van den tijd de oorzaak was van het onvoldoende zijn van dat werk. Het behoeft geen betoog, dat onder dergelijke omstandigheden het schriftelijk examen veel van zijne beteekenis verliest.

De ondergeteekenden zouden evenwel aarzelen Uwe Excellentie aan te bevelen den duur van het examen te verlengen; welligt zouden de bezwaren van zoodanige verlenging nog grooter zijn dan die waarop zoo even gewezen werd. Doch naar hunne bescheiden meening ligt een andere weg open. Waarom zou niet voor het schriftelijk gedeelte dezer eindexamina dezelfde regeling getroffen kunnen worden, als reeds sinds een aantal jaren bij de eindexamina der hoogere burgerscholen bestaat, en welke vastgesteld is in de artt. 11—17 van het Koninklijk besluit van 10 Maart 1870 (*Staatsblad* n°. 49)? Welke bedenkingen ook tegen de eindexamina der hoogere burgerscholen in het midden zijn gebragt, nimmer betroffen die, voor zoover aan de ondergeteekenden bekend is, de regeling van het schriftelijk gedeelte. En huns inziens verzet zich niets er tegen om eene soortgelijke regeling bij de gymnasia in te voeren. Het spreekt van zelf, dat dan — even als de commissie voor de eindexamina der hoogere burgerscholen niet tegenwoordig is bij het schriftelijk gedeelte — de gecommitteerden niet aanwezig zouden behoeven te zijn, terwijl de candidaten dat schriftelijk werk maken. Mogt men

tegenwerpen dat de wet wil, dat het geheele examen ten overstaan van gecommitteerden plaats heeft, dan zou daartegen ingebragt kunnen worden, dat een veel grooter bezwaar dan aan de wet op het middelbaar onderwijs ontleend zou moeten worden, die bepaalt dat het geheele eindexamen der hoogere burgerscholen niet slechts *ten overstaan van* maar *door* eene commissie wordt afgenomen, terwijl de leden dier commissie geen ander aandeel in het schriftelijk examen hebben, dan dat het buiten hunne tegenwoordigheid gemaakte werk, hun ter beoordeeling wordt toegezonden.

Behalve dat door deze regeling aan het schriftelijk examen het gewigt zou gehecht kunnen worden, dat het bij ieder goed georganiseerd examen behoort te hebben, meenen de ondergeteekenden, dat andere niet onbelangrijke voordeelen daarvan het gevolg zouden zijn.

Want te gelijker tijd zou aan een ander bezwaar te gemoet gekomen kunnen worden, dat namelijk de tegenwoordige regeling veel te vermoeijend is voor de candidaten. Zeer te regt bepaalt het reglement voor de eindexamina der hoogere burgerscholen, dat het mondeling examen voor geen candidaat langer dan 3 uren daags mag duren. De tegenwoordige regeling der gymnasiale eindexamina maakt het noodzakelijk, dat de candidaten 5 à 6 uren daags met mondeling of schriftelijk examen worden bezig gehouden. Meermalen was dan ook in den namiddag vermoeidheid bij de candidaten te bespeuren.

Bij de hier aanbevolen regeling zou het mondeling examen van iederen candidaat in 2 dagen kunnen afloopen en gemakkelijk zou er voor gezorgd kunnen worden, dat er in die dagen niet te veel van hen gevergd werd.

Voorts zou het minst aangename deel van de taak der gecommitteerden — het aanwezig zijn bij het schriftelijk examen — vervallen en hunne aanwezigheid in de gymnasia aanzienlijk bekort worden.

Het zij den ondergeteekenden vergund nog op een tweetal punten, betreffende de regeling van het examen, de aandacht van Uwe Excellentie te vestigen.

Tot bekorting der aanwezigheid van de gecommitteerden, zonder dat daarbij de degelijkheid van het examen schade zou behoeven te lijden, zoude kunnen strekken, dat het mondeling examen voor de beide afdeelingen A en B vereenigd werd waar het geheel dezelfde vakken betreft — alleen voor de Romeinsche antiquiteiten en voor sommige deelen der wiskunde zouden de beide afdeelingen gesplitst behooren te blijven.

Eindelijk nog zou het, huns inziens, aanbeveling verdienen, dat bepaald werd, dat van niet meer dan 4 candidaten gelijktijdig mondeling examen werd afgenomen.

Niets zou evenwel beletten dat in twee dagen 2 of misschien zelfs 3 dergelijke viertallen geëxamineerd werden. Het hier besprokene betreft meer de organisatie van het examen, dan wel de lijst der vakken waarover het examen, naar de eischen van het Koninklijk besluit, moet loopen.

Ten opzigte van dit laatste meenen de ondergeteekenden kort te kunnen zijn. Zij deelen het gevoelen van hen, die meenen, dat het examen voor aanstaande studenten in de geneeskunde en in de wis- en natuurkunde aanmerkelijk vereenvoudigd moet worden wat het Latijn en Grieksch betreft en uitgebreid in de rigting der natuurkundige vakken.

Ten slotte veroorloven de ondergeteekenden zich enkele opmerkingen te maken betreffende de wijze waarop de examens, die zij bijwoonden, zijn afgenomen.

Bij het schriftelijk vertalen uit het Grieksch in het Nederlandsch trok het de aandacht, dat over het algemeen de opgegeven stukken voor de candidaten te moeijelijk waren.

Ten opzigte der mondelinge vertaling van moeijelijker Grieksch proza en poëzy en Latijnsche poëzy werd bij de 3 eindexamina als regel aangenomen, dat alleen gedurende den cursus gelezen stukken ter vertaling zouden worden voorgelegd.

De toepassing van dezen regel leverde eenige moeijelijkheid op bij een candidaat, die geen gymnasium bezocht had en slechts eene zeer geringe hoeveelheid Grieksche dramatische poëzy gelezen had.

Aan twee gymnasia is, in overleg met de leeraren, voor die candidaten, die in eenig vak een bijzonder onvoldoend examen hadden afgelegd, door de ondergeteekenden in dat vak een nader onderzoek ingesteld. In 2 van de 3 gevallen heeft dat nader examen een voor den candidaat gunstig gevolg gehad.

Eindelijk zij het den ondergeteekenden vergund op eene omstandigheid te wijzen, die wel niet direct met het eindexamen in verband staat, maar hun bij deze gelegenheid ter ooren kwam.

Op een der gymnasia, die zij bezochten, zouden, naar zij vernamen, leerlingen toegelaten worden, die uitsluitend de lessen zouden bijwonen in de vakken, waarover het eindexamen loopt. De lessen in de aardrijkskunde en in de natuurwetenschappen zouden dus door die leerlingen niet bijgewoond worden. Zij meenen dat in de toelating van dergelijke »toehoorders" een ernstig gevaar voor den bloei der gymnasia gelegen is en zouden het zeer toejuichen, indien het volgen van het gymnasiale leerplan in zijn geheel verpligtend kon worden gesteld.

De gecommitteerden bij de gymnasiale eindexamina te Sneek, Leeuwarden en Assen,

T. J. Halbertsma.

H. E. Moltzer.

H. J. Rink.

BIJLAGE G.

VERSLAG DER COMMISSIE, *in* 1882 *belast met het afnemen van het examen ter verkrijging van een getuigschrift van bekwaamheid voor de studie aan eene universiteit, bedoeld in art.* 12 *der wet van* 28 *April* 1876 (Staatsblad *n°.* 102).

Aan Zijne Excellentie den Minister van Binnenlandsche Zaken.

's Gravenhage, 29 *September* 1882.

De commissie voor het afnemen van het examen voorgeschreven in art. 12 der wet op het hooger onderwijs, benoemd bij Koninklijk besluit van den 13den Mei 1882, n°. 17, heeft de eer Uwe Excellentie het verslag van dat examen aan te bieden, aangevuld met de opmerkingen, waartoe het examen en het programma de commissie hebben aanleiding gegeven.

Ter behoorlijke verdeeling en voorbereiding harer werkzaamheden heeft de commissie zich in eene voorloopige bijeenkomst gesplitst in vijf sub-commissien, elk bestaande uit twee of drie leden. Deze sub-commissien namen ieder het examen op zich in eene der vijf afdeelingen, waartoe de onderdeelen van het examen-programma werden gegroepeerd:

1°. voor Grieksche taal en letterkunde;

2°. voor Latijnsche taal en letterkunde en Romeinsche antiquiteiten;

3°. voor Nederlandsche taal en geschiedenis;

4°. voor Fransche, Engelsche en Hoogduitsche taal;

5°. voor wiskunde.

Zij bestonden uit de volgende leden:

voor afdeeling 1, de heeren: A. H. G. P. van den Es en E. Mehler;

voor afdeeling 2, de heeren: J. L. Sirks, H. Mulder en F. J. L. Krämer;

voor afdeeling 3, de heeren: W. Everts, F. J. L. Krämer en F. G. Slothouwer;

voor afdeeling 4, de heeren: J. H Kramers en K. ten Bruggencate;

voor afdeeling 5, de heeren: H. P. J. Stenfert Kroese en C. Mensinga.

Bij gebrek aan eenig voorschrift omtrent den duur van het examen in elk der onderdeelen, is door deze sub-commissien allereerst beraadslaagd over den tijd, dien zij daarvoor zouden noodig hebben. Zij hebben daarbij niet uit het oog verloren, dat de beschikbare tijd in geen geval groot kon zijn en dus een minimum-duur moest vastgesteld worden.

Voor de in art. 3 van het Koninklijk besluit van den 21sten Junij 1881 genoemde onderdeelen, werd de duur van het schriftelijk examen bepaald op:

1°. het vertalen uit het Grieksch in het Nederlandsch: een half uur;

2°. het opstel in het Nederlandsch: anderhalf uur;

3°. de stelkunde: een uur;

4°. de meetkunde: een uur;

5°. het vertalen uit het Fransch, Duitsch en Engelsch in hrt Nederlandsch: anderhalf uur.

Voor de in art. 4 vermelde onderdeelen van het mondeling examen werd een duur aangenomen van:

1°. het vertalen van eenvoudig Attisch proza: vijftien minuten;

2°. het vertalen van Grieksche epische poezy: vijftien minuten;

3°. het vertalen van Latijnsch proza: vijftien minuten;

4°. het vertalen van gemakkelijke Latijnsche poezy: vijftien minuten;

5°. de geschiedenis: een half uur.

Voor de in art. 5 genoemde schriftelijke vertaling uit het Nederlandsch in het Latijn werd gesteld: een uur.

Voor de onderdeelen van het mondeling examen in art. 6 voorgeschreven werd vastgesteld:

1°. het vertalen van moeijelijker Attisch proza: twintig minuten;

2°. het vertalen van Grieksche dramatische poezy: twintig minuten;

3°. het vertalen van moeijelijker Latijnsche poezy: een half uur;

4°. de Romeinsche antiquiteiten: een half uur;

5°. de wiskunde, omschreven in art. 3: anderhalf uur.

Voor de onderdeelen van het schriftelijk examen, bedoeld in art. 7, werd aangenomen een duur van:

1°. het vertalen uit het Nederlandsch in het Latijn: een uur;

2°. de reken-, stel- en meetkunde: twee uren.

Voor de onderdeelen van het mondeling examen, in art. 8 omschreven, werd bepaald:

1°. het vertalen van moeijelijker Attisch proza: twintig minuten;

2°. het vertalen van Grieksche dramatische poezy, twintig minuten;

3°. het vertalen van moeijelijker Latijnsche poezy: een half uur.

Grooter bezwaar leverde de bepaling van de stof, die voor het examen zou worden gekozen. Te vergeefs zocht de commissie ook te dezen opzigte naar een voorschrift, en voornamelijk naar eene bepaling, die beslist, of den candidaten stukken moeten voorgelegd worden, die zij hebben

gelezen, of zulke, die zij nooit onder de oogen hebben gehad. Na rijpe overweging is besloten voor het examen in moeijelijker Grieksch en Latijn, in art. 6, n°. 1, 2 en 3 vermeld, zoowel ongelezen als gelezen stukken te kiezen, doch overigens uitsluitend ongelezen stukken. Door een dergelijk besluit kon echter niet het gemis worden vergoed van eene vaste bepaling. Tot het verkrijgen van gelijkheid in de verschillende eindexamens der gymnasia en van deze met het staatsexamen, is naar de meening der commissie de regeling èn van deze zaak èn van den duur van het examen in de onderdeelen onontbeerlijk.

Eene even groote moeijelijkheid rees bij de bespreking van een reglement van orde; ook hiervoor ontbraken alle gegevens. De commissie heeft toen besloten de proef te nemen met een reglement, opzettelijk ontworpen na onderzoek van eenige reglementen, die bij eindexamens van gymnasia gebruikt waren. Dat onderzoek heeft haar geleerd, dat allerlei geheel uiteenloopende beginselen en stelsels werden toegepast, en zij is tot de overtuiging gekomen, dat tot verbetering van dit gebrek een van Regeringswege voorgeschreven reglement onmisbaar is.

Eene vaste, gelijkmatige regeling van de combinatie der vakken tot afdeelingen, die noodzakelijk is om de verschillende vakken naar hunne betrekkelijke waarde te schatten, kan alleen verkregen worden als zij in het examen-programma wordt voorgeschreven. De wijze van taxatie, de praedicaten, die kunnen toegekend, de bepaling van het minimum, dat voor elk onderdeel en voor elke afdeeling zal worden vereischt, de omschrijving van de voorwaarden, kortom, waaraan moet voldaan worden om te worden toegelaten, dat alles behoort naar het oordeel der commissie tot eene volledige en bruikbare regeling van het eind- en het staatsexamen, en van dat alles bevat het Koninklijk besluit, houdende nadere bepalingen ten aanzien van het eindexamen der gymnasia, niets. Zoolang de keuze aan de examinandi vrij blijft tusschen de eindexamens der verschillende gymnasia, en tusschen deze en het staatsexamen, is een volledig en streng voorschrift de eenige waarborg tegen groote ongelijkheid en al de gevolgen daarvan.

Het examen is volgens de bepalingen van art. 1 van het Koninklijk besluit dd. 21 Junij 1881, afgenomen op twee dagen, met verlenging tot drie, volgens art. 2, alinea 3, van hetzelfde besluit. Daardoor zijn de candidaten den eersten dag onderworpen geweest aan een examen dat duurde van des morgens half negen tot des namiddags vijf uur vijftien minuten, met eene pauze van slechts één uur, dat is dus bijna acht uren; den tweeden dag van des morgens half negen tot des namiddags half vijf, weder met slechts één uur pauze, zoo verdeeld dat de candidaten ieder gedurende bijna vijf uren zijn ondervraagd. Op den derden dag zouden de candidaten voor het tweede getuigschrift gedurende zeven à acht uren moeten geëxamineerd zijn geworden.

De commissie acht zich verpligt er ernstig op te wijzen, dat een dergelijk examen voor de candidaten veel te afmattend is en dat art. 1 van het Koninklijk besluit dringend wijziging vordert. Te meer vindt zij vrijheid om den wensch naar eene dergelijke wijziging uit te drukken, omdat de overlading zamenhangt met de splitsing van de candidaten in twee categorien, die in art. 2 van het Koninklijk besluit is ingeslopen, niettegenstaande noch de wet noch het leerplan der gymnasia eene zoodanige scheiding kent. Tot aan het einde van het vierde studiejaar volgen alle leerlingen der gymnasia hetzelfde onderwijs in alle vakken, en in het vijfde en zesde is dit eveneens het geval, met uitzondering van een paar onderdeelen, waarvan art. 5 van het leerplan vrijstelling toelaat. Met het stelsel van tweeledig onderwijs op de gymnasia is alzoo in de wet gebroken, en de commissie is daarom van oordeel dat, zoolang de beginselen van art. 7 der wet op het hooger onderwijs en van het leerplan bij Koninklijk besluit van 29 Junij 1878 (*Staatsblad* n°. 98), vastgesteld, worden gehandhaafd, één eindexamen aan de gymnasia en daarnaast één staatsexamen voor alle candidaten behoort te worden voorgeschreven, waarbij de candidaten voor het eerste en respectivelijk het tweede getuigschrift worden vrijgesteld van die vakken, waarin aan dezulken geen verpligt onderwijs wordt gegeven in het vijfde en zesde studiejaar der gymnasia.

Te dezer plaatse acht evenwel de commissie het haar pligt ook harerzijds te wijzen op den nadeeligen toestand, waarin, volgens de thans van kracht zijnde bepalingen, de candidaten die het getuigschrift verlangen voor de faculteiten der geneeskunde en der wis- en natuurkunde, zijn geplaatst. Met uitzondering van slechts één der leden oordeelt zij eenparig den zesjarigen cursus der gymnasia ongeschikt voor de opleiding der aanstaande studenten in de medicijnen en in de wis- en natuurkunde, vooral der laatsten, en zij meent den wensch niet te mogen onderdrukken dat, zij het zelfs door wijziging der wet op het hooger onderwijs, in deze eene verandering worde gebragt.

Mogt deze wensch niet kunnen vervuld worden, of althans niet spoedig, dan zou zij ten minste duidelijk wenschen uitgedrukt te zien, dat de candidaten voor de genoemde studien niet alleen werden vrijgesteld van het examen in Romeinsche antiquiteiten, maar dat ook van hen niet zou geëischt worden de vaardigheid in het vertalen noch de ruimere woordenkennis, die verkregen kunnen worden door de in het leerplan der gymnasia bedoelde cursorische lectuur. Zulks toch zou de billijkheid vorderen; zooals de eischen voor de oude talen in art. 8 van het Koninklijk besluit van 21 Junij 1881 zijn gesteld, strijden zij met de bepaling van art. 5*b* van het leerplan.

Met den omvang van het examen, zooals die in het Koninklijk besluit is aangegeven, kan de commissie zich over het algemeen vereenigen, en hare wenschen te dezen opzigte zouden zich bepalen tot enkele wijzigingen ter aanvulling of verduidelijking.

Het examen heeft ongunstige resultaten gegeven. De meeste candidaten waren onvoldoende voorbereid; sommigen hadden niet alles bestuteerd, wat volgens het Koninklijk besluit vereischt wordt, anderen hadden zich blijkbaar er op toegelegd om aan de eischen te voldoen, maar toonden slechts eene oppervlakkige kennis te bezitten.

Allereerst was dit het geval met Grieksche en Latijnsche taal. De schriftelijke vertaling uit het Grieksch in het Nederlandsch, waarvoor een stuk gekozen was uit de Anabasis van Arrianus, toonde dat zelfs eenvoudige woorden sommigen onbekend waren. Het mondeling examen in gemakkelijk Attisch proza, uit de redevoeringen van Lysias gekozen, en in epische poezy, gaf wel is waar gunstiger uitkomsten, maar, ofschoon de candidaten vrij wel begrepen wat hun werd voorgelegd, was hun kennis van het episch dialect, en bij sommigen ook van de gewone taalvormen, gebrekkig. Bij het examen in moeijelijker proza, uit Plato, en in dramatische poezy, uit Sophocles en Eurypides gekozen, bleek reeds spoedig, dat de meesten slechts een enkel stuk, één zelfs slechts een paar honderd regels van een der als modellen genoemde auteurs hadden gelezen, en dat de kennis van syntaxis en metriek te wenschen overliet.

Bij het Latijn was de kennis der grammatica, zoowel bij het schriftelijk als het mondeling examen, gering, vaak naauwelijks voldoende tot toelating op de vijfde klasse van een gymnasium. Dit bleek vooral bij de vertaling uit het Nederlandsch in het Latijn. Het vertalen uit het Latijn in het Nederlandsch, waartoe Livius, Virgilius en Horatius werden voorgelegd, toonde weinig vaardigheid, niettegenstaande de gekozen stukken geene bijzondere moeijelijkheden bevatten, en den candidaten steeds tien of vijftien minuten tijd werd toegestaan om de te vertalen stukken in te zien, gelijk ook bij het Grieksch geschiedde. Van inzigt in de zamenstelling der woorden was weinig te bespeuren, en de kennis van prosodie en metriek ontbrak bij de meesten bijna geheel.

Met de Romeinsche antiquiteiten en in het bijzonder met de staatsinstellingen der Romeinen, waarvan de commissie de kennis volstrekt noodig acht, bleken de candidaten met één enkele uitzondering zeer weinig bekend te zijn; sommigen hadden er zelfs niet het minste begrip van. Men had blijkbaar dit vak veel te ligt geteld, en niet bedacht, dat op de gymnasia gewoonlijk wel is waar slechts één uur wekelijks in de zesde klasse daaraan uitsluitend wordt gewijd, maar bovendien het onderwijs in het Latijn en in de Romeinsche geschiedenis de gelegenheid bieden dit vak te behandelen.

Het Nederlandsch opstel gaf geene aanleiding tot bijzondere opmerkingen. De opgegeven onderwerpen vielen geheel buiten het gebied der wetenschap en waren zoo

gekozen, dat alleen geoefendheid in het gebruik der moedertaal kon geconstateerd worden. Over het algemeen toonden de candidaten daarin genoegzame vaardigheid, en hadden zij duidelijk, vrij volledig, sommigen zelfs sierlijk, hun onderwerp behandeld; slechts bij één candidaat waren taal en stijl onbeholpen.

Voor Fransch, Engelsch en Duitsch waren gemakkelijke stukken gekozen uit een of ander tijdschrift. Met voordacht had men zich tot eenvoudig proza bepaald, omdat men meer wilde letten op logisch denken en helder weergeven dan op kennis van vreemde woorden of buitengewone zinwendingen. De vertalingen uit het Fransch waren meerendeels voldoende, die uit het Duitsch waren minder goed, van die uit het Engelsch was het gehalte het minst.

De kennis der geschiedenis was bij de groote meerderheid der candidaten zeer gering, bij een paar zelfs ver beneden het peil, dat billijkerwijze als minimum mogt gesteld worden. Men had zich bepaald tot de behandeling van het tijdvak dat volgens het leerplan der gymnasia in de zesde klasse wordt besproken, en sommigen hadden zich daardoor geen rekenschap gegeven van zaken en gebeurtenissen die in vroegere toestanden haren oorsprong hebben. Zoo waren de candidaten bijv. met de staatsregeling van Nederland tijdens de Republiek niet genoeg bekend. Duidelijk bleek het, dat verscheiden candidaten van de vroegere tijdperken der geschiedenis hoegenaamd niets wisten, van de negentiende eeuw zeer weinig, en van de achttiende eeuw slechts eenige feiten en jaartallen hadden gememoriseerd.

Het examen in de wiskunde leverde eenigzins beter resultaten. Bij de stelkunde was over het algemeen meer reden tot tevredenheid dan bij de meetkunde; in deze was het schriftelijk werk van de meesten onvoldoende. Gebrek aan oefening in het oplossen van vraagstukken bij voldoende kennis van theorie is hiervan ongetwijfeld de oorzaak. Het omgekeerde was het geval bij de stelkunde.

Als haar oordeel over het gansche examen meent de commissie te moeten verklaren, dat het gehalte van de kennis der afgewezen jongelui veel lager was, dan mogt worden verwacht bij een examen, dat geheel of gedeeltelijk in de plaats treedt van het vroegere propaedeutisch examen aan de universiteit.

Ten slotte meent de commissie niet te mogen verhelen, dat zij de wetsbepaling, die voor leerlingen van gymnasia en voor extranei een gelijk examen voorschrijft, betreurt. Zoolang het aan extranei vrijstaat om deel te nemen aan de eindexamens der gymnasia, is dit voorzeker onvermijdelijk, maar het staatsexamen zal in deze omstandigheden ook geene goede vruchten opleveren. Dan alleen zou dit mogelijk zijn, wanneer het staatsexamen uitsluitend voorgeschreven was voor hen, die geene gymnasiale opleiding hadden genoten, en wanneer het een eigen programma bezat, dat dezelfde waarborgen leverde voor behoorlijke voorstudie als de overgangsexamens aan de gymnasia. Daardoor zou het onmogelijk gemaakt zijn, dat men zich den een of anderen auteur of het een of ander onderdeel van een vak trachtte eigen te maken, zonder de kennis te bezitten, die op de lagere klassen van een gymnasium verkregen wordt. Door wetsbepalingen behoorden vooral zij geweerd te worden, die van eene vierde of vijfde klasse van een gymnasium pogen door het staatsexamen bij geluk den toegang tot de universiteit te verkrijgen. Slechts één der leden had tegen deze zienswijze bezwaar. Hij wenschte dat het voorregt om deel te nemen aan de eindexamens der gymnasia althans behouden bleef voor de leerlingen van regelmatig ingerigte bijzondere gymnasia.

Wenschelijk zou het naar de meening der commissie zijn, dat door wijziging van sommige bepalingen der wet op het hooger onderwijs en van het leerplan der gymnasia, de genoemde bezwaren, en in de eerste plaats dat betreffende de opleiding der aanstaande studenten in de geneeskunde en de wis- en natuurkunde, werden opgeheven, en dat eene geheele omwerking van het programma voor het eind- en het staatsexamen deze beter en billijker regelde.

Aan het eind van hare taak gekomen, gevoelt de commissie zich gedrongen Uwe Excellentie haren dank te betuigen voor het vertrouwen dat Uwe Excellentie in hare leden heeft gesteld.

De commissie voornoemd,

J. G. van Eyken, *Voorzitter.*

F. J. L. Krämer, *Secretaris.*

BIJLAGE H.

OVERZIGT *van de zamenstelling der Commissien voor de eindexamens der hoogere burgerscholen in* 1881, *van den duur en van den uitslag dier examens.*

Zamenstelling der Commissien.

Noordbrabant.

Lid en voorzitter: W. C. Hedick, directeur der hoogere burgerschool te Breda;

leden: dr. A. L. Lamers, directeur, P. J. Bos en dr. J. Schüngel, leeraren aan de Rijks hoogere burgerschool te 's Hertogenbosch;

mr. E. J. van den Dungen, leeraar aan de Rijks hoogere burgerschool te Helmond;

dr. F. C. Soer en J. M. Reinders, leeraren aan de Rijks hoogere burgerschool te Tilburg;

F. Albers en L. Wirth, leeraren aan de hoogere burgerschool te Breda;

F. F. A. Busé, leeraar aan de hoogere burgerschool te Arnhem.

Gelderland.

Lid en voorzitter: dr. D. G. Cramer, directeur der hoogere burgerschool te Zutphen;

leden: W. de Hartog, directeur, A. A. Wikman, leeraar aan de hoogere burgerschool te Nijmegen;

dr. B. C. Goudsmit, dr. A. J. C. Snijders, G. C. R. Hoetink, leeraren aan de hoogere burgerschool te Zutphen;

dr. H. van de Stadt, directeur, W. Melgerd en dr. W. Meyeringh, leeraren aan de hoogere burgerschool te Arnhem;

B. Wijnhoff, directeur der hoogere burgerschool te Tiel;

L. B. Fikkert, directeur der hoogere burgerschool te Apeldoorn;

C. Honigh, leeraar aan de Rijkslandbouwschool te Wageningen.

Zuidholland.

Lid en voorzitter: J. Steynis Gzn., directeur der hoogere burgerschool te Schiedam;

leden: C. F. Koch en J. van der Bruyn, leeraren aan de hoogere burgerschool te Schiedam;

dr. E. H. Groenman, dr. J. ten Brink en M. Salverda de Grave, leeraren aan de hoogere burgerschool te 's Gravenhage;

dr. S. Hoogewerff, C. Schepp en C. J. Theunisse, leeraren aan de hoogere burgerschool met vijfjarigen cursus te Rotterdam;

A. L. J. Bouten, leeraar aan de hoogere burgerschool te Dordrecht;

dr. C. Scheltema en D. Goslings, leeraren aan de hoogere burgerschool te Delft;

H. L. Heykoop en dr. J. M. Hiebendaal, leeraren aan de hoogere burgerschool te Gorinchem.

Noordholland.

Lid en voorzitter: dr. D. van Lankeren Matthes, directeur der hoogere burgerschool met vijfjarigen cursus te Amsterdam;

leden: A. D. Hagedoorn, C. E. Poser, C. Knapper Hzn., leeraren aan de hoogere burgerschool met vijfjarigen cursus te Amsterdam;

dr. J. E. Rombouts, mr. F. A. de Graaff, R. W. Zuidema, leeraren aan de hoogere burgerschool met vijfjarigen cursus te Haarlem;

dr. J. D. V. Boeke, directeur, J. J. Ferwen, J. G. Sennett, dr. D. A. Kerkhoff, leeraren aan de Rijks hoogere burgerschool te Alkmaar;

dr. J. Campert, P. Werkman, dr. A. W. Kroon jr., leeraren aan de hoogere burgerschool te Leiden.

Zeeland.

Lid en voorzitter: dr. G. van Hennekeler, directeur der Rijks hoogere burgerschool te Middelburg;

leden: J. Vermeulen, dr. J. J. Couvée, P. H. van Moerkerken en F. G. de Liefde, leeraren aan de Rijks hoogere burgerschool te Middelburg;

mr. W. Polman Kruseman, commies-chef der 3de afdeeling ter provinciale griffie van Zeeland, te Middelburg;

dr. A. W. van Campen, directeur, dr. J. S. G. Gleuns en G. J. van der Poll, leeraren aan de hoogere burgerschool te Goes;

P. Conradi, leeraar aan de hoogere burgerschool te Zierikzee.

Utrecht.

Lid en voorzitter: dr. C. A. Engelbregt, hoogleeraar-directeur der Rijks hoogere burgerschool te Utrecht;

leden: dr. H. J. Menalda van Schouwenburg, directeur, J. C. F. Prikken, A. M. Kollewijn Nzn., W. J. Hakkert, leeraren aan de hoogere burgerschool te Amersfoort;

dr. J. L. Hoorweg, dr. G. J. Legebeke, dr. W. H. van de Sande Bakhuyzen, dr. J. H. Hisgen, W. Kreling, leeraren aan de Rijks hoogere burgerschool te Utrecht.

Friesland.

Lid en voorzitter: dr. C. P. Burger, directeur der Rijks hoogere burgerschool te Leeuwarden;

leden: dr. J. Zaaijer Az., dr. W. K. J. Schoor, N. F. Stades en H. Koppenol, leeraren aan de Rijks hoogere burgerschool te Leeuwarden;

dr. J. L. Andreae, directeur, en B. Selhorst, leeraar aan de hoogere burgerschool te Sneek;

H. Blink en P. van Duinen, leeraren aan de hoogere burgerschool te Harlingen;

J. N. Valkhoff, directeur, W. H. Wisseling en J. Bubberman, leeraren aan de Rijks hoogere burgerschool te Heerenveen;

dr. V. Bruinsma, leeraar aan de middelbare school voor meisjes te Leeuwarden.

OVERIJSSEL.

Lid en voorzitter: dr. J. Sirks, directeur der hoogere burgerschool te Deventer;

leden: dr. W. J. A. Huberts, directeur, dr. C. J. J. Ninck Blok, W. A. Elberts en mr. L. Buchler, leeraren aan de Rijks hoogere burgerschool te Zwolle;

dr. G. Schouten, dr. G. H. Leignes Bakhoven en E. Peyrot, leeraren aan de hoogere burgerschool te Kampen;

J. Oosting, leeraar aan de hoogere burgerschool te Deventer;

B. C. Brennan, leeraar aan het gymnasium te Zwolle.

GRONINGEN.

Lid en voorzitter: dr. F. G. Groneman, directeur der Rijks hoogere burgerschool te Groningen;

leden: dr. M. Woudstra, H. J. H. Groneman en H. M. Leopold, leeraren aan de Rijks hoogere burgerschool te Groningen;

dr. S. J. van Roijen, J. Baumann en H. D. Hillinga, leeraren aan de hoogere burgerschool te Veendam;

G. A. J. Franke en P. J. Keyman, leeraren aan de hoogere burgerschool te Winschoten;

dr. J. Ariens Kappers en E. Scheffer, leeraren aan de Rijks hoogere burgerschool te Sappemeer;

F. J. Allersma, leeraar aan de Rijks hoogere burgerschool te Warffum.

DRENTHE.

Lid en voorzitter: dr. C. J. de Lussanet de la Sablonière, directeur der Rijks hoogere burgerschool te Assen;

leden: dr. C. J. E. Brutel de la Rivière, dr. A. van Hasselt, J. Doornbos en H. van der Laan, leeraren aan de Rijks hoogere burgerschool te Assen;

dr. J. Kors, F. Meijer en mr. J. A. Tellegen, leeraren aan de Rijks hoogere burgerschool te Groningen;

dr. J. E. Enklaar, leeraar aan de Rijks hoogere burgerschool te Heerenveen;

E. Zuidema, leeraar aan de Rijks hoogere burgerschool te Zwolle.

LIMBURG.

Lid en voorzitter: dr. J. Hoffmans, directeur der hoogere burgerschool te Maastricht;

leden: mr. A. J. B. Stoffels, directeur, dr. G. P. Seyn en H. Koldewijn, leeraren aan de hoogere burgerschool te Roermond;

dr. P. J. F. Vermeulen, leeraar aan de bijzondere school voor middelbaar onderwijs te Kerkrade;

J. Steyns, directeur der hoogere burgerschool te Venlo;

H. J. Eymael, J. A. Leers en L. A. J. Keuller, leeraren aan de hoogere burgerschool te Maastricht;

J. E. Menten en J. Knittel, leeraar aan de bijzondere school voor hooger en middelbaar onderwijs te Kerkrade.

Duur der mondelinge examens

COMMISSIEN.	Aanvang der examens.	Einde der examens.	Aantal dagen.	Aantal candidaten.	Gehouden te
Noordbrabant.	18 Julij	27 Julij	9	9	Breda.
Gelderland . .	18 id.	30 id.	12	29	Arnhem.
Zuidholland .	14 id.	6 Aug.	21	65 (1)	Schiedam.
Noordholland.	18 id.	30 Julij	12	39	Haarlem.
Zeeland	19 id.	21 id.	3	3	Middelburg.
Utrecht	14 id.	23 id.	9	10	Amersfoort.
Friesland . . .	18 id.	23 id.	6	14	Leeuwarden.
Overijssel . . .	18 id.	30 id.	12	19 (2)	Deventer.
Groningen . .	18 id.	23 id.	6	10	Groningen.
Drenthe	18 id.	20 id.	3	2	Assen.
Limburg . . .	18 id.	23 id.	6	8	Maastricht.

(1) Hieronder is één candidaat van de hoogere burgerschool te Dordrecht, die niet tot het mondeling examen is opgekomen.

(2) Hieronder is één vrouwelijke candidaat van de hoogere burgerschool te Zwolle, die door ziekte verhinderd was het mondeling examen af te leggen.

Uitslag der examens.

COMMISSIEN.	Hoogere burgerschool.	Getal der candidaten die zijn geëxamineerd.	zijn toegelaten.	zijn afgewezen.
Noordbrabant . . .	's Hertogenbosch .	2	2	—
	Breda	6	6	—
	Tilburg	1	1	—
Gelderland	Arnhem	7	7	—
	Nijmegen	4	1	3
	Tiel	1	1	—
	Zutphen	11	10	1
	Apeldoorn	5	3	2 (1)
	Zierikzee	1	1	—

(1) Een dezer twee afgewezenen is tusschen het schriftelijk en het mondeling gedeelte van het examen ernstig ongesteld geweest.

Commissien.	Hoogere burgerschool.	Getal der candidaten die zijn geëxamineerd.	zijn toegelaten.	zijn afgewezen.
Zuidholland	's Gravenhage . .	23	20	3
	Dordrecht	8	6	2
	Delft	7	5	2
	Rotterdam	9	9	—
	Schiedam	7	7	—
	Gorinchem	5	3	2
	Geen hoogere burgerschool. . . .	5	3	2
Noordholland . . .	Amsterdam. . . .	20	17	3
	Haarlem.	9	9	—
	Leiden.	5	5	—
	Alkmaar	3	3	—
	Geen hoogere burgerschool. . . .	2	—	2
Zeeland	Middelburg. . . .	2	1	1
	Goes.	1	1	—
Utrecht	Utrecht	6	6	—
	Amersfoort	4	3	1
Friesland.	Leeuwarden . . .	9	9	—
	Sneek	5	5	—
Overijssel.	Zwolle.	3	3	—
	Deventer	10	9	1
	Kampen	3	2	1
	Geen hoogere burgerschool. . . .	2(1)	2	—
Groningen	Groningen	10	8	2
Drenthe	Assen	2	2	—
Limburg	Roermond.	2	2	—
	Maastricht	2	2	—
	Rolduc	4	4	—
	Totaal. . .	206	178	28

(1) Hieronder een leerling van het gymnasium te Kampen, die echter sommige lessen aan de hoogere burgerschool aldaar volgde; de ander was tot Julij 1880 leerling van de hoogere burgerschool te Deventer en daarna ingeschreven aan de Polytechnische school te Delft.

In de hier volgende tabel zijn de cijfers vermeld, die door elke commissie, voor de vijf verschillende afdeelingen, in het algemeen reglement, behoorende bij het Koninklijk besluit van 10 Maart 1870, n°. 1 (*Staatsblad* n°. 49), aangewezen, zijn toegekend.

Aantal malen dat is toegekend het eindcijfer:	Noordbrabant.					Gelderland.					Zuidholland.					Noordholland.					Zeeland.					Utrecht.					Friesland.					Overijssel.					Groningen.					Drenthe.					Limburg.					Totaal.				
	Groep					Groep					Groep					Groep					Groep					Groep					Groep					Groep					Groep					Groep					Groep					Groep				
	A	B	C	D	E	A	B	C	D	E	A	B	C	D	E	A	B	C	D	E	A	B	C	D	E	A	B	C	D	E	A	B	C	D	E	A	B	C	D	E	A	B	C	D	E	A	B	C	D	E	A	B	C	D	E
10	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»	»
9	»	1	»	»	»	2	2	»	»	1	3	4	»	6	1	1	2	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	1	»	1	2	1	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	8	11	1	8	3
8	2	2	»	2	2	7	1	3	2	2	9	3	6	2	3	6	4	7	5	1	»	1	»	1	»	3	»	1	1	»	»	1	4	1	2	2	»	1	»	1	»	»	1	»	2	»	1	1	»	»	»	»	1	1	2	29	13	25	15	15
7	4	2	1	1	2	4	5	4	4	6	15	12	14	10	12	2	7	7	10	10	»	»	2	»	1	2	3	3	1	1	4	6	4	4	1	3	4	4	3	4	1	2	2	2	3	1	1	1	2	»	3	2	5	4	2	39	44	47	41	42
6	3	4	4	4	3	7	6	7	13	10	15	11	15	16	16	15	9	9	9	11	1	1	»	»	1	2	3	3	4	2	8	4	3	5	7	6	8	7	7	5	3	2	3	5	3	»	»	»	»	1	2	2	1	3	2	62	50	52	66	61
5	»	»	4	2	2	5	6	9	6	5	14	22	18	19	19	7	13	8	11	14	1	1	1	1	1	2	2	1	2	2	1	2	3	4	4	4	6	4	5	8	3	2	1	1	1	»	»	»	»	1	2	3	1	»	2	39	57	50	51	59
4	»	»	»	»	»	3	9	6	3	5	6	8	7	10	11	5	1	7	1	2	1	»	»	1	»	1	2	2	1	5	1	1	»	»	»	2	»	2	2	»	2	2	2	2	1	»	»	»	»	»	1	1	»	»	»	22	24	26	20	24
3	»	»	»	»	»	1	»	»	1	»	1	3	4	1	2	2	2	»	3	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	5	5	4	5	2
2	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»	1	1	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	2	1	»	»
1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Aantal malen voldoend.	9	9	9	9	9	25	20	23	25	24	57	52	53	53	51	31	35	31	35	37	2	3	3	2	3	9	8	8	9	5	13	13	14	14	14	15	18	16	16	18	8	8	8	8	9	2	2	2	2	2	7	7	8	8	8	178	175	175	181	180
Aantal malen onvold.	»	»	»	»	»	4	9	6	4	5	7	12	11	11	13	8	4	8	4	2	1	»	»	1	»	1	2	2	1	5	1	1	»	»	»	3	»	2	2	»	2	2	2	2	1	»	»	»	»	»	1	1	»	»	»	28	31	31	25	26
Getal candidaten.	9					29					64					39					3					10					14					18					10					2					8					206				

VERSLAG DER COMMISSIE *belast met het afnemen van het eindexamen der hoogere burgerscholen in de provincie* Noordbrabant, *in het jaar* 1881.

Aan den heer Commissaris des Konings in de provincie Noordbrabant.

De Commissie door U HoogEdelGestrenge, bij beschikking van den 2den Mei 1881, A. n°. 12, 2de afdeeling, belast met het afnemen van het eindexamen der hoogere burgerscholen in deze provincie, heeft de eer, U HoogEdelGestrenge, ingevolge art. 67 der wet van den 2den Mei 1863, het volgend verslag harer werkzaamheden aan te bieden.

Op Zaturdag 21 Mei kwam de Commissie, daartoe door den voorzitter opgeroepen, voor het eerst te Breda bijeen tot het houden der voorloopige vergadering, bedoeld bij art. 8 van het »Algemeen reglement voor de eindexamens der hoogere burgerscholen", vastgesteld bij Koninklijk besluit van den 10den Maart 1870.

Nadat de vergadering den heer F. ALBERS tot haren secretaris had gekozen, ging zij over tot eene verdeeling in subcommissien, overeenkomstig art. 8 van het zooeven genoemde »Algemeen reglement enz.", terwijl tevens werd vastgesteld, welke leden in de verschillende vakken als eerste, en welke als tweede examinatoren zouden optreden. De regeling was als volgt:

Subcommissie A. (Wis- en werktuigkunde en technologie), de heeren HEDICK, dr. SCHÜNGEL, BOS;

Subcommissie B. (Natuurwetenschappen), de heeren dr. LAMERS, dr. SCHÜNGEL;

Subcommissie C. (Geschiedenis, aardrijkskunde, staats- en handelswetenschappen), de heeren mr. VAN DEN DUNGEN, dr. SOER, BUSÉ, ALBERS;

Subcommissie D. (Taal- en letterkunde), de heeren REINDERS, WIRTH, dr. SOER, BUSÉ;

Subcommissie E. (Regtlijnig- en handteekenen), de heeren HEDICK, BOS, WIRTH.

Wat de afzonderlijke vakken aangaat, werden aangewezen:

voor:	als 1ste examinator: de heeren:	als 2de examinator: de heeren:
Meetkunde	Bos,	dr. Schüngel.
Stel- en rekenkunde	Bos,	dr. Schüngel.
Trigonometrie en goniometrie	Hedick,	Bos.
Beschrijvende meetkunde	Bos,	Hedick.
Werktuigkunde	Hedick,	dr. Schüngel.
Natuurkunde	dr. Schüngel,	dr. Lamers.
Scheikunde	dr. Lamers,	dr. Schüngel.
Natuurlijke historie	dr. Lamers,	dr. Schüngel.
Kosmographie	dr. Schüngel,	dr. Lamers.
Staatsinstellingen	mr. van den Dungen,	Albers.
Staathuishoudkunde en statistiek	mr. van den Dungen,	Albers.
Aardrijkskunde	dr. Soer,	Busé.
Geschiedenis	Albers,	dr. Soer.
Handelswetenschappen	Busé, / van den Dungen,	van den Dungen. / Busé.
Nederlandsch	dr. Soer,	Reinders.
Fransch	Reinders	Busé.
Engelsch	Busé,	Reinders.
Hoogduitsch	Wirth,	Reinders.
Handteekenen	Wirth,	Bos.
Regtlijnig teekenen	Bos,	Hedick.

Voorts werd vastgesteld, dat de 1ste examinator de vragen voor het mondeling examen zou stellen; dat beide examinatoren het schriftelijk werk zouden nazien en in gemeen overleg de cijfers zouden opmaken. Wat den tijd betreft, aan het mondeling examen in de verschillende vakken te besteden, werd de volgende regeling gemaakt.

Wiskunde	1½ uur.	Aardrijkskunde	½ uur.
Werktuigkunde	½ »	Nederlandsch	½ »
Natuurkunde	½ »	Fransch	½ »
Scheikunde	½ »	Engelsch	½ »
Kosmographie	½ »	Hoogduitsch	½ »
Natuurlijke historie	½ »	Staatswetenschappen	½ »
Geschiedenis	½ »	Handelswetenschapp.	½ »

Tevens kwam men overeen, dat in de pauzen tusschen de mondelinge examens aan de candidaten gelegenheid zou worden gegeven tot het afleggen van proeven van bekwaamheid in het handteekenen.

Tot het afleggen van het examen hadden zich bij den voorzitter aangemeld 9 candidaten en wel:

1 van de Rijks hoogere burgerschool te Tilburg;

2 » » » » » » 's Hertogenbosch;

6 » » gemeentelijke » » Breda.

Daar, zoo als nader zal blijken, aan geen der candidaten voor een der 5 groepen een onvoldoend cijfer behoefde te worden toegekend, moest aan allen het diploma wegens voldoend afgelegd eind-examen zonder discussie worden uitgereikt.

Ter nadere toelichting volgt hier de tabel van de cijfers in de verschillende vakken en groepen door de candidaten behaald.

Volgnommer.	A.			B.					C.						D.					E.
	Wiskunde. (*a.*)	Werktuigkunde en Technologie. (*b.*)	Gem. cijfer afd. A.	Natuurkunde. (*c.*)	Scheikunde. (*d.*)	Natuurlijke historie. (*e.*)	Kosmographie. (*f.*)	Gem. cijfer afd. B.	Staatsregeling. (*g.*)	Staathuishoudkunde en Statistiek. (*h.*)	Aardrijkskunde. (*i.*)	Geschiedenis. (*k.*)	Handelswetenschappen. (*p.*)	Gem. cijfer afd. C.	Nederlandsch. (*l.*)	Fransch. (*m.*)	Engelsch. (*n.*)	Hoogduitsch. (*o.*)	Gem. cijfer afd. D.	Hand- en Regtlijnig teekenen. (*r.*)
1	6	5	6	5	7	6	5	6	5	5	4	5	5	5	5	5	5	6	5	6
2	6	5	6	7	6	7	5	6	4	4	7	6	4	5	6	5	5	6	6	8
3	7	7	7	7	5	6	6	6	6	5	6	8	4	6	6	5	5	10	7	6
4	8	7	8	7	6	7	8	7	4	4	4	6	6	5	7	6	6	6	6	7
5	7	5	6	4	8	9	7	7	8	8	7	5	4	6	7	5	6	4	5	6
6	7	7	7	8	9	9	9	9	7	7	6	5	5	6	8	5	5	5	6	7
7	7	6	7	6	6	6	4	6	5	4	4	6	5	5	7	6	5	7	6	5
8	7	7	7	7	9	9	8	8	7	6	8	9	4	7	8	7	6	9	8	5
9	8	7	8	7	7	8	9	8	7	5	7	6	5	6	7	8	7	8	8	8

Uit deze tabel kan men afleiden:

1°. dat het examen in de vakken onder afd. B de beste, dat in de vakken onder afd. C de minst bevredigende resultaten heeft opgeleverd, welk laatste verschijnsel de commissie meent gedeeltelijk te moeten toeschrijven aan de tijdelijke onderbreking van het onderwijs in die vakken aan enkele hoogere burgerscholen in de provincie;

2°. dat het gemiddelde van alle cijfers der verschillende groepen is $6^1/_2$;

3°. dat de cijfers, voor de verschillende vakken toegekend, zich bewegen tusschen 10 en 4. In welke verhouding nu de daartusschen liggende cijfers voorkomen, zal duidelijk worden door de volgende tabel.

VAKKEN.	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Wiskunde	—	—	—	—	—	2	5	2	—	—
Werktuigkunde en technologie	—	—	—	—	3	1	5	—	—	—
Natuurkunde	—	—	—	1	1	1	5	1	—	—
Scheikunde	—	—	—	—	1	3	2	1	2	—
Natuurlijke historie	—	—	—	—	—	3	2	1	3	—
Kosmographie	—	—	—	1	2	1	1	2	2	—
Staatsinstellingen	—	—	—	2	2	1	3	1	—	—
Staathuishoudkunde en statistiek	—	—	—	3	3	1	1	1	—	—
Aardrijkskunde	—	—	—	3	—	2	3	1	—	—
Geschiedenis	—	—	—	—	3	4	—	1	1	—
Handelswetenschappen	—	—	—	4	4	1	—	—	—	—
Nederlandsche taal	—	—	—	—	1	2	4	2	—	—
Fransche »	—	—	—	—	5	2	1	1	—	—
Engelsche »	—	—	—	—	5	3	1	—	—	—
Hoogduitsche »	—	—	—	1	1	3	1	1	1	1
Hand- en regtlijnig teekenen	—	—	—	—	2	4	1	2	—	—

In verband met deze statistische gegevens volgen hier thans de beschouwingen, waartoe het schriftelijk en mondeling examen in de onderscheidene vakken aanleiding heeft gegeven.

Wiskunde.

Stelkunde, meetkunde en beschrijvende meetkunde.

Het examen in deze vakken leidde over het algemeen tot zeer goede uitkomsten. Slechts éénmaal behoefde voor stelkunde het cijfer 4 te worden toegekend, terwijl alle anderen praedicaten voor dit en de overige vakken voldoende of goed waren; zoodat van de 9 candidaten twee voor wiskunde het eindcijfer 7 en twee het eindcijfer 8 verkregen.

Goniometrie en trigonometrie.

Ook deze vakken waren door alle candidaten vlijtig en met vrucht beoefend. De meeste candidaten waren zelfs zeer bedreven in de ontwikkeling en toepassing der formules. Het minste praedicaat was »voldoende".

Werktuigkunde en technologie.

Slechts bij twee candidaten was het schriftelijk werk in de werktuigkunde bepaald onvoldoende. De overigen hadden de vraagstukken meestal juist opgevat en de berekening vrij wel uitgevoerd. Bij het mondeling examen waren de candidaten in staat de fouten van het schriftelijk werk te verbeteren en toonden ze, dat zij met de beginselen van evenwigt en beweging goed bekend waren. Ook wat kennis van werktuigen en technologie betreft voldeden zij aan billijke eischen.

Natuurkunde.

Over het algemeen bleek uit het schriftelijk en mondeling examen, dat de candidaten de lessen met vrucht hadden bijgewoond.

Scheikunde.

Bij het schriftelijk werk hadden enkele candidaten zich te weinig gehouden aan het opgegeven onderwerp, of de verschillende onderdeelen van het thema al te ongelijkmatig behandeld; maar overigens toonden alle candidaten zonder uitzondering in het schriftelijk, zoowel als in het mondeling gedeelte van het examen en eveneens bij de praktische analyse van een eenvoudig zoutmengsel, voldoende of meer dan voldoende kennis van de hoofdbeginselen der scheikunde te bezitten.

Natuurlijke historie.

Ook in deze vakken gaven alle candidaten blijk van voldoende kennis. Sommigen toonden zelfs zich met voorliefde op de praktische beoefening van een of ander onderdeel (plantenfamilien, insecten, mineralen) toegelegd te hebben.

Kosmographie.

Het examen in de kosmographie gaf niet tot bijzondere opmerkingen aanleiding.

Geschiedenis.

Over het algemeen leverde het examen in de algemeene geschiedenis bevredigende resultaten op; hoewel sommige candidaten zich meer in het bijzonder op de oude geschiedenis schenen te hebben toegelegd, en daardoor van de middel- en nieuwe geschiedenis niet altijd even goed op de hoogte waren. Minder reden tot tevredenheid gaf het examen in de vaderlandsche geschiedenis. Vooral liet de kennis van het tijdperk der grafelijke regering in Holland bij de meesten nog al vrij wat te wenschen over.

Aardrijkskunde.

Bij het onderzoek in de aardrijkskunde bleek, dat door de meeste candidaten dit vak op eene oordeelkundige wijze was behandeld. Men was tevreden met wat men te hooren kreeg van vergelijkende aardrijkskunde. De meeste jongelieden hadden van dit vak *con amore* werk gemaakt, daarbij lettende op commerciele, maritime en militaire wegen en belangen, zich rekenschap gevende van levenswijze en verkeer der volken, in verband met ligging, klimaat, voortbrengselen en daaruit voortspruitende ontwikkeling. Bleven ze bij aanwijzing op de kaart des vaderlands zelden een voldoend antwoord schuldig, het ging even zoo met de Nederlandsche bezittingen, waarbij eene vrij volledige studie bleek. Men was streng jegens diegenen, welke blijk gaven hunne kennis slechts bij brokken te hebben verzameld. Aan drie der candidaten moest dienvolgens het cijfer *vier* worden toegekend, waartegen even zoo veel malen *zeven* en eens *acht* kunnen worden overgesteld.

Staatsinrigting, staathuishoudkunde en statistiek.

Uit de examens in deze vakken bleek, dat aan de Staatsinrigting de meeste studie was gewijd. Het meerendeel der candidaten toonde vrij wel bekend te zijn met de inrigting van het bestuur des Rijks, der provincien en der gemeenten; maar van de onderlinge verhouding der onderscheidene staatsmagten in Nederland was de kennis der candidaten zeer gering, terwijl de zamenstelling van het bestuur in de kolonien en bezittingen van Nederland in andere werelddeelen, door sommigen, althans in hoofdtrekken, voldoende werd geschetst.

De studie der staathuishoudkunde bleek bij de meeste candidaten oppervlakkig, bij drie er van onvoldoende te zijn geweest. Zelfs van de hoofdbeginselen der wetenschap hadden eenigen niet meer dan onvolledige en daarenboven soms nog verwarde begrippen.

Van de statistiek toonde geen der candidaten eenige studie te hebben gemaakt of althans iets te weten.

Handelswetenschappen en warenkennis.

De candidaten waren in het journaliseren der opgegeven memoriaalposten minder gelukkig geweest, hetgeen ten deele kan worden toegeschreven aan hunne onbekendheid met een handelsgebruik, dat bij het boeken der eerste twee posten in aanmerking moet worden genomen. De vragen, hun over de theorie van het boekhouden gedaan, werden door de meeste candidaten op vrij voldoende wijze beantwoord. Hunne kennis van het handelsregt was gering; die der warenkennis daarentegen vrij bevredigend.

Nederlandsche taal en letterkunde.

Met voldoening werd ditmaal in dit gewest het examen in de vaderlandsche taal en letterkunde afgenomen. Hadden, wat de spelling betreft, de candidaten geheel zonder of met geringe taalfouten gewerkt, ook meer grondige taalstudie bleek niet vergeten; terwijl men bij de meesten op het veld van de geschiedenis onzer letteren met gerustheid een uitstap kon doen.

Zeven der negen candidaten hadden dan ook gretig de gelegenheid aangegrepen om van deze letterkennis blijk te geven, door hunne keuze te laten vallen op het »Slot te Muiden". Dit bood hun stof tot uitweiding over een onzer groote lettervorsten en zijn tijd, zijn streven en omgeving. Daarbij waren stijl, taal en zinvorming óf vrij goed, óf voldoende. Aangenaam is het nog de opmerking te mogen maken, dat thans de meerderheid der candidaten niet ontbloot was van eenige bekendheid met de regels der Nederlandsche versificatie. Dit geeft hoop, dat bij een volgend onderzoek geen der adspiranten op het punt der prosodie, zoo noodzakelijk tot regt verstand onzer dichters, een antwoord zal schuldig blijven. Overigens verkreeg geen der geëxamineerden een onvoldoend cijfer.

Fransche taal en letterkunde.

Het examen in het Fransch was bevredigend, wat het grammaticale gedeelte betreft. Kennis van letterkunde liet te wenschen over, zoo ook keuze van woorden en wijze van uitdrukken. Van de meeste candidaten waren de uitdrukkingen niet anders dan eene gebrekkige vertaling van het in het Nederlandsch gedachte. Daarom hebben vijf candidaten slechts het praedicaat *even voldoende* kunnen verwerven. Vier echter hebben respectievelijk het praedicaat *voldoende*, *ruim voldoende* en *goed* behaald.

Hoogduitsche taal en letterkunde.

De uitslag van het examen in het Hoogduitsch was over

het algemeen zeer gunstig. Een candidaat leverde een opstel, naar vorm en inhoud zoo goed, dat hem het hoogste cijfer werd toegekend. Bij twee candidaten, die minder voldeden, bleek, dat gebrekkige kennis der spraakkunst en voornamelijk der synonymiek hiervan de oorzaak was.

Engelsche taal en letterkunde.

Het schriftelijk werk der meeste candidaten voldeed slechts even aan de eischen van het programma. Het mondeling examen leverde betere resultaten op: de uitspraak der candidaten was vrij goed en hunne kennis van de taal voldoende om tamelijk moeijelijk Engelsch in het Nederlandsch over te brengen, terwijl zij ook bewijzen gaven met de voornaamste taalregels bekend te zijn. Zij hadden het een of ander voortbrengsel uit den bloeitijd der letterkunde gelezen en waren in staat van het gelezene een kort overzigt te geven en eenige vragen omtrent den inhoud te beantwoorden.

Hand- en regtlijnig teekenen.

Het examen in deze vakken gaf geen stof tot ontevredenheid. Terwijl door een paar candidaten zeer goede teekeningen werden gemaakt, waren de overige alle onvoldoende.

De Commissie, meenende hiermede aan het einde harer taak te zijn gekomen, betuigt UHoogEdelGestrenge haren dank voor het in haar gestelde vertrouwen.

Breda, 30 September 1881.

Namens de Commissie voornoemd,

W. H. Hedick, *Voorzitter.*

F. Albers, *Secretaris*

VERSLAG van de COMMISSIE, *belast met het afnemen van het eindexamen voor de hoogere burgerscholen in Gelderland in* 1881.

Aan den heer Commissaris des Konings in de provincie Gelderland.

De Commissie, door Uwe beschikking van den 3den Mei 1881, n°. 2269/19, 1ste afd. middelbaar onderwijs, belast met het afnemen van het eindexamen voor de hoogere burgerscholen in Gelderland, heeft de eer U hierbij het in art. 67 der wet op het middelbaar onderwijs van haar verlangde verslag van hare werkzaamheden aan te bieden.

Op den 22sten Mei heeft de Commissie de voorloopige vergadering gehouden, bedoeld in artt. 8 en 9 van het algemeen reglement voor de eindexamens der hoogere burgerscholen, vastgesteld bij Koninklijk besluit van 10 Maart 1870 (*Staatsblad* n°. 49).

De Commissie kwam bijeen in de gemeente Arnhem, alwaar volgens de genoemde beschikking de mondelinge examens zouden plaats hebben. Deze vergadering werd door alle leden der commissie bijgewoond.

Nadat de Commissie den laatst ondergeteekende tot haren secretaris had benoemd, bestond hare eerste werkzaamheid in het aanwijzen der leden, die voor elk vak, waarover het examen loopt, als examinatoren en assessoren zouden optreden. Tevens werd besloten, dat examinatoren en assessoren zich bovendien zouden belasten met het nazien van het schriftelijk werk in de vakken, waarvoor zij als zoodanig waren aangewezen, terwijl het toe te kennen cijfer eerst na onderling overleg zou worden vastgesteld.

Tot examinatoren en assessoren werden benoemd:

Vakken.	Examinatoren.	Assessoren.
Wiskunde	Cramer.	de Hartog.
	de Hartog.	Cramer.
Werktuigkunde	Goudsmit.	de Hartog.
Technologie	van de Stadt.	Goudsmit.
Natuurkunde	Goudsmit.	van de Stadt.
	van de Stadt.	Goudsmit.
Scheikunde en warenkennis	Meijeringh.	Snijders.
	Snijders.	Meijeringh.
Natuurlijke historie	Snijders.	Meijeringh.
	Meijeringh.	Snijders.
Kosmographie	van de Stadt.	Goudsmit.
	Goudsmit.	van de Stadt.
Staats- en handelswetenschappen	Hoetink.	Wikman.
Geschiedenis	Melgerd.	Hoetink.
Aardrijkskunde	Hoetink.	Melgerd.
	Melgerd.	Hoetink.
Boekhouden	Hoetink.	Wikman.
Nederlandsch	Honigh.	Wikman.
Fransch	Wijnhoff.	Fikkert.
Engelsch	Fikkert.	Wijnhoff.
Duitsch	Honigh.	Wijnhoff.
Handteekenen	Cramer.	Wijnhoff.
Lijnteekenen	Cramer.	de Hartog.

Uit de aanwijzing van examinatoren en assessoren voor elk der vakken volgt, dat van de leden der commissie behoorden tot de subcommissie voor de groep A (wis- en werktuigkunde), de heeren dr. D. G. Cramer, dr. B. C. Goudsmit, W. de Hartog, dr. H. van de Stadt.

Subcommissie voor de groep B (natuurwetenschappen), de heeren dr. B. C. Goudsmit, dr. W. Meijeringh, dr. A. J. C. Snijders, dr. H. van de Stadt.

Subcommissie voor de groep C (geschiedenis, aardrijkskunde, staats- en handelswetenschappen), de heeren G. C. R. Hoetink, W. Melgerd, dr. W. Meijeringh, dr. A. J. C. Snijders, A. A. Wikman.

Subcommissie voor de groep D (talen), de heeren L. B. Fikkert, C. Honigh, A. A. Wikman, B. Wijnhoff.

Subcommissie voor de groep E (teekenen), de heeren dr. D. G. Cramer, W. de Hartog, B. Wijnhoff.

Bij den voorzitter hadden zich tot het afleggen van het examen aangemeld 29 candidaten, waarvan 5 leerlingen waren der Koninklijke hoogere burgerschool »Prins Hendrik der Nederlanden" te Apeldoorn, 7 van de hoogere burgerschool te Arnhem, 4 van die te Nijmegen, 1 van die te Tiel, 1 van die te Zierikzee en 11 van die te Zutphen.

Op voorstel van den voorzitter werd besloten het negenentwintigtal examinandi te verdeelen in vier groepen, en wel één van *acht* en drie van *zeven* candidaten, en werd tevens bepaald, dat voor het mondeling examen in de verschillende vakken tijdruimten zouden worden besteed als hieronder wordt aangewezen.

Wiskunde	1 uur.
Werktuigkunde	1/2 »
Natuurkunde en technologie	3/4 »
Scheikunde en warenkennis	3/4 »
Natuurlijke historie	1/2 »
Kosmographie	1/2 »
Staats- en handelswetenschappen	3/4 »
Geschiedenis	3/4 »
Aardrijkskunde	1/2 »
Nederlandsch	3/4 »

Fransch . . . . . ½ uur.
Engelsch . . . . . ½ »
Duitsch . . . . . ½ »

Voor het examen in handteekenen werden de onbezette uren op de examendagen voor het teekenen naar plaat, alsmede nog een geheele dag van 9—12 en 1—4 ure voor het teekenen naar pleister besteed.

Gedurende het *schriftelijk* examen was een der candidaten door ongesteldheid verhinderd, schriftelijk werk te maken voor stelkunde en werktuigkunde.

Aan dezen candidaat werd in overeenstemming met art. 16 van het Koninklijk besluit van 10 Maart 1870 (*Staatsblad* n°. 49) gelegenheid gegeven om tijdens de mondelinge examens schriftelijk werk onder het toezigt der commissie te maken. De opgaven voor dit werk werden door de Commissie vastgesteld en daarbij gezorgd, dat deze zooveel mogelijk van gelijken omvang en moeijelijkheid waren als de aan de andere candidaten voorgestelde.

Met het mondeling examen werd een begin gemaakt op den 18den Julij, waardoor men op 30 Julij kon eindigen.

De uitslag van het examen is geweest, dat, in aanmerking genomen art. 23 van het straks genoemde besluit, aan 11 candidaten het getuigschrift van voldoend afgelegd examen zonder beraadslaging werd toegekend, terwijl het nog aan 12 na discussie en stemming werd verleend. Afgewezen werden 6 candidaten.

Kort zamengevat hebben zich dus aangemeld 29 candidaten, en zijn:

geëxamineerd.	29	candidaten.
toegelaten . .	23	
afgewezen . .	6	

en wel van de hoogere burgerschool te:

	geëxamineerd.	toegelaten.	afgewezen.
Apeldoorn . . .	5	3	2 (1)
Arnhem . . .	7	7	—
Nijmegen . . .	4	1	3
Tiel	1	1	—
Zierikzee . . .	1	1	—
Zutphen . . .	11	10	1

Ten einde een volledig overzigt te geven van den uitslag van het examen, heeft de commissie de eer een afschrift over te leggen van de volledige tabel, waarin zij de door haar voor elk gedeelte van het examen toegekende cijfers heeft opgeteekend.

Uit deze tabel zijn de beide volgende kleinere tabellen opgemaakt, waardoor bedoeld overzigt in hoofdzaak gemakkelijker wordt verkregen.

(1) Een der afgewezenen is tusschen het schriftelijk en het mondeling gedeelte van het examen ernstig ongesteld geweest.

Aantal malen dat is toegekend het cijfer:

VAKKEN.	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	Aantal onvoldoende (1—4) examens.	Aantal voldoende (5—10) examens.
A.												
Wiskunde.	—	—	—	2	3	6	8	8	1	1	2	27
Werktuigkunde	—	3	3	2	5	5	6	3	2	—	8	21
Mechanische technologie.												
B.												
Natuurkunde	—	—	—	6	7	6	6	3	1	—	6	23
Scheikunde	—	—	3	5	5	4	8	1	2	1	8	21
Natuurlijke historie	—	2	2	6	3	6	5	5	—	—	10	19
Kosmographie	—	2	1	9	6	2	3	4	—	2	12	17
C.												
Staatsinrigting	—	1	4	5	7	2	5	5	—	—	10	19
Staathuishoudkunde en statistiek . .	1	1	2	5	8	3	3	4	1	1	9	20
Aardrijkskunde.	—	—	2	5	2	8	7	4	1	—	7	22
Geschiedenis	—	1	1	3	4	4	5	8	1	2	5	24
Handelswetenschappen	—	—	3	5	9	10	—	2	—	—	8	21
D.												
Nederlandsch	—	—	—	2	5	9	9	4	—	—	2	27
Fransch	—	—	1	5	7	9	7	—	—	—	6	23
Engelsch	—	—	—	4	11	8	5	—	—	1	4	25
Duitsch	—	—	1	1	11	7	5	3	1	—	2	27
E.												
Handteekenen	—	—	1	6	9	5	5	2	1	—	7	22
Lijnteekenen.	—	—	1	2	3	6	14	2	1	—	3	26
Totaal	1	10	25	73	105	100	101	58	12	8	109	384

Aantal malen dat als eindcijfer is toegekend:

Voor groep:	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	Aantal onvoldoende (1–4)	Aantal voldoende (5–10)
	eindcijfers.											
A	—	—	1	3	5	7	4	7	2	—	4	25
B	—	—	—	9	6	6	5	1	2	—	9	20
C	—	—	—	6	9	7	4	3	—	—	6	23
D	—	—	1	3	6	13	4	2	—	—	4	25
E	—	—	—	5	5	10	6	2	1	—	5	24
Totaal . .	—	—	2	26	31	43	23	15	5	—	28	117

In de eerste van bovenstaande tabellen is aangewezen, hoeveel malen ieder cijfer voor elk der vakken, waarin is geëxamineerd, werd toegekend, terwijl in de tweede hetzelfde is geschied voor de vakgroepen A tot E.

Tot regt begrip dezer tabellen zij overigens herinnerd, dat het cijfer 5 de beteekenis heeft van *even voldoende*, terwijl de lagere cijfers *onvoldoende* en daarbeneden, de hoogere *voldoende* en daarboven aanduiden.

In de twee laatste kolommen is opgegeven het aantal der *onvoldoende* en dat der *voldoende* cijfers voor elk vak (tabel I) of voor elke vakgroep (tabel II) toegekend.

Het zou zonder twijfel gewaagd zijn, uit deze tabellen algemeene gevolgtrekkingen omtrent de resultaten van het onderwijs in de verschillende vakken en vakgroepen te maken, maar toch is het niet geheel onbelangrijk uit de gegeven tabellen nog de volgende af te leiden, waaruit blijken kan, hoeveel punten door de 29 candidaten gezamenlijk in elk der vakken en vakgroepen werden verkregen, en tevens, welk cijfer in elk vak en elke vakgroep gemiddeld is toegekend.

VAKKEN.	Som der door de 29 candidaten in elk vak verkregen cijfers.	Gemiddeld cijfer voor een candidaat.
Handelswetenschappen	150	5.2
Staatsinrigting	156	5.4
Kosmographie	158	5.4
Natuurlijke historie	160	5.5
Fransch	161	5.6
Handteekenen	162	5.6
Werktuigkunde	162	5.6
Staathuishoudkunde en statistiek	163	5.6
Engelsch.	164	5.7
Natuurkunde	170	5.9
Scheikunde	170	5.9
Duitsch.	172	5.9
Aardrijkskunde.	174	6.0
Nederlandsch.	182	6.3
Lijnteekenen	185	6.4
Geschiedenis	189	6.5
Wiskunde	198	6.8
Groep B	163	5.6
» C	163	5.6
» D	167	5.8
» E	172	5.9
» A	184	6.3

Tot verdere opmerkingen van eenig belang heeft het examen naar het oordeel der Commissie geene aanleiding gegeven.

De Commissie meent hiermede naar haar vermogen de haar opgedragen taak te hebben vervuld, en heeft de eer haren dank te betuigen voor het in haar gestelde vertrouwen.

Arnhem, 31 Julij 1881.

D. G. Cramer, *Voorzitter.*

H. van de Stadt, *Secretaris.*

VERSLAG DER COMMISSIE, *belast met het afnemen van het eindexamen voor de hoogere burgerscholen in Zuidholland in* 1881.

Aan Zijne Excellentie den Commissaris des Konings in Zuidholland.

De Commissie, door Uwe Excellentie benoemd bij beschikking van den 19den April 1881, A, nº. 752/1, (1ste afd.) — en vervolgens aangevuld door de benoeming van de heeren dr. J. M. Hiebendaal, D. Goslings en C. J. Theunisse, die krachtens Uwe beschikking van 25 April 1881, A, nº. 803/1 (1ste afd.) zijn opgetreden in plaats der heeren Brester, van Zutphen en Dijkmans — tot het afnemen der eindexamens van de hoogere burgerscholen in Zuidholland, heeft de eer, ter voldoening aan art. 57 der wet van 2 Mei 1863, U deswege het navolgende verslag uit te brengen.

Zoodra de benoemde leden hunne benoeming hadden aangenomen heeft de voorzitter, de heer J. Steynis Gz., hen tot eene eerste vergadering bijeengeroepen op 7 Mei daaraanvolgende in de hoogere burgerschool te Schiedam, waar ook hare latere vergaderingen en de examens hebben plaats gehad; de Commissie heeft zich toen geconstitueerd en haar medelid C. F. Koch tot haren secretaris gekozen. Zij verdeelde zich tevens in 5 sub-commissien, overeenkomstig het bepaalde in art. 8 van het Koninklijk besluit van 10 Maart 1870 (*Staatsblad* nº. 49), zoodat aangewezen werden voor de:

sub-commissie A (wis- en werktuigkunde) de leden dr. C. A. Scheltema, A. L. J. Bouten, dr. E. H. Groenman en J. Steynis Gz.;

sub-commissie B (natuurkundige wetenschappen) de leden dr. S. Hoogerwerff, dr. J. M. Hiebendaal, dr. Groenman en Steynis;

sub-commissie C (geschiedkundige, staats- en handelswetenschappen) de leden M. SALVERDA DE GRAVE, C. SCHEPP, C. J. THEUNISSE, J. VAN DER BRUYN en dr. HOOGERWERFF;

sub-commissie D (taal- en letterkunde) de leden dr. J. TEN BRINK, C. F. KOCH, H. L. HEYKOOP en D. GOSLINGS;

sub-commissie E (hand- en regtlijnig teekenen) de leden SCHELTEMA, BOUTEN, TEN BRINK en STEYNIS.

Als examinatoren in de verschillende vakken werden aangewezen:

voor wiskunde: de heeren SCHELTEMA, BOUTEN, STEYNIS en GROENMAN;

voor werktuigkunde en technologie: de heeren SCHELTEMA en BOUTEN;

voor natuurkunde: de heeren GROENMAN en STEYNIS:

voor kosmographie: de heeren STEYNIS en GROENMAN;

voor scheikunde: de heeren HOOGERWERFF en HIEBENDAAL;

voor natuurlijke historie: de heeren HIEBENDAAL en HOOGERWERFF;

voor geschiedenis: de heeren SALVERDA DE GRAVE en SCHEPP;

voor aardrijkskunde: de heeren SCHEPP en SALVERDA DE GRAVE;

voor staatswetenschappen: de heeren THEUNISSE en VAN DER BRUYN;

voor boekhouden: de heeren VAN DER BRUYN en THEUNISSE;

voor warenkennis: de heeren HOOGERWERFF en THEUNISSE;

voor Nederlandsche taal en letterkunde: de heeren TEN BRINK en HEYKOOP;

voor Hoogduitsche taal en letterkunde: de heeren HEYKOOP en TEN BRINK;

voor Fransche taal en letterkunde: de heeren KOCH en GOSLINGS;

voor Engelsche taal en letterkunde: de heeren GOSLINGS en KOCH.

De bij ieder vak eerstgenoemde examinator werd belast met het afnemen van het mondeling examen in tegenwoordigheid van den tweeden; het schriftelijk werk zou door beiden worden nagezien, zoodat beiden ten aanzien van het toe te kennen cijfer in overleg zouden treden.

Bij de wiskunde had eene verdeeling van het leervak plaats, zoodat

reken-, stel- en meetkunde door de heeren BOUTEN en SCHELTEMA,

beschrijvende meetkunde door de heeren SCHELTEMA en BOUTEN,

goniometrie en trigonometrie door de heeren STEYNIS en GROENMAN zouden behandeld worden.

Wijders werd door de Commissie bepaald, naar art. 19 van genoemd Koninklijk besluit, dat voor het mondeling examen van iederen candidaat hoogstens zeven uren zouden worden besteed, en wel:

voor reken-, stel- en meetkunde, werktuigkunde en technologie	1 uur.
voor natuurkunde, goniometrie, trigonometrie en kosmographie	1 »
voor scheikunde	30 minuten
voor natuurlijke historie	30 »
voor geschiedenis	30 »
voor aardrijkskunde	30 minuten
voor staats- en handelswetenschappen.	1 uur.
voor Nederlandsche taal en letterkunde	30 minuten
voor Fransche taal en letterkunde.	30 »
voor Engelsche taal en letterkunde	30 »
voor Hoogduitsche taal en letterkunde	30 »

Voor het handteekenen zou tusschen de mondelinge examens gelegenheid gegeven worden, terwijl het onderzoek in de praktische scheikunde op het einde van den derden dag zou plaats hebben.

Het geheele mondeling onderzoek zou voor iederen candidaat in drie dagen afloopen. Hoeveel minuten aan het mondeling onderzoek in ieder vak of onderdeel zouden worden besteed, meende de Commissie te moeten overlaten aan het oordeel van de leden der sub-commissien, die daaromtrent, na van het schriftelijk examenwerk kennis te hebben genomen, naar bevind van zaken zouden weten te handelen.

Den 21sten Mei vergaderde de Commissie andermaal ter bespreking van de opgaven voor het schriftelijk werk, die volgens verlangen van Uwe Excellentie vóór den 1sten Junij moesten worden ingezonden; terwijl bij de vraagstukken tevens de oplossingen werden verlangd. In die vergadering werd voorts bepaald dat de mondelinge examens zouden beginnen op 14 Julij; zij duurden 21 dagen en liepen alzoo op 6 Augustus ten einde. Diensvolgens werden de 65 candidaten, die zich hadden aangemeld, verdeeld in vijf groepen van 9 en twee groepen van 10 candidaten.

De regeling der uren voor het mondeling examen werd ook in die vergadering door den voorzitter aangegeven; terwijl op zijn voorstel werd bepaald, om in verband met de aankomst en het vertrek van spoortreinen te Schiedam des morgens te 8 uur te beginnen en des namiddags om 2½ uur te eindigen, doch daartusschen een half uur rusttijd te houden. Tot het afleggen van examen hadden zich 65 candidaten aangegeven, als:

van de hoogere burgerschool te 's Gravenhage.	23
» » » » » Delft.	7
» » » » » Rotterdam	9
» » » » » Dordrecht	9
» » » » » Gorkum.	5
» » » » » Schiedam	7
» geene » »	5
	65

De processen-verbaal gevoegd bij het aan den voorzitter toegezonden schriftelijk werk werden alle in orde bevonden.

Het bleek daaruit dat alle candidaten aan het schriftelijk examen hadden deelgenomen. Één der candidaten, n°. 4, van de hoogere burgerschool te Dordrecht is niet tot het mondeling examen opgekomen.

Er zijn alzoo in het geheel 64 candidaten geëxamineerd; aan 53 hunner werd het getuigschrift van voldoend afgelegd examen toegekend; aan 11 moest dit wegens onvoldoende kennis worden geweigerd. Overeenkomstig art. 23 van het straks genoemd besluit werd aan 32 hunner het getuigschrift zonder beraadslaging toegekend, terwijl het nog aan 21 na discussie en stemming werd verleend. Bij een dezer candidaten staakten de stemmen, hij werd overeenkomstig het bepaalde bij hetzelfde artikel toegelaten. Onder de geëxamineerden waren er *vier*, die in den laatsten tijd geen onderwijs op eene hoogere burgerschool hadden ontvangen. Één, n°. 58, die slechts in 4 van de zeventien vakken een even voldoend cijfer kon behalen, had nimmer eene hoogere burgerschool bezocht.

De uitslag met betrekking tot de hoogere burgerscholen was de volgende:

Hoogere burgerschool.	Getal der candidaten die zijn		
	geëxamineerd.	toegelaten.	afgewezen.
's Gravenhage	23	20	3
Delft	7	5	2
Schiedam	7	7	—
Rotterdam.	9	9	—
Dordrecht.	8	6	2
Gorkum	5	3	2
Die thans tot geene hoogere burgerschool behooren. . .	5	3	2
	64	53	11

De volgende tabel I wijst aan hoeveel malen de verschillende cijfers bij de examens werden verkregen; terwijl tabel II een overzigt geeft van de cijfers, welke aan de candidaten in de verschillende afdeelingen zijn toegekend.

TABEL I.

VAKKEN.	Aantal malen dat is toegekend het cijfer										Aantal	
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	vold. 5 of meer.	onvoldoende.
Wiskunde.	—	–	—	3	11	17	9	15	8	1	61	3
Werktuigkunde.	—	1	4	18	14	11	7	8	1	—	41	23
Natuurkunde.	—	—	3	6	19	14	14	4	4	—	55	9
Scheikunde	—	3	4	13	12	11	9	7	2	3	44	20
Natuurlijke historie	—	1	7	10	10	12	14	5	2	3	46	18
Kosmographie	1	1	1	7	22	15	12	5	—	—	54	10
Geschiedenis	—	—	3	7	15	10	12	12	4	1	54	10
Aardrijkskunde	—	2	7	11	13	14	8	7	1	1	44	20
Staatsinrigting	1	—	3	8	14	16	11	10	1	—	52	12
Staathuishoudkunde	1	1	6	12	16	12	9	5	2	—	44	20
Handelswetenschappen	—	2	4	10	18	17	7	5	1	—	48	16
Nederlandsche taal en letterkunde . .	—	—	2	8	18	11	9	11	—	5	54	10
Fransche » » » . .	—	—	2	8	17	14	11	6	5	1	54	10
Engelsche » » » . .	—	—	1	10	20	17	10	5	1	—	53	11
Hoogduitsche » » » . .	—	—	2	9	20	12	7	9	4	1	53	11
Handteekenen	1	—	7	11	17	17	4	7	—	—	45	19
Regtlijnig teekenen	—	2	3	9	18	14	8	7	1	2	50	14
Totaal . .	4	13	59	160	274	234	161	128	37	18	852	236

TABEL II.

AFDEELINGEN.	Aantal malen dat is toegekend het afdeelingscijfer										Aantal	
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	5 of meer.	beneden 5.
A. Wis- en werktuigkunde	—	—	1	6	14	15	15	9	3	1	57	7
B. Natuurkundige wetenschappen . .	—	1	3	8	22	11	12	3	4	—	52	12
C. Geschiedenis en staatswetenschappen	—	—	4	7	18	15	14	6	—	—	53	11
D. Taal en letterkunde	—	—	1	10	19	16	10	2	6	—	53	11
E. Hand- en regtlijnig teekenen . .	—	—	2	11	19	16	12	3	1	—	51	13
Totaal . .	—	1	11	42	92	73	63	23	14	1	266	54

De Commissie voegt hierbij eenige opmerkingen, door hare leden gemaakt naar aanleiding van het examen in de verschillende vakken. Deze beschouwingen mogen dienen tot nadere toelichting der gegeven cijfers.

Groep A.

Het examen in de wiskunde leverde in het algemeen zeer gunstige uitkomsten op. Wat de stelkunde betreft, was het opvallend, dat, terwijl de candidaten in de hoogere deelen veelal goed t'huis waren, hunne kennis in de elementaire zaken vaak zeer veel te wenschen overliet. Dezelfde opmerking geldt ook, hoewel in mindere mate, ten aanzien der meetkunde.

Omtrent het examen in trigonometrie en beschrijvende meetkunde valt niets bijzonders te vermelden.

In tegenstelling met het examen in de wiskunde, was dat in de werktuigkunde veel minder bevredigend. Dat er nog niet meer dan 23 onvoldoende eindcijfers voor dit vak zijn gegeven moet voornamelijk worden toegeschreven aan de omstandigheid, dat het mondeling examen over het algemeen veel beter was dan het schriftelijk. Vooral het tweede vraagstuk scheen den candidaten groote moeijelijkheden te hebben opgeleverd, ten minste verscheidene hunner, die voldoende, somtijds zelfs zeer goede oplossingen van het vraagstuk over statica hadden gegeven, hadden van het tweede vraagstuk óf niets gemaakt óf het althans op geheel onvoldoende wijze behandeld.

Groep B.

Bij het examen in de natuurkunde bleek, dat de candidaten over het algemeen te veel gewigt hadden gehecht aan formules, terwijl aan het verklaren te weinig waarde werd toegekend, en het examen in dit opzigt dus te wenschen overliet.

Scheikunde.

Vooral in gezonde begrippen omtrent de dagelijks in onze omgeving voorkomende verschijnselen lieten de zwakkere candidaten veel te wenschen over. Bij het practisch werd van de candidaten een qualitatief onderzoek gevraagd, waarvan de moeijelijkheid geregeld werd naar het cijfer, overigens door hen voor scheikunde verkregen. Het al of niet vinden der beide in de vloeistof aanwezige metalen werd niet uitsluitend van invloed geacht, ook de wijze waarop de candidaat verantwoording wist te geven van wat hij verrigtte werd in rekening gebragt. Velen hunner hebben door het practisch werken hun cijfer voor scheikunde tot een voldoend gebragt.

Natuurlijke historie.

Bij het examen in dierkunde bleek, dat de meeste candidaten een goed inzigt hadden in den bouw van het menschelijk ligchaam en in de levensverrigtingen der voornaamste organen; ook het overzigt der indeeling van het dierenrijk en de kennis der meest bekende groepen was zeer voldoende.

De plantkunde scheen echter door vele candidaten meer uit boeken dan in natura beoefend te zijn; zoodat slechts weinigen zich een goed beeld konden vormen van de voornaamste natuurlijke familien en er zoodoende aan het ontwikkelend karakter van dit gedeelte der natuurlijke historie was te kort gedaan. Van de voornaamste punten in de beginselen der mineralogie en geologie waren de meesten eenigermate op de hoogte.

Kosmographie.

Van plaatsbepaling was uiterst weinig werk gemaakt; ook werd bij dit examen bevonden, dat het gebruik der hemelglobe eene kennis was, in het bezit van welke slechts weinigen het regt hadden zich te verheugen.

Groep C.

Het examen in de geschiedenis gaf tot geene bijzondere opmerkingen aanleiding. Dat vele candidaten niet meer genoegzaam bekend waren met de eenvoudigste feiten, niet alleen van de algemeene maar zelfs van de vaderlandsche geschiedenis, is welligt toe te schrijven aan verzuim van zeer wenschelijke repetitien.

De uitslag van het examen in aardrijkskunde was niet bijzonder gunstig te noemen. Ruim een 20tal candidaten, van welke de meesten overigens voldoende of goede examens aflegden, kwamen klaarblijkelijk onvoorbereid op dit examen; het gevolg was dat aan dezen niet dan bij uitzondering het praedicaat voldoende of goed kon worden toegekend. Als algemeene opmerking mag dienen dat al wederom de kennis van Nederland en zijne bezittingen het minst voldoende was.

Staatsinrigting.

De kennis van dit vak was over 't algemeen voldoende. Overdrijving had het echter niet kunnen genoemd worden, wanneer men van de candidaten eenige meerdere bekendheid met het bestuur in de overzeesche bezittingen en kolonien had gevorderd, dan bij dit examen het geval kon zijn. Voorts bleek bij het examen in de staathuishoudkunde en statistiek, dat vele candidaten zich meer hadden toegelegd op de geschiedenis der staathuishoudkunde dan op de wetenschap zelve. De enkele vragen over statistiek werden meestal op bevredigende wijze beantwoord.

Handelswetenschappen.

De opgegevene memoriaalposten waren door een groot aantal candidaten op onvoldoende wijze gejournaliseerd. Bij het mondeling onderzoek waren er evenwel velen, die het verkeerde wisten te verbeteren.

Groep D.

Nederlandsche taal en letterkunde.

Omtrent dit examen valt op te merken, dat aan 10 candidaten een onvoldoend cijfer moest worden toegekend. Bij dit tiental was het met de theoretische en practische beoefening der Nederlandsche taal treurig gesteld. Tevens was de kennis der letterkunde bij deze candidaten uiterst gering. De geschiedenis der letteren was bij hen ter naauwernood eene gebrekkige nomenclatuur. De overige 54 konden worden toegelaten. Sommigen voldeden op uitstekende wijze, zoodat door een vijftal hunner het hoogste cijfer werd bereikt. Bij de anderen was taal en stijl, behoudens kleine tekortkomingen, genoegzaam ontwikkeld. Letterkundige kennis was tevens in bescheiden mate voorhanden, hoewel hier en daar nog vrij wat te wenschen overbleef. Bij uitzondering waren sporen van letterkundigen smaak te ontdekken, bij de vijf candidaten, die het hoogste cijfer bereikten, was dit vooral een verrassend verschijnsel.

Fransche taal en letterkunde.

Het schriftelijk werk van de 10 candidaten, die in dit vak een onvoldoend cijfer verkregen, liet zeer veel te wenschen over, zoowel ten aanzien van den inhoud als wat de juiste toepassing der taalregels betreft; in een paar waren zelfs de grofste spel- en taalfouten tegen de eenvoudigste regels, of was de constructie soms zoo duister, dat men daaruit moeijelijk de bedoeling van den schrijver opmaken kon. De meesten echter van hen die slaagden leverden door hunne opstellen het bewijs, dat zij in staat waren hunne gedachten schriftelijk goed en geregeld uit te drukken. Bij het mondeling onderzoek kon bij velen het cijfer, voor het schriftelijk werk verkregen, worden verhoogd, bij enkelen had het tegenovergestelde plaats. Voorts werd er minder gewigt gelegd op de geschiedenis der letterkunde, en meer op de letterkunde zelf, op de lectuur van den candidaat; echter werden ook te dien aanzien de eischen met de meeste bescheidenheid gesteld, en dit was noodig; immers de lectuur van zeer veel candidaten bepaalde zich hoofdzakelijk tot de schrijvers, en dan voornamelijk de dramatische schrijvers, der 17de eeuw. De meesten wisten van het weinige dat zij hadden gelezen vrij wel rekenschap te geven, bij sommigen daarentegen was dit verward en onzamenhangend. De kennis van de letterkunde der 18de en 19de eeuw was niet algemeen voorhanden en bepaalde zich veelal tot de namen der schrijvers. Eene loffelijke uitzondering hierop maakten een twaalftal candidaten, die toonden met oordeel en smaak gelezen te hebben en wier lectuur zich ook uitbreidde tot de voornaamste schrijvers van den nieuweren tijd; bij hen mogt men bekendheid apprecieren met eenige voortbrengselen van DE VIGNY, VICTOR HUGO, DE BORNIER, SARDOU, LAMARTINE, ERCKMANN CHATRIAN en anderen. Deze candidaten wisten zich ook vrij gemakkelijk en zuiver in de Fransche taal uit te drukken. Over het algemeen was de indruk van dit examen niet ongunstig te noemen.

Het examen in de Engelsche taal en letterkunde gaf tot weinig opmerkingen aanleiding. De uitspraak alsmede de manier van zich uit te drukken lieten bij vele candidaten nog al wat te wenschen over; veelal bepaalde de lectuur zich tot een paar romans van deze eeuw en tot de dichters van vroegeren en lateren tijd. Eene meerdere beoefening der proza-schrijvers zou zeer gewenscht zijn.

Hoogduitsche taal en letterkunde.

Omtrent dit examen valt aan te merken dat het schriftelijk werk van enkele candidaten uitstekend was geslaagd, zoowel wat taal als inhoud betreft; anderen, minder gelukkig in het schriftelijk werk, maakten het gebrekkige mondeling weder goed. Een twaalftal echter bleek zoo geheel onbedreven in de kennis en toepassing van de eenvoudigste regelen der taal dat een onvoldoend cijfer moest worden gegeven. Groot verschil was er op te merken in de hoeveelheid lectuur; welligt is dit toe te schrijven aan het gemis van schoolbibliotheken op sommige hoogere burgerscholen. Het verdiende opmerking dat zij, die 't meest hadden gelezen, het best naar inhoud, strekking en verband met de letterkunde van andere volken het gelezene weêrgaven.

Groep E.

Handteekenen.

De indruk van het examen in het handteekenen was niet gunstig. Aan 19 candidaten toch werd een onvoldoend cijfer toegekend. Zeven of acht leverden goed afgewerkte teekeningen naar pleisterornament. Het overige was zeer middelmatig werk. Enkele der candidaten hadden fraaije teekeningen medegebragt, die onder opzigt van den leeraar waren afgewerkt. Het kwam der subcommissie, belast met het beoordeelen der teekeningen, voor, dat de spanning, waarin de candidaten tijdens het eind-examen verkeeren, nadeeligen invloed op hun teekenwerk had uitgeoefend. Het denkbeeld om ook dit examen aan het schriftelijke toe te voegen scheen der Commissie waardig nader overwogen te worden.

Het lijnteekenen gaf tot geene bijzondere opmerkingen aanleiding.

De Commissie meent hiermede naar haar vermogen de haar opgelegde taak te hebben volbragt, en neemt ten slotte de vrijheid Uwe Excellentie hare dankbetuiging aan te bieden voor het vereerende vertrouwen in haar gesteld.

Schiedam, 8 Augustus 1881.

Namens de Commissie,

J. STEYNIS GZ., *Voorzitter.*

C. F. KOCH, *Secretaris.*

VERSLAG *der Commissie belast met het afnemen van het eindexamen der hoogere burgerscholen in Noordholland in het jaar* 1881.

Aan den heer Commissaris des Konings in Noordholland.

De Commissie, door U bij beschikking van 12 April 1881, n°. 92/2914, belast met het afnemen van het eind-examen der hoogere burgerscholen met vijfjarigen cursus in de provincie Noordholland, genoemd in art. 57 der wet van 2 Mei 1863 (*Staatsblad* n°. 50), heeft de eer U verslag te doen van hare werkzaamheden.

De Commissie, zoo als die eerst door U was benoemd, onderging eene wijziging door het bedanken van dr. VAN HENNEKELER en mr. VONK. In hunne plaats traden op dr. KERKHOFF en de heer KNAPPER, welke heeren dan ook de eerste vergadering in Haarlem, den 7den Mei, bijwoonden.

Nadat in die vergadering volgens art. 3 van het Koninklijk besluit van 10 Maart 1870 (*Staatsblad* n°. 49) de secretaris was benoemd, werden volgens art. 3 de subcommissien zamengesteld. Het werd geregeld als volgt:

wiskunde: de heeren MATTHES en BRONGERSMA;

mechanica, natuurkunde en kosmographie: de heeren KERKHOFF en CAMPERT;

scheikunde en natuurlijke historie: de heeren DE LOOS en ROMBOUTS;

geschiedenis en aardrijkskunde: de heeren HAGEDOORN en TERWEN;

staatswetenschappen en boekhouden: de heeren KNAPPER en DE GRAAFF;

Nederlandsche taal en Engelsche taal: de heeren MIDDELVELD VIERSEN en SENNETT;

Fransche taal en Hoogduitsche taal: de heeren WERKMAN en POSER.

Het oordeel over het handteekenen werd opgedragen aan

de heeren HAGEDOORN, ROMBOUTS en BRONGERSMA, en over het regtlijnig teekenen aan de heeren MATTHES en KERKHOFF.

Vervolgens werd door de Commissie den duur van het mondeling examen voor elk vak vastgesteld:

voor wiskunde	1 uur.
» mechanica, natuurkunde en kosmographie	1 »
» scheikunde en natuurlijke historie . . .	1 »
» geschiedenis en aardrijkskunde	1 »
» staatswetenschappen en boekhouden . .	1 »
» Nederlandsche en Engelsche taal, ieder een half uur.	
» Fransche en Hoogduitsche taal, » » » »	

De tweede vergadering werd op den 21sten Mei gehouden. In de plaats van den heer MIDDELVELD VIERSEN, die ten gevolge van buitengewone omstandigheden voor zijn lidmaatschap bedankt had, was door U de heer ZUIDEMA benoemd, die reeds deze vergadering bijwoonde. Nadat eerst de verschillende opgaven voor het schriftelijk werk waren besproken, werd bepaald dat het mondeling examen den 18den Julij zou beginnen.

Het aantal candidaten, dat zich had aangemeld, was 40, maar daar een zich al vóór het schriftelijk examen had teruggetrokken, zijn er slechts 39 geëxamineerd, waarvan er 34 het verlangde diploma ontvingen.

Van de 39 candidaten hadden 20 hunne opleiding aan de hoogere burgerschool te Amsterdam genoten, 9 te Haarlem, 5 te Leiden, 3 te Alkmaar, terwijl 2 geen leerlingen eener hoogere burgerschool waren.

Nog vóór dat het mondeling examen een aanvang nam, vroeg dr. BRONGERSMA wegens eene ernstige ongesteldheid zijn ontslag en werd terstond door dr. A. W. KROON vervangen, terwijl het praesidium door U aan dr. D. VAN LANKEREN MATTHES werd opgedragen.

Den 18den Julij kwamen alle leden der Commissie bijeen, uitgezonderd dr. D. DE LOOS, die wegens oogziekte niet in staat was tegenwoordig te zijn en dus U verzocht een ander in zijne plaats te benoemen, waartoe door U dr. BOEKE uit Alkmaar gekozen werd, die nog dien eigen dag met het examineren begon. Ongestoord werden nu verder de zittingen voortgezet, die met het bovengenoemd resultaat eindigden.

Het onderzoek in elk der tot het examen behoorende vakken heeft tot de volgende beschouwingen aanleiding gegeven.

Afdeeling A.

Wiskunde. De examinandi gaven over het geheel blijken, de gevraagde vorderingen in de wiskunde te hebben gemaakt.

Werktuigkunde. In weerwil van de vrij gemakkelijke vraagstukken liet het schriftelijk werk bij velen nog al te wenschen over. Gedeeltelijk moet dit bij enkele candidaten worden toegeschreven aan onbekendheid met de definitie van: gelijkzijdigen kegel. Het mondeling examen gaf betere uitkomsten, zoodat het aantal voldoende cijfers tot 27 klom.

Afdeeling B.

Natuurkundige wetenschappen.

De cijfers, welke voor natuurkunde zijn toegekend, wijzen aan, dat het examen in dit vak uitkomsten opleverde, die men bevredigender had kunnen wenschen.

Van de 39 candidaten waren er vijf en twintig die een 5 of een hooger cijfer waardig werden gekeurd. Onder deze 25 zijn er elf met een 5, drie met een 6 en elf met een 7 of een hooger cijfer. Van de veertien candidaten die een onvoldoend cijfer behaalden, waren er acht met een 4 en zes met een 3 of een nog lager cijfer.

Het blijkt dus dat er veertien candidaten zich hadden aangemeld wier kennis voldoende of meer dan voldoende werd geacht.

Bij het nazien van het schriftelijk werk bleek reeds duidelijk dat het gehalte der candidaten te wenschen overliet.

23 van de 39 candidaten hebben van het opgegeven vraagstuk niets of weinig teregt gebragt. Voor het opstel kon aan 24 candidaten een 5 of een hooger cijfer worden toegekend.

Na het mondeling examen kon de Commissie tot haar vreugde nu en dan de voorloopige cijfers verhoogen. Er waren echter ook candidaten die overigens goed ontwikkeld (zoo als uit de geheele lijst blijkt) voor natuurkunde een onvoldoend cijfer moesten behouden.

De Commissie wenscht te doen opmerken dat de keuze van het schriftelijk werk dit jaar niet in alle opzigten gelukkig was.

Het opgegeven vraagstuk was niet moeijelijk, en men mag eischen, dat een jongen, aan het einde van den vijfjarigen cursus een dergelijk vraagstuk kan oplossen; ook waren de getallen prettig gekozen, zoodat de berekening kalm afliep. Maar een jongen — ook een geschikte — vergist zich bij eene dergelijke gelegenheid. In plaats van een gereduceerden barometerstand van 760 m.M. vindt hij 761.9 enz., waardoor hij in een eindeloos gecijfer vervalt.

Verschillende candidaten hadden naar zij verzekerden $1^1/_4$ of $1^1/_2$, een zelfs $1^3/_4$ uur gewerkt; voor het opstel blijft zoodoende weinig tijd en energie over.

De Commissie acht het wenschelijk, dat men terugkeere tot de oude regeling toen een vóór- en een namiddag voor het schriftelijk werk in natuurkunde beschikbaar waren. Zij erkent de voordeelen van eene inkorting van het schriftelijk examen. Zijn deze van overwegend belang, dan zou naar hare meening het vraagstuk bij het schriftelijk examen behooren te vervallen of men moet een vraagstuk kiezen dat door de meerderheid der candidaten in een half uur kan gemaakt worden; doch in dit laatste geval heeft de Commissie in de oplossing van het vraagstuk weinig gegevens om zich een oordeel over den candidaat te vormen.

De uitslag van het examen in scheikunde was zeer bevredigend, daar slechts aan 3 van de 39 candidaten een onvoldoend cijfer behoefde te worden gegeven.

Overigens gaf het schriftelijk examen in het algemeen veel betere uitkomsten dan het mondelinge. Niet minder dan 9 candidaten toch legden een onvoldoend mondeling examen af; bij zes van dezen gaf echter hun schriftelijk werk, dat voldoende was, aanleiding om hun nog een even voldoend eindcijfer voor scheikunde toe te kennen.

Van drie candidaten was het mondeling examen uitmuntend. Het feit, dat in het geheel driemalen het eindcijfer 9, 3 malen 8, 12 malen 7 en elf malen 6 kon worden gegeven, toont genoegzaam aan dat de scheikunde over het geheel met ijver en lust beoefend was. Toch leerde het mondeling examen, dat over het geheel de scheikunde der metalen met minder zorg dan die der niet-metalen was bestudeerd, en daarbij werd de opmerking gemaakt, dat de kennis die het meerendeel der candidaten omtrent de herkomst en toepassingen van vele belangrijke hoofd- en tusschenproducten der scheikundige industrie bezat, nog al te wenschen overliet.

Het examen in natuurlijke historie gaf over het algemeen voldoende, dikwijls zelfs zeer voldoende uitkomsten. Slechts twee candidaten verkregen een onvoldoend cijfer.

Eenige candidaten schenen zich zeer weinig in de practische plantkunde geoefend te hebben, daar zij zelfs de meest voorkomende in het wild groeijende planten niet kenden. Overigens gaf het examen geen aanleiding tot bijzondere opmerkingen.

Het examen in de kosmographie was bij 9 onvoldoende, bij 30 voldoende. In het algemeen bleken de candidaten een goed inzigt te hebben in de verschillende verschijnselen die bij dit vak besproken worden.

Afdeeling C.

Geschiedkundige, staats- en handelswetenschappen.

De uitslag van het examen in de geschiedenis was over het algemeen zeer bevredigend, de kennis der feiten gaf betrekkelijk veel stof tot tevredenheid. Alleen valt op te merken, dat velen te kort schoten in het aangeven van

het verband, dat tusschen de voornaamste gebeurtenissen onderling bestaat.

Wat de aardrijkskunde betreft, het examen daarin, hoewel over het algemeen voldoende, had niet zulke gunstige resultaten als bij de geschiedenis. Bepaaldelijk scheen de studie van de kaart wel wat te wenschen over te laten.

Staathuishoudkunde.

Het examen in dit vak leverde voldoende resultaten op. Bij voorkeur had men de leer van het crediet en het geld bestudeerd. Bij sommigen waren de begrippen over kapitaal en andere hoofdzaken tamelijk verward en liet ook het historisch gedeelte veel te wenschen over, zoodat Richard Cobden de eenige nagenoeg was, van wien men iets wist te vertellen.

Eenige meerdere kennis van de leer der handelsbalans, der Physiocraten en van de andere stelsels zou, dunkt ons, zeer te wenschen zijn.

Staatsinrigting.

Minder voldoende was het examen in *dit* vak. Enkele candidaten die anders wel ontwikkeld waren, konden bijv. niet behoorlijk verklaren hoe eene wet tot stand kwam.

Omtrent het bestuur onzer kolonien waren sommigen ook slecht op de hoogte. Anderen daarentegen hadden met ijver dit vak beoefend en bleken met belangstelling de gebeurtenissen van den laatsten tijd te hebben gevolgd.

De statistiek was weinig beoefend; velen wisten niets van de officiele bronnen, die wij in ons vaderland voor statistiek hebben.

Boekhouden.

Het examen in dit vak gaf tot geen bijzondere opmerkingen aanleiding.

Afdeeling D.

Taal en letterkunde.

Nederlandsch.

De kennis van het Nederlandsch bleek bij de meeste candidaten voldoende te zijn; meestal kon het cijfer 6, soms ook een hooger, gegeven worden. Over het algemeen voldeed de inhoud der opstellen wel, maar taal en stijl lieten bij sommigen vrij wat te wenschen over, ja waren van een paar onbegrijpelijk slecht. 't Cijfer voor het schriftelijk werk werd door het mondeling examen maar zelden verhoogd; geringe kennis toch van noodzakelijke regels bleek veelal gepaard te gaan met slordigheid in het gebruiken van vormen, in het kiezen van uitdrukkingen en teveus was bij het meerendeel de kennis van onze letterkunde middelmatig. Alleen enkele candidaten toonden behalve hunne schoollectuur — waartoe de meesten zich, soms nog met weinig succes, uitsluitend bepaald hadden — ook verscheidene stukken uit de 19de eeuw met vrucht gelezen te hebben. Van een paar candidaten bestond de kennis van onze litteratuur in het verward opnoemen van eenige namen; zij hadden niet een enkel boek, bijv. de Camera Obscura, goed gelezen en dus niet geprofiteerd van een uitstekend middel om hunne smaak en stijl te vormen.

Engelsche taal en letterkunde.

Het schriftelijk werk was over het algemeen voldoende; het door schier allen gekozen onderwerp — The Dutch Boers in South Africa — bragt hier veel toe bij. Enkele opstellen waren wat taal en inhoud betreft goed, 3 er van echter zeer slecht en 6 of 7 even voldoende.

In de grammatica schoten velen te kort, bijv. in de vervoeging der sterke werkwoorden; in het gebruik der tijden, van het tegenwoordig deelwoord en der voorzetsels. Gallicismen en Batavismen ontsierden sommige opstellen.

Drie vierden van de candidaten wisten zich vrij goed in de Engelsche taal uit te drukken; enkelen van hen spraken gemakkelijk en correct; 8 konden zich maar zeer gebrekkig van de taal bedienen. In enkele gevallen verstonden de candidaten den examinator niet, die bij gevolg zijne vraag in het Nederlandsch moest overbrengen.

De kennis der letterkunde en hare geschiedenis, hoewel niet uitgebreid, was bij de meeste candidaten voldoende, bij sommigen goed, bij 7 of 8 echter zeer gering.

Hoogduitsche taal en letterkunde.

Over het algemeen genomen mag de uitkomst van het examen in deze taal bevredigend genoemd worden. De meesten de examinandi wisten zich èn schriftelijk èn mondeling vrij gemakkelijk daarin uit te drukken en ook de lexicale en grammaticale juistheid liet, vooral als men in aanmerking neemt, dat de beide talen zoo naauw aan elkander verwant zijn, bij velen weinig te wenschen over.

Onder het aanzienlijk aantal der examinandi had men ook hier enkelen, die óf allen aanleg en lust voor de studie der talen misten óf geen voldoende gelegenheid tot oefening hadden gehad, zoo als de toegekende cijfers aanwijzen.

In het bijzonder valt het volgende op te merken. De opstellen in het Hoogduitsch toonden, ofschoon met verscheidene prijzenswaardige uitzonderingen, dat men eigenlijk niet regt wist, hoe men het opgegeven onderwerp behandelen moest. Vooral was dit het geval bij de behandeling van spreekwoorden en dichtregelen. Eene logische dispositie en geregelde gang van gedachten was slechts bij zeer weinigen te vinden; meestal dwaalde men van het onderwerp af tot dingen, die er bijna in geen verband mede stonden. Dit ging zelfs zoo ver, dat men na een paar woorden als verklaring (?) opgeschreven te hebben, meende te kunnen volstaan met het vertellen van eenige anecdoten. Misschien is dit het gevolg van het verzuim bij het onderwijs om het onderwerp niet eerst te bespreken vóór dat de leerling het opstel maakt.

Fransche taal en letterkunde.

Het examen in de Fransche taal en letterkunde gaf weinig aanleiding tot bijzondere opmerkingen. Verreweg het grootste aantal candidaten voldeed zoowel mondeling als schriftelijk aan de gestelde eischen.

Bij enkelen echter bleek de kennis, die zij in dit vak hadden opgedaan, zeer onvoldoende. Onderscheidene candidaten hadden veel moeite om uit het Fransch in het Nederlandsch te vertalen en toonden daarbij, dat zij het gelezene slechts gebrekkig verstonden.

Afdeeling E.

Hand- en regtlijnig teekenen.

De uitslag van het examen in het handteekenen was vrij gunstig. Intusschen gelooft de Commissie dat het wenschelijk zou zijn, dat even als het regtlijnig teekenen en al wat niet mondeling moet geschieden, ook het examen in het handteekenen op de scholen plaats vond.

De uitkomsten van het examen in regtlijnig teekenen waren zeer gunstig. Geen onvoldoend cijfer behoefde te worden toegekend.

De Commissie eindigt hiermede haar verslag, doch niet zonder U haren dank gebragt te hebben voor het in haar gestelde vertrouwen.

Haarlem, September 1881.

D. van Lankeren Matthes, *Voorzitter.*

F. A. de Graaf, *Secretaris.*

VERSLAG *van het eindexamen der hoogere burgerscholen in Zeeland in het jaar* 1881.

Aan den heer Commissaris des Konings in Zeeland.

De Commissie, benoemd bij Uwe beschikkingen van den 19den April 1881, nº. 16017, 1ste afd. en van den 3den Mei, nº. 17617, 1ste afd., tot het afnemen van het eindexamen der hoogere burgerscholen in Zeeland, heeft de eer U het volgende verslag van hare werkzaamheden aan te bieden.

De Commissie heeft hare eerste vergadering gehouden te Middelburg, den 22sten Mei 1881, ten einde de regeling van het examen te bespreken.

De verdeeling van de vakken onder de leden der Commissie, benevens de bepaling van den duur van het examen voor elk vak, geschiedde als volgt: het eerstgenoemde lid nam het mondeling examen in het daarbij vermelde leervak af.

Vakken.	Tijd.	Examinatoren.
Stelkunde . . .	15 minuten.	Vermeulen, Gleuns, van Hennekeler.
Goniometrie en trigonometrie . .	15 »	Vermeulen, Gleuns, van Hennekeler.
Planimetrie . . .	15 »	Vermeulen, Gleuns, van Hennekeler.
Stereometrie. . .	15 »	Gleuns, Vermeulen, van Hennekeler.
Beschrijvende meetkunde	15 »	Gleuns, Vermeulen, van Hennekeler.
Werktuigkunde .	30 »	Gleuns, Vermeulen, van Hennekeler.
Natuurkunde . .	30 »	van Hennekeler, Gleuns, Couvée.
Scheikunde . . .	30 »	Couvée, van Hennekeler, Gleuns.
Plant- en dierkunde	30 »	Couvée, van Hennekeler, Gleuns.
Kosmographie . .	15 »	van Hennekeler, Gleuns, Vermeulen.
Geschiedenis. . .	30 »	van Campen, Conradi, Kruseman.
Aardrijkskunde. .	30 »	Conradi, van Campen, Kruseman.
Staatswetenschappen	30 »	Kruseman, van Campen, Conradi.
Boekhouden. . .	15 »	Vermeulen, Couvée, Conradi.
Warenkennis . .		Couvée, Vermeulen, Conradi.
Nederlandsche taal- en letterkunde .	30 »	Conradi, van Campen, van Moerkerken.
Fransche idem	30 »	van de Poll, de Liefde, van Moerkerken.
Hoogduitsche idem	30 »	de Liefde, van de Poll, van Moerkerken.
Engelsche idem	30 »	van Moerkerken, van de Poll, de Liefde.
Hand- en regtlijnig teekenen . . .	onbepaald.	Gleuns, Vermeulen, Conradi, van de Poll, van Hennekeler.
Praktische scheikunde	één uur.	Couvée.

Het mondeling examen werd gehouden 19, 20 en 21 Julij 1881.

Ten gevolge van de oproeping des voorzitters meldden zich vier candidaten aan; daar evenwel één nog vóór den aanvang van het schriftelijk examen berigt inzond, dat hij zich terugtrok, hebben slechts drie candidaten zich aan het examen onderworpen.

De uitslag blijkt uit de volgende tabel:

VAKKEN.	CIJFERS TOEGEKEND AAN		
	candidaat A.	candidaat B.	candidaat C.
Wiskunde.	7	5	4
Werktuigkunde	4	6	5
Natuurkunde	8	6	6
Scheikunde	8	4	7
Natuurlijke historie	6	4	6
Kosmographie	8	6	6
Geschiedenis	9	4	8
Aardrijkskunde.	7	4	6
Staatsinrigting	5	6	8
Staathuishoudkunde.	5	5	8
Handelswetenschappen	8	6	7
Nederl. taal- en letterkunde. .	7	4	6
Fransche idem . .	6	3	5
Hoogduitsche idem . .	8	5	6
Engelsche idem . .	8	5	4
Handteekenen.	6	6	5
Regtlijnig teekenen	5	7	7
TOTAAL	115	86	104
Gemiddeld cijfer.	6 7	5	6.1

Het eindcijfer van iedere afdeeling blijkt uit de volgende tabel.

CANDIDATEN.	AFDEELINGEN.				
	A.	B.	C.	D.	E.
Candidaat 1.	6	8	7	8	5
» 2.	5	5	5	4	7
» 3.	4	6	7	5	6

Dien ten gevolge werd aan candidaat A zonder, en aan candidaat C na korte discussie, het gevraagde getuigschrift verleend; aan candidaat B werd het na eene lange discussie geweigerd.

De candidaat, wien het getuigschrift werd geweigerd, was afkomstig van de Rijks hoogere burgerschool te Middelburg.

Het onderzoek in elk der tot het examen behoorende vakken heeft tot de volgende opmerkingen aanleiding gegeven.

Stelkunde.

Het schriftelijk examen in de *stelkunde* leverde geene bevredigende resultaten op; aan twee candidaten moest een onvoldoend cijfer worden toegekend, terwijl aan den derden slechts een even voldoend cijfer kon worden gegeven.

Het mondeling examen daarentegen was bij twee candidaten gunstig; zelfs verkreeg een van dezen het praedicaat 10.

Trigonometrie.

In de *trigonometrie* kon slechts één der candidaten een voldoend cijfer voor het schriftelijk werk behalen; de uitslag van het mondeling examen was echter gunstiger.

Planimetrie.

Ook gaf het onderzoek in de *planimetrie* eene vrij bevredigende uitkomst.

Stereometrie en beschrijvende meetkunde.

Het schriftelijk werk in de *stereometrie* en de *beschrijvende meetkunde* van een der candidaten liet zeer veel te wenschen over; ook bij het mondeling examen werd dit niet hersteld; dat van de anderen gaf aanleiding tot tevredenheid, zoo ook hun mondeling examen.

Werktuigkunde.

In de *werktuigkunde* was het schriftelijk werk van twee der candidaten onvoldoende, de derde had een der vraagstukken zeer goed opgelost, maar het andere onaangeroerd gelaten.
Het mondeling examen gaf voor allen veel gunstiger resultaat.

Natuurkunde.

De opstellen over de *natuurkunde* kenmerkten zich door vele onnaauwkeurigheden of door onbeduidendheid. Van het vraagstuk gaf een der candidaten eene goede aanwijzing ter oplossing, een tweede eene oplossing met vele onjuistheden, en de derde liet het, welligt uit gebrek aan tijd, onaangeroerd.
Het mondeling examen, waarbij, voor zoover de tijd het toeliet, de verschillende deelen der natuurkunde werden doorloopen, voldeed beter: voor allen was het examen voldoende, voor één zelfs goed.

Scheikunde.

De indruk van het mondeling examen der drie candidaten was zeer verschillend. Slechts aan twee kon, met het oog op het schriftelijk werk, een goed cijfer worden toegekend. De derde kwam, zoowel in mondeling als in het schriftelijk werk te veel te kort, om een voldoend cijfer te behalen.

Beginselen van delfstof-, aard-, plant- en dierkunde.

De kennis dezer vakken was bij de drie candidaten niet groot, vooral wat *plant-* en *dierkunde* betreft. Zij schenen zich met meer ijver op *delfstof-* en *aardkunde* te hebben toegelegd, zoodat dan ook daardoor aan twee der candidaten een voldoend cijfer kon worden gegeven.

Kosmographie.

Het examen in de *kosmographie* was voor allen voldoende, voor één zelfs goed en gaf geene aanleiding tot bijzondere opmerkingen.

Staatswetenschappen.

Hoewel het onderzoek in de *staatswetenschappen* zich tot hoofdzaken bepaalde, was de uitslag slechts ten deele bevredigend, daar aan twee der drie candidaten niet dan ter naauwernood het cijfer » voldoende " kon worden toegekend.

Aardrijkskunde.

De *aardrijkskunde* bleek bij twee der candidaten voldoende beoefend te zijn; één daarentegen liet de eenvoudigste vragen bijna alle onbeantwoord.

Geschiedenis.

De cijfers 9 en 8, toegekend aan twee geëxamineerden, zijn het bewijs, dat zij blijken hebben gegeven van meer dan voldoende kennis van dit vak. Werkelijk hebben zij dan ook getoond, op geen enkel gedeelte van het uitgestrekte gebied der geschiedenis vreemdelingen te zijn. Werd aan den derden candidaat het cijfer 4 toegekend, zeker is daarmede zijne geschiedkundige kennis niet te laag gewaardeerd, daar hij op de meeste vragen, zoowel over de *oude geschiedenis* en die der *middeleeuwen* als over de *nieuwe geschiedenis* en die des *vaderlands* het antwoord of althans het juiste antwoord schuldig bleef.

Nederlandsche taal en letterkunde.

Het examen in het *Nederlandsch* leverde verschillende uitkomsten.
Het mondeling onderzoek deed zien, dat twee der candidaten aan de beoefening van de spraakkunst geen voldoende zorg hadden besteed. De eenvoudigste spelregels waren hun nagenoeg onbekend, terwijl daarentegen het schriftelijk werk van één hunner zeer goed mogt worden genoemd. De vorderingen van den derden examinandus bleken in beide vakken voldoende te zijn.

Fransche taal en letterkunde.

Het schriftelijk werk van twee candidaten was onvoldoende, van een voldoende te noemen. Het trok vooral de aandacht der subcommissie, dat de opstellen werden ontsierd door grove fouten tegen spelling en lexicologie: tevens werd er nog al gezondigd tegen de beginselen der spraakkunst, alsmede tegen de woordvoeging, die dikwijls met die van het Engelsch werd verward.
Het mondeling examen bestond in het laten lezen, vertalen en verklaren van eene bekende fabel. De uitspraak was bevredigend; het vertalen liet nog al te wenschen over en bij het verklaren gaf een candidaat blijken van eene zeer geringe woordenkennis, terwijl tevens de gemakkelijkste taalregels niet konden verklaard worden.
De kennis der *letterkunde* was van twee candidaten, voldoende, van één slecht.

Hoogduitsche taal en letterkunde.

Van het schriftelijk werk trok het de aandacht dat, terwijl twee der opstellen, waarvan één overigens vrij goed was, uitvoeriger hadden kunnen zijn, het derde juist had moeten worden bekort. Al waren er ook weinig andere aanmerkingen op te maken, zoo moest toch de inhoud van een der beide eerste opstellen mager worden genoemd, en gaf daardoor ook al niet zooveel aanleiding tot het maken van fouten als het laatste, dat echter sporen van overhaasting droeg.
Het begin toch daarvan voorspelde veel goeds, maar midden en slot stelden deze verwachting te leur, zoowel wat spelling en spraakkunst als taalkennis betreft. Toch verried het geheel vaardigheid en kon niet als onvoldoende worden beschouwd.
Jammer dat het mondeling examen het vermoeden van gebrekkige kennis der grammatica aangaande den candidaat, die het laatst vermelde opstel had gemaakt, niet kon wegnemen. Te meer, omdat hij werkelijk toonde met oordeel te hebben gelezen. Van de historia literaria wist hij even weinig als een der beide andere candidaten, wier kennis der spraakkunst niet zooveel te wenschen overliet. De andere candidaat legde een in haast alle opzigten goed mondeling examen af.

Engelsche taal en letterkunde.

Het opstel van een der candidaten was zeer goed, het bevatte slechts eene onbeduidende taalfout, daarentegen was het rijk aan idiotismen. De opstellen der andere candidaten waren niet zonder grove taalfouten, de stof was evenwel door beiden verdienstelijk behandeld. De uitspraak was bij allen gelijkelijk voldoende, doch hunne vaardigheid in het spreken verschilde op eene in het oog loopende wijze, evenzeer hunne kennis der spraakkunst en der letterkunde. Een bleek met oordeel te hebben gelezen en drukte tamelijk vaardig zijne gedachten in de vreemde taal uit, een tweede bezat minder woordenkennis en was ook minder te huis in de taalregels en in de letterkunde, maar legde toch een voldoend examen af; de derde scheen van de spraakkunst en de geschiedenis der letterkunde weinig werk te hebben gemaakt; de eenvoudigste regels wist hij niet toe te passen; het onderscheid der meest bekende synoniemen, *to wear*, *to bear* en *to carry* was hem onbekend.

De hoofdtijden der meest voorkomende onregelmatige werkwoorden kon hij niet noemen; van de »Hamlet" welke tragoedie hij zeide gelezen te hebben, kon hij noch den hoofdinhoud mededeelen, noch de hoofdpersonen karakteriseren, en het bleek, dat hij de meest beroemde schrijvers en werken zelfs niet bij name kende.

Warenkennis.

Het examen in *warenkennis* was vrij wel voldoende en gaf, evenmin als dat in het boekhouden, aanleiding tot bijzondere opmerkingen. Aan alle candidaten kon een voldoend of ruim voldoend cijfer worden toegekend.

Hand- en regtlijnig teekenen.

Eveneens kon voor het *hand- en regtlijnig teekenen* aan alle candidaten een voldoend of ruim voldoend cijfer worden gegeven.

Hiermede meent de Commissie aan haren last te hebben voldaan.

Zij eindigt met U HoogEdelGestr. dank te betuigen voor het vertrouwen in haar gesteld.

G. VAN HENNEKELER, *Voorzitter.*

P. H. VAN MOERKERKEN, *Secretaris.*

VERSLAG DER COMMISSIE, *belast met het afnemen van het eindexamen voor de hoogere burgerscholen in* Utrecht.

Aan den heer Commissaris des Konings in de provincie Utrecht.

De Commissie, door U HoogEdelGestr. benoemd bij besluit van den 11den April 1881, n°. 4, om het eindexamen der hoogere burgerscholen in de provincie Utrecht af te nemen, heeft de eer U HoogEdelGestr. het volgend verslag van hare werkzaamheden aan te bieden.

In de voorloopige vergadering, gehouden 8 Mei, werd besloten in alle vakken, welke in het algemeen reglement voor de eindexamens zijn opgegeven, mondeling examen af te nemen, en de werkzaamheden alsmede den duur van het onderzoek aldus te regelen:

Subcommissie.	Vakken.	Uur.	Examinator.	Assessor.
A.	Meetkunde	3/4	W. Kreling.	J. C. F. Prikken.
	Goniometrie en trigonometrie		»	dr. G. J. Legebeke.
	Reken- en stelkunde	3/4	dr. G. J. Legebeke.	J. C. F. Prikken.
	Beschrijvende meetkunde		»	W. Kreling.
	Theor. en toegep. mech. en techn.	1/2	dr. J. L. Hoorweg.	W. Kreling.
B.	Natuurkunde	1/2	dr. J. L. Hoorweg.	dr. van Schouwenburg.
	Schei-, delfstof- en aardkunde	3/4	dr. van Schouwenburg.	dr. J. L. Hoorweg.
	Plant- en dierkunde	1/2	dr. G. J. Legebeke.	dr. J. L. Hoorweg.
	Kosmographie	1/2	dr. G. J. Legebeke.	W. Kreling.
C.	Geschiedenis	3/4	prof. C. A. Engelbregt.	A. M. Kollewijn Nz.
	Aardrijkskunde	1/2	A. M. Kollewijn Nz.	dr. v. d. S. Bakhuyzen.
	Staathuishoudkunde en staatsinrigting	3/4	J. C. F. Prikken.	dr. J. H. Hisgen.
	Handelswetenschap en warenkennis	1/2	J. C. F. Prikken.	prof. Engelbregt.
D.	Nederlandsche taal en letterkunde	3/4	dr. v. d. S. Bakhuyzen.	A. M. Kollewijn Nz.
	Fransche taal en letterkunde	1/2	W. J. Hakkert.	dr. v. d. S. Bakhuyzen.
	Engelsche taal en letterkunde	1/2	W. J. Hakkert.	prof. Engelbregt.
	Duitsche taal en letterkunde	1/2	dr. J. H. Hisgen.	A. M. Kollewijn Nz.
E.	Handteekenen, beoordeelaars dr. v. d. S. Bakhuyzen en dr. van Schouwenburg.			
	Regtlijnig teekenen, beoordeelaars dr. G. J. Legebeke en W. Kreling.			

Overeenkomstig deze regeling is iedere candidaat drie dagen, drie uur per dag, geëxamineerd, terwijl hem op een vierden dag twee uur voor praktische scheikunde, en vier uren voor het handteekenen is gegeven.

De tien candidaten, welke zich voor het examen hadden aangemeld, zijn verdeeld in drie groepen: twee van vier en één van twee.

De examens zijn begonnen den 14den, en geëindigd den 23sten Julij. Op 14, 21, 22 en 23 Julij is de voorzitter verhinderd geweest de zittingen der Commissie bij te wonen. Toen is het voorzitterschap waargenomen door den heer dr. H. J. MENALDA VAN SCHOUWENBURG en heeft de heer A. M. KOLLEWIJN Nz. in de geschiedenis geëxamineerd.

De uitslag van het examen, welke den 23sten Julij werd opgemaakt en aan de candidaten medegedeeld, is, dat de zes leerlingen der Rijks hoogere burgerschool te Utrecht allen geslaagd zijn: twee zonder in stemming te worden gebragt, drie met algemeene, en één met meerderheid van stemmen; terwijl van de Amersfoortsche hoogere burgerschool één leerling slaagde zonder stemming, twee met algemeene stemmen, en de vierde, die tegen den raad zijner leeraren aan het examen had deelgenomen met algemeene stemmen werd afgewezen.

Uit onderstaande tabel blijkt, hoeveel maal in elk der verschillende vakken de volgende cijfers zijn toegekend.

VAKKEN.	Aantal malen dat toegekend is het cijfer.									
	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.
Reken- en stelkunde	—	—	—	—	4	1	1	4	—	—
Meetkunde	—	—	—	3	1	—	2	2	2	—
Goniometrie en trigonometrie	—	—	—	—	3	3	—	2	2	—
Beschrijvende meetkunde	—	—	—	1	2	1	1	3	2	—
Theoretische en toegepaste mechanica en technologie	—	—	—	5	2	—	1	2	—	—
Natuurkunde	—	—	—	2	3	4	1	—	—	—
Scheikunde	—	—	—	2	4	1	2	—	1	—
Delfstof-, aard-, plant- en dierkunde	—	—	—	2	3	4	1	—	—	—
Kosmographie	—	—	—	1	1	1	2	5	—	—
Geschiedenis	—	—	—	2	2	3	1	2	—	—
Aardrijkskunde	—	—	—	1	3	1	4	1	—	—
Staatsinrigting	—	—	—	1	1	3	1	4	—	—
Staathuishoudkunde en statistiek	—	—	—	—	2	4	1	2	1	—
Handelswetenschap en warenkennis	—	—	—	—	3	1	5	1	—	—
Nederlandsche taal en letterkunde	—	—	—	1	3	2	2	1	1	—
Fransche taal en letterkunde	—	—	—	1	3	3	—	1	2	—
Engelsche taal en letterkunde	—	—	—	—	—	5	1	4	—	—
Duitsche taal en letterkunde	—	—	—	2	2	2	1	2	1	—
Handteekenen	—	—	3	3	3	1	—	—	—	—
Regtlijnig teekenen	—	—	—	1	2	2	3	2	—	—

In de vergadering van 23 Julij zijn de volgende rapporten door de subcommissien uitgebragt en door de geheele Commissie goedgekeurd.

De schriftelijke opgaven voor de wiskunde waren door de meeste candidaten met zorg bewerkt, zoodat daarvoor aan bijna allen meer dan voldoende cijfers konden worden toegekend. Het mondeling examen liet bij velen in meerdere of mindere mate te wenschen over. De algemeene indruk van het examen in de wiskunde was echter niet ongunstig.

Minder gunstig was het resultaat van het examen in de mechanica. De opgaven voor het schriftelijk werk waren door velen niet voldoende opgelost, en ook bij het mondeling examen gaven enkele candidaten blijken de beginselen der mechanica niet grondig beoefend te hebben; vooral de kennis der dynamica liet bij hen te wenschen over.

Het examen in de natuurkunde gaf tot geene bijzondere opmerkingen aanleiding. De uitslag was over het algemeen voldoende.

Over het geheel leverde het examen in de scheikunde eene bevredigende uitkomst op. Eenige candidaten toonden, dat zij dit vak goed bestudeerd hadden, terwijl slechts één candidaat geheel onvoldoend schriftelijk werk had geleverd. Een ander, wiens opstel even voldoende kon genoemd worden, werd bij het mondeling examen zeer onvoldoende bevonden. Ten gevolge van het onderzoek naar de praktische bedrevenheid kon bij enkele candidaten het cijfer voor scheikunde nog verhoogd worden.

De kennis der natuurlijke historie was bij de meeste candidaten voldoende of even voldoende. Aan een tweetal moest een onvoldoend cijfer gegeven worden.

Van de kosmographie toonden de candidaten eene voldoende kennis te bezitten; de helft hunner legde een goed examen in dit vak af.

Bij het examen in de geschiedenis moest aan een tweetal candidaten een onvoldoend cijfer toegekend worden, overigens was de uitkomst van het onderzoek zeer bevredigend. Hetzelfde kan gezegd worden van het examen in de aardrijkskunde, waarbij slechts aan één candidaat een onvoldoend cijfer werd toegekend.

De examens in de staatsinrigting van Nederland leverden het bewijs, dat de candidaten dit vak met gunstig gevolg hadden beoefend. Sommigen hunner echter bezaten geene voldoende kennis van de geschiedenis onzer grondwetten.

Bij het examen in de staathuishoudkunde toonden de candidaten goed op de hoogte te zijn van de verschillende afdeelingen van dit vak. Enkelen konden het kenmerkende der verschillende staathuishoudkundige stelsels opgeven.

Het schriftelijk werk over het boekhouden was van de meeste candidaten voldoende of goed. Even als het vorige jaar bleek uit het mondeling examen, dat verscheidene candidaten met de afsluiting der koopmansboeken niet voldoende bekend waren. Het examen in het handelsregt leidde over het algemeen tot een zeer gunstigen uitslag.

Wat de Nederlandsche taal en letterkunde betreft, waren eenige opstellen zeer goed; van een drietal lieten stijl en inhoud te wenschen over; taalfouten kwamen slechts bij uitzondering voor. Bij het mondeling examen bleek het, dat eenige candidaten te kort schoten in de kennis der taal. De kennis van de geschiedenis der letterkunde was, behoudens eene uitzondering, voldoende; sommige candidaten toonden door hunne antwoorden daarin goed te huis te zijn.

De examens in de Fransche taal en letterkunde leverden eene vrij bevredigende uitkomst op. Slechts aan één van de candidaten moest een onvoldoend cijfer worden gegeven.

De resultaten van de examens in de Engelsche taal en letterkunde waren gunstig. Vijf der candidaten toonden zoowel door het schriftelijk werk als bij het mondeling examen, dat zij niet alleen het onderwijs in dit vak met vrucht hadden bijgewoond, maar zich ook met ingenomenheid op de studie der Engelsche taal en letterkunde hadden toegelegd.

Het examen in de Duitsche taal en letterkunde was bij het meerendeel der candidaten bevredigend; zij, bij welke

dit niet het geval was, misten vooral de vereischte grammaticale kennis, hetgeen zoowel uit het schriftelijk werk als bij het mondeling onderzoek bleek.

De uitslag van het examen in het handteekenen was verre van gunstig. Waarschijnlijk zou het examen in dit vak eenigzins betere resultaten opleveren, wanneer het tegelijk met het schriftelijk werk werd afgenomen, omdat men dan den candidaten meer tijd zou kunnen toestaan.

Het examen in het regtlijnig teekenen was van bijna alle candidaten zeer voldoende.

Onder aanbieding van de gewone declaratie's, verklaart de Commissie, dat zij hare taak ten einde heeft gebragt, en dankt zij U HoogEdelGestr. voor het in haar gestelde vertrouwen.

Amersfoort, 26 Julij 1881.

Namens de Commissie,

ENGELBREGT, *Voorzitter.*

A. M. KOLLEWIJN Nz., *Secretaris.*

VERSLAG DER COMMISSIE *belast met het afnemen van het eindexamen der hoogere burgerschool in Friesland in* 1881.

Aan den Commissaris des Konings in de provincie Friesland.

De Commissie, door U benoemd bij beschikking van 13 April 1881, 3de afdeeling, n°. 339, gewijzigd bij beschikking van 14 Julij 1881, 3de afdeeling, n°. 566, tot het afnemen van het eindexamen der hoogere burgerscholen in de provincie Friesland, heeft de eer U het volgende verslag van hare werkzaamheden aan te bieden.

In de eerste vergadering op 30 April 1881 werden de subcommissien voor het examineren in de verschillende vakken aangewezen, de tijd aan elk vak te besteden vastgesteld en de opgaven ingediend, welke voor het schriftelijk examen aan de heeren inspecteurs van het middelbaar onderwijs zouden worden gezonden.

Voor het examineren werd voor elk vak, behalve voor het teekenen, een tweetal leden aangewezen, aan wie werd overgelaten wie hunner zou vragen, en wie daarbij zou toehooren.

Voor warenkennis besloot de Commissie, geen afzonderlijke cijfers toe te kennen, maar de beoordeeling daarvan te doen zamengaan met die van scheikunde.

De geheele regeling, die werd vastgesteld, was als volgt:

VAKKEN.	EXAMINATOREN.	Tijd voor elk mondeling examen besteed.
A. Wiskunde.	Burger en Wisselink.	1 uur.
Werktuigkunde en Technologie.	Bruinsma en Zaaijer.	1/2 »
B. Natuurkunde.	» » »	1/2 »
Natuurlijke historie.	Andreae en Schoor.	3/4 »
Scheikunde en Warenkennis.	» » »	3/4 »
Kosmographie.	Burger en Wisselink.	1/2 »
C. Staatswetenschap en boekhouden.	Blink en Bubberman.	1 »
Geschiedenis.	Van Duine en Selhorst.	1/2 »
Aardrijkskunde.	Blink.	1/2 »
D. Nederlandsch en Duitsch.	Van Druten en van Duinen.	1 »
Fransch en Engelsch.	Stades en Valkhoff.	1 »
E. Natuurteekenen.	Bubberman, Stades en Valkhoff.	3 »
Plaatteekenen.	Bubberman, Stades en Valkhoff.	opbepaald.
Lijnteekenen.	Bubberman, Burger en Wisselink.	»

Elk der candidaten zou dus gedurende 8 uur mondeling geexamineerd worden en deze uren werden verdeeld over 3 dagen, terwijl op een 4den dag het teekenen naar de natuur zou plaats hebben. Het teekenen naar platen, zoude in den tijd, die tusschen het mondeling examen overbleef, geschieden.

In de tweede vergadering op 17 Julij bleek dat zich 14 candidaten voor het examen hadden aangemeld en wel 9 leerlingen van de hoogere burgerschool te Leeuwarden en 5 van die te Sneek. De omstandigheid dat voor de wis- en natuurkundige vakken een lid meer zitting had in de Commissie dan vorige jaren, maakte het mogelijk van deze 14 candidaten 7 gelijktijdig te examineren, zoodat het examen in den tijd van 6 dagen kon afloopen.

Ten gevolge van het uittreden uit de Commissie van den heer van Druten, die wegens familieomstandigheden verhinderd was verder aan de werkzaamheden deel te nemen, was bij uwe bovengenoemde beschikking van 14 Julij de heer Koppenol tot lid benoemd, en deze verving den heer van Druten in de subcommissie C voor het examen in Nederlandsch en Duitsch.

In deze tweede vergadering bleek verder dat het schriftelijk gedeelte van het examen van de beide hoogere burgerscholen naar behooren was afgeloopen, en werden de cijfers voor dat gedeelte vastgesteld.

Het mondeling examen ving aan op Maandag 18 Julij en duurde tot en met Zaturdag 23 Julij. Het had plaats in het gebouw der hoogere burgerschool te Leeuwarden, waar zes localen daarvoor gelijktijdig in gebruik werden genomen.

Na afloop van het examen werd de uitslag opgemaakt en deze was als volgt:

Volgnommers der candidaten.	Cijfers toegekend voor de afdeelingen					Uitslag van het examen.
	A	B	C	D	E	
I	6	8	6	7	6	Toegelaten volgens art. 23, alin. 1 van het reglement.
II	6	7	7	6	6	idem.
III	6	5	6	7	6	idem.
IV	6	4	5	6	5	Toegelaten met 10 tegen 3 stemmen.
V	6	6	5	5	7	Toegelaten volgens art. 23, alin. 1 van het reglement.
VI	6	7	7	5	5	idem.
VII	7	6	7	6	5	idem.
VIII	6	7	8	7	8	idem.
IX	5	7	8	7	5	idem.
X	7	6	5	6	6	idem.
XI	7	6	8	5	6	idem.
XII	7	7	7	5	8	idem.
XIII	7	7	8	8	6	idem.
XIV.	4	5	6	6	6	Toegelaten met 8 tegen 5 stemmen.

Aan al de candidaten kon dus het diploma worden uitgereikt.

Het aantal malen dat de in het reglement vastgestelde cijfers 1 tot 10 werden toegekend, voor de verschillende vakken zoowel als voor de vijf afdeelingen, is in de volgende tabel medegedeeld.

VAKKEN.	Aantal malen toegekend het cijfer.										Aantal malen toegekend het cijfer	
	10	9	8	7	6	5	4	3	2	1	onvoldoende.	voldoende.
A.												
Reken- en stelkunde	—	1	1	6	2	2	2	—	—	—	2	12
Meetkunde	—	1	—	3	5	4	1	—	—	—	1	13
Goniometrie en trigonometrie	—	1	1	1	6	3	2	—	—	—	2	12
Beschrijvende meetkunde	—	3	3	4	1	1	2	—	—	—	2	12
Mechanica en technologie	—	—	—	2	7	4	1	—	—	—	1	13
B.												
Natuurkunde	—	1	3	4	4	1	1	—	—	—	1	13
Scheikunde en warenkennis	—	1	2	4	3	2	2	—	—	—	2	12
Natuurlijke geschiedenis	—	—	1	8	1	2	2	—	—	—	2	12
Kosmographie	—	3	2	1	2	2	3	1	—	—	4	10
C.												
Staatswetenschappen	—	4	1	3	5	—	1	—	—	—	1	13
Boekhouden	—	1	3	3	5	1	1	—	—	—	1	13
Aardrijkskunde	—	2	1	4	2	2	3	—	—	—	3	11
Geschiedenis	1	1	—	3	3	4	2	—	—	—	2	12
D.												
Nederl. taal en letterkunde	—	—	3	4	7	—	—	—	—	—	0	14
Fransche idem	—	—	1	3	4	5	1	—	—	—	1	13
Engelsche idem	—	—	1	3	5	4	1	—	—	—	1	13
Hoogduitsche idem	—	—	3	7	2	2	—	—	—	—	0	14
E.												
Handteekenen	—	1	3	1	3	6	—	—	—	—	0	14
Natuurteekenen	—	—	3	3	6	2	—	—	—	—	0	14
Lijnteekenen	—	—	1	2	3	7	—	1	—	—	1	13
Totaal	1	20	33	69	76	54	25	2	—	—	27	253
A. Wis- en werktuigkunde	—	—	—	4	8	1	1	—	—	—	1	13
B. Natuurkundige vakken	—	—	1	6	4	2	1	—	—	—	1	13
C. Staats- en handelswetenschappen	—	—	4	4	3	3	—	—	—	—	0	14
D. Talen	—	—	1	4	5	4	—	—	—	—	0	14
E. Teekenen	—	—	2	1	7	4	—	—	—	—	0	14
Totaal	—	—	8	19	27	14	2	—	—	—	2	68

Uit deze opgave blijkt voldoende, hoe het met de kennis in de verschillende vakken gesteld was; en de Commissie heeft geen reden gevonden om over den uitslag van het examen in eenig vak bijzondere opmerkingen te maken. Zij moet echter den wensch uitspreken, dat in het vervolg bij het schriftelijk onderzoek der candidaten in de vreemde talen, behalve het opstel ook een stukje ter vertaling uit het Nederlandsch worde gegeven, opdat daaruit, beter nog dan uit het opstel, de voldoende kennis van de hoofdzaken der grammatica blijke.

In de eindvergadering op 24 Julij, waarin dit verslag werd vastgesteld, kwam in de Commissie ten slotte nog ter sprake de wenschelijkheid van vervanging der provinciale examens door schoolexamens. Dit punt bleef echter

buiten debat, daar de meerderheid der Commissie van meening was, dat het minder op den weg der Commissie lag, hierover een oordeel uit te spreken.

Aan het einde van haar verslag betuigt de Commissie u haren dank voor het in haar gestelde vertrouwen.

Leeuwarden, 24 Julij 1881.

Namens de Commissie,

C. P. BURGER, *Voorzitter.*

VITUS BRUINSMA, *Secretaris.*

VERSLAG *der Commissie, belast met het afnemen van het eindexamen der hoogere burgerscholen in Overijssel in het jaar* 1881.

Aan den heer Commissaris des Konings in de provincie Overijssel.

De Commissie, door u bij beschikkingen van 16 Mei 1881, 3de afd., n°. 1266/1051, en van 30 April 1881, 3de afd., n°. 1063/900, benoemd tot het afnemen van het eindexamen der hoogere burgerscholen in Overijssel, heeft de eer u het volgende verslag harer werkzaamheden aan te bieden.

In hare eerste bijeenkomst, gehouden den 15den Mei in het gebouw der hoogere burgerschool te Deventer, benoemde de Commissie den heer J. OOSTING tot haren secretaris en verdeelde zich in subcommissien, voorgeschreven in art. 8 van het algemeen reglement voor de eindexamens, terwijl voor elk vak de examinatoren aangewezen werden en ook de tijd voor elk mondeling examen werd vastgesteld.

De zamenstelling van de subcommissien en de tijd, voor het examen in elk vak besteed, blijken uit het volgend overzigt, waarin de eerste naam telkens hem aanwijst, die het mondeling examen afnam.

Groep A.

Stelkunde, meetkunde, goniometrie, trigonometrie en beschrijvende meetkunde, de heeren NINCK BLOK en SCHOUTEN	1¼ uur
Werktuigkunde, de heeren SCHOUTEN en NINCK BLOK	½ »

Groep B.

Natuurkunde, de heeren SIRKS en BAKHOVEN	½ »
Scheikunde en natuurlijke historie, de heeren BAKHOVEN en SIRKS	½ »
Kosmographie, de heeren SCHOUTEN en NINCK BLOK	½ »

Groep C.

Staats- en handelswetenschappen, de heeren BÜCHLER en OOSTING	¾ »
Aardrijkskunde, de heeren HUBERTS en PEYROT	¾ »
Geschiedenis, de heeren HUBERTS en PEYROT.	¾ »
Boekhouden (alleen schriftelijk), de heeren SCHOUTEN en BÜCHLER.	

Groep D.

Nederlandsch, de heeren ELBERTS en OOSTING.	¾ uur
Fransch, de heeren PEYROT en BRENNAN	½ »
Engelsch, de heeren BRENNAN en PEYROT	½ »
Hoogduitsch, de heeren OOSTING en ELBERTS	½ »

Groep E.

Teekenen, de heeren EGBERTS, SCHOUTEN en SIRKS.

Bij den voorzitter hadden zich voor het afleggen van het examen aangemeld 19 candidaten, waaronder één vrouwelijke, namelijk:

10 leerlingen van de hoogere burgerschool te Deventer;
4 » » » » » » Zwolle;
3 » » » » » » Kampen;
1 » » het gymnasium » »

1 candidaat uit Delft, die het laatste jaar geene hoogere burgerschool had bezocht.

Er werd bepaald dat het mondeling examen zou beginnen op Maandag 18 Julij en eindigen op Zaturdag 30 Julij. Na den afloop van het examen werd door de Commissie in hare bijeenkomst op 30 Julij over de uitreiking der gevraagde getuigschriften beslist. Aan 16 candidaten werd het verlangde diploma uitgereikt, terwijl 2 werden afgewezen, en één vrouwelijke candidaat, die door ziekte verhinderd was het mondeling examen af te leggen, bij de behandeling niet in aanmerking kon komen.

In eene bijeenkomst, door de Commissie op 31 Julij gehouden, werden de verslagen opgemaakt, die hieronder worden medegedeeld.

Wiskunde.

Het examen in wiskunde gaf geene aanleiding tot andere opmerkingen dan die, welke in vorige jaren gemaakt werden bij de examens in dat vak.

Werktuigkunde.

Het mondeling onderzoek liep over de grondbeginselen dezer wetenschap, bij voorkeur over die, welke de candidaten hadden toegepast bij de oplossing der vraagstukken. Bijna zonder uitzondering hield de theorie gelijken tred met de praktijk.

Natuurkunde.

Reeds het schriftelijk werk beloofde een goed resultaat van het natuurkundig examen. Wel was het electrolytisch vraagstuk slechts door een paar candidaten volkomen opgelost, maar de overige, die in de omvangrijke becijferingen min of meer gedwaald hadden, toonden door het aangeven van den weg, die ter oplossing moest leiden, voldoende vertrouwd te wezen met de kennis en de toepassing der wetten van BOYLE, GAY LUSSAC, OHM en FARADAY. Verder bewezen de meeste candidaten door hun opstel en hun mondeling examen behoorlijk bekend te zijn met de overige deelen der natuurkunde, vooral met hetgeen bij het onderwijs telkens herhaald wordt en toepassing vindt.

Scheikunde.

Het examen in dat vak gaf slechts aanleiding tot de opmerking dat vele candidaten bij het schriftelijk werk *te* ver van het door hen gekozen onderwerp afgedwaald zijn.

Natuurhistorie.

Het examen in dierkunde leverde betere resultaten dan dat in plantkunde. Voor delfstof- en aardkunde kon, niettegenstaande de eischen laag gesteld werden, slechts aan enkele candidaten een even voldoend of een voldoend cijfer toegekend worden.

Kosmographie.

Het onderzoek naar de kennis van dit vak leidde niet tot bijzondere opmerkingen.

Staats- en handelswetenschappen.

Omtrent het examen door de candidaten in deze vakken afgelegd valt niets bijzonders mede te deelen.

Aardrijkskunde.

De aardrijkskunde was over het algemeen goed beoefend, en slechts op eene enkele uitzondering na kon aan de candidaten een voldoend of goed cijfer worden gegeven. 't Is evenwel jammer genoeg dat het weder bleek dat de examinandi niet allen even goed in hun eigen vaderland te huis waren: zij kenden soms beter de zeestroomen, de rivieren en steden in Amerika of Azie dan in Nederland. Zulks is toe te schrijven òf aan onvoldoende herhaling òf aan het gering achten van datgene, wat men reeds meent te kennen, omdat het zoo voor de hand ligt. Bijna dezelfde opmerking geldt voor de

Geschiedenis.

waarin evenwel de examinandi over 't algemeen goed te huis waren.

Nederlandsch.

Het onderzoek naar de bekwaamheid in het Nederlandsch gaf tot geene nieuwe opmerking aanleiding. Het schriftelijk examen was beter dan het mondeling, al viel op den inhoud der opstellen niet te roemen, wat ook niet te verwachten is. Taal en stijl waren bij de meeste candidaten ruim voldoende. Uit het mondeling onderzoek bleek het dat sommigen de studie der grammatica niet of niet voldoende bijgehouden, dat anderen weinig meer dan de op school behandelde stukken van VONDEL of HOOFT gelezen hadden en dat een paar zelfs het gelezene totaal vergeten waren. Over het algemeen echter was het examen voldoende, van sommigen zelfs zeer goed te noemen.

Fransch.

Het schriftelijk examen in het Fransch heeft geene aanleiding gegeven tot eenige opmerking; op weinige uitzonderingen na was het voldoende. Het mondeling examen evenzeer; alleen moeten wij de opmerking maken, dat bij eenige candidaten de studie der spraakkunst zeer verwaarloosd was en dat men de meest voorkomende onregelmatige werkwoorden zelfs niet kende. Bovendien ware het wenschelijk dat de candidaten meer lazen; het mondeling examen bewees op nieuw dat zij zeer weinig tijd aan het lezen van Fransche werken besteed hadden.

Engelsch.

Van 16 der 19 candidaten was het schriftelijk werk zeer bevredigend; de opstellen van 8 candidaten waren zeer goed. Bij het mondeling onderzoek bleek het, dat de candidaten in het algemeen in staat waren rekenschap te geven van de werken welke zij gelezen hadden. De uitspraak was over het algemeen goed; kennis der spraakkunst, ja zelfs van de eenvoudigste taalregels, liet bij de meeste candidaten veel te wenschen over.

Hoogduitsch.

De cijfers, den candidaten bij het examen in dit vak gegeven, wijzen duidelijk aan dat slechts enkelen eene meer dan voldoende mate van kennis bezaten.

Hand- en lijnteekenen.

Het examen in het teekenen leidde tot geen bijzondere opmerkingen.

Met het uitbrengen van dit verslag is de Commissie aan het einde van hare taak gekomen en brengt U haren dank voor het vertrouwen, door U in haar gesteld.

Deventer, 31 Julij 1881.

J. SIEKS, *Voorzitter.*

J. OOSTING, *Secretaris.*

VERSLAG DER COMMISSIE *belast met het afnemen van het eindexamen der hoogere burgerscholen in de provincie Groningen in het jaar* 1881.

Aan den heer Commissaris des Konings in de provincie Groningen.

De Commissie, benoemd bij Uw besluit van den 13den April 1881, n°. 7*a*, 3de afdeeling, en belast met het afnemen van het eindexamen der hoogere burgerscholen in de provincie Groningen, heeft de eer U bij dezen het volgende verslag van haar werkzaamheden aan te bieden.

In haar eerste vergadering, gehouden den 8sten Mei ll., waarin alle leden tegenwoordig waren, koos de Commissie tot haren secretaris den heer H. J. H. GRONEMAN, die echter wegens drukke bezigheden voor deze benoeming meende te moeten bedanken. Gekozen werd daarop dr. M. WOUDSTRA.

Vervolgens werd gelezen eene missive van U HoogEdel Gestrenge, waarbij aan de Commissie werd verzocht de examens zoo spoedig mogelijk, hoogstens in 7 dagen te doen afloopen. Aan het verzoek in deze missive uitgedrukt, is, blijkens het volgende, voldaan.

De Commissie verdeelde zich vervolgens in 5 subcommissien; uit deze werden de verschillende examinatoren en assessoren voor ieder examenvak aangewezen en daarna de tijd vastgesteld voor elk mondeling examen, zoo als uit het volgende overzigt blijkt.

GROEP A.

Wis- en werktuigkunde.

	Examinator.	Assessor.	Duur van het mondeling examen, in minuten uitgedrukt.
Reken- en stelkunde	Woudstra.	Allersma.	30
Meetkunde . . .	Allersma.	Woudstra.	30
Goniometrie en trigonometrie. . .	Woudstra.	H. Groneman.	20
Beschrijvende meetkunde	H. Groneman.	Allersma.	20
Werktuigkunde . .	H. Groneman.	Woudstra.	30
Technologie . . .	H. Groneman.	Woudstra.	20

GROEP B.

Natuurkundige wetenschappen.

Natuurkunde. . .	G. Groneman.	van Roijen.	30
Scheikunde . . .	Kappers.	van Roijen.	30
Natuurlijke geschiedenis.	van Roijen.	Kappers.	45
Kosmographie . .	H. Groneman.	G. Groneman.	30

GROEP C.

Geschiedkundige, staats- en handelswetenschappen.

Geschiedenis . . .	Franke.	Baumann.	45
Aardrijkskunde . .	Baumann.	Franke.	30
Handelswetenschappen	Allersma.	Franke.	15
Staatswetenschappen	Franke.	Allersma.	30

GROEP D.

Taal en letterkunde.

Nederlandsch. . .	Hillinga.	Leopold.	30
Fransch	Scheffer.	Keyman.	30
Hoogduitsch . . .	Leopold.	Hillinga.	30
Engelsch	Keyman.	Scheffer.	30

GROEP E.

Hand- en regtlijnig teekenen.

Teekenen	H. Groneman.	Baumann. G. Groneman.

In dezelfde vergadering werden de door de leden gemaakte opgaven voor het schriftelijk werk in de onderscheidene vakken van het examen besproken en vastgesteld, en deze later door den voorzitter opgezonden aan den inspecteur van het middelbaar onderwijs in de provincie Groningen.

Ten slotte werd bepaald dat het mondeling examen een aanvang zou nemen den 18den Julij.

De tweede vergadering, waarop weer alle leden tegenwoordig waren, had plaats den 17den Julij.

De voorzitter deelde mede, dat zich tien candidaten, allen leerlingen van de Rijks hoogere burgerschool te Groningen, hadden aangegeven voor het examen.

Het schriftelijk examen was door allen geregeld bijgewoond en het gemaakte werk door de examinatoren beoordeeld, die in deze of in de volgende vergadering de cijfers voor dat gedeelte vaststelden. Op deze vergadering werd vervolgens de rooster voor het mondeling examen besproken en gediscussieerd over de wijze en den omvang van het mondeling examen in de verschillende vakken.

De tien candidaten waren voor het mondeling examen blijkens den rooster verdeeld in twee groepen, ieder van 5 candidaten; de eerste groep werd geëxamineerd gedurende den 18den, 19den en 20sten Julij, en de tweede groep gedurende den 21sten, 22sten en 23sten Julij.

De uitslag, die in eene avondvergadering van den 23sten Julij werd opgemaakt en onmiddellijk aan de candidaten werd medegedeeld, was als volgt:

Nummers der candidaten.	Groepen.				
	A.	B.	C.	D.	E.
I.	6	6	6	6	8
II.	5	4	4	4	6
III.	6	5	5	7	7
IV.	6	7	7	6	5
V.	7	9	9	7	8
VI.	5	4	4	4	7
VII.	4	5	6	6	6
VIII.	5	6	7	5	4
IX.	4	7	6	6	6
X.	9	9	8	6	7

Aan de candidaten I, III, IV, V en X moest dus het diploma worden uitgereikt zonder discussie, terwijl na discussie met algemeene stemmen werden toegelaten de candidaten VII, VIII, IV, en eveneens na discussie met algemeene stemmen werden afgewezen de candidaten II en VI.

De bovenstaande tabel van de eindcijfers der vijf groepen geeft aanleiding tot beschouwingen, die in de volgende tabel kort worden voorgesteld.

GROEPEN.	Aantal malen dat elk der onderstaande cijfers in iedere groep is gegeven.										Gemiddeld cijfer voor iedere groep en voor het geheel.
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	
A.	—	—	—	2	3	3	1	—	1	—	5.7
B.	—	—	—	2	2	2	2	—	2	—	6.2
C.	—	—	—	2	1	3	2	1	1	—	6.2
D.	—	—	—	2	1	5	2	—	—	—	5.7
E.	—	—	—	1	1	3	3	2	—	—	6.4
Totaal . . .	—	—	—	9	8	16	10	3	4	—	6.04

VAKKEN.	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	Gemiddeld cijfer.
A.											
Reken- en stelkunde	—	—	—	2	3	2	1	2	—	—	5.8
Meetkunde	—	—	2	—	3	2	2	—	—	1	5.7
Goniometrie en trigonometrie . . .	—	—	—	2	3	2	2	1	—	—	5.7
Beschrijvende meetkunde	—	—	1	1	2	1	2	1	1	1	6.4
Werktuigkunde	—	—	—	3	4	2	—	1	—	—	5.2
Mechanische technologie	—	—	—	1	3	4	—	1	—	1	6.1

VAKKEN.	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	Gemiddeld cijfer.
B.											
Natuurkunde	—	—	—	2	2	2	1	1	2	—	6.3
Scheikunde	—	1	—	—	4	1	2	1	—	1	6.
Natuurlijke geschiedenis	—	—	—	—	6	2	1	1	—	—	5.7
Kosmographie	—	—	—	2	—	3	2	—	2	1	6.8
C.											
Geschiedenis	—	—	—	4	—	—	2	3	—	1	6.4
Aardrijkskunde	—	—	—	1	1	4	2	—	1	1	6.6
Staatswetenschappen	—	—	—	3	—	2	2	1	1	1	6.5
Handelswetenschappen	—	—	2	1	3	—	4	—	—	—	5.3
D.											
Nederlandsch	—	—	—	1	1	3	3	2	—	—	6.4
Fransch	—	—	1	1	3	3	2	—	—	—	5.4
Engelsch	—	—	—	2	6	2	—	—	—	—	5.
Hoogduitsch	—	—	1	1	2	1	5	—	—	—	5.8
E.											
Handteekenen	—	—	—	3	—	4	2	1	—	—	5.8
Lijnteekenen	—	—	—	1	2	2	3	2	—	—	6.3
Totaal	—	1	7	31	48	42	38	18	7	8	5.96

Voor enkele vakken gaf het examen aanleiding tot de volgende opmerkingen.

Natuurkunde.

De uitslag van dit examen bleef dit jaar beneden die van de meeste andere jaren.

Lag dit waarschijnlijk voor een groot deel aan de candidaten, men kan met grond vermoeden dat de zamengestelde aard van het vraagstuk, waarin nog al vele kleine moeijelijkheden voorkwamen, het zijne daartoe bijdroeg.

De meeste candidaten hadden bijna al hun tijd aan dit vraagstuk gewijd.

Scheikunde.

Het examen in dit vak leverde zoowel schriftelijk als mondeling over het algemeen voldoende resultaten op bij de toegelaten candidaten: van twee hunner was het examen zeer goed en van één zelfs uitmuntend. Opmerking verdient het verschijnsel dat alle candidaten de eerste der opgegeven vragen voor hun opstel hadden gekozen, de verklaring hiervoor werd eensdeels gezocht in het feit, dat deze vraag meer algemeen gesteld en voor eene meerzijdige beantwoording vatbaar was; anderdeels hierin, dat de candidaten zich met de beantwoording dezer vraag meer op het gebied der anorganische scheikunde konden bewegen, waarop zij blijkens het mondeling examen zich ook beter thuis gevoelden dan in de organische scheikunde. Bij het examen in de praktische scheikunde, dat zich bepaalde tot het onderzoek naar de metalen en een mengsel van twee in water oplosbare zouten, meestal van verschillende groepen, werden de onbekende stoffen door de meeste candidaten wel opgespoord en aangetoond, maar eene voldoende verklaring van de bewerking en van de verschijnselen bleken zij over 't algemeen niet te kunnen geven.

Geschiedenis.

Was het examen van zes der candidaten voldoende of goed, van één hunner zelfs uitmuntend, de vier overige konden slechts het cijfer 4 behalen, daar zij te weinig feitenkennis hadden om iets over de voornaamste gebeurtenissen der geschiedenis mede te deelen.

Staathuishoudkunde en staatsinrigting.

De uitslag van het examen in deze vakken mag bepaald gunstig heeten. Over het algemeen toonden de candidaten bekend te zijn met de voornaamste hoofdstukken der staathuishoudkunde en meestal waren zij zeer goed bekend met onze staatsinrigting.

Fransche taal.

De opstellen der candidaten waren over het algemeen zeer eenvoudig en niet zonder enkele grove taalfouten. Het mondeling examen bepaalde zich tot het lezen en vertalen, de taalkunde vooral in verband met de fouten, die in de opstellen waren gemaakt, en tot de geschiedenis der letterkunde, hoofdzakelijk betrekking hebbende op het tijdvak van Lodewijk XIV en van den tegenwoordigen tijd. Enkele candidaten konden sommige fouten, in hunne opstellen voorkomende, verbeteren; van de meesten was de grammaticale kennis niet groot. Slechts twee maakten daarop eene gunstige uitzondering. Over het algemeen hadden de candidaten weinig gelezen; de meesten konden het gelezene behoorlijk teruggeven.

Hiermede meent de Commissie aan het einde van haar taak gekomen te zijn. Volgaarne brengt zij haren dank aan U HoogEdelGestrenge, voor het vertrouwen in haar gesteld.

Groningen, 24 September 1881.

F. G. Gronerman, *Voorzitter.*

M. Woudstra, *Secretaris.*

VERSLAG DER COMMISSIE *belast met het afnemen van het eindexamen der hoogere burgerscholen in Drenthe, in het jaar* 1881.

Aan den Heer Commissaris des Konings in Drenthe.

De Commissie, benoemd bij Uwe beschikking van den 11den April 1881, 2de afd., n°. 936, en door het bedanken als lid van mr. W. Janssonius, aangevuld bij Uwe beschikking van den 6den Mei, 2de afd., n°. 1120, heeft de eer U bij dezen verslag te doen van hare werkzaamheden.

Op den 8sten Mei heeft zij in eene voorbereidende vergadering hare werkzaamheden geregeld. Daarin werd bepaald, dat het mondeling examen der twee candidaten, leerlingen der Rijks hoogere burgerschool te Assen, zou worden gehouden den 18den, 19den en 20sten Julij, telkens des voormiddags van 8—11 en des namiddags van 12—3 ure.

Tot secretaris der Commissie werd benoemd de heer J. Doornbos. Tot leden der subcommissien, bedoeld in art. 8 van het reglement, werden aangewezen:

voor A, de leden J. Doornbos, dr. J. Kors en dr. C. J. E. Brutel de la Rivière;

voor B, de leden dr. C. J. E. Brutel de la Rivière, dr. A. van Hasselt, dr. J. E. Enklaar en dr. J. Kors;

voor C, de leden E. Zuidema, mr. J. A. Tellegen, J. Doornbos en dr. C. J. de Lussanet de la Sablonière;

voor D, de leden dr. C. J. de Lussanet de la Sablonière, F. Meijer en H. van der Laan;

voor E, de leden dr. J. Kors, dr. C. J. E. Brutel de la Rivière en H. van der Laan.

Voorts werd bepaald, dat in alle vakken der vier eerstgenoemde afdeelingen mondeling examen zou worden afgenomen. Als examinatoren werden aangewezen de volgende leden:

de namen van hen, die het examen zouden afnemen, zijn gecursiveerd:

Wiskunde, *J. Doornbos* (planimetrie, gonio- en trigonometrie), dr. *J. Kors* (reken- en stelkunde, stereometrie en beschrijvende meetkunde), en dr. Brutel de la Rivière.

Werktuigkunde enz., dr. *Brutel de la Rivière* en J. Kors.

Natuurkunde, dr. *Brutel de la Rivière* en dr. Enklaar.

Natuurlijke historie, dr. *Enklaar* en dr. A. van Hasselt.

Scheikunde, dr. *van Hasselt* en dr. Enklaar.

Kosmographie, dr. *Brutel de la Rivière* en J. Kors.

Geschiedenis, *E. Zuidema* en mr. Tellegen.

Aardrijkskunde, *E. Zuidema* en dr. de Lussanet de la Sablonière.

Staatsinrigting, mr. *Tellegen* en J. Doornbos.

Staathuishoudkunde enz., mr. *Tellegen* en J. Doornbos.

Handelswetenschappen, *J. Doornbos* en mr. Tellegen.

Nederlandsch, dr. *de Lussanet de la Sablonière* en van der Laan.

Fransch, *F. Meijer* en H. van der Laan.

Engelsch, *H. van der Laan* en F. Meijer.

Hoogduitsch, *F. Meijer* en dr. de Lussanet de la Sablonière.

Voor den duur van het mondeling examen werd voor iederen candidaat als maximum beschikbaar gesteld: voor wiskunde 2 uren; voor scheikunde, natuurlijke historie, geschiedenis en staatswetenschappen elk $^3/_4$ uur; voor mechanica, natuurkunde, aardrijkskunde, de vier talen elk $^1/_2$ uur; voor kosmographie en handelswetenschappen elk $^1/_4$ uur, zoodat het mondeling examen, over drie dagen verdeeld, in 't geheel voor iederen candidaat 9 uren duurde.

Nog werd bepaald, dat de examinatoren hun oordeel over het schriftelijk werk in eenig vak zouden uitdrukken door middel van een gelijk cijfer als in art. 22 van het reglement voor de verschillende afdeelingen is voorgeschreven, en dat vervolgens bij het mondeling onderzoek zou worden nagegaan, of dat cijfer nog zou moeten worden verhoogd, bij zeldzame uitzondering verlaagd.

De uitslag van het examen mag gunstig genoemd worden, daar aan de beide candidaten het getuigschrift kon worden uitgereikt. In het volgend tabellarisch overzigt is aangewezen, welke cijfers werden toegekend voor elk der vakken afzonderlijk en voor de vijf hoofdafdeelingen.

VAKKEN OF AFDEELINGEN,	Aantal malen, dat is toegekend het cijfer						Totaal.
	4	5	6	7	8	9	10	
Wiskunde.	—	—	—	—	1	1	—	2
Werktuigkunde enz. . .	—	1	—	—	1	—	—	2
Afdeeling A.	—	—	—	1	—	1	—	2
Natuurkunde	—	—	—	1	—	1	—	2
Scheikunde	—	—	—	—	1	1	—	2
Natuurlijke historie . .	—	—	—	2	—	—	—	2
Kosmographie	—	—	—	1	—	1	—	2
Afdeeling B.	—	—	—	1	1	—	—	2
Geschiedenis	—	—	—	1	—	1	—	2
Aardrijkskunde	—	—	1	—	1	—	—	2
Staatsinrigting	—	—	—	—	2	—	—	2
Staathuishoudkunde . .	—	—	—	—	2	—	—	2
Handelswetenschappen .	—	—	—	1	1	—	—	2
Afdeeling C.	—	—	—	1	1	—	—	2
Nederlandsch	—	—	—	—	1	1	—	2
Fransch	—		2	—	—	—	—	2
Engelsch	—	—	—	2	—	—	—	2
Hoogduitsch	—	—	—	1	1	—	—	2
Afdeeling D.	—	—	—	2	—	—	—	2
Handteekenen	1	1	—	—	—	—	—	2
Lijnteekenen.	—	—	2	—	—	—	—	2
Afdeeling E.	—	1	1	—	—	—	—	2
Voor alle vakken . . .	1	2	5	9	11	6	—	34
Voor alle afdeelingen. .	—	1	1	5	2	1	—	10

De som der vijf cijfers voor de vijf afdeelingen bedroeg voor de beide candidaten 37 en 34.

Blijkens de aan de beide candidaten toegekende cijfers, was de uitkomst van het examen in alle vakken, met uitzondering van het teekenen, zeer bevredigend. De drie leden der sub-commissie, welke na veel aarzelen op zich hebben genomen een oordeel uit te spreken over de bedrevenheid der candidaten in het hand- en regtlijnig teekenen, wenschen in de eerste plaats te doen uitkomen, dat zij zich zeer weinig bevoegd achten in deze zaak een oordeel te vellen, zoodat dan ook aan dat oordeel niet te veel waarde moet worden gehecht.

Wat nu betreft het handteekenen, daarbij was in de eerste plaats tot voorbeeld gesteld eene groep, bestaande uit een scheeven kegel en een prisma, welke ligchamen zoodanig waren geplaatst, dat de schaduw van den kegel

op het prisma viel. Geen der candidaten bleek bekend te zijn met de eenvoudigste regelen der perspectief; bij een der candidaten waren de afmetingen van de verschillende deelen der groep, bij den anderen de rigting van sommige hoofdlijnen ten eenenmale verkeerd op de teekening teruggegeven; verder waren schaduwen aangebragt, waar zij met geene mogelijkheid konden worden gezien. Uit het opwerken van de groep bleek, dat de candidaten daarin eenigzins ervaren waren.

In de tweede plaats was opgegeven het schetsen van eene kop naar een voorbeeld. De uitvoering liet bij beide candidaten veel te wenschen over en met name de uitwerking van de schaduwpartijen.

De constructie van het werkstuk voor het regtlijnig teekenen opgegeven was goed uitgevoerd; het trekken van de stippellijnen liet evenwel nog al wat te wenschen over.

Tot belangrijke opmerkingen heeft het examen geen aanleiding gegeven. Alleen meent de Commissie, wat de opgaven van het schriftelijk werk voor de natuurkunde betreft, te moeten herhalen, wat zij reeds het vorige jaar opmerkte, dat het naar hare bescheiden meening voor de candidaten wenschelijk is, dat daarvoor meer tijd worde beschikbaar gesteld dan zulks dit jaar en het vorige het geval is geweest. Gaarne zou zij zien, dat men in het vervolg terugkeerde tot de vroegere regeling, waarbij èn voor de oplossing van een tweetal vraagstukken, èn voor het maken van een opstel eene tijdruimte van 3 uren was toegestaan. Wil men toch de candidaten in de gelegenheid stellen een opstel te leveren, waaruit men kan afleiden, of zij in staat zijn van eenig onderwerp een eenigzins volledig overzigt te geven, zonder dat zij zich daarom in allerlei bijzonderheden behoeven te verdiepen, dan is het noodig, dat daarvoor evenveel tijd worde gegund als voor de opstellen in de vier talen.

De Commissie meent hiermede hare taak te hebben volbragt, en heeft de eer UHoogEdelGestr. dank te betuigen voor het in haar gestelde vertrouwen.

Assen, den 16den Augustus 1881.

C. J. DE LUSSANET DE LA SABLONIÈRE, *Voorzitter.*
J. DOORNBOS, *Secretaris.*

VERSLAG DER COMMISSIE, *belast met het afnemen van het eindexamen der hoogere burgerscholen in de provincie Limburg, in* 1881.

Aan den Hoog EdelGestrengen Heer Commissaris des Konings in de provincie Limburg.

De Commissie, ingevolge Uwe beschikking van 30 April 1881, 1ste afd. A, n°. 3569/34, belast met het afnemen der eindexamens van de hoogere burgerscholen in de provincie Limburg, heeft de eer U het verslag harer werkzaamheden aan te bieden.

In hare eerste vergadering, gehouden op Woensdag 11 Mei, benoemde zij tot haren secretaris den heer H. J. EYMAEL, en ging zij vervolgens over tot het opmaken van den volgenden rooster, welke de leden der sub-commissiën, alsmede de eerste en tweede examinatoren voor elk der examenvakken aanwijst.

Sub-commissie Groep A. *Wis- en werktuigkunde.*

Stelkunde,	de heeren	Koldewijn	en Steyns.
Trigonometrie,	»	» Steyns	» Keuller.
Meetkunde,	»	» Koldewijn	» Vermeulen.
Beschrijvende meetkunde,	»	» Keuller	» Koldewijn.
Mechanica,	»	» Keuller	» Koldewijn.

Sub-commissie Groep B. *Natuurkundige wetenschappen.*

Natuurkunde,	de heeren	Hoffmans	en Vermeulen.
Scheikunde,	»	» Vermeulen	» Keuller.
Natuurlijke historie,	de heeren	Vermeulen	en Steyns.
Kosmographie,	»	» Steyns	» Koldewijn.

Sub-commissie Groep C. *Geschied- en staatkundige wetenschappen.*

Geschiedenis,	de heeren	Seyn	en Menten.
Aardrijkskunde,	»	» Seyn	» Eymael.
Staathuishoudkunde,	»	» Stoffels	» Menten.
Staatsregeling en statist.,	»	» Stoffels	» Menten.
Handelswetenschappen,	»	» Knittel	» Seyn.

Sub-commissie D. *Talen.*

Nederlandsch,	de heeren	Eymael	en Seyn.
Fransch,	»	» Menten	» Stoffels.
Hoogduitsch,	»	» Knittel	» Leers.
Engelsch,	»	» Leers	» Knittel.

Sub-commissie E. *Teekenen.*

Handteekenen,	de heeren	Leers	en Vermeulen.
Regtlijnig teekenen,	»	» Keuller	» Koldewijn.

Bij den voorzitter hadden zich acht candidaten tot het afleggen van het examen aangemeld, en wel:

2 leerlingen van de hoogere burgerschool te Maastricht,
2 » » » Rijks hoogere burgerschool te Roermond,
4 » » » bijzondere hoogere burgerschool te Rolduc.

Er werd besloten dit achttal in twee groepen, elk van vier candidaten, te verdeelen en iedere groep gedurende drie dagen aan een mondeling onderzoek te onderwerpen, terwijl een vierde dag voor het examen in het handteekenen beschikbaar zou blijven. Door dit laatste voor de eerste groep op den vierden examendag en voor de tweede op den derden vast te stellen, was het mogelijk het geheele mondelinge onderzoek in zes dagen te doen afloopen.

De duur van het examen in de verschillende vakken werd bepaald als volgt:

Reken- en stelkunde,	20	minuten.
Meetkunde,	20	»
Trigonometrie,	20	»
Beschrijvende meetkunde,	20	»
Werktuigkunde,	20	»
Natuurkunde,	30	»
Scheikunde,	30	»
(Praktische chemie),	onbepaald.	
Natuurlijke historie,	30	minuten.
Kosmographie,	20	»
Geschiedenis,	40	»
Aardrijkskunde,	20	»
Staathuishoudkunde, Staatsregeling en statistiek,	30	»
Handelswetenschappen,	20	»
Nederlandsch,	30	»
Fransch,	30	»
Hoogduitsch,	30	»
Engelsch,	30	»

Nadat nog twee voorbereidende zittingen waren gehouden, de eerste op Woensdag 25 Mei, tot het vaststellen van de opgaven voor het schriftelijk werk, de tweede op Zondag 17 Julij, tot het bepalen der cijfers, door de candidaten daarin verkregen, werd den 18den Julij een begin gemaakt met het mondeling onderzoek, hetwelk overeenkomstig bovengenoemde regeling den 23sten daaropvolgende een einde nam.

In de den volgenden dag gehouden eindvergadering werden de eindcijfers bepaald, door elk der candidaten in de verschillende groepen behaald, en het volgende resultaat verkregen:

Candidaten.	Groepen					Totaal.
	A	B	C	D	E	
N°. 1.	5	5	7	7	6	30
» 2.	7	6	7	6	8	34
» 3.	7	6	7	6	7	33
» 4.	4	4	5	6	8	27
» 5.	6	5	7	7	5	30
» 6.	7	7	7	8	6	35
» 7.	5	5	8	7	7	32
» 8.	6	7	6	7	5	31

Dientengevolge kon aan 7 candidaten, overeenkomstig art. 23 van het reglement, het verlangde getuigschrift zonder voorafgaande discussie worden uitgereikt. Over candidaat 4, welke in de twee groepen A en B het eindcijfer 4 had gekregen, moest ingevolge voornoemd artikel beraadslaagd worden.

Er pleitten echter ten zijnen gunste zoo vele en gegronde redenen, dat de commissie, na rijp overleg, met tien stemmen tegen eene, besloot ook hem het gevraagd diploma toe te kennen.

Daar dus alle candidaten het examen met gunstigen uitslag hebben afgelegd, kan de commissie niet anders dan zeer tevreden zijn over de resultaten van het gehouden onderzoek. Tot staving van dit haar gevoelen mogen onderstaande tafels dienen, welke uit de officieele lijst der toegekende cijfers afgeleid zijn.

TABEL A.

Aantal malen, dat toegekend is het cijfer:

VAKKEN.	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	Totaal.
Reken- en stelkunde	—	—	—	2	—	3	2	1	—	—	8
Meetkunde	—	—	—	—	4	1	2	1	—	—	8
Trigonometrie	—	—	—	2	1	3	—	2	—	—	8
Beschrijvende meetkunde	—	—	—	—	2	3	1	1	1	—	8
Mechanica en technologie	—	—	1	—	3	2	1	1	—	—	8
Natuurkunde	—	—	1	1	2	1	2	1	—	—	8
Scheikunde	—	—	—	3	1	—	2	1	1	—	8
Natuurlijke historie	—	—	1	1	1	1	2	1	1	—	8
Kosmographie	—	—	—	1	4	1	2	—	—	—	8
Geschiedenis	—	—	—	—	1	1	1	5	—	—	8
Aardrijkskunde	—	—	1	2	—	3	2	—	—	—	8
Staathuishoudkunde	—	—	—	—	—	4	2	2	—	—	8
Staatsregeling	—	—	—	—	2	1	3	2	—	—	8
Handelswetenschappen	—	—	—	—	2	1	2	3	—	—	8
Nederlandsch	—	—	—	—	1	3	2	2	—	—	8
Fransch	—	—	—	—	—	1	3	1	3	—	8
Hoogduitsch	—	—	—	—	2	3	1	2	—	—	8
Engelsch	—	—	—	—	2	2	3	—	1	—	8
Handteekenen	—	—	—	—	3	3	1	—	—	1	8
Regtlijnig teekenen	—	—	—	—	2	2	2	1	1	—	8
Som der cijfers	—	—	4	12	33	39	36	27	8	1	160

Hieruit blijkt, dat het aantal voldoende cijfers voor de afzonderlijke vakken 144, het aantal onvoldoende slechts 16 bedraagt; verder, dat het cijfer 1 en 2 in het geheel niet, 3 slechts viermaal, 4 niet meer dan twaalfmaal voorkomt, terwijl het cijfer 8 zeven en twintig maal, 9 achtmaal en 10 éénmaal is toegekend.

TABEL **B.**

Aantal malen, dat is toegekend het cijfer:

GROEPEN.	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	Totaal.
A.	—	—	—	1	2	2	3	—	—	—	8
B.	—	—	—	1	3	2	2	—	—	—	8
C.	—	—	—	—	1	1	5	1	—	—	8
D.	—	—	—	—	—	3	4	1	—	—	8
E.	—	—	—	—	2	2	2	2	—	—	8
Som der cijfers . . .	—	—	—	2	8	10	16	4	—	—	40

Komen hier de cijfers 9 en 10 niet meer voor, zoo is van den anderen kant het cijfer 3 totaal weggevallen en het cijfer 4 tot twee gevallen gereduceerd.

Ten einde het verslag zoo volledig mogelijk te maken, laat de Commissie hier nog enkele opmerkingen over de verschillende vakken in 't bijzonder volgen.

Stel- en meetkunde. Bij het examen in de stelkunde toonden de candidaten over het algemeen voldoende vaardigheid te bezitten in het oplossen van vraagstukken; maar op eenvoudige vragen, de theorie betreffende, bleven zij dikwijls het antwoord schuldig. Hetzelfde geldt voor het examen in de meetkunde.

Gonio- en trigonometrie. De resultaten van het schriftelijk werk waren over 't algemeen beter dan die van het mondeling examen. Verschillende candidaten verwarden voortdurend bewijzen met definities, en omgekeerd. Vooral van de goniometrie bleek veel vergeten te zijn. De kennis der trigonometrie was daarentegen meestal voldoende.

Beschrijvende meetkunde. In het schriftelijk werk behaalden de meeste candidaten vrij hooge cijfers; slechts aan één hunner moest een onvoldoend cijfer worden toegekend. Het mondeling examen was bij sommigen minder goed, 't welk hoofdzakelijk daaraan toe te schrijven was, dat zij zich vrij moeijelijk figuren in de ruimte voorstellen konden. De candidaat, welke onvoldoend schriftelijk werk geleverd had, herwon daarentegen het verlorene door een vrij goed mondeling examen.

Mechanica. Het schriftelijk examen in de mechanica leverde niet dan middelmatige resultaten. Van het vraagstuk over de beweging had slechts één candidaat eene volledige oplossing gegeven. Het mondeling examen was over het algemeen voldoende en bij sommigen zelfs goed.

Natuurkunde. Het schriftelijk examen gaf weinig reden tot tevredenheid. Het vraagstuk werd bijna door geen enkelen candidaat op voldoende wijze opgelost. In het opstel toonden slechts een tweetal juiste en heldere begrippen over de proefondervindelijke natuurkunde te hebben, en hunne denkbeelden op duidelijke wijze te kunnen ontwikkelen. De resultaten van het mondelinge examen waren iets beter dan dat van het schriftelijke. Het gemiddelde cijfer dat aan de candidaten kon toegekend worden, was 5.

Scheikunde. Het examen in de scheikunde leidde tot zeer uiteenloopende resultaten. Deze spiegelen zich af in het feit, dat aan vier candidaten betrekkelijk lage cijfers (aan 3 candidaten 4, aan één 5) moesten toegekend worden, terwijl de overige vier het bragten tot 7 en 8, één zelfs tot 9. Bij die candidaten, wier kennis te kort schoot of slechts even voldoende werd geoordeeld, was het minder de onbekendheid met de scheikundige bereidingen en de eigenschappen der voornaamste elementen en verbindingen, welke aanleiding gaf tot billijke klagten, dan wel het volslagen gemis aan helder inzigt omtrent den zin en de beteekenis der eerste scheikundige wetten en de gronden der nieuwere chemie. Het scheikundig denken was sommigen ten eenenmale vreemd, zoodat met redenen mag betwijfeld worden of een werk over chemie in later jaren door hen met begrip zal gelezen worden. Van de wijzen bij voorbeeld, waarop de formules, zoowel der anorganische als die der organische verbindingen zijn vastgesteld, van de methoden ter bepaling van atoom en moleculair gewigt, van den zamenhang tusschen moleculair gewigt en dampdigtheid, wisten deze candidaten of volstrekt niet, of slechts zeer gebrekkig rekenschap te geven. Aan een paar zelfs was de hypothese van Avogadro en Ampère totaal onbekend.

Natuurlijke historie. Het examen in de natuurlijke historie stak gunstig af bij dat van sommige vroegere jaren. Slechts aan twee candidaten moest een onvoldoend cijfer worden toegekend. Door meerdere candidaten zelfs schenen plant- en dierkunde met zekere voorliefde beoefend te zijn. Ook in de aard- en delfstofkunde voldeden de meesten aan de zeer matig gestelde eischen van het examen. Alleen mag hier de opmerking niet achterwege blijven, dat de gesteldheid van den vaderlandschen bodem bij de studie der geologie niet altijd de haar toekomende plaats had ingenomen.

Kosmographie. Was de kennis van verscheidene candidaten voldoende te achten, bij anderen bleek zij beneden de billijkste eischen. Dezen hadden zelfs van de eenvoudigste zaken, bij voorbeeld het ontstaan der jaargetijden, geen helder denkbeeld.

Geschiedenis. Het examen in de geschiedenis bewees dat het onderwijs zeer goede vruchten had opgeleverd, zoodat slechts één candidaat het cijfer 5, dat is even voldoende, werd toegekend. Dit is te meer te waarderen, als men overweegt dat in den 4den en 5den cursus een betrekkelijk geringe tijd aan geschiedenis kon gewijd worden. Minder aangenaam was het op te merken, dat de gebeurtenissen der laatste zestig jaren den candidaten niet helder voor den geest stonden.

Aardrijkskunde. De meeste candidaten bewezen genoegzame kennis der aardrijkskunde te bezitten; bij sommigen echter liet die wel iets te wenschen over, zoodat tweemaal het cijfer 4 en eens zelfs 3 moest worden toegekend.

In afwijking met verslagen van vorige jaren kan getuigd worden, dat in de natuurkundige aardrijkskunde betere vorderingen te bespeuren waren. Tot het maken van andere opmerkingen heeft het examen geene aanleiding gegeven.

Staatswetenschappen. Het examen in staathuishoudkunde gaf zeer bevredigende uitkomsten. Sommige candidaten gaven blijken van goede, ernstige studie. Over 't algemeen was vooruitgang te bespeuren ten aanzien van eene juiste opvatting omtrent de beginselen, waar vroeger het geheugen alleen meer de hoofdrol speelde.

Over statistiek werden slechts enkele vragen gesteld, betreffende hare strekking en hulpbronnen, de staatsbegrooting, de staatsschuld en dergelijke, die meestal goed werden beantwoord.

Het examen in staatsregeling was iets minder gunstig dan dat in staathuishoudkunde. Toch kon aan alle candidaten een voldoend, aan enkelen zelfs een goed cijfer gegeven worden. Met de inrigting van het openbaar bestuur waren allen tamelijk wel bekend; maar het regte, principiële begrip omtrent die inrigting liet hier en daar te wenschen over.

Handelswetenschappen. De opgegevene memoriaalposten waren, op enkele uitzonderingen na, goed gejournaliseerd en ook de promesse vrij goed gesteld. Mondeling echter waren de antwoorden van eenige candidaten minder voldoende, daar zij van 't *debet* en 't *credit* van sommige rekeningen geen duidelijk begrip hadden, en derhalve ook bij het opmaken der werkelijke balans en verliesrekening te kort schoten. Met den wissel en ander handelspapier, alsmede de regten en verbindtenissen van het wisselpersoneel, waren velen vrij goed bekend. In het handelsrekenen hadden allen het schriftelijk vraagstuk goed beantwoord; nogtans bleek in het mondeling examen, dat verscheidene met voorname berekeningen in den handel minder goed bekend waren.

Nederlandsche taal. Zonder schitterend te mogen heeten, kunnen de resultaten van dit examen toch als zeer bevredigend beschouwd worden.

Twee candidaten beantwoordden ten volle aan de gestelde eischen en verwierven het cijfer 8; bij de overigen liet nu eens het opstel, dan weer de kennis der grammatica of letterkunde te wenschen over. Toch behoefde slechts aan één hunner het cijfer 5 (even voldoende) toegekend te worden.

Fransche taal. Het examen in de Fransche taal leverde resultaten, die in het algemeen zeer bevredigend kunnen genoemd worden. De meeste candidaten waren genoegzaam op de hoogte van de regels der taal en konden tevens met tamelijk gemak hunne denkbeelden in het Fransch weêrgeven. Eenigen toonden zelfs genoegzaam in den geest der taal doorgedrongen en met de haar eigene uitdrukkingen bekend te zijn.

Wat de kennis der Fransche letterkunde betreft, zoo kan men, al gaven ook enkelen bewijzen van tamelijk algemeene kennis, de gegronde aanmerking maken, dat men zich tot een te bekrompen getal schrijvers of werken bepaalde; eene uitgebreidere en vooral meer zelfstandige lectuur ware zeker te wenschen geweest. Toch konden ook hierin meestal goede cijfers gegeven worden.

Hoogduitsche taal. Alhoewel eenige opstellen in deze taal ontsierd waren door vele taalfouten en onduitsche uitdrukkingen, was het schriftelijk werk over het algemeen ruim voldoende. Van de grammatica hadden de candidaten, zooals bij het mondeling examen bleek, meer werk gemaakt dan van de studie der Hoogduitsche litteratuur, daar zij meestal slechts bekend waren met enkele stukken der klassieke schrijvers uit de tweede helft der achttiende en het begin der negentiende eeuw. De meeste candidaten hadden eene tamelijk zuivere uitspraak, en sommigen wisten zich zelfs gemakkelijk en vloeijend in deze taal uit te drukken.

Engelsche taal. De uitslag van het examen in deze taal kan, over het algemeen genomen, bevredigend genoemd worden. Verscheidene candidaten gaven blijken zoowel van kennis der spraakkunst als van bekendheid met de hoofdtijdperken van de geschiedenis der Engelsche letterkunde; dit laatste bleek vooral door de belezenheid, welke sommige candidaten aan den dag legden. Bij enkele candidaten liet de toepassing van de regels der spraakkunst te wenschen over.

Regtlijnig teekenen. De meeste candidaten hadden vrij naauwkeurig geteekend. Het overhalen liet echter bij sommigen veel te wenschen over; doch dit is waarschijnlijk voor een groot deel toe te schrijven aan het gebruik van minder goede teekengereedschappen.

Handteekenen. Vele candidaten schenen zich meer toegelegd te hebben op het opwerken der teekeningen, dan wel op het schetsen van omtrekken. Één candidaat had in alle opzigten voortreffelijk werk geleverd, zoodat hem dan ook het cijfer 10 kon toegekend worden. Het ware echter wenschelijk, dat de candidaten meer gebruik maakten van hun regt, om onder toezigt van hunnen leeraar gemaakte en behoorlijk gewaarmerkte teekeningen bij het examen over te leggen.

Aldus aan het einde van hare taak gekomen, betuigt de Commissie U Hoog Edel Gestr. haren dank voor het in haar gesteld vereerend vertrouwen.

Maastricht, 11 September 1881.

De Voorzitter der Commissie voornoemd,

Dr. J. Hoffmans.

De Secretaris der Commissie voornoemd,

H. J. Eymael.

BIJLAGE J.

REGLEMENT *van de normaalschool voor teekenonderwijzers en van de school voor kunstnijverheid.*

Artikel 1. De normaalschool voor teekenonderwijzers en de school voor kunstnijverheid zijn gevestigd te Amsterdam.
De eerste heeft ten doel de opleiding van onderwijzers en leeraren in:

a. het handteekenen;

b. het bouwkundig teekenen;

c. het werktuigkundig teekenen;

d. het boetseren.

De tweede verstrekt het onderwijs in de toepassing van bouw-, beeldhouw- en schilderkunst op de onderscheiden takken van nijverheid.

Algemeene bepalingen.

Artikel 2. Het bestuur van elke school is opgedragen aan een directeur.
Bij ongesteldheid, afwezigheid of ontstentenis van den directeur, gedurende ten hoogste drie dagen, wijst hij zelf een der leeraren aan, die hem op zijne verantwoordelijkheid vervangt.
Voor langer afwezigheid van den directeur uit de school vraagt hij de vergunning van den Minister van Binnenlandsche Zaken, die bij het verleenen daarvan een der leeraren met de waarneming van het directeurschap belast.
Verkeert de directeur door plotselinge ongesteldheid of eenig ander toeval in de onmogelijkheid om aan het voorschrift van het 2de lid van dit artikel te voldoen, dan treedt de oudste leeraar der school voorloopig in zijne plaats en geeft ten spoedigste van het gebeurde kennis aan den Minister.

Artikel 3. De directeur staat aan het hoofd van het onderwijzend personeel, heeft de algemeene leiding van het onderwijs en is verantwoordelijk voor de handhaving van de voorschriften het onderwijzend en het dienstpersoneel, de leerlingen en het onderwijs betreffend.
Hij stelt onder goedkeuring van den Minister de noodige huishoudelijke reglementen vast; hij woont de lessen bij zoo vaak hij dit noodig oordeelt.

Artikel 4. Hij is belast met de administratie en de comptabiliteit.

Artikel 5. Hij doet geen aankoopen noch bestellingen zonder magtiging van den Minister.

Artikel 6. Hij is verantwoordelijk voor de behoorlijke bewaring van het archief en van de hulpmiddelen. Van deze laatste houdt hij een inventaris.
Voorwerpen, aan de school behoorende, worden niet buiten de localen ten gebruike gegeven.

Artikel 7. Jaarlijks vóór 1 Junij zendt hij aan den Minister eene raming der voor het volgend dienstjaar benoodigde gelden.

Bij den aanvang van elk dienstjaar onderwerpt hij een plan van indeeling omtrent het gebruik der toegestane gelden aan de goedkeuring van den Minister.
Vóór 1 April van elk jaar zendt hij aan den Minister ter goedkeuring zijne rekening en verantwoording over het afgeloopen dienstjaar.

Artikel 8. Jaarlijks vóór den laatsten October zendt hij aan den Minister een verslag over het afgeloopen schooljaar, betreffende:

a. den toestand der localen;

b. het onderwijzend en dienstpersoneel;

c. de leerlingen;

d. den staat van het onderwijs;

e. de hulpmiddelen;

f. de financien;

g. de voorstellen tot ontwikkeling of verbetering der school.

Artikel 9. Bij de aanvaarding zijner betrekking legt de directeur den navolgenden eed schriftelijk af:
» Ik zweer (beloof) dat ik mijn ambt naauwgezet en trouw zal vervullen, en den bloei der Rijks-normaalschool voor teekenonderwijzers (van den cursus in de toepassing van de kunst op de nijverheid) met al mijn vermogen zal bevorderen.
» Zoo waarlijk helpe mij God Almagtig! (Dat beloof ik!)"

Artikel 10. De leeraren gedragen zich in al wat het onderwijs, de tucht en de huishouding der school betreft, naar de voorschriften van den directeur, behoudens beroep op den Minister.

Artikel 11. Ieder leeraar is verantwoordelijk voor de tucht in zijne klasse en voor de zorgvuldige behandeling der hem toevertrouwde hulpmiddelen.

Artikel 12. De leeraar, door wettige reden verhinderd onderwijs te geven, verwittigt daarvan aanstonds den directeur, die ten spoedigste maatregelen neemt om hem door een anderen der leeraren tijdelijk te vervangen.
Een leeraar mag zich niet onttrekken aan de verpligting om de hem tijdelijk door den directeur opgedragen lessen van een zijner ambtgenooten waar te nemen, behoudens beroep op den Minister.
Voor afwezigheid van een leeraar gedurende ten hoogste een week, wordt het verlof van den directeur, gedurende langer dan een week, de vergunning van den Minister vereischt, welke door tusschenkomst van den directeur wordt gevraagd.

Artikel 13. De directeur en de leeraren behoeven de vergunning van den Minister tot het bekleeden van ambten of bedieningen en tot het geven van privaat-onderwijs.

Artikel 14. De leeraren vergaderen onder voorzitterschap van den directeur tot het behandelen van de belan-

gen der school telkens wanneer de directeur dit noodig acht of drie leeraren schriftelijk aan den directeur het verlangen daartoe te kennen geven.

Artikel 15. Boven hunne jaarwedde ontvangen de directeur en de leeraren, ieder naar gelang van het aantal lesuren, welke hij geeft, eene toelage, waarvan het gezamenlijk bedrag overeenkomt met de helft der geïnde schoolgelden.

Artikel 16. De leeraren leggen bij het aanvaarden hunner betrekking gelijken eed af als bedoeld in artikel 9.

Artikel 17. Jaarlijks vóór 1 Junij worden het programma der lessen en de rooster der lesuren door de vergadering der leeraren aan den Minister ter goedkeuring voorgelegd.

Artikel 18. Het programma vermeldt het aantal lesuren wekelijks in iedere klasse aan elk vak te wijden, de namen der leeraren die het onderwijs geven en den omvang van het onderwijs in elk vak.

Artikel 19. De volledige cursus duurt drie jaren.

Het schooljaar vangt, te beginnen met 1882, den eersten Dingsdag in September aan.
Er zijn drie vacantien:

a. van Kerstmis tot den eersten Maandag in Januarij, of zoo deze op Nieuwjaarsdag valt, tot den 2den Januarij;

b. van Zondag vóór Paschen tot en met den tweeden Paaschdag;

c. van den derden Zondag in Julij tot den eersten Dingsdag in September.

Artikel 20. De toelating van nieuwe leerlingen geschiedt op grond van de gunstige uitkomsten van een voor den directeur, bijgestaan door de leeraren, in het openbaar te houden toelatings-examen.
Dit examen heeft jaarlijks na den afloop van het schooljaar op een door den directeur te bepalen tijdstip plaats.
Wie aan dit examen wil deelnemen moet den leeftijd van 16 jaren bereikt hebben.

Artikel 21. De overgang van de leerlingen naar eene hoogere klasse heeft plaats op grond van de bevredigende uitkomsten van een vóór het einde van het schooljaar onder leiding van den directeur, ten overstaan der leeraren, te houden overgangs-examen.
Van den uitslag van dit examen wordt aan ieder leerling voor zooveel hem betreft, een getuigschrift afgegeven.
Een leerling wordt niet langer dan twee jaren tot dezelfde klasse toegelaten.

Artikel 22. Aan de leerlingen, die den volledigen cursus hebben bijgewoond, wordt eenmaal 's jaars gelegenheid gegeven om een diploma te verkrijgen ten gevolge van een openbaar eindexamen, af te leggen ten overstaan van den directeur, de leeraren en een of meer door den Minister aan te wijzen deskundigen.

Artikel 23. Voor de aanschaffing der bij de oefeningen noodige gereedschappen wordt, onder goedkeuring der leeraren die het aangaat, door en ten koste van de leerlingen gezorgd.
De directeur en de leeraren onthouden zich van de levering van zoodanige gereedschappen.

Artikel 24. Zij, die als leerlingen wenschen toegelaten te worden, melden zich vóór den 1sten Julij schriftelijk bij den directeur aan met overlegging van een geboorte-extract en van de verklaring bedoeld bij art. 17 der wet van 4 December 1872 (*Staatsblad* n°. 134).

Artikel 25. Ieder leerling geeft bij zijn verzoek om toelating op, tot welke der scholen in art. 1 bedoeld, hij wenscht gerekend te worden.

Artikel 26. Bij zijne toelating ontvangt elk leerling een exemplaar van het gedrukt programma der lessen en van den rooster der lesuren.

Artikel 27. Het bedrag van het schoolgel is dertig gulden, vóór den aanvang van elk schooljaar in 's Rijks schatkist te storten.
Terugbetaling geschiedt uitsluitend indien door overlijden vóór den aanvang der lessen van deze geen gebruik is gemaakt, en alsdan op aanvrage der erfgenamen.
Onvermogenden, die van bijzonderen aard blijk geven, kunnen, op voorstel van den directeur, door den Minister van de betaling van het schoolgeld worden vrijgesteld.

Artikel 28. Hun die zich aan herhaald onordelijk gedrag gedurende de lessen of aan wederkeerende ongehoorzaamheid aan de reglementaire voorschriften schuldig maken, kan door de vergadering der leeraren, op voorstel van den directeur, het verder bijwonen der lessen ontzegd worden.

Artikel 29. Van de leerlingen wordt door den directeur een stamboek aangelegd, volgens een door den Minister goed te keuren model.

Bijzondere bepalingen.

Artikel 30. Aan de normaalschool voor teekenonderwijzers wordt onderwijs gegeven in:

1°. het regtlijnig teekenen met behulp van instrumenten;

2°. het handteekenen tot en met de copie naar het gekleed levend model;

3°. het schilderen naar pleisterafgietsels en naar het stilleven;

4°. het bouwkundig teekenen;

5°. het werktuigkundig teekenen;

6°. het boetseren;

7°. de stijl- en ornamentleer, (theorie, geschiedenis en ontwerpen);

8°. de kunstgeschiedenis en schoonheidsleer;

9°. de ontleedkunde en de proportieleer van den mensch;

10°. de vlakke en beschrijvende meetkunde;

11°. de doorzigtkunde;

12°. de methodologie en de paedagogiek van het teeken- en boetseeronderwijs.

Artikel 31. Aan de school voor kunstnijverheid wordt onderwijs gegeven in:

1°. de theoretische en practische toepassing der bouwkunst, der schilderkunst en der beeldhouwkunst op de aan deze kunsten verwante takken van nijverheid;

2°. het regtlijnig teekenen met behulp van instrumenten;

3°. het handteekenen tot en met de copie naar het naakt levend model;

4°. de stijl- en ornamentleer;

5°. de geschiedenis der kunsten en ambachten;

6°. de kleurenleer;

7°. de kennis der materialen;

8°. de ontleedkunde en de proportieleer van den mensch en van de dieren;

9°. de beginselen der beschrijvende meetkunde;

10°. de doorzigtkunde.

Artikel 32. De lessen bedoeld in art. 30 worden ook gevolgd door de leerlingen ingeschreven bij de school voor

kunstnijverheid, aan wie dit door de directeuren van beide scholen wordt voorgeschreven.

Artikel 33. Het in art. 20 bedoeld toelatings-examen omvat:

a. voor zooveel de normaalschool betreft:

1°. lezen, schrijven, rekenen;

2°. het behoorlijk teekenen van een eenvoudig voorwerp naar de natuur en van een eenvoudig pleisterornament.

Zij, die in het bezit zijn van het diploma bedoeld in art. 55 der wet op het middelbaar onderwijs van 2 Mei 1863 (*Staatsblad* n°. 50), behoeven geen examen af te leggen in de vakken 1°. vermeld.

b. Voor zooveel de school voor kunstnijverheid betreft:

1°. lezen, schrijven, rekenen en de beginselen der vlakke meetkunde;

2°. de beginselen der Nederlandsche en der algemeene geschiedenis en der aardrijkskunde;

3°. het behoorlijk teekenen van een voorwerp naar de natuur en van een zamengesteld pleisterornament;

4°. de beginselen der perspectief en der projectieleer;

5°. de beginselen der ornamentleer.

Zij, die in het bezit zijn van het diploma bedoeld in art. 55 der wet op het middelbaar onderwijs van 2 Mei 1863 (*Staatsblad* n°. 50), behoeven geen examen af te leggen in de vakken sub 1°. en 2°. vermeld.

Artikel 34. Aan ieder leerling der normaalschool voor teekenonderwijzers, die het diploma bedoeld in art. 22 verkrijgt, wordt eene som van een honderd gulden uitgereikt.

BIJLAGE K.

VERSLAG DER COMMISSIE, *belast met het afnemen van het examen B, volgens artt.* 61—65 *der wet van* 2 *Mei* 1863 (Staatsblad n°. 50).

Aan Zijne Excellentie den Minister van Binnenlandsche Zaken.

De Commissie, bij beschikking van Uwe Excellentie van den 10den Mei 1882, n°. 1800 I, afdeeling O, benoemd tot het afnemen van examen B, volgens artt. 61—65 der wet van 2 Mei 1863 (*Staatsblad* n°. 50), heeft de eer Uwe Excellentie aangaande hare werkzaamheden het volgende te berigten.

In eene voorloopige vergadering, gehouden op Maandag 5 Junij, werd de regeling van het examen en de verdeeling der werkzaamheden onder de leden der Commissie vastgesteld.

Er werd besloten, dat het examen op gelijksoortige wijze als in de vorige jaren was geschied, zoude worden afgenomen.

In de vakken wiskunde, natuurkunde, scheikunde en bouwkunde zou dus een schriftelijk examen worden afgenomen, terwijl, waar dit geen afdoenden grond van beoordeeling verschafte, een mondeling examen daaraan zou worden toegevoegd.

In de scheikunde zou daarenboven aan alle candidaten een praktisch examen in het laboratorium worden afgenomen.

Ook werd bepaald, dat bij de beoordeeling der bedrevenheid in het bouwkundig-, waterbouwkundig- en handteekenen in aanmerking zouden komen de door de candidaten overgelegde behoorlijk gewaarmerkte teekeningen, waarbij tevens aan hen, wier teekeningen blijk gaven van genoegzame bedrevenheid, vrijstelling van een verder examen zou kunnen worden verleend.

Eindelijk werd besloten, dat het examen op Dingsdag 6 Junij beginnen zou en op de volgende dagen zou worden voortgezet: dagelijks des voormiddags van $8^1/_2$ tot 12 ure en 's namiddags van 1—4 ure.

De rooster, waarnaar de schriftelijke en de teekenexamens hebben plaats gehad, was aldus ingerigt:

Dingsdag	6 Junij:	differentiaal- en integraal-rekening;
Woensdag	7 Junij:	analytische meetkunde, hoogere stelkunde en bolvormige driehoeksmeting;
Donderdag	8 Junij:	beschrijvende meetkunde en natuurkunde;
Vrijdag	9 Junij:	natuurkunde en scheikunde;
Zaturdag	10 Junij:	burgerlijke bouwkunde en delfstofkunde;
Maandag	12 Junij:	burgerlijke bouwkunde, kennis van bouwstoffen en scheepsteekenen;
Dingsdag	13 Junij:	kennis van bouwstoffen en handteekenen;
Woensdag	14 Junij:	praktische scheikunde en kennis van bouwstoffen voor scheepsbouw;
Donderdag	15 Junij:	handteekenen.

De mondelinge examens vingen aan op Zaturdag 10 Junij en eindigden op Vrijdag 16 Junij des voormiddags.

De Commissie hield hare laatste vergadering op Vrijdag 16 Junij des namiddags en bepaalde daarin, aan welke candidaten een getuigschrift kon worden uitgereikt.

Voor het examen hadden zich aangemeld 73 candidaten, waaronder één, die niet tot de leerlingen der Polytechnische school behoorde. Van deze candidaten is 1 niet opgekomen wegens ziekte en hebben zich vóór of gedurende het examen 12 teruggetrokken, terwijl 3 candidaten, die zich voor artt. 61, 62 en 64 hadden aangemeld, van het getuigschrift vermeld in de beide eerste artikelen afzagen.

Één der candidaten is, naar het oordeel der Commissie, bij de eindbeslissing buiten beraadslaging moeten blijven, omdat hij zich aan een gedeelte van het examen, en wel in scheikunde, had onttrokken.

Van de 59 candidaten, die voor één of meer der artikelen het examen tot den einde toe hadden voortgezet, kon aan 51 een getuigschrift worden uitgereikt.

Meer in bijzonderheden blijkt de uitslag uit de volgende opgave:

	Aantal candidaten, die zich hadden aangemeld.	Aantal candidaten, die zich terugtrokken.	Aantal candidaten, aan wie een getuigschrift is uitgereikt.
Civiel en bouwkundig ingenieur (artt. 61—62)	15	2	13 (*a*)
Civiel, bouwkundig en werktuigkundig ingenieur (artt. 61, 62 en 64)	35	4	26 (*b*)
Scheepsbouwkundig en werktuigkundig ingenieur (artt. 63 en 64)	4	1	3
Werktuigkundig ingenieur (art. 64) . .	16	7	6
Werktuigkundig en mijnen-ingenieur (artt. 64 en 65) . .	1	0	1
Mijnen-ingenieur (art. 65)	2	0	2

Van de 13 candidaten, vermeld onder (*a*), verkregen reeds vroeger 11 het getuigschrift art. 64; van de 26 candidaten, aangeduid door de letter (*b*), verkegen thans 19 het getuigschrift voor artt. 61, 62 en 64 en 7 alleen dat voor art. 64.

Uit het gering aantal overgelegde behoorlijk gewaarmerkte waterbouwkundige en handteekeningen bleek, dat vele candidaten deze vakken verwaarloosd hadden

Ook werd van verscheiden candidaten bevonden, dat zij te weinig zorg hadden besteed aan de beoefening van het theoretisch gedeelte der toegepaste natuurkunde.

Delft, 26 Junij 1882.

De Commissie voornoemd,

F. J. VAN DEN BERG, *Voorzitter.*
G. J. MORRE, *Secretaris.*

VERSLAG DER COMMISSIE *belast met het afnemen van het examen* B, *volgens art.* 60, *en van de examens* C, *volgens artt.* 61–65 *der wet van* 2 *Mei* 1863 (Staatsblad *n°.* 50).

Aan Zijne Excellentie den Minister van Binnenlandsche Zaken.

De Commissie bij beschikking van Uwe Excellentie van 20 Mei 1882, n°. 1950, afdeeling Onderwijs, benoemd tot het afnemen van de eindexamens der Polytechnische school, heeft de eer ter voldoening aan art. 67 der wet tot regeling van het middelbaar onderwijs, aangaande hare werkzaamheden aan Uwe Excellentie het navolgende te berigten.

Tot het afleggen der examens hadden zich 47 candidaten aangemeld, te weten:

2 voor diploma van technoloog (B art. 60);
39 voor het diploma van civiel ingenieur (C art. 61);
2 voor het diploma van architect (C art. 62);
4 voor het diploma van werktuigkundig ingenieur (C art. 64).

Van de candidaten voor het diploma van civiel ingenieur trokken zich nog vóór den aanvang van het examen twee terug, en zag één gedurende het examen van de verdere voortzetting af; zoodat in het geheel 44 candidaten, waarvan 36 voor het diploma van civiel ingenieur, en de overigen zooals hierboven vermeld is, het examen geheel hebben afgelegd.

Op Dingsdag 23 Mei 1882 is de Commissie bijeengekomen tot vaststelling van de inrigting der examens en tot regeling harer werkzaamheden. In de eerste plaats werd besloten den algemeenen gang van het examen naar het vorig jaar te volgen. Daarop had de verdeeling in subcommissien plaats, aan wie het ontwerpen der vragen, het beoordeelen der beantwoordingen en het afnemen der mondelinge examens elk voor haar deel werden overgelaten. Verder werden op deze vergadering nog vastgesteld de roosters van de voorafgaande werkzaamheden, en van de verdere examens, het laatste in verband met den rooster van den tijd, voor schriftelijk en mondeling examen in elk der vakken bestemd.

De voorafgaande werkzaamheden begonnen Dingsdag 30 Mei en duurden, even als het vorige jaar, in het geheel 6 dagen.

De verdere examens namen Woensdag 14 Junij een aanvang en eindigden Maandag 26 Junij. Daaraan werden dus in het geheel 11 werkdagen besteed, 2 minder dan in het laatste jaar, wat zijn oorzaak had in het geringer aantal candidaten voor het diploma van civiel ingenieur, en het dus spoediger afloopen der mondelinge examens.

De uitslag der examens werd door de Commissie opgemaakt in hare tweede vergadering, op Dingsdag 27 Junij, bij deze beslissing geleid door de rapporten der subcommissien in de verschillende vakken. Als regel werd aangenomen dat tekortkoming in enkele vakken kon worden goedgemaakt door meerdere vorderingen in andere, wanneer het betrekkelijk gewigt der verschillende vakken dit toeliet.

De uitkomst was, dat toegekend werden:

het diploma voor technoloog aan 2 candidaten;

het diploma voor civiel ingenieur aan 28 candidaten;

het diploma voor architect aan 2 candidaten;

het diploma voor werktuigkundig ingenieur aan 2 candidaten.

In het geheel zijn dus 34 diploma's verleend aan even zoo vele candidaten, terwijl 10 candidaten werden afgewezen.

Omtrent twee van de acht candidaten, afgewezen voor het diploma van civiel ingenieur, kwam de Commissie nog tot het besluit, hen aan Uwe Excellentie voor te dragen voor vrijstelling in de praktische vakken bij een eventueel her-examen.

Het oordeel der Commissie over de vorderingen der geëxamineerden in de afzonderlijke vakken wordt in beknopten vorm uitgedrukt door de hier volgende tabel, waarin is opgeteekend het aantal malen dat in elk vak een der praedicaten *uitmuntend*, *goed*, *voldoende*, *even beneden voldoende*, *onvoldoende*, of *slecht* werd toegekend.

VAKKEN.	Slecht.	Onvoldoende.	Even beneden voldoende.	Voldoende.	Goed.	Uitmuntend.
Examen **B** (art. 60) *voor technoloog.*						
Bolvormige driehoeksmeting	»	»	»	1	1	»
Beginselen der analytische meetkunde	»	1	»	1	»	»
Beginselen der beschrijvende meetkunde	»	»	1	1	»	»
Beginselen der theoretische en toegepaste mechanica	»	1	1	»	»	»
Beginselen der kennis van werktuigen	»	»	»	1	1	»
Beginselen der mechanische technologie	»	»	»	1	1	»
Toegepaste natuurkunde	»	»	1	»	1	»
Toegepaste scheikunde	»	»	»	1	1	»
Analytische scheikunde	»	»	»	»	1	1
Scheikundige technologie	»	»	»	1	1	»
Bouwkunde	»	»	1	1	»	»
Hand- en ornamentteekenen	1	»	1	»	»	»
	1	2	5	8	7	1

VAKKEN.	Slecht.	Onvoldoende.	Even beneden voldoende.	Voldoende.	Goed.	Uitmuntend.
Examen C (art. 61) *voor civiel ingenieur.*						
Theoretische en toegepaste mechanica	»	7	5	19	5	»
Kennis van werktuigen	»	11	14	5	6	»
Waterbouwkunde (wegen en bruggen)	»	»	2	9	23	»
Waterbouwkunde (overige)	»	»	6	8	20	»
Burgerlijke bouwkunde (constructie)	»	5	7	13	9	»
Burgerlijke bouwkunde (beginselen der schoone bouwkunst)	»	5	7	14	7	1
Situatie-teekenen	»	»	»	15	18	1
Ornament- en handteekenen	»	4	11	10	8	1
Waterbouwkundig teekenen	»	»	»	4	28	2
Ontwerpen, bestekken en begrootingen	»	1	»	15	18	»
Beginselen der geodesie	»	11	8	11	5	1
Praktisch landmeten en waterpassen	»	10	9	9	8	»
Administratief regt	»	4	6	8	14	4
	»	58	75	140	169	10
Examen C (art. 62) *voor architect.*						
Burgerlijke bouwkunde (constructie)	»	»	»	2	»	»
Schoone bouwkunde	»	»	»	1	1	»
Bouwkundig teekenen	»	»	»	»	2	»
Ornament- en handteekenen	»	»	»	»	2	»
Administratief regt	»	»	»	1	1	»
	»	»	»	4	6	»
Examen C (art. 64) *voor werktuigkundig ingenieur.*						
Theoretische en toegepaste mechanica	»	2	»	2	»	»
Kennis van werktuigen	»	1	2	»	1	»
Mechanische technologie	»	»	1	1	2	»
Werktuigbouwkunde	»	1	1	»	2	»
Burgerlijke bouwkunde	»	1	1	1	1	»
Handteekenen	»	1	1	»	2	»
Teekenen van werktuigen	»	»	»	1	2	1
Administratief regt	»	1	»	1	2	»
	»	7	6	6	12	1

Door optelling der getallen in de 3 eerste en van die in de 3 laatste kolommen opgeteekend, komt men tot het besluit, dat zijn afgelegd:

			EXAMENS	
			meer of minder beneden voldoende.	voldoende of daarboven.
door	2	candidaten voor technoloog	8	16
»	36	» » civiel ingenieur	133	319
»	2	» » architect	»	10
»	4	» » werktuigkundig ingenieur	13	19
door	44	candidaten. Totaal . . .	154	364

Uit deze cijfers blijkt duidelijk, dat de uitslag der examens over het algemeen zeer gunstig is. Vooral de examens in de waterbouwkunde van de candidaten voor het diploma van civiel ingenieur waren over het geheel zeer bevredigend.

De Commissie meent echter er op te moeten wijzen, dat daar tegenover staat de minder goede uitslag der examens in vakken, die door deze candidaten meer als bijvakken worden beschouwd, in het bijzonder de kennis van werktuigen, de geodesie en het landmeten en het waterpassen. Vooral liet de bekwaamheid dezer candidaten in de kennis van werktuigen veel te wenschen over. Is het aan den eenen kant waar, dat bij de voortdurende uitbreiding der toepassingen, die in alle rigtingen van de werktuigen gemaakt worden, dit vak eene zeer ernstige studie vereischt, aan den anderen kant wordt het juist daarom ook voor den civiel ingenieur meer en meer van belang, zich op dit terrein ten minste niet geheel vreemd te gevoelen.

Met genoegen kan de Commissie constateren, dat in de overgelegde bouwkundige ontwerpen der candidaten voor het diploma C volgens artt. 61 en 62, èn wat aantal èn wat gehalte der teekeningen betreft, goede ontwikkeling waar te nemen viel.

Zoowel tot het bijhouden als het uitbreiden der vroeger verworven kennis in bouwconstructie, zijn de oefeningen in het projecteren van het hoogste belang. Zij bieden tevens de gelegenheid aan, om de gebrekkige voorstellingen, die sommige candidaten van verschillende onderdeelen van constructie medebrengen, te verbeteren.

Wat de candidaten voor het diplama B art. 60 en C art. 64 betreft, zoo viel ook dit jaar weder een bijna volslagen gebrek aan kennis in de leer van bouwstoffen waar te nemen. Met genoegen en voldoening is daarom door de Commissie de maatregel der hooge Regering begroet, om door de benoeming van een leeraar in de bouwstoffen aan de bijna geheele verwaarloozing van dit gewigtige vak van onderwijs een einde te maken. Met zekerheid kan van dezen maatregel voor het geheele onderwijs aan de Polytechnische school een belangrijke vooruitgang worden verwacht.

Met leedwezen moet voorts de Commissie constateren, dat ook dit jaar het examen in het hand- en ornamentreekenen tot eene zeer slechte uitkomst leidde. Slechts door zeer enkele candidaten voor de diploma's B. art. 60 en C art. 61 konden eenige teekeningen worden overgelegd; verre de meesten hadden in het geheel niet geteekend.

Was het hierin met de candidaten voor het diploma C art. 62 beter gesteld, zoo moet de Commissie ook ten aanzien van deze er op wijzen, dat haar een veelvuldiger bezoek van de pleisterverzameling zeer wenschelijk voorkomt.

Voor de beoefening der ornamentleer en de kennis der stijlvormen is dit zeker ten zeerste aan te bevelen.

De uitslag der examens van de candidaten voor het diploma van werktuigkundig ingenieur is ditmaal niet gunstig; zoowel in de theoretische als ook in de meeste praktische vakken liet hun kennis en inzigt veel te wenschen over.

Omtrent de thans gevolgde wijze van examineren, waarbij korten tijd vóór het schriftelijk en mondeling examen en slechts gedurende een achttal dagen de uitwerking van een ontwerp of onderzoek plaats heeft, is de Commissie eenparig van meening, dat zij in de toepassing zeer voldoet. Zij onderschrijft daarom ten volle het gunstig oordeel, door de vorige Commissie hierover in haar vorig verslag uitgesproken, en blijft deze wijze van examineren ook voor het vervolg aanbevelen.

Delft, 29 Augustus 1882.

De Commissie,

VAN DIESEN, *Voorzitter*.

H. A. RAVENEK, *Secretaris*.

BIJLAGE L.

VERSLAG DER COMMISSIE, *belast met het afnemen der examens ter verkrijging van een diploma als stuurman aan boord van koopvaardijschepen.*

Aan Zijne Excellentie den Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid.

De Commissie, benoemd bij Uwer Excellentie's beschikking van 20 December 1880, n°. 38, heeft de eer U het bij art. 11 van het reglement behoorende bij het Koninklijk besluit van 5 Mei 1877 (*Staatsblad* n°. 98) voorgeschreven beredeneerd verslag harer werkzaamheden aan te bieden. De regeling der examina was weder geheel gelijk aan die in vorige jaren. De voorgeschreven acht zittingen werden dit jaar gehouden:

1ste zitting te Amsterdam, den 8sten, 9den en 10den Februarij;

2de zitting te Rotterdam, den 8sten en 9den Maart;

3de zitting te Amsterdam, den 12den, 13den en 14den April;

4de zitting te Rotterdam, den 10den, 11den en 12den Mei;

5de zitting te Dordrecht, den 12den, 13den en 14den Julij;

6de zitting te Amsterdam, den 13den September;

7de zitting te Rotterdam, den 8sten en 9den November;

8ste zitting te Amsterdam, den 14den, 15den en 16den December.

De maatregel waarbij het aantal steden werd ingekrompen, alwaar de Commissie zitting moest houden, kwam, zoo als reeds in 't vorige jaarverslag gezegd werd — zonder eenigen invloed op het aantal candidaten — zeer aan het verlangen der leden te gemoet; toch meenen zij nog den wensch uit te mogen spreken, dat het Uwe Excellentie mogt behagen vast te stellen, dat de zittingen voortaan alléén in Amsterdam en Rotterdam mogen plaats hebben. Eene reden te meer hiertoe zou zijn het feit, dat onder anderen bij het laatste examen te Dordrecht, 't welk drie dagen heeft geduurd, zelfs geen enkele belangstellende dit heeft bijgewoond.

Het onderzoek naar de gezigtscherpte en het kleurenonderscheidingsvermogen der candidaten, had ook dit jaar weder de afkeuring van vier candidaten ten gevolge, ongeveer vijf en acht tiende percent van het aantal geëxamineerden. De Commissie vindt, na de van u ontvangen inlichtingen omtrent de gestrengheid der eischen aan dat onderzoek gesteld, geene aanleiding op hare daaromtrent in het vorig jaarverslag gemaakte opmerking terug te komen.

Gedurende dit jaar hebben zich aangemeld tachtig candidaten, zijnde elf minder dan het vorige jaar. Hiervan bleven weg wegens onbekende redenen een, wegens ziekte een, wegens verstoorde communicatie met de eilanden twee; ten gevolge van het niet overleggen der vereischte stukken moest aan drie candidaten deelname aan het examen worden geweigerd, terwijl, als hiervoor reeds gemeld, vier candidaten werden afgewezen wegens het niet voldoen aan de eischen voor de gezigtscherpte en het kleurenonderscheidingsvermogen gesteld.

In 't geheel werden dus geëxamineerd negen en zestig candidaten, waarvan:

17 voor den rang van 1sten stuurman groote vaart;

10 » » » » 2den » » »

40 » » » » 3den » » »

1 » » » » 2den » kleine »

1 voor het examen alléén in stoomwerktuigkunde en het manoeuvreren met stoomschepen.

Van deze werd het diploma uitgereikt aan:

11 candidaten voor den rang van 1sten stuurman groote vaart, waaronder 6 recidivisten;

6 candidaten voor den rang van 2den stuurman groote vaart, waaronder 2 recidivisten;

29 candidaten voor den rang van 3den stuurman groote vaart, waaronder 5 recidivisten;

1 candidaat 2den stuurman kleine vaart, recidivist, en

1 alléén voor de stoomwerktuigkunde en het manoeuvreren met stoomschepen.

Afgewezen werden dus:

voor den rang van 1sten stuurman groote vaart 6, waarvan 1 voor theorie en 5 voor praktijk;

voor den rang van 2den stuurman groote vaart 4, waarvan 1 voor theorie en praktijk en 3 voor praktijk;

voor den rang van 3den stuurman groote vaart 15 candidaten, waaronder 6 voor theorie en praktijk, 6 voor theorie en 3 voor praktijk.

Ongeveer $63^{67}/_{100}$ percent der candidaten is dus in het examen geslaagd; ofschoon beter dan het vorige jaar, valt op dit resultaat toch nog niet te roemen. Ten aanzien van hetgeen naar het oordeel onzer Commissie hiervan de rede is en ook ten aanzien der maatregelen, welke naar hare bescheiden meening daarin eene gunstige verandering zouden kunnen brengen, kan zij zich refereren aan het vorig jaarverslag; toch wenscht zij met allen eerbied nogmaals ernstig U daarop te wijzen, daar het hier toch geldt een der eerste belangen onzer natie.

Regeling van het zeevaartkundige onderwijs bij de wet en daarmede gepaard verbod om op Nederlandsche schepen

gezagvoerders en stuurlieden toe te laten, die niet zijn voorzien van een Rijksdiploma — natuurlijk met een tijdperk van overgang — zijn naar onze ernstige meening de eenige middelen tot verbetering.

Ook zoude het dan, volgens het inzigt der Commissie, wenschelijk zijn, dat het examen in de Engelsche taal — het examen in de vreemde talen leverde meestal een bedroevend resultaat — verpligtend werd gesteld.

Ten slotte wenscht de Commissie U nog opmerkzaam te maken op de onvoldoende qualiteit van het papier der diploma's; de geslaagde candidaten toch moeten deze hun geheele leven lang kunnen bewaren, en dit is thans ondoenlijk. De Commissie zoude daarom in overweging geven daartoe een beter en sterker soort papier, bij voorbeeld perkament, te gebruiken.

Aan het einde gekomen harer taak, wenscht de Commissie U nog haren dank te betuigen voor het in haar gestelde vertrouwen.

Namens de Commissie voornoemd,

De Voorzitter,

KNIPHORST.

De Secretaris,

Mr. C. C. DUTILH.

BIJLAGE M.

VERSLAG DER COMMISSIE, *in* 1881 *belast met het afnemen van examens van hen, die acten van bekwaamheid verlangden voor middelbaar onderwijs in Nederlandsche taal- en letterkunde, geschiedenis, aardrijkskunde, staats- en handelswetenschappen en schoonschrijven.*

Aan Zijne Excellentie den Minister van Binnenlandsche Zaken.

De Commissie, benoemd bij beschikking van 6 October 1881, n°. 3764, afdeeling Onderwijs, heeft de eer bij dezen verslag te doen van hare werkzaamheden.

Daar de oproeping van candidaten reeds in de maand Mei plaats had gehad, was het niet onwaarschijnlijk, dat verscheidene personen, die zich toen hadden aangemeld, bij nader inzien van het afleggen van een examen zouden afzien. Met het oog hierop zond de voorzitter aan alle 216 candidaten (197 mannelijke en 19 vrouwelijke), die zich bij Uwe Excellentie hadden aangemeld, eene circulaire, waarin gevraagd werd, 1°. of zij volhardden bij hun verlangen om examen af te leggen, 2°. waarin zij examen verlangden te doen, en 3°. of eene acte voor school- dan wel voor huisonderwijs werd verlangd; dit laatste met het oog op het aanzienlijk getal candidaten voor het examen in het boekhouden, wier hoofdbedoeling het blijkbaar niet was om bevoegdheid voor het geven van onderwijs te verkrijgen.

Naar aanleiding van die circulaire gaven 165 mannelijke en 15 vrouwelijke candidaten hun voornemen te kennen om examen af te leggen; de 36 overigen schreven, dat zij er van afzagen of gaven in 't geheel geen antwoord. Dientengevolge werden 180 candidaten opgeroepen, van dezen gaven in den loop der examens nog 10 te kennen dat zij van het afleggen van examen afzagen, zoodat in 't geheel 170 candidaten, 155 mannelijke en 15 vrouwelijke, werden geëxamineerd. De volgende tabel wijst aan, hoeveel er voor elke acte in 't bijzonder zijn geëxamineerd, alsmede den uitslag van het examen en de namen der leden, die met het afnemen van het examen belast waren.

GEVRAAGDE ACTE VAN BEKWAAMHEID.	Letter van het programma.	GETAL DER CANDIDATEN, DIE zich in Mei hadden aangemeld.	later hebben afgeschreven.	zijn opgeroepen.	niet zijn opgekomen.	zijn geëxamineerd.	zijn toegelaten.	zijn afgewezen.	zich hebben teruggetrokken.	afgewezen en teruggetrokken te zamen.	EXAMINATOREN.
MANNELIJKE CANDIDATEN.											
Nederlandsche taal en letterkunde	Kvii, Q.	25	4	21	»	21	8	11	2	13	dr. J. Verdam, dr. W. H. van de Sande Bakhuyzen.
Geschiedenis	Kviii, Q.	28	7	21	»	21	12	8	1	9	dr. D. H. Waubert de Puisseau, dr. W. J. A. Huberts.
Aardrijkskunde	Kix, Q.	33	5	28	1	27	15	9	3	12	dr. D. J. Steyn Parvé, dr. C. M. Kan en N. W. Posthumus.
Staathuishoudkunde	G, Q.	1	»	1	»	1	1	»	»	»	mr. B. H. Pekelharing.
Staathuishoudkunde	Kx, Q.	4	1	3	»	3	3	»	»	»	idem.
Staatsinrigting	Kxi, Q.	2	»	2	1	1	»	1	»	1	idem.
Handelswetenschap	H, Q.	3	2	1	»	1	»	1	»	1	mr. J. Fortuyn Droogleever, L. B. Fikkert, C. J. Theunisse, J. C. F. Prikken.
Boekhouden (school)	Kxii, Q.	99	13	44	3	41	14 (1)	24	3	27	
Boekhouden (huis).	Kxii.			42	5	37	4	28	5	33	
Schoonschrijven	N.	2	»	2	»	2	2	»	»	»	dr. D. J. Steyn Parvé, dr. D. H. Waubert de Puisseau.
Totaal der mannelijke candidaten . .		197	32	165	10	155	59	82	14	96	

(1) Hieronder 7, die slechts eene acte voor huisonderwijs verkregen.

GEVRAAGDE ACTE VAN BEKWAAMHEID.	Letter van het programma.	GETAL DER CANDIDATEN, DIE zich in Mei hadden aangemeld.	later hebben afgeschreven.	zijn opgeroepen.	niet zijn opgekomen.	zijn geëxamineerd.	zijn toegelaten.	zijn afgewezen.	zich hebben teruggetrokken.	afgewezen en teruggetrokken te zamen.	EXAMINATOREN.
VROUWELIJKE CANDIDATEN.											
Nederlandsche taal- en letterkunde	Kvii, Q.	7	1	6	»	6	4	»	2	2	Als boven.
Geschiedenis	Kviii, Q.	3	2	1	»	1	»	1	»	1	idem.
Aardrijkskunde	Kix, Q.	6	1	5	»	5	4	»	1	1	idem.
Boekhouden	Kxii, Q.	3	»	3	»	3	3	»	»	»	idem.
Totaal der vrouwelijke candidaten . .		19	4	15	»	15	11	1	3	4	
Algemeen totaal.		216	36	180	10	170	70	83	17	100	

Even als in vorige verslagen laten wij hier eene opgave volgen van de vroeger door de candidaten verkregen acten, hetzij voor middelbaar, hetzij voor lager onderwijs; om het overzigt gemakkelijker te maken, zijn de bijzonderheden in eene tabel vereenigd.

ACTEN VAN BEKWAAMHEID.	Toegelaten met: Acte middelbaar onderwijs.	Acte als hoofdonderwijzer.	Acte als hulp- of huisonderwijzer.	Eindexamen hoogere burgersch. of gymn.	Academische graad.	Geene acte.	Totaal.	Afgewezen of teruggetrokken met: Acte middelbaar onderwijs.	Acte als hoofdonderwijzer.	Acte als hulp- of huisonderwijzer.	Eindexamen hoogere burgersch. of gymn.	Academische graad.	Geene acte.	Totaal.	Algemeen totaal.
MANNELIJKE CANDIDATEN.															
Nederlandsch	1	3	3	1	»	»	8	2	6	3	»	»	2	13	21
Geschiedenis	4	4	2	1	1	»	12	2	5	1	»	»	1	9	21
Aardrijkskunde	4	9	1	»	»	1	15	»	9	1	1	»	1	12	27
Staatswetenschap	3	»	»	1	»	»	4	1	»	»	»	»	»	1	5
Handelswetenschap . . .	»	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»	»	»	1	1
Boekhouden.	5	1	»	»	»	12	18	3	5	6	»	1	45	60	78
Schoonschrijven	»	»	2	»	»	»	2	»	»	»	»	»	»	»	2
Totaal. .	17	17	8	3	1	13	59	9	25	11	1	1	49	96	155

ACTEN VAN BEKWAAMHEID.	Toegelaten met:							Afgewezen of teruggetrokken met:							Algemeen totaal.
	Acte middelbaar onderwijs.	Acte als hoofdonderwijzer.	Acte als hulp- of huisonderwijzer.	Eindexamen hoogere burgersch. of gymn.	Academische graad.	Geene acte.	Totaal.	Acte middelbaar onderwijs.	Acte als hoofdonderwijzer.	Acte als hulp- of huisonderwijzer.	Eindexamen hoogere burgersch. of gymn.	Academische graad.	Geene acte.	Totaal.	
VROUWELIJKE CANDIDATEN.															
Nederlandsch	»	2	2	»	»	»	4	»	2	»	»	»	»	2	6
Geschiedenis	»	»	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»	»	1	1
Aaardrijkskunde	1	3	»	»	»	»	4	»	1	»	»	»	»	1	5
Boekhouden.	1	»	1	»	»	1	3	»	»	»	»	»	»	»	3
Totaal. .	2	5	3	»	»	1	11	»	4	»	»	»	»	4	15
Algemeen totaal	19	22	11	3	1	14	70	9	29	11	1	1	49	100	170

Wat betreft de in de 1ste kolom vermelde bezitters of bezitsters eener acte voor middelbaar onderwijs, die zich thans tot het verkrijgen eener tweede aanmeldden, kan nog het volgende worden medegedeeld. De mannelijke candidaat, die thans acte voor Nederlandsche taal en letterkunde verkreeg, bezat er reeds eene voor Fransche taal en letterkunde; de beide voor het Nederlandsch afgewezenen hadden vroeger eene acte voor Engelsche taal en letterkunde verkregen. Van de 4 voor geschiedenis toegelatenen hadden twee eene acte voor Nederlandsche taal en letterkunde, één voor aardrijkskunde en één voor aardrijkskunde en staatswetenschappen; de beide afgewezenen hadden eene acte voor aardrijkskunde. Van de 4, die thans voor aardrijkskunde werden toegelaten, hadden 2 eene acte voor Nederlandsch; één voor wiskunde en één voor boekhouden. Van de drie candidaten, die eene acte voor staathuishoudkunde kregen, had één acten voor geschiedenis en aardrijkskunde; één voor Nederlandsch, Hoogduitsch en staatsinrigting, één voor staatsinrigting en boekhouden; de voor staatsinrigting afgewezene had eene acte voor huisonderwijs in het boekhouden. De candidaat, die voor handelswetenschappen werd afgewezen, had eveneens eene acte voor huisonderwijs in het boekhouden. Van de 5, die eene acte voor schoolonderwijs in het boekhouden verkregen, bezaten 4 eene acte voor wiskunde en één eene acte voor huisonderwijs in boekhouden; van de 3 afgewezenen had één de acte voor wiskunde, en hadden 2 eene acte voor huisonderwijs in boekhouden. Van de 2 vrouwelijke candidaten, die reeds eene acte voor middelbaar onderwijs bezaten, had één die voor geschiedenis en verkreeg er thans eene voor aardrijkskunde; de andere had acte voor huisonderwijs in boekhouden en verkreeg thans die voor schoolonderwijs in dat vak.

Onder de candidaten, die eene acte van hoofdonderwijzer (of hoofdonderwijzeres) bezaten, hadden de meeste tevens toelating voor eene of meer vreemde talen; hetzelfde geldt voor hen die slechts eene acte van hulponderwijzer of hulponderwijzeres bezaten; onder de in de voor deze laatsten bestemde kolom vermelden zijn er drie, die slechts eene acte voor lager huisonderwijs hadden.

Nog verdient vermelding dat er onder de geëxamineerden verscheidene waren, die voor de tweede, zelfs voor de derde maal examen aflegden. Zoo werden voor het Nederlandsch 5 mannelijke en 1 vrouwelijke candidaat voor de tweede maal afgewezen (1); voor geschiedenis werden thans 2 vroeger afgewezenen toegelaten; 1 mannelijke en 1 vrouwelijke candidaat werden voor de tweede maal, 1 mannelijke candidaat voor de derde maal afgewezen. Voor aardrijkskunde slaagden 4, die vroeger werden afgewezen; daarentegen moesten 3 candidaten voor de tweede en 3 mannelijke en 1 vrouwelijke candidaat voor de derde keer worden afgewezen. Twee, die vroeger niet waren geslaagd voor staathuishoudkunde, verkregen thans de acte. Voor boekhouden werden 3 mannelijke en 1 vrouwelijke candidaat toegelaten, die een vorig jaar waren afgewezen; daarentegen werden 10 candidaten voor de tweede en één voor de derde maal afgewezen. In het geheel bedroeg het getal van de vroeger afgewezenen, die thans slaagden 12, terwijl 27 op nieuw werden afgewezen, waaronder 6 voor de derde maal.

Eene vergelijking van de cijfers in de eerste tabel met die van vroegere jaren leidt tot de volgende uitkomst. Voor Nederlandsche taal en letterkunde, geschiedenis, aardrijkskunde en staatswetenschappen werden in 1880 47 mannelijke candidaten geëxamineerd, van welke slechts 17 konden worden toegelaten; in 1881 bedroeg het getal der mannelijke candidaten 74, van welke 39 werden toegelaten; de uitslag was dus dit jaar veel gunstiger en mag zelfs vrij gunstig worden genoemd, ook als men dien vergelijkt met den gemiddelden uitslag van voorgaande jaren. Voor Nederlandsche taal en letterkunde was het verschil gering, daar in 1880 6 van de 14, thans 8 van de 21 werden toegelaten; voor geschiedenis was de uitslag gunstiger, daar thans 12 van de 21 werden toegelaten, tegen slechts 3 van de 10 in 1880; hetzelfde geldt voor aardrijkskunde, waarvoor in 1880 slechts 5 van de 18, in 1881 15 van de 27 de acte verkregen. Ook voor staatswetenschappen was de uitslag iets gunstiger, daar van de 5 candidaten in 1880 3, in 1881 4 werden toegelaten.

Voor de vrouwelijke candidaten was de verhouding in beide jaren nagenoeg dezelfde, daar in 1880 9 van de 15, in 1881 8 van de 12 werden toegelaten; de uitslag was dit jaar voor Nederlandsch gunstiger dan het vorig jaar; toen werden 5 van de 8, thans slechts 2 van de 6 afgewezen. Voor geschiedenis laten de geringe cijfers geene

(1) Hieronder enkele, die zich vóór het einde van het examen terugtrokken; afgewezenen en zij die zich terugtrokken, worden in het vervolg eenvoudigheidshalve allen als afgewezenen beschouwd.

vergelijking toe; voor aardrijkskunde mogt in beide jaren de uitslag zeer gunstig genoemd worden.

Wat betreft het examen in boekhouden, in beide jaren was de uitkomst hoogst ongunstig; terwijl in 1880 van de 78 geëxamineerde mannelijke candidaten slechts 17 eene acte voor school- of huisonderwijs verkregen, was dit in 1881 met 18 van de 78 het geval; in 1880 werden er van de 7 vrouwelijke candidaten 5 toegelaten, in 1881 slaagden de 3 geëxamineerde vrouwelijke candidaten alle. Wat betreft de mannelijke candidaten zij hier nog opgemerkt, dat er onder de 78 geëxamineerden niet minder dan 49 kantoorbedienden of op handelskantoren geëmployeerde personen waren, van welke slechts 12 slaagden; voorts 4 leeraren aan middelbare scholen, van welke 1 werd afgewezen, 14 onderwijzers aan lagere scholen, van welke slechts 2 slaagden, 1 gepensioneerd officier, die de acte verkreeg, en voorts één onderofficier, één telegraphist, één journalist en 7 personen zonder beroep, die allen moesten worden afgewezen. Van de drie vrouwelijke candidaten was eene onderwijzeres, de beide andere zonder eenige betrekking.

De regeling der examens, zoo als die in eene op 15 October gehouden vergadering was vastgesteld, was dezelfde als in voorgaande jaren; er werd besloten geheel in denzelfden geest te handelen, zoowel wat betreft den duur van elk examen als de opvatting der progamma's. Dientengevolge werd bepaald, dat het examen steeds twee dagen zou duren, van welke de eerste voor het schriftelijk werk, de tweede gedeeltelijk voor het mondeling onderzoek bestemd zou zijn; alleen werd hierop eene uitzondering gemaakt voor het schoonschrijven, alsmede voor drie mannelijke en eene vrouwelijke candidaat, die reeds eene acte voor huisonderwijs in boekhouden bezaten, en thans die voor schoolonderwijs verlangden; daar het schriftelijk werk voor deze zich kon bepalen tot een opstel van paedagogischen aard, begreep de Commissie dat één dag voor het schriftelijk en mondeling onderzoek voldoende zou zijn.

De examens hebben vijf weken geduurd; dit werd daardoor veroorzaakt, dat het getal der candidaten voor aardrijkskunde en dat voor boekhouden bijzonder groot was, terwijl één der leden, met het examen voor aardrijkskunde belast, en een der examinatoren in boekhouden slechts vier dagen 's weeks, een ander der laatstgenoemden slechts drie dagen 's weeks kon tegenwoordig zijn, daar hunne tegenwoordigheid werd geëischt aan de inrigting van onderwijs, aan welke zij werkzaam waren. Hetzelfde gold ook voor de examinatoren in Nederlandsche taal en letterkunde; het geringere getal candidaten maakte het echter mogelijk dat de leden, met dit examen belast, de 1ste, 2de, 3de en 5de week telkens slechts 4 dagen behoefden tegenwoordig te zijn en de 4de week geheel vrij waren. Met de examens in geschiedenis werd eene week later begonnen. De enkele examens in staatswetenschappen hadden plaats op zoodanige dagen, als het best met de andere werkzaamheden was overeen te brengen. De examens zijn den 31sten October aangevangen; de laatste hadden plaats den 3den December.

Aangaande hare bevindingen bij de examens zelven behoeft de Commissie dit jaar niet in vele bijzonderheden te treden, vooral na het uitvoerig verslag van hare voorgangster, die het noodig achtte op te komen tegen de beschuldigingen van overdreven strengheid en te hooge eischen, door eene Commissie uit de Tweede Kamer der Staten-Generaal tegen haar ingebragt. De Commissie van 1881, voor een deel uit dezelfde leden zamengesteld, had zich gevleid, dat het verslag van 1880 menig lid van de Tweede Kamer zou hebben aangespoord om aan de examens een bezoek te brengen en zich door eigen aanschouwing te overtuigen van den waren toestand der zaak, dat is, van de wijze waarop de examen-commissie hare taak meende te moeten opvatten; de Commissie zou zich er een genoegen van hebben gemaakt aan zoodanige belangstellende bezoekers de volledigste inlichtingen te geven, maar zij zag zich in die verwachting teleurgesteld; geen enkel bezoeker van dien aard meldde zich aan. Daarentegen werden de examens niet zelden bezocht door aanstaande candidaten en ook eene enkele maal door hunne leermeesters. Zich geheel refererende aan hetgeen in het vorig verslag is gezegd, meent zij zich dus tot de volgende opmerkingen te mogen bepalen.

Het verschil in den uitslag der examens in *Nederlandsche taal* en *letterkunde*, wanneer men de mannelijke en de vrouwelijke candidaten afzonderlijk beschouwt, is voor een gedeelte toe te schrijven aan verschil in eischen bij de progamma's. Van de vrouwelijke candidaten toch wordt alleen bekendheid met de letterkundige voortbrengselen van de drie laatste eeuwen geëischt, derhalve geen kennis van middel-Nederlandsch; dit heeft het gevolg, dat zij van historische taalkunde minder behoeven te weten dan de mannelijke candidaten. In hoeverre het al of niet wenschelijk is voor de vrouwelijke candidaten in dit opzigt geringere eischen te stellen, is eene vraag, met welker beantwoording de Commissie zich thans niet wenscht bezig te houden.

Over het algemeen was de *gewone taalkunde* het zwakke punt, ook bij de overigens goede examens. De ontleding, zelfs van een tamelijk eenvoudigen zin, kon vaak niet tot een goed einde worden gebragt; eenvoudige vragen uit de syntaxis bleven meermalen onbeantwoord. Sommigen vergisten zich in naamvallen, bijv. bij werkwoorden als *betalen*, *herinneren* e. a., of konden geen rekenschap geven van zeer gewone fouten in zinnen, die hun voorgelegd werden, ja wisten soms de fouten zelve niet te ontdekken. De een meende, dat een betrekkelijk voornaamwoord met het antecedent in naamval moet overeenkomen; een ander kon den grammaticalen term *voorwerpsgenitief* niet verklaren; een ander verloor het onderscheid tusschen bijwoorden en voegwoorden uit het oog, of wist geen rekenschap te geven van uitdrukkingen als *gesteld dat*, *aangezien* of van voornaamwoordelijke bijwoorden. In den zin uit het » Voorhout", » Twaer te wijvelicken sorger" werd door een der candidaten *wijvelicken* verklaard als een 3de naamval, afhangende van het voorzetsel *te*; door een ander werd in een zin uit Hooft in de uitdrukking » 't Welk Uwer Majesteit geliefde" *Uwer Majesteit* als subject opgevat enz. De een schreef *om mij zelfs wil*, een ander *een burgerlijke tint ademen*, een derde *gematigste*. De spelling van woorden als *bijvoeglijk*, *heuglijk*, *onverdraaglijk*, van *veinzaard* enz. was voor vele candidaten eene moeijelijke quaestie. Over het algemeen merkte de Commissie op, dat van de theorie der spelling door de meeste candidaten veel te weinig werk was gemaakt.

Van het schriftelijk werk der meeste candidaten, vooral van de letterkundige opstellen, was de inhoud voldoende of althans even voldoende; de vorm liet echter niet zelden te wenschen over; een logische gang der gedachten, goede keus van woorden, behoorlijke zinsbouw ontbraken in verscheidene opstellen; waarschijnlijk is dit gebrek toe te schrijven aan onvoldoende voorafgaande oefening om zijne gedachten in helderen, eenvoudigen vorm op schrift te brengen.

Het weinige dat van middel-Nederlandsch gevraagd werd, was voor sommige candidaten nog te veel; lang niet allen konden voor de vertolking der weinige regels, die hun werden voorgelegd, een voldoend cijfer bekomen. De Commissie liet dit jaar, behalve eenige regels eenvoudig middel-Nederlandsch, ook een stukje uit een 17de eeuwsch schrijver verklaren; van de vrouwelijke candidaten werd alleen het laatste geëischt.

Wat de geschiedenis der letterkunde betreft merkte de Commissie op, dat bij de meesten, die niet konden worden toegelaten, het letterkundig gedeelte van het examen beter was dan het taalkundig. Hieruit zou men kunnen afleiden, dat zeer ten onregte door sommigen wordt beweerd, dat bij de beoefening van onze moedertaal en van de daarin geschreven letterkundige voortbrengselen, de laatste zeer wordt achtergesteld bij de eerste, met andere woorden, dat de beoefening van het letterkundig en aesthetisch element wordt opgeofferd aan het linguistisch. Men mag echter niet uit het oog verliezen, dat bij een examen in letterkunde het geheugen grooter diensten doet dan bij een examen in taalkunde, en dat het in den regel gemakkelijker is den inhoud, den algemeenen geest of de strekking van een letterkundig voortbrengsel terug te geven, dan de door den schrijver gebruikte woorden of uitdrukkingen naauwkeurig te verklaren. Eene enkele maal deed zich het geval voor, dat een candidaat, die een voldoend examen in taalkunde had afgelegd, de geschiedenis der letterkunde geheel had verwaarloosd en daarom moest worden afgewezen. Ook bleek bij vele examens dat de kennis der letterkundige geschiedenis van de 19de eeuw voor die der 17de eeuw te veel was verzuimd. De kennis der termen, die bij de letterkunde te pas komen, was nu en dan gebrekkig; de een spelde *saesur* in plaats van

caesuur; een ander sprak van *triologie* voor *trilogie;* een derde kon het woord *cyclus* niet verklaren enz. Algemeen bekende namen uit de Grieksche geschiedenis en mythologie waren aan sommige candidaten geheel onbekend, bijv. Electra, Antigone, Hecuba, Oedipus, Astyanax. Men sprak van *Oedépus*, van *Diómedes*, zoo ook van *Antonides*, VAN DER GOES enz. Ook wat de kennis van eenvoudige feiten uit de Bijbelsche geschiedenis en toespelingen op Bijbelsche verhalen betreft, moest de Commissie soms eene bedroevende onwetendheid opmerken. Met nadruk spreekt zij hare overtuiging uit, dat kennis van de voornaamste feiten, zoowel van de Bijbelsche, oude en vaderlandsche geschiedenis als van de Grieksche mythologie onmisbaar is, zelfs voor eene oppervlakkige kennis der letterkunde van ieder volk en vooral van een volk als het onze, op welks letterkunde en taal de bijbel zulk een grooten invloed heeft uitgeoefend en welks dichters zoo dikwerf hunne stof aan de mythologie der Grieken hebben ontleend.

De opmerkingen omtrent het examen in *geschiedenis* kunnen dezelfde zijn als die, welke de Commissie van 1880 dienaangaande in 't midden bragt. De meeste der afgewezen candidaten hadden slechts een paar handboeken bestudeerd en daarna óf alleen een werk voor een bijzonder gedeelte der oude historie ter hand genomen, óf vóór langer of korter tijd wel eens de eene of andere uitvoerige monographie ingezien; zij hadden in den regel de studie van het handboek niet behoorlijk en op stelselmatige wijze weten aan te vullen, door het naauwgezet lezen van monographien of uitvoerige werken over enkele tijdvakken.

Bij het examen meenden de examinatoren de kennis van de geschiedenis van ons vaderland op den voorgrond te mogen stellen en kozen daarvoor gewoonlijk een bepaald tijdvak om met den candidaat te bespreken; hierbij vooral kwam het uit, hoe weinig werk er was gemaakt van degelijke lectuur; de meesten hadden zich bepaald tot het handboek van professor WIJNNE en MOTLEY'S werk, doch vroeg men naar de bekende historieschrijvers van den tachtigjarigen oorlog of gedeelten daarvan, naar werken over latere tijdvakken, en werd een duidelijk aaneengeschakeld verhaal van belangrijke gebeurtenissen verlangd, dan bleven zij het antwoord veelal schuldig; dat was niet alleen het zwakke punt bij hen, die werden afgewezen, maar dikwijls ook bij hen, aan wie eene acte werd toegekend. Niet zelden toch werd een candidaat toegelaten, wanneer het bij het examen bleek, dat hij, niettegenstaande het vermelde gebrek in zijne studie en zijne kennis zich eene groote mate van feitenkennis had eigen gemaakt, en ook het verband der feiten goed had begrepen. Dit laatste, het ware inzigt in de toedragt der zaken, het goed begrip van oorzaken en gevolgen, het in verband brengen van onderscheidene feiten, welke op de wereldgebeurtenissen den grootsten invloed hebben uitgeoefend, dit alles scheen voor enkele candidaten een geheel onbekend terrein, of althans zeer slecht door hen beoefend te zijn.

Bij het bespreken der nieuwe geschiedenis bleek het bij de meerderheid der geëxamineerden, dat zij daarvan niet zooveel werk hadden gemaakt als van de oude geschiedenis, terwijl de nieuwste geschiedenis, namelijk die der 19de eeuw, door sommigen bijzonder stiefmoederlijk was behandeld; zelfs verklaarde een der candidaten dat hij de geschiedenis na 1848 in 't geheel niet kende. Velen schenen het onnoodig geacht te hebben de staatkundige gebeurtenissen na het Weener congres met ernst na te gaan en daaruit de gevolgtrekkingen te maken, die voor een juist begrip der tegenwoordige toestanden zoo noodzakelijk zijn.

Eene laatste opmerking moge hier nog plaats vinden, namelijk dat vele candidaten in hunne wijze van uitdrukken niet altijd op den goeden vorm letten, en soms in 't geheel niet begrepen, hoe zij eene zaak voor leerlingen zouden duidelijk maken. Enkele malen kwam het der Commissie zelfs voor, dat de beschaafde vormen nog veel te wenschen overlieten, zoodat de examinatoren verpligt waren aanmerkingen te maken op minder gekuischte uitdrukkingen, welke men van aanstaande leeraren bij het middelbaar onderwijs niet verwachten mogt.

Het examen in *aardrijkskunde* leverde dit jaar betere resultaten op dan in 1880; aan den ongunstigen uitslag van dat jaar en aan de uitvoerige mededeeling in het voorgaande verslag van de tekortkomingen der candidaten moet waarschijnlijk voor een deel die vooruitgang worden toegeschreven; zoowel enkelen, die zich thans voor de tweede keer aan het examen onderwierpen, als verscheidene nieuwe candidaten, waren blijkbaar tot de overtuiging gekomen, dat zonder *ernstige* studie het doel niet te bereiken is. Zelfs bij de afgewezen candidaten was het peil minder laag dan het vorig jaar; onder de toegelatenen, zoowel mannelijke als vrouwelijke, was er meer dan een, die een zeer goed, ja zelfs een uitmuntend examen aflegde; deze waren intusschen juist zij, die tevens bewijzen gaven van algemeene ontwikkeling en eene breede voorbereiding. Alleen door degelijke studie op zoodanigen grondslag waren zij in staat geweest zich die ruime mate van veelomvattende en echt wetenschappelijke kennis eigen te maken.

Het onderdeel, waarvan de kennis het meest te wenschen overliet, was de kennis der Nederlandsche bezittingen en kolonien. Daargelaten dat zeer vele candidaten niet op de hoogte waren van de meest voor de hand liggende bronnen, waaruit die kennis te putten valt, hadden de meeste hunne studien tot een enkel beknopt handboek beperkt; te meer is dit te betreuren, omdat zeker niemand beter dan de leeraar in aardrijkskunde aan de middelbare school in de gelegenheid is om bij de jongelieden belangstelling in de kennis onzer kolonien op te wekken.

Maar niet alleen voor de studie onzer kolonien, ook voor de beoefening der aardrijkskunde in het algemeen hadden de meeste candidaten zich soms tot weinig uitvoerige handboeken bepaald; weinigen slechts hadden monographien gelezen over Nederland of Indie, de bronnen voor de studie der aardrijkskunde nagegaan, reisbeschrijvingen gelezen of getracht eenige kennis van de geschiedenis der aardrijkskunde te verkrijgen. Daar de Commissie bij het examen voornamelijk meende te moeten onderzoeken of de candidaten voldeden aan de eischen van het programma, en bepaald aan die, welke aan den toekomstigen leeraar moeten worden gesteld, heeft zij het met die hoogere eischen minder streng genomen; zij meent echter uitdrukkelijk hierop te moeten wijzen, opdat geen misverstand mogelijk zij, wanneer zij over 't algemeen hare tevredenheid over den uitslag der examens uitdrukt.

Nog zij opgemerkt, dat enkele candidaten werden toegelaten, hoewel hunne kennis van wiskundige aardrijkskunde veel te wenschen overliet, niet omdat de Commissie in dit opzigt hooge eischen stelde of al te zeer op wiskundig gebied trad; integendeel, zij trachtte zich slechts te overtuigen, of de candidaten de eenvoudigste verschijnselen op dit gebied begrepen en wisten voor te stellen op eene wijze, voor de school geschikt; dat is, of zij, van aanschouwing uitgaande, den leerlingen een helder inzigt in die verschijnselen wisten te geven, en zoo mogelijk uit deze de wetten af te leiden; maar juist in dit opzigt schoten niet weinigen te kort. Daarentegen mag gewezen worden op eenigen vooruitgang in de kennis der natuurkundige verschijnselen en wetten, die den grondslag der physische geographie uitmaken.

De examens in *staatswetenschappen* gaven dit jaar geen aanleiding tot bijzondere opmerkingen. Een candidaat voor de volledige acte legde een uitmuntend examen af. De andere examens waren meestal van dien aard, dat omtrent de al of niet toelating geen twijfel behoefde te bestaan.

Het eenige examen in *handelswetenschappen* gaf den indruk dat de candidaat wel met ijver had gestudeerd, maar dit niet onder goede leiding had gedaan. Gebrek aan algemeene kennis en ontwikkeling bleek duidelijk bij het examen en had hem klaarblijkelijk ook bij zijne studien in den weg gestaan.

Wat eindelijk het examen in *boekhouden* betreft, zoo kunnen slechts dezelfde klagten worden herhaald, die steeds in de laatste jaren moesten worden geuit, klagten die haren oorsprong hebben in het gehalte der candidaten. Uit de hierboven medegedeelde cijfers blijkt toch weder, dat verreweg het grootste gedeelte van hen, die zich aanmeldden, behoorden tot de kantoorbedienden en dergelijken, welken het niet zoozeer te doen was om een diploma te verkrijgen, hetwelk hun het regt gaf om schoolonderwijs in boekhouden te geven, maar hoofdzakelijk een soort van getuigschrift, dat hun tot aanbeveling zou kunnen strekken, als zij eene betrekking of eene bevordering op een koopmanskantoor verlangen. Over het algemeen liet bij deze candidaten het schriftelijk werk in boekhouden zeer veel te wenschen over; maar nog droeviger was het er mede gesteld, als zij van het geschrevene rekenschap moesten geven. Zij, die nog

eenige meerdere opleiding hadden gezocht, dan het kantoor zelf geven kon, hadden zich veelal bepaald tot de studie van een of twee handboeken, voor schoolgebruik bestemd en geschikt, maar geheel onvoldoende voor de vorming van aanstaande leeraren. Vooral bij deze candidaten was ook de kennis van het handelsrekenen gebrekkig; niet zelden gebeurde het, dat van alle vraagstukken, die aan den candidaat werden opgegeven, geen enkel op voldoende wijze was opgelost. De Commissie onthoudt zich van voorstellen om in dezen toestand verandering te brengen; alleen door bij de wet zelve strengere eischen te stellen, wat betreft de voorbereiding van hen, die zich voor een acte-examen aanmelden, kunnen in 't vervolg onkundige en onontwikkelde personen, zoo als er zich ieder jaar in grooten getale aanbieden, en onder de tegenwoordige omstandigheden zullen blijven aanbieden, voor goed worden geweerd.

De beide examens in *schoonschrijven* geven tot geen aanmerkingen aanleiding.

's Gravenhage, December 1881.

Namens de Commissie,

De Voorzitter,

STEYN PARVÉ.

De Secretarissen,

W. H. VAN DE SANDE BAKHUYZEN.

J. FORTUYN DROOGLEEVER.

VERSLAG DER COMMISSIE, *in* 1881 *belast met het examineren van hen, die eene acte van bekwaamheid verlangden tot het geven van middelbaar onderwijs in de wis- en natuurkundige wetenschappen, de zeevaartkunde, de tuinbouwkunde, de landbouwkunde en de gymnastiek, — voor zoover de beide laatstgenoemde vakken betreft ook van de acte voor lager onderwijs, bedoeld bij Koninklijk besluit van* 3 *Augustus* 1879 (Staatsblad n°. 148).

Aan Zijne Excellentie den Minister van Binnenlandsche Zaken.

De Commissie, krachtens art. 69 der wet van 2 Mei 1863 (*Staatsblad* n°. 50) en art. 65 der wet van 17 Augustus 1878 (*Staatsblad* n°. 127), door Uwe Excellentie bij beschikking van 29 September 1881, n°. 3531, afdeeling Onderwijs, benoemd tot het examineren van hen, die eene acte van bekwaamheid verlangden tot het geven van middelbaar onderwijs in de wis- en natuurkundige wetenschappen, de zeevaartkunde, de tuinbouwkunde, de landbouwkunde en de gymnastiek, — voor zoover de beide laatstgenoemde vakken betreft ook van de acte voor lager onderwijs, bedoeld bij Koninklijk besluit van 3 Augustus 1879 (*Staatsblad* n°. 148), heeft de eer Uwe Excellentie het verslag harer werkzaamheden aan te bieden.

De Commissie bestond uit de heeren:

dr. M. SALVERDA, inspecteur van het middelbaar onderwijs, te 's Gravenhage, lid en voorzitter;

en leden:

dr. G. F. W. BAEHR, hoogleeraar aan de Polytechnische school te Delft;

A. J. VAN PESCH, hoogleeraar aan de Universiteit te Amsterdam;

dr. H. J. RINK, hoogleeraar aan de Rijks-Universiteit te Groningen;

dr. G. J. LEGEBEKE, leeraar aan de Rijks hoogere burgerschool te Utrecht;

D. GROTHE, hoogleeraar aan de Polytechnische school te Delft;

dr. J. D. VAN DER WAALS, hoogleeraar aan de Universiteit te Amsterdam;

dr. J. M. VAN BEMMELEN, hoogleeraar aan de Rijks-Universiteit te Leiden;

dr. C. A. J. A. OUDEMANS, hoogleeraar aan de Universiteit te Amsterdam;

dr. H. BEHRENS, hoogleeraar aan de Polytechnische school te Delft;

J. P. J. LUCARDIE, oud-luitenant ter zee 1ste klasse, directeur der zeevaartkundige school te Rotterdam;

C. J. M. JONGKINDT CONINCK, directeur der Rijkslandbouwschool te Wageningen;

G. REINDERS, leeraar aan de Rijkslandbouwschool te Wageningen;

J. H. KRELAGE, tuinbouwkundige te Haarlem;

A. M. C. JONGKINDT CONINCK, tuinbouwkundige te Dedemsvaart;

dr. T. ZAAIJER, hoogleeraar aan de Rijks-Universiteit te Leiden;

dr. J. P. AAN BRAAM HOUCKGEEST, hoogleeraar aan de Rijks-Universiteit te Groningen;

J. S. G. DISSE, gymnastiekleeraar te Leiden;

A. B. MEILINK, gymnastiekleeraar te Schiedam;

E. DE JONG, gymnastiekleeraar te 's Hertogenbosch en

G. C. BAERENDS, gymnastiekleeraar te 's Gravenhage.

Als secretaris der Commissie fungeerde de heer G. J. LEGEBEKE.

Het aantal acten, dat ditmaal werd aangevraagd, bedroeg in het geheel 175

Terwijl, gelijk altoos, bijna alle candidaten zich voor niet meer dan één acte hadden aangemeld, vroeg één candidaat te gelijker tijd de acten K^1, K^2 en K^3, terwijl twee der candidaten voor de gymnastiek zich zoowel voor de acte van middelbaar onderwijs, als voor die van lager onderwijs hadden aangegeven. Beide laatstgenoemde candidaten konden noch voor de eene, noch voor de andere acte worden toegelaten; eerstgenoemde werd door ongesteldheid geheel verhinderd zich aan eenig examen te onderwerpen.

De aard der verlangde acten, het aantal candidaten voor elke daarvan en de uitslag der examens zijn, met de namen der examinatoren, vermeld in de volgende tabel.

ACTEN.	EXAMINATOREN.	GETAL CANDIDATEN, die zich hebben aangemeld.	die het examen hebben afgelegd.	die zich teruggetrokken of werden afgewezen.	die zijn toegelaten.
K[1]. Lagere wiskunde,	prof. Baehr, prof. van Pesch, prof. Rink, dr. Legebeke,	(*a*) 31	(*a*) 16	7	(*a*/*b*) 9
K[2]. Beginselen der mechanica, der kennis van werktuigen en der technologie,	prof. Baehr, prof. Grothe,	1	0	0	0
K[3]. Beginselen der natuurkunde, der scheikunde en der kosmographie,	prof. van der Waals, prof. van Bemmelen, dr. Legebeke,	2	1	0	1
K[4]. Beginselen der delfstof-, aard-, plant- en dierkunde,	prof. Behrens, prof. Oudemans, dr. Salverda,	(*c*) 2	(*c*) 2	0	(*c*) 2
K[5]. Hoogere wiskunde,	prof. Baehr, prof. van Pesch, prof. Rink, dr. Legebeke,	2	1	0	1
I. Zeevaartkunde,	de heer Lucardie,	1	1	0	1
P. Gymnastiek, *middelbaar* onderwijs,	prof. Zaaijer, prof. van Braam Houckgeest en de heeren Disse, Meilink, de Jong en Baerends,	(*d*) 37	(*e*) 23	(*e*) 21	2
(*p*.) Gijmnastiek, *lager* onderwijs,	dezelfden,	(*f*) 87	(*g*) 49	(*h*) 35	(*i*) 14
R. Landbouwkunde, *middelbaar* onderwijs,	(*k*.)	1	0	0	0
(*r*.) Landbouwkunde, *lager* onderwijs,	de heeren Jongkindt Coninck (C. J. M.) en Reinders, en dr. M. Salverda,	9	4	2	2
S. Tuinbouwkunde,	de heeren Krelage en Jongkindt Coninck (A. M. M.),	2	2	0	(*l*) 2
	Totaal	175	99	65	34

(*a*) Onder deze candidaten zijn 2 dames. (*b*) Een dezer candidaten werd toegelaten voor huisonderwijs. (*c*) Beide deze candidaten waren dames. (*d*) Onder deze candidaten 8 dames. (*e*) Onder deze candidaten 3 dames. (*f*) Onder deze candidaten 12 dames. (*g*) 9 dames. (*h*) 4 dames. (*i*) 5 dames. (*k*) De candidaat had reeds vóór de zamenstelling der Commissie van het examen afgezien. (*l*) Een van deze beide candidaten ontving de acte voor huisonderwijs.

Tot bijzondere beschouwingen, die in dit verslag konden worden vermeld, hebben de examens, voor zoover zij ook in vroegere jaren reeds werden afgenomen, geene aanleiding gegeven, terwijl ook bij de afneming daarvan niet dan in ondergeschikte punten is afgeweken van den vroeger gevolgden weg.

Daarentegen kwam het de Commissie voor, dat het wenschelijk van eenig nut kon zijn, omtrent de inrigting en den uitslag der examens, ingevolge de wet van 17 Augustus 1878 (*Staatsblad* n°. 127), tot regeling van het *lager* onderwijs, die ditmaal voor het eerst werden afgenomen, het volgende mede te deelen.

De inrigting der examens voor de *gymnastiek* — voor zooveel de candidaten voor de bevoegdheid tot het geven van *lager* onderwijs betrof — de volgende:

De candidaten waren verdeeld in ploegen van 10.

Het examen liep voor elken candidaat af in éénen dag.

Des voormiddags van elken examendag werden de candidaten onderworpen aan het praktisch gedeelte van het examen. Het onderzoek betrof derhalve, behalve de » bedrevenheid in nuttige ligchaamsoefeningen", de » bedrevenheid in het leiden van gymnastische oefeningen voor leerlingen van beiderlei sekse en van den leeftijd, waarop zij de lagere school plegen te bezoeken". Ten behoeve van het laatstgenoemde gedeelte des examens waren schoolklassen in het gymnastiek-locaal aanwezig, voor de mannelijke candidaten eene jongens- en eene meisjesklasse, voor de vrouwelijke candidaten enkel eene meisjesklasse. Naar aanleiding der verrigte oefeningen, en evenzeer in de gymnastiekzaal zelve, werd onderzoek gedaan in hoever de candidaten konden voldoen aan den eisch van het examenprogramma: » naauwkeurige bekendheid met de voorzorgen, die bij het geven van gymnastiek-onderwijs moeten genomen worden".

De tijdsverdeeling was zoodanig gemaakt, dat bij het voltallig opkomen eener ploeg van candidaten voor elk hunner kon worden gerekend op:

12 minuten voor oefeningen zonder werktuigen;

12 minuten voor oefeningen aan werktuigen,

beiden met de leerlingen; en

6 minuten voor eigen oefeningen. (1)

Waar de omstandigheden het toelieten werd nu en dan, om het onderzoek zoo volledig mogelijk te doen zijn, van deze tijdsverdeeling afgeweken.

Vóór den aanvang der examens was de volgende rooster ontworpen, waarbij in de werkzaamheden zooveel mogelijk afwisseling was gebragt en het aandeel, daaraan door de

(1) Op dergelijke wijze was bij het examen voor de acte *middelbaar* onderwijs voor elken candidaat gerekend op:
12 minuten voor oefeningen zonder werktuigen;
12 minuten voor oefeningen aan werktuigen,
beiden met de leerlingen; en
7 minuten voor eigen oefeningen.
Bovendien waren voor de behandeling der wapenen voor elk 4tal candidaten 24 minuten, en voor het exerceren 12 minuten beschikbaar.

examinatoren te nemen, bepaald. Elken morgen werd, op het examen zelf, door den voorzitter der Commissie uit dezen rooster het programma gekozen voor den examendag.

I.

Examinatoren A en B.	*Examinatoren C en D.*
9 u. 30 tot 10 u. 30.	
1. oefeningen, zonder werktuigen, met meisjes;	1. rekstok en bokspringen, met jongens;
10 u. 30 tot 11 u. 30.	
2. bokspringen en schuinsche ladder, met jongens;	2. oefeningen zonder werktuigen, met meisjes;
11 u. 30 tot 12 u.	
3. eigen oefeningen: brug en ringen.	3. eigen oefeningen: ringen en brug.

II.

Examinatoren A en D.	*Examinatoren B en C.*
9 u. 30 tot 10 u. 30.	
1. oefeningen met stokken, met jongens;	1. ladder en riemen, met meisjes;
10 u. 30 tot 11 u. 30.	
2. touwtje springen en molen, met meisjes;	2. oefeningen met stokken, met jongens;
11 u. 30 tot 12 u.	
3. eigen oefeningen: paardvoltigeren en rek.	3. eigen oefeningen: rek en paardvoltigeren.

III.

Examinatoren A en B.	*Examinatoren C en D.*
9 u. 30 tot 10 u. 30.	
1. oefeningen zonder werktuigen, met meisjes;	1. klimmen en rekstok, met jongens;
10 u. 30 tot 11 u. 30.	
2. hoog en ver springen en brug, met jongens;	2. oefeningen zonder werktuigen, met meisjes;
11 u. 30 tot 12 u.	
3. eigen oefeningen: dubbel rek en schuinsche ladder.	3. eigen oefeningen: schuinsche ladder en dubbel rek.

IV.

Examinatoren A en D.	*Examinatoren B en C.*
9 u. 30 tot 10 u. 30.	
1. oefeningen zonder werktuigen, met jongens;	1. riemen en touwtje springen, met meisjes;
10 u. 30 tot 11 u. 30.	
2. liggende ladder en ringen, met meisjes;	2. oefeningen met halters, met jongens;
11 u. 30 tot 12 u.	
3. eigen oefeningen: hoog en ver springen en brug.	3. eigen oefeningen: brug en hoog en ver springen.

V.

Examinatoren A en B.	*Examinatoren C en D.*
9 u. 30 tot 10 u. 30.	
1. oefeningen met stokken, met meisjes;	1. brug en klimmen met jongens;
10 u. 30 tot 11 u. 30.	
2. rekstok en schuinsche ladder, met jongens;	2. oefeningen met stokken, met meisjes;
11 u. 30 tot 12 u.	
3. eigen oefeningen: ringen en rekstok.	3. eigen oefeningen: rekstok en ringen.

VI.

(Uitsluitend voor vrouwelijke candidaten.)

Examinatoren A en D.	*Examinatoren B en C.*
9 u. 30 tot 10 u. 30.	
1. oefeningen met stokken, met meisjes;	1. riemen en molen, met meisjes;
10 u. 30 tot 11 u 30.	
2. boegspriet en touwtje springen, met meisjes;	2. oefeningen zonder werktuigen, met meisjes;
11 u. 30 tot 12 u.	
3. eigen oefeningen: ringen en ladder.	3. eigen oefeningen: ladder en ringen.

Na afloop der praktische werkzaamheden werd eene pauze gehouden van ongeveer een uur, waarna het examen werd hervat met het onderzoek der candidaten op hunne » algemeene kennis van den bouw en de verrigtingen van het menschelijk ligchaam" en hunne » bekendheid, meer in bijzonderheden, met de leer der beenderen, gewrichten en spieren, voornamelijk met het oog op de gebruikelijke oefeningen in de gymnastiek". Dit gedeelte van het examen werd *hoofdelijk* afgenomen, terwijl voor elken candidaat 30 minuten konden worden bestee l (1).

De uitslag van het examen was treurig.

Die uitslag heeft de Commissie te meer leed gedaan, omdat de indruk, dien zij van de algemeene ontwikkeling der candidaten kreeg, in zeer vele gevallen gunstig was, gunstiger zelfs dan die, verkregen bij het onderzoek van hen, die zich voor eene acte *middelbaar* onderwijs hadden aangemeld, en onder wie er als gewoonlijk waren, die in alle of bijna alle vakken, geheel of nagenoeg geheel, onvoldoende moesten worden genoemd.

Zoo gaarne had de Commissie bij de beoordeeling der candidaten dit verblijdend verschijnsel doen wegen, gelijk zij evenzeer gezind is geweest, ruimschoots ten voordeele der candidaten in rekening te brengen, dat het afleggen van een examen onder de nieuwe bedeeling eener nieuwe wettelijke regeling eigenaardige moeijelijkheden heeft.

Maar wat vermogt zij tegenover de omstandigheid, dat zeer vele candidaten ronduit verklaarden, volstrekt géène oefening in het leiden der oefeningen van schoolklassen te bezitten, dat er onder hen waren, die zelve alle oefening misten met werktuigen, ook van die allereenvoudigste, waarvan het gebruik juist voor de *lagere* school als aangewezen is!

En dit kwam voor bij meer dan één, die door zijn examen in ana'omie en physiologie toonde een goed hoofd te hebben, en dat te hebben gebruikt, in tegenstelling, ook ditmaal weêr, met zoo menigen candidaat voor de middelbare acte, die uit de genoemde vakken een en ander geheel machinaal had van buiten geleerd!

Bij vele candidaten was het examenprogramma blijkbaar geheel onbekend. Nog meerderen hadden het niet dan oppervlakkig gelezen, en begrepen het dan ook verkeerd. Waarom dan niet inlichting gevraagd? Het programma dateert van 3 Augustus 1879.

Deze onvoorbereide candidaten hebben de Commissie voor een hoogst onaangenaam dilemma gesteld.

Of het resultaat harer werkzaamheden moest bijna uitsluitend afwijzingen zijn. Dan zou er, als gewoonlijk in dergelijke gevallen, een geroep opgaan in den lande,

(1) Voor het examen der candidaten voor *middelbaar* onderwijs was even veel tijd beschikbaar.

waarbij der Commissie geene onaangenaamheid zou worden bespaard; en daarbij zouden niet zelden de onderwijzers der afgewezenen vóórgaan, — zij, die hebben *verzuimd* hunnen leerlingen te geven wat het programma vraagt. En voor volgende examens zou dit menigeen *afschrikken*.

Of de Commissie had de handhaving van het voorgeschreven programma moeten loslaten.

Maar *mogt* zij dat?

En waarheen leidt het, de eischen van het examen afhankelijk te maken van het gehalte der candidaten die zich aanbieden?

Aan den gymnastiek-leeraar wordt *véél* toevertrouwd. Zijne bekwaamheid wordt ongetwijfeld velen tot een zegen. Maar wie kan de verantwoordelijkheid dragen voor eene *bevoegd*verklaring van personen, die men in volle overtuiging voor onze kinderen *gevaarlijk* acht!

Vooral deze laatste overweging heeft bij de besluiten der Commissie den doorslag gegeven.

Heeft echter de Commissie niet het onbereikbare gevraagd?

Dit meent zij ten stelligste te moeten ontkennen.

Op zich zelve waren hare eischen geenszins hoog.

Maar — dit erkent zij — zonder dat de candidaten gelegenheid tot oefening hadden gehad, kon daaraan *niet* worden voldaan.

Volgt daaruit echter, dat de eischen lager hadden moeten zijn?

De Commissie is tot eene gansch andere gevolgtrekking gebragt.

Wil men gymnastiek-onderwijs door bevoegde personen, dan behoort de gelegenheid te worden geboden waar de *oefening*, die alleen bevoegd maakt, te verkrijgen is.

En wanneer de Commissie dit als haar gevoelen uitspreekt, wordt door haar, met het oog op ons *lager* onderwijs, in de eerste plaats aan de onderwijzers-*kweekscholen* gedacht. Het is voortreffelijk, indien aan *al* hare kweekelingen gelegenheid wordt gegeven tot het verkrijgen van eenige oefening in gymnastiek. Deze komt ongetwijfeld niet alleen hunne *ligchamelijke* ontwikkeling ten goede. Maar voor eene vorming tot *vak*-onderwijzer in de gymnastiek is dat *niet* voldoende. Volkomen teregt wordt, om als zoodanig te mogen optreden, afzonderlijke, opzettelijke bevoegdheid vereischt. En deze eischt opzettelijke *vorming*. Naast de oefening van alle leerlingen der kweekschool is voor die vorming van enkelen, *die haar verlangen*, zonder twijfel gelegenheid.

Nogtans behoeft deze laatste geenszins tot de kweekscholen beperkt te blijven. Ook elders is zij te vinden.

Nooit echter behoorde — zou het goed zijn — een candidaat voor de Commissie te verschijnen, die niet het bewijs kon leveren, gedurende minstens een jaar onder bevoegde leiding zich in de behandeling van schoolklassen te hebben geoefend (1).

Eene zaak, die niet nalaten kon de aandacht der Commissie te trekken, is het in het oogloopend verschil in het getal van hen, die zich bij de eerste, voorloopige, aangifte in Mei hebben aangemeld, en van hen, die zijn gebleken, in September nog voornemens te zijn, zich aan het onderzoek te onderwerpen. Het eerste getal bedroeg 75 mannelijke en 12 vrouwelijke candidaten; het tweede 48 en 10. Later zijn nog velen weggebleven.

Zoo als gewoonlijk zullen hier allerlei beweegredenen in het spel zijn geweest.

Eene echter, die zich niet onduidelijk liet nagaan, wenscht de Commissie niet onbesproken te laten. Voor candidaten, gelijk er waren uit Enkhuizen, uit Enschedé, uit Sneek, uit Doetinchem, uit Workum, uit Vriezenveen, uit Akkram, uit Beerta, was de afstand tot de plaats, waar de eenige gelegenheid tot het afleggen van het examen werd gevonden, te groot. Tegen de niet onaanzienlijke onkosten, die voor reis- en verblijf moesten worden gemaakt, kunnen de voordeelen, die het bezit van het diploma — *indien* het al wordt verkregen — geeft, *niet* opwegen. De Commissie meent, dat dit bezwaar moet — en kan — worden uit den weg geruimd. De verdeeling der examentaak over meer dan ééne Commissie zou zij *niet* wenschen: de éénheid in de uitvoering van het programma zou daarbij gevaar loopen te loor te gaan nog vóór dat daarin de noodige stabiliteit zou zijn verkregen. Daarentegen schijnt het overweging te verdienen, dat ééne Commissie, met de afneming der examens belast, achtereenvolgens zitting houde in eenige voorname plaatsen in verschillende deelen des lands; bij de keuze dier plaatsen kan worden rekening gehouden met de woonplaats der candidaten, die zich tot het examen hebben aangemeld. Door deze inrigting zou van zelf nog een tweede voordeel worden verkregen: zij die uit belangstelling van den gang der examens zouden wenschen kennis te nemen, zouden daartoe, met minder materiele opofferingen dan thans, de gelegenheid vinden. Daar in plaatsen als de bedoelde een geschikt locaal met de noodige toestellen enz. zonder bezwaar zou zijn aan te wijzen, en de overige hulpmiddelen bij het onderzoek gemakkelijk kunnen worden meêgevoerd, zou de vermeerdering van onkosten zich tot die voor de verplaatsing der Commissie bepalen.

In elk geval meende de Commissie de aandacht van Uwe Excellentie op de zaak te moeten vestigen.

Eene vraag, die zij niet nalaten kan, daaraan toe te voegen, is deze: verdient het geene aanbeveling, dat het verwerven der bevoegdheid voor gymnastiek, meer dan thans het geval is — en ook van hooger hand — materieel worde aangemoedigd?

Omtrent de inrigting van het examen voor de *landbouwkunde* (*lager* onderwijs) kan het volgende worden medegedeeld.

Ook dit examen liep voor elken candidaat in één dag af.

Het werd *hoofdelijk* afgenomen en duurde, voor zoover het mondeling was, in het geheel $2^1/_2$ uur. Het mondeling examen, dat hoogstens gedurende $1^1/_2$ uur achtereen werd voortgezet, werd afgewisseld met schriftelijk werk.

Wat de nadere verdeeling aangaat, werd:

aan scheikunde en natuurkunde, kennis van den bodem, besmetting en zuivelbereiding te zamen 1 uur besteed;

aan de kennis van den bouw en het leven van planten en dieren, en aan nuttige en schadelijke dieren $^1/_2$ uur;

aan de overige onderdeelen van het programma 1 uur.

De resultaten van het examen liepen bij de vier candidaten, door wie het werd afgelegd, nog al uit een: terwijl zij bij twee hunner geheel onvoldoende moesten worden genoemd, was één der afgelegde examens goed, één zelfs zéér bevredigend.

De candidaat, door wien dit laatste examen werd afgelegd, was blijkbaar niet met boekenstudie tevreden geweest, maar had de natuur zelve bestudeerd. Hij legde — bij uitzondering — een voldoend examen af ook in scheikunde.

In dit vak inzonderheid waren de geleverde proeven van bekwaamheid veelal onvoldoende. Wel had men soms eenig begrip van scheikundige verschijnselen in het algemeen; zoodra echter werd getreden in enkele bijzonderheden omtrent verschijnselen en stoffen, voor den landbouwer van 't grootste belang, bleek het, dat weinig of niets was gezien en dat men daardoor zich allerlei onjuiste voorstellingen had gevormd. Van het nemen van proeven, ook met de eenvoudigste hulpmiddelen, hadden twee der candidaten niet de minste notie.

De kennis der candidaten van natuurkunde mogt in het algemeen meer bevredigend worden genoemd. Toch ontbrak ook daarbij veelal bekendheid zelfs met de meest eenvoudige werktuigen, die toch bij het onderwijs onmogelijk kunnen worden ontbeerd.

Ook bij het behandelen der kennis van den bodem moest het worden betreurd, dat hetgeen de candidaten toonden te weten, zoo weinig door eigen aanschouwing was verkregen. Toch is het niet bezwaarlijk, hier of daar toegang te bekomen tot eene verzameling, die voor het doel volkomen toereikend mag worden geacht.

(1) Wat hier gezegd werd, geldt uit den aard der zaak in niet mindere mate van hen, die eene acte vragen, welke bevoegdheid verleent tot het geven van *middelbaar* gymnastiek-onderwijs.

De Commissie durft zich vleijen, dat het in het leven roepen van gelegenheden tot het bekomen der vorming, vereischt voor *lager* onderwijs, indirect niet zonder nuttigen invloed zal blijven op de examens voor de *middelbare* acte.

Toch zal, naar hare overtuiging, de kroon op het werk ontbreken, zoolang niet aan eene normaalschool voor gymnastiek-onderwijzers voor de gymnastiek de tank wordt opgelegd, waarvoor, op haar gebied, de normaalschool voor teeken-onderwijzers door de Regering werd in het leven geroepen.

Geheel hetzelfde geldt van hetgeen den candidaten omtrent nuttige en schadelijke dieren bekend bleek te zijn.

De kennis, die de candidaten van bemesting en zuivelbereiding hadden weten te verwerven, verdiende in het algemeen lof. Toch had zij oneindig vruchtbaarder kunnen zijn, indien de kennis van vakken als natuur- en vooral scheikunde minder onvolledig ware geweest dan, helaas! 't geval bleek te zijn.

Van de overige onderdeelen van het eigenlijke landbouwvak moet worden gezegd, dat — ofschoon ook daarbij naar het gevoelen der Commissie, geene *hooge* eischen mogten worden gesteld en het onderzoek verband moest houden met de eigenaardigheden der omgeving van den candidaat — het praktisch doorzigt der candidaten in het algemeen te wenschen overliet en dat zij veel te weinig het uit de boeken aangeleerde hadden in verband gebragt met de praktische toestanden, iets waartoe toch aan de meerderheid der candidaten, die zich voor deze acte plegen aan te melden, in hunne naaste omgeving de gelegenheid geenszins ontbreekt.

Bij dat alles kwam, dat er bij de candidaten veelal onzekerheid bleek te bestaan omtrent de wijze, waarop het programma zou worden opgevat. De omstandigheid, dat tot hiertoe de provinciale acte-examens voor dit vak niet zelden zijn afgenomen door examinatoren van zeer uiteenloopende rigting, droeg voorzeker daartoe het hare bij. Ook schijnt door sommigen blijkbaar aan de gevraagde acte slechts eene zeer ondergeschikte beteekenis te worden gehecht.

Het eerste bezwaar heeft voortaan opgehouden te bestaan. Zij, die het voornemen hebben opgevat, de acte te verwerven, kunnen zich, vóór zij aan den arbeid gaan, de inlichtingen verschaffen, die zij noodig hebben. Aan ondersteuning bij hun arbeid ontbreekt het niet; met waardering vernam de Commissie, dat er reeds nu afdeelingen van landbouwmaatschappijen worden gevonden, die bereid zijn te hulp te komen daar, waar de middelen, waarover de candidaten beschikken, mogten te kort schieten om hun de onmisbare aanschouwing te verschaffen. Moge dat voorbeeld door velen worden gevolgd!

En moge ook de Regering eerlang termen kunnen vinden, hare medewerking te verleenen, door aan de kweekscholen voor onderwijzers eenen leeraar in de landbouwkunde te verbinden, die zich meer bijzonder met de leiding van hen, die eene landbouw-acte verlangen, belasten kan!

Zonder dat blijft het aantal van hen, die er in slagen, zich daar te verwerven, gering, indien ten minste ook hier de eischen van het programma zullen worden gehandhaafd.

En van dit laatste afstand te doen, zou de Commissie niet aarzelen hoogst bedenkelijk te noemen. Van verspreiding van landbouwkennis ten platten lande verwacht zij heil, van de verspreiding van *halve* kennis echter in elk opzigt het tegenovergestelde.

Ten slotte heeft de Commissie de eer, Uwe Excellentie haren dank te betuigen voor het vertrouwen, in haar gesteld.

's Gravenhage, Januarij 1882.

M. Salverda, *Voorzitter*.
G. J. Legebeke, *Secretaris*.

VERSLAG der COMMISSIE, *in* 1881 *belast met het afnemen van examen van hen, die acten van bekwaamheid verlangden voor middelbaar onderwijs in het hand- en regtlijnig teekenen en boetseren, en voor lager onderwijs in het handteekenen.*

Aan Zijne Excellentie den Minister van Binnenlandsche Zaken.

Bij beschikking van Uwe Excellentie van 30 September 1881, n°. 3647, afd. O., werd bepaald dat de Commissie te Delft zou zitting houden, en zou zamengesteld zijn uit de volgende heeren:

jhr. mr. Victor de Steurs, voorzitter, A. Apol, B. Kortteling, E. Lacomblé, A. Lang, W. B. G. Molkenboer, dr. H. Treub, R. Witte, leden.

De examina voor de acte handteekenen, middelbaar onderwijs (M^1), hadden plaats van 10 tot en met 17 October; die voor regtlijnig teekenen, middelbaar onderwijs (M^2), van 19 tot en met 29 October; die voor boetseren, middelbaar onderwijs (O), in de eerste dagen van November: de talrijke candidaten welke de acte van bekwaamheid voor handteekenen, lager onderwijs, verlangden, werden in vier ploegen verdeeld, die van 2 tot 12 November werden geëxamineerd.

Handteekenen. M^1.

Uit onderstaande tabel blijkt het aantal der candidaten die zich thans en in de laatste jaren voor dit examen aangordden:

	1878.	1879.	1880.	1881.
Aangemeld hebben zich. . .	20	29	28	33
onder welke het aantal dames bedroeg	(1)	(3)	(3)	(6)
Er kwamen niet op	4	6	3	5
Gedurende het examen trokken zich terug	7	6	8	12
Volledig geëxamineerd werden	9	17	17	16
Afgewezen werden	5	11	7	2
Gediplomeerd werden . . .	4	6	10	14
van welke het aantal dames bedroeg	—	(1)	(3)	(5)

De ouderdom van 31 candidaten was als volgt:

1 oud 18 jaren, (vrouwelijke candidaat).
1 » 19 »
3 » 20 »
5 » 21 »
5 » 22 » (onder deze twee dames).
1 » 23 »
3 » 24 »
1 » 25 »
1 » 26 »
1 » 27 » (vrouwelijke candidaat).
1 » 28 »
3 » 29 » (onder deze twee dames).
1 » 30 »
2 » 31 »
1 » 36 »
1 » 37 »

Aangaande de genoten opleiding verklaarden 6 de Rijksakademie, 11 de Haagsche akademie, 17 de Polytechnische school, 3 de akademie » Minerva" te Groningen te hebben bezocht, de tweede en derde der genoemde instellingen meestal gecombineerd.

Van 28 candidaten hadden 10 hetzelfde examen reeds in vorige jaren afgelegd; thans slaagden 4 onder hen.

Van de 14 candidaten, die thans de acte M^1 verkregen, waren er 11 die de acte voor teekenen lager onderwijs bezaten; 1 van deze had buitendien eene acte voor regtlijnig teekenen (M^2); een ander had alleen de acte voor boetseren (O).

Van de 14 niet geslaagde candidaten hadden 2 de acte voor regtlijnig teekenen (M²); 9 die voor teekenen lager onderwijs; 1 had behalve deze laatste acte ook die van onderwijzer en de acte voor het schoonschrijven (N); 1 dame had behalve de acte voor teekenen lager onderwijs, ook die voor de handwerken.

14 op 28 candidaten waren reeds als onderwijzers opgetreden. Van hen die thans gediplomeerd werden, doceerden er 2 aan kunst-akademien, 1 aan eene normaalschool, 1 aan eene ambachtschool, 2 aan lagere scholen, 1 gaf privaatlessen. Van hen die thans niet slaagden, was er 1 voorwaardelijk aan eene Rijks hoogere burgerschool aangesteld; 3 gaven les aan gesubsidieerde teekenscholen en buitendien aan eene normaalschool en aan eene lagere school, 2 aan lagere scholen; 1 gaf privaatlessen.

Als hunne bestemming gaven 23 candidaten het onderwijs in het teekenen op; 3 wenschten kunstschilders, 2 decoratieschilders te worden.

1 meldde zich ook voor de acte M², een ander voor de acte O aan.

Uit het aantal uitgereikte diplomata, dat grooter was dan in vroegere jaren, zou men niet mogen afleiden dat het gemiddeld gehalte der candidaten bijzonder bevredigend was. Over het algemeen liet inderdaad de bekwaamheid en de kennis der candidaten veel te wenschen overig, hetgeen het gevolg is van het ontbreken eener instelling, waar men op gelijdelijke systematische wijze een volledigen cursus kan doorloopen in al de vakken, waarover het examen zich behoort uit te strekken. Gelukkig zal, naar te verwachten is, de normaalschool, tot welker opening thans besloten is, in den gebrekkigen toestand, waarover zoo herhaaldelijk teregt geklaagd werd, afdoende verbetering brengen.

Onderstaande tabel toont, ten aanzien van hen die volledig werden geëxamineerd, aan, welk oordeel over de aan den dag gelegde bekwaamheid geveld werd.

OEFENINGEN.	Aantal geëxamineerden wier werk bleek te zijn: uitmuntend. 10.	zeer goed. 9.	goed. 8.	ruim voldoende. 7.	voldoende. 6.	even beneden voldoende. 5.	onvoldoende. 4.	gering. 3.	slecht. 2.	zeer slecht. 1.	Aantal personen over wier werk men derhalve bepaald tevreden kan zijn.
Ontleedkunde. Mondeling	—	4	5	—	3	3	—	—	1	—	12
Idem Teekenen van een skelet en van een proportiebeeld	—	—	2	2	6	4	1	1	—	—	10
Doorzigtkunde. Mondeling.	—	1	5	5	2	1	2	—	—	—	13
Idem Teekenen	—	1	4	7	3	—	1	—	—	—	15
Ornament. Theorie	—	—	1	2	9	3	1	—	—	—	12
Idem. Teekening naar pleister	—	—	—	8	6	1	1	—	—	—	14
Idem Ontwerp volgens motief	—	—	2	4	3	2	5	—	—	—	9
Teekenen naar pleisterkop	—	2	3	4	5	2	—	—	—	—	14
Idem » plaat	—	—	1	3	12	—	—	—	—	—	16
Methodiek	—	—	2	3	6	3	1	—	1	—	11

Regtlijnig teekenen en perspectief. M².

Elf candidaten meldden zich aan; Van deze kwamen 3 niet op, moesten er 5 afgewezen worden en erlangden er slecht 3 het begeerde diploma.

Van de 8 geëxamineerden was de ouderdom als volgt:

1 telde 19 jaren,
1 » 20 »
1 » 21 »
2 telden 25 »
1 telde 26 »
1 » 27 »
1 » 28 »

Drie candidaten hadden de Haagsche akademie, en een hunner ook de Polytechnische school bezocht. Deze laatste instelling was ook door twee anderen bezocht. Een vijfde had de lessen der akademie »Minerva" te Groningen en die der Amsterdamsche Quellinusschool genoten; de overigen hadden privaatlessen ontvangen. Zij verklaarden van 2 tot 4½ jaar te hebben gestudeerd; slechts één had zich gedurende langeren tijd (7 jaren) geoefend.

Van de geëxamineerden had slechts één het examen vroeger reeds ondergaan; hij slaagde thans wederom niet.

Één van hen, die thans slaagden, bezat de acte van bevoegdheid tot het geven van lager onderwijs in het teekenen; een ander had behalve deze acte buitendien de acte M¹, juist op den vooravond van het examen M² bekomen.

Drie van hen, die nu afgewezen werden, bezaten insgelijks het diploma M¹; een ander had het eindexamen der hoogere burgerschool met goed gevolg afgelegd en was in het bezit van de acte voor teekenen, lager onderwijs.

Het bleek dat onderscheiden candidaten, ofschoon onbevoegd, als leeraren in het regtlijnig teekenen aan scholen van middelbaar onderwijs verbonden waren; twee candidaten, die thans moesten afgewezen worden, waren aan Rijks- hoogere burgerscholen geplaatst, en een dezer buitendien aan eene burgeravondschool. Een ander, die evenmin slaagde, was aan eene burgeravondschool en aan eene stadsteekenschool verbonden. Een vierde, die in het bezit was der acte M¹, gaf onderwijs in het handteekenen aan eene akademie; hem kon de acte M² niet uitgereikt worden.

Van de drie welke thans slaagden, had slechts één privaat onderwijs gegeven.

Een der geslaagde candidaten bestemde zich tot decoratieschilder, een ander tot leeraar, de derde tot bouwkundige.

Van de overigen wijdden zich drie tot het onderwijzersvak; een bestemde zich tot bouwkundige, een ander tot bouwkundig opzigter.

De resultaten van het examen kunnen afgeleid worden uit het volgend overzigt:

OEFENINGEN.	Aantal geëxamineerlen wier werk bleek te zijn: uitmuntend. 10.	zeer goed. 9.	goed. 8.	ruim voldoende. 7.	voldoende. 6.	even beneden voldoende. 5.	onvoldoende. 4.	gering. 3.	slecht. 2.	zeer slecht. 1.	Aantal personen over wier werk men derhalve bepaald tevreden kan zijn
Doorzigtkunde. Mondeling	1	2	—	2	1	1	—	1	—	—	6
Id. Teekening	—	—	3	—	2	—	2	—	1	—	5
Id. Isometrie	—	—	—	2	—	4	1	—	—	1	2
Ornament. Theorie	—	—	—	1	5	1	1	—	—	—	6
Id. Teekening naar pleister	—	—	2	—	2	1	2	—	1	—	4
Id. Ontwerp	—	—	—	2	2	1	1	—	2	—	4
Beschrijvende meetkunde. Theorie.	—	—	—	1	5	2	—	—	—	—	6
Id. Teekening	1	—	1	—	1	2	1	1	1	—	3
Teekenen. Bouwkundig	—	—	1	—	3	3	1	—	—	—	4
Id. Werktuigkundig	—	—	1	—	3	2	1	1	—	—	4
Projectie. Bouwkundig	—	—	1	1	3	2	1	—	—	—	5
Id. Werktuigkundig	1	—	—	4	1	2	—	—	—	—	6
Methodiek	—	—	—	3	3	2	—	—	—	—	6

Boetseren. O.

Aangemeld hadden zich 3 candidaten; slechts 1 werd gediplomeerd.

Twee waren 25, een was 29 jaren oud.

Een had vier jaren aan de Haagsche Academie en aan de Polytechnische school gestudeerd, de twee le had alleen eerstgenoemde instelling gedurende een jaar bezocht; de derde had zich door eigen studie gevormd.

De eerste had onlangs het diploma M[1] bekomen; de tweede en de derde hadden het reeds vroeger verkregen; deze laatste was buitendien in het bezit der acte M[2].

Allen gaven reeds onderwijs in het teekenen en bestemden zich voor het onderwijs ook in het boetseren.

De ontwikkeling der candidaten blijkt uit deze tabel:

OEFENINGEN.	Aantal geëxamineerden wier werk bleek te zijn: uitmuntend. 10.	zeer goed. 9.	goed. 8.	ruim voldoende. 7.	voldoende. 6.	even beneden voldoende. 5.	onvoldoende. 4.	gering. 3.	slecht. 2.	zeer slecht. 1.	Aantal personen over wier werk men derhalve bepaald tevreden kan zijn.
Ornament. Theorie	—	—	—	—	2	1	—	—	—	—	2
» Ontwerp	—	—	—	1	—	—	2	—	—	—	1
Boetseren van ornament	—	—	—	1	—	1	1	—	—	—	1
» naar plaat	—	—	—	1	1	1	—	—	—	—	2

De klagten herhaaldelijk door de vorige examencommissiën geopperd ten aanzien van de achterlijkheid der meeste candidaten in sommige der vakken, waarover het examen liep, kunnen ook dit jaar worden geuit.

De taak der Commissie wordt dikwijls moeijelijk, omdat zij een oordeel moet vellen over candidaten, die soms in enkele vakken uitmunten en tegelijker tijd blijk geven in andere uiterst zwak te zijn. De oorzaak dezer ongelijke ontwikkeling is, gelijk meermalen werd gezegd, het ontbreken van eene instelling waar eene regelmatige, logisch geregelde opleiding kan genoten worden, en de verpligting om grootendeels door eigen studie zich te bekwamen, waarbij veelal slechts datgene bestudeerd wordt, wat den candidaat het meest aantrekt, of waarvoor hij toevallig een leidsman weet te vinden. De thans te Amsterdam gevestigde Normaalschool zal, naar verwacht mag worden, dezen toestand verbeteren.

Inmiddels wenscht ook deze Commissie, evenals hare voorgangsters, te wijzen op de wenschelijkheid om reeds nu, onafhankelijk van eene herziening der wet op het middelbaar onderwijs, wijziging te brengen in de programma's M^1, M^2 en O, ten einde de bezwaren weg te nemen, welke in de praktijk ondervonden worden. In het verslag der examencommissie van 1879 zijn deswege uitvoerige beschouwingen geleverd, waarop de Commissie op nieuw de aandacht vestigt.

Teekenen. Lager onderwijs.

Voor het examen ter verkrijging van eene acte van bekwaamheid voor huis- en schoolonderwijs in het handteekenen, overeenkomstig art. 65 der wet van 17 Augustus 1878 (*Staatsblad* n°. 127), meldden zich 110 candidaten aan, onder welke zich slechts één dame bevond. 42 personen kwamen niet op, 61 werden afgewezen, 1 trok zich terug; aan niet meer dan 6 werd de acte uitgereikt.

Van 90 candidaten werden opgaven betreffende hun ouderdom verkregen.

De ouderdom van	1	candidaat	was	35	jaren.
» » »	2	candidaten	»	34	»
» » »	1	candidaat	»	33	»
» » »	1	»	»	32	»
» » »	3	candidaten	»	31	»
» » »	2	»	»	30	»
» » »	2	»	»	29	»
» » »	1	candidaat	»	28	»
» » »	1	»	»	27	»
» » »	1	»	»	26	»
» » »	3	candidaten	»	25	»
» » »	1	candidaat	»	24	»
» » »	2	candidaten	»	23	»
» » »	8	»	»	22	»
» » »	7	»	»	21	»
» » »	16	»	»	20	»
» » »	27	»	»	19	»
» » »	11	»	»	18	»

Opmerkelijk is het dat van de 110 candidaten Noordbrabant er slechts 2 en Limburg er niet meer dan 1 geleverd had.

De opleiding, die zij genoten hadden, was veelal gebrekkig geweest. Velen hadden het teekenen op eene kweekschool geleerd, waar aan dit vak gedurende de twee eerste jaren vier uren, gedurende de twee laatste slechts twee uren per week gegeven werden; dat twee uren 's weeks voor dit vak geheel ontoereikend zijn, behoeft geen betoog. Ook verklaarden velen dat hun onderwijzer in de theorie en de eerste beginselen der perspectief geenerlei onderwijs gegeven had, iets dat door het examen op bedroevende wijze bewaarheid werd.

18 candidaten bezaten de acte van hulponderwijzer volgens de oude wet op het lager onderwijs; 58 bezaten de onderwijzersacte volgens de wet van 1878; 6 hadden de hoofdonderwijzersacte der oude wet en 6 de hoofdonderwijzersacte volgens de nieuwe wet. Er waren derhalve candidaten, die, ook zonder het examen af te leggen, bevoegd waren lager onderwijs in het handteekenen te geven, en de vraag of de zoodanigen behoorden geëxamineerd te worden, werd aan het oordeel van den Minister van Binnenlandsche Zaken onderworpen; bij Ministerieel schrijven van 24 October 1881, n°. 3987, afd. O, werd geantwoord, dat zoodanige personen tot het examen konden worden toegelaten; wel kon de Commissie den candidaat er op indachtig maken, dat hij reeds bevoegd was teekenonderwijs te geven, doch indien hij in zijn wensch om tot het examen te worden toegelaten bleef volharden, zou aan dat verlangen moeten voldaan worden.

Aldus is geschied, met dezen uitslag, dat slechts één van hen die reeds *bevoegd* waren, de acte van *bekwaamheid* erlangde.

Het examen betrof:

a. Het teekenen van eene groep eenvoudige voorwerpen naar de natuur. De groepen bestonden uit een paar boeken, waarop eene kruik of een pot geplaatst was.

Hoe gemakkelijk dit werkstuk ook was, en hoezeer men stellen moge dat het teekenen van zulk eene groep wel het minimun is van hetgeen men mag eischen van hem, die onderwijs in het handteekenen wil geven, verreweg de meesten bleken niet in staat te zijn eene behoorlijke teekening te maken; en daarbij was het niet zoozeer het afwerken, het schaduwen en het artistiek behandelen der teekening, waarop men schipbreuk leed, maar eenvoudig het behoorlijk en juist schetsen der omtrekken. Bij verreweg de meesten was het oog niet geoefend; zij *zagen* noch het beloop, noch de verhoudingen der lijnen.

Uit onderstaande tabel is af te leiden, dat inderdaad de resultaten van dit onderdeel van het examen treurig waren.

Aantal candidaten wier teekening naar ligchamen was:

uitmuntend.	zeer goed.	goed.	ruim voldoende.	voldoende.	even beneden voldoende.	onvoldoende.	gering.	slecht.	zeer slecht.
10.	9.	8.	7.	6	5.	4.	3.	2.	1.
—	—	1	2	5	1	2	7	15	32

b. Het teekenen van een eenvoudig ornament in pleister gaf eenigzins betere resultaten.

Het ornament was dan ook bijzonder eenvoudig: het bestond uit eene groote rosette. Toch waren er nog genoeg, die daarvan niets behoorlijks wisten te maken; de methode van teekenen, welke zij volgden, — indien men van methode spreken mag, — was dan ook erbarmelijk; velen toch in stede van het geraamte en de hoofdlijnen allereerst vast te stellen, begonnen aan den eenen of anderen hoek van het papier een onderdeel der rosette tot in de kleinste bijzonderheden af te werken!

De teekeningen naar pleister verkregen de volgende cijfers:

uitmuntend.	zeer goed.	goed.	ruim voldoende.	voldoende.	even beneden voldoende.	onvoldoende.	gering.	slecht.	zeer slecht.
10.	9.	8.	7.	6.	5.	4.	3.	2.	1.
—	1	3	8	8	4	10	5	15	12

c. Hetgeen boven gezegd is omtrent het gebrekkig of ontbrekend onderwijs in de perspectief, wordt gestaafd door de onderstaande opgave van het resultaat van het examen in dit onderdeel; examen dat èn mondeling èn praktisch afgenomen werd.

Bij velen bleek het dat zij omtrent de theorie enkele grondregelen van buiten geleerd hadden, doch dat dit niet meer dan holle klanken waren en dat het begrip der meeste elementaire denkbeelden en benamingen ver te zoeken was.

Aantal candidaten wier antwoorden betreffende perspectief waren:

	uitmuntend.	zeer goed	goed.	ruim voldoende.	voldoende.	even beneden voldoende.	onvoldoende.	gering.	slecht.	zeer slecht.
	10.	9.	8.	7.	6.	5.	4.	3.	2.	1.
Mondeling examen . . .	1	3	7	6	7	5	13	6	14	5
Praktisch examen	6	4	19	2	10	3	2	4	8	8

d. Het examen in de methodiek was evenmin schitterend, zooals valt af te leiden uit de onderstaande tabel:

uitmuntend.	zeer goed.	goed.	ruim voldoende.	voldoende.	even beneden voldoende.	onvoldoende.	gering.	slecht.	zeer slecht.
10.	9.	8.	7.	6.	5.	4.	3.	2.	1.
1	2	5	9	18	7	9	5	9	2

29 April 1882.

De Commissie voornoemd:

VICTOR DE STEURS, *Voorzitter.*

W. B. G. MOLKENBOER, *Secretaris.*

VERSLAG DER COMMISSIEN, *in* 1881 *belast met het afnemen der examens in de Fransche, Hoogduitsche en Engelsche taal, naar aanleiding van het Koninklijk besluit van* 9 *Augustus* 1879 (Staatsblad n°. 149).

Aan Zijne Excellentie den Minister van Binnenlandsche Zaken.

De Commissie voor het afnemens der examens in de Fransche taal, te 's Hage, benoemd bij Uwer Excellentie's beschikking van den 10den September 1881, n°. 3303, afd. O, heeft de eer bij dezen verslag te doen van hare werkzaamheden.

De eerste der twee voorloopige vergaderingen, bedoeld in art. 13 van het Koninklijk besluit van 9 Augustus 1879 (*Staatsblad* n°. 149), werd gehouden den 20sten September. Zij werd bijgewoond niet alleen door de leden van genoemde Commissie, maar ook door die van de Commissie te Zwolle, ten einde door onderlinge bespreking, zoowel door regeling van de examens als van de eischen der programma's, tot eene gewenschte eenheid van handelen te geraken.

Nadat de Commissie te Zwolle den heer C. A. SUNIER, en die te 's Hage den heer D. M. W. BAAR tot haren secretaris benoemd had, hielden de leden zich bezig met het nazien van de stukken der candidaten en werden deze daarna gelijkelijk over de beide Commissien verdeeld, in dier voege dat zij die in de provincien Noord- en Zuidholland, Zeeland, Noordbrabant en Limburg woonden, te 's Hage en de overige te Zwolle zouden geëxamineerd worden.

Een eerste punt van overweging maakte de inrigting van het examen uit. Algemeen was men van gevoelen, dat het schriftelijk werk der candidaten tot grondslag van het mondeling onderzoek moest dienen. Daarom werd dan ook bepaald, dat zij die eene acte voor lager onderwijs verlangden en wier examen in één dag moest afloopen, eerst het schriftelijk werk zouden maken, om daarna ieder afzonderlijk één uur mondeling onderzocht te worden.

Deze regeling maakte het mogelijk dagelijks 4 candidaten voor genoemde acte te examineren. Na eenige gedachtenwisseling kwam men overeen de vertalingen in het Fransch voor het verkrijgen dezer acte te kiezen uit »Engelschen te Rome", door mevr. BOSBOOM-TOUSSAINT, en die in het Nederlandsch beurtelings uit: »Le Philosophe sous les toits" van E. SOUVESTRE en »Athalie" en »Esther" van RACINE. Met het oog op het onderzoek der spraakkunst bij de candidaten, achtte men het raadzaam hun ook een dictée te geven dat, door den examinator gemaakt, fouten tegen de vormleer en syntaxis zou bevatten; dit werd tevens als een geschikt middel beschouwd om te zien in hoeverre de candidaat de taal verstond. Dat het mondeling onderzoek, dat hoofdzakelijk over de kennis der taalregels moest loopen, in het Fransch zou plaats hebben, was boven twijfel; daardoor zou immers den candidaat onder anderen eene ongezochte gelegenheid gegeven worden om zijne vaardigheid in het spreken te toonen.

Een en ander door de vergadering vastgesteld zijnde, ging men over tot het bespreken van den duur der examens voor de acten M. O., benevens de bij de programma's gestelde eischen. Daar elk dezer examens twee dagen vordert, werd, ook overeenkomstig het bovengenoemde beginsel, de eerste dag bestemd voor het schriftelijk werk en de tweede voor het mondeling onderzoek, dat bepaald werd op twee uren voor de acte *A* en drie uren voor de acte *B*. Zoo konden op één dag mondeling onderzocht worden: 4 candidaten L. O. en 2 candidaten M. O. acte *B* en, na afloop der examens *B*, 4 candidaten L. O. en 3 candidaten M. O. acte *A*, terwijl het, na afloop der examens L. O. en M. O. acte *B*, met eenige inspanning van den kant der Commissie, mogelijk was 6 candidaten M. O. acte *A*, te onderzoeken. Omtrent het schriftelijk werk der candidaten M. O. acte *A* was men het spoedig eens; de vertaling zou genomen worden uit: »Ferdinand Huyck", door VAN LENNEP. Een dictée werd ook voor hen noodzakelijk geacht, vooral met het oog op de meest voorkomende synoniemen, die de Commissie als een integrerend deel van het examen beschouwde.

Voor zoover de candidaten niet bij de wet vrijgesteld waren van het maken van een methodologisch opstel, zouden hun eenige onderwerpen, — later is het getal op drie gesteld — opgegeven worden, waaruit zij er één ter behandeling konden kiezen. Het doel van dit opstel was te zien, of de candidaat nagedacht had over de verschillende methoden van onderwijs en of hij er zich eene eigen gemaakt had, die op beredeneerde en praktische grondslagen steunde. Uit de gedachtenwisseling naar aanleiding der eerste alinea van het programma ter verkrijging eener acte *A* of *B*, bleek al spoedig de noodzakelijkheid voor den examinator om gematigd te zijn in zijne eischen en vooral om zich weten te beperken in zijne vragen, ten einde de hoofdzaak: kennis der taal zoo als zij thans geschreven en gesproken wordt, niet uit het oog te verliezen, en om geen voedsel te geven aan de meening, als of eene zekere schijngeleerdheid of louter geheugenwerk het gemis aan degelijke kennis zou kunnen vergoeden. De Commissie schaarde zich aan de zijde van den voorzitter, dr. PIAGET, toen hij voorstelde de genoemde alinea zóó op te vatten, dat de candidaten ondervraagd zouden worden over de vorming en ontwikkeling der taal, zonder in bijzonderheden te treden omtrent klankwetten, morphologie en etymologie. Zij deelde ook in zijn gevoelen om aan dit deel van het examen geen te overwegend belang toe te kennen, maar daarentegen groot gewigt te hechten aan het verstaan en verklaren van een niet te moeijelijk stuk uit een klassiek schrijver, waarbij dan gevoegelijk de stijlleer behandeld kon worden.

Het bovenstaande werd natuurlijk ook van toepassing

geacht op de candidaten die de acte *B* verlangden, daar de eischen, bij de programma's voor beide acten gesteld, in dit opzigt volkomen dezelfde zijn.

Wat de geschiedenis der letterkunde betreft, meende de Commissie zich te moeten beperken in hare eischen van de kennis dier geschiedenis vóór de 16de eeuw, doch grondige bekendheid te moeten vorderen met die der laatste drie eeuwen. Ofschoon het programma onder anderen spreekt van » haar verband met de letterkunde van andere volken", oordeelde men het noodzakelijk dit punt als van ondergeschikt belang te beschouwen, in aanmerking genomen de uitgebreide beteekenis dezer woorden.

Het mondeling examen zou den candidaat gelegenheid geven te toonen, dat hij eenige der voornaamste letterkundige voortbrengselen, ook van den laatsten tijd, met oordeel gelezen had, terwijl de examinator daarbij of bij het verklaren van een stuk van een klassiek dichter, tevens de leer van den versbouw ter sprake kon brengen.

Om den candidaat niet te beperken in de keus van het onderwerp voor het letterkundig opstel, meende de Commissie hem een aantal onderwerpen te moeten geven, groot genoeg om tevens verscheidenheid van stof aan te bieden.

Nog een paar punten lokten eene korte gedachtenwisseling uit, onder anderen de vraag of het ook raadzaam kon zijn den candidaat niet in twijfel te laten omtrent zijne antwoorden; zij werd in bevestigenden zin beantwoord.

Nadat nog de volgende bepalingen aangenomen waren: 1°. de leden zullen beurtelings toezigt houden bij het schriftelijk werk, waarvoor de opgaven eerst 's morgens van den dag waarop het examen plaats heeft, zullen gekozen worden, en 2°. de examens zullen den 10den October beginnen, was de orde van den dag afgehandeld.

De tweede voorloopige vergadering werd gehouden den 9den October. Intusschen had de heer CHATELAIN, te 's Hage, zich genoodzaakt gezien voor zijn lidmaatschap te bedanken en werd door Uwe Excellentie, op voordragt van den voorzitter, de heer HEYNEN, te 's Bosch, in diens plaats en de heer A. MARCHAL, te Arnhem, tot lid-plaatsvervanger benoemd.

Deze tweede bijeenkomst werd gewijd aan het vaststellen der opgaven voor het schriftelijk werk.

Ieder lid had vooraf uit bovengenoemde werken een zeker aantal passages gekozen, die hem het geschiktst ter vertaling voorgekomen waren, benevens eene lijst opgemaakt van onderwerpen, zoo van letterkundigen als van methodologischen aard.

Met deze gegevens toegerust, viel het der Commissie niet moeijelijk eene ruime keus te doen. Zoo waren dan op die beide voorloopige vergaderingen de grondslagen gelegd, waarop de Commissie den 10den October hare werkzaamheden begon, die zij den 25sten October eindigde.

Uit de tabellen, die zij de eer heeft hierbij te voegen, mogen Uwe Excellentie de resultaten van haar onderzoek blijken.

De Commissie veroorlooft zich, naar aanleiding van de uitkomsten waartoe zij geraakt is, de vrijheid eenige opmerkingen te maken, welke misschien haar nut kunnen hebben.

In de eerste plaats wenscht de Commissie de mannelijke candidaten voor de acte L. O. ter sprake te brengen. Blijkt reeds uit de verhouding van het aantal toegelatenen (11) dat der afgewezenen (21), dat het resultaat van dit examen ongunstig is, bij eene nadere beschouwing van het oordeel over de verschillende onderdeelen er van, wordt men genoopt de uitkomsten zeer ongunstig te noemen. Van de verschillende rubrieken maken die van: *dictée*, *syntaxis*, *vertaling in het Fransch* en *uitspraak* een onaangenamen indruk. Op enkele loffelijke uitzonderingen na, was bij de candidaten de spraakkunst geen voorwerp van ernstige studie geweest; velen kenden niet eens de eenvoudigste regels, anderen hadden zich tevreden gesteld met eene of andere spraakkunst werktuigelijk van buiten te leeren, zonder zich rekenschap te geven van het geleerde. Van daar vaak de zonderlingste fouten bij het weergeven der regels en grove fouten in het schriftelijk werk, fouten die dikwijls niet gevonden werden, al waren zij ook door een streepje aan het begin van den regel aangewezen.

Dat de Commissie de uitspraak mede als een belangrijk deel van het examen meende te moeten beschouwen, zal niemand bevreemden, die bedenkt, dat het juist de bezitters dezer acte zijn, die het eerste onderwijs in het Fransch aan verreweg het grootste gedeelte der jeugd geven en uit wier handen de hoogere burgerschool en het gymnasium hunne toekomstige leerlingen ontvangen. Het getal vrouwelijke candidaten voor deze acte — slechts twee legden examen af en slaagden — is te klein om tot bijzondere beschouwingen aanleiding te geven.

De uitslag van de examens der vrouwelijke candidaten voor de acte *A* kan over het algemeen gunstig genoemd worden. Bij het beschouwen evenwel van de verschillende rubrieken, trekt die der paedagogiek de aandacht door de vele malen dat daarin »onvoldoende" voorkomt. De Commissie erkent de moeijelijkheid voor een candidaat die nog weinig of geen ervaring op het gebied van onderwijs heeft — zoo als met enkelen het geval was — om in alle opzigten juiste begrippen omtrent methode als anderzins te hebben, vooral men het oog op klassikaal onderwijs; daarom waren ook hare eischen bij dit gedeelte zeer bescheiden. Doch gebrek aan ernstig nadenken, gemis aan eenig praktisch doel, waarvan veel opstellen, zelfs van haar die reeds ervaring hadden, getuigden, woog de Commissie zwaar en noopte haar dikwijls tot een ongunstig oordeel.

Vergelijkt men de rubrieken »historische grondslag" met die van »dictée" en »syntaxis", dan blijkt daaruit de voorliefde, waarmede veel candidaten zich op de historische grammatica toegelegd hadden, ten koste vaak van andere onderdeelen van het programma, vooral van de syntaxis.

Minder gunstig zijn de uitkomsten, verkregen bij de examens der mannelijke candidaten voor de acte *A*.

Zondert men de rubrieken: »vormleer", »historische grondslag" en »paedagogiek" uit, dan is de totaal-indruk der overige deelen zoo al niet ongunstig, ten minste weinig bevredigend.

Bij eene vergelijking met de vrouwelijke candidaten, pleit in het voordeel der mannelijke de »paedagogiek", doch zijn in hun nadeel: de *stijlleer*, de *schriftelijke vertaling*, de *vaardigheid in het spreken* en vooral de *uitspraak*. De opmerking omtrent den historischen grondslag, bij het bespreken der vrouwelijke candidaten gemaakt, geldt ook voor de mannelijke, terwijl daarenboven bij dezen even als bij genen, de kennis der meest voorkomende synoniemen veel te wenschen overliet. Was er bij het examen dezer candidaten eene rubriek: »algemeene ontwikkeling" geweest, de Commissie is overtuigd, dat het oordeel in deze kolom — zoowel wat de vrouwelijke als de mannelijke candidaten betreft — zeer ongunstig zou geweest zijn. De Commissie acht deze opmerking van hoog belang. Is toch voor ieder beschaafd mensch eene zekere mate van algemeene ontwikkeling een vereischte, hoeveel te meer dan voor den leeraar, die geroepen kan worden leerlingen eener hoogere burgerschool of van een gymnasium, welke reeds in het bezit zijn van eene zekere mate van algemeene kennis, te onderwijzen. Om niet te gewagen van den gunstigen invloed, dien uitgebreider algemeene kennis van den leeraar op zijn onderwijs moet uitoefenen, zal het hem, bij gemis aan voldoende algemeene ontwikkeling, moeijelijk vallen zijn prestige te bewaren.

Het examen voor de acte *B* heeft over 't algemeen, zoo bij de vrouwelijke als bij de mannelijke candidaten, tot bevredigende uitkomsten geleid. In enkele opzigten voldeed echter het examen van sommige candidaten niet aan matig gestelde eischen. Was dit het geval met de kennis der synoniemen, die op enkele uitzonderingen na onvoldoende was, evenzeer bleek dit bij het onderzoek naar de kennis der geschiedenis van de letterkunde, waarbij eenige candidaten blijken gaven hunne kennis uitsluitend uit een of ander handboek geput te hebben. Sommigen hadden ook te weinig, de meesten niet goed gelezen en wisten derhalve niet voldoende rekenschap van het gelezene te geven.

Met dankbetuiging voor het in haar gestelde vertrouwen, legt de Commissie hare taak neer.

Rotterdam, November 1881.

Namens de Commissie,

E. PIAGET, *Voorzitter*.

D. M. W. BAAR, *Secretaris*.

TABEL I.

UITSLAG DER EXAMENS.

Gevraagde acte van bekwaamheid.	Candidaten.	Getal van hen die							Afgewezenen en teruggetrokkenen te zamen.
		zich hebben aangemeld.	zich teruggetrokken hebben vóór het examen.	niet zijn opgekomen.	examen hebben afgelegd.	zijn toegelaten.	zich hebben teruggetrokken onder het examen.	zijn afgewezen.	
Acte van bekwaamheid B voor schoolonderwijs in de Fransche taal en leterkunde, naar aanleiding van art. 4 der wet van 25 April 1879 (*Staatsblad* n°. 87). .	Vrouwelijke	5	1	—	4	2	1	1	2
Idem	Mannelijke	8	—	—	8	3	1	4*	5
	Totaal	13	1	—	12	5	2	5	7
Acte van bekwaamheid A voor schoolonderwijs in de Fransche taal, naar aanleiding van art. 4 der wet van 25 April 1879 (*Staatsblad* n°. 87)	Vrouwelijke	13	1	—	12	9	—	3	3
Idem	Mannelijke	16	2	2	12	7	1	4	5
	Totaal	29	3	2	24	16	1	7	8
Acte van bekwaamheid voor schoolonderwijs in de Fransche taal, naar aanleiding van art. 65 der wet van 17 Augustus 1878 (*Staatsblad* n°. 127).	Vrouwelijke	2	—	—	2	2	—	—	—
Idem	Mannelijke	34	—	—	34	11	2	21	23
	Totaal	36	—	—	36	13	2	21	23

* Van de 4 candidaten, afgewezen voor de acte B, verkregen 2 de acte A.

TABEL II. In de volgende tabel zijn de uitkomsten aangewezen van de examens ter verkrijging eener acte van bekwaamheid B voor schoolonderwijs in de Fransche taal en letterkunde, naar aanleiding van art. 4 der wet van 25 April 1879 (*Staatsblad* n°. 87).

Candidaten.	Aantal malen dat is toegekend het prædicaat:	Spraakkunst mondeling.				Vertaling. Schriftelijk.	Geschiedenis der letterkunde.	Lectuur.	Oordeel over het gelezene.	Opstel. Letterkundig.		Opstel. Methodologisch.		Uitspraak.	Taalgebruik.
		Vormleer.	Syntaxis.	Historische grondslag.	Stijlleer.					Inhoud.	Stijl.	Inhoud.	Stijl.		
Vrouwelijke	Zeer goed.	1	1	1	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
	Goed.	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	3	3
	Voldoende.	1	1	1	1	2	1	1	1	2	3	1	1	—	—
	Even voldoende.	—	—	—	—	—	—	2	—	—	—	—	—	—	—
	Onvoldoende.	1	1	1	1	—	2	—	2	1	—	—	—	—	—
Mannelijke	Zeer goed.	1	1	1	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
	Goed.	—	—	—	—	5	2	2	2	—	—	—	—	3	4
	Voldoende.	4	4	3	4	1	1	2	—	3	6	3	3	3	1
	Even voldoende.	—	—	—	—	—	1	—	1	3	—	1	2	—	—
	Onvoldoende.	2	2	3	2	1	3	2	3	—	1	1	—	—	2
	Zeer onvoldoende.	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—
	Slecht.	—	—	—	—	—	—	—	1	1	—	—	—	1	—

TABEL III. In de volgende tabel zijn de uitkomsten aangewezen van de examens ter verkrijging eener acte van bekwaamheid A voor schoolonderwijs in de Fransche taal, naar aanleiding van art. 4 der wet van 25 April 1879 (*Staatsblad* n°. 87).

Candidaten.	Aantal malen dat is toegekend het praedicaat:	Dictée.	Spraakkunst. Mondeling.				Vertaling. Schriftelijk.	Vaardigheid in het spreken.	Uitspraak.	Paedagogiek.
			Vormleer.	Syntaxis.	Historische grondslag.	Stijlleer.				
Vrouwelijke	Zeer goed	—	1	1	1	—	1	1	—	—
	Goed	4	4	2	2	4	4	5	7	1
	Voldoende	2	4	2	7	3	—	6	5	1
	Even voldoende . .	2	2	4	1	4	5	—	—	1
	Onvoldoende . . .	3	1	3	1	1	—	—	—	6
	Zeer onvoldoende .	1	—	—	—	—	1	—	—	—
	Slecht	—	—	—	—	—	1	—	—	—
Mannelijke	Zeer goed	—	1	1	2	1	—	1	1	1
	Goed	1	2	1	2	1	1	1	—	—
	Voldoende	2	4	2	4	4	2	4	2	3
	Even voldoende . .	3	3	3	1	2	5	1	2	2
	Onvoldoende . . .	2	1	4	2	3	2	3	4	—
	Zeer onvoldoende .	—	—	—	—	—	—	—	—	1
	Slecht	3	—	—	—	—	1	1	2	1

TABEL IV. In de volgende tabel zijn de uitkomsten aangewezen van de examens ter verkrijging eener acte van bekwaamheid voor schoolonderwijs in de Fransche taal, naar aanleiding van art. 65 der wet van 17 Augustus 1873 (*Staatsblad* n°. 127).

Candidaten.	Aantal malen dat is toegekend het prædicaat:	Dictée.	Spraakkunst mondeling. Vormleer.	Spraakkunst mondeling. Syntaxis.	Vertaling in het Fransch.	Vertaling in het Nederlandsch.	Vaardigheid in het spreken.	Uitspraak.
Vrouwelijke	Voldoende	—	2	2	—	—	2	2
	Even voldoende	2	—	—	2	1	—	—
	Onvoldoende	—	—	—	—	1	—	—
Mannelijke	Uitmuntend	—	1	1	—	—	—	—
	Goed	3	1	2	—	1	—	—
	Voldoende	4	11	9	3	18	9	3
	Even voldoende	5	11	6	13	8	14	14
	Onvoldoende	15	7	12	13	5	5	10
	Zeer onvoldoende	3	—	—	1	—	1	—
	Slecht	2	1	2	2	—	3	5

II.

Aan Zijne Excellentie den Minister van Binnenlandsche Zaken.

De Commissie, belast met het afnemen der examens in de Fransche taal, welke zitting heeft gehouden te Zwolle en benoemd is bij Uwer Excellentie's beschikkingen van 29 Augustus 1881, n°. 3181, afdeeling Onderwijs, en van 10 September 1881, n°. 3303, afdeeling Onderwijs, heeft de eer aan Uwe Excellentie het volgende verslag harer werkzaamheden en bevindingen aan te bieden.

Bij beschikking van Uwe Excellentie dd. 10 September jl. werden tot leden der Commissie voor de Fransche taal, die zitting zou houden te Zwolle, aangewezen de heeren:

P. J. ALBERTS, directeur der hoogere burgerschool te Harlingen;

A. OOMS, leeraar aan de hoogere burgerschool te Deventer;

J. S. PIQUET, leeraar aan de Rijks hoogere burgerschool te Zwolle;

E. A. SUNIER, leeraar aan het gymnasium te Amsterdam;

en tot plaatsvervangers de heeren:

F. L. FAISELY, leeraar aan de hoogere burgerschool te Nijmegen; en

P. M. RAVEAUD, leeraar aan de hoogere burgerschool te Zutphen.

Den 20sten September 1881 had aan Uwer Excellentie's Departement de eerste voorloopige vergadering der Commissie plaats, ingevolge art. 13 van het Koninklijk besluit van 9 Augustus 1879 (*Staatsblad* n°. 149). Daar er echter *twee* Commissien voor de Fransche taal noodig waren, omdat het getal dergenen die zich voor het examen hadden aangegeven meer dan 150 bedroeg, werd deze eerste voorloopige vergadering gecombineerd gehouden met die der Commissie onder voorzitterschap van den heer dr. E. PIAGET, die te 's Gravenhage zitting zou houden. Deze gecombineerde vergadering der beide Commissien voor de Fransche taal was noodig, om eenheid in de wijze van afneming der examens te verkrijgen, en vooral om te vermijden, dat door de eene Commissie hoogere eischen zouden worden gesteld dan door de andere. In deze vergadering werden dan ook, nadat de stukken der candidaten waren onderzocht, de eischen in de examen-programma's vervat, besproken. De resultaten dier bespreking laten zich in het volgende zamenvatten.

De drie programma's werden punt voor punt nagegaan. Bij elk punt werd stilgestaan, ten einde ieder der leden in de gelegenheid te stellen, zijne meening daarover kenbaar te maken. Eindelijk werd definitief vastgesteld welke waarde en welke beteekenis aan elk der onderdeelen van de programma's zou worden gehecht.

Wat het middelbaar onderwijs in het algemeen betreft, werd in beginsel aangenomen, dat de vaardigheid in het mondeling en schriftelijk gebruik der taal bij het examen op den voorgrond zou treden, zoodat aan die candidaten, welke in de mondelinge voordragt en in de schriftelijke uitdrukking te kort zouden schieten, geene acte zou worden uitgereikt. Het behoorlijk spreken en schrijven der taal zou dus den doorslag geven.

Bij het programma voor de acte A middelbaar onderwijs werd aangenomen, dat de grondige kennis van de verschillende onderdeelen der spraakkunst vooral moet blijken uit de wijze, waarop de candidaat de taalregels weet te verklaren. Het werktuigelijk opzeggen dier regels kan dus niet als aan de eischen van het programma voldoende worden beschouwd.

In de tweede plaats kwam de historische grondslag ter sprake. Daaromtrent werd bepaald, dat het examen zich zou bepalen tot een overzigt van het ontstaan en de ontwikkeling der taal, en dat aan de candidaten geene teksten uit de perioden voor de zeventiende eeuw zouden worden voorgelegd. Tevens werd bepaald dat onvoldoende kennis van dit onderdeel van het programma op zich zelf geene reden tot afwijzing zou opleveren.

Wat de klankwetten en de etymologie aangaat, werd men geleid door de overweging, dat het programma geene

kennis van het latijn bij de candidaten onderstelt, waaruit noodzakelijk volgt, dat men ook hierin niet te hoog moet opklimmen. Evenwel werd in het licht gesteld, dat van de candidaten het onderscheid tusschen de *dérivation populaire* en de *dérivation savante* en mitsdien de kennis der *doublets* mag worden gevorderd. Ook dienen de candidaten bekend te zijn met de woordfamiliën, omdat bekendheid daarmede bij het onderwijs niet kan gemist worden. Wat de leer der vormen betreft, werd aangenomen, dat men zich tot kennis der rededeelen en die van de declinatie en de conjugatie zou beperken.

Ofschoon hst programma de syntaxis niet uitdrukkelijk vermeldt, is toch eene grondige kennis der spraakkunst zonder ernstige studie van dit belangrijk onderdeel niet denkbaar. Dientengevolge werd dan ook besloten, dat aan dit belangrijk gedeelte der spraakkunst het noodige gewigt zou gehecht worden.

Bij de stijlleer kwamen in de eerste plaats de synoniemen ter sprake. Hieromtrent werd bepaald, dat aan de candidaten geene lijsten van zinverwante woorden ter verklaring zouden worden voorgelegd, maar dat hun bij de uitlegging van een door hen gelezen stuk de gelegenheid zou gegeven worden om de synoniemen van sommige daarin voorkomende woorden op te geven en te verklaren. Vooral aan de verklaring van een door de candidaten gelezen stuk werd groote waarde toegekend, omdat daarna de algemeene ontwikkeling van de candidaten het best kan beoordeeld worden. Verder werd bepaald, dat er geene definities van de verschillende rede- en woordfiguren zouden worden gevraagd, maar dat daarentegen de candidaten die figuren in het door hen gelezene zouden moeten kunnen aanwijzen en uitleggen. Eindelijk werd besloten, dat alleen de hoofdpunten der prosodie bij het examen in aanmerking mogten komen.

Uit het programma voor de acte *B* middelbaar onderwijs blijkt, dat, wat de spraakleer betreft, de vereischten voor de beide acten *A* en *B* dezelfde zijn. Hetgeen dus over die eischen bij de acte *A* is gezegd, blijft ook voor de acte *B* van kracht. In de tweede alinea van het programma voor de acte *B* wordt de keuze gelaten tusschen eene mondelinge of schriftelijke vertaling van het Nederlandsch in de vreemde taal. Daaromtrent werd besloten, dat aan de candidaten zou worden overgelaten op welke wijze zij die vertaling wenschten te maken. Door de examens is duidelijk gebleken, dat verreweg de meeste candidaten aan eene schriftelijke vertaling de voorkeur hebben gegeven.

Daar er candidaten waren, die zich zoowel voor de acte *A* als voor de acte *B* hadden aangegeven, diende er vastgesteld te worden, hoe er meest gehandeld worden, wanneer deze candidaten in het letterkundig gedeelte te kort schoten en dus voor de acte *B* niet in aanmerking konden komen. Algemeen was men van gevoelen, dat van hen in den regel eene schriftelijke vertaling moet geëischt worden, en dat zij de acte *A* alleen zouden kunnen verwerven, als die schriftelijke vertaling voldoende werd geoordeeld. Nog werd besloten, dat er aan de candidaten voor de acte *A* een dictée zou gegeven worden, om daarna hunne vaardigheid in het toepassen der grammaticale regels te beoordeelen.

Omtrent de litterarische vereischten bij het programma voor acte *B* gesteld, kwam men overeen, dat het onderzoek naar de kennis van het verband der Fransche letterkunde met die van andere volken niet te veel in bijzonderheden moest afdalen, omdat men van de candidaten bezwaarlijk eene diepgaande bekendheid met de letterkunde van de andere volken, welke aan de spits der beschaving staan, mag verwachten. Bij het mondeling examen in letterkunde zou vooral worden gelet op het oordeel, dat de candidaat zich heeft gevormd over het door hem gelezene en op het mondeling gebruik der taal.

Volgens de bepalingen der wet van 25 April 1879, (*Staatsblad* n°. 87) zijn de candidaten voor acte *A*, welke de acte van hulponderwijzer bezitten, en die voor *B*, welke de hoofdonderwijzersacte verworven hebben, vrijgesteld van het examen in de opvoedkunde. Die candidaten echter, welke geene acte bij het lager onderwijs hebben verkregen, moeten, om voor eene acte middelbaar onderwijs in aanmerking te kunnen komen, nog een examen in de paedagogiek afleggen. Omtrent dit punt werd bepaald, dat dit examen zou bestaan in het leveren van een opstel over de methodologie. Ook zou bij het mondeling examen zooveel mogelijk worden gelet op de methode, die de candidaat zich voorstelt bij zijn onderwijs te volgen.

Eindelijk werd in de bijeenkomst van 20 September nog bepaald, dat elke candidaat afzonderlijk zou worden geëxamineerd, voor zoover het mondeling onderzoek aangaat; dat er op één en denzelden dag examens voor het middelbaar en voor het lager onderwijs zouden gehouden worden; dat elke Commissie zich daarom in twee subcommissiën zou splitsen, elk van twee leden; dat ieder dier leden beurtelings als examinator en als bijzitter zou fungeren; dat er op één en denzelfden dag *twee* candidaten voor acte *B* middelbaar onderwijs en *vier* voor acte lager onderwijs zou worden geëxamineerd, of *vier* tot *zes* candidaten voor de acte *A* middelbaar onderwijs; dat voor alle candidaten het mondeling examen, in zoover dit met den beschikbaren tijd overeen te brengen zou zijn, eerst na afloop van het schriftelijk werk zou beginnen. Vooral op dit laatste punt werd klem gelegd, omdat men daardoor in staat zou zijn om het schriftelijk werk der candidaten tot basis voor het mondeling onderzoek te doen strekken.

Voor het mondeling examen voor de acte lager onderwijs werd $^3/_4$ à 1 uur beschikbaar gesteld; voor dat voor acte *A* middelbaar onderwijs $1^1/_2$ uur, voor dat voor acte *B* middelbaar onderwijs 2 à $2^1/_2$ uur, met eene pauze van een kwartier uurs tusschen het grammaticale en het letterkundige gedeelte.

De duur van de examens voor de acten *A* en *B* middelbaar onderwijs werd op *twee* dagen gesteld, één dag schriftelijk en één dag mondeling; de duur van het examen voor de acte lager onderwijs op één dag, waarvan de voormiddag aan het schriftelijk en de namiddag aan het mondeling gedeelte zou worden besteed.

Om zekerheid te verkrijgen, dat de candidaten voor de acte lager onderwijs zich hadden geoefend in het verstaan der gesproken taal en dat zij eenige vaardigheid hadden verkregen in de toepassing der voornaamste taalregels, werd een dictée noodig geacht. Dit dictée zou zich echter voornamelijk op het gebied der grammatica bewegen, en dus gemakkelijker zijn dan het dictée voor de acte *A* middelbaar onderwijs, hetwelk zou genomen worden uit de werken van hedendaagsche schrijvers.

In de tweede voorloopige vergadering der Commissie werden de opgaven voor het schriftelijk werk vastgesteld, die opgenomen zijn in het proces-verbaal dier vergadering. Bij de keuze der opgaven voor het maken van een opstel over een letterkundig onderwerp (acte *B* middelbaar onderwijs) werd in het oog gehouden, dat aan de candidaten de gelegenheid moet worden gegeven om onderwerpen uit verschillende tijdvakken te behandelen. Dien ten gevolge werd bepaald, dat aan elken candidaat *vier* onderwerpen zouden worden voorgelegd; één uit de middeleeuwen of de zestiende eeuw, één uit de zeventiende, één uit de achttiende en één uit de negentiende eeuw. Uit die *vier* kon de candidaat er dan *een* kiezen, voor welks bewerking hem drie à vier uren tijds werden toegestaan. Het aantal onderwerpen voor het paedagogisch opstel, dat aan een candidaat zou worden voorgelegd, werd bepaald op *twee*, over *een* waarvan hij een opstel zou dienen te leveren. Wat de onderwerpen voor de letterkundige opstellen betreft, dient hier te worden vermeld, dat zij allen betrekking hebben op hoofdmomenten en hoofdpersonen in de geschiedenis der letterkunde.

De Commissie verdeelde zich in twee subcommissien, eene meer bepaald voor acte *B* middelbaar onderwijs, bestaande uit de heeren J. S. Piquet en A. Ooms, en eene voor het lager onderwijs, bestaande uit de heeren E. A. Sunier en P. J. Alberts, terwijl de examens voor acte *A* midelbaar onderwijs door beide subcommissien zouden afgenomen worden.

Ten slotte werd in deze vergadering besloten, dat elken avond de geheele Commissie bijeen zou komen om het schriftelijk werk der candidaten voor de acten *A* en *B* middelbaar onderwijs te bespreken en te beoordeelen, en de opgaven voor het schriftelijk werk van den volgenden dag gereed te maken, terwijl het schriftelijk werk der candidaten voor het lager onderwijs elken voormiddag vóór 1 uur zou worden nagezien. Door dezen maatregel werd het

groote voordeel verkregen, dat ieder lid der Commissie volkomen op de hoogte was van het schriftelijk werk der candidaten en zich dus een voorloopig oordeel over de mate hunner kennis en geschiktheid kon vormen.

Voor de acte lager onderwijs hadden zich aangegeven:

36 mannelijke en

3 vrouwelijke candidaten;

voor de acte *A* middelbaar onderwijs:

18 mannelijke en

8 vrouwelijke candidaten;

voor de acte *B* middelbaar onderwijs:

7 mannelijke en

7 vrouwelijke candidaten;

terwijl 1 mannelijke zich zoowel voor de acte *A* als voor de acte *B* middelbaar onderwijs hadden aangemeld. Het geheele aantal candidaten bedroeg dus 81, het aantal der waarschijnlijk af te nemen examens 83. Met het oog op deze cijfers werd het aantal examendagen op 15 bepaald. Door het niet verschijnen van eenige candidaten is dit getal echter met 1 dag verminderd kunnen worden en zijn er dus werkelijk 14 examendagen geweest.

De examens hebben geregeld plaats gehad van den 10den tot en met den 25sten October. Wat den uitslag betreft, heeft de Commissie de eer zich te refereren aan de dd. 25 October jl aan Uwe Excellentie ingediende opgaven, welke reeds in de *Staatscourant* n°. 254 zijn gepubliceerd. Alleen dient hierbij nog opgemerkt te worden, dat aan één mannelijken candidaat, die de acte *B* had aangevraagd, de acte *A* middelbaar onderwijs is uitgereikt, en dat hetzelfde is gebeurd met ééne vrouwelijke candidaat; de namen dezer candidaten zijn Cornelis Goedeljee en Marie Amélie Weber. Aan de beide candidaten, die zich voor de beide acten middelbaar onderwijs hadden aangemeld, is geene acte uitgereikt kunnen worden.

Ingevolge Uwer Excellentie's aanschrijving van 10 October zijn aan alle op het examen verschenen candidaten de door hen aan uw Departement ingezonden stukken in behoorlijken toestand teruggegeven.

Aangezien geen der leden van de Commissie verhinderd is geweest de zittingen bij te wonen, is het niet noodig geweest om de plaatsvervangende leden op te roepen.

De acten voor het lager onderwijs zijn kosteloos uitgereikt, terwijl voor elke toegekende acte middelbaar onderwijs tien gulden is betaald.

De examens hebben aanleiding gegeven tot de volgende opmerkingen:

In de eerste plaats valt de ongunstige uitslag van de examens *B* middelbaar onderwijs in het oog. Deze is voornamelijk toe te schrijven aan het gebrek aan oefening in het spreken en schrijven der taal. Vooral de opstellen en de vertalingen van het Nederlandsch in het Fransch gaven doorslaande bewijzen, dat de candidaten zich te weinig op de kennis van eigenaardig Fransche uitdrukkingen hadden toegelegd. Batavismen kwamen dan ook dikwijls voor.

Zooals uit het verhandelde in de vergadering van 20 September jl. blijkt, werd aan elken candidaat een fragment van een schrijver ter verklaring voorgelegd. De meesten schenen zich niet geoefend te hebben in de mondelinge uitlegging van de woorden en zinnen, zoodat meestal de examinator zelf de in het gelezen stuk voorkomende uitdrukkingen, welke verklaring behoefden, moest aanwijzen en naar de synoniemen van enkele woorden vragen. Daarbij kwam dan dikwijls de armoede van de woordenvoorraad aan den dag. Het meerendeel der candidaten had de historische grammatica en etymologie bestudeerd, maar niet altijd met oordeel. Bij sommigen bleek ook de kennis van dit onderdeel van het programma zeer oppervlakkig te zijn. Het is zelfs voorgekomen, dat men het grondwoord voor het afgeleide woord aanzag, en, op den klank afgaande, in eenige zamenstellingen Nederlandsche woorden meende te herkennen, omdat deze eenige overeenkomst in schrijfwijze met de Fransche woorden vertoonden.

Ook de kennis der syntaxis liet veel te wenschen over. Velen hadden zich weinig op dit deel der grammatica toegelegd, en hunne kennis, die zich dan ook tot eenige algemeenheden bepaalde, alleen uit zeer bekende handboeken geput.

Indien sommige candidaten, die voor de acte *B* zijn afgewezen, alleen naar de verwerving van het diploma *A* hadden gestreefd, zouden zij dit laatste welligt hebben kunnen verkrijgen; nu schoten zij zoowel in het grammaticale gedeelte en in de vertaling, als in het letterkundige van het examen te kort en dus kon hun het diploma *A* niet worden toegekend.

Wat het letterkundig gedeelte van het examen *B* middelbaar onderwijs betreft, werd opgemerkt, dat sommige candidaten voldoende kennis van de geschiedenis der letterkunde aan den dag legden. De meesten hadden echter over het hoofd gezien, dat er een intiem verband bestaat tusschen de geschiedenis der Fransche letterkunde en die van het Fransche volk, zoodat eenige kennis van deze laatste onmisbaar is voor het goed begrijpen der eerste. Uwe Commissie wil daarmede niet zeggen, dat, naar hare meening, een onderzoek moet worden ingesteld naar de historische kennis der candidaten; integendeel verklaart zij, dat dit geenszins in hare bedoeling ligt. Maar toch acht zij het van belang, dat de aanstaande leeraren in Fransche taal en letterkunde genoeg in de geschiedenis van Frankrijk bedreven zijn, om aan hunne leerlingen een duidelijk begrip te geven van staatkundige toestanden, welke een grooten invloed hebben uitgeoefend op sommige producten der meest bekende schrijvers. Als men mogt afgaan op de hoeveelheid namen en titels, die opgenoemd werden, was de lectuur voldoende te noemen. Meestal bleek het echter, dat de werken, welke de candidaten zeiden gelezen te hebben, oppervlakkig waren bestudeerd, zoodat de bespreking dier werken veelal tot een voldoend resultaat leidde. Het spreekt van zelf, dat daardoor het oordeel over het gelezene veel te wenschen overliet. Ook in sommige opstellen kwam het gebrek aan eenigzins zelfstandige appreciatie scherp uit. De uitspraak der candidaten, die zich voor de acte *B* hadden aangegeven, was over het algemeen voldoende.

De uitslag der examens ter verkrijging van de acte *A* middelbaar onderwijs kan gunstig genoemd worden, als men in aanmerking neemt, dat van 9 vrouwelijke candidaten 1 niet opgekomen is. Van de 8 overblijvende zijn 6 toegelaten en 2 afgewezen. Van de mannelijke candidaten zijn er 9 niet opgekomen, 1 heeft zich teruggetrokken en 5 zijn afgewezen, terwijl er 7 de acte *A* verwierven. Door twee vrouwelijke candidaten is een zeer goed examen afgelegd, door twee mannelijke eveneens, terwijl nog een andere mannelijke candidaat zich onderscheidde door eene zeer beschaafde uitspraak en grondige kennis der historische grammatica, waarbij zijne opleiding aan een gymnasium hem van grooten dienst was geweest. De examens der andere toegelatenen voor de acte *A* zijn voldoende te noemen.

Het schriftelijk werk voor deze acte bestond uit eene vertaling en een dictée. Het meest in het oog loopende zwakke punt was hier, evenals bij acte *B*, wederom de vertaling van het Nederlandsch in het Fransch, die zich uitsluitend op het terrein van het dagelijksch leven bewoog en waarin afgetrokken bespiegelingen en wetenschappelijke terminologie zooveel mogelijk vermeden waren. Den candidaten werd daardoor de gelegenheid gegeven om hunne vaardigheid in het schriftelijk gebruik der taal goed te doen uitkomen. Slechts weinigen leverden eene vertaling waarmede men volkomen tevreden kon zijn. De vertalingen der afgewezenen wemelden van letterlijk uit het Nederlandsch vertaalde uitdrukkingen of van onjuist weergegeven zegswijzen.

In sommige dictées kwamen grove fouten tegen de regels der spraakkunst voor. De meeste candidaten hadden zich op de studie der historische grammatica toegelegd en gaven daarvan voldoende bewijzen; enkelen hadden van dit onderdeel van het programma weinig of geen studie gemaakt. De kennis en de verklaring van de regels der syntaxis liet bij sommigen zeer veel te wenschen over, daar zij die regels wel van buiten geleerd, maar er niet over nagedacht hadden.

Ofschoon de vaardigheid in het spreken en de uitspraak in het algemeen vrij voldoende waren, meent de Commissie er toch op te moeten wijzen, dat deze beide punten van het programma niet van ondergeschikt belang zijn te achten. Zelfs acht zij zich daartoe verpligt, omdat velen zich nog

niet geheel hebben losgemaakt van het dwaalbegrip, dat men eene taal voldoende kent, wanneer men hare spraakkunst heeft bestudeerd en een meer of minder groot aantal thema's en vertalingen heeft gemaakt.

Nog tegen eene andere dwaling gelooft de Commissie te moeten opkomen. In de laatste jaren heeft men namelijk ingezien, dat de zoogenaamde *grammaire raisonnée* voor de grammatica op historischen grondslag plaats moet maken. Naarmate men hier te lande beter bekend werd met de werken der voornaamste beoefenaars der Romaansche talen in het buitenland, vooral in Frankrijk en Duitschland, won die overtuiging meer en meer veld. Zeker dient dan ook de aanstaande leeraar bekend te zijn met de resultaten van de in die rigting geleide studie der taal, want bij zijn onderwijs zal hij daarvan veel nut kunnen trekken. Hierbij dient hij echter niet uit het oog te verliezen, dat de middelbare school, zooveel in haar vermogen is, aan de vorderingen der praktijk moet voldoen, en dat zij dus de taal niet uitsluitend tot een onderwerp van bespiegeling kan maken. Historische taalkennis mag dus van de candidaten worden gevorderd, maar zij kan het gemis aan vaardigheid en juistheid in het spreken en schrijven niet vergoeden. Als men nu bij de voorbereiding voor het examen den klemtoon legt op historische taalstudie, en het mondeling en schriftelijk gebruik der hedendaagsche taal op den achtergroud laat treden, loopt men groot gevaar van in zijn streven teleurgesteld te worden.

Aan de candidaten voor de acte *A* is ook een fragment van een schrijver ter verklaring gegeven. Op enkele uitzonderingen na, geldt daarvan hetgeen reeds over dit punt bij de acte *B* is opgemerkt.

Opmerking verdient het, dat verscheidene candidaten zich niet genoeg op de kennis der stijlleer hadden toegelegd en het belang van dit onderdeel van het programma niet schenen in te zien.

De uitslag der examens voor de acte lager onderwijs kan op dezelfde lijn worden gesteld met de uitkomsten welke vroeger in de meeste provincien worden verkregen, waar het aantal der afgewezenen dat der toegelatenen meestal ver overtrof. De oorzaak van dit niet zeer bemoedigend verschijnsel is niet ver te zoeken: zij ligt geheel in de gebrekkige opleiding, die de candidaten hebben gehad. Velen toch nemen de studie van het Fransch op eenen reeds eenigzins gevorderden leeftijd ter hand, waarop de gehoor- en spraakorganen zich niet meer met gemak naar de klanken der vreemde taal schikken. Een tweede bezwaar levert hierbij de gewestelijke uitspraak op, die op vele plaatsen het oor ongevoelig maakt voor de nuances van sommige klankverbindingen. In de derde plaats hebben degenen, die op het platte land werkzaam zijn, weinig of geen gelegenheid om Fransch te hooren spreken en zich in het Fransch spreken te oefenen. Vooral deze laatste omstandigheid werd door verscheidene der afgewezenen als eene verzachtende omstandigheid aangevoerd, die de Commissie echter moeijelijk kon in aanmerking nemen. Hoe treurig de toestand dergenen ook is, die zich met zulke gebrekkige hulpmiddelen voor het examen trachten voor te bereiden, zoo eischt toch het belang van het onderwijs gebiedend, dat de acte voor het lager onderwijs niet ligtvaardig worde toegekend.

Evenwel heeft de Commissie niet uit het oog verloren, dat de vaardigheid in het gebruik der taal voor het lager onderwijs niet dezelfde behoeft te zijn als voor het middelbaar, en zij heeft dan ook niet geaarzeld om die candidaten, wier vaardigheid op dit punt te wenschen overliet, toe te laten, wanneer zij in andere onderdeelen van het examen voldoende bewijzen van bekwaamheid hadden gegeven.

De voornaamste reden, waarom vele candidaten zijn afgewezen, is de zeer onvoldoende vertaling die zij hebben geleverd, en wel van het Nederlandsch in het Fransch. Uit deze vertaling toch bleek, dat zij zeer gewone uitdrukkingen niet in het Fransch konden weergeven. Ook kwamen er grove zonden tegen de taalregels in voor. Deze werden ook niet gemist in de dictées, welke vooral met het oog op de toepassing van de hoofdregels der spraakkunst zijn gegeven. Enkele candidaten hadden van een dictée, dat zeer langzaam gegeven werd, en waarvoor hun de noodige tijd, om het bedaard na te zien, was gegund, bijna niets begrepen, ofschoon er geen enkel zoogenaamd moeijelijk woord in voorkwam. Zoo als van zelf spreekt, was dit te wijten aan hunne zeer gebrekkige uitspraak, die ook bij het lezen zeer sterk uitkwam. Zoo kon onder anderen een candidaat, eerst na herhaalde aanwijzing van den examinator, er toe gebragt worden om het woord *gent* niet als *gant* uit te spreken.

Het mondeling onderzoek naar de kennis der taalregels leverde evenmin bevredigende resultaten op. Veelal bleek het, dat de candidaat de regels óf bijna niet kende óf ze verkeerd toepaste. Weinigen slechts hadden begrepen, dat men door oordeelkundige behandeling de studie van de regels der spraakkunst voor de leerlingen minder dor kan maken.

Het lichtpunt bij deze examens was bij sommige candidaten de vertaling uit het Fransch in het Nederlandsch, ofschoon het niet te ontkennen valt, dat enkele candidaten zeer gewone uitdrukkingen letterlijk hebben vertaald.

Hiermede meent de Commissie hare taak als afgedaan te mogen beschouwen en heeft zij de eer Uwe Excellentie haren dank te betuigen voor het in haar gestelde vertrouwen

Zwolle, den 6den November 1881.

Namens de Commissie voornoemd,

L. M. Baale,
Voorzitter.

E. A. Sunier,
Secretaris.

III.

Aan Zijne Excellentie den Minister van Binnenlandsche Zaken.

De Commissie, benoemd bij beschikkingen van 29 Augustus en 10 September 1881, nos. 3181 en 3303, afdeeling Onderwijs, heeft de eer bij dezen verslag te doen van hare werkzaamheden.

De Commissie was zamengesteld als volgt:

dr. B. Symons, hoogleeraar aan de Rijksuniversiteit te Groningen, voorzitter;

J. Klein, leeraar aan de hoogere burgerschool te Leiden;

J. J. A. A. Frantzen, leeraar aan het gymnasium te Leiden;

L. Obermüller, leeraar aan de hoogere burgerschool te Haarlem;

W. G. L. Lohmann, leeraar aan de hoogere burgerschool te Arnhem;

Voorts als plaatsvervangende leden:

C. Honigh, leeraar aan de Rijkslandbouwschool te Wageningen, en

J. Leopold Hz., leeraar aan de Koninklijke Militaire Akademie te Breda.

Twee voorbereidende vergaderingen tot regeling van de examens, voorgeschreven in art. 13 van het Koninklijk besluit van 9 Augustus 1879 (*Staatsblad* n°. 149) werden den 5den en den 12den October te Utrecht gehouden. In de eerste bijeenkomst werden de werkzaamheden verdeeld, de stukken der candidaten onderzocht, de oproepingsbrieven vastgesteld; voorts had er eene breedvoerige gedachtenwisseling omtrent de inrigting van het examen en de voor elk onderdeel van het onderzoek te stellen eischen plaats. In de tweede voorloopige vergadering stelde de Commissie voornamelijk de opgaven vast voor het schriftelijk werk.

Aangezien, met uitzondering van den voorzitter, geen der leden gedurende den geheelen duur der examens tegen-

woordig kon zijn, moest voor enkele dagen der week de hulp der plaatsvervangende leden worden ingeroepen. Toch waren ook bij deze regeling meestal slechts vier van de vijf leden aanwezig. Schoon door de inrigting van het examen ook met dit klein aantal dagelijks beschikbare leden aan de eischen van het examenreglement kon worden voldaan, waren met deze beperkte beschikbaarheid toch eigenaardige bezwaren verbonden, en wel voornamelijk dit, dat de voorzitter bijna voortdurend bij één van de mondelinge examens tegenwoordig moest zijn, en hierdoor verhinderd werd een ander gelijktijdig plaats hebbend examen geheel of gedeeltelijk bij te wonen.

De examens hebben geduurd van 17 October tot en met 3 November. Door de examens voor middelbaar en lager onderwijs gelijktijdig te doen plaats hebben, werd het mogelijk, de werkzaamheden binnen zoo korten tijd te volbrengen. Zoodoende konden namelijk iederen dag òf 2 candidaten voor de acte *B* òf 4 candidaten voor de acte *A* en tegelijk 2 candidaten voor de lagere acte worden opgeroepen. Om meer eenheid in de eischen te brengen, werd besloten, dat enkele leden der Commissie uitsluitend voor middelbaar, andere alleen voor lager onderwijs, zouden examineren. De examens voor de lagere acte liepen voor elken candidaat in één dag af, in dier voege, dat des voormiddags het schriftelijk, des namiddags het mondeling gedeelte werd afgelegd. Daarentegen werden de examens voor middelbaar onderwijs over twee dagen verdeeld.

Aangaande het schriftelijk gedeelte der verschillende examens valt nog het volgende op te merken. Den candidaten voor de lagere acte werden twee eenvoudige schriftelijke vertalingen opgegeven, eene uit het Duitsch in het Nederlandsch en eene uit het Nederlandsch in het Duitsch: hiervoor werd hun tijd gelaten van 's morgens 9 tot 12 uur. Denzelfden tijd bekwamen de candidaten voor de acte *A* voor het maken van eene niet al te korte vertaling uit het Nederlandsch in het Duitsch: tot dit doel werden uitgezochte stukken uit » Ferdinand Huyck " van VAN LENNEP opgegeven. De candidaten voor de acte *B* maakten vóór de pauze een opstel over een letterkundig onderwerp, ná de pauze eene vertaling, gelijkstaande met die voor de acte *A*, schoon doorgaans iets minder lang. Het schriftelijk gedeelte van het examen duurde dus voor laatstgenoemde candidaten omstreeks 5 uren. Het examen in de theorie van onderwijs en opvoeding besloot de Commissie alleen mondeling af te nemen, met dien verstande, dat de candidaten voor een van de beide acten voor middelbaar onderwijs, voor zoover zij niet krachtens art. 78 der wet van 2 Mei 1863 (*Staatsblad* n°. 50) of art. 5 der wet van 25 April 1879 (*Staatsblad* n°. 87) hiervan waren vrijgesteld, mondelinge proeven moesten afleggen van hunne bedrevenheid in de methodologie van het vak.

Het mondeling examen duurde voor de lagere acte een uur, voor de acte *A* omstreeks $1^1/_2$ uur, voor de acte *B* $2^1/_2$ à 3 uren, met eene korte pauze tusschen het taal- en letterkundig gedeelte.

Van de 84 candidaten, die zich na de eerste oproeping in Mei jl. hadden aangemeld, hebben 22 niet voldaan aan de uitnoodiging om hunne stukken aan het Departement in te zenden, deels met, deels zonder kennisgeving. Er bleven dus over 62 candidaten, waarbij later nog kwamen 2 candidaten uit het buitenland voor de acte *B*, die niet in de gelegenheid waren geweest zich vroeger aan te melden en derhalve door de Commissie alsnog tot het examen werden toegelaten. Deze 64 candidaten waren verdeeld als volgt:

	Mannelijke candidaten.	Vrouwelijke candidaten.
Acte naar aanleiding van art. 65 der wet van 17 Augustus 1878 .	17	8
Acte *A* naar aanleiding van art. 4 der wet van 25 April 1879 . . .	14	8
Acte *B* naar aanleiding van art. 4 der wet van 25 April 1879 . . .	10	7
	41	23
	Totaal 64	

De 64 examens werden over 16 examendagen verdeeld; welligt hadden nog een of twee dagen kunnen worden gewonnen, indien 7 candidaten, die kort vóór den dag, waarop zij waren opgeroepen, van het examen hebben afgezien, vroegtijdig genoeg aan de Commissie berigt hadden gezonden.

De uitslag der examens is aangewezen in de volgende tabel, waarin voor de mannelijke en vrouwelijke candidaten afzonderlijk is opgegeven, hoeveel er zich voor elke soort van acte hebben aangemeld, hoeveel er zijn geëxamineerd en hoeveel van dezen zijn toegelaten of afgewezen, of zich onder het examen terugtrokken. Bij de beoordeeling van den uitslag zijn trouwens de beide laatste onderafdeelingen gelijk te stellen.

GEVRAAGDE ACTE VAN BEKWAAMHEID.	GETAL DER CANDIDATEN, DIE						
	zich hadden aangemeld.	niet zijn opgekomen.	zijn geëxamineerd.	zijn toegelaten.	zich hebben teruggetrokken.	zijn afgewezen.	zijn teruggetrokken en afgewezen, te zamen.
	Mannelijke candidaten.						
Acte naar aanleiding van art. 65 der wet tot regeling van het lager onderwijs	17	1	16	10	1	5	6
Acte *A* naar aanleiding van art. 4 der wet van 25 April 1879. . .	14	1	13	4	3	6	9
Acte *B* naar aanleiding van art. 4 der wet van 25 April 1879. . .	10	—	10	(*) 4	—	6	6
Totaal	41	2	39	18	4	17	21

(*) Een dezer candidaten, die in het taalkundig gedeelte van het examen ten volle aan de eischen had voldaan, maar in het letterkundig gedeelte te ligt was bevonden, werd alleen toegelaten voor middelbaar schoolonderwijs in Hoogduitsche taal; hij kreeg dus de acte *A*.

GEVRAAGDE ACTE VAN BEKWAAMHEID.	GETAL DER CANDIDATEN, DIE						
	zich hadden aangemeld.	niet zijn opgekomen.	zijn geëxamineerd.	zijn toegelaten.	zich hebben teruggetrokken.	zijn afgewezen.	zijn teruggetrokken en afgewezen, te zamen.
	Vrouwelijke candidaten.						
Acte naar aanleiding van art. 65 der wet tot regeling van het lager onderwijs	8	2	6	4	—	2	2
Acte *A* naar aanleiding van art. 4 der wet van 25 April 1879. . .	8	1	7	4	—	3	3
Acte *B* naar aanleiding van art. 4 der wet van 25 April 1879. . .	7	2	5	3	1	1	2
Totaal	23	5	18	11	1	6	7
Algemeen totaal	64	7	57	29	5	23	28

Bij deze cijfers valt nog het volgende op te merken: De candidaten voor de lagere acte hadden allen den rang van hoofdonderwijzer of hoofdonderwijzeres, bij de wet vereischt. Opmerkelijk mag het heeten, dat van de 22 voor deze acte geëxamineerde candidaten 15 reeds eene aanteekening voor Fransch, 13 tevens eene voor Engelsch bezaten.

Onder de mannelijke candidaten voor *A* slaagde er een, die reeds eene acte voor Nederlandsche taal en letterkunde bezat; een ander, die vroeger voor Engelsche taal en letterkunde was toegelaten, werd afgewezen. 3 candidaten voor *A*, waaronder de zooeven genoemde bezitter der acte voor Nederlandsch, hadden eene acte als hoofdonderwijzer, 6 eene als hulponderwijzer, de meesten met aanteekening voor Duitsch en eene of meer andere vreemde talen; 1 van deze candidaten had bovendien het getuigschrift van wel volbragt eindexamen eener hoogere burgerschool. De drie eerstgenoemden slaagden allen, van de zes laatstgenoemden slechts één. Twee candidaten, beiden vreemdelingen, die slechts eene acte voor huisonderwijs in Duitsch lager onderwijs bezaten, moesten worden afgewezen, eveneens een derde, die nog in 't geheel geen examen hier te lande had afgelegd. Opmerking verdient nog, dat onder de 4 (resp. 5) mannelijke candidaten, die thans de acte *A* verkregen, 2 reeds vroeger met ongunstigen uitslag examen hadden afgelegd voor Hoogduitsche taal en letterkunde.

Onder de 10 mannelijke candidaten voor de acte *B* was er geen die reeds eene andere acte voor middelbaar onderwijs bezat. Van 2 bezitters der hoofdonderwijzersacte met aanteekeningen voor vreemde talen werd één toegelaten, één afgewezen; van de 4 hulponderwijzers met aanteekening voor 1, 2 of 3 talen, slaagde slechts één, die in de laatste jaren in Duitschland eene betrekking bij het onderwijs bekleed had. 2 candidaten, beiden Duitschers, die zich reeds geruimen tijd hier te lande voor het examen hadden voorbereid, werden toegelaten, de ééne voor de volledige acte, de ander voor de acte *A*. Deze had het eindexamen aan een Duitsch gymnasium afgelegd. 2 candidaten, eveneens Duitschers, die in hun vaderland het staatsexamen pro facultate docendi hadden afgelegd en aldaar bij het gymnasiaal onderwijs aangesteld waren, moesten tot leedwezen der Commissie, voornamelijk wegens het volslagen gemis aan dieper indringende kennis van de geschiedenis der Hoogduitsche taal en letterkunde, worden afgewezen. Eén candidaat, die zich een vorig jaar had moeten terugtrekken, slaagde nu; 4 anderen deden voor de tweede maal een onvoldoend examen.

Van de 7 geëxamineerde vrouwelijke candidaten voor *A* bezat één de acte van hoofdonderwijzeres met aanteekeningen voor drie talen, welke werd toegelaten; 4 hadden de acte van hulponderwijzeres, eveneens met aanteekeningen voor drie talen, van welke 2 slaagden. Eéne, die slechts eene acte voor huisonderwijs bezat, werd toegelaten, terwijl één zonder eenige acte werd afgewezen.

Van de 3 dames, die voor de acte *B* slaagden, hadden 2 de acte als hulponderwijzeres met aanteekening voor twee of drie talen; de derde, die een zeer goed examen deed, had den vijfjarigen cursus eener middelbare school voor meisjes ten einde gebragt en de lagere acte verworven. Alle drie hadden zich geruimen tijd in Duitschland voor het examen voorbereid. Eene vierde candidate, die eveneens het getuigschrift van eene hoogere burgerschool voor meisjes en de lagere acte voor Duitsch bezat, trok zich onder het examen terug. Eindelijk werd één afgewezen, die alleen de acte voor huisonderwijs in Duitsch had verworven.

Van algemeene beschouwingen over de werking der nieuwe programma's in verband met den uitslag der examens wenscht de Commissie zich te onthouden, nu de examens voor het eerst overeenkomstig die nieuwe programma's zijn afgenomen. Toch acht zij het niet ondienstig, enkele indrukken en bevindingen mede te deelen, die de verschillende examens haar aan de hand hebben gedaan.

Mag de uitslag der examens voor de acte van bekwaamheid voor *lager* onderwijs gunstig genoemd worden — van de 22 geëxamineerde candidaten slaagden er 14, — ook de totaalindruk dezer examens was bevredigend. De vertalingen der toegelaten candidaten waren doorgaans zeer voldoende, de spraakkunst bleek ijverig bestudeerd te zijn, taalgebruik en uitspraak konden eveneens over het algemeen de gestelde matige eischen bevredigen. Het meest liet bij deze examens het voordragen van proza en poëzie te wenschen over, waarbij vele candidaten in zingende eentoonigheid vervielen.

Ongunstig daarentegen was de uitslag der examens voor *middelbaar* onderwijs, meer in het bijzonder van die voor de acte *A*, waarmede natuurlijk het taalkundig gedeelte van het examen *B* volkomen overeenkwam. Even als in vroegere jaren gaven vele afgewezen candidaten ook thans weder duidelijke blijken van onvoldoende voorbereiding en van gemis aan algemeene ontwikkeling. Bovendien schijnen sommige candidaten voor de acte *A* dit examen geheel ten onregte beschouwd te hebben als, een weinig historische spraakkunst daargelaten, niet zeer afwijkende van het vroegere examen voor de lagere acte. Men mag zelfs onderstellen, dat er waren, die, hadden zij de hoofdonderwijzersacte bezeten, wel eerst naar de acte voor lager

onderwijs zouden hebben gedongen, die het echter nu maar eens beproefden. Zelfs onder de vijf voor *A* toegelaten mannelijke candidaten was er eigenlijk slechts een die de acte *B* gevraagd had, welke een in alle onderafdeelingen voldoend examen aflegde. Bij de vrouwelijke candidaten was de verhouding iets gunstiger. De Commissie meende voor de acte *A* den hoofdnadruk te moeten leggen op vaardigheid in het mondeling en schriftelijk taalgebruik en grondige kennis der hedendaagsche taal. Een en ander liet in de meeste gevallen te wenschen over. Bedroevend vooral mag het heeten, dat zoo weinige candidaten in staat bleken de *elementaire taalregels* in goeden en bevattelijken vorm voor te dragen en behoorlijk rekenschap te geven van de syntaktische verschijnselen. Vragen, tot wier beantwoording in de allereerste plaats logisch denken noodig is, werden vaak onzeker, half of in 't geheel niet beantwoord; zoo o. a. over de verhouding van een toegevenden bijzin tot den hoofdzin, over het gebruik van den conjunctief, over de absolute participia, over den infinitief met voorzetsels. Er waren er die moeite hadden om een onderwerpszin van een voorwerpszin te onderscheiden, die slechts een flaauw begrip hadden van het verschil in gebruik tusschen de relativa *der* en *wer*, of die in het methodologisch gedeelte van het examen geen duidelijk inzigt toonden in de doeltreffende behandeling van de meest elementaire regels over de verbuiging der substantiva.

Aan *historische taalkunde* hadden de meesten iets gedaan. Het examen in deze onderafdeeling bepaalde zich voornamelijk tot het lezen, vertalen en grammatisch verklaren van een stuk middel-Hoogduitsch. Oud-Hoogduitsch werd slechts gevraagd voor zoover verschijnselen der moderne spraakkunst alleen door deze periode der taalontwikkeling eene voldoende verklaring ontvangen; Gotisch daarentegen werd niet geëischt en alleen dan geëxamineerd, wanneer de candidaat uitdrukkelijk verklaarde, deze taal bestudeerd te hebben. Opmerkelijk was het verschijnsel, dat vele candidaten zich meer met algemeene theoretische beschouwingen dan met de praktische studie van het Duitsch in zijn middeleeuwschen vorm onledig hadden gehouden. Toch behoeft het geen betoog, dat alleen die historische kennis der taal vruchtbaar kan wezen, die een candidaat verworven heeft door eigen studie van teksten. Grondige kennis der middel-Hoogduitsche klank- en vormleer is meer waard dan de halfverteerde geleerdheid uit de tweede hand, die door sommigen te berde werd gebragt. Kenschetsend is het feit, dat ter naauwernood een enkel candidaat voor *A* of *B* een middel-Hoogduitsch werkwoord als *ziehen* zonder fouten kon doorconjugeeren: een feit alleen verklaarbaar door gemis aan methodische leiding en door het lezen zonder taalkundig nadenken. Ook aan de uitspraak van het middel-Hoogduitsch was algemeen weinig zorg besteed.

De *stijlleer*, onder welke rubriek ook de eerste beginselen der metriek alsmede de leer der tropen en figuren werden gebragt, liet insgelijks meest te wenschen over. Van de ontleding van een eenigszins zamengestelden zin wisten sommige candidaten weinig te maken. Enkelen hadden groote moeite om stijlfouten in eenvoudige zinnen, die hun door de examinatoren werden voorgelegd, op te sporen, en, zoo hun dit al mogt gelukken, konden zij er geen rekenschap van geven. Neemt men in aanmerking, dat een leeraar bij het behandelen der fouten in het schriftelijk werk der leerlingen toch wel in de eerste plaats moet kunnen aantoonen, waarin de fout bestaat, dan zal het geen verwondering baren, dat de Commissie zulke candidaten ongeschikt achtte voor het onderwijs aan eene middelbare school. De leer der tropen en figuren en de beginselen van versbouw waren door sommigen goed bestudeerd. Anderen waren echter die een jambus met een trochaeus verwarden, niet in staat bleken een hexameter te teekenen, vergeefs gevraagd werden naar hetgeen men door personificatie, ellips, pleonasme verstaat, of metaphora en metonymia niet wisten te onderscheiden

Wat het examen in *letterkunde* bij de candidaten voor de acte *B* betreft, hierbij valt in de eerste plaats te wijzen op den inhoud der *opstellen*. Elk candidaat kreeg vier themata uit verschillende perioden ter keuze. De volgende lijst bevat de opgegeven onderwerpen; een sterretje duidt aan, welke door de candidaten werden gekozen.

*1. Charakteristik Hagens im Nibelungenliede.

2. Brünhild und Kriemhild; zwei Charakterbilder aus dem Nibelungenliede.

3. Rüedegêr; ein Charakterbild aus dem Nibelungenliede.

*4. Die Artussage, ihre Entwicklung und Bearbeitung im Mittelalter.

*5. Die Gralsage: ihr Ursprung und ihr dichterische Behandlung im Mittelalter.

6. Die Hauptcharactere in der Kudrun.

7. Walther von der Vogelweide als politischer Dichter.

8. Einfluss der Kreuzzüge auf die höfische Poesie des Mittelalters.

9. Heinrich von Veldeke.

*10. Bearbeitungen antiker Stoffe im deutschen Mittelalter.

11. Das deutsche Volkslied.

12. Die Ausbildung der neuhochdeutschen Schriftsprache.

*13. Die Satire im Reformationszeitalter.

*14. Johann Pischart.

15. Hans Sachs.

16. Der Meistergesang.

17. M. Opitzens Leben und Wirken.

18. Vondel und Gryphius.

19. Einfluss der französischen Literatur auf die deutsche im 17ten und 18ten Jahrhundert.

20. Der Simplicissimus.

21. Das deutsche Drama unter dem Einflusse Shakespeare's.

*22. Gottsched, seine Verdienste und schädlichen Wirkungen.

*23. Friedrich der Grosse und die deutsche Literatur.

*24. Lessings Verdienste und das deutsche Drama.

*25. Die Charaktere in »Minna von Barnhelm".

26. Die Charaktere in »Emilia Galotti".

27. Die Bedeutung der sog. »Literaturbriefe", insbesondere von Lessings Antheil an denselben.

*28. Herders Bedeutung für die Entwicklung der deutschen Dichtung.

29. Die italienische Reise als Wendepunkt in Goethe's Entwicklung.

30. Die Charaktere in Goethe's »Iphigenie" oder »Egmont".

*31. Die Charaktere in einem beliebigen Goethe'schen Drama.

32. Die Charaktere in einem beliebigen Schiller'schen Drama.

*33 Schillers Jugenddramen.

34. Goethes Gretchen und Clärchen: eine Parallele.

35. Elisabeth und Maria Stuart: eine Parallele.

*36. Die Hauptunterschiede in Schillers und Goethes Balladendichtung, an Beispielen nachgewiesen.

37. Der Xenienkampf.

38. Autobiographisches in Goethe's »Faust".

39. Bestrebungen und Leistungen der romantischen Schule.

40. Platen und Immermann.

41. Ludwig Uhland.

42. Einfluss der germanistischen Studien auf die Literatur des 19ten Jahrhunderts.

*43. Emanuel Geibel als Lyriker.

44. Paul Heyse.

45. Hamerlings Epen.

46. Der culturhistorische Roman in der neuesten deutschen Literatur.

47. Die Dorfgeschichte.

48. Aeuszern Sie Ihre Ansichten über einen beliebigen Ihnen bekannten Roman des 19ten Jahrhunderts.

49. Deutsche Dichterinnen des 19ten Jahrhunderts.

50. Charakteristik einiger hervorragenden deutschen Literarhistoriker (Gervinus, Koberstein, Hettner, Vilmar, Julian Schmidt, Scherer u. a.).

Slechts zeer enkele opstellen voldeden aan matige eischen. Verreweg de meeste toonden eene gebrekkige behandeling van het opgegeven onderwerp, lange, onnoodige inleidingen, gemis aan eigen oordeel en in stede hiervan eene getrouwe reproductie der meeningen, die men in de gebruikte handboeken had aangetroffen. Een opstel over de karakters in Goethes »Tasso" gaf slechts eene analyse van het gedicht; een ander over Fischart gaf wel voldoende blijken van kennis der levensomstandigheden en der werken van dien schrijver, naar nam slechts hier en daar een aanloop tot eigen oordeel; een derde over Gottsched verdronk de weinige feiten in eene zee van opgeschroefde phrasen; weer een ander, overigens zeer bevredigend, opstel over Geibel als lyrisch dichter begon met eene hier misplaatste beschrijving van Geibels leven. De vier aangehaalde voorbeelden hebben alle betrekking tot het schriftelijk werk van candidaten, die de Commissie meende te mogen toelaten. Sommigen onder de afgewezen candidaten gaven ook in hun schriftelijk werk droevige blijken van de verwardheid en de weinige helderheid die later hun mondeling examen kenmerkten. De taal der opstellen gaf in de meeste gevallen aanleiding tot tevredenheid.

De kennis van de *geschiedenis der letterkunde* kon bij de meerderheid der voor *B* geëxamineerden voldoende genoemd worden, bij één mannelijken en één vrouwelijke candidaat zelfs meer dan dat, wat de bekendheid met de feiten betreft. Minder lof verdiende nu ook weder de kennis van het verband der feiten en van den invloed dien de oude talen, de letterkunde van naburige volken en zelfs de staatkundige geschiedenis op de ontwikkeling der letterkunde hebben geoefend. Eén candidaat noemde Hendrik VI als Keizer uit het Saksische huis, een ander noemde Pippijn den vader van Karel den vijfde, en derde wist niets te zeggen van den invloed van Richardson en Rousseau op Goethes »Werther" en noemde als het voornaamste werk van Rousseau de »Lettres Persanes", weer een ander kende de Ilias en de Odyssee ook niet bij naam.

Wat voorts het *gelezene* aangaat, mogt de hoeveelheid over 't algemeen voldoende heeten, het oordeel over het gelezene liet daarentegen te wenschen over. De Commissie had als vasten stelregel aangenomen, dat aan elken candidaat de gelegenheid zoude worden gegeven om zich vooral te laten examineren over de periode of over den schrijver, waarmede hij zich bij voorkeur had bezig gehouden. Zij meende dat alleen door zoodanig examen de mate van geestelijke ontwikkeling van den candidaat duidelijk kon uitkomen. Inderdaad deden dan ook eenige candidaten zich bij gelegenheid van een onderhoud over werken als Parzival, Laokoon, Wallenstein, Iphigenie, Faust of over een nieuweren roman van Freytag of Ebers van eene zoo gunstige zijde kennen, dat de Commissie gaarne bereid was, enkele leemten op andere terreinen over 't hoofd te zien. Omgekeerd bleken anderen en, helaas, de meesten ook de naar hunne eigene opgaven voornamelijk door hen behandelde schrijvers slechts zoo oppervlakkig te kennen en zoo weinig te hebben begrepen, dat zelfs eene voldoende bekendheid met de naakte feiten der letterkundige historie dit gemis van innerlijke ontwikkeling niet kon vergoeden.

Verwondering wekte het ook thans weder, dat vele candidaten, en onder dezen ook enkele wier examen overigens reden tot tevredenheid gaf, hunne kennis der literatuur uit handboeken van den tweeden of derden rang geput hadden. Het regt verband der dingen, het doordringen op den bodem, het overzigt van de zaken in 't groot kan, behalve door oordeelkundige lectuur der schrijvers, slechts verkregen worden door de studie van werken als die van Gervinus, Hettner, Julian Schmidt c. a. Ook de bekendheid met monographien en met de uitkomsten der nasporingen van den laatsten tijd werd al te vaak gemist. Over den »Faust" b. v., die voor vele candidaten een voorwerp hunner bijzondere belangstelling bleek te zijn geweest, spraken enkelen, als of over dit werk in de laatste jaren niets nieuws was geleverd.

De Commissie meent met deze opmerkingen te kunnen volstaan. Zij heeft het noodig geacht omtrent den uitslag der examens in elke der bovengemelde onderafdeelingen in eenige bijzonderheden te treden, ten einde allen die in de zaak belang stellen, in te lichten aangaande hare beginselen en de wijze waarop zij getracht heeft die in toepassing te brengen. Zij acht zich ten slotte verpligt er uitdrukkelijk op te wijzen, dat de ongunstige uitslag der examens voor de twee acten voor middelbaar onderwijs naar haar oordeel vooral moet worden geweten aan de omstandigheid, dat de gelegenheid om zich voor het examen voor te bereiden nog niet in voldoende mate is opengesteld, en sluit zich ten opzigte van de wenschelijkheid, dat van Regeringswege meer worde gedaan om de opleiding bij het middelbaar onderwijs te bevorderen, geheel aan bij hetgeen hieromtrent ten vorigen jare gezegd is in het verslag der Commissie voor het afnemen der examens voor middelbaar onderwijs in taal- en letterkunde, geschiedenis, aardrijkskunde en staatswetenschappen, waarin twee harer leden de eer hadden zitting te hebben.

De Commissie neemt ten slotte de vrijheid aan Uwe Excellentie den wensch te kennen te geven, dat dit verslag in zijn geheel door den druk openbaar worde gemaakt.

Groningen/den Haag, 27 November 1881.

Namens de Commissie,

De Voorzitter,

B. Symons.

De Secretaris,

Joh. Klein.

IV.

Aan Zijne Excellentie den Minister van Binnenlandsche Zaken.

De Commissie, belast met het afnemen der examens in de Engelsche taal voor lager en middelbaar onderwijs, welke zitting heeft gehouden te Utrecht en benoemd is bij besluiten van Uwe Excellentie van 29 Augustus en 10 September 1881, heeft de eer aan Uwe Excellentie het verslag van hare werkzaamheden en bevindingen aan te bieden.

De inrigting en de wijze van afnemen der examens ondergingen eene belangrijke wijziging ten gevolge van het in werking treden der wet van 17 Augustus 1879 en de daaruit voortvloeijende uitvoering van het Koninklijk besluit van 3 Augustus 1879 en dat van 9 Augustus 1879.

Bij eene vergelijking van den aard der bevoegdheden onder het vroegere systeem met dien van thans kan in de eerste plaats worden opgemerkt, dat de aanteekening voor de levende talen op de acten voor lager onderwijs is vervangen door afzonderlijke acten, uitsluitend verkrijgbaar voor hoofdonderwijzers en hoofdonderwijzeressen. Voorts is

de gewone acte voor taal- en letterkunde bij het middelbaar onderwijs gesplitst in eene acte *A* en eene acte *B*.

De vereischten voor eerstgenoemde acte bepalen zich in hoofdzaak tot eene grondige kennis van het spraakkunstig gedeelte ook op historischen grondslag en het vaardig gebruik der taal, benevens de vertaling uit het Nederlandsch in de vreemde taal. In de eerste vergadering der Commissie werd besloten aan de candidaten voor acte *A* bovendien een dictée te geven en hen eene paraphrase van een stuk poëzy te laten maken.

De eischen voor de acte *B* sluiten het mondelinge gedeelte van *A* in, benevens de kennis van de geschiedenis der letterkunde en van de voortbrengselen der voornaamste schrijvers uit de verschillende tijdperken, een en ander zoowel schriftelijk als door mondelinge voordragt te toonen. Van die candidaten voor de acte B, welke de bevoegdheid als hoofdonderwijzer niet bezaten, werd tevens gevorderd het maken van een opstel over een paedagogisch onderwerp.

De inrigting van de examens voor de acten lager onderwijs en de beoordeeling van de candidaten onderging in zooverre eene belangrijke wijziging, dat dit laatste geschiedde door de gezamenlijke leden der Commissie, die tevens als examinatoren optraden, terwijl onder het vroeger systeem de examinatoren die de Commissien bijstonden als deskundigen slechts advies gaven, doch geene stem hadden. Het spreekt van zelf, dat er door dezen maatregel meer eenheid in de beoordeeling tot stand kwam, zooals dan ook reeds besproken was in de voorloopige bijeenkomst van heeren inspecteurs en voorzitters der verschillende Commissien, op 1 September te 's Gravenhage gehouden.

Onder meer andere punten, aldaar ter tafel gebragt, kan ook vermeld worden, dat, wat het examen in de historische taalkunde aangaat, daarvoor, voor zoo ver het Engelsch betreft, geen kennis van Angel-Saksisch of oud Fransch zou vereischt worden.

Voorts had op 1 September 1881 de benoeming plaats van de leden der Commissie, die bestond uit de navolgende heeren:

C. Stoffel, leeraar aan de openbare handelsschool te Amsterdam, tevens voorzitter;

J. G. Sennett, leeraar aan de Rijks-hoogere burgerschool te Alkmaar;

B. C. Brennan, leeraar aan het gymnasium te Zwolle;

C. Heyman, leeraar aan de hoogere burgerschool te Haarlem;

G. B. van Kampen, leeraar aan de eerste hoogere burgerschool met driejarigen cursus voor jongens te Amsterdam, tevens secretaris;

terwijl de heer J. S. Robinson, leeraar aan de Rijkshoogere burgerschool te Utrecht, gedurende twee dagen per week den heer Heyman verving, die gedurende dien tijd verhinderd was. Verder werd als plaatsvervangend lid aangewezen de heer K. ten Bruggencate, te Leeuwarden.

De eerste voorloopige vergadering der Commissie werd gehouden te Utrecht, de plaats voor de examens in de Engelsche taal aangewezen, op Woensdag 21 September.

In deze vergadering werden de verschillende onderdeelen der drie acten punt voor punt besproken, en werd onder anderen overeengekomen om voor de vertaling acte lager onderwijs een gemakkelijk stuk in proza te kiezen, terwijl ook eene schriftelijke vertaling uit het Engelsch in het Nederlandsch zou gevorderd worden. Wat het mondeling gedeelte voor het examen lager onderwijs betreft, zou, in verband met het programma, meer gelet worden op grondige kennis der taalregels dan op vaardigheid in het gebruik der taal, terwijl ook met betrekking tot de uitspraak de eischen minder hoog zouden zijn dan die voor de acte *A*. Bovendien werd vastgesteld, dat aan de candidaten voor de acte lager onderwijs een eenvoudig dictée zou worden gegeven.

Naar aanleiding der bestuiten genomen op de tweede voorloopige vergadering, gehouden te Utrecht op Woensdag 5 October, zij vermeld dat, na de vaststelling van het schriftelijk werk voor de verschillende acten, de verdeeling van het examen op de volgende wijze zou plaats hebben:

aantal candidaten voor lager onderwijs te examineren op een dag	4
middelbaar onderwijs acte *A*	2
» » » *B*	1

In dezen rooster werd later, na afloop der examens voor lager onderwijs, eenige wijziging gebragt.

In het geheel zijn geëxamineerd 92 candidaten, namelijk 28 vrouwelijke en 64 mannelijke.

De uitslag van het examen voor elke acte afzonderlijk, zoo als verder blijkt uit de specifieke opgave, gedaan in het proces-verbaal, is als volgt:

Voor lager onderwijs:

Vrouwelijke candidaten: toegelaten 9, afgewezen 6.
Mannelijke candidaten: toegelaten 11, afgewezen 13 en 1 teruggetrokken.

Voor middelbaar onderwijs:

Acte *A*.

Vrouwelijke candidaten: toegelaten 4, en 1 die voor de acte *B* was afgewezen; afgewezen 3 en 2 teruggetrokken.
Mannelijke candidaten: toegelaten 10, en 3 die voor de acte *B* waren afgewezen; afgewezen 12 en 1 teruggetrokken.

Acte *B*.

Vrouwelijke candidaten: toegelaten 2; afgewezen 2.
Mannelijke candidaten: toegelaten 4; afgewezen 12.

Aangaande de wijze van beoordeeling der candidaten voor middelbaar onderwijs werd bepaald, dat zoowel voor de acte *A* als voor de acte *B* het schriftelijk werk als grondslag zou strekken; in het laatste geval zou dan het letterkundig opstel, in het eerste de vertaling uit het Nederlandsch tot leiddraad dienen. Wat den historischen grondslag betreft, vereenigden zich de leden met de denkwijze, geuit in de vergadering van inspecteurs en voorzitters; en in verband met hetgeen daaromtrent hierboven is vermeld, werd besloten den candidaten geene stukken ter verklaring voor te leggen uit een tijdperk, vroeger dan het einde der 13de of het begin der 14de eeuw, maar in het algemeen het Engelsch van Robert of Gloucester, Wycliffe, Langland en Chaucer als aanleiding te nemen tot het verklaren van taalkundige vormen.

Wat het examen lager onderwijs betreft, gaf dit geen aanleiding tot bijzondere opmerkingen; alleen bij de vertalingen uit het Nederlandsch in het Engelsch werden over het algemeen de verwachtingen teleurgesteld. Het taalgebruik en de uitspraak lieten bij de meeste candidaten te wenschen over, doch daar de eischen met betrekking hierop niet te hoog gesteld werden, was mindere vaardigheid in de meeste gevallen geen reden tot afwijzing, mits dan de vertaling voldoende was en de candidaat gedurende het mondeling examen blijken gegeven had genoegzame kennis der taalregels te bezitten.

De uitslag van het examen voor de acte *A* kan over het algemeen gunstig worden genoemd. Het bleek, dat de candidaten, zoowel wat de historische taalkennis als de stijlleer betreft, zich in de meeste gevallen vrij goed voorbereid hadden, enkele malen zelfs ten koste van de gewone taalregels, welker verklaring bij velen niet altijd even bevredigend was. In den regel bleek het, dat, waar de schriftelijke vertaling onvoldoende was, er voor den candidaat weinig uitzigt bestond van slagen, daar dit meestal gepaard ging met onvoldoende woordenkennis en ongeschiktheid om zich mondeling in de vreemde taal uit te drukken; het laatste punt kwam bij dit examen zeer in aanmerking. Vele candidaten hadden weinig of geen werk gemaakt van de theorie der uitspraak, iets dat voor den aanstaanden onderwijzer in de Engelsche taal van zeer groot belang mag worden geacht.

Voor de candidaten, die niet in het bezit waren van bevoegdheid voor hulponderwijzer of hulponderwijzeres werd ook meer speciaal bij het mondeling examen onderzoek gedaan naar de wijze, waarop zij hunne kennis mededeelden; de Commissie was van oordeel, dat dit punt van gewigt moest beschouwd worden bij de beslissing over de toelating of afwijzing. Het bleek dan ook, dat de toegelaten candidaten in de meeste gevallen praktisch gevormd

waren en bij gevolg het meest bevredigend examen aflegden.

Minder gunstig was de uitslag van het examen van de candidaten voor acte *B*. Van 4 vrouwelijke candidaten werden 2 toegelaten; van 16 mannelijke kon aan slechts 4 de acte worden verleend. De ongunstige verhouding is vooral te wijten aan het feit, dat velen zich de eischen voor deze acte gesteld als te ligt voorstelden, ten gevolge waarvan de voorbereiding er toe ten eenen male onvolledig en oppervlakkig was, zoowel wat taal als letterkunde betreft. Dit bleek in de eerste plaats uit het letterkundig opstel, waaruit somtijds te zien was, dat de candidaat wel een uitgestrekt veld doorloopen, doch niet met oordeel gelezen had, en zich een aantal namen van schrijvers en hunne werken in het geheugen had geprent, zonder ook maar eenigszins kennis te nemen van den inhoud daarvan; eene grondige studie van een of ander hoofdtijdperk in de geschiedenis der letterkunde was bij de meesten geheel en al verwaarloosd. Evenmin was voldoende rekening gehouden met de aanwijzing in het programma voor acte *B*, volgens welke bekendheid vereischt wordt met den invloed van buitenlandsche letterkunde op de Engelsche en omgekeerd. Ook de mondelinge voordragt liet bij vele candidaten te wenschen over. Een korter of langer verblijf in den vreemde is voor Nederlanders, die bevoegdheid wenschen te verkrijgen voor middelbaar onderwijs in eene vreemde taal, bijna eene noodzakelijkheid.

Behoudens enkele uitzonderingen was het oordeel der candidaten over het gelezene zeer gebrekkig, en het moet wel eenigszins verwondering baren, dat velen zich zonder de noodige voorbereiding aan het examen onderwierpen, in aanmerking genomen, dat voor zoover het letterkundig gedeelte betreft, de wijzigingen in het programma niet van dien ingrijpenden aard zijn, of men mogt van de candidaten billijkerwijs bekendheid verwachten met hetgeen van hen als toekomstige onderwijzers verlangd wordt.

Ten slotte heeft de Commissie de eer Uwer Excellentie haren dank te betuigen voor het in haar gestelde vertrouwen.

Utrecht, den 6den November 1881.

Namens de Commissie,

C. Stoffel, *Voorzitter*.

G. B. van Kampen, *Secretaris*.

BIJLAGE N.

KONINKLIJKE BESLISSINGEN in geschillen van bestuur, over het jaar 1881.

I.

Afschrift.

1 Mei 1882, n°. 18.

WIJ WILLEM III, BIJ DE GRATIE GODS, KONING DER NEDERLANDEN, PRINS VAN ORANJE-NASSAU, GROOT-HERTOG VAN LUXEMBURG, ENZ., ENZ., ENZ.

Beschikkende op het beroep van den gemeenteraad van Oijen en Teeffelen van een besluit van Gedeputeerde Staten van Noordbrabant van 2 November 1881, G, n°. 91, 2de afdeeling, waarbij goedkeuring is onthouden aan het raadsbesluit tot opheffing der openbare lagere school te Teeffelen.

Den Raad van State, afdeeling voor de geschillen van bestuur, gehoord, advies van 5 April 1882, n°. 16;

Op de voordragt van Onzen Minister van Binnenlandsche Zaken van 25 April 1882, n°. 1431, afdeeling O;

Overwegende dat de gemeenteraad van Oijen, nadat de districts-schoolopziener burgemeester en wethouders had opmerkzaam gemaakt op den gebrekkigen toestand waarin de schoollocalen in de dorpen Oijen en Teeffelen verkeerden en den raad gegeven om eene nieuwe school te bouwen te Oijen en de bestaande te Teeffelen op te heffen, op 26 Augustus 1881 besloot:

1°. een nieuw schoollocaal te Oijen te bouwen en de onderwijzerswoning aldaar te herstellen;

2°. de openbare school te Teeffelen op te heffen te gelijk met de in gebruikstelling van het nieuwe schoollocaal te Oijen; en

3°. eene toelage en gratis-onderwijs van wege de gemeente te verleenen aan die kinderen uit Teeffelen, die de openbare school te Oijen of die te Lithoijen zullen bezoeken;

dat Gedeputeerde Staten bij besluit van 2 November 1881 G, n°. 91, 2de afd., aan bedoeld raadsbesluit, voor zooveel betreft de opheffing der openbare school te Teeffelen, hunne goedkeuring onthielden;

dat de gemeenteraad van Oijen c. a. bij adres, gedagteekend 17 November, en aan Ons Kabinet ingekomen 30 November daaraanvolgende van deze beslissing Onze voorziening heeft ingeroepen;

Overwegende dat Gedeputeerde Staten hunne onthouding van goedkeuring motiveren door de overweging dat Teeffelen eene afzonderlijke kerkelijke gemeente uitmaakt;

dat te Teeffelen sedert meer dan eene eeuw eene openbare school was gevestigd en dat de afstand tusschen de kerk te Teeffelen en de nieuw te bouwen school in het dorp Oijen ongeveer één uur bedraagt;

Overwegende dat het plaatsje Teeffelen eene bevolking telt van 83 zielen verdeeld in 16 huisgezinnen;

dat het getal schoolgaande kinderen, dat volgens opgaaf van het hoofd der school, welke opgaaf nog overtreft die van het schooltoezigt, nog wisselde in 1877 tusschen 27 en 21, in 1878, tusschen 28 en 21, in 1879 tusschen 21 en 14, in 1880 tusschen 16 en 10 in 1881 slechts 14 als maximum bedroeg, terwijl op het einde van het jaar aldaar slechts aanwezig waren 11 kinderen, waarvan 3 uit Driehuizen, een gehucht tusschen Oijen en Teeffelen;

dat het getal schoolgaande kinderen dus steeds afnemende is en geene vermeerdering in den eersten tijd is te wachten, uithoofde van het gering aantal aanwezige kinderen beneden de 6 jaren;

dat met het oog op dit gering aantal kinderen nu de bestaande schoolgebouwen in Oijen en Teeffelen in zoodanigen toestand verkeeren, dat zij noodzakelijk geheele vernieuwing vorderen, zoowel de inspecteur van het lager onderwijs als de districts- en arrondissementsschoolopziener van oordeel zijn, dat de belangen van het onderwijs in de gemeente, waarvan de geheele bevolking 791 zielen telt, voldoende zullen zijn gebaat zoo eene nieuwe flinke school wordt gebouwd te Oijen, die thans tevens voor de kinderen uit Teeffelen dienst kon doen;

dat de afstand tusschen de kom van Teeffelen en de nieuw te bouwen school ruim een uur bedraagt, langs den Hoogen Maasdijk welke de omwonenden altijd gewoon zijn als weg te gebruiken, terwijl des zomers, wanneer van binnenpaden kan worden gebruik gemaakt, die afstand slechts $^3/_4$ uur bedraagt;

dat die afstand niet te ver kan geacht worden;

dat er derhalve geene voloende termen zijn om het behoud der school te Teeffelen, waartoe het bouwen van een geheel nieuw schoollocaal zou noodig zijn te regtvaardigen;

Gezien de wet van 17 Augustus 1878 (*Staatsblad* n°. 127);

Hebben goedgevonden en verstaan:

met vernietiging van het besluit van Gedeputeerde Staten van Noordbrabant van 2 November 1881 aan het raadsbesluit der gemeente Oijen en Teeffelen tot opheffing der openbare lagere school te Teeffelen gelijktijdig met het in gebruik stellen van een nieuw schoolgebouw te Oijen Onze goedkeuring te verleenen.

Onze Minister van Binnenlandsche Zaken is belast met de uitvoering van dit besluit, waarvan afschrift zal worden

gezonden aan den Raad van State, afdeeling voor de geschillen van bestuur.

London, den 1sten Mei 1882.

(*get.*) WILLEM.

De Minister van Binnenlandsche Zaken,

(*get.*) C. PIJNACKER HORDIJK.

Overeenkomstig het oorspronkelijke,

De Secretaris-Generaal van Binnenlandsche Zaken,

(*get.*) HUBRECHT.

Voor eensluidend afschrift.

De Secretaris-Generaal,

HUBRECHT.

II.

Afschrift.

17 Nov. 1881, n°. 19.

WIJ WILLEM III, enz.

Beschikkende op het beroep, bij adres dd. 9 Julij 1881 door den raad van Nijmegen bij Ons ingesteld, tegen een besluit van Gedeputeerde Staten van Gelderland, dd. 14 Junij bevorens, n°. 971;

Den Raad van State, afdeeling voor de geschillen van bestuur, gehoord, advies van 2 November 1881, n°. 1021;

Op de voordragt van Onzen Minister van Binnenlandsche Zaken van 15 November 1881, n°. 4278, afd. O.;

Overwegende, dat de raad der gemeente Nijmegen, in zijne vergadering van den 23sten October 1880, onder meer heeft vastgesteld:

1°. eene verordening tot regeling van het openbaar lager onderwijs in die gemeente; en

2°. eene verordening tot het bepalen van het getal scholen in die gemeente, van de plaatsen waar die schoollocalen zullen zijn gevestigd, van de vakken, welke op die scholen zullen worden onderwezen, en van de jaarwedden van het onderwijzend personeel;

dat, nadat bovengemeld besluit van den raad van Nijmegen ter goedkeuring was opgezonden aan de Gedeputeerde Staten van Gelderland, krachtens art. 18 der wet van 17 Augustus 1878 (*Staatsblad* n°. 127), bij besluit dd. 14 Junij ll., n°. 97, door dat collegie onder n°. 2 is verklaard, dat de voorgedragen regeling van het getal der openbare lagere scholen en van den omvang van het openbaar lager onderwijs in de gemeente Nijmegen onvoldoende is, en mitsdien de vermeerdering is bevolen van een en ander door de inrigting eener openbare lagere school uitsluitend bestemd voor meisjes, waarin behalve de vakken, bedoeld onder de letters *a*—*k*, ook eenige van die, vermeld onder de letters *l*—*t* van art. 2 der wet van 1878, zullen worden onderwezen;

en dat de raad der gemeente Nijmegen als met dat bevel bezwaard, van Ons de vernietiging daarvan heeft verzocht bij zijn bovenvermeld adres;

Overwegende, dat de Gedeputeerde Staten hun gevoelen over de onvoldoendheid van de regeling van het getal der scholen en van den omvang van het onderwijs in de gemeente Nijmegen hoofdzakelijk gronden op de door hen aanvaarde zienswijze van het schooltoezigt, dat de paedagogiek voor *meisjes van* 14–17 *jaar* de behoefte aantoont van eene andere leiding en opvoeding door onderwijs dan voor jongens van dien leeftijd;

Overwegende dat de verpligtingen, die de wet van 17 Augustus 1878 (*Staatsblad* n°. 127) aan de gemeentebesturen oplegt, en evenzoo de bevoegdheden, die zij aan de Gedeputeerde Staten toekent — hoe ruim ook opgevat — nogthans als beide alleenlijk bestemd om de voldoening te verzekeren aan de behoefte aan openbaar *lager* onderwijs, niet hiertoe mogen leiden, dat een gemeentebestuur gedwongen zou worden om bij de inrigting van zijn schoolwezen voor het openbaar lager onderwijs de eigenaardige eischen in aanmerking te nemen, die aan onderwijs voor meisjes van 14—17 *jaren* in onderscheiding van dat voor jongens, naar pædagogische opvattingen welligt kunnen gesteld worden;

dat toch waar genoemde leeftijd bereikt is, als regel moet worden aangenomen, dat aan de behoefte aan hetgeen de wet onder *lager* onderwijs verstaat bereids is voldaan;

dat mitsdien het aangevallen bevel — wat er overigens ook van zij — als gegeven ter bevrediging van eischen die niet binnen den kring van het *lager* onderwijs begrepen zijn, reeds om dien grond in de wet, krachtens welke het werd gegeven, zijne regtvaardiging niet geacht kan worden te vinden;

Gezien art. 14 van de wet van 17 Augustus 1878 (*Staatsblad* n°. 127).

Hebben goedgevonden en verstaan:

dat het besluit van Gedeputeerde Staten van Gelderland dd. 14 Junij 1881, n°. 97, voor zooveel het daarin sub 2°. vervatte bevel betreft, te vernietigen.

Onze Minister van Binnenlandsche Zaken is belast met de uitvoering van dit besluit, waarvan afschrift zal worden gezonden aan den Raad van State, afdeeling voor de geschillen van bestuur.

Het Loo, den 7den November 1882.

(*get.*) WILLEM.

De Minister van Binnenlandsche Zaken,

(*get.*) C. PIJNACKER HORDIJK.

Overeenkomstig het oorspronkelijke,

De Secretaris-Generaal van Binnenlandsche Zaken,

(*get.*) HUBRECHT.

Voor eensluidend afschrift,

De Secretaris-Generaal,

HUBRECHT.

III.

Afschrift.

15 April 1882, n°. 26.

WIJ WILLEM III, enz.

Beschikkende op het beroep, door J. MIJS, J. KIEVIT en P. LOKKER, leden van den gemeenteraad te den Bommel, ingesteld van een besluit van Gedeputeerde Staten van Zuidholland van 26 Julij 1881, n°. 39, houdende bevel

tot vermeerdering van het getal scholen in de gemeente den Bommel door oprigting eener school voor gewoon lager onderwijs in de nabijheid der buurtschap: » de Zuidzijde";

Den Raad van State, afdeeling voor de geschillen van bestuur, gehoord, advies van 23 November 1881, n°. 117;

Op de voordragt van Onzen Minister van Binnenlandsche Zaken van 11 April 1882, n°. 1003, afdeeling O;

Overwegende, dat van het besluit van Gedeputeerde Staten van Zuidholland omtrent de oprigting eener school voor lager onderwijs te Zuidzijde bij Ons beroep is ingesteld door J. Mijs en twee anderen, zich noemende leden van den gemeenteraad te den Bommel, die, blijkens hun adres zich gedrongen gevoelende door de verantwoordelijkheid jegens de gemeente, door hen bij de aanvaarding van hun lidmaatschap van den raad op zich genomen, hun verzoek tot vernietiging van het bestreden besluit daarop gronden, dat het nut eener school te Zuidzijde niet zal opwegen tegen de kosten daarvan en dat de toestand der gemeentefinancien buitendien de uitgaaf voor dergelijke school niet gedoogt;

Overwegende, dat volgens art. 14 der wet van 17 Augustus 1878 (*Staatsblad* n°. 127) van elk besluit, krachtens die wet door Gedeputeerde Staten genomen, hooger beroep kan worden ingesteld door ieder die bij de vernietiging of verbetering van het besluit belang heeft;

dat de gronden, voor het thans aanhangig appel aangevoerd, uitsluitend ontleend zijn aan het financieel belang der gemeente; doch, uit dit oogpunt, alléén de gemeente den Bommel zelve als belanghebbende kan worden erkend;

dat door de bestaande wetgeving de raad als het wettig orgaan der gemeente is aangewezen en voor de gemeente geen ander kan optreden, tenzij krachtens eene bijzondere wetsbepaling, die ten dezen niet bestaat;

dat de gemeenteraad van den Bommel geen hooger beroep heeft ingesteld en de adressanten, als individuele leden van dien raad, niet de bevoegdheid hebben, om tot het komen in hooger beroep de gemeente of den raad te vertegenwoordigen;

dat, mogt het de bedoeling van appellanten zijn om uit eigen hoofde Onze voorziening in te roepen, in dat geval dient te blijken van eenig bijzonder, door de wet bedoeld belang van henzelven, om als appellanten te kunnen worden toegelaten;

dat zoodanig belang echter niet door hen wordt aangevoerd en het bestaan daarvan evenmin kan worden aangenomen of ondersteld om de enkele reden, dat zij ingezetenen of belastingpligtigen van de gemeente zijn;

dat wel is waar bij den financielen toestand der gemeente ieder harer ingezeten kan geacht worden te zijn betrokken, evenzeer als bij de uitgaven van elke gemeente voor het lager onderwijs door de bepaling van art. 45 en art. 49 der wet, ook alle diegenen belang hebben, die aan den Staat belastingpligtig zijn, maar, dat op dien grond niet aan ieder ingezeten van de gemeente of van het Rijk het regt toekomt, om in hooger beroep te komen, omdat, daargelaten alle verdere bezwaren, indien dat de bedoeling des wetgevers ware geweest, in art. 14 het regt van appel onbepaald aan iedereen zou zijn toegekend, en de beperking van » ieder" door de woorden: » die bij de vernietiging of verbetering van het besluit van Gedeputeerde Staten *belang heeft*," achterwege had moeten blijven;

dat echter juist de toevoeging dier woorden aantoont, dat de wetgever niet het oog heeft gehad op een belang, dat ieder ingezeten met al zijne mede-ingezetenen gemeen heeft en waarvoor de zorg door de wet aan het bestuur is opgedragen, maar op een zoodanig, dat iemand hetzij dan alléén, hetzij met enkele zijner mede-ingezetenen gemeenschappelijk, in het bijzonder betreft en waarvoor hij als bijzonder persoon geregtigd en geroepen is te waken;

Gezien de wet van 29 Junij 1851 (*Staatsblad* n°. 85) en die van 17 Augustus 1878 (*Staatsblad* n°. 127);

Hebben goedgevonden en verstaan:

de adressanten niet ontvankelijk te verklaren in het door hen ingestelde hooger beroep.

Onze Minister van Binnenlandsche Zaken is belast met de uitvoering van dit besluit, waarvan afschrift zal worden gezonden aan den Raad van State, afdeeling voor de geschillen van bestuur.

Amsterdam, den 15den April 1882.

(*get.*) WILLEM.

De Minister van Binnenlandsche Zaken,

(*get.*) C. Pijnacker Hordijk.

Overeenkomstig het oorspronkelijke,

De Secretaris-Generaal van Binnenlandsche Zaken,

(*get.*) Hubrecht.

Voor eensluidend afschrift,

De Secretaris-Generaal,

Hubrecht.

IV.

Afschrift.

26 Julij 1881, n°. 19.

Wij WILLEM III, enz.

Beschikkende op het beroep van den raad der gemeente Wijmbritseradeel tegen een besluit van Gedeputeerde Staten van Friesland van 11 Februarij 1881, afd. 3, n°. 15, betreffende de tijdelijke opheffing der school te Westhem;

Den Raad van State, afdeeling voor de geschillen van bestuur, gehoord, advies van 6 Julij 1881, n°. 44;

Op de voordragt van Onzen Minister van Binnenlandsche Zaken van 21 Julij 1881, n°. 2638, afd. O;

Overwegende, dat de gemeenteraad van Wijmbritseradeel in zijne vergadering van 30 October 1880 heeft besloten tot tijdelijke opheffing der school voor openbaar lager onderwijs te Westhem;

dat dit besluit, genomen onder de werking der wet van 13 Augustus 1857 (*Staatsblad* n°. 103), volgens hare bepalingen niet onderworpen was aan hoogere goedkeuring;

dat het gemeentebestuur zich er alzoo toe heeft bepaald een afschrift daarvan aan Gedeputeerde Staten in te zenden en dit college in overeenstemming hiermede bij besluit van 26 November 1880 dat raadsbesluit heeft aangenomen voor mededeeling;

dat Gedeputeerde Staten echter later, bij besluit van 13 Januarij 1881, hebben besloten datzelfde raadsbesluit niet goed te keuren, welk besluit van Gedeputeerde Staten genomen is, zonder dat hunne goedkeuring op het bedoelde raadsbesluit was gevraagd, en dat door hen tevens is bepaald, dat de schorsing van het onderwijs aan de genoemde school eindigen zou op 1 Februarij toen eerstkomende;

dat hun besluit, voor zoover dit laatste punt betreft, is vervangen door een later besluit van 11 Februarij n°. 15, waarbij de gestelde termijn van den eersten Februarij met zes weken is verlengd en alzoo vastgesteld op 15 Maart

dezes jaars, tegen welk besluit de appellant binnen den door de wet gestelden termijn bij Ons in beroep is gekomen;

dat Gedeputeerde Staten tot hunne besluiten van 13 Januarij en 11 Februarij ll. geleid zijn door de meening dat volgens het bepaalde sub *d* van art. 19 der wet van 17 Augustus 1878 (*Staatsblad* n°. 127), op het besluit tot sluiting eener school of de schorsing van het onderwijs aan eene school, al is dat besluit onder de wet van 1857 genomen, alleen omdat het onder de nieuwe wet voortleeft, hunne goedkeuring zou worden vereischt; dat het besluit tot tijdelijke opheffing der school te Westhem in den grond der zaak zou zijn sluiting dier school of schorsing van het onderwijs aan die school, en wel in dat geval schorsing voor een onbepaalden tijd, zoodat Gedeputeerde Staten ten allen tijde de bevoegdheid zouden hebben om die schorsing te doen eindigen, zoodra zij meenen, dat het onderwijs weder behoort aan te vangen;

dat die meening echter is onjuist; dat toch, daargelaten dat tijdelijke opheffing eener school inderdaad niet anders is dan eene, zij het ook slechts tijdelijke vermindering van het getal scholen, de bepalingen van art. 19 der wet van 17 Augustus 1878 (*Staatsblad* n°. 127), alleen van toepassing zijn op de besluiten, onder de werking dier wet genomen, en geene der bepalingen van die met 1 November 1880 ingevoerde wet aan de kracht van vóór dien dag overeenkomstig de vorige wet geldig tot stand gekomen besluiten heeft te kort gedaan of wel het alsnog erlangen van hooger goedkeuring daarop heeft voorgeschreven;

dat daarom ook de enkele uit eigen beweging op 13 Januarij ll. gegeven verklaring van Gedeputeerde Staten, dat zij het besluit van 30 October 1880 niet goedkeurden, op de kracht van dat onder de vorige wet tot stand gekomen besluit van geenen invloed is en zeer zeker dat besluit niet buiten werking heeft gesteld;

dat voorts geene wettelijke bepaling aan Gedeputeerde Staten de bevoegdheid verleent om de werking van eenmaal wettig tot stand gekomen besluiten van eenen gemeenteraad, zooals dat van 30 October ll. te doen eindigen of daarvoor eenen termijn te bepalen, onverminderd hunne bevoegdheid om, waar zij dit noodig achten, op de wijze bij de wet bepaald, vermeerdering van het getal scholen te bevelen;

Gezien de wet van 13 Augustus 1857 (*Staatsblad* n°. 103) en die van 17 Augustus 1878 (*Staatsblad* n°. 127);

Hebben goedgevonden en verstaan:

met vernietiging van het besluit van Gedeputeerde Staten van Friesland van 11 Februarij 1881, n°. 15, te verklaren dat hun collegie onbevoegd is de tijdelijke opheffing der school te Westhem, uitgesproken bij besluit van den gemeenteraad van Wijmbritseradeel van 30 October 1880 tot eenen door hen te bepalen termijn te beperken.

Onze Minister van Binnenlandsche Zaken is belast met de uitvoering van dit besluit, waarvan afschrift zal worden gezonden aan den Raad van State, afdeeling voor de geschillen van bestuur.

Het Loo, den 26sten Julij 1881.

(*get.*) WILLEM.

De Minister van Binnenlandsche Zaken,

(*get.*) Six.

Overeenkomstig het oorspronkelijke,

De Secretaris-Generaal van Binnenlandsche Zaken,

(*get.*) Hubrecht.

Voor eensluidend afschrift,

De Secretaris-Generaal,

Hubrecht.

V.

Afschrift.

20 Febr. 1882, n°. 1.

Wij WILLEM III, enz.

Beschikkende op het beroep van den gemeenteraad van Hellendoorn, van een besluit van Gedeputeerde Staten van Overijssel van 11 Augustus 1881, 3de afd., n°. 3177/2347, houdende bevel tot vermeerdering van het getal openbare lagere scholen in de gemeente met eene in het Daarlerveen;

Den Raad van State, afdeeling voor de geschillen van bestuur, gehoord, advies van 8 Februarij 1882, n°. 3;

Op de voordragt van Onzen Minister van Binnenlandsche Zaken van 17 Februarij 1882, n°. 562, afdeeling O;

Overwegende, dat, nadat ingezetenen der buurtschap Daarle aan het Overijsselsche kanaal onder Hellendoorn hadden aangedrongen op het oprigten eener school daar ter plaatse, terwijl de gemeenteraad daartegen bezwaar had, door Gedeputeerde Staten bij besluit van 11 Augustus 1881 is bevolen, dat het getal der scholen in de gemeente Hellendoorn worde vermeerderd door de oprigting van eene openbare lagere school in het Daarlerveen;

dat de gemeenteraad van Hellendoorn bij adres van 29 November 1881, aan Ons Kabinet geëxhibeerd den 7den December daaraanvolgende, van deze beslissing bij Ons in beroep komende, verzoekt, dat met vernietiging van evengenoemd besluit van Gedeputeerde Staten, de gemeente Hellendoorn worde vrijgesteld van het bouwen eener tweede school in de buurtschap Daarle;

Overwegende, dat blijkens eene missive van burgemeester en wethouders van Hellendoorn aan den Minister van Binnenlandsche Zaken, van 28 September 1881, de gemeenteraad destijds sedert eenigen tijd in het bezit was van het hem toegezonden besluit van 11 Augustus, waarvan thans wordt geappelleerd;

dat art. 14 der wet van 17 Augustus 1878 (*Staatsblad* n°. 127), beroep openstelt binnen 30 vrije dagen, te rekenen van den dag, waarop het besluit openbaar gemaakt of den belanghebbende toegezonden is;

dat deze termijn door den gemeenteraad verre is overschreden;

Gezien de wet van 17 Augustus 1878 (*Staatsblad* n°. 127);

Hebben goedgevonden en verstaan:

adressant niet ontvankelijk te verklaren in zijn beroep;

Onze Minister van Binnenlandsche Zaken is belast met de uitvoering van dit besluit, waarvan afschrift zal worden gezonden aan den Raad van State, afdeeling voor de geschillen van bestuur.

's Gravenhage, 20 Februarij 1882.

(*get.*) WILLEM.

De Minister van Binnenlandsche Zaken,

(*get.*) C. Pynacker Hordijk.

Overeenkomstig het oorspronkelijke,

De Secretaris-Generaal van Binnenlandsche Zaken,

(*get.*) Hubrecht.

Voor eensluidend afschrift,

De Secretaris-Generaal,

Hubrecht.

VI.

Afschrift.

22 Dec. 1881, n°. 15.

Wij WILLEM III, enz.

Beschikkende op het beroep van den raad der gemeente Slochteren tegen een besluit van Gedeputeerde Staten van Groningen dd. 19 Augustus 1881, n°. 72, 3de afdeeling, waarbij de vermeerdering van het aantal openbare lagere scholen in die gemeente is bevolen;

Den Raad van State, afdeeling voor de geschillen van bestuur, gehoord, advies van 7 December 1881, n°. 119;

Op de voordragt van Onzen Minister van Binnenlandsche Zaken, van 19 December 1881, n°. 4738, afdeeling O;

Overwegende, dat Gedeputeerde Staten van Groningen, bij besluit van 19 Augustus 1881, n°. 72. krachtens art. 18 der wet van 17 Augustus 1878 (*Staatsblad* n°. 127), hebben bevolen, dat het getal openbare scholen voor lager onderwijs in de gemeente Slochteren met één zal worden vermeerderd, en dat besluit blijkens de ter provinciale griffie gehouden aanteekening op den 23sten Augustus daaraanvolgende aan het gemeentebestuur van Slochteren hebben toegezonden;

Overwegende, dat het adres, waarbij de Raad der gemeente Slochteren bij Ons tegen gemeld besluit van Gedeputeerde Staten in beroep komt, wel is waar is gedagteekend 6 September 1881, doch blijkens den daarop gestelden stempel eerst den 28sten daaraanvolgende bij Ons Kabinet is ingekomen;

Overwegende, dat derhalve de termijn van 30 vrije dagen, te rekenen van den dag, waarop het besluit aan den belanghebbende is toegezonden, bij art. 14 der wet van 17 Augustus 1878 (*Staatsblad* n°. 127) voor het komen in hooger beroep gesteld, is overschreden;

Gezien de wet van 17 Augustus 1878 (*Staatsblad* n°. 127);

Hebben goedgevonden en verstaan:

het door den gemeenteraad van Slochteren ingesteld beroep te verklaren niet ontvankelijk.

Onze Minister van Binnenlandsche Zaken is belast met de uitvoering van dit besluit, waarvan afschrift zal worden gezonden aan den Raad van State, afdeeling voor de geschillen van bestuur.

Het Loo, den 22sten December 1881.

(*get.*) WILLEM.

De Minister van Binnenlandsche Zaken,

(*get.*) Six.

Overeenkomstig het oorspronkelijke,

De Secretaris-Generaal van Binnenlandsche Zaken,

(*get.*) Hubrecht.

Voor eensluidend afschrift,

De Secretaris-Generaal,

Hubrecht.

VII.

Afschrift.

19 Oct. 1881, n°. 18.

Wij WILLEM III, enz.

Op de voordragt van Onzen Minister van Binnenlandsche Zaken van 21 Julij 1881, n°. 2373[1], afd. O, ter gedeeltelijke vernietiging van een besluit van den Raad der gemeente Eethen c. a. van 5 April jl. A n°. 115.

Overwegende dat bij dat besluit onder meer is bepaald, dat de openbare lagere scholen in die gemeente toegankelijk zijn voor alle kinderen, wettige woonplaats hebbende in de gemeente, en dat kinderen, die in de gemeente verblijven, doch wier ouders of voogden niet in de gemeente wonen, met schriftelijke vergunning van Burgemeester en Wethouders in genoemde scholen kunnen worden toegelaten;

Overwegende dat volgens art. 194 der Grondwet en art. 16 der wet van 17 Augustus 1878 (*Staatsblad* n°. 127), alle kinderen in de gelegenheid moeten worden gesteld om in de openbare school lager onderwijs te ontvangen;

dat dit niet het geval zou zijn indien aan kinderen, wier ouders of voogden elders wonen, de toegang werd ontzegd tot de scholen der gemeente waar zij werkelijk wonen;

dat in art. 16 der wet van 1857 bepaald was dat het aantal scholen voldoende moet zijn voor de bevolking, waartoe ook volgens het Koninklijk besluit van 3 November 1861 (*Staatsblad* n°. 94) die kinderen behooren, wier ouders of voogden elders wonen; dat wel is waar art. 16 der wet van 1878 niet meer gewaagt van een *voor de bevolking* voldoend getal scholen, doch dat de geschiedenis van de wording dier wet geenerlei reden geeft om aan te nemen dat de wetgever ten aanzien van de toegankelijkheid der openbare school voor alle kinderen, die werkelijk wonen in de gemeente, iets heeft willen veranderen;

dat het tegendeel blijkt uit art 81, hetwelk uitgaat van de onderstelling dat alle kinderen, *welke zich in de gemeente bevinden*, gelegenheid hebben om openbaar onderwijs te ontvangen in die gemeente;

Overwegende, dat mitsdien bepalingen welke den toegang tot het openbaar onderwijs van kinderen, die in de gemeente werkelijk wonen, doch wier ouders of voogden niet in de gemeente woonachtig zijn, afhankelijk stellen van eene vergunning van Burgemeester en Wethouders, in strijd zijn met de wet.

Gelet op art. 153 der wet van 29 Junij 1851 (*Staatsblad* n°. 85) en op de wet van 17 Augustus 1878 (*Staatsblad* n°. 127);

Den Raad van State gehoord (advies van 6 September jl. n°. 15);

Gezien het nader rapport van Onzen Minister van Binnenlandsche Zaken van 15 October jl., n°. 3335, afd. O;

Hebben goedgevonden en verstaan:

de hierboven vermelde bepalingen van het besluit van den Raad der gemeente Eethen c. a. van 5 April 1881, A n°. 115 wegens strijd met de wet te vernietigen.

Onze Minister van Binnenlandsche Zaken is belast met de uitvoering van dit besluit, hetwelk in afschrift aan

den Raad van State medegedeeld en in het *Staatsblad* geplaatst zal worden.

Het Loo, 19 October 1881.

(*get.*) WILLEM.

De Minister van Binnenlandsche Zaken,

(*get.*) SIX.

Overeenkomstig het oorspronkelijk,

De Secretaris-Generaal van Binnenlandsche Zaken.

(*get.*) HUBRECHT.

Voor eensluidend afschrift,

De Secretaris-Generaal,

HUBRECHT.

VIII.

Afschrift.

16 Sept. 1881, n°. 21.

WIJ WILLEM III, ENZ.

Op de voordragt van Onzen Minister van Binnenlandsche Zaken van 30 Julij 1881, n°. 2709/1, afdeeling O, tot vernietiging van het besluit van Gedeputeerde Staten van Noordholland van 25 Mei 1881, n°. 12, dat door Onzen Commissaris in die provincie krachtens art. 32, 2de lid der provinciale wet, niet is ten uitvoer gelegd;

Overwegende, dat de gemeenteraad van Zwaag bij besluit van 13 Mei te voren, ingevolge art. 3 der wet van 17 Augustus 1878 (*Staatsblad* n°. 127) een jaarlijksch subsidie van f 600 heeft verleend aan de parochiale of Roomsch-Katholieke bijzondere school aldaar, met ingang van 1 Januarij 1881;

dat dit besluit is goedgekeurd bij het aangehaald besluit der Gedeputeerde Staten van Noordholland;

Overwegende dat het onderwijs in genoemde school een bepaald Roomsch-Katholiek kerkelijk karakter heeft;

dat dit door het gemeentebestuur erkend en door den districts-schoolopziener bevestigd wordt;

dat mitsdien het onderwijs in genoemde school niet voldoet aan de bepaling van art. 33, 2de lid der aangehaalde wet;

dat wel is waar het gemeentebestuur het tegendeel beweert op grond dat in de school geen andere kinderen worden toegelaten dan die de Roomsch-Katholieke godsdienst belijden;

dat echter de wet, ofschoon zij niet bepaalt welke kinderen op eene gesubsidieerde bijzondere school moeten worden toegelaten, door art. 33, 2de lid van toepassing te verklaren, wel degelijk den eisch stelt, dat in zoodanige school, evenals in de openbare, onderwijs worde gegeven met eerbiediging van ieders godsdienstige begrippen;

dat alzoo het hierbedoeld subsidie is verleend en daaraan de vereischte goedkeuring is verbonden in strijd met de wet;

Gelet op art. 169 der wet van 10 Julij 1857 (*Staatsblad* n°. 39) en op de artt. 3, 19 en 33 der wet van 17 Augustus 1878 (*Staatsblad* n°. 127);

Geziens Ons besluit van 16 Junij jl., n°. 27;

Den Raad van State gehoord, advies van 6 September 1881, n°. 14;

Gezien het nader rapport van Onzen voornoemden Minister van 13 September 1881, n°. 3305, Onderwijs;

Hebben goedgevonden en verstaan:

het besluit van Gedeputeerde Staten van Noordholland van 25 Mei 1881, n°. 12, wegens strijd met de wet te vernietigen.

Onze Minister van Binnenlandsche Zaken is belast met de uitvoering van dit besluit, hetwelk in afschrift aan den Raad van State medegedeeld en in het *Staatsblad* geplaatst zal worden.

Het Loo, 16 September 1881.

(*get.*) WILLEM.

De Minister van Binnenlandsche Zaken,

(*get.*) SIX.

Overeenkomstig het oorspronkelijke,

De Secretaris-Generaal van Binnenlandsche Zaken,

(*get.*) ARNTZENIUS, *l. S.-G.*

Voor eensluidend afschrift,

De Secretaris-Generaal,

HUBRECHT.

IX.

Afschrift.

17 Mei 1882, n°. 28.

WIJ WILLEM III, ENZ.

Beschikkende op het beroep van den Raad der gemeente Venlo tegen een besluit van Gedeputeerde Staten van Limburg van 16 December 1881, litt. 7993/8, houdende ongegrondverklaring van het hooger beroep, door dien raad ingesteld tegen de uitspraak van den inspecteur van het geneeskundig Staatstoezigt van Noordbrabant en Limburg, waarbij krachtens art. 5 der wet van 17 Augustus 1878 (*Staatsblad* n°. 127) het locaal der openbare armenschool te Venlo als schadelijk voor de gezondheid is afgekeurd;

Den Raad van State, afdeeling voor de geschillen van bestuur, gehoord, advies van 26 April 1882, n°. 19;

Op de voordragt van Onzen Minister van Binnenlandsche Zaken van 13 Mei 1882, n°. 1762, afd. O.;

Overwegende dat de inspecteur voor het geneeskundig Staatstoezigt van Noordbrabant en Limburg bij zijne uitspraak van 13 Augustus 1881, krachtens de bevoegdheid hem toegekend bij art. 5 der wet van 17 Augustus 1878 (*Staatsblad* n°. 127), het locaal der openbare armenschool te Venlo als schadelijk voor de gezondheid heeft afgekeurd, en wel op grond van:

1°. dat onder die school een beerput wordt aangetroffen

ter verzameling der faecalien, niet alleen der schoolgaande kinderen, maar ook tot opname der faecalien van de bewoners boven de school;

2°. dat de privaten, op ondoelmatige wijze aan het schoollocaal grenzende, eenen ondragelijken stank in de school verspreiden;

3°. dat er, geene kunstmatige ventilatiemiddelen bestaande, de buitenlucht alleen kan indringen door een eenigzins hoog geplaatst raam, uitkomende aan de andere zijde der straat boven een secreet en open mestvaalt;

4°. dat de deur van het schoollocaal zonder portaal of eenige afscheiding in onmiddellijke verbinding is met de straat, bij slecht weder, vooral des winters, tot groot ongerief der schoolgaande jeugd en onderwijzers, daar wind, regen en sneeuw bij het openen der deur onmiddellijk het locaal binnendringen;

5°. dat, met bovenstaande in verband, de verwarming slecht en onvoldoende kan plaats hebben;

6°. dat het schoollocaal laag en somber is, te klein voor het aantal leerlingen; en

7°. dat het locaal, naar des inspecteurs oordeel, niet in overeenstemming te brengen was met de voorschriften van de wet van 17 Augustus 1878 en niet vatbaar voor uitbreiding;

dat Gedeputeerde Staten van Limburg, toen de gemeenteraad van Venlo zich bij hen tegen die uitspraak in beroep had voorzien, haar bij hunne resolutie van 16 December 1881, litt. 7993/8 E, hebben gehandhaafd en het daartegen ingesteld beroep ongegrond verklaard;

en dat de Raad der gemeente Venlo, bij adres van 7 Februarij, op 21 Februarij ll. aan Ons Kabinet ingekomen, ter zake dier beslissing van Gedeputeerde Staten Onze tusschenkomst heeft ingeroepen;

Overwegende, dat, voor zoover het iets anders bevat dan een verzoek om schorsing der uitvoering van de aangevallen uitspraak, tot tijd en wijle dat de gemeente grond voor het nieuwe schoolgebouw gekocht en dit gesticht zal hebben, het alleenlijk behelst de verzekering, dat » voor zooverre de gemeenteraad heeft kunnen nagaan, het locaal nooit schadelijk voor de gezondheid geweest is";

Overwegende, dat dusdanige wel met niets gestaafde bewering van het appelleerend bestuur geenszins geacht kan worden de gepreciseerde gronden te ontzenuwen, waarop de aangevallen uitspraak van den geneeskundigen inspecteur steunt;

dat, integendeel, terwijl geen der feiten, door dien inspecteur tot staving dier uitspraak aangevoerd, door het gemeentebestuur is betwist, veelmin een enkel daarvan zijnerzijds is ontzenuwd, het eigen zelfstandig onderzoek, van wege Gedeputeerde Staten van Limburg ter zake in loco ingesteld, in allen deele hunne juistheid heeft bevestigd;

Overwegende, dat die alzoo vaststaande feiten ook aan Ons zijn voorgekomen de gedane uitspraak voldoende te regtvaardigen;

Gezien art. 5 der wet van 17 Augustus 1878 (*Staatsblad* n°. 127);

Hebben goedgevonden en verstaan:

met handhaving van de resolutie van Gedeputeerde Staten van Limburg, dd. 16 December 1881, litt. 7993/8 E, voor zooverre door den Raad der gemeente Venlo daartegen beroep is ingesteld, het beroep te verklaren ongegrond.

Onze Minister van Binnenlandsche Zaken is belast met de uitvoering van dit besluit, waarvan afschrift zal worden gezonden aan den Raad van State, afdeeling voor de geschillen van bestuur.

Het Loo, den 17den Mei 1882.

(*get.*) WILLEM.

De Minister van Binnenlandsche Zaken,

(*get.*) C. PIJNACKER HORDIJK.

Overeenkomstig het oorspronkelijke,

De Secretaris-Generaal van Binnenlandsche Zaken,

(*get.*) HUBRECHT.

Voor eensluidend afschrift,

De Secretaris-Generaal,

HUBRECHT.

X.

Afschrift.

16 Maart 1882, n°. 8.

WIJ WILLEM III, enz.

Op de voordragt van Onzen Minister van Binnenlandsche Zaken van 16 December 1881 n°. 4663/1, afd. O, ter vernietiging van een besluit van den Raad der gemeente Vlissingen van 23 September 1881;

Overwegende, dat de Raad der gemeente Vlissingen bij besluit van 23 September 1881, bepaald heeft, dat de tot hoofd der school D in die gemeente te benoemen onderwijzeres bij het aangaan van een huwelijk geacht wordt haar ontslag uit die betrekking te nemen;

dat volgens art. 29, in verband met art. 13 der wet van 17 Augustus 1878 (*Staatsblad* n°. 127) aan onderwijzeressen, aan gemeentescholen verbonden, die aan het hoofd eener school zijn geplaatst, door den gemeenteraad ontslag wordt verleend, hetzij regtstreeks overeenkomstig eigen verzoek, hetzij op voordragt van den districts-schoolopziener;

dat door voormeld raadsbesluit het ontslag een onmiddellijk gevolg zal zijn van een daarbij aangewezen feit, namelijk het huwelijk van het hoofd der school, en dus niet verleend zou worden overeenkomstig de voorschriften van art. 29 van genoemde wet;

dat ook, wanneer het raadsbesluit in dezen zin wordt uitgelegd, dat aan de benoeming eener onderwijzeres tot hoofd der school D de bepaling is verbonden, dat zij bij het aangaan van een huwelijk zal geacht worden haar ontslag te hebben verzocht, dan nog de bedoelde bepaling niet overeenkomt met de voorschriften der wet;

dat immers met de woorden: » eigen verzoek", in art. 29 van genoemde wet gebezigd, wordt beloeld eene daad, die niet het gevolg is van de uit eene vooraf gestelde voorwaarde voortvloeijende verpligting, noch kan worden verondersteld stilzwijgend te hebben plaatst gehad;

dat derhalve bij voormeld raadsbesluit eene door de wet niet toegelaten wijze van ontslag wordt voorgeschreven en en het besluit daarom is in strijd met de wet;

Gelet op artt. 153, 154 en 158 der wet van 29 Junij 1851 (*Staatsblad* n°. 85) en op de wet van 17 Augustus 1878 (*Staatsblad* n°. 127);

Den Raad van State gehoord (advies van 21 Februarij jl. nº. 20);

Gezien het nader rapport van Onzen Minister van Binnenlandsche Zaken van 14 Maart jl. nº. 764, afd. O;

Hebben goedgevonden en verstaan:

voorschreven besluit van den Raad der gemeente Vlissingen van 23 September 1881, wegens strijd met de wet, te vernietigen.

Onze Minister voornoemd is belast met de uitvoering van dit besluit, hetwelk in afschrift aan den Raad van State zal worden medegedeeld en in het *Staatsblad* zal worden geplaatst.

's Gravenhage, 16 Maart 1882.

(*get.*) WILLEM.

De Minister van Binnenlandsche Zaken,

(*get.*) C. PIJNACKER HORDIJK.

Overeenkomstig het oorspronkelijke,

De Secretaris-Generaal van Binnenlandsche Zaken,

(*get.*) HUBRECHT.

Voor eensluidend afschrift,

De Secretaris-Generaal,

HUBRECHT.

XI.

Afschrift.

8 Julij 1882, nº. 3.

WIJ WILLEM III, ENZ.

Op de voordragt van Onzen Minister van Binnenlandsche Zaken van 12 Mei 1881, nº. 1554, afd. O, ter vernietiging van een besluit van den Raad der gemeente Heel en Panheel, van 5 April jl., hetwelk de burgemeester verklaard heeft krachtens art. 70, 2de lid der gemeentewet niet ten uitvoer te zullen brengen;

Overwegende dat burgemeester en wethouders van Heel en Panheel, op 21 Februarij jl., eene voordragt hebben opgemaakt van drie bevoegden, voor de vacante betrekking van onderwijzer aan de openbare lagere school aldaar;

dat de schoolopziener in het arrondissement Weert en het hoofd der school, aan wie deze voordragt door burgemeester en wethouders was toegezonden, verklaard hebben ze als vervallen te moeten beschouwen, daar twee der candidaten zich teruggetrokken hadden;

dat de gemeenteraad daarop den eenig overgebleven candidaat tot onderwijzer benoemd heeft;

Overwegende dat volgens art. 28, 6de lid, der wet op het lager onderwijs van 17 Augustus 1878, (*Staatsblad* nº. 127), door burgemeester en wethouders in overleg met den arrondissements-schoolopziener eene voordragt wordt opgemaakt van minstens drie bevoegden, na ingewonnen berigt van het hoofd der school, waaraan de benoeming geschieden moet;

dat burgemeester en wethouders van Heel en Panheel, wel aanvankelijk door eene voordragt aan het oordeel van den districts-schoolopziener te onderwerpen, met dien ambtenaar in overleg zijn getreden;

dat echter geen voldoend overleg heeft plaats gehad en ook niet kon plaats hebben, nadat 2 der op de voordragt geplaatsten zich hadden teruggetrokken, en er derhalve geen voordragt van minstens 3 bevoegden, waaruit eene vrije keus zou kunnen gedaan worden, meer bestond;

dat daarenboven, toen er verschil van gevoelen bleek te bestaan omtrent de vraag of er al dan niet eene wettige voordragt was en derhalve nadere raadpleging vereischt werd, burgemeester en wethouders geen nader overleg met den arrondissements-schoolopziener gepleegd hebben en de Raad tot benoeming van den eenigen candidaat is overgegaan;

dat aldus bij het opmaken der voordragt niet is gepleegd het bij de wet voorgeschreven overleg en derhalve de op die voordragt gegronde benoeming, geacht moet worden in strijd met de wet;

Gezien Ons besluit van 3 Mei jl., nº. 8;

Gelet op art. 153 en 158 der gemeentewet;

Den Raad van State gehoord, advies van 14 Junij jl. nº. 12;

Gezien het nader rapport van Onzen Minister van Binnenlandsche Zaken van 2 Julij 1881, nº. 22/[12], afd. O;

Hebben goedgevonden en verstaan:

voorschreven besluit van den Raad der gemeente Heel en Panheel, van 5 April jl., ter benoeming van JAN HUBERT KEULEN, tot hulponderwijzer aan de openbare school aldaar, te vernietigen.

Onze Minister van Binnenlandsche Zaken is belast met de uitvoering van dit besluit, hetwelk in afschrift aan den Raad van State zal worden medegedeeld en in het *Staatsblad* zal worden geplaatst.

Frankfort, den 8sten Julij 1881.

(*get.*) WILLEM.

De Minister van Binnenlandsche Zaken,

(*get.*) SIX.

Overeenkomstig het oorspronkelijke,

De Secretaris-Generaal van Binnenlandsche Zaken,

(*get.*) HUBRECHT.

Voor eensluidend afschrift,

De Secretaris-Generaal,

HUBRECHT.

XII.

Afschrift.

26 Julij 1881, nº. 22.

WIJ WILLEM III, ENZ.

Beschikkende op het beroep van den raad der gemeente Zevenhuizen tegen een besluit van Gedeputeerde Staten

van Zuidholland van 22/28 Maart jl. n°. 29 waarbij goedkeuring is onthouden aan het raadsbesluit van 7 October 1880, voor zooveel betreft de daarbij vastgestelde jaarwedde van het hoofd der school n°. 1;

Den Raad van State, afdeeling voor de geschillen van bestuur, gehoord, advies van 6 Julij 1881, n°. 57;

Op de voordragt van Onzen Minister van Binnenlandsche Zaken, van 22 Julij 1881, n°. 2639, afdeeling Onderwijs;

Overwegende dat de gemeenteraad van Zevenhuizen bij zijn besluit van 7 October 1880 de jaarwedde van den onderwijzer, hoofd der school n°. 1, heeft bepaald op f 1025; dat hij bij de toelichting daarvan heeft te kennen gegeven, dat den bedoelden onderwijzer krachtens besluit van den gemeenteraad van 25 Januarij 1873, de verpligting was opgelegd in de school buiten de schooluren tien uren in de week uitgebreid lager onderwijs te geven, onder de bepaling dat de vergoeding daarvoor niet meer mogt bedragen dan f 5 per drie maanden voor ieder kind; dat deze wisselende inkomsten, door den onderwijzer van ouders of voogden der kinderen genoten, in de jaren 1875—1879 gemiddeld per jaar hebben bedragen f 224, en dat de raad met het oog hierop bij hetzelfde besluit van 7 October 1880 heeft bepaald dat de onderwijzer voortaan dezelfde belooning van f 5 per drie maanden voor ieder kind dat van dit onderwijs zal gebruik maken, uit de gemeentekas zou genieten;

dat Gedeputeerde Staten, na deze mededeeling ontvangen te hebben, aan den gemeenteraad hebben berigt, dat het vastgesteld bedrag der jaarwedde met het gemiddeld bedrag der gemelde wisselende inkomsten verhoogd en dus op f 1249 of f 1250 moest worden bepaald;

dat de gemeenteraad evenwel van oordeel was, dat hij aan den eisch der wet voldeed, door den onderwijzer boven zijne vaste wedde van f 1025 nog te betalen voor ieder kind, dat van de bewuste lessen gebruik maakt, hetzelfde bedrag dat hij vóór 1 November ll van de ouders der kinderen plagt te ontvangen, maar dat hem voortaan uit de gemeentekas zal worden betaald, terwijl het bedrag van de ouders als schoolgeld zal worden geheven krachtens een daarvoor bereids goedgekeurd besluit;

dat de raad meende, dat het onderwijs veel meer zal worden bevorderd, indien de onderwijzer aldus belang heeft bij de toeneming van het getal zijner leerlingen, dan wanneer bij het genot eener geheel vaste jaarwedde die toeneming hem onverschillig is; dat de raad tevens aan Gedeputeerde Staten te kennen gaf, dat de onderwijzer, zoodra hij vernomen had dat de raad bezwaar maakte om zijne wedde met het gemiddeld bedrag van f 224 te verhoogen, in de eerste dagen van October met het geven van dat meer uitgebreid lager onderwijs, waarvan toen nog een vijftal leerlingen gebruik maakten, is opgehouden; dat hij op het verkeerde dezer handelingen opmerkzaam gemaakt, wel in de school gezegd heeft, dat die lessen weder zouden aanvangen, maar dat nog niet een enkel leerling was teruggekomen; dat dus door zijne eigene willekeurige handeling voor hem het genot der wisselende inkomsten reeds vóór het tijdstip der inwerkingtreding van de nieuwe wet had opgehouden, en hij dus geen regt heeft op vermeerdering zijner wedde met die vroeger door hem genoten wisselende inkomsten;

dat Gedeputeerde Staten daarop bij hun aangevallen besluit van het raadsbesluit van 7 October 1880, als niet voldoende aan het voorschrift van art. 86 der wet van 17 Augustus 1878 (*Staatsblad* n°. 127), voor zooveel de jaarwedde van den bedoelden onderwijzer aangaat, hunne goedkeuring hebben onthouden, en dat de gemeenteraad van Ons verzoekt, dat deze hunne beslissing in hooger beroep moge worden vernietigd;

Overwegende dat het tijdelijk staken van het meergemeld onderwijs door den onderwijzer geene verandering heeft kunnen brengen in de regeling van het onderwijs zoo als die destijds bestond en ook na de invoering van de wet van 17 Augustus 1878 met inachtneming van de voorschriften dier wet blijft bestaan; dat dus de onderwijzer bij de invoering dier wet van zijne door den raad erkende verpligting tot het geven van bedoelde lessen niet was ontheven, terwijl hij ook op de staking dier lessen vóór 1 November is teruggekomen, en hij dus allezins aanspraak heeft, dat bij de berekening der jaarwedde, die hem volgens art. 86 dier wet moet worden toegelegd, ook de wisselende inkomsten, uit het geven dier lessen genoten, in aanmerking worden genomen;

dat door het raadsbesluit, waarbij den onderwijzer voor het vervolg betaling uit de gemeentekas wordt toegezegd van gelijk bedrag voor elk kind, dat van die lessen gebruik maakt, als hij vroeger van de ouders of voogden genoot, niet aan den eisch van art. 86 wordt voldaan;

dat toch dat artikel voorschrijft, dat de jaarwedde van de onderwijzers daar bedoeld gelijk moet staan aan de wedde op het tijdstip, waarop de wet in werking is getreden, aan hunne betrekking verbonden, vermeerderd met de door hen genoten wisselende inkomsten;

dat het dus niet voldonde is den onderwijzer bij zijne vroegere jaarwedde voortdurend dezelfde bron van wisselende inkomsten te verzekeren, maar het bedrag dier vroegere jaarwedde met het gemiddeld bedrag der genoten wisselende inkomsten tot één cijfer moet worden bijeengevoegd en dat cijfer voortaan als vaste wedde behoort te worden toegekend;

dat dus Gedeputeerde Staten aan het meergemeld besluit van den gemeenteraad tot vaststelling van de jaarwedde van den bedoelden onderwijzer te regt hunne goedkeuring hebben onthouden;

Gezien artt. 14, 26 en 86 der wet van 17 Augustus 1878 (*Staatsblad* n°. 127);

Hebben goedgevonden en verstaan:

1°. het beroep van den gemeenteraad van Zevenhuizen tegen het besluit van Gedeputeerde Staten van Zuidholland van 22/28 Maart ll., n°. 29, te verklaren ongegrond.

2°. de jaarwedde van den onderwijzer, hoofd der school n°. 1 in die gemeente, vast te stellen op f 1249.

Onze Minister van Binnenlandsche Zaken is belast met de uitvoering van dit besluit, waarvan afschrift zal worden gezonden aan den Raad van State, afdeeling voor de geschillen van bestuur.

Het Loo, 26 Julij 1881.

(*get.*) WILLEM.

De Minister van Binnenlandsche Zaken,

(*get.*) SIX.

Overeenkomstig het oorspronkelijke,

De Secretaris-Generaal van Binnenlandsche Zaken,

(*get.*) HUBRECHT.

Voor eensluidend afschrift,

De Secretaris-Generaal,

HUBRECHT.

XIII.

Afschrift.

9 Junij 1881, n°. 63.

WIJ WILLEM III, ENZ.

Beschikkende op het beroep van den gemeenteraad van Krimpen a/d IJssel, van een besluit van Gedeputeerde

Staten van Zuidholland van 22 Februarij 1881, B, n°. 504, 1ste afdeeling, waarbij goedkeuring is onthouden aan het raadsbesluit tot regeling van de jaarwedde van het hoofd der openbare lagere school in die gemeente;

Den Raad van State, afdeeling voor de geschillen van bestuur, gehoord, advies van 18 Mei 1881, n°. 42;

Op de voordragt van Onzen Minister van Binnenlandsche Zaken van 4 Junij 1881 n°. 1894, afd. O;

Overwegende:

dat de gemeenteraad van Krimpen a/d IJssel op 12 Februarij 1881 op nieuw regelende de jaarwedde van den hoofdonderwijzer aan de openbare lagere school, die heeft vastgesteld op f 1000;

dat de betrokken hoofdonderwijzer aan Gedeputeerde Staten verzocht heeft dit besluit niet goed te keuren, aangezien hem daarbij eene mindere jaarwedde was toegelegd dan waarop hij aanspraak meende te hebben;

dat hij toch in de laatste vijf jaren, voorafgaande aan het jaar waarin de wet van 17 Augustus 1878 (*Staatsblad* n°. 127) is in werking getreden, boven en behalve eene vaste jaarwedde van f 600 en als de helft der schoolgelden gemiddeld circa f 380 's jaars, nog gratificatien heeft genoten van zoodanig bedrag, dat het totaal zijner inkomsten in bedoelde vijf jaren gemiddeld heeft bedragen f 1184 en dat hij derhalve, krachtens art. 86 van de zooeven genoemde wet op eene vaste jaarwedde van minstens dat bedrag aanspraak had;

dat Gedeputeerde Staten op grond dat art. 86, waar het van wisselende inkomsten spreekt, geen voorbehoud maakt omtrent den aard dier inkomsten, en dat dus daaronder in ruimen zin zouden te verstaan zijn alle emolumenten, die de onderwijzer als zoodanig boven zijne vaste jaarwedde heeft genoten, zoodat de bovengenoemde gratificatien bij de berekening der jaarwedde mede in aanmerking moesten komen, hunne goedkeuring aan voormeld raadsbesluit onthouden hebben;

dat de gemeenteraad van dit besluit bij ons in beroep is gekomen;

Overwegende:

dat de bovenbedoelde gratificatien, naar bij het onderzoek der zaak is gebleken, aan den hoofdonderwijzer toegekend zijn, wanneer deze, bij tijdelijke ontstentenis van een hulponderwijzer de werkzaamheden had waargenomen, die anders op dezen hadden gerust;

dat die belooningen dus aan dien hoofdonderwijzer als tijdelijk de werkzaamheden van hulponderwijzer waarnemende zijn toegekend, en naardien zij dus niet door hem als hoofdonderwijzer en niet ter zake van de vervulling van zijn hoofdonderwijzersambt zijn genoten, ook niet geacht kunnen worden begrepen te zijn onder de wisselende inkomsten van den hoofdonderwijzer, door art. 86 bedoeld;

dat dit artikel toch het oogmerk heeft den onderwijzer te waarborgen tegen geldelijke schade ten gevolge van de invoering der nieuwe wet, maar geenszins bedoelt om, bij wege van bestendiging, als blijvende uitkeering te verzekeren wat in vroegere jaren voor ter zake van toevallige en niet noodwendig aan het hoofdonderwijzersambt verknochte buitengewone diensten genoten is;

dat de bedoelde hoofdonderwijzer op het oogenblik dat de bovenvermelde wet in werking trad dus aanspraak had op eene jaarwedde van ongeveer f 980, en dat hem thans is toegelegd f 1000, met inrekking der restitutie voor Rijks personele belasting, welke restitutie f 18 bedroeg;

dat zijne jaarwedde alzoo niet is vastgesteld op eene wijze, strijdig met art. 86 der wet;

Overwegende, dat bij het ingestelde hooger beroep, de nieuwe regeling thans door Ons moet worden vastgesteld;

Gezien de wet van 17 Augustus 1878 (*Staatsblad* n°. 127);

Hebben goedgevonden en verstaan:

met vernietiging van het besluit van Gedeputeerde Staten van Zuidholland van 22 Februarij 1881, de jaarwedde van den hoofdonderwijzer aan de openbare lagere school te Krimpen a/d IJssel vast te stellen op f 1000.

Onze Minister van Binnenlandsche Zaken is belast met de uitvoering van dit besluit, waarvan afschrift zal worden gezonden aan den Raad van State, afdeeling voor de geschillen van bestuur.

Wildungen, den 9den Junij 1881.

(*get.*) WILLEM.

De Minister van Binnenlandsche Zaken,

(*get.*) SIX.

Overeenkomstig het oorspronkelijke,

De Secretaris-Generaal van Binnenlandsche Zaken,

(*get.*) HUBRECHT.

Voor eensluidend afschrift,

De Secretaris-Generaal,

HUBRECHT.

XIV.

Afschrift.

28 April 1881, n°. 1.

WIJ WILLEM III, enz.

Beschikkende op een adres van den raad der gemeente Zevenhoven van 12 Januarij 1881, strekkende tot vernietiging van een besluit van Gedeputeerde Staten van Zuidholland van 21 December 1880 B, n°. 5308/1, 1ste afd., G. S. n°. 81/1, waarbij goedkeuring is onthouden aan twee besluiten van genoemden gemeenteraad tot bepaling der jaarwedde van het hoofd der openbare lagere school te Zevenhoven;

Den Raad van State, afdeeling voor de geschillen van bestuur, gehoord, advies van den 6den April 1881, n°. 14;

Op de voordragt van Onzen Minister van Binnenlandsche Zaken van 25 April 1881, n°. 1277, afd. O.;

Overwegende dat Gedeputeerde Staten van Zuidholland bij het beklaagde besluit hunne goedkeuring hebben onthouden aan de besluiten van den gemeenteraad van Zevenhoven van 29 October en 16 December 1880, waarbij de jaarwedde van den onderwijzer, hoofd der openbare lagere school aldaar was bepaald op f 700 behalve het genot van een woonhuis en tuin, zijnde hetzelfde bedrag als het bedoelde hoofd der school op het tijdstip der invoering van de wet van 17 Augustus 1878 (*Staatsblad* n°. 127) genoot, en wel hoofdzakelijk op grond dat de hoofden der scholen in omliggende gemeenten in de provincie Zuidholland met f 800 of f 900 worden bezoldigd, en bijgevolg f 700 te weinig is om naar den maatschappelijken stand van hoofd der school te Zevenhoven te leven;

Overwegende dat de gemeenteraad zich door dit besluit bezwaard acht, omdat de gemeente slechts eene bevolking van 1197 zielen en de openbare lagere school slechts ongeveer 30 leerlingen telt, omdat het hoofd der school een klein gezin heeft en geene verhooging van jaarwedde heeft gevraagd, en omdat het de bedoeling van den wetgever niet zou zijn dat aan eene gemeente, die tijdens de invoering der aangehaalde wet reeds het minimum, bij

art. 26 dier wet voorgeschreven, als jaarwedde uitkeerde, eene verhooging zou worden opgelegd, terwijl ingevolge art. 88 aan gemeenten die minder jaarwedde hadden toegekend een termijn tot 1 Januarij 1883 is verleend om tot het wettelijke minimum op te klimmen;

Overwegende dat indedaad bij art. 88 der wet juncto Ons besluit van 14 September 1880 (*Staatsblad* n°. 172) bepalingen zijn gemaakt om, dáár, waar de gemeente kleinere jaarwedden uitkeerde dan die in art. 26 vermeld, den overgang tot het hoogere minimum gemakkelijk te maken; maar dat juist uit deze exceptionele bepalingen blijkt, dat voor de overige gemeenten art. 26 der wet dadelijk bij hare invoering in volle werking is getreden;

Overwegende dat luidens alinea 5 van art. 26 de gemeenteraad onder goedkeuring van Gedeputeerde Staten de bezoldiging der onderwijzers heeft te regelen met inachtneming van het minimum bij alinea 1 (en indien daaraan gevolg ware gegeven, ook van dat bij alinea 2) bepaald; maar dat Gedeputeerde Staten bij het verleenen of onthouden van hunne goedkeuring, niet alleen op het wettelijke minimum, maar op de belangen der gemeente en van het onderwijs in ieder geval hebben te letten;

Overwegende dat Gedeputeerde Staten van Zuidholland dienaangaande te regt hebben in aanmerking genomen, dat de gemeente Zevenhoven op verre na niet tot de kleinste in de provincie behoort en niet zóó afgelegen of onaanzienlijk is, dat het hoofd der school aldaar juist met het minimum, dat voor het geheele Rijk is gesteld, zou moeten worden bezoldigd; dat ook in de omliggende gemeenten hoogere jaarwedden worden betaald;

Overwegende dat wel is waar de openbare school te Zevenhoven thans slechts door 30 leerlingen wordt bezocht, ten gevolge van het bestaan eener bijzondere school, maar dat deze omstandigheid weinig of geen verschil maakt in de werkuren noch ook in den maatschappelijken stand en de behoeften van het hoofd der school;

Overwegende dat dus Gedeputeerde Staten van Zuidholland te regt hunne goedkeuring aan de aangehaalde besluiten van den gemeenteraad hebben onthouden, en het bedrag der jaarwedde nu door Ons moet worden bepaald;

Gezien de wet van 17 Augustus 1878 (*Staatsblad* n°. 127);

Hebben goedgevonden en verstaan:

1°. te beslissen dat Gedeputeerde Staten te regt hebben geweigerd de besluiten van den gemeenteraad van 29 October en 16 December 1880 goed te keuren;

2°. de jaarwedde van het hoofd der openbare lagere school te Zevenhoven te bepalen op f 800.

Onze Minister van Binnenlandsche Zaken is belast met de uitvoering van dit besluit, waarvan afschrift zal worden gezonden aan den Raad van State, afdeeling voor de geschillen van bestuur.

's Gravenhage, den 28den April 1881.

(*get.*) WILLEM.

De Minister van Binnenlandsche Zaken,

(*get.*) Six.

Overeenkomstig het oorspronkelijke,

De Secretaris-Generaal van Binnenlandsche Zaken,

(*get.*) Hubrecht.

Voor eensluidend afschrift,

De Secretaris-Generaal,

Hubrecht.

XV.

Afschrift.

19 Januarij 1882, n°. 13.

Wij WILLEM III, enz.

Beschikkende op het beroep van den gemeenteraad van Uithoorn van een besluit van Gedeputeerde Staten van Noordholland, waarbij goedkeurrng is onthouden aan het raadsbesluit, houdende vaststelling der jaarwedde van het hoofd der school n°. 1 in die gemeente:

Den Raad van State, afdeeling voor de geschillen van bestuur, gehoord; advies van 4 Januarij 1882; n°. 120;

Op de voordragt van Onzen Minister van Binnenlandsche Zaken, van 17 Januarij 1882, n°. 154, afd. Onderwijs;

Overwegende, dat de gemeenteraad van Uithoorn op 26 Augustus ll. besloot de jaarwedde van den nieuw te benoemen onderwijzer, hoofd der openbare lagere school n°. 1 aldaar, vast te stellen op f 1000 en dit besluit ter goedkeuring aan Gedeputeerde Staten opzond;

dat Gedeputeerde Staten bij schrijven van 21 September ll. aan het gemeentebestuur te kennen gaven, dat zij aan genoemd besluit hunne goedkeuring onthielden, aangezien die jaarwedde behoorde bepaald te blijven op f 1250, zijnde het bedrag, dat de onlangs naar elders beroepen onderwijzer, in wiens vacature moest voorzien worden, laatstelijk genoten had;

dat de gemeenteraad van deze beslissing bij Ons in beroep is gekomen;

dat de vorige onderwijzer vóór de invoering der nieuwe wet op het lager onderwijs eene jaarwedde genoot van f 1200 en dat dit bedrag hem was toegelegd, omdat hij de bevoegdheid bezat tot het geven van onderwijs in 't Fransch, Engelsch en Duitsch;

dat bij de invoering dier wet de jaarwedde op grond van art. 86 der wet, wegens vergoeding voor gemis van wisselende inkomsten, werd verhoogd tot f 1250;

dat echter in de gemeente Uithoorn thans geene behoefte bestaat aan onderwijs in het Duitsch en Engelsch;

dat dan ook de gemeenteraad, die bij de invoering der nieuwe wet, op 17 December 1880, had bepaald, dat het onderwijs op de beide openbare scholen zou omvatten de vakken, vermeld onder lits. *a*—*k*, in art. 2 der genoemde wet, op 26 Augustus ll. dit besluit slechts in zooverre wijzigde, dat op de school n°. 1 ook onderwijs zou worden gegeven in het vak sub *l* van gezegd artikel vermeld;

dat appellant beweert, dat voor een hoofd eener school, waar uitsluitend de vakken *a*—*l* worden onderwezen, met het oog op de plaatselijke omstandigheden eene jaarwedde van f 1000 allezins voldoende moet worden geacht;

Overwegende, dat aan de school n°. 1 in de gemeente Uithoorn onderwijs zal worden gegeven in de vakken *a*—*l* van art. 2 der wet van 17 Augustus 1878 (*Staatsblad* n°. 127);

dat het hoofd der school n°. II in die gemeente, waar onderwijs wordt gegeven in de vakken *a*—*k*, eene jaarwedde geniet van f 900;

dat, in verband hiermede, eene jaarwedde van f 1000 voor het hoofd eener school, waar ook het Fransch wordt onderwezen, voldoende kan geacht worden in eene plattelandsgemeente van nog niet 1800 zielen, zoo als Uithoorn is, en er geene vrees behoeft te bestaan, dat zich voor die jaarwedde geen voldoend aantal geschikte candidaten zal aanmelden, daar, blijkens berigt van burgemeester en wethouders van Uithoorn, zich reeds 13 sollicitanten voor die betrekking op de voorgestelde jaarwedde hebben aangemeld;

dat er onder deze omstandigheden geene voldoende termen zijn om aan het boven aangehaald besluit van den gemeenteraad van Uithoorn goedkeuring te onthouden;

Gezien de wet van 17 Augustus 1878 (*Staatsblad* n°. 127);

Hebben goedgevonden en verstaan:

met vernietiging van het besluit van Gedeputeerde Staten, medegedeeld in hun schrijven aan burgemeester en wethouders van 21 September 1881, n°. 32, goed te keuren het besluit van den gemeenteraad van Uithoorn van 26 Augustus ll., voor zoover daarbij de jaarwedde van den onderwijzer, hoofd der school n°. 1, is vastgesteld, en mitsdien de jaarwedde van den nieuw te benoemen onderwijzer, hoofd der school n°. 1 in de gemeente Uithoorn, vast te stellen op f 1000.

Onze Minister van Binnenlandsche Zaken is belast met de uitvoering van dit besluit, waarvan afschrift zal worden gezonden aan den Raad van State, afdeeling voor de geschillen van bestuur.

's Gravenhage, den 19den Januarij 1882.

(*get.*) WILLEM.

De Minister van Binnenlandsche Zaken,

(*get.*) Six.

Overeenkomstig het oorspronkelijke,

De Secretaris-Generaal van Binnenlandsche Zaken,

(*get.*) Hubrecht.

Voor eensluidend afschrift,

De Secretaris-Generaal,

Hubrecht.

XVI.

Afschrift.

21 April 1881, n°. 9.

Wij WILLEM III, enz.

Beschikkende op het beroep van den gemeenteraad van St. Maartensdijk van eene resolutie van Gedeputeerde Staten van Zeeland van 7 Januarij 1881, n°. 40, waarbij goedkeuring is onthouden aan het besluit van dien raad dd. 27 December 1880 tot regeling van de jaarwedden der onderwijzers;

Den Raad van State, afdeeling voor de geschillen van bestuur, gehoord, advies van 6 April 1881, n°. 21;

Op de voordragt, van Onzen Minister van Binnenlandsche Zaken van 19 April 1881, n°. 1279, afd. O;

Overwegende, dat de gemeenteraad van St. Maartensdijk, den 23sten November 1880, de jaarwedden der onderwijzers aan de openbare lagere school op nieuw regelende, de jaarwedde van één hunner, C. A. van der Reest, die niet het hoofd der school is, heeft vastgesteld op f 600, met dien verstande evenwel, dat de gratificatie ad f 100 voor elk vol jaar dienst gedurende 3 jaren toegekend aan genoemden onderwijzer, bij besluit van den gemeenteraad van 27 December 1878 en goedgekeurd door Gedeputeerde Staten, den 7den Maart 1871, zal worden in stand gehouden en dus zal voortduren tot 1 Maart 1882;

dat Gedeputeerde Staten aan dit besluit hunne goedkeuring hebben onthouden, op grond, dat volgens art. 86 der wet op het lager onderwijs, van 17 Augustus 1878 (*Staatsblad* n°. 127), de op het tijdstip van haar in werking treden dienstdoende onderwijzers in het genot blijven eener jaarwedde, minstens gelijk aan die welke op dat tijdstip aan hunne betrekking verbonden was, terwijl bij de door den gemeenteraad vastgestelde regeling de jaarwedde van dezen onderwijzer met 1 Maart 1882, zou worden verminderd met f 100.

dat de gemeenteraad, van dit besluit bij Ons in beroep komende aanvoert, dat art. 86 niet vordert, voortdurende bestendiging eener tijdelijke gratificatie die niet als jaarwedde kan worden aangemerkt, en dat voorts dusdanige bestendiging eene onbillijkheid zou daarstellen, jegens andere onderwijzers aan genoemde school, die slecht f 600 genieten zonder meer;

Overwegende, dat moet worden beslist of de wet van 17 Augustus 1878, (*Staatsblad* n°. 127) vordert, dat, nu aan van der Reest, boven zijne jaarwedde, onder goedkeuring van Gedeputeerde Staten is toegelegd eene jaarlijksche gratificatie van f 100, edoch slechts tot 1 Maart 1882, hem die gratificatie ook nà dat tijdstip moet blijven verzekerd;

dat art. 86 der onderwijswet geene andere bedoeling heeft dan om te voorkomen dat, naar aanleiding der invoering van de nieuwe onderwijswet de inkomsten van sommige onderwijzers zouden worden verminderd;

dat echter volgens het besluit van den gemeenteraad aan den onderwijzer van der Reest, geheel dezelfde inkomsten zijn toegekend, waarop hij aanspraak had op het oogenblik van het in werking treden der wet, namelijk eene jaarwedde van f 600 en eene gratificatie van f 100 jaarlijks tot 1 Maart 1882;

dat genoemd art. 86 der onderwijswet wel bepaalt, dat ook vroeger toegekende wisselende inkomsten moeten blijven verzekerd, maar dat eene afloopende gratificatie van een vast bedrag van f 100, niet als zoodanig is te beschouwen;

dat derhalve de gemeenteraad niet verpligt was de tot 1 Maart 1882 toegekende gratificatie ook nog na dat tijdstip te bestendigen;

dat overigens eene bezoldiging van f 600, terwijl geen der andere onderwijzers buiten het hoofd der school eene hoogere geniet, niet beweerd is onvoldoende te zijn;

Gezien de wet van 17 Augustus 1878 (*Staatsblad* n°. 127);

Hebben goedgevonden en verstaan:

alsnog goedkeuring te verleenen aan het besluit van den gemeenteraad van St. Maartensdijk, waarbij aan C. A. van der Reest, als onderwijzer aan de openbare lagere school eene jaarwedde is toegekend van f 600, met dien verstande dat de gratificatie van f 100, hem voor elk vol jaar dienst gedurende drie jaren, toegekend bij raadsbesluit van 27 December 1878 en goedgekeurd door Gedeputeerde Staten bij besluit van 7 Maart 1879, zal blijven voortduren tot 1 Maart 1882.

Onze Minister van Binnenlandsche Zaken is belast met de uitvoering van dan dit besluit, waarvan afschrift zal worden gezonden aan den Raad van State, afdeeling voor de geschillen van bestuur.

's Gravenhage, den 21sten April 1881.

(*get.*) WILLEM.

De Minister van Binnenlandsche Zaken,

(*get.*) Six.

Overeenkomstig het oorspronkelijke,

De Secretaris-Generaal van Binnenlandsche Zaken,

(*get.*) Hubrecht.

Voor eensluidend afschrift,

De Secretaris-Generaal,

Hubrecht.

XVII.

Afschrift.

7 Junij 1881, n°. 15.

Wij WILLEM III, enz.

Beschikkende op het beroep van den gemeenteraad van Hasselt van een besluit van Gedeputeerde Staten van Overijssel van 17 Februarij 1881, 3de afd., n°. 564/427, waarbij goedkeuring is onthouden aan het raadsbesluit tot nadere regeling der jaarwedden van twee onderwijzeressen;

Den Raad van State, afdeeling voor de geschillen van bestuur, gehoord, advies van 18 Mei 1881, n°. 39;

Op de voordragt van Onzen Minister van Binnenlandsche Zaken van 2 Junij 1881 n°. 1893, afd. O;

Overwegende:

dat de gemeenteraad van Hasselt op 27 October 1880 besloot, in afwijking van het voorstel zoo als het door burgemeester en wethouders was ingediend om aan ieder der beide scholen voor lager onderwijs eene hulponderwijzeres te benoemen slechts één zoodanige te benoemen op eene jaarwedde van f 550;

dat toen Gedeputeerde Staten tegen dat besluit hunne bedenkingen hadden medegedeeld aan den gemeenteraad, deze op 14 Januarij d. a. v. besloot, met intrekking van zijn besluit van 27 October bevorens, aan elk der beide openbare scholen van lager onderwijs eene onderwijzeres te benoemen op eene jaarwedde van f 550;

dat Gedeputeerde Staten aan dit besluit goedkeuring verleenden bij resolutie van 20 Januarij d. a. v.;

dat de gemeenteraad daarop bij besluit van 24 Januarij besloot, met wijziging van zijn besluit van 14 Januarij bevorens, de jaarwedde van ieder der te benoemen onderwijzeressen te bepalen op f 500 in plaats van op f 550;

dat Gedeputeerde Staten aan dit besluit hunne goedkeuring hebben geweigerd en de gemeenteraad daarvan thans bij Ons voorziening vraagt, op grond dat eene jaarwedde van f 550 voor onderwijzeressen te hoog is in vergelijking met die der onderwijzers aan dezelfde scholen, die ieder f 600 genieten, en de gemeente-financien eene hoogere jaarwedde dan f 500 niet gedoogen;

Overwegende:

dat, te regt door burgemeester en wethouders van Hasselt is opgemerkt, dat eene jaarwedde van f 550, voor de bedoelde onderwijzeressen geenszins als te hoog opgedreven kan beschouwd worden, daar, niettegenstaande behoorlijke oproeping, slechts één sollicitante zich had aangemeld op die jaarwedde;

dat de omvang der taak aan onderwijzeressen opgedragen, die bij voorkeur onderwijs zullen moeten geven aan de jongste leerlingen, niet geringer is dan die van onderwijzers, te meer nu zij bovendien onderwijs moeten geven in nuttige handwerken;

dat de bedenking omtrent de ontoereikendheid van de gemeente-financien in deze niet afdoende is, zoodra het belang van het openbaar onderwijs de bezoldiging, zoo als Gedeputeerde Staten die verlangen, noodig maakt, dat bovendien in de begrooting der gemeente Hasselt voor 1881 op één jaarwedde voor eene onderwijzeres à f 550 is gerekend en uit de onvoorziene uitgaven de jaarwedde eener tweede onderwijzeres à f 550 gemakkelijk kan gevonden worden;

dat door den gemeenteraad geen enkele geldige reden is bijgebragt om terug te komen op zijn besluit van 14 Januarij bevorens, en Gedeputeerde Staten dus te regt aan het besluit van 24 Januarij hunne goedkeuring onthielden;

Gezien de wet van 17 Augustus 1878 (*Staatsblad* n°. 127);

Hebben goedgevonden en verstaan:

1°. te beslissen dat Gedeputeerde Staten van Overijssel te regt hunne goedkeuring hebben onthouden aan het raadsbesluit van 24 Januarij 1881;

2°. de jaarwedde van twee onderwijzeressen aan de openbare lagere scholen in die gemeente te bepalen op f 550 voor ieder.

Onze Minister van Binnenlandsche Zaken is belast met de uitvoering van dit besluit, waarvan afschrift zal worden gezonden aan den Raad van State, afdeeling voor de geschillen van bestuur.

Wildungen, den 7den Junij 1881.

(*get.*) WILLEM.

De Minister van Binnenlandsche Zaken,

(*get.*) Six.

Overeenkomstig het oorspronkelijke,

De Secretaris-Generaal van Binnenlandsche Zaken,

(*get.*) Hubrecht.

Voor eensluidend afschrift,

De Secretaris-Generaal,

Hubrecht.

XVIII.

Afschrift.

19 Julij 1881, n°. 13.

Wij WILLEM III, enz.

Beschikkende op het beroep, door den gemeenteraad van Losser ingesteld van een besluit van Gedeputeerde Staten van Overijssel van 17 Maart 1881, 3de afdeeling, n°. 1004/672, waarbij hunne goedkeuring werd onthouden aan het raadsbesluit tot regeling der jaarwedden van de onderwijzers en onderwijzeressen aan de openbare lagere scholen in die gemeente;

Den Raad van State, afdeeling voor de geschillen van bestuur, gehoord, advies van 29 Junij 1881, n°. 61);

Op de voordragt van Onzen Minister van Binnenlandsche Zaken van 13 Julij 1881, n°. 2491, afdeeling Onderwijs;

Overwegende, dat de raad der gemeente Losser bij besluit van 8 Maart 1881 besloot de jaarwedden van de onderwijzers en onderwijzeressen aan de openbare lagere scholen op nieuw te regelen en daarbij de jaarwedde van het hoofd der school te Lutte bepaalde op f 750;

dat Gedeputeerde Staten van Overijssel aan dat raadsbesluit de goedkeuring onthielden, op grond dat genoemde jaarwedde op niet minder dan f 800 behoorde te worden gebragt, daar de school te Lutte meer dan 200 leerlingen telde;

dat de gemeenteraad van Losser, bij Ons van het besluit van Gedeputeerde Staten in beroep komende, aanvoert, dat door eene vaststelling der jaarwedde van bedoelden onderwijzer, op een bedrag van f 800, de verhouding tusschen de verschillende onderwijzers-jaarwedden in die gemeente

zou worden verbroken en dat buitendien de feitelijke grondslag van het besluit van Gedeputeerde Staten onjuist is, daar het getal schoolgaande kinderen op de school te Lutte niet is meer dan 200, maar slechts 150 à 160;

Overwegende, dat Gedeputeerde Staten nader hebben medegedeeld, dat naar de hun verstrekte eigen opgave van het gemeentebestuur omtrent den omvang der school te Lutte, de jaarwedde van het hoofd dier school op niet minder dan f 800 diende te worden geregeld, maar dat, nu die opgave minder juist blijkt te zijn geweest, er thans bij hun collegie ook geen bezwaar meer zijn zou om die jaarwedde op f 750 te bepalen;

Overwegende, dat hierdoor het éénig bezwaar tegen het besluit van den raad moet geacht worden te zijn vervallen en daartegen ook geene andere bedenkingen zijn gerezen;

Gezien de wet van 17 Augustus 1878 (*Staatsblad* n°. 127);

Hebben goedgevonden en verstaan:

met vernietiging van het besluit van Gedeputeerde Staten van Overijssel van 17 Maart 1881, het besluit van den gemeenteraad van Losser van 8 Maart te voren tot regeling der jaarwedden van de onderwijzers en onderwijzeressen aan de openbare lagere scholen in die gemeente goed te keuren en deze jaarwedden mitsdien vast te stellen, gelijk ze in dat raadsbesluit zijn geregeld.

Onze Minister van Binnenlandsche Zaken is belast met de uitvoering van dit besluit, waarvan afschrift zal worden gezonden aan den Raad van State, afdeeling voor de geschillen van bestuur.

Frankfort, den 19den Julij 1881.

(*get.*) WILLEM.

De Minister van Binnenlandsche Zaken,

(*get.*) Six.

Overeenkomstig het oorspronkelijke,

De Secretaris-Generaal van Binnenlandsche Zaken,

(*get.*) Hubrecht.

Voor eensluidend afschrift,

De Secretaris-Generaal,

Hubrecht.

XIX.

Afschrift.

22 Aug. 1881, n°. 36.

Wij WILLEM III, enz.

Beschikkende op de beroepen van den gemeenteraad van Ooststellingwerf, van een besluit van Onzen Commissaris in de provincie Friesland, waarbij de jaarwedde van het hoofd der school te Langedijke is verhoogd over de maanden November en December 1880, en van een besluit van Gedeputeerde Staten van Friesland van 12 Mei ll., n°. 60, waarbij zij aan voornoemd besluit van Onzen Commissaris hunne goedkeuring verleenden;

Den Raad van State, afdeeling voor de geschillen van bestuur, gehoord, advies van 2 Augustus 1881, n°. 74;

Op de voordragt van Onzen Minister van Binnenlandsche Zaken van 18 Augustus 1881, n°. 2918, afd. O.;

Overwegende:

dat aan het hoofd der openbare lagere school te Langedijke, gemeente Ooststellingwerf, krachtens art. 20 der wet van 13 Augustus 1857, geplaatst is een onderwijzer, die slechts den rang van hulponderwijzer bezit en tot 1 November ll. eene jaarwedde genoot van f 550, benevens vrije woning en tuin;

dat Onze Commissaris in de provincie Friesland, van oordeel, dat, bij de invoering der nieuwe wet op het lager onderwijs, genoemde onderwijzer aanspraak had op het minimum der jaarwedde zoo als dat in verband met art. 26 der wet van 17 Augustus 1878 (*Staatsblad* n°. 127) bij Ons besluit van 14 September 1880 (*Staatsblad* n°. 172) is geregeld, en dat derhalve zijne jaarwedde van f 550 voor de maanden November en December 1880 moest worden verhoogd met f 105, den gemeenteraad heeft uitgenoodigd die jaarwedde op dien voet vast te stellen;

dat deze, bewerende, dat art. 91 der nieuwe onderwijswet slechts aan zoodanigen onderwijzer de bevoegdheid toekent om aan het hoofd eener school te blijven, doch hem geen aanspraak verleent op de jaarwedde bij art. 26 aan hoofden van scholen toegelegd, weigerde aan dit verzoek te voldoen, en daarin stand hield toen Gedeputeerde Staten op voldoening van het verzoek van Onzen Commissaris aandrongen;

dat, toen daarop Gedeputeerde Staten burgemeester en wethouders uitnoodigden alsnog te doen wat de raad der gemeente weigerde, en burgemeester en wethouders aan dat verzoek weigerden gevolg te geven, Onzen Commissaris, krachtens art. 127 der gemeentewet, doende wat de raad of burgemeester en wethouders hadden behooren te doen, bij besluit van 9 April 1881 de jaarwedde in den bedoelden zin verhoogde;

dat de gemeenteraad bij adres, gedagteekend 5 Mei 1881, van dit besluit bij Ons in beroep is gekomen;

dat daarop Gedeputeerde Staten, bij besluit van 12 Mei, goedkeuring verleenden aan het besluit van Onzen Commissaris van 9 April bevorens, en de gemeenteraad alstoen van dit besluit van Gedeputeerde Staten in beroep kwam bij adres van 9 Junij 1881;

Overwegende:

dat het beroep, ingesteld tegen het besluit van Onzen Commissaris, krachtens art. 127 genomen, geacht kon worden vervallen te zijn door het later beroep, ingesteld bij adres van 9 Junij ll.; overwegende, wat betreft laatstgenoemd beroep, dat onderwijzers, niet in het bezit van den hoofdonderwijzersrang, doch die op het oogenblik waarop de nieuwe wet in werking trad, krachtens art. 20 der wet van 13 Augustus 1857 (*Staatsblad* n°. 103), wettig aan het hoofd eener school staan, krachtens art. 91 der wet van 17 Augustus 1878 (*Staatsblad* n°. 127), bevoegd blijven die betrekking waar te nemen;

dat derhalve de bepaling in art. 26 van laatstgenoemde wet omtrent de jaarwedde van hoofden van scholen gemaakt, ook op dezen onderwijzer toepasselijk is;

dat toch de wet in dat artikel in het algemeen spreekt van hoofden van scholen en daarbij geene uitzondering maakt, terwijl art. 91 aan den daar bedoelden onderwijzer met hulponderwijzersrang het regt toekennende om aan het hoofd der school te blijven staan, geene bijzondere bepaling omtrent de hem in die hoedanigheid toe te leggen wedde inhoudt;

dat dus, zoo lang niet aan den onderwijzer te Langedijke is toegekend het bij art. 26 vastgesteld minimum, Ons besluit van 14 September 1880 (*Staatsblad* n°. 172) ten zijnen aanzien toepassing behoort te erlangen en zijne jaarwedde dus voor de maanden November en December 1880 met 70 pct. moest worden verhoogd van het verschil tusschen genoemd minimum en de vroeger genoten jaarwedde;

dat derhalve te regt Gedeputeerde Staten van Friesland het daartoe strekkend besluit van Onzen Commissaris in die provincie met hunne goedkeuring hebben bekrachtigd;

Gezien de wet van 17 Augustus 1878 (*Staatsblad* n°. 127) en Ons besluit van 14 September 1880 (*Staatsblad* n°. 172);

Hebben goedgevonden en verstaan:

met handhaving van het besluit van Gedeputeerde Staten van Friesland van 12 Mei 1881, n°. 60, het daartegen door den gemeenteraad van Ooststellingwerf ingesteld beroep te verklaren ongegrond.

Onze Minister van Binnenlandsche Zaken is belast met de uitvoering van dit besluit, waarvan afschrift zal worden gezonden aan den Raad van State, afdeeling voor de geschillen van bestuur.

Het Loo, den 22sten Augustus 1881.

(*get.*) WILLEM.

De Minister van Binnenlandsche Zaken,

(*get.*) Six.

Overeenkomstig het oorspronkelijke,

De Secretaris-Generaal van Binnenlandsche Zaken,

(*get.*) Hubrecht.

Voor eensluidend afschrift,

De Secretaris-Generaal,

Hubrecht.

XX.

Afschrift.

19 Julij 1881, n°. 12.

Wij WILLEM III, enz.

Beschikkende op het beroep van den gemeenteraad van Nieuwleusen van een besluit van Gedeputeerde Staten van Overijssel, van 24 Februarij 1881, waarbij goedkeuring is onthouden aan het raadsbesluit tot regeling van de jaarwedden der onderwijzers;

Den Raad van State, afdeeling voor de geschillen van bestuur, gehoord, advies van 29 Junij 1881, n°. 66;

Op de voordragt van Onzen Minister van Binnenlandsche Zaken van 12 Julij 1881, n°. 2492, afd. O;

Overwegende:

dat de gemeenteraad van Nieuwleusen op 28 October ll., besloot de jaarwedden der onderwijzers: J. Trowijn en H. J. Eshuis, hoofden van scholen te Nieuwleusen en den Hulst, op f 700 vast te stellen;

dat Gedeputeerde Staten van Overijssel, van oordeel dat die jaarwedden op f 750 behoorden te worden bepaald, bij besluit van 24 Februarij ll., hunne goedkeuring aan genoemd besluit onthielden;

dat blijkens schrijven van Gedeputeerde Staten aan den Minister van Binnenlandsche Zaken genoemd besluit van 24 Febr. op 1 Maart aan den gemeenteraad is ingezonden;

dat deze op 31 Maart besloot van dit besluit bij Ons in beroep te komen, doch dat het adres, waarbij dit raadsbesluit aan Ons is toegezonden, blijkens stempel op 4 April daaraanvolgende, bij Ons kabinet is ingekomen;

dat derhalve de termijn van 30 vrije dagen, te rekenen van den dag, waarop het besluit aan den belanghebbende is toegezonden, bij art. 14 der wet van 17 Augustus 1878 (*Staatsblad* n°. 127), voor het komen in hooger beroep gesteld, is overschreden;

Gezien de wet van 17 Augustus 1878, (*Staatsblad* n°. 127).

Hebben goedgevonden en verstaan:

het door den gemeenteraad van Nieuwleusen ingesteld beroep te verklaren niet ontvankelijk.

Onzen Minister van Binnenlandsche Zaken is belast met de uitvoering van dit besluit, waarvan afschrift zal worden gezonden aan den Raad van State, afdeeling voor de geschillen van bestuur.

Frankfort, den 19den Julij 1881.

(*get.*) WILLEM.

De Minister van Binnenlandsche Zaken,

(*get.*) Six.

Overeenkomstig het oorspronkelijke,

De Secretaris-Generaal van Binnenlandsche Zaken,

(*get.*) Hubrecht.

Voor eensluidend afschrift,

De Secretaris-Generaal,

Hubrecht.

XXI.

Afschrift.

7 Junij 1881, n°. 14.

Wij WILLEM III, enz.

Beschikkende op het beroep van den gemeenteraad van Oldemarkt van een besluit van Gedeputeerde Staten van Overijssel van 3 Maart 1881, 3de afd., n°. 653/524, waarbij goedkeuring is onthouden aan het raadsbesluit tot regeling van de jaarwedde der onderwijzers;

Den Raad van State, afdeeling voor de geschillen van bestuur, gehoord, advies van 18 Mei 1881, n°. 38;

Op de voordragt van Onzen Minister van Binnenlandsche Zaken, van 2 Junij 1881, n°. 1892, afd. O;

Overwegende:

dat de gemeenteraad van Oldemarkt, bij besluit dd. 21 October 1880, n°. 3, heeft besloten de jaarwedden van de onderwijzers aan de openbare lagere scholen in die gemeente op nieuw vast te stellen als volgt:

voor den onderwijzer geplaatst aan het hoofd der school te Oldemarkt op f 900; Ossenzijl op f 750; Paasloo op f 700; Kalenberg op f 700; voor de overige onderwijzers en onderwijzeressen, van f 400 tot f 600, behalve voor die onderwijzeressen welke uitsluitend onderrigt geven in de nuttige handwerken, waarvoor de jaarwedden nader zullen worden vastgesteld en met bepaling dat de tegenwoordige titularissen J. P. d'Anzon en P. Smit te Oldemarkt

en F. Oddens te Paasloo, hunne tegenwoordige jaarwedden zijnde voor de twee eerstgenoemden ieder f 600 en voor laatstgenoemde f 550 zullen behouden;

dat Gedeputeerde Staten van Overijssel aan dit besluit hunne goedkeuring onthielden, op grond dat de jaarwedden van de te benoemen onderwijzers en onderwijzeressen op minstens f 500, behooren te worden bepaald;

dat de gemeenteraad van deze weigering van goedkeuring bij Ons in beroep is gekomen;

Overwegende:

dat art. 26 der wet op het lager onderwijs vordert dat aan elken onderwijzer eene *vaste* jaarwedde wordt toegelegd en dus niet toelaat daarvóór aan te geven een van het goedvinden van den gemeenteraad afhankelijk tusschen een minimum en maximum zich bewegend bedrag;

dat derhalve een besluit van den gemeenteraad, waarbij de jaarwedde van de te benoemen onderwijzers en onderwijzeressen op f 400 tot f 600 genoemd wordt, niet voor goedkeuring vatbaar is, en Gedeputeerde Staten die daaraan te regt onthielden.

Overwegende, dat volgens de ingewonnen ambtsberigten zoo van Gedeputeerde Staten in Overijssel als van het schooltoezigt, op eene jaarwedde lager dan f 600, geene geschikte onderwijzers en onderwijzeressen in de gemeente Oldemarkt te bekomen zijn;

Overwegende dat de regeling, waartegen zoo als zij door den gemeenteraad van Oldemarkt was verordend, overigens bij Gedeputeerde Staten geene bezwaren bestonden, thans door Ons moet worden vastgesteld;

Gezien de wet van 17 Augustus 1878 (*Staatsblad* n°. 127);

Hebben goedgevonden en verstaan:

1°. te beslissen dat Gedeputeerde Staten te regt goedkeuring hebben geweigerd aan het besluit van den gemeenteraad van 21 October 1880, n°. 3;

2°. de regeling der jaarwedden van het onderwijzend personeel aan de openbare lagere scholen in de gemeente Oldemarkt vast te stellen, zoo als zij bij het besluit van den raad dier gemeente van 21 October 1880, n°. 3, was verordend, met deze wijziging, dat de jaarwedden voor de bij dat besluit bedoelde overige onderwijzers en onderwijzeressen vastgesteld worden op (f 500) vijf honderd gulden.

Onze Minister van Binnenlandsche Zaken is belast met de uitvoering van dit besluit, waarvan afschrift zal worden gezonden aan den Raad van State, afdeeling voor de geschillen van bestuur.

Wildungen, den 7den Junij 1881.

(*get.*) WILLEM.

De Minister van Binnenlandsche Zaken,

(*get.*) Six.

Overeenkomstig het oorspronkelijke,

De Secretaris-Generaal van Binnenlandsche Zaken,

(*get.*) Hubrecht.

Voor eensluidend afschrift,

De Secretaris-Generaal,

Hubrecht.

XXII.

Afschrift.

11 Oct. 1881, n°. 13.

Wij WILLEM III, enz.

Op de voordragt van Onzen Minister van Binnenlandsche Zaken van den 7den October 1881, n°. 3586, afd. O;

Beschikkende op een adres van den raad der gemeente Ambt-Ommen, dd. 23 Junij 1881, strekkende tot vernietiging van een besluit van Gedeputeerde Staten van Overijssel van 3 Junij 1881, 3de afd., n°. 2129/160 S., en bepaling der jaarwedden van 5 onderwijzeressen in nuttige handwerken voor meisjes aan de openbare lagere scholen te Ambt-Ommen op f 50;

Den Raad van State, afdeeling voor de geschillen van bestuur, gehoord, advies van 7 September 1881, n°. 92;

Overwegende, dat de Raad der gemeente Ambt-Ommen na te hebben goedgevonden, dat op ieder der vijf openbare lagere scholen in die gemeente onderwijs in nuttige handwerken voor meisjes zou worden gegeven door eene ongeexamineerde persoon voor ieder der vijf aan te stellen onderwijzeressen in dat vak heeft vastgesteld eene jaarwedde van f 50 en aan Gedeputeerde Staten van Overijssel heeft verzocht die jaarwedden goed te keuren;

Overwegende, dat Gedeputeerde Staten bij hun besluit van 3 Junij 1881 hunne goedkeuring aan het voormelde raadsbesluit hebben onthouden, op grond dat voor eene onderwijzeres in nuttige handwerken de jaarwedde niet lager dan f 60 behoorde te zijn;

Overwegende, dat de raad der gemeente Ambt-Ommen zich door dit besluit bezwaard acht omdat de door hun aangestelde onderwijzeressen in nuttige handwerken geheel tevreden zijn met eene jaarwedde van f 50 en naar zijne overtuiging geen meer geschikte daar ter plaatse te bekomen zijn, al werd ook eene jaarwedde van f 100 uitgeloofd;

Overwegende, dat, daargelaten de vraag of de thans aangestelde onderwijzeressen voor het haar opgedragen onderwijs geschikt en met eene jaarwedde van f 50 tevreden zijn, het niet in het belang van het onderwijs in nuttige handwerken is te achten, de jaarwedde der onderwijzeressen in dat vak op zulk een laag bedrag te stellen als door den gemeenteraad is gedaan;

dat eene jaarwedde van f 50 ook geenszins kan beschouwd worden als eene billijke vergoeding voor het aantal lessen door de onderwijzeressen te geven;

Overwegende, dat dus Gedeputeerde Staten te regt hunne hunne goedkeuring aan het aangehaald besluit van den gemeenteraad hebben onthouden en het bedrag der jaarwedden nu door Ons moet worden bepaald;

Gezien de wet van 17 Augustus 1878 (*Staatsblad* n°. 127);

Hebben goedgevonden en verstaan:

1°. te beslissen dat Gedeputeerde Staten van Overijssel te regt geweigerd hebben het besluit van den raad der gemeente Ambt-Ommen van 19 Mei 1881, n°. 3/III, goed te keuren;

2°. de jaarwedde van elke der onderwijzeressen in de nuttige handwerken aan de openbare lagere scholen te Ambt-Ommen te bepalen op f 60.

Onze Minister van Binnenlandsche Zaken is belast met de uitvoering van dit besluit, hetwelk in het *Staatsblad* en tegelijk met de in hoofde dezes aangehaalde voordragt van

Onzen genoemden Minister, in de *Nederlandsche Staatscourant* zal worden geplaatst.

Het Loo, den 11den October 1881.

(*get.*) WILLEM.

De Minister van Binnenlandsche Zaken,

(*get.*) Six.

Overeenkomstig het oorspronkelijke,

De Secretaris-Generaal van Binnenlandsche Zaken,

(*get.*) Hubrecht.

Voor eensluidend afschrift,

De Secretaris-Generaal,

Hubrecht.

XXIII.

Afschrift.

16 Junij 1881, n°. 29.

Wij WILLEM III, enz.

Beschikkende op het beroep ingesteld door burgemeester en wethouders van Smallingerland tegen een besluit van Gedeputeerde Staten van Friesland van 6 Januarij 1881, n°. 39, waarbij het bedrag der vergoeding voor huishuur ten behoeve van het hoofd der school te Zuider-Dragten is bepaald op f 200 's jaars;

Den Raad van State, afdeeling voor de geschillen van bestuur, gehoord, advies van 25 Mei 1881, n°. 23;

Op de voordragt van Onzen Minister van Binnenlandsche Zaken van 11 Junij 1881, n°. 2012, afd. O;

Overwegende:

dat burgemeester en wethouders van Smallingerland ter voldoening aan een verzoek van Gedeputeerde Staten van Friesland, om een voorstel te doen omtrent de vergoeding voor huishuur, te verleenen aan de onderwijzers, hoofden van scholen, wegens gemis van vrije woning, na deswege vóóraf het gevoelen van den raad te hebben ingewonnen, hebben geadviseerd om aan de twee hoofdonderwijzers in het gebuurte van Dragten te verleenen f 200 en aan den onderwijzer wonende aan den kunstweg te Zuider-Dragten, buiten de kom van het dorp Dragten f 150;

dat laatstgenoemde onderwijzer zich daarop heeft gewend tot Gedeputeerde Staten, met verzoek dat de vergoeding ook voor hem mogt worden bepaald op f 200;

dat Gedeputeerde Staten, bij hun bovenvermeld besluit het bedrag der vergoeding voor huishuur ten behoeve van het hoofd der school te Zuider-Dragten hebben bepaald op f 200, evenals voor de beide andere onderwijzers, omdat hij geene geschikte woning kan krijgen in de nabijheid zijner school en dus eene woning zou moeten huren in het gebuurte van Dragten, waarvoor, volgens het advies van burgemeester en wethouders, eene vergoeding van f 200 behoorde te worden toegekend;

dat burgemeester en wethouders van dit besluit van Gedeputeerde Staten hooger beroep hebben ingesteld en de vernietiging daarvan aan Ons hebben verzocht, bewerende dat in het gebuurte van Dragten tegenwoordig allezins geschikte woningen worden verhuurd voor f 150 en daarbeneden;

Overwegende:

dat burgemeester en wethouders dit beroep hebben ingesteld zonder dat daartoe door den gemeenteraad is besloten en zonder medewerking van dien raad;

dat aan den raad met betrekking tot de regeling en het bestuur van de huishouding der gemeente alle bevoegdheid behoort die niet uitdrukkelijk aan den burgemeester of aan burgemeester en wethouders is opgedragen;

dat, bij het ontbreken van zoodanige opdragt om namens de gemeente in hooger beroep te komen, niet het collegie van dagelijksch bestuur maar de gemeenteraad aan wien, als vertegenwoordigende de gemeente, ook het bestel toekomt over de uitgaven der gemeente, moet geacht worden de belanghebbende te zijn die, krachtens art. 14 der wet tot regeling van het lager onderwijs, Onze voorziening kan inroepen tegen een besluit van Gedeputeerde Staten dat van invloed is op de uitgaven voor het onderwijs;

dat burgemeester en wethouders mitsdien in dezen onbevoegd waren tot zelfstandig handelen en evenmin optraden ter uitvoering van een betrekkelijk besluit van den raad;

Gezien de wet van 17 Augustus 1878 (*Staatsblad* n°. 127) en de wet van 29 Junij 1851 (*Staatsblad* n°. 85);

Hebben goedgevonden en verstaan:

burgemeester en wethouders van Smallingerland niet ontvankelijk te verklaren in hun ingesteld beroep.

Onze Minister van Binnenlandsche Zaken is belast met de uitvoering van dit besluit, waarvan afschrift zal worden gezonden aan den Raad van State, afdeeling voor de geschillen van bestuur.

Wildungen, den 16den Junij 1881.

(*get.*) WILLEM.

De Minister van Binnenlandsche Zaken,

(*get.*) Six.

Overeenkomstig het oorspronkelijke,

De Secretaris-Generaal van Binnenlandsche Zaken,

(*get.*) Hubrecht.

Voor eensluidend afschrift,

De Secretaris-Generaal,

Hubrecht.

XXIV.

Afschrift.

28 Mei 1881, n°. 30.

Wij WILLEM III, enz.

Beschikkende op het beroep van den gemeenteraad van Bolsward van een besluit van Gedeputeerde Staten van Friesland van 20 Januarij 1881, n°. 43, betrekkelijk de aan de onderwijzers toe te kennen vergoeding voor huishuur;

Den Raad van State, afdeeling voor de geschillen van bestuur, gehoord, advies van 11 Mei 1881, n°. 29;

Op de voordragt van Onzen Minister van Binnenlandsche Zaken van 24 Mei 1881, n°. 1766, afdeeling O;

Overwegende, dat Gedeputeerde Staten van Friesland bij bovengenoemd besluit, krachtens art. 26, 5de lid, der wet van 17 Augustus 1878 (*Staatsblad* n°. 127), het bedrag der billijke vergoeding voor huishuur hebben bepaald op f 250 's jaars voor ieder van de hoofden der openbare scholen in de gemeente Bolsward;

dat de gemeenteraad, van dit besluit bij Ons voorziening vragende, aanvoert, dat, aangezien de jaarwedden op een zeer hoog bedrag zijn vastgesteld, eene som van f 200 voor vergoeding van huishuur allezins voldoende is te beschouwen, te meer omdat in art. 26 voormeld volstrekt geen spraak is van eene algeheele vergoeding van huishuur en de voorgeschreven vergoeding alzoo eerder als tegemoetkoming dan als eene volledige schadeloosstelling moet worden aangemerkt;

Overwegende, dat de vergoeding voor huishuur aan de onderwijzers toe te leggen niet berekend moet worden in verband met hunne meerdere of mindere bezoldiging, maar uitsluitend met hetgeen gevorderd wordt om hun het gemis van vrije woning te vergoeden; dat hun derhalve eene som moet worden toegekend, voldoende om onder de bestaande plaatselijke omstandigheden eene geschikte woning te kunnen huren;

dat blijkens berigten van het schooltoezigt te Bolsward en andere overgelegde verklaringen voor f 200 geene woning is te huren, die geacht kan worden voor het hoofd eener school voldoende te zijn;

dat onder deze omstandigheden het door Gedeputeerde Staten vastgesteld bedrag niet als overdreven is te beschouwen;

Gezien de wet van 17 Augustus 1878 (*Staatsblad* n°. 127);

Hebben goedgevonden en verstaan:

met handhaving van het besluit van Gedeputeerde Staten van Friesland van 20 Januarij ll., het daartegen door den gemeenteraad van Bolsward ingesteld beroep te verklaren ongegrond.

Onze Minister van Binnenlandsche Zaken is belast met de uitvoering van dit besluit, waarvan afschrift zal worden gezonden aan den Raad van State, afdeeling voor de geschillen van bestuur.

het Loo, den 28sten Mei 1881.

(*get.*) WILLEM.

De Minister van Binnenlandsche Zaken,

(*get.*) Six.

Overeenkomstig het oorspronkelijke.

De Secretaris-Generaal van Binnenlandsche Zaken,

(*get.*) Hubrecht.

Voor eensluidend afschrift.

De Secretaris-Generaal,

Hubrecht.

XXV.

Afschrift.

9 Junij 1881, n°. 62.

Wij WILLEM III, enz.

Beschikkende op een adres aan Ons ingediend door K. van der Werf en G. van der Kamp, hoofden der openbare lagere scholen te Lutkewierum en te Hydaard, gemeente Hennaarderadeel, daarbij hunne bezwaren uitbrengende tegen een besluit van Gedeputeerde Staten van Friesland van 20 Januarij 1881, n°. 45, houdende afwijzing van hun verzoek om tusschenkomst in een geschil met den gemeenteraad;

Den Raad van State, afdeeling voor de geschillen van bestuur, gehoord, advies van 18 Mei 1881, n°. 32;

Op de voordragt van Onzen Minister van Binnenlandsche Zaken van 4 Junij 1881, n°. 1891, afdeeling O;

Overwegende:

dat de adressanten sedert 1874, behalve eene jaarwedde en vrije woning, van de gemeente hebben ontvangen restitutie voor de eerste drie grondslagen der personele belasting verschuldigd voor de door hen bewoonde schoolhuizen;

dat, ter voldoening aan de wet van 17 Augustus 1878 (*Staatsblad* n°. 127), eene nieuwe regeling hunner jaarwedde heeft plaats gehad;

dat die jaarwedden dien ten gevolge zijn verhoogd, maar dat daarentegen, te rekenen van 1 Januarij 1881, de bovenvermelde restitutie van belasting hun niet meer verleend wordt;

dat de adressanten daarop de tusschenkomst van Gedeputeerde Staten hebben ingeroepen, opdat hun die restitutie weder mogt worden verleend; dat de schoolopziener in het district Heerenveen de meening was toegedaan dat de gemeenteraad onbevoegd is terug te nemen wat hij vroeger, zij het ook geheel vrijwillig en onverpligt, den onderwijzer als jaarwedde of inkomen heeft toegekend;

dat Gedeputeerde Staten echter, bij hun bovenvermeld besluit hebben overwogen dat de bedoelde restitutie, als zijnde eene »mera liberalitas" van de zijde van het gemeentebestuur, niet kan worden gebragt tot de wisselende inkomsten, in art. 86 der wet tot regeling van het lager onderwijs, vermeld, en dat de gemeenteraad dus volkomen bevoegd was de bedoelde restitutie te doen vervallen en dien ten gevolge aan de requestranten hebben geantwoord dat er geen termen waren gevonden om de gevraagde tusschenkomst te verleenen;

dat adressanten nu aan Ons hebben verzocht dat zij mogen worden gehoord en dat alle twijfel omtrent deze zaak moge worden opgeheven;

Overwegende:

dat indien men al mogt kunnen aannemen dat de adressanten de bedoeling hebben gehad hooger beroep in te stellen, dit beroep alleen kan betreffen het overgelegd besluit van Gedeputeerde Staten van 20 Januarij 1881, n°. 45, het eenige van dat collegie waartegen bedenkingen zijn aangevoerd; dat dit besluit niet anders behelst dan eene afwijzende beschikking op een verzoek van adressanten om tusschenkomst en alzoo alleen een antwoord is op eene aan Gedeputeerde Staten gedane vraag, maar geene bestuurshandeling bevat met betrekking tot de regeling van onderwijzers-jaarwedden of tot eenig ander onderwerp bij de wet tot regeling van het lager onderwijs aan Gedeputeerde Staten opgedragen;

dat volgens art. 14 dier wet onverminderd het bepaalde

in art. 5 (dat hier niet in aanmerking kan komen) alleen dan door ieder, die bij de vernietiging of verbetering van een besluit van Gedeputeerde Staten belang heeft, bij Ons in hooger beroep kan worden gekomen, wanneer dat besluit krachtens deze wet door Gedeputeerde Staten genomen is;

dat het aangevallen besluit van Gedeputeerde Staten van Friesland van 20 Januarij ll. daartoe niet is te brengen;

Gezien de wet van 17 Augustus 1878 (*Staatsblad* n°. 127);

Hebben goedgevonden en verstaan:

de adressanten niet ontvankelijk te verklaren in hun ingesteld beroep.

Onze Minister van Binnenlandsche Zaken is belast met de uitvoering van dit besluit, waarvan afschrift zal worden gezonden aan den Raad van State, afdeeling voor de geschillen van bestuur.

Wildungen, den 9den Junij 1881.

(*get.*) WILLEM.

De Minister van Binnenlandsche Zaken,

(*get.*) Six.

Overeenkomstig het oorspronkelijke,

De Secretaris-Generaal van Binnenlandsche Zaken,

(*get.*) Hubrecht.

Voor eensluidend afschrift,

De Secretaris-Generaal,

Hubrecht.

XXVI.

Afschrift.

29 Maart 1882, n°. 2.

Wij WILLEM III, enz.

Beschikkende op een beroep van B. R. Dijksterhuis, hoofd der openbare lagere school te Warfhuizen, gemeente Leens, tegen een besluit van Gedeputeerde Staten van Groningen van 25 November 1881, n°. 3, afdeeling 3, waarbij afwijzend is beschikt op adressants verzoek om bepaling van het bedrag der aan hem uit te keeren vergoeding voor huishuur;

Den Raad van State, afdeeling voor de geschillen van bestuur, gehoord, advies van 15 Maart 1882, n°. 9;

Op de voordragt van Onzen Minister van Binnenlandsche Zaken van 27 Maart 1882, n°. 1093, afd. O.;

Overwegende, dat appellant, sints 24 Julij 1863, hoofd der openbare lagere school te Warfhuizen, gemeente Leens, zich tot den raad dezer gemeente gewend heeft, met verzoek dat aan hem, die wel is waar vrije woning in de kosterij geniet als koster, mogt worden uitbetaald eene billijke vergoeding voor huishuur, waarop hij, als geene woning van de gemeente hebbende, krachtens art. 26 der wet van 17 Augustus 1878 (*Staatsblad* n°. 127) aanspraak meent te hebben;

dat echter de raad van Leens dit verzoek heeft afgewezen, op grond dat adressant, door de schikking door de gemeente met het kerkbestuur getroffen, vrije woning geniet en geen huishuur betaalt;

dat Gedeputeerde Staten, tot wie adressant zich vervolgens gewend heeft, bij hun besluit van 25 November ll., hem hebben te kennen gegeven, dat er geene termen waren om aan zijn verzoek te voldoen; dat toch door den gemeenteraad van Leens op 15 October 1868 is besloten, dat, indien door een kerkbestuur in die gemeente het kosterijgebouw als woning voor den hoofdonderwijzer wordt afgestaan, het gemeentebestuur aan eenige voorwaarden zou voldoen en genegen was te dien einde eene overeenkomst aan te gaan;

dat blijkens schrijven van burgemeester en wethouders in 1869 eene mondelinge overeenkomst met kerkvoogden te Warfhuizen is aangegaan en voortdurend in stand gehouden, waarbij ten behoeve der gemeente Leens het kosterijgebouw te Warfhuizen als woning voor den hoofdonderwijzer aldaar wordt afgestaan; dat mitsdien hier niet bestaat het geval in alin. 5 van genoemd art. 26 bedoeld; dat appellant van deze beslissing bij Ons in beroep is gekomen;

Overwegende, dat zoowel uit de geschiedenis van art. 26 der wet op het lager onderwijs als uit de bewoordingen van dat artikel blijkt, dat, ingeval van wege de gemeente aan den onderwijzer, hoofd der school, geene woning wordt verschaft, hem eene billijke vergoeding voor huishuur moet worden gegeven, zonder dat een onderzoek te pas komt naar de vraag, of welligt de onderwijzer, uit hoofde van andere betrekkingen, bereids in het genot van kostelooze woning zij;

dat de gemeente Leens geene woning in eigendom heeft die zij den onderwijzer, hoofd der school te Warfhuizen, ter vrije bewoning aanwijst;

dat zij evenmin door huur of eenige andere overeenkomst zich de beschikking over eene woning voor dien onderwijzer heeft verzekerd;

dat wel het gemeentebestuur aan kerkvoogden te Warfhuizen, door wie het kosterijgebouw als woning aan dien onderwijzer, tevens koster, wordt afgestaan, jaarlijks eene som van f 50 betaalt, en wel, zoo als het wordt omschreven, als »schadeloosstelling voor gemis van vrije woning van den hoofdonderwijzer", doch daaruit niet anders volgt dan dat het gemeentebestuur aan kerkvoogden eene tegemoetkoming verleent, omdat de hoofdonderwijzer als koster vrije woning geniet;

dat ook in het antwoord van het collegie van toezigt op de kerkelijke administratie en bare fondsen in April 1881 door kerkvoogden ingediend, door dezen is verklaard, dat de kosterij huurner gemeente niet is verhuurd, doch dat de kerk van de burgerlijke gemeente eene jaarlijksche vergoeding erlangt van f 50 omdat de hoofdonderwijzer tevens koster is, en dat deze som wordt verrekend ten voordeele der kerkelijke fondsen;

dat door deze jaarlijksche vergoeding aan kerkvoogden toegekend, het gemeentebestuur niet kan geacht worden voor zich de beschikking over het kosterijgebouw te hebben verworven, zoodat het dit aan den onderwijzer ter bewoning kon aanwijzen;

dat dus aan dien onderwijzer, die tevens koster is, het kosterijgebouw niet door het gemeentebestuur als woning wordt gegeven;

dat daarom aan hem eene billijke vergoeding voor huishuur behoort te worden verleend;

dat appellant verzocht heeft, dat die vergoeding moge bepaald worden op f 125, zijnde hetzelfde bedrag waarop de huurwaarde zijner woning voor de bijdrage in het pensioenfonds is vastgesteld;

dat tegen dit door hem gevraagd bedrag geene bedenkingen zijn gemaakt en het ook niet onbillijk voorkomt;

Gezien art. 26 der wet van 17 Augustus 1878 (*Staatsblad* n°. 127);

Hebben goedgevonden en verstaan:

met vernietiging van het besluit van Gedeputeerde Staten van Groningen van 25 November 1881, n°. 5, te beslissen dat aan appellant toekomt eene vergoeding van huishuur en het bedrag daarvan te bepalen op f 125 's jaars.

Onze Minister van Binnenlandsche Zaken is belast met de uitvoering van dit besluit, waarvan afschrift zal worden gezonden aan den Raad van State, afdeeling voor de geschillen van bestuur.

's Gravenhage, den 29sten Maart 1882.

(*get.*) WILLEM.

De Minister van Binnenlandsche Zaken,

(*get.*) C. PIJNACKER HORDIJK.

Overeenkomstig het oorspronkelijke,

De Secretaris-Generaal van Binnenlandsche Zaken,

(*get.*) HUBRECHT.

Voor eensluidend afschrift,

De Secretaris-Generaal,

HUBRECHT.

XXVII.

Afschrift.

7 Mei 1881, n°. 5.

WIJ WILLEM III, enz.

Beschikkende op het adres van het gemeentebestuur van Zuidhorn, dd. 11 Februarij 1881, houdende het verzoek om vernietiging van het besluit van Gedeputeerde Staten van Groningen, dd. 6 Januarij 1881, n°. 1, voor zooverre daarbij aan H. TIMMER, hoofd der openbare lagere school te Zuidhorn, vergoeding wegens gemis van vrije woning is toegekend.

Den Raad van State, afdeeling voor de geschillen van bestuur, gehoord, advies van 20 April 1881, n°. 26;

Op de voordragt van Onzen Minister van Binnenlandsche Zaken, van 3 Mei 1881, n°. 1452, afd. Onderwijs;

Overwegende, dat Gedeputeerde Staten van Groningen bij hunne resolutie van 6 Januarij 1881, n°. 1, ter uitvoering van art. 26, alinea 5, der wet van 17 Augustus 1878 (*Staatsblad* n°. 127), onder anderen voor H. TIMMER, hoofd der openbare lagere school te Zuidhorn, bepaald hebben de vergoeding wegens gemis van vrije woning, en wel op een bedrag van f 125 per jaar, ingegaan met 1 November 1880;

en dat van wege het gemeentebestuur van Zuidhorn, daartegen bij Ons voorziening is verzocht, op grond hiervan, dat de bedoelde onderwijzer als koster bij de Hervormde gemeente aldaar, bereids is in het genot eener aan de waarneming van die betrekking verbondene vrije woning met tuin;

Overwegende, dat uit de geschiedenis van art. 26 der wet op het lager onderwijs, waarbij de verpligtingen worden geregeld die op de gemeente tegenover den onderwijzer rusten, wel is af te leiden, dat de onderwijzer die, om welke bijomstandigheden ook, de woning niet betrekt, welke de gemeente te zijner beschikking stelt, geene aanspraak kan maken op eene vergoeding van huishuur, maar dat blijkens de duidelijke bewoordingen van het artikel, in geval van wege de gemeente zelve geene woning wordt verschaft, dusdanig regt op geldelijke vergoeding moet worden erkend, zonder eenig bij de wet gemaakt voorbehoud en zonder dat dus een onderzoek te pas komt naar de vraag, of welligt de onderwijzer uit hoofde van andere betrekkingen of omstandigheden, bereids in het genot van kostelooze woning zij.

Overwegende, dat het gemeentebestuur van Zuidhorn, geene woning voor den bedoelden onderwijzer heeft beschikbaar gesteld en dat alzoo Gedeputeerde Staten van Groningen te regt geoordeeld hebben, dat alinea 5, van art. 26 voormeld, in deze behoorde te worden toegepast;

dat wel is waar, uit de stukken, door het gemeentebestuur van Zuidhorn aan de afdeeling van den Raad van State voor de geschillen van bestuur, tijdens de overweging van de onderwerpelijke zaak ingezonden, moet worden aangenomen, dat het in deze bedoeld hoofd der school ten jare 1863, toen hij, kort na zijne benoeming als zoodanig, door de kerkvoogden der Hervormde gemeente te Zuidhorn werd aangesteld tot koster, aan welke betrekking het genot van vrije woning verbonden was, afstand heeft gedaan tegenover genoemde kerkvoogden van zijne aanspraak op het regt op vrije woning of vergoeding van huishuur, krachtens art. 19 der wet van 13 Augustus 1857 (*Staatsblad* n°. 103), hem tegenover de gemeente toekomende, doch dat door Gedeputeerde Staten van Groningen met juistheid verstaan is, dat dergelijke conventionele regeling, waarbij de gemeente Zuidhorn niet eenmaal partij was, voor hen bij de uitvoering van de wet van 17 Augustus 1878 (*Staatsblad* n°. 127), niet kon worden in aanmerking genomen;

Overwegende eindelijk, dat tegen het door Gedeputeerde Staten bepaalde bedrag op zich zelf geenerlei bedenking is ingebragt noch gerezen;

Gezien art. 26, der laatstvermelde wet;

Hebben goedgevonden en verstaan:

met handhaving van de resolutie van Gedeputeerde Staten van Groningen, dd. 6 Januarij 1881, n°. 1, het daartegen ingesteld beroep van het gemeentebestuur van Zuidhorn, ongegrond te verklaren.

Onze Minister van Binnenlandsche Zaken is belast met de uitvoering van dit besluit, waarvan afschrift zal worden gezonden aan den Raad van State, afdeeling voor de geschillen van bestuur.

Amsterdam, den 7den Mei 1881.

(*get.*) WILLEM.

De Minister van Binnenlandsche Zaken,

(*get.*) SIX.

Overeenkomstig het oorspronkelijke,

De Secretaris-Generaal van Binnenlandsche Zaken,

(*get.*) HUBRECHT.

Voor eensluidend afschrift,

De Secretaris-Generaal,

HUBRECHT.

XXVIII.

Afschrift.

8 Dec. 1881, n°. 26.

WIJ WILLEM III, enz.

Beschikkende op het adres van Jan Godfried Crasborn, hoofd der openbare lagere school te Kessel, ingekomen 5 April 1881, waarbij hij in beroep komt van een besluit van Gedeputeerde Staten van Limburg van 18 Febr. 1881, 1ste afd. A. la. 1307/3 P, gepubliceerd in het provinciaal blad van Limburg n°. 27, den 9 Maart 1881, voor zoover daarbij de jaarlijksche huurwaarde van de onderwijzerswoning met tuin, behoorende bij de openbare lagere school te Kessel, is gesteld op f 50;

Den Raad van State, afdeeling voor de geschillen van bestuur, gehoord, advies van 23 November 1881, n°. 103;

Op de voordragt van Onzen Minister van Binnenlandsche Zaken van 5 December 1881, n°. 4564 afd. O;

Overwegende, dat Gedeputeerde Staten van Limburg ter uitvoering van art. 41 der wet van 17 Augustus 1878, (*Staatsblad* n°. 127), de jaarlijksche huurwaarde van de onderwijzerswoning met tuin in het dorp Kessel hebben bepaald op f 50;

dat de adressant zich hierdoor bezwaard acht, bewerende dat in naburige gemeenten f 160 voor vergoeding van huishuur aan hoofden van openbare lagere scholen is toegekend, en dat geschikte woningen te Kessel niet voor een lageren prijs dan die som zijn te huren, weshalve hij verzoekt dat bedoelde huurwaarde op f 150 worde bepaald;

Overwegende, dat de som, die tot vergoeding voor huishuur in naburige gemeenten is toegekend, bij gemis van onderwijzerswoning niet in aanmerking komt, waar het de waardering der huurwaarde van eene van gemeentewege verstrekte woning betreft;

Overwegende, dat ook uit de waardering van bepaalde woningen in andere gemeenten, met name in de door den adressant genoemde gemeente Maasbree niet kan worden besloten tot de onjuistheid van de huurwaarde voor die in de gemeente Kessel gesteld;

Overwegende, dat wat aangaat de waardering zelve, de onderwijzerswoning te Kessel voor de personele belasting is gesteld op een huurwaarde van f 23, en de tuin, daarbij annex door de gemeente ten behoeve van den adressant is gehuurd voor f 10 in het jaar;

dat deze gegevens, bij gebreke van eenige daarvan afwijkende opgave allezins bevestigen de opgave van het gemeentebestuur van Kessel, dat de jaarlijksche huurwaarde van genoemde woning en tuin niet hooger dan f 50 is te stellen.

Overwegende, dat er dus geen termen zijn om het besluit van Gedeputeerde Staten te vernietigen;

Gezien de wet van 17 Augustus 1878 (*Staatsblad* n°. 127);

Hebben goedgevonden en verstaan:

met handhaving voor zooveel de onderwijzerswoning te Kessel betreft, van het besluit van Gedeputeerde Staten van Limburg van 18 Februarij 1881, 1ste afd. A. la. 1307/3 P het daartegen ingestelde beroep ongegrond te verklaren.

Onze Minister van Binnenlandsche Zaken is belast met de uitvoering van dit besluit, waarvan afschrift zal worden gezonden aan den Raad van State, afdeeling voor de geschillen van bestuur.

Het Loo, den 8sten December 1881.

(*get.*) WILLEM.

De Minister van Binnenlandsche Zaken,

(*get.*) SIX.

Overeenkomstig het oorspronkelijke,

De Secretaris-Generaal van Binnenlandsche Zaken,

(*get.*) HUBRECHT.

Voor eensluidend afschrift,

De Secretaris-Generaal,

HUBRECHT.

XXIX.

Afschrift.

26 October 1881, n°. 16.

WIJ WILLEM III, enz.

Beschikkende op het beroep, ingesteld door J. VALENTIJN en J. ADAMS, zich noemende hoofden van openbare lagere scholen te Venlo, tegen een besluit van Gedeputeerde Staten van Limburg, van 19 Februarij 1881, bepalende de aan de onderwijzers toe te kennen vergoeding voor huishuur;

Den Raad van State, afdeeling voor de geschillen van bestuur, gehoord, advies van 12 October 1881, n°. 94;

Op de voordragt van Onzen Minister van Binnenlandsche Zaken, van 22 October 1881, n°. 3922, afdeeling O;

Overwegende, dat Gedeputeerde Staten van Limburg bij bovengenoemd besluit, krachtens art. 26, 5de lid, der wet van 17 Augustus 1878 (*Staatsblad* n°. 127), het bedrag bepalende der billijke vergoeding voor huishuur, aan de onderwijzers toekomende voor gemis van vrije woning, dat bedrag voor de hoofden der 1ste en 3de openbare lagere scholen te Venlo hebben vastgesteld op f 100;

dat J. VALENTIJN, sedert 1°. Januarij 1881 eervol ontslagen en later gepensioneerd hoofdonderwijzer aan de 1ste of stads-armenschool, zich daardoor bezwaard achtende, heeft beweerd, dat geen geschikte woning te Venlo te huren zou zijn voor minder dan f 300 à f 400, en dat hem dus over de maanden November en December 1880 vergoeding naar dien maatstaf toekwam;

dat J. ADAMS, hoofd der 3de school, heeft verzocht, dat het bedrag der vergoeding mogt worden vastgesteld op f 350;

Overwegende, dat Gedeputeerde Staten hebben verklaard de vergoeding voor huishuur op f 100 te hebben vastgesteld naar aanleiding van een voorstel van burgemeester en wethouders van Venlo, maar bij nader onderzoek tot de overtuiging gekomen te zijn, dat de vergoeding behoort vastgesteld te worden op f 200;

dat zij, bij besluit van 29 Junij vaststellende het bedrag der vergoeding voor den in plaats van VALENTIJN aan te stellen onderwijzer, dit bedrag op f 200 hebben bepaald en dat daartegen door den districts-schoolopziener te Roermond geene bezwaren zijn ingebragt;

dat burgemeester en wethouders van Venlo hebben verklaard, dat voor den prijs van f 200 passende en goede woningende in die gemeente gehuurd kunnen worden;

Gezien de wet van 17 Augustus 1878 (*Staatsblad* n°. 127);

Hebben goedgevonden en verstaan:

te vernietigen het bovenvermeld besluit van Gedeputeerde Staten van Limburg, van 19 Februarij 1881, voor zoover het betreft de regeling der vergoeding voor de onderwijzers, hoofden der 1ste en 3de openbare lagere scholen te Venlo, en die vergoeding te bepalen op f 200 's jaars.

Onze Minister van Binnenlandsche Zaken is belast met de uitvoering van dit besluit, waarvan afschrift zal worden gezonden aan den Raad van State, afdeeling voor de geschillen van bestuur.

Het Loo, 26 October 1881.

(*get.*) WILLEM.

De Minister van Binnenlandsche Zaken,

(*get.*) Six.

Overeenkomstig het oorspronkelijke,

De Secretaris-Generaal van Binnenlandsche Zaken,

(*get.*) Hubrecht.

Voor eensluidend afschrift,

De Secretaris-Generaal,

Hubrecht.

XXX.

Afschrift.

15 December 1881, n°. 14.

Wij WILLEM III, enz.

Beschikkende op het beroep bij ons ingesteld door P. F. Vossen en L. van Bree, hoofden der openbare lagere scholen te Helden en te Panningen, gemeente Helden, van een besluit van Gedeputeerde Staten van Limburg, dd. 18 Februarij 1881, 1ste afd. A. litt. 1307/³ P., bekend gemaakt in het Provinciaal Blad van Limburg n°. 27, den 9 Maart 1881 uitgegeven, voor zoover daarbij de jaarlijksche huurwaarde hunner vrije woningen is vastgesteld op een bedrag van f 50.

Den Raad van State, afdeeling voor de geschillen van bestuur, gehoord, advies van 30 November 1881 n°. 105;

Op de voordragt van Onzen Minister van Binnenlandsche Zaken van 12 December 1881, n°. 4627, afd. O;

Overwegende:

dat Gedeputeerde Staten van Limburg, ter uitvoering van art. 26, al. 4, in verband met art. 41 der wet van 17 Augustus 1878 (*Staatsblad* n°. 127), de jaarlijksche huurwaarde van de onderwijzerswoningen met tuin te Helden en te Panningen in de gemeente Helden hebben bepaald op f 50;

dat de adressanten zich hierdoor bezwaard achten, ten deze bewerende dat de vastgestelde som beneden de werkelijke huurwaarde is; dat, moesten zij huis met tuin in de gemeente huren, de huurwaarde f 120 à f 150 zou bedragen, weshalve zij verzoeken de huurwaarde voor elke der beide woningen met tuin op f 150 te stellen;

Overwegende:

dat Gedeputeerde Staten de huurwaarde van de woningen der appellanten hadden vastgesteld op een bedrag van f 50, naar aanleiding van een voorstel van burgemeester en wethouders van Helden, dd. 26 November 1880, doch dat Gedeputeerde Staten thans, na nader ingewonnen advies van gemeld collegie, tot de overtuiging zijn gekomen, dat het billijk is de huurwaarde dier woningen te stellen op f 75;

Overwegende, dat, wat aangaat de waardering zelve, de onderwijzerswoningen der appellanten zijn aangeslagen in de personele belasting voor eene huurwaarde van f 25;

Overwegende, dat daarentegen geen enkel bewijs is aangevoerd, dat de nadere opgave van burgemeester en wethouders, waarbij de huurwaarde der bedoelde woningen met tuinen op f 75 wordt voorgesteld, te laag zoude wezen, en onder deze omstandigheid voor Ons geene aanleiding bestaat een hooger bedrag daarvoor aan te nemen;

Gezien de wet van 17 Augustus 1878 (*Staatsblad* n°. 127);

Hebben goedgevonden en verstaan:

met vernietiging van het besluit van Gedeputeerde Staten van Limburg van 18 Februarij 1881, 1ste afd. A, lit. 1307/³ P, voor zooveel de onderwijzerswoningen te Helden en te Panningen (gemeente Helden) betreft, te bepalen dat de huurwaarde voor elk dier woningen met tuin zal worden gesteld op f 75.

Onze Minister van Binnenlandsche Zaken is belast met de uitvoering van dit besluit, waarvan afschrift zal worden gezonden aan den Raad van State, afdeeling voor de geschillen van bestuur.

Het Loo, den 15 December 1881.

(*get.*) WILLEM.

De Minister van Binnenlandsche Zaken,

(*get.*) Six.

Overeenkomstig het oorspronkelijke,

De Secretaris-Generaal van Binnenlandsche Zaken,

(*get.*) Hubrecht.

Voor eensluidend afschrift,

De Secretaris-Generaal,

Hubrecht.

XXXI.

Afschrift.

2 Augustus 1881, n°. 13.

Wij WILLEM III, enz.

Beschikkende op het beroep van Wilhelmus van Breugel, hoofd der openbare lagere school te Leende, van een besluit van Gedeputeerde Staten van Noordbrabant van 29 April 1881 n°. 197, 2de afdeeling, waarbij hem vergunning is geweigerd tot het waarnemen der betrekking van kerkmeester in de Roomsch-Katholijke kerk aldaar;

Den Raad van State, afdeeling voor de geschillen van bestuur, gehoord, advies van 18 Julij 1881 n°. 72;

Op de voordragt van Onzen Minister van Binnenlandsche Zaken van 29 Julij 1881 n°. 2744, afdeeling O;

Overwegende dat WILHELMUS VAN BREUGEL, hoofd der openbare lagere school te Leende, aan Gedeputeerde Staten van Noordbrabant verzocht heeft gelijktijdig daarmede het kerkmeesterschap in de Roomsch-Katholijke Parochie daar ter plaatse te mogen waarnemen;

dat noch het gemeentebestuur, noch de districts- of arrondissements-schoolopziener tegen het toestaan der gevraagde vergunning eenig bezwaar hebben;

dat Gedeputeerde Staten echter gemeend hebben het verzoek te moeten weigeren, op grond dat de taak van den openbaren onderwijzer niet wel vereenigbaar zou zijn met kerkelijke dienstbetrekking;

dat adressant van deze beschikking bij Ons in beroep komende, verzoekt, dat hem de noodige toestemming alsnog worde verleend, aangezien geene schade voor het onderwijs daaruit te duchten is, daar de bemoeijingen aan het kerkmeesterschap, dat gratis wordt waargenomen, verbonden, zich bepalen tot het op Zon- en feestdagen collecteren onder de godsdienstoefeningen en het bijwonen van vier in den loop des jaars te houden vergaderingen;

Overwegende dat het kerkmeesterschap niet van dien aard is, dat het den openbaren onderwijzer, die het waarneemt, afhankelijk maakt of onder den invloed plaatst van eenig geestelijk gezag, of de onpartijdigheid, die in hem bij het schoolonderwijs gevorderd wordt, in gevaar brengt;

dat, naar het eenstemmig getuigenis zoowel van het gemeentebestuur als van het schooltoezigt van de gelijktijdige waarneming van het kerkmeesterschap en de betrekking van hoofdonderwijzer in de hier bedoelde gemeente geene schade voor het openbaar lager onderwijs te duchten is;

dat er derhalve geene voldoende termen aanwezig zijn om de gevraagde vergunning te weigeren;

Gezien de artt. 14 en 36 der wet van 17 Augustus 1878 (*Staatsblad* n°. 127);

Hebben goedgevonden en verstaan:

met vernietiging van het besluit van Gedeputeerde Staten van Noordbrabant van 21 April 1881, n°. 197, aan adressant alsnog vergunning te verleenen om gelijktijdig met de betrekking van hoofd der openbare lagere school te Leende waar te nemen het kerkmeesterschap in de Roomsch-Katholijke parochie dier gemeente.

Onze Minister van Binnenlandsche Zaken is belast met de uitvoering van dit besluit, waarvan afschrift zal worden gezonden aan den Raad van State, afdeeling voor de geschillen van bestuur.

Het Loo, den 2den Augustus 1881.

(*get.*) WILLEM.

De Minister van Binnenlandsche Zaken,

(*get.*) SIX.

Overeenkomstig het oorspronkelijke,

De Secretaris-Generaal van Binnenlandsche Zaken,

(*get.*) HUBRECHT.

Voor eensluidend afschrift,

De Secretaris-Generaal,

HUBRECHT.

XXXII.

Afschrift.

24 Julij 1881, n°. 76.

WIJ WILLEM III, enz.

Beschikkende op het beroep, ingesteld door J. H. VAN WILLIGEN, hoofd der openbare lagere school te 's Gravemoer, tegen een besluit van Gedeputeerde Staten van Noordbrabant van 13 Januarij 1881, G, n°. 65 waarbij hem vergunning is geweigerd om te gelijk met zijne betrekking van onderwijzer, hoofd der openbare school, te bekleeden die van ouderling, als lid van den kerkeraad, alsmede die van notabele, als lid van het kerkbestuur der Hervormde gemeente;

Den Raad van State, afdeeling voor de geschillen van bestuur, gehoord, advies van 1 Julij 1881, n°. 43;

Op de voordragt van Onzen Minister van Binnenlandsche Zaken van 20 Julij 1881 n°. 2112, afdeeling O;

Overwegende:

dat Gedeputeerde Staten alvorens op het verzoek van den adressant te beschikken de berigten daaromtrent hebben ingewonnen van het schooltoezigt en van het gemeentebestuur voor 's Gravenmoer;

dat de arrondissements-schoolopziener de meening was toegedaan dat de voornoemde kerkelijke betrekkingen niet kunnen begrepen worden onder de *ambten* en *bedieningen*, bedoeld in art. 36 al. 1 der wet tot regeling van het lager onderwijs; en dat zoo men de dispensatie al als een vereischte mogt willen beschouwen er geen bezwaar bestond om die te verleenen;

dat de districts-schoolopziener daarentegen van meening was, dat de quaestieuse betrekkingen wel onder de woorden van art. 36 der wet zijn te begrijpen en dat de gevraagde dispensatie behoorde te worden geweigerd, omdat het waarnemen der betrekkingen, zij het dan ook indirect, aan het onderwijs schade zou kunnen toebrengen;

dat het gemeentebestuur zich met nadruk tegen het verleenen der vergunning heeft verklaard, bewerende dat door het waarnemen van bedoelde betrekkingen het onderwijs zou lijden; dat de onderwijzer J. H. VAN WILLIGEN, als hij zijne taak ernstig opvat, te veel werk heeft om er nog ambten of bedieningen bij waar te nemen; dat de schooluren zijn van 9–11½, van 2–4 en van 5–7 ure, met uitzondering van des Zaturdags namiddags, en des Woensdags van 5–7 ure; dat de onderwijzer nog voor zijn eigen voordeel, gedurende vier dagen per week les geeft van 12–1; dat hij nog het presidentschap eener societeit en het commissariaat eener zangschool waarneemt; voorts dat in de gemeente van tijd tot tijd soms vrij hevige strijd heerscht op kerkelijk gebied, zoowel onder de verschillende Protestantsche rigtingen, als in het kerkgenootschap, waarbij de onderwijzer VAN WILLIGEN ouderling en notabele is, en dat het niet wenschelijk kan geacht worden dat het hoofd der school, als ouderling en notabele, daaraan deelneme;

dat Gedeputeerde Staten daarop hebben verklaard »dat de taak van openbaar onderwijzer, zoo als de wet die omschrijft, niet wel vereenigbaar is met kerkelijke dienstbetrekkingen", en mitsdien de gevraagde vergunning hebben geweigerd;

dat de adressant zich door die beschikking bezwaard acht, en beweert dat het bekleeden van beide bedieningen, hoegenaamd geen schade kan berokkenen aan het onderwijs;

Overwegende:

dat, daargelaten wat onder het woord bedieningen in art. 36, eerste lid der wet van 17 Augustus 1878 (*Staatsblad* n°. 127) in het algemeen te verstaan zij, daaronder elke betrekking, zoo als de hierbedoelde, door een kerkelijk

gezag of eene kerkelijke gemeente opgedragen, wèl moet worden begrepen;

dat het artikel den onderwijzer het bekleeden van eenig ambt of bediening in het algemeen verbiedt;

dat het echter aan Gedeputeerde Staten de bevoegdheid geeft, den districts-schoolopziener gehoord, van dat verbod vrijstelling te verleenen, en dat naar de bedoeling des wetgevers hiertoe behoort te worden overgegaan, tenzij gegronde redenen het onraadzaam doen achten in het belang van het onderwijs;

dat als gegronde reden niet mag gelden de algemeene stelling waardoor Gedeputeerde Staten hunne afwijzing motiveren: »dat de taak van openbaar onderwijzer, zoo als de wet die omschrijft, niet wel vereenigbaar is met kerkelijke dienstbetrekkingen," vermits de wet zelve door niet te onderscheiden tusschen kerkelijke en andere ambten en bedieningen, ruimte laat voor de waarneming ook van kerkelijke ambten en bedieningen door den openbaren onderwijzer;

dat niettegenstaande meergenoemde bedieningen reeds gedurende eenige jaren door den appellant worden vervuld, op geen enkel feit is gewezen, waardoor de vrees ware te regtvaardigen dat de waarneming dier bedieningen den appellant te zeer zal aftrekken van zijne taak als hoofd der school;

dat dan ook de arrondissements-schoolopziener verklaart, in de gevoelens van burgemeester en wethouders niet te deelen, terwijl de districts-schoolopziener, ofschoon de gevraagde vrijstelling ontradende, hunne beschouwingen niet vrij van overdrijving acht;

dat er derhalve geen gegronde reden bestaat om de gevraagde vrijstelling te onthouden;

Gezien art. 37 der wet van 17 Augustus 1878 (*Staatsblad* n°. 127) en art. 39 en 40 der wet van 21 December 1861 (*Staatsblad* n°. 129);

Hebben goedgevonden en verstaan:

met vernietiging van het besluit van Gedeputeerde Staten van Noordbrabant van 13 Januarij 1881, G, n°. 65, aan J. H. van Willigen, hoofd der openbare lagere school te 's Gravemoer, vrijstelling te verleenen van het verbod om met zijne betrekking van onderwijzer, hoofd der openbare lagere school, te bekleeden die van ouderling, als lid van den kerkeraad, alsmede die van notabele, als lid van het kerkbestuur der Hervormde gemeente.

Onze Minister van Binnenlandsche Zaken is belast met de uitvoering van dit besluit, hetwelk in het *Staatsblad* en tegelijk met het rapport van Onzen genoemden Minister in de *Staats-courant* zal worden geplaatst.

Het Loo, den 24sten Julij 1881.

(*get.*) WILLEM.

De Minister van Binnenlandsche Zaken,

(*get.*) Six.

Overeenkomstig het oorspronkelijke,

De Secretaris-Generaal van Binnenlandsche Zaken,

(*get.*) Hubrecht.

Voor eensluidend afschrift,

De Secretaris-Generaal,

Hubrecht.

XXXIII.

Afschrift.

26 Julij 1881, n°. 20.

Wij WILLEM III, enz.

Beschikkende op het beroep van C. de Graaff, hoofd der openbare lagere school te Lage Zwaluwe, van een besluit van Gedeputeerde Staten van Noordbrabant van 8 April 1881, G, n°. 40, 2de afdeeling, waarbij hem de vergunning is geweigerd tot het waarnemen der betrekking van voorzanger der Hervormde gemeente te Lage Zwaluwe;

Den Raad van State, afdeeling voor de geschillen van bestuur, gehoord, advies van 6 Julij 1881, n°. 67;

Op de voordragt van Onzen Minister van Binnenlandsche Zaken van 21 Julij 1881, n°. 2640, afd. O;

Overwegende:

dat adressant sedert 37 jaren onderwijzer aan de openbare lagere school te Lage Zwaluwe, aan Gedeputeerde Staten van Noordbrabant verzocht heeft de betrekking van voorzanger bij de Hervormde gemeente met zijne betrekking als onderwijzer te mogen waarnemen;

dat het gemeentebestuur, door Gedeputeerde Staten gehoord, geen het minste bezwaar koestert tegen het toestaan der gevraagde vergunning en adressants verzoek zonder eenig voorbehoud ondersteunt;

dat Gedeputeerde Staten echter op grond dat de taak van den openbaren onderwijzer in den regel niet wel vereenigbaar is met kerkelijke dienstbetrekking, geweigerd hebben de gevraagde toestemming te verleenen;

dat adressant, van deze beslissing bij Ons in beroep komende, aanvoert dat de dienst als voorzanger geen de minste schade kan veroorzaken aan zijn ambt als onderwijzer, naardien hij nooit anders dan op Zondag en op dagen waarop geen school wordt gehouden, behoeft op te treden;

Overwegende dat de betrekking van voorzanger bij eene Hervormde gemeente, ofschoon tot de kerkelijke bedieningen behoorende, echter niet van dien aard is dat zij den openbaren onderwijzer, die haar waarneemt, afhankelijk maakt of onder den invloed plaatst van eenig geestelijk gezag of de onpartijdigheid die in hem gevorderd wordt, in gevaar brengt;

dat, naar luid der ingewonnen ambtsberigten, in het bijzonder ter plaatse waarvan hier de rede is, van de gelijktijdige waarneming door den adressant van de bedoelde betrekkingen van het hoofdonderwijzerschap in geenerlei opzigt schade voor het openbaar lager onderwijs te duchten is;

dat er derhalve geen voldoende termen zijn om de gevraagde vergunning te weigeren.

Gezien artt. 14 en 36 der wet van 17 Augustus 1878 (*Staatsblad* n°. 127);

Hebben goedgevonden en verstaan:

met vernietiging der resolutie van Gedeputeerde Staten van Noordbrabant van 8 April 1881, G. S., n°. 4, aan adressant alsnog vergunning te verleenen, om gelijktijdig met de betrekking van hoofd der openbare lagere school te Lage Zwaluwe waar te nemen de betrekking van voorzanger bij de Hervormde gemeente aldaar.

Onze Minister van Binnenlandsche Zaken is belast met de uitvoering van dit besluit, waarvan afschrift zal worden

gezonden aan den Raad van State, afdeeling voor de geschillen van bestuur.

Het Loo, 26 Julij 1881.

(*get.*) WILLEM.

De Minister van Binnenlandsche Zaken,

(*get.*) SIX.

Overeenkomstig het oorspronkelijke,

De Secretaris-Generaal van Binnenlandsche Zaken,

(*get.*) HUBRECHT.

Voor eensluidend afschrift,

De Secretaris-Generaal,

HUBRECHT.

XXXIV.

Afschrift.

9 Nov. 1881, n°. 22.

WIJ WILLEM III, enz.

Beschikkende op een beroep van A. VERHOEFF, hoofd der openbare lagere school te Monster, van een besluit van Gedeputeerde Staten van Zuidholland van 9 Augustus 1881, B, n°. 2430, 1ste afd. G. S. n°. 9, waarbij hem de vergunning is geweigerd tot het bekleeden der betrekking van kerkelijk ontvanger bij de Nederduitsch-Hervormde gemeente aldaar;

Den Raad van State, afdeeling voor de geschillen van bestuur, gehoord, advies van 2 October 1881, n°. 104;

Op de voordragt van Onzen Minister van Binnenlandsche Zaken van 5 November 1881, n°. 4159, afd. O.;

Overwegende, dat appellant, nadat Gedeputeerde Staten van Zuidholland zijn verzoek om met de betrekking van hoofd der openbare lagere school gelijktijdig te mogen waarnemen die van kerkelijk ontvanger bij de Nederduitsch-Hervormde gemeente aldaar hadden afgewezen, zich bij adres van 18 Augustus 1881 tot Ons heeft gewend, met verzoek hem de noodige vergunning alsnog te verleenen;

dat de districts-schoolopziener, na overleg met den arrondissements-schoolopziener, verklaard heeft geen bezwaar te hebben tegen het toestaan der door adressant verzochte vergunning;

Overwegende, dat de betrekking van kerkelijk ontvanger bij eene hervormde gemeente, ofschoon tot de kerkelijke bedieningen behoorende, echter niet van dien aard is, dat zij den openbaren onderwijzer, die haar waarneemt, afhankelijk maakt of onder den invloed plaatst van eenig geestelijk gezag of eenigermate de onpartijdigheid, die in hem gevorderd wordt, in gevaar brengt;

Overwegende, dat de werkzaamheden, aan genoemde betrekking verbonden, niet van dien aard zijn, dat zij schade zouden kunnen toebrengen aan het schoolonderwijs;

Gezien artt. 14 en 36 der wet van 17 Augustus 1878 (*Staatsblad* n°. 127);

Hebben goedgevonden en verstaan:

met vernietiging van het besluit van Gedeputeerde Staten van Zuidholland van 9 Augustus ll., aan adressant alsnog vergunning te verleenen om, gelijktijdig met de betrekking van hoofd der openbare lagere school te Monster, waar te nemen de betrekking van kerkelijk ontvanger bij de Nederduitsch-Hervormde gemeente aldaar.

Onze Minister van Binnenlandsche Zaken is belast met de uitvoering van dit besluit, waarvan afschrift zal worden gezonden aan den Raad van State, afdeeling voor de geschillen van bestuur.

Het Loo, 9 November 1881.

(*get.*) WILLEM.

De Minister van Binnenlandsche Zaken,

(*get.*) SIX.

Overeenkomstig het oorspronkelijke,

De Secretaris-Generaal van Binnenlandsche Zaken,

(*get.*) HUBRECHT.

Voor eensluidend afschrift,

De Secretaris-Generaal,

HUBRECHT.

XXXV.

Afschrift.

5 April 1881, n°. 7.

WIJ WILLEM III, enz.

Beschikkende op het beroep van D. VAN DEN BERG, hoofd der openbare school te Rijswijk, van een besluit van Gedeputeerde Staten van Zuidholland van 14 December 1880, waarbij hem vergunning is geweigerd tot het bekleeden der bediening van voorzanger bij de Nederduitsch-Hervormde gemeente aldaar;

Den Raad van State, afdeeling voor de geschillen van bestuur, gehoord, advies van 23 Maart 1881 n°. 9;

Op de voordragt van Onzen Minister van Binnenlandsche Zaken, van 2 April 1881, n°. 1112, afdeeling O;

Overwegende, dat appellant, nadat Gedeputeerde Staten van Zuidholland zijn verzoek om met de betrekking van hoofd der openbare school gelijktijdig te mogen waarnemen die van voorzanger bij de Nederduitsch-Hervormde gemeente aldaar hadden afgewezen, zich bij adres dd. 8 Januarij ll. tot Ons heeft gewend met verzoek hem de noodige vergunning alsnog te verleenen;

dat zoowel het gemeentebestuur van Rijswijk als de arrondissements- en districts-schoolopziener verklaard hebben geen bezwaar te hebben tegen het toestaan der door adressant verzochte vergunning;

Overwegende, dat de betrekking van voorzanger bij eene Hervormde gemeente, ofschoon tot de kerkelijke bedieningen behoorende, echter niet van dien aard is, dat zij den openbaren onderwijzer, die haar waarneemt, afhankelijk maakt of onder den invloed plaatst van eenig geestelijk gezag of eenigermate de onpartijdigheid, die in hem gevorderd wordt, in gevaar brengt;

Gezien artt. 14 en 36 der wet van 17 Augustus 1878 (*Staatsblad* n°. 127);

Hebben goedgevonden en verstaan:

met vernietiging der resolutie van Gedeputeerde Staten van Zuidholland van 14 December ll., aan adressant alsnog vergunning te verleenen om gelijktijdig met de betrekking van hoofd der openbare lagere school te Rijswijk waar te nemen de betrekking van voorzanger bij de Nederduitsch-Hervormde gemeente aldaar.

Onze Minister van Binnenlandsche Zaken is belast met de uitvoering van dit besluit, waarvan afschrift zal worden gezonden aan den Raad van State, afdeeling voor de geschillen van bestuur.

's Gravenhage, 5 April 1881.

(*get.*) WILLEM.

De Minister van Binnenlandsche Zaken,

(*get.*) SIX.

Overeenkomstig het oorspronkelijke,

De Secretaris-Generaal van Binnenlandsche Zaken,

(*get.*) HUBRECHT.

Voor eensluidend afschrift,

De Secretaris-Generaal,

HUBRECHT.

XXXVI.

Afschrift.

9 Dec. 1882, n°. 40.

WIJ WILLEM III, enz.

Beschikkende op het beroep van J. H. VISSCHERS, hoofd der openbare lagere school te Vessem, van een besluit van Gedeputeerde Staten van Noordbrabant van 1 September jl., n°. 6, 2de afd. J, waarbij hem ontheffing is geweigerd van het verbod, dat ten zijnen huize winkel of nering worde uitgeoefend door leden van zijn gezin;

Den Raad van State, afdeeling voor de geschillen van bestuur, gehoord, advies van 23 November 1881, n°. 114;

Op de voordragt van Onzen Minister van Binnenlandsche Zaken van 6 December 1881, n°. 4565, afd. O;

Overwegende, dat appellant, sinds Maart 1873 hoofd der openbare school te Vessem, sinds dien tijd als commensaal heeft ingewoond bij de weduwe SWALEN aldaar, die eene winkelnering drijft;

dat appellant in Junij ll. gehuwd met de eenige dochter van genoemde weduwe aan Gedeputeerde Staten heeft verzocht hem de vrijstelling te verleenen, bedoeld bij art. 36, alinea 2, der wet van 17 Augustus 1878 (*Staatsblad* n°. 127), ten einde met zijne schoonmoeder te blijven zamenwonen;

dat de Gedeputeerde Staten na de adviezen te hebben ingewonnen van het gemeentebestuur en van het schooltoezigt, die eenstemmig tot afwijzing adviseerden, de gevraagde vrijstelling hebben geweigerd;

dat appellant van deze beschikking bij Ons in beroep is gekomen;

Overwegende, dat eene goede onderwijzerswoning volgens opgave van het gemeentebestuur en appellants erkentenis voor zijne behoeften voldoende, naast de school aanwezig is, waaraan nog onlangs verbeteringen zijn aangebragt;

Overwegende, dat de appellant en zijne echtgenoote thans niet alleen met appellants schoonmoeder één huisgezin uitmaken, maar ook gezamenlijk belang hebben bij de winkelnering, door laatsgenoemde uitgeoefend wordende;

Overwegende, dat onder al deze omstandigheden het inwilligen van appellants verzoek niet strookt met de blijkbare bedoeling van den wetgever in art. 36 der aangehaalde wet;

dat er derhalve geen voldoende termen zijn om op adressants verzoek gunstig te beschikken;

Gezien de wet van 17 Augustus 1878 (*Staatsblad* n°. 127);

Hebben goedgevonden en verstaan:

met handhaving van de beschikking van Gedeputeerde Staten van Noordbrabant van 1 September jl., het daartegen door appellant ingesteld beroep te verklaren ongegrond.

Onze Minister van Binnenlandsche Zaken is belast met de uitvoering van dit besluit, waarvan afschrift zal worden gezonden aan den Raad van State, afdeeling voor de geschillen van bestuur.

Het Loo, den 9den December 1881.

(*get.*) WILLEM.

De Minister van Binnenlandsche Zaken,

(*get.*) SIX.

Overeenkomstig het oorspronkelijke,

De Secretaris-Generaal van Binnenlandsche Zaken,

(*get.*) HUBRECHT.

Voor eensluidend afschrift,

De Secretaris-Generaal,

HUBRECHT.

XXXVII.

Afschrift.

5 October 1881, n°. 17.

WIJ WILLEM III, enz.

Beschikkende op het beroep van A. VAN DEN DONK, hoofd der openbare lagere school te Heijen, gemeente Bergen, van een besluit van Gedeputeerde Staten van Limburg, van 28 Januarij 1881, lit. H, waarbij hem de vergunning is geweigerd tot het bekleeden der bediening van koster en organist bij de Roomsch-Katholijke gemeente te Heijen;

Den Raad van State, afdeeling voor de geschillen van bestuur, gehoord, advies van 9 September 1881 n°. 78;

Op de voordragt van Onzen Minister van Binnenlandsche Zaken, van den 1sten dezer, n°. 3577, afd. O.;

Overwegende, dat Gedeputeerde Staten, die in Februarij 1870 aan adressant slechts toestonden de betrekkingen van koster en organist tot het einde van dat jaar waar te nemen, thans, in overeenstemming met het gevoelen van den districts-schoolopziener, de gevraagde toestemming hebben geweigerd, op grond dat het bekleeden der bijbetrekkingen belemmering in den geregelden gang van het onderwijs zou brengen;

dat adressant, die sedert 1871 zonder vergunning die betrekking bekleedt, van dit besluit bij Ons in beroep komende, verzoekt hem de noodige toestemming alsnog te verleenen;

Overwegende, dat het gemeentebestuur, hoewel tot toestaan van het verzoek adviserende, echter erkent, dat wanneer de kerkelijke diensten later eindigen, ook de schooltijd later gehouden wordt of uitgesteld wordt op eenen anders vrijen dag; terwijl de districts-schoolopziener ernstig op afwijzing van het verzoek aandringende, er op wijst, dat het dikwijls voorkomt, dat kerkelijke diensten plaats hebben gedurende de schooluren, op kleine feestdagen of bij begrafenisplegtigheden, of gedurende de vasten;

Overwegende, dat een dergelijk ongeregeld schoolhouden blijkbaar met de eischen van een behoorlijk onderwijs in strijd is en onder deze omstandigheden de gevraagde toestemming slechts zou kunnen worden verleend met kennelijke verwaarloozing der belangen van het lager onderwijs in de gemeente Bergen;

dat derhalve het gedaan verzoek niet vatbaar is voor inwilliging;

Gezien de wet van 17 Augustus 1878 (*Staatsblad* n°. 127);

Hebben goedgevonden en verstaan:

met handhaving der beschikking van Gedeputeerde Staten van Limburg, van 28 Januarij 1881, het daartegen door adressant ingesteld beroep te verklaren ongegrond.

Onze Minister van Binnenlandsche Zaken is belast met de uitvoering van dit besluit, waarvan afschrift zal worden gezonden aan den Raad van State, afdeeling voor de geschillen van bestuur.

Het Loo, 5 October 1881.

(*get.*) WILLEM.

De Minister van Binnenlandsche Zaken,

(*get.*) Six.

Overeenkomstig het oorspronkelijke,

De Secretaris-Generaal van Binnenlandsche Zaken,

(*get.*) Hubrecht.

Voor eensluidend afschrift,

De Secretaris-Generaal,

Hubrecht.

VERDEELING VAN HET RIJK
IN SCHOOL-DISTRICTEN EN ARRONDISSEMENTEN

met aanduiding van de gemeenten waar inrichtingen gevestigd zijn ter opleiding van onderwijzers en onderwijzeressen

(bijlage O van het Verslag van den staat der hooge-, middelbare-en lagere scholen over 1881-1882.)

VERKLARING.

- Rijksgrens.
- Grens tusschen de provincien.
- " " " districten.
- " " " arrondissementen.
- Spoorwegen in exploitatie.
- Stoomtramwegen in exploitatie.
- Rijksnormaallessen van den eersten rang.
- " " " tweeden "
- Voorbereidende klasse, toegevoegd aan de Rijksnormaallessen.
- Rijks kweekschool voor onderwijzers.
- Gemeentelijke kweekschool met Rijkssubsidie.
- Kweekschool voor onderwijzeressen te Arnhem en Haarlem
- Cursus ter opleiding van hoofdonderwijzers.
- Idem te Wageningen en Winschoten.
- Inrigting van bijzonderen aard.
- Cursus ter opleiding van gymnastiek onderwijzers.
- Plaatsen waarnaar de arrondissementen genoemd zijn.
- Overige gemeenten of onderdeelen van gemeenten.

INHOUD.

Bladz.

Hooger onderwijs.

§ 1. Rijks-universiteiten te Leiden, Utrecht en Groningen. 1
a. Collegien van curatoren 1
b. Onderwijzend personeel 1
c. Studenten 3
d. Omvang van het onderwijs 8
e. Uitkomsten van het onderwijs 48
f. Handelingen in het belang der wetenschap 60
g. Hulpmiddelen voor het onderwijs . . . 61

§ 2. Gemeentelijke Universiteit te Amsterdam . . 71
a. Collegie van curatoren 71
b. Onderwijzend personeel 71
c. Studenten. 71
d. Omvang van het onderwijs 72
e. Uitkomsten van het onderwijs 88
f. Handelingen in het belang der wetenschap. 90
g. Hulpmiddelen voor het onderwijs . . . 90

§ 3. Gymnasia en pro-gymnasia. 91
a. Getal en soort der scholen. 91
b. Onderwijzend personeel 92
c. Getal der leerlingen en bedrag van het schoolgeld. 95
d. Toelatings- en overgangsexamens . . . 96
e. Eindexamens der gymnasia en examen van toelating tot de Universiteit, bedoeld in artt. 11 en 12 der wet op het hooger onderwijs. 98
f. Leerplan en toestand van het onderwijs . 99
g. Toestand der localen en hulpmiddelen van het onderwijs 100

§ 4. Bijzondere scholen van hooger onderwijs . . 101
a. De vrije Universiteit te Amsterdam. . . 101
b. Kweekscholen en seminaria 101
c. Bijzondere scholen van voorbereidend hooger onderwijs 105

Bladz.

§ 5. Kosten van het hooger onderwijs. 107

Middelbaar onderwijs.

§ 1. Burgerscholen en daarmede, krachtens art. 14 der wet, gelijk te stellen inrigtingen. . 117
a. Getal en soort der scholen 117
b. Getal der leerlingen. 118
c. Onderwijzend personeel. 121
d. Leerplan en toestand van het onderwijs . 124
e. Toestand der localen en hulpmiddelen . 126

§ 2. Industrie- en teekenscholen, ambachtsscholen enz. 126

§ 3. Hoogere burgerscholen 130
a. Getal en soort der scholen 130
b. Getal der leerlingen. 132
c. Examens 141
d. Onderwijzend personeel 144
e. Leerplan en toestand van het onderwijs. 156
f. Toestand der localen en hulpmiddelen van het onderwijs 160
g. Inrigtingen, ongeveer met hoogere burgerscholen gelijkstaande. 161

§ 4. Middelbare scholen voor meisjes 161
a. Getal en soort der scholen. 161
b. Getal der leerlingen 162
c. Examens 164
d. Onderwijzend personeel 165
e. Leerplan en toestand van het onderwijs . 168
f. Toestand der localen en hulpmiddelen voor het onderwijs 170
g. Inrigtingen, ongeveer met de openbare middelbare scholen voor meisjes gelijkstaande. 171

§ 5. Landbouwscholen 171

§ 6. Polytechnische school 174

INHOUD.

Bladz.

§ 7. Scholen voor de zeevaart. 177

§ 8. Scholen voor doofstommen en blinden . . . 178

§ 9. Acten van bekwaamheid tot het geven van middelbaar onderwijs 178

§ 10. Toezigt op het middelbaar onderwijs . . . 180

§ 11. Onderwijs in taal-, land- en volkenkunde van Nederlandsch Indie. 180

a. Gemeentelijke instelling te Delft. . . . 180

b. Gemeentelijke instelling te Leiden . . . 180

§ 12. Kosten van het middelbaar onderwijs . . . 181

§ 13. Pensioenen aan onderwijzend personeel bij het middelbaar onderwijs 194

§ 14. Rijkskweekschool voor vroedvrouwen . . . 194

§ 15. Rijksveeartsenijschool 195

Onderwijs bij de land- en zeemagt.

§ 1. Koninklijke militaire akademie. 197

§ 2. Tweede afdeeling der krijgsschool 199

§ 3. Instructie-bataillon 199

§ 4. Artillerie-instructie-compagnie 201

§ 5. Wetenschappelijke cursus bij de corpsen . . 203

§ 6. Scholen bij de corpsen 204

§ 7. Koninklijk instituut voor de marine te Willemsoord 208

§ 8. Opleiding van machinist-leerlingen 208

§ 9. Opleiding van jongens aan boord van het schip *de »Admiraal van Wassenaer"* te Amsterdam. 209

§ 10. Opleiding van jongens aan boord van het schip *»Anna-Paulowna"* te Rotterdam . . . 210

§ 11. Opleiding van bootsmansleerlingen en matrozen aan boord van de instructiebrik *»Zeehond"*. . 211

§ 12. Opleiding van stuurmansleerlingen aan boord van het wachtschip te Amsterdam 212

§ 13. Opleiding van jongens bij de kweekschool voor zeevaart te Leiden 212

Bladz.

§ 14. Opleiding van militaire geneeskundigen . . 213

§ 15. Opleiding van militaire apothekers van het leger in Oost- en West-Indie 214

Lager onderwijs.

§ 1. Toestand van het lager onderwijs . . . 215

§ 2. Getal en aard der scholen 218

§ 3. Schoollocalen, schoolmeubelen en leermiddelen 226

§ 4. Subsidien krachtens art. 49 der wet . . . 227

§ 5. Leerlingen 231

§ 6. Schoolgelden. 238

§ 7. Bevordering van schoolbezoek 239

§ 8. Onderwijzend personeel. 240

§ 9. Benoeming, schorsing en ontslag van onderwijzers. 246

§ 10. Inkomsten van onderwijzers 249

§ 11. Pensioenen aan onderwijzers 256

§ 12. Opleiding van onderwijzers 257

I. *Rijks-kweekscholen* 257

II. *Rijks-normaallessen* 260

III. *Gemeentelijke kweekscholen* 277

IV. *Inrigtingen van bijzonderen aard* . . 279

V. *Opleiding van onderwijzers tot den rang van hoofdonderwijzer of hoofdonderwijzeres* 282

VI. *Kosten van de opleiding van onderwijzend personeel* 283

§ 13. Arrondissements-bibliotheken en onderwijzersbijeenkomsten 283

§ 14. Acten van bekwaamheid tot het geven van lager onderwijs. 284

§ 15. Toezigt op het lager onderwijs 290

§ 16. Kosten van het lager onderwijs. 290

Onderwijs in de gevangenissen . . . 300

Bewaarscholen 300

BIJLAGEN.

A. Koninklijk besluit van 24 Augustus 1882, n°. 12, houdende bepalingen omtrent verlof en afwezigheid van hoogleeraren en lectoren aan de Rijks-universiteiten.

B. Koninklijk besluit van 21 Augustus 1881, n°. 19, houdende bepalingen omtrent de uitbetaling van akademiegelden aan zonen van predikanten.

C. Koninklijk besluit van 12 Julij 1881, n°. 1, houdende bepalingen omtrent de vergoeding voor reis- en verblijfkosten en de vacatiegelden van de gecommitteerden bij de eind-examens der gymnasia en van de leden der Commissie, bedoeld in art. 12 der wet op het hooger onderwijs.

INHOUD.

D. Lijst van beambten bij de Rijks-universiteiten, volgens art. 62 der wet op het hooger onderwijs, vastgesteld bij Koninklijke besluiten van 8 Februarij 1879 n°. 2, 25 Julij 1880 n°. 15, en 2 Februarij 1881 n°. 8.

E. Rapporten van de gecommitteerden bij de eind-examens der gymnasia in 1881.

F. Rapporten van de gecommitteerden bij de eind-examens der gymnasia in 1882.

G. Verslag der Commissie, in 1882 belast met het afnemen van het examen van toelating tot de Universiteit, bedoeld in art. 12 der wet op het hooger onderwijs.

H. Overzigt van de zamenstelling der Commissien voor de eind-examens der hoogere burgerscholen in 1881, van den duur en van den uitslag dier examens.

I. Reglement van de normaalschool voor teekenonderwijzers en van de school voor kunstnijverheid.

K. Verslag der Commissie, belast met het afnemen van het examen *B*, volgens artt. 61—65 der wet van 2 Mei 1863 (*Staatsblad* n°. 50).

Verslag der Commissie, belast met het afnemen van het examen *B*, volgens art. 60, en van de examens *C*, volgens artt. 61—65 der wet van 2 Mei 1863 (*Staatsblad* n°. 50).

L. Verslag der Commissie, belast met het afnemen der examens ter verkrijging van een diploma als stuurman aan boord van koopvaardijschepen.

M. Verslag der Commissie, in 1881 belast met het afnemen van examens van hen, die acten van bekwaamheid verlangden voor middelbaar onderwijs in Nederlandsche taal en letterkunde, geschiedenis, aardrijkskunde, staats- en handelswetenschappen en schoonschrijven.

Verslag der Commissie, in 1881 belast met het afnemen van examen van hen, die acte van bekwaamheid verlangden voor middelbaar onderwijs in het hand- en regtlijnig teekenen en boetseren, en voor lager onderwijs in het handteekenen.

Verslag der Commissien, in 1881 belast met het afnemen der examens in de Fransche, Hoogduitsche en Engelsche taal, naar aanleiding van het Koninklijk besluit van 9 Augustus 1879 (*Staatsblad* n°. 149).

N. Koninklijke beslissingen in geschillen van bestuur, over het jaar 1881.

O. Kaart van Nederland, aanwijzende de verdeeling van het Rijk in school-districten en arrondissementen, en de inrigtingen ter opleiding van onderwijzers en onderwijzeressen.

Verbetering.

Op bladz. 143, 2de kolom, regel 39, lees »bijlage H"